

UYURGEZERLER

AVRUPA 1914'TE SAVAŞA NASIL GİRDİ?

CHRISTOPHER CLARK

PEGASUS

UYURGEZERLER

Pegasus Yayınları: 1721
Tarih: 8

UYURGEZERLER
CHRISTOPHER CLARK
Özgün Adı: The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan
Editör: Ömer Çiftci
Düzelti: Halûk Kürşad Kopuzlu
Sayfa Tasarımı: Meral Gök

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 11946
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Ağustos 2017
ISBN: 978-605-299-161-9

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2017
Copyright © 2012, Christopher Clark

Bu kitabın Türkçe yayın hakları The Wyle Agency (UK) Ltd'den alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler
Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil,
optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz,
yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 11/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

CHRISTOPHER CLARK

UYURGEZERLER

Avrupa 1914'te Savaşa Nasıl Girdi?

İngilizceden Çeviren:
CEM DEMİRKAN

Notlar Bölümünü Çeviren:
HÜSEYİN GÜNDOĞDU

PEGASUS YAYINLARI

Josef ve Alexander için

İçindekiler

Görsellerin Listesi x
Haritaların Listesi xii
Teşekkür xiii
Giriş xix

BİRİNCİ KISIM
Saraybosna'ya Giden Yollar

1. Sırp Hayaletleri 3
Belgrad'da Cinayet 3
"Güvenilmez Unsurlar" 13
Zihin Haritaları 20
Ayrılma 27
Tırmanış 32
Üç Osmanlı Savaşı 40
Komplo 45
Nikola Pasiç'in Tepkisi 53

2. Niteliksiz İmparatorluk
Çatışma ve Denge 62
Satranç Oyuncuları 74
Yalanlar ve Sahtekârlıklar 84
Aldatıcı Sakinlik 90
Şahinler ve Güvercinler 95

İKİNCİ KISIM
Bölünmüş Bir Kıta

3. Avrupa'nın Kutuplaşması, 1887-1907 117
Tehlikeli İlişki: Fransız-Rus İttifakı 119
Paris'in Kararı 127
İngiliz Tarafsızlığının Sona Ermesi 131
Geç Kalmış İmparatorluk: Almanya 136
Büyük Dönüm Noktası mı? 148
Duvara Şeytan Çizmek 155

4. Avrupa Dış Politikasının Çok Sesliliği 163
Karar Alıcı Hükümdarlar 165
St. Petersburg'da İpler Kimin Elindeydi? 179
Paris'te İpler Kimin Elindeydi? 184
Berlin'de İpler Kimin Elindeydi? 190
Sör Edward Grey'in Sorunlu Üstünlüğü 193
1911 Agadir Krizi 197
Askerler ve Siviller 207
Basın ve Kamuoyu 218
Gücün Akışkanlığı 231

5. Balkan Düğümü 233
Libya'ya Hava Saldırıları 233
Balkan Karmaşası 242
Bocalama 249
1912-1913 Balkan Kış Krizi 256
Bulgaristan mı Sırbistan mı? 262
Avusturya'nın Dertleri 271
Fransız-Rus İttifakı'nın Balkanlaşması 282
Paris Hızı Artırıyor 291
Poincaré Baskı Altında 297

6. Son Şanslar: Detant ve Tehlike, 1912-1914 303
Detantın Sınırları 303
"Ya Şimdi Ya Hiç" 315
Almanlar İstanbul Boğazı'nda 323
Balkan Senaryosu 338
Bir Erkeklik Krizi mi? 347
Gelecek Ne Kadar Açıktı? 349

ÜÇÜNCÜ KISIM
Kriz

7. Saraybosna'da Cinayet 355
Suikast 355
Unutulmayan Anlar 363
Soruşturma Başlıyor 368

Sırpların Tepkileri 373
Ne Yapmalı? 377

8. Genişleyen Çember 389
Yurtdışındaki Tepkiler 389
Kont Hoyos Berlin'e Gidiyor 397
Avusturya Ültimatomuna Giden Yol 407
Nikolay Hartvig'in Garip Ölümü 414

9. Fransızlar St. Petersburg'da 417
Kont de Robien Tren Değiştiriyor 417
Poincaré Rusya Yolunda 422
Poker Oyunu 426

10. Ültimatom 435
Avusturya'nın Talepleri 435
Sırbistan'ın Cevabı 441
Bir "Yerel Savaş" Başlıyor 452

11. Uyarı Atışları 454
Kararlılık Sürüyor 454
"Bu Kez Savaş Çıkacak" 458
Rusya'nın Nedenleri 463

12. Son Günler 470
Avrupa Haritası Üzerine Düşen Garip Işık 470
Poincaré Paris'e Dönüyor 480
Rusya'nın Seferberliği 487
Karanlığa Atlayış 498
"Bir Yanlış Anlaşılma Olmuştur" 507
Paul Cambon'un Dertleri 516
İngiltere'nin Müdahalesi 520
Belçika 526
Postallar 530

Sonuç 534
Notlar 543
Dizin 657

Görseller

1. Petar I. Karacorceviç (Corbis) 5
2. Kral Aleksandar ve Kraliçe Draga, 1900 civarı (Getty Images) 8
3. Obrenoviçlerin suikastı, *Le Petit Journal*, 28 Haziran 1903 12
4. Genç Gavrilo Princip 48
5. Nedeliko Çabrinoviç 48
6. Milan Ciganoviç (Roger Viollet/Getty Images) 51
7. Kont Leopold Berchtold (Popperfoto/Getty Images) 96
8. Conrad von Hötzendorf (Getty Images) 97
9. Franz Ferdinand, Avusturya-Este Arşidükü 101
10. Théophile Delcassé 128
11. "Çin'in Kapışılması", Henri Meyer, *Le Petit Journal*, 1898 164
12. II. Wilhelm ve II. Nikolay birbirlerinin ülkelerine ait üniformaları giyerken (Hulton Royals Collection/ Getty Images) 168
13. II. Wilhelm (Bettmann/Corbis) 168
14. VII. Edward Avusturya 12. Hussarlarının albayı olarak üniformasıyla 168
15. Pyotr Stolipin (Popperfoto/Getty Images) 181
16. Joseph Caillaux (Hulton Archive/Getty Images) 185
17. Paul Cambon 186
18. Sör Edward Grey 194
19. Sergey Sazonov (University of Texas Libraries'in izniyle, University of Texas, Austin) 251
20. Aleksandr V. Krivoşeyn 261
21. Kont Vladimir Kokovtsov (Getty Images) 304
22. Helmuth von Moltke, 1914 (dpa/Corbis) 316
23. İvan Goremykin 335
24. Franz Ferdinand ve Sophie Saraybosna'da, 28 Haziran (Hulton Royals Collection/Getty Images) 356

25. Leon Biliński 364
26. Suikastçılar mahkemede (Getty Images) 368
27. Bir şüphelinin tutuklanması (De Agostini/Getty Images) .. 370
28. Kont Benkendorf 394
29. Raymond Poincaré 423
30. René Viviani 423
31. Nikola Pasiç, 1919 (Harris and Ewing Collection, Library of Congress) 442
32. H. H. Asquith 471
33. II. Nikolay ve Poincaré (Hulton Royals Collection/ Getty Images) 482
34. Theobald von Bethmann Hollweg (Hulton Archive/ Getty Images) 496
35. Kont Lichnowsky 509
36. Gavrilo Princip'in ayak izleri, Saraybosna (1955'ten bir fotoğraf) (Hulton Archive/Getty Images) 535

Haritalar

1914'te Avrupa xvi
1914'te Bosna-Hersek 72
1887 Avrupa Sistemi 118
1907 İttifak Sistemleri 118
Balkanlar: 1912 244
Balkanlar: Birinci Balkan Savaşı Sonrası Ateşkes Sınırları .. 244
Balkanlar: İkinci Balkan Savaşı Sonrası 245

Teşekkür

12 Mayıs 1916'da, New South Wales, Tallwood Station'da yaşayan ve besicilikle uğraşan James Joseph O'Brien, Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri'ne kaydolmak için başvuruda bulundu. Sidney'in gösteri alanlarında iki ay eğitim gören Er O'Brien, AİK Üçüncü Tümen, Otuz Beşinci Taburu'na atandı ve *Benalla* adlı buharlı gemiye binerek, eğitimine devam edeceği İngiltere'ye gitti. 18 Ağustos 1917'de Fransa'daki birliğine katıldı. Daha sonra Üçüncü Ypres Muharebesi'ne katılacaktı.

Jim benim büyük amcamdı. Ölümünden yirmi yıl sonra teyzem Joan Pratt bana onun savaş günlüğünü verdi. Eşya listeleri, adresler, talimatlar ve tek tük kısa günlük satırlarıyla dolu küçük, kahverengi bir defterdi bu. 4 Ekim 1917'de, Broodseinde Sırtı'nı ele geçirmek için girilen çatışma hakkında Jim amca şu sözleri yazmıştı: "Büyük bir muharebeydi ve başka bir tane daha görmek istemiyorum." 12 Ekim 1917'de yazdığı satırlarda, İkinci Passchendaele Muharebesi'ni şöyle anlatıyordu:

> Müfreze kampından (Ypres'e yakındı) ayrılıp hattın Passchendaele kısmına doğru yola koyulduk. Oraya varmamız on saat sürdü ve yürümekten bitkin düştük. Varışımızdan yirmi beş dakika sonra (ayın 12'siydi ve saat 05.25'ti) çantaların üzerinden atladık. Her şey yolunda gidiyordu, ta ki bir bataklığa gelip epey zorlanana kadar. Bataklığı geçtiğimizde, savunma balonumuz bir mil kadar ileri gitmişti ve ona yetişmek için hızlanmamız gerekti. Saat 11 gibi ikinci hedefimizi öğrendik ve akşamüzeri 4'e kadar orada kaldık. Sonra geri çekilmemiz gerekti, [...] Sonuna kadar dayanmamı sağlayan tek şey Tanrı'nın takdiriydi, çünkü makineli tüfek mermileri ve şarapneller her yerde uçuşuyordu.

Jim amcanın savaştaki faal hizmet dönemi 30 Mayıs 1918'de, saat 02.00'de sona erdi. O tarihte, günlüğüne, "Almanya'dan gelen bir bombayı durdurdum ve iki bacağımdan yaralandım," diye yaz-

mıştı. Top mermisi ayaklarının dibine düşmüş, onu havaya fırlatıp etrafındakileri öldürmüştü.

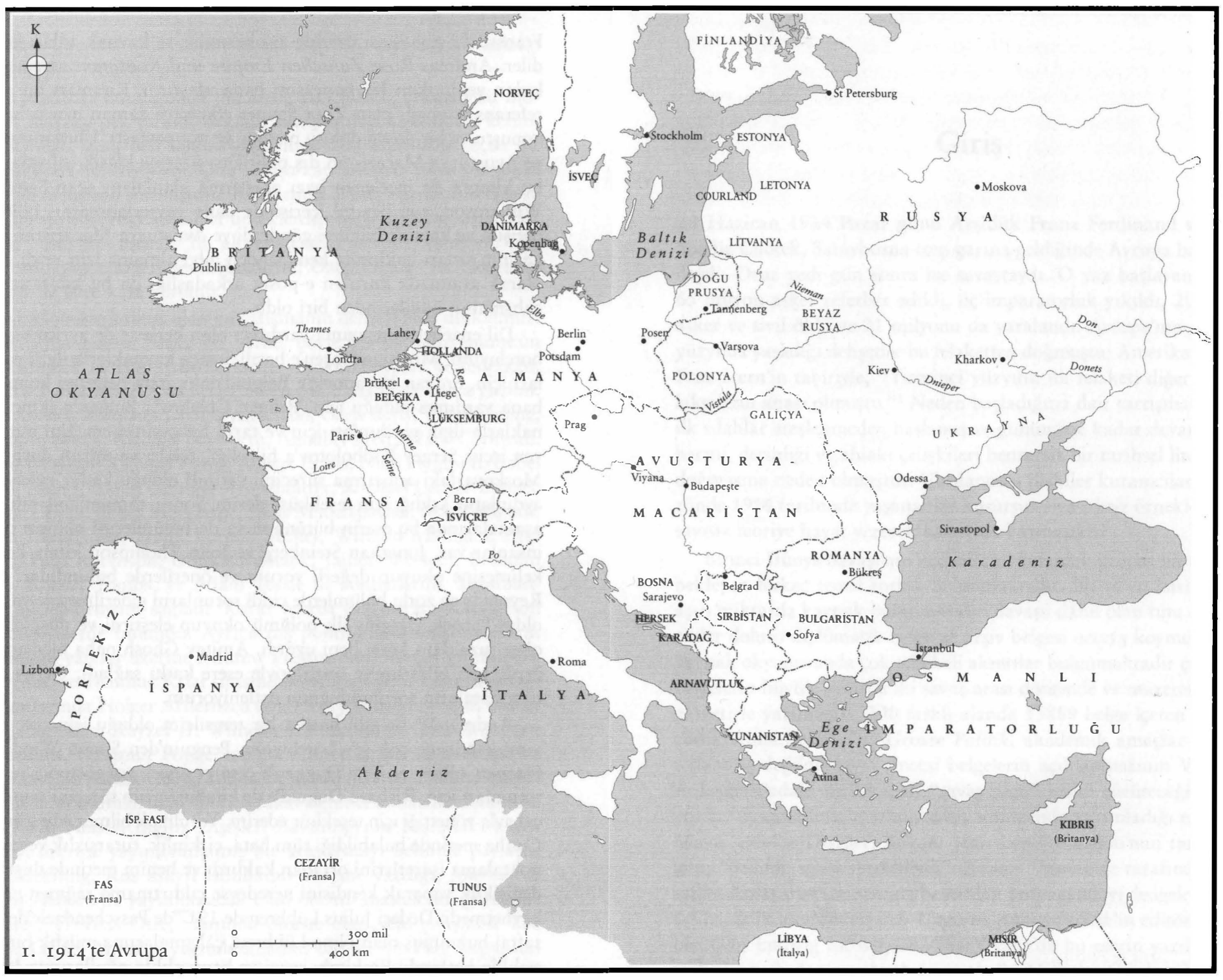
Ben kendisini tanıdığımda Jim amca asık suratlı, çelimsiz bir ihtiyardı ve hafızası pek yerinde değildi. Savaş anıları konusunda ketum davranıyordu, ama ben dokuz yaşlarındayken aramızda geçen bir konuşmayı iyi hatırlıyorum. Ona savaşa katılanların ürkek mi yoksa hevesli mi olduğunu sormuştum. Bazılarının ürkek, bazılarının hevesli olduğunu söyledi. Peki hevesliler ürkeklerden daha mı iyi savaşıyordu? "Hayır," dedi Jim amca. "İlk altına sıçanlar hevesli olanlardı." Bu cevap beni epey etkiledi ve düşündürdü. Özellikle de "ilk" kelimesi üzerinde bir süre kafa yordum.

Uzak geçmişte kalmış olan bu çatışmanın dehşeti hâlâ dikkatimizi çekiyor. Ama gizemi başka bir yerde, böyle bir katliamı mümkün kılan karanlık ve çapraşık olaylarda yatıyor. Bunları keşfederken, entelektüel anlamda ödeyebileceğimden çok daha fazla borca girdim. Daniel Anders, Margaret Lavinia Anderson, Chris Bayly, Tim Blanning, Konstantin Bosch, Richard Bosworth, Annabel Brett, Mark Cornwall, Richard Drayton, Richard Evans, Robert Evans, Niall Ferguson, Isabel V. Hull, Alan Kramer, Günther Kronenbitter, Michael Ledger-Lomas, Dominic Lieven, James Mackenzie, Alois Maderspacher, Mark Migotti, Annika Mombauer, Frank Lorenz Müller, William Mulligan, Paul Munro, Paul Robinson, Ulinka Rublack, James Sheehan, Brendan Simms, Robert Tombs, ve Adam Tooze ile sohbetlerim, argümanlarımı güçlendirmemi sağladı. Karar teorisi üzerine Ira Katznelson bana tavsiyelerde bulundu. Ayrıca dış politikada karşıt tarafların oluşturduğu yapılar üzerine Andrew Preston'dan; Riezler günlükleri, Üçlü İttifak ve Temmuz Krizi sırasındaki Alman politikasının detayları konularında Holger Afflerbach'tan; Henry Wilson ile ilgili olarak Keith Jeffery'den; Kayzer II. Wilhelm konusunda ise John Röhl'den yararlandım. Hartmut Pogge von Strandmann, kendi akrabası ve 1914'te savaşın patlak verdiği sırada Belgrad'daki Rus maslahatgüzarı olan Vasili Strandman'ın az bilinen fakat öğretici anılarına dikkatimi çekti. Keith Nelson İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın başındaki karar mercileri üzerine yayımlanmamış bir araştırmayı benimle paylaştı. Bruce Menning, Rus askerî istihbaratı üzerine yazdığı, *Journal of Modern History*'de yayımlanacak olan önemli makalesini görmeme izin verdi. Thomas Otte, alanında otorite olan yeni çalışması *The Foreign Office Mind*'ın yayımlanmadan önceki bir PDF kopyasını bana gönderdi ve Jürgen Angelow da *Der Weg in die Urkatastrophe* eserini aynı şekilde paylaştı. John Kreiger ve Gerd Krumeich bana

Fransız dış politikası üzerine ayrıbasımlar ve kaynak adları gönderdiler. Andreas Rose *Zwischen Empire und Kontinent* eserinin baskıdan yeni çıkan bir kopyasını bana ulaştırdı. Kitapları bu alanda referans kaynağı olan Zara Steiner cömertçe zaman ayırıp benimle konuştu ve bir dosya dolusu makale ve not paylaştı. Uluslararası kriz ve Avusturya-Macaristan dış politikası üzerine klasik çalışmalarıyla bu kitapta da incelenen bazı araştırma alanlarını açan Samuel R. Williamson, son beş yıl içerisinde bana yayımlanmamış bölümler, iletişim ve kaynak bilgileri gönderdi ve Avusturya-Macaristan politikasının sırları hakkında kendisinden bilgi almama izin verdi. Sonuç olarak aramızda kurulan e-posta arkadaşlığı da bu kitap üzerinde çalışmanın ödüllerinden biri oldu.

Dil engellerini aşmama yardımcı olan herkese de ayrıca teşekkür borçluyum. Miroşlav Doşen'e basılı Sırpça kaynaklarla ilgili yardımları için, Srdyan Yovanoviç'e Belgrad'daki arşiv belgeleri konusunda bana yardımcı olduğu için, Rumen Çolakov'a Bulgarca ikincil kaynaklarla ilgili yardımları için ve tarih bahçesinin emeğini esirgemeyen işçisi Sergey Podbolotov'a bilgeliği, zekâsı ve mizah duygusuyla Moskova'daki araştırma sürecimi verimli olduğu kadar eğlenceli ve aydınlatıcı kıldığı için teşekkür ederim. Sonra, tamamlanışının çeşitli aşamalarında bu eserin bütününü ya da bölümlerini okuyan cömert insanlar var. Jonathan Steinberg ve John Thompson kitabı kelimesi kelimesine okuyup değerli yorum ve önerilerde bulundular. David Reynolds en zorlu bölümlerde ciddi sorunların giderilmesine yardımcı oldu. Patrick Higgins ilk bölümü okuyup eleştirdi ve düşülebilecek olası tuzaklara karşı beni uyardı. Amitav Ghosh paha biçilemez değerde geri bildirim ve önerileriyle esere katkı sağladı. Geriye kalan tüm hataların sorumluluğunu üstleniyorum.

Andrew Wylie gibi harika bir temsilcim olduğu için çok şanslıyım; kendisine çok şey borçluyum. Penguin'den Simon Winder'a ve HarperCollins'ten Tim Duggan'a cesaret verici, yol gösterici ve şevkli tutumları için, Richard Duguid'e de kitabın yayım sürecini samimi bir çabayla yönettiği için teşekkür ederim. Yorulmak bilmez editörüm Bela Cunha metinde bulabildiği tüm hata, çirkinlik, tutarsızlık ve gereksiz noktalama işaretlerini ortadan kaldırdı ve benim metinde durmadan değişiklik yaparak kendisini neredeyse çıldırtmama rağmen neşesini kaybetmedi. Dedesi Julius Lübbren de 1917'de Passchendaele'de (karşı safta) bulunmuş olan Nina Lübbren, çalışmalarıma müşfik bir tarafsızlıkla katlandı. Bu kitabı sevgi ve hayranlıkla oğullarımız Josef ve Alexander'a, hiç savaş görmemeleri umuduyla ithaf ediyorum.

1. 1914'te Avrupa

Giriş

28 Haziran 1914 Pazar günü Arşidük Franz Ferdinand ve karısı Sophie Chotek, Saraybosna tren garına geldiğinde Avrupa barış içindeydi. Otuz yedi gün sonra ise savaştaydı. O yaz başlayan savaşta 65 milyon asker seferber edildi, üç imparatorluk yıkıldı, 20 milyon asker ve sivil öldü ve 21 milyonu da yaralandı. Avrupa'nın yirminci yüzyılda yaşadığı dehşetler bu felaketten doğmuştu; Amerikan tarihçi Fritz Stern'in tabiriyle, "Yirminci yüzyılın ilk felaketi diğer tüm felaketlerin anası olmuştu."[1] Neden başladığına dair tartışmalar daha ilk silahlar ateşlenmeden başlamış ve günümüze kadar devam etmiş, hacmi, derinliği ve ahlaki çelişkileri benzersiz bir tarihsel literatürün doğmasına neden olmuştur. Uluslararası ilişkiler kuramcılarının gözünde 1914 tarihinde yaşananlar kusursuz siyasi kriz örnekleriydi ve sayısız teoriye hayat verecek kadar da karmaşıktı.

Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini anlamak isteyen bir tarihçiyi bekleyen birkaç temel zorluk bulunmaktadır. İlk ve en bariz zorluk aşırı miktarda kaynak bulunmasıdır. Savaşa dâhil olan tüm devletler ciltler dolusu diplomatik belge ve arşiv belgesi ortaya koymuştur. Bu kaynak okyanusunda çok tehlikeli akıntılar bulunmaktadır çünkü bu belgelerin büyük bölümü iki savaş arası dönemde ve mazeret üretme gayretiyle yazılmıştır. 300 farklı alanda 15889 belge içeren elli yedi ciltlik Alman eseri *Die Grosse Politik*, akademik amaçlar için hazırlanmış değildi; savaş öncesi belgelerin açıklanmasının Versailles Anlaşması'ndaki üstü kapalı "savaş suçu" tezini çürüteceği umuluyordu.[2] Fransız hükümetinin savaş sonrasında yayımladığı eserler de Mayıs 1934'te Dışişleri Bakanı Jean Louis Barthou'nun tarif ettiği gibi, "özünde siyasi nitelikliydi". Amacı "Almanlar tarafından Versailles Anlaşması sonrasında başlatılan propagandayı dengelemekti."[3] Sekiz ciltlik eser *Österreich-Ungarns Aussenpolitik*'in editörlerinden biri olan Ludwig Bittner, 1926'da Viyana'da bu eserin yazılmasının nedeninin uluslararası bir kurum –belki Milletler Cemiyeti?– onları

zorlamadan evvel Avusturya hükümetinin daha elverişli bir ortamda güvenilir bir kaynak üretme isteği olduğunu söylemişti.[4] İlk dönem Sovyet eserlerinin amacı ise Fransızların savaş öncesi verilen borçları geri istemesi teşebbüsünü gayrimeşru hale getirebilmek gayretiyle savaşın sorumluluğunu otokrat çar ve onun müttefiki burjuva Raymond Poincaré'nin üzerine yıkabilmekti.[5] İngiltere'de bile, önyargısız olarak kaleme alındığı iddia edilen *British Documents on the Origins of War* eserindeki taraflı eksiklikler 1914'te savaşın başlangıcından önceki hadiselerde İngiltere'nin konumunun olduğundan çok farklı şekilde aktarılmasına yol açmıştı.[6] Kısacası tüm bu savaş sonrası eserler, akademik değerleri inkâr edilemez olsa da 1929 yılında Alman askerî tarihçisi Bernhard Schwertfeger'in ifadesiyle "dünya belgeler savaşının" mühimmatıydılar.[7]

Devlet adamları, komutanlar ve diğer önemli şahısların hatıraları da savaşa giden yolda neler olup bittiğini anlamak isteyen birisi için hayli kıymetli olmakla birlikte en az diğerleri kadar sorunludur. Bazıları cevabını aradığınız sorular karşısında son derece ketumdurlar. Birkaç örnek vermek gerekirse: Alman Şansölye Theobald von Bethmann Hollweg, 1919'da yayımlanan *Reflections on the World War* (Dünya Savaşı Üzerine Düşünceler) adlı eserinde 1914 Temmuz Krizi'yle kendisinin ya da meslektaşlarının icraatlarına dair hiçbir şey söylememektedir; Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov'un siyasi hatıraları lakayıt, kibirli ve yer yer uydurma olduğu gibi kendisinin temel olaylardaki rolüne dair hiç bilgi vermez; Fransız Başbakanı Raymond Poincaré'nin iktidardaki yıllarını anlattığı on ciltlik hatıraları bilgi vermekten ziyade propaganda maksatlıdır – kriz sırasındaki olayları anlattığı eseri ile o tarihte tutmuş olduğu ve yayınlanmamış olan günlüğü arasında büyük tezat bulunmaktadır.[8] İngiliz Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey'in hatıraları da 1914 Ağustos'u öncesinde İtilaf Devletleri'ne verdiği taahhütler ve bu taahhütlerin krizin yönetiminde nasıl bir rol oynadığına dair pek fazla bilgi vermemektedir.[9]

Chicago Üniversitesi'nden Amerikalı tarihçi Bernadotte Everly Schmitt, 1920'lerin sonlarında savaş öncesi ve sırasında rol almış devlet adamlarıyla görüşmek için tüm Avrupa'yı dolaşırken hiçbirinin kendinden şüphe etmediğine hayretle tanık olmuştu. (Tek istisna Grey'di; kendisi Temmuz Krizi'nde Viyana'yla Berlin üzerinden müzakere etmeye çalışarak taktiksel bir hata yaptığını söylemişti ama

bu yaptığı samimi olarak suçu üstlenmekten ziyade İngiliz tarzı bir kendini eleştirme gibiydi).[10] Hafıza konusunda da sorunlar vardı. Schmitt, Londra'da bir banker olan eski Rus maliye bakanı Pyotr Bark'ı bulmuştu. Bark 1914'te büyük önem arz eden toplantılara katılmıştı ama Schmitt kendisiyle görüştüğü zaman Bark "o döneme ait çok az şey hatırladığını" söylemişti.[11] Neyse ki eski bakanın o döneme ait notları bizlere daha fazla bilgi sağlamaktadır. Araştırmacı Luciano Magrini, 1937 sonbaharında Saraybosna komplosuyla bağlantısı olduğu bilinip hayatta olan herkesle görüşebilmek için Belgrad'a gittiğinde bazı şahitlerin, bilmelerinin imkânsız olduğu meseleler hakkında konuştuklarını, diğerlerinin "aptal rolü oynadıklarını ya da kasten yanlış bilgi verdiğini" ve bazılarının da "abarttığını ya da kendisini temize çıkarmaya çalıştığını" görmüştü.[12]

Üstelik sahip olduğumuz bilgilerde hâlâ büyük boşluklar bulunmaktadır. Önemli kişiler arasındaki temasların büyük bölümü sözlüdür ve kayda alınmamıştır – ancak dolaylı deliller ya da sonradan yapılan açıklamalarla yeniden kurgulanabilirler. Saraybosna'daki suikastı gerçekleştiren Sırp örgütü çok gizliydi ve ardında hiçbir belge bırakmamıştı. Saraybosna'da Arşidük Franz Ferdinand'a düzenlenen suikastta önemli rolü olan Sırp istihbarat teşkilatı başkanı Dragutin Dimitriyeviç düzenli olarak tüm belgeleri yakmıştı. Saraybosna suikastı sonrasında nasıl tepki verilmesi gerektiği hususunda Viyana ile Berlin arasında yapılan görüşmelerin büyük bölümü bilinmemektedir. 20-23 Haziran'da Fransızlar ile Ruslar arasında St. Petersburg'da düzenlenen zirvenin, krizin son safhasının anlaşılmasına büyük faydası olacak belgeleri bulunamamıştır (Rus belgeleri muhtemelen kaybolmuştur ve *Documents Diplomatiques Français*'yi yazan Fransız heyeti de Fransızcasını bulmayı başaramamıştır). Bolşevikler emperyalist güçlerin ipliğini pazara çıkarmak için pek çok gizli belgeyi ifşa etseler de bu belli bir düzeni olmadan farklı aralıklarla yapılmış ve genelde Rusların Boğazlar üzerindeki emelleri gibi belli konulara odaklanmıştır. Bazı belgeler (kesin sayısı bilinmemektedir) İç Savaş sırasında imha olmuştu ve Sovyetler Birliği de hiçbir zaman İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya'nın kaynaklarıyla aşık atacak sistematik bir kaynak derlemesi üretememişti.[13] Rusların yayımladığı eserler günümüzde bile hâlâ büyük ölçüde eksiktir.

Bu krizin istisnai derecedeki karmaşık yapısı bir diğer ayırt edici özelliği olmuştur. Küba füze krizi de yeterince karışıktır ama sadece iki devlet (ABD ve Sovyetler Birliği) ve birkaç ikinci dereceden aktörü ilgilendirmektedir. Fakat bu savaşın nasıl başladığının hikâyesi ancak eşit derecede öneme sahip birbirinden bağımsız beş ülkenin –Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya ve İngiltere– karşılıklı etkileşimleri bağlamında bir anlam ifade eder hale gelebilir. Üstelik altıncı ülke olarak İtalya'yı da ekleyebilir ve Osmanlı İmparatorluğu ve savaşın başlamasından önce siyasi gerilim ve istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Balkan Yarımadası'ndaki devletler gibi stratejik öneme sahip ve bir o kadar özerk olan bağımsız aktörlerin dolaylı etkilerini de dâhil edebiliriz.

Diğer bir sıkıntı kaynağı da kriz esnasında devletlerin karar mekanizmalarının çoğu zaman hiç de şeffaf olmamasıdır. Temmuz 1914 bir "uluslararası kriz" gibi düşünülebilir ve bu terimden yekpare, özerk ve birbirinden ayrı ulus devletlerin oluşturduğu bir gruptan bahsedildiği akla gelebilir. Oysaki kriz sırasında siyaset üreten hâkim yapılar bir bütün olmaktan çok uzaktılar. Siyaseti şekillendiren erklerin güç kaynağının neresi olduğu tarihçiler tarafından kesin olarak bilinmemektedir ve siyasi kararlar –veya en azından siyasi kararların alınmasını sağlayan çeşitli inisiyatifler– her zaman hiyerarşinin zirvesinden gelmemiştir; bu kararlar kimi zaman diplomatik unsurlar, komutanlar, devlet görevlileri ve hatta büyükelçiler gibi ikinci derece mevkilerin ürünü olabilmiştir.

Bu nedenle günümüze ulaşan kaynaklar vaatler, tehditler, planlar ve tahminlerle dolu bir yığından ibarettir – buradan da bu savaşın çıkışıyla ilgili neden birbirinden farklı bu kadar yorum olduğunu anlamak gayet kolaydır. Savaşın başlangıcına dair tüm iddiaları birkaç farklı kaynakla desteklemek her zaman için mümkündür. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına dair yazılan kitaplar öyle bir hacme ulaşmıştır ki hiçbir tarihçinin (tüm bu farklı lisanları bildiğini varsaysak bile) bunları tek başına okuyup bitirebilmesi mümkün değildir – bundan yirmi yıl önce bu konuya dair kitap ve makalelerin sayısının 25.000 civarında olduğu hesaplanmıştı.[14] Bazı yorumlar suçlu devleti bulmaya odaklanır (bu konuda en gözde devlet Almanya olsa da hiçbir büyük devlet suçlamalardan kaçamamıştır); diğerleri herkesi biraz suçlu kabul eder ya da "sistem"de hata arar. Konu, tartışmaların

hep devam etmesini sağlayacak kadar karmaşıktır. Tarihçiler arasındaki, genelde suçlunun kim olduğuna ya da her bir kurum ile yapısal kısıtlamalar arasındaki ilişkiler çerçevesinde dönen tartışmalara ek olarak, bol miktarda uluslararası ilişkiler terimi –caydırma, detant (yumuşama), kazara vuku bulma veya dengeleme, pazarlık, işbirliği, ağırlığını koyma gibi evrenselleştirilebilir mekanizmalar– merkezî rol oynamaktadır. Her ne kadar bu konu üzerindeki tartışma bir asır kadar sürmüş olsa da bittiğine inanmak için bir nedenimiz de bulunmamaktadır.[15]

Ancak tartışma her ne kadar eski olsa da konu hâlâ tazedir – hatta yirmi ya da otuz yıl önce olduğundan daha tazedir. Günümüz dünyasındaki değişimler 1914 olaylarına bakış açımızı da değiştirmiştir. 1960'lar ila 80'lerde 1914 olaylarına farklı bir gözle bakılırdı. Avrupa'nın "son yazındaki" felaketini bir Edward dönemi draması şeklinde tahayyül etmek gayet kolaydı. Eski merasimler, gösterişli üniformalar ve büyük ölçüde hâlâ saltanatlar tarafından yönetilen dünyanın "süslülüğü" günümüzün bakış açısı üzerinde farklılaştırıcı bir etkiye sahipti. Savaşan tarafları başka, ortadan kaybolmuş bir dünyaya mensup kişiler gibi gösteriyordu. Savaşın aktörleri şapkalarına yeşil renkli devekuşu tüyleri takacak kadar gariplerse o halde düşünceleri ve motivasyonları da o kadar tuhaf olmalıydı.[16]

Yine de 1914 yaz krizini inceleyen yirmi birinci yüzyıl okuyucusunu etkileyen en önemli özellik onun ham modernliği olmalıdır. Kriz, intihar bombacıları ve bir otomobil konvoyuyla başlamıştır. Saraybosna'daki suikastın arkasında kendini feda etme, ölüm ve intikam kültüne sahip bir terör örgütü bulunmaktaydı fakat bu örgüt yurtsuzdu, belli bir coğrafi ya da siyasi konumu bulunmuyordu; farklı siyasi sınırlar içerisindeki hücrelere bölünmüştü, kendisinden hesap sorulamıyordu, hükümetlerle olan bağlantısı belirsizdi, gizliydi ve örgüt dışından tespit edilmesi çok güçtü. Günümüzde 1914 krizinin bize 1980'lerde olduğundan daha yakın, hatta anlaşılır olduğunu bile iddia edebiliriz. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra küresel çift kutuplu istikrar sistemi, yerini çöken imparatorluklar ve yükselen güçler gibi daha karmaşık ve tahmin edilemez kuvvetlere –1914 Avrupası'yla benzerlik taşıyan bir duruma– bıraktı. Bakış açısındaki bu değişimler bizi Avrupa'da savaşın nasıl başladığını tekrar düşünmeye sevk etmektedir. Bu görevi kabullenmek günümüzün ihtiyaçlarına cevap

vermek için geçmişi yeniden şekillendirmek değil, geçmiş olayları bize daha net bir görüş sağlayacak şekilde değişen bakış açımıza göre bir kez daha tahlil etme isteğidir.

Bunlardan biri de Balkanların yapısının savaşın başlangıcına olan etkisidir. Temmuz Krizi'nin kör noktalarından biri de Sırbistan'dır. Saraybosna suikastına çoğu kitapta sadece bir giriş olarak yer verilir ve bu olayın çatışmaya dâhil olan güçlerle olan ilişkisi üzerinde pek durulmaz. 1914 savaşının başlangıcına dair yazılmış yeni ve mükemmel bir eserde yazar şunu söylemişti: "Saraybosna'daki cinayetin kendi başına hiçbir etkisi olmamıştır. Ülkeleri savaşa sürükleyen şey bu olayın kullanılış şekliydi."[17] Saraybosna'daki suikastla başlayan Temmuz Krizi sırasında bile hikâyenin Sırbistan ve genel olarak Balkan boyutu marjinalleştirilmeye başlanmıştı, ancak sonrasında vites değiştirildi ve Sırbistan'ın eylemlerinin ikincil bir rol oynadığı jeopolitik bir döneme girildi.

Günümüzde vicdani bakış açımız da değişmiştir. Sırpların egemen olduğu Yugoslavya'nın savaştan muzaffer bir devlet olarak çıkması, 28 Haziran'da tetiği çeken adamın temize çıkmasına neden olmuştu – tabii ki bu Yugoslav devlet adamlarının görüşüydü ve suikastın düzenlendiği yere iki bronz ayak izi ve üzerinde "Yugoslavya'nın bağımsızlığının ilk adımı" yazan bir plaket konmuştu. Milliyetçi görüşlerin taze ve vaatlerle dolu olduğu bir çağda Güney Slav milliyetçiliğine sempatiyle bakılıyordu ve Habsburg İmparatorluğu'nun hantal ve çok milletli yapısı kimseye cazip gelmiyordu. 1990'lardaki Yugoslavya savaşları bize Balkan milliyetçiliğinin ne kadar tehlikeli olduğunu bir kez daha hatırlattı. Srebrenitsa ve Saraybosna kuşatmasından beri Sırbistan'ı büyük devletlerin kurbanı olarak görmek zorlaşmış ve Sırp milliyetçiliğini kendi başına tarihî bir etken olarak görmek kolaylaşmıştır. Günümüz Avrupa Birliği'nin bakış açısıyla, yıkılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na daha bir sempatiyle –ya da en azından hakir görmeden– bakmak daha kolaydır.

Son olarak muhtemelen Saraybosna'daki iki cinayeti belirgin sonuçlar doğuramayacak önemsiz bir felaket olarak görme eğilimimizde bir zayıflama yaşanmış olabilir. 2001 Eylül ayında Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen saldırı, bizlere tek ve simgesel bir eylemin –tabii ki çok daha büyük bir tarihî sürecin parçası olsa da– siyaseti nasıl değiştirebildiğini, eski seçenekleri nasıl işlemez hale getirip çabucak

yenilerinin oluşmasına neden olabildiğini göstermiştir. Saraybosna ve Balkanları tekrar hikâyenin merkezine taşımak Sırpları ya da onların devlet adamlarını şeytanlaştırma maksatlı bir uygulama değildir. Sırp siyasetçilerinin, subaylarının ve eylemcilerinin davranış ve düşüncelerini anlamak Saraybosna'daki cinayetin ne tür sonuçları olabileceğini anlamamız hususunda bizlere yardımcı olacaktır.

Bu kitap 1914 Temmuz Krizi'ni modern bir olay, modern zamanların ve hatta belki de tüm zamanların en karmaşık hadisesi olarak ele alacaktır. Savaşın neden olduğundan ziyade nasıl başladığıyla ilgilidir. Neden ve nasıl soruları mantıken birbirlerinden ayrılamazlar ama bizi farklı yönlere götürürler. *Nasıl* sorusu bizi belli sonuçlar üreten olaylar dizisine dikkatle bakmaya sevk eder. *Neden* sorusu ise aksine bizi uzak ve kategorik nedenler aramaya yönlendirir; emperyalizm, milliyetçilik, silahlanma, ittifaklar, büyük sermaye, millî haysiyet fikirleri ve seferberlik mekanizmaları gibi. Neden yaklaşımı belli bir analitik belirginlik sağlar ama aynı zamanda çarpıtıcı bir etkiye de sahiptir, çünkü istikrarlı bir şekilde büyüyen bir nedensel baskı illüzyonu da yaratır; etkenler üst üste yığılarak olayların meydana gelmesine sebep olur; siyasi aktörler sadece uzun zaman önce tayin edilmiş ve kontrollerinin dışında olan etkenlerin sıradan ifa edicileri seviyesine inerler.

Bu yaklaşımın tam tersine, bu kitabın anlatacağı hikâye karakterlerle doludur. Hayati kararlar alan kişiler –krallar, imparatorlar, dışişleri bakanları, büyükelçiler, komutanlar ve çok sayıda başka devlet görevlileri– temkinli ve hesaplı adımlarla tehlikeye doğru yürüdüler. Savaşın patlak vermesi, bilinçli hedefleri olan ve sahip oldukları bilgiler ışığında kendilerince en doğru kararları veren, çok sayıda siyasi aktörün bilinçli kararlarının toplamının bir ürünüdür. Milliyetçilik, silahlanma, ittifaklar ve sermaye de bu hikâyenin bir parçasıdır ama onlara ancak savaşın çıkmasına neden olacak bir kararın alınmasında kayda değer bir ağırlıkları olduğu zaman yer verilecektir.

Bulgar bir Balkan Savaşları tarihçisi, "'Neden' sorusunu bir kez sorduk mu suçluluk odak noktası haline gelir," demişti.[18] Savaşın başlamasının kimin suçu ve sorumluluğu olduğuna dair sorular bu hikâyeye daha savaş başlamadan girmiştir. Tüm kaynaklar suçlamalarla (bu dönemde bütün taraflar karşı tarafı saldırgan, kendilerini ise savunan olarak tasvir ederdi) ve Versailles Anlaşması'nın 231.

maddesi sayesinde varlığını korumaya devam eden "savaş suçu" tarifinin neden olduğu hükümlerle doludur. Burada da *nasıl* sorusuna odaklanmak alternatif bir yaklaşım sunmaktadır: bir devleti ya da bir bireyi suçlama ihtiyacıyla değil de savaşa yol açan kararları tespit etme ve bunların arkasında yatan his ve mantığı anlama gayretiyle, gerçekleşen olaylar dizisini takip eden bir yolculuk. Böyle yaparak sorumluluk meselesini tümüyle tartışmanın dışına çıkarmış olmuyoruz. Amacımız *neden* sorusuna verilen cevapların *nasıl* sorusunun cevaplarından yola çıkmasını sağlamaktır, tam tersini değil.

Bu kitap savaşın Kıta Avrupası'na nasıl geldiğini anlatmaktadır. Viyana, Berlin, St. Petersburg, Paris, Londra ve Belgrad gibi ana karar merkezlerini içeren ve Roma, İstanbul ve Sofya'ya da kısa ziyaretlerde bulunan çok katmanlı bir anlatıyla savaşa giden yolun izini sürmektedir. Kitap üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda, rekabetleri savaşın fitilini ateşleyen iki hasım olan Sırbistan ile Avusturya-Macaristan ve Saraybosna suikastı öncesinde bu iki ülke arasındaki gelişmeler ele alınacaktır. İkinci kısımda, dört ayrı bölümde dört ayrı soru sorulmaktadır: Avrupa'nın karşıt bloklara bölünmesi nasıl gerçekleşti? Avrupa devletlerinin hükümetleri nasıl bir dış politika izledi? Avrupa'nın güç ve zenginlik merkezinden uzak olan Balkanlar nasıl oldu da bu büyüklükte bir krizin merkezi haline gelebildi? Bir yumuşama ortamına girmekte olan uluslararası sistem nasıl oldu da bu çapta bir savaşın yaşanmasını mümkün hale getirdi? Üçüncü kısım Saraybosna suikastıyla başlayacak ve Temmuz Krizi'nin kendisini anlatıp, temel karar merkezleri arasındaki etkileşimi tetkik edip hesaplamalara, yanlış anlamalara ve krizi bir safhadan diğerine taşıyan kararlara ışık tutacaktır.

Temmuz 1914 olaylarının, ancak esas karar alıcı kişilerin izlediği yolların takip edilmesiyle bir anlam ifade edeceği bu kitabın ana iddiası olarak kalmaya devam edecektir. Bunu yapabilmek için savaştan önce gerçekleşen uluslararası "krizler" silsilesine dönüp bakmaktan daha fazlasını yapmamız, bu olayların nasıl yaşandığını ve insanların algı ve davranışlarını yapılandıran anlatılara nasıl işlediğini anlamamız gerekiyor. Aldıkları kararlar Avrupa'yı savaşa sokan kişiler neden böyle davranıp olayları bu şekilde gördüler? Pek çok kaynakta rastlanan korku ve kötü şeylerin olacağına dair önsezi hisleri neden –çoğu zaman aynı kişilerde rastladığımız– kibir ve büyüklenmeyle bağlan-

tılıdır? Savaş öncesi Arnavutluk Meselesi ya da "Bulgar borcu" gibi hadiselere neden bu kadar büyük önem atfedilir ve bu olaylar siyasi iktidarı elinde tutan kişileri ne yönde etkilemiştir? Karar mercileri uluslararası durumdan ya da dış tehditlerden bahsederken gerçekten bir şey mi görüyorlardı, yoksa kendi korku ve arzularını rakiplerine mi yansıtıyorlardı? Ya da her ikisi de mi oluyordu? Amacımız 1914 yazı sırasında ve öncesinde başlıca aktörlerin işgal ettiği oldukça dinamik "karar mercilerini" olabildiğince canlı bir şekilde yeniden kurmaktır.

Bu konu üzerine yakın zamanda yazılmış en ilginç eserlerden birinde bu savaşın kaçınılmaz olmaktan ziyade "beklenmedik" olduğu yazılmıştı – en azından olana kadar.[19] Buradan da savaşın, uluslararası sistemin uzun süreli yıpranmasının değil de yaşadığı kısa süreli şokların sonucu olduğu hükmüne varabiliriz. Bunun doğruluğu tartışılabilir ama hikâyeye farklı ihtimaller dâhilinde bakabilme gibi bir faydasının olacağı da ortadadır. Bu kitapta ele alacağım gelişmeler bizi kaçınılmaz olarak 1914'te yaşananlara yöneltecek olsa da farklı ve gerçekleşmemiş sonuçları bulunan savaş öncesi değişim vektörlerinin var olduğu da bir gerçektir. Buna ek olarak bu kitabın hedefi nedensellik parçalarının nasıl bir araya geldiğini ve bir araya geldikten sonra savaşı, sonucunu kesin olarak belirlemeden, nasıl mümkün hale getirdiğini göstermeye çalışmak olacaktır. Bu kitapta zikredilen kişi, olay ve etkenlerin başka ve muhtemelen daha az korkunç olan geleceklerin tohumlarını da bünyelerinde barındırdığını bir an olsun aklımdan çıkarmamaya çaba harcadım.

BİRİNCİ KISIM

Saraybosna'ya Giden Yollar

1
Sırp Hayaletleri

BELGRAD'DA CİNAYET

11 Haziran 1903'te, gece saat ikiden kısa bir süre sonra Sırp ordusuna mensup yirmi sekiz subay Belgrad'daki kraliyet sarayının ana girişine yaklaştı.* Çıkan silahlı çatışmanın ardından binanın önündeki nöbetçiler tutuklandı ve silahları alındı. Nöbetçi subaydan anahtarları alan komplocular giriş salonundan geçip yatak odasına yöneldiler, merdivenlerden çıkıp koridoru geçtiler. Kralın dairesinin kalın kapılarının kapalı olduğunu gören subaylar dinamitle kapıları havaya uçurdular. Patlama öyle şiddetliydi ki kapıyı menteşelerinden söküp odanın diğer ucuna fırlattı ve kralın emir subayının ölümüne neden oldu. Patlama ayrıca binanın sigortalarını attırdığı için her yer karanlığa gömülmüştü. Soğukkanlılıklarını yitirmeyen subaylar bitişikteki odada birkaç mum buldular ve kralın dairesine girdiler. Onlar yatak odasına girene kadar Kral Aleksandar ve Kraliçe Draga kaçmışlardı. Ancak kraliçenin Fransızca romanı yatağının başucunda açık ve ters çevrili halde duruyordu. İçlerinden biri çarşafa dokundu ve hâlâ sıcak olduğunu hissetti – anlaşılan yeni gitmişlerdi. Yatak odasını beyhude yere arayan subaylar, ellerinde mumlar ve tabancalarla sarayı kolaçan etmeyi sürdürdüler.

Subaylar oda oda dolaşıp dolaplara, duvar halılarına, kanepelere ve diğer muhtemel saklanma mekânlarına ateş ederlerken Kral Aleksandar ve Kraliçe Draga üst katta, kraliçenin hizmetçilerinin ütü yapıp çamaşır astıkları yatak odasına bitişik küçük bir odaya saklanmışlardı. Subaylar iki saat kadar aramayı sürdürdüler. Kral bu zaman zarfında

* Eski Saray bugün Dragoslava Yovanovica üzerindeki Belgrad Şehir Meclisi'ne ev sahipliği yapmaktadır.

sessizce pantolonunu ve kırmızı ipek gömleğini giydi; düşmanlarına çıplak yakalanmak istemiyordu. Kraliçe de bir kombinezon, beyaz ipek korse ve tek bir sarı çorapla olabildiği kadar giyinmişti.

Belgrad'da başka kurbanlar da bulunup öldürülmüştü: Kraliçenin, Sırp tahtına çıkmak için plan yaptıklarından şüphelenilen iki erkek kardeşi, kız kardeşlerinin Belgrad'daki evinden çıkmaları için kandırılıp "saraya yakın bir nöbetçi kulübesine götürülerek aşağılanmış ve canice bıçaklanarak katledilmişti".[1] Suikastçılar ayrıca Başbakan Dimitriye Sinsar-Markoviç ve Savaş Bakanı Milovan Pavloviç'in dairelerine girip ikisini de öldürdüler. Ahşap bir sandığa gizlenen Pavloviç'e yirmi beş el ateş edildi. İçişleri Bakanı Belimir Teodoroviç de vuruldu ve öldü zannedilip bırakıldı ama daha sonra iyileşmeyi başardı. Diğer bakanlar ise tutuklandılar.

Sarayda ise kralın sadık yaveri Lazar Petroviç ele geçirildi ve suikastçılar tarafından karanlık koridorlarda gezdirilerek her kapıda kralı çağırması için zorlandı. İkinci bir arama için yatak odasına geri dönen komplocular nihayet perdenin arkasındaki gizli kapıyı keşfettiler. Saldırganlardan biri baltayla kapıyı kırmaya kalkışınca Petroviç oyunun sona erdiğini anladı ve kraldan dışarı çıkmasını istemeyi kabul etti. Kapının arkasından kral seslenenin kim olduğunu sorduğunda yaveri cevap verdi: "Benim kralım, Laza, zabitlerinize kapıyı açınız!" Kral sordu: "Zabitlerimin yeminlerine güvenebilir miyim?" Komplocular olumlu cevap verdiler. Bir rivayete göre kral halsiz ve gözlüklüydü, üzerinde yarım yamalak giyilmiş kırmızı bir ipek gömlek vardı ve kollarıyla kraliçeye sarılarak dışarı çıkmıştı. İkili yakın mesafeden kurşun yağmuruna tutuldu. Efendisini korumak için beyhude bir gayretle saklamış olduğu tabancısını çeken (ya da sonradan öyle yaptığı iddia edilen) Petroviç de öldürüldü. Bu cinayetleri bir şiddet dalgası takip etti. Kralın dehşet içindeki İtalyan berberinin daha sonra anlattıklarına göre cesetler kılıç ve süngülerle delik deşik edilmiş, iç organları çıkarılmış, baltalarla doğranarak tanınmayacak hale getirilmişti. Berbere cesetleri toplaması ve defnedilmeleri için giydirmesi emredildi. Kraliçenin çıplak ve kanlar içindeki cesedi yatak odası penceresinin korkulukları üzerine çıkarılıp aşağıdaki bahçeye atılmıştı. Rivayete göre suikastçılar aynısını Aleksandar'a da yapmayı denediklerinde kral bir an için elleriyle korkulukları kavramıştı. Bir subayın kılıcını eline indirmesiyle parmakları kopan kral aşağı düştü.

Suikastçılar sigara içmek ve yaptıklarının sonuçlarını incelemek için bahçede toplandığı sırada yağmur yağmaya başlamıştı.[2]

11 Haziran 1903 olayları Sırp siyasi tarihinde yeni bir çıkışa işaret etmektedir. Ülkenin modern bir bağımsız devlet olarak geçirdiği kısa ömrünün büyük bölümünde Sırbistan'ı yöneten Obrenoviç hanedanı ortadan kalkmıştı. Suikastlardan sonraki birkaç saat içerisinde komplocular Obrenoviç hanedanının ortadan kaldırıldığını ve tahta İsviçre'de sürgünde olan Petar Karacorceviç'in geçeceğini ilan ettiler.

Obrenoviç hanedanıyla böylesine acımasızca hesaplaşılmasının nedeni neydi? Krallık Sırbistan'da istikrarlı bir kurumsal yapı tesis etmeyi başaramamıştı. Sorunun kökeni bir ölçüde rakip hanedanların da varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktaydı. İki büyük klan, Obrenoviç ve Karacorceviç, Sırbistan'ın Osmanlılardan bağımsızlığını kazanma mücadelesinde ön plana çıkmıştı. Karacorceviç hanedanının kurucusu, eski bir sığır çobanı ve esmer bir adam olan "Kara Corc"

Petar I. Karacorceviç

Petroviç, 1804'te Osmanlıları Sırbistan'dan çıkarmak için birkaç yıl başarıyla devam eden bir ayaklanma başlattı ama Osmanlılar karşı saldırıya geçince 1813'te Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı. İki yıl sonra, Osmanlı yetkilileri ile Sırp prensliğinin tanınması müzakerelerini yürüten ılımlı bir siyasetçi olan Miloş Obrenoviç önderliğinde ikinci bir ayaklanma başladı. Karacorceviç, sürgünden Sırbistan'a geri döndüğünde Obrenoviç'in emri ve Osmanlıların göz yummasıyla öldürüldü. En büyük siyasi rakibini ortadan kaldıran Obrenoviç'e Sırp prensi unvanı verildi. Obrenoviç ailesi mensupları, Sırbistan'ı Osmanlı sınırları içerisinde bir prenslik olarak var olduğu dönemin (1817-1878) büyük bir kısmı boyunca yönettiler.

Rakip hanedanlara ek olarak Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları arasında nazik bir bölgede bulunmak ve köylü küçük arazi sahiplerinin egemen olduğu hoşgörüden uzak bir siyasi kültür gibi etkenlerin birleşimi, monarşiyi daima savaşa hazır bir müessese haline getirmişti. On dokuzuncu yüzyılda tahta çıkmış Sırp krallarının çok azının eceliyle ölmüş olması dikkat çekicidir. Prensliğin kurucusu olan Prens Miloş Obrenoviç zalim bir otokrattı ve saltanatı sırasında sık sık isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. 1839 yazında Miloş en büyük oğlu Milan'a tahtı bırakarak çekildi ama oğlu kızamık hastasıydı ve on üç gün sonra ölene kadar da kral olduğundan haberi olmamıştı. Küçük oğlu Mihailo'nun saltanatı da 1842'de bir isyanla yarıda kalınca Karacorceviçlere –"Kara Corc"un oğlu Aleksandar'a– tahtın yolu açılmış oldu. Ama 1858'de Aleksandar da tahttan çekilmek zorunda kaldı ve yerine tekrar 1860 yılında Mihailo geçti. Mihailo da ikinci saltanatında ilkinden daha fazla sevilmiş değildi; sekiz yıl sonra, kuzeniyle birlikte ve muhtemelen Karacorceviçlerin komplosu sonucu, suikasta kurban gitti.

Mihailo'nun halefi Prens Milan Obrenoviç'in (1868-1889) uzun saltanatı nispeten bir siyasi devamlılık sağladı. 1882'de, Sırbistan'ın bağımsızlığını kazandığı Berlin Kongresi'nden dört yıl sonra Milan Sırbistan'ı krallık, kendisini de kral ilan etti. Ama büyük siyasi çalkantılar bir sorun olarak kalmayı sürdürdü. 1883'te hükümetin Kuzeydoğu Sırbistan'daki köylü milisleri ateşli silahlardan arındırma çabası büyük bir yerel ayaklanmayla, Timok İsyanı ile sonuçlandı. Milan asilere hiç merhamet etmedi ve Belgrad'da huzursuzluğa zemin

hazırladığından şüphelendiği önemli siyasetçileri bir bir temizlemeye başladı.

1880'lerin başlarında gazeteler, parti toplantıları, manifestolar, kampanya stratejileri ve yerel komitelerle modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkması sonucu Sırp siyasi kültürü değişim geçirmeye başladı. Kamu hayatındaki bu yeni ve başa çıkılması zor güce kral otokratik tedbirlerle karşılık verdi. 1883 seçimleri Sırp meclisinde (Skupştina) rakip bir çoğunluğun oluşmasına neden olunca kral çoğunluğu alan Radikal Parti'den bir hükümet atamayı reddedip onun yerine bürokratlardan bir kabine oluşturdu. Skupştina fermanla açıldı ve on dakika sonra yine fermanla kapandı. Kralın bakanlara ya da meclise danışmadan verdiği kararlar sonucunda 1885'te Bulgaristan'la girilen ve felaketle sonuçlanan savaş ve Kraliçe Nathalie'den tatsız ve olaylı bir şekilde boşanması kralın konumunu daha da zayıflattı. 1889 yılında Milan tahttan indiğinde (bunun nedenlerinden biri de şahsi sekreterinin genç ve güzel karısı ile evlenebilmekti) gitme vakti çoktan gelmişti.

Milan'ın küçük oğlu Veliaht Prens Aleksandar'ın çocukluğu sırasında Sırbistan dört yıl naiplikle yönetildi. 1893'te, daha on altı yaşında olan Aleksandar, naipliği tuhaf bir darbeyle devirdi: Kabine bakanları bir akşam yemeğine çağrıldı ve kadeh kaldırılırken hepsine tutuklu oldukları bildirildi. Genç kral tüm yetkiyi ele aldığını açıkladı; ana yönetim binaları ve telgraf idaresi çoktan askerler tarafından ele geçirilmişti.[3] Belgrad halkı ertesi sabah uyandığında tüm şehre Aleksandar'ın iktidarı ele geçirdiğini gösteren afişlerin asılmış olduğunu gördü.

Gerçekte eski kral Milan, olayları perde arkasından yönetmeye devam ediyordu. Naipliği kuran da oğlu lehine darbeyi düzenleyen de Milan'dı. O dönemin Avrupa'sında eşine az rastlanır aile içi bir kumpasla tahttan inen baba, kral olan oğlunun başdanışmanı olarak görev yapmıştı. 1897-1900 yılları arasında bu düzenleme "Milan-Aleksandar ikili yönetimi" olarak resmîleşti. "Kral Baba Milan" Sırp ordusunun başkomutanı olarak tayin edilince bu göreve gelen ilk sivil oldu.

Aleksandar'ın saltanatı sırasında Obrenoviç hanedanının da akıbeti belli olmaya başladı. Babası yüzünden de sürekli arka planda kalan Aleksandar, her yeni rejimle birlikte beliren yeni umutları da kısa

sürede tüketti. Sırp anayasasının liberal sayılabilecek hükümlerini görmezden gelip bir neo-mutlakiyetçi yönetim biçimi uygulamaya kalktı. Gizli oylama kaldırıldı, basın özgürlüğü kısıtlandı, gazeteler kapatıldı. Radikal Parti yöneticileri itiraz edince kendilerini makamlarından alınmış halde buldular. Aleksandar tipik bir diktatör gibi davranarak işine geldiği gibi anayasaları lağvetti, dayattı veya askıya aldı. Yargı bağımsızlığına saygı göstermedi ve hatta önemli siyasetçilerin canına kastetti. Kral ve Kral Baba Milan –ayrıca Milan'dan boşanmış olmasına rağmen arka planda hâlâ önemli biri olan Ana Kraliçe Nathalie'den bahsetmiyoruz bile– devleti birlikte diledikleri gibi yönettiler ve bunun hanedan üzerindeki etkisi yıkıcı oldu.

Aleksandar'ın adı sanı bilinmez bir mühendisin adı kötüye çıkmış dul eşiyle evlenmesi durumunu daha da kötüye götürdü. Draga Maşin ile –Draga kralın annesinin başnedimesi iken– 1897'de tanışmıştı. Draga kraldan on yaş büyüktü, Belgrad sosyetesi tarafından sevilmezdi, kısır olduğuna inanılırdı ve pek çok erkekle ilişkisinin olduğu da biliniyordu. Kraliyet Konseyi'ndeki hararetli bir tartışmada bakanlar beyhude yere kralı Maşin'le evlenmekten vazgeçirmek için çırpınıp durdular, İçişleri

Kral Aleksandar ve Kraliçe Draga,
1900 civarı

Bakanı Corc Gensiç inkâr edilemez bir iddia öne sürdü: "Efendim, onunla evlenemezsiniz. O herkesin metresi olmuştur – ben de dâhil." Bakanın bu cüretinin karşılığı suratına yediği bir tokat oldu. Gensiç daha sonra krala karşı düzenlenen komploya dâhil olacaktı.[4] Diğer devlet görevlileri de benzer şeyler söylediler.[5] Yine diğer bir gergin kabine toplantısında başbakan daha da ileri giderek evliliğe mani olabilmek için kralın sarayda gözaltında tutulmasını ya da ülkeden sınır dışı edilmesini teklif etti.[6] Siyasetçilerin *Maşin*'e muhalefeti öyle büyüktü ki bir ara kral önemli makamlara getireceği münasip adaylar bulamaz hale geldi; Aleksandar ve Draga'nın nişanlandığı haberi bile tek başına kabinenin tamamının istifa etmesine neden olmuş ve kral da daha az tanınmış kişilerle yeni bir "evlilik kabinesi" kurmak zorunda kalmıştı.

Bu evliliğin neden olduğu tartışmalar kral ve babasının arasındaki ilişkinin de gerginleşmesine neden olmuştu. Draga'nın gelini olacağını duyan Milan öyle öfkelendi ki başkomutanlık görevinden istifa etti. Haziran 1900 tarihinde oğluna yazdığı bir mektupta Aleksandar'ın Sırbistan'ı "uçurumun kenarına getirdiğini" söylemiş ve mektubu bir ikazla sonlandırmıştı: "Böyle bir ahmaklık yaptığın için seni ülkeden sürerlerse onları ilk tebrik eden ben olacağım."[7] Aleksandar'ı hiçbir şey yolundan çeviremedi (o ve Draga 23 Haziran 1900'de Belgrad'da evlendiler) ve genç kral babasının istifasını fırsat bilerek ordunun üst kademesi üzerindeki otoritesini artırdı. Milan'ın arkadaşı (ve Draga'nın düşmanı) olan kişiler önemli askerî ve sivil makamlardan tasfiye edildi; Kral Baba sıkı gözetim altında tutuldu, ardından Sırbistan'dan çıkması için teşvik edilip daha sonra ülkeye girmesine izin verilmedi. Avusturya'ya yerleşen Milan'ın 1901 yılında ölüm haberinin gelmesi çifti biraz olsun rahatlatmıştı.

1900'ün sonlarında, sarayın kraliçenin bir çocuk beklediğini ilan etmesiyle, monarşinin popülaritesinde geçici bir artış oldu. Ama Nisan 1901'de sırf halkı yatıştırmak için Draga'nın hamile olduğunun söylendiği öğrenilince halkın hiddeti büyük oldu (başkentte tahta başkasının çocuğunun çıkarılmasının planladığına dair bir dedikodu yayıldı). Tüm bu kötü alametleri görmezden gelen Aleksandar, merkezinde kraliçenin olduğu bir propaganda kültü başlattı. Onun doğum gününü savurgan etkinliklerle kutladı; alaylara, okullara ve hatta köylere onun ismini verdi. Aynı zamanda anayasayı dilediği yöne

çekme cüreti de bir üst seviyeye çıktı. Mart 1903 tarihli meşhur bir olayda kral gece yarısı anayasayı askıya aldıktan sonra baskıcı bir yeni basın ve yayın yasası çıkarılıp kanunnameye eklendi ve anayasa kırk beş dakika sonra tekrar yürürlüğe konuldu.

1903 ilkbaharına gelindiğinde Aleksandar ve Draga Sırp toplumunun büyük bölümünü karşısına almayı başarmıştı. Temmuz 1901 seçimlerinde Skupştina'da ezici bir çoğunluk kazanmış olan Radikal Parti kralın otokratik uygulamalarından hiç hazzetmiyordu. Güçlü tüccar ve bankacı ailelerin büyük bölümü (özellikle çiftlik hayvanı ve yiyecek ihracı ile geçinenler) Obrenoviç dış politikasının Viyana taraftarı olmasının Sırp ekonomisini Avusturya tekeline mahkûm ettiğini ve ülke kapitalistlerini dünya pazarlarına erişmekten alıkoyduğunu düşünüyordu.[8] 6 Nisan 1903'te Belgrad'da düzenlenen ve kralın anayasayı hiçe saymasını protesto eden bir gösteri polis ve jandarma tarafından güç kullanılarak dağıtıldı ve on sekiz gösterici ölüp elli kadarı da yaralandı.[9] Çoğu birkaç gün sonra serbest bırakıldıysa da yüzden fazla kişi –aralarında subaylar da bulunuyordu– tutuklanıp hapse atıldı.

Tahta karşı gittikçe artan husumetin merkezinde ordu yer alıyordu. Yirminci yüzyılın başında ordu Sırp toplumundaki en dinamik kurumdu. Büyük ölçüde tarıma dayalı ve zayıf bir ekonomiye sahip ülkede, sosyal sınıflar arasında yukarı yönlü geçiş nadirdi ve subay olmak konum ve nüfuz sahibi olabilmenin en kesin yollarından biriydi. Bu gerçek, Kral Milan'ın orduya para akıtıp subay sayısını artırırken yüksek eğitime verilen payı azaltmasıyla daha da güçlendi. Ama Kral Baba'nın 1900'de ülkeden gitmesiyle o günler sona erdi. Aleksandar ordunun bütçesini tekrar kıstı, subay maaşları aylarca sonra ödenmeye başlandı ve orduda önemli bir mevkiye tayin olabilmek için kralın ya da karısının akrabalarını ya da arkadaşlarını tanıyor olmak zorunlu hale geldi. Tüm bu kızgınlığa, oğlu olmayan kralın –resmî olarak yalanlanmış olsa bile– Kraliçe Draga'nın kardeşi Nikodiye Lunyevitsa'yı halefi olarak Sırbistan tahtına geçirmeyi planladığı söylentileri eklendi.[10]

1901 yazında, Sırp ordusuna mensup ve daha sonra Temmuz 1914 olaylarında önemli bir rol üstlenecek olan yetenekli bir teğmenin çevresinde bir askerî komplo şekillenmeye başladı. Geniş omuzları eski Mısır'ın boğa başlı tanrısını hatırlattığı için ileride "Apis" adıyla

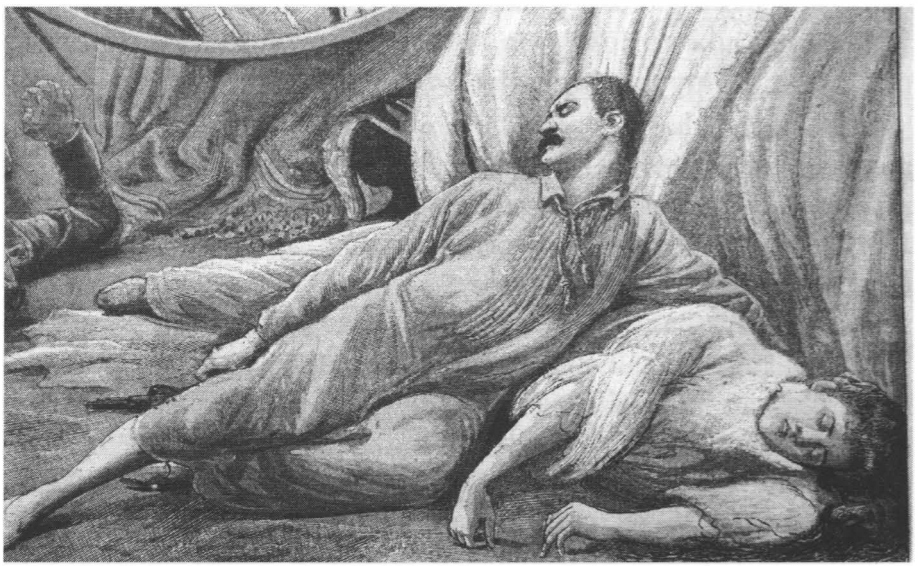
tanınacak olan Dragutin Dimitriyeviç, Sırp Askerî Akademisi'nden mezun olduktan hemen sonra, üstlerinin kendisine duydukları saygının bir alameti olarak, Genelkurmay'da bir göreve atandı. Dimitriyeviç siyasi komplolar için doğmuş bir adamdı. Ketum, vazifesine sıkı sıkıya bağlı, acımasız ve kriz anlarında soğukkanlı olan Apis büyük kitlesel hareketler üzerinde tesiri olacak türde bir adam değildi. Ama küçük gruplar ve gizli çevreler içerisinde başarılı olma, adam toplama, takipçileri üzerinde otorite kurma, şüpheleri uzaklaştırma ve insanları aşırı eylemlere yönetebilme gibi konularda becerikliydi.[11] Bir meslektaşı onu "mantığım bana aksini söylese de dediğini yapmaktan çekinmeyeceğim gizli bir güç" diye tarif etmişti. Bir diğer komplocu da Apis'in bu etkisine bir türlü anlam veremiyor, ne zekâsı ne belagati ne de fikirlerinin gücüyle bu etkiyi açıklayabiliyordu. Ama şunu da ekliyordu: "Yine de içimizde sadece varlığıyla bile düşüncelerimi değiştiren ve birkaç sıradan sözüyle iradem üzerinde kesin hâkimiyet kurabilen tek kişi oydu."[12] Dimitriyeviç'in bu yetenekleri sergilediği çevre erkek egemendi. Yetişkinliğinde nadiren kadınlarla bir arada bulunmuştu ve onları çekici bulduğuna dair bir emare de sergilememişti. Onun doğal yaşam alanı ve tüm entrikalarının vücut bulduğu ortam sadece erkeklerin bulunduğu duman altı Belgrad kahvehaneleriydi, yani konuşmaların illa gizli olmak zorunda olmadığı hem mahrem hem de kamusal mekânlardı. Kendisinin geride kalan en iyi fotoğrafında, iki yardımcısıyla birlikte tipik komplocu pozu vermiş pos bıyıklı, iri kıyım biri görülmektedir.

Dimitriyeviç başta kraliyet çiftini 11 Eylül'de (kraliçenin doğum günü) Belgrad'ın merkezindeki bir baloda öldürmeyi planlanmıştı. Bu plan bir Ian Fleming romanından alınmış gibi duruyordu, iki subay Belgrad'a elektrik veren Tuna enerji santraline saldıracak, bir diğeri ise balonun yapıldığı bölgedeki trafoyu çalışmaz hale getirecekti. Işıklar sönünce baloya katılmış olan dört suikastçı perdeleri ateşe verecek, yangın alarmlarını çalıştıracak ve kral ve karısını zehir içmeye zorlayarak öldürecekti (silahlar girişteki aramada tespit edilebilir diye bu yolu tercih etmişlerdi). Zehir bir kedi üzerinde başarıyla denenmişti ama planın kalan kısımları dökülüyordu. Enerji santralinin çok sıkı korunduğu görüldü ve zaten kraliçe de baloya katılmaktan vazgeçti.[13]

Bundan ve diğer fiyaskolardan yılmayan komplocular iki yıl boyunca çalışarak darbenin boyutlarını genişlettiler. Yüzden fazla

subayı kendi taraflarına çektiler; çoğu genç subaylardan oluşuyordu. 1901 sonuna gelindiğinde aralarında, kralın evliliğine itiraz ettiği için tokatlanan Corc Gensiç'in de bulunduğu sivil siyasi liderlerle de temasa geçmişlerdi. 1902 sonbaharında gizli bir yeminle komplo resmî bir hal aldı. Dimitriyeviç-Apis tarafından hazırlanan yemin teşebbüsün hedefleri konusunda gayet açıktı: "Devletin yıkılışını kaçınılmaz olarak gördüğümüz [. . .] ve bundan kral ve sevgilisi Draga Maşin'i sorumlu tuttuğumuz için onları öldürmeye yemin ediyor ve bunun ispatı olarak da bu belgeyi imzalıyoruz."[14]

1903 ilkbaharına gelindiğinde komploya 120 ila 150 civarında kişi dâhil olmuş ve sonunda kraliyet çiftinin kendi saraylarında öldürülmesi kararlaştırılmıştı. Fakat bunun için çok titiz bir hazırlık gerekiyordu çünkü haklı olarak paranoyak hale gelen kral ve kraliçe güvenlik tedbirlerini iyice artırmıştı. Kral yanında kalabalık bir maiyet olmadan kesinlikle dışarı çıkmıyordu; Draga hayatından o kadar endişe ediyordu ki bir seferinde altı hafta saraydan dışarı adım atmamıştı. Bina içindeki ve çevresindeki nöbetçiler iki katına çıkarıldı. Darbe söylentileri öyle çok yayılmıştı ki 27 Nisan 1903'te *London Times* "gizli" bir Belgradlı kaynağa dayanarak "tahta yönelik askerî komplo öyle boyutlara ulaşmış durumda ki Kral da Hükümet de bu hareketi ezmek için karşı hamle yapmaktan aciz," diye yazmıştı.[15]

Obrenoviçlerin suikastı, *Le Petit Journal*, 28 Haziran 1903

Saray Muhafızları ve kralın emir subaylarından bazılarını da kendi saflarına çekmeleri sayesinde suikastçılar nöbetçileri kolayca aşıp sarayın iç kısımlarına erişebilecek hale gelmişlerdi. Saldırı tarihi üç gün önceden belirlendi ve zamanı geldiğinde komplonun önemli isimleri gereken zamanda gereken yerlerde olacaklardı. Eylemin, polisin ya da krala bağlı alayların müdahalesine meydan vermemek için mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilip derhal halka duyurulmasına karar verildi.[16] Bu teşebbüsün başarıya ulaştıktan hemen sonra ilan edilmesi arzusu, subayların kral ve kraliçenin cesetlerini neden balkondan aşağı attıklarını açıklayabilir. Apis saraya giren idam mangasına dâhil oldu ama oyunun son perdesini kaçırdı; girişteki nöbetçilerle çıkan çatışma sırasında vurulup ağır yaralanmıştı. Olduğu yere yığılıp bilincini kaybetti ve kan kaybından ölmekten son anda kurtuldu.

"GÜVENİLMEZ UNSURLAR"

"Şehir sakin, halk genel olarak pek etkilenmemiş görünüyor," demişti İngiltere'nin Belgrad büyükelçisi Sör George Bonham, 11 Haziran akşamı Londra'ya gönderdiği mesajda.[17] Bonham'a göre Sırp "devrimi" başkent sakinleri tarafından "memnuniyetle karşılandı". Cinayetlerden sonraki gün "bayram gibiydi ve sokaklar bayraklarla süslenmişti". Hiç kimsede "üzüntüden eser yoktu".[18] Bonham'ın Viyana'daki meslektaşı Sör Francis Plunkett'a göre ise Sırp trajedisinin "en çarpıcı niteliği, böylesi vahşice bir eylemin şaşırtıcı bir sükûnetle kabul edilmiş olması" idi.[19]

Rakip gözlemciler ise bu sükûneti uzun bir şiddet ve cinayet geçmişi olan bir milletin vicdansızlığı olarak tarif etmişlerdi. Gerçekte Belgrad sakinlerinin bu suikastları hoş karşılamada haklı sebepleri vardı. Komplocular yetkiyi derhal tüm partilerin katılımıyla kurulan geçici hükümete devrettiler. Meclis yeniden toplandı. İsviçre'de sürgünde olan Petar Karacorceviç geri çağrıldı ve meclis tarafından kral ilan edildi. 1888'in demokratik anayasası –artık 1903 Anayasası adını taşıyordu– bazı küçük değişikliklerin ardından yeniden yürürlüğe kondu. İki Sırp hanedanı arasındaki rekabet sorunu bir anda ortadan kalkmıştı. Ömrünün büyük bölümünü Fransa ve İsviçre'de geçiren Karacorceviç bir John Stuart Mill hayranıydı –gençliğinde

Mill'in *Özgürlük Üzerine* adlı eserini Sırpçaya çevirmişti– ve liberal eğilimleri olan kişiler için umut ışığı olmuştu.

Sürgünden döndükten kısa bir süre sonra Petar'ın halka "anayasaya sadık bir Sırp kralı" olacağı sözünü vermesi endişeli olanları biraz daha rahatlattı.[20] Krallık bir anda meclise bağlı bir yapı haline gelmişti, kral başta ydı ama yönetim onda değildi. Aleksandar'ın gözdesi olan baskıcı başbakan Sinsar-Markoviç'in darbe sırasında öldürülmesi, bundan böyle iktidarın kralın iyi niyetine değil, halk desteği ve partilere bağlı olacağının açık göstergesiydi. Siyasi partiler artık kapatılma korkusu olmadan görevlerini rahatça yapabilirlerdi. Basın da Obrenoviç dönemindeki sansürden nihayet kurtulmayı başarmıştı. Ülkenin siyasi yapısı halkın beklentilerine daha uygun teşkil edilmişti ve halkın isteklerine daha duyarlıydı. Sırbistan yeni bir siyasi çağın eşiğinde duruyordu.[21]

Ama 1903 darbesi bazı eski sorunları çözmüş olsa da 1914 olaylarında bir hayli etkili olacak yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştu. Hepsinden önemlisi, kral ve kraliçeyi öldürmek için bir araya gelmiş olan komplo şebekesi dağılmamış, Sırp siyaseti ve kamu hayatında önemli bir yer işgal etmeye devam etmişti. Suikastların ertesi günü kurulan geçici devrim hükümetinde dört komplocu (savaş bakanı, bayındırlık bakanı ve ekonomi bakanı da bunların arasındaydı) ve altı parti mensubu politikacı bulunuyordu. Hâlâ hastanede olan Apis'e icraatlarından dolayı Skupştina tarafından resmen teşekkür edilmiş ve kendisi millî kahraman olmuştu. Yeni rejimin varlığını komplocuların döktüğü kana borçlu olması, bu şebekenin ileride yapabileceklerinden duyulan korkuyla birleşince, eleştiriyi iyice güç hale getirmişti. Yeni hükümetteki bir bakan darbeden on gün sonra bir gazeteciye suikastçıların eylemlerini "üzüntü verici" bulduğunu ama "hem hükümetin hem de krallığın bağlı olduğu orduda yaratabileceği etkiden çekindiği için bu hissiyatını açıkça ifade edemediğini" söylemişti.[22]

Kral katli şebekesi özellikle mahkemelerde etkiliydi. Kasım 1905'te Belgrad'dan rapor veren İngiliz elçisi Wilfred Thesiger komplocu subayların "kralın en büyük ve yegâne destekçileri" haline geldiğini söylemişti. Onların ilgası halinde "sadakatine ya da dostluğuna güvenebileceği herhangi bir topluluk" kalmayacaktı.[23] O nedenle 1905 kışında Kral Petar'ın Avrupa'yı gezecek olan Veliaht Prens Corc'a refakat

etmesi için, uzun süre hastanede yattıktan sonra nihayet iyileşen ama suikast gecesinde vücuduna giren mermiyi hâlâ taşımakta olan Apis'i seçmiş olmasına şaşmamak gerekirdi. Böylece kral katlinin mimarı olan kişi, müstakbel Karacorceviç kralına eğitim hayatı boyunca göz kulak olmakla görevlendirilmiş oluyordu. Ama Corc kral olamadı; 1909'da uşağını tekmeleyerek öldürdüğünde Sırp kralı olma şansını da ortadan kaldırdı.[24]

Belgrad'daki Avusturya büyükelçisi hafif bir abartıyla kralın meclis tarafından seçilmiş olmasına rağmen kendisini iktidara getirenlerin "mahkûmu" olarak kaldığını yazmıştı.[25] Kasım sonunda Avusturya Dışişleri Bakanlığı'ndan bir görevli şöyle bir kanaate vardı: "Kral sadece kukla. Tüm iktidar 11 Haziran'ı yapan adamların elinde."[26] Komplocular bunu en çok istedikleri askerî ve sivil makamlara gelmek için bahane olarak kullandılar. Kralın yeni atanan emir subaylarının tamamı komplocu olduğu gibi levazım subayları ve savaş bakanlığındaki posta bölümü amiri de komplocular dan seçilmişti. Ayrıca üst düzey komuta kademesi de dâhil olmak üzere tüm askerî tayinleri komplocular yönlendiriyordu. Krala olan yakınlıklarını kullanarak millî meseleler üzerinde alınan kararları da etkilemeye başladılar.[27]

Kral katillerinin entrikaları sorunsuz ilerlemiyordu. Yeni hükümet, şebeke ile bağlarını kesmesi için dış ülkelerden, bilhassa tüm görevlilerini çekip geride sadece maslahatgüzar Thesiger'i bırakan İngiltere'den baskı görüyordu. 1905 sonbaharının sonunda bile Belgrad'ın sembolik önemi olan pek çok işlevi –özellikle mahkemelerdeki yargılamalar– Avrupalı büyük devletlerin temsilcileri tarafından boykot edilmekteydi. Ordunun içinde bile, merkezinde Niş şehrinin olduğu ve Yüzbaşı Milan Novakoviç önderliğinde oluşan "karşı darbe grubu" bir manifesto ile cinayette yer alan altmış sekiz kişinin görevden alınmasını istemişti. Novakoviç derhal tutuklandı ve yaptığı coşkulu savunmadan sonra o ve işbirlikçileri yargılanıp suçlu bulunarak askerî mahkeme tarafından değişen sürelerde hapse mahkûm edildiler. Novakoviç iki yıl sonra hapisten çıktığında tekrar darbeyi eleştirmeye başladı ve yine içeri atıldı. Eylül 1907'de o ve bir erkek akrabası iddialara göre bir kaçma teşebbüsü sırasında gizemli bir şekilde hayatlarını kaybettiler ve bu skandal meclis ve liberal basında büyük tepki uyandırdı.[28] Dolayısıyla 1903 darbesinden sonra ordu ve sivil kurumlar arasındaki

ilişki meselesi bir sonuca kavuşturulmadan kaldı ki bu durum 1914 olaylarında Sırbistan'ın hareket tarzının temelini oluşturacaktı.

Bu zorlu grubu kontrol altında tutma görevinin büyük bölümünü Radikal Parti lideri Nikola Pasiç üstlendi. Pasiç, Zürih'te mühendislik okumuş ve darbeden sonra ülkenin en etkili siyasetçisi haline gelmişti. 1904-1918 yılları arasında dokuz yıl içerisinde on kabineye başkanlık yaptı. 1914 Saraybosna suikastı öncesinde, sırasında ve sonrasında Sırp siyasetinin zirvesindeki kişi olan Pasiç, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan krizin en önemli aktörlerinden biri haline gelecekti.

Bu kuşkusuz modern Avrupa tarihindeki en kayda değer siyasi kariyerlerden biriydi; hem uzunluğu –Pasiç kırk yıldan uzun süre siyasette aktif olarak yer almıştı– hem de baş döndürücü zafer anları ile aşırı tehlikeli durumlar arasında gidip gelmesi nedeniyle. Aslında mühendis olsa da siyaset tüm hayatını işgal ediyordu; kırk beş yaşına kadar evlenmemesinin nedeni de buydu.[29] En başından beri kendisini Sırbistan'ı yabancı güçlerin egemenliğinden kurtarmaya adamıştı. 1875'te Bosna'da Türk yönetimine karşı bir ayaklanma patlak verdiğinde genç Pasiç, irredantizm yanlısı gazete *Narodno Oslobodyenye*'nin (Ulusal Kurtuluş) muhabiri olarak Sırp kurtuluş mücadelesini bizzat takip edebilmek için bölgeye gitti. 1880'lerde, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar Sırbistan'daki en büyük siyasi güç olarak kalacak olan Radikal Parti'nin modernleştirilmesine nezaret etti.

Radikal Parti, liberal anayasal fikirleri Sırbistan'ın yayılması ve Balkanların Sırp hâkimiyeti altında birleşmesi çağrılarıyla bir araya getiren eklektik bir politikayı temsil ediyordu. Partinin tabanı –ve seçimlerde sürekli zafer kazanmasının anahtarı– ülke nüfusunun büyük bölümünü teşkil eden küçük toprak sahibi köylülerdi. Bir köylü partisi olan Radikal Parti, kendisini Rusya'daki Panslavist gruplara bağlayan bazı popülist fikirleri savunuyordu. Partililer profesyonel orduya şüpheyle bakıyorlardı; bunun nedeni hem profesyonel orduyu devlet bütçesine büyük bir yük olarak görmeleri hem de köylü milisleri en iyi ve doğal silahlı örgütlenme biçimi olarak kabul etmeleriydi. 1883'teki Timok İsyanı sırasında Radikaller hükümete karşı silahlı köylüleri desteklediler ve isyanın bastırılmasını Radikal Partili liderlere yapılan misillemeler takip etti. Pasiç de şüpheliler listesinde yer alıyordu; tam zamanında yurtdışına kaçarak tutuklanmaktan kurtuldu ve gı-

yabında idama mahkûm edildi. Yurtdışında olduğu zaman zarfında St. Petersburg ile temas kurdu ve Panslavist çevrelerde tutulan biri haline geldi; bundan sonra izlediği politika daima Rus politikasıyla yakından bağlantılı olacaktı.[30] 1889'da Milan'ın tahttan çekilmesinin ardından, sürgündeki yıllarında Radikal hareketin kahramanı haline gelen Pasiç affedildi. Belgrad'a döndüğünde çoğunluğun talebi üzerine meclis başkanı seçildi ve ardından başkentin belediye başkanı oldu. Ama başbakan olarak ilk görev süresinde (Şubat 1891-Ağustos 1892) Milan ve naiplerin anayasayı diledikleri gibi ihlal etmelerini protesto etmek için istifa etti.

1893'te, naipliğe karşı yapılan darbenin ardından Aleksandar, Pasiç'i büyükelçi olarak St. Petersburg'a gönderdi. Amacı hem Pasiç'i Belgrad'dan uzak tutmak hem de onun siyasi ihtirasını tatmin edebilmekti. Pasiç, Sırp-Rus ilişkilerini geliştirebilmek için çok çalıştı; Sırbistan'ın ulusal bağımsızlığının Rusya'nın yardımına bağlı olduğu görüşünü gizlemedi.[31] Ama bu gayretleri Kral Baba Milan'ın tekrar Belgrad siyasetine müdahil olmasıyla yarıda kaldı. Radikaller kamu hizmetinden tasfiye edildi ve Pasiç geri çağrıldı. Milan-Aleksandar saltanatı sırasında Pasiç yakından takip edildi ve siyasetten uzak tutuldu. 1898'de bir parti yayınında Milan'a hakaret ettiği gerekçesiyle dokuz ay hapse mahkûm edildi. 1899 yılında Kral Baba'nın hayatına kastedilmesiyle ülke sarsıldığı zaman Pasiç hapisteydi. Bir kez daha komploda Radikallerin parmağı olduğu söylendi ama saldırıyı düzenleyen genç Bosnalının kimlerle bağlantılı olduğu açıklık kazanmadı. Kral Aleksandar suikast girişiminde parmağı olduğu şüphesiyle Pasiç'in idam edilmesini emretti ama Radikal Parti liderinin hayatı, sonraki gelişmelerle tezat teşkil edecek şekilde, Avusturya-Macaristan hükümetinin müdahalesi ile kurtuldu. Aleksandar saltanatının tipik bir niteliği olarak, Pasiç'e, eğer suikastta parmağı olduğuna dair bir itirafname imzalamazsa diğer Radikallerle birlikte idam edileceği söylendi. Hayatının Viyana'nın müdahalesi ile zaten kurtulmuş olduğundan bihaber olan Pasiç bunu kabul etti; belge yayımlandı ve hapisten çıktığında kendisini kurtarmak için partisini satmakla itham edildi. Biyolojik olarak sağ olabilirdi ama en azından şimdilik siyaseten ölmüştü. Aleksandar'ın saltanatının sorunlu geçen son yıllarında toplum hayatından neredeyse tamamen elini eteğini çekti.

Rejim değişikliğiyle Pasiç'in siyasi kariyerinde bir altın çağ başladı. O ve partisi Sırbistan'daki hâkim güç haline gelmişti. İktidar uzun zamandır onu elde etmek çırpınan bu adama yakışmıştı ve Pasiç kısa sürede ülkenin atası konumuna yükseldi. Belgrad'ın entelektüel elitleri Pasiç'i sevmezdi ama köylülerin desteği ona fazlasıyla yetiyordu. Zayeçar'ın koyu taşra ağzıyla konuşması çoğu Belgradlıya komik geliyordu. Diksiyonu bozuktu ve konuşmaları hep ara sözler ve nidalarla kesilip anekdotlarla son buluyordu. 1908 yılında Bosna-Hersek'in ilhak edilmesini protesto etmek için ünlü hiciv yazarı Branislav Nuşiç'in şehirde bir gösteri tertip ettiği ve atla dışişleri bakanlığına girdiği kendisine söylendiğinde Pasiç şöyle cevap vermişti: "Eee... aslında... kitap yazmada iyi olduğunu bilirdim... ama iyi at bindiğinden haberim yoktu..."[32] Pasiç kötü konuşurdu ama iyi bir hatipti, özellikle de Sırp seçmenlerin çoğunluğunu teşkil eden köylülerin gözünde. Onlara göre Pasiç'in sıradan sözleri ve kıt nükte yeteneği –uzun sakalından bahsetmiyoruz bile– neredeyse doğaüstü bir sağduyu, önsezi ve bilgeliğin alametleriydi. Dostları ve destekçileri ona "Baja" derlerdi; çağdaşları tarafından sayılıp sevilen, itibarlı bir adam olduğunu belirten bir kelimeydi bu.[33]

İdam cezası, uzun yıllar sürgünde yaşama ve sürekli gözetim altında geçen bir hayatın neden olduğu paranoya bir siyasetçi olarak Pasiç'in görüş ve uygulamalarını fazlasıyla etkilemişti. Temkinli, ketum ve sinsi olmaya alışmıştı. Yıllar sonra eski sekreteri onun fikir ve kararlarını değil bir kâğıda yazmak, söylemekten bile kaçındığını ifade etmişti. Düzenli olarak tüm resmî ve şahsi belgeleri yakardı. Potansiyel çatışma durumlarında pasif kalma alışkanlığı edinmişti; son ana kadar elini belli etmemeye dikkat ederdi. O kadar pragmatik bir adamdı ki rakipleri onun hiçbir ilkesinin olmadığını söylerdi. Tüm bunlara ek olarak halkın görüşüne karşı son derece hassastı; uğrunda hem çalışıp hem acı çektiği Sırp milletiyle bir bağ kurabilmesinin yoluydu bu.[34] Pasiç darbeyi önceden haber aldığında bu sırrı saklamış ama girişime dâhil olmayı da reddetmişti. Saraya yapılacak saldırıdan bir gün önce eylemin planları kendisine verildiğinde tepkisi, ailesiyle birlikte Avusturya hâkimiyetindeki Adriyatik kıyısına gidip sonucu beklemek oldu.

Pasiç başarısının, hem kendisinin hem de hükümetin bağımsızlığını korurken bir yandan da ordu ve onun içerisindeki komplo çetesi ile

iyi ilişkiler kurmaya bağlı olduğunu anlamıştı. Mesele sadece komploya dâhil olan yüz adam değildi; sayıları gün geçtikçe artan genç subaylar komploculari Sırp millî iradesinin tecellisi olarak görüyorlardı. Pasiç'in en büyük siyasi rakibi kendi partisinden 1901 yılında ayrılmış bir hizip olan Bağımsız Radikaller'di ve Pasiç hükümetini zayıflatacak olduğu takdirde komplocularla işbirliği yapmaya istekli olmaları durumu daha da karmaşık hale getiriyordu.

Pasiç bu hassas durumu akıllıca yönetti. Komplocularla teker teker görüşerek hükümet karşıtı bir ittifak kurmalarına engel oldu. Radikal Partili diğer üyelerin itirazlarına rağmen Kral Baba Milan'ın gitmesinden sonra kısılan askerî bütçeye daha fazla kaynak ayırmaya başladı; 1903 darbesinin meşru olduğunu halk önünde tasdik etti (komplocular açısından bunun sembolik önemi çok büyüktü) ve komplocuların yargılanması çabalarına karşı çıktı. Ama bir yandan da onların kamu hayatına dâhil olmalarını elinden geldiğince engellemeye çalıştı. Darbenin ilk yılında komplocuların olayı kutlamak için bir dans gecesi tertip ettikleri duyulunca Pasiç (o zaman dışişleri bakanıydı) eğlenceyi 15 Haziran'a, yeni kralın seçim yıldönümüne erteletti. 1905 yılında, komplocuların basın ve meclis üzerindeki siyasi nüfuzları artmaya devam ederken Pasiç, Skupştina'yı anayasal yetki haricinde hareket eden "sorumluluk sahibi olmayan kişilerin" demokratik düzen için oluşturdukları tehdit konusunda ikaz etti. Subayların bu davranışlarından pek hazzetmeyen Radikal Parti üyeleri bu yaklaşımdan memnun olmuşlardı. 1906'da İngiltere ile normalleşen ilişkileri ustaca kullanarak bir grup kıdemli komplocu subayı emekliye ayırdı.[35]

Bu becerikli manevraların farklı sonuçları oldu. Komplocuların ileri gelenleri ön plandan uzaklaştırıldı ve çetelerinin millî siyaset üzerinde olan etkileri kısa vadede azaltıldı. Diğer taraftan Pasiç siviller ve ordu içerisindeki, darbeden sonra ortaya çıkan ve komploculardan bile daha aşırı görüşlere sahip *zaveritelji* denen grubun yayılmasına engel olmak için pek bir şey yapamadı.[36] Hepsinden önemlisi, kıdemli komplocu subayların kamu yaşamından uzaklaştırılmasıyla Apis şebeke içindeki liderliği tartışmasız olarak ele geçirdi. Apis, komplocu subayların Belgrad merkezindeki Millî Tiyatro'ya bitişik küçük parkın içinde bulunan Kolarac lokantasında bir araya gelip bira içip eğlendiği darbenin yıldönümü kutlamalarında hep en ön sıralarda yer aldı ve

tüm Sırpların birliği için verilen mücadeleyi mümkün olan her yolu deneyerek destekleyecek aşırı milliyetçi subaylardan bir grup kurma yolunda diğer tüm komploculardan daha fazla çalıştı.

ZİHİN HARİTALARI

Yirminci yüzyıl başında Balkanların siyasi haritasıyla "Sırpların birliği" fikrinin hayalî haritası arasında hemen hemen hiç benzerlik yoktu. Bunun en etkili siyasi ifadesi Sırbistan İçişleri Bakanı İliya Garasanin'in 1844 yılında Prens Aleksandar Karacorceviç için hazırlamış olduğu gizli belgeydi. 1906'da yayımlandıktan sonra *Nasertaniye* (eski Sırpça'da "taslak" anlamına gelen *nasrt* sözcüğünden) olarak bilinen Garasanin belgesinde "Sırbistan'ın İç ve Dış Politika Programı" yer alıyordu. Bu belgenin nesiller boyunca Sırp siyasetçileri ve vatanseverleri üzerindeki etkisini ne kadar anlatsak az kalır; öyle ki zaman içerisinde Sırp milliyetçiliğinin Magna Carta'sı haline gelmiştir.* Garasanin yazısına "Sırbistan'ın küçük olduğu ama öyle kalmayacağını" söyleyerek başlamıştı.[37] Ona göre Sırp siyasetinin önceliği "millî birliğin" tesis edilmesiydi. Bununla Sırp devleti sınırları içerisindeki tüm Sırpların bir araya gelmesini kastediyor, "Nerede bir Sırp yaşıyorsa orası Sırbistan'dır," diyordu. Sırp devletinin yayılmacı vizyonunun şablonu Stepan Duşan'ın Orta Çağ imparatorluğunu temel alıyordu. Bu imparatorluk günümüz Sırbistan topraklarına ek olarak modern Arnavutluk'un tamamını, Makedonya'nın büyük bölümünü, tüm Orta ve Kuzey Yunanistan'ı içeriyor ama ilginçtir ki Bosna'yı içermiyordu.

Çar Duşan'ın imparatorluğu 28 Haziran 1389'da Kosova'da Türkler karşısında uğradığı mağlubiyetin ardından yıkılmıştı. Ama Garasanin'e göre bu yenilgi Sırp devletinin meşruiyetini ortadan kaldırmamıştı; sadece tarihî mevcudiyetine geçici olarak son vermişti. O nedenle tüm Sırpların bir araya gelmesiyle kurulacak Büyük Sırbistan sonradan uydurma bir şey değil, tarihsel bir olgunun tekrar hayata geçirilmesiydi. "Hiç kimse bizi yeni ve temelsiz bir şeyi elde

* *Nasertaniye*'nin dayandığı metnin yazarı Çek František Zach'tı ve oluşturduğu şablonla Güney Slav halklarının federal örgütlenmesini öngörmüştü. Ama Zach'ın "Güney Slav" yazdığı yerlere Garasanin "Sırp" sözcüğünü koydu. Bu ve diğer değişikliklerle Zach'ın kozmopolit vizyonu daha dar görüşlü bir Sırp milliyetçi manifestosuna dönüştürüldü.

etmek için ayaklanmakla suçlayamaz, aksine herkes bunun siyasi bir zorunluluk olduğunu takdir etmelidir; bu çok eski dönemlere ait bir gerçektir ve köklerini Sırpların siyasi ve millî yaşamlarında görmek de mümkündür."[38] Garasanin'in argümanında olduğu gibi tarihsel zamanın böyle büyük ölçüde kısaltılması, kimi zaman milliyetçi söylemlerde rastlanan bir şeydir. Dahası, bu argüman Çar Duşan'ın geniş, çok milletli, bileşik Orta Çağ yönetimini kültür ve dil birliğine sahip homojen ve modern bir ulus devlet fikriyle eşdeğer görmek gibi bir hayalin üzerine oturtulmuştur. Sırp milliyetçileri burada hiçbir tutarsızlık görmüyorlardı çünkü onlara göre bu bölgede yaşayan herkes aslında Sırptı. Modern Sırp-Hırvat edebî dilinin mimarı ve ünlü milliyetçi kitap *Srbi svi i svuda*'nın (Sırplar Her Yerde, 1836'da yayımlanmıştır) yazarı Vuk Karadziç, Bosna-Hersek'ten Banat ve Temeşvar'a (Doğu Macaristan, günümüzde Batı Romanya), Başka (Kuzey Sırbistan'dan Güney Macaristan'a uzanan bir bölge), Hırvatistan, Dalmaçya ve Adriyatik kıyıları boyunca Trieste'den Kuzey Arnavutluk'a kadar uzanan kıyı kesiminde "Sırp dilini" konuşan beş milyon Sırp'ın bulunduğunu yazmıştı. Karadziç'e göre elbette bu bölgelerde "kendilerine Sırp demekte zorlanan ama zamanla buna alışacak olanlar" vardı (özellikle Hırvatları kastediyordu).[39]

Garasanin bu birleşme programının çok uzun vadeli olduğunu ve Büyük Sırbistan'ın toprakları üzerinde hâkimiyet kurmuş iki büyük imparatorluk olan Osmanlılar ve Avusturyalılarla mücadele edilmesi gerektiğini biliyordu. 1844'te Balkanların büyük bölümü hâlâ Osmanlıların elindeydi. "Sırbistan, Türk Devleti'nin ön cephesindeki taşları birer birer söküp onları kendi bünyesine dâhil etmelidir, bu sayede Sırp İmparatorluğu'nun eski temelini teşkil eden bu kaliteli malzemeden yeni Sırp devletini kurması mümkün olabilir."[40] Avusturya'nın da düşman olması kaçınılmazdı.[41] Macaristan, Hırvatistan-Slavonya ve İstria-Dalmaçya'da da Sırplar vardı (henüz Sırplığı benimsememiş olan Hırvatlardan bahsetmiyoruz bile) ve bunlar sözüm ona Habsburg yönetiminden kurtulup Belgrad devletinin çatısı altına girecekleri günü bekliyorlardı.

1918'e kadar hedeflerinin çoğuna erişilen Garasanin belgesi, Sırp yöneticilerin temel politika taslağı olarak kalmaya devam etti ve ilkeleri hem devlet hem de basındaki milliyetçi gruplar tarafından halka duyuruldu.[42] Büyük Sırbistan hayali sadece bir hükümet politikası ya

da propaganda malzemesi değildi. Bu görüş Sırpların hem kimliğine hem de kültürüne işlemişti. Duşan'ın imparatorluğunun hatırası Sırp halk destanları geleneğinde canlılığını yitirmeden günümüze kadar devam etti. Bunlar uzun baladlardı, çoğunlukla tek telli gusla ile çalınıp söylenirdi ve hem çalanlar hem dinleyenler Sırp tarihindeki önemli bir anı bir kez daha yaşarlardı. Sırbistan'daki köylerde ve pazar yerlerinde bu şarkılar şiir, tarih ve kimlik arasında yakın bir ilişkinin kurulmasına neden olmuştu. Bunu ilk fark edenlerden biri olan Alman tarihçi Leopold von Ranke 1829'da yayımlanan Sırp tarihinde, "Bu milletin tarihi, şiiriyle geliştirilip onun vasıtasıyla millî bir değer haline getirilmiş ve böylece halkın belleğinde muhafaza edilmiştir," diye yazmıştı.[43]

Bu gelenek içerisinde muhafaza edilmiş olan en önemli şey ise Sırpların yabancı hâkimiyetine karşı verdiği mücadeleydi. Tekrarlayan konulardan biri de 28 Haziran 1389 tarihinde Sırpların Kosova'da Türkler karşısında uğradıkları mağlubiyetti. Asırlar içerisinde bu Orta Çağ muharebesi Sırplarla düşmanları arasındaki sembolik bir sahne gösterisi haline gelmişti. Bu hikâyenin içinde sadece zor zamanlarda Sırpları bir arada tutan kahramanlar değil, davalarına destek vermeyen ya da Sırpların düşmanlarıyla işbirliği yapan hainler de yer alıyordu. Bu hayalî panteonda, şarkılarda Türk ordugâhına sızıp padişahın boğazını kestikten sonra muhafızlar tarafından öldürüldüğü söylenen Miloş Obiliç de yer alıyordu. Suikastlar, şehitler, kurbanlar ve ölüler adına intikam alma isteği başlıca temaları oluşturuyordu.[44]

Bu şarkı kültürü sayesinde mitsel bir geçmiş üzerine kurulmuş hayalî bir Sırbistan vücut bulmuştu. 1875'te Türklere karşı ayaklanan Bosnalı Sırpların destanlarını inceleyen İngiliz arkeolog Sör Arthur Evans bu şarkıların "Bosnalı Sırplara krallıklarının ne kadar küçük olduğunu unutturma ve tüm Sırp topraklarında yaşayan kardeşleriyle sınırları ve diplomatları aşarak bağ kurmalarını mümkün kılma kabiliyetine" ne kadar hayran olduğunu söylemişti.[45] On dokuzuncu yüzyılda bu sözlü destan geleneğinin yerini basılı yayınlara bırakarak zayıflamaya başladığı da doğrudur. Ama İngiliz diplomat Sör Charles Eliot 1897'de Sırbistan'ı gezerken Drina Nehri vadisindeki pazarlarda gezgin oyuncuların bu şarkıları söylediklerine şahit olmuştu. "Bu rapsodiler," demişti, "tek telli bir gitar eşliğinde, monoton bir tonda söyleniyor ama o kadar sahici bir his ve ifadeye sahipler ki dinleyende

bütün olarak bıraktıkları etki nahoş değil."[46] Her halükârda Vuk Karadziç tarafından derlenen ve yayımlanan Sırp destanları sayesinde sayıları gittikçe artan edebiyat meraklısı elitler de bu şarkılardan haberdar olabilmişlerdir. Üstelik şarkıların sayısı da artmaya devam ediyordu. 1847'de Karadağ Prens-Piskoposu II. Petar Petroviç-Nyegos tarafından yayımlanan *Dağ Çelengi* efsanevi tiran katili ve millî şehit Miloş Obiliç'i övmekte ve yabancı yönetimine karşı sürdürülen mücadelenin tekrarlanması çağrısında bulunmaktaydı. *Dağ Çelengi*, Sırp millî külliyatına girmiş ve hep orada kalmıştır.[47]

"Kaybedilen" Sırp topraklarının kurtarılması fikrine bağlılık, iki kara imparatorluğunun arasında açık konumda bulunma hissiyle daha da perçinlenmiş ve Sırp devletinin dış politikasına bazı ayırt edici özellikler kazandırmıştır. Bunlardan ilki coğrafi hedefin belirsizliğidir. Büyük Sırbistan'ı ihya etmek gibi bir düşünce vardı ama buna nereden başlamak gerekirdi? Macar Krallığı içerisindeki Voyvodina'dan mı? Eski Sırbistan olarak bilinen Osmanlı Kosovası'ndan mı? Kayda değer sayıda Sırp'ın yaşadığı ama hiçbir zaman Duşan imparatorluğunun bir parçası olmayan Bosna'dan mı? Ya da hâlâ Osmanlı hâkimiyetinde olan güneydeki Makedonya'dan mı? "Birleşmenin" hayalî hedefleri ile Sırp devletinin kısıtlı mali ve askerî kaynakları arasındaki uçurum Belgrad'daki devlet adamlarına Balkanların sürekli değişen yapısı içerisinde fırsatçı davranmaktan başka şans tanımıyordu. Sonuç olarak 1844-1914 arasında Sırpların dış politikası bir pusulanın iğnesi gibi hiç durmadan farklı bir yönü gösterdi. Bu değişimin arkasında yatan mantık her zaman tepkisel değildi. 1848 yılında Voyvodina'daki Sırplar Macar ihtilal hükümetinin Macarlaştırma siyasetine karşı başkaldırdığı zaman Garasanin, Sırp prensliğinden onlara gönüllüler ve ikmal malzemeleri gönderdi. 1875'te Sırplar Osmanlılara karşı başkaldırdığında tüm gözler Hersek'e çevrilmişti – mücadeleye katılanlar arasında Pasiç, ordu komutanı ve o sırada takma ad kullanan müstakbel kral Petar Karacorceviç de bulunuyordu. 1903'te Türklere karşı düzenlenen başarısız bir isyanın ardından Osmanlı Makedonyası'ndaki Sırpları kurtarma isteği daha da arttı. 1908'de Avusturyalılar Bosna-Hersek'i resmen ilhak ettiklerinde (1878'den beri bölgeyi zaten işgal altında tutuyorlardı) ilhak edilen topraklar gündemde birden ilk sıraya yükseldi. Ama 1912-1913 yıllarında liste başı yine Makedonya oldu.

Sırp dış politikasının ülkenin siyasi kültürüne işlemiş olan hayalperest milliyetçilik ile Balkanların karmaşık etnopolitik gerçekleri arasındaki farklılıkla da başa çıkması gerekmişti. Kosova Sırpların hayallerinin merkezinde yer alsa da etnik açıdan hiç Sırp toprağı sayılmazdı. Arnavutça konuşan Müslümanlar en azından on sekizinci yüzyılda bölgede çoğunluğu oluşturuyordu.[48] Vuk Karadziç'in Dalmaçya ve İstirya'da Sırp olarak gördüğü insanların çoğu Hırvat'tı ve büyük Sırp devletine katılmak gibi bir istekleri de yoktu. Tarihsel açıdan hiçbir zaman Sırbistan'ın bir parçası olmayan Bosna'da çok sayıda Sırp yaşıyordu (Bosna-Hersek 1878'de Avusturya tarafından işgal edildiğinde nüfusunun yüzde 43'ü Sırplardan oluşuyordu) ama bölgede aynı zamanda Katolik Hırvatlar (yaklaşık yüzde 20) ve Bosnalı Müslümanlar da (yaklaşık yüzde 33) bulunuyordu. (Müslüman azınlığın varlığını koruması Bosna'nın ayırt edici özelliklerinden biridir. Sırbistan'daki Müslümanların büyük çoğunluğu uzun bağımsızlık mücadelesi sırasında göçe zorlanmış, sınır dışı edilmiş ya da öldürülmüştü.)[49]

Makedonya'nın durumu daha da karmaşıktı. Makedonya olarak bilinen ve günümüz Balkan siyasi haritasının üzerine yerleştirilmiş olan coğrafi bölge, aynı adlı eski Yugoslavya Cumhuriyeti'ne ek olarak, Güney Sırbistan ve Doğu Arnavutluk boyunca uzanan sınır bölgelerini, Bulgaristan'ın güneybatısından büyük bir alanı ve Kuzey Yunanistan'ın büyük bölümünü kapsamaktadır.[50] Makedonya'nın kesin tarihî sınırları günümüzde tartışmalı bir konudur (Üsküp Cumhuriyeti için "Makedonya" isminin kullanılması nedeniyle Üsküp ile Atina arasında hâlâ süren çatışmaya bakabilirsiniz). Ayrıca bu bölgenin ne ölçüde kendine özgü bir kültürü, dili ya da millî kimliği olduğu da kesin olarak bilinmemektedir (günümüzde bile Makedoncanın varlığı tüm dünyada dilbilimciler tarafından kabul edildiği halde Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'da kabul edilmemektedir).[51] 1897'de Sör Charles Eliot, Sırbistan'ı gezerken Sırpların "Makedonya'da Bulgarların bulunduğunu kabul etmeyip oradaki tüm Slavların Sırp olduğunu iddia ettiklerini" görerek şaşırmıştı.[52] On altı yıl sonra Carnegie Vakfı İkinci Balkan Savaşı sırasında bölgede yapılan katliamları tetkik etmek için oraya bir heyet gönderdiğinde Makedonya'da yaşayan halkın etnik kökeni konusunda mutabakat sağlamanın imkânsız olduğunu gördü. Bu konuların tartışıldığı ortamlarda –üniversitelerde bile– ciddi bir

kutuplaşma hâkimdi. O yıl yayımlanan heyet raporunda bölgenin bir değil iki haritası bulunuyordu, hem Belgrad'ın hem de Sofya'nın görüşlerini yansıtan haritalar. Haritalardan birinde topraktan fışkıran boyunduruk altındaki Sırplar anavatanlarıyla birleşmek için can atarken diğerinde bölge Bulgar yerleşimlerinin merkezi olarak gösterilmişti.[53] On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Sırplar, Yunanlar ve Bulgarlar, Makedonya içerisinde propaganda faaliyetleri yürüterek yerel Slavları kendi millî davalarına bağlamaya çalıştılar.

Millî hayallerle etnik gerçekler arasındaki bu uyumsuzluk, Sırp millî hedeflerine erişilebilmesi için, sadece büyük ve küçük devletlerin menfaatlerinin de işin içinde olduğu bölgesel seviyede değil, tartışmalı bölgelerdeki şehir ve kasabalarda da şiddete başvurulmasını kaçınılmaz hale getirmişti. Bazı devlet adamları bu tehdidi bertaraf edebilmek için Sırp millî hedeflerini çok milletli işbirliğini ihtiva eden bir "Sırp-Hırvat" siyasi planı içerisinde öne sürmeye çalıştılar. Bunlardan biri olan Nikola Pasiç 1890'larda Sırp ve Hırvatların küçük devletlerin birlikte hareket etmesinin şart olduğu bu dünyada birleşmeleri gerektiğini yazmıştı. Ama bu iddiasını destekleyebilmek için de önce Sırplar ve Hırvatların aynı millet olduklarını iddia etmiş, ardından da bu hareketin liderliğini, "çok uzun zamandır yabancı bir kültürün etkisine maruz kalan" Katolik Hırvatlardan, daha Slav olan Sırpların devralması gerektiğini söylemişti.[54]

Sırbistan dünyanın gözleri önünde bu hedeflerinin peşinde koşamazdı. Dolayısıyla hâlâ komşu devlet veya imparatorlukların tebaası olan Sırpların "kurtarılması" hedefinin bir ölçüde gizli yürütülmesi gerektiğine karar verildi. Garasanin bu gerekliliği 1848 yılındaki Voyvodina İsyanı sırasında dile getirdi: "Voyvodina Sırpları," diye yazmıştı, "geleneksel düşmanları karşısında zafer kazanabilmek için Sırbistan'ın yardım elini uzatmasını bekliyorlar ama siyasi nedenlerle onlara açıktan yardım edemiyoruz. O yüzden gizli olarak yardım göndermekten başka çaremiz yok." Bu gizli operasyon tercihi Makedonya'da gözlemlenebilir. Ağustos 1903'te Makedonya'da Türklere karşı düzenlenen ve başarısız olan ayaklanmadan sonra yeni Karacorceviç rejimi bölgede icraatlara başladı. Makedonya'da Sırp gerilla faaliyetlerinin yürütülmesi için heyetler kuruldu ve savaşçı grupların oluşturulup teçhizatlandırılması için Belgrad'da toplantılar yapıldı. Belgrad'daki Osmanlı büyükelçisi kendisiyle görüştüğünde

Sırp Dışişleri Bakanı Kalyeviç hükümetin konuyla hiçbir ilgisinin olmadığını söyledi ve bu toplantıların "gerilla grupları kurmak için değil, sınırları dışındaki dindaşlara destek amacıyla para toplamak için" yapıldığını iddia ederek gayrimeşru olduğu iddiasını reddetti.[56]

Kral katilleri bu sınır ötesi faaliyetlerle yakından ilgiliydi. Komplocu subaylar ve onların ordu içindeki yandaşları Belgrad'da bir ulusal komite kurup harekâtı planlamış ve çok sayıda gönüllü toplamışlardı. Bunlar tam anlamıyla Sırp ordusuna bağlı birlikler değildi ama ordunun gitmek isteyenlere derhal izin vermesi arkalarında büyük bir resmî desteğin olduğunu gösteriyordu.[57] Milis faaliyetleri giderek arttı ve Sırp Çetniklerle (gerillalar) Bulgar gönüllü çeteleri arasında çok sayıda çatışma oldu. Şubat 1907'de İngiliz hükümeti Belgrad'dan bu faaliyetlere bir son vermesini istedi, çünkü aksi takdirde Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir savaş başlayabilirdi. Belgrad bir kez daha faaliyetlerle ilgisi olduğunu reddedip Çetniklere destek verdiğini kabul etmeyerek "halkının kendisini düşman çetelerine karşı savunmasına" engel olmayacağını da ekledi. Ama hükümetin mücadeleye destek olmaya devam etmesi bu duruşu zayıflattı. Kasım 1906'da Skupştina, Eski Sırbistan ve Makedonya'da zarar gören Sırplara 300.000 dinar göndermişti ve bunun ardından "olağanüstü giderler ve millî menfaatlerin savunulması" için "gizli bir kredi" de tedarik edildi.[58]

Bu tür bir irredantizm risklerle doluydu. Bölgeye gerilla liderleri göndermek kolaydı ama gittikten sonra onları kontrol etmek zordu. 1907 kışına gelindiğinde Makedonya'da faaliyet gösteren Çetnik çeteleri çoktan kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı ancak Belgrad'dan gönderilen bir görevliyle güç bela otorite sağlanabildi. Böylece "Makedon Keşmekeşi" aslında 1914 olaylarını haber veren müphem bir ders olmuştu. Bir taraftan bağımsız hareket eden hücrelerin kontrolünün komplocu şebekenin eline geçmesi Sırp ulusal politikasının merkezdeki siyasilerden çevredeki sorumsuzların eline geçme riskini doğurmuştu. Diğer taraftan 1906-1907 diplomasisi, Sırp hükümeti ve şebekeler arasındaki kaybedilen toprakların geri alınması merkezli gayriresmî ilişkinin Belgrad'a karşı siyasi bir sorumluluk üstlenmemek için mazeret olarak kullanılabileceği ve hükümetin manevra alanını azami seviyeye çıkaracağını göstermişti. Belgrad'daki siyasi elitler böylece resmî Sırp dış politikası ile sınırlar dışında icra edilen millî kurtuluş faaliyetlerinin iki farklı olgu olduğunu düşünmeye alıştılar.

AYRILMA

Garasanin 1844'te, "Sırbistan için Avusturya ile anlaşma ve uyum siyasi açıdan imkânsızdır," demişti.[59] 1903'e kadar Belgrad ile Viyana arasında savaş ihtimali zayıftı. İki ülkenin uzun bir sınırı bulunuyordu ki Sırbistan açısından böyle geniş bir sınırı savunmak kolay değildi. Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada bulunan Sırp başkenti Avusturya-Macaristan sınırına çok yakındı. Sırpların ihracatının büyük bölümü imparatorluğa yapılıyor ve karşılığında büyük miktarda mal ithal ediliyordu. Coğrafi zorluklara Rusya'nın bölge politikası da ekleniyordu. 1878 Berlin Kongresi'nde Rusya, Bulgaristan'ın Osmanlılardan bağımsızlığını elde etmesini sağlamıştı ve Bulgaristan'ın Rusya'ya bağlı bir devlet olarak kalacağını umut etmişti. Bulgaristan ve Sırbistan'ın er ya da geç Makedonya yüzünden karşı karşıya geleceği aşikâr olduğundan Prens (daha sonra kral) Milan, Viyana ile ilişkileri güçlendirerek bu tehdidi dengelemeye çalıştı. Rusya'nın Sofya'ya verdiği destek Sırpları Viyana'nın kollarına itti. Rusya, Balkan politikasını Bulgarlardan yana sürdürmeye devam ettiği müddetçe Viyana ile Belgrad arasında bir sorun çıkması pek muhtemel görünmüyordu.

Haziran 1881'de Avusturya-Macaristan ile Sırbistan bir ticaret anlaşması imzaladı. Üç hafta sonra buna Prens Milan tarafından imzalanan gizli bir anlaşma eklendi, anlaşmaya göre Avusturya-Macaristan sadece Sırbistan'ın krallık seviyesine yükselmesine yardım etmekle kalmayacak, ayrıca Sırpların Makedonya'daki toprak taleplerini elde etmesine de yardımcı olacaktı. Sırbistan da karşılık olarak Bosna-Hersek'te imparatorluğun otoritesini zayıflatmak için uğraşmayacağına dair teminat vermişti. Anlaşmanın ikinci maddesine göre Sırbistan "Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı da dâhil olmak üzere kendi topraklarından Avusturya-Macaristan'a karşı herhangi bir dinî, siyasi ya da başka türlü planın yürütülmesine müsaade etmeyecekti." Milan önce Viyana'ya danışmadan üçüncü bir devlet ile "herhangi bir anlaşma" yapmayacağını da taahhüt ederek anlaşmayı daha sağlamlaştırdı.[60]

Avusturya-Sırbistan ilişkilerini düzeltmesi beklenen bu anlaşmaların temeli tabii ki zayıftı; Avusturya'dan hiç hazzetmeyen Sırp halkının zihninde bunların karşılığı yoktu; gittikçe artan ve Sırp milliyetçileri tarafından kabul edilemez görülen ekonomik bağımlılığı simgeliyorlardı,

üstelik her geçen gün halkın desteğini daha da kaybeden istikrarsız Sırp kralı ile işbirliğinin sürmesine bağlıydılar. Ama Milan Obrenoviç tahtta kaldığı müddetçe en azından Sırbistan'ın Avusturya'ya karşı Rusya'nın safında yer almayacağından emin olabilirlerdi; ayrıca Belgrad dış politikasının sivri ucu da Bosna-Hersek'i değil, Makedonya'yı ve Bulgaristan'la girilecek olan rekabeti göstermeye devam edecekti. 1892'de yeni bir ticaret anlaşması imzalandı ve gizli anlaşma da 1889'da yenilendi; bir daha yenilenmese de Sırbistan'ın Viyana ile ilişkilerine temel oluşturmaya devam etti.

1903'teki hanedan değişikliği büyük bir yön değişimine işaret ediyordu. Avusturya, Karacorceviç darbesini derhal tanıdı, bunun bir nedeni de Petar'ın daha önceden Avusturya'ya aralarındaki ilişkilerin bozulmadan devam edeceği yönünde teminat vermiş olmasıydı.[62] Ama çok geçmeden Sırp liderlerin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını bir üst seviyeye çıkarmaya niyetli oldukları görüldü. 1905-1906 yıllarında ticaret politikası, silah siparişleri, yüksek maliyet ve jeopolitiğin birbiriyle iç içe olduğu bir kriz patlak verdi. Viyana üçlü bir politika izliyordu: Sırbistan'la ticaret anlaşmasını sürdürmek, Sırp silah siparişlerinin Avusturya firmalarına verilmesini teminat altına almak ve Belgrad'la büyük bir kredi anlaşması yapmak.[63]

Bu konulardan herhangi birinde bir başarı sergilenememesi iki komşunun arasının soğumasına neden oldu ve bunun sonucu Viyana için tam bir felaket olacaktı. Sırplar, Bohemya'daki Avusturya firması Škoda yerine onun rakibi Fransız firması Schneider-Creusot'ya silah siparişi verdiler. Buna cevaben Avusturyalılar Sırbistan'dan domuz eti almayı kestiler ve bu da "domuz savaşı" (1906-1909) olarak bilinecek gümrük mücadelesine neden oldu. Ama bu tedbir bir işe yaramadı, çünkü Sırplar kısa sürede ürünlerini ihraç edecek başka pazarlar (özellikle Almanya, Fransa ve Belçika'da) buldular ve sonunda büyük mezbahalar inşa etmeye başlayarak Avusturya mezbahalarına olan bağımlılıklarından da kurtuldular. Belgrad sonunda büyük bir kredi aldı ama Viyana'dan değil, Paris'ten (bu kredi, silah siparişinin Fransız firmalarına verilmesi teminatı karşılığında verilmişti).

Burada bir an için durup Fransızların verdiği borcun önemini düşünmekte fayda var. Tüm yeni Balkan devletleri gibi Sırbistan da dışarıdan alınan kredilere bağımlıydı ve aldığı bu borçları askerî yayılma ve altyapı projelerinin maliyetlerini karşılamak için kullanı-

yordu. Kral Milan'ın döneminde Avusturyalılar her daim Belgrad'a borç vermeye istekli oldular. Ama bu borçlar borcu alanın ödeme kapasitesini fazlasıyla aştığından karşılığında teminatların verilmesi isteniyordu; her borçla birlikte bir gelir kaynağı taahhüt edilir ya da bazı demiryolları ipoteklenirdi. Taahhüt edilen demiryolu, damga ve içki vergileri, Sırp hükümeti ve borç verenlerin ortak sorumluluğundaki ayrı bir hazineye aktarılırdı. Bu anlaşmalar 1880'ler ve 1890'larda Sırp devletini ayakta tuttu ama 1895 yılına kadar 350 milyon frank borçlanmayı başaran Belgrad hükümetinin savurganlığına mani olmada hiçbir işe yaramadı. Taahhüt edilen gelirler ayrı bir idareye devredilmişti ve bu gelirlerin yönetiminde borç veren tarafların temsilcileri de yer alıyordu.

Diğer bir deyişle Sırbistan gibi hassas borçlular (diğer Balkan devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu da aynı durumdaydı) ancak maliyeleri üzerindeki kontrolü kısmen paylaşmayı kabul etmeleri şartıyla borç alabiliyorlardı. Özellikle bu nedenden ötürü uluslararası borçlar büyük önem taşıyan siyasi meselelerdi, diplomasi ve güç mücadelesi üzerindeki etkileri de büyük olurdu. Fransız borçlarının politik yönü diğerlerine göre daha baskındı. Paris, Fransız menfaatleri ile çelişen ülkelere verilecek borçları veto ediyordu, ekonomik ve siyasi tavizler karşılığında borç vermede ise zorluk çıkarmıyordu, kimi zaman istemeden de olsa, güvenilmez ama stratejik açıdan önemli ülkelere başka yerden almalarına mani olmak için borç vermeye razı oluyordu. Potansiyel müşterileri hırsla takip ediyordu. Sırbistan örneğinde hükümet, 1905 yazında ilk olarak Fransızların borç teklifini reddederse Fransa'nın para piyasasının Sırbistan'a kesin olarak kapanacağını anlamıştı.[64] Strateji ve para arasındaki bu ilişkiyi doğrulamak istercesine Fransa Dışişleri Bakanlığı 1907'de siyasi ve ticari kısımlarını birleştirdi.[65]

Tüm bunları dikkate aldığımızda Sırbistan'ın 1906'da aldığı borç önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Fransa'nın Sırbistan ile mali ilişkileri, savaş öncesi dönemin büyük sermaye uzmanı Amerikalı bir analizcinin tabiriyle "daha yakın ve buyurgan" hale gelmişti.[66] Sırbistan toplam borcunun dörtte üçünden fazlasını Fransa'dan almıştı.[67] Bu, Sırp devleti için çok büyük bir taahhüttü, ödeme tarihleri 1967'ye kadar uzuyordu (gerçi 1918'den sonra Sırbistan borçlarının büyük bölümünü ödemekten vazgeçti). Bu paranın büyük bölümü orduya (bilhassa seri ateş eden toplara)

harcanmıştı, silahların büyük bölümünün Fransa'dan tedarik edilmesi sadece Avusturya'yı değil, İngiliz diplomatları ve silah satıcılarını da tedirgin etmişti. Ayrıca 1906 borcu sayesinde Sırbistan, Viyana'nın ekonomik baskılarına direnebilmiş ve uzun vadeli bir gümrük savaşı başlatmıştı. İngiltere'nin Belgrad büyükelçisi 1906'da şöyle yazmıştı: "Bay Pasiç'in Avusturya'nın taleplerine başarıyla direnebilmiş olması Sırbistan'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlık yolunda önemli bir adım daha attığının göstergesidir."[68]

Sermaye tedariki alanında gösterilen bu başarılar Sırbistan'ın genel olarak ekonomisinin iyi durumda olduğu anlamına gelmemektedir. Bu Avusturya'nın gümrük politikasından ziyade ülkenin tarihi ve tarıma dayalı yapısı ile alakalıdır. Sırbistan'ın kurulması ve yayılmasına şehir nüfusunun azalması eşlik etmiş, onlarca yıl süren saldırı ve sınır dışı etme uygulamaları nedeniyle Müslüman şehirlerinin nüfusu düşmüştü.[69] Osmanlıların nispeten şehirli ve kozmopolit yapısının yerini küçük toprak sahibi köylülerin baskın olduğu bir toplum ve ekonomi devralmıştı. Bu hem Sırp asilzade sınıfının yokluğunun hem de yönetimdeki hanedanın büyük mülklerin birleştirilmesine izin vermeyerek bu tür bir sınıfın ortaya çıkmasını önleme çabalarının sonucuydu.[70] Şehirler küçülürken nüfus inanılmaz bir hızla arttı; yüz binlerce hektarlık arazi yeni ailelerin kullanımına açıldı, evlilik ve doğurganlık üzerindeki toplumsal sınırlamalar gevşetildi. Ama nüfustaki bu artışın on dokuzuncu yüzyılın ortasından 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar hep kötüye giden Sırp ekonomisine olumlu bir etkisi olmadı.[71] 1870'lerin başları ile 1910-1912 arasında tarımda kişi başına gelir yüzde 27,5 oranında düştü. Bunun bir nedeni de tarım alanlarının artmasının ormanların azalmasına neden olmasıyla, geleneksel olarak Sırp tarım ekonomisinin en kârlı ve verimli kolu olan domuz yetiştiriciliği için yeterli otlağın kalmamış olmasıdır. 1880'lere gelindiğinde –domuzlar için mükemmel otlak alanları olan– Sumadiya'daki ormanlardan geriye hiçbir şey kalmamıştı.[72]

Eğer ticaret ve sanayi alanlarında bir gelişme olsaydı belki de bu alandaki gerileme fazla bir şey ifade etmezdi ama durum diğer alanlarda da –Balkan standartlarına göre bile– içler acısıydı. Köylülerin pazarlara erişimi zayıftı ve komşu Bulgaristan'da endüstriyel büyümenin yolunu açan tekstil atölyeleri gibi sanayi kuruluşlarının açılması için kayda

değer bir altyapı bulunmuyordu.[73] Bu şartlar altında Sırp ekonomisinin gelişimi dışarıdan yatırımlara bağlıydı. İlk olarak Budapeşte'deki bir meyve işleme tesisinin çalışanları, Sırbistan'da erik reçeli şişeleyip ihraç edecek bir fabrika kurmak istemişti; on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ipek ve şarapta görülen artış da yabancı girişimcilerin ürünüydü. Ama bu yatırımlar yetersiz kaldı çünkü Sırbistan'da sanayi kurmaya çalışan tüm yabancılar, yabancı düşmanlığı, yolsuzluk yapan devlet görevlileri ve gelişmemiş iş ahlakı gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldılar. Hükümetin yatırımları teşvik ettiği bölgelerde bile yabancı işletmelerin yerel makamlardan kötü muamele görmesi ciddi bir sorun olarak varlığını korudu.[74]

Sırbistan'da insana yapılan yatırım da bir o kadar yetersizdi: 1900'de Sırbistan'da sadece dört üniversite bulunuyordu, ilkokullardaki öğretmenlerin pedagojik eğitimleri yoktu, çoğu sınıflar okul olmayan binalarda bulunuyordu ve çocukların sadece üçte biri okula gidiyordu. Tüm bunlar eğitime fazla önem vermeyen ve okulları devlet tarafından dayatılan yabancı ögeler olarak gören köylü bir halkın kültürel tercihlerini yansıtıyordu. 1905'te yeni bir kaynak bulmak zorunda kalan köylü ağırlıklı meclis Skupştina şarap yerine okul kitaplarını vergilendirmeyi tercih etmişti. Bunun sonucunda da okuma yazma oranı son derece düşüktü; krallığın kuzey bölgelerinde yüzde 27 iken güneydoğuda yüzde 12'ye kadar düşüyordu.[75]

Bu vahim "kalkınmasız büyüme" durumu bizim hikâyemizle birkaç açıdan ilgilidir. Sırp toplumunun sosyoekonomik ve kültürel açıdan sıradışı şekilde homojen kaldığını göstermektedir. Şehir hayatı ile köylülerin sözlü kültürü arasındaki bağ hiç kopmamıştı. Belgrad'da bile –1900 yılında okuma yazma oranı sadece yüzde 21'di– yaşayanların çoğu köyden göç edenlerdi ve "köylü şehirliler" geleneksel tarım toplumunun kültür ve akrabalık ilişkilerini büyük ölçüde devam ettiriyordu.[76] Bu çevrede modern bilincin gelişmesi, eski bir dünya algısının evrimleşmesi olarak değil de hâlâ geleneksel inanç ve değerlere göre hareket eden kişilerin zamanla modern davranış şekilleri geliştirmesi olarak görülebilir.[77]

Bu son derece farklı ekonomik ve kültürel yapı savaş öncesindeki Sırbistan'ın belirgin niteliklerinin anlaşılması için bizlere yardımcı olabilir. Hırslı ve yetenekli gençlere hiçbir fırsat sunmayan bu tür bir ekonomide şehirlerde en cazip seçenek olarak ordu kalıyordu. Böylece

zamanla sivil makamlar askerî komuta yapısı karşısında daha kırılgan hale gelecek, bu da 1914 yazında Sırbistan'ın içine düştüğü krizin en önemli nedenlerinden biri olacaktı. Ama Sırbistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasında büyük rolü olan düzensiz milisler ve gerilla çetelerinin sergilediği partizan savaşının sürekliliğinin, düzenli orduya karşı temkinli yaklaşımını koruyan köylü kültürüne bağlı olduğu da doğrudur. Giderek daha kibirli hale gelen bir askerî kültürle karşı karşıya ve diğer on dokuzuncu yüzyıl parlamenter sistemlerinin temeli olan büyük, müreffeh ve eğitimli bir sınıftan yoksun olan bir hükümet için milliyetçilik tek verimli siyasi araç ve kültürel güç olarak kalmıştı. Neredeyse toplumun tümünde hâkim olan Sırp topraklarını geri alma arzusu, sadece popüler kültüre işlemiş efsanelerden değil, aynı zamanda toprakları gitgide küçülen ve verimsizleşen köylülerin yeni topraklara duydukları ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Bu şartlar altında Sırbistan ekonomisinin kötü olmasının nedeninin Viyana'nın gümrük sınırlamaları ya da Avusturya ve Macaristan başkentlerinin yaptırımları olduğunu söylemek muhtemelen yersiz olacaktır. Bu kısıtlamalar ayrıca Belgrad'ın –geri kalmaktan kurtulmanın yolu olarak gördüğü– deniz kıyısına ulaşma saplantısını daha da kamçılamıştı. Ticaret ve sanayi alanında fazla varlık gösteremeyen Sırp yöneticiler aktif bir dış politika izlemelerini sağlayacak olan askerî masrafları karşılayabilmek için dış borç almaktan başka çare bulamamışlardı. Buradan da Sırbistan'ın 1905'ten sonra, hem parasal hem jeopolitik nedenlerle, Fransa'nın ittifaklar ağının içine nasıl daha çok girdiğini anlayabiliriz.

TIRMANIŞ

1903'ten sonra Sırp milliyetçiler dikkatlerini Makedonya'daki Sırplar, Bulgarlar ve Türkler arasındaki rekabete çevirdiler. Tüm bunlar 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle değişti. Buralar resmî olarak otuz yıldır Avusturya işgali altında olan Osmanlı vilayetleriydi ve bu durum hiçbir zaman tartışma konusu olmadığından işgalin doğrudan ilhaka çevrilmesinin de pek bir öneminin olmaması gerekirdi. Ama Sırp halkı olayı bu açıdan görmedi. İlhakın duyulması hem Belgrad'da hem de diğer şehirlerde "eşi görülmemiş bir öfke ve millî infiale" neden oldu. Düzenlenen gösterilerde "Avusturya'yla

savaş çağrıları" yapıldı.[78] Belgrad'daki Millî Tiyatro'da düzenlenen ve yirmi bin kişinin katıldığı Avusturya karşıtı gösteride Bağımsız Radikaller'in lideri Lyuba Davidoviç yaptığı konuşmada Sırpların bu ilhaka karşı ölümüne savaşması gerektiğini söyledi. "Kazanana kadar savaşacağız, yenilirsek de elimizden geleni yaptığımızı bileceğiz. Bu sadece Sırplara değil tüm Slav halkına karşı sorumluluğumuzdur."[79] Birkaç gün sonra tez canlı Veliaht Prens Corc başkentte on bin kişinin huzurunda yaptığı konuşmada ilhak edilen vilayetleri geri almak için çıkılacak seferde Sırp halkına önderlik yapmayı teklif etti: "Asker olduğum için kendimle gurur duyuyorum ve siz Sırp halkına bu ölüm kalım, milliyet ve haysiyet mücadelesinde önderlik etmekten de büyük şeref duyacağım."[80] O tarihte bir makamda olmadığından daha rahat konuşabilen Sırp Radikal Partisi başkanı Nikola Pasiç bile ilhaktan vazgeçilmez ise Sırbistan'ın bir özgürlük savaşına hazırlıklı olması gerektiğini söyledi.[81] 1908'de Sırbistan'ı ziyaret eden Rus liberal Pavel Miliukov, halkın heyecanının ne kadar büyük olduğunu görünce hayret etmiş, "Herkes Avusturya ile savaşa hazırdı ve zaferin kolay ve kesin olacağını düşünüyordu," demişti. Bu görüşler herkes için geçerli ve öyle tartışılmazdı ki "tartışma konusu yapılmaları tamamen anlamsızdı".[82]

Elit kesimin ve halkın Sırbistan'ın politikası ve amacına dair algısını yönlendiren zihin haritaları bir kez daha ortadaydı. İlhakın Sırbistan'da neden olduğu infiali anlayabilmenin tek yolunu, Belgrad'daki İngiliz elçisi 27 Nisan 1909 tarihli bir raporda şöyle açıklamıştı:

> Siyasetle ilgilenen ya da meşgul olan her Sırp vatanseveri, Sırp milletinin sadece Kral Petar'ın tebaasından ibaret olmadığını, kendisiyle aynı ırktan olan ve aynı dili konuşan herkesi kapsadığını düşünmektedir. O yüzden milletlerinin şu anda Avusturya, Macar ve Türk hâkimiyetinde yaşayan tüm farklı unsurlarını Büyük Sırbistan adı altında bir araya getirmeyi umuyorlar. [. . .] Bu açıdan Bosna hem coğrafi hem etnik açıdan Büyük Sırbistan'ın kalbinde yer almaktadır.[83]

Nikola Pasiç'in milliyet meselesinde başdanışmanı olan ünlü etnograf Yovan Sviyiç, "Bosna-Hersek'in etnik Sırp-Hırvat kitlenin içerisinde merkezî konumda olduğunu dikkate aldığımızda Sırp meselesinde anahtar konumda olduğunu da anlamamız zor olmayacaktır. Bosna-Hersek olmadan Büyük Sırbistan da olmaz," demişti.[84] Sırpçı

gazetecilerin gözünde Bosna-Hersek "yabancı hâkimiyeti altındaki Sırp toprağıydı" ve nüfusunun "tümü ırkları ve kullandıkları dil açısından Sırp" olup Sırplar, Sırp-Hırvatlar ve "Sırp-Muhammedîler"den oluşuyordu. Tabii bir de Avusturya'nın otuz yıllık işgali sırasında gelmiş olan "geçici sakinler" ve "sömürücüler" bulunuyordu.[85]

Bu halk infialinden güç alarak millî hedeflerin takipçisi olacak yeni bir örgüt ortaya çıktı. Sırp Millî Müdafaası (Srpska Narodna Odbrana) Sırbistan'ın şehir ve köylerindeki iki yüz yirmi komitesi ve Bosna-Hersek'teki yardımcı örgütler vasıtasıyla binlerce kişiyi bünyesine dâhil etti.[86] Makedonya'da hız kazanan toprakları geri alma seferberliği şimdi de yönünü ilhak edilen vilayetlere çevirmişti. Narodna Odbrana gerilla çeteleri kurdu, gönüllüler topladı, Bosna'da casus şebekeleri örgütledi ve hükümete daha saldırgan bir millî politika izlemesi için baskı yaptı. Makedonya'daki çatışmalarda tecrübe kazanmış olanlar, Apis'in dostu Binbaşı Voya Tankosiç gibileri, Bosna cephesine gönderildi ve oraya mücadeleye katılmak için gelen acemileri eğitti. Öyle bir noktaya gelinmişti ki Sırbistan'ın komşusuna bir intihar saldırısı düzenlemesine ramak kalmıştı.[87]

Belgrad'daki yöneticiler başta bu millî coşkuyu teşvik ettiler ama kısa sürede Sırbistan'ın bu ilhak kararının geri alınmasını sağlama gibi bir şansının olmadığını anladılar. Bu sarhoşluktan ayılmanın ilacı Sırpları bu noktada desteklemeye pek istekli olmayan Rusya'ydı. Bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü ilhakı –en azından ilkesel olarak– Avusturyalı meslektaşı Alois Aehrenthal'e tavsiye eden kişi Rus Dışişleri Bakanı Aleksandr İzvolski'ydi. Hatta İzvolski Sırp Dışişleri Bakanı Milovan Milovanoviç'e ilhakı önceden haber vermişti. İzvolski'nin kaplıcaya gittiği Marienbad'da yapılan bir toplantıda Rus dışişleri bakanı Sırp meslektaşına St. Petersburg'un Balkan devletlerini "Rusya'nın çocukları" gibi görüyor olmasına rağmen ne Rusya'nın ne de diğer büyük devletlerin ilhaka engel olmak için bir şey yapacaklarını söylemişti. (İzvolski, Sırp meslektaşına Rus savaş gemilerinin Türk boğazlarından geçmesine izin veren bir anlaşma karşılığında Avusturyalılara ilhakı kendisinin teklif ettiğini söylememişti.) St. Petersburg'daki Sırp elçisi daha sonra Sırbistan'ın hiçbir şekilde Avusturya'ya karşı harekete geçmemesi konusunda uyarılmış ve kendisine şöyle söylenmişti: "Çünkü kimse bize yardım edemez ve tüm dünya barış istiyor."[88]

Pasiç'in 1905-1906 Avusturya-Sırbistan krizini yönetişini eleştiren ve 1908'de onun savaş taraftarı olduğunu gördüğünde hayrete düşen ılımlı siyasetçi Milovanoviç çok hassas bir durumdaydı. İzvolski ile yaptığı görüşmelerden Avrupa devletlerinin desteğini istemeye çalışmanın boşuna olduğunu anlamıştı. Ama aynı zamanda Sırbistan'daki milliyetçi histeriyi dizginlemek ve Skupştina ve siyasi elitlerin daha ılımlı bir "millî" politikayı desteklemelerini sağlamak zorundaydı. Bu iki hedefin uzlaşması mümkün değildi çünkü Sırp halkı Viyana'ya taviz verildiğine dair en ufak bir şey sezerse bunu "ihanet" olarak kabul ederdi.[89] Radikaller ile onların eski parti arkadaşları olan ve Panslavist görüşlerden asla taviz vermeyen Bağımsız Radikaller arasındaki rekabet de işini bir kat daha zorlaştırıyordu. Radikal liderler arasındaki hizipçilik, mesela "Pasiç grubu" ile Milovanoviç etrafındaki "saray Radikalleri" arasındaki rekabet, şaşkınlık ve belirsizliği daha da artırıyordu. Milovanoviç perde arkasından Sırbistan için sınırlı bölgesel kazanımlar elde etme hedefli ılımlı bir politika izlemeye devam edip Sırp milliyetçisi basının eleştirilerine de elinden geldiği kadar tahammül etmeye çalışıyordu. Ama halkın karşısında çıktığında hem onlarda coşku uyandıracak hem de Avusturya gazetelerinde öfkeye neden olacak bir üslup takınıyordu. Ekim 1908'de Skupştina'da yaptığı bir konuşmada, "Sırp millî programı, Bosna ve Hersek'in özgürleştirilmesini içermektedir," demişti. Bu plana müdahale eden Avusturya-Macaristan'ın "günün birinde Sırbistan ve tüm Sırplarla ölüm kalım mücadelesine girmesi" kaçınılmazdı.[90]

Milovanoviç'in içinde bulunduğu durum bu dönemde Sırp siyasetçilerin üzerinde ne kadar büyük bir baskı olduğunu açıkça göstermektedir. Bu zeki ve temkinli adam Sırbistan'ın konum ve vaziyetinin sınırlarını gayet iyi biliyordu. 1908-1909 kışında tüm devletler Belgrad'a geri adım atıp kaçınılmaz olanı kabullenmesini tavsiye ettiler.[91] Fakat Milovanoviç hiçbir akıl sahibi siyasetçinin Sırbistan'ın birleşme planına açıktan muhalefet edemeyeceğini biliyordu. Aslında kendisi de bu planın sadık ve samimi bir destekçisiydi. Bir keresinde Sırbistan'ın Sırplık davasını terk etmek gibi bir seçeneği olmadığını söylemişti: "Sırpların bakış açısından Sırp devletinin menfaatleri ile diğer Sırpların menfaatleri arasında bir fark yoktur."[92] Bir kez daha Sırp zihin haritasının siyasi ve etnik ihtiyaçları ön plana çıkmıştı. Kritik nokta şuydu: Milovanoviç ve hatta Pasiç (nihayetinde savaş çağrısından geri

adım atmak zorunda kalmıştı) gibi ılımlılar, aşırı milliyetçilerle sadece devletin karşı karşıya olduğu güçlüklerin nasıl üstesinden gelineceği konusunda ayrı düşüyorlardı. Milliyetçi programı reddedemezlerdi ve bunu yapmak gibi bir istekleri de yoktu. Ülke içerisinde aşırıcılar her zaman retorik avantajına sahipti, çünkü tartışmanın şartlarını onlar belirliyorlardı. Böyle bir ortamda ılımlıların, aşırıcıların üslubunu takınmadıkları sürece seslerini duyurmaları çok zordu. Bu yüzden dış gözlemciler, siyasi elitlerin yanıltıcı şekilde yekpare bir yapı gibi görünen konumlarını kavramada büyük sıkıntı yaşıyorlardı. Bu siyasi kültürün tehlikeli dinamiği 1914 Haziran ve Temmuz'unda Belgrad'ın yakasını hiç bırakmayacaktı.

Nihayetinde Avusturya-Macaristan elbette galip geldi ve Belgrad 31 Mart 1909'da bir anlaşma imzalayarak haklarından resmen feragat etmek zorunda kaldı. Hükümet halkın öfkesini güç bela yatıştırabildi. Belgrad, Viyana'ya "gönüllüleri ve çeteleri" dağıtıp silahlarını alacağı sözünü verdi.[93] Srpska Narodna Odbrana isyancı ve savaş yanlısı işlevlerinden arındırılarak Soko jimnastik cemiyetiyle ve edebiyat, eğitim ve gençlik merkezleri vasıtasıyla Sırp kültürel kimliğini yayma görevi üstlenen Prosveta ve Prirednik gibi diğer gruplarla yakın işbirliği içinde çalışan –en azından görünürde– barışçıl bir Sırpçı propaganda ve istihbarat kurumuna dönüştürüldü.

Sırbistan ilhakı geri çevirememiş ya da Milovanoviç'in bunu telafi etmek için talep ettiği toprakları elde etmeyi başaramamış olsa da iki önemli gelişme yaşanmıştı. İlk olarak kriz Belgrad ile iki büyük dost devletin daha da yakınlaşmasına neden oldu. Bir Panslavist ve Sırp hayranı olan ve 1914'te savaşın başlamasından hemen önce ölene kadar Belgrad siyasi yaşamında önemli rol üstlenen yeni Rus büyükelçisi Baron Nikolay Hartvig'in gelmesiyle St. Petersburg ile olan bağlar daha da kuvvetlendi. Fransa ile olan mali ve siyasi bağlar da güçlenmişti. Sırp ordusunu büyütmek ve vurucu gücünü artırmak için Paris'ten alınan büyük borç da bunun göstergesiydi.

İkinci olarak 1908-1909 tarihlerindeki öfke ve hüsranın milliyetçi gruplar üzerinde radikalleştirici bir etkisi olmuştu. Hükümetin ilhak meselesinde elinin kolunun bağlı olduğunu görmek başta morallerini bozmuş olsa da ihtiraslarında bir azalmaya neden olmadı. Hükümet ile milliyetçilerin arası açıldı. Bulgarlarla mücadelenin sürdüğü Makedonya'da sivil bir eylemci olan Bogdan Radenkoviç, Makedon

cephesindeki –bazıları 1903 komplocularından olan– tecrübeli subaylarla bir araya gelip yeni bir gizli örgüt kurma planları yaptı. Bunun sonucu da 3 Mart 1911'de Belgrad'daki bir dairede Uyedinyenye ili smrt'ın (Ya Birlik Ya Ölüm), yaygın olarak bilinen adıyla "Kara El"in kurulması oldu. Askerî Akademi'de taktik hocalığı yapmakta olan Apis de toplantıda hazır bulunan yedi kişi –beş komplocu subay ve iki sivil– arasındaydı; beraberinde genç komplocular dan oluşan bir şebekeyi ve emirlerine sorgusuz itaat eden başka takipçilerini de getirmişti.[94] Uyedinyenye ili smrt'ın kuruluş bildirgesi beklendiği gibi "Sırpların birliği" hedefinin ilan edilmesiyle başlıyordu. Diğer maddelerinde ise üyelerinden hükümete baskı yaparak Sırbistan'ın Sırpların ve Güney Slav halklarının "Piemonte"si olduğu fikrini kabul ettirmesi isteniyordu. Kara El'in fikirlerini yaymak için kurulan gazeteye *Piyemont* adı verilmişti. Bu yeni hareket egemen Sırbistan fikrini benimsemişti; Kara El propagandası Bosnalı Müslümanların ayrı bir kimliği olduğunu kabul etmiyor ve Hırvatların varlığını inkâr ediyordu.[95] Sırp halkını şiddetli geçeceği bariz olan birlik mücadelesine hazırlamak için cemiyetin Sırpların yaşadığı tüm topraklarda devrimci faaliyetlere girişmesi zorunluydu. Sırp devletinin sınırları dışında da cemiyet elindeki tüm imkânlarla Sırp idealinin düşmanlarıyla mücadele edecekti.

"Millî dava" uğruna çalışan bu insanlar gitgide kendilerini Sırbistan'daki demokratik parlamenter sistemin ve bilhassa liderlerini hain olarak ilan ettikleri Radikal Parti'nin düşmanları olarak görmeye başladılar. Kara El, Sırp ordusunun Radikal Parti'ye duyduğu eski nefreti devam ettiriyordu. Ayrıca faşist ideolojiye de yakınlık göstermeye başlamıştı. Örgütün hedefi sadece devletin yöneticisini değiştirmek değildi; bu zaten 1903'te yapılmış ve Sırp milletine pek bir faydası olmamıştı. Sırp siyaseti ve toplumunu baştan aşağı yenileyerek "yozlaşmış ırklarını da tekrar canlandırmak" istiyorlardı.[98]

Hareket gizli bir kült haline gelmeye başladı. Üye olacak kişiler, kurucu konsey üyesi ve mason olan Yovanoviç-Supa'nın düzenlediği bir merasimden sonra kabul edilirlerdi. Adaylar karanlık bir odada kukuletalı bir adamın önünde yemin eder ve örgüte ölümüne sadık kalacaklarını kabul ederlerdi.

> Ben [isim], Ya Birlik Ya Ölüm örgütüne katılmakla beni ısıtan güneş, beni doyuran toprak, Tanrı, atalarımın kanı, şerefim ve

hayatım üzerine şu andan itibaren ölene dek bu örgütün kanunlarına riayet edeceğime ve bu örgüt için fedakârlık yapmaya her daim hazır olacağıma yemin ederim.

Tanrı'nın huzurunda, şerefim ve hayatım üzerine yemin ederim ki tüm vazife ve emirleri sorgusuz yerine getireceğim.

Tanrı'nın huzurunda şerefim ve hayatım üzerine yemin ederim ki bu örgütün sırlarını kendimle birlikte mezara götüreceğim.

Bilerek ya da bilmeyerek bu yemini bozarsam Tanrı ve örgütteki yoldaşlarım hesabını sorsunlar.[99]

Pek kayıt tutulmuyordu. Merkezî üye kaydı yoktu, onun yerine birbiriyle ilişkileri sınırlı olan bir hücreler şebekesi mevcuttu ve bu hücrelerin hiçbiri örgütün boyutlarını ve eylemlerini tam olarak bilmiyordu. 1911'in sonunda üye sayısı 2000-2500'e kadar yükselmişti; Balkan Savaşları sırasında ise büyük ölçüde arttı ama daha sonraki tarihlerde geriye dönük bir tahminle söylenen 100.000-150.000 sayısının şişirme olduğu da bir gerçektir.[100]

Gerçek mevcudu ne olursa olsun Kara El kısa sürede Sırbistan'daki tüm resmî yapılara nüfuz ederek merkezden sınırlardaki subaylara ve gümrük görevlilerine, bilhassa Sırbistan-Bosna sınırındakilere, ulaştı. Ayrıca Bosna'da –1909'da sözde kapatılmış olmasına rağmen– Narodna Odbrana için çalışan pek çok casusu da bünyesine kattı. Faaliyetleri arasında acemilere nişancılık, bomba atma, köprü patlatma ve casusluk eğitiminin verildiği bir terörist eğitim kampının idaresi de yer alıyordu.[101]

Deneyimli komplocu Apis'e yaraşır bir örgüttü bu. Gizlilik kültü onun mizacına uyuyordu. Örgütün bir kafatası, çapraz kemikler, bir bıçak, bir zehir şişesi ve bir bombadan oluşan logosu da öyle. Daha sonra neden bu sembolleri seçtikleri sorulduğunda Apis şu cevabı vermişti: "Bu amblemlerin korkutucu ya da olumsuz bir etkisi yok." Nihayetinde "Sırbistan'ı bomba, bıçak ve tüfekle" kurmak tüm Sırpların millî vazifesiydi. "[Makedonya'daki] vazifemde," demişti, "tüm gerillalar zehir taşır ve hem saldırı için hem de düşman eline geçerlerse kendileri içmek için kullanırlardı. Bu yüzden bu sembolleri örgütün logosuna koyduk. Bu, insanların ölüme hazır olduğunun işaretiydi."[102]

Kara El'in gizliliğinde tezat içeren bir halka açıklık da vardı.[103] Çok geçmeden hükümet ve basın bu hareketin varlığını öğrendi. Hatta

bugün, ağabeyi Corc'un tahttan inmesinden sonra veliaht prens olan Aleksandar'ın örgüt kurulmadan önce kendisine haber verildiğini ve örgütün eylemlerini desteklediği yönünde deliller bulunuyor (Prens, *Piyemont*'un kuruluşuna mali destek verenlerden biriydi). Acemi alımı gayriresmî ve çoğunlukla yarı kamusaldı; adam toplamakla görevli olanlar sadece örgütün milliyetçi yapıda olduğunu söylerdi ve pek çok subay da daha fazlasını sormadan katılırdı.[104] Belgrad kahvehanelerinde akşam yemekleri ve ziyafetler düzenlenir ve milliyetçi öğrencilerle dolu uzun bir masanın baş köşesinde Apis otururdu.[105] Belgrad garnizon komutanı Miloş Bozanoviç, astı Binbaşı Kostiç'ten kendisine Kara El hakkında bilgi vermesini istediğinde Kostiç şüphelenmişti: "Siz bilmiyor musunuz? Herkes biliyor. Kahvehane ve meyhanelerde bunu konuşuyorlar." Belgrad gibi herkesin herkesi tanıdığı ve insanların evlerinden çok kahvehanelerde oturduğu bir şehirde böyle olması kaçınılmazdı. Ama Kara El'in dikkat çekici gizliliği belki de duygusal bir ihtiyacı karşılıyordu; eğer kimse ne yaptığınızı bilmiyorsa gizli bir örgüte üye olmanın ne anlamı vardı? Diğer komplocularla aynı masada oturmak ve yiyip içmek üyelere kendilerini daha önemli hissettiriyordu; resmî olarak örgütün dışında olanlar da bu sayede heyecan verici bir gizlilik duygusu yaşıyorlardı. Sırp milletinin sessiz çoğunluğunu temsil ettiğini iddia eden bir örgüt için de bu önemliydi.

Örgütün varlığı hemen herkes tarafından biliniyor olsa da amaçlarıyla ilgili bilgi sahibi olan kişi sayısı çok azdı. Pek çok Radikal Parti lideri gibi Pasiç de Kara El'i Sırp hükümetini içten yıkmayı amaç edinmiş bir örgüt olarak görüyordu – ultra milliyetçiliğini sadece halkı yanıltmak için kamuflaj olarak kullandığını düşünüyordu. Genelde her şeyden haberdar olan Belgrad'daki Avusturya konsolosu Sırbistan dışında tüm Sırpları birleştirmek için faaliyet gösteren vatansever bir grup görüntüsünün "sadece göstermelik olduğunu ve asıl amaçlarının iç işlere müdahale etmek olduğunu" söylemişti.[106] Bu yanlış algı Temmuz 1914 krizi sırasında da Avusturyalı yetkilileri yanlış yönlendirmeye devam edecekti.

Bosna-Hersek'te Uyedinyenye ili smrt ve Narodna Odbrana şebekeleri yerel Sırpçı aktivist gruplarlarla iç içe geçmişti; aralarında en önemlisi de Mlada Bosna'ydı (Genç Bosna). Mlada Bosna birleşik bir örgütten ziyade 1904 civarında tüm ülkede faaliyet gösteren farklı grupların ve devrimci gençlik hücrelerinin bir toplamıydı; hedefleri Kara

El ya da Narodna Odbrana kadar geniş ölçekli değildi.[107] Avusturya polisinin gözü önünde faaliyet gösterdiklerinden, Genç Bosnalılar birbiriyle ancak belirli aracılarla bağlantı kuran küçük "çevreler" (*kruzki*) üzerine kurulu, merkezsiz, esnek bir yapıyı tercih etmişlerdi. Genç Bosna'nın adı, 1910'da üyelerinden biri Bosna'nın Avusturyalı valisine intihar saldırısı düzenlediği zaman herkes tarafından duyuldu. 3 Haziran 1910'da, Bosna meclisinin açılış merasiminde, Hersekli bir Sırp öğrenci olan Bogdan Zerayiç, Vali Marijan Varešanin'e beş el ateş etti. Hiçbir atışı isabetli olmayınca altıncı ve son mermiyi kendi kafasına sıktı. Saraybosna mezarlığında suçlular ve intihar edenlere ayrılan yere gömüldü ama çok geçmeden mezarı Sırp yeraltı hareketinin türbesi haline geldi ve başarısı Belgrad'daki milliyetçi basın tarafından kutlandı.[108]

Zerayiç'in itibarını Genç Bosnalı yoldaşı Vladimir Gasinoviç kadar artıran kimse olmadı. Gasinoviç liseye gitmek için Bosna'dan Belgrad'a gelmiş, bir dönem orada üniversiteye devam ettikten sonra Viyana Üniversitesi'nde burs kazanmıştı. 1911'de hem Uyedinyenye ili smrt'a hem de Narodna Odbrana'ya katıldı; Saraybosna'ya döndükten sonra şehirde eylemci hücreleri ağı kurdu. Ama Gasinoviç'i asıl meşhur eden Zerayiç'in hayatı ve ölümüne dair yazdıkları olacaktı. *Bir Kahramanın Ölümü* adlı eserinde suikastçıyı "güçlü, hayat dolu ve erdemli bir eylem adamı, çağ başlatan türde birisi" olarak tanıtmıştı ve kışkırtıcı bir meydan okumayla yazısına son vermişti: "Genç Sırplar, sizden böyle adamlar çıkacak mı?" Gasinoviç'in kitapçığı Bosna'da elden ele dolaştı ve Kosova destanlarındaki gibi suikast ve kendini feda etme temaları ile birleşerek Sırpçı teröristlerin kült eserlerinden biri oldu.[109] Zerayiç'in saldırısı Habsburg İmparatorluğu'nun siyasi elitlerine yönelik sistemli siyasi terörün başlangıcını işaret ediyordu; Zerayiç'in ölümünden sonraki üç yıl içerisinde, 28 Haziran 1914 Saraybosna Suikastı'ndan önce imparatorluğun Güney Slav vilayetlerinde buna benzer yedi vaka daha yaşandı ve bir düzineden fazlası da tespit edilip engellendi.

ÜÇ OSMANLI SAVAŞI

1911 Eylül'ünün sonunda, Uyedinyenye ili smrt'ın kurulmasından sadece altı ay sonra İtalya, Libya'yı işgal etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun

eyaletlerinden birine yönelik bu nedensiz saldırı, Balkanlardaki Osmanlı topraklarını hedef alan bir dizi fırsatçı saldırıyı tetikledi. Balkan devletlerinin kurduğu gevşek ittifak –Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan– hep birlikte Osmanlı topraklarına saldırarak Birinci Balkan Savaşı'nı (Ekim 1912-Mayıs 1913) başlattı. Kazanan Balkan müttefikler oldu ve Osmanlılar Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'yı kaybettiler. İkinci Balkan Savaşı'nda (Haziran-Temmuz 1913) saldıran taraflar bu sefer ilk savaşın ganimetleri yüzünden birbirine girdi. Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya bir olup Makedonya, Trakya ve Dobruca için Bulgaristan'a saldırdılar.

Bu iki savaşın etkisi beşinci bölümde daha detaylı olarak ele alınacaktır. Şimdilik bu savaştan en kârlı çıkanın Ohri, Manastır, Kosova, İştip ve Koçana da dâhil olmak üzere orta Vardar ve Yeni Pazar Sancağı'nın doğusunu ele geçiren Sırbistan olduğunu söylemekle yetinebiliriz (batısı Karadağ'a kaldı). Krallığın toprakları 48.303 kilometrekareden 87.777 kilometrekareye çıkmış ve nüfusunda bir buçuk milyondan fazla artış olmuştu. Sırp destanlarının kaynağı olan Kosova'nın ele geçirilmesi büyük sevinç yarattı ve artık krallığın batıda Karadağ ile sınırı olduğuna göre Sırbistan'ın komşusu ile siyasi birlik vasıtasıyla Adriyatik kıyısına ulaşması da mümkün hale geldi. Üstelik Sırbistan'ın savaştaki başarıları Fransa'dan alınan borçlarla orduya yapılan harcamaların (1913 Eylül'ünde Fransa'dan büyük bir borç daha alınmıştı) boşa gitmediğini gösteriyordu. İlk seferberlik emriyle üç hafta içerisinde savaşa üç yüz bin asker sürülmüştü. Sırp ordusu artık, bir yabancı gözlemcinin tabiriyle, "dikkate alınacak bir faktör" olmuş ve Sırbistan bölgesel bir güç haline gelmişti.[111] Begrad'daki İngiliz elçisi Dayrell Crackanthorpe halkın coşkusunu şöyle aktarmıştı: "Sırbistan artık halkının büyük bölümünü kendisine dâhil ettiğini ve millî hedeflerinin peşinde tek başına koşabileceğini hissediyor." Krallığın siyasi elitleri "aşırı bir kendini beğenmişlik safhasından geçmekte" idi. Basın ve halk her yerde Sırbistan'ın savaş alanındaki başarısıyla "Avusturya diplomasisinin başarısızlıklarını" kıyaslıyordu.[112]

Yeni ele geçirilen bölgelerde Sırp yönetiminin dayatılması taciz ve baskıyı beraberinde getirdi. Dernek kurma, toplanma ve basın özgürlüğü 1903 Sırp anayasası ile teminat altına alınmıştı (Madde 24, 25 ve 22) ama bu kurallar yeni ele geçirilen bölgeler için geçerli

değildi; siyasi suçlara ölüm cezasını kaldıran 13. madde de uygulanmıyordu. Yeni bölgelerde yaşayanlar oy kullanma hakkından da mahrumdu. Diğer bir deyişle ele geçirilen bölgelere, en azından geçici olarak, sömürge muamelesi yapılacaktı. Hükümet bu kararları, yeni ele geçirilen bölgelerin kültür seviyesi çok düşük olduğundan onlara özgürlük vermenin ülkeyi tehlikeye atacağını söyleyerek meşrulaştırdı. Asıl neden bazı bölgelerde çoğunluğu teşkil eden Sırp olmayanları siyasetten uzak tutma gayretiydi. *Radniçke Novine* ve *Pravda* gibi muhalif gazeteler "Yeni Sırpların" Türk hâkimiyeti altındayken Sırp hâkimiyeti altında oldukları zamana kıyasla daha iyi siyasi haklara sahip olduklarını söylediler.[113]

Sırplar açısından bu sadece düzenli ordularla değil, geçmişte de sıklıkla olduğu gibi, partizan çeteleri (komitacılar) ve diğer bağımsız savaşçılarla yürütülen bir savaş olmuştu. Yeni ele geçirilen bölgelerde yerel yönetimlerle gayriresmî kurumlar arasındaki etkileşimlerin şaşırtıcı sonuçları olmuştu. Türklerin okul, hamam ve cami gibi binalarını diledikleri gibi yıktılar. İngiliz elçileri bazı bölgelerde Sırp komutanları kimi binaların Stepan Duşan dönemine ait oldukları ve dolayısıyla Sırp millî servetinin bir parçası olduğuna ikna ederek yıkılmalarına mani olmuşlardı; mesela Makedonya Üsküp'teki on altıncı yüzyıla ait güzel Türk köprüsü bu hile sayesinde yıkılmaktan kurtulmuştu.[114]

Ekim ve Kasım 1913'te Üsküp ve Manastır'daki İngiliz konsolos vekilleri Sırpların ele geçirdikleri bölgelerde sistemli olarak insanları göçe zorladıklarını, dilediklerini hapse attıklarını, tecavüz, dayak, katliam ve köy yakmaların yaygın olduğunu söylemişti.[115] Manastır'daki Konsolos Vekili Greig raporunda "Sırp yönetimi altındaki Müslümanları katliam, sömürü ve sonunda yok oluştan başka hiçbir şeyin beklemediğini" yazmıştı. On bir gün sonra bir rapor daha göndererek "Perlepe, Kırçevo ve Kruşevo bölgelerindeki Bulgarların ve bilhassa Müslümanların, Sırp çetelerinin vahşice katliamları ve yağmaları yüzünden yok olmanın eşiğine geldiğini" söylemişti.[116] Ayın sonuna gelindiğinde "Sırp partizan çetelerinin ve onlarla işbirliği içinde olanların yağma, cinayet ve barbarlıkları" neredeyse bir anarşi ortamı yaratmıştı.[117] Konsolos vekilinin aralıkta bildirdiğine göre Arnavutlar ve diğer Müslümanlar, Bulgarlar, Vlahlar ve Yahudiler, bünyesindeki "her bir toplumu geçim kaynaklarından mahrum bırakarak Osmanlı yönetiminin en karanlık günlerinde bile görülmemiş bir duruma dü-

şürecek" gibi görünen "fakir bir devlete" tabi olma düşüncesinden korkuyorlardı.[118] Güneyde, Yunan sınırına yakın olan Manastır'daki İngiliz konsolos vekili, eski belediye görevlilerinin yerine yolsuz "eski Sırp propagandacıların" getirildiğini ve bunların liderlerinin "(I) eski bir berber, casus ve Sırp ajanı [. . .] ve (2) Maksim adında, mesleğinin adı ağza alınmayacak bir Sırp" olduğunu söylemişti. Greig cümlesini şöyle tamamlamıştı: "Hiçbir şey, Sırbistan'ın düşmanlarına, bu grubun kurduğu korku saltanatından daha iyi hizmet edemez."[119]

Bu raporlarda ilginç olan şey sadece rahatsız edici içerikleri değil, aynı zamanda Sırplara yakınlığıyla bilinen İngiliz elçisi Crackanthorpe'un onlara kuşkuyla yaklaşmasıydı. İlhak edilen bölgelerde yaşananlara dair en önemli bilgi kaynağı "tanıdığı bir Sırp subayı"[120] olan Crackanthorpe, Belgrad hükümetinin resmî inkârlarını kabul etmiş ve Greig'in Manastır'dan gönderdiği raporların etkisini, Dışişleri Bakanlığı'na, konsolos vekilinin histerik mültecilere ve onların anlattığı masallara kandığını söyleyerek azaltmaya çalışmıştı. Balkanlar'da yaşananlara, Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan gibi ürkütücü bir komşuyla yiğitçe mücadele eden dost bir devlet olarak görüldüğü, ittifak sisteminin jeopolitik merceğinden bakıldığı da iddia edilebilir. Ancak ilhak edilen bölgelerden gelen raporların toplamına ek olarak Rumen, İsviçreli ve Fransız yetkililer, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nı Makedonya'da yaşanan vahşetin Avusturya propagandası olarak kabul edilip görmezden gelinemeyeceğine ikna etmişti.

Bu zaman zarfında Sırp hükümeti katliamların devamını önlemek ya da önceden yapılan katliamları araştırmak için hiçbir şey yapmadı. İngilizler Manastır'da yaşananları Pasiç'e haber verdiğinde Pasiç sadece oradaki belediye başkanını şahsen tanımadığını ve o yüzden bir yorum yapamayacağını söylemişti. Güneye durumu araştırmak için bir müfettiş gönderme teklifinin ise gerisi gelmedi. İleri gelen Müslümanların şikâyetleri kendisine İstanbul'daki Sırp elçisi tarafından iletildiğinde bunların nedeninin, yeni yurttaşlarının kendilerini bağrına basmasını isteyen göçmenlerin yaşadıklarını abartmasından ibaret olduğunu söyledi.[121] Carnegie Komisyonu –tarafsız olmaları için tek tek titizlikle seçilmiş olan uluslararası uzmanlar takımı– söz konusu bölgelerdeki yaşanan zulümleri incelemek için bölgeye geldiği zaman Sırp hükümeti kendilerine hiçbir şekilde yardımcı olmadı.[122]

Savaş geçici bir süre için de olsa Belgrad'daki yönetim kademelerindeki gerginliği azaltmış gibi görünüyordu. Kısa bir süre için de olsa gizli şebekeler, düzenli ordu, partizan grupları ve kabine bakanları tek bir millî dava etrafında toplanmıştı. 1912'deki Sırp işgalinden önce Apis gizli görevle Makedonya'ya gönderildi; 1913'te Arnavut aşiret liderleriyle yaptığı görüşmeler sırasında ise Kara El, Belgrad'daki dışişleri bakanlığının bir uzantısı olarak görev yaptı. Güneyde yeni ele geçirilen bölgelere boyun eğdirilmesinde sadece düzenli ordu değil, Kraliçe Draga'nın iki erkek kardeşinin öldürülmesi görevini yerine getiren eski komplocu Voya Tankosiç gibi Kara El mensuplarının da yer aldığı gönüllü çeteleri de görev almıştı.[123] Ocak 1913'te Apis'in yarbaylığa terfi ettirilip ağustosta Genelkurmay istihbarat başkanlığına getirilmesi Kara El'in itibarının arttığını gösteriyordu. Apis bu terfi sayesinde Avusturya-Macaristan içerisindeki Sırp Narodna Odbrana ajanlarıyla da irtibata geçebilmişti.[124]

Balkan Savaşları sona erdiğinde birleşme havası da dağılmaya başlamıştı çünkü yeni ele geçirilen bölgelerin nasıl yönetileceğine dair tartışmalar yüzünden askerlerle sivillerin arası iyice bozulmuştu. Bir tarafta savaş bakanı, Sırp ordusu ve Bağımsız Radikal muhalefete mensup farklı kimseler yer alırken diğer tarafta kabinenin geri kalanının çoğunu oluşturan Radikal Parti liderleri vardı.[125] Tartışmanın merkezinde, ele geçirilen topraklardaki idarenin niteliği yer almaktaydı. Pasiç kabinesi bu bölgelerde geçici bir sivil idare kurmak istiyordu. Ordu ise askerî yönetimin devam etmesinden yanaydı. Başarılarından cesaret alan üst düzey komutanlar ilhak edilen bölgelerdeki kontrolü devretmeyi reddettiler. Bu sadece iktidar değil politika meselesiydi çünkü bağnazlar çeşitli etnik yapıya sahip bölgelerde Sırp otoritesinin kurulması için katı ve liberal olmayan bir yönetimin şart olduğunu düşünüyorlardı. Nisan 1914'te Radikal Partili İçişleri Bakanı Stoyan Protiç bir Öncelik Kararı yayımlayıp orduyu sivil yetkililere bağlı hale getirince tam bir kriz patlak verdi. Yeni bölgelerdeki subaylar bu emre itaat etmediler; ordu, tıpkı 1903'teki komplocuların yaptığı gibi, Skupştina'daki Bağımsız Radikal muhalefetle işbirliği yaptı. Apis'in bir darbe tertipleyerek Belgrad garnizonundaki birliklerle kraliyet muhafızlarına saldıracağı, Kral Petar'ı zorla tahttan indirip yerine Prens Aleksandar'ı getireceği ve Radikal Parti mensubu kabine üyelerini öldüreceği söylentileri bile yayıldı.[126]

1914 Mayıs'ının sonunda Belgrad'daki durum öyle hassastı ki Pasiç hükümetinin çökmesini önlemek için dış müdahale kaçınılmaz hale gelmişti. Belgrad'daki Rus elçisi hiç beklenmedik bir şekilde Rusya'nın Balkan politikasının Pasiç'in görevde kalmasını gerektirdiğini ilan etti. Fransızlar, Pasiç sonrası bir hükümetin ağırlıklı olarak Bağımsızlar ve askerlerden oluşacağını ve bu olursa 1905'ten beri Sırbistan'ı ayakta tutan Fransız mali desteğinin kesilebileceğini ima ederek Pasiç'i desteklediler. 1899'da Avusturya elçisinin müdahalesi ile kurnaz Radikal Partili liderin idamdan kurtulmasının bir benzeri yaşanıyordu. Alt edilen Apis geri adım attı.[127] Darbe tehdidinin ortadan kalktığını gören Pasiç konumunu sağlamlaştırmak için 1914 Haziran seçimlerini beklemeye başladı.

Viyana'dan Sırbistan'ın durumu izleyenler için bu siyasi mücadelelerin iç ferahlatıcı hiçbir yanı yoktu. Mart 1914'te Dayrell Crackanthorpe'un da belirttiği gibi hem kabinedeki Radikal parti mensubu "ılımlılar ve temkinliler" hem de Kara El'in etkisi altındaki askerler Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasının yakın olduğuna ve Sırbistan'ın imparatorluğun dağılmasıyla Sırp birliği ideallerini yerine getirebilmeleri için gereken toprakları ellerine geçirebileceklerine inanıyorlardı. Tek fark uyguladıkları metotlardı: askerler "ülke hazır olduğunda ve vakti geldiğinde" savaşa girilmesini savunurken ılımlılar "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılma sinyallerinin dıştan değil, içten geleceğini", o yüzden tüm ihtimallere karşı hazır bir şekilde beklenmesi gerektiğini savunuyordu. Ordu ve istihbarat birimleri kendi ajanları vasıtasıyla şebekelerin içine sızdığı gibi şebekeler de Bosna-Hersek, gümrük hizmetleri, içişleri ve diğer hükümet organlarındaki ajanlarıyla devlete sızmıştı.

KOMPLO

Arşidük Franz Ferdinand'a Saraybosna'da düzenlenen suikastın detaylarını yeniden bir araya getirmek kolay bir iş değildir. Suikastçılar Belgrad ile olan bağlarını gizlemek için ellerinden geleni yaptılar. Hayatta kalan iştirakçilerin çoğu konuyla ilgili konuşmayı reddetti; diğerleri rollerini önemsiz gösterip abartılı ve çelişkili ifadelerle iz sürülmesini imkânsız hale getirdi. Bu komplodan geriye hiçbir belge kalmadı; zaten dâhil olanların hepsi gizlilik takıntısı olan kimselerdi.

Sırp hükümeti ve örgüt arasındaki danışıklı dövüş komplonun baştan itibaren gizli ve gayriresmî olduğunu gösteriyordu, dolayısıyla geriye hiçbir yazılı belge kalmadı. O nedenle komplonun tarihini savaş sonrası anılar, baskı altında verilen ifadeler, yok edilmiş kaynaklara dayandırılan iddialar ve çoğu komplonun planlama ve uygulaması ile uzaktan alakalı olan delil kırıntıları ile yazmak zorundayız. Yine de öneminden dolayı tarihçiler olayla ilgili her detayı en ince ayrıntısına kadar incelemişlerdir. O yüzden bu kaynak karmaşası ve ikinci derece belgelerin çarpıtmaları arasından "olabildiğince makul bir yol" izlemek mümkün olabilmektedir.

Komplonun baş mimarı Apis'ti ama fikir muhtemelen Avusturya-Macaristan'da doğmuş, Narodna Odbrana'da casus olarak görev yapıp Avusturya tahkimatları ve birlik intikalleri hakkında bilgi toplamış ve bu bilgileri sınırdaki Kara El mensubu Sırp subaylarına ve onların vasıtasıyla askerî istihbarata iletmiş olan Rade Malobabiç'e aitti.[128] Malobabiç üstün nitelikli bir ajandı, görevine çok bağlıydı, sınır bölgesini gayet iyi biliyordu ve Avusturyalı yetkilere yakalanmama konusunda da çok başarılıydı. Söylendiğine göre bir keresinde Sırplara bilgi ulaştırabilmek için neredeyse donmuş olan Drina Nehri'ni yüzerek geçmiş ve karşı tarafa üzeri buz kaplı olarak çıkmıştı.[129] Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın Haziran 1914'te Saraybosna'ya bir ziyaret düzenleyeceğini Apis'e bildiren de muhtemelen Malobabiç'ti.[130]

Apis'in neden arşidüke suikast düzenlenmesi gerektiği yönünde baskı yaptığı bilinmemektedir, çünkü kendisi bu nedenlere dair bir açıklama bırakmamıştır. 1914 başında Bosna'daki yerel eylemcilerin hedefinde Bosna'nın Avusturya valisi ve Zerayiç'in Haziran 1910'da öldürmeyi başaramadığı Varešanin'in varisi Oskar Potiorek bulunuyordu. Onların hedef listesinin başına Arşidük Franz Ferdinand'ı koymalarını sağlamak için Apis'in siyasi riskleri artırması gerekecekti. Valinin öldürülmesi de ortalığı karıştırırdı ama bölgedekilerin başının altından çıkmış yerel bir hadise olarak görülmesi de mümkündü. Ama tahttaki imparator seksen üç yaşındayken Habsburg tahtının varisine yapılan bir saldırı, doğrudan imparatorluğa yönelik bir saldırı olarak görülecekti.

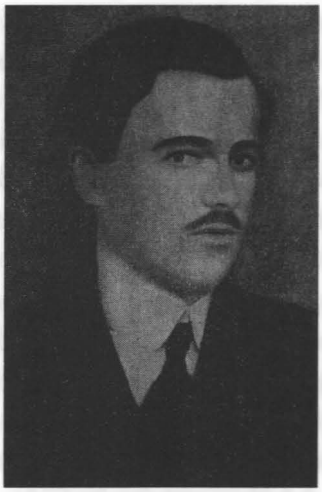
Arşidük, Avusturya-Macaristan'daki Slav azınlıklara yönelik kötü muamele suçlaması nedeniyle hedef alınmamıştı, tam tersine suikastçısı Gavrilo Princip, "Müstakbel imparator bazı reformlar yaparak bizim

birliğimizin yolunu tıkayabilirdi," demişti.[131] Princip'in kastettiği ve arşidükün yapması beklenen reformlar Slav topraklarına daha fazla özerklik sağlayacaktı. Sırbistan'daki birleşme yanlılarının çoğu bunun birleşme projelerine büyük darbe indireceğini düşünüyordu. Eğer Habsburg krallığı kendisini başarıyla birbirinden federal sınırlarla ayrılan Viyana, Zagreb ve Budapeşte merkezli üçlü bir yapıya çevirebilirse Sırbistan'ın Güney Slavlarının Piyemonte'si olma rolü tehlikeye girecekti.[132] Arşidükü hedef almak terörist hareketlerle ilgili daimî bir görüşün, yani reformcular ve ılımlıların açık düşmanlar ve bağnazlardan daha tehlikeli olduğu görüşünün altını da çizmiş olacaktı.

Arşidüke suikast düzenlemesi için seçilen adam tümüyle örgüt içerisinde şekil almış birisiydi. Saraybosna'ya gönderilecek suikast takımının ana unsurları olan üç Bosnalı Sırp gencini seçen eski komitacı Voya Tankosiç'ti. Tankosiç onları komploya dâhil ettiğinde Trifko Grabez, Nedeliko Çabrinoviç ve Gavrilo Princip adındaki üç genç de on dokuz yaşındaydı. Üçü de birlikte vakit geçiren arkadaşlardı. Grabez, Saraybosna'nın otuz kilometre doğusunda bulunan Pale'deki bir Ortodoks papazının oğluydu ve lise eğitimini tamamlamak için Belgrad'a gelmişti. Çabrinoviç on dört yaşında okulu bırakmış, Belgrad'a gelmiş ve orada anarşist yayınların basıldığı bir matbaada çalışmaya başlamıştı. Princip de Grabez gibi Belgrad'da okula gitmek için Saraybosna'dan ayrılmıştı. Üçü de fakir ve mutsuz ailelerin çocuklarıydı. Grabez ve Çabrinoviç erken yaşlarda babalarından kötü muamele görüp onlara isyan etmişlerdi. Çabrinoviç mahkemesi sırasında hâkime Saraybosna'daki okulda başarılı olamadığı için evde babasının kendisine kötü davrandığını söylemişti, sonunda da bir öğretmenine tokat attığı için okuldan atılmıştı. Çabrinoviç'in babasının nefret edilen Avusturyalılar için polis muhbiri olarak görev yapması evdeki gerilimi daha da tırmandırmış, çocuk millî davaya katılarak babasının bu ihanetini telafi etmeye çalışmıştı. Grabez de hocalardan birine yumruk attığı için Tuzla'daki gramer okulundan atılmıştı.[133] Paraları yoktu, sadece ailesinden harçlık alan Princip'in düzenli geliri vardı ama bu da genelde arkadaşlar arasında pay edilir ya da ihtiyacı olan başka tanıdıklara borç verilirdi.[134] Çabrinoviç daha sonra Belgrad'a gittiğinde tüm eşyalarını birkaç gün küçük bir çantada beraberinde gezdirdiğini ve kalacak bir yeri olmadığını söylemişti.[135] Gençlerin sağlık durumlarının iyi olmamasına da şaşmamak gerekirdi. Bilhassa

Genç Gavrilo Princip

Nedeliko Çabrinoviç

Princip sıska ve hastaydı; muhtemelen vereme yakalanmıştı. Hastalık yüzünden Saraybosna'daki okulu erken bırakmak zorunda kalmıştı. Mahkeme zabıtlarında ondan "ufak ve narin yapılı bir genç" olarak bahsedilmektedir.[136]

Bu gençlerin kötü alışkanlıkları yoktu. Modern terörist hareketlerin ana kaynağı olan durumu kötü, tecrübesiz ve ideallerle dolu çocuklardı. İçki içmezlerdi. Romantik eğilimleri yönünden heteroseksüel olsalar da genç kadınlarla birlikte olma arayışında değillerdi. Milliyetçi şiirler ve irredantist gazete ve kitaplar okurlardı. İçinde bulundukları kötü durumdan dolayı Sırplar dışında herkesi sorumlu tutuyor ve kendi vatandaşlarının çektikleri sıkıntıları yüreklerinde hissediyorlardı. Tekrar tekrar üzerinde durdukları konulardan biri de Avusturyalılar yüzünden Bosnalıların refah seviyesinin düşmesiydi (Bosna'nın Sırbistan'ın büyük bölümünden daha gelişmiş ve kişi başına düşen gelir açısından daha müreffeh olduğunu dikkate almayan bir iddiaydı bu).[137] Kafalarını en çok meşgul eden tema kendini feda etmeydi ve neredeyse takıntı halini almıştı. Hatta Princip, Petroviç-Nyegos'un Miloş Obiliç'in kahramanlıklarını anlattığı, *Dağ Çelengi* destanını ezberlemişti.[138] Princip mahkemede suikasttan önceki günlerde diğer suikastçı Bogdan Zerayiç'in mezarını düzenli olarak ziyaret ettiğini

söylemişti: "Genelde bütün geceyi orada geçirir, vaziyetimizi, içinde bulunduğumuz perişan hali ve Zerayiç'i düşünürdüm, işte suikastı düzenlemeye böyle karar verdim."[139] Çabrinoviç de Saraybosna'ya gider gitmez Zerayiç'in mezarını ziyaret ettiğini söylemişti. Mezarın bakımsız olduğunu görünce üzerine çiçekler koymuştu (Avusturya mahkeme zabıtlarında bu çiçeklerin bitişikteki başka bir mezardan çalındığı da belirtilmiştir). Zerayiç'in mezarına düzenlediği bu ziyaretler sonrasında Çabrinoviç, Zerayiç gibi ölmeye karar verdiğini ilan etmişti. "Zaten uzun yaşamayacağımı biliyordum. O yüzden intihar fikri hep aklımdaydı; hiçbir şey ilgimi çekmiyordu."[140]

Bu mezara yaptıkları ziyaretler hem ilginç hem de manidardır, çünkü Kosova mitinin merkezinde yer alan intihar saldırısını düzenleyen kişiye duydukları hayranlığı ve dahası günlük, yazı ve mektuplarında sürekli kendini feda etme fikrine gönderme yapan Sırpçı çevreleri ne kadar iyi bildiklerini göstermektedir. Saldırının kendisi bile Zerayiç'in önceki saldırısına bir gönderme içeriyordu, çünkü Princip başta Zerayiç'in durduğu yer olan İmparator Köprüsü'nde durmayı düşünmüş, "Zerayiç'in öldüğü noktadan ateş etmek istedim," demişti.[141]

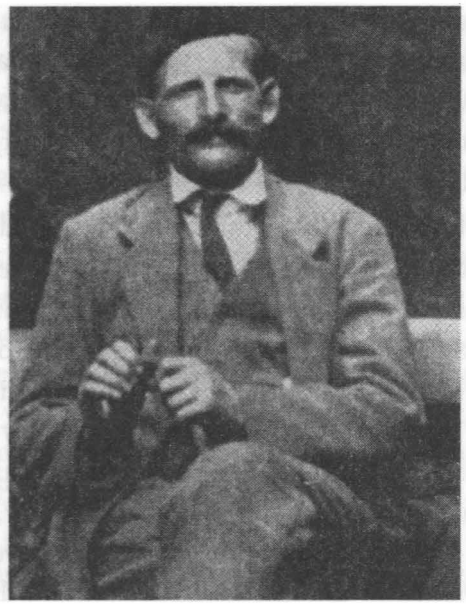
Suikastçıların hepsi için Belgrad, siyasi fikirlerinin radikalleşeceği ve Sırp birliği davasına yöneleceği bir pota olmuştu. Mahkeme zabıtlarında anlatıldığına göre Çabrinoviç 1912 yılında çok hasta olduğu için Sırbistan'da daha fazla kalamayıp eve dönmeye karar vermiş, Belgrad'daki Narodna Odbrana şubesine gittiği zaman kendisine Saraybosna'ya dönmek isteyen Bosnalı bir Sırp'ın yol masraflarının hiç düşünmeden karşılanacağı söylenmişti. Şubede, NO yerel dernek sekreteri Binbaşı Vasiç ile tanışmış, o da kendisine para ve vatanseverlik konulu kitapçıklar vermiş, Maupassant'ın kısa hikâyelerine ise genç bir Sırp vatanseverine yakışmayacağını söyleyerek el koymuş ve ondan "iyi bir Sırp" olmasını istemişti.[142] Bu tür buluşmalar, otoriter erkeklerle ilişkileri sıkıntılı olan böyle gençlerin şekillenmesinde büyük önem taşıyordu. Milliyetçi örgütler içerisinde onlara sadece para verip nasihat etmekle kalmayıp ilgi ve saygı gösteren ve hayatlarının bir manası olduğu hissini veren –ki bu önceki yaşamlarında eksik olan bir tecrübeydi– ve onlara büyük ve gelişen bir hareketin parçası oldukları duygusunu yaşatan yaşça büyük erkekler bulunuyordu.

Yaşlı erkeklerin gençleri etkileyerek onları şebekeye dâhil etmeleri milliyetçi hareketin başarısında büyük önem taşıyan bir unsurdu.

Belgrad'dan Saraybosna'ya döndüğünde Çabrinoviç eski sosyalist çevresine uyum sağlayamadığını gördü; dünyaya bakışının değiştiğini hissediyordu ve partideki yoldaşları onu Sırp casusu ve kışkırtıcısı olmakla suçlayıp partiden ihraç ettiler. 1913'te Belgrad'a geri döndüğünde Çabrinoviç artık devrimci bir solcu değil, "milliyetçi duyguları olan bir anarşistti".[143] Princip de aynı çevreden geçti. Belgrad'da lise eğitimini tamamlamak için Saraybosna'dan yola çıktıktan sonra onun da yolu yorulmak bilmez Binbaşı Vasiç ile kesişmişti. Birinci Balkan Savaşı patlak verdiğinde Vasiç onun Türk sınırına gidip gönüllü olarak orduya yazılmasına yardımcı olmuştu ama bölgedeki komutan –tesadüfen Voya Tankosiç'ti– "çok ufak tefek ve zayıf" olduğunu söyleyerek onu geri çevirmişti.

Belgrad'daki genç Bosnalı Sırplara aidiyet hissini yaşatan kahvehane ortamları da en az Vasiç gibi aktivistlerle tanışmak ya da Narodna Odbrana'nın yazılı propagandalarını okumak kadar etkiliydi. Çabrinoviç Meşe Palamudu, Yeşil Çelenk ve Küçük Balık'a giderdi ve buralarda, daha sonra söylediğine göre, "her türden konuşmaya kulak misafiri olur" ve "öğrenciler, dizgiciler, partizanlar" ve hepsinden önemlisi Bosnalı Sırplarla tanışırdı. Gençler orada yemek yer, sigara içer, siyaset konuşur ve gazete haberlerini tartışırlardı.[144] Çabrinoviç ve Princip Avusturya tahtının veliahdına suikast düzenleme fikrini ilk kez Meşe Palamudu ve Yeşil Çelenk'te ortaya atmışlardı; gençlere Browning tabancalar ve kutularca mermi tedarik eden kıdemli Kara El üyesi de "Belgrad kahvehanelerinde tanınan bir simaydı".[145] Bu mekânlardaki hâkim siyasi görüş aşırı milliyetçilik ve Avusturya karşıtlığıydı. Mahkeme zabıtlarına göre hâkim, Princip'e, Grabez'in aşırı milliyetçi görüşleri nereden edindiğini sormuştu. Princip safça cevap vermişti: "Belgrad'a geldikten sonra o da [Grabez] aynı ilkeleri benimsedi." Bu imadan yola çıkan hâkim sormaya devam etti: "Yani birinin Belgrad'a gelmesi bu tür fikirlere sahip olması için yeterli mi?"[146] Ama Princip hâkimin ağzından laf almaya çalıştığını fark ederek daha fazla cevap vermedi.

Suikasta bir kez karar verilince hazırlıklar da hemen başladı ve suikast hücreleri ile Belgrad'daki yetkililer arasındaki tüm bağların gizlenmesi için büyük özen gösterildi. Suikastçıların eğiticisi Milan Ciganoviç adında bir adamdı. Milan, Bosnalı bir Sırptı, Tankosiç emrinde Bulgarlara karşı savaşmış bir Kara El üyesiydi ve şimdi de

Milan Ciganoviç

Sırp devlet demiryollarında görevliydi. Ciganoviç, Tankosiç'e, o da Apis'e tekmil verirdi. Tüm emirler sadece sözlü olarak iletilirdi.

Suikast eğitimi Sırbistan'ın başkentinde verildi. Princip daha önce Partizan Akademisi'nde atış talimi yapmıştı ve üçünün arasında en iyi atıcıydı. 27 Mayıs'ta suikastçılara kullanacakları silahlar teslim edildi: Kraguyevaç'taki Sırp Devlet Cephaneliği'nden dört altıpatlar ve her biri bir kilo olan altı küçük bomba. Ayrıca pamuğa sarılmış küçük şişeler içerisinde siyanür de taşıyacaklardı. Suikasttan sonra derhal kendilerini vurmaları, eğer bunu başaramazlarsa da siyanürü içmeleri emredilmişti. Böylece Belgrad yönetiminin olaya dahlinin ortaya çıkmaması için ilave bir tedbir daha alınmış oluyordu. Üstelik böylesi, hayatlarını bir dava uğruna feda edip şehit olacaklarını düşünen gençler için daha uygundu.

Üç suikastçı Kara El şebekesi ve onun Sırp gümrüğündeki bağlantıları vasıtasıyla Bosna'ya girdi. Çabrinoviç 30 Mayıs'ta Kara El "yeraltı demiryolu" ajanlarının –öğretmenler, bir sınır muhafızı, belediye başkanının sekreteri vb.– yardımıyla Mali Zvornik'ten sınırı geçti ve Tuzla'ya gidip orada arkadaşlarının gelişini beklemeye başladı. Princip ve Grabez, Sırp hudut görevlileri tarafından Lješnica'da sınırdan geçirildiler ve 31 Mayıs'ta Drina Nehri üzerinde ve Sırp ve

Bosna topraklarının ortasındaki ağaçlık bir adaya ulaştılar. Burası Avusturya sınır polisinin bilmediği ve çoğunlukla kaçakçılar tarafından kullanılan güvenli bir yerdi. Ertesi gün karanlık çöktükten sonra yeraltı demiryolunun hizmetindeki bir kaçakçı tarafından Avusturya sınırından geçirildiler.

Avusturya polisi ve yetkilileri tarafından tespit edilmemek için büyük gayret sarf etmelerine rağmen bu üç suikastçı kendilerine yardım eden Sırpların karşısında oldukça dikkatsiz davranmışlardı. Mesela Princip ve Grabez yeraltı demiryolu için çalışan bir öğretmen tarafından Mitar Keroviç adlı bir Bosnalı Sırp çiftçinin evine götürülmüştü. Yolda bolca içki içen öğretmen, köylüleri etkilemeye çalışarak şöyle demişti: "Bunların kim olduğunu biliyor musunuz? Saraybosna'ya gidip oraya gelecek olan Arşidükü bombayla öldürecekler."[147] Çocukça bir gösteriş hevesine kapılan Princip (Drina'yı geçmiş ve memleketlerine varmışlardı) altıpatlarını çıkardı ve ev sahiplerine bombaların nasıl kullanıldığını gösterdi. Onların bu basiretsizliğinin bedelini –okuma yazma bilmeyen, siyasetten bihaber ve çocukların anlattıklarından pek az şey anlayan– Keroviç ailesi çok acı bir şekilde ödeyecekti. At arabasıyla çocukları Tuzla'ya götüren Neco Keroviç daha sonra vatana ihanet ve cinayete ortaklıktan hüküm giydi ve ölüme mahkûm edildi (cezası yirmi yıl hapse çevrildi). Babası Mitar müebbet hapse mahkûm oldu. Ekim 1914'teki mahkemede verdikleri ifade, suikastla ilgili bazı karanlık noktaların aydınlanmasını sağladı. Beş çocuk babası olan Neco Keroviç'e hâkim yaşını sorduğunda o da tam olarak bilmediğini ve babasına sorması gerektiğini söyledi. Baba Keroviç ise, gençlerin geldiği akşam ne kadar içtiği sorulduğunda şu cevabı verdi: "İçtiğim zaman saymam; içebildiğim kadar içerim."[148]

Gençler Saraybosna'da, Bosnalı Sırp ve Kara El üyesi Danilo İliç tarafından davaya katılan, hücreden dört kişiyle daha bir araya geldiler. Yirmi üç yaşındaki İliç yaşça en büyükleriydi. Avusturya hükümetinin bursuyla öğretmenlik eğitimi almış ama hastalandıktan sonra emekli olmuştu. Genç Bosna üyesiydi ve Zerayiç'in müzisyeni Gasinoviç'in arkadaşıydı. Diğerleri gibi İliç de 1913'te Belgrad'daydı, o da diğerleri gibi kahvehanelerde takılmış, Kara El'e dâhil edilmiş, Apis'in güvenini kazanmış ve Mart 1914'te Saraybosna'ya dönüp orada yerel bir gazetede redaktör ve editör olarak çalışmıştı.

İliç'in suikast takımına dâhil ettiği ilk kişi, Hersekli solcu Müslüman marangoz Muhammed Mehmedbasiç'ti. İkisi birbirlerini yakından tanıyorlardı. Potiorek'i hedef alan suikastı planlamak üzere Ocak 1914'te Fransa'da Voya Tankosiç ile bir araya geldiler. Plan başarısızlıkla sonuçlandı. Mehmedbasiç trendeyken üniformalı polisleri görünce paniğe kapıldı ve zehir şişesini tuvalete attı (zehre batırıp suikastta kullanacağı hançeri de pencereden fırlattı). Diğer iki Saraybosnalı yeni üyeden biri, son derece zeki olan on sekiz yaşındaki lise öğrencisi Sviyetko Popoviç ve çocukları Keroviç ailesinin evine götüren genç öğretmenin kardeşi olan Vaso Subriloviç'ti. Bir başka okul asisi olan on yedi yaşındaki Subriloviç içlerinde en küçük olandı. Hücre oluşturulmadan önce İliç'le hiç görüşmemişti ve ikisi de suikast sonrasına kadar Princip, Mehmedbasiç, Çabrinoviç ve Grabez'i hiç görmemişlerdi.[149]

İliç'in adam seçimi –baskı altında faaliyet gösteremediği tecrübeyle sabit bir adam ve iki tecrübesiz okul çocuğu– ilk bakışta tuhaf görünebilir ama bunu yaparken bir nedeni vardı. Mehmedbasiç beceriksiz olsa da suikasta katılmayı isteyen biriydi ve Sırp olmadığı için Belgrad'la ilişkisi olduğu iddia edilemezdi. Kara El üyeleri olan İliç ve Princip'in (teoride bile olsa) suikasttan sonra kendi canlarını almaları ya da sessiz kalmalarına güvenilebilirdi. Saraybosnalı gençler ise isteseler bile ifade veremezlerdi, çünkü komplonun arka planıyla ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı. Böylece bunun Belgrad'la hiçbir ilgisi olmayan yerel bir girişim olduğu izlenimi yaratılacaktı.

NİKOLA PASİÇ'İN TEPKİSİ

Nikola Pasiç, Franz Ferdinand'a kurulan komplonun ne kadarından haberdardı ve bunu engellemek için ne gibi adımlar atmıştı? Pasiç'e bu planla ilgili ayrıntılı bilgi verildiğine şüphe yoktur. Buna dair birkaç işaret bulunmaktadır ama içlerinde en önemlisi Pasiç hükümetinde eğitim bakanlığı yapmış olan Lyuba Yovanoviç'in ifadesidir. Yovanoviç (1924'te yayımlanan ama çok daha önce yazılmış olan anılarında) Pasiç'in Sırp bakanlar kuruluna "mayıs sonu ve haziran başında Saraybosna'ya gidip Franz Ferdinand'ı öldürmeye hazırlanan kişiler olduğu" yönünde bilgi verdiğini söylemişti. Pasiç'in de dâhil olduğu bakanlar kurulunun tüm üyeleri, başbakanın Drina'daki sınır

yetkililerine geçişe engel olunması için talimat göndermesi gerektiğinde hemfikir olduklarını söylemişlerdi.[150] Diğer belgeler ve ifadelerden, 1918 sonrasında Pasiç'in kendi tuhaf ve tutarsız davranışları da eklenince, Pasiç'in suikastı daha önceden bildiği görüşü güç kazanmaktadır.[151] Ama *nasıl* öğrenmişti? Ona malumat veren kişi –bu tahmin dolaylı delillere dayanıyor olsa da– Sırp Demiryolları görevlisi ve Kara El ajanı Milan Ciganoviç'ten başkası olamazdı çünkü görüldüğü kadarıyla Ciganoviç başbakanın gizli örgütün faaliyetlerini takip edip kendisine iletmekle görevlendirdiği kişiydi. Eğer böyleyse Pasiç planla ilgili detaylı bilgiye sahipti ve sadece suikastı değil, arkasındaki kişi ve teşkilatları da biliyordu.[152]

Mayıs sonunda Bosna'ya giren Saraybosna yolcusu üç suikastçının Sırp resmî belgelerinde izine rastlanmamaktadır. Zaten 1914 yazında sınırda silah kaçakçılığı yapanlar sadece onlar değildi. Sırp sınır görevlilerinin haziranın ilk yarısına dair verdikleri bilgilere göre sınırdan gizli geçiş son derece yaygın bir faaliyetti. 4 Haziran'da Böğürdelen'deki Podrinye bölge şefi, içişleri bakanına sınırda görevli bazı subayların "Bosna'daki bazı kişilerin kullanımı için sınırdan silah ve bomba sevk etme" hazırlığı içinde olduklarına dair bir istihbarat gönderdi. Bölge şefi silahlara el koymayı düşünmüştü ama silahlar sınırın Bosna tarafındaki bir çanta içinde olduğundan onlara el koymanın gümrük görevlilerinin gizli faaliyetlerinin ifşa edilmesine neden olacağından endişe etmişti. Daha sonra yapılan soruşturmalardan da Bosna tarafında silahların sorumluluğunu üstlenecek kişinin Rade Malobabiç olduğu anlaşılmıştı.[153]

Bir yerel yetkilinin de şikâyet ettiği gibi bu tür operasyonlarda asıl rahatsız edici olan ilgili sivil yetkililerin bilgisi dışında yürütülmeleri değil, tam tersine "alenen ve gündüz gözüyle" yapılmalarıydı. Zanlılar zaten "kamu görevlileri" olduklarından "bu tür eylemlerin hoş karşılandığı" izlenimi çok kolay doğabilirdi. Pasiç ve içişleri bakanı şikâyetin haklı olduğunu kabul etmişti. Eğer bu noktada Pasiç'in komplodan haberdar olduğu doğruysa o zaman Belgrad hükümetinin ilgisi olduğu şüphesini doğuracak tüm eylemleri sona erdirmek için harekete geçmiş olması da makuldür. 10 Haziran'da gerçekten de sınırdaki sivil makamlara "bu türden tüm faaliyetlere engel olunması gerektiği" yönünde bir talimat gönderilmişti.[154]

İlgili bölgelerdeki *sivil* yetkililerin sınır muhafızlarının böylesi bir operasyonuna müdahale edebilecek imkânlara sahip olup olmadığı da ayrı bir konudur. İçi tabanca ve bomba dolu çantayı sınırdan geçiren sınır muhafızı çavuşu Raiko Stepanoviç bölge şefi tarafından bilgi vermesi için çağrıldığında gitmeyi reddetmişti.[155] Haziran ortasındaki bir bakanlar kurulu toplantısının ardından sivil yetkililere gönderilen bir talimatta onlardan Bosna'ya yasadışı insan ve silah geçişi konusunda bir soruşturma başlatmaları istenmiş ve 16 Haziran'da 4. Sınır Muhafızları'na "Sırbistan'dan Bosna'ya silah, mühimmat ve patlayıcı sevkiyatının durdurulmasının tavsiye edildiği" bir kısa not daha gönderilmişti. Cevap gelmemişti. Daha sonra öğrenildiğine göre sınırdaki komutanlara, sivillerin bu tür müdahalelerini cevapsız bırakarak doğrudan üstlerine iletmeleri emredilmişti.[156]

Başka bir ifadeyle Sırp sınırı artık Belgrad yönetiminin kontrolü altında değildi. Savaş Bakanı Stepanoviç, başkomutana müracaat edip kendisinden Bosna'daki gizli askerî harekâtlarla ilgili malumat istediğinde bu talep önce harekât daire başkanına iletilmiş, o da bu konular hakkında bilgisi olmadığını söyleyince Askerî İstihbarat başkanı olan Apis devreye girmişti. Apis, harekât başkanlığına gönderdiği uzun, küstah ve gayriciddi cevabında ajan Malobabiç'in yaptıklarını ve itibarını savunmuş ve onun eline geçen tüm silahların Bosna'daki Sırp ajanlarının kendi güvenlikleri için kullanıldığında ısrar etmişti. Bombalar hakkında ise hiçbir bilgisi olmadığını söylemişti (üç yıl sonra ise yeminli ifadesinde Malobabiç'i Franz Ferdinand suikastının tedarik ve koordinasyon işleriyle bizzat görevlendirdiğini söyleyecekti).[157] Eğer sınırda bir güvenlik zafiyeti varsa bunun nedeninin ordunun gizli ve gerekli operasyonları değil, sınırı denetleme hakkını kendilerinde bulan sivil görevlilerin küstahlıkları olduğunu iddia etmişti. Kısacası asıl suçlular, kabiliyet ve idraklerini aşan hassas bir operasyona burnunu sokan sivillerdi.[158] Bu cevap Sırp Genelkurmay Başkanı Putnik'e iletildi ve o da 23 Haziran'da savaş bakanına bir mektup gönderdi. Sivil ve askerî yapılar arasındaki çatlağa sızan Kara El artık Drina kıyılarından Belgrad'daki bakanlıklara kadar her alanda söz sahibiydi.

Apis ve başkomutanın cevaplarındaki kararlılıktan rahatsız olan Pasiç, 24 Haziran'da sınır muhafızlarının faaliyetlerinin her yönüyle teftiş edilmesi için emir verdi. "Pek çok kaynaktan" bilgi aldıktan sonra savaş bakanına gizli bir mektup göndererek "subayların" dâhil

olduğu faaliyetlerin tehlikeli olduğu kadar "Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasında çatışmayı hedef aldığı için" vatana ihanet olduğunu da belirtmişti.

> Sırbistan'ın tüm müttefik ve dostları subay ve çavuşların eylemlerini haber alırlarsa sadece bizi terk etmekle kalmaz, aynı zamanda Avusturya-Macaristan'ın safında yer alıp kendi topraklarında suikast teşebbüsüne hazırlanan bu sorunlu ve asi komşusunu cezalandırmasına yardım ederler. Sırbistan'ın istikbali, toparlanıp ileride bizi bekleyen olaylara hazırlanmak için barışa en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde, Avusturya-Macaristan ile silahlı bir çatışmaya girmemek için elinden gelen her şeyi yapmasına bağlıdır.[159]

Mektubun sonunda "sıkı bir soruşturma" ile bu "pervasız ve keyfî" suça kaç subayın ortak olduğunun tespit edilmesi ve söz konusu grupların "kökünün kazınması ve sindirilmesi" isteniyordu.

Aslında bu, ok yaydan çıktıktan sonra alınmış bir tedbirdi, çünkü gençler sınırı mayıs sonunda geçmişlerdi. Pasiç sınırları ancak iki hafta sonra kapatabilmiş ve komplonun arkasındaki zanlıları tespit edebilmek için soruşturmayı başlatabilmesi dört haftayı bulmuştu. Başbakanın bu komplo teorileri hususunda neden bu kadar ağır davrandığını kestirebilmek güçtür. Sınır muhafızlarına gönderilen talimatların bir işe yaramayacağını bilmesi gerekirdi, çünkü çoğu Kara El üyesiydi. Belki de güçlü rakibi Apis'i kızdırmaktan çekinmişti. "Sıkı soruşturma" talebine rağmen Apis'in tüm kriz boyunca Askerî İstihbarat'ın başında kalması ilginçtir; soruşturmanın sonucu beklenirken değil görevden alınmak, geçici olarak açığa bile alınmamıştı. Mayıs 1914'te Sırbistan'ı felç eden siyasi krizin şiddetini anlamak için bu bağlantıyı bir kez daha hatırlamamız gerekecektir. Bu mücadeleden galip çıkan Pasiç oldu ama ancak burun farkıyla ve Sırbistan'ın içişlerinde en büyük etkiye sahip iki büyük devletin büyükelçilerinin desteğiyle. O nedenle gerçekten istese bile Apis'in faaliyetlerine engel olacak güce sahip olup olmadığı biraz tartışmalı bir meseledir. Belki de Pasiç açıkça itiraz etmesinin Kara El'in kendisini de öldürmesine neden olacağından korkmuştu; gerçi mayıs krizini sıyrıksız atlatmış olmasına bakılırsa bu pek muhtemel görünmemektedir. Diğer taraftan her şeye rağmen Sırp başbakanının ülkedeki en güçlü kişi ve son derece yetenekli bir devlet adamı olduğunu ve mecliste çoğunluğu bulunduran, halk tarafından

desteklenen bir partinin başkanlığını yürüttüğünü de akıldan çıkarmamak gerekir. Pasiç'in bu karışık dönemde Sırp siyasetinin karışık ortamında edinmiş olduğu eski mizacına geri dönmüş olma ihtimali daha yüksektir: Başını önde tut, suyu bulandırma, bırak çatışmalar kendi kendine çözülsün, fırtınanın dinmesini bekle.

Yine de Pasiç'in elinde hâlâ büyük bir koz bulunuyordu: Gizlice Viyana'ya arşidükün hayatının tehlikede olduğunu bildirebilir ve kendisi de riske girmiş olmazdı. Böyle bir uyarının yapılıp yapılmadığı son derece tartışmalı bir konudur. Bu konuda bir açıklama yapmak fazlasıyla güçtür çünkü iki taraftan da hiç kimse geçmişe dönük olarak konuşup böyle bir uyarının yapıldığını kabul etmeye yanaşmamıştır. 7 Temmuz 1914'te, bir Macar gazetesi olan *Az Est*'e verdiği röportajda Pasiç de böyle bir ihtarda bulunduğunu yalanlamıştır.[160] Bunu yapmasında da şaşılacak bir şey yoktur, çünkü aksi takdirde kendisi ihanet suçlamaları ile karşı karşıya kalırdı. Savaş sonrası yıllarda Sırbistan'daki durumu telafi etmeye çalışanlar da aynı çizgiyi takip ettiler, çünkü onların savaşın çıkışında Belgrad hükümetinin bir suçu olmadığı yönündeki iddiaları tümüyle hükümetin bu komplodan habersiz olduğu görüşüne dayanıyordu. Avusturyalı yetkililerin de böyle bir uyarının yapıldığını kabul etmesi zordu çünkü o zaman neden gerekli tedbirlerin alınmadığı yönünde sorular yöneltilecekti. 2 Temmuz'da yarı resmî Viyana gazetesi *Fremdenblatt* bir bildiri yayımlayarak Avusturya Dışişleri Bakanlığı'na bu suikastla ilgili önceden ihbarda bulunulduğunu kesin olarak yalanladı.[161]

Her şeye rağmen bu tür bir uyarının yapıldığına dair elde güçlü bir delil bulunmaktadır. Fransız dışişlerinde görev yapan Abel Ferry, 1 Temmuz'da günlüğüne eski dostu Sırp Paris elçisi Milenko Vesniç'in kendisini ziyaret ettiğini yazmıştır. Sohbetleri sırasında, Vesniç anlattığı diğer şeylerin arasında Sırp hükümetinin "Avusturya hükümetini muhtemel bir komploya karşı uyardığından" da bahsetmişti.[162] Bunu doğrulayanlar arasında Viyana'daki Sırp askerî ataşesi de bulunmaktadır. Ataşenin 1915'te İtalyan tarihçi Magrini'ye anlattığına göre Pasiç, Viyana'daki Sırp elçiliğine "elde edilen bir istihbarata göre Bosna'ya ziyareti sırasında Arşidük Ferdinand'ın canına kastedecek bir komplodan şüphelenmek için Sırbistan Hükümeti'nin halkı sebepleri bulunmaktadır" yazan ve Avusturya-Macaristan hükümetine ziyareti iptal etmesini tavsiye eden bir telgraf göndermiştir.[163]

Anılar ve üçüncü şahısların ifadelerinden Sırbistan'ın Viyana elçisi Yovan Yovanoviç'in bunun üzerine ne yaptığını kestirmek güç değildir. 21 Haziran günü (Pasiç'in telgrafının Belgrad'dan gelişinden üç gün sonra) öğle vakti Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı Leon Biliński ile görüşerek Avusturya hükümetine arşidükün Bosna'yı ziyaret etmesi halinde kendisini bekleyen tehlike hakkında bilgi vermiştir. Ama bu bilgi olabildiğince muğlak bir şekilde verilmişti. Yovanoviç, Kosova yenilgisinin yıl dönümünde arşidükün düzenleyeceği ziyaretin açık bir kışkırtma olarak görüleceğini söylemişti. Avusturya-Macaristan ordusu içinde görev yapan genç Sırplardan bazıları "bir tüfek ya da tabancanın boş şarjörünü dolusu ile değiştirebilirdi". Bu tahminlerden etkilenmeyen Biliński "söylenenleri dikkate alma belirtisi göstermeyip" sadece şu cevabı verdi: "Umalım da bir şey olmasın."[164] Biliński sonraki yıllarda bu mesele üzerine gazeteci ve tarihçilerle konuşmayı reddetmiş ve kısa süre önce cereyan eden bu olayların üzerine bir örtü çekilmesi gerektiğini söylemişti. O tarihte bu uyarıyı ciddiye almamaya eğilimli olduğu barizdir, çünkü bunun sadece bir göz korkutma ya da Sırp elçisinin boş tehditlerle Avusturya'nın iç işlerine müdahale etmeye kalkışması olarak görülmüş olması mümkündür. O nedenle Biliński bu haberi Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'a iletmek için bir neden görmemişti.

Kısacası, bir tür uyarı gönderildi ama durum için yeterli değildi. Geriye dönüp bakınca, daha çok bir örtbas etme manevrasına benziyordu. Yovanoviç, Avusturyalılara, Belgrad'ın sahip olduğu bilgiyi sunarak çok daha belirgin ve açık bir ihtarda bulunabilirdi. Pasiç de Yovanoviç'i kullanmak yerine Avusturyalılarla doğrudan temasa geçebilirdi. Gerçek bir soruşturma başlatıp ülkenin güvenlik ve refahını değil, kendi hayatını tehlikeye atabilirdi. Ama her zaman olduğu gibi bazı kısıtlamalar ve bilmediğimiz detaylar bulunuyordu. Yovanoviç bir Sırp dışişleri görevlisi olduğu kadar klasik bir aşırı milliyetçinin kariyer profiline sahip kıdemli bir Sırp birliği aktivistiydi. 1908 ilhakı sonrası Bosna'da ortalığı karıştırmaya çalışan eski bir komitacıydı ve gerilla çetelerine komuta ettiği bile söylenmişti. Ayrıca 1914 yazında Pasiç hükümetinin görevden çekilmesi ihtimaline karşılık Kara El'in dışişleri bakanı adayı da Yovanoviç'ti.[165] Bu Sırp elçisinin aşırı milliyetçi görüşleri öyle nam salmıştı ki Viyana, Belgrad'a onun yerine daha az hasmane birinin gönderilmesinin memnuniyetle karşılanacağını

söylemişti. Yovanoviç'in kendisinden hiç hazzetmeyen Kont Berchtold yerine Biliński ile görüşmesinin nedenlerinden biri de budur.[166] Pasiç'in de kendince farklı nedenleri vardı. Bir taraftan şebekelerin Kara El ile olan bağlantısından –tüm Radikal Partili liderler gibi– derin endişesi vardı ve böyle bir ikazda bulunması kesinlikle ihanet olarak kabul edilirdi.[167] Belki de Saraybosna'daki girişimin başarısız olmasını temenni etmişti. Hepsinden önemlisi de devlet kademelerinin ne kadar derin teşkil edilmiş ve devletin mevcudiyetinin bağımsızlık isteyen şebekelerle ne kadar iç içe geçmiş olduğunun farkında olmasıydı. Pasiç onların aşırılıklarından hoşlanmasa da onlara açıktan karşı gelemezdi. Hatta eylemlerinden haberdar olduğunu halkın önünde kabul etmesinin bile sakıncaları vardı. Burada mesele sadece başından beri devlet görevlileri ile komşu devletlere sızma kapasitesine sahip gönüllü şebekeler arasındaki işbirliğine dayanmış olan Sırp millî birliğinin mirası değildi. Gelecek de söz konusuydu. Sırbistan'ın geçmişte milliyetçi şebekelere ihtiyacı olmuştu ve zamanı geldiğinde Pasiç, Bosna ve Hersek'in Sırbistan'a dâhil edilebilmesi için onlara tekrar ihtiyaç duyulacağını biliyordu.

Bu ketum ve ilginç adamla ilgili bildiğimiz her şey, onun Balkan savaşlarında dökülen kanın ardından Sırbistan'ın kendisini toparlayabilmesi için her şeyden çok barışa ihtiyacı olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Yeni ilhak edilen bölgelerin entegrasyonu –kendi başına şiddet içeren ve travmatik bir süreç– daha yeni başlamıştı. Zoraki seçimler kapıdaydı.[168] Ama tüm yetenekli siyasetçilerin en büyük ortak özelliklerinden biri de bir durum üzerinde birkaç farklı seviyede akıl yürütebilmeleridir. Pasiç barış istiyordu ama aynı zamanda –bunu hiç gizlememişti– Sırp yayılmasının son safhasının da savaşa girilmeden gerçekleşemeyeceğini biliyordu. Ancak büyük bir Avrupa savaşı sayesinde büyük devletler Sırbistan'ın "yeniden birleşmesinin" önündeki engelleri ortadan kaldırabilirdi.

Belki de Pasiç, Londra'daki Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Charles Hardinge'in 1908-1909 ilhakı sırasında Londra'daki Sırp elçisi Gruyiç'e yaptığı ikazı hatırlamıştı. Hardinge, Ocak 1909'da Gruyiç'e Rusya ve İtilaf Devletleri'nin Sırbistan'ı ancak Avusturya-Macaristan'dan gelecek bir saldırı karşısında destekleyeceklerini söylemişti, eğer ilk saldıran Sırbistan olursa yardım söz konusu değildi.[169] 1914 ilkbaharında Rus Çarı ile Pasiç'in arasında geçen bir konuşmadan çıkarılabileceği üzere,

olası bir Avusturya-Macaristan saldırısı karşısında Rusya'nın destek vermesi için Çar'a baskı yapan Sırbistan Başbakanı'nın aklından belki de bunlar geçiyordu.[170] Eğer tüm dünya bu suikastın arkasında Sırp hükümetinin olduğunu düşünürse tabii ki tüm hesapları boşa çıkardı. Ama Pasiç, Avusturyalıların (eğer gerçekleşirse) suikast ile Sırp hükümeti arasında bir bağ kuramayacağından emindi, çünkü onun zihninde böyle bir bağlantı zaten yoktu.[171] Dolayısıyla bir Avusturya-Macaristan saldırısı kaçınılmaz olarak Rusya ve onun müttefiklerinin müdahalesini tetikleyecekti; Sırbistan yalnız olmayacaktı.[172] Pasiç'e göre bu sadece Rusya ile Sırbistan arasındaki bağdan ziyade Rusların Balkan politikasının doğal bir sonucuydu.[173] Pasiç'in bu kurtarıcı mekanizmaya güveni öyle sağlamdı ki kimi zaman *Piyemont* bile onun "Rusya'ya büyük inancı" ile alay ediyordu.[174] Pasiç'in haziran ortasında St. Petersburg'daki elçiden Rusya'nın "batıya yönelik bir taarruzda" çok daha büyük kuvvetler kullanabilmek için doğu sınırını yeniden yapılandırdığını öğrenmesi bu düşünce tarzını daha da perçinlemiş olabilir.[175]

Elbette bu Pasiç'in bilinçli olarak büyük bir savaş istediği ve Avusturya'yı saldırmaya tahrik etme fikrinin davranışlarını doğrudan belirlediği anlamına gelmez. Ama belki de Sırp ulus devletinin kurulması için savaşmaktan başka çare olmadığı inancı, suikastı önlemek için eline fırsat geçtiğinde gerektiği kadar çabuk davranmasını önlemiş olabilir. Saraybosna komplosu haberinin yayılmasıyla oluşan durumu –son derece yavaş bir şekilde– düşünürken bu düşünce ve senaryolar aklından geçmiş olmalı.

Sırp tarihinin ve özellikle 1903'ten sonraki krallık inşa sürecinin mirası 1914 yazında Belgrad'da fazlasıyla ağırlığını hissettiriyordu. Hâlâ sivil yöneticilerin savunmada olduğu, ham ve kırılgan bir demokrasi vardı. 1903'teki komployla birlikte doğan komplocular şebekesi ve meclisi kontrol eden Radikal Partili liderler arasındaki mücadele henüz sona ermemişti. İki Balkan savaşından da galip çıkan milliyetçiler daha fazlasını istemek için her zamankinden daha hazırdılar. Devlet içerisindeki karşılıklı nüfuz ve ülke içinde ve dışında faaliyet gösteren gayriresmî milliyetçi unsurlar hareketlerinin takip edilmesini imkânsız hale getiriyordu. Siyasi kültürün bu nitelikleri ülke yöneticileri üzerinde büyük baskı kurarken onların Avusturya-Macaristan ile olan ilişkile-

rini de neredeyse yürütülmesi imkânsız hale getiriyordu. Bir zamanlar Berlin'de Sırp elçisi olan Miloş Bogiçeviç, daha ileri bir tarihte, "Sırp olmayan birisinin Büyük Sırbistan ülküsünü gerçekleştirmeyi hedef alan farklı millî teşkilatlar arasında yolunu bulması kolay değildir," demişti.[176] Hareketlerin yapısındaki ve devletle olan ilişkilerindeki bu belirsizlik, resmî ve gayriresmî irredantizmi, Belgrad siyaseti konusunda tecrübeli birisi için bile ayırt edilemez hale getiriyordu. Bu belirsizlik de Temmuz 1914'te büyük bir tehlike oluşturacaktı.

Nikola Pasiç'in bakış açısından o yaz gittikçe artan sorunlar –iki savaşın mali ve askerî faturası, yeni ilhak edilen bölgelerde askerî rejim tehlikesi, güçlü ve affetmez bir komşuya yönelik suikast girişimini önlemede başarısızlık– anlaşılan artık tahammül edilmez görünmeye başlanmıştı. Ama 28 Haziran 1914 olaylarının tetiklediği krizin istikrarsız ve karmaşık akıntıları içerisinde yolunu bulmayı başarabilen bu yetenekli siyasetçi de zaten bu siyasi kültürün bir ürünüydü; ketum, hatta sinsi ve bıktırıcı derecede temkinliydi. Pasiç'i otuz yıldan uzun süre Sırbistan siyasetinde ayakta tutan işte bu nitelikleriydi. Belgrad siyasetinin küçük ve çalkantılı dünyasında onun ayakta kalmasını sağlamışlardı. Ama teröristler Saraybosna'daki görevlerini yerine getirdikten sonra Sırbistan'ın içine düşeceği krizi çözmek için hiç de uygun nitelikler değillerdi.

2
Niteliksiz İmparatorluk

ÇATIŞMA VE DENGE

Mevcudiyetinin son yarım asrında Habsburg İmparatorluğu'nun hareket tarzını iki askerî felaket belirlemişti. 1859'da Solferino'da, Fransız ve Piyemonteli kuvvetler 100.000 kişilik Avusturya ordusunu yenerek yeni İtalyan ulus devletinin yolunu açtılar. 1866'da Königgrätz'de Prusyalılar 240.000 kişilik Avusturya ordusunu imha ederek imparatorlukla bağlarını kesip bir Alman ulus devleti olarak tarih sahnesine çıktılar. Bu iki şokun neden olduğu etki Avusturya topraklarındaki yaşantıyı derinden etkilemişti.

Askerî hezimetlerle sarsılan neo-mutlakiyetçi Avusturya İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dönüştü. 1867'deki Uzlaşma üzerine iktidar iki hâkim millet –batıda Almanlar, doğuda Macarlar– arasında paylaşıldı. Ortaya çıkan eşsiz siyasi yapı, çift sarılı yumurta gibiydi, Macaristan Krallığı ve genelde Cisleithania ("Leithe Nehri'nin bu tarafı" anlamında) olarak adlandırılan Avusturya toprakları merkezli bölge Habsburg çifte monarşisinin sınırları içerisinde yan yana varlığını sürdürecekti. Bu iki yapının da kendi meclisi bulunuyordu ama ortak başbakan ya da bakanlar kurulu yoktu. Sadece dışişleri, savunma ve maliyenin savunmayla ilişkili bölümü doğrudan imparatora bağlı "müşterek bakanlara" devredilmişti. İmparatorluğu genel olarak ilgilendiren meseleler ortak meclis görüşmelerinde tartışılmazdı, çünkü bunu yapmak Macaristan Krallığı'nın daha geniş bir imparatorluk yapısına bağlı bir devlet olduğu anlamına gelirdi. Bu nedenle her iki mecliste bulunan ve otuzar vekilden oluşan "heyetler" dönüşümlü olarak Viyana ve Budapeşte'de toplanıp fikir alışverişinde bulunurlardı.

Bu ikili uzlaşma zamanında çok tepki aldı ve o günden beri de çok eleştirildi. Katı Macar milliyetçilerinin gözünde bu, Macaristan'a tam bağımsızlık vermemek için uydurulmuş bir şeydi. Bazıları Avusturya'nın Macaristan Krallığı'nı hâlâ bir tarım kolonisi gibi sömürdüğünü söylüyordu. Viyana'nın silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolü paylaşmayı ve ayrı ve eşit bir Macar ordusunun kurulmasını reddetmesi durumu daha da gergin hale getirmişti. Bu meselenin yol açtığı anayasa krizi 1905'te imparatorluğun siyasi hayatını felç etti.[1] Diğer taraftan Avusturyalı Almanlar, Macarların ekonomik yönden ileri olan Avusturya topraklarından bedava geçindiğini söyleyerek imparatorluğu ayakta tutmanın maliyetini eşit olarak üstlenmelerini gerektiğini öne sürüyorlardı. Çatışma kaçınılmazdı, çünkü Uzlaşma'ya göre imparatorluğun iki "yarısı" her on yılda bir gelir ve vergilerin eşit olarak paylaşılacağı gümrük birliğini yeniden müzakere edecekti. Her yeni gümrük birliği değerlendirmesinde Macarların talepleri daha da artıyordu.[2] Ayrıca Uzlaşma'da, iki "egemen ırkın" hâkimiyeti altında oldukları kabul edilen diğer azınlıkların siyasi elitlerine söz hakkı tanınmamıştı. Uzlaşma sonrası dönemin ilk Macar başbakanı Gyula Andrássy, Avusturyalı meslektaşıyla konuşurken bu durumdan bahsetmişti: "Siz kendi Slavlarınıza bakın biz de kendimizinkilere bakalım."[3] Savaş başlamadan önceki dönemde imparatorluk içerisindeki on bir resmî milliyetin –Almanlar, Macarlar, Çekler, Slovaklar, Hırvatlar, Sırplar, Rumenler, Rutenler, Lehler ve İtalyanlar– millî hak talepleri her geçen gün artmıştı.

Bu taleplere verilen cevaplar imparatorluğun iki yarısına göre değişiyordu. Macarlar, milliyet sorununu genelde yokmuş gibi davranarak çözmeye çalıştılar. Krallıkta sadece nüfusun yüzde 6'sı oy kullanma hakkına sahipti çünkü ancak zenginlerin çoğunu teşkil eden Macarların lehine olan, mülke dayalı bir oy kullanma sistemi vardı. Sonuçta Macar vekiller nüfusun sadece yüzde 48,1'ini temsil ettikleri halde meclisteki sandalyelerin yüzde 90'ını işgal eder hale gelmişlerdi. Transilvanya'da yaşayan 3 milyon Rumen, krallıktaki en büyük azınlık olarak nüfusun yüzde 15,4'ünü teşkil ettiği halde 400 sandalyeli Macar meclisinde sadece beş sandalyeye sahipti.[4] Üstelik 1870'lerin sonundan itibaren Macar hükümeti saldırgan bir "Macarlaştırma" politikası izlemeye başlamıştı. Eğitim kanunlarına göre tüm kamu kurumlarında ve dinî kurumlarda Macarcanın kullanılması şart

koşuluyordu; anaokulu çağındaki çocuklara eğitim veren öğretmenler bile buna dâhildi. Tüm öğretmenlerin Macarcayı akıcı konuşması zorunluydu ve "Macar devletine düşmanlık besledikleri görülürse" görevlerine derhal son verilirdi. Dil haklarını tanımama uygulaması, etnik azınlıklara mensup aktivistlere karşı alınan sert önlemlerle pekiştirilmişti.[5] Krallığın güneyindeki Voyvodina'da yaşayan Sırplar, kuzeydeki Slovaklar ve Büyük Transilvanya Dükalığı'ndaki Rumenler kimi zaman küçük hedeflere erişmek için işbirliği yapmaya çalıştılarsa da temsil sayıları çok az olduğundan sonuç alamadılar.

Cisleithania'da ise tam tersine azınlıkların taleplerini yerine getirebilmek için farklı yönetimler sistemin içine dâhil edilmişti. 1882 ve 1907'deki (tüm erkeklere oy hakkının verildiği tarih) imtiyaz reformlarıyla siyaset alanını düzeltmede belli bir mesafe kaydedilmişti. Ama bu demokratikleşme girişimleri genelde millî çatışma riskini daha da artırdı; özellikle okullar, mahkemeler ve idari kurumlarda ana dilin kullanılması gibi hassas konularda.

Milliyetçi siyasetin yarattığı sürtüşmenin en bariz görüldüğü yer, 1883'te Viyana'daki Ringstrasse'de güzel bir neoklasik binada toplanan Cisleithania meclisiydi. Avrupa'nın en büyüğü olan bu 516 sandalyeli mecliste bildik ideolojik farklılıklara sahip gruplardan oluşan yelpaze, millî mensubiyetlerin oluşturduğu çok daha farklı grup ve hiziplerle birbirine karışıyordu. 1907 seçimlerinden sonra meclise giren otuzdan fazla partiye üye olanlar içerisinde yirmi sekiz Çek Tarım Reformcusu, on sekiz Genç Çek (Radikal milliyetçi), on yedi Muhafazakâr Çek, yedi Eski Çek (ılımlı milliyetçi), iki İlerici Çek (Realistler), bir "vahşi" (bağımsız) Çek ve dokuz Çek Nasyonal Sosyalist bulunuyordu. Lehler, Almanlar, İtalyanlar ve hatta Slovenler ve Rutenler benzer şekilde ideolojik gruplara bölünmüşlerdi.

Cisleithania'da resmî dil olmadığından (Macar Krallığı'nın aksine) mecliste görüşmelerin yapılacağı tek bir dil de yoktu. Almanca, Çekçe, Lehçe, Rutence, Hırvatça, Sırpça, Slovence, İtalyanca, Rumence ve Rusça serbestti. Ama tercüman bulunmuyordu ve Almanca olmayan konuşmaları kaydetme ya da takip etme imkânı da yoktu. Sadece vekil kendisi isterse meclise yaptığı konuşmanın çevrilmiş bir kopyasını sunuyordu. En önemsiz gruplardan olan vekiller bile hemen hemen hiç kimsenin anlamadığı dillerde uzun konuşmalar yaparak meclisi işlemez hale getirebiliyorlardı. Kimse mevcut durumla mı ilgili konuşuyorlar

yoksa kendi dillerinde uzun bir şiir mi okuyorlar, bilemezdi. Özellikle Çekler kürsüye çıktılar mı bir daha inmemeleriyle nam salmışlardı.[6] Cisleithania meclisi turistler için bir cazibe merkezi olmuştu, özellikle de kışın Viyanalıların sıcak bir yere sığınmak istedikleri dönemde. Bir Berlinli gazetecinin de belirttiği gibi şehirdeki tiyatro ve opera binalarının aksine meclise giriş bedavaydı.*

1912-1914 yılları arasında milliyet çatışmalarının neden olduğu meclis krizleri monarşiyi işlemez hale getirmeye başladı. Bohemya Meclisi öylesine çığırından çıktı ki Avusturya Başbakanı Kont Karl Stürgkh meclisi kapatıp yerine eyaleti yönetecek bir imparatorluk komisyonu kurdu. Çeklerin bu durumu protesto etmesi Mart 1914'te Cisleithania meclisini dize getirdi. 16 Mart'ta Stürgkh bu meclisi de kapattı – temmuzda Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan ettiğinde meclis hâlâ kapalıydı, dolayısıyla savaş başladığında Cisleithania fiilen mutlakiyet ile yönetiliyordu. Macaristan'da da durum farklı değildi: 1912'de, Zagreb ve diğer Güney Slav şehirlerinde istenmeyen hükümete karşı yapılan protestoların ardından Hırvat meclisi ve anayasa askıya alındı. Budapeşte'de, savaştan önceki yıllarda azınlık muhalefeti ve reform taleplerine karşı Macar hâkimiyetini korumayı amaç edinmiş bir meclis mutlakiyetine şahit olundu.[7]

İşlevsizliğin bu çarpıcı belirtileri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun can çekişen ve haritadan silinmesi an meselesi olan bir yapı olduğu görüşünü destekliyor gibi görünebilir. Bu da imparatorluğun savaştan önceki son yıllarda bütünlüğünü koruma çabalarının bazı bakımlardan gayrimeşru olduğunu ileri sürmek için o dönemdeki muhalifler tarafından kullanılan bir argümandır.[8] Avusturya-Macaristan'ın siyasi istikrarsızlığının kökleri zannedildiği kadar derinde değildir. Sonu gelmez etnik çatışmaların olduğu doğrudur –mesela 1908'de Ljubljana'da çıkan isyanlar ya da Prag'da Almanlarla Çeklerin her fırsatta birbirine girmesi– ama durum hiçbir zaman aynı dönemde Rus İmparatorluğu'nda ya da yirminci yüzyıl Belfast'ında olduğu seviyeye ulaşmamıştır. Cisleithania meclisindeki kargaşaya gelince, bu ölümcül bir hastalık olmaktan ziyade kronik bir rahatsızlıktı. Hükümet hemen

* Milletvekillerinin tuhaflıklarını izlemeye gelenler arasında o zamanlar aylak bir genç olan Adolf Hitler de vardı. Çeklerin meclisin işleyişini en çok aksattığı 1908 Şubat'ıyla 1909 yazı arasındaki dönemde Hitler çoğunlukla ziyaretçi salonunda bulunuyordu. Daha sonra bu deneyimin, onu gençliğinde parlamenter sisteme duyduğu hayranlıktan "kurtardığını" iddia edecekti. Bkz. Hitler, *Kavgam*, s. 100.

her zaman 1867 Anayasası'nın 14. maddesi ile tanınan olağanüstü hal yetkilerini kullanarak yapmak istediklerini yapıyordu. Dahası, farklı siyasi çatışmalar birbirini belli ölçüde etkisiz hale getiriyordu. 1907'den sonra sosyalistler, liberaller, muhafazakârlar ve diğer siyasi gruplar arasındaki mücadeleler monarşinin Avusturya tarafına hareketlilik getirdi, çünkü millî kamplaşmanın ötesine geçerek siyasi bir ilke olarak milliyetçiliğin konumunu zayıflatıyordu. İşe yarar bir çoğunluk elde edebilmek için bu çok farklı grupları uzlaştırmaya çalışmak maharet, esneklik ve stratejik hayal gücü gerektiren karmaşık bir işti ama 1914 öncesinde Avusturya'nın son üç başbakanı olan Beck, Bienerth ve Stürgkh'ün kariyerleri –sistem kimi zaman tıkansa da– bunun mümkün olduğunu göstermişti.[9]

Habsburg toprakları savaştan önceki on yıllık dönemde bir ekonomik büyüme evresinden geçti ve genel refah seviyesinde artış yaşadı; bu da çağdaşı Osmanlı İmparatorluğu ve yine 1980'lerde çöken Sovyetler Birliği ile tezat oluşturan bir durumdu. İmparatorluğun geniş sınırları içerisindeki serbest piyasa koşulları ve rekabetçilik teknik gelişmeyi teşvik edip yeni ürünlerin geliştirilmesinin yolunu açmıştı. Çifte monarşinin sahip olduğu büyüklük ve çeşitlilik, yeni sanayi tesislerinin, gelişmiş bir ulaşım altyapısı ile yüksek kaliteli bir hizmet ve destek sektöründen yararlanması anlamına geliyordu. Olumlu ekonomik etkileri bilhassa Macaristan Krallığı'nda görmek mümkündü. 1840'larda Macaristan, imparatorluğun erzak dolabı haline gelmişti; Avusturya'ya yaptığı ihracatın yüzde 90'ını tarım ürünleri oluşturuyordu. Ama 1909-1913 yıllarına gelindiğinde Macar sanayi ürünlerinin ihracatı yüzde 44'e yükselirken Avusturya-Bohemya sanayi bölgelerinin ucuz gıda malzemesine talebinin giderek artması, Macar tarım sektörünün Habsburg ortak pazarı tarafından Rumen, Rus ve Amerikan rekabetinden korunarak serpilmeye devam etmesine imkân verdi.[10] Çoğu tarihçi, monarşinin 1887-1913 arasında bir "sanayi devrimi" yaşadığını ya da kendi kendini idame ettiren bir büyüme dönemine girdiğini ve bunun olağan belirtilerini gösterdiğini söylemektedir. Örneğin dökme demir tüketimi 1881-1911 yılları arasında dört katına çıktı, 1870-1900 arasında demiryollarının uzunluğu da dörde katlandı, çocuk ölümleri azaldı ve ilköğretimle ilgili rakamsal veriler Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya'yı geçti.[11] Savaştan önceki

yıllarda Avusturya-Macaristan, özellikle Macaristan (yıllık yüzde 4,8 büyüme ile), Avrupa'daki en hızlı büyüyen ekonomilerden biri oldu.[12]

Viyana'da yaşayan *Times* muhabiri Henry Wickham Steed gibi eleştirel bir gözlemci bile 1913'te Avusturya'daki "ırk rekabetinin" aslında mevcut sistem içerisinde hâkimiyet kurma mücadelesi olduğunu söylemişti:

> Aslında dil mücadelesi, özünde bürokratik nüfuz mücadelesidir. Benzer şekilde Çekler, Rutenler, Slovenler ve İtalyanların öne sürdüğü ama Almanlar, Lehler ve duruma göre diğer ırkların itiraz ettiği yeni üniversite ve lise talepleri de meclisteki siyasi grupların mensuplarının bürokrasiye dâhil olabilmesi için yeni mekanizmaların yaratılması yönünde taleplerdir.[13]

Ayrıca millî haklar konusunda da daha uzlaşımcı bir politikaya doğru yavaş ama kararlı bir ilerleme görülüyordu (en azından Cisleithania'da). Tüm millet ve dillerin eşitliği Cisleithania'da 1867 Anayasası ile kabul edilmişti. Üstelik bu kanunlarda Uzlaşma'yı hazırlayanların öngöremediği sorunların çözümlerine de yer verilmişti (Bohemya'nın Alman bölgelerinde yaşayan Çek azınlığın dil sorunu gibi). İmparatorluğun son yıllarında Cisleithanialı yetkililer azınlıkların talepleri doğrultusunda sistemi değiştirmeye devam ettiler. Örneğin 28 Ocak 1914 tarihinde Lemberg'deki (günümüzde Lviv) Galiçya Meclisi'nde kabul edilen Galiçya Uzlaşması yeterince temsil edilmeyen Rutenlerin (Ukraynalılar) temsil imkânlarını artırıyor ve bir Ukrayna üniversitesinin kurulacağı sözünü veriyordu.[14] Macaristan yönetimi bile 1914'te, uluslararası ortamda durum kötüleşirken, değişim belirtileri göstermeye başladı. Hırvatistan-Slavonya'daki Güney Slavlarına olağanüstü yetkilerin kaldırılacağı ve basın özgürlüğünün sağlanacağı sözü verilirken Transilvanya'ya Budapeşte hükümetinin bölgedeki Rumen çoğunluğun taleplerinin çoğunu kabul etmeye hazır olduğu mesajı iletildi. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov bu tedbirlerin Habsburg İmparatorluğu'nun Rumen bölgelerinde istikrarı sağlayabileceği düşüncesinden o kadar etkilendi ki Ocak 1914'te Çar II. Nikolay'a Batı Rusya'daki milyonlarca Polonyalıya benzer tavizler vermesini teklif etti.[15]

Belirli taleplere yönelik tek tek yapılan bu düzeltmeler, sistemin sonunda ortak bir çerçevede millî haklar için kapsamlı bir teminat-

lar bütünü ortaya koyabileceğini gösteriyordu.[16] Ayrıca yönetimin bölgelerin maddi taleplerine daha iyi cevap vermeye başladığına dair işaretler de vardı.[17] Ama bu görevi üstlenen, Habsburg topraklarındaki ilgili meclisler değil, tabii ki hükümetti. Okul birlikleri, belediye meclisleri, bölge komisyonları, belediye başkanı seçimleri ve benzeri hamlelerle devlet vatandaşlarıyla, siyasi partiler ve meclisler vasıtasıyla olduğundan daha yakın ve istikrarlı bir ilişki kurmaya başlamıştı.[18] Bu (en azından öncelikli olarak) bir baskı aracı değil, daha ziyade sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarla güçlü bağlar kuran canlı bir idari yapıydı.[19] Habsburg bürokrasisinin maliyeti yüksekti; 1890-1911 yılları arasında kamu yönetiminin maliyeti yüzde 366 artmıştı.[20] Ama imparatorluğun sınırları içinde yaşayanların çoğu da bu düzenli yönetimin nimetlerinden –eğitim, refah, belediye hizmetleri, adalet ve gelişmiş bir altyapı– yararlanıyordu.[21] Habsburg devletinin bu nitelikleri yıkılmasından uzun süre sonra bile hafızalardaki yerini koruyordu. 1920'lerin sonlarında yazar (ve mühendislik mezunu) Robert Musil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son günlerine dönüp baktığında zihninde "ülkeyi dört bir yana doğru bir düzenin nehirleri, açık renk asker tulumu kumaşından şeritler gibi kateden ve çeşitli ülkeleri yönetimin kâğıt beyazı kollarıyla kucaklayan özel kuryelerin anıları" beliriyordu.[22]

Son olarak azınlıklara mensup pek çok milliyetçi aktivist de imparatorluğun ortak bir savunma sistemi olarak değerini takdir ediyordu. Azınlıklar arasındaki rekabetler –örneğin Hırvatistan-Slavonya'da Hırvatlar ve Sırplar ya da Galiçya'da Polonyalılar ve Rutenler arasındaki– ve pek çok bölgede etnik açıdan karışık yerleşim yerlerinin varlığı yeni ve ayrı millî yapıların kurulmasının sorunları çözmekten ziyade daha da artıracağı anlamına geliyordu.[23] Üstelik bu yeni yetme ulus devletler imparatorluğun himayesi olmadan nasıl kendi ayakları üzerinde duracaktı? 1848'de Çek milliyetçi tarihçi František Palacký, Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanmasının Çeklere özgürlüğünü kazandırmak yerine sadece "Rus evrensel monarşisi" için bir zemin hazırlayacağı konusunda uyarıda bulunmuştu. "Doğal ve tarihsel nedenlerle Viyana'nın halkımın huzurunu, özgürlüğünü ve adaletini korumasını istiyorum."[24] 1891'de Prens Karl Schwarzenberg, Genç Çek milliyetçi Edward Grégr'e benzer bir soru yöneltmişti: "Eğer sen ve senin gibiler bu devletten nefret ediyorsa . . . ileride çok küçük olan

devletinizle tek başınıza ne yapmayı planlıyorsunuz? Onu Almanya'ya mı yoksa Rusya'ya mı teslim edeceksiniz? Çünkü Avusturya birliğini terk ederseniz başka seçeneğiniz olmayacak."[25] 1914'ten önce imparatorluktan ayrılmak isteyen radikal milliyetçilerin sayısı hâlâ çok azdı. Çoğu bölgede milliyetçi siyasi gruplar, Habsburg vatanseverliğinin farklı türlerini besleyen –gazi dernekleri, dinî kurumlar ve hayır kurumları, *bersaglieri* (keskin nişancılar) kulüpleri gibi– dernekler ağıyla dengeleniyordu.[26]

Monarşinin saygınlığı ve bekası, İmparator Franz Joseph'in vakur şahsında vücut buluyor gibiydi. Kişisel trajediler yönünden son derece zengin bir hayatı olmuştu. İmparatorun oğlu Rudolf metresiyle birlikte ailenin av köşkünde intihar etmişti; karısı Elisabeth ("Sissi") Cenevre Gölü kıyısında bir İtalyan anarşist tarafından bıçaklanarak öldürülmüş, kardeşi Maximilian, Querétaro'da Meksikalı asiler tarafından idam edilmiş ve en sevdiği yeğeni sigaranın elbisesini tutuşturması sonucu yanarak ölmüştü. İmparator tüm bu acılara inanılmaz bir metanetle göğüs gerdi. Toplum yaşamında, hicivci Karl Kraus'un tabiriyle "kişisellikten uzak" oluşuyla "ruhsuz" bir adam portresi çiziyordu. Hemen her resmî törende sarf ettiği, "Güzeldi, gayet memnun olduk," cümlesi imparatorluk topraklarındaki her evde kullanılan bir söz oldu.[27] İmparator, devletin son derece karmaşık mekanizmasını yönetmede büyük beceri göstermişti; tüm farklı grupların taleplerine cevap vererek bir denge kurmayı başarmış ve anayasa reformunun her evresiyle yakından ilgilenmişti.[28] Ne var ki 1914'te artık atalete teslim olmuştu. Savaştan önceki iki yıl içerisinde Macaristan'da reform isteyen azınlıklara karşı despot Macar başbakan István Tisza'yı desteklemişti. Macaristan Krallığı Viyana'nın ihtiyacı olan oy ve paraları gönderdiği sürece Franz Joseph Macar elitlerinin hâkimiyetini kabul etmeye hazırdı, krallık topraklarındaki azınlıkların aleyhine olsa bile.[29] İmparatorun çağdaş yaşamdan iyice kopmaya başladığına dair belirtiler de vardı. 1913'te, Franz Joseph seksen üç yaşındayken Avusturyalı Alman siyasetçi Joseph Maria Baernreither şunları yazmıştı: "Çağımızın coşkun yaşam tarzının yankıları ne yazık ki imparatorumuzun kulaklarına pek erişmiyor. Kendisi bu hayata gerçek anlamda dâhil olamıyor. Artık çağımızı anlamıyor ve çağ da ona aldırmadan akıp gidiyor."[30]

Her şeye rağmen imparator siyasi ve duygusal bağların odak noktası olarak kalmaya devam etti. Popülerliğinin anayasal rolünün dışına taştığı genel olarak kabul görmüş bir durumdu.[31] 1914'e gelindiğinde, tebaasının çoğunun ömründen daha uzun süre tahtta kalmıştı. Joseph Roth'un şaheseri *Radetzky Marşı*'ndaki tabiriyle "donuk ve ebedî, kristalden ve hayranlık uyandıran bir zırhın içinde her şeyden korunuyormuş gibi" görünüyordu.[32] Sık sık tebaasının rüyalarına girerdi. Gök mavisi gözleri on binlerce han, okul, ofis ve demiryolu bekleme salonundan halkına bakarken günlük gazeteler bu ihtiyarın devlet merasimlerinde arabasından çevik ve esnek adımlarla inişini hayretle karşılardı. Müreffeh ve nispeten iyi yönetilen imparatorluk kargaşa ortamında bile ilginç bir istikrar sergiliyordu. Krizler sistemin varlığını tehdit etmeden gelip geçiyordu. Durum her zaman, Viyanalı gazeteci Karl Kraus'un dediği gibi, "çok kötüydü ama çözümsüz değildi".

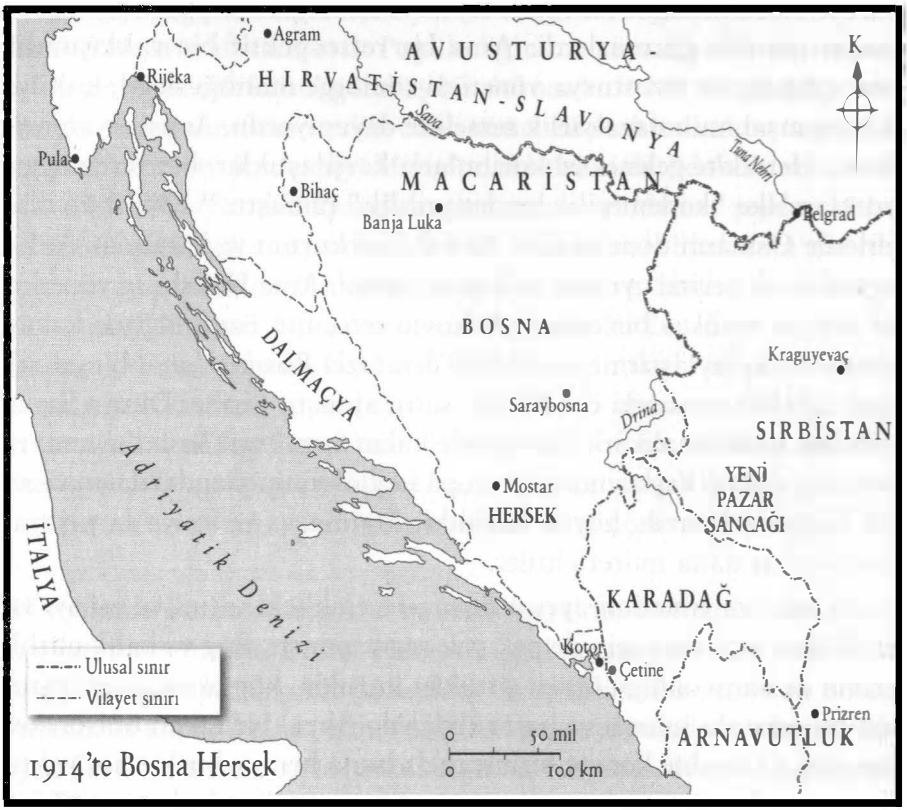
1878 yılında Berlin Anlaşması ile Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki Bosna-Hersek'i işgal ve otuz yıl sonra da ilhak etmesi farklı ve sıradışı bir durumdu. On dokuzuncu yüzyılda Bosna ormanlarla kaplı, dağlık, güneyde 2000 metreyi bulan zirveleri ve kuzeyde Sava Nehri vadisiyle çevrili olan bir bölgeydi. Hersek ise büyük oranda vahşi, yüksek ve akarsularla bölünmüş bir platodan oluşan, dağlarla çevrili bir bölgeydi; zorlu bir arazi yapısı vardı ve neredeyse hiç altyapısı yoktu. Habsburg yönetimi altında bu iki bölgenin durumu uzun zamandan beri tartışma konusu olmuştur. 1914 yazında Avusturya tahtının varisini öldürmek için Saraybosna'ya giden Bosnalı Sırp teröristler, yaptıklarını Bosna ve Hersek'teki kardeşlerinin maruz kaldığı zulümden bahsederek meşru göstermeye çalışmışlardı ve tarihçiler de kimi zaman Bosnalı Sırpları Belgrad'ın kucağına itenin baskı ve kötü yönetim nedeniyle Avusturyalılar olduğunu öne sürmüşlerdi.

Peki, bu doğru mudur? İşgalin ilk yıllarında özellikle askere almalara karşı yaygın protestoların olduğu doğrudur. Ama bu yeni bir şey değildi – Osmanlı döneminde de bu bölgelerde kronik çalkantılar söz konusuydu; 1880'ler ile 1914 arasındaki nispeten huzurlu geçen dönem ise istisna sayılırdı.[33] 1878 sonrası köylü sınıfının durumu hassas bir konuydu. Avusturyalılar, Osmanlıların ağalık sistemini kaldırmamıştı –1914'te 90.000 Bosnalı serf veya *kmet* hâlâ çalışıyordu– ve bazı tarihçiler bunu Sırp köylüleri sindirirken şehirlerdeki

Hırvat ve Müslümanları destekleyen "böl ve yönet" politikasının bir parçası olarak görmüşlerdi. Ama bu retrospektif bir yaklaşımdır. Yeni eyaletlerde Avusturya yönetimi sömürge mantığı değil, kültürel ve kurumsal muhafazakârlık temeline dayanıyordu. Avusturyalıların Bosna-Hersek'te geleneksel kurumlarla karşılaştıkları her yerde uyguladıkları ilke "kademecilik ve devamlılık" olmuştu.[34] Mümkün olan yerlerde Osmanlı döneminden devralınan kurum ve kanunlar derhal lağvedilmek yerine uyumlu hale getirilmişti. Ama Habsburg yönetimi bir defaya mahsus bir ödemeyle köylü tebaanın özgürlüğüne kavuşmasını da kolaylaştırmıştı; 40.000'den fazla Bosnalı *kmet* bu şekilde işgal ile 1914 arasında özerkliğini satın almıştı. Birinci Dünya Savaşı arifesine kadar malikâne sisteminde kalan Sırp *kmet*'lerin durumu ise yirminci yüzyıl başlarındaki Avrupa köylülerinin standartlarına göre çok kötü sayılmazdı; büyük olasılıkla Dalmaçya ve İtalya'da yaşayan köylülerden daha müreffehtiler.

Avusturya yönetimi ayrıca Bosna-Hersek'teki tarım ve sanayi verimliliğini artırmak için de pek çok şey yapmıştı. Bağ ve balık çiftliklerinin de dâhil olduğu örnek çiftlikler kuruldu, köy okullarında tarım eğitimi zorunlu kılındı ve hatta Ilidža'da (Ilıca) bir tarım üniversitesi kuruldu. O tarihte komşu Sırbistan'da buna benzer bir kurum yoktu. Yeni metotların uygulanması nispeten yavaş olsa da bunun nedeni Avusturyalıların ihmalinden ziyade köylülerin yeniliklere olan direnciydi. Ayrıca bölgeye yatırımlar da akmaya başlamıştı. Karayolu ve demiryolu ağı kurulmaya başlandı, Avrupa'daki en iyi dağ yollarından bazıları burada bulunuyordu. Bu altyapı projelerinin askerî amacı da bulunuyor olsa da madencilik, metalürji, ormancılık ve kimyasal madde üretimi gibi sayısız alana da yatırım yapılmıştı. Sanayileşmenin hızı Kont Benjamin Kállay (1882-1903) döneminde zirveye ulaştı ve bunun sonucunda da bölgenin sanayi üretimi ortalaması (1881-1913 arasında yıllık ortalama yüzde 12,4) tüm Balkanları geride bıraktı. Kısacası Habsburg yönetimi yeni elde edilen topraklara "Habsburg yönetiminin insancıllığını ve verimliliğini" ispatlamak için bir örnek gibi davranmıştı. 1914'e gelindiğinde Bosna-Hersek, çifte monarşinin diğer bölgeleriyle kıyaslanabilecek bir kalkınma seviyesine ulaşmıştı.[36]

Avusturya yönetimi döneminde Bosna-Hersek'te en kötü olan şey okuma yazma ve okula devam oranının düşüklüğüydü; oranlar Sırbistan'ınkilerden bile düşüktü.[37] Ama bu, Avusturya'nın kitleleri

cahil bırakma politikasının sonucu değildi. Avusturyalılar iki yüz kadar ilkokul, üç lise, bir öğretmen okulu ve bir teknik enstitü inşa etti. Bu muazzam bir çaba değildi ama ihmal olduğu da söylenemezdi. Asıl sorun köylülerin çocuklarını okula göndermesini sağlamaktı.[38] Ancak 1909'da, vilayetlerin resmen ilhak edilmesinden sonra ilköğretim zorunlu hale getirilebildi.

Tabii ki Bosna-Hersek'te her şey güllük gülistanlık da değildi. Habsburg yönetimi imparatorluğa karşı milliyetçi başkaldırı kokusu aldığı her şeyin üzerine acımadan çöküyordu, hem de kimi zaman suçlu suçsuz ayırt etmeden. 1913'te Bosna-Hersek'in askerî valisi Oskar Potiorek 1910 Bosna Anayasası'nın büyük bölümünü askıya aldı, eğitim sistemi üzerindeki hükümet kontrolünü sıkılaştırdı, Sırp gazetelerinin dağıtımını yasakladı ve Bosna'daki pek çok Sırp kültür derneğini kapattı; gerçi bu sonuncusunun tırmanışa geçen Sırp aşırı milliyetçi militanlığına tepki olarak yapıldığını söylemekte fayda vardır.[39] Diğer bir can sıkıcı nokta da batıda sınırın diğer tarafında,

kuzeyde Hırvatistan-Slavonya'da ve doğuda Voyvodina'da Macar hâkimiyeti altında yaşayan Sırp ve Hırvatların diledikleri siyasi haklara sahip olamamalarıydı. Ama sonuçta bu, vilayetlerdeki farklı etnik grupların farklı geleneklerine göre tasarlanmış nispeten adil ve verimli bir sistemdi. Haziran 1904'te iki Avusturyalı siyasetçi Beyaz Saray'ı ziyaret ettiğinde Başkan Theodore Roosevelt, Habsburg krallığının "ülkesindeki farklı millet ve dinlere nasıl eşit muamele edeceğini bildiğini ve bunu da başarıyla uyguladığını" söylediğinde abartmış olmuyordu; ayrıca Filipinler'deki Amerikan yönetiminin de Avusturya örneğinden öğrenmesi gereken çok şey olduğunu eklemişti.[40] Habsburg yönetiminin tarafsızlığı ziyaretçileri de şaşırtıyordu. 1902'de bir Amerikalı gazeteci etnik-dinsel gruplar arasında "karşılıklı saygı ve hoşgörünün" olduğunu ifade etmişti; mahkemeler "akıllıca ve dürüstçe yönetiliyor" ve "dinine ya da sosyal konumuma bakılmaksızın her vatandaşa adalet dağıtılıyordu".[41]

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun durum ve olasılıklarını değerlendirmek bizi geçici perspektif sorunu ile karşı karşıya getirmektedir. 1918'deki yenilginin ardından imparatorluğun yıkılması, daha sonrasında imparatorluğun zaten yıkılmak üzere olduğu düşüncesinin hâkim olmasına neden olmuştur. Çek milliyetçisi Edvard Beneš bu duruma bir örnektir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Beneš gizli Çek bağımsızlık hareketinin lideri olmuştu; 1918'de yeni Çekoslovak ulus devletinin kurucularından biri olacaktı. Ama 1908'de yayımlanan "Avusturya Sorunu ve Çek Meselesi" adlı çalışmada Habsburg İmparatorluğu'nun geleceğine güvenle baktığını ifade etmişti. "İnsanlar Avusturya'nın dağılmasından bahsediyorlar. Ben bunun olacağına hiç inanmıyorum. Avusturya milletlerini birbirine bağlayan kültürel ve ekonomik bağlar böyle bir şeyin olmasına müsaade etmeyecek kadar kuvvetlidir."[42] Diğer bir çarpıcı örnek de *Times* muhabiri (ve daha sonra editörü) olan Henry Wickham Steed'dir. Steed 1954'te *Times Literary Supplement*'a gönderdiği bir mektupta, 1913'te Avusturya-Macaristan'dan ayrılışını anlatırken "sanki yıkılmak üzere olan bir binadan kaçıyordum" diye yazmıştı. Sözleri yaygın olan bir görüşü doğruluyordu. Ama 1913'te meseleleri farklı görüyordu. Habsburg yönetiminin pek çok özelliğini açıktan eleştirse de o sene, on yıllık "devamlı gözlem ve deneyimine" rağmen Habsburg monarşisinin "Avrupa Topluluğu içindeki haklı yerini korumaması için yeterli hiçbir neden" göremediğini yazmıştı. Yaşanan "iç krizlerin" ise "ölüm değil, daha ziyade büyüme sancıları" olduğu

sonucuna varmıştı.[43] Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında Steed, Avusturya-Macaristan'ın dağılacağı yönünde propaganda yapmaya başlamış ve Orta Avrupa'nın savaş sonrası halinin de yılmaz bir savunucusu olmuştu. Tomáš Masaryk'in Çek milliyetçisi anı kitabının 1927 tarihli İngilizce çevirisi *The Making of a State* için yazdığı önsözde Steed "Avusturya" kelimesinin "bir halkın ruhunu öldüren, onu çok azıcık bir maddi refahla yozlaştıran, vicdan ve düşünce özgürlüğünü engelleyen, gücünü sarsan ve azmini tüketerek ideallerinin peşine düşmekten alıkoyan her türlü mekanizma" ile eş anlamlı olduğunu söylemişti.[44]

Bu tür taraf değiştirmeler diğer yönde de olabiliyordu. Macar akademisyen Oszkár Jászi –en önemli Habsburg İmparatorluğu uzmanlarından biri– ikili yönetim sistemini sertçe eleştiriyordu. 1929'da monarşinin dağılmasından bahsederken, "Dünya Savaşı bir neden değil, farklı milletler arasındaki nefret ve güvensizliğin son raddeye ulaşmasıydı," demişti.[45] Ama 1949'da, ikinci bir dünya savaşı ve ülkesinde yaşanan bir diktatörlük ve soykırım felaketinden sonra, 1919'dan beri Amerika'da sürgünde yaşamakta olan Jászi ağız değiştirdi. Bu kez de, "Habsburg İmparatorluğu'nda kanunlar adildi, bireylere her geçen gün daha fazla özgürlük tanınıyordu, siyasi haklar devamlı artıyordu, millî özerklik ilkesine duyulan saygı da artıyordu. İnsan ve ürünlerin serbest dolaşımı refahın, monarşinin en uzak noktalarına erişmesine imkân veriyordu," demişti. Millî bağımsızlık hayali önceden imparatorluğa sadık olan kişilerden bazılarına monarşiyi sorgulatırken, 1914'ten önce sistemi eleştirenler de daha sonra nostaljiye kapılmaktan kendilerini alamamışlardı. 1939'da Macar yazar Mihály Babits imparatorluğun yıkılışı hakkında şunları yazmıştı: "Bir zamanlar nefret ettiğimiz şeyi kaybettiğimiz için şimdi pişmanız ve onun için gözyaşı döküyoruz. Bağımsızız ama sevinmek yerine ancak titriyoruz."[47]

SATRANÇ OYUNCULARI

Avusturya'nın 1859'da İtalya'dan ve 1866'da Almanya'dan kovulmasının ardından Balkanlar Avusturya-Macaristan'ın dış politikasının odak noktası haline geldi. Ne yazık ki bu coğrafi hedef daralması, Balkanlar'da şiddetin artışıyla aynı döneme denk gelmişti. Bu durumun temelinde yatan sorun ise Güneydoğu Avrupa'da Osmanlı otoritesinin

zayıflaması ve bölgede iki büyük gücün menfaatlerinin kesiştiği bir gerilim alanının oluşmasıydı.[48] Hem Rusya hem Avusturya-Macaristan, Osmanlıların çekildiği topraklar üzerindeki hâkimiyet hakkının tarihsel olarak kendisine ait olduğunu düşünüyordu. Habsburg Hanedanı geleneksel olarak Avrupa'nın doğu kapısını Türklere karşı koruyan muhafız olagelmişti. Rusya'da ise Panslavizm ideolojisi, Balkan Yarımadası'nda ortaya çıkan Slav (özellikle Ortodoks) uluslarla St. Petersburg'daki koruyucu güç arasında bir menfaat birliği olduğunu varsayıyordu. Osmanlıların çekilmesi Rus politika yapıcılar için büyük önem taşıyan Türk Boğazları'nın kontrolü meselesini de gündeme getirmişti. Aynı zamanda yeni ortaya çıkan hırslı Balkan devletlerinin birbiriyle çelişen farklı hedef ve çıkarları bulunuyordu. Bu karmaşık bölgede Avusturya ve Rusya satranç oyuncuları gibi davranarak her hamlede birbirinin avantajını azaltmaya çalıştı.

1908'e kadar işbirliği, kendine hâkim olma ve gayriresmî nüfuz alanlarının belirlenmesi sayesinde devletler arasındaki bu riskli oyunun tehlikeleri kontrol altına alındı.[49] 1881'de Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında yapılan Üç İmparator Birliği anlaşmasında Rusya, Avusturya-Macaristan'ın 1878'de Berlin Anlaşması'yla onaylanan Bosna-Hersek işgaline "saygı" duyduğunu belirtti ve üç devlet de birbirinin "Balkan Yarımadası'ndaki menfaatlerini gözetmeyi" kabul etti.[50] Avusturya ile Rusya arasında 1897-1903 yılları arasında yapılan diğer görüşmelerle, Balkanlar'da statükonun korunması hususundaki kararlılığın tekrar tekrar altı çizildi.

Ama Balkanlar öyle karışık bir bölgeydi ki sadece büyük rakip devletle iyi ilişkiler kurup sürdürmek huzuru sağlamak için yeterli değildi. Bölgedeki küçük devletlerin de memnun edilip susturulması gerekiyordu. Viyana açısından bu devletlerin en önemlisi Sırbistan Krallığı'ydı. Avusturya hayranı Milan Obrenoviç'in uzun saltanatı süresince Sırbistan, Viyana'nın uysal bir ortağı olarak kalmaya devam etmiş ve imparatorluğun bölge üzerindeki egemenlik iddiasına ses çıkarmamıştı. Bunun karşılığında da Viyana, Belgrad'ın 1882'de krallık konumuna yükselme çabasını desteklemiş ve hatta Sırbistan doğuya, Osmanlı Makedonyası'na doğru genişlemek isterse de onu desteklemeyi vadetmişti. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Gustav Kálnoky'nin 1883 yazında Rus meslektaşına söylediği gibi Sırbistan'la

iyi ilişkileri sürdürmek, imparatorluğun Balkan politikasının temelini oluşturuyordu.[51]

Sırbistan Kralı Milan ne kadar dost canlısı olsa da çileden çıkarıcı bir ortaktı. 1885'te kral tahttan inmek, oğlunu Avusturya'ya okumaya göndermek ve imparatorluğun krallığını ilhak etmesine izin vermek istediğini söyleyince Viyana'yı karıştırdı. Avusturyalılar bu olup bitene bir anlam verememişti. Viyana'da yapılan görüşmede morali bozuk hükümdara krallık vazifeleri hatırlatıldı ve kendisi tekrar Belgrad'a gönderildi. Kálnoky, Avusturya başbakanına, "Güvenilmez bir eyalete sahip olmaktansa müreffeh ve bağımsız bir Sırbistan'a sahip olmak bizim daha çok işimize gelir," dedi.[52] Ama 14 Kasım'da, yönetme hevesini kaybetmesinden sadece dört ay sonra, Milan birdenbire Rusya'nın bağlı devleti Bulgaristan'ı işgal etmeye kalktı. Bunun sonucunda çıkan savaş kısa sürdü, çünkü Sırp ordusu Bulgarlar tarafından kolayca püskürtüldü ama sonrasında bu girişimin Avusturya-Rusya detantı için uzun süre uğraşılması gerekti.

Kralın oğlu ise babasından daha dengesiz davranışlar sergiledi. Aleksandar, Avusturya-Macaristan'ın kendi krallığına verdiği desteğe güvenerek 1899'da, "Sırbistan'ın düşmanları Avusturya-Macaristan'ın da düşmanlarıdır," diyecek kadar ileri gitti. Bu, St. Petersburg'da rahatsızlık yaratan ve Viyana'nın küçük düşmesine neden olan bir gaftı. Ama kral, Rus yanlısı bir politikanın avantajlarını da cazip buluyordu. 1902'de, Kral Baba Milan'ın ölümünden sonra, Kral Aleksandar açıkça Rusya'dan yardım talep etmeye başladı; hatta St. Petersburg'da bir gazeteciye Habsburg krallığının "Sırbistan'ın baş düşmanı" olduğunu söyledi.[53] Bu nedenle Aleksandar'ın erken ölümü Viyana'da pek üzüntü yaratmadı ama sülalesiyle birlikte canice katledilmesi herkes gibi oradaki siyasetçileri de şoka uğrattı.

Avusturyalılar Haziran 1903 darbesinin gerçek bir kırılma olduğunu ancak zaman içerisinde anladılar. Viyana'daki dışişleri bakanı, Avusturya dostu olarak bilinen yeni kral Petar Karacorceviç ile iyi ilişkiler kurmak için derhal harekete geçti. Yeni Sırbistan rejimini resmî olarak ilk tanıyan devlet Avusturya-Macaristan oldu. Ama iki komşunun iyi geçinmesi için gereken sağlam temellerin mevcut olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Siyasi işlerin idaresi çifte monarşiye açıkça düşmanlık besleyen kişilerin eline geçmişti ve Viyana'daki devlet adamları, artık hükümetin kısıtlamalarından kurtulmuş olan ve öfke

kusan milliyetçi Belgrad basınını artan bir endişeyle takip ediyorlardı. Eylül 1903'te Belgrad'daki Avusturya elçisi Konstantin Dumba iki ülke arasındaki ilişkilerin "olabilecek en kötü durumda" olduğunu bildirdi. Viyana bunun üzerine darbeyi kınamaya karar verdi ve İngilizlerle birlikte Sırbistan'a yaptırım uygulamaya başladı. Avusturya-Sırbistan ilişkilerinin bozulmasından yararlanmayı uman Rusya harekete geçip Belgrad hükümetine Sırbistan'ın geleceğinin batıda, Adriyatik kıyılarında olduğunu söyleyerek Viyana ile aralarındaki uzun süreli ticaret anlaşmasının yenilenmemesi için baskı yaptı.[54]

1905 sonunda bu gerginlik Viyana'nın Sırbistan ve Bulgaristan'ın gizli bir gümrük anlaşması imzaladığını öğrenmesiyle açık çatışmaya dönüştü. 1906 başında Viyana'nın Belgrad'dan bu anlaşmayı iptal etmesini istemesi sonuç vermedi; önceden çoğu Sırp için bir önem arz etmeyen Bulgaristan'la gümrük birliği meselesi, Sırp millî birliği için (en azından bir süreliğine) saplantı haline geldi.[55] 1906 krizinin ana hatları birinci bölümde ele alınmıştı ama bir kez daha hatırlatmak gerekirse Viyana'daki siyasetçileri rahatsız eden şey bu gümrük anlaşmasının ticari boyutu değil, onun altında yatan mantıktı. Ya Sırbistan-Bulgaristan gümrük anlaşması Avusturya-Macaristan'a düşman ve St. Petersburg'un telkinlerine duyarlı bir Balkan "birliği" yolunda ilk adımsa ne olacaktı?

Bunu Avusturyalıların paranoyası olarak görüp hafife almak mümkündür ama Viyana'daki devlet adamları bu endişelerinde hiç de haksız sayılmazlardı. Sırp-Bulgar gümrük anlaşması, ilk ikisi açıkça Avusturya karşıtı olan Sırbistan-Bulgaristan gizli anlaşmalarının üçüncüsüydü. 12 Mayıs 1904'te Belgrad'da Dostluk ve İttifak anlaşmaları da gizlice imzalanmıştı. Dumba şehre gelen Bulgar heyetiyle Sırp yetkililer arasında neler konuşulduğunu öğrenmek için elinden geleni yapmış ama bunu başaramamıştı. Viyana'nın, işin içinde Rusya'nın olduğundan şüphelenmesinin son derece yerinde olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı. St. Petersburg gerçekten de –Avusturya-Rusya detantı ve Japonya ile yapılan ve felaketle sonuçlanan savaşa rağmen– Balkan ittifakının kurulması için çaba harcıyordu. Müzakerelerdeki anahtar kişi olan Bulgar diplomat Dimitar Rizov bir zamanlar Rus Asya Dairesi'nde görev yapmıştı. 15 Eylül 1904'te, sabah on birde Belgrad ve Sofya'daki Rus elçileri eş zamanlı olarak (ve gizlice) Sırp ve Bulgar

dışişleri bakanlarına Sırp-Bulgar İttifak Anlaşması'nın kopyalarını takdim ettiler.[56]

Avusturya-Macaristan'ın Balkan politikasının sorunlu bir noktası da iç ve dış meselelerin karşılıklı olarak derinleşmesiydi.[57] Bariz nedenlerle iç ve dış politika, azınlıkların imparatorluk toprakları dışında bir "anavatanlarının" bulunmasıyla daha karmaşık hale geliyordu. Habsburg topraklarındaki Çek, Sloven, Leh, Slovak ve Hırvatların bu tür bir dış ulus devletleri yoktu. Diğer taraftan Transilvanya Dükalığı'nda yaşayan 3 milyon Rumen'in vardı. İkili yönetimin incelikleri nedeniyle Viyana'nın, baskıcı Macar kültür politikalarının –bölgede büyük öneme sahip siyasi bir ortak olan– komşu Romanya krallığını uzaklaştırmasına engel olmak için yapabileceği fazla bir şey yoktu. Yine de, en azından 1910 civarında, Avusturya-Romanya ilişkilerini iç meselelerden ayrı tutmanın mümkün olduğu görülüyordu; bunun ana nedeni de Almanya ve Avusturya'nın müttefiki olan Romanya'nın Transilvanya'daki etnik huzursuzluktan yararlanmaya kalkışmamasıydı.

Aynısı 1903 sonrası Sırplar ve Sırbistan Krallığı için söylenemezdi. Bosna-Hersek nüfusunun yüzde 40'ı Sırptı ve Güney Macaristan'daki Voyvodina'da, Hırvatistan ve Slavonya'da da Sırplar yaşıyordu. 1903 darbesinin ardından Belgrad imparatorluk içerisindeki irredantist faaliyetleri körüklemeye başladı, özellikle de Bosna-Hersek'te. Şubat 1906'da Belgrad'daki Avusturya askerî ataşesi Pomiankowski, Genelkurmay'a gönderdiği bir mektupta sorunu özetledi. Pomiankowski'nin bir savaşın patlak vermesi sonucunda Sırbistan'ın da düşmanlar arasında yer alacağını öne sürdüğüne şüphe yoktu. Sorun hükümetin tavrından ziyade bir bütün olarak siyasi kültürün aşırı milliyetçi yapısından kaynaklanıyordu. Pomiankowski, başta ılımlı bir hükümet olsa bile "her zaman güçlü olan radikal şovenistlerin bir maceraya atılmasına mani olacak güçte olmayacağı" konusunda ikazda bulunmuştu. Asıl tehdit "Sırpların açık düşmanlığı ve içler acısı olan ordusu" değil, "Güney Slav halklarımızı hiç durmadan zehirlemeye devam eden, ordumuz içinde de ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilecek [Sırp] Radikallerin entrikaları[ydı]".[58]

Sırp devletinin, ya da daha doğrusu devlet içerisindeki güç sahibi unsurların, "şovenist" irredantizmi Viyana'nın Belgrad ile ilişkilerine bakışının merkezinde yer alıyordu. Dışişleri Bakanı Kont Alois von

Aehrenthal'ın 1907 yazında Avusturya'nın yeni Sırbistan elçisine verdiği resmî talimatlar darbeden bu yana ilişkilerin nasıl bozulduğuna dair bize bir fikir verebilir. Aehrenthal'e göre Kral Milan döneminde Sırp devleti "Bosna'daki kışkırtmaları" dengeleyecek kadar otorite sahibiydi ama Temmuz 1903'teki darbeden sonra her şey değişmişti. Bu sadece Kral Petar'ın şovenist milliyetçiliğe karşı gelecek güce sahip olmaması meselesi değildi, aksine konumunu güçlendirmek için kral da milliyetçi hareketi kullanmaya başlamıştı. Dolayısıyla Belgrad'daki yeni Avusturya elçisinin öncelikli görevi Sırp milliyetçi faaliyetlerini yakından takip ve tahlil etmek olacaktı. Fırsat bulduğunda elçi, Kral Petar ve Başbakan Pasiç'i Sırp birliği taraftarı milliyetçi faaliyetlerin kapsam ve yapısından haberdar olduğu konusunda uyaracaktı; Belgrad'daki devlet adamlarının Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek işgalinin "kalıcı" olduğunu idrak etmeleri büyük önem taşıyordu. Hepsinden önemlisi elçi artık her zamanki resmî inkârlarla boş yere uğraştırılamayacaktı:

> Sırp devlet adamları sizin iyi niyetli uyarılarınıza muhtemelen işgal altındaki topraklar her söz konusu olduğunda kullandıkları klişelerle cevap vereceklerdir: "Sırp Hükümeti doğru ve temiz ilişkileri sürdürmek için çaba gösterse de eyleme geçilmesini talep eden milletin duygularını zapt edecek konumda değildir vs."[59]

Aehrenthal'in resmî talimatı, Viyana'nın Belgrad'a yönelik tavrının niteliklerini de ortaya koymaktadır: Sırp milliyetçiliğinin ilkel gücüne duyulan inanç, devlet adamlarına duyulan güvensizlik ve –mağrur ve yenilmez bir üstünlük maskesi ardına gizlenmiş– Bosna'nın geleceği hakkında giderek artan endişe.

1908'de Bosna-Hersek'in ilhakı için sahne işte böyle hazırlanmıştı. Ne Avusturya'da ne de diğer büyük devletlerde Viyana'nın 1878 işgalini kalıcı olarak gördüğüne dair bir şüphe vardı. Yenilenen 1881 tarihli Üç İmparator İttifakı'nın gizli maddelerinden birinde Avusturya-Macaristan "bu eyaletleri dilediği zaman ilhak etme hakkına sahip olduğunu" ifade etmiş ve bu madde Avusturya-Rusya diplomatik anlaşmalarında da tekrarlanmıştı. Rusya bu duruma ilkesel olarak itiraz etmese de durumun değişmesi halinde tavrını değiştirme hakkını saklı tutmuştu. Resmî bir ilhakın Avusturya-Macaristan için avantajları barizdi. Vilayetlerin geleceğiyle ilgili tüm soru işaretlerini

ortadan kaldıracaktı – bu acil bir meseleydi çünkü Berlin Kongresi'nde belirtilen işgal statüsü 1908'de sona erecekti. Böylece Bosna-Hersek imparatorluğun siyasi dokusuyla daha iyi bütünleşmiş olacaktı, örneğin bir eyalet meclisinin kurulması vasıtasıyla. Ayrıca yatırımlar için daha istikrarlı bir ortam oluşacaktı. Dahası, Belgrad'a (Bosna-Hersek'teki Sırplara) Avusturya-Macaristan'ın kalıcı olduğu mesajı verilecek ve böylece (en azından teoride) daha fazla kışkırtma için kullanılabilecek bir mazeret daha ortadan kaldırılmış olacaktı.

Kasım 1906'da dışişleri bakanı olan Aehrenthal'in bu konunun üstüne gitmek için başka nedenleri de vardı. Yirminci yüzyılın başlarında kendisi ikili sistemin sağlam bir destekçisiydi. Ama Uzlaşma'ya olan inancı, 1905'te Avusturya ve Macaristan siyasi elitlerinin silahlı kuvvetlerin komutasını devralmak için giriştikleri mücadele yüzünden zayıflamıştı. 1907'ye gelindiğinde monarşinin sorunlarının çözülmesi için üçlü sistemi savunmaya başladı; monarşi içerisindeki iki hâkim yapıya Güney Slavlarını (hepsinden önemlisi Hırvatlar, Slovenler ve Sırpları) dâhil eden üçüncü bir yapı daha eklenecekti. Bu görüş, Budapeşte'den yönetilen Güney Slav elitleri, özellikle de Cisleithania, Macar Krallığı ve Hırvatistan-Slavonya eyaletleri arasında bölünmüş olmaktan hiç hazzetmeyen Hırvatlar arasında kayda değer oranda destekçi buluyordu. Ancak Bosna-Hersek ilhak edilirse monarşinin bir reformla üçlü yapıya kavuşturulması mümkün olabilirdi. Böylece –Aehrenthal'in içten umudu buydu– Belgrad'daki irredantist faaliyetler sonunda dengelenmiş olacaktı. Balkanlar'daki Slavların "Piyemonte"si olmaktan çok uzak olan Sırbistan, imparatorluk içerisinde büyük bir Hırvat-egemen Güney Slav oluşumunun kesik bir uzvu haline gelebilirdi.[60]

Osmanlı Makedonyası'nda 1908 yazında gerçekleşen Jön Türk devrimi de ilhak için bir neden olarak gösterildi. Jön Türkler İstanbul'daki sultanı anayasa hazırlamaya ve meclis kurmaya zorladılar. Osmanlı imparatorluk sistemini tepeden tırnağa değiştirmeyi planlıyorlardı. Yeni Türk liderlerin çok geçmeden tüm Osmanlı topraklarında seçim yapılmasını sağlayacakları yönünde rivayetler dolaşmaya başlamıştı; buna şu anda bir temsilci organı bulunmayan ve Avusturya-Macaristan işgali altında olan topraklar da dâhildi. Yeni Türk hükümeti, devrimden güç alan meşruiyeti ve özgüveniyle batıdaki topraklarının iadesini talep edip halkına da anayasa reformu vadederse ne olacaktı?[61] Bosna'da

bu belirsizliklerden faydalanmak isteyen bir Müslüman-Sırp ittifakı kuruldu ve Türk hâkimiyeti altında özerklik kurulmasını talep etti.[62] Şimdi de Türklerle birleşip Avusturyalıları kovacak bir etnik ittifak tehlikesi belirmişti.

Bu tür riskleri baştan önlemek isteyen Aehrenthal hemen harekete geçip ilhak için hazırlık yapmaya başladı. Osmanlılara cömert bir tazminat ödenerek hâkimiyet haklarından vazgeçmeleri sağlandı. Asıl önemli olan ise Rusya'ydı, zira tüm plan onun nasıl davranacağına bağlıydı. Aehrenthal, Rusya'yla iyi ilişkilerin sürdürülmesinin önemine her daim inanmıştı – 1899-1906 yılları arasında St. Petersburg'da Avusturya elçisi olarak görev yapması sayesinde Avusturya-Rusya dostluğunu pekiştirmek için çalışma fırsatı bulmuştu. Rus Dışişleri Bakanı Aleksandr İzvolski ile anlaşma imzalamak kolay oldu. Ruslar, kendilerinin de karşılığında bir şey alması şartıyla Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine itiraz etmediler. Aslında Rusların Türk Boğazları'na erişim hakkının tanınması karşılığında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesini teklif eden kişi, Çar II. Nikolay'ın da desteğiyle, İzvolski'ydi. 16 Eylül 1908'de İzvolski ve Aehrenthal, St. Petersburg'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Leopold von Berchtold'un malikânesinin bulunduğu Schloss Buchlau'da anlaşmaya son şeklini verdiler. Bu nedenle 1908 ilhakı bir bakıma Avusturya-Rusya Balkan ittifakının ürünü oldu. Ama bu alışverişte bir eşitlik de söz konusuydu, çünkü İzvolski ve Aehrenthal aynı şeyin peşindelerdi: Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine ve Berlin Anlaşması'na aykırı bir şekilde gizli müzakereler yoluyla elde edilecek kazançlar.[63]

Tüm bu hazırlıklara rağmen Aehrenthal'in 5 Ekim 1908'de ilhakı ilan etmesi bir Avrupa krizine neden oldu. İzvolski, Aehrenthal ile anlaştığını yalanladı. Hatta daha sonra Aehrenthal'in niyetini önceden bildiğini bile inkâr edecek ve Bosna-Hersek'in durumunun açıklığa kavuşturulması için uluslararası bir konferans düzenlenmesini isteyecekti.[64] Bunu takip eden kriz aylarca sürdü; Sırbistan, Avusturya ve Rusya defalarca ordularını seferber ve terhis etti ve Aehrenthal, İzvolski'nin Buchlau'daki anlaşmada öngörülmeyen konferans çağrısından kaçmayı sürdürdü. Mesele ancak Mart 1909'da "St. Petersburg notası" ile çözüldü; Almanlar, Rusların ilhakı kabul etmesini ve Sırbistan'ı da "aynı yolu izlemeye" teşvik etmesini istiyorlardı. Bu

nota sadece Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açma ihtimalini değil, Almanların, İzvolski'nin ilhak kararının alınmasında pay sahibi olduğuna dair belgeleri sızdırma ihtimalini de hatırlatıyordu. İzvolski derhal geri adım attı.

Geleneksel olarak ilhak krizinde en büyük sorumluluk Aehrenthal'e yüklenir. Peki bu adil bir yaklaşım mıdır? Avusturya dışişleri bakanının manevralarının diplomatik şeffaflıktan yoksun olduğu doğrudur. Eski diplomatik araçlarla hareket etmeyi tercih etmiş, ilhak meselesini Berlin Kongresi'ne katılmış tüm tarafların dâhil olacağı uluslararası bir toplantı ile çözmek yerine gizli buluşmalar, karşılıklı talepler ve gizli ikili anlaşmaları seçmiştir. Bu tür bir gizlilik tercihi sayesinde İzvolski'nin, genel olarak da Rusya'nın, "kaypak" Avusturyalı bakan tarafından kandırıldığını ileri sürmesi kolay olmuştur. Yine de krizin bu şekilde seyretmesinin asıl nedeninin işini ve itibarını koruma derdine düşen İzvolski'nin yalancılıkta sınır tanımaması olduğu da anlaşılmaktadır. Rus dışişleri bakanı iki büyük muhakeme hatasında bulunmuştu. İlk olarak Londra'nın Türk Boğazları'nın Rus savaş gemilerine açılması talebini destekleyeceğini zannetmişti. Ayrıca ilhakın Rus milliyetçileri üzerindeki etkisini de fazlasıyla hafife almıştı. Bir kaynağa göre 8 Ekim 1908'de Paris'teyken ilhak haberi kendisine ulaştığında ilk başta gayet sakin davranmıştı. Ancak birkaç gün sonra Londra'dayken İngiliz başbakanının işbirliğine yanaşmadığını gördükten ve St. Petersburg'daki basının tepkisini öğrendikten sonra hatasını fark edip paniğe kapılmış ve kendisini Aehrenthal tarafından kandırılmış gibi göstermeye başlamıştır.[65]

Aehrenthal'in siyasetinin doğruları ve yanlışları ne olursa olsun Bosna ilhakı krizinin Balkan jeopolitiğinde bir dönüm noktası olduğuna şüphe yoktur. Bu kriz, Avusturya ve Rusya'nın işbirliği yaparak Balkan sorununu çözme hevesini yerle bir etti; bu noktadan sonra Balkan devletleri arasındaki rekabetin oluşturduğu negatif enerjiyi zapt etmek daha güç hale geldi. Ayrıca bir komşu ve müttefik olan İtalya Krallığı, Avusturya'dan uzaklaştı. Bu iki devlet arasında uzun süredir gerginlikler mevcuttu –Dalmaçya'daki ve Hırvatistan-Slavonya'daki İtalyan azınlığın hakları ve iki devlet arasında Adriyatik'te hüküm süren siyasi rekabet en önemli iki tartışma konusuydı– ama ilhak krizi İtalyanların telafi istemesine neden olduğu gibi duyduğu rahatsızlığı da bir üst seviyeye çıkardı. Savaşın patlak vermesinden önceki

yıllarda İtalya ve Avusturya'nın Balkan Adriyatik kıyısı üzerindeki emelleri arasında uzlaşma sağlamak giderek zorlaşıyordu. Almanlar başta ilhak meselesiyle pek ilgilenmediler ama çok geçmeden tüm enerjileriyle Avusturya-Macaristan'ı desteklemeye başladılar ki bu çok çelişkili bir tepkiydi. Rus hükümetinin bu krizden daha fazla istifade etmesine engel olma yönünde istenen etkiyi yarattı ama uzun vadede hem St. Petersburg hem de Londra'da Avusturya'nın Berlin'in uydusu olduğu fikrinin –1914 krizinde tehlikeli bir rol oynayacak bir algı– yerleşmesine neden oldu.

Rusya'da krizin etkisi derin ve uzun ömürlü oldu. 1904-1905 yıllarında Japonya ile yapılan savaşın yenilgiyle sonuçlanması yakın zamanda Uzakdoğu'da yayılma hayallerini suya düşürmüştü. İzvolski ve İngiliz büyükelçisi Sör Arthur Nicolson tarafından 31 Ağustos 1907'de imzalanan İngiliz-Rus Anlaşması Rusların İran, Afganistan ve Tibet'teki nüfuz alanlarının sınırlarını belirliyordu. Balkanlar (o zaman için) Rusya'nın hâlâ güç uygulama odaklı bir politika izleyebileceği tek bölge olarak kalmıştı.[67] Rus halkının, Rusya'nın daha küçük Slav halklarının hamisi olduğu yönündeki yaygın inanışı ve bunun siyasetçiler üzerindeki etkisi Türk Boğazları'na erişim meselesini her zamankinden daha önemli hale getirmişti. İzvolski tarafından yanlış yönlendirilen ve yaygın şovenist duygularla düşünmeden hareket eden Rus hükümeti ve halkı, ilhakı iki devlet arasındaki karşılıklı anlayışa büyük bir ihanet, affedilmez bir hakaret ve hayati çıkarlar yönünden kabul edilemez bir tahrik olarak kabul etmişti. Bosna krizini takip eden yıllarda Ruslar askeriyeye öyle bir yatırım yapmaya başladılar ki bu durum Avrupa'da silahlanma yarışının başlamasına neden oldu.[68] Sırbistan'la ilgili Rusların başka planları olduğuna dair işaretler de vardı. 1909 sonbaharında Rus dışişleri bakanlığı "eski Slav yanlısı siyasetin ateşli bir takipçisi olan" Nikolay Hartvig'i Belgrad'daki Rus elçiliğine atadı. Enerjik ve zeki bir adam olan Hartvig görevine başlar başlamaz Belgrad'la Viyana'nın arasını açabilmek için elinden geleni yapmaya başladı. Gerçekten de bu yönde o kadar çaba sarf ediyordu ki bazen St. Petersburg'dan gelen talimatların dışına çıktığı bile oluyordu.[69]

YALANLAR VE SAHTEKÂRLIKLAR

İlhak krizi Belgrad ile Viyana arasındaki ilişkinin bir kat daha kötüleşmesine neden oldu. Bir kez daha durum çifte monarşinin içinde bulunduğu siyasi şartlar nedeniyle daha da kötüye gitti. Bir süredir Avusturya-Macaristan devlet adamları, 1905'te Macar hâkimiyeti altındaki Hırvatistan-Slavonya'nın başkenti Agram'daki (günümüzde Zagreb) Hırvatistan Meclisi'nde ortaya çıkan siyasi bir hizip olan Sırp-Hırvat koalisyonunun faaliyetlerini gözlüyorlardı. 1906'daki meclis seçimlerinin ardından koalisyon, Agram yönetiminde çoğunluğu ele geçirdi, imparatorluk içindeki tüm Slavları birleştirmeyi amaç edinen bir "Yugoslav" siyaseti gütmeye başladı ve tüm demiryolu görevlilerinin Macarca bilmesi gibi kararlar konusunda Macar yetkililerle mücadele etti. Bu grubun sıradışı bir yapısı yoktu; Avusturyalıları şüphelendiren asıl şey, koalisyon mensuplarından bir kısmının ya da tamamının gizlice Belgrad için çalışıyor olma ihtimaliydi.[10]

1908-1909 krizi sırasında bu şüpheler paranoya seviyesine çıktı. Mart 1909'da, Rusya'nın Bosna meselesinde geri adım atmaya başladığı tarihte, Habsburg yönetimi, Sırp-Hırvat koalisyonuna karşı şaşırtıcı derecede beceriksiz bir hukuki saldırı başlatarak elli üç Sırp eylemciyi Güney Slav topraklarının imparatorluktan ayrılıp Sırbistan'a bağlanması için çaba sarf etmekten dolayı tutukladı. Aynı günlerde Viyanalı tarihçi ve yazar Dr. Heinrich Friedjung, *Neue Freie Presse*'de bir makale yayımlayarak koalisyonun önde gelen üç ismini Sırbistan Krallığı adına ihanete kalkışmakla suçladı. Friedjung kendisine bu suçlamaların doğruluğu hakkında en ufak bir şüphe bırakmayan gizli resmî belgelerin gösterildiğini iddia etti.

Agram'da yapılan mahkeme 3 Mart'tan 5 Kasım 1909'a kadar sürdü ve çok geçmeden hükümet için tam bir halkla ilişkiler felaketi haline geldi. Mahkeme savcının 276 tanığını dinlerken savunma adına tek bir tanık bile çağrılmadı. Agram'da verilen otuz bir hüküm daha sonra Viyana tarafından feshedildi. Ayrıca Friedjung ve onun iddialarını tekrar basan *Reichspost* editörüne açılan iftira davaları sonucunda utanç verici manipülasyonun diğer boyutları da ortaya çıktı. Doktorun suçlamalarını dayandırdığı "gizli belgelerin" Belgrad'daki Avusturya elçiliğine kimliği meçhul bir ikili ajan tarafından teslim edilen ve Viyana'daki dışişleri bakanlığı tarafından da Friedjung'a

ulaştırılan sahte belgeler olduğu anlaşıldı. Tarihçi olarak sahip olduğu mükemmel itibarı kötüye kullanılmış olan Friedjung özür dileyip suçlamalarını geri çekti. Ama yorulmak bilmeyen Çek aktivistler ve sanıkların savunucusu Tomáš Masaryk meselenin peşini bırakmadılar ve (Belgrad dâhil) hemen her yerde yeni deliller arayıp çeşitli halka açık toplantılarda Belgrad'daki Avusturya büyükelçisinin bu sahte belgeleri Kont Aehrenthal için hazırlattığını iddia ettiler.[71]

Viyana'daki makamların, belgelerin sahte olduğunu en baştan biliyor olması pek mümkün görünmemektedir. Muhtemelen paranoya saflığa yol açmıştı ve Avusturyalılar en çok korktukları şeye dair bir delil bulduklarını zannetmişlerdi. Ama Agram ve Friedjung mahkemeleri Viyana ve Belgrad arasındaki ilişkilere son darbeyi indirmişti. Skandalın odak noktasına çok geçmeden Avusturya'nın Sırbistan temsilcisi Kont Johann Forgách'ın oturmasının iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler üzerinde çok daha kalıcı etkileri olacaktı. 1910 ve 1911 yıllarında Masaryk'in kampanyası, Avusturya hıyanetinin yeni ve utanç verici delillerini ortaya çıkarmaya devam etti (ama hepsi doğru değildi). Sırp basınının keyfi yerindeydi ve Forgách'ın Belgrad'dan geri çağrılması yönünde bir talep vardı."[72] Ama zaten uzun zamandır makamından hiç hoşnut olmayan Forgách azimle (ve belki de haklı olarak) tüm suçlamaları reddetti ve kendisi de saldırı altında olan Aehrenthal, Avusturyalıları yetkililerin halkı bilerek kandırdığını düşünmeye sevk etmekten korktuğu için, iddiaları reddeden elçiyi geri çağırmaya cesaret edemedi. Forgách, Kasım 1910'da Viyana'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Benim için durum hiç de iç açıcı değil ama Belgrad gazetelerinin hücumundan –diğer pek çok durumda olduğu gibi– sağ çıkacağım, yeter ki hükümet az da olsa davranması gerektiği gibi davransın."[73]

Forgách'ı asıl kızdıran şey kendisini hedef alan karalama kampanyasına –başta Dışişleri Bakanlığı bölüm başkanı Miroşlav Spalaykoviç olmak üzere– Sırp devlet görevlilerinin de dâhil olmasıydı. Spalaykoviç, Masaryk'e Avusturya hükümetine karşı deliller sağladı ama Friedjung duruşmaları sırasında Sırp-Hırvat koalisyonu adına bilirkişi olarak davet edildi. Sahte belgeleri ifşa ederek güvenilirliklerini ortadan kaldıran Spalaykoviç daha da ileri giderek, Sırp-Hırvat koalisyonuna yönelik suçlamaları kaldırmak umuduyla, Forgách'ın bunu kasten yaptığını iddia etti. 1910-1911 kışında Belgrad'daki Hollanda

elçisi Vredenburch, Spalaykoviç'in tüm diplomatik çevrelerde Avusturya temsilcisini karalayan suçlamalarda bulunmaya devam ettiğini bildirmişti.[74] Daha da kötüsü, Spalaykoviç ve karısı devamlı yeni Rus elçisi Hartvig'in yanında görülüyordu; hatta çiftin adeta Rus elçiliğinde yaşadığı söyleniyordu.[75] Forgách "can düşmanımız" dediği adamı hastalık derecesinde takıntı haline getirdi; aralarındaki mektuplaşma ilişkilerini daha da bozdu ve Nisan 1911'de Forgách Belgrad'daki tüm Avusturya elçiliği personelinden Spalaykoviç ile her türlü temastan uzak durmasını istedi. Aehrenthal'e durumu şöyle bildirmişti: "Bu her daim heyecanlı adam bazı açılardan pek aklı başında da sayılmaz. İlhaktan sonra onun [Avusturya-Macaristan] Monarşi'[sine] duyduğu nefret bir akıl hastalığı haline gelmiş."[76]

Belgrad'daki konumu artık savunulamaz hale gelen Forgách 1911 yazında nihayet geri çağrıldı. Ama Agram-Friedjung mahkemeleri ve bunun Sırbistan başkentindeki yankıları hatırlanmaya değerdir çünkü aynı kişiler 1914 olaylarında da önemli rol oynayacaklardı. Miroşlav Spalaykoviç Bosna-Hersek'le yakından ilgili, kıdemli bir dışişleri görevlisiydi; karısı Bosnalıydı. 1897'de Paris'te hazırladığı doktora tezinde bu iki vilayetin Osmanlı hâkimiyeti altında özerk kalması gerektiğini ve Avusturya tarafından ilhakının hiçbir meşru gerekçesi olamayacağını ileri sürmüştü.[77] Daha sonra büyükelçilik yaptığı Sofya'da da –Ruslara rağmen– Balkan Birliği merkezli Sırp-Bulgar ittifakının kurulması ve 1912'de Birinci Balkan Savaşı'nın başlatılmasında önemli rol oynadı. Sofya'daki görevi sırasında Nikolay Hartvig'in en yakın dostu oldu, Belgrad'ı "ayda yirmi sefere kadar" ziyaret etti.[78] Daha sonra St. Petersburg'daki daha önemli bir göreve tayin edildi. Oradaki vazifesi, Temmuz 1914 krizi gelişirken Çar ve onun Belgrad'daki Sırp hükümetine gönderdiği elçilerin ilgili niyetlerini öğrenmekti. Görevinden bir Sırp düşmanı olarak ayrılan Forgách da 1912'de Aehrenthal'in kan kanserinden ani ölümü üzerine Avusturya-Macaristan'ın dışişleri bakanlığı politikalarının şekillenmesinde rol oynayan en önemli isimlerden biri olarak kalmaya devam etti.[79] Ayrıca İzvolski ve Aehrenthal arasında gelişen ve Viyana basını tarafından Bosna krizi sonrasında haklı olarak Avusturya-Macaristan ilişkilerinin iyileşmesinin önünde bir engel olarak görülen kişisel husumeti de unutmamak gerekir.[80] Tüm önemli karakterlerin birbirlerini uzun zamandan beri tanıyor olmaları 1914 Temmuz Krizi'nin en ilginç

özelliklerinden biridir. Önemli ilişkilerin görünen yüzünün ardında kişisel husumetler ve unutulmayan yaralar olmuştur.

*

Sırp sorunu Avusturyalıların tek başlarına çözebilecekleri bir mesele değildi. İç içe geçmiş çok sayıda başka sorunu da içeriyordu. İlk olarak, ilhaktan sonra birbirine daha çok yakınlaşan Sırbistan ile Rusya'nın ilişkisi vardı. Viyana, Avusturya düşmanlığı, Panslavizmi ve Belgrad'da gittikçe artan nüfuzu nedeniyle Rus elçisi Hartvig'den son derece rahatsızdı. Sofya'daki Fransız elçisinin bildirdiğine göre Hartvig "hakiki bir Mujik" olarak "Rusların eski Türk politikasının" savunucusuydu ve Uzakdoğu'yu Balkanlar için feda etmeye hazırdı.[81] Hartvig, Başbakan Nikola Pasiç ile son derece yakın bir ilişki kurmuştu. İkisi hemen hemen her gün görüşüyorlardı; bunun hakkında Sırp dışişlerindeki görevliler Rus elçiliğindeki kıdemsiz diplomatlara, "Sizin sakalınız bizim sakalımızla istişare ediyor," diyordu. Bir Rus görevli, "Hiç kimse [Rusya ile Sırbistan'ın] ortak siyasi hedefleri konusunda sırların mümkün olabileceğine inanmazdı,"[82] demişti. Rus elçisi Belgrad'ın her yerinde muzaffer bir kahraman gibi karşılanır, "insanlar onu görür görmez ayakta alkışlamaya başlardı".[83]

Viyana teoride Bulgaristan'la iyi ilişkiler kurarak Sırpların düşmanca tutumunu dengeleyebilirdi. Ama bu seçeneği uygulamak da beraberinde zorluklar getiriyordu. Bulgar-Rumen sınırı sürekli bir tartışma konusu olduğu için Sofya ile ilişkileri düzeltmeye kalkışmanın Bükreş'i küstürmesi mümkündü. Macaristan Transilvanyası'nda yaşayan kalabalık Rumen azınlık nedeniyle Romanya'nın düşmanlığını kazanmak hiç istenmeyen bir durumdu. Eğer Romanya Viyana'dan uzaklaşıp St. Petersburg'a yaklaşmaya başlarsa azınlık meselesi bölge güvenliğini tehdit eden ciddi bir sorun haline gelebilirdi. Macar diplomatlar ve devlet adamları "Büyük Romanya"nın da en az "Büyük Sırbistan" kadar başlarını ağrıtabileceği konusunda Viyana'yı ikaz etmişlerdi.

Diğer bir endişe konusu da Adriyatik kıyısındaki küçük Karadağ (Montenegro) prensliğiydi. Franz Lehár'ın *Şen Dul*'unun arka planını oluşturan bu güzel ve fakir krallık, operette ismi hafifçe gizlenerek "Pontevedro Grandükalığı" olarak anılıyordu (Almanca librettoda sanatçıların "Karadağ millî kıyafetleri" giymesi istenerek bu oyun

belli edilmişti).[84] Karadağ en küçük Balkan devletiydi ve 250.000 kişilik nüfusu siyah zirveler ve vadilerden oluşan güzel ama zorlu bir araziye yayılmıştı. Burası kralın altın, gümüş, kırmızı ve mavi renklerini taşıyan şık bir üniforma giydiği, şafakta sarayının önünde sigara içtiği ve oradan geçenlerle sohbet ettiği bir krallıktı. Praglı gazeteci Egon Erwin Kisch, Karadağ'ın o zamanki başkenti Çetine'den güzel liman şehri Rijeka'ya (günümüzde Hırvatistan'da) 1913 yazında yaya olarak seyahat ettiğinde vadilerde yankılanan silah seslerini duyup telaşlandı. Başta savaş çıktığını zannetti ama koruması bunun derelerde Rus tüfekleriyle balıklara ateş eden Karadağlı gençler olduğunu söyleyerek onu teskin etti.[85]

Küçük ve fakir olması Karadağ'ın önemsiz olduğu anlamına gelmiyordu. Lovçen Dağı'ndaki toplar, Adriyatik kıyısında bulunan Kotor'daki savunmasız Avusturya liman tesislerine bakıyordu ve bu da Habsburg donanma komutanlarının canını çok sıkan bir durumdu. 1861'den beri prens olarak saltanat süren ve dolayısıyla Kraliçe Victoria ve Franz Joseph'ten sonra en uzun süre tahtta kalmış Avrupalı hükümdar olan Nikola, olağanüstü derecede hırslı biriydi. 1878 Berlin Kongresi'nde topraklarını ikiye katlamış, 1908 ilhak krizinde tekrar genişletmiş ve sonrasında gözünü Kuzey Arnavutluk'taki topraklara dikmişti. 1910'da kendisini kral statüsüne yükseltti. Kızlarını evlendirirken de çok zekice davrandı. Sırp kralı Petar Karacorceviç onun damadıydı (ama Petar taç giyene kadar Karadağlı karısı ölmüştü); Nikola'nın bir diğer kızı Elena, (1900'den sonra kral olan) İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele ile evlendi; diğer ikisi de St. Petersburg'daki arşidüklerle evlendirildi ve orada Rus sosyetesinin tanıdık simaları haline geldiler. Nikola stratejik önem taşıyan konumunu güçlü devletlerden, bilhassa Rusya'dan yardım alabilmek için kullandı. 1904'te Japonya'ya savaş ilan ederek Rusya'ya ne kadar sadık olduğunu ispatladı. Ruslar da buna karşılık olarak "Karadağ ordusunun yeniden teşkilatlanması" için askerî yardımda bulundular.[86]

Kraliyet ailesi yoluyla Karadağ'a bağlı olan İtalya da ayrı bir meseleydi. İtalya, Mayıs 1882'den beri Almanya ve Avusturya ile birlikte Üçlü İttifak'ın bir üyesiydi ve 1891, 1902 ve 1912 yıllarında üyeliğini yenilemişti. Ama Avusturya ile ilişkiler konusunda İtalyan halkının düşünceleri çok farklıydı. Genel olarak liberal, seküler ve milliyetçi İtalyanlar Avusturya'yla –özellikle İtalyan milliyetçilerinin İtalyan nüfuzunun güçlenmesi için doğal bir çıkış noktası olarak gördükleri

Adriyatik'te– karşı karşıya gelmekten yana bir siyaseti tercih ediyordu. Katolik, kilise yanlısı ve muhafazakâr İtalyanlar ise tam tersine Viyana ile yakınlaşma ve işbirliğinden yanaydılar. Bağlılıklar konusundaki bu bölünmeye uygun olarak Roma da hassas, birkaç katmanlı ve çoğu zaman çelişkili bir politika yürütmüştü. 1900 ve 1902 yıllarında İtalyan hükümeti Fransa'yla, Viyana ve Berlin'e karşı yükümlülüklerinin çoğunu kaldıran iki gizli anlaşma imzaladı. Dahası, 1904'ten sonra İtalyanlar giderek artan bir açıklıkla Avusturya'nın takip ettiği Balkan politikasının kendi menfaatlerinin aleyhine olduğunu dile getirmeye başladılar. Karadağ, İtalyanların Balkanlar'daki kültürel ve ticari açılımı için uygun bir zemin olarak görünüyordu ve Dışişleri Bakanı Tommaso Tittoni, Belgrad ve Sofya ile çok dostane ilişkiler kurdu.[87]

İtalyanlar 1908'de Bosna'nın ilhakına sert tepki gösterdiler; fakat bunun nedeni ilkesel olarak Avusturya'nın hamlesine karşı olmalarından ziyade Aehrenthal'in çoğunlukla İtalyanca konuşulan Habsburg liman kenti Trieste'de bir İtalyan üniversitesinin kurulmasına izin vererek Roma'ya bedel ödemeyi kabul etmemesiydi.[88] Ekim 1909'da Kral III. Vittorio Emanuele Üçlü İttifak safından ayrılıp Çar II. Nikolay ile gizli bir anlaşma imzaladı. İleride "Racconigi Pazarlığı" olarak bilinecek bu anlaşmaya göre İtalya ve Rusya "Avrupa Doğusu'nda" birbirlerine danışmadan herhangi bir anlaşma imzalamayacaktı ve iki devlet de "Rusya'nın Boğazlar'daki ve İtalya'nın Trablus ve Sirenayka'daki menfaatlerine saygı göstereceğini" taahhüt ediyordu.[89] Anlaşma göründüğü kadar önemli değildi çünkü İtalyanların kısa süre sonra Viyana ile imzaladığı diğer bir anlaşma Racconigi'deki taahhütlerini büyük ölçüde geçersiz kılıyordu ama Roma'nın daha talepkâr ve bağımsız bir politika izlemeye niyetli olduğunun da habercisiydi.

Balkanlar'da İtalya ile Avusturya arasında anlaşmazlık konusu olması en muhtemel yer, hâlâ Osmanlı toprakları içerisinde olan ve hem İtalya'nın hem de Avusturya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Arnavutluk'tu. 1850'lerden beri Avusturya, İşkodra'daki elçisi vasıtasıyla ülkenin kuzeyindeki Katolikleri bir tür dinî himaye altına almıştı. Ama Adriyatik'te uzun bir kıyısı bulunan Arnavutluk'la İtalya da yakından ilgileniyordu. Yirminci yüzyılın başında Roma ve Viyana, bölgede Osmanlı hâkimiyetinin çöküşünün ardından Arnavutluk'un bağımsızlığını destekleme kararı aldılar. Ama bölge üzerindeki nüfuzun bu iki Adriyatik devleti arasında nasıl paylaşılacağı meselesi çözümsüz kaldı.

ALDATICI SAKİNLİK

Mart 1909'da Sırbistan resmî olarak Avusturya toprakları içerisinde hiçbir gizli operasyon düzenlemeyeceğini taahhüt etti ve imparatorlukla ilişkilerini düzeltti. Hatta 1910'da Viyana ve Belgrad, Avusturya-Sırbistan ticari çatışmasını sona erdiren bir ticaret anlaşması bile imzaladı. O yıl Sırbistan'ın ithalatının yüzde 24 artması ekonomik şartların iyiye gittiğini gösteriyordu. Belgrad'daki dükkânların raflarında Avusturya-Macaristan ürünleri yeniden görünmeye başladı ve 1912'de çifte monarşi bir kez daha Sırbistan'ın ana ithalat ve ihracat ortağı haline geldi.[90] Pasiç ve Avusturyalı temsilciler arasında yapılan görüşmelerde iki taraf da iyi niyetlerini dile getirdi. Ama iki ülkenin ilişkilerinde öyle bir tuhaflık vardı ki ne yapılsa üstesinden gelmek mümkün olmuyordu. Kral Petar'ın Viyana'yı ziyaret edeceği yönünde söylentiler çıksa da bu gerçekleşmedi. Kralın hastalığını bahane eden Sırp hükümeti ziyaretin rotasını önce Viyana'dan Budapeşte'ye çevirdi, daha sonra erteledi ve Nisan 1911'de kesin olarak iptal etti. Ama 1911 kışında Paris'e bir ziyaret düzenlenmesi Avusturya hükümetini hayal kırıklığına uğrattı. Fransa ziyareti öyle büyük önem taşıyordu ki Paris'teki Sırp elçisi ziyaretin hazırlıklarına yardımcı olmak için Belgrad'a dönmüştü. Başta planlandığı üzere Fransa'nın ardından Viyana ve Roma'ya gidilmesi fikrinden daha sonra vazgeçildi. Petar, 16 Kasım'da Paris'e geldi ve Quai d'Orsay'deki sarayda ağırlandı. Orada cumhuriyetin başbakanı tarafından karşılandı ve kendisine, 1870'teki Fransa-Prusya Savaşı'nda bir Sırp gönüllüsü olarak yer almasından dolayı o ziyarete özel olarak hazırlanmış bir madalya takıldı. Aynı akşam verilen yemekte –Avusturyalıları çok kızdıracak bir şekilde– Cumhurbaşkanı Fallières konuşmasına Petar'ı "tüm Sırpların kralı" (buna Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayanların da dâhil olduğu ima ediliyordu) ve "ülkesini ve halkını hürriyete kavuşturacak kişi" diye hitap ederek başladı. "Bariz şekilde heyecanlanan" Petar, Sırpların özgürlük mücadelelerinde Fransa'ya güvenmeye devam edeceklerini söyledi.[91]

Dahası, perde arkasında Bosna-Hersek'in Sırbistan'a dâhil edilmesi için çalışmalar da sürüyordu. Görünüşte bir kültür derneği haline getirilmiş olan Narodna Odbrana çok geçmeden eski faaliyetlerine dönmüştü; 1909'dan sonra örgüte bağlı kollar artarak Bosna-Hersek'e

uzanmaya başladı. Avusturyalılar –ellerinden geldiği kadar– Sırp ajanlarının sınır ötesi faaliyetlerini takip ettiler. Buna tipik bir örnek, Sırp ordusunda yedek subay olan Dragomir Corceviç'in Bosna'da bir "aktör" olarak yürüteceği kültür faaliyetlerini Sırp muhbirlerin gizli şebekesini yönetme göreviyle birlikte yapmasıydı; Ekim 1910'da silah eğitimi almak için Sırbistan'a dönerken tespit edildi.[92] Sırbistan'daki Avusturya temsilcileri de Kara El'in varlığının ilk safhalarından haberdardılar ama ortaya çıkan bu gizemli örgüt hakkında ne yapmaları gerektiğine başta karar verememişlerdi. 12 Kasım 1911'de hazırlanan bir raporda Belgrad'a atanan yeni elçi (Forgách'ın halefi) Stephan von Ugron zu Ábranfálva, Viyana'ya "subaylar arasında mevcut olduğu düşünülen bir teşkilatın" varlığını ve bunun Sırbistan'daki basının gündeminde olduğunu bildirdi. Bu noktada grupla ilgili olarak adının Kara El olması ve Obrenoviç döneminde ordunun millî siyaset üzerinde sahip olduğu söz hakkını tekrar kazanmak istemesi haricinde "kesin hiçbir şey" bilinmiyordu.

Ugron ve Avusturya askerî ataşesi Otto Gellinek'in daha sonra gönderdiği raporlarda da benzer şeyler anlatılıyordu. Apis bu yeni örgütteki söz sahibi kişi olarak zikrediliyordu ve onun hedefleri hakkında daha detaylı bilgiler elde etmek mümkün olmuştu: "Hareketin amacı, ülke içerisinde Büyük Sırbistan fikrinin karşısında duran tüm şahsiyetleri ortadan kaldırmak" ve "tüm Sırpların birliği için savaşmaya hazır olan" bir lideri tahta çıkarmaktı.[93] Basındaki rivayetlere göre Kara El, mevcut Radikal Parti hükümetine yapılacak bir darbe halinde öldürülecek kişilerin bir listesini hazırlamıştı. İleride yanlış olduğu ortaya çıkacak olsa da 1911 sonbaharında iki önde gelen siyasetçinin öldürülmesi bu şüpheleri daha da güçlendirdi. Gellinek'in 22 Kasım 1911'de bildirdiğine göre komplocular, önce hukuki yollarla "Sırbistan'ın iç düşmanlarını" ayıklamak, ardından "birleşik bir güç olarak dış düşmanlara yönelmek" niyetindeydi.[94]

Avusturyalılar bu gelişmeleri başta şaşırtıcı bir sakinlikle karşıladılar. Gellinek'e göre "her beş komplocudan biri muhbir olduğundan" Sırbistan'da bir teşkilatı uzun süre gizli tutmak imkânsızdı. Komplo Sırbistan için yeni bir kavram olmadığından telaşa gerek yoktu.[95] Ama Avusturyalı gözlemcilerin tavrı, Kara El'in devlet mekanizmaları üzerindeki etkisini fark etmeye başladıklarında değişmeye başladı. Aralık 1911'de askerî ataşe, Sırp savaş bakanının hareketle ilgili soruş-

turmayı iptal ettiğini bildirdi, "çünkü aksi takdirde büyük sıkıntılar yaşanacaktı". 1912 Şubat ayının başında ataşe örgütün yarı resmî bir yapıya büründüğünü tespit etti; anlaşılan o ki hükümet "[Kara El'e] mensup tüm kişilerden ve faaliyetlerinden haberdardı"; zaten örgütün hamisi olan Savaş Bakanı Stepanoviç'in yerinde kalması da örgütün artan siyasi nüfuzunun göstergesiydi.[96]

Avusturya'nın davranışını belirleyecek karmaşık manzara 1914 yazında ortaya çıktı. Bir taraftan Ya Birlik Ya Ölüm'ün Sırbistan Krallığı'ndaki mevcut sivil yöneticiler tarafından gerçekten korkulan ve karşı çıkılan yıkıcı bir örgüt olduğu ortadaydı. Ama aynı zamanda örgütün Büyük Sırbistan ideali Sırbistan'da hem halk hem de yöneticiler tarafından paylaşılıyor ve destekleniyordu. Dahası, kimi zaman örgüt ve devletin benzer şekilde hareket ettiği zamanlar da oluyordu. Şubat 1912'de Ugron, Sırp makamlarının, enerjisini krallığın içerisindeki yıkıcı faaliyetlerden dış düşmanlara yöneltmesi halinde "coşkulu askerî-vatansever hareketle" işbirliği yapabileceği yönünde bir ikazda bulundu.[97] İrredantist yayın organı *Piyemont* açıkça Habsburg karşıtı aşırı milliyetçi hedefler güdüyordu – Ugron, Kara El'in, kendisini bu "millî" hedefler bağlamında ifade ettiği için Sırp sivil makamlarının harekete geçmesini zorlaştırdığını söylemişti.[98] Kısacası Avusturyalılar Kara El'in nüfuz alanının sınırlarını ve Pasiç hükümetinin bu örgüte karşı harekete geçmesinin önündeki engelleri kavramışlardı.

Bu tahlilin ana hatları, 1914 yazına kadar geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Avusturyalılar örgütün 1912 ve 1913 Balkan Savaşları sırasındaki çarpıcı gelişimini ellerinden geldiği kadar yakından takip ettiler. Ocak 1914'te dikkatleri Vemiç adındaki komplocu bir subayın mahkemesine çevrildi. Vemiç, 11 Haziran 1903 gecesi Kraliçe Draga'nın bir göğsünden kestiği bir et parçasını hatıra olarak yanındaki çantada taşımasıyla kötü bir şöhret edinmişti. Ekim 1913'te, İkinci Balkan Savaşı sırasında, Vemiç emirleri yerine getirmede ağır davranan acemi bir Sırp askerîni vurup öldürdü ve bu yüzden askerî mahkemeye çıkarıldı. Tümü kıdemli subaylardan oluşan hâkimlerin onu beraat ettirmesi Belgrad basının bir bölümünde infiale neden oldu ve Vemiç tekrar yargılanmak için Sırp Yüksek Mahkemesi'ne çağrıldı. Ama cezası –sadece on ay hapis– kral tarafından Aralık 1913'te affedildi.[99] Gellinek, Mayıs 1914'te subay sınıfı için "günümüz Sırbistan'ında belirleyici bir etken" demiştir. Sırp kamu hayatındaki

bu "pretoryen unsur" artışı Avusturya-Macaristan'a yönelik tehdidin de arttığını gösteriyordu, çünkü "subay sınıfı aynı zamanda Büyük Sırbistan yanlısı ve aşırı Avusturya düşmanı eğilimin kalesiydi".[100]

Karışımın içerisindeki en esrarlı madde "Sırbistan'ın taçsız kralı" Nikola Pasiç'ti. Pasiç, 1913-1914 siyasi fırtınalarında ayakta durmayı başardı ve doğrudan subaylarla karşı karşıya gelmemeye büyük özen gösterdi. 21 Mayıs 1914'te Gellinek'in bildirdiğine göre başbakan "her zamanki esnekliğiyle" Sırp hükümeti ve Sırp ordusunun önemli meselelerde "tamamen hemfikir" olduğunda ısrar ederek Skupştina'daki tehlikeli zıtlaşmalardan sağ çıkmayı başardı.[101] 21 Haziran'da hazırlanan bir raporda –Saraybosna'daki suikastlardan bir hafta önce– Gellinek durumu dört maddede özetlemişti. Taht komplocuların elindeydi ve büyük ölçüde acizdi. Ordu iç ve dış politikada kendi hedeflerini izlemeye devam edecekti. Rus elçisi Nikolay Hartvig, Belgrad'da hâlâ son derece nüfuzlu birisiydi. Ama bunlardan hiçbiri Pasiç'in Sırp siyasetinde etkisiz olduğu anlamına gelmiyordu; aksine otuz yıllık "aşırı Rus yanlısı" Radikal Parti'nin kurucusu ve lideri, her şeye rağmen, "kadiri mutlak konumunu" korumaya devam ediyordu.[102]

Yine de Nikola Pasiç ile doğrudan temasa geçmenin zannedildiğinden çok daha zor olduğu görüldü. 1913 sonbaharında yaşanan bir olay bu gerçeğe işaret etmektedir. 3 Ekim'de Pasiç, Viyana'ya önceden planlanmış bir ziyaret düzenledi. Ziyaret doğru zamanda yapılmıştı çünkü Viyana ve Belgrad, Sırpların Kuzey Arnavutluk'u kısmen işgali konusunda karşı karşıya gelmişti. 1 Ekim'de, Sırpların Arnavutluk'tan çekilmesi gerektiği uyarısıyla Belgrad'a gönderilen bir mektuba kaçamak bir cevap verildi. Pasiç, yanında büyükelçisiyle birlikte farklı Avusturya bakanlarıyla görüştü; Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold, Macaristan Başbakanı István Tisza, Forgách ve Biliński de bunların arasındaydı. Ama hiçbir şekilde asıl meseleyi doğrudan tartışmak mümkün olmadı. Bosna-Hersek'le ilgili özel sorumlulukları olan Müşterek Maliye Bakanı Biliński, anılarında Pasiç'in son derece kaypak bir müzakereci olduğunu yazdı. Pasiç, Avusturyalı muhataplarının sorularını "her şey yoluna girecek" gibi boş sözlerle atlatmıştı. Biliński de Berchtold'u Sırp devlet adamını yeteri kadar sıkıştırmamakla itham etmişti. "Ufak tefek, upuzun sakallı, fanatik bakışlı ve mütevazı görünümlü" Pasiç, zarif neşeliliği ve bilerek kullandığı kapalı üslubuyla Avusturya dışişleri bakanının da kafasını karıştırmıştı.[103]

Öğle yemeğinden önceki ilk görüşmelerinde Pasiç'in sıcak yaklaşımı Berchtold'u öyle etkilemişti ki dışişleri bakanı Arnavutluk konusu açıldığı zaman Sırp işgaline karşı Avusturya'nın itirazlarını dile getirmedi. Öğleden sonraki görüşmede ise Berchtold birden Pasiç'e Viyana'nın konuyla ilgili görüşlerini aktarmayı "unuttuğunu" fark etti. Arnavutluk meselesini o gece operada bir araya geldiklerinde konuşmaya karar verdiler. Ama dışişleri bakanı görüşmeye biraz geç geldiğinde Pasiç'in çoktan oteline gitmiş olduğunu öğrendi. Sırp başbakan, başka bir görüşme yapmadan sabahın erken saatlerinde Viyana'yı terk etti. Berchtold makamına dönüp o geceyi, oteldeki Pasiç'e şehri terk etmeden önce teslim edilecek bir mektup yazmakla geçirdi. Fakat Alman harfleriyle (ve Berchtold'un okunaksız el yazısıyla) yazılmış olduğu için Pasiç mektubu okuyamadı. Mektup Belgrad'da deşifre edildiyse de Pasiç, Berchtold'un nereye varmak istediğini anlamadı.[104] Avusturya Dışişleri Bakanlığı'nda çalışanlar da bir şey anlamadılar çünkü Berchtold mektubun bir kopyasını saklamayı akıl edememişti. Bu hatalar komedisi –eğer Biliński'nin on yıl sonra hatırladıklarının güvenilir olduğunu varsayarsak– hem Avusturyalıların düzensizliğinin ve belki Berchtold'un akıl almaz çekingenlik ve tutukluğunun hem de Pasiç'in meşhur kurnazlığının göstergesiydi.[105] Hepsinden öte, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Sırbistan ilişkileri üzerine çökmüş o felç edici tuhaflığı da biraz olsun anlatıyordu.

Avusturya'nın suikasttan önce Sırbistan'ı izlediği yıllar, aylar ve haftalar sonucunda ortaya çıkan bilgilerden komşu ülkede faaliyet gösteren yıkıcı unsurların varlığı görülebiliyordu. Bu elbette hasmane ve tek taraflı bir yaklaşımdı. Sırbistan'daki olayları gözlemleyen Avusturyalılar Sırp siyasi kültürü ve onun parçası olan kişilere –hem tecrübenin hem de geçmişe dayanan önyargıların sonucu olarak– hep olumsuz yaklaşmışlardı. Kötü niyet, sahtekârlık, güvenilmezlik, baştan savmacılık, şiddet ve kolay kışkırtılma Belgrad'daki elçilerin raporlarında sürekli dile getirilen niteliklerdendi. Sırbistan'daki Avusturya düşmanı gruplar ve Habsburg toprakları içerisindeki irredantist terör arasındaki operasyonel ilişki üzerine tek bir işe yarar analizin olmaması dikkat çekicidir. Fiyaskoyla sonuçlanan Agram-Friedjung mahkemeleri, 1909 sonrasında Avusturya istihbaratının bilgi toplama faaliyetlerine ara vermesine yol açmıştı; bu da 1980'lerde Ronald Reagan'ın başkanlık dönemindeki İran-Kontra skandallarının ABD

örgütlerinin gizli istihbarat faaliyetlerinde azalmaya neden olmasına benzer bir durumdu.[106] Avusturyalılar, Narodna Odbrana'nın Bosna-Hersek'te Avusturya hâkimiyetini sona erdirmek istediğini ve Habsburg topraklarında eylemcilerden oluşan şebekeler kurmuş olduğunu biliyorlardı. Tüm Sırp irredantizm faaliyetlerinin kökeninde Belgrad kökenli milliyetçi şebekelerin Sırpçı propagandasının olduğunu varsayıyorlardı. Ama Narodna Odbrana ve Kara El arasındaki ilişki ve bağlantının gerçek yapısına dair çok az şey biliniyordu. Tüm bunlara rağmen, Saraybosna suikastından sonra Avusturya'nın düşünce ve eylemlerine yön verecek olan ana unsurlar 1914 ilkbaharına kadar yerli yerine oturmuştu.

ŞAHİNLER VE GÜVERCİNLER

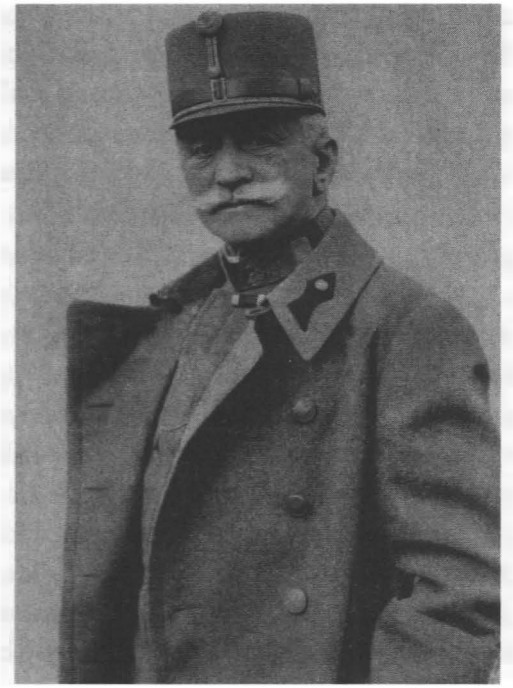
Balkan Savaşları, Avusturya'nın Balkanlar'daki güvenli konumunu yok edip Sırbistan'ı daha büyük ve güçlü hale getirdi. Krallığın toprakları yüzde 80 artmıştı. İkinci Balkan Savaşı sırasında General Putnik komutasındaki Sırp silahlı kuvvetleri disiplin ve inisiyatifiyle göz doldurmuştu. Habsburg hükümeti Belgrad'ın oluşturduğu askerî tehdit söz konusu olduğunda hep kaçamak cevap veriyordu. Aehrenthal bir keresinde Sırbistan'ı Avusturya'nın bahçesinden elma aşıran "yaramaz bir çocuk" olarak tanımlamıştı. Artık böyle bir ciddiyetsizlik mümkün değildi. 9 Kasım 1912 tarihli bir Genelkurmay raporunda Sırbistan'ın vurucu gücündeki ciddi artıştan bahsedilmişti. Fransızlardan alınan borçlar sayesinde demiryolu ağının geliştirilmesi, silah ve teçhizatta modernleşme ve silah altına alınan kişi sayısındaki muazzam artış sonucunda Sırbistan dişli bir savaşçı haline gelmişti.[107] Ayrıca Sırbistan'ın askerî gücünün zaman içerisinde artması da muhtemeldi; Sırbistan'ın iki Balkan savaşında ele geçirdiği topraklarda 1.6 milyon insan yaşıyordu. Belgrad'daki askerî ataşe Otto Gellinek'in Ekim 1913 tarihli raporunda henüz telaşa gerek olmasa da hiç kimsenin krallığın askerî gücünü hafife almaması gerektiği vurgulanmıştı. Dolayısıyla monarşinin, Sırp cephesini koruma hesapları yaparken karşısında Avusturya ordusuna denk bir ordu olduğunu dikkate alması gerekecekti.[108]

Balkanlar'da gittikçe bozulan güvenlik ortamına nasıl tepki verileceği Viyana'daki devlet adamları arasında ihtilaf konusu olmuştu. Avusturya-Macaristan bir şekilde Sırbistan'la uzlaşmaya mı varmalıydı,

yoksa onu diplomasiyle mi idare etmeliydi? Viyana, St. Petersburg ile arasını düzeltmeye mi çalışmalıydı? Yoksa çözüm askerî çatışmada mı yatıyordu? Avusturya-Macaristan devletinin çok katmanlı ağlarından net ve anlaşılır cevaplar almak zordur. İmparatorluğun dış politikası sistemin zirvesindeki tek bir organın icraatı değildi. Birbirleriyle ilişkileri kısmen gayriresmî ve sürekli değişken olan güç merkezlerinin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüydü. Merkezlerden biri Genelkurmay iken bir diğeri veliahdın Askerî İdare'siydi. Ballhausplatz'daki Dışişleri Bakanlığı da önemli bir aktördü ama aslında, içinde öne geçmek için rekabet eden siyasi grupların olduğu bir çerçeve işlevini görüyordu. İkili anayasa gereği imparatorluğun dış politikasında Macaristan başbakanına danışılması zorunluydu ve içişleri ile dışişleri arasındaki yakın ilişki diğer bakan ve kıdemli devlet adamlarının da belli sorunların çözümünde söz sahibi olmalarına imkân tanıyordu. Örneğin Bosna-Hersek'in yönetiminden sorumlu Müşterek Maliye Bakanı Leon Biliński ve hatta görüşleri bakanın görüşlerine her daim uymayan ve onun teoride astı olan Bosna *Landeschef*'i Vali Potiorek

Kont Leopold Berchtold

Conrad von Hötzendorf

bu kişiler arasındaydı. Bu sistemin yapısı öyle açıktı ki daha alt kademeden kişiler bile –örneğin diplomatlar ya da dışişlerindeki bölüm başkanları– talep edilmemiş bir tezkere takdim edip siyasi elitlerin dikkatini çekerek kimi zaman önemli bir rol üstlenebiliyorlardı. Hepsinin üzerinde bakanlarının ve danışmanlarının inisiyatiflerini dilediği gibi onaylama ya da engelleme hakkına sahip olan imparator bulunuyordu. Ama bu aktif olmaktan ziyade pasif bir roldü –siyasi elitlerin oluşturduğu güç merkezlerinin ürettiği inisiyatiflere cevap verir ya da aralarında aracılık yapardı.[109]

Bu bariz şekilde polikratik sistemde özellikle üç kişi söz sahibiydi: Avusturya Genelkurmay Başkanı Feldmareşal Yardımcısı Baron Franz Conrad von Hötzendorf, Habsburg veliahdı ve Avusturya-Este Arşidükü Franz Ferdinand, 1912'den itibaren müşterek dışişleri bakanı olan Kont Leopold von Berchtold.

Conrad von Hötzendorf yirminci yüzyılın başında Avrupa'da yüksek rütbeli askerler arasında en dikkat çekici isimlerden biriydi. 1906'da genelkurmay başkanı olarak atandığında elli dört yaşındaydı

ve kariyeri boyunca monarşinin düşmanlarına karşı savaşılması görüşünü hararetle savundu. İmparatorluğun dış ilişkileri konusunda Conrad fevkalade saldırgandı. Ama bir yandan da kendisinin görevine uygunluğundan derin ve samimi bir şüphe duyar ve sık sık istifa etme fikrini aklından geçirirdi. İnsan içine çıkmayı pek sevmez ve tek başına yürüyüşe çıktığı dağlarda kasvetli manzara resimleri çizerdi. Kendinden şüphe etme eğilimi belli aralıklarla girdiği ciddi depresyonlarla, özelllikle karısının 1905'te ölümünden sonra, daha da pekişti. Bu karmaşadan kurtulmak için Viyanalı bir sanayicinin karısı olan Gina von Reininghaus ile olan ilişkisine sığınmıştı.

Conrad'ın bir skandal potansiyeli taşıyan bu ilişkiyi sürdürmesi bir ölçüde karakterine de ışık tutmaktadır. Her şey 1907'de, Viyana'da ikilinin yan yana oturduğu bir akşam yemeğinde başladı. Bir hafta kadar sonra Conrad, Operngasse'deki Reininghaus konağına gitti ve kendisini ev sahibesine takdim etti: "Size fena halde âşık oldum ve aklımda sadece bir şey var: sizin benim eşim olmanız." Çok şaşıran Gina bunun söz konusu olmadığını söyledi; "yedi katlı taahhütle" kocasına ve altı çocuğuna bağlıydı. "Ne olursa olsun," diye devam etti Conrad, "asla vazgeçmeyeceğim – bu arzu benim kutup yıldızım olacak."[110] Birkaç gün sonra bir emir subayı Reininghaus'a geldi ve ondan başkomutanın kırılgan akıl sağlığını dikkate alarak, teklifini reddetmeden önce bir kez daha düşünmesini tavsiye etti. Sekiz gün sonra Conrad tekrar geldi ve Reininghaus'a eğer kendisini reddederse görevinden istifa edip kayıplara karışacağını söyledi. Anlaştılar. Reininghaus yakın gelecekte kocası ve çocukları ile kalmaya devam edecekti. Ama olur da bir gün kocasından ayrılırsa Conrad aklının bir köşesinde olacaktı. Başkomutanın oynadığı kumar –saldırgan mizacını aşk sanatında da başarıyla uygulamak– işe yaramıştı.

Gina sekiz yıl daha kocasıyla kaldı. O ve Conrad'ın gizlice görüşmeye ne zaman başladığı kesin olarak bilinmiyor. Gina'nın kocası Hans von Reininghaus boynuzlanmaktan pek rahatsız olmamıştı; başka kadınlarla kendini teselli edebilecek zengin bir iş adamıydı ve Conrad sayesinde kârlı askerî malzeme tedarik anlaşmaları yapabiliyordu. Bu zaman zarfında Conrad her fırsatta sevgilisini ziyaret etti. Birkaç günde bir ona aşk mektupları da yazdı. Ama bir skandal riskini göze almadan onları ifşa etmesi mümkün olmadığından mektupları "Izdırabımın Günlüğü" adlı bir albümde topladı. Bazı bilgi kırıntıları

dışında konu hep aynıydı: Gina onun tek neşe kaynağı, onu içinde bulunduğu umutsuzluk çukurundan çıkarabilecek ve kaderini ellerinde tutan tek kişiydi. Conrad, 1907-1915 yılları arasında, bazıları altmış sayfa uzunluğunda olan 3.000 mektup yazdı. Gina bu albümün varlığını ancak onun ölümünden sonra öğrendi.[111]

Bu ilişkinin öneminden ne kadar bahsetsek azdır; 1907'den savaşın başladığı tarihe kadar Conrad'ın hayatının merkezinde bu ilişki yer alıyordu ve askerî ve siyasi meseleler de dâhil olmak üzere diğer her şeyi gölgede bırakmıştı. Onun bu takıntılı karakterine bakarak profesyonel yaşamındaki bazı tavırlarına da bir anlam verebiliriz; aşırılıklara kaçarak meslek hayatını tehlikeye atması ya da itibarının lekelenmesi korkusuna karşı bağışıklık sahibi olması gibi. Hatta savaşı bile Gina'ya sahip olmanın bir vasıtası olarak görür hale gelmişti. Conrad ancak bir savaş kahramanı olarak Gina ile arasındaki sosyal engelleri aşabileceğini ve yeni boşanmış bir kadınla evlenmenin neden olacağı skandalı atlatabileceğini ummuştu. Gina'ya yazdığı bir mektupta, hayallerinde bir "Balkan savaşından" zafer şöhretiyle döndüğünü ve ihtiyatı tamamen elden bırakıp onu kendi karısı yaptığını anlatmıştı.[112] Bu yıllarda çekilen fotoğraflarında kendisini daha genç ve dinç göstermek için büyük çaba sarf eden bir adamı görmek mümkündür. Günümüzde Viyana'daki Staatsarchiv'de bulunan şahsi evrakları arasında gazetelerden kesilmiş kırışıklık giderici krem reklamları da bulunmaktadır. Kısacası Conrad, Avrupa erkekliğinin, bir açıdan yüzyıl sonuna özgü olan daha kırılgan ve süslü tarafını yansıtıyordu.

Conrad, Habsburg monarşisinin jeopolitik çıkmazlarına, aşk hayatına da yansıyan saplantılı sabit fikirlilikle bakıyordu. 1914 öncesindeki Avrupalı komutanlar arasında dahi agresif biri sayılırdı. Hemen hemen her diplomatik meseleye cevabı savaştı; bu yaklaşımında 1906 ve 1914 yılları arasında neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştı. Conrad defalarca Sırbistan, Karadağ, Rusya, Romanya ve hatta Avusturya'nın sadık olmayan müttefiki ve Balkanlar'daki rakibi İtalya'ya karşı önleyici savaşlar açılması tavsiyesinde bulunmuştu.[113] Bu fikirlerini hiçbir zaman gizlememiş, Genelkurmay'a yakınlığıyla bilinen *Militärische Rundschau* gibi gazetelerde halkla paylaşmıştı.[114] Fikirlerinin değişmezliğinden gurur duyar, bunu tutarlılığının ve metanetinin nişanesi olarak görürdü. "Burada her zaman savunduğum

şeyi savunuyorum," cümlesini bakanlara ve diğer subaylara gönderdiği mektup ve raporlarda kullanmayı pek severdi. Ayrıca meslektaşları ve üstlerini rahatsız eden kibirli, zorlama ve azarlar nitelikte bir üslubu vardı. 1912'de, ilişkileri herkesin malumu olduğunda Gina, Conrad'a imparatorla daha yumuşak bir tonda konuşur ve onu "dövecekmiş gibi" davranmazsa yaşlı adamla daha iyi anlaşabileceğini söylemişti.[115]

Conrad'ın ufkunda pek çok potansiyel düşman vardı ama aklını en çok kurcalayan devlet Sırbistan'dı. 1907 sonunda verdiği bir muhtırada Sırbistan'ın işgal ve ilhakını tavsiye etmiş ve Sırbistan'ı "[İmparatorluğun] Güney Slav bölgelerinin ayrılması için sürekli komplo hazırlığı içerisinde olan bir fesat yuvası" olarak tanımlamıştı.[116] 1908-1909 yıllarında, ilhak krizi zirvedeyken, Belgrad'a karşı önleyici bir savaşa girilmesini tavsiye etti. 1909 ilkbaharında Gina'ya şunları söylemişti: "Hiçbir şey yapmadan beklemek suçtur. Sırbistan'a savaş açılması monarşiyi kurtarabilirdi. Birkaç yıl sonra bunu yapmadığımız için feci şekilde pişman olacağız ve tüm sorumluluk benim üzerime yüklenecek."[117] Conrad 1912-1913 Balkan Savaşı krizi sırasında da Sırbistan'a savaş açılması çağrısında bulundu. 1 Ocak 1913 ile 1 Ocak 1914 arasındaki on iki ay boyunca en az yirmi beş kez Sırbistan'a savaş ilan edilmesi gerektiğini öne sürdü.[118] Bu kararlı çatışma arayışının altında, mücadele ve rekabetin devletler arasındaki siyasetin kaçınılmaz ve gerekli bir parçası olarak görüldüğü sosyal Darwinci felsefe yatıyordu. Conrad'ın bakış açısı tam anlamıyla ırkçı değildi (gerçi Cermen ve Slav halkları arasında yaklaşan bir çatışmayı öngören birçok genç Habsburg subayı vardı); onunki daha ziyade kendi güvenliklerini her şeyin üzerinde tutan devletler arasındaki ebedî sürtüşmenin kasvetli bir Hobbesvari tasavvuruydu.[119]

Balkan Savaşları çıkana kadar Conrad'ın müdahalelerinin sayısı çok, etkisi azdı. Fikirlerinin değişmezliği, bu fikirlerin sivil liderler gözünde değerini azaltıyordu. 1908'de Sırbistan'a önleyici savaş açılmasını teklif ettiğinde İmparator Franz Joseph onu açıkça reddetti. Aehrenthal de onun görüşlerine kıymet vermiyordu ve başkomutanın, politika belirleme sürecine burnunu sokmasına tahammülü giderek azalıyordu. Ekim 1911'de Conrad İtalya ile savaşa girilmesi için bastırdığında artık sabrı tükenen Aehrenthal imparatora bir şikâyet dilekçesi verdi. Aehrenthal'in yazdığına göre Conrad Genelkurmay bünyesinde bir "savaş grubu" oluşturmuştu. Eğer müdahale edilmezse

bu durum "monarşinin siyaset yapabilme yetisini felce uğratacaktı".[120] 15 Kasım'da imparatorla yapılan hararetli bir görüşmede tartışma patlak verdi. Susmak bilmeyen başkomutandan bıkan İmparator Franz Joseph, kendisini azarlamak için Schönbrunn'a çağırdı. "Aehrenthal'e yönelik bu saldırılardan sizi men ederim," dedi Conrad'a. "İtalya ve Balkanlar hakkında tekrarlanan bu serzenişler aslında *beni* hedef almaktadır. Politikayı *ben* belirlerim! Benimki barışı hedef alan bir politikadır. Herkes bununla yaşamayı öğrenecek."[121] Habsburg İmparatoru ile Genelkurmay Başkanı arasındaki bu çatışma dikkate değerdir. Conrad'ın seleflerinin döneminde bu türden bir çatışma hayal bile edilemezdi.[122] Bu olay, Habsburg komuta yapısını teşkil eden öğelerin dağılmaya başladığını ve karar mekanizmasını daha karmaşık hale getiren bir özerklik elde etmeye yöneldiğini göstermektedir. İmparatorun kendisini azarlamasından yılmayan Conrad etkili bir karşılık vermeye hazırlandı ama imparatorun kendisini görevden almasıyla cevabını takdim etmeye fırsat bulamadı. Görevden alınışı 2 Aralık 1911'de resmen ilan edildi.[123]

Conrad ve onun savaş politikasının en istikrarlı ve nüfuzlu karşıtı, Saraybosna'da öldürülmesi 1914 Temmuz Krizi'ne yol açacak olan

Franz Ferdinand, Avusturya-Este Arşidükü

Habsburg Veliahdı Franz Ferdinand'dı. Franz Ferdinand'ın Habsburg yönetim kademesindeki konumu hayati olduğu kadar karmaşıktı da. Kendisi sarayda tecrit edilmiş biriydi. İmparatorla ilişkisi sıcak değildi. Tahta ancak imparatorun oğlu Veliaht Prens Rudolf'un Ocak 1889'da intihar etmesiyle varis olabilmişti. Bu yetenekli ve gözde prensin hatırasının, onun yerine geçen aksi ve sağı solu belirsiz adamla imparator arasındaki ilişkiyi gölgelediğine şüphe yoktur. İmparator, oğlunun ölümünden ancak beş yıl sonra Franz Ferdinand'ı veliahdı olarak tayin etmeye hazırlanmaya başlamış ve ancak bundan iki yıl sonra, 1896'da arşidük tahtın kesin varisi olmuştu. Ama o tarihten sonra bile imparator yeğeni ile ancak tenezzül edermişçesine görüştü ve arşidükün imparatorla görüşmeye giderken müdürün odasına giden bir öğrenci gibi titrediği söyleniyordu.

Franz Ferdinand'ın Temmuz 1900'de Çek soylusu Sophie Chotek ile evlenmesi skandalı imparator ile ilişkisini daha da germişti. Bu, imparator ve Habsburg ailesinin rızası dışında yapılmış bir aşk evliliğiydi. Asil bir Bohemya sülalesinden geliyor olsa da Kontes Sophie Chotek, Habsburg Hanedanı'nın kriterlerine uymuyordu. Franz Ferdinand bu evlilik için izin alabilmek amacıyla büyük bir kampanya başlatmış ve başpiskoposların, bakanların ve en nihayetinde Alman Kayzeri II. Wilhelm ve Papa XIII. Leo'nun da desteğini almayı başarmıştı. Franz Joseph sonunda pes etse de çiftin 1914'teki feci ölümüne kadar evliliklerini tasvip etmedi.[124] Yeğenine, bu evlilikten doğacak çocuğun Habsburg tahtının varisleri dışında bırakılacağına dair yemin ettirmişti. Evlilikten sonra çift, hanedan hayatının neredeyse her safhasını düzenleyen Habsburg saray protokolünün küçümsemelerine tahammül etmek zorunda kaldı. Arşidüşes unvanını taşımasına müsaade edilmeyen Sophie'ye önce ilk prenses, sonra da Hohenberg Düşesi unvanları verildi. Operada kraliyet locasında ve gala yemeklerinde kocasının yanında oturmasına ve altın rengi tekerlekli şık kraliyet arabasına kocasıyla birlikte binmesine izin verilmedi. Ona en çok zorluk çıkaran kişi imparatorun saray nazırı Prens Montenuovo'ydu. Napolyon'un eşlerinden birinin gayrimeşru çocuğu olan prens, Sophie'ye her fırsatta kuralları en ince ayrıntısına kadar hatırlatıyordu.

1906'da imparatorun yeğenini ordu genel müfettişi olarak tayin etmesinden sonra Franz Ferdinand sarayda tecrit halinde geçirdiği yılları çifte monarşinin yönetim yapısı içerisinde kendi iktidarının

temelini kurarak telafi etti. Bazı mevki sahiplerinin (başta Aehrenthal ve Conrad'ın) desteğini teminat altına almasına ek olarak, Aşağı Belvedere'deki konutuna yakın olan Askerî İdare'nin faaliyetlerini artırdı. Yetenekli emir subayı Binbaşı Alexander Brosch von Aarenau yönetimindeki Askerî İdare, bakanlıklara bağlı olarak yeniden örgütlenmişti. Bu kurumun görünürde askerî amaçlı olan istihbarat kanalları siyasi veri toplama faaliyetlerini gizlemeye yararken, Belvedere'den yönetilen yandaş gazeteciler şebekesi arşidükün fikirlerini yaymak, siyasi rakipleri gözden düşürmek ve toplumsal tartışmaları yönlendirmek için kullanılıyordu. Yılda 10.000'den fazla yazışmayı tetkik eden Askerî İdare zaman içinde imparatorluğun beyin takımı, sistem içinde –kimilerinin bir "gölge hükümet" olarak gördüğü– bir güç merkezi haline geldi.[125] Tüm beyin takımı gibi bunun da dert edindiği bir mesele vardı. Faaliyetleri hakkında yapılan bir iç inceleme sonucunda başlıca siyasi hedefinin Habsburg İmparatorluğu'nun "ulusal-federal parçalanmasını" hızlandırabilecek tüm "olası aksilikleri" önlemek olduğu sonucuna varıldı.[126]

Siyasi parçalanma endişesinin merkezinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun doğusunu kontrolü altında bulunduran Macar elitlerine duyulan köklü düşmanlık yer alıyordu.[127] Arşidük ve danışmanları, 1866'da Avusturya'nın Prusya'ya yenilmesinden sonra inşa edilen çifte monarşiyi açıkça eleştiriyorlardı. Franz Ferdinand'ın gözünde bu düzenlemenin hayati bir kusuru bulunuyordu: Gücün kibirli ve siyasi açıdan güvenilmez Macar elitlerinin elinde toplanmasına izin verirken diğer dokuz Habsburg milletini dışlamıştı. Binbaşı Brosch, ekibini Aşağı Belvedere'e yerleştirdikten sonra hoşnutsuz Macar aydınlar ve uzmanlarla temasa geçti ve Askerî İdare, Macaristan Krallığı'nın baskıcı uygulamalarına karşı çıkan Slav ve Rumen muhalefetin uğrak mekânı haline geldi.[128]

Arşidük tahta çıktıktan sonra imparatorluk sistemini yeniden düzenleyeceğini gizlememişti. Ana hedefi, monarşinin doğu kısmındaki Macar hâkimiyetini sona erdirmekti. Franz Ferdinand bir süre imparatorluk içerisinde Hırvat (dolayısıyla Katolik) egemen "Yugoslavya" kurarak monarşi içindeki Slav unsurları güçlendirmeyi düşündü. Bu fikre yakın durması, Ortodoks Sırplardan oluşan düşmanlarının nefretini uyandırdı. Ama 1914'te arşidük bu plandan vazgeçip imparatorluğu,

büyük kısmı Slav çoğunluğa sahip, on beş üye devletten oluşan "Büyük Avusturya Birleşik Devletleri" haline getirmeyi planlamaya başladı.[129]

Arşidük ve danışmanları Macarların gücünü azaltarak hem Habsburg Hanedanı'nın otoritesini pekiştirmek hem de imparatorluğa mensup diğer milletlerin sadakatini artırmak istemişti. Bu programdan, arşidükün radikal fikirlere sahip bir reformcu olduğunu ve tahta çıkması halinde 1914 öncesinde Avusturya siyasetini felç eden kargaşayı ortadan kaldırmaya niyetli olduğunu anlamak zor değildir. Ayrıca bu planla veliaht doğrudan hükümdarla da karşı karşıya gelmiş oluyordu. İmparator, kendi döneminin en büyük başarılarından biri olarak kabul ettiği 1867 Uzlaşması ile belirlenen çifte yönetimin değiştirilmesini istemiyordu.

Franz Ferdinand'ın iç reform programının dış politika görüşü üzerinde de büyük etkisi vardı. Monarşinin mevcut yapısal zayıflığının ve radikal iç reform ihtiyacının çatışma odaklı bir dış politikayı imkânsız hale getirdiğine inanıyordu. O nedenle Franz Ferdinand, Conrad'ın saldırgan yaklaşımına şiddetle karşıydı. Burada ironik bir durum vardı çünkü Conrad'ı, ondan çok daha liyakat sahibi pek çok komutanı es geçerek genelkurmay başkanlığı makamına getiren kişi ordu genel müfettişi sıfatıyla Franz Ferdinand'ın kendisiydi. Belki de bu yüzden Franz Ferdinand, çoğunlukla –ve hatalı olarak– savaş yanlısı grubun başı olarak görülmüştür. İkisi, milletlere eşit muamele edilmesi ve savaş halinde muhtemelen pek işe yaramayacak olan yaşlı kıdemli subayların emekliye ayrılması gibi bazı konularda hemfikirdi.[130] Franz Ferdinand, Conrad'ı şahsen de severdi; bunun bir nedeni de Conrad'ın Ferdinand'ın karısını sevmesi ve ona saygı göstermesiydi (veliaht genelde insanları sıradışı evliğine olan tutumlarına göre değerlendirirdi ve Conrad da, bariz nedenlerden ötürü, arşidükün bu sıradışı tercihini hoş karşılamıştı). Ama güvenlik ve diplomasi söz konusu olduğunda fikir ayrılıkları başlıyordu.

Conrad orduyu sadece bir modern savaş aracı olarak görüyordu ve onun bir sonraki büyük çatışmanın koşullarına uygun olarak modernleştirilmesi ve hazırlanmasına kendini adamıştı; Franz Ferdinand içinse ordu her şeyden önce iç istikrarın koruyucusuydu. Franz Ferdinand dretnotlardan oluşan bir donanma kurarak Adriyatik'te kesin hâkimiyet sağlamak isteyen bir donanma meraklısıydı; Conrad ise donanmayı kaynak israfı olarak görüp kara kuvvetlerine yatırım

yapmanın daha faydalı olduğuna inanırdı. Arşidüke, "Denizdeki en büyük zafer karadaki bir yenilgiyi telafi edemez," demişti.[131] Conrad'ın aksine Franz Ferdinand Bosna'nın ilhakına da karşıydı. "Perişan haldeki iç işlerimiz dikkate alındığında," demişti Ağustos 1908'de Aehrenthal'e, "ilkesel olarak bu tür güç oyunlarına karşıyım."[132] Ekim ortasında Sırbistan'ın ilhaka verdiği tepkiden endişelenerek Aehrenthal'i krizin bir savaşla sonuçlanmasına izin vermemesi konusunda uyardı: "Bu bize hiçbir şey sağlamaz ve bu Balkan serserileri İngiltere'den ve hatta İtalya'dan cesaret alıp bizi askerî bir hamle yapmaya kışkırtabilirler."[133] Brosch'a Sırplara ve Karadağlılara hadlerini bildirmenin güzel olduğunu söylemiş, ama bu tür "ucuz başarıların" bir Avrupa krizine yol açıp imparatorluğu "iki üç cephede" yürütemeyeceği "bir savaşa" sokmasını istemediğini de eklemişti. Conrad'ın zapt edilmesini de tembihlemişti. Aralık 1911'de Conrad Avusturya-Macaristan'ın Trablusgarp Savaşı'ndan istifade ederek İtalya'ya savaş açması gerektiğini söylediğinde ipler koptu. İmparatorun Aralık 1911'de Conrad'ı görevden almasının en büyük nedeni Franz Ferdinand'ın ondan desteğini çekmiş olmasıydı.[134]

Franz Ferdinand'ın en nüfuzlu dostu, yeni Habsburg dışişleri bakanı Kont Leopold Berchtold'du. Berchtold zengin, zevk sahibi, şehirli ve Avusturya-Macaristan'ın kuzeyinde hâlâ söz sahibi olan toprak sahibi asilzadelerden biriydi. Son derece temkinli ve hatta çekingen biri olarak, içgüdüleriyle hareket eden bir siyasetçi değildi. Asıl tutkuları sanat, edebiyat ve at yarışıydı ve hepsini serveti yettiği kadar takip ederdi. Diplomasi kariyeri yapmak istemesinin nedeni kişisel kazanç ve şöhret arzusundan ziyade imparatora ve Dışişleri Bakanı Aehrenthal'e olan şahsi sadakatiydi. Hem mevkisini yükseltecek hem de sorumluluğunu artıracak makamlara terfi ettirildiği zaman gösterdiği isteksizlikte gerçekten samimiydi.

Kamu hizmetinden dışişlerine geçtikten sonra Berchtold 1903'te St. Petersburg'a gönderilene kadar Paris ve Londra'da görev yaptı. Orada 1899'dan beri Rusya büyükelçisi olarak görev yapmakta olan Aehrenthal ile tanışıp dost oldu. St. Petersburg'a tayin edilmesi hoşuna gitmişti, çünkü Berchtold, Avusturya-Rusya ittifakının hararetli bir destekçisiydi. Balkanlar gibi potansiyel çatışma alanlarında Rusya ile işbirliği üzerine kurulu iyi ilişkilerin sürdürülmesinin iki imparatorluğun emniyeti ve Avrupa barışı için elzem olduğuna inanıyordu. St.

Petersburg'da Aehrenthal'in meslektaşı olarak çalışmak ve iki ülkenin iyi ilişkiler kurmasında pay sahibi olmak ona büyük bir mesleki tatmin sağlıyordu. Aehrenthal Viyana'ya döndüğünde Berchtold büyükelçi olmayı memnuniyetle kabul etti. Avusturya-Rusya ilişkilerine dair görüşlerinin Viyana'daki yeni bakan tarafından da paylaşıldığını bilmek ona güven veriyordu.[135]

Bu nedenle, 1908'de Avusturya-Rusya ilişkileri birden bozulduğunda kendisini en önde buluvermek onun için tam bir şok oldu. Berchtold'un yeni görevinin ilk on sekiz ayı, İzvolski'nin Avusturya ile yapılan anlaşmadan uzaklaşarak 1907 İngiliz-Rus Anlaşması üzerine kurulan kıta stratejisine doğru kaydığına dair belirtilere rağmen, nispeten sakin geçti.[136] Ama Bosna ilhak krizi gelecekte Rus dışişleri bakanı ile işbirliği yapma umutlarını tamamen ortadan kaldırdı ve Berchtold'un en başta makamını kabul etme nedeni olan detant politikasını da zayıflattı. Berchtold, Aehrenthal'in Avusturya-Macaristan'ın itibarı uğruna Rusya'nın iyi niyetini çiğneyip geçme hevesini bir türlü anlayamamıştı. Berchtold 19 Kasım 1908'de bakana gönderdiği mektupta eski akıl hocasının politikasını üstü kapalı olarak eleştirdi. "Panslavizm etkisi altındaki Rus millî duygularının marazi yükselişi [göz önüne alındığında] bizim başlatmış olduğumuz etkin Balkan politikasının [kaçınılmaz olarak] Rusya ile ilişkilerimiz üzerinde daha da olumsuz bir etkisi olacaktır," diye yazdı. Son yaşananlar St. Petersburg'da görevine devam etmesini "son derece zor" hale getirmişti. Belki bir başkası iyi ilişkiler kuracak karizma ve sıcaklığa sahipti ama onun gibi sıradan kabiliyetleri olan birisi için bu, hiç olmayacak bir işe kalkışmak olurdu. Berchtold, durum normale döner dönmez görevinden alınması talebiyle mektubunu sonlandırmıştı.[137]

Berchtold 1911 Nisan'ına kadar St. Petersburg'da kaldı ama görevi onun için büyük bir yük haline gelmişti. Yirminci yüzyıl başlarının St. Petersburg oligarşisi içinde toplumsal yaşamın karakteristik bir özelliği olan dikkat çekici zenginlik gösterilerinden de sıkılmıştı. Ocak 1910'da Kontes Tekla Orlov-Davidov'un sarayındaki bir baloya katıldı. Boulanger tarafından Versailles modeline göre tasarlanmış bir bina olan saraydaki balo salonu ve balkonlar, büyük masraflar yapılarak kuzey kışında özel bir trenle Fransız Rivierası'ndaki seralardan getirilen taze çiçeklerle bezenmişti. Berchtold gibi zengin bir sanat koleksiyoncusu ve yarış meraklısı için bile böylesi bir müsriflik kabul

edilebilir değildi.[138] Bu nedenle St. Petersburg'dan ayrılıp Buchlau'daki konağına döndüğünde büyük bir rahatlama duydu. Uzaklaşmanın verdiği huzur sadece on ay sürdü. 19 Şubat 1912'de imparator onu Viyana'ya çağırıp Aehrenthal'in yerine dışişleri bakanı olarak tayin etti.

Berchtold yeni makamına Rusya ile ilişkileri düzeltme yönünde samimi bir istekle geldi; zaten imparatorun kendisini tayin etmesinin nedeni de bunu başarabileceğine duyduğu inançtı.[139] Detant arayışı St. Petersburg'daki yeni Avusturya Büyükelçisi Kont Duglas Thurn tarafından da destekleniyordu ve Berchtold çok geçmeden Franz Ferdinand'ın kendisi için güçlü bir müttefik olabileceğini anladı. Franz Ferdinand yeni dışişleri bakanına nasihatler verip onu "korkunç selefleri Goluchowski ve Aehrenthal'den" daha başarılı olacağı yönünde temin etti ve Balkanlar'da detant politikasını destekledi.[140] O an için Rusya ile ilişkileri düzeltme yolunda ne yapılabileceği belirsizdi. Nikolay Hartvig, Sırp aşırı milliyetçiliğini körüklüyordu, buna Habsburg İmparatorluğu'nun içindeki irredantist kışkırtmalar da dâhildi. Dahası, Avusturya'nın bilmediği Rus ajanları çoktan Osmanlı ve Avusturya'ya karşı bir Balkan ittifakı kurulması için çalışmaya başlamışlardı. Her şeye rağmen Müşterek Dışişleri Bakanlığı'ndaki yeni yönetim, fikir alışverişinin başlaması konusunda istekliydi. Berchtold 30 Nisan 1912'de bir Macar heyetine, izleyeceği politikanın "mevcut olanı koruyup rekabet ve şoklardan uzak durma" üzerine kurulu bir "istikrar ve barış politikası" olacağını söyledi.[141]

Balkan Savaşları bu azmi kırılma noktasına kadar sınayacaktı. En büyük sürtüşme konusu Arnavutluk olacaktı. Avusturya, ileride kendisinin uydusu olacağını umut ettiği bağımsız Arnavutluk idealini desteklemeye devam etti. Diğer taraftan Sırp hükümeti kendisini Adriyatik kıyısına bağlayacak toprakları ele geçirmeyi kafasına koymuştu. 1912 ve 1913 Balkan Savaşları sırasında Kuzey Arnavutluk'a yönelik başarılı Sırp taarruzları bir dizi uluslararası krizi tetikledi. Bunun sonucu da Avusturya-Sırbistan ilişkilerinin bozulması oldu. Avusturya'nın Sırbistan'ın taleplerini karşılama (ya da ciddiye alma) isteği kayboldu ve Sırbistan güney ve güneydoğuda ele geçirdiği yeni topraklar sayesinde artan özgüveniyle daha tehditkâr hale gelmeye başladı.

Avusturya'nın Belgrad'ın başarıları karşısındaki düşmanca tutumu, 1913'ten itibaren Sırp kuvvetlerinin ele geçirdiği topraklardan gelmeye

başlayan kötü haberlerle iyice pekişti. Ekim 1913'te, Üsküp'teki Avusturya Başkonsolosu Jehlitschka'dan bölge halkının katledildiğine dair bir rapor geldi. Bu raporlardan birinde, üç köyün sakinleriyle birlikte imha edildiği yazıyordu. Erkekler köyden çıkarılıp kurşuna dizilmişti; evler ateşe verilmiş ve yangından kaçan kadın ve çocuklar süngülenmişti. Konsolosun raporuna göre genel olarak subaylar erkekleri vururken kadın ve çocukları öldürmek de erlere düşüyordu. Diğer bir kaynak da Sırp işgalcilere karşı Arnavut isyanının gerçekleştiği bölgede yer alan Gostivar'ı ele geçiren Sırp askerlerinin davranışlarını tasvir etmişti. İsyana katılmadığı halde 300 Gostivarlı Müslüman tutuklanmış, gece yirmili otuzlu gruplar halinde şehir dışına çıkarılıp süngü ve dipçiklerle öldürülmüş (uyuyan şehir sakinlerinin duymaması için ateş edilmemişti) ve daha sonra cesetleri önceden bu iş için kazılmış olan büyük bir çukura atılmıştı. Jehlitschka bunların anlık gaddarlıklar olmayıp "yukarıdan gelen emirler doğrultusunda gerçekleştirilen bir imha ve temizleme operasyonu" olduğu kanaatindeydi.[142]

Bölgedeki İngiliz yetkililerin gönderdikleriyle hemen hemen aynı şeyi söyleyen bu raporlar kaçınılmaz şekilde Viyana'daki devlet adamlarının düşünce ve hareketlerini etkilemişti. Mayıs 1914'te Viyana'daki Sırp elçisi Yovanoviç, Fransız elçisinin dahi yeni ele geçirilen bölgelerde Sırp askerlerinin yaptıkları hakkında kendisine şikâyette bulunduğunu bildirmişti. Benzer şikâyetler Yunan, Türk, Bulgar ve Arnavut meslektaşlarından da gelmiş ve bu durumun Sırbistan'ın itibarını zedeleyerek "çok kötü sonuçlar" doğurmasından korkulmuştu.[143] Pasiç ve bakanlarının yaşananları inkâra devam etmesi, hükümetin ya bu katliamların arkasında olduğu ya da olanları önlemek veya araştırmak gibi bir niyeti olmadığı yönündeki görüşleri destekledi. Belgrad'daki Avusturya-Macaristan büyükelçisi, Viyana basınında Sırp hükümetine azınlıklara iyi davranmasını ve onları uzlaşma ile kendi yanına çekmesini tavsiye eden yazıları görünce gülmüştü. Berchtold'a gönderdiği bir mektupta böyle tavsiyelerin ancak "medeni devletlerde" işe yarayabileceğini söylemişti. Oysaki Sırbistan "cinayet ve katliamın bir sistem haline getirildiği" bir yerdi.[144] Bu raporların Avusturya diplomasisi üzerindeki etkisini tayin etmek güçtür; Sırbistan ve halkı hakkında zaten derin önyargıları olan Avusturyalı devlet adamlarını fazla şaşırtmamış olmaları gerekir. En azından, Viyana'nın

gözünde Sırbistan'ın bölgesel yayılmacılığının gayrimeşruluğunu daha da vurgulamışlardır.

Her şeye rağmen 1914 ilkbahar ve yazında Avusturya ile Sırbistan arasında bir savaş muhtemel görünmüyordu. O yılın ilkbaharında Belgrad'daki ortam genel olarak sakindi ve Balkan Savaşları sonrasındaki yorgunluğu ve memnuniyeti yansıtıyordu. Yeni ele geçirilen bölgelerin istikrarsızlığı ve mayısta Sırbistan'ı sarsan sivil-askerî kriz, Belgrad hükümetinin ileride sadece iç istikrarın sağlanmasına yoğunlaşacağı şüphelerinin doğmasına neden olmuştu. Belgrad'daki Avusturya-Macaristan elçisi Baron Giesl, 24 Mayıs 1914 tarihli bir raporda, Arnavutluk sınırındaki Sırp birliklerinin sayısı hâlâ fazla olsa da krizin daha fazla tırmanacağından endişe etmenin yersiz olduğunu yazmıştı. Üç hafta sonra, 16 Haziran'da, Belgrad askerî ataşesi Gellinek'ten gelen mesajda da benzer şekilde teskin edici ifadeler yer alıyordu. Tatildeki subayların geri çağrıldığı doğruydu, yedek kuvvetlerden de bulundukları mevkilerden ayrılmamaları istenmişti ve ordu teyakkuz halinde bekletiliyordu. Ama Avusturya-Macaristan ya da Arnavutluk'u hedef alan bir saldırı niyetine dair herhangi bir belirti bulunmuyordu. Güney cephesinde yeni bir şey yoktu.

Avusturyalıların da savaşa meyilli olduğuna dair bir işaret yoktu. Haziran başında Berchtold kıdemli bir Dışişleri Bakanlığı bölüm şefi olan Baron Franz Matscheko'dan imparatorluğun Balkanlar'daki temel endişelerinin belirtildiği ve çarelerinin sunulduğu bir durum raporu hazırlamasını istedi. Forgách ve Berchtold'a danışılarak hazırlanan ve 24 Haziran'da dışişleri bakanına teslim edilen "Matscheko muhtırası" Viyana'nın 1914 yazındaki düşüncelerine dair elimizdeki en açık kaynaktır. Pek iç açıcı bir belge değildir. Matscheko Balkanlar'da sadece iki olumlu gelişmeden bahsediyordu: Avusturya-Macaristan ve nihayet "Rus hipnozundan uyanan" Bulgaristan arasındaki yakınlaşma ve bağımsız Arnavutluk'un kurulması.[147] Ama Arnavutluk başarılı bir devlet kurma örneği sayılmazdı; istikrar ve adaletten pek söz edilemezdi ve dış yardım olmadan düzenin sağlanamayacağı Arnavutların arasında yaygın bir görüştü.[148] Neredeyse diğer her şey de olumsuzdu. İki Balkan savaşıyla daha da güçlenen ve büyüyen Sırbistan her zamankinden daha büyük bir tehdit haline gelmişti. Rumen halkının görüşleri Rusya lehine değişmekteydi ve bu da Romanya'nın Üçlü İttifak'tan ayrılıp Rusya'nın safına geçebileceği şüphesinin doğmasına

neden olmuştu. Avusturya attığı her adımda –Fransa'nın desteklediği– "saldırgan ve statükoya aykırı" bir Rus politikası ile karşı karşıya kalıyordu. Osmanlıların Avrupa'daki varlığı artık ortadan kalkmış olduğu için Rusya destekli Balkan Birliği'nin tek hedefi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkacak küçük devletlerin Rusya'nın uyduları haline gelmesi olabilirdi.

Peki çare neydi? Bildiride dört ana diplomatik hedef arz edilmişti. İlk olarak Almanların, Avusturya'nın Balkan politikasını desteklemesi sağlanmalıydı; Berlin, Balkanlar'da Viyana'nın karşı karşıya olduğu sıkıntıların ciddiyetini bir türlü kavrayamamıştı ve daha fazla destek vermesinin ne kadar önemli olduğunun ona mutlaka izah edilmesi gerekiyordu. İkinci olarak, kime sadık olduğunu açıklaması için Romanya'ya baskı yapılmalıydı. Ruslar, Avusturya-Macaristan'a karşı yeni bir avantaja sahip olabilmek için Romanya'yı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Eğer Romanya'nın İtilaf Devletleri'ne katılmak gibi bir niyeti varsa Viyana'nın bunu en kısa sürede öğrenip Transilvanya ve Doğu Macaristan'ın geri kalan bölgelerinin savunulması için gereken hazırlıklara başlaması gerekiyordu. Üçüncü olarak, derinleşen Rusya-Sırbistan ilişkilerinin dengelenmesi için Bulgaristan'la bir ittifak yapılması elzemdi. Son olarak da ekonomik tavizler yoluyla Sırbistan zıtlaşma politikasından uzaklaştırılmalıydı; gerçi Matscheko bu tür girişimlerle Belgrad'ın düşmanlığının üstesinden gelmenin mümkün olacağından emin değildi.

Matscheko'nun metninde, o dönemde pek çok Avusturyalının kabul edeceği gibi yirminci yüzyılın başında Viyana'ya hâkim olan hava ve kültürün niteliklerini yansıtan paranoya, telaş ve kaderciliğin izlerini görmek mümkündür. Ama Viyana'nın –sınırlı ya da topyekûn– savaşı kaçınılmaz, gerekli ya da istenen bir şey olarak düşündüğüne dair hiçbir belirti yoktu. Aksine devamlı çözüme diplomatik araçlarla varılması üzerinde duruluyordu; bu da Viyana'nın kendisine yakıştırdığı "muhafazakâr barış politikası" savunucusu rolüyle de uyum içerisindeydi.[149]

Diğer taraftan Aralık 1912'de genelkurmay başkanlığı görevinden alınan Conrad'ın savaş politikasındaki ısrarında hiçbir değişiklik olmamıştı. Ama otoritesi hızla zayıflıyordu. Mayıs 1913'te, eski askerî karşı istihbarat başkanı olan Prag 8. Kolordu komutanı Albay Alfred Redl'in düzenli olarak, seferberlik programlarının da dâhil olduğu

Avusturya askerî sırlarını St. Petersburg'a sızdırdığı ve oradan da bu sırların Belgrad ile paylaştığı keşfedildi. Bu skandal, söz konusu atamalar onun döneminde yapıldığı için Conrad'ın askerî idarecilik vasıflarıyla ilgili olumsuz bir kanaate neden olmuştu. Gösterişli bir hayat süren bir eşcinsel olan Redl'in rahatlığı ve masraflı ilişkileri onu Rus istihbaratının şantajları için kolay hedef haline getirmişti. Peki bu, 1906'dan beri Redl'in hareketlerini takip etmekten sorumlu olan Conrad'ın gözünden nasıl kaçmıştı? Conrad'ın görevinin bu kısmıyla pek ilgilenmediği ve çoğu üst düzey komutanı sadece ismen tanıdığı herkesçe biliniyordu. Bir otel odasında, itibarı yerle bir olan albaya bir tabanca verip onu intihara teşvik etmekle hatasını ikiye katladı. Redl tabancayı kullandı; bu hem dindar bir Katolik olan veliahdı gücendiren bir hareketti hem de –daha da önemlisi– Redl'den St. Petersburg'a neleri nasıl sızdırdığına dair bilgi alınması imkânını ortadan kaldırmıştı.

Aslında Conrad'ın niyeti de bu olabilirdi, çünkü Avusturya'nın askerî sırlarını satan kişiler arasında Čedomil Jandrić adında ve Conrad'ın oğlu Kurt'un arkadaşı olan Slav kökenli bir kurmay subay da bulunuyordu. Čedomil ve Kurt, Askerî Akademi'de sınıf arkadaşıydı ve genelde birlikte içip eğlenirlerdi. Dolayısıyla Jandrić, Kurt'un İtalyan metresi (bu bakımdan belki de Kurt da işin içindeydi) ve aynı çevreden arkadaşların bu sırların İtalyanlara satılmasında ve daha sonra St. Petersburg'un eline geçmesinde dahli olduğu konusunda şüpheler vardı. Eğer dönemin St. Petersburg askerî istihbarat başkanı olan Albay Mihail Alekseyeviç Sveşin'in iddialarına inanırsak Kurt von Hötzendorf da bu ihanetle doğrudan ilişkiliydi. Sveşin ileride Avusturya ajanlarının Rusya'ya yüksek önemde askerî istihbarat sağladığını ve bunların arasında başkomutanın oğlunun babasının çalışma odasından çaldığı belgelerin de olduğunu iddia etmişti. Bu karmaşık ilişkilerin Conrad üzerindeki etkisini kestirmek güç değildir. Kurt von Hötzendorf'un suçunun boyutları (eğer kendisi gerçekten bir casussa) o dönemde ortaya çıkmamıştı ama Mayıs 1913'te, Viyana'da Conrad'ın başkanlığındaki üst düzey subaylar arasında bir toplantı düzenlendi ve genç adamın arkadaşları hakkında önemli bilgiler sakladığı için suçlu bulunduğu ilan edildi. Toplantıdan çok ağır bir ceza çıkmasından korkan Conrad fenalık geçirip sandalyesine yığıldı ve daha sonra salonu terk etti.[150] Tüm kibrine rağmen, Redl felaketi

genelkurmay başkanının moralini altüst etti. O nedenle 1913'ün yaz aylarında kendisi hiç olmadığı kadar sessiz ve sakindi.[151]

Yeni savaş politikasının önündeki en büyük engel hâlâ Franz Ferdinand'dı. Veliaht, Conrad'ın devlet adamları üzerindeki nüfuzunu bertaraf edebilmek için her zamankinden daha çok çalışıyordu. 1913 Şubat'ının başlarında, Conrad'ın görevine iade edilmesinden sadece altı hafta sonra, Franz Ferdinand Schönbrunn Sarayı'ndaki bir toplantıda Conrad'a, "Barışı korumak devletin vazifesidir," dediğinde Conrad her zamanki açık sözlülüğüyle cevap vermişti: "Ama her ne pahasına olursa olsun değil."[152] Franz Ferdinand defalarca Berchtold'u genelkurmay başkanı ile tartışmaya girmemesi konusunda ikaz etmiş ve emir subayı Albay Carl Bardolff'u Conrad'a göndererek ondan dışişleri bakanını "herhangi bir eyleme sevk etmemesini" istemişti. Arşidük, Conrad'a "ne sebeple olursa olsun Rusya ile bir savaş" istemediğini bildirmişti; "Sırbistan'dan ne tek bir ağaç ne de tek bir koyun" istiyordu, "aklına gelebilecek en son şey" buydu.[153] İkisi arasındaki ilişki her geçen gün daha da bozuluyordu. 1913 sonbaharında ise artık açık bir düşmanlık haline geldi. Franz Ferdinand kendisine danışmadan birliklerin mevzilerini değiştirdiği için kıdemli subayların önünde Conrad'ı sertçe azarladı. Ancak Franz Ferdinand'ın eski genelkurmay başkanı Brosch von Aarenau'nun araya girmesiyle Conrad istifa etmekten vazgeçti. Conrad'ın tekrar görevden alınması artık an meselesiydi. Arşidükün yaverlerinden biri şunları söylemişti: "Redl vakasından sonra Genelkurmay Başkanı artık ölü bir adam. Geriye sadece cenazenin tarihini belirlemek kaldı."[154] 1914'teki Bosna yaz tatbikatında yaşanan öfkeli tartışmaların ardından Franz Ferdinand sorunlu genelkurmay başkanından kurtulmayı kafaya koydu. Arşidük, Saraybosna ziyaretinden sağ salim dönebilseydi Conrad'ı görevinden alacaktı. Savaş yanlıları da en sadık ve istikrarlı sözcülerini kaybetmiş olacaklardı.

Bu arada Belgrad'la olan diplomatik ilişkilerde –yüzeysel de olsa– gelişme belirtileri de vardı. Avusturya-Macaristan hükümeti, başta Osmanlı'nın Makedonya'da verdiği imtiyazla kurulmuş uluslararası bir şirket olan Oriental Railway Company'nin yüzde 51'lik hissesine sahipti. Artık rayların büyük bölümü Sırp topraklarından geçtiği için Viyana ve Belgrad'ın bu rayların kime ait olduğu, savaşın neden olduğu hasarı kimin telafi edeceği ve çalışmanın nasıl devam edeceği ya da devam edip etmeyeceği konularında anlaşmaya varması gerekiyordu.

Belgrad tüm hakların Sırbistan'a ait olması konusunda ısrar ettiğinden 1914 ilkbaharındaki müzakerelerde fiyat ve teslim şartları ele alındı. Konu karışık, zor ve kimi zaman –bilhassa Pasiç canı istediğinde araya girip görüşmelerin akışını bozduğunda– sinir bozucuydu, ama Avusturya ve Sırp basınında bu konuda olumlu haberler çıkmaya devam etti ve arşidük Saraybosna'ya doğru yola çıktığında görüşmeler hâlâ sürüyordu.[155] Diğer bir cesaret verici gelişme de Mayıs 1914'te, aylarca süren görüşmelerin ardından, ihanet suçuyla iki ülkede hapis tutulan mahkûmların mübadelesiydi. Bunlar Avusturya-Macaristan ile Sırbistan'ın zaman içinde iyi komşular olarak yaşamayı öğrenebileceğini gösteren küçük ama umut verici gelişmelerdi.

İKİNCİ KISIM

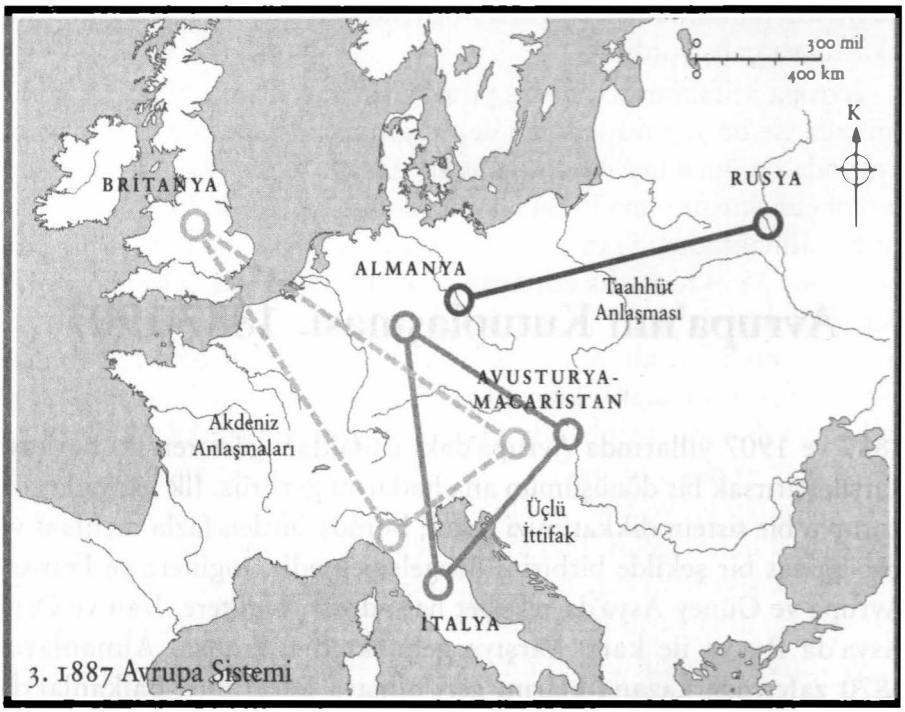
Bölünmüş Bir Kıta

3

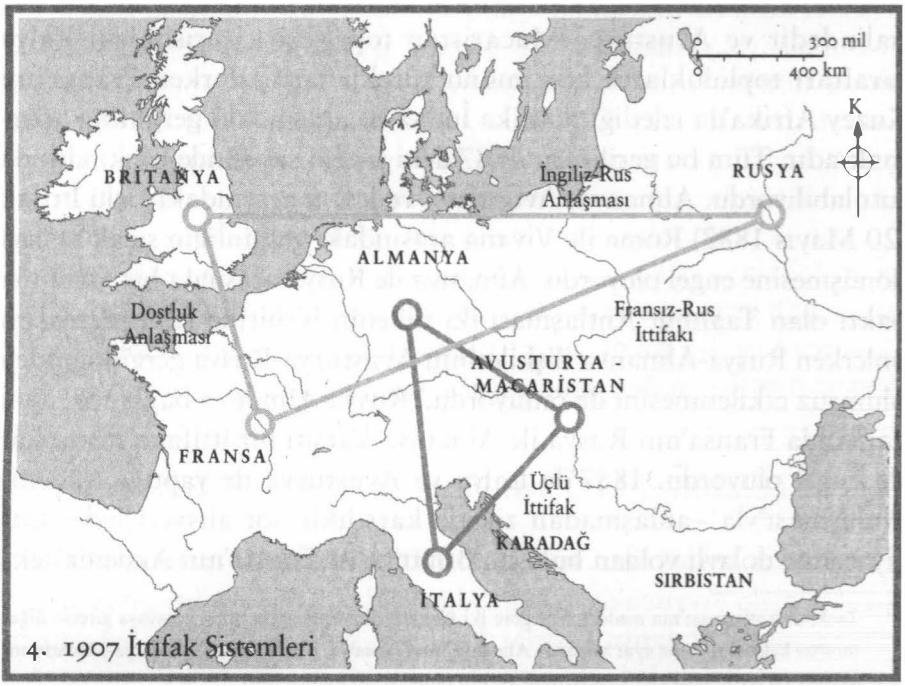
Avrupa'nın Kutuplaşması, 1887-1907

1887 ve 1907 yıllarında Avrupa'daki ittifakları gösteren iki haritayı karşılaştırırsak bir dönüşümün ana hatlarını görürüz. İlk haritada çok kutuplu bir sistem dikkatimizi çeker; burada birden fazla menfaat ve güç hassas bir şekilde birbirini dengelemektedir. İngiltere ve Fransa, Avrupa ve Güney Asya'da rekabet halindedir; İngiltere, İran ve Orta Asya'da Rusya ile karşı karşıya gelmektedir. Fransa, Almanların 1870 zaferinde kazandıklarını geri almaya kararlıdır. Balkanlar'da çatışan çıkarlar, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasındaki gerilimi tırmandırmaktadır. İtalya ve Avusturya, Adriyatik Denizi'nde rekabet halindedir ve Avusturya-Macaristan toprakları içerisindeki İtalya taraftarı toplulukların konumunu sürekli tartışırlarken Fransa'nın Kuzey Afrika'da izlediği politika İtalya ile arasındaki gerginliği artırmaktadır. Tüm bu gerilimler 1887'deki sistem sayesinde baskı altında tutulabiliyordu. Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak (20 Mayıs 1882) Roma ile Viyana arasındaki gerginliğin sıcak savaşa dönüşmesine engel oluyordu. Almanya ile Rusya arasında bir savunma paktı olan Taahhüt Antlaşması iki ülkenin birbirine savaş açmasını önlerken Rusya-Almanya ilişkilerinin Avusturya-Rusya gerginliğinden olumsuz etkilenmesini de önlüyordu.* Rusya-Almanya bağlantısı aynı zamanda Fransa'nın Rusya ile Almanya karşıtı bir ittifaka girmesine de engel oluyordu. 1887'de İtalya ve Avusturya ile yaptığı Akdeniz Anlaşması'yla –anlaşmadan ziyade karşılıklı not alışverişiydi– kıta siyasetine dolaylı yoldan bulaşan Britanya ise Fransa'nın Akdeniz'deki,

* Taahhüt Antlaşması'nın maddelerine göre iki ülkeden biri üçüncü bir ülkeyle savaşa girerse diğeri tarafsız kalacaktı. Ama aynı zamanda Almanya'nın Fransa'ya, Rusya'nın da Avusturya-Macaristan'a saldırması durumunda bu tarafsızlığın geçerli olmayacağı bildirilmişti.

3. 1887 Avrupa Sistemi

4. 1907 İttifak Sistemleri

Rusya'nın da Balkanlar ve Türk Boğazları üzerindeki emellerini boşa çıkarmaya çalışıyordu.

Avrupa ittifakları haritasını yirmi yıl sonraya, yani 1907'ye taşıdığımızda ise bu yapının kökten değiştiğini görürüz. İki ittifak sistemi etrafında örgütlenmiş, çift kutuplu bir Avrupa vardır. Üçlü İttifak hâlâ devam etmektedir (ama İtalya'nın ona bağlılığı giderek daha sorgulanır bir hal almaktadır). Fransa ve Rusya, Fransız-Rus İttifakı'nı (1892'de hazırlanıp 1894'te tasdik edilmiştir) imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Üçlü İttifak'a mensup bir ülke seferberlik ilan ederse anlaşmanın iki tarafı "bunu haber alır almaz ve önceden görüşülmesine gerek kalmadan" derhal tüm silahlı kuvvetlerini seferber edip "Almanya'yı aynı anda hem doğuda hem batıda savaşmaya mecbur bırakacak bir hızla sınıra sevk etmek" zorundadır.[1] İngiltere, Fransa'yla yaptığı Dostluk Anlaşması (1904) ve 1907 tarihli İngiliz-Rus Anlaşması ile bu ittifakın bir parçası haline geldi. Bu gevşek birliklerin Birinci Dünya Savaşı'nı başlatacak sıkı ittifaklar haline gelmesi için birkaç yıl daha geçmesi gerekecekti ama savaşacak taraflar şimdiden belli olmuş sayılırdı.

Avrupa jeopolitik sisteminin kutuplaşması, 1914'te patlak verecek olan savaşın hayati bir ön koşuluydu. Ayrıca Avusturya-Sırbistan ilişkilerindeki krizin, ne kadar ciddi olsa da, 1887 Avrupası'nı bir kıta savaşına nasıl sürüklediğini anlamak imkânsızdır. Savaşın nedeni iki blokun ortaya çıkması değildi; aslında bu durum savaş öncesi yıllarda şiddeti tırmandırmak kadar dindirmeye de yaradı. Ama yine de iki blok olmasaydı savaş bildiğimiz şekilde başlamayacaktı. İki kutuplu sistem, hayati kararların alındığı çevreyi de yapılandırmıştı. Kutuplaşmanın nasıl ortaya çıktığını anlamak için birbiriyle bağlantılı dört sorunun cevaplanması gerekmektedir. 1890'larda Rusya ve Fransa neden Almanya'ya karşı ittifak yaptı? İngiltere neden bu ittifaka katılmayı tercih etti? Etrafının kendisine düşman bir birlikle sarılmasında Almanya nasıl bir rol oynadı? İttifak sistemindeki yapısal dönüşümün 1914'te Avrupa ve dünyanın savaşa girmesindeki payı neydi?

TEHLİKELİ İLİŞKİ: FRANSIZ-RUS İTTİFAKI

Fransız-Rus İttifakı'nın kökeni, 1870'te Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Avrupa'da oluşan durumda yatmaktadır. Avrupa'nın merkezindeki Almanya, asırlar boyunca parçalı ve zayıf bir yapıda olmuştu ama artık birleşmişti ve güçlüydü. 1870'teki savaş Al-

manya ile Fransa arasındaki ilişkiyi onarılamayacak kadar bozdu. Almanya'nın Fransa'ya karşı kazandığı –ve o dönemde çoğu kişinin öngöremediği– zaferin büyüklüğü Fransız seçkinlerini şoka uğratıp Fransa kültürünün derinlerine işleyen bir krizi tetiklerken –ordunun ısrarla istediği ve Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın gönülsüzce kabul ettiği– Alsace-Lorraine ilhakı Fransız-Alman ilişkilerine son darbeyi indirdi.[2] Alsace-Lorraine, Fransızların intikam kültürünün kızıl elması olmuş ve art arda gelen şovenist dalgalar için de bir çıkış noktası oluşturmuştu. Fransız siyasetinin ardında yatan tek itici güç kaybedilen vilayetler değildi. Ama yine de belli aralıklarla halkın galeyana gelmesine neden olup Paris'teki devlet adamları üzerinde sürekli baskı oluşturur hale gelmişlerdi. Oysa bu ilhak gerçekleşmeseydi de sadece yeni Alman İmparatorluğu'nun varlığı bile, güvenliği eskiden beri Almanya'nın parçalanmış halde kalmasına bağlı olan Fransa'yla ilişkileri kökünden değiştirmişti.[3] 1871'den sonra Fransa, doğu sınırında beliren yeni ve güçlü düşmanını zapt etmek için eline geçen her fırsatı hiç düşünmeden değerlendirdi. Böylece Fransa ve Almanya arasındaki kalıcı düşmanlık bir şekilde Avrupa uluslararası sisteminin de bir parçası haline gelmiş oluyordu.[4] Bu değişimin dünya tarihi üzerindeki etkisini ne kadar vurgulasak azdır. Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler bundan böyle yeni ve tanıdık olmayan bir dinamik tarafından güdülecekti.

Yeni Alman İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve potansiyel askerî kapasitesi dikkate alındığında, Fransız politikasının temel hedefinin Alman karşıtı bir ittifak oluşturarak Almanya'yı kontrol altında tutmaya çalışmak olmasına şaşmamak gerekir. Böyle bir ittifak için en cazip aday, farklı bir siyasi yapıya sahip olsa da Rusya'ydı. Eski Paris Amerikan büyükelçisi J. B. Eustis'in de belirttiği gibi, "Fransa'nın önünde iki seçenek vardı; ya kendi kaynakları ile yetinip bağımsız olacak ve tehlikeleri kendi başına göğüsleyecekti [. . .] ya da bulabileceği tek ortak olan Rusya ile ittifaka girecekti."[5] Bu gerçekleşecek olursa Almanya iki ayrı cephede, kendisine düşman olma potansiyeline sahip bir ittifakın tehdidiyle karşı karşıya kalacaktı.[6]

Berlin bunu ancak Rusya'yı kendi ittifak sistemine bağlayarak önleyebilirdi. Almanya'nın 1873'te Avusturya ve Rusya ile imzaladığı Üç İmparator Birliği'nin arkasında yatan mantık buydu. Ama hem Rusya'yı hem de Avusturya-Macaristan'ı içeren bir ittifak sisteminin,

iki ülkenin Balkanlar'da çatışan menfaatleri nedeniyle istikrarsız olması kaçınılmazdı. Bu gerilimleri kontrol etmenin imkânsız olduğu anlaşılırsa Almanya, Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında tercih yapmak zorunda kalacaktı. Almanya, Avusturya-Macaristan'ı seçerse Fransız-Rus ortaklığının önündeki engel de kalkmış olacaktı. İmparatorluğun baş mimarı ve 1890'da görevi bırakana kadar Alman dış politikasının belirleyicisi olan Şansölye Otto von Bismarck sorunun tamamıyla farkındaydı ve siyasetini de buna göre şekillendirmişti. 1877 yazında hedefini şöyle ilan etmişti: "Fransa dışında tüm devletlerin bize ihtiyaç duyacağı ve bize karşı ittifak kurmaktan imtina edeceği bir siyasi ortam" yaratmak.[7] Bismarck, bir yandan Almanya ve diğer büyük devletlerin savaşa girmesine engel olmayı, bir yandan da fırsat doğduğunda diğer ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları Almanya'nın yararına kullanmayı hedefleyen çift taraflı bir politika uyguladı.

Bismarck bu hedeflerini kayda değer bir başarıyla takip etti. Afrika ve Pasifik'te sömürge edinme yarışına girmeyerek İngiltere'yle arasının açılmasını önledi. Aralık 1876'da Reichstag'da yaptığı meşhur konuşmasında Balkan meselesinin "tek bir Pomeranya askerinin sağlıklı kemiklerine" değmeyeceğini ilan ederek Balkanlarla ilgilenmediğini duyurdu.[8] Rusya'nın 1877-1878 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşması büyük bir uluslararası krizi tetikledi. Bismarck, Berlin Kongresi'ni, diğer devletleri Almanya'nın Kıta Avrupası'ndaki barışın tarafsız muhafızı olduğuna ikna etmek için kullandı. Şansölye, savaş sonrası toprak değişimi anlaşmalarında Almanya için doğrudan bir çıkar gözetmeden arabuluculuk yaparak Avrupa barışı ile Almanya'nın güvenliğinin aslında aynı şey olduğunu göstermek istiyordu.[9] Bismarck'ın ittifak sisteminin zirvesinde olduğu 1887 yılında, hemen hemen tüm Avrupa devletlerini ilgilendiren çeşitli anlaşmalar Almanya'yı bağlıyordu. Avusturya ve İtalya ile Üçlü İttifak ve Rusya ile Taahhüt Antlaşması Fransa'yı dışarıda tutuyor ve bir Alman karşıtı blok oluşturmasına engel oluyordu. İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında yapılan ve Bismarck'ın arabuluculuğu ile gerçekleşen Akdeniz Anlaşması bile dolaylı olarak (Üçlü İttifak vasıtasıyla) Berlin ile Londra'yı birbirine bağlıyordu.

Tabii ki Bismarck diplomasisinin de yapabileceklerinin bir sınırı vardı, özellikle Balkanlardaki menfaatleri Üç İmparator İttifakı'nın kırılgan yapısına pek uymayan Rusya söz konusu olduğunda. 1880'le-

rin ortasındaki Bulgar krizi buna bir örnektir. 1885'te bir Bulgar irredantist hareketi, Osmanlıların kontrolündeki Doğu Rumeli'yi ele geçirdi ve Büyük Bulgaristan'ın kurulduğunu ilan etti.[10] Rus hükümeti bu ilhaka karşı çıktı, çünkü Bulgarlar İstanbul ve Rusların stratejik hedefi olan Boğazlara rahatsız edici derecede yaklaşmıştı. Rusların Orta Asya'daki faaliyetlerinden rahatsız olan İngiliz hükümeti ise tam aksine yeni Bulgar rejimini tanıdığını ilan etti. Ardından Sırbistan Kralı Milan, Kasım 1885'te Bulgaristan'ı işgal ederek ortalığı iyice karıştırdı. Sırplar püskürtüldü ve Avusturya, Bulgarların Belgrad'ı ele geçirmesine engel olmak için müdahale etmek zorunda kaldı. Bunun ardından sağlanan barışta Ruslar Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına engel olmayı başardılar ama ülkenin kuzey ve güney (Osmanlı) kısımları arasında bir tür yönetim birliği olduğunu da kabul etmek zorunda kaldılar. Rusya'nın diğer müdahaleleri de –Bulgar prensinin kaçırılması, gözünün korkutulması ve zorla tahttan indirilmesi– Bulgar hükümetini Rusya'nın istediği kıvama getirmeye yaramadı. 1887 ilkbaharında Rusya'nın Bulgaristan'ı işgal edip bir kukla hükümet kurması gayet muhtemel görünüyordu, fakat bu Avusturya-Macaristan ve İngiltere'nin kesinlikle karşı çıkacağı bir hamle olurdu. Ruslar sonunda Bulgaristan'la girecekleri ve sonuçları kestirilemeyen savaştan vazgeçtiler ama Rusya'da Alman karşıtı bir duygu hâkim oldu, çünkü Panslavist basın Almanya'yı Avusturya'nın Balkanlar'daki menfaatlerinin bekçisi ve Rusya'nın Balkan Slavları üzerinde hâkimiyet kurmasının önündeki en büyük engel olarak görüyordu.

Berlin'in tüm bunlardan çıkaracağı bir ders vardı. Balkan sorunu devam ediyordu. Bulgar krizi bir an için de olsa bölgenin ne kadar istikrarsız olduğunu herkese göstermişti, yani sıradan bir devletin keyfî bir hareketinin günün birinde iki büyük devleti birbirine düşürmesi mümkündü. Bu tehlike nasıl bertaraf edilebilirdi? Bismarck'ın cevabı, bir kez daha, Rusya ile iyi ilişkileri sürdürerek çıkar çatışmasını sona erdirmek, St. Petersburg'u Paris'ten uzak tutmak ve Balkanlara fazla karışmamaya gayret etmek olacaktı. Şansölye 1887'de ılımlı ve Alman yanlısı Rus dışişleri bakanı Nikolay Girs ile Taahhüt Antlaşması'nı imzalayarak Rusya ile ilişkileri onarmaya çalıştı. Bu anlaşmanın hükümlerine göre Berlin Rusların Türk Boğazları üzerindeki emellerini destekliyor ve Rusya'nın üçüncü bir ülkeyle savaşa girmesi halinde tarafsız kalacağını taahhüt ediyordu. Bunun tek istisnası Rusya'nın

nedensiz yere Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmesi olacaktı; o takdirde Almanya İkili İttifak hükümleri gereğince çifte monarşiye yardım edecekti.

Berlin'deki herkes bu gidişatın doğruluğuna inanmış değildi. Rus basınının saldırgan üslubu ve Alman-Rus ilişkilerinin gitgide daha gergin bir hal alması nedeniyle pek çok kişi Taahhüt Antlaşması'nın değerinden şüphe etmeye başlamıştı. Bismarck'ın dışişleri bakanı olan oğlu Herbert bile Rusya ile son yapılan anlaşmanın faydasından emin değildi. Herbert kardeşine, "En kötü durumda [Taahhüt Antlaşması] Rusları bizden 6-8 hafta uzak tutabilir," demişti.[11] Diğerleri, özellikle ordudakiler, paranoyakça davranarak Rusya'ya karşı önleyici bir savaşa girilmesini savunmaya başladılar. Yönetimin üst kademelerinde, şansölyenin karmaşık ve iç çelişkiler barındıran diplomasisinden rahatsız olan Bismarck karşıtı bir hizip oluştu. Muhalifler, Almanya'nın neden Avusturya-Macaristan'ı Rusya'ya ya da Rusya'yı Avusturya-Macaristan'a karşı savunmak zorunda olduğunu soruyorlardı. Başka hiçbir devlet böyle hareket etmiyordu. Neden Almanya sürekli temkinli davranıp denge kurmaya çalışıyordu? Neden o da tüm diğer büyük devletler gibi kendi çıkarlarının peşinde koşmaktan mahrum bırakılıyordu? Bismarck karşıtı cephenin gözünde şansölyenin kıtalararası ilişkiler ağı, bir sistemden çok zar zor işleyen karmaşık bir cihazı andırıyordu; Almanya'nın gitgide daha tehlikeli hale gelen bir dünyada kabul etmek zorunda olduğu gerçekleri görmesini geciktirmekten başka bir işe yaramayan dayanıksız bir "alçı ve yama" işiydi.[12] İşte bu ruh hali içerisinde, Bismarck'ın halefi Şansölye Leo von Caprivi, 1890 baharında Ruslarla yapılan Taahhüt Antlaşması'nın sona ermesine izin verdi.

Almanya ile Rusya arasındaki Taahhüt Antlaşması'nın yenilenmemesi Fransız-Rus yakınlaşmasının da yolunu açmıştı. Ama hâlâ pek çok engel bulunuyordu. Otokrat III. Alexander, Fransız cumhuriyetinin siyasi seçkinleri için oldukça nahoş bir siyasi ortaktı ve karşı taraf için de aynısı geçerliydi. Rusya'nın Fransa ile bir ittifaka girmekten ne kadar kazançlı çıkacağı belirsizdi. Sonuçta Rusya ile Almanya arasındaki bir savaşta Rusya öyle ya da böyle Fransa'nın desteğini alacaktı; o halde bu desteği şimdi sağlamak için hareket alanını daraltmanın ne anlamı vardı? Rusya ve Almanya arasında patlak verecek bir savaşın ardından Fransız hükümetinin oturup seyretmesi söz konusu bile olamazdı. En azından Almanlar, Fransa sınırında

savunma maksatlı büyük bir kuvveti tutmak zorunda kalacaklarından Rus cephesindeki baskı zaten azalmış olacaktı; bu durumdan resmî bir anlaşmanın kısıtlamaları olmadan da yararlanmak mümkündü. Fransa ve Rusya'nın İngiliz emperyalizmini dizginlemek gibi ortak bir hedefi olsa da emperyalist faaliyetler anlamında nüfuz alanları işbirliğine müsaade etmeyecek derecede birbirinden uzaktı. Fransızlar, Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarlarını desteklemeye pek hevesli değildi ve Rusya'nın da Kuzey Afrika gibi bölgelerdeki Fransız emellerini kabule yanaşmaya niyetli olduğu söylenemezdi. Kimi konularda ise Fransız ve Rus menfaatleri taban tabana zıttı. Örneğin Fransızlar, Doğu Akdeniz'deki Fransız nüfuzunu olumsuz etkileyeceğinden endişe ettikleri için Rusların Türk Boğazları'ndan geçiş hakkı elde etmesine kesinlikle karşı çıkıyorlardı – burası Rusya'dan ziyade İngiltere ve Fransa'nın ortak menfaat alanıydı.[13]

Ayrıca Rusların Almanlarla iyi ilişkilerini bozmak istemeleri için de bir neden yoktu. İki imparatorluk arasında –özellikle de Rus tahıl ithalatı üzerindeki Alman gümrük vergisi konusunda– kimi zaman sürtüşmelerin olduğu doğruydu ama doğrudan bir çıkar çatışmasının olduğu söylenemezdi. Rusya'nın Berlin'le arasındaki pürüzlerin asıl kaynağı, Balkanlar üzerinde Viyana ile yaşadığı rekabetti. Üstelik Alman gücünün, iki komşu ülkeyi, özellikle Balkan politikası konusunda bir arada tutmak için başlı başına bir neden olduğu da dikkate alınırsa belki Berlin'le St. Petersburg arasında iyi ilişkilerin kurulması Viyana'yı dizginleyebilirdi. Üç İmparator Birliği'nin yürürlükte olduğu dönemde işlemekte olan formül buydu. Dolayısıyla Ruslar için Almanya'nın tarafsızlığı Fransızların desteğinden daha önemliydi. Ruslar uzun zamandır bunun farkındaydılar, o yüzden başta Kıta Avrupası'nın güvenliği için bir pakt yapmak istediklerinde ilk olarak Almanya'yı seçtiler. Yine bu yüzden Çar III. Aleksandr, Almanya ya da Almanlara kişisel bir yakınlığı olmadığı halde, basının 1887 Taahhüt Antlaşması'na olan tepkilerini duymazdan geldi.

Öyleyse neden Rusya 1890'ların başında Fransa'ya yanaşmayı tercih etti? Alman yanlısı Nikolay Girs'in anlaşmanın hükümlerini iyileştirip yeniden teklif etmesine rağmen Almanların anlaşmanın yenilenmesini reddetmesi, Rus politikasının yön değiştirmesini kolaylaştırdığı şüphesizdir. Almanya'nın barış zamanındaki ordu mevcudunu 18.574 artıran Haziran 1890 tarihli kararın da –St. Petersburg'un kendini

tehdit altında hissetmesine neden olduğu için– bu değişimde payı olmuştur. Bismarck'ın görevi bırakması ve Çar Aleksandr'ın "aşağılık genç züppe" olarak tanımladığı telaşlı Kayzer II. Wilhelm'in ipleri ele almaya başlaması, Alman dış politikasının gelecek hedeflerine dair şüphelerin daha da artmasına neden oldu.[14] İyi ilişkiler sonucunda Fransa'dan alınabilecek yüklü miktarda borç da cazip gelmiş olmalıydı. Ama korkunun asıl kaynağı Rusya'nın İngiltere'nin Üçlü İttifak'a dâhil olacağını düşünmesiydi.

1890'ların başı, savaş öncesi İngiliz-Alman uzlaşmasının zirvesine tanık oldu. Almanya ve İngiltere'nin Afrika'daki bazı toprakları takas ettiği ve Almanya'nın Kuzey Denizi'ndeki küçük Heligoland adasını aldığı, 1 Temmuz 1890 Heligoland-Zanzibar Anlaşması St. Petersburg'da paniğe neden oldu. 1891 yazında Üçlü İttifak'ın yenilenmesi ve Alman kayzerinin Londra ziyareti sırasında Londra basınında çıkan Alman yanlısı haberlerle Rusların gerginliği iyice arttı. *Morning Post*, İngiltere'nin artık fiilen "Üçlü, daha doğrusu Dörtlü İttifak'a katılmış" olduğunu ilan etti; 11 Temmuz 1891'de *Standard*, İngiltere ve Almanya'nın "kökü çok eskiye dayanan dost ve müttefikler" olduklarını, Avrupa barışına yönelik tehditlerin "İngiltere'nin deniz gücü ile Almanya'nın kara gücünün birleşmesi" sayesinde bertaraf edileceğini yazdı.[15] Londra'daki Fransız ve Rus elçilerinin mesajları bu haberlerle doluydu. Görünen o ki Rusya'nın Uzakdoğu ve Orta Asya'daki rakibi Britanya, onun batı komşusu ve dolayısıyla Balkanlar'daki rakibi Avusturya ile güç birliği yapmak üzereydi. St. Petersburg'daki Fransız büyükelçisinin tabiriyle "Londra ve Berlin kabinelerinin yakınlaşması" Rusya için hazin sonuçlar doğuracaktı.[16]

İngiltere ve Almanya arasındaki bu bariz yakınlaşma, Rusya'nın İngiltere ile sürdürmekte olduğu küresel rekabet nedeniyle Balkanlar'da izlediği politikaya büyük darbe indirebilirdi. Söz konusu rekabet birkaç farklı bölgede sürüyordu: Afganistan, İran, Çin ve Türk Boğazları. Bu tehdidi dengelemek için Ruslar çekincelerini bir kenara bıraktılar ve açıkça Fransa'yla anlaşma arayışına girdiler. 19 Ağustos 1891'de, daha önce Almanya ile Taahhüt Antlaşması'nın yenilenmesi için çaba sarf etmiş olan Girs, Paris'teki büyükelçiye gönderdiği mektupta Fransa ile ittifak arayışının ardındaki mantığı ifade etti: "İngiltere'nin de ittifakın hedeflerini uygun bularak ona katılması umuduyla" Üçlü İttifak'ın yenilenmesi söz konusuydu. Ayrıca Rusya ve Fransa "iki

hükümetin [. . .] tavrının belirlenmesi için fikir alışverişinde" bulunmaya teşvik edilecekti.[17] 1891 yazında iki devlet arasında imzalanan anlaşmanın gerekçesinin İngiltere'nin Üçlü İttifak'a katılma tehlikesi olduğu Girs tarafından ifade edilmişti. 18 Ağustos 1892'de yapılan Fransız–Rus askerî anlaşmasının ardından 1894'te tam teşekküllü bir ittifak anlaşması imzalandı.

Bu olaylar dizisinde iki nokta dikkate değerdir. İlki bu ittifakın imzalanmasının arkasında yatan nedenlerin karmaşık olmasıdır. Paris için ana etken Almanya'yı kontrol altında tutma isteği olsa da Rusların asıl amacı Balkanlar'da Avusturya-Macaristan'ın yolunu kesmekti. Ama iki ülke de İngiltere ile Üçlü İttifak arasındaki yakınlaşmadan bir hayli tedirgindi. O tarihlerde dış politikası bir ölçüde Alman yanlısı olan Rusya için öncelikli olan Berlin'le karşı karşıya gelmek değil, İngiltere ile girdiği küresel rekabeti sürdürebilmekti. Rus liderlerin bazılarında belirgin bir Germanofobinin olduğu da doğrudur. Çar III. Aleksandr, Nikolay Girs'e Rusya ile Avusturya arasında bir savaş çıkarsa Fransız-Rus ittifakının ana hedefinin Almanya'nın şimdiki halini "ortadan kaldırmak" ve onu "küçük ve zayıf devletler" haline getirmek olması gerektiğini söyleyerek onu dehşete düşürmüştü.[18] Ama genel olarak Rusların Almanya düşmanlığı, hâlâ Avusturya ile olan ilişkilerinin ve İngiltere ile aralarında güçlenen bağın bir uzantısıydı. 1900 gibi geç bir tarihte Fransız-Rus anlaşmasına dâhil edilen hükümlere göre eğer Rusya ile İngiltere arasında savaş çıkarsa Fransa 100.000 askerini Manş Denizi'nden sevk edecek ve eğer İngiltere ile Fransa arasında savaş çıkarsa Rusya, Fransız mali yardımıyla geliştirmeye söz verdiği demiryolları vasıtasıyla ordusunu Hindistan'a gönderecekti.[19]

İkinci olarak 1894'teki Fransız-Rus İttifakı'nın kendine has niteliğinden de bahsetmekte fayda vardır. İkili ve Üçlü İttifak ya da Üç İmparator Birliği gibi Avrupa sistemi dâhilindeki diğer anlaşmalardan farklı olarak bu anlaşma bir askerî ortaklık şeklinde hazırlanmıştı ve ortak düşmana karşı kara kuvvetlerinin birlikte seferber edilmesini (deniz kuvvetleri 1912'de eklenecekti) şart koşuyordu.[20] Amaç artık müttefikler arasındaki "muhalefet ilişkilerini idare etmek" değil, rakip bir koalisyonun oluşturduğu tehdide cevap vererek onu dengelemekti. Bu bağlamda Fransız-Rus İttifakı "Dünya Savaşı öncesinde bir dönüm noktası" niteliğindeydi.[21]

Fransız-Rus İttifakı'nın kurulması tek başına Almanya ile savaşı ne kaçınılmaz ne de olası hale getirmişti. İttifak çok geçmeden iki

ülkenin popüler kültüründe, kraliyet ve deniz kuvvetleri mensuplarının karşılıklı ziyaretleri, bu ziyaretler akabinde düzenlenen merasimler, kartpostallar, menüler, çizgi filmler ve hediyelik eşyalarla yer etmeye başladı.[22] Ama Fransız ve Rus menfaatlerindeki ayrılıklar yakın işbirliğinin önünde ciddi bir engel olarak kalmaya devam etti. 1890'larda Fransız dışişleri bakanları, Ruslar Alsace-Lorraine'in iadesi için savaşma konusunda isteksiz olduğundan, Fransa'nın St. Petersburg'la olan ittifakında yükümlülüklerinin asgari düzeyde olmasını istiyordu.[23] Ruslar da bu ittifakın Almanlarla aralarına girmesine izin verme niyetinde değildiler; aksine bu ittifakın kendilerini Berlin'le iyi ilişkileri sürdürmek için daha müsait bir konuma getirdiğini düşünüyorlardı. Rus dışişleri bakanının başyardımcısı Vladimir Lamzdorf'un 1895'te ifade ettiği gibi söz konusu ittifakın gayesi Rusya'nın bağımsız hareket etme kabiliyetini artırmak ve Fransa'nın varlığını güvence altına alırken aynı zamanda olası Alman karşıtı faaliyetlerine de gem vurmaktı.[24] İttifakın ilk on yılında, başta Çar olmak üzere Rus devlet adamları Orta ve Güneydoğu Avrupa'dan ziyade Kuzey Çin üzerinde ekonomik ve siyasi hâkimiyet kurmakla meşguldüler. Dahası, en başta Fransız-Rus ittifakının kurulmasına neden olan İngiltere'den duyulan şüphe şimdi de –en azından bir süreliğine– ittifakın Alman karşıtı bir yönelim edinmesine engel oluyordu. Rusya'nın Mançurya üzerinde gayriresmî hâkimiyet kurma arzusu St. Petersburg'u İngiltere'nin Çin politikasıyla karşı karşıya getirmiş ve yakın gelecekte Londra ile olan ilişkilerin Berlin ile olandan çok daha gergin devam edeceğini kesinleştirmişti.

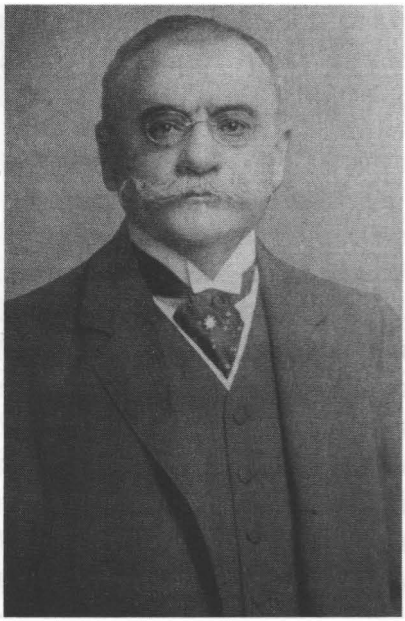
PARİS'İN KARARI

Fransa için de İngiltere ile rekabetin ve Almanya ile ilişkilerin doğurduğu zorunlulukların nasıl dengeleneceği konusunda alınması gereken bazı zor kararlar bulunuyordu. Fransız-Rus İttifakı'nın ilk dört yılında Fransa Dışişleri Bakanı Gabriel Hanotaux katı bir İngiliz karşıtı politika benimsedi. Fransız sömürgeciliği yanlısı basının makaleleri ile daha da cesaretlenen Hanotaux doğrudan İngiltere'nin Mısır'daki varlığına meydan okudu ve bu politika 1898'de "Faşoda Olayı"na neden oldu. Bir Fransız sefer kuvveti Yukarı Nil'i ele geçirme maksadıyla Afrika'da destansı bir yolculuğa çıkarken İngiliz birlikleri de işgal altındaki Mısır'dan güneye ilerleyip Sudan bataklıklarında harap haldeki bir Mısır karakolu olan Faşoda'da Fransızlarla karşı karşıya

geldi. Bu olaydan doğan kriz 1898 yazında iki devleti savaşın eşiğine getirdi. Ancak Fransızların geri adım atmasıyla çatışma tehlikesi geçti.

Fransa, Almanya ile ilişkilerinde Büyük Britanya ile sürdürdüğü sömürge rekabetini de hesaba katmak zorundaydı. Haziran 1892 tarihli gizli bir muhtırada Hanotaux, mevcut Fransız politikasının Berlin'le çok sınırlı işbirliğine müsaade ettiğini belirtmişti. Bu yaklaşımın kötü tarafı Almanya ile İngiltere'nin anlaşmasına açık kapı bırakmasıydı, bu da Fransız-Rus İttifakı'nın altında yatan ana nedendi. Hanotaux'ya göre İngiliz-Alman işbirliğinin önüne geçmenin bir yolu daha geniş kapsamlı bir Fransız-Alman-Rus ilişkisi olabilirdi. Bu sayede Paris, Mısır konusunda İngiltere'ye karşı Berlin'in desteğini alabilir ve böylece "Almanya ile İngiltere arasında uzun zamandır var olan uyum" bozulabilirdi. Doğu komşusu ile kuracağı bu bağ elbette geçici ve kullanışlı olacaktı. Hanotaux, Almanya ile kalıcı mutabakatın ancak Almanya'nın 1870'te ele geçirdiği toprakları iade etmesiyle mümkün olacağını yazmıştı.[25]

1898 yazında Hanotaux'nun yerine geçen Théophile Delcassé de aynı seçimlerle karşı karşıya kaldı. Aktif siyasette bulunan pek çok Fransız gibi Delcassé de Almanya'dan çok şüphe ediyordu ve siyasi yazı

Théophile Delcassé

ve konuşmalarında tekrar tekrar bu konuya değiniyordu. Kaybedilen topraklar konusunda o kadar öfkeliydi ki aile üyeleri onun yanında "Alsace" ve "Lorraine" kelimelerini söylemeye cesaret edemezlerdi. "Bunun konuşulmayacak kadar hassas bir konu olduğunu hepimiz anlamıştık," diyecekti kızı daha sonra.[26] Ama nüfuzunu birkaç farklı bölgede genişletmeye çalışan emperyalist bir devlet olarak Fransa'nın sonunda Almanya ile karşı karşıya gelmesine neden olabilecek başka sıkıntıları vardı. 1893'te, koloni genel sekreterliği yaptığı dönemde, Fransız sefer kuvvetinin İngilizlere meydan okumak için Yukarı Nil'e gönderilmesi hususunda baskı yapan Delcassé'ydi. Faşoda krizinin zirvede olduğu sırada göreve geldiğinde ilk adımı, Güney Sudan'da Londra'dan taviz koparabilmek umuduyla geri adım atmak oldu. Ama Londra taviz vermeye yanaşmayınca Delcassé İngiliz karşıtı tavrına geri döndü ve İngiltere'nin Mısır'ı işgaline (tıpkı Hanotaux'nun yaptığı gibi) karşı çıkmaya kalkıştı. Nihai hedefi ise Fransa'nın Fas'ı işgal etmesiydi.[28]

Delcassé, İngiltere üzerindeki baskıyı artırabilmek için, tıpkı Hanotaux'nun öngördüğü gibi, Almanya'yı da Fransız-Rus İttifakı'nın bir parçası yapmayı denedi. 1899-1900 sonbaharı, kışı ve ilkbaharında siyasi hava böyle bir girişim için elverişliydi. Yeni Alman şansölyesi Bernhard von Bülow, Berlin'deki Fransız büyükelçisiyle sohbet ederken Avrupa dışındaki Fransız-Alman ortak çıkarlarına gönderme yaptı. Alman basınının (tıpkı Fransız basını gibi) İngiltere'nin Boer Cumhuriyeti'yle savaşına karşı olduğu Paris'te gayet iyi biliniyordu. Alman Kayzeri'nin bu konuyla ilgili İngiltere aleyhinde esip gürlemesi de Fransızların daha olumlu düşünmesine neden olmuştu. Ocak 1900'de Delcassé'nin basın şubesinin teşvikiyle çıkan makaleler, Almanya'yı Mısır meselesinde Fransa ile güç birliği yapmaya teşvik edip Almanya'nın da Süveyş Kanalı'nın tarafsız hale gelmesinden fayda sağlayacağını ve kıta devletlerinin birleşik donanmalarının İngilizlerin herhangi bir uluslararası karara itibar etmesini sağlamaya yetecek güçte olduğunu vurguladı. Diplomasi çevrelerinde bu makalelerin Delcassé'nin şubesinden çıktığı ve Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın resmî politikasını yansıttığı biliniyordu.[29]

Delcassé Almanlardan bir tepki beklerken kendine özgü tez canlılığı ile Paris'teki meslektaşlarını İngiltere'ye karşı –pekâlâ küresel boyutta olabilecek– bir savaşa hazırladı. 28 Şubat 1900'de Fransız bakanlar

kuruluna şunları söyledi: "Bazıları İngiltere'ye çıkarma yapılmasını, bazıları ise Mısır'a saldırmayı öneriyor; Hindiçin'den yola çıkıp Burma'ya saldırmayı ve oradan Hindistan'a giren Ruslarla bir araya gelmeyi tavsiye edenler de var."[30] Fransa'nın İngiltere'ye taarruzuna nereden başlaması gerektiği konusunun ele alınması için Yüksek Savaş Konseyi'nin kurulmasına karar verildi. Delcassé, Mart 1900'de bir gazeteciye, İngiltere'nin dünya barışını tehdit ettiğini ve "medeniyetin yararına" ona karşı durma zamanının geldiğini söyledi.[31] İngiltere'nin tüm gücüyle İtalya ve İspanya'yı Fransa'dan soğutmak için çalıştığını da iddia etti; üstelik İngilizlerin Fas'ta da gözü vardı (sonraki yıllarda Delcassé'nin kafası Amerika'nın Fas'ı ele geçirme planlarıyla meşgul olacaktı[32]). Genelde Berlin'e dönük olan kronik güvensizlik, yönünü Londra'ya çevirmişti.

Almanların Delcassé'nin aklına uyup İngiltere'ye karşı bir kıta birliği kurmaya yanaşmaması sonucunda bu olağanüstü planların tümü boşa çıktı. Berlin'den, Londra'ya herhangi bir talep iletilmeden önce İngiliz hükümetine danışılması yönünde can sıkıcı bir teklif geldi. Anlaşılan Kayzer'in İngiliz karşıtı nutukları ile ürkek dış politikası arasında büyük bir fark vardı. Delcassé onun bu tutumundan, "'İngilizlerden nefret ediyorum,' diyor ama her şeyi felce uğratıyor," diye şikâyet etmişti.[33] Anlaşmayı asıl bozan, Berlin'in bunun karşılığında bir şey istemesi oldu. 15 Mart 1900'de Berlin'deki Fransız büyükelçisi Almanların İngiliz karşıtı koalisyon görüşmelerine ancak Fransa, Rusya ve Almanya'nın "Avrupa toprakları konusunda mevcut durumu kabul ettiklerini taahhüt etmeleri" şartıyla devam edeceğini söyledi. Burada kastedilen, Fransa'nın Alsace ve Lorraine'deki Alman egemenliğini kabul etmesiydi.[34]

Berlin'in cevabı Delcassé'nin düşünce tarzında köklü ve kalıcı bir değişime neden oldu. O andan itibaren Fransa dışişleri bakanı, Almanya ile işbirliğine dair tüm düşüncelerini terk etti.[35] Mısır konusunda ortak hareket etme fikri tarihe karıştı. Bu tarihten sonra Delcassé, Fransa'nın İngiltere ile sömürge pazarlığı şeklinde bir işbirliği yaparak hedeflerine ulaşmasının mümkün olduğu fikrine adım adım yaklaştı. Mısır'da İngiliz hâkimiyetinin kurulması karşılığında Fransa da Fas üzerindeki hâkimiyetini pekiştirecekti. Bu anlaşma sayesinde Fas konusundaki korkulan (ama gerçekleşme ihtimali çok zayıf olan) İngiliz-Alman inisiyatifini önlenmiş oluyordu.[36] 1903'e gelindiğinde

Fransa dışişleri bakanı, Fas-Mısır takasının İngiltere ile bir ittifaka girmek için uygun bir zemin oluşturduğunu düşünmeye başlamıştı.

Bu değişimin Fransa-Almanya ilişkileri üzerinde köklü etkisi olmuştu, çünkü İngiltere'ye muhalefet etmektense onun suyuna gitme kararının alınması Fransız dış politikasının Alman karşıtı bir yönde seyretmeye başladığının da açık işaretiydi. Bunu Delcassé'nin Fransa'nın Fas'ı ilhak etmesine yaklaşımındaki değişiklikten de çıkarabiliriz. Delcassé daha önce, Mısır konusunda İngiltere'ye baskı yaparak Fransa'nın Fas'ı işgaline ses çıkarmasına engel olup diğer ilgili devletleri de tavizlerle yatıştırmayı planlamıştı. İspanya'ya Kuzey Fas'tan toprak verilirken İtalya'ya Libya üzerindeki emellerinin Fransa tarafından desteklendiği bildirilecek, Fransız Orta Afrikası'ndan verilen topraklarla da Almanya'nın gönlü alınmış olacaktı. 1900 sonrası yeni Fas politikası ise iki yönüyle öncekinden farklıydı: Öncelikle İngiltere ile anlaşılarak halledilecekti. Daha da önemlisi Delcassé artık, bağımsızlığı uluslararası bir anlaşma ile teminat altına alınmış olan Fas'ı Alman hükümetine taviz vermeden, hatta danışmadan işgal etmeyi planlıyordu. Delcassé kendi meslektaşlarının itirazlarını dahi dinlemeden bu kışkırtıcı politikayı uygulamaya başlayarak Kuzey Afrika'da 1905 Fas krizini ateşleyen fitili de tutuşturmuş oluyordu.

İNGİLİZ TARAFSIZLIĞININ SONA ERMESİ

9 Şubat 1871'de, Versailles'daki Aynalı Salon'da Alman İmparatorluğu'nun ilan edilmesinden sadece üç hafta sonra, Muhafazakâr Partili devlet adamı Benjamin Disraeli, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Fransa-Prusya Savaşı'nın dünya tarihindeki öneminden bahsetti. Ona göre bu savaş 1866 Prusya-Avusturya Savaşı, Fransa'nın İtalya ile girdiği savaşlar ve hatta Kırım Savaşı gibi "sıradan bir savaş" değildi. Disraeli, "Bu savaş Alman devriminin simgesidir ve geçen yüzyıldaki Fransız Devrimi'nden bile büyük bir siyasi olaydır," diyordu. Ona göre bu olayla birlikte yıkılmayan tek bir diplomasi geleneği kalmamıştı. "Güç dengesi tamamen yıkıl[mış] ve bu değişimden en çok zarar görüp etkilerini en çok hisseden ülke İngiltere [olmuştu]."[37]

Disraeli'nin sözleri sık sık, Almanya ile yaşanacak olan çatışmaya dair bir kehanet gibi anılmıştır. Ama konuşmayı bu açıdan –1914 ve 1939 bakış açısıyla– değerlendirmek onun niyetini yanlış anlamak

olacaktır. Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından İngiliz devlet adamları için en önemli olan husus Almanya'nın yükselişi değil, Rusya'nın Kırım Savaşı (1853-1856) ile kendisine dayatılan şartlardan kurtulmuş olmasıydı. 1856 Paris Antlaşması'nda İngiltere ve Fransa hükümetleri tarafından belirlenen şartlara göre Karadeniz tüm devletlerin –Karadeniz'e kıyısı olsa bile– savaş gemilerine kapalı olacaktı. Bu antlaşmanın amacı, Rusya'nın Doğu Akdeniz'i ve İngiltere'nin Hindistan ile olan kara ve deniz bağlantısını tehdit etmesini önlemekti. Ama 1856'da atılan bu siyasi temel, Fransa'nın yenilgisiyle yerle bir oldu. Yeni Fransız Cumhuriyeti bu antlaşmadan desteğini çekerek Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmasına karşı çıkmaktan vazgeçti. Büyük Britanya'nın Karadeniz konusunda tek başına dayatmada bulunamayacağını bilen Rusya, fırsattan istifade Karadeniz'de donanma kurmaya koyuldu. 12 Aralık 1870'te Rusya'nın 1856 antlaşmasını "tanımadığı" ve Karadeniz sahilindeki Türk sınırından sadece birkaç kilometre uzaktaki Poti şehrinde "yeni bir Sivastopol" inşa etmeye başladığı haberi Londra'ya ulaştı.[39]

Anlaşılan yeni bir Rusya yayılmacılığı çağı başlıyordu ve Disraeli'nin 9 Şubat 1871 tarihli konuşmasında vurguladığı asıl mesele de buydu. Disraeli'ye göre Rusya iki asırdır "kıyıya ulaşmak" için bir "meşru" yayılmacılık politikası izliyordu. Ama Karadeniz'de donanma kurulması, İstanbul ve Türk Boğazları'nı hedef alan Rus hücumunda yeni ve rahatsız edici bir döneme girildiğini gösteriyordu. Disraeli, Rusya'nın "İstanbul üzerinde haklı bir iddiası" ve "oraya gitmesi için siyasi bir mecburiyeti" olmadığı için bunun "meşru olmaktan çok tedirgin edici bir politika" olduğunu söyledi. Disraeli'nin gördüğü tek tehdit Rusya değildi –Birleşik Devletler'in de artan gücü ve savaş eğiliminden endişeliydi– ama asıl önemli olan, "Alman devrimi" derken Almanya'nın oluşturduğu bir tehlikeden değil, Almanya ile Fransa arasında cereyan eden ve "tüm devletlerin işleyişini kökünden değiştiren" savaşın küresel ve emperyalist bağlamdaki etkilerinden bahsediyor olmasıydı.[40]

Disraeli'nin konuşması, 1914'e kadar İngiliz dış politikasının merkezinde yer alacak olan bir konu üzerinde duruyordu. 1894-1905 yılları arasında İngiliz menfaatlerine yönelik "en ciddi uzun vadeli tehdit" Almanya değil, Rusya'ydı.[41] O yıllarda İngiliz politikacıları meşgul eden Çin Meselesi bunun bir örneğidir.[42] Çin de tıpkı Balkanlar gibi eski bir imparatorluğun çekilmesinin ardından gelen değişimin

simgesiydi. 1890'ların başlarında Rusya'nın Kuzey Çin üzerindeki nüfuzunun tetiklediği yerel ve bölgesel savaşlar, 1894-1895 Çin-Japon Savaşı ile zirve noktasına ulaştı.[43] Galip gelen Japonlar, Kuzey Çin konusunda Rusya'nın rakibi haline geldiler. Diğer taraftan Çin'in yenilgisi, Çin devletinin çöküşünden yararlanma hevesindeki büyük devletler arasında bir pay kapma yarışının başlamasına neden oldu. Çin üzerindeki bu mücadelenin olumsuz etkileri Avrupa'daki gerilimi tırmandırdı.[44]

İngilizlere göre sorunun kaynağı, Rusya'nın güç ve nüfuzunun artmasıydı. Çin, ticaret potansiyeli açısından İngiltere için Afrika'dan çok daha önemliydi ve Rusya bu potansiyeli doğrudan tehdit ediyordu. Uluslararası müdahale gücü Boxer Ayaklanması'nı (1898-1901) bastırmak için harekete geçtiğinde, Rusya'nın, bu müdahaledeki rolünü kullanarak Kuzey Çin'deki konumunu daha da sağlamlaştırmasıyla sorun daha ciddi bir hale geldi.[45] Ne var ki Rusya'nın coğrafi konumu ve kara kuvvetlerinin mevzilenmesi dikkate alındığında Doğu Asya'ya girmesinin önüne geçmenin neredeyse imkânsız olduğu da anlaşılmaktadır. Yeni bir Büyük Oyun başlamıştı ve Rusya'nın kazanması muhtemel görünüyordu.[46] Hindistan da diğer bir hassas cepheydi. İngiliz politikacılar Rus demiryolu ağının Orta Asya'nın içine doğru uzandığını görünce telaşa kapılmışlardı çünkü böylece Rusya, Hindistan'a İngiltere'den "daha iyi bir askerî erişim" sağlamış oluyordu.[47]

Rusya, Orta Asya ve Uzakdoğu'da İngiliz karşıtı bir politika izlemeye başladığından ve Fransa İngiltere'nin Afrika'daki baş rakibi olduğundan Fransız-Rus İttifakı Londra'dan bakıldığında bütünüyle İngiltere karşıtı bir icraat gibi görünüyordu. Boer Savaşı bu sıkıntıyı çok daha bariz hale getirdi çünkü Güney Afrika'ya çok sayıda birlik gönderilmesi Kuzey Hindistan'ı savunmasız bırakmıştı. Ağustos 1901'de Savaş Bakanlığı İstihbarat Dairesi'nin hazırladığı "Fransa ve Rusya ile Girilecek Bir Savaşta İmparatorluğun Askerî İhtiyaçları" konulu raporda Hindistan'daki ordunun bir Rus saldırısı karşısında önemli noktaları savunmasının imkânsız olduğu belirtildi.[48] Dahası Rus diplomatlar (İngilizlerin gözünde) yalnızca saldırgan, yayılmacı ve acımasız değil, aynı zamanda el altından iş çevirmeye ve sahtekârlığa meyilliydiler. Hindistan'dan Sorumlu Dışişleri Bakanı George Hamilton, Mart 1901'de Çin konusunda yapılan müzakereler sırasında,

"Rus diplomasinin tarihi bile yalanlarla dolu," demişti. 1903'te de Hindistan Valisi George Curzon, Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu olan Selborne Kontu'na, "Aslında bildiğiniz üzere Rus diplomasisi uzun ve dallı budaklı bir yalandan ibarettir," dedi.[49]

İngiliz devlet adamları Rus tehdidine iki kollu bir politika izleyerek cevap verdiler. İlki Japonya ve Fransa ile yakınlaşmayı, ikincisiyse Britanya İmparatorluğu'nun uzak bölgelerindeki baskıyı kaldırmak için doğrudan Rusya ile anlaşma yapılmasını içeriyordu. 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'nın ardından İngiltere ve Japonya, Rusya'nın yayılmacılığına engel olma hedefi çerçevesinde bir araya geldiler. Japonya, Dışişleri Bakanı Kimberley'nin Mayıs 1895'te Tokyo'daki İngiliz büyükelçisine gönderdiği mektupta söylediği gibi, İngiltere'nin Uzakdoğu'daki "doğal müttefiki" idi.[50] Japonya'nın güçlü kara ordusunun –1895 sonuna kadar Mançurya'ya 200.000 Japon askeri çıkmıştı– Rusya'nın Çin sınırında oluşturduğu tehdit, İngilizlerin Kuzey Hindistan'daki topraklarının savunmasızlığını dengeleyecekti. Hızla büyüyen Japon donanması yine "Ruslara karşı bir dengeleme unsuru" olacak ve böylece İngiliz donanmasının yükünü azaltacaktı.[51] 1901'de, uzun süren bir temkinli yakınlaşma döneminin ardından, resmî bir ittifak –önce bir deniz savunma paktı ve ardından 30 Ocak 1902'de Londra'da imzalanacak daha kapsamlı bir anlaşma– için görüşmelere başlandı.

1905 ve 1911'de (ilave maddelerle) yenilenen İngiliz-Japon İttifakı, savaş öncesi dünyadaki uluslararası sistemin bir demirbaşı haline geldi.

İngiltere'nin Fransa ile ittifaka girme arayışının altında da aynı mantık yatıyordu. 1896'da Lord Salisbury, İngiliz Burması ile Fransız Hindiçini arasındaki Mekong Vadisi'nde Fransızlara bazı tavizler verilerek onların İngiltere tarafına çekebileceğini ve geçici olarak Fransız-Rus İttifakı'nın zayıflatılabileceğini düşünmüştü.[52] 1904 Dostluk Anlaşması (en azından Whitehall'un bakış açısından) esasen Alman karşıtı bir anlaşma değildi ve asıl amacı Fransa ile yaşanan sömürge gerginliklerini azaltmak ve Rusya'ya karşı dolaylı baskı kurma mekanizmaları oluşturmaktı. Delcassé, bir anlaşmaya varılırsa Fransa'nın Rusya üzerinde kısıtlayıcı bir nüfuz sahibi olabileceğini ve Rusya'ya İngiltere ile savaşa girerse Fransa'nın onu desteklemeyeceğini hatırlatacağını ileri sürerek bu görüşü destekledi.[53] Lord Lansdowne'ın da ifade ettiği gibi, "Fransa ile iyi ilişkiler kurmak pekâlâ Rusya ile de iyi ilişkiler kurmanın yolunu açabilirdi".[54]

Bu son nokta önemlidir. İngiliz politikacılar bir yandan Japonya ile Rusya'yı dengelemeye çalışırken bir yandan da Rus tehdidini St. Petersburg'u bir emperyalist güç paylaşımının içine çekerek bertaraf etmeye çalıştılar. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sör Thomas Sanderson'ın Mayıs 1902'de St. Petersburg'daki İngiliz büyükelçisine gönderdiği mektupta söylediği gibi Japon ittifakı çok önemliydi, çünkü Ruslar İngiltere'nin başka tercihleri de olduğunu görene dek anlaşmaya yanaşmayacaklardı. O nedenle İngiltere'nin "anlaşma yapma imkânına engel olmak yerine önünü açmak" gerektiğini söylemişti.[55] İngiliz güvenlik raporları Orta Asya hakkında felaket senaryoları üretmeye devam etti: Aralık 1901'de İngiltere Bakanlar Kurulu'na Rusların Trans-Hazar ve Herat'a 200.000 asker yığabilecek güçte olduğu bildirildi. Böyle bir kuvvet karşısında durabilmek için Hindistan'daki İngiliz garnizonunun mevcudunun 50.000 ila 100.000 kadar artırılması gerekirdi ve bu da devlet için –harcamalarda büyük kısıntılara gidilmesinin gerekli olduğu bir dönemde– çok büyük bir maliyetti.[56] Ayrıca Rusların, Afgan sınırında "inanılmaz bir hızla" demiryolu yapımına devam etmesi de durumun hızla İngiltere aleyhine değiştiğini gösteriyordu.[57]

Şubat 1904'te Japonya ile Rusya arasında çıkan savaş bu endişeleri ikiye katladı. Rus kuvvetlerinin karada ve denizde Japonlar karşısında yetersiz kalması bile başta İngilizlerin endişesini azaltmaya yetmedi. Vikont Kitchener'ın de söylediği gibi ya Ruslar Japonya karşısında kaybettiklerini Hindistan'ı tehdit ederek telafi etmeye çalışırlarsa ne olacaktı? Bu durumda Hindistan'a çok büyük bir kuvvet takviyesi yapmak gerekirdi; Şubat 1905'te, Hindistan hükümetinin hesabına göre gereken asker sayısı 211.824'tü.[58] Masraflardaki artış da muazzam olacaktı; Kitchener "Rusya'nın tehditkâr ilerleyişine" karşı koymanın "20 milyon sterline ek olarak yıllık 1,5 milyon sterline" mal olacağını tahmin ediyordu.[59] 1905'te askerî harcamaları azaltıp kamu yatırımlarını artıracağını vadederek iktidara gelen liberal hükümetin böyle bir karar alması halinde bedel ödemesi gerekecekti. Ve eğer İngiltere, Hindistan'ın kuzey sınırını artık ordusuyla koruyamayacak durumdaysa Hindistan'ı Rus saldırısına karşı korumak için askerî olmayan tedbirlere başvurmak zorundaydı.

1905'te Japonların Ruslara karşı kazandığı zafer, anlaşma seçeneğinin daha ağır basmasında etkili oldu. Rusya'nın uğradığı yenilginin ve ülkeyi felç eden iç karışıklığın büyüklüğü dikkate alındığında,

Hindistan'ı Rus tehdidine karşı savunmak için büyük askerî yatırımlar yapma fikri artık eskisi kadar cazip görünmüyordu.[60] Yeni dışişleri bakanı Edward Grey, Aralık 1905'te görevine "Rusya'nın tekrar Avrupa'da elçilikler kurduğunu görme umuduyla" gelmişti ve "Rusya'nın İngiltere ile şimdiye dek hiç olmadığı kadar iyi ilişkiler kurmasını" temenni ediyordu.[61] Mayıs 1906'da Grey, Hindistan'a takviye gönderilmesi teklifini geri plana atmayı başardı.

Bu karmaşık düzenlemelerin özellikle dikkate değer olan bir yönü vardır: Fransa ile yapılan Dostluk Anlaşması da Rusya ile yapılan 1907 Anlaşması da İngiliz devlet adamları tarafından Alman karşıtı olarak algılanmamıştı. Almanya, İngilizlerin planlarında çoğunlukla Fransa ve Rusya ile yaşanan gerginliklerin bir yansıması olarak yer alıyordu. Alman hükümeti ne zaman İngiltere'ye karşı Fransa ya da Rusya ile işbirliği içinde gibi görünse anında tepki uyandırıyordu – 1895 ilkbaharında Almanya'nın komşusu iki büyük devlete katılarak Tokyo'ya Çin-Japon Savaşı'nda ele geçirdiği Çin topraklarını iade etmesi için baskı yaptığı ya da Almanların hiç beklenmedik şekilde Shantung Yarımadası'ndaki Kiaochow'da (Jiaozhou) bir Çin köprübaşını ele geçirdiğinde olduğu gibi. Londra (haklı olarak) bunun Ruslar tarafından gizlice teşvik edilip desteklendiğine inanmıştı. İki durumda da Alman icraatları Fransa ve Rusya'nın İngiltere'ye karşı yürüttüğü faaliyetlerin bir uzantısı olarak görülmüştü. Diğer yerlerde olduğu gibi Çin'de de Almanya büyük bir tehditten ziyade diplomatik bir baş ağrısıydı. Diğer bir ifadeyle "İngiliz-Alman düşmanlığı" İngiliz siyasetinin temel belirleyicisi değildi; hatta 1904-1905 yıllarına kadar İngiltere için çok daha acil olan meseleler vardı.[62]

GEÇ KALMIŞ İMPARATORLUK: ALMANYA

Bismarck döneminde Alman dış politikasının başlıca amacı büyük devletlerin Almanya'ya karşı bir ittifak kurmasına engel olmaktı. İmparatorluklar arasındaki sonu gelmeyen küresel sürtüşmeler bu hedefe erişilmesini kolaylaştırdı. Fransa'nın İngiltere ile rekabeti onu Almanya'ya karşı bir girişimde bulunmaktan alıkoyuyordu; Rusya'nın İngiltere'ye olan husumeti ise Balkanlara ilgisini zayıflatarak Avusturya-Macaristan ile çatışmaya girmesine engel olmuştu. Bir kıta gücü olan Almanya, kendi başına küresel bir imparatorluk

kurma hevesine kapılmadığı sürece Afrika, Çin ve Orta Asya'daki kıyasıya rekabetin dışında kalabilirdi. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Rusya emperyalist rakipler olarak kaldığı müddetçe Berlin dilediği gibi onların arasındaki boşluklardan yararlanabilirdi. Bu durum hem imparatorluğun güvenliğini sağlıyor hem de Berlin'deki politika belirleyiciler için manevra alanı yaratıyordu.

Ama Bismarck'ın stratejisinin de bir bedeli vardı. Almanya'nın daima gücünün altında faaliyet göstermesini, Afrika, Asya ve dünyanın diğer bölgelerindeki çılgın pay kapma yarışının dışında kalmasını ve diğer devletler küresel güç paylaşımı kavgası verirken onun bir kenarda durup izlemesini gerektiriyordu. Üstelik Berlin'i komşu devletlerle çelişkili taahhütler altına girmek zorunda da bırakıyordu. Bunun sonucu da kararlarıyla Alman ulusal meclisinin yapısını belirleyen seçmenlerin hiç hoşuna gitmeyen bir millî felç hissiyatı oldu. Ucuz iş gücü ve hammaddenin yanı sıra ihraç mallarını almak için dört gözle bekleyen çok sayıda yerli ve göçmenle dolu bereketli topraklar olarak hayal edilen sömürgelere sahip olma fikri, tüm Avrupa imparatorluklarında olduğu gibi Alman orta sınıfının da hayallerini süslüyordu.

Almanya'nın emperyalist yayılma üzerindeki güç siyaseti kısıtlamalarını aşmak için gösterdiği küçük bir gayretin bile mevcut dünya güçleri tarafından büyük bir dirençle karşılandığını unutmamak gerekir. Bu bağlamda Alman İmparatorluğu ile emperyalist rakipleri arasındaki bariz ve bir o kadar da önemli farklara bir kez daha değinmek yerinde olacaktır. Dünyanın yaşanılan bölgelerinde uçsuz bucaksız topraklara ve askerî varlığa sahip olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın elinde, takas edilmesi ya da verilmesi halinde kendilerine fazla bir şeye mal olmayacak kozlar vardı. İngiltere, Fransa'ya Mekong deltasında taviz verebilirdi; Rusya, İngiltere'nin İran üzerindeki nüfuzunu artırmasına izin verebilirdi; Fransa, İtalya'ya Kuzey Afrika'da göz koyduğu topraklara erişim imkânı sunabilirdi. Almanya'nın böyle teklifler sunması mümkün değildi çünkü daima, elinde değiş tokuş edebileceği hiçbir şey olmayan ve kalabalık bir masada zorla yer kapmaya çalışan bir sonradan görme konumundaydı. Ne zaman pastadan küçük bir dilim almaya kalksa diğerlerinin katı direnciyle karşılaşıyordu.

Örneğin 1884-1885 yıllarında Alman hükümeti bazı bölgelerde küçük kolonilerin kurulmasına izin vererek emperyalizm iştahını gi-

dermeye çalıştığında karşısında İngiltere'yi buldu. 1883'te Bremenli tacir Heinrich Vogelsang günümüzde Güney Namibya kıyısında olan Angra Pequeña'dan toprak satın aldı. Sonraki yıl Bismarck, İngiliz hükümetine resmî olarak bölgede hak iddia edip etmediğini sordu. Londra'dan gelen kısa ve öz cevapta İngiltere'nin hiçbir ülkenin Portekiz Angolası ile Ümit Burnu'ndaki İngiliz kolonisi arasında yerleşmesine sıcak bakmayacağı bildirildi. Berlin buna iki soruyla cevap verdi: İngilizlerin bu iddiasının temeli neydi? Ve İngiliz makamları bölgedeki Alman yerleşimcileri koruma görevini üstlenir miydi?[63] Whitehall ancak aylar sonra tenezzül edip bir cevap gönderdi. Bismarck bu tepeden bakan tavırdan rahatsız olsa da üzerine alınmamayı tercih etti; 1895-1896 yıllarında Venezuela sınırı meselesinde Amerikalılarla tartışırken de Londra aynı kaba ve kibirli tavrı sergilemişti.[64] Bunun üzerine Almanlar daha fazla beklemeyip bir adım atarak bölgeyi resmen ilhak ettiklerini duyurdukları zaman İngilizler derhal bölgenin kendilerine ait olduğunu söyleyerek karşılık verdiler. Berlin'de gerginlik arttı. Bismarck, İngiltere'nin "Afrika Monroe Doktrini"ni dilediği gibi kullanmasının tahammül edilir olmadığını söyledi.[65] Şansölye siyasi baskıyı artırdı. Oğlu Herbert müzakere heyetinin başında Londra'ya gitti. Başka sorunlarla meşgul olan İngilizler (Rusya'nın Afganistan üzerindeki emelleri, Afrika konusunda Fransa'yla yaşanan gerginlikler) sonunda daha fazla ısrar etmediler ve kriz yatıştı. Ama bu olay Avrupa'nın son büyük devleti için masada ne kadar az yer kaldığını açıkça göstermişti.

Almanya'nın Rusya ile arasındaki Taahhüt Antlaşması'nı 1890'da terk etmesinin asıl nedeni Bismarck politikasının neden olduğu kısıtlamalardan kurtulma isteğiydi. O yıl yaşanan değişiklikler –Bismarck'ın görevi bırakıp Leo von Caprivi'nin şansölye olarak atanması ve Kayzer II. Wilhelm'in imparatorluk siyasetinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkması– Alman dış ilişkilerinde yeni bir dönem başlattı. 1890'ların ilk yıllarında tutulan "yeni yol"da, başta ortak bir amaçtan ziyade tereddüt ve sürüklenme hâkimdi. Bismarck'ın görevden ayrılmasıyla oluşan boşluğu doldurmak kolay olmadı. İnisiyatif, Dışişleri Bakanlığı Siyaset Dairesi Başkanı Friedrich von Holstein'ın eline geçti. Holstein'ın politikası Avusturya-Macaristan ile bağları güçlendirme ve İngiltere'yle fazla yakın olmaktan hoşlanmasa da Balkanlar'daki riskleri İngilizlerle anlaşarak bertaraf etme odaklıydı. Düşüncesinin merkezinde bağım-

sızlık vardı. İngiltere ile ittifak yapmak Almanya'yı İngiltere'nin Kıta Avrupası'ndaki emir eri haline getirebilirdi – İngiltere'nin müttefiki olan Prusya Kralı Friedrich'in Yedi Yıl Savaşları'nda kendisini güçlü bir kıta koalisyonu ile çevrelenmiş bulduğu dönem henüz hafızalardan silinmemişti. Holstein'ın yakın görev arkadaşı Bernhard von Bülow'un Mart 1890'da ifade ettiği gibi Almanya "hiçbir yabancı devlete bağımlı olmamalıydı".[66] İngiltere'yle anlaşmanın bedeli Almanya'nın koloni elde etme hevesinden vazgeçmesi olabilirdi ama bu Caprivi'nin memnuniyetle ödeyebileceği bir bedeldi.

Tam serbestlik politikası masum görünse de ciddi riskler barındırıyordu. 1891 yazında Almanlar, müttefikleri olan İtalyanların Kuzey Afrika'da elde etmek istedikleri topraklar için Fransızların desteğini alabilme umuduyla Fransa ile gizli bir anlaşma imzaladığını öğrendiler. Bu haber Berlin'e ulaştığı sırada küçük bir Fransız filosu Rus limanı Kronstadt'a resmî bir ziyaret düzenlemiş ve orada Fransız subayları Rus halkı ve basınının sevgi gösterileri ile karşılanmıştı. Bunun ardından 1892'de yapılan Fransız-Rus Askerî Anlaşması, İngiltere ile yakın ilişki ihtimalinin bile Almanya'yı Kıta Avrupası'nda, bunu telafi edecek bir kazanç dahi sunmadan, çok riskli bir duruma düşürebileceğini gösterdi. En kaygı verici olan durum ise Fransa ile Rusya arasındaki derinleşen dostluğun İngiltere'yi hiç Almanya'yla yakınlaşmaya teşvik etmiyor olmasıydı; aksine İngiliz politikacılar –önce Fransa'ya, sonra Rusya'ya– taviz vermenin erdemlerini düşünmeye başlamışlardı. 1891'de Rusya'dan dönen Fransız filosunun Portsmouth'a sembolik bir ziyaret düzenlemesinin de Berlin üzerinde ayıltıcı bir etkisi oldu.[67]

Almanya güçlü müttefikler edinmeden yoluna devam edebilecek kadar güçlü müydü? Caprivi'nin bu soruya cevabı, imparatorluğunun savunma kapasitesini artırmak oldu. 1893'te kabul edilen bir tezkere ile ordu mevcudu 552.000'e çıkarıldı –on yıl öncesine göre 150.000 artmış oldu– ve o yıl askerî harcamalar 1886'dakinin iki katına çıktı. Ama bu artışlar henüz daha büyük bir siyasi strateji ile bütünleştirilmemişti; amaçları caydırıcılıktı.

Askerî açıdan kendi kendine yeter hale gelme arayışı Berlin'deki önde gelen politikacılar arasında tartışma konusu olmuştu. Fransa ile daha iyi ilişkiler kurmanın imkânsızlığı dikkate alındığında Almanya İngiltere'yle mi yoksa Rusya'yla mı arayı sıcak tutmalıydı? İkisini birden yapmaya çalışmak can sıkıcı sonuçlara neden oldu.

Alman devlet adamları 1894 baharında imzalanan Alman-Rus Ticaret Anlaşması'ndan çok umutluydular. Alman tarım lobisinin muhalefetine rağmen Reichstag'da imzalanan anlaşmayla iki ülkeye de büyük ekonomik faydalar sağlayacak ticari ilişkilerin temeli atılmıştı. Ama bu anlaşma Rusya'nın Fransız ittifakıyla bağını zayıflatmayı başaramamıştı; aksine Ruslar bu anlaşmayı izledikleri politikanın bir meyvesi ve Almanları diplomatik açıdan aşağı konumda tutmanın ne tür faydalar sunabileceğinin bir göstergesi olarak görmüşlerdi.[68]

İngiltere seçeneği de bundan kolay sayılmazdı. Bunun ana nedeni Caprivi'nin "özgürlük" politikasının Berlin'den çok Londra'yı özgür kılmasıydı. Fransız-Rus İttifakı'nın yapılması Britanya'ya kıta kampları arasında gidip gelme imkânı sağlamış ve Berlin'le kalıcı bir anlaşma yapma ihtiyacını azaltmıştı. Ancak İngiliz hâkimiyeti altındaki imparatorluk topraklarında krizler yaşandığı zaman Londra daha yakın bağlar kurma isteği göstermişti ama bu hiçbir zaman Berlin'in beklediği tam teşekküllü bir ittifak seviyesinde olmamıştı. Mesela 1901'de İngiliz kuvvetleri Güney Afrika'da çakılıp kaldığında ve Rusya Çin üzerindeki baskısını artırdığında Dışişleri Bakanı Lansdowne Rusya'ya karşı Almanya'nın desteğini alabilmeyi öyle çok istemişti ki kabineye, İngiltere ve Almanya'nın belli koşullar altında Japonya'yı desteklemek için Rusya'ya karşı savaşa gireceğini taahhüt eden bir gizli ittifak anlaşması önerisi sunmuştu. Bu konuda Berlin'in düşünceleri de yoklandı ama Almanlar Rus karşıtı bir ittifaka dâhil olmaya niyetli değildiler; İngiliz donanmasının pek bir ağırlığının olmayacağı bir kıta savaşında Almanya'nın çok savunmasız kalacağından çekinmişlerdi.[69] Bülow'un kafasını kurcalayan soru şuydu: Almanya'nın İngiltere ile yapacağı bir ittifak karşılığında İngiltere kaçınılmaz şekilde artacak olan Fransa ve Rusya tehdidini dengeleyecek seviyede ne teklif edebilirdi? Almanya ile İngiltere arasında bir yakınlaşmanın karşısında duran en büyük engel daima bu soru olmuştu.

Diğer ve daha bariz bir sorun da Almanya'nın Avrupa dışındaki menfaatlerinin peşinde koşmasının onu eninde sonunda İngiltere ile karşı karşıya getirecek olmasıydı. Sultan Abdülhamid, Anadolu Demiryolu'nun Konya'dan Bağdat istikametine uzanan bir kolunun yapılması görevini Deutsche Bahn-Gesellschaft şirketine verdiğinde Almanya'nın maliyetini karşıladığı bu projenin "İngiliz nüfuz alanına yetkisiz bir müdahale" olduğunu iddia eden İngiltere'den pek

çok şikâyetin gelmesine neden olmuştu, çünkü bu yüzden İngilizlerin inşa ettiği İzmir Demiryolu'nun kârı azalacaktı. Diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da İngiliz politikacılar İngiltere'nin emperyalist çıkarlarının "hayati" ve "elzem", Almanya'nınkilerin ise "lüks" olduğu varsayımından hareket ediyorlardı ve dolayısıyla bu yatırımların yapılmaya devam edilmesi diğer güçler tarafından bir kışkırtma olarak algılanıyordu.[70] İngiltere'nin Uganda'yı Rodezya'ya bağlayan 25 kilometre genişliğinde bir koridor elde ettiği 12 Mayıs 1894 tarihli İngiltere-Kongo Antlaşması üzerine yapılan tartışmalar da benzer bir örnektir. Özünde Fransa'nın Yukarı Nil'deki emellerine sekte vurmak için tasarlanmış olan bu antlaşma, Almanların Güneydoğu Afrika'daki topraklarına bitişik bölgenin de İngilizlerin eline geçmesine yol açmıştı. Ancak Almanya'nın ısrarları sonucunda İngiltere geri adım atmaya karar verdi. Bu sonucun Alman basınında neden olduğu sevinç dalgası Alman halkının böyle bir başarıya ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermişti. Ayrıca Almanya'nın menfaatlerinin ancak İngiltere'ye direnilerek korunabileceği inancını da pekiştirmişti.[71]

1894-1895 Transvaal krizinde Alman-İngiliz gerilimi zirveye ulaştı. İngiltere'nin kontrolü altındaki Ümit Burnu kolonisi ve ona komşu olan ve Transvaal olarak da bilinen Boer Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uzun zamandır devam eden yerel sorunlar vardı. Transvaal'ın bağımsızlığı (İngiltere dâhil) tüm devletler tarafından tanınmış olsa da Ümit Burnu kolonisindeki önemli simalardan olan Cecil Rhodes, 1880'lerde keşfedilen altın madenlerine göz diktiği kuzey komşusunun ilhak edilmesi için baskı yapmaya başladı. Transvaal ekonomisinde Alman göçmenler önemli rol oynadığı ve oradaki yabancı yatırımların beşte biri Almanlara ait olduğu için Berlin hükümeti, Cumhuriyet'in bağımsızlığının korunmasını kendi menfaatiyle eşdeğer görüyordu. 1894'te Almanya'nın denize kıyısı olmayan Transvaal'ı Portekiz Mozambik'indeki Delagoa Körfezi'ne bağlayacak bir demiryolu inşa etme kararı alması, Londra'nın tepkisine neden oldu. İngiliz hükümeti Delagoa Körfezi'ni ilhak ederek demiryolunun kontrolünü de ele geçirmeyi planlayıp bölgedeki siyasi ve ekonomik hâkimiyetini zayıflatacak her türlü düzenlemeyi reddederken Almanlar Transvaal'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlığının korunmasında ısrar ettiler.[72] 1895 sonbaharında Berlin'deki İngiliz büyükelçisi Sör Edward Malet, Transvaal'ın İngiliz-Alman ilişkilerinde pürüzlü bir nokta olduğunu

ve eğer Almanya geri adım atmazsa iki ülke arasında savaş çıkma ihtimalinin de bulunduğunu ima ederek gerilimi iyice tırmandırdı.

Dolayısıyla İngiltere Aralık 1895'te Transvaal'a başarısız bir saldırı düzenleyerek uluslararası bir krizi tetiklediği zaman Alman hükümeti kızgındı. İngiliz hükümeti, Dr. Leander Starr Jameson'ın Cumhuriyet'e düzenlediği baskını resmî olarak tasdik etmemişti ama en azından bir İngiliz hükümeti üyesi (Joseph Chamberlain) bu saldırıdan önceden haberdardı. Baskın başlı başına bir fiyasko olmuştu: Jameson'ın askerleri Transvaal Cumhuriyeti birlikleri tarafından yenilip esir alınmıştı. Paris ve St. Petersburg gibi Berlin de, Whitehall'un resmî olarak inkâr etmesine rağmen, bu işgalin ardında Londra'nın olduğunu biliyordu. Tavrını belli etmeye kararlı olan Kayzer, Transvaal Cumhuriyeti Başkanı Paul Kruger'e şahsi bir telgraf gönderdi. "Kruger telgrafı" olarak bilinen bu mesajda Kayzer, devlet başkanının yeni yılını kutluyor ve onu "dost devletlerin yardımı" olmadan "ülkesinin bağımsızlığını işgalci güçlere karşı" savunduğu için tebrik ediyordu.[73]

Bu ılımlı mesaj İngiliz basınında büyük infiale, Almanya'da ise coşkulu bir sevince neden oldu ve nihayet Almanya'nın denizaşırı bölgelerdeki menfaatlerinin koruması için de bir şeyler yapılmaya başlandığı düşünüldü. Ama Kruger telgrafı siyasi bir jestten başka bir şey değildi. Almanya, Güney Afrika meselesinde Büyük Britanya ile karşı karşıya gelmekten hemen kaçındı. Ne kendi iradesini gösterme ne de bu tür çıkar çatışmalarında karşıdakiyle eşit konumda olan bir ortağın hak ettiği saygıyı görme imkânına sahipti. Berlin sonunda bir uzlaşmayı kabul etti; Almanya, İngiltere'nin değersiz tavizleri karşılığında Güney Afrika'nın siyasi geleceğine daha fazla karışmayacaktı.[74] Transvaal'ın yenilgisi ve bir İngiliz kolonisi haline dönüştürülmesi ile sonuçlanan 1899-1902 Boer Savaşı'nda Alman hükümetinin Transvaal'ın lehinde müdahalede bulunmamasına Alman milliyetçi basınının öfkesi büyük oldu.

Dolayısıyla 1890'lar Almanların iyice yalnızlaştığı bir dönem oldu. İngiltere'den güvenilir bir destek gelmiyordu ve Fransız-Rus İttifakı Kıta Avrupası'ndaki manevra alanını iyice daraltmıştı. Yine de Alman politikacılar sorunun büyüklüğünü görmede şaşırtıcı derecede aciz kalmışlardı ve bunun ana nedeni, dünya imparatorlukları arasında süregelen ihtilafları onların Almanya'ya karşı bir araya gelmemelerinin teminatı olarak görmeye devam etmeleriydi. Yakınlaşma politikaları

ile bu yalnızlığı sona erdirmeyi başaramayan Almanlar bunun üzerine kendi kendine yeterlilik ilkesine sıkı sıkıya sarılmaya başladılar.[75] Bu gelişmenin en bariz dışa vurumu büyük bir donanma kurmaya karar vermeleri oldu.

1890'ların ortalarında, uzun süreli durgunluk ve kısmi gerilemenin ardından, donanma inşası ve stratejisi Alman güvenlik politikası ve dış politikasında yeniden önemli bir yer tutmaya başladı.[76] Burada kamuoyunun görüşü de büyük pay sahibiydi. İngiltere'de olduğu gibi Almanya'da da büyük gemiler basının ve eğitimli orta sınıf okuyucunun fetişiydi.[77] Amerikalı yazar Alfred Thayer Mahan'ın son derece moda olan "donanmacı" görüşü de bunda rol oynamıştı. Mahan, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi* (1890) adlı eserinde küresel mücadelenin sonucunu büyük zırhlı ve kruvazör filolarının belirleyeceğini söylemişti. Donanma programını destekleyen Kayzer II. Wilhelm bir denizcilik meraklısı ve Mahan'ın eserlerinin sıkı takipçisiydi. Genç Wilhelm'in eskiz defterlerinde birçok savaş gemisi de vardı; bunlar tutkuyla çizilmiş ve devasa toplarıyla heybetli bir duruş sergileyen yüzen kalelerdi. Fakat durumun uluslararası boyutu da çok önemliydi. İngiltere ile farklı meselelerde devamlı karşı karşıya gelinmesi güçlü bir donanma ihtiyacının hissedilmesine neden olmuştu. Transvaal serüveninin ardından Kayzer savaş gemisi ihtiyacını öyle bir saplantı haline getirdi ki her uluslararası krizi, deniz gücünün önemini anlatan bir ders gibi görmeye başladı.[78]

Kayzer'in gitgide artan donanma merakı, Alman deniz kuvvetlerinin en üst kademelerindeki hizip sürtüşmelerinin başladığı bir döneme denk geldi. Donanma Kabinesi Başkanı Amiral Baron Gustav von Senden-Bibran ve onun hırslı takipçisi Alfred von Tirpitz, büyük bir zırhlı filosu kurulması için baskı yapıyordu. Bu mücadelenin diğer tarafında donanma bakanı ve donanma tezkerelerini Reichstag'a sunmakla sorumlu kişi olan Amiral Friedrich Hollmann yer alıyordu. Hollmann, Fransız ekolü tarafından tutulan ve modası geçmeyen hızlı kruvazörlerden oluşan bir deniz kuvveti inşa etme düşüncesine sadık kalmış birisiydi. Tirpitz Alman deniz stratejisine anavatana yakın sularda İngiltere ile girilecek bir mücadele olarak bakarken, Hollmann uzak bölgelerde Alman hak ve çıkarlarının savunucusu olacak daha esnek ve uzun menzilli bir kuvvet düşünüyordu. 1893-1896 yılları arasında Tirpitz ve yandaşları Hollmann'a karşı bir kampanya yürütüp onu

açıkça beceriksizlikle suçladılar ve Kayzer'i kendi strateji önerileriyle dolu bir dilekçe yağmuruna tuttular. Bir süre iki kamp arasında gidip gelen II. Wilhelm 1897'de Hollmann'dan desteğini çekti ve onun yerine Tirpitz'i atadı.[79] 26 Mart 1898'de, yoğun bir propaganda faaliyetinin ardından, Reichstag yeni bir donanma yasasını kabul etti. 1890'ların derleme ve amaçsız tekliflerinden farklı olarak Amiral Tirpitz'in Donanma Dairesi, 1912'ye kadar Alman savunma harcamalarının büyük bölümünü oluşturacak uzun vadeli bir donanma inşa programı başlattı. Bu programın nihai hedefi Alman donanmasını İngiliz donanmasının karşısına eşit şartlarda çıkacak hale getirmekti.[80]

Almanya'nın böyle hırslı bir donanma inşa programı başlatması kaynaklarda genelde Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç sebeplerinden biri olarak gösterilir. Geriye dönüp bakıldığında bu gelişme, 1914'teki savaşın habercisi ve hatta nedeni olarak kabul edilebilir. Sonuçta İngiltere'nin denizlerdeki hâkimiyetine meydan okuma kararı iki ülke arasındaki ilişkileri bozan ve Avrupa sistemini kutuplaştıran gereksiz bir kışkırtma değil miydi?

Alman donanma stratejisi hakkında pek çok eleştiride bulunmak mümkündür; en önemlisi de bu stratejinin dünya meselelerinde söz sahibi olmanın ötesinde daha geniş bir politika kavramı içine oturtulmamasıdır. Ama yeni donanma programı ne kışkırtıcı ne de yersiz bir hamleydi. Almanların güçlü bir donanmaya sahip olmadıkça ciddiye alınmayacaklarını düşünmek için sayısız nedeni bulunuyordu. İngilizlerin Almanlarla görüşmelerinde hâkimane bir ton kullanmaya alışık olduklarını da unutmamak gerekir. Örneğin Mart 1897'de, saldırgan üslubu nedeniyle "Boğa" olarak bilinen İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sör Francis Bertie ve Londra'daki Alman büyükelçisi Baron Hermann von Eckardstein arasında bir görüşme düzenlendi. VII. Edward gibi giyinen ve Londra kulüplerinde boy göstermeye bayılan İngiliz hayranı Eckardstein görüşme esnasında konuyu Almanya'nın Güney Afrika'daki menfaatlerine getirdi. Bertie'nin cevabı tam bir şok etkisi yarattı. Eğer Almanya Transvaal meselesine burnunu sokmaya kalkarsa İngiliz hükümeti "Alman müdahalesini bertaraf etmek" için "en nihai" adımın da (burada şüphesiz savaş kastediliyordu) dâhil olduğu hiçbir adımı atmaktan geri durmayacaktı. Bertie şöyle devam etmişti: "Eğer iş Almanya ile savaş noktasına gelirse bütün İngiliz milleti bu savaşın arkasında duracak, Hamburg ve Bremen

abluka altına alınacak ve açık denizlerdeki Alman ticaretinin İngiliz donanması tarafından imhası çocuk oyuncağı olacaktır."[81]

Alman donanma programı bu sürtüşme ve tehdide bir tepki olarak görülmelidir. Bu yeni silahın İngiliz karşıtı bir niteliğe sahip olduğu da elbette şüphe götürmezdir. Tirpitz bunu açıkça ifade etmiştir. Haziran 1897'de Kayzer'e sunduğu donanma planını içeren belgede şu açıklamaya yer verilmiştir: "Bugün denizlerde Almanya'nın en büyük düşmanı İngiltere'dir." Aynı iddiaya sonraki yıllarda ortaya çıkan pek çok rapor ve belgede de rastlamak mümkündür.[82] Ama bu tür silahlanma programlarının en büyük potansiyel düşman ölçüt alınarak hazırlanması şaşılacak bir şey değildir. 1904'te Dostluk Anlaşması imzalanana kadar *jeune école* (genç ekol) mensubu Fransız donanma stratejistleri de –savaş çıkması halinde– hızlı ve güçlü silahlarla donatılmış kruvazörlerin ticaret gemilerine saldırıda ve İngiliz adalarının ablukayla açlığa mahkûm edilmesinde sistematik kullanımını savunmaya devam ettiler. 1898 gibi ileri bir tarihte bile bu görüş, İngiliz donanma çevrelerinde panik yaratarak daha fazla kruvazöre ve yerli gıda kaynağına ihtiyaç olduğunu düşündürecek kadar etkiliydi.[83]

Her halükârda İngiltere'yi Fransa ve Rusya'ya yaklaştıran şey Almanların 1898'den sonra savaş gemisi yapmaya başlaması değildi. Fransa ile Dostluk Anlaşması yapma ve Rusya ile bir mutabakata varma kararı imparatorluk toprakları üzerinde oluşan baskının bir sonucuydu. İngilizler, Alman donanma inşa programı konusunda genelde iddia edildiğinden daha az takıntılı ve telaşlıydılar.[84] İngiliz donanma stratejisi hiçbir zaman sadece Almanya üzerine odaklanmamış, –Fransa, Rusya ve Birleşik Devletler gibi– büyük deniz devletlerinin olduğu bir dünyada üstünlüğünü korumayı hedeflemişti. Ayrıca yine kimi zaman iddia edildiği gibi Alman gemi inşa programının İngiliz stratejistler üzerinde büyüleyici bir etkisi olmamıştı.[85] 1905'te İngiliz donanma istihbarat başkanı, İngiltere'nin Almanya karşısındaki deniz gücü üstünlüğünü "ezici" olarak nitelendirmişti.[86] Ekim 1906'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Charles Hardinge, Almanya'nın denizlerde İngiltere için bir tehlike oluşturmadığını ifade etti. Sonraki yıl Amiral Sör A. K. Wilson, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın mevcut savaş planlarına dair verdiği raporda İngiliz-Alman çatışmasının muhtemel bulunmadığını ve iki ülkenin de diğerine "hayati zarar"

verecek konumda olmadığını ve "böyle bir çatışmanın nasıl çıkabileceğini tahmin etmenin güç olduğunu" söylemişti. Dışişleri Bakanı Edward Grey de iyimserdi. Kasım 1907'de, "Onlar denize bir tane dretnot indirmeden biz yedi tane indirmiş olacağız," demişti. "1910'da bizim yedimize karşılık onların dördü olacak ama aradaki zamanda bizim de yenilerini indirmek için bolca zamanımız olacak."[87] Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Sör John ("Jackie") Fisher, 1907'de Kral VII. Edward'a yazdığı bir mektupta İngiltere'nin denizlerde Almanlara karşı üstünlüğüyle böbürleniyordu: "İngiltere'nin yedi dretnotu ve üç Invincible'ı varken Almanlar daha bir tanesinin yapımına başlamadı!" Bu güvenin haklı bir nedeni vardı, çünkü Almanlar donanma yarışını daha başlamadan kaybetmişlerdi. 1898-1905 yılları arasında Alman zırhlılarının sayısı on üçten on altıya çıkmış olsa da İngiliz savaş filosunun mevcudu yirmi dokuzdan kırk dörde yükselmişti. Tirpitz her 1,5 İngiliz zırhlısına karşı bir Alman zırhlısı olacak bir orana ulaşmayı hedeflemişti ama buna yaklaşamamıştı bile. 1913'te Alman donanma komutanlığı resmen ve tek taraflı olarak İngiltere-Almanya silahlanma yarışını reddetti ve Tirpitz İngilizlerin isteyeceği oranları kabul edeceğini ilan etti. 1914'e gelindiğinde İngiltere arayı daha da açmıştı. İngiliz basını ve siyasi çevrelerinde düzenli olarak boy gösteren deniz savaşı endişesi gerçekti ama bunun temel nedeni hükümetten daha fazla mali destek koparmak isteyen donanma yanlılarının başlattığı yanıltıcı kampanyaydı.[88]

Dolayısıyla Tirpitz ve meslektaşlarının donanmaya harcanan parayı meşru göstermek için kopardığı yaygara ile elde edilen vasat sonuçlar arasında büyük fark bulunuyordu. Alman gemi inşasının 1900'de *Weltpolitik* –küresel politika– olarak bilinen şeye destek sağlaması amaçlanmıştı. Bu terim, Almanya'nın küresel bir güç olarak nüfuzunu artırırken dünya sahnesindeki diğer büyük güçlerle birlikte hareket etmeye başlayacağı bir dış politikaya karşılık geliyordu. Tarihçi ve gazeteci Hans Delbrück 1897 tarihli bir makalesinde, "Gelecek on yıllar içerisinde dünyanın dört bir yanında muazzam büyüklükte toprak parçaları pay edilecek," demişti. "Eli boş kalan millet ise gelecek nesilde insanlık ruhunun sınırlarını belirleyen büyük halkların arasında yer alamayacak."[89] Dışişleri Bakanı Bernhard von Bülow, 6 Aralık 1897'deki popüler ve etkili bir konuşmasında bu yeni ve coşkun ruh halini ifade etti. "Almanların karaları komşularından

birine, denizleri de bir diğerine terk edip saf felsefenin hüküm sürdüğü semaları kendisine ayırdığı dönem artık sona erdi," diyordu. "Kimseyi gölgede bırakmak istemiyoruz ama biz de güneşte bir yerimiz olsun istiyoruz."[90]

Bir süre için *Weltpolitik* teriminin Alman orta sınıfı ve milliyetçi basınının ilgisini çektiğini görüyoruz. Bu terim o dönemdeki pek çok düşünceyi bünyesinde barındırıyordu. *Weltpolitik* (ihracatın azaldığı bir dönemde) yabancı pazarlara açılmak demekti; geniş dünya arenasında faaliyet göstermek için Kıta Avrupası'nın bağlayıcı ittifaklarından kendini kurtarmak demekti. Alman İmparatorluğu'nun farklı bölgelerini ulusal projeler etrafında bir araya getirme isteğini ve emperyalizm yarışında geç kalan Almanya'nın diğer büyük devletlerin saygısını kazanmak istiyorsa bir şekilde arayı kapatmak zorunda olduğu düşüncesini yansıtıyordu. Her ne kadar tüm bunları çağrıştırıyor olsa da *Weltpolitik* hiçbir zaman sabit ve kesin bir anlam kazanmadı.[91] *Weltpolitik*'i Alman dış politikasının yol gösterici ilkesi haline getiren kişi olarak kabul edilen Bernhard von Bülow bile onun ne olduğuna dair bir açıklamada bulunmamıştı. Konuyla ilgili yaptığı açıklamalar, eski "tam serbestlik" politikasının büyük bir donanma fikri ve daha tehditkâr bir üslupla süslenmiş halinden pek öteye gitmiyordu. Ocak 1900'de, eski genelkurmay başkanı Alfred von Waldersee günlüğüne, "*Weltpolitik* izlememiz gerekiyormuş," diye yazmıştı. "Keşke bir de ne olduğunu bilseydim."[92]

1897'den sonra *Weltpolitik*'in somut başarıları da aynı şekilde mütevazıydı, özellikle aynı yıllarda Birleşik Devletler'in gerçekleştirdiği emperyalist atılımlarla kıyaslanacak olursa. Almanya, Mariana ve Caroline adaları ile Samoa'nın bir kısmını ele geçirip Çin kıyısında bulunan Kiaochow'daki köprübaşını elinde tutmaya devam ederken Birleşik Devletler, Küba için İspanya ile savaşmış ve 1898'de Filipinler, Porto Riko ve Guam'ı ele geçirmiş, aynı yıl Hawaii'deki hâkimiyetini resmîleştirmiş ve Filipinler'de 500.000 ila 750.000 Filipinlinin yaşamına mal olan korkunç bir sömürge savaşı (1899-1902) yürütmüştü; 1899'da Samoa adalarından bazılarını ele geçirmiş ve Orta Amerika'daki Isthmus'da, kendi kontrolündeki Kanal Bölgesi'nin himayesi altında bir kanal inşa ederek Amerikan dışişleri bakanının tabiriyle Güney Amerika kıtasına "neredeyse egemen" olmuştu.[93] Bülow, Kayzer II. Wilhelm'e, "Bu kazanımlar halkı ve donanmayı bir dünya gücü ol-

maya, büyüklüğe ve ihtişama giden yolda Majesteleri'ni izlemeye sevk edecektir," diye yazdığında Almanya'nın hiçbir ekonomik ve stratejik değeri olmayan Caroline Adaları'nı ele geçirmesinden bahsediyordu![94] Bazı tarihçilerin Alman *Weltpolitik*'inin yerli tüketiciler düşünülerek tasarlandığını söylemelerine şaşmamak gerekir, yani millî birliği artırıcı, meclisi uzun vadeli harcamalar yapmaya ikna edici, sosyal demokratlar gibi muhalifleri susturucu ve böylece mevcut sanayici ve siyasetçi seçkinlerin konumunu güçlendirici bir araç olarak.[95]

1900'lerde Almanların politikasının belki de en eksik tarafı uluslararası ortamın nasıl hızla Almanya'nın aleyhine değiştiğini görememeleridir. Berlin'deki politika belirleyiciler yirminci yüzyılın ilk yıllarında İngiltere ile Rusya arasındaki küresel gerginliğin Almanya'ya belli bir manevra alanı bırakacağı düşüncesine inanmaya devam ettiler. Kısa vadede amaçları St. Petersburg ile iyi ilişkiler kurabilmekti. Uzun vadede ise, onların inancına göre, Rusya'yla rekabet etmenin güçlüğü ve büyüyen Alman donanması İngiltere'yi Berlin'le daha iyi ilişkiler kurmak zorunda bırakacaktı.

BÜYÜK DÖNÜM NOKTASI MI?

8-9 Şubat 1904 gecesi Amiral Togo Heihaçiro'nun filosu Çin kıyısındaki Port Arthur açıklarında demirli Rus savaş gemilerini batırarak Rus-Japon Savaşı'nı başlattı. Savaşı başlatan Japonya'ydı ama kışkırtan Rusya olmuştu. Son on yıldır Çar ve onun en yetkili danışmanları Doğu Asya'da büyük bir imparatorluk kurma hayaline kapılmış durumdaydı. Ruslar kademe kademe Kuzey Çin, Liaodong Yarımadası ve Kuzey Kore içlerine doğru ilerlediler. Rusya, 1898-1901 yıllarındaki Boxer Ayaklanması'nı (isyanın nedenlerinden biri de Rusların Çin'e girmeye başlamasıydı) bahane ederek, sözde demiryollarını korumak için Mançurya'ya 177.000 asker gönderdi. İsyan bastırıldıktan sonra Rusya, diğer devletlerin, askerlerini çekmesi yönündeki taleplerini duymazdan geldi. 1903'te ise ise Rusya'nın Mançurya'ya kalıcı olarak yerleşmek istediği ortaya çıktı. Japonya, Mançurya ve Kore'deki Rus ve Japon nüfuz bölgelerinin sınırlarının belirlenmesini defalarca talep ettiyse de Rusya hiç oralı olmadı.

1902'de İngiltere ile yaptığı ittifaktan cesaret alan Japonya ipleri ele alma zamanının geldiğine karar verdi. Bunun sonucunda patlak

veren savaşta Rusya hiç kimsenin tahmin edemeyeceği büyüklükte bir hezimete uğradı. Rusların üç filosundan ikisi imha edildi (üçüncüsü olan Karadeniz Filosu, Türk Boğazları'ndan geçmesine hâlâ izin verilmediği için kurtulmuştu). Mançurya'daki Rus kuvvetleri 1904'te bozguna uğratıldı, Japonlar Port Arthur'u kuşattı ve yardıma gönderilen Rus takviye kuvvetleri çekilmeye zorlandı. Ocak 1905'te, uzun ve zorlu muharebelerin ardından Port Arthur teslim oldu. İki ay sonra 270.000 askerden oluşan bir Japon ordusu Mançurya'daki Mukden yakınlarında kendisinden biraz daha kalabalık bir Rus ordusunu dağıttı. Bu felaketler yaşanırken Rus İmparatorluğu etnik şiddet olayları, genel grevler, siyasi protestolar ve ayaklanmalarla sarsılarak Çarlık rejiminin iç zayıflıklarını gözler önüne serdi; bir seferinde mevcudu 300.000'e yakın bir ordunun –Mançurya'da Japonlarla savaşan ordudan daha büyüktü– düzeni sağlaması için Polonya'da mevzilendirilmesi gerekti.

Rus-Japon çatışmasının etkileri büyük ve çelişkiliydi. Kısa vadede savaş, Almanya'ya, Fransız-Rus İttifakı ve Fransız-İngiliz Dostluk Anlaşması'nın kendisine koymuş olduğu sınırları aşması için mükemmel bir fırsat sunmuştu. Uzun vadede ise kesinlikle tam tersi bir etkisi olacaktı. Önceden sömürge bölgeleri odaklı ittifak sisteminin Avrupa kıtası üzerine odaklanmasına neden olup Almanya'nın hareket alanını fazlasıyla kısıtlayacaktı. Bu iki durumu da 1914 olayları üzerinde etkili olduğundan ele almakta fayda vardır.

1904 yazına gelindiğinde Almanya'nın diplomatik durumu Bismarck'ın 1890'da görevi bıraktığı zamankinden daha kötüydü. Alman liderler bu gelişmelere önem vermediler, çünkü İngiltere ve Kıta Avrupası'ndaki devletler arasında gerilimin sürmesinin Alman-İngiliz yakınlaşması için kapının sürekli olarak açık kalmasını sağlayacağını düşünüyorlardı. Dolayısıyla İngiltere ile Fransa arasındaki Dostluk Anlaşması'nın imzalandığının duyulması büyük bir darbe oldu. Nisan 1904'te Bülow'a gönderdiği bir mektupta Kayzer Wilhelm, Dostluk Anlaşması'nın kendisine "düşünmek için pek çok sebep" verdiğini yazmıştı, çünkü İngiltere ve Fransa'nın artık birbirlerinden korkmak için bir nedenlerinin kalmaması Almanya'nın konumunu "her zamankinden daha sıkıntılı bir hale" getirecekti.[96]

Almanya kendisini bu olumsuz durumdan nasıl kurtarabilirdi? İki seçenek vardı. İlki Rusya ile anlaşma yaparak Fransız-Rus İttifakı'nı zayıflatmaktı. İkincisi ise İngiltere ile Fransa arasındaki anlaşmayı

zayıflatmanın bir yolunu bulmaktı. Rus-Japon Savaşı iki ihtimali de sınamak için bir fırsat sunmuştu. Alman Kayzeri bir süredir –başarısız bir şekilde– Rusya ile yakınlaşmak istiyordu ve Rusya'nın içinde bulunduğu zor durumun sunacağı nimetleri görmesi de zor olmadı. Kayzer, 1904 Şubat ayında Çar'a gönderdiği bir mektupta Fransızların Japonlara hammadde temin ettiğini ve güvenilir bir müttefike yakışmayacak şekilde davrandığını söyledi.[97] Haziranda Nikolay'a, Fransa'nın –Japonya'nın müttefiki olan– İngiltere ile anlaşmasının "Fransızların [onların] yardımına koşmasına engel olduğuna" inandığını söyledi. Diğer mektuplarda da Rus ordusunun talihsizliğiyle ilgili bazı teselli edici sözler sarf edip gelecekte başarılı olacağına inandığını ifade etti.[98] Almanlar ayrıca Doğu yolundaki Rus savaş gemilerine Alman istasyonlarından kömür verilmesi gibi pratik yardımlarda da bulunmuşlardı. Tüm bunları iki resmî ittifak teklifi izledi. İlki 30 Ekim 1904'te takdim edildi; Avrupa ya da dünyanın herhangi bir yerinde taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde diğerinin ona yardım etmesini şart koşuyordu. Ama Çar Nikolay, müttefiki Fransa'ya danışmadan resmî bir ittifak anlaşması imzalamaya istekli değildi. Bu da, Fransızların kabul etmesi mümkün olmadığından, ittifak teklifinin reddedilmesi anlamına geliyordu.

Fakat 1905 yazına gelindiğinde Rusya'nın iç işleri ve askerî durumu çok daha beter bir hal aldı. Kayzer teklifini yenilediğinde Çar Nikolay'ın Alman teklifine daha sıcak baktığını gördü. 1905 yazında kraliyet yatı *Hohenzollern*, Çar'ın teknesiyle buluşmak için Finlandiya Körfezi'ndeki Björkö balıkçı köyüne geldi. 23 Temmuz'da iki tekne yan yana demirledi ve Çar akşam yemeği için diğer tekneye gitti. Yapılan gizli görüşmede Wilhelm –kayda değer bir başarıyla– Çar'ın İngiltere'nin Rusya'ya karşı sinsi planları ve artık şanslarını İngilizlerle denemeye karar veren Fransızların güvenilmezliğiyle ilgili kaygılarını kullandı. Sinirleri bozuk olan Nikolay gözyaşlarına boğuldu, Alman dostuna sarıldı ve anlaşmada gereken yeri imzaladı. Ama bu anlaşma taslağı St. Petersburg'daki devlet görevlilerinin tetkikinden başarıyla geçemedi. Onlara göre Fransa ile ittifak hâlâ Rusya'nın güvenliğinin temelini oluştururken Berlin'le böyle bir anlaşmaya varmak imkânsızdı. Paris'ten gelen raporlar, Fransızların Rusya-Almanya yakınlaşması adına ittifakın maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmasına asla müsamaha göstermeyeceğini söylüyordu. Çar, Almanya ile anlaşma

imzalamaya hâlâ gönüllü olsa da siyasi ve ekonomik danışmanlarının baskısı nedeniyle zaman içinde bu fikirden vazgeçmek zorunda kaldı. Böylece Alman tecridinin doğuya açılma yoluyla sonlandırılması fikri, en azından yakın gelecek için önlenmiş oldu.

Alman liderler aynı zamanda kısa süre önce Fransa-İngiltere Dostluk Anlaşması ile kapanan kapının tekrar açılması için yollar aramaya başladılar. Dostluk Anlaşması çerçevesinde, emperyalist sürtüşmelerin çözülmesine yönelik yürütülen müzakerelerde İngilizler, Fas'ın Fransa'nın nüfuz bölgesinde olduğunu kabul ederken bunun karşılığında Fransızlar Mısır'daki İngiliz hâkimiyetini kabul ettiler. Bu anlaşmanın nimetlerinden sonuna kadar istifade etmek isteyen Fransızlar, Fas üzerindeki Fransız hâkimiyetini kalıcı hale getirmek için Ocak 1905'te Fes kentine bir diplomatik heyet gönderdiler.

İngiliz-Fransız anlaşmasının şartlarına bakıldığında Fransa'nın Fas üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeye çalışmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu. Ama Fransa dışişleri bakanı bu politikayı Alman karşıtı olacak şekilde sürdürmeyi tercih etti. İspanya ile çıkabilecek sürtüşmeler toprak takası ile çözülmüştü ve Kuzey Afrika üzerindeki 1902 tarihli anlaşma ile İtalya'nın da sessiz kalması sağlandı. İngiltere'nin onayı ise Dostluk Anlaşması'nın bir gereğiydi. Ama Almanlara hiçbir şey teklif edilmedi. Hatta Fransa yapacaklarını Berlin'e bildirme zahmetine bile girmedi. Bu da Delcassé'nin eski politikasını terk ettiğini gösteriyordu; bu politikaya göre Almanya'nın rızası, "üzerinde emellerinin olduğu başka Afrika bölgelerinden" kendisine toprak verilerek alınacaktı.[99] Delcassé, Almanları dışarıda bırakmaya karar vererek Kuzey Afrika politikasında tamamen gereksiz bir kışkırtıcı unsur yaratarak kendisini Fransız meslektaşlarının eleştirilerine açık hale getirdi. Fas meselesinde Delcassé'nin en yakın destekçisi olan Paul Revoil bile bakanın inatçılığını kınadı. Delcassé'nin "Almanlarla görüşmeyi iğrenç bulması" Revoil'in gözünde "büyük talihsizlikti". Revoil sözlerine şöyle devam ediyordu: "'Almanlar sahtekâr,' diyor. Tanrı aşkına, ben birbirlerine romantik sözler söyleyip yüzük takmalarını istemiyorum ki, bu bir iş görüşmesi!"[100] Fransız Sömürge Partisi başkanı Eugène Étienne bile Delcassé'nin Fas meselesinde Almanlarla görüşmeyi reddetmesini "basiretsizliğin âlâsı" olarak değerlendirmişti.[101]

Fransa'nın Fas'taki icraatlarını uzun süredir endişeyle takip eden Almanya dışişleri bakanı Fransızların bölgede Alman menfaatlerine

zarar verecek şekilde tek taraflı hareket etmesine müsaade etmeye niyetli değildi. Hukuki açıdan meşru olan Almanların görüşüydü. 1881 tarihli uluslararası bir anlaşma ile Fas'ın resmî olarak belirlenen durumu ancak yine çok taraflı uluslararası bir anlaşma ile değiştirilebilirdi. Ama Almanların nihai hedefi uluslararası hukuku korumak değil, Dostluk Anlaşması'nın gücünü sınamak olmuştu. Londra'dan gelen raporlar nedeniyle Almanlar haklı olarak Fas meselesinde Fransa'nın üçüncü bir devletle yaşayacağı sürtüşmede İngiltere'nin taraf olmayacağını düşündüler.[102] Bu şekilde Fransa'ya –Kayzer'in tabiriyle– "donanmanın tekerleklerinin olmadığı" gerçeğinin hatırlatılacağı ve muhalefetinin yumuşatılıp Almanya ile uzlaşmaya bir şekilde razı edileceği düşünülmüştü.[103] Bu açıdan Fas inisiyatifi 1904-1905 yıllarında Rusya ile yakınlaşma çabalarının Batı'daki benzeri olarak görülebilir.

1905 Ocak ayının başında Fas'taki Fes kentine giden bir Fransız heyeti, Fas ordusu ve polisinin komutasını devralmayı talep etti ama sultan bunu kabul etmedi. 31 Mart 1905'te Kayzer II. Wilhelm, Tanca şehrine sürpriz bir ziyaret düzenledi. Alman Kayzeri'ni Fransızların karşısında bir denge unsuru olarak gören halkın tezahüratları arasında Wilhelm Almanya elçiliğine gitti, kendisini "Bay Delcassé adına" karşılayan Fransız elçiliği sekreterine soğuk davrandı ve yaptığı konuşmada Fas'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ile birlikte Alman ticari ve ekonomik çıkarlarının da korunacağını söyledi.[104] Şehirde en fazla iki saat geçirdikten sonra gemisine binip gitti.

Bu gösteri kısa vadede büyük başarı sağladı. Fransa'da infial yaratan bu ziyarete İngilizler pek ilgi göstermediler ve bir karşılıklı tehdit ve gerilim tırmandırma evresinin ardından Fransız hükümeti barışçıl bir çözüm bulmaya karar verdi. Théophile Delcassé görevinden alındı ve onun kışkırtma politikası geçici olarak terk edildi. Delcassé'nin sorumluluklarını devralan yeni ve deneyimsiz Başbakan Maurice Rouvier, Fas'ın geleceğinin belirlenmesi için iki taraflı müzakereler yapılması teklifinde bulundu. Ama yeni duruma ayak uyduramayan Almanlar fırsattan istifade etmeye kalkıp Rouvier'nin teklifini reddederek meselenin –1881 anlaşmasına uygun olarak– uluslararası bir konferansla çözülmesinde ısrar ettiler. Bu talep sonunda kabul gördü ama Almanların zaferi kısa ömürlü oldu. Ocak 1906'da İspanyol kıyı şehri Algeciras'ta toplanan konferansta Fas'ın bağımsızlığı genel olarak kabul edildi ama Alman müzakereciler Fas polisi ve mali kurumlarının

uluslararası hale getirilmesi tekliflerini hiçbir büyük devlete (Avusturya hariç) kabul ettiremediler. İngiltere, İtalya ve İspanya zaten çoktan sus payı verilerek satın alınmıştı ve desteği karşılığında Fransızların kredi sözü verdiği Rusya da sonunda Fransa'nın safında yer aldı. Rus heyeti Algeciras'a gelirken onlara tüm Fransız tekliflerini "hararetle" desteklemeleri talimatı verilmişti.[105] Üçlü İttifak'ın faydasızlığı iyice ortaya çıktı. Fransa'nın çoğu devletle ikili müzakere yaparak çoktan çözmüş olduğu bir meseleyi çok uluslu bir konferansla çözmeye çalışmanın ne kadar büyük bir hata olduğu anlaşıldı. Almanlar işi yüzlerine gözlerine bulaştırmışlardı. 5 Nisan 1906'da, Almanya'nın Fas politikasının mimarı Şansölye Bernhard von Bülow, Algeciras'taki konferansın sonucu üzerine Reichstag'da yaptığı bir konuşmanın ardından fenalık geçirip bayıldı. Ekime kadar da düzelemedi.[106]

Almanya'nın, yalnızlığını sona erdirmek için doğu ve batı seçeneklerini yoklaması büyük bir fiyasko ile sonuçlanmıştı. İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması, Fas'ta Almanların Fransızlara meydan okumasıyla zayıflayacağına daha da güçlendi.[107] Doğuda Rus-Japon Savaşı'nın Almanlar için oluşturduğu fırsatların da yanıltıcı olduğu görüldü. İngiltere ve Rusya 1907 yazında İran, Afganistan ve Tibet konularındaki ihtilaflarını bir anlaşmayla çözüme kavuşturunca doğu seçeneği öngörülebilen gelecek için imkânsız hale gelmiş oldu.

1907 İngiliz-Rus Anlaşması Almanya'ya karşı duyulan korku ya da düşmanlığın ürünü değildi. Aksine pek çok hassas noktada Rusya İngiltere için çok daha büyük bir tehlike oluşturduğundan hoş tutulması gereken Rusya, karşı çıkılması gereken de Almanya olmuştu. Yüzyılın başında İngiltere ve Rusya arasındaki yakınlaşmanın ardında yatan ana fikir buydu ve anlaşma imzalandıktan sonra da bu görüş ağırlığını korumaya devam etti. Mart 1909'da Sör Charles Hardinge meseleyi kısa ve öz bir biçimde ifade etmişti: "Almanya ile donanma inşası dışında bir sorunumuz yok," demişti kısa süre sonra yerine geçecek olan Sör Arthur Nicholson'a. Hardinge sözlerine şöyle devam etmişti: "Ama Asya'daki geleceğimiz Rusya ile en iyi ve en dostane ilişkiler içinde olmamıza bağlı. Donanma inşasını yavaşlatmak uğruna bile Rusya ile anlaşmamızı feda edemeyiz."[108] Aynı durum anlaşmayı imzalayan Rus devlet adamları için de geçerliydi. Bu onların gözünde Almanya'ya karşı bir politika değil, iç ve dış meselelerde daha rahat edebilmek için kendilerine hareket alanı yaratma girişimiydi. Bu anlaş-

mada önemli olan husus, İran üzerinde varılan görüş birliği ile Rusların Türk Boğazları'na erişiminin artırılmasını İngilizlerin destekleme ihtimali arasındaki bağlantıydı. İzvolski ve onun Londra büyükelçisi Kont Benkendorf'a göre "anlaşmanın merkezinde" Boğazlar meselesi ve Rusların Boğazlar'dan geçiş hakkının yakın gelecekte "uygun bir zamanda" yeniden gözden geçirilmesi yatıyordu.[109]

Diğer bir deyişle 1907'den sonra ortaya çıkan uluslararası sistem büyük ölçüde Almanya'nın aleyhine olsa da bu sonucun, onu ortaya çıkaran planları tam olarak yansıttığı fikrine kapılmamalıyız. Sadece Fransa örneğinde Almanya'nın kontrol altına alınmasının öncelikli hedef olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlaşmaların dünya tarihindeki değişimlerin Avrupa'ya yansımasının bir sonucu olduğunu düşünmek daha makul olacaktır. Bu değişimlere Çin-Japon Savaşı ve Japonya'nın bölgesel bir güç olarak ortaya çıkışı, Afrika'daki rekabetin ve Orta Asya'daki Büyük Oyun'un mali yükü, Osmanlıların Afrika ve Güney Avrupa'dan çekilmesi ve –büyük güçlerin bölgedeki rekabetinin yanı sıra bu rekabetin doğurduğu ciddi iç çalkantıların da göstergesi olan– Çin Meselesi'nin ortaya çıkışı örnek verilebilir. Almanya'nın "huzursuzluğu" ve sonradan görme ısrarcılığı da resmin bir parçasıydı ama daha büyük kaygıları içeren bir görüş alanı içinde algılanıyordu. Almanya'nın berbat diplomasisiyle kendi kendini yalnızlığa mahkûm ettiği yönündeki bir zamanlar yaygın olan görüş, bu dönemde safların yeniden belirlenmesine neden olan sürecin detaylı bir analiziyle doğrulanmamıştır.[110]

Alman düşmanlığı ile yeni ittifak sistemi arasındaki nedensel ilişki bir ölçüde diğer yöne de uzanıyordu. Almanların yalnız kalmasının nedeni onlara duyulan düşmanlık değildi; aksine yeni sistem, düşmanlığı Alman İmparatorluğu'na yönlendirip yoğunlaştırdı. Mesela Rusya örneğinde Japonya'nın doğuda kazandığı zafer ve İngiltere ile Orta Asya üzerinde varılan anlaşma ister istemez tüm dikkatlerin emperyalist emellerin uygulanabileceği tek alan olan Balkanlar'a yönelmesine neden oldu ki bu bölgede Avusturya-Macaristan ve buna bağlı olarak Almanya ile karşı karşıya gelmemek çok zordu. Rus diplomasisinde "Asyacılar" ile "Avrupacılar" arasında süregelen eski rekabet Avrupacıların lehine sonuçlanmıştı. İzvolski ve Sazonov döneminde, Almanya'ya güvenmeyip İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler kurulmasını savunan Avrupacılar önemli mevkilere getirildiler.[111]

Benzer şekilde İngiltere ile Fransa arasındaki Dostluk Anlaşması da 1904'ten önce Fransızların Alman düşmanlığını etkisiz kılan İngiliz karşıtı tutumun ortadan kalkmasına neden oldu.

DUVARA ŞEYTAN ÇİZMEK

İngiltere örneği oldukça dikkat çekicidir. Fas'taki Fransız hâkimiyetine meydan okuyan Almanya'ya bazı İngiliz devlet adamlarının verdiği tepkinin ne kadar saldırgan olduğunu görmek şaşırtıcıdır. 22 Nisan 1905'te Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne, Paris'teki İngiliz büyükelçisine Fransızların Fas'ı ele geçirmesine karşılık olarak Almanların Batı Afrika kıyısında bir liman elde etmek istediğinden şüphelendiğini bildirmiş ve İngiltere'nin "bu teklife şiddetle karşı çıkmak için" Fransa'nın yanında yer almaya hazır olduğunu ifade etmişti.[112] Paris'teki İngiliz büyükelçisi, Transvaal meselesinde Alman meslektaşı Eckardstein'a gözdağı veren Thame Vikontu ve eski siyasi müsteşar Sör Francis "Boğa" Bertie'den başkası değildi. Almanların Fas limanları ile ilgili planlarına dair hiçbir şey bilmeyen Delcassé'ye Lansdowne'ın mesajını ileten Bertie daha kesin bir dil kullanarak Fransa'ya kayıtsız şartsız her türlü desteğin verileceğini söyledi: "Majesteleri'nin Hükümeti, Almanya'nın Fas konusundaki tutumunu Bay Delcassé ile aynı görüşleri paylaşarak son derece mantıksız bulmakta ve size elindeki tüm imkânlarla destek vermeyi istemektedir."[113] Bertie, Delcassé ile yaptığı özel bir konuşmada dışişleri bakanını daha da cesaretlendirdi; birkaç gün sonra dışişleri bakanı, Bertie'nin daha önce Eckardstein'ı tehdit ederken kullandığı sözleri akla getirir bir şekilde Fransa'nın konumunun sarsılmaz olduğunu söyledi:

> Almanya, İngiltere'yi karşısına alacağını biliyor. İngiltere bizi destekleyecek ve biz olmadan barış imzalamayacak. Sizce İmparator Wilhelm donanmasının yok edilmesini, deniz ticaretinin sona ermesini ve limanlarının İngiliz donanması tarafından topa tutulmasını göze alabilir mi?[114]

İngiliz karar mercilerinin başka kısımlarından da benzer militanca mesajlar geliyordu. Askerî harekât başkanı General Grierson yaveriyle birlikte bölgede bir İngiliz sefer gücünün çıkarılmasına uygun şartlar

olup olmadığını görmek için Mart 1905'te Fransa-Belçika sınırını teftiş etti. Nisanda krizin başlamasından beri "Almanlara haddini bildirmeye niyetli" olan Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Sör John "Jackie" Fisher, İngiliz donanmasının Kiel Kanalı'na gönderilerek Schleswig-Holstein'a bir sefer kuvveti çıkarılmasını teklif edecek kadar ileri gitti.[115] Bu saldırgan tutumların, Almanların Fas'taki Fransız politikasına gösterdiği muhalefetin yanlışlığı ya da doğruluğuyla bir alakası yoktu; bunun nedeni, Mısır'daki İngiliz hâkimiyetine karşılık Fas'taki Fransız hâkimiyetinin kabul edilmesiyle kurulmuş olan Dostluk Anlaşması'nın Almanlar tarafından sınandığını düşünmeleriydi.

Aralık 1905'te Sör Edward Grey'in dışişleri bakanı olması İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Alman karşıtı grubun elini daha da güçlendirdi. Grey'in yardımcıları ve astları ona Berlin'in oluşturduğu tehditler hakkında devamlı bilgi sundular.[116] Dışişlerinde farklı görüşlere sahip kişiler dışlandı. Almanya'daki elçilerden gelen ve hâkim görüşle çelişen raporlar –Berlin'deki Lascelles, De Salis ve Goschen tarafından gönderilenler gibi– Londra'ya ulaştığı zaman ciddiye alınmadı. Buna karşılık önce Münih, sonra da Viyana'da görev yapan ve Almanya ve Avusturya'da yaşanan gelişmeleri daima mümkün olan en olumsuz şekilde aktaran Sör Fairfax Cartwright'ın raporları her daim takdirle kabul edildi: "her yönüyle kusursuz ve değerli bir rapor", "çok ilginç ve okumaya değer bir belge", "ilginç ve bilgi verici bir açıklama", "fevkalade değerli bir istihbarat", "Bay Cartwright pek kabiliyetli bir gözlemci", "durum hakkında takdire şayan bir inceleme" vb.[117]

İngiliz dış politikasında İngiliz-Alman ilişkilerinin tarihi hep Alman kışkırtmalarıyla dolu olarak algılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda kâtip olan G.S. Spicer, Almanların Bismarck döneminden beri devamlı "İngiliz menfaatlerine ters düşen bir yol" izlediği kanısındaydı. Geçmişe dönüp bakan Grey, 1884 ile göreve geldiği yıl arasındaki yirmi yılı iflah olmaz bir düşmana gereksiz yere verilen tavizler dönemi olarak görmüştü.[119] "Belirsiz ve tanımlanmamış Töton yayılmacılığı entrikaları" Alman liderlerine yakıştırılan bir suçtu.[120] Almanlar kıta üzerinde diktatörlük kurmaya veya dünya hâkimiyetini ele geçirmeye çalışmakla ya da Bertie'nin tabiriyle "bizi suya itip elbiselerimizi çalmak" istemekle suçlandılar.[121] Kasım 1909'da Sör Charles Hardinge, Almanya'yı "Avrupa'daki tek saldırgan devlet" olarak tanımlamıştı.[122] Her mesaj, mektup ve açıklamada durmadan tekrar edilen benzeri

ifadeler bir araya gelerek yeni bir sanal gerçeklik, bir dünya algısı oluşturdu.

Neden bu insanlar Almanya'ya bu denli düşman oldular? Almanlar diğer devletlerden daha mı "kötü" davranmıştı? Diğer devletlerin daha sakin ve yumuşak başlı olduğu durumlarda onlar esip gürlemişler miydi? Öznel izlenimlere bu denli itibar edilen ve kabul edilebilir davranış normlarının bu kadar farklı olduğu bir dönemde belli bir tarz ya da inisiyatifin ne derece "kışkırtıcı" olduğunu anlamak elbette zordur. Kruger telgrafı İngilizlerin Venezuela'dan uzak durması için Washington'dan gönderilen Grover Cleveland mesajından daha mı kışkırtıcıydı? Kiaochow'un ele geçirilmesi ABD'nin Kanal Bölgesi'ni ele geçirmesinden ya da Rusya'nın Moğolistan'ı himayesi altına almasından daha mı kışkırtıcıydı? Almanya'nın Agadir'de diplomatik bir zafer peşinde koşması, Fransa'nın aldığı tek taraflı kararlarla 1911 tarihli Fransız-Alman Fas Anlaşması'nı (bkz. bölüm 4) bozmasından daha mı kışkırtıcıydı? Belki de sorulması gereken sorular bunlar değildir. Alman düşmanları Almanya'yı neden sevmediklerini çoğu zaman açıkça ifade etmiyorlardı. Hep genel olarak Almanya'nın hırsı ve buyurganlığından, Kayzer'in sağının solunun belli olmamasından ve Alman ordusunun Avrupa'daki güç dengesi için nasıl bir tehdit olduğundan bahsediyor ama Almanya'nın gerçekte uluslararası ilişkileri tam olarak nasıl sekteye uğrattığına dair açık bir şey söylemiyorlardı.

İngiltere'nin şikâyetlerinin tümünü Dışişleri Bakanlığı Batı Dairesi'nde çalışan kıdemli memur Eyre Crowe tarafından Ocak 1907'de kaleme alınan "İngiltere'nin Fransa ve Almanya ile Mevcut İlişkilerinin Durumu" konulu bir belgede bulmak mümkündür. Crowe, İngiliz dış politikasında yer almış sıradışı şahsiyetlerden biridir. Babası İngiliz elçiliği çalışanı iken annesi ve karısı Almandı. Crow, Leipzig'de dünyaya gelmişti ve İngiltere'ye ilk kez on yedi yaşında Dışişleri Bakanlığı giriş sınavına hazırlanmak için gittiğinde akıcı bir İngilizcesi yoktu. Hayatı boyunca İngilizceyi meslektaşlarının "gırtlaktan gelen" diye tarif ettiği bir aksanla konuştu – astlarından birisi "bu rrraporda yazdıklarrrınız tek kelimeyle berrrbat" diye azarlandığını hatırlıyordu. Görevli olduğu dairenin işlerini halletmede son derece becerikli ve çalışkan olduğunu ispat eden Crowe, "Alman" tarzını ve tutumunu hiç değiştirmedi ve bu yüzden hiçbir zaman hak ettiği mevkiye yük-

selemedi. Belki de bu kişisel nitelikleri nedeniyle Crowe, Whitehall'un Almanya ile yakınlaşmasının en azılı karşıtlarından biri olarak kaldı.

1 Ocak 1907 tarihli belge, Fas krizi üzerine kısa bir inceleme ile başlıyordu. Crowe, *Boy's Own* dergilerindeki ders verici öyküleri andıran bir üslubu tercih etmişti. Kabadayı Almanya, Fransa'yı tehdit ederek onun "İngiltere ile yeni kurmuş olduğu dostluğu bozmak" istiyordu. Ama Fransa'nın İngiliz dostlarına olan sadakatini takdir edememiş, "İngiliz hissiyatının gücünü ve Majesteleri'nin bakanlarının karakterini hesaba katmamıştı". Çoğu kabadayı gibi bu da korkaktı ve "İngiliz-Fransız askerî ittifakının" ihtimali bile onu korkutup kaçırmaya yetmişti. Ama kaçmadan evvel İngiltere'ye dost gibi davranıp "Almanya ile işbirliği politikasını cazip göstermeye çalışarak" kendisini daha da küçük düşürmüştü. Bu nahoş davranışa İngiltere nasıl cevap vermeliydi? Crowe'a göre İngiltere dünyanın en büyük devleti olarak İngiliz hâkimiyetine karşı ittifak kurmak isteyen her devlete "tabiatın kanunu" gereği direnç göstermekle yükümlüydü. Tabii ki Almanların yapmaya çalıştığı şey de buydu. Almanya'nın nihai hedefi "önce Avrupa'da, sonra tüm dünyada Alman hâkimiyeti" idi. Herkes İngiliz hâkimiyetini hoş karşılayıp ona gıptayla bakar, siyasi ve ticari özgürlüklerden endişe etmezken Kayzer'in ve Alman yanlısı basının tantanaları Alman hâkimiyetinin "Avrupa'daki özgürlükleri mahvedecek" bir "siyasi diktatörlük" olacağını gösteriyordu.

Tabii ki Crowe ilkesel olarak Alman güç ve nüfuzunun artmasına itiraz etmez ya da edemezdi. Sorun Almanya'nın hedeflerine kışkırtıcı ve zorlayıcı yollarla ulaşmaya çalışmasıydı. Peki Almanya'nın kışkırtıcı eylemleri nelerdi? Bunlar arasında Zanzibar'daki "şüpheli icraatları" ve Londra'nın tam da yerli halkını himayesi altına almayı ilan ettiği dönemde Kamerun'u ele geçirmeleri bulunuyordu. İngiltere nereye baksa –daha doğrusu Crowe nereye baksa– karşısında Almanları buluyordu. Şikâyet listesi uzayıp gidiyordu, Almanya'nın mali açıdan Transvaal Cumhuriyeti'ni desteklemesinden Londra'nın Güney Afrika savaşındaki tutumundan şikâyet etmesine ve "fiilen İngilizlerin hâkimiyeti altında görülen" Yangtze Vadisi bölgesindeki rahatsız edici müdahalelerine kadar. Dahası Almanlar, New York, St. Petersburg, Viyana, Madrid, Lizbon, Roma, Kahire ve hatta "Alman Büyükelçiliği'nin pek çok saygıdeğer ve yüksek tirajlı gazete ile gizli ve

pek şüphe uyandırmayan bir ilişkiler ağı kurduğu" Londra'da basını da yönlendirmeye çalışıyorlardı.[123]

Grey'in, Başbakan Sör Henry Campbell-Bannerman ve diğer üst düzey devlet adamlarına takdim ettiği bu şaşırtıcı belgeyle ilgili söylenebilecek çok şey vardır. Bunların başında Crowe'un Britanya İmparatorluğu'nun savaş, sömürge, işgal ve ilhaklarını çok doğal ve olması gereken şeylermiş gibi gösterip Almanya'nın etkisiz manevralarını son derece yersiz ve barışı ihlal eden faaliyetler olarak görmesi gelir. Londra, Transvaal ile savaşa girmek üzereyken Almanya ne hakla Samoa meselesinde İngiltere'ye sorun çıkarabilirdi? O tarihte emperyalist devletler arasında çıkan her çatışmada Alman politikasının parmağını görme eğilimi bulunuyordu; Orta Asya'da İngiltere ile Rusya'yı karşı karşıya getiren Almanya'ydı ve Avrupa devletlerini İngiltere'nin Mısır'ı işgaline karşı çıkmaya "özenle teşvik eden" yine oydu. İngiltere ile emperyalist rakipleri arasında nerede bir sürtüşme olsa arka planda muhakkak Almanların olduğu kabul edilirdi. Kahire'den Londra'ya kadar tüm basının yönlendirilmesine gelince, Crowe'un bu meseleyi izah edişinde bir miktar paranoya da bulunuyordu; St. Petersburg ve Paris'in yürüttüğü basın yönlendirme faaliyetlerinin yanında Almanlarınki çok daha önemsiz kalırdı.

Belki de bu tür ihlal vakaları ikinci planda kalıyordu; Crowe'un bir kâbusu andıran Alman ulus devleti tahlilinde Almanya "sürekli tehdit ve şikâyetle" taviz koparan "profesyonel şantajcı", "zorba, kışkırtıcı ve diğer halkların hassasiyetlerini zerre kadar umursamayan" karma bir kişi olarak görünüyordu. Tüm bu söylenenler bir planın parçası ya da "kendi sınırlarını bilmeyen müphem, şaşkın ve verimsiz bir devlet adamlığının tezahürü" olabilirdi ama sonuç değişmeyecekti: Ancak en katı disiplin Almanlara görgü kurallarını öğretebilirdi. Crowe'a göre Fransızlar da bir zamanlar İngilizlere her alanda meydan okuyup canlarını sıkmışlardı. Ama İngiltere'nin Mısır ve Sudan meselelerinde, ardından Faşoda'daki savaş tehdidinde çelik gibi bir irade sergileyip bir adım geri atmaması tüm bunları sona erdirmişti. Artık Fransa ve İngiltere sıkı dost olmuşlardı. Ancak "dünyanın her köşesindeki İngiliz menfaatlerinin" sarsılmaz bir kararlılıkla savunulmasıyla "Alman devleti ve halkının saygısı" kazanılabilirdi. Bu da Avrupa'nın en genç imparatorluğunun yükselen gücüne fazla yer bırakmayan bir senaryoydu.

Tüm bu değerlendirmelerin ardında, Crowe'un belgesinde dolaylı olarak zikredilen, Almanya'nın karşı konulmaz ekonomik büyümesi yatıyordu. 1862'de Bismarck Prusya başbakanı olduğunda Almanya yüzde 4,9 ile dünya sanayi üretimi sıralamasında beşinci sırada yer alıyordu – İngiltere yüzde 19,9 ile açık ara öndeydi. 1880-1900 yılları arasında Almanya üçüncü sıraya yükselerek ABD ve İngiltere'nin ardındaki yerini aldı. 1913'te hâlâ Birleşik Devletler'in arkasında olsa da İngiltere'yi geçmişti. Diğer bir deyişle 1860-1913 yılları arasında Almanların dünya sanayi üretimindeki payı dörde katlanırken İngilizlerinki üçte bir oranında azalmıştı. Dahası Almanya'nın dünya ticaretindeki payı da artıyordu. 1880'de dünya ticaretinin yüzde 22,4'ünü İngiltere kontrol ediyordu; Almanlar ise ikinci sırada olmalarına rağmen yüzde 10,3 ile oldukça gerideydiler. Fakat 1913'te yüzde 12,3 oranı ile Almanya'nın payı, yüzde 14,2'ye düşmüş olan İngiltere'nin hemen arkasındaydı. Nereye bakılsa orada ekonomik bir mucizeye tanık olunuyordu: 1895 ile 1913 arasında sanayi üretimi yüzde 150, metal üretimi yüzde 300, kömür üretimi yüzde 200 artmıştı. 1913'te Alman ekonomisi İngiltere, Fransa ve İtalya'nın toplamından yüzde 20 daha fazla elektrik üretiyor ve tüketiyordu.[124] İngiltere'de "Almanya'da üretilmiştir" ibaresi tehdit olarak algılanmaya başlanmıştı ve bunun nedeni Alman ticari ya da endüstriyel faaliyetlerinin diğer devletlerinkinden daha saldırgan veya yayılmacı olması değil, İngilizlerin küresel hâkimiyetlerinin sınırına ulaştığını göstermesiydi.[125]

Alman ekonomik gücü, tıpkı günümüzdeki Çin ekonomik gücü gibi büyük devletlerin liderlerini endişelendiriyordu. Ama İngiliz dış politikasında tanık olduğumuz Alman düşmanlığı kaçınılmaz bir şey değildi.[126] Dışişlerinin üst kademelerinde bile bu duygu herkes tarafından paylaşılmıyordu ve hatta siyasi seçkinlerin kalan kısmında etkisi çok daha zayıftı. Bulundukları makamlar sayesinde İngiliz politikasının tonunu ve seyrini belirleyen Bertie, Nicolson ve Hardinge'i o makamlara getirebilmek için perde arkasında çok ter dökülmüştü. Bertie alt kademelerde yıllarını harcadıktan sonra hızlı yükselişini Kral VII. Edward'ın özel sekreterine borçluydu. Tecrübeli bir saray adamı ve entrikacı olan Hardinge de 1905'te Bertie'nin Paris başkonsolosluğuna gelmesini desteklemişti. Hardinge saraydaki bağlantılarını kullanarak "Dışişleri'ndeki bazı engellerin üstesinden gelmeyi" başarmıştı.[127] Bunun üzerine Bertie ve Hardinge işbirliği yaparak

Arthur Nicolson'ı –karısının insan içine çıkmadığı ve bir "hizmetçi gibi giyindiği" söylendiği halde– önemli elçilik görevlerine getirdiler.[128] İngiliz politikası farklı bir yol da izleyebilirdi. Eğer Grey ve dostları bu kadar önemli makamlara gelmeyi başaramamış olsalardı Goschen ve Lascells ya da Alman karşıtı virüsün meslektaşlarına bulaşmasından rahatsız olan Edmond Fitzmaurice gibi daha ılımlı birilerinin sesleri de duyulabilirdi. Ama Grey grubunun İngiliz politikası üzerindeki etkisi artmaya devam etti ve Almanya ile ilişkilerin nasıl yürütülüp anlaşılacağı onlar tarafından belirlenir oldu.

Almanya'nın İngiltere'nin baş düşmanı olduğu "icadı" –bu Keith Wilson'ın tabiriydi[129]– geniş bir yapısal değişikliği yansıtıyor ve pekiştiriyordu. Afrika, Çin, İran, Tibet ve Afganistan'da oynanan çok oyunculu "büyük oyunlar" dünyası, devlet adamlarının bir krizden diğerine savruldukları ve gündemi belirlemekten ziyade uzak tehditlere tepki verdiklerini hissettikleri dünya, yerini tek bir düşmanın manzaraya hâkim olduğu daha basit bir evrene bırakıyordu. Bu, İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile yakınlaşmasının nedeni değil, sonucuydu. Çünkü ittifak sisteminin yeniden yapılandırılması, Boer Savaşı yıllarında zirveye çıkmış olan İngiliz kaygı ve paranoyalarının yeniden odaklanmasını kolaylaştırmış, hatta gerekli hale getirmişti."[130] İngiliz dış politikası –yirminci yüzyıldaki Amerikan dış politikası gibi[131]– her zaman odaklanma araçları olarak tehdit ve işgal senaryolarını kullanmaya bağımlı olagelmişti. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Fransız işgali korkusu siyasi seçkinler tarafından her fırsatta kullanılmıştı. 1890'lara gelindiğinde İngiltere'nin siyasilerinin ve halkının zihninde Fransa'nın yerini, Kazak ordularıyla Hindistan ve Essex'i işgal etmesi an meselesi olan Rusya aldı.[132] Şimdi ise sıra Almanya'ya gelmişti. Hedef yeni olsa da mekanizma aynıydı.

Geriye dönülüp bakıldığında 1914'te savaşa girecek olan Üçlü İtilaf'ın doğuşunu 1904-1907 olaylarının bir sonucu olarak düşünmek cazip görünebilir. Bu yıllara ait günlüklerini otuz yıl sonra *Büyük Bir Dönüm Noktası* adı altında yayımlayan Fransız diplomat Maurice Paléologue da öyle düşünmüştü. Geçmişe bugünden bakmanın verdiği bilgelikten yararlanmak için yeniden derlenen günlükler, Fransız devlet adamlarını (özellikle de Paléologue'u) savaşın yaklaştığına dair adeta doğaüstü bir ön bilgiye sahip kılıyordu.[133] Bu bakımdan savaş öncesi

dönemdeki pek çok devlet adamının anılarında görülen ortak bir algı bozulmasını yansıtmaktadırlar. Buradan savaştan önceki on yıl içerisinde herkesin 1914'te olacaklara dair bir öngörüye sahip olduğu gibi hatalı bir izlenime kapılmak mümkündür. Ama gerçek şu ki ancak bizim gözümüzden –yani geriye dönük– bakıldığında durum böyledir.

1907'de yeni ittifakların Avrupa'yı savaşa sürükleyeceği kimsenin aklının ucundan bile geçmiyordu. 1905 felaketinden sonra Rusya'nın zayıflığı St. Petersburg'daki devlet adamlarını Almanya ile iyi ilişkiler kurmaya yöneltmişti ki Rusya'nın kendi içindeki sorunlar nedeniyle uluslararası bir maceraya atılması mümkün olmadığından bu yaklaşım, en azından bir süreliğine, Rus devlet adamlarından büyük ölçüde kabul görmüştü.[134] Fransa'nın Rusya için kolunu Balkanlara uzatması ya da Rusların Alsace ve Lorraine için Berlin'e yürümeye kalkması olacak şey değildi. 1909'da Paris, Fas konusunda Almanya ile anlaşma imzalayarak bağımsızlığının tekrar altını çizdi, bu da ittifak blokları arasındaki çizgiyi aşmanın "çarpıcı bir örneğiydi".[135] Daha sonra Kasım 1910'da Rus ve Alman liderler Potsdam ve Berlin'de bir araya gelip Türkiye ve İran üzerindeki Alman ve Rus çıkarları üzerinde mutabakata vardılar. Fransa ile Rusya arasındaki bağda bir zayıflama olmasa da bu görüşme ülkeler arasında detantın sağlanması yönünde ciddi bir adım olmuştu.[136] 1907 İngiliz-Rus Anlaşması'na iki ülke arasındaki gerilimi azaltmış olsa da sonuçları ortadan kaldırmamıştı ve 1914'e kadar Dışişleri Bakanlığı'nda İngilizlerin büyük imparatorluğunun Ruslar tarafından tehdit edildiği söylenmeye devam edecekti.

Kısacası hiç kimse geleceği bilmiyordu. Üçlü İtilaf'ın 1914'te savaşa gireceği, hâlâ çoğu devlet adamının ufkunun çok ötesindeydi. 1904-1907 yıllarındaki büyük dönüm noktası, bir kıta savaşını mümkün hale getiren yapıların ortaya çıkışının açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ama savaşın neden ortaya çıktığını kesin olarak açıklayamamaktadır. Bunu yapabilmek için karar alma sürecinin izlenen politikalar yönünden nasıl sonuçlar doğurduğunu ve gevşek kıta ittifakları bağının Balkanlar'daki çatışmalar yüzünden nasıl iç içe geçtiğini incelememiz gerekir.

4

Avrupa Dış Politikasının Çok Sesliliği

1890'ların sonlarında yayımlanan bir karikatürde bir Fransız sanatçı Boxer Ayaklanması öncesinde Çin'de yaşanan krizi resmetmişti. İngiltere ve Rusya'nın dikkatli bakışları altında Almanya "Çin" pastasından "Kiao-Tschaou" adında bir dilim aşırmaya çalışmakta, Fransa, Rus müttefikine manevi destek verirken Japonya derin derin düşünmektedir. Hepsinin arkasında bir Qing Hanedanı yetkilisi çaresizce ellerini kaldırmıştır ama müdahale edecek güce sahip değildir. Bu tür resimlerde genellikle olduğu gibi devletler kişiler olarak resmedilmiştir. İngiltere, Almanya ve Rusya o dönemdeki liderleriyle, Fransa Cumhuriyet'in vücut bulmuş hali olan "Marianne" ile, Japonya ve Çin ise klişe tiplerle temsil edilmiştir. Devletleri kişi olarak göstermek Avrupa siyasi karikatürlerinde kullanılan bir tekniktir ama aynı zamanda yerleşik bir düşünce tarzını da yansıtmaktadır: devletleri bölünmez bir iradenin can verdiği yürütme organları tarafından yönetilen karma bireyler olarak görme eğilimi.

Ne var ki yirminci yüzyıl başındaki Avrupa hükümetlerine üstünkörü bir bakışla bile politikaları üreten yürütme organlarının birleşik olmaktan çok uzak olduğunu görürüz. Karar alma sadece en baştaki kişilerin tasarrufunda olan bir şey değildi. Ülkenin politikasına yön verecek inisiyatifler siyasi yapı içerisindeki çevre bölgelerden de çıkabilirdi. Hizip ittifakları, hükümet içerisindeki işlevsel sürtüşmeler, ekonomik ve mali kısıtlamalar ve kamuoyunun değişken yapısı hep birlikte karar alma mekanizmaları üzerinde basınç oluşturuyordu. Kararları şekillendirme yetkisi yürütme yapısı içerisinde bir noktadan diğerine geçerken politikanın yönelimi ve tonunda da değişime paralel farklılaşmalar görülüyordu. Rekabet halindeki seslerin oluşturduğu bu karmaşa, savaş öncesi yılların Avrupa sistemi içerisindeki dönemsel

"Çin'in Kapışılması", Henri Meyer, *Le Petit Journal*, 1898

kışkırtmaları anlamada büyük önem taşımaktadır. Ayrıca 1914 Temmuz Krizi'nin neden modern zamanların en karmaşık ve anlaşılması zor siyasi krizi olduğunu açıklamamızı kolaylaştırır.

KARAR ALICI HÜKÜMDARLAR

Yirminci yüzyılın başında Avrupa bir monarşiler kıtasıydı. En önemli altı devletten beşi bir tür monarşiydi; sadece biri (Fransa) cumhuriyetti. Balkanlardaki yeni ulus devletlerin –Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk– tümü krallıktı. Hızlı kruvazörlerin, radyo ve telgrafın, elektrikli çakmakların Avrupası özünde hâlâ insanların kaprislerine bağlı büyük, karmaşık ve eski yönetim yapılarından oluşuyordu. Avrupalı devlet adamları hâlâ tahtta oturan kişiye göre konumlarını belirliyorlardı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'daki bakanları hükümdarlar atıyordu. Üç imparatorun da tüm belgelere sınırsız erişim hakkı vardı. Ayrıca silahlı kuvvetler üzerinde de resmî otorite sahibiydiler. Hanedan kurumları ve şebekeleri devletler arasındaki iletişimi yapılandırıyordu. Elçiler hükümdarlarla bizzat görüşüyordu ve savaş öncesi yıllarda hükümdarlar arasındaki şahsi görüşmeler sona ermemişti; aksine önemleri daha da artmış ve kimi zaman resmî diplomasiyle ilişkisinin belirlenmesi zor olan paralel bir etkileşim düzlemi yaratmışlardı.

Hükümdarlar siyasi oldukları kadar sembolik aktörlerdi ve bu rolleri sayesinde ortak duygu ve ilişkileri etkileyip yönlendirmeleri mümkün oluyordu. Parisliler, otelinin dışında bir sandalyede oturmuş puro içen VII. Edward'ı gördüklerinde epey şişman, şık ve kendine güvenen bir adam biçimindeki İngiltere'ye baktıklarını düşünmüşlerdi. 1903'te Edward'ın Paris halkının kalbini fethetmesi, ertesi sene Fransa ile Dostluk Anlaşması'nın imzalanmasını kolaylaştırdı. 1896'da Paris'i ziyaret eden yumuşak huylu despot II. Nikolay bile, otokratik siyaset felsefesi ve karizma eksikliğine rağmen Fransız-Rus İttifakı'nın vücut bulmuş hali olarak görüldüğü için Fransızlar tarafından bir fatih gibi karşılanmıştı.[1] Ayrıca Alman dış politikasını –kararsızlıkları, bir hedefinin olmaması ve hırsıyla– heyecanlı, patavatsız, paniğe meyilli, küstah ve Edvard Grieg'e *Peer Gynt*'i nasıl yöneteceğini anlatmaya kalkan Kayzer Wilhelm'den daha iyi temsil edecek kimse var mıydı?[2] Kayzer Alman politikasında fiilen yer alıyor olsun ya da olmasın,

II. Wilhelm ve II. Nikolay birbirlerinin ülkelerine ait üniformaları giyerken

Almanya'nın rakiplerinin gözünde ülkesinin politikasını temsil ettiği kesindi.

Savaş öncesi Avrupa'da hüküm süren monarşi kulübünün en gözde üç üyesi Çar II. Nikolay, Kayzer II. Wilhelm ve V. George'du. Yirminci yüzyılın başında Avrupa'daki hanedanların soyağaçları neredeyse kaynaşma derecesinde birbirine geçmişti. Kayzer II. Wilhelm ve Kral V. George, Kraliçe Victoria'nın torunlarıydılar. Çar II. Nikolay'ın Hesse-Darmstadtlı karısı Alexandra da Victoria'nın torunuydu. V. George ve II. Nikolay'ın anneleri Danimarka hanedanına mensup kardeşlerdi. Kayzer II. Wilhelm ve Çar II. Nikolay ise Çar I. Pavel'in soyundan geliyorlardı. Kayzer'in büyük halası Prusyalı Charlotte, Çar'ın büyükannesiydi. Bu açıdan bakıldığında 1914'te başlayan savaş, aileler arasında baş göstermiş bir kan davasına benziyordu.

Bu hükümdarların bulundukları ülkelerde ne denli söz sahibi olduklarını tam olarak kestirmek güçtür. İngiltere, Almanya ve Rusya'da üç farklı monarşi türü bulunuyordu. Rusya, en azından teoride, meclis ve anayasanın hükümdar üzerindeki etkisinin az olduğu bir otokrasiydi. VII. Edward ve V. George anayasal ve parlamenter hükümdarlardı ve iktidar üzerinde doğrudan etkileri yoktu. Kayzer II. Wilhelm ise ikisinin arasında sayılırdı – Almanya'da anayasa ve parlamenter sistem, birleşme sürecinden sağ çıkmayı başaran eski Prusya askerî monarşisi esas alınarak tertip edilmişti. Ama resmî kurumlar illa bir hükümdarın kudretinin en bariz belirleyicileri olmak zorunda değildi. Kararlılık, liyakat ve zekâ gibi hükümdara ait diğer nitelikler, bakanların istenmeyen müdahalelere engel olma kabiliyeti ve hükümdar ile hükümet arasındaki anlaşmanın boyutları gibi pek çok etken de belirleyici olabiliyordu.

Hükümdarların dış politika üzerindeki etkilerinin en önemli niteliği, bu etkinin zaman içinde değişiklik göstermesiydi. 1904-1907 yılları arasındaki siyasi yakınlaşmalar üzerinde söz sahibi olan VII. Edward'ın dış politikaya ilgisi büyüktü ve hep bu konuda çok bilgili olmakla övünürdü. Yaklaşımı tam bir emperyalist şovenizmdi; örneğin liberallerin 1878-1879 Afganistan Savaşı'na gösterdiği tepki karşısında köpürmüş ve sömürge yöneticisi Sör Henry Bartle Frere'e şunları söylemişti: "Bana kalsa tüm Afganistan'ı ele geçirene kadar durmazdım."[3] 1895'te Transvaal Cumhuriyeti'ne yapılan saldırıyı duy-

II. Wilhelm

VII Edward, Avusturya 12. Hussarları'nın albayı olarak üniformasıyla

duğunda keyiflenmiş, Cecil Rhodes'un bu olaydaki rolünü desteklemiş ve Kayzer'in Kruger telgrafına ateş püskürmüştü. Hayatı boyunca koyu bir Alman düşmanı olmayı sürdürdü. Bu düşmanlığın kökeni, Prusya dostu olarak gördüğü annesi Kraliçe Victoria'ya muhalefeti ve Victoria ve Albert tarafından genç Edward'a hoca olarak tutulan asık yüzlü Alman pedagog Baron Stockmar'a karşı duyduğu korku ve nefret olabilir. 1864 Prusya-Danimarka Savaşı siyasi hayatının başında onun için biçimlendirici bir macera olmuştu. Edward'ın bu çatışmaya olan sempatisi yeni karısının Danimarkalı akrabalarından kaynaklanıyordu.[4] Tahta çıktıktan sonra Edward, Sör Francis Bertie etrafında toplanan Alman karşıtı politika belirleyici grubun önemli bir destekçisi oldu.[5]

Kralın nüfuzu Paris'e resmî bir ziyaret –"kraliyetin modern tarihteki en önemli ziyareti"– düzenlediği 1903 yılında zirveye ulaştı, çünkü bu ziyaret iki rakip devlet için Dostluk Anlaşması'na giden yolun taşlarını döşedi. Fransızların Boer Savaşı'na muhalefeti nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler bu tarihte hâlâ biraz bozuktu. Edward'ın kendi inisiyatifi ile gerçekleşen bu ziyaret bir halkla ilişkiler zaferiydi ve havayı yumuşatmada çok işe yaradı.[6] Dostluk Anlaşması imzalandıktan sonra Edward, her ne kadar pek çok İngiliz gibi çarlık siyasi sisteminden nefret ediyor ve İran, Afganistan ve Kuzey Hindistan'la ilgili gizli Rus emellerinden şüpheleniyor olsa da Rusya ile bir anlaşma imzalanması için çaba göstermeye başladı. 1906'da Rusya Dışişleri Bakanı İzvolski'nin Paris'te olduğunu haber alınca bir görüşme ayarlanması umuduyla İskoçya'dan alelacele güneye geldi. İzvolski görüşmeyi kabul edip Londra'ya gitti ve –Charles Hardinge'e göre– "Rusya ile yapılacak bir anlaşma için devam etmekte olan müzakerelerin yolunu açan" konuşmalar yapıldı.[7] İki örnekte de kral yürütme yetkisini kullanmak yerine bir tür ihtiyaç fazlası büyükelçi gibi hareket etmişti. Bunu yapabilmesinin nedeni, dış politika üzerindeki hâkimiyetinin artmasına bizzat yardımcı olduğu Whitehall'daki liberal emperyalist grupla benzer önceliklere sahip olmasıydı.

V. George tümüyle farklı bir örnekti. 1910'da tahta çıkana kadar dışişleriyle pek ilgilenmedi ve İngiltere'nin diğer devletlerle ilişkilerine dair sadece yüzeysel bir bilgiye sahip oldu. Avusturya'nın Londra Büyükelçisi Kont Mensdorff, babasının aksine diğer devletlere karşı önyargılı olmayan bir kral görmekten çok memnundu.[8] Eğer Mensdorff kralın

değişmesinin İngiliz siyasetindeki Alman karşıtı havayı dağıtacağını ümit ettiyse büyük hüsrana uğramış olmalıydı. Dış politikada kralın tarafsız olması tüm inisiyatifin doğrudan Grey liderliğindeki liberal emperyalistlerde olması demekti. George, babasınınkine rakip olacak siyasi bir gruba dâhil olmadı, entrikalardan uzak durdu ve bakanların müsaadesi olmadıkça politika üzerine açıklamalar yapmaktan kaçındı.[9] Edward Grey ile sürekli temas halindeydi ve ne zaman Londra'ya gitse Dışişleri Bakanlığı'na da mutlaka uğrardı. Diğer ülkelerin temsilcileriyle –özellikle de Alman akrabalarıyla– önce Grey'in onayını almadan görüşmemeye özen gösterirdi.[10] Dolayısıyla –iki hükümdar da aynı anayasal yetkilere sahip olduğu halde– George'un tahta çıkışı hükümdarın dış politika üzerindeki etkisini büyük ölçüde azalttı.

Rus otokrasisinin son derece otoriter şartlarında dahi Çar'ın dış politika üzerindeki etkisi sınırlıydı ve zaman içerisinde artıp azalmıştı. V. George gibi yeni Çar da 1894'te tahta çıktığında beyaz bir sayfa açmıştı. Tahta çıkmadan önce kendisine bağlı siyasi bir ağ oluşturmadı ve babasına olan hürmeti onu dış politika üzerinde fikir beyan etmekten uzak tuttu. Gençliğinde de devlet işlerine pek ilgi göstermemişti. Ergenlik çağındaki Nicky'ye çarlık devletinin işleyişi hakkında ders veren hukukçu Konstantin Pobedonostsev daha sonra şöyle diyecekti: "Burnunu karıştırmaktan başka bir şeyle ilgilenmediğini söyleyebilirim."[11] Tahta çıktıktan sonra bile gerçek otorite sahibi olma konusundaki çekingenliği ve korkusu ilk yıllarında siyasi tercihlerini uygulamasına engel oldu. Üstelik siyasetin gidişatını istikrarlı bir şekilde değiştirmesini sağlayacak desteğe de sahip değildi. Mesela özel sekreteri yoktu. En küçük kararlar hakkında bile kendisine bilgi verilmesini isteyebilirdi ama Rusya gibi dev bir ülkede bunu yapmaya kalksa önemsiz kararlar arasında boğulur ve asıl önemli olanları gözden kaçırırdı.[12]

Çar her şeye rağmen, özellikle 1900'den itibaren Rusya'nın dış politikasını doğrudan etkilemeye başladı. 1890'ların sonuna gelindiğinde Rusya, Çin'e ekonomik olarak nüfuz etmekle meşguldü. Yönetimdeki herkes Uzakdoğu politikasından memnun değildi. Bazıları muazzam altyapısal ve askerî harcamaları hoş karşılamıyordu. Savaş Bakanı General Aleksey A. Kuropatkin gibi diğerleri de Uzakdoğu'yu batıdaki Balkanlar ve Türk Boğazları gibi asıl meselelerden uzaklaşmalarına neden olan bir meşgale gibi görüyordu. Ama bu dönemde II. Nikolay,

Rusya'nın geleceğinin Sibirya ve Uzakdoğu'da yattığına inanıyor ve doğu politikasını savunanların diğerlerine baskın gelmesi için desteğini esirgemiyordu. Başta biraz tereddüt etse de 1898'de Liaodong Yarımadası'nda bulunan Port Arthur'daki (günümüzde Lüshun) Çin köprübaşının ele geçirilmesini destekledi. Kore'de Nikolay'ın desteklediği Rus yayılmacılığı Rusya ile Japonya'yı karşı karşıya getirdi.

Nikolay'ın müdahalesi, yürütme kararından ziyade gayriresmî bir yakınlaşma halini aldı. Örneğin Kore'deki Yalu Nehri kereste imtiyazlarını işleten aristokrat girişimcilerle hep işbirliği içerisinde oldu. Yalu'da kereste zengini bir iş adamı olan –eski Muhafız Süvari Alayı subayı– A. M. Bezobrazov, Çar'la arasındaki şahsi bağlantıdan yararlanarak Yalu'yu Kore'deki Rus nüfuzunu yaymak için bir sıçrama tahtası olarak kullandı. 1901'de Maliye Bakanı Sergey Vitte, Bezobrazov'un Çar'la "her hafta en az iki kez ve saatlerce" görüştüğünü ve ona Uzakdoğu politikası hakkında bilgi verdiğini söyledi.[13] Bakanlar sarayda bu tür nüfuzlu yabancıların varlığından hiç memnun değildiler ama onlara engel olmak için yapabilecekleri fazla bir şey de yoktu. Bu gayriresmî bağlantılar Çar'ı da bölgede çok daha saldırgan bir Rus politikası izlemek zorunda bırakıyordu. "Kore'yi almak istemiyorum," demişti Nikolay 1901'de Prusya Prensi Heinrich'e, "ama Japonların oraya yerleşmesine de hiçbir koşulda izin veremem. Bu bir *casus belli* (savaş sebebi) olur."[14]

Nikolay askerî ve sivil meselelerde olduğu kadar Tokyo ile ilişkilerde de yetki sahibi olan bir Uzakdoğu valisi tayin ederek politika üzerindeki otoritesini iyice artırdı. Bu makamdaki kişi olan Amiral E. İ. Alekseyev doğrudan Çar'a bağlıydı ve böylece bakanların denetiminden kurtulmuş oluyordu. Söz konusu atamayı, bunu Dışişleri Bakanlığı'nın nispeten temkinli Uzakdoğu politikasını aşmanın bir aracı olarak gören Bezobrazov'un çevresi ayarlamıştı. Sonuç olarak Rusya'nın aynı anda iki kanaldan paralel olarak yürüttüğü resmî ve gayriresmî dış politikalar sayesinde II. Nikolay dilediği yolu tercih edip tarafları birbirine karşı kullanabilirdi.[15] Diplomasinin işleyişi hakkında bilgi ve tecrübe sahibi olmayan Amiral Alekseyev'in Japonları soğutan ve kızdıran, uzlaşmaz ve rahatsız edici bir üslubu vardı. II. Nikolay'ın kasten Japonya'ya karşı bir savaş politikası izlemiş olduğu iddiası şüphelidir ama 1904'te patlak veren savaşta ve onu takip eden hezimette aslan payının ona düştüğü de inkâr edilmez bir gerçektir.[16]

Rus-Japon Savaşı öncesinde Çar'ın nüfuzunun artıp diğer bakanlarınkinin azaldığını söylemek yanlış olmaz. Ama bu durum kısa sürdü çünkü Çar'ın politikasının onları sürüklediği felaket, Çar'ın gündemi belirleme kabiliyetine büyük darbe indirdi. Art arda yenilgi haberleri gelip Rusya iç çalkantılarla boğuşmaya başlayınca Sergey Vitte başkanlığındaki bir grup bakan hükümette birlik sağlama amaçlı reformlar dayatmaya başladı. Güç ilk kez bir "başkan" ya da başbakan yönetimindeki bir bakanlar kurulunun elinde toplandı. Vitte ve halefi P. A. Stolipin (1906-1911) döneminde yürütme bir ölçüde hükümdarın keyfî müdahalelerine karşı koruma altına alındı. Azimli, zeki, karizmatik ve çalışkan bir adam olan Stolipin çoğu bakanı otoritesi altına almayı başarıp hükümette 1905 öncesinde görülmemiş bir istikrar sağladı. Stolipin döneminde Çar "siyasi faaliyetlerden ilginç bir şekilde çekilmiş" gibi görünüyordu.[17]

Çar bu düzenlemeye uzun süre boyun eğmedi. Stolipin görevdeyken bile Nikolay bir yolunu bulup başbakanın arkasından bakanlarla anlaşmalar yapmaya başladı. Bunlardan biri olan Dışişleri Bakanı İzvolski'nin Avusturyalı meslektaşı ile yaptığı müzakereleri idare etmeyi beceremmemesi, 1908-1909 Bosna ilhak krizinin patlak vermesine neden oldu. Rusya'nın Türk Boğazları'na erişimine Viyana'nın siyasi destek vermesi taahhüdü karşılığında İzvolski, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını kabul etmişti. Doğrudan Çar'ın başının altından çıktığı belli olan bu teşebbüsten ne Başbakan Stolipin ne de başka bir bakan önceden haberdar edilmişti. 1911 sonbaharında Stolipin'in teröristler tarafından öldürülmesine kadar Nikolay sistemli olarak onun siyasi rakiplerini destekleyerek otoritesini zayıflatmaya çalışıyordu. Hareket serbestliğini kısıtlayan bakanlardan oluşan bir blokla karşı karşıya kalan Nikolay desteğini çekti ve iktidara getirdiği adamın arkasından iş çevirmeye başladı. Vitte 1906'da bu otokratik yaklaşımın kurbanı oldu; öldürülmeseydi Stolipin'in akıbeti de onunkine benzer olacaktı. Stolipin'in halefi ılımlı Vladimir Kokovtsov 1914 Şubat'ında "birleşik hükümet" fikrine çok yakın olduğu için görevden alındı. İleride tekrar bu yapının Rus dış politikası üzerindeki etkisine döneceğim; bu noktada önemli olan 1911-1914 yılları arasında birleşik hükümetin zayıflaması ve otokrasinin tekrar eski gücünü kazanmaya başlamasıdır.[18]

Yine de bu otokratik güç istikrarlı bir politika vizyonunu destekleyecek şekilde değil de menfi olarak, inisiyatifi ele alabilecekmiş

gibi görünen tüm siyasi cepheleri dağıtıp hükümdarın özerkliğini ve gücünü korumak için kullanılmıştır. Dolayısıyla otokratik müdahalenin sonucu Çar'ın iradesinin dayatılması değil, iktidarı elde tutan kişinin ne yapacağına dair uzun süreli bir belirsizlik dönemi olmuştur. Bu durum siyaset içerisinde hizipleşmeyi artırmış ve Rus karar alma mekanizmalarının tutarlılığını büyük ölçüde zayıflatmıştır.

Üç imparator kuzen arasında en tutarsızı II. Wilhelm'di. Kendisinin Alman hükümeti içerisinde sahip olduğu nüfuzun boyutları hâlâ tartışma konusudur.[19] Kayzer'in tahta ülkenin dış politikasında söz sahibi olmaya kararlı olarak çıktığı şüphesizdir. Hatta bir keresinde, "Dışişleri Bakanlığı mı? Dışişleri Bakanlığı benim!" demiştir.[20] Galler Prensi'ne (müstakbel VII. Edward) gönderdiği bir mektupta da, "Alman politikasının tek hâkimi benim ve ben nereye gidersem ülkem beni takip etmeli," diye yazmıştır.[21] Wilhelm büyükelçilerin tayini ile bizzat ilgilenir ve kimi zaman şansölye ve dışişleri bakanı karşı çıksa da kendi tercih ettiği kişiyi desteklerdi. Diğer iki imparator kuzeninden çok daha fazla görüşme tertip eder, diğer hükümdarlarla sürekli mektuplaşırdı ki bu ülkesinin menfaatine kullanabileceği eşsiz bir diplomatik kaynaktı.[22] II. Nikolay gibi Wilhelm de sık sık –özellikle saltanatının ilk yıllarında– "gözdelerine" danışarak sorumlu bakanları devre dışı bırakmış, hükümetin birliğini zayıflatmak için hizipleşmeyi teşvik etmiş ve sorumlu bakan ya da mevcut politikaya ters düşen fikirler beyan etmişti.

Bu son noktayla –yetkisi dışında siyasi görüşler ifade etmesiyle– ilgili olarak Kayzer hem çağdaşları hem de tarihçiler tarafından çok eleştirilmiştir.[23] Kayzer'in iç ve dış politika konularındaki telgraf, mektup, yorum, sohbet, röportaj ve konuşmalarının tuhaf bir üslup ve içeriğe sahip olduğuna şüphe yoktur. Ayrıca hepsinin toplamda hatırı sayılır bir hacmi vardır: Kayzer'in konuşma ve mesajları otuz yıllık saltanatı boyunca kaydedilmiş ve gelecek nesillere aktarılmıştır. İkisi de ABD ile ilişkili olan iki örnek bu duruma açıklık getirecektir. 4 Nisan 1906'da Kayzer Wilhelm, Berlin'deki ABD elçiliğinde bir akşam yemeğine katıldı. Amerikalı ev sahibi ile sohbeti esnasında Kayzer artan Alman nüfusu için daha fazla toprak elde etmenin gerekliliğinden bahsederek tahta çıktığında 40 milyon olan nüfusun artık 60 milyona ulaştığını söyledi. Bu basit bir şey gibi görünse de gıda ihtiyacı sonraki yirmi yıl içerisinde büyük bir sorun haline

gelecekti. Diğer taraftan Fransa'nın büyük bir bölümü geri kalmıştı ve gelişmeye ihtiyacı vardı; belki de birisi Fransa hükümetine acaba Almanlara yer açmak için sınırlarını batıya doğru çekebilirler mi diye sorsa fena olmazdı. Şaka olduğunu varsaydığımız bu anlamsız sözler kayıtlara geçti ve bir sonraki diplomatik paket içerisinde Washington'a gönderildi.[24] Diğer bir örnek ise Birleşik Devletler ile Japonya arasında bir savaşa dair söylentilerin ortaya çıktığı 1908'in Kasım ayındandı. Bu söylentilerle heyecanlanan ve kendisini bir Atlantik gücü olarak göstermek isteyen Kayzer, Başkan Roosevelt'e bir mektup göndererek ona –bu sefer gayet ciddi olarak– Kaliforniya kıyısında bir Prusya kolordusunu mevzilendirmeyi teklif etti.[25]

Bu tür tuhaflıkların gerçek siyaset üzerindeki etkisi neydi? Günümüzün modern demokrasilerinde bu denli uygunsuz sözler sarf eden bir dışişleri bakanı ya da diplomat derhal görevden alınır. Peki bu hükümdarların gaflarının olayların seyri üzerinde nasıl bir etkisi oluyordu? Kayzer'in tuhaf açıklamalarının tutarsızlığı onların etkisini kestirmeyi de güçleştirmektedir. Wilhelm açık ve tutarlı bir politika izlemiş olsaydı amaçlarla sonuçları kolayca karşılaştırabilirdik ama Kayzer'in niyeti her daim belirsizdi ve odak noktası sürekli değişiyordu. 1890'ların sonlarında Kayzer, Brezilya'da bir "Yeni Almanya" (*Neudeutschland*) kurmaya heveslendi ve bölgeye yerleşimin teşvik edilmesini ve mümkün olduğu kadar artırılmasını "sabırsızlıkla istedi". Elbette böyle bir şey hiçbir zaman hayata geçmedi. 1899'da Cecil Rhodes'a niyetinin "Mezopotamya"yı bir Alman kolonisi haline getirmek olduğunu söyledi. 1900'de, Boxer Ayaklanması sırasında, Çin'in parçalanması için bölgeye bir Alman kolordusunun gönderilmesini teklif etti. 1903'te bir kez daha, "Hedefimiz Latin Amerika'dır!" diyerek –herhalde yapacak daha iyi bir işi olmayan– deniz kuvvetlerini Küba, Porto Riko ve New York'un işgali için plan yapmaya teşvik etti. Bu işgal planları vakit kaybından başka bir şey değildi, çünkü (diğer pek çok nedenle birlikte) Genelkurmay hiçbir zaman gereken birlikleri tahsis etmeye yanaşmadı.[26]

Kayzer bir fikre kapılır, onu tutku haline getirir, sonra sıkılıp hevesi kaçar ve o fikri bir kenara atardı. Bir hafta Rus Çarı'na kızar, sonraki hafta ona âşık olmadığı kalırdı.[27] İttifak projelerinin sayısı belli değildi: Rusya ve Fransa ile Japonya ve İngiltere'ye karşı ittifak; Rusya, İngiltere ve Fransa ile ABD'ye karşı ittifak; Çin ve ABD ile

Japonya ve Üçlü İtilaf'a karşı ittifak ya da Japonya ve ABD ile Üçlü İtilaf'a karşı ittifak vs.[28] 1896 sonbaharında, Transvaal meselesi yüzünden İngiltere ile Almanya'nın arasının soğuk olduğu bir dönemde Kayzer, Fransa ve Rusya ile İngiltere'ye karşı ortak bir savunma paktı imzalanmasını teklif etti. Aynı zamanda Doğu Afrika haricindeki tüm Alman sömürgelerinden vazgeçerek İngilizlerle aralarındaki tüm pürüzleri ortadan kaldırmaya çalıştı. Ama 1897 ilkbaharında Wilhelm bu fikirden vazgeçti ve Almanya'nın Fransa ile daha yakın ilişkiler kurması gerektiğini söyledi.[29]

Wilhelm bakanlarına mesaj yağdırmakla yetinmemiş, fikirlerini dış güçlerin temsilcileriyle de doğrudan paylaşmıştı. Müdahaleleri kimi zaman resmî politikanın lehine, kimi zaman da aleyhine olurdu; kimi zaman öyle abartılı olurlardı ki resmî görüşün bir parodisi haline gelirlerdi. 1890'da Dışişleri Bakanlığı Fransa ile arayı soğuturken Wilhelm tekrar ısıttı; aynısını 1905 Fas krizinde de yapmış, Dışişleri Bakanlığı Paris üzerindeki baskıyı artırırken Wilhelm yabancı gazeteci ve generallere ve eski bir Fransız bakanına Fransa ile uzlaşma arayışı içinde olduğunu ve Fas için savaşa girmeye niyetli olmadığını söylemişti.

Kayzer mart ayında, Tanca'ya gitmek için yola çıkmadan önce Bremen'de yaptığı bir konuşmada tarihten aldığı derslerin kendisine "dünya üzerinde anlamsız bir güç sahibi olma peşinde koşmamayı" öğrettiğini söyledi. Ona göre Alman İmparatorluğu'nun "sakin, dürüst ve barışçı bir komşu olarak mutlak güven" kazanması gerekirdi. Bazı üst düzey siyasi figürler –özellikle de askerî makamlardaki savaş yanlıları– bu konuşmanın resmî Fas politikasını sekteye uğrattığına inanıyorlardı.[30]

Ocak 1904'te Kayzer bir gala yemeğinde (Berlin'e Wilhelm'in doğum gününü kutlamaya gelmiş olan) Belçika Kralı Leopold ile yan yana oturdu ve bu fırsattan istifade Leopold'a, eğer Fransa ile savaşırlarsa Belçika'yı da Almanya'nın safında görmek istediklerini söyledi. Wilhelm, Belçika'ya Kuzey Fransa'da yeni topraklar vadetti ve Belçika kralını "eski Burgonya tacıyla" ödüllendireceğini söyledi. Şaşıran Leopold bakanlarının ve Belçika meclisinin böylesi uçuk ve cüretkâr bir planı kabul etmesinin çok zor olduğunu söylediğinde, Wilhelm kendisini Tanrı'ya değil, bakanlara ve vekillere karşı sorumlu hisseden bir krala saygı duyamayacağı cevabını verdi. Eğer Belçika kralı ileri görüşlü olmazsa Kayzer "tamamen stratejik zorunluluklarla"

hareket etmek zorunda kalacak, yani Belçika'yı işgal edecekti. Söylenenlere göre Leopold bu sözlerden öyle tedirgin olmuştu ki yemek sonunda masadan kalkarken miğferini ters giymişti.[31]

Alman bakanların Wilhelm'i karar mekanizmalarından uzak tutmak için çırpınmalarının nedeni işte tam da böyle sahnelerin yaşanmasıydı. Wilhelm'in dönemindeki en önemli dış politika kararının –1890'da Rusya ile Taahhüt Antlaşması'nın yenilenmemesi– Kayzer'in dahli ya da önceden bilgisi olmadan alınmış olması ilginçtir. 1905 yazında Şansölye Bernhard von Bülow, Wilhelm'den II. Nikolay ile Finlandiya açıklarındaki Björkö'de görüşerek ona bir ittifak teklifi sunmasını bekledi ama döndüğünde Kayzer'in kendi inisiyatifiyle anlaşma taslağında değişiklik yaptığını öğrendi. Şansölye buna tepki olarak istifasını verdi. En güçlü devlet adamının desteğinden mahrum kalacağı için paniğe kapılan Wilhelm derhal geri adım attı; Bülow görevde kalmayı kabul etti ve anlaşmadaki değişiklik iptal edildi.[33]

Kayzer dışarıda bırakılmaktan ve önemli diplomatik belgelere erişiminin kısıtlanmasından devamlı şikâyet etti. Dışişleri yetkilileri onun yabancı devlet başkanları ile yaptığı görüşmeleri tetkik etmek istediklerinde öfkelendi. Örneğin Almanya'nın Washington Büyükelçisi Speck von Sternburg 1908'de Wilhelm'in Amerikan başkanına duyduğu hayranlığı ifade ettiği mektubunu Başkan Roosevelt'e teslim etmeyi reddettiğinde bir hayli gürültü koptu. Diplomatları telaşlandıran, mektubun siyasi içeriği değil, kullanılan dilin taşkın ve olgunluktan uzak oluşuydu. Bir yetkilinin ifade ettiği gibi Alman İmparatorluğu hükümdarının Birleşik Devletler başkanına "âşık bir talebenin güzel bir kıza yazacağı gibi" mektup yazması kabul edilebilir bir şey değildi.[34]

Bunlar kuşkusuz rahatsız edici ifadelerdi. Hatta devletlerin sürekli birbirlerinin niyetlerini çözmeye çalıştığı bir dönemde potansiyel tehlike bile oluşturuyorlardı. Her şeye rağmen üç hususu aklımızdan çıkarmamamız gerekir: Öncelikle bu tür olaylarda Kayzer uygulamaktan aciz kaldığı bir liderlik ve yönetme rolünü üstlenmeye çalışıyordu. İkinci olarak, bu tehditler her daim Almanların saldırıya uğrayan taraf olduğu senaryolarla ilişkilendiriliyordu. Wilhelm'in Belçika Kralı Leopold'a yaptığı uygunsuz teklif bir saldırganlık değil, Almanların bir Fransız saldırısına tepkisi olarak düşünülmüştü. Wilhelm'in gelecekteki bir çatışmada Belçika'nın tarafsızlığını bozmak gerekebileceği düşüncesinin tuhaf yanı başlı başına *saldırı* fikri değil –Belçika'yı işgal etme

ihtimalini Fransız ve İngiliz genelkurmayları da değerlendirmişti– bu konunun açıldığı ortam ve konuşanların kimliğiydi. Kayzer'in özelliklerinden biri de hiçbir zaman davranışlarını yüksek makamının gerektirdiği sınırlar içerisinde olacak şekilde ayarlayamamasıydı. Çoğu zaman bir hükümdardan ziyade aşırı heyecana kapılmış bir genç gibi konuşurdu. Bir Edward dönemi sosyal kategorisinin uç bir örneğiydi: durmadan yan koltuktaki adama kafasındaki bir plandan bahseden bir kulüp müdavimi. Bir öğle ya da akşam yemeğinde Kayzer tarafından esir alınma düşüncesinin diğer Avrupalı asillerin yüreğine korku salmasına şaşmamak gerekirdi.

Wilhelm'in müdahaleleri dışişlerindeki yetkilileri fazlasıyla uğraştırsa da Alman politikasının şekillenmesine hemen hemen hiç fayda sağlamıyordu. Belki de Wilhelm'i Japonya ile ABD arasındaki savaş, Porto Riko'nun işgali, İngiliz İmparatorluğu'na karşı küresel mücadele, Çin'in Alman himayesine alınması gibi tekrar eden hayallere iten şey giderek artan iktidarsızlık ve gerçek güç araçlarının elinden alınmış olması hissi olabilir. Bunlar politika değil, bir hayal adamının projeleriydi. Üstelik ne zaman gerçek bir savaş kapıda görünse Wilhelm hemen geri adım atar ve Almanya'nın neden savaşa giremeyeceği ile ilgili sebepler bulurdu. 1905'te Fransa'yla yaşanan kriz zirve noktasına ulaştığında Wilhelm, Şansölye Bülow'a ülke içindeki sosyalistlerin kışkırtmalarının başka bir ülkeyle savaşı neredeyse imkânsız hale getirdiğini söyledi; sonraki yıl Kral VII. Edward'ın, Fransa Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé'yi programsız ziyaret ettiğini öğrenince şansölyeyi Alman topçuları ve donanmasının çıkacak bir savaşa hazır olmadığı konusunda ikaz etti.[35] Wilhelm sert konuşur ama gerçek bir tehdit gördüğünde hemen yelkenleri suya indirirdi. 1914 Temmuz Krizi'nde de tam olarak yaptığı buydu. Berlin'deki Fransız elçisi Jules Cambon, Mayıs 1912'de Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştı: "Bu adam konuşurken aceleci, düşüncesiz ve pervasız ama eyleme geçmesi gerektiğinde de temkinli ve sabırlı."[36]

Yirminci yüzyıl başındaki hükümdarlara bir göz atmak, onların gerçek siyasi sonuçlar üzerinde değişken ve nihayetinde mütevazı bir etkileri olduğunu göstermektedir. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph bol miktarda yazışma okur ve dışişleri bakanları ile düzenli olarak görüşürdü. Yine de ülkesinin "birinci bürokratı" olarak böyle canla başla çalışmasına rağmen Franz Joseph, tıpkı II. Nikolay

gibi, masasından taşan bilgi deniziyle başa çıkmanın imkânsız olduğunu görmüştü. İmparatorun, ortaya çıkan meselelerin önemine göre zamanını bölmesini sağlama hususunda hemen hemen hiçbir çaba sarf edilmedi.[37] Avusturya-Macaristan dış politikası imparatorun fermanlarıyla değil, bakanlık etrafında kümelenen hizip ve lobilerin arasındaki etkileşimle yönlendiriliyordu. İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele (dönemi: 1900-1946), Franz Joseph'e göre çok daha az çalışıyordu. Zamanının çoğunu Piyemonte'de ya da Castelporziano'daki malikânesinde geçirmişti; bazı yazışmalara dâhil olduğu ve günün üç saatini gazete okuyarak ve onlarda bulduğu hataları titizlikle kaydederek geçirdiği de doğrudur. İtalya kralının dışişleri bakanları ile yakın ilişkileri vardı ve 1911'de Libya'nın işgali kararının alınmasında da büyük payı olmuştu ama sürece doğrudan müdahale ettiği nadiren görülmüştü.[38] II. Nikolay bazı grup ya da bakanları destekleyerek hükümet içindeki dengeleri bozabilirdi ama gündemi belirleyecek güce sahip değildi, özellikle de Rus-Japon Savaşı fiyaskosundan sonra. II. Wilhelm, Nikolay'dan daha enerjikti ama bakanları da siyasi karar alma sürecini tepeden gelen müdahalelerden korumada daha becerikliydi. Wilhelm'in inisiyatifleri fazla tutarsız ve plansız olduğundan alternatif bir eylem platformu oluşturmaktan uzaktı.

Siyasi süreç içerisindeki konumları ne olursa olsun Avrupa hükümdarları temsil ettikleri konum itibarıyla uluslararası ilişkilerde bir etken olmaya devam ettiler. Bu yarı demokratik sistemler içerisinde tüm belgelere ve personele erişim hakkına sahip olan ve her yürütme kararında nihai sorumluluğu üstlenen hükümdarların varlığı belirsizlik yaratıyordu. Hanedana bağlı dış politika da –devlet meselelerini çözmek için hükümdarların birbirleriyle görüşmesi– bundan farklı sayılmazdı; Björkö'deki sonuçsuz görüşme bunu kanıtlamıştı. Yine de hükümdarları yürütmenin vücut bulmuş hali olarak görme alışkanlığı diplomatlar, devlet adamları ve özellikle de hükümdarların zihnindeki yerini korudu. Hükümdarların varlığı, karar alma mekanizmasının merkezinin neresi olacağı konusunda sürekli bir belirsizliğe neden oluyordu. Bu anlamda kral ve imparatorlar uluslararası ilişkilerde kafa karışıklığına neden olmuşlar, bu da ülkeler arasında güvenli ve şeffaf ilişkiler kurulmasını güçleştirmişti.

Monarşik yapılar hükümetlerin içerisindeki güç ilişkilerinin de gölgelenmesine neden oluyordu. Örneğin İtalya'da kimin ordu komu-

tanı olduğu –kral mı, savaş bakanı mı, yoksa genelkurmay başkanı mı– belli değildi. İtalyan genelkurmay başkanı, Alman ve Avusturyalı muadilleriyle temaslarında sivilleri dışarıda bırakmak için elinden geleni yapmış, sivil yetkililer de subayları siyasete dâhil olmaktan men etmişlerdi. Bunun sonucu olarak da örneğin İtalya'nın müttefikleri adına hangi şartlar altında savaşa gireceğini belirleyen Üçlü İttifak'a dair detaylar İtalyan genelkurmay başkanı ile paylaşılmamıştı.[39]

Bu tür bir durumda –o tarihte tüm hükümdarlarda benzer örnekler bulabiliriz– kral veya imparator farklı komuta zincirlerinin birleşme noktasını temsil ediyordu. Eğer hükümdar birleştirici bir işlev sergilemede başarısız olur ve eksikliklerin üstesinden gelemezse sistem çözülmeden, potansiyel bir tutarsızlık halinde kalırdı. Üstelik Avrupa hükümdarları bu konuda çoğu zaman başarısız olmuş ya da baştan böyle bir görevi üstlenmeyi reddetmişlerdi, çünkü hükümet içerisindeki farklı unsurlarla ayrı ayrı temas kurup sistem içerisinde nüfuz ve inisiyatiflerinden geri kalan şeyi korumaya çalışmışlardı. Sorumlu bir bakanın aldığı bir kararın bir meslektaşı ya da rakibi tarafından geri çevrilebildiği ya da zayıflatılabildiği bir ortamda bakanlar çoğu zaman "eylemlerinin büyük resim içerisine nasıl oturacağını" tespit etmede sıkıntı yaşıyorlardı.[40] Bunun sonucunda ortaya çıkan karmaşa ortamı bakanların, devlet adamlarının, komutanların ve politika uzmanların tartışmada fikirlerini dayatma konusunda kendilerini yetkili görürken ortaya çıkan siyasi sonuçlarda sorumluluk üstlenmemelerine neden oldu. Benzer şekilde hükümdarın takdirini kazanma baskısı rekabet ve dalkavukluk ortamının doğmasına yol açarak karar almada çok daha dengeli bir yaklaşımı sağlayabilecek devlet daireleri arasındaki iletişim ve işbirliğinin yolunu tıkadı. Bunun sonucu da hizipçilik kültürü ve 1914 Temmuz Krizi'ne yol açacak olan hitabette aşırılık oldu.

ST. PETERSBURG'DA İPLER KİMİN ELİNDEYDİ?

Eğer dış politikayı hükümdarlar belirlemiyorduysa kim belirliyordu? Bunun bariz cevabı dışişleri bakanları olmalıdır. Bu kişiler dışişleri ve elçilik mensuplarının çalışmalarını yönlendirmek, devletler arasındaki önemli yazışmaları yürütmek ve izlenen politikayı meclis ve halka açıklayarak meşrulaştırmaktan sorumluydular. Avrupa devletlerinde dışişleri bakanlarının siyaseti belirleme kabiliyetleri tıpkı hüküm-

darlarınki gibi büyük değişiklik sergiliyordu. Güçleri pek çok diğer etkene bağlıydı: diğer bakanların, özellikle başbakanların güç ve desteği, hükümdarın tavrı ve davranışları, kıdemli dışişleri görevlileri ve büyükelçilerin bakanın önderliğini kabul etme istekliliği ve sistem içerisindeki hizip kaynaklı istikrarsızlığın seviyesi gibi.

Rusya'da dışişleri bakanı ve ailesi bakanlık binası –büyük meydanda bulunan ve Kış Sarayı'na bakan koyu kırmızı bina– içerisindeki özel dairelerde yaşardı ve bakanın işleri, eşi ve çocuklarının sosyal hayatı ile iç içe geçerdi.[41] Dışişleri bakanının siyaseti şekillendirme kapasitesi Rus-Japon Savaşı ve 1905 İhtilali'nden sonra parametreleri yeniden tanımlanan siyasi sistem içerisindeki dinamikler tarafından belirlenirdi. Bir grup nüfuz sahibi bakan, hükümetin iç ve dış politika arasında bir denge kurmasını sağlayacak ve kıdemli devlet yetkililerini disiplin altına alacak daha merkezî bir karar alma yapısı kurmak için harekete geçti. Bunun nasıl başarılacağı tartışma konusuydu. Reformcuların arasındaki en enerjik ve yetenekli kişi Sergey Vitte'ydi. Vitte, maliye ve ekonomi politikası uzmanıydı ve Kore politikasına karşı olduğu için 1903'te hükümetten istifa etmişti. Vitte hem bakanları hem de Çar'ı kontrol edecek güce sahip bir başbakanın yönettiği bir bakanlar kurulu istiyordu. Daha muhafazakâr olan eski maliye bakanı Vladimir Kokovtsov* bu teklifleri, Rusya'nın şartlarına uygun tek yönetim sistemi olarak gördüğü çarlık otokrasisine saldırı olarak görüyordu. Uzlaşmaya varıldı: Bakanlar Kurulu şeklinde bir tür kabine oluşturuldu ve kabine başkanına ya da başbakana, işbirliğine yanaşmayan bakanları görevden alma yetkisi verildi. Ama "bireysel rapor hakkı" –diğer bir deyişle bakanların başbakandan bağımsız olarak Çar'a görüşlerini bildirme hakkı– korundu.

Bunun sonucu da her şeyin başbakan, bakanlar ve Çar'ın inisiyatifleri arasındaki dengeye bağlı olduğu, sınırları tam çizilmemiş bir düzenleme oldu. Eğer başbakan güçlü ve sözünü geçirebilen biriyse bakanları kontrolü altına alabiliyordu. Ama kendine güvenen bir bakan Çar'ın desteğini de almayı başardığında meslektaşlarıyla yollarını ayırıp kendi bildiğini okuyabiliyordu. Pyotr Stolipin'in 1906 yazında Bakanlar Kurulu Başkanı olarak atanmasıyla yeni sistem karizmatik ve baskın bir lider kazanmış oldu. Ve yeni dışişleri bakanı Aleksandr

* Kokovtsov 1905'te maliye bakanlığından istifa etti fakat Kasım 1905'ten Şubat 1914'e kadar bu görevi sürdürdü. 1911'den itibaren hem maliye bakanı hem de başbakandı.

Pyotr Stolipin

İzvolski bu yeni düzenlemenin işlemesini sağlayacak birine benziyordu. Kendisini "yeni politika"nın adamı olarak görüyordu ve Duma ile olan ilişkilerini yürütebilmek için derhal dışişleri bakanlığı irtibat büroları kurdu. Çar'la konuşurken saygılı bir dil kullanıyordu ama kendinden öncekiler kadar boyun eğmiyordu. Kendisini bakanlığın reformu ve modernleşmesine adamıştı ve "birleşik hükümeti" açıkça savunuyordu.[42] Hepsinden önemlisi de İngiltere ile anlaşmaya varılması yönünde Bakanlar Kurulu'ndaki pek çok bakan ile aynı görüşteydi.

Ama çok geçmeden İzvolski'nin Rus dış politikasına dair planlarının meslektaşlarından bazı temel noktalarda ayrıldığı görüldü. Stolipin ve Kokovtsov, İngiliz-Rus Anlaşması'nı Rus-Japon Savaşı yılları öncesindeki maceracılıktan uzaklaşmak ve ülkede istikrarı ve ekonomik kalkınmayı sağlamaya odaklanmak için bir fırsat olarak gördüler. İzvolski ise İngiltere ile yapılacak bir anlaşmayı daha cüretkâr politikalar izlemek için bir ehliyet olarak görüyordu. İzvolski İngiltere ile güçlenecek olan bağlar sayesinde Londra'nın Rus savaş gemilerinin Türk Boğazları'ndan serbest geçişine izin vereceğine inanıyordu. Bu bir temenniden ibaret değildi. İngiltere Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey, İzvolski'yi böyle düşünmesi için açıkça teşvik etmişti. Mart

1907'de Londra'daki Rus elçisiyle yaptığı konuşmada Grey, "iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulursa İngiltere'nin boğazlar konusunda mevcut politikasını sürdürmeye devam etmeyeceğini" bildirmişti.[43]

İşte bundan cesaret alan İzvolski 1908'de Aehrenthal ile kötü sonlanacak temaslara başlamış ve Avusturya'nın boğazlar konusunda destek vermesi halinde Rusya'nın Bosna-Hersek'in ilhakını destekleyeceğini taahhüt etmişti. Aehrenthal ile yapılan anlaşma sözde kapsamlı bir revizyonun ilk adımı olacaktı. Bu girişime Çar da destek vermişti; belki de İzvolski'yi Avusturya ile anlaşma yapmaya iten Çar'ın kendisiydi. 1904'ten önce Uzakdoğu'da yayılmayı şevkle destekleyen Çar şimdi tüm dikkatini Boğazlar'a çevirmişti. Bir Rus siyasetçinin de söylediği gibi "Çanakkale ve İstanbul'un alınması hiç aklından çıkmıyordu".[44] Stolipin, Kokovtsov ya da diğer bakanlar tarafından reddedilme riskine girmektense İzvolski bireysel rapor hakkını kullandı. Bu dönem, dışişleri bakanının siyasi bağımsızlığının –sistem içerisindeki farklı güç odaklarını birbirine karşı kullanarak edindiği bir bağımsızlık– zirvede olduğu dönemdi. Ama zafer havası kısa sürdü. İngiltere ile anlaşılamadığından Boğazlar politikası iflas etti. İzvolski Rus halkının gözünden düştü ve Stolipin ve Kokovtsov'un öfkesine hedef oldu.

Kısa vadede Bosna ilhakı fiyaskosu (Japon savaşı fiyaskosu gibi) Bakanlar Kurulu'nun müşterek otoritesinin yeniden değerlendirmesine neden oldu. Çar, en azından bir süreliğine inisiyatifi kaybetti. İzvolski geri adım atmak ve "birleşik hükümetin" disiplinine teslim olmak zorunda kaldı. Diğer taraftan Stolipin gücünün zirvesine ulaştı. Otokrasinin muhafazakâr destekçileri onu son derece güçlü bir "lord" ya da imparatorun yetkilerini kendi adına kullanan bir "başvezir" olarak görmeye başladılar. Eylül 1910'da İzvolski'nin yerine Sergey Sazonov'un getirilmesi Stolipin'in hâkimiyetini daha da perçinledi. Sazonov daha yeni bir diplomattı, bakanlık içerisindeki makamlarda pek tecrübesi olmadığı gibi soylular ve hanedanla da gereken bağlantılara sahip değildi. St. Petersburg siyasetine pek aşina değildi ve hükümetteki çevreler üzerinde pek etkisinin olduğu görülmemişti. Dışarıdan birinin eleştirisine göre o mevkiyi hak etmedeki en büyük meziyeti "ılımlı ve itaatkâr" olmakla nam salması ve Stolipin'in kayınbiraderi olmasıydı.[45]

İzvolski'nin yürüttüğü politikanın iflas etmesi ve görevi bırakmasının ardından Rus dış politikası sadece dışişleri bakanının değil, Rusya'nın

her ne pahasına olursa olsun barışı koruması ve her cephede uzlaşma arayışı içinde olması gerektiğine inanan Başbakan Pyotr Stolipin'in de görüşlerini yansıtmaya başladı. Bunun sonucunda, yakın zamanda Bosna konusunda gerginlik yaşanmış olsa da Berlin'le bir yakınlaşma dönemi başladı. Kasım 1910'da II. Nikolay ve Sazonov'un Potsdam'a düzenlediği ziyaretle Rus-Alman detantı zirvesine ulaştı.[46]

Stolipin'in suikasta kurban gitmesi izlenen politikanın yönünü başta pek etkilemedi. Hamisinin ölümünden sonra Sazonov kendi tarzını belirlemekte zorlandı. Ama Sazonov'un zayıflığı Stolipin'in ölümüyle bir araya gelince sistem içerisindeki potansiyel istikrarsızlığı daha da artırdı; ülke dışındaki en tecrübeli ve kendine güvenen Rus temsilciler bağımsız hareket etme fırsatına kavuştular. St. Petersburg'un kontrolünü hisseden iki büyükelçi olan İstanbul'daki N. V. Çarikov ve Belgrad'daki Nikolay Hartvig, Balkanlar'daki kötüleşen durumdan istifade etmek maksadıyla potansiyel tehlikeler içeren bağımsız eylemlere giriştiler.[47] Bu arada Rusya'nın Fransa büyükelçisi, eski dışişleri bakanı Aleksandr İzvolski'den başkası değildi ve İzvolski'nin politikayı şekillendirme hevesi –bilhassa Balkanlar'da– bu yeni görevinde de değişmeden kaldı. İzvolski "diplomatik mesajlarla Sazonov'un gözünü korkutmaya devam ederek" Paris'te kendi entrikalarını tasarlamaya başladı.[48]

Sazonov'un tutukluğu uzun sürmedi. Zamanla Balkan politikasında kendi tarzını geliştirmeye başladı, Stolipin'in halefi olarak Bakanlar Kurulu başkanı olan Kokovtsov'un siyasi zayıflıklarından yararlandı. Güç, sistem içinde akarak hükümdar, dışişleri bakanı, başbakan, elçiler gibi farklı noktalarda toplandı. Aslında bir noktadaki güç artışının diğer noktada güç azalmasına neden olduğu bir tür "güç hidroliğinden" bahsedebiliriz. Sistem içerisindeki rakip dinamikler, farklı siyasi seçenekler arasındaki gerilimden daha çok enerji kazanıyordu. Rus liberal milliyetçiler ve Panslavistler Türk Boğazları konusunda saldırgan ve "küçük kardeşleri" olan Balkan Slavları ile birliği esas alan bir politikayı destekleyeceklerdi. Muhafazakârlar ise aksine Rusya'nın iç siyaseti ve maliyesindeki zayıflığın ve köylülerin boş midelerine aldırmadan bir dış politika izlemenin –Kokovtsov'un tabiriyle– tehlikelerinin farkındaydılar ve bu yüzden ne pahasına olursa olsun barıştan yana tavır alıyorlardı.[49]

Örneğin 1909 ilkbaharında Duma'da Bosna ilhakı krizinin ciddiyeti tartışılırken Birleşik Soylular Meclisi'nin temsil ettiği muhafazakârlar

ilhakın herhangi bir şekilde Rus menfaatlerine ve güvenliğine zarar vermediğini, bu yüzden de Rusya'nın Balkanlar'da tarafsızlık politikası izleyerek Berlin'le yakınlaşmanın yollarını araması gerektiğini söylediler. Onlara göre asıl düşman dünya pazarları üzerindeki kontrolünü sağlama almak için Rusya'yı Almanya ile savaşa sokmak isteyen İngiltere'ydi. Buna karşı Anayasal Demokrasi (Kadet) Partisi'ndeki Fransız ve İngiliz yanlısı liberaller Üçlü İtilaf'ın Üçlü İttifak'a dönüştürülerek Rusya'nın Balkanlar'da gücünü göstermesi ve büyük bir devlet olarak azalma eğilimi gösteren gücünü yeniden kazanmasını savundular.[50] Tüm dış politika uygulayıcılarının (ve günümüzde onları anlamaya çalışanların) karşı karşıya olduğu temel sorunlar bunlardı: "Millî menfaat" hükümete dışarıdan değil de siyasi seçkinlerin içerisindeki menfaat grupları tarafından dayatılan bir hedefti.[51]

PARİS'TE İPLER KİMİN ELİNDEYDİ?

Fransa'da farklı ama büyük ölçüde benzer bir dinamik söz konusuydu. Fransa'da dışişleri bakanlığı –ya da orada bilinen adıyla Quai d'Orsay– Rusya'dakinden çok daha büyük yetki ve serbestliğe sahipti. Dışişleri bakanlığı kendi başına hareket edebilme yetisine sahip, toplumsal olarak tutarlı ve nispeten istikrarlı bir kurumdu. Bakanlığın yapısı sıkı ailevi bağlar ile pekiştirilmişti: Jules ve Paul Cambon kardeşler Berlin ve Londra elçileriydi; 1914'te St. Petersburg'da büyükelçilik yapmakta olan Maurice Paléologue, Jules ve Paul'ün kayınbiraderiydi ve Herbetteler, Margerieler ve Courceller gibi başka aileler de vardı. Dışişleri bakanlığı gizlilik alışkanlığı sayesinde bağımsızlığını korumayı başarmıştı. Hassas bilgiler kabine bakanları ile pek paylaşılmazdı. Kıdemli dışişleri yetkililerinin diğer üst düzey devlet görevlilerinden ve hatta cumhurbaşkanından bazı bilgileri saklaması görülmedik şey değildi. Mesela Ocak 1895'te Cumhurbaşkanı Casimir Périer, dışişleri bakanının en önemli meseleler hakkında dahi kendisine malumat vermemesini kınamak için altı ay görevde kaldıktan sonra istifa etti. Resmî belgelere büyük bir sır gözüyle bakılıyordu. Fransız-Rus İttifakı'na dair detaylar Raymond Poincaré'ye ancak 1912'de başbakan ve dışişleri bakanı olduktan sonra takdim edilmişti.[52]

Ama dışişlerindeki gizliliğin dışişleri bakanına güç ve özerklik olarak doğrudan yansıması gerekmiyordu. Fransız dışişleri bakanları

genelde, özellikle kendi personellerine kıyasla, zayıftılar. Bunun bir nedeni, savaş öncesi Fransa'daki siyasi çalkantıların bir yansıması olarak bakanların çok sık değişiyor olmasıydı. Örneğin 1 Ocak 1913 ile savaşın başlangıcı arasında altı kez dışişleri bakanı değişmişti. Fransız siyasetçilerin gözünde bakanlık makamları İngiltere, Almanya ve Avusturya-Macaristan'dakilere göre çok daha geçici ve önemsizdi. Kabine bakanları arasında bir bağlılık ilkesi söz konusu olmayınca da bakanlar enerji ve ihtiraslarını Üçüncü Cumhuriyet hükümetinin gündelik hayatına yayılmış olan hizip rekabetleri içerisinde tüketiyorlardı.

Tabii ki bu durumun istisnaları da vardı. Eğer bir bakan makamında uzun süre kalır ve yeterli azim ve kabiliyeti sergilerse diğer bakanlar üzerinde otorite sahibi olabilecek bir konuma gelebilirdi. Théophile Delcassé buna güzel bir örnekti. Yedi yıl boyunca (Haziran 1898'den Haziran 1905'e kadar) görevde kalmış ve hem hiç durmadan çalışarak hem de Paris'teki resmî mevkisini umursamadan tüm teşkilat içerisinde kendisiyle aynı görüşlere sahip elçi ve görevlilerden bir ağ kurarak bakanlık üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştı.

Joseph Caillaux

Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Fransa'da da sistem içerisinde bazı makamların güçlenip zayıflaması güç dağılımında gerekli ayarların yapılmasını sağlıyordu. Delcassé gibi güçlü bir bakanın idaresinde Merkezîler olarak adlandırılan kıdemli kamu görevlilerinin güç dağılımından aldıkları pay azalırken merkezin tahakkümünden kurtulan diplomatlar serpildiler – Sazonov'un ilk yıllarında İzvolski ve Hartvig'e olduğu gibi. Delcassé'nin makamı işgal ettiği uzun zaman zarfında Cambon Kardeşler (Londra ve Berlin) ve Camille Barrère (Roma) çevresinde kıdemli büyükelçilerden bir iç kabine meydana geldi. Büyükelçiler Paris'te düzenli olarak buluşup siyaset tartıştılar ve önemli devlet görevlileri üzerinde lobi faaliyetlerinde bulundular. Merkezîleri es geçerek özel mektuplar yoluyla doğrudan bakan ile haberleştiler.

Kıdemli büyükelçiler, özellikle günümüzdeki büyükelçilerle kıyaslandıklarında, kendilerini son derece önemli kişiler olarak kabul ederlerdi. Paul Cambon bunun bariz bir örneğiydi. 1901 tarihli bir mektubunda, tüm Fransız diplomasi tarihinin Paris'in karşı koymalarına rağmen ülke dışındaki elçilerin bir şeyler başarmak için çırpınmalarından ibaret olduğunu yazmıştı. Başkentten gelen resmî

Paul Cambon

talimatları uygun bulmadığında onları yaktığı da oluyordu. Haziran 1911 ile Ocak 1912 arasında dışişleri bakanlığı yapan Justin de Selves ile bir münakaşaları sırasında Cambon, Selves'e kendisini onun dengi olarak gördüğünü söyledi.[53] Eğer onun Londra'da büyükelçi olduğu 1898 ile 1914 yazı arasındaki dönemde dokuz dışişleri bakanı ile çalıştığını –ikisi ile iki kez– hatırlarsak bu iddia bize o kadar tuhaf gelmeyecektir. Cambon kendisini devlete bağlı bir memurdan çok Fransa'nın, uzmanlığı sayesinde siyasi karar alma sürecinde pay sahibi olan bir hizmetkârı olarak görüyordu.

Cambon'un kendisine atfettiği bu önemin nedeni kendisini Fransa'nın temsilcisi değil, vücut bulmuş hali olarak görmesiydi ki başka pek çok diplomat da bu görüşü paylaşıyordu. 1898-1920 yılları arasında Londra'da elçilik yapmış olmasına rağmen Cambon tek kelime İngilizce bilmezdi. Fransızca bilmeyen Edward Grey ile yaptığı konuşmalarda "evet" gibi kolayca anlaşılacak kelimelere kadar ağızdan çıkan her sözün mutlaka çevrilmesinde ısrar ederdi.[54] Fransız elitlerinin çoğu gibi o da Fransızcanın rasyonel düşünceyi aktarmaya uygun tek dil olduğunu düşünürdü ve İngiltere'de eğitilecek Fransızların geri zekâlı olacağına inandığı için de İngiltere'de Fransız okullarının kurulmasına karşı çıkmıştı.[55] Cambon ve Delcassé'nin yakın işbirliğinin meyvesi 1904 tarihli Dostluk Anlaşması oldu. Anlaşmanın zeminini hazırlamada en büyük pay sahibi Cambon'du; 1901'den itibaren bir yandan İngilizlerle Fas meselesi üzerinde uzlaşılması için çalışırken diğer yandan Delcassé'yi Mısır meselesinde Fransa'nın taleplerinden vazgeçirmek için çırpınmıştı.[56]

İlk Fas krizinin zirvede olduğu dönemde Delcassé'nin görevden alınmasıyla işler değişti. Yerine gelenler daha az otoriter ve buyurgan tiplerdi. Maurice Rouvier ve Léon Bourgeois bakanlık makamında sırayla on ve yedi ay bulundular; Stéphen Pichon ise biraz daha fazla dayanarak Ekim 1906'dan Mart 1911'e kadar görevde kaldı ama düzenli ve çok çalışmayı hiç sevmezdi ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki makamında durmamak için her fırsatı değerlendirdi.[57] 1911'de Fransız dışişlerinde iki grup arasında rekabet başlamıştı. Bir tarafta Almanya ile detantın sağlanması ve Fransa'nın dışişlerinde pragmatik ve açık fikirli olunması gerektiğini savunan yaşlı büyükelçiler ve onların bakanlıktaki dostları yer alıyordu. Diğer tarafta ise Jules Cambon'ın "Jön Türkler" dediği Merkezîler vardı.

Büyükelçiler görev başında geçirdikleri süre ve edindikleri tecrübe sayesinde otorite sahibi olurlardı. Merkezîler ise kurumsal ve yapısal bir avantaja sahiptiler. Basın bültenleri yayımlayabilir, resmî belgelerin dağıtımını kontrol edebilir ve hepsinden önemlisi bakanlık içerisindeki *cabinet noir* –mektupları açma ve diplomatik yazışmaları önleme ve deşifre etme işlerinden sorumlu olan küçük ama önemli bir daire– ile doğrudan temasa geçebilirlerdi. Tıpkı Rusya'da olduğu gibi bu yapısal ve hizipçi bölünmeler, dış ilişkilere dair farklı görüşler doğrultusunda oluyordu. Nüfuz sahibi olabilmek için içeride süren mücadelenin doğrudan dış politikanın yönelimi üzerinde etkisi bulunuyordu.

Fas meselesinde Fransa'nın izlediği politika buna bir örnektir. 1905'te Fas konusunda Fransa ve Almanya'nın sürtüşmesinin ve sonraki yıl Algeciras'taki Alman fiyaskosunun ardından Paris ve Berlin, Fas çatışmasının geride bırakılmasını sağlayacak bir uzlaşma zemini aramaya başladı. Fransa tarafında Almanların Fas'la ilgili taleplerine nasıl cevap verileceğine dair farklı görüşler vardı. Paris, Almanya'nın Fas'taki menfaatlerini gözetmeli miydi yoksa Almanların bölge üzerinde hiçbir söz sahibi olmadığını varsayarak yoluna devam mı etmeliydi? İlk görüşün en hararetli savunucusu Paul'ün kardeşi ve Fransa'nın Berlin büyükelçisi Jules Cambon'du. Cambon'un Almanya ile detant istemesi için birkaç nedeni vardı. Ona göre Almanlar yurtdışındaki sanayicileri ve yatırımcıları adına konuşma hakkına sahiptiler. Cambon ayrıca Alman siyasetçilerin –Kayzer, yakın dostu Kont Philipp zu Eulenburg, Şansölye Bernhard von Bülow, Dışişleri Bakanı Heinrich von Tschirschky ve halefi Wilhelm von Schoen– Paris'le iyi ilişkiler kurmayı samimi olarak istediklerini düşünüyordu. Ona göre birbiriyle çelişen siyaseti ve milliyetçi basını yüzünden iki ülke arasındaki yanlış anlaşılmaların asıl sorumlusu Fransa'ydı. Cambon'un gayretlerinin meyvesi 9 Şubat 1909 tarihli Fransız-Alman Anlaşması oldu. Bu anlaşmaya göre Berlin Fas konusunda hiçbir siyasi inisiyatif almayacağını kabul ederken ekonomik alanda da Fransa-Almanya işbirliğinin değeri kabul ediliyordu.[58]

Tartışmanın diğer ucunda her türden tavize karşı çıkan Merkezîler yer alıyordu. Perde arkasından 1907-1911 yılları arasında dışişleri haberleşme başkanlığı yapmış ve tam bir Alman düşmanı olan Maurice Herbette, gazetelerle olan bağlantılarını kullanarak Fransız basınına muhtemel taviz tekliflerini –daha Almanlar tarafından görülmeden–

sızdırıp ortalığı karıştırdığı gibi basını doğrudan Cambon'un üzerine de salıyordu.[59] Herbette, bir devlet memurunun kendi görüşünü Fransa'nın dış politikası haline getirebilmesinin mükemmel bir örneğidir. 1908 tarihli ve Eyre Crowe'un bir yıl öncesine ait ünlü İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgesini hatırlatan bir bildiride (gerçi Crowe'un belgesi sadece yirmi beş sayfalık basılı belgeyken Herbette'inki üç yüz sayfalık karman çorman bir el yazmasıydı) Herbette yakın dönemdeki Fransız-Alman ilişkilerini kötü niyetli oyunlar, "imalar" ve tehditlerle dolu olarak tarif etmişti. Ona göre Almanlar içten pazarlıklı, güvenilmez, şüpheli ve sahtekârdılar. Uzlaşma çabalarının ardında Fransa'yı diğer ülkelerden uzaklaştırma isteği yatıyordu; onların ülke sınırları dışındaki menfaatlerini savunmak istemeleri bile bir suçtu; dış politikaları bir "tehditler ve vaatler" karışımıydı. Ona göre iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıflığında Fransa'nın hiçbir kabahati yoktu ve Fransa, Almanya ile ilişkilerinde her daim "asil ve uzlaşmacı" olmuştu. Herbette, "Belgelere bir göz atmak bile Fransız hükümetinin bu durumdan hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacağını anlamaya yeter," diyordu. Crowe'un bir yıl önceki belgesi gibi Herbette'inki de yapılan hatalara değil, kusurlu kabul edilen saikler ve "belirtilere" odaklanmıştı.[60] Herbette'in Almanya hakkındaki görüşlerinin değiştiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Merkezîler bünyesindeki o ve diğer uzlaşma karşıtı devlet görevlileri Berlin ile detant sağlanmasının önünde büyük bir engeldi.

11 Mart'ta hükümetin düşüp Pichon'un görevden alınmasının ardından Merkezîlerin gücü zirveye ulaştı. Pichon'un dışişleri bakanlığı makamındaki halefi bilinçli ama fazlasıyla acemi biri olan Jean Cruppi'ydi. Cruppi eski bir sulh hâkimiydi ve dışişleri bakanlığına gelmiş olmasının nedeni, ondan daha layık olan pek çok kişinin bu göreve gelmeyi reddetmiş olmasıydı. Cruppi'nin bakanlıktaki kısa görev süresinde –2 Mart 1911 ile 27 Haziran 1911 arası– Merkezîler siyaset üzerindeki kontrolü tümüyle ele aldılar. Dışişleri Bakanlığı'nın siyasi ve ticari direktörünün baskısı altında kalan Cruppi, Fas'ta Almanya ile tüm ekonomik bağları kesmeyi kabul etti. Bu da 1909 anlaşmasının açık ihlaliydi. Bunu bir dizi tek taraflı uygulama takip etti: Fes-Tanca arasında Fransız-Alman ortaklığı ile yapılacak demiryolu anlaşması tek taraflı olarak feshedildi ve Fas'la Almanya'nın adının hiç geçme-

diği yeni bir ticaret anlaşması yapıldı. Cambon dehşete düşmüştü; Fransızların Almanya'ya hilekârca davrandığı uyarısında bulundu.[61]

Sonuçta diğer ilgili devletlere danışılmadan yerel bir isyanı bastırıp Fransız göçmenleri koruması bahanesiyle Fas'ın Fes şehrinin büyük bir Fransız ordusuyla işgal edilmesine karar verildi. Paris hem Algeciras Anlaşması'nı hem de 1909 Fransız-Alman Anlaşması'nı çiğnemişti. Amacın Fes'teki Avrupalıları korumak olduğu iddiası tümüyle uydurmaydı; isyan Fas'ın çok uzak bir bölgesinde meydana gelmişti ve Avrupalılara yönelik bir tehdit söz konusu değildi. Sultan'ın Fransa'dan yardım talebi aslında Fransa'nın müdahale etmeye karar vermesinin ardından Fransız elçisi tarafından yazılmış ve Sultan'a imzalattırılmıştı.[62] İleride bu adımları takip eden Agadir krizini ele alacağız. Şu an için önemli olan, Fas politikasının mimarlarının Fransız hükümeti değil, dışişlerinde bulunan ve 1911 yazında güçleri zirveye çıkan uzlaşma karşıtları olduğunun bilinmesidir.[63] Rusya'da olduğu gibi burada da gücün bir odaktan diğerine akması politikanın tonu ve yönünde ani değişimlere neden olmuştu.

BERLİN'DE İPLER KİMİN ELİNDEYDİ?

Almanya'da da dış politikayı sistemin güç odakları arasındaki etkileşim belirliyordu. Ama bazı yapısal farklılıklar mevcuttu. Bunlardan en önemlisi 1871'de Alman İmparatorluğu'na dönüşen karmaşık federal yapıda dışişleri bakanının görevinin büyük ölçüde şansölye tarafından üstlenilmiş olmasıydı. Bu önemli makam aslında farklı dairelerin birleşiminden oluşan bir yapıydı. Alman İmparatorluğu şansölyesi genelde hem başbakan hem de –toprakları ve nüfusu yeni imparatorluğun beşte üçünü teşkil eden hâkim federal devlet olan– Prusya'nın dışişleri bakanıydı. İmparatorluğun dışişleri bakanı yoktu, sadece doğrudan şansölyeye bağlı bir dışişleri sekreteri bulunuyordu. Şansölyenin dış politikada doğrudan yer alması, evinin Wilhelmstrasse 76 adresindeki küçük ve kalabalık sarayda Alman Dışişleri Bakanlığı'yla birlikte yer almasıyla fiziksel olarak da tezahür ediyordu.

Otto von Bismarck'ın Alman Birlik Savaşları sonrasında anayasal bir yapı kurmasını ve dışişlerini tek elden idare etmesini kolaylaştıran işte bu yapıydı. 1890 ilkbaharında Bismarck'ın gidişi geride kimsenin dolduramayacağı bir boşluk bıraktı.[64] Bismarck sonrası dönemdeki

ilk şansölye ve Prusya dışişleri bakanı olan Leo von Caprivi'nin dışişlerinde tecrübesi yoktu. Caprivi'nin çağ değiştiren kararı Taahhüt Antlaşması'nın yenilenmemesi olacaktı ki bunun da asıl sorumlusu bir süredir Bismarck'ın izlediği politikaya içten içe muhalefet eden Alman Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki bir gruptu. Dışişleri Bakanlığı siyaset bölümü direktörü olarak görev yapan, son derece zeki, kendini çok iyi ifade edebilen, kötücül ve çevresinde sevgiden çok hayranlık uyandıran biri olan Friedrich von Holstein liderliğindeki bu grup yeni şansölyeyi kendi safına çekmede neredeyse hiç zorlanmadı. Tıpkı Fransa'da olduğu gibi dışişleri bakanının (bu örnekte şansölyenin) zayıflığı, inisiyatifin –Merkezîlerin muadili olan– Wilhelmstrasse bürokratlarının eline geçmesine neden oldu. Bu durum Caprivi'den sonra 1894-1899 yılları arasında şansölyelik yapan Prens Chlodwig zamanında devam etti. 1890'ların başında Alman dış politikasını belirleyen kişi şansölye veya imparatorluk dışişleri sekreteri değil, Holstein'dı.

Holstein'ın bunu başarabilmesinin bir nedeni de hem ilgili politikacılar hem de Kayzer II. Wilhelm'in danışmanları ile mükemmel bir irtibatının olmasıydı.[65] O zamanlar Wilhelm bütün enerjisiyle kendisini ortaya koyuyordu, Bismarck gibi olmayı ve hantal sistem üzerinde kişisel otoritesini kurmayı kafasına koymuştu. Bunda başarısız oldu ama çabaları ilginç bir şekilde ters tepip yönetme gücünün bir merkezde toplanmasına neden oldu, çünkü pek çok kıdemli devlet adamı imparatorun karar alma sürecine dâhil olma girişimlerini bertaraf edebilmek için işbirliği yapmak zorunda kaldı. Friedrich von Holstein, Kayzer'in yakın dostu ve nüfuzlu danışmanı Kont Philipp zu Eulenburg ve hatta etkisiz şansölye Hohenlohe bile zaman içerisinde "Kayzer'i idare etmeyi" öğrendi.[66] Bunu da çoğunlukla onu fazla ciddiye almayarak yaptılar. 1897'de Holstein, Eulenburg'a gönderdiği bir mektupta bunun üç ay içerisinde imparator tarafından kendisine gönderilen "üçüncü politika programı" olduğunu bildirdi. Eulenburg ona sakin olmasını söyledi. Kayzer'in projelerinin program değil, politikanın yürütülmesinde pek etkisi olmayan "marjinal notlar" olduğu konusunda onu temin etti. Şansölye de rahattı. "Anlaşılan majesteleri yeni bir program tavsiye ediyor," diye yazmıştı Hohenlohe. "Ama dert değil. Nice programın gelip geçtiğini gördüm."[67]

Diplomat Bernhard von Bülow'u şansölyeliğe uzanan kariyerine yönlendirenler Eulenburg ve Holstein'dı. Şansölye Hohenlohe (1897-

1900) emrinde imparatorluk dışişleri sekreterliği yapmakta olan Bülow dostlarının yardımıyla Alman politikasının kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştı. 1900'de Eulenburg'un tavsiyesi üzerine Kayzer'in kendisini şansölye yapmasıyla konumu daha da güçlendi. Bülow, Wilhelm'i devre dışı bırakma konusunda diğer tüm şansölyelerden daha maharetli olduğunu gösterdi. İç rekabet ve güvensizliklere rağmen Bülow-Holstein-Eulenburg üçlüsü bir süre politika üretmedeki yetkilerini kimseyle paylaşmadılar.[68] Üçü de memnun olduğu müddetçe sistem gayet iyi işledi: (i) ortaklar nihai hedeflerinde hemfikirdi, (ii) politikaları başarılıydı ve (iii) Kayzer aktif değildi.

1905-1906 Fas krizi sırasında üçünün öncelikleri de çakıştı. İlk olarak Holstein ve Bülow Almanya'nın Fas'taki hedefleri konusunda hemfikir olmadıklarını gördüler (Bülow tazminat isterken Holstein, gerçekçilikten uzak bir yaklaşımla, İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması'ndan faydalanmak istiyordu). Ardından 1906'daki Algeciras Konferansı'nda Alman heyeti Fransızlar tarafından tecrit edilip oyuna getirildiğinde Fas politikasının çok kötü bir şekilde yürütüldüğü anlaşıldı. Bu fiyaskonun bir sonucu da Fas politikası hususunda her daim şüpheci olan Kayzer'in şansölyeden uzaklaşıp tekrar karar alma sürecine yönelik bir tehdit haline gelmesi oldu.[69]

Bu yaşananlar o tarihte, Çar'ın fiyaskoyla sonuçlanan Doğu Asya politikasının kendi konumunu zayıflattığı ve kabinenin tekrar sorumluluğu üstlenmesi için zemin yarattığı Rusya'da olup bitenlerin tam zıddıydı. Almanya'da kıdemli devlet adamlarının başarısızlığı geçici olarak Kayzer'in tekrar hareket serbestliği kazanmasına neden olmuştu. Ocak 1906'da dışişleri sekreterliği makamı birden boşaldığında (çünkü sekreter fazla çalışmaktan ölmüştü) II. Wilhelm, Bülow'un tavsiyesini dikkate almadan kendi dilediği kişiyi bu göreve atadı. Kayzer'in yakın dostu ve seyahatlerinde sıkça kendisine refakat eden Heinrich von Tschirschky'nin, Bülow-Holstein politikasının yerine daha uzlaşmacı bir politika izlemesi için tayin edildiği anlaşılacaktı. 1907 başlarında "Bülow kampı" ve "Tschirschky çevresi" arasındaki husumetle ilgili söylentiler dolaşmaya başladı.

1909'a kadar süren şansölyeliğinin son yıllarında Bülow eski otoritesini kazanabilmek için amansızca mücadele etti. 1880'lerde Bismarck'ın yaptığı gibi kendisini siyasi açıdan Kayzer için vazgeçilmez hale getirebilmek adına mecliste kendisine sadık bir grup oluş-

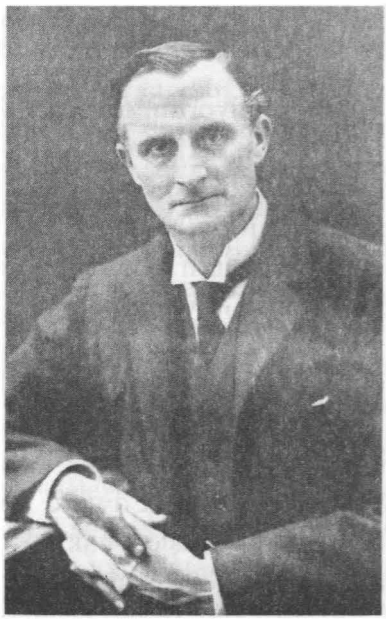
turmayı denedi. Wilhelm'in bir röportajında söylediği her zamanki boş sözlerin bir İngiliz gazetesinde yayımlanması üzerine Kayzer'in patavatsızlığından bıkan Alman halkının tepkisine neden olan "*Daily Telegraph* Olayı"nın (Kasım 1908) tertiplenmesinde Bülow'un parmağı vardı. Hatta Bülow dolaylı olarak 1907-1908 yıllarında Kayzer'in yakın çevresindeki eşcinselleri ifşa eden basın kampanyalarına bile dâhil oldu. İfşa edilenler arasında şansölyenin eski dostu ve müttefiki Eulenburg da vardı ve şimdi –muhtemelen kendisi de eşcinsel olan– Bülow tarafından Kayzer'in desteğini kazanmada potansiyel bir rakip olarak görülüp hakarete uğruyordu.[70] Tüm bu cüretkâr manevralara rağmen Bülow dış politika üzerindeki eski gücüne bir daha kavuşamadı.[71] 14 Temmuz 1909'da Theobald von Bethmann Hollweg'in şansölye olarak atanması biraz olsun istikrar sağladı. Bethmann dış politika konusunda fazla tecrübeli olmayabilirdi ama kısa sürede bakanlar ve imparatorluk sekreterleri üzerinde otoritesini sağlayacak dengeli, ılımlı ve güçlü bir şahsiyetti.[72] *Daily Telegraph* ve Eulenburg skandallarının neden olduğu şok ve utanç yüzünden Kayzer'in önceki senelere kıyasla devlet meselelerine daha uzak durması da şansölyenin işini kolaylaştırdı.

SÖR EDWARD GREY'İN SORUNLU ÜSTÜNLÜĞÜ

İngiltere farklı bir örnek sunuyordu. Stolipin ve Kokovtsov ya da Alman meslektaşları Bülow ve Bethmann Hollweg'den farklı olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey'in hükümdarın istenmeyen müdahalesinden çekinmek için bir nedeni yoktu. V. George uluslararası meselelerde dışişleri bakanının kendisini yönlendiriyor olmasından gayet memnundu. Ayrıca Grey, Başbakan Herbert Asquith'in de desteğinden sonuna kadar faydalanıyordu. Fransız meslektaşları gibi kendi dışişleri bakanlığı içerisindeki aşırı güçlü bürokratlarla uğraşmak zorunda da kalmamıştı. Grey'in görevdeki devamlılığı da onun Fransız meslektaşlarına kıyasla dış politika üzerinde daha istikrarlı bir etkisinin olmasına yardım etti. Edward Grey Aralık 1905 ile Aralık 1916 tarihleri arasında dışişleri bakanı olarak kalırken aynı tarihler arasında Fransa'da on beş kez dışişleri bakanı değişti. Üstelik Grey'in dışişleri bakanlığı makamına gelmesi, İngiliz dışişlerinde genel olarak onunla aynı fikirleri paylaşan kıdemli devlet adamları

üzerindeki nüfuzunu da sağlamlaştırdı. Grey şüphesiz savaş öncesi dönemde Avrupa'daki en güçlü dışişleri bakanıydı.

On dokuzuncu yüzyıldaki seleflerinin çoğu gibi Sör Edward Grey de İngiliz toplumunun en üst tabakasının bir üyesi olarak dünyaya gelmişti. Seçkin bir Whig soyundan geliyordu; büyük büyük amcası 1832 Reform Yasası'nı öneren ve meşhur çay markasına adını veren Earl Grey'di. 1914'ten önce Avrupa'da siyaset sahnesine çıkan tüm devlet adamları arasında en kafa karıştırıcı olanı Grey'di. Soğuk ve kibirli tavrı bir Liberal Parti üyesine pek uygun görünmüyordu. Uzun zamandır Liberal Parti milletvekiliydi ama dış politikanın parlamentodaki tartışmalara kurban edilemeyecek kadar önemli olduğuna inanırdı. İngiltere dışında neredeyse hiçbir yeri bilmeyen bir dışişleri bakanıydı; seyahat etmeyi sevmezdi, yabancı dil bilmezdi ve yabancıların yanında huzursuz olurdu. Politika vizyonu çoğu Liberal Partili ile ters düşen ve çoğu Muhafazakâr'la aynı olan bir Liberal politikacıydı. "Liberal emperyalistler" olarak bilinen grubun en güçlü üyesiydi ama İngiliz İmparatorluğu'nu pek umursayan birine benzemiyordu – dış politika ve millî güvenlikle ilgili görüşleri Avrupa kıtası üzerine odaklanmıştı.

Sör Edward Grey

Grey'in –hem özel hem kamusal– kişiliği ile siyasetteki hareket tarzı arasında büyük bir tezat vardı. Gençliğinde herhangi bir entelektüel merak ya da siyasi ihtiras belirtisi göstermemişti. Yıllarını Oxford'daki Balliol College'da tenis oynayarak geçirdi ve kolay olduğu söylendiği için seçtiği İçtihat Hukuku'nu üçüncülükle bitirdi. İlk (maaşsız) siyasi görevine bir Whig ailesi ile olan bağlantıları sayesinde kavuştu. Yetişkinliğinde Grey siyaseti bir görevden ziyade taşınması zor bir yük gibi gören bir adam imajı çizdi. Liberallerin yenilgisinin ardından 1895'te parlamentonun kapatılması üzerine milletvekili olan ve dışişleri bakanlığı müşaviri olarak görev yapan Grey hiç üzülmediğini itiraf etti. "Bir daha görev almayacağım ve Avam Kamarası'ndaki günlerim de muhtemelen sayılı. [Ben ve eşim Dorothy] gerçekten rahatladık."[73] Bir doğa tutkunu olan Grey kuş gözlemciliği ve balıkçılıkla uğraşırdı. Yirminci yüzyılın başında balıkçılık üzerine yazdığı bir kitapla ünlü olmuştu. Dışişleri bakanıyken bile her fırsatta kırsala kaçardı ve çok gerekmediği sürece Londra'ya geri çağrılmaktan nefret ederdi. Diplomat Cecil Spring-Rice gibi Grey'le birlikte çalışan bazı kişiler bu kırsala kaçışların artık çizmeyi aşmaya başladığını ve "ördekleri bırakıp biraz Fransızca öğrenmeye gayret etmesinin" daha yerinde olacağını düşünüyorlardı.[74] Meslektaşları onun siyasi ihtirasları olmadığını söylüyorlardı; "kişisel hırslardan uzak, soğuk ve mesafeli" bir adamdı.[75]

Ama Grey yine de güç arzusu duymaya başlamış ve güce sahip olup onu elinde tutmak için tezgâh kurmaktan geri kalmamıştı. Dışişleri bakanı olması, kendisi gibi liberal emperyalistler olan güvendiği dostları Herbert Asquith ve R. B. Haldane ile yaptığı titiz bir planlamanın ürünüydü. Grey'in İskoçya'daki Relugas'ta bulunan balıkçı kulübesinde hazırladığı bir komplo olan "Relugas Paktı"nda üç kişi liberal lider Sör Henry Campbell-Bannerman'ı bir kenara itip kabinedeki önemli makamlara kendileri yerleşme kararı almıştı. Gizlilik ve titizlik Grey'in dış politika tarzının değişmez öğeleri olarak kalacaktı. Görünüşteki çekingenliğinin altında siyasi taktik ve metotları bilen biri yatıyordu.

Grey çok geçmeden karar alma süreci üzerinde rakipsiz bir kontrol sahibi oldu ve İngiliz siyasetinin "Alman tehdidi" üzerine odaklanmasını sağladı. Elbette İngiliz dış politikasındaki bu değişimi tümüyle Edward Grey'in marifeti olarak kabul etmek de abartı olur. Grey kuklacı değildi; yeni siyasetin adamları –Bertie, Hardinge, Nicolson,

Mallet, Tyrrell ve diğerleri– onun tarafından kontrol edilmiyorlardı. Aksine, oluşturdukları gevşek bir birliğin üyeleri olarak hepsi birlikte çalışıyordu – mesela pek çok karar ve muhtırada Hardinge'den gelen raporlar esas alınmıştı.[76] Grey grubunun yükselişi Dışişleri Bakanlığı'nda bakanın yetkilerini artırmak için yapılan ama yetkiyi kıdemli bürokratlar arasında daha fazla paylaştıran reformlarla daha da kolaylaştı.[77] Ama ne olursa olsun Grey'in yükselirken sergilediği enerji ve ihtiyat takdire şayandır. Elbette eski komplo ortağı Herbert Asquith'in 1908-1916 yılları arasında başbakanlık yapmış olmasının da ona büyük faydası oldu. Avam Kamarası'ndaki muhafazakâr cephenin büyük bölümünün desteğini almış olması da bir o kadar önemliydi. Ayrıca Grey partiler üstü konumunu korumada becerikli olduğunu ispatlamıştı.

Fakat Grey'in sahip olduğu güç ve istikrar, İngiltere'nin politika üretme sürecini müdahalelerden tümüyle korumaya yetmedi. Grey grubunun Alman karşıtı görüşü Dışişleri Bakanlığı dışında fazla rağbet görmüyordu. İngiliz kabinesinde bile çoğunluğun desteğine sahip değildi. Liberal hükümet ve daha genel olarak Liberal hareket, liberal emperyalistler ve radikal unsurlar arasındaki sürtüşme yüzünden kutuplaşmıştı. Partinin en önemli kişilerinin de aralarında bulunduğu pek çok önde gelen radikal, dışişleri bakanının Rusya ile yakınlaşma politikasını doğru bulmuyordu. Grey ve yandaşlarını Almanya'ya gereksiz yere ve kışkırtıcı bir şekilde yaklaşmakla suçluyorlardı. Rusya'yla iyi geçinmenin avantajlarının Alman İmparatorluğu ile dost olmanın faydalarından daha önemli olduğundan şüpheliydiler. Üçlü İtilaf'ın kurulmasının Almanya'yı daha saldırgan hale getirmesinden endişe ediyor ve Berlin'le detantın sağlanması için baskı yapıyorlardı. Bir diğer sorun da –özellikle kültürel ve siyasi seçkinler arasındaki– İngiliz kamuoyunun yapısıydı ve kamuoyu zaman zaman yaşanan İngiliz-Alman "basın savaşlarına" rağmen savaştan önceki birkaç yıl içerisinde Alman yanlısı bir yöne doğru seyretmeye başlamıştı.[78] Almanya'nın kültürel, ekonomik ve bilimsel gelişmelerine hayranlık duyan ve ülkeyle çok kademeli kültürel bağları olan İngiliz siyasi seçkinlerinde Almanlara dönük bu hayranlık ve düşmanlık bir arada varlığını korumuştu.[79]

Grey bu tehditlere, karar alma mekanizmasını dost olmayan gözlerden uzak tutarak karşılık verdi. Masasından çıkan belgelerin

üzerinde çoğunlukla "Sadece Kısıtlı Dolaşım İçin" yazardı. Özel sekreterinin hep kullandığı bir notta, "Sör E. Grey bu kadar dolaşımın yeterli olduğu kanaatindedir," yazardı. Önemli kararlar alınacağı zaman –özellikle Fransa'yla ilişkilerin derinleştirilmesi hususunda– sadece yönetim içerisindeki belli kişilere danışılırdı. Mesela Aralık 1905 ve Mayıs 1906 tarihleri arasında Fransa ve İngiltere arasında yapılan ve iki ülkenin askerî temsilcilerinin savaş çıkması halinde İngiltere'nin Fransa'ya yardım edeceğini taahhüt eden görüşmeler hakkında kabineye bilgi verilmemişti. Bu tür bir yaklaşım Grey'in elitist siyaset anlayışına ve İtilaf taraftarlığına da uyuyordu. Ona göre anlaşma "sadık ve cömert bir ruhla" imzalanmalıydı. Böylece ileride pürüzler çıkarsa bunlar anlaşmayı zayıflatmak yerine "güçlendirecek" ve zaman içerisinde artan bağlılık sayesinde partiler arası çekişmelerden de korunulmuş olacaktı.[80] Diğer bir deyişle Grey bir çifte politika izliyordu. Halkın karşısında tekrar tekrar, İngiltere'nin Fransa'nın yardımına koşmak gibi bir yükümlülüğünün olmadığını söyledi. Londra kesinlikle serbest olmalıydı. Muhalif meslektaşları tarafından sıkıştırıldığında ise müşterek seferberlik senaryolarının sadece ihtimallere karşı alınmış bir tedbirden ibaret olduğunu öne sürdü. Bu karmaşık manevralara rağmen Grey İngiliz dış politikasını şaşırtıcı bir istikrarla sürdürebiliyordu.

İngiliz hükümeti ve siyasi seçkinler içindeki hiziplerin arasındaki güç dengelerinin değişmesinden kaynaklanan bu durumun neden şaşkınlığa yol açtığını anlamak zor değildir. Dışişleri bakanı ve onun yardımcıları ile temasa geçen Fransız muhatapları, savaş çıkması halinde "Sör Grey"in İtilaf'ın bağlayıcı olmayan yapısına rağmen Fransa'nın yanında yer alacağından emindiler. Ama bu gizli görüşmelerden haberi olmayan Almanlar, İngilizlerin bir kıta ittifakından, özellikle Fransız-Rus İttifakı Almanya ile savaşa girerse, uzak duracağını düşünüyorlardı.

1911 AGADİR KRİZİ

Gücün karar alma yapısı içerisinde farklı noktalar arasında dalgalanması Avrupa uluslararası sistemi içerisindeki etkileşimlerin belirsizliğini ve karmaşıklığını artırıyordu. Bu durum özellikle iki ya da daha fazla tarafın baskı ve tehdit hissinin arttığı bir ortamda

etkileşime geçtiği zamanlarda görülüyordu. Bu etkiyi 1911 yazında Fas meselesinde Almanya ve Fransa arasında baş gösteren mücadele sırasında açıkça görebiliriz. 1909 Fransız-Alman Fas Anlaşması, daha önce ele aldığımız gibi Fransız dışişleri bakanlarının birkaç hamlesi nedeniyle bozuldu ve ardından Fransızlar 11 Nisan'da Fas'a büyük bir kuvvet gönderdiler. 5 Haziran 1911'de Fransızların Fas'ı işgal etmeye niyetli olduğunu gören İspanya hükümeti kuzey ve kuzeybatı Fas'taki Laraş ve Ksar el-Kebir'i işgal etti. Alman müdahalesi artık kaçınılmaz hale gelmişti ve iki yıl önce ıskartaya çıkarılmış olması gereken sıradan bir savaş gemisi olan *Panther* gambotu 1 Temmuz 1911'de Fas açıklarında demirledi.

Agadir krizinin oldukça tuhaf bir yanı vardır. Bu krizin bir Batı Avrupa savaşının çıkmasına neden olacak kadar tırmanmasına izin verilmişti, oysaki tarafların iddiaları hiç de uzlaşmaz değildi ve sonunda kalıcı bir şekilde anlaşmaları da fazla zor olmadı. Peki, krizin bu kadar tırmanmasına neden izin verilmişti? Bunun bir nedeni Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın inatçılığıdır. Krizin ilk safhasında Merkezîler inisiyatifi ele geçirmiş ve elde tutmaya devam etmişlerdi. Dışişleri Bakanı Jean Cruppi'nin 27 Haziran'da, *Panther*'in Agadir açıklarına gelmesinden birkaç gün önce istifa etmesi kalıcı bürokratların konumunu daha da güçlendirdi. Cruppi'nin halefi Justin de Selves –Cruppi gibi rakibi olmadığı için göreve gelen bir aday– Dışişleri Bakanlığı'ndaki kabine başkanı Maurice Herbette'in etkisi altına girdi. 1907-1911 yılları arasında haberleşme başkanlığı yapmış olan Herbette gazetelerle geniş bir işbirliği ağı kurdu ve Agadir krizi sırasında da Almanlarla müzakere yapma fikrini gözden düşürmek için elinden geleni yaptı. 1911 Temmuz sonuna kadar Fransa'nın Berlin büyükelçisinden Almanya'nın Fransa'nın Fas'taki çıkarlarını tanımaya nasıl razı olacağına dair Alman hükümetinin görüşlerini öğrenmesinin bile talep edilmemesinin bir nedeni de Herbette ve diğer kalıcı bürokratların inatçılığıydı.

Bu uzlaşma hareketi Büyükelçi Jules Cambon'un Berlin'deki makamından dışişleri bakanlığını es geçerek doğrudan, kriz başlamadan hemen önce 27 Haziran'da göreve gelen, enerjik ve açık sözlü başbakan Joseph Caillaux ile temasa geçmesi sayesinde oldu. 1870'den sonra Fransa'nın Almanlara olan savaş tazminatını kısa sürede ödeyen meşhur maliye bakanı Eugene Caillaux'nun oğlu olan Joseph Caillaux dışişlerine pragmatik bir iş adamı gözüyle bakan bir ekonomik

liberal ve mali reformcuydu. Almanya'nın Fas'taki çıkarlarının diğer milletlerinkiyle aynı önemde görülmemesine anlam veremiyordu ve Avrupa emperyalizminin nişanesi olan merkantilist ekonomi stratejisine karşıydı.[81] Kabine, Fas konusunda uzlaşmacı bir tavrı destekleyen Caillaux ile dışişlerindeki uzlaşma karşıtlarının sözcüsü konumundaki Justin de Selves arasında bölünmüştü. De Selves, Agadir'e bir kruvazör göndermesi konusunda bakanlığından baskı görüyordu; bu hareket krizi tehlikeli boyutlara taşıyabilirdi. Caillaux'nun bu seçeneği veto etmesinin ardından dışişlerindekiler ona ve Jules Cambon'a karşı örgütlenmeye başladılar. Uzlaşma taraftarlarını gözden düşürmek için basın açıklamaları yapıldı. Caillaux, Maurice Herbette'in politikasını sabote etmeye çalışmasından o kadar bıktı ki onu ofisine çağırdı ve elindeki kalemi kırarken, "Seni bu kalem gibi kırarım," dedi.[82] Caillaux nihayetinde Almanlarla bir anlaşma yapmayı başardı ama bunu ancak bakanlık ve mensuplarını devreden çıkararak Berlin'le yaptığı gizli ve gayriresmî görüşmeler sayesinde (Paris'teki Alman büyükelçisi, Berlin'deki Jules Cambon ve Fondère adındaki bir iş adamının aracılığıyla) yapabildi.[83] Bunun sonucunda ağustos başında Caillaux, Berlin'le, Dışişleri Bakanı Justin de Selves'in hiçbir zaman kabul etmediği bir tazminat anlaşması yaptı.[84]

Bu perde arkası diplomasisi, başbakanın Fransız dışişleri bakanlığındaki Alman düşmanlarını atlatmasını mümkün kılmıştı ama onun da kendine göre riskleri bulunuyordu. 1911 Ağustos'unun ilk haftasında, haberleşmedeki kısa bir kesilmenin krizi gereksiz yere tırmandırdığı dönemde, Agadir'deki Fransız ve İngiliz savaş gemilerine yöneltilen tehditler de buna dâhildi; halbuki Caillaux ve Alman meslektaşı iki tarafın da taviz vermeye niyetli olduğu bir seviyeye gelmişlerdi.[85] Caillaux, bu yanlış anlaşılmadan aracı Fondère'yi sorumlu tuttu ama böyle bir sıkıntının yaşanmasının nedeni ne Fondère ne de Caillaux'un gizli kapaklı işler çevirmesiydi, çünkü dışişleri bakanlığı görevlileri onu görevden almak ve Almanya ile yapılacak bir anlaşmaya son vermek için çoktan harekete geçmişlerdi. Bu yüzden Caillaux da kimi zaman geri adım atmak zorunda kalmıştı, çünkü dışişleri bakanlığı onun Almanya'ya verdiği taahhütleri kabul etmeye yanaşmamıştı. Bu karmaşık manevralar Berlin'de Fransız hamlelerini okumaya çalışan kafaları daha da bulandırdı. Birbiriyle çelişen eğilimlerin hangisinin gerçek olduğunun kestirilmesi güçtü ve bir Alman diplomat bu durum

hakkında şöyle demişti: "Basındaki yaygaralar ve ordudaki şovenizme rağmen Caillaux'nun politikası muhtemelen hâkim olacaktır."[86]

Kriz sırasındaki Alman politikasına gelince onun mimarı Şansölye Bethmann Hollweg ya da Kayzer değil, Fas ile hiçbir alakası bulunmayan ve enerjik bir Svabyalı olan İmparatorluk Dışişleri Sekreteri Alfred von Kiderlen-Wächter'di. Kiderlen Şubat 1909'da Almanya ile Fransa arasında Fas Anlaşması'nın imzalanmasına razı olmuştu ve Fransızların bölgeye asker göndermesine Almanların vereceği tepkide önemli bir rol oynaması kaçınılmazdı. Alman yönetiminin üst makamlarının tipik bir niteliği olarak dışişleri sekreteri Fas politikasının kontrolünü şahsen ele almış, Paris'le iletişim kurmuş ve kriz şekil alırken şansölyeyi belli bir mesafede tutmayı başarmıştı.[87] Kiderlen'in derdi Fas'tan Almanya için de bir pay almak değildi ama Fransa'nın tek taraflı olarak orada kontrolü sağlamasına müsaade etmeye de niyeti yoktu. Fransızların tüm hamlelerine karşı gelerek Fas'taki Alman menfaatlerinin de tanınmasını ve Fransız Kongosu'ndakine benzer bir toprak tavizi koparabilmeyi umuyordu. Bunun çatışmaya girilmeden elde edilmesini ummak için de haklı sebepleri vardı, çünkü Mayıs 1911'de, o tarihte maliye bakanı olan Joseph Caillaux Paris'teki Alman diplomatlara şöyle bir teminat vermişti: "Eğer siz Fransa'nın Fas üzerindeki hâkimiyetini kabul ederseniz Fransa da bunun karşılığında size başka bir yerde taviz vermeye hazır olacaktır."[88] Bu nedenle Kiderlen haziranda Caillaux'nun başbakan olmasından sonra Fransız politikasının bu yönde seyredeceğini tahmin etmişti. Agadir'e iki gemi gönderme planını reddetti; çıkarma harekâtı yapacak kapasitede olmayan ve bu yönde herhangi bir talimat da almamış olan *Panther*'in göstermelik olarak yeterli olacağı kanaatindeydi.[89]

Bunun ardından krizin seyri Kiderlen'in Fransızların tepkisini ne kadar yanlış hesapladığını ortaya koyacaktı. Ayrıca Almanya'daki çevresini de çok kötü idare etmişti. Kiderlen'in Kayzer II. Wilhelm ile arası pek sıcak sayılmazdı ve imparator, yönetimin Fas politikasından 1905 yılında olduğu gibi 1911 yılında da şüpheliydi.[90] Kiderlen kendisine bu cepheden gelecek muhalefeti baştan bertaraf etmek için Alman aşırı milliyetçi siyasetçi ve gazetecilerin desteğine başvurdu. Ama bir kez başladıktan sonra basın kampanyasının içeriğini ve tonunu kontrol etmekten aciz kaldı. Sonuç olarak krizi sürekli sıcak bir çatışmaya dönüşme eşiğinin altında tutmayı hedef

alan Alman politikasına rağmen milliyetçi basının durmak bilmeyen kışkırtmaları Londra ve Paris'te tehlike çanlarının çalmasına neden oldu. Aşırı milliyetçi basından yükselen "Batı Fas Almanya'nındır!" çığlıkları Paris'teki uzlaşma karşıtlarının ekmeğine yağ sürüyordu. Ayrıca dışişleri sekreterinin politikasını şiddetle eleştirdiği için 17 Temmuz'da Kiderlen'in istifasını istemesine neden olan Kayzer de durumdan endişeliydi. Ancak şansölye Bethmann'ın arabuluculuğu ile hem politikanın devam ettirilmesi hem de Kiderlen'in makamında kalması mümkün oldu.[91]

4 Kasım 1911'de nihayet bir Fransa-Almanya anlaşmasının şartları belirlendi. Fas, Fransız mandası olacaktı, Alman iş adamlarının menfaatleri teminat altına alınacak ve Fransız Kongosu'nun bir bölümü Almanya'ya devredilecekti. Ama 1911 Fas krizi Fransa diplomasisindeki tehlikeli tutarsızlığı da gün ışığına çıkarmıştı. 18 Kasım 1911'de Maurice Herbette'in faaliyetlerini tetkik etmek için toplanan bir dâhilî disiplin komisyonu Paris'teki bürokratların entrikalarını ortaya döktü. Caillaux'nun da itibarı zedelenmişti. O ve kabinesi, çoğu Fransız milliyetçinin Almanlara çok fazla taviz verilmesi olarak gördüğü bir anlaşmanın mimarları olarak kabul edildi; aslında 1890'ların sonunda Delcassé'nin Fas karşılığında vermek istediği tavizlerin çok daha azı verilmişti. Başbakanın Almanlarla gizli müzakereler yaptığının ortaya çıkmasıyla (*cabinet noir* tarafından şifreli mesaj olarak alınmış ve Merkezîler tarafından basına sızdırılmıştı) Caillaux sadece yedi ay görevde kaldıktan sonra 21 Ocak 1912'de başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı.

Kasım 1911 anlaşması Almanya'da da kınandı, çünkü Almanlara çok az şey verilmişti. Bundan kısmen Kiderlen sorumlu tutuldu. Almanların Fas'ta Fransa'ya meydan okuyarak alabileceği tavizlerle Kiderlen'in bir hata yaparak kısa bir süreliğine desteklediği milliyetçi basının "Batı Fas Almanya'nındır" haykırışları arasında büyük bir uçurum bulunuyordu. Bunu yaparak dışişleri sekreteri hükümet ile aşırı sağdaki "doğal müttefik" olarak görülen kişilerin arasının daha da açılmasına neden oldu. Yine de milliyetçi basın ile yapılan bu paktın gerekli olmasının tek nedeni Kiderlen'in hükümdarın karar alma sürecine müdahale etmesine engel olacak başka bir araca sahip olmamasıydı.

Kriz sırasında Alman dış politikasındaki gelgitlerin en önemi sonucu belki de Paris'te giderek artan bir şekilde Alman faaliyetlerinin blöf olarak görülmesi eğilimine katkı sağlamasıydı. Yeni başbakan ve dışişleri bakanı Raymond Poincaré 1912'nin ilk aylarında dışişleri bakanlığı belgelerini okuduğunda Alman politikasındaki sertlik ve tavizlerdeki değişikliği görünce hayret ederek şöyle demişti: "Almanya, kendisine ne zaman uzlaşmacı bir tavırla yaklaşmışsak onu kötüye kullanmış, diğer taraftan ne zaman diş göstermişsek hemen boyun eğmiş." Buradan ne yazık ki Almanya'nın "sadece güç kullanmaktan" anlayacağı gibi tehlikeli bir izlenim edinilmiş oluyordu.[92]

İngiltere'nin krize dâhil olması da yürütme yapısının içindeki derin bölünmeye işaret ediyordu. Londra'daki Liberal kabinenin ilk tepkisi temkinli olmuştu, çünkü krizin başlamasından Fransa'nın sorumlu olduğunu ve bu nedenle geri adım atması gerektiğini düşünüyorlardı. Hatta 19 Temmuz'da bakanlar kurulu Grey'e bazı şartlar altında İngiltere'nin Fas'taki Alman varlığını kabul edebileceğini Paris'e bildirmesini istedi. Fransa hükümetinin buna şiddetle karşı çıkması 1904 İngiltere-Fransa anlaşmasına ilk darbenin inmesine neden oldu.[93] Aynı zamanda Grey'in çevresindeki Alman karşıtları Fransa yanlısı bir tutum takındılar. Nicolson, Buchanan, Haldane ve Grey Almanların oluşturduğu tehditten bahsettiler ve Dostluk Anlaşması'nın varlığının tehlikede olduğu görüşünü tekrarladılar. 19 Temmuz'da Savaş Bakanı Richard Haldane, Askerî Harekât Başkanı Sör Henry Wilson'dan kıtaya gidişini geciktirip muhtemel bir Fransa-Almanya savaşına dair tafsilatlı bir değerlendirme hazırlamasını istedi.[94] Justin de Selves Almanların taviz olarak Kongo'da istediklerinin boyutlarını öğrendiğinde şaşırınca Sör Francis Bertie Paris'ten Grey'e yazarak Alman taleplerinin "karşılanmayacağını kendilerinin de bildiği kadar aşırı olmasının nedeninin bunun karşılığında Fas kıyılarında bir yer edinme isteği" olduğunu yazmıştı.[95] Bu, Almanların konumunun yanlış değerlendirilmesiydi ve Almanların Atlantik kıyısında toprak sahibi olmasını kesinlikle kabul etmeyecek İngiliz donanma taraftarlarının kalbine korku salacağı düşünülmüştü.

Grey'in 21 Temmuz'da Almanların Agadir'e çıkması halinde İngiltere'nin oradaki menfaatlerini korumak zorunda kalacağı –Grey burada İngiliz savaş gemilerinin gönderilmesini kastediyordu–[96] yönündeki açıklaması sonrasında kabineyi Alman büyükelçiliğine bir

mesaj göndermeye ikna etmesini sağlayan şey Almanların Atlantik kıyısında bir liman sahibi olması korkusuydu. Aynı gün Grey'in grubu tansiyonu daha da yükseltti: 21 Temmuz 1911 akşamında Maliye Bakanı David Lloyd George, Mansion House'da bir konuşma yaparak Berlin'i sert bir dille uyardı. Lloyd George, İngiltere'nin "dünyanın büyük devletleri arasındaki yerini ve itibarını korumasının" önemine vurgu yaptı. İngiltere Kıta Avrupası'ndaki devletleri "defalarca nice felaketlerden ve hatta yok olmaktan" kurtarmıştı. İngiltere'nin barış ile bu uluslararası konumundan vazgeçmek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılması ihtimaline karşı Lloyd George, "O zaman barış bizim gibi yüce bir milletin kabul edemeyeceği kadar büyük bir aşağılanma olacaktır," dedi.[97] Sonraki günlerde Grey, Londra'daki donanma korkusu meselesinde yangına körükle gitti. Lloyd George, Churchill'i İngiliz donanmasının saldırıya uğramasının an meselesi olduğu konusunda ikaz etti ve Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Reginald McKenna'ya Alman donanmasının harekete geçtiğini ve saldırıya hazır olduğunu söyledi. Oysaki Alman Açık Deniz Filosu dört bir yana dağılmıştı ve Almanların onu bir araya getirmek gibi bir niyeti yoktu.[98]

Mansion House konuşması tesadüfi bir çıkış değildi; Grey, Asquith ve Lloyd George tarafından titizlikle hazırlanmış bir kumardı. Caillaux'nun Berlin'le görüşebilmek için Dışişleri Bakanlığı'nı atlatması gibi Grey'in çevresindeki Alman karşıtları da Liberal bakanlar kurulundaki barışçı radikalleri atlatarak Almanlara yönelik sert ve kışkırtıcı bir konuşma tertip etmişlerdi. Lloyd George bu konuşmanın içeriğinden bakanlar kuruluna bahsetmemişti; sadece Başbakan Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey söylenecekleri biliyordu.[99] Konuşmanın en önemli yanlarından biri de Lloyd George'un barışçı radikalleri terk edip liberal emperyalistlerin safına geçtiğini göstermesiydi. Sözleri Berlin'de hayretle karşılandı ve İngiliz hükümetinin yok yere Fransa-Almanya müzakerelerini bozma teşebbüsünün bir parçası olarak görüldü. Dışişleri Müsteşarı Arthur Zimmerman, Berlin'deki İngiltere büyükelçisine, "Lloyd George kim oluyor ki hem Almanya'ya kafa tutup hem de Fransa-Almanya anlaşmasını bozmaya kalkıyor?" diye sormuştu.[100]

Lloyd George'un sözleri Grey'in programının parçası olmayan İngiliz bakanları da şoka uğratmıştı. Hindistan Bakanı Vikont Mor-

ley konuşmayı –ve Grey'in Londra'daki Alman büyükelçisiyle yaptığı görüşme sırasında konuşmayı savunmasını– "Almanya'nın haksızca ve anlamsızca kışkırtılması" diye nitelendirerek kınadı. Lordlar Kamarası Başkanı Lord Loreburn (kendisine göre) asıl Fransa'nın suçlu olduğu bir krizde İngiltere'nin böyle saldırgan bir şekilde Fransa'yı savunması karşısında çok şaşırmıştı. Grey'den konuşmayı kınamasını ve İngiltere'nin Fransa ile Almanya arasındaki müzakerelere karışmak gibi bir niyeti olmadığını beyan etmesini istedi.[101]

Grey'in grubu galip geldi. 23 Ağustos 1911'de toplanan İmparatorluk Savunma Komitesi'nde Fransa ve Almanya arasında savaş çıkarsa İngiltere'nin –İngiliz Sefer Kuvveti'nin Kıta Avrupası'na sevki de dâhil olmak üzere– derhal müdahale etmesine karar verildi. Asquith, Grey, Haldane, Lloyd George ve daire başkanları hazır bulunuyordu ama aralarında Morley, Crewe, Harcourt ve Esher'ın da bulunduğu önemli radikal liderler ne davet edilmiş ne de kendilerine haber verilmişti. Sonraki haftalar (radikalleri dehşete düşürecek bir şekilde) savaş için plan yapmakla geçti. Asquith bile Eylül 1911'de Fransızlarla ortak strateji ve seferberlik planları yapılmasını istememişti ama Grey bunun devamını sağladı.[102] İngiltere, iki rakip tarafın da beklediğinden daha fazla olacak ani bir gerilim artışı olasılığını düşünmeye hazırdı.[103] Fransızlar krizin zirvede olduğu zamanlarda bile savaş hazırlığı yapmazken Bethmann Londra'daki Alman büyükelçisine gönderdiği bir mektupta, "İngiltere her an savaşa girmeye hazırmış gibi görünüyor," diye yazmıştı.[104] Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Aehrenthal de benzer bir şekilde düşünerek 3 Ağustos'ta İngiltere'nin Fas meselesini bahane ederek Alman rakibinin üzerine tüm gücüyle gitmeye hazır göründüğünü belirtmişti.[105] Rusya'nın ise nispeten temkinli ve uzlaşmacı bir konumda olması şaşırtıcıdır.[106] Ancak İngiltere'nin bu tavrından sonra Viyana da tarafsızlık politikasını bırakıp Fas meselesinin bir parçası haline gelecekti.[107]

Savaş ve barış yanlıları arasındaki mücadele henüz sona ermemişti. Fransa'daki dışişleri bürokratlarının hınçlarını Caillaux ve Justin de Selves'den çıkararak onları Ocak 1912'de yerlerinden etmeleri gibi İngiltere'de de radikal Liberal Partili şüpheciler Grey'in yürüttüğü politikaya yönelik saldırılarını tazelediler. Agadir'den önce bakanların çoğu Grey'in Fransa'ya ne kadar sadık olduğunun farkında değildi. Aralık 1911'de mecliste Grey'e karşı bir isyan patlak verdi. Ona yö-

nelik bu muhalefetin bir nedeni de taktiklerinin gizliliğine duyulan öfkeydi. Neden halkın yararına hareket etmesi gereken hükümetin icraatları hakkında kimseye bilgi verilmiyordu? Arthur Ponsonby ve Noel Buxton –ikisi de Grey karşıtı Liberal aktivistlerdi– İngiltere-Almanya ilişkilerinin geliştirilmesi için bir komisyon kurulmasını talep ettiler. Tüm liberal basın dışişleri bakanına ateş püskürüyordu. Fakat Paris'teki muhalifler Caillaux ve onun uzlaşmacı tavrını gözden düşürmeyi başarmış olsalar da İngiltere'deki "Alman yanlısı" lobi Grey ve onun politikasına engel olamadı.

Bunun üç temel nedeni vardı: İlk olarak İngiliz bakanları bu tür saldırılara –İngiliz parlamento siyasetinin güçlü partizan yapısı nedeniyle– diğerlerinden daha dayanıklıydı; dolayısıyla Grey, politikaları çoğunluk tarafından reddedilirse istifa edip Lloyd George, Haldane ve muhtemelen Churchill'i de beraberinde götürürdü. Bu da Liberallerin hükümetteki yerinin sonu ve Liberal müdahale karşıtlarının uyanması için bir çağrı olurdu. Grey'in Fransa ile askerî ittifaka girilmesi görüşüne parlamentodaki Muhafazakârların destek vermesi de büyük önem taşıyordu. Dışişleri bakanının Agadir krizini hasarsız atlatmasının nedenlerinden biri de Muhafazakâr Parti lideri Arthur Balfour'un Kasım 1911'e kadar kendisine gizlice destekliyor olmasıydı.[108] Parlamentodaki muhalefete duyulan bu güvenin, İrlanda krizi sırasında Muhafazakâr Parti desteğinin devam edip etmeyeceği konusunda kafalarda soru işaretlerinin oluştuğu 1914 yazında da ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktı.

Ama Grey bu itilaf yanlısı politikasını değiştirmediği sürece daima iç muhalefete karşı kendi konumunu savunmak zorunda kalacak ve bu da onu vaatlerini dilediği gibi yerine getirmekten alıkoyacaktı. Agadir'den sonra Grey, Fransızların verilen sözler karşılığında açık bir taahhütte bulunulması talebi ile kabinedeki müdahale karşıtlarını (hâlâ çoğunluğu oluşturuyorlardı) böyle şeylerle alakası olmadığına ikna etme gayretleri arasında bir orta yol bulabilmek için çok ter döktü. Kasım 1911'de, kabinedeki on beş bakan iki kabine tezkeresiyle Grey'den kendilerinin bilgisi ya da onayı olmadan İngiltere ile Fransa arasında üst düzey askerî anlaşmalara girmekten uzak durmasını istedi. Ocak 1912'de Loreburn liderliğindeki müdahale karşıtları kabinenin "İngiltere'nin Almanya'ya karşı Fransa'yı savunmak gibi bir sözü doğrudan ya da dolaylı olarak kesinlikle vermediği ya da

ima etmediğinin" yazılı olarak açıklamasına karar verdiler. Grey ve arkadaşlarını bu darbeden koruyan şey Loreburn'un hastalanıp istifa etmesi oldu.[109]

Hükümetin içinden itilafın bir savunma paktı olarak kullanılmasına karşı yükselen bu örgütlü muhalefeti dengeleme ihtiyacı İngiliz dış politikasının karmaşık sinyaller vermesine neden oldu. Diğer taraftan İngiliz komutanlar Fransız meslektaşları ile olan ilişkilerinde hep belli ölçüde bir bağımsızlıkla hareket etmişlerdi; onların Almanya ile savaş halinde İngiltere'nin destek vereceği yönündeki sözü Fransızların elini daha da güçlendirdi.[110] Bu teşebbüslerin hiçbiri değil İngiliz parlamentosunun, kabinenin bile onayını almamıştı. 1911'deki Agadir krizi sırasında Tümgeneral Henry, Fransız genelkurmayı ile Almanya'ya karşı müşterek İngiliz-Fransız seferberliği için bir plan hazırlama göreviyle Paris'e gönderildi. Bunun sonucunda 21 Temmuz 1911'de yapılan Wilson-Dubail anlaşması (o tarihte Fransa Genelkurmay Başkanı General Auguste Dubail'di) seferberliğin on beşinci gününe kadar altı İngiliz piyade tümeni, bir süvari tümeni ve iki atlı tugayın (150.000 asker ve 67.000 at mevcutlu) Fransa'nın sol cenahına mevzilendirilmesini öngörüyordu.[111] 1912'nin ilk aylarında İngiliz-Fransız deniz stratejisini koordine ederek Alman donanmasının büyümesini kontrol altına alma kararı, bir tür savunma ittifakının ortaya çıkacağı varsayımını daha da güçlendirdi.

Diğer taraftan müdahale karşıtlarının Grey'den "zorla aldığı" 22-23 Kasım 1912 tarihli ünlü Grey-Cambon mektupları, Morley'nin ileride söyleyeceği gibi Dostluk Anlaşması'nın hiçbir şekilde bir ittifak olmadığını gösteriyordu, çünkü taraflardan biri üçüncü bir devlet tarafından saldırıya uğrasa bile tarafların birbirinden bağımsız hareket edebileceğini öne sürüyorlardı. Fransa'yı destekleme sözü verilmiş miydi, yoksa verilmemiş miydi? Grey halka açık konuşurken bunların sadece hazırlık planları olduğunu ve hiçbir bağlayıcı taraflarının bulunmadığını söylüyordu. Özelde ise dışişleri bakanı İngiltere-Fransa askerî görüşmelerini "hareketleri makul olduğu ve kışkırtıcı olmadığı müddetçe Fransa ile işbirliğine yönelik bir taahhüt olarak gördüğünü" söylüyordu. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sör Arthur Nicolson 1914 Ağustos'unun başında Grey'e, "Bay Cambon'a defalarca eğer Almanya saldırırsa Fransa'nın yanında olacağınıza dair söz verdiniz," dediğinde Grey şöyle cevap verdi: "Evet ama elinde yazılı hiçbir şey yok."[112]

Böylece İngiliz-Fransız diplomasisi –İngilizler açısından– iki zıt şeye inanmanın zirveye ulaştığı bir örnek haline geldi. Grey'in halka yapacağı açıklamalarda ve hatta meclisteki müdahale karşıtlarıyla yaptığı görüşmelerde çok dikkatli olması gerektiği açıktı. Yine de Paul Cambon onun Londra'daki Alman karşıtı dostlarını ya da Paris'te Bertie'yi dinlediğinde duymak istediğini duyuyordu. Bu Fransızlar için de kabul edilmesi zor bir durumdu. 1914 Temmuz Krizi zirvesine yaklaşırken Paris'teki siyasetçilerin, Londra'daki Fransız elçisinin ve Grey'in bir süre soğuk terler dökmesine neden olacaktı. Dahası İngilizlerin taahhütlerine sadık kalıp kalmayacakları konusundaki güvensizlik Fransız stratejistleri batıdaki zayıflıklarını telafi edebilmek için doğuda Rusya ile ittifaklarını daha da güçlendirmeye yöneltti.[113] Paris'teki Belçika büyükelçisinin 1913 ilkbaharındaki raporuna göre Fransa hükümeti "İngiliz dostluğunun her geçen gün daha da zayıfladığını hissettiği için Rusya ile arasındaki ittifakı daha da güçlendirmek zorunda kalmıştı".[114] İngiliz politikasının tutarsızlığı Almanlar için de bir şaşkınlık ve sıkıntı kaynağı olmuştu. Bir taraftan Grey müdahale karşıtlarını teskin edebilmek için Berlin'le anlaşma kapısını açık bırakmak zorunda kalıyordu. Ama kimi zaman Almanya'yı sertçe eleştirmekten de kendini alamıyordu. Almanlar sonunda Fransızların tümüyle terk edildiğine ve İngiliz müdahalesi korkusu olmadan kendilerine saldırabileceklerine hükmettiler. Avrupa hükümetlerinin içindeki güç ilişkilerinin belirsizliğinin ürünü olan bu karmaşık mesajlar sistemi, Berlin'deki devlet adamlarını Temmuz Krizi boyunca kara kara düşünmeye sevk edecek bir belirsizliğe neden olmuştur.

ASKERLER VE SİVİLLER

Albay Edward House, ABD başkanı Woodrow Wilson'a Mayıs 1914'te Avrupa'ya düzenlediği bir seyahatin ardından, "[Avrupa'da] durum fevkalade," demişti. "Militarizm gemi azıya almış durumda."[115] Amerikan tarzı bir "siyasi albay" olan House'un görüşlerinin kişisel tecrübelerine dayanıyor olması mümkündür. Siyasi hizmetleri karşılığında kendisine Texas milis kuvvetinde albaylık rütbesi verilmişti. Ama Albay House Berlin'i ziyaret ettiğinde Almanlar onu bir asker olarak kabul etmiş ve akşam yemeklerinde onu generallerle birlikte oturtmuşlardı. Militarizmin egemenliği ile ilgili görüşleri bu yanlış anlamanın bir

tezahürü olabilir.[116] Ama her ne olursa olsun Avrupa'nın o haline Atlantik'in karşı yakasından bakmak ilginç bir manzara sunuyordu. Kıdemli devlet adamları, imparatorlar ve krallar merasimlere askerî üniformalarla katılırlardı; halka açık güç gösterilerinin ayrılmaz bir parçası da askerî teftişler olurdu; donanmanın düzenlediği resmî geçitlere büyük kalabalıklar katılır ve gazetelerin sütunlarını bu haberler doldururdu; ordular ulusun erkek mikro-evrenleri haline gelene kadar büyümeye devam etti; askerî gösteriş kültü en küçük grupların bile özel ve kamusal hayatına dâhil oldu. Peki "militarizm" 1914'te Avrupa'yı savaşa sürükleyen kararları nasıl etkiledi? Bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi Temmuz Krizi'nin kökleri sivil politikacıların görevlerini ihmal etmesi ve siyasi iktidarın generallerin eline geçmesinde mi yatıyordu?

Şüphesiz savaş öncesinde sivillerle askerler arasında bir kavga vardı ve bu para kavgasıydı. Savunma harcamalarının ülke harcamalarındaki payı büyüktü. Teçhizat, eğitim ve altyapıyı geliştirmek isteyen komutanlar (bugün de olduğu gibi) ülkenin kaynaklarını kullanabilmek için sivil yöneticilerle mücadele etmek zorundaydılar. Maliye bakanları ve onların siyasi destekçileri de mali denetim ve borç denetimi adı altında askerî harcamalara sürekli kısıtlama getirmeye çalışırlardı. Bu mücadelede kimin galip geleceği kurumsal çevrenin yapısına ve hâkim iç ve dış siyasi gruplara bağlıydı.

1908'e kadar Rus ordusunun komuta kademesinin kaotik yapısı generallerin hükümete karşı lobi faaliyetleri yürütmesini zorlaştırdı. Ama bu durum 1908'den itibaren değişmeye başladı, askerî reformlar daha merkezî bir yönetim yapısı oluşturdu, savaş bakanlığı Çar'a askerî konularda doğrudan bilgi verebilecek bir konuma yükseltildi.[117] 1909'dan itibaren yeni savaş bakanı Vladimir Suhomlinov (Temmuz 1914'te hâlâ aynı makamdaydı) ve kararlı muhafazakâr maliye bakanı Vladimir Kokovtsov arasında büyük bir rekabet başladı. Güçlü başbakan Pyotr Stolipin tarafından desteklenen, mali sorumluluk ve iç ekonomik kalkınma ile nam salmış olan Kokovtsov devamlı Suhomlinov'a ayrılan payı kısmaya çalıştı. Mesleki sürtüşme kısa sürede kişisel nefrete dönüştü.[118] Suhomlinov, Kokovtsov'un "sığ, geveze ve çıkarcı" olduğunu düşünüyordu; Kokovtsov da savaş bakanını (daha haklı olarak) beceriksizlik, sorumsuzluk ve yolsuzlukla suçlamıştı.[119]

Kokovtsov'un Alman meslektaşı olan Adolf Wermuth –1909-1911 yılları arasında hazine bakanıydı– Şansölye Bethmann Hollweg'in de

desteğiyle ülkenin bütçesini dengelemek ve kamu borçlarını kısmak için çok uğraştı. Wermuth, Tirpitz dönemindeki aşırı harcamaları eleştirmiş ve Kokovtsov'un Suhomlinov'un orduya ayrılan payı boşa harcamasından şikâyet etmesi gibi o da donanma bakanının sorumsuzluğundan şikâyet etmişti.[120] Hazine bakanının düsturu şuydu: "Gelir olmadan harcama olmaz."[121] Genelkurmay başkanı ile savaş bakanı arasında da gerginlik vardı, çünkü biri sürekli daha fazla pay isterken diğeri sürekli payı azaltmaya çalışıyordu.[122] Yeni bir araştırmada, Genelkurmay Başkanı Alfred von Schlieffen'in batıya dönük büyük taarruzunun ana hatlarını belirlediği ünlü 1905 tezkeresinin bir "savaş planı" değil, hükümetten daha fazla para istemek için bir yol olduğu ileri sürüldü. Schlieffen diğer şeylere ek olarak seksen bir tümenin sevkini öngörmüştü; o tarihte seferber edilecek Alman ordusunun toplamı bu sayıya erişmiyordu.[123] Almanya'da federal anayasa vergi toplama yetkisini doğrudan Reich hükümetine değil, eyalet yönetimlerine verdiğinden ordunun masrafının karşılanması daha karmaşık bir hal alıyordu. Alman İmparatorluğu'nun değişen yapısı Reich'ın savunma harcamalarına İngiltere, Fransa ya da Rusya'da emsali görülmeyecek bir kısıtlama konulmasına neden oldu.[124]

Buna rağmen Almanya'da askerî bütçe tartışmaları fazla olmuyordu, çünkü bütçe meclise beş yılda bir –*Quinquennat* olarak bilinen sistemle– sunuluyordu. Kıdemli komutanlar *Quinquennat*'ı meclisin orduya müdahale etmesine engel olmanın bir yolu olarak gördükleri için bütçeden daha fazla pay isteyerek bunu tehlikeye atmaktan korkuyorlardı. Bu sistem onları kendilerini kısıtlamaya yönlendirdi. Haziran 1906'da Prusyalı savaş bakanı Karl von Einem'in de gözlemlediği gibi *Quinquennat* hantal bir uygulamaydı ama yine de işe yarıyordu, çünkü "her askerî yayılma ile birlikte ortaya çıkan ve ordunun varlığını hedef alan istikrarlı ve saldırgan kışkırtmalar, eğer her yıl olursa çok daha tehlikeli bir hale gelirdi".[125] 1911'de, *Quinquennat*'ın yenilenmesinin istendiği ve Genelkurmay Başkanı Moltke ve Savaş Bakanı Heeringen'in büyüme için baskı yapmak üzere güçlerini birleştirdiği dönemde bile Hazine Bakanı Wermuth ve Şansölye Bethmann Hollweg'in muhalefeti ordunun barış dönemi mevcudunda çok küçük bir artış yapılmasına neden oldu (10.000 asker).[126]

Her Avrupa hükümetinde benzer gerginlikleri görebiliriz. İngiltere'de Liberaller, 1906 yılında, Boer Savaşı zamanındaki aşırı askerî harca-

maları keseceklerini vaat edip "Barış, Tasarruf ve Reform" sloganı ile hareket ederek (mutlak çoğunlukla) kazandılar. Bütçe kısıtlamaları Fransa ve Rusya ile anlaşma arayışına girişilmesinin ana nedenlerinden biriydi. Bunun bir sonucu olarak İngiliz donanma masrafları artmaya devam ederken (İngilizlerin donanmaya harcadıkları para 1904'te Almanlarınkinin üç katıydı ve 1913'e gelindiğinde hâlâ iki katından fazlaydı) ordu bütçesinin savaş öncesi yıllarda değişmeden kalması Savaş Bakanı Haldane'i yayılmadan ziyade tasarruf ve yeniden yapılandırmaya yönlendirdi.[127] Avusturya-Macaristan'da ikili yönetimin neden olduğu iç kargaşa yüzyıl başında imparatorluğun askerî kalkınmasını felç etti; Macar meclisindeki özerk gruplar monarşinin müşterek ordusunun Macaristan'dan para ve asker almasına engel olmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu ortamda askerî harcamaları artırma teklifleri sayısız hizip çatışması içinde kaybolup gitti ve Habsburg ordusu, Avusturya genelkurmay başkanının tabiriyle "istikrarlı bir durağanlığa" mahkûm oldu. 1912 gibi geç bir tarihte bile Avusturya-Macaristan'ın net millî gelirinin sadece yüzde 2,6'sını orduya tahsis etmesinin nedeni budur. Bu oran diğer tüm Avrupa devletlerindekinden düşüktü ve ülke ekonomisinin destekleyebileceğinden çok daha azdı (aynı tarihte Rusya, Fransa ve Almanya'daki oranlar sırasıyla yüzde 4,5, 4 ve 3,8'di).[128]

Fransa'da 1890'lardaki "Dreyfus Olayı" Üçüncü Cumhuriyet'in asker-sivil mutabakatını yerle bir etti ve muhafazakârlığın savunucuları olarak görülen üst düzey komutanlara duyulan güvenin sarsılmasına neden oldu (özellikle cumhuriyetçi ve kilise karşıtı sol kesimin gözünde). Skandaldan sonra art arda üç Radikal hükümet "cumhuriyetçileştirme" amacı güden saldırgan bir askerî reform programı uyguladı, özellikle başbakan Émile Combes (1903-1905) ve Georges Clemenceau (1906-1909) döneminde. Ordu üzerindeki hükümet kontrolü arttı, sivil savaş bakanı, komutanlardan daha güçlü hale geldi ve Mart 1905'te görev süreleri –askerî uzmanların karşı çıkmasına rağmen– kısaltılarak üç yıldan iki yıla indirildi. Böylece ordunun hükümet için bir tehdit olmaktan çıkarılıp bir "yurttaş ordusu" haline getirilmesi amaçlanmıştı.

Ancak savaştan önceki birkaç yılda işler Fransız komutanların lehine değişmeye başladı. Fransa'da, daha önce Rusya'da olduğu gibi, 1911'de ordu üst kademeleri yenilendi ve Genelkurmay Başkanı Joseph Joffre barış zamanında askerî planlamadan ve savaşta ana ordunun

komutasından sorumlu hale getirildi. Bütçeden pay koparabilmek için verilen "uzun ve zorlu mücadele" devam etti ama 1912-1914 yılları arasında Poincaré hükümetinin asker yanlısı tavrı ve ardından Poincaré'nin cumhurbaşkanı olması, Fransız siyasetinin yönelimi ve kamuoyunun da desteğiyle silahlanmaya müsait bir ortam yarattı.[129] 1913'e gelindiğinde, üç yıllık eğitim süresine dönüş için bastırmak siyaseten makul hale gelmişti. Diğer taraftan sınır tahkimatlarının çok daha ucuz ve etkili olacağını savunan Maliye Bakanı Louis-Lucien Klotz muhalefete devam ediyordu.[130] Almanya'da da Agadir'den sonra bozulan hava, Savaş Bakanı Josias von Heeringen ve Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'yi ordu mevcudunun artırılması için baskı yapma konusunda cesaretlendirdi. Hazine Bakanı Adolf Wermuth artan masrafların önüne geçebilmek için çok ter döktü ama Mart 1912'de, uyguladığı politikanın hükümet içerisinde fazla taraftarı olmadığını görünce istifa etti. Wermuth döneminin mali kısıtlamaları unutuldu ve ordu için harcama yapılmasını savunanlar zamanla donanmaya harcama yapılmasını savunanlara galip geldiler. Uzun süren bir durgunluğun ardından 3 Temmuz 1913'te çıkarılan tezkere Alman askerî harcamalarını görülmemiş bir seviyeye çıkardı.[131]

Rusya'da maliye bakanı olarak kalan ve Pyotr Stolipin'in suikasta kurban gitmesinin ardından başbakan olan Vladimir Kokovtsov, Savaş Bakanı Suhomlimov'un lobi faaliyetleri ve entrikaları ile mücadele etmenin her geçen gün daha da zorlaştığını gördü. İkisi arasındaki düşmanlık 1913 ilkbaharında bir toplantıda doruk noktasına ulaştı. Suhomlinov büyük bir bütçe teklifinde başbakan dışında herkesi önceden bilgilendirerek onu tuzağa düşürdü. Güç dengesindeki bu değişimde hükümdarın desteği hayati rol oynayacaktı. "Suhomlinov ile olan mücadelenizde siz her daim haklısınız," demişti II. Nikolay, Kokovtsov'a Ekim 1912'de. "Ama tavrımı takdir etmenizi istiyorum. Suhomlinov'u desteklememin sebebi size güvenmemem değil, sadece askerî harcamaları reddedecek konumda olmamamdır."[132]

Bu devasa kaynak aktarımı aynı zamanda gücün ya da en azından siyasi nüfuzun aktarımı anlamına da geliyor muydu? Bu soruya cevap verebilmek için çeşitli devletlerde mevcut olan farklı durumları dikkate almamız gerekir. En katı sivil kontrol rejimine sahip olan ülke şüphesiz Fransa'ydı. Aralık 1911'de Joffre yeni stratejik planını ortaya koyduğunda Fransa-Almanya sınırında büyük bir taarruza

odaklandı. Bunun üzerine Radikal Partili Başbakan Joseph Caillaux, karar alma yetkisinin sadece sivil makamlarda olduğunu genelkurmay başkanına sert bir dille hatırlatmak zorunda kaldı.[133] Caillaux'nun sıklıkla hatırlattığı gibi genelkurmay başkanının görevi sadece kendi uzmanlık alanına giren konularda siyasi üstlerine bilgi vermekten ibaretti. Askerî harcamaların artırılması kararı ve 1912-1914 yılları arasında Joffre'un taarruz planının kabul edilmesinin nedeni ordu değil, savaş yanlısı ama anayasal anlamda sivil olan Raymond Poincaré'nin liderliğindeki siyasetçilerdi.

Rusya'daki durum ise çok farklıydı. Otokratik sistemin merkezinde olan Çar'ın varlığı bakanların nispi bir özerklik dâhilinde hareketini mümkün kılıyordu. Savaş Bakanı Vladimir Suhomlinov bunun tipik bir örneğiydi. 1909'da atandığı zaman St. Petersburg'da meclis ordunun kontrolünü ele alabilmek için mücadele halindeydi. Milletvekillerinden oluşan etkili bir grup, savunma politikasını Duma'nın üstlenmesini sağlamak için uğraşıyordu. Suhomlinov buna engel olarak "sivillerin" askerî karar alma sürecine dâhil olmasına izin vermedi ve Çar'ın imtiyazlı konumunun sürmesini sağladı, bu yüzden halkın nefretini ama Çar'ın desteğini kazanacaktı.[134] Hükümdarın bu desteği sayesinde savaş bakanı Rusya'nın Fransa ile ittifakını esas alan bir güvenlik politikası oluşturmayı başardı.

Fransızların istediği gibi seferberliğin ilk evresinde Almanya'ya hızlı bir saldırı yapılması yerine, Suhomlinov'un 1910 tarihli yeniden yapılandırmasında Rus birlik sevkiyatının hedefi olarak Batı sınırı değil, Rusya'nın daha iç bölgeleri kabul edildi. Amaç nüfus yoğunluğu ile sevk edilen birlik mevcudu arasında daha iyi bir denge sağlamak ve birlikleri gerekirse doğuya da sevk edilebilecek şekilde mevzilendirmekti. Sınırın en batı noktaları savaşın başında düşmana bırakılacak, ardından Rus ordularının düzenleyeceği büyük taarruzlarla geri alınacaktı.[135] Anlaşılan bu yeni plan hazırlanırken kimse dışişleri bakanına danışma zahmetine girmemişti. Fransız askerî uzmanları bu planı duyduklarında dehşete düştüler, çünkü Fransız-Rus İttifakı'nın Almanya'ya karşısında sahip olduğu askerî inisiyatifin ortadan kalkacağını düşündüler. Ruslar sonunda Fransızların endişelerini dikkate aldılar ama Suhomlinov'un, Rus dış politikasının merkezinde olan Fransa ile ittifaka böyle taban tabana zıt bir planı uygulamaya koyacak bağımsızlığa sahip olması şaşırtıcıdır.[136]

Çar'ın desteğini alan Suhomlinov, Başbakan Kokovtsov'un otoritesini zayıflatmayı da başardı. Bunu hem ona askerî bütçe meselesinde karşı çıkarak hem de bakanlar kurulunda muhalif bir blok oluşturarak yaptı. Ayrıca bu sayede Rusya'nın güvenlikle ilgili meselelerinde görüş beyan edebileceği bir platforma sahip olmuş oluyordu. 1912 Kasım'ının son haftasındaki birkaç görüşmenin ardından Suhomlinov savaşın kaçınılmaz olduğunu ve ne kadar erken başlarsa kendileri için o kadar kârlı olacağını söyledi; ona göre savaş Rusya'ya faydadan başka bir şey sağlamayacaktı. Bu tuhaf ve gerçeklerden uzak görüş temkinli Kokovtsov'u hayrete düşürdü.[137] Ama Suhomlinov bunu Ruhlov, Maklakov, Şeglovitov gibi bakanların ve hepsinden önemlisi Çar'ın sırdaşı olan Tarım Bakanı A. V. Krivoşeyn'in desteğini alarak yaptı. 1912'nin son aylarında Bakanlar Kurulunda Suhomlinov ve Krivoşeyn'in liderliğinde bir "savaş grubu" ortaya çıktı.[138]

Almanya'da da sistemin pretoryen karakteri orduya belli ölçüde bir hareket serbestliği tanıyordu. Genelkurmay başkanı gibi önemli kişiler karar alma süreçlerinde, özellikle gerginliğin arttığı dönemlerde, önemli roller üstleniyorlardu.[139] Komutanların bizzat yaptıklarının etkilerini anlamak kolaydır; onların tavsiyelerinin karar alma sürecini nasıl etkilediği anlamak ise daha zordur, özellikle Rus Bakanlar Kurulu gibi bir karar alma organının yokluğunun askerî ve sivil yetkililer arasındaki açık çatışma ihtiyacını ortadan kaldırdığı bir ortamda.

Asker ve sivil karar alma süreçleri arasındaki etkileşimi anlamanın bir yolu da görüşleri kimi zaman merkezdeki siyasetçilerin görüşleriyle çelişen elçilerin, diplomatların, ordu ve donanma ataşelerinin arasındaki ilişkileri incelemektir. Bir örnek ele alalım: Ekim 1911'de Londra'daki Alman donanma ataşesi Wilhelm Widenmann Berlin'e telaşa neden olacak bir rapor gönderdi. Widenmann'ın yazdıklarına göre İngiliz donanma subayları, Agadir krizinin yaşandığı yaz aylarında İngiltere'nin "tüm donanmasını seferber ettiğini" açıkça itiraf etmişlerdi. Anlaşılan İngiltere "Almanya'ya saldırmak için yalnızca Fransa'dan gelecek bir işareti bekliyordu". Bu yetmezmiş gibi "ilkesiz, hırslı ve güvenilmez bir demagog olan" Winston Churchill yeni Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu olmuştu. O nedenle Almanya'nın, 1807'de Kopenhag'da Danimarka filosunun İngilizler tarafından imha edilmesi gibi nedensiz bir saldırıya hazırlıklı olması şarttı. Donanmanın daha da büyütülmesi zorunluydu; Widenmann bunun nedenini şöyle

açıklıyordu: "İngiltere'yi tek bir şey etkileyebilir: belirgin bir hedef ve o hedefi yerine getirmek için sağlam bir irade."[140] II. Wilhelm eline ulaşan bu mektuplara "doğru, doğru, mükemmel" gibi küçük notlar düşmüştü. Aslında bunların hiçbirinde şaşırtıcı bir taraf bulunmuyordu. Widenmann Londra'da şahit olduklarına tepki gösteriyordu ama asıl amacı Berlin'deki Genelkurmay Başkanlığı'nın Agadir krizini kullanarak donanmaya ayrılan bütçeden pay kapmasına engel olmaktı.[141]

Widenmann raporlarının asıl önemi içerikleri ya da Kayzer'in onlara verdiği tepki değil, şansölye ve dışişleri bakanı üzerindeki etkileri olmuştu. Diplomasi yoluyla bu şekilde paniğin yayılmasından rahatsız olan Bethmann Hollweg, Almanya'nın Londra büyükelçisi Kont Metternich'ten Widenmann'ın iddialarını çürüten bir karşı rapor hazırlamasını istedi. 1911 yazında "tüm İngiltere'nin savaşa hazır olduğu" doğruydu ama bu, saldırıya hazır oldukları anlamına gelmiyordu. Pek çok genç donanma subayı savaş istemiyordu ama bu diğer ülkelerin silahlı kuvvetlerinde de yaygın olan bir eğilimdi. Metternich'e göre İngiltere'de bu tür şeylere ordu, donanma, savaş bakanı ya da deniz kuvvetleri lordu değil, sorumluluk sahibi bakanlardan oluşan kabine karar verirdi. "Burada," demişti Metternich, "ordu ve donanma siyasetin en önemli vasıtaları olarak görülür ama siyaseti yönlendirecek değil, sonuçlandıracak vasıtalar olarak." Her halükârda İngiltere artık yaz aylarındaki gerginliği geride bırakmak istiyordu. O yüzden Alman hükümeti sadece silahlanmaya yönelmek yerine Londra ile ilişkilerini düzeltmenin yollarını da aramalıydı.[142]

Bu sefer Kayzer pek hoşnut olmamıştı: "yanlış, zırva, akıl almaz bir saçmalık, korkakça" gibi şeyler yazmıştı belgelerin kenarlarına. "Elçinin görüşlerine katılmıyorum! Donanma ataşesi haklı!"[143] Bu çelişen raporlarda asıl ilgi çekici olan ikisinin de politikayı şekillendirebilmesiydi. Kayzer yeni bir donanma kanunu çıkarılması için Widenmann'ın raporunu bahane olarak kullanırken Bethmann, Metternich'in tavsiye ettiği detant politikasında ısrar etti. Almanya'da ileriki bir tarihte kıdemli bir komutan, "Kayzer ve Şansölye iki ayrı politika yürüttüler ve Genelkurmay kendi cevaplarıyla geldi," diyecekti.[144]

İlk bakışta, kararların siviller tarafından alındığı, İngiltere ve Fransa'nın demokratik parlamenter sistemleri ile farklı seviyelerde parlamenter sistemlere sahip olsalar da askerlerin, hükümdarın imtiyazlı konumu

sayesinde karar alma sürecinde sivillerle rekabet edebildiği Rusya, Avusturya ve Almanya'nın meşrutiyet yönetimleri arasına bir çizgi çekilebilirmiş gibi görünmektedir. Ama gerçek, bu ikili karşıtlığın sunduğundan çok daha karmaşıktı. Fransa'da 1911'den sonra askeriyenin yeniden yapılandırılması otoritenin hiç görülmemiş şekilde Genelkurmay Başkanı Joffre'un elinde toplanmasını sağlamıştı. Öyle ki Joffre, aristokrat ve militarist Alman meslektaşı Helmuth von Moltke'den daha fazla yetki sahibiydi. Dahası Fransızların yeni uygulamaları ordunun devlet içerisinde neredeyse tamamen özerk hale gelmesini sağlamıştı – gerçi bu özerklik, Alman ordusundan farklı olarak, ilgili sivil bakanların işbirliği ve desteğine bağlıydı.[145]

İngiltere'de de Fransa ile yapılan anlaşmanın güçlenmesinin nedeni sivil müzakereler ve anlaşmalar değil, orduydu. İngiltere'deki önemli askerî isimlerin 1905-1906 Fas Krizi'nde Fransa'yı nasıl şevkle desteklediklerini daha önce gördük. Üstelik İngiliz komutanların kendilerini tam olarak sivil siyasetçi efendilerin hizmetkârları olarak görüp görmediklerini de bilmiyoruz. Wilson sadece talimatlara göre hareket etmezdi; İngiltere ordusunun olası bir kıta savaşında üsteleneceği role dair kendi görüşleri vardı ve savaşa girilmesi için sürekli baskı yapıyordu. Kıtadaki meslektaşları gibi Wilson da sivil yöneticileri sevmez, onların askerî meseleleri anlamaktan aciz olduklarına inanırdı. Günlüğünde Sör Edward Grey hakkında "cahil, kibirli ve zayıf bir adam, Portekiz'den büyük hiçbir ülkenin dışişleri bakanı olmaya layık değil" diye yazmıştı. Liberal kabinenin geri kalanına gelince onlar da "pis, cahil köpeklerden" başka bir şey değildiler. Ordunun siviller tarafından yönetilmesi "teoride ahlaksız, pratikte ise umutsuz" bir fikirdi.[146] Siyaseten muhafazakâr olan Wilson, hakir gördüğü Liberal siyasetçilere karşı entrika çevirmekten de geri kalmadı, yakın dostu Müsteşar Sör Arthur Nicolson vasıtasıyla dışişlerinden bilgi sızdırdı ve bu bilgileri Muhafazakâr Parti'deki yandaşlarına aktardı. İngiltere'deki Tümgeneral Henry Wilson'ın Avusturya-Macaristan'daki Conrad ya da Sırbistan'daki Apis'ten pek bir farkı yoktu.[147] Fransa ile askerî alanda yapılan görüşmelerin önemi sadece devlet adamları üzerinde oluşturduğu baskı değil, aynı zamanda Almanya ile Fransa arasında savaş çıkması halinde Fransa'nın yardımına koşmayı ahlaki bir yükümlülük haline getirmesiydi. Böylece Dostluk Anlaşması'nın askerîleşmesi, İngiltere'nin askerî planları ile "ittifak" kelimesini

kullanmaktan hâlâ kaçınan siyasi duruşu arasında bir uçurumun oluşmasına neden oldu.

Fransa'nın Rusya ile ittifakında da benzer şeyler vuku bulmuştu. Fransız komutanların Suhomlinov'un 1910 tarihli seferberlik planının etkilerini bertaraf etme çabaları iki müttefik devlette askerî planlamaların birbirine olan bağımlılığını artırdı – askeriyenin tamamladığı ama sivillerin onayladığı bir süreçti bu. Fakat siviller bu süreci onaylamış olsalar da onun siyasi kararların alındığı parametreleri değiştirmesine engel olamadılar. Fransızlar yıllık Fransa-Rusya müşterek genelkurmay toplantılarında Rusya'nın borç aldığı paraları batıdaki demiryolu ağını geliştirmek için kullanmasında ısrar edince St. Petersburg'daki güç dengesi Kokovtsov'un aleyhine ve onun Rus yüksek komutasındaki rakiplerinin lehine değişti. Kokovtsov komutanları ittifak içerisindeki bağları kullanarak Rus siyasi sistemi içerisinde kendi nüfuzlarını artırmakla suçladığında muhtemelen haklıydı.[148]

Diğer taraftan Rusların Fransız müttefiklerinden taleplerinin de Fransa'nın iç politikası üzerinde kapsamlı sonuçları olmuştu. 1914'te Ruslar zorunlu askerlik hizmeti süresinin kısaltılmasının Fransa'nın bir müttefik olarak kıymetini azaltacağı hususunda Fransa'yı uyardığı zaman ülkenin ileri gelen devlet adamları Fransız seçmenlere rağmen yeni kabul edilen Üç Yıl Kanunu'nu desteklemek zorunda kaldılar. Harekât planlamadaki en teknik detaylar bile siyaseti karıştırmak için yeterli olabiliyordu.[149] Fransa'da küçük bir grup devlet adamı ittifakın boyutlarını ve yapısını, siyasi olarak itiraz edebilecek gruplardan (genelde Radikaller ve Radikal Sosyalistler) gizlemek için büyük çaba sarf ettiler. Gizlilik ihtiyacı özellikle 1914 başında büyük önem arz etmeye başladı. O tarihte Poincaré, Fransız stratejisinin saldırgan yapısını, gitgide savunmaya daha eğilimli hale gelen bakanlar kurulu, meclis ve halktan gizlemek için askerlerle işbirliği yaptı. Poincaré bu meseleyle ilgilenirken gizliliğe o denli önem vermişti ki o ve Joffre yeni Fransız seferberlik planını Savaş Bakanı Adolphe Messimy'den bile sakladılar.[150] 1914 ilkbaharına gelindiğinde Fransızların müşterek bir Fransız-Rus askerî stratejisine olan bağımlılığı siyasette rahatsız edici bir durum haline gelmeye başladı, çünkü Fransa'yı halkın ne kadar razı olduğu bilinmeyen bir askerî hazırlık ve planlamaya zorluyordu. Poincaré bu dengeleme politikasına daha ne kadar devam edebilecekti,

bilmiyoruz, çünkü 1914 yazında savaşın çıkmasıyla bunun bir önemi kalmamıştı.

Öyleyse iki karşılıklı süreçten bahsedebiliriz. Birinde inisiyatif anayasaya bağlı askerî liderlere teslim edilmiş, diğerinde ise pretoryen ordu anayasal açıdan devlet adamlarını atlatma, savuşturma ve yönlendirme bakımından belli bir özgürlüğe sahip olmuştu. Moltke'nin önleyici bir savaş açılması yönündeki talebi Kayzer ve sivil yöneticiler tarafından geri çevrildi – Conrad'ın İmparator, Arşidük Franz Ferdinand ve Leopold von Berchtold tarafından engellenmesi gibi.[151] Kokovtsov, en azından bir süreliğine, savaş bakanının hırslı girişimlerine engel olmada büyük beceri sergilemişti. 1913 sonunda Suhomlinov, Kokovtsov'u – başbakan ve maliye bakanı olarak– askerî bütçe hakkında karar alma yetkisinden mahrum bırakmaya çalıştığında Bakanlar Kurulu, savaş bakanının çok ileri gittiğini görerek bu talebi reddetmişti.[152] Rusya, Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa'da askerî politika nihayetinde sivil yetkililerin siyasi ve stratejik hedeflerine bağlı kalmıştı.[153]

Yine de sivil ve askerî gruplar arasındaki denge ve onların karar alma süreci üzerindeki etkilerine dair cevaplanmamış sorular büyük devletlerin hükümetleri arasındaki ilişkileri bulandırmaya devam etti. Avrupa devletleri diğer devletlerin her birinde savaşa meyilli militarist bir grubun olduğunu kabul ediyor ve bu grubun gücünün ne seviyede olduğunu tespit etmek için uğraşıyordu. Şubat 1913'te, Balkanlar'da Avusturya ve Rusya arasındaki gerginlik tırmandığı sırada, Almanya'nın St. Petersburg büyükelçisi Kont Pourtalès ile bir sohbetinde Dışişleri Bakanı Sazonov, St. Petersburg'da görev yaptığı günlerden hatırladığı Avusturya-Macaristan dışişleri bakanının barışçıl niyetleri olan bir adam olduğunu bildiğini dile getirmişti. Peki, saldırgan planları Rus askerî istihbaratı tarafından gayet iyi bilinen Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'un baskılarına direnebilecek kadar güçlü müydü? Ayrıca kontrol hâlâ Berchtold'da olsa bile çifte monarşi zayıflayıp daha radikal çözümler aramaya başladığında ipler ordunun eline geçmeye başlamayacak mıydı?[154] Bu spekülasyonlarda bir tahmin unsuru bulunmaktadır. Suhomlinov ve Kokovtsov arasındaki güç mücadelesine ilk elden tanık olan ve kısa süre önce genelkurmay başkanının ülkeyi Avusturya-Macaristan ile savaşın eşiğine getirdiğini gören Sazonov askerlerle sivil yöneticiler arasındaki dengenin ne kadar hassas olduğunu bilmiyor olamazdı.

Mart 1914'te St. Petersburg'daki havayı tahlil eden Pourtalès, savaş ve barış isteyenler arasında bir tür dengenin mevcut olduğunu söylemişti: "Rusya'yı askerî bir maceraya sürükleyecek isteğe ve kudrete sahip herhangi biri olmadığı gibi önümüzdeki yıllarda Rusya'nın barış rotasında seyretmesini sağlayacağına dair güven uyandıracak kadar güçlü ve söz sahibi birinin varlığından da söz edemeyiz."[155] Kokovtsov'un aynı durum üzerine analizi daha kötümserdi. Ona göre Çar her geçen gün askerlerle daha fazla vakit harcıyor ve onların "basit görüşleri gitgide daha çok itibar kazanıyordu".[156]

Dışarıdan bakarak bu tür ilişkileri kestirmenin güçlüğü, sivil yetkililerin kendi görüşlerinin ağırlık kazanabilmesi için savaş grubunun varlığından yararlanmaktan çekinmemesi nedeniyle daha da artmaktadır. Bu yüzden 1912'deki Haldane görevi sırasında Almanlar, İngilizleri Berlin'in savaş ve barış yanlıları arasında bölüneceğine ve İngiliz tavizlerinin Şansölye Bethmann Hollweg'in Berlin'deki savaş yanlılarına karşı elini güçlendireceğine inanmaya sevk etmişti. Mayıs 1914'te aynı taktiği kullanıp (bir dizi gazete yazısı aracılığıyla) İngiltere-Rusya donanma görüşmelerinin devam ettiğini söyleyerek militarist siyasetçilerin elini ılımlıların karşısında güçlendirmek istemişlerdi.[157] Hükümetler arasındaki etkileşimin diğer alanlarında olduğu gibi bu alanda da ilgili sistemler içerisindeki sivil-asker ilişkilerinin değişkenliği yanlış anlama ve yanlış beyanlarla arttı.

BASIN VE KAMUOYU

Şansölye Bernhard von Bülow Mart 1909'da mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemişti: "Geçen on yıllar içerisinde dünyanın tanık olduğu savaşların nedeni hükümdarların ihtirası ya da bakanların tezgâhları değil, halkın kışkırtması ve basın ve meclisin inisiyatifi yöneticinin elinden almasıdır."[158] Bülow'un iddiasında gerçeklik payı var mıydı? Dış politikayı şekillendiren güç şansölyelerin ve bakanların değil de siyasi basın ve lobilerin elinde miydi?

Bir şey kesindir: Dünya Savaşı çıkmadan önceki on yıllar içerisinde halkın siyaset ve dış ilişkiler üzerindeki etkisi büyük ölçüde artmıştı. Almanya'da halkın duygularını yönlendirmeyi ve hükümete baskı yapmayı amaç edinmiş bir milliyetçi basın güruhu türemişti. Bunun sonucunda siyasi hicvin yapısı değişmiş, daha demagojik, yaygın ve

aşırı hale gelmişti. Bu yüzden hükümetler millî hedefler doğrultusunda hareket etmemekle suçlanıp devamlı savunmayla uğraşmak zorunda kalmışlardı.[159] İtalya'da da halkın daha ısrarcı ve talepkâr hale geldiğini görebiliyoruz. Aşırı milliyetçi Enrico Corradini ve demagog Giovanni Papini'nin etkisi altındaki ilk millyetçi parti Associazione Nazionalista Italiana 1910'da kuruldu; milletvekilleri ve gazetesi *L'Idea Nazionale* aracılığıyla Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik kıyılarındaki İtalyan nüfusun yaşadığı toprakların derhal "vatana iadesini" talep etti ve diğer yollar işe yaramazsa savaştan kaçınılmamasını istedi. 1911'de, Roma'da çıkan *La Tribuna* ve Torino'da çıkan *La Stampa* gibi daha ılımlı gazeteler bile milliyetçi gazetecileri çalıştırmaya başladı.[160] İtalya'da, çatışan öncelikleri dengelemeye çalışan hükümet için bolca – Almanya'dakinden bile daha fazla– sürtüşme potansiyeli vardı.[161] Rusya da on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerinde basının doğuşuna tanık oldu. 1913'te Moskova'nın en çok satan gazetesi olan *Russkoe Slovo*'nun tirajı 800.000'e yükseldi. Sansür hâlâ devam ediyor olsa da (doğrudan Çar ya da bakanlar eleştirilmediği sürece) dış politika tartışmalarına izin veriliyordu ve pek çok gazetede emekli başkonsoloslar dış politika hakkında yazılar yazıyordu.[162] Üstelik Bosna krizinden sonra Rus kamuoyu –özellikle Balkan meselesinde–daha iddialı ve daha hükümet karşıtı hale gelmişti.[163] İngiltere'de de basın, okuyucularını şovenizm, yabancı düşmanlığı, güvenlik korkusu ve savaş çığırtkanlığıyla besliyordu. Boer Savaşı sırasında *Daily Mail*'in tirajı bir milyona yükselmişti; 1907'de tirajı ortalama 850.000-900.000'di.

Dolayısıyla hükümdarlar, bakanlar ve bürokratlar basını ciddiye almak zorundaydılar. Parlamenter sistemde olumlu yayınların oya dönüşmesi beklenirken olumsuz yayınlar da muhalefetin ekmeğine yağ sürüyordu. Daha otoriter sistemlerde halk desteği, demokratik meşruiyetin yerini tutan bir unsurdu. Bazı hükümdarlar ve devlet adamları basını aşırı ciddiye alır ve her gün saatlerce gazete okurdu. II. Wilhelm bunun uç bir örneğiydi ama onun halkın eleştirisine olan hassasiyeti hiç sıradışı sayılmazdı.[164] Çar III. Aleksandr Dışişleri Bakanı Lamzdorf'a, "Dış politikada halkın desteğini kaybedersek her şeyi kaybederiz," demişti.[165] Yirminci yüzyılın başında Avrupa'da dış politikada basının önemini takdir etmeyecek tek bir devlet adamı bile bulmak çok zordur. Ama hepsi basının etkisi altında kalıyor muydu?

Basının etkisinin ne kadar büyük olduğu biraz belirsizdir. Bir taraftan bakanlar, bürokratlar ve hükümdarlar bir ayna ve halkın duygu ve düşüncelerini aktardığı bir kanal olarak gördükleri basından korkarlardı. Tüm dışişleri bakanları uyguladıkları dış politikaya muhalif bir basın kampanyasıyla karşı karşıya kalmanın ne demek olduğunu bilirdi. Grey 1911'de Liberal basının hışmına uğramıştı; Kiderlen-Wächter, Agadir krizinden sonra milliyetçi basının saldırısına uğramış ve Kayzer pek çok sebeple alay konusu olmuştu. Almanlara yumuşak davrandığı ileri sürülen Joseph Caillaux gibi siyasetçiler istifa etmek zorunda kalmıştı. Ocak 1914'te Sazonov ve bakanları Rus milliyetçi basını tarafından "pısırıklıkla" suçlandı.[166] Charles Hardinge'in St. Petersburg'daki büyükelçisi Nicolson'a gönderdiği mektupta söylediği gibi Grey'in Rusya ile yakınlaşma politikasını İngiliz halkına kabul ettirmesi kolay olmayacaktı: "Halkın hışmından kurtulmak için gerçekleri örtbas edip kimi zaman hileye başvurmak zorundaydık."[167] Ne de olsa St. Petersburg'da basının gazabına uğrayan İzvolski'nin anısı savaştan önceki yıllarda hâlâ tazeydi.[168]

Çoğu politika üreticisi basına zekice ve farklı bir yoldan yaklaşmıştı. Onun patlamaya hazır olduğunu biliyorlardı; saman alevi gibi parlar ve kısa sürede sönerdi. Kamuoyu karşıt dürtülerle harekete geçerdi, hükümetten talep ettiği şeyler çoğu zaman gerçekçi olmazdı; Theodore Roosevelt'in dediği gibi "gem vurulmamış dil ve yavaş bir ele" sahipti.[169] Paniğe meyilli ve aceleci olduğu kadar değişmeye de son derece müsaitti. Fransız basınındaki İngiliz düşmanlığı VII. Edward'ın 1903'teki Paris seyahati sırasında uçup gitmişti. Kral maiyetiyle birlikte Porte Dauphine tren garından Champs Élysées'ye giderken "Vive Fashoda!", "Vivent le Boers!" ve "Vive Jeanne d'Arc!" bağırışları yükseliyordu (herhalde hakaretamiz karikatürleri ve saldırgan manşetleri söylemeye bile gerek yoktur). Yine de birkaç gün içerisinde kral gazetelerde yer alan konuşmaları ve yaptıklarıyla Parislilerin gönlünü fethetmeyi başardı.[170] Sırbistan'da Avusturya'nın 1906'da Bulgaristan'la gümrük birliğine müdahale etmesinin neden olduğu millî infial, Sırp vatandaşların Avusturya-Macaristan'ın ticaret anlaşması teklifinin Sofya ile gümrük birliğine kıyasla Sırp tüketiciler için daha iyi olduğunu anlamalarıyla sona erdi.[171] 1911 Agadir krizi sırasında Alman basınının görüşlerinde büyük dalgalanmalar görüldü. Eylül başında Berlin'deki barış gösterisine yüz bin kişi katılmıştı ama

sadece birkaç hafta sonra hava değişti ve Sosyal Demokrat Parti'nin Jena Kongresi'nde savaş halinde genel greve gidileceği ilan edildi.[172] 1914 ilkbahar ve yazında bile Belgrad'daki Fransız elçisi Sırp basınında Avusturya-Macaristan'la ilgili çıkan haberlerin değişkenliğinden bahsediyordu. Mart ve nisan aylarında Viyana'ya karşı coşkulu kampanyalar yürütülmüş olsa da haziranın ilk haftasında Avusturya-Sırbistan sınırının iki tarafından da alışılmadık bir şekilde detant ve uzlaşma isteyen sesler yükselmeye başladı.[173]

Sesleri tüm Avrupa başkentlerinde duyulan aşırı milliyetçi örgütler ise çoğunlukla küçük ve radikal grupları temsil ediyordu. Çoğu aşırı milliyetçi ve savaş taraftarı lobinin iç çatışmalar ve hizipçilik yüzünden sürekli otorite kaybı yaşaması ilginçtir. Pan-Cermen Topluluğu iç çatışmalardan geçilmiyordu; daha büyük ve ılımlı olan Donanma Birliği'nde bile 1905-1908 yılları arasında hükümet yanlısı ve karşıtı gruplar arasında bir iç savaş yaşandı. 1906'da kurulmuş ve Rusya çapında 900 şubesi olan şovenist, antisemitist ve aşırı milliyetçi bir örgüt olan Rus Halk Birliği, 1908-1909 yıllarında sert iç çatışmalarla irili ufaklı düşman gruplara bölünerek dağıldı.[174]

Basınla doğrudan iletişim imkânına sahip seçkinlerin görüşü ile büyük halk kitlelerinde hâkim olan görüş arasındaki bağlantı hiçbir zaman belirgin değildi. Savaş korkusu ve savaş çığırtkanlığı gazetelerin tirajını artırıyordu ama toplumsal etkilerinin derinliği ne kadardı? Aralık 1912'de Almanya'nın Moskova başkonsolosu, savaş çığırtkanlığı ve Alman düşmanlığı yapan Rus "savaş yanlısı grubun" ve Slav hayranı basın propagandalarının ülkenin genel kanaatini yansıttığı gibi yanlış bir kanaate varılmaması gerektiğini söylemişti, çünkü bu çevrelerin Rus halkıyla bağları çok zayıftı. Konsolosa göre Alman basının bu konuları ele alışındaki sorun, bu haberlerin Rusya hakkında çok az şey bilen ve çok küçük bir gruba mensup gazeteciler tarafından kaleme alınıyor olmasıydı.[175] Mayıs 1913'te Paris'teki Belçika sefiri Baron Guillaume Fransa'da "belli ölçüde bir şovenizm" olduğunu kabul ediyordu. Bu sadece milliyetçi gazetelerde değil, tiyatrolarda, değerlendirme yazılarında ve savaş taraftarlarının halkın nabzını yoklamak için gösteriler düzenledikleri kafe konserlerinde de gözlemlenebilirdi. "Ama," diye ekliyordu Baron Guillaume, "gerçek Fransa halkı böyle şeylere itibar etmez."[176]

İngiltere hariç tüm devletlerde basını kontrol etmeyi ve mümkünse azınlıklar ve uluslararası ilişkiler gibi hassas konularda yönlendirmeyi amaçlayan basın büroları bulunuyordu. İngiltere'de dışişleri bakanı halka izlediği politikanın faydalarını anlatmaya tenezzül bile etmemiş ve basını yönlendirmek için herhangi bir çaba sarf etmemişti; büyük gazetelerin çoğu dolgun sübvansiyonlar alıyordu ama bu paralar hükümetten ziyade partilerin kaynaklarından geliyordu. Elbette bu Whitehall yetkilileri ile önemli gazeteciler arasında gayriresmî bir çıkar ilişkileri ağının kurulmasına engel olmamıştı.[177] İtalya'da durum oldukça farklıydı. 1911-1914 yılları arasında (dördüncü kez) başbakanlık yapan Giovanni Giolitti, en az otuz gazeteciye kendi politikalarını desteklemeleri karşılığında düzenli ödeme yapıyordu.[178] Rusya Dışişleri Bakanlığı 1906'da bir basın dairesi kurmuş ve 1910'dan itibaren Sazonov bakanlıkta düzenlediği çay partilerine Duma liderlerini ve önemli editörleri davet etmişti.[179] Rus diplomatlarla bazı gazeteler arasındaki ilişkiler o kadar yakındı ki 1911'de bir gazeteci St. Petersburg'daki dışişleri bakanlığının "*Novoye Vremya*'nın bir şubesi gibi" görüldüğünden bahsetmişti. Gazetenin editörü Yegorov sık sık bakanın basın bürosuna gelirdi ve eski bir gazeteci olan büro başkanı Nelidov da sık sık gazeteyi ziyaret ederdi.[180] Fransa'da diplomatlar ve gazeteciler arasında oldukça yakın bir ilişki vardı: Üçüncü Cumhuriyet'in dışişleri bakanlarının neredeyse yarısı eski yazar ya da gazeteciydi ve dışişleri bakanları ile gazeteler arasındaki "haberleşme kanalları neredeyse her zaman açıktı".[181] Aralık 1912'de Raymond Poincaré Fransa başbakanı olduğunda dış politikayla ilgili görüşlerini tüm Fransız seçkinlerine yaymak için *La Politique Étrangère* adında bir gazete kurdu.

Yarı resmî gazeteler ve kamuoyunu yoklamak için yerel basın organlarına yerleştirilen makaleler Kıta Avrupası'nda diplomasinin bilindik araçları haline gelmişlerdi. Bu tarz gazetecilik kendisini özgür basın kisvesi altında gizliyordu ama etkili olması tam da okuyucularının onun iktidarı temsil ettiğinden şüphelenmesine bağlıydı. Örneğin Sırbistan'da herkes *Samouprava*'nın hükümetin görüşlerini yazdığını bilirdi; *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, Alman dışişleri bakanlığının resmî organı olarak görülürdü; Rusya'da hükümet görüşlerini yarı resmî gazete *Rossiya* vasıtasıyla aktarırdı ve kimi zaman *Novoye Vremya* gibi popüler gazeteleri kullanarak propaganda yaptığı da olurdu.[182] Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da dışişleri bakanlığı, örtülü ödenekten gazetecilere para öder ve *Le Temps* ve *Agence Ha-*

vas ile yakın ilişkilerini koruyup daha az ciddi olan *Le Matin* gibi gazeteleri de "nabız yoklamak" için kullanırdı.[183]

Bu tür müdahalelerin ters teptiği de olurdu. Bir gazetenin yanlı haberler yaptığı bir kez ortaya çıkınca aynı gazetenin patavatsız, taraflı ve hatalı haberlerinin de hükümet kaynaklı olduğu zannedilebilirdi. Şubat 1913'te, *Le Temps*'ın isimsiz bir kaynağa dayandırdığı hükümetin silahlanma çabaları ile ilgili bir haber resmî makamlar tarafından sert tepkilerle yalanlandı.[184] Rusya Dışişleri Bakanı İzvolski'nin 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakının Rusya tarafından onaylandığı haberine "kamuoyu ve basını hazırlama" çabaları yetersiz kaldı.[185] 1914'te *Novoye Vremya*, önceden dışişleri bakanlığı ile arası çok iyi olduğu halde Sazonov'a sırt çevirip onu, muhtemelen savaş bakanlığının etkisi altına kaldığı için, Rusya'nın menfaatlerini korumada ağır davranmakla suçladı.[186] Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal'in basını Sırp devlet adamlarını ihanetle suçlamaları için yönlendirdiği 1909 Friedjung Olayı'nın ardından hükümet, dışişleri bakanlığının basın bürosu başkanını feda etmek zorunda kalmıştı. Sonraki basın bürosu başkanı da 1912 kışında asılsız yere Avusturya elçilik görevlilerinin Sırplardan kötü muamele gördüğünün ileri sürüldüğü "Prochaska Olayı"nın neden olduğu basın ve parlamento kaynaklı eleştiriler sonucunda istifa etmek zorunda kalacaktı.[187]

Basının resmî kaynaklar tarafından yönlendirilmesi ulusal sınırları aşan bir durumdu. 1905 yılının başında Ruslar, Fransızların vereceği borç için halkın desteğini kazanmak adına Paris basınına ayda ortalama 8000 sterlin ödediler. Fransız hükümeti İtalya'daki (ve Algeciras Konferansı sırasında İspanya'daki) Fransız yanlısı gazetelere mali destekte bulundu ve Rus-Japon Savaşı ve Balkan Savaşları sırasında Ruslar Fransız gazetecilere çok büyük rüşvetler ödediler.[188] Almanlar, St. Petersburg'da kendilerini destekleyen gazetelere para yardımında bulunmuş ve Londra'daki gazete editörlerinden para karşılığında –pek başarılı olamasalar da– Almanya hakkında daha olumlu haberler yazmalarını istemişlerdi.[189]

Taraflı başmakaleler yabancı hükümetler için de hazırlanıyordu. Örneğin 1905 Fas krizi sırasında Théophile Delcassé Almanların gözünü korkutmak için İngilizlerin askerî planlarından bahseden gazete haberlerini kullandı. Burada da yanlı basın inkâr edilebilir ve caydırıcı ya da uzlaştırıcı etkiye sahip yarı diplomatik bir uluslararası haberleşme aracı olarak kullanılmıştı. Eğer Delcassé bizzat açık bir

tehditte bulunsaydı İngiliz dışişleri bakanlığını içinden çıkamayacağı bir duruma sokmuş olurdu. Şubat 1912'de Fransa'nın St. Petersburg büyükelçisi Georges Louis, *Novoye Vremya*'da çıkan bir haberin çevirisini, "Rus askerî çevrelerinin görüşlerini aynen yansıtıyor" diye yazdığı bir mektupla birlikte gönderdi.[190] Bu örnekte yanlı basın, yönetimdeki kuruluşlara –burada savaş bakanlığına– hükümeti resmî olarak işe karıştırmadan kendi fikirlerini yayma imkânı sunuyordu. Ama kimi zaman farklı bakanların basına birbiriyle çelişen demeçler verdiği de oluyordu. Mart 1914'te, Suhomlinov'dan "esinlendiği" varsayılan bir *Birjeviya Vedomosti* (Borsa Haberleri) başmakalesinde, Rusya'nın savaşa hazır olduğu ve savunma stratejisini tümüyle terk ettiği yazılmıştı. Sazonov yarı resmî *Rossiya* gazetesi ile buna derhal uzlaştırıcı bir cevap verdi. Bu tipik bir paralel yönlendirme örneğidir. Suhomlinov Fransızları Rusya'nın ittifak taahhütlerini yerine getirmeye hazır ve kararlı olduğu konusunda temin ederken Sazonov'un cevabı Alman (ve belki de İngiliz) dışişleri bakanlığına hitap ediyordu.

Aynı tarihlerde *Kölnische Zeitung*'da yayımlanan bir yazıda Rusya'nın askerî harcamalarındaki artıştan dem vurularak St. Petersburg'un saldırgan eğilimlerinde artış görüldüğünden bahsedilmesinin nedeni de Alman dışişleri bakanlığının Rusya'yı verdiği cevaba açıklık getirmeye yönlendirme isteğiydi.[191] Avrupa devletlerinin yerel nüfuz için mücadele halinde olduğu bölgelerde dost kazanmak ve düşmanları karalamak için sübvanse edilen basın organlarının kullanılması yaygın bir uygulamaydı. Almanlar "İngiliz parasının" Rus basını üzerindeki etkisinden endişeliydiler ve İstanbul'daki Alman elçileri, başyazarlarına para yardımı yapılan Fransızca gazetelerin "Almanlara karşı düşmanlık uyandırmak için mümkün olan her şeyi" yapmasından şikâyet ediyorlardı.[192]

Bu bağlamlarda basın dış politikanın belirleyicisi değil, aracı olmuştu. Ama bu devlet adamlarının basını ciddiye almadığı anlamına gelmiyordu. 1912 ilkbaharında Jules Cambon Fransız basınındaki şovenizmin çatışma riskini artırmasından endişeliydi: "Vazifeleri fikir üretmek ya da temsil etmek olan bu Fransız vatandaşlarının savaşın kaçınılmaz olduğundan bahsederek ateşle oynamaktan uzak durmalarını temenni ediyorum. Bu dünyada kaçınılmaz olan hiçbir şey yoktur."[193] Altı ay sonra, Birinci Balkan Savaşı sürerken ve Panslavist eğilimler Rus basınında hâkim durumdayken, Berlin'deki Rus elçisi "kendi ülke

halkının ruh halinin hükümetinin icraatlarını yönlendirmesinden" korkuyordu (ya da en azından korktuğunu iddia ediyordu).[194]

Kendi hükümetlerinin, politika belirleme sürecini basına yansıyan yerel kanaatlerin değişkenliğinden koruma kabiliyetine güvenen bakan ve diplomatlar genelde yabancı hükümetlerin bunu yapabileceğinden şüpheliydiler. 1911 Agadir krizi sonrasında Alman komuta kademesi, milliyetçi kışkırtmalar ve Fransa'nın kendine duyduğu güvenin geri gelmesi nedeniyle barışçı Fransa hükümetinin Almanya'ya karşı ani bir saldırıya geçebileceğinden korkmuştu.[195] Fransa'daki politika tartışmalarında da barış eğilimli Alman devlet adamlarının şovenist liderler yüzünden komşularıyla bir savaşa sürüklenmesi ihtimali sürekli bahsedilen konulardan biriydi.[196] Bilhassa Rus hükümetinin halkın baskısına –özellikle Balkanlar konusunda bir öfke halini aldığında– son derece açık olduğu düşünülüyordu ve Temmuz Krizi'nin göstereceği gibi bunda bir gerçeklik payı da vardı. Fakat Ruslar da Batı parlamenter yönetimlerini halkın baskısına karşı oldukça savunmasız görüyorlardı, çünkü daha demokratik bir yapıya sahiptiler ve İngilizler böyle bir çıkarımı teşvik ediyordu. Grey, "Bir kriz esnasında İngiliz hükümetinin hareket tarzını İngiliz kamuoyu belirlemelidir," demeyi âdet edinmişti.[197] Devlet adamları her fırsatta halkın koyduğu sınırlar dâhilinde hareket etmek zorunda olduklarını öne sürüyorlardı. Örneğin 1908-1909 yıllarında Fransa, Rusya'yı Balkanlar'da bir savaşı kışkırtmaması için ikaz etti, çünkü bu bölgenin Fransız halkının gözünde bir önemi yoktu. İzvolski de 1911'de Paris'i –Fransız muhatabına önceki tavsiyesini hatırlatarak– "Rus devletinin halkını Fas için savaşa girmeye ikna etmesinin güç olduğunu" söyleyerek Almanya ile masaya oturmaya teşvik etti.[198] Kasım 1912'de Viyana'daki Sırp büyükelçisi, Başbakan Nikola Pasiç'in ülkesi adına ayrılıkçı bir politika izlemekten başka çıkar yolu olmadığını söyledi; eğer Avusturya ile uzlaşmaya kalkarsa Belgrad'daki "savaş yanlısı grup" onu makamından indirir ve yerine kendi görüşünde birini getirirdi. Sazonov da Sırp liderinin halkın karşısında savaş yanlısı bir tutum sergilemesini Sırp halkının "aşırı heyecanlı" karakterinin bir tezahürü olarak haklı görüyordu.[199]

Kasım 1912'de Sazonov'un Alman büyükelçisi Pourtalès'e kamuoyunun kendisini Avusturya-Macaristan'a karşı Sırbistan'ın menfaatlerini savunmaya zorladığını söylemesi de bunun tipik bir örneğiydi. Ocak 1913'te Romanya'yı Bulgaristan'a saldırmaması için ikna etmeye ça-

lışırken de aynı iddiayı ileri sürdü: "Çok dikkatli olun! Bulgaristan'a savaş ilan ederseniz aşırı heyecanlı bir halkın taleplerine karşı gelemeyebilirim."[200] Gerçekte Sazonov'un gazete editörlerine saygısı yoktu ve kendisinin Rus halkını gazetelerden daha iyi anladığına inanıyordu. Gerektiğinde basının yürüttüğü kampanyaları savuşturmaya hazırlıklıydı; diğer taraftan öbür devletlerin temsilcilerini bazı tedbirler almak zorunda olduğuna ikna etmek için basının savaş çığırtkanlığını sonuna kadar kullandığı oluyordu.[201] Raporları okuyanlar bu manevraları fark etmekte fazla zorlanmıyorlardı. 1908 ve 1909 yıllarında Kayzer Wilhelm'e gelen raporlarda halkın Panslavist görüşlerinin Bosna-Hersek meselesinde Rus hükümetini harekete geçmeye zorlayabileceği söylendiği zaman Kayzer belgelerin kenarına "blöf" yazdı.[202] Yine de yabancı hükümetlerin yerel görüşler doğrultusunda hareket etmek zorunda olduğuna dair yaygın kanaat basın bültenlerini diplomatik raporların ana malzemesi haline getiriyordu. Gazetelerden kesilen kupürler ve çevrilen haberler, Avrupa'daki tüm devletlerden diğer ülkelerin dışişleri bakanlıklarına giden dosyaları dolduruyordu.

Hükümetlerin farklı araçları kullanarak yazılı basının fikrini yönlendirme gayretleri basını takip etmenin önemini artırdı ve basının kamuoyu için olmasa da en azından hükümetin fikir ve niyetleri için bir anahtar olması ihtimalini doğurdu. Bu yüzden Grey Eylül 1911 Agadir krizindeki İngiliz karşıtı basın kampanyalarını Alman hükümetinin yaklaşan Reichstag seçimlerinde yeni donanma kanununa destek alabilmek için kullandığı bir taktik olarak görürken, Avusturya elçisi de Rusya dışişleri bakanını Bosna krizinde Avusturya-Rusya detant çabalarını olumsuz gazete haberleriyle baltalamaya çalışmakla suçladı.[203] Diplomatlar basını sürekli takip ederek herhangi bir bakanlığın görüşlerine dair bilgi verebilecek taraflı haberleri aradılar. Ama çoğu hükümet çok sayıda organ kullandığı için belli bir yazının devletin görüşlerini yansıtıp yansıtmadığını anlamak her zaman çok kolay değildi. Mesela Mayıs 1910'da Fransız gazetesi *Le Temps* en son Rusların asker konuşlandırma planlarını eleştiren bir makale yayımladığında Rus dışişleri bakanlığı bunun devlet destekli bir haber olduğunu varsayarak (gerçi bu durumda yanılıyordu) Paris'e bir ihtarname gönderdi.[204] Almanya'nın Paris büyükelçisi *Le Temps*'da yayımlanan her haberi hükümetin ya da dışişleri bakanlığının görüşü olarak kabul etmenin hata olduğunu yazdı. Gazetenin editörü André

Tardieu kimi zaman ulusal çıkarların söz konusu olduğu durumlarda yaptığı sıradışı çıkışlarla yetkili makamlarla ters düşerdi.[205] Ocak 1914'te Paris'teki Belçika elçisi hükümetini *Le Temps*'daki büyük siyasi başyazıların genelde Tardieu'nün marifeti olduğu ve Rus büyükelçisi İzvolski'nin etkisiyle yazıldığı konusunda uyardı.[206] Bu belirsizlik nedeniyle sadece elçilik mensuplarının tetikte olması yeterli değildi; yabancı bir hükümet hakkında çıkan ters bir haber kimi zaman eski düşmanlıkları yeniden alevlendirebilir ve iki devletin dışişleri bakanlıklarının gazete makaleleri vasıtasıyla giriştikleri mücadelenin halkın üzerindeki etkisini kontrol etmek her zaman mümkün olmayabilirdi. İngiliz ve Alman dışişleri bakanlıkları, kamuoyunun diğer devletin hükümeti tarafından kontrol edildiği fikrini abartma konusunda tipik birer örnekti.[207]

Basın savaşları devletlerin müdahalesi olmadan da çıkabilirdi. Şovenist gazete editörleri arasındaki mücadelenin uluslararası ilişkileri tehdit edecek bir seviyeye ulaştığı görülmemiş şey değildi. Haziran 1908'de Çar II. Nikolay, Kral VII. Edward ve Charles Hardinge'in Reval'deki görüşmelerinde Çar, Hardinge'e Rus basınının "özgürlüğünün" kendisini ve hükümetini "bir hayli utandırdığını" çünkü "imparatorluğun en ücra köşesinde bile vuku bulan deprem ya da fırtına gibi her türden olayın derhal Almanya'ya atfedildiğini ve Rus basınının hasmane dili hakkında kendisine ve hükümete pek çok şikâyetin geldiğini" itiraf etti. Üstelik bu durumu düzeltmek için elinden basınla resmî olarak irtibata geçmekten başka bir şeyin gelmediğini ve bunun da "pek bir etkisinin olmadığını" ekledi. "Basının dikkatini dış meselelerden ziyade iç meselelere çevirmesini" içtenlikle umuyordu.[208]

İngiliz gazetelerinin Kayzer'in Kruger telgrafına ateş püskürdüğü 1896 ile İngiliz ve Alman gazetelerinin Fas krizi yüzünden karşı karşıya geldiği 1911'e kadar İngiltere ve Almanya arasında pek çok basın savaşı yaşandı. İki hükümetin 1906 ve 1907 yıllarında kıdemli gazetecileri takas ederek "basın ateşkesi" sağlama çabaları da pek işe yaramadı.[209] Basın savaşlarının çıkma nedeni iki ülkedeki gazetelerin sürekli diğer ülkedeki gazetelerin ulusal çıkarlarla ilgili meselelerde kullandıkları tonu değiştirmeden aktarmalarıydı; bir makalenin bütün olarak yeniden basılması ya da alıntılanması görülmemiş şey değildi. Berlin'deki Rus askerî ataşesi Tatişçev Şubat 1913'te Çar II. Nikolay'a *Novoye Vremya*'daki Panslavist yazının Almanya'da "büyük

huzursuzluğa neden olduğunu" bildirdi.[210] Uluslararası basın ilişkileri bilhassa Avusturya ile Sırbistan arasında gergindi. İki ülkenin de gazeteleri birbirlerini büyük bir dikkatle takip ediyordu (ya da ihtiyaçları olan malzemeler onlara ilgili dışişleri bakanlıkları tarafından temin ediliyordu). Diğer ülkelerin gazetelerinde yazılanlardan şikâyet etmek de son derece yaygındı. Bu sorun 1914 Temmuz Krizi diplomasisinde büyük rol oynayacaktı.

1914 öncesi Avrupa basınının giderek daha kavgacı olup olmadığı ise hâlâ çok açık değildir. Alman gazeteleri üzerine yapılan bir araştırma durumun sanıldığından daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Savaş öncesindeki büyük krizler (Fas, Bosna, Agadir, Balkan vs.) sırasında Alman basınında çıkan haberleri inceleyen bir araştırma uluslararası ilişkilerde gittikçe artan bir kutuplaşmayı ve diplomatik çözüme duyulan güvenin azaldığını göstermiştir. Ama arada sakin geçen dönemler de bulunuyordu. İngiliz ve Alman basınları arasındaki savaş 1912'de aniden sona ermiş ve savaştan önceki iki yıllık dönem "alışılmadık bir uyum ve huzur" içinde geçmişti.[211] *Almanya ve Gelecek Savaş* (1911) adlı eseri her fırsatta Almanların savaşa eğilimli olduğunun delili olarak gösterilen Friedrich von Bernhardi bile inanılmaz derecede saldırgan olan eserinin girişinde yurttaşlarının "pasifizminden" şikâyet ediyordu.[212] Şovenizm de hep aynı kaynaktan çıkmıyordu. İngiltere'de savaştan önceki birkaç yıl içerisinde, 1907 İngiliz-Rus Anlaşması'na rağmen halk arasında Rus düşmanlığı hâlâ yaygındı. 1911-1912 kışında, Agadir krizi dinerken, Liberal Parti Grey'i Almanlarla yakın ilişkiler kurmaya çalışmak yerine Rusya ile gereğinden fazla içli dışlı olmakla suçladı. Ocak 1912'de ülkede bir İngiltere-Almanya uzlaşmasının talep edildiği toplantılar düzenlendi. Bunun bir nedeni de sömürge topraklarında İngiltere'nin çıkarlarını birkaç farklı noktada tehdit eden Rusya'ya duyulan düşmanlıktı.[213]

Siyasetçiler devamlı kanaatlerin hükümet üzerindeki baskısından dem vurmuş ya da şikâyet etmişlerdi. Böyle yaparak –halk ya da basına ait– bu kanaatlerin hükümetin dışında olan ve bakanlık pencerelerinin pervazlarına gelen bir sis gibi devlet adamlarının gerektiğinde dışarıda bırakabilecekleri bir şey olduğunu göstermek istemişlerdi. Kamuoyu derken genelde kastettikleri de halkın onları veya politikalarını kabul ya da reddetmeleri oluyordu. Ama kanaatlerden daha derin ve tüm devlet adamlarının, yayıncıların ve milletvekillerinin tavır ve davra-

nışlarını etkileyen, James Joll'un tabiriyle "kelimelere dökülmeyen varsayımlar" bütünü olan bir zihniyetin varlığı söz konusuydu.[214] Bu alanda Avrupa'da, özellikle eğitimli seçkinler arasında, savaşa yatkınlığın daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu diğer devletlere karşı gözü dönmüş bir savaş çığırtkanlığı değil, savaş fikrini hoş karşılamasa da kabul eden ve onu uluslararası ilişkilerin "doğal" bir unsuru olarak gören "savunmacı vatanseverlik" görüşüydü.[215] İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması'nın mimarlarından ve VII. Edward'ın yakın dostu ve danışmanı olan Vikont Esher 1910'da, "Daimî barış boş bir hayaldir," diye yazmıştı. İki yıl sonra Cambridge'deki mezunlara hitabında "savaşın şiirsel ve romantik yönünü" hafife almamalarını söylemiş ve aksini yapmanın "ruhu uyuşturup hayal gücünü öldüreceği" uyarısında bulunmuştu.[216] Oxford'da askerî tarih profesörü olan Henry Spenser bir derste savaşın "insan ilişkilerinin bir türü" olduğunu söylemişti. Savaşın kaçınılmazlığının böylesine kaderci bir şekilde kabul edilmesi tartışmalar ve tavırlarda da etkisini gösteriyordu. Bazıları Darwin ve Huxley'den esinlenen ilkeler çerçevesinde, İngiltere ve Almanya'nın ırk olarak birbirlerine yakın olsalar da enerji ve hırsları nedeniyle çatışmalarının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu; bazıları da silahlı ve gelişmiş medeniyetlerde savaşın doğal bir unsur olduğunu iddia ediyordu; savaşın "topluma faydalı ve toplumsal gelişmeyi destekleyici" olduğunu söyleyenler de vardı.[217]

Almanya ve İngiltere'de savaşın olumlu yönlerinin gazetelerde ve okul çağındaki çocukların okuduğu kitaplarda yer alarak "kendini feda etme ideolojisinin" desteklenmesi bu görüşlerin ne seviyede olduğu hakkında bir bilgi verebilir.[218] Yeni Zelandalı bir savaş taraftarı din adamının yazdığı ve Ulusal Hizmet Birliği'nin yayımladığı bir kitapçıkta, okul çağındaki her erkek çocuğundan "annesi, kız kardeşleri, sevgilisi, kız arkadaşları ve tanıdığı tüm kadınlarla düşman işgali arasındaki engelin kendisi olduğunu" unutmaması isteniyordu.[219] 1908'de kurulan İzciler hareketi bile –orman bilgisi, kamp ateşleri ve açık alan maceralarına ek olarak– savaş öncesi dönemdeki her şeyin askerî vasıflarla nitelendirilmesi mantığının bir ürünüydü.[220] Rusya'da Rus-Japon Savaşı'ndan sonraki yıllarda askerî reform isteğinin ateşlediği bir "askerî rönesans" yaşandı. 1910'da askerî konular hakkında 572 yeni kitap yayımlandı. Bunların çoğu savaş yanlısı eserlerdi ama Rus silahlı kuvvetlerinin nasıl modernize edileceği tartışmasına siyasetin

müdahalesi, toplumu büyük bir savaş için gereken fedakârlıklara yönlendiren daha büyük bir sosyal değişimle bağlantılı olarak ele alınmalıdır.[221]

Tüm Avrupa devletlerinde tanık olunan bu gelişmeler ülke meclislerinin savaş öncesi dönemde silahlanmanın maliyetini karşılamaya neden bu kadar istekli olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Fransa'da hararetli tartışmaların ardından meclisin 1913'te üç yıllık askerlik hizmetini kabul etmesi, Dreyfus Olayı'ndan sonra ordu karşıtı olduğunu ortaya koyan halkın gözünde "savaşın itibarının" geri geldiğini gösteriyordu. Ama unutmamak gerekir ki Radikal Partili milletvekillerinin bu kanunu kabul etme nedeni maliyetinin artan oranlı emlak vergisiyle karşılanacak olmasıydı.[222] Almanya'da Bethmann Hollweg 1913 tarihli ordu tezkeresi için merkez sağın desteğini almayı başardı ve bu icraatların maliyetini karşılamak için çıkarılan ek bir kanunla da merkez sol koalisyonu kendi safına çekti; gerçi bunun asıl nedeni mülk sahibi sınıflara koyacağı vergilerle bu parayı karşılayacak olmasıydı. İki durumda da artan askerî harcamalarla ilgili argümanlar, meclisten bu harcamalarla ilgili destek alınabilmesi için hep diğer toplumsal ve siyasi unsurlarla birlikte takdim edilmişti. Rusya'da ise tam tersine siyasi seçkinlerin silahlanma merakı 1908'den sonra Duma'nın komutanlara kullanabileceklerinden daha fazla tahsisat ayırmasını mümkün kıldı; burada Rus silahlanma seferberliğini başlatan bakanlar değil, Duma'daki Oktobrist blok oldu.[223] Yaygın olan savunmacı vatanseverlik havası İngiltere'de de yasama üzerindeki etkisini hissettirdi: 1902'de sadece üç milletvekili Ulusal Hizmet Birliği'ni desteklerken 1912'de bu sayı 180'e çıktı.[224]

Basın politika belirleme sürecine pek çok farklı noktadan dâhil oldu. İkisi de hiçbir zaman birbirinin üzerinde kontrol sahibi değildi. Kamuoyu ile kamu yaşamı arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Politikacılar devamlı kamuoyunu kendi görüşleriyle aynı yöne çevirmeye uğraşıyorlardı ama kendi özerkliklerini ve karar alma sürecinin bütünlüğünü korumaya da özen gösteriyorlardı. Diğer yandan devlet adamları yabancı basının görüşlerini sadece halkın değil, hükümetin de görüş ve niyetlerinin bir göstergesi olarak görmeye devam ettiler ve bu görüşlerin kaynağının kim olduğu konusundaki belirsizlik devletlerarası ilişkileri daha da karmaşık hale getirdi. Asıl önemli –ve ölçülmesi daha zor– olan şey, kendisini sadece şovenist

çağrılarda değil, daha derin, yaygın ve savaşı uluslararası ilişkilerin doğal bir unsuru olarak kabul etmede de gösteren zihniyet değişimleriydi. Bu hazır olma hali kendisini, 1914 Temmuz Krizi sırasında saldırgan açıklamalarla değil, büyük devletler arasındaki bir savaşın mutlaka uzak durulması gereken, çok kötü bir şey olduğunu söylemesi gereken devlet adamlarının sessizliğinde gösterecekti.

GÜCÜN AKIŞKANLIĞI

Savaş öncesi Avrupa devletlerinde dış politikanın belli ve tutarlı amaçları olan kişi ve kurumlar tarafından yürütüldüğünü varsaysak bile aralarındaki ilişkileri anlamak çok zordur, çünkü herhangi iki ülke arasındaki ilişkiyi bu ülkelerin diğer ülkelerle olan ilişkilerini anlamadan tam olarak kavramak imkânsızdır. Fakat 1903-1914 arası dönemdeki Avrupa'da gerçek, "uluslararası" modelin sunduğundan çok daha karmaşıktı. Hükümdarların kaotik müdahaleleri, askerler ve siviller arasındaki sınırları belirsiz ilişkiler, bakanlıklar ve meclis arasındaki dayanışmanın zayıf olduğu sistemlerde siyasetçiler arasında görülen rekabet, basının kışkırtmaları, güvenlik sorunları ve birbirini takip eden krizlerle bir araya gelince bu durumu diplomatik açıdan daha önce eşi görülmemiş derecede karmaşık hale getiriyordu. Politikaların ve mesajların sürekli değişmesi sadece tarihçiler için değil, savaş öncesi dönemdeki devlet adamları için de uluslararası ortamı okumayı zorlaştırıyordu.

Bu gözlemi fazla ileri taşımak da hatalı olacaktır. Tüm devlet adamları, otoriter olanları bile, iç gerilim ve dalgalanmalara tabiydiler.[225] Yirminci yüzyıl ABD dış ilişkilerini konu alan eserler hükümetler arasındaki güç mücadeleleri ve entrikalar üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadır. ABD'nin Vietnam Savaşı'na girişini elde aldığı harika eserinde Andrew Preston, Başkan Lyndon B. Johnson ve John F. Kennedy savaşa girmeye istekli olmadıkları ve devlet kurumlarının da çoğu savaşa karşı olduğu halde daha önemsiz ve geri plandaki Millî Güvenlik Konseyi'nin ısrarla savaşı savunup kongrenin sınırları dışında faaliyet gösterdiğini ve Vietnam Savaşı kaçınılmaz hale gelene kadar başkanların seçeneklerini kısıtlamaya devam ettiğini göstermiştir.[226]

Yine de Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Avrupa'nın durumu bir önemli noktada farklıydı (ve daha kötüydü). İçerisinde şekil alan tüm

gerilime rağmen Amerikan hükümeti gerçekte –anayasal açıdan– son derece odaklı bir yapıydı ve dış politikada son sözü söyleyen kişi başkandı. Savaş öncesi Avrupa hükümetlerinde durum böyle değildi. Grey'in kabine ya da parlamentoya danışmadan yaptıklarını yapmaya hakkı olup olmadığı şüpheli bir konuydu; bu şüpheler öyle etkiliydi ki onu asıl niyetinin ne olduğunu açıkça söylemekten alıkoymuştu. Dışişleri bakanlığı, kabine ve başkanlık arasındaki inisiyatif dengesinin çözülmemiş olduğu Fransa'da durum daha da belirsizdi; becerikli ve kararlı Poincaré bile 1914 ilkbaharında tümüyle karar alma sürecinin dışına itilmekten kurtulamamıştı. Avusturya-Macaristan'da –ve daha az belirgin olmak üzere Rusya'da– dış politikayı şekillendiren güç siyasi seçkinlerin bir kovanı andıran yapısının içinde dolaşıyor ve kimin daha etkili ve kararlı gruplara mensup olduğuna bağlı olarak farklı noktalarda toplanıyordu. Böyle durumlarda, Almanya'da olduğu gibi, "en üst mevkideki" hükümdarın varlığı sistem içindeki güç ilişkilerini belirginleştirmek yerine daha da anlaşılmaz hale getiriyordu.

Burada mesele, Küba Füze Krizi'ndeki gibi ellerindeki seçenekleri değerlendiren iki süper gücün muhakemelerini yeniden inşa etmeye çalışmak değil, hükümetlerin arasındaki etkileşimi birbirlerinin niyetleri hakkında fazla bilgi sahibi olmadan, birbirlerine (müttefiklerine dahi) neredeyse hiç güvenmeden ve düşmanlık ve paranoyayı had safhada tutarak sürdürmelerinin nedenini anlamaya çalışmaktır. Bu yapıların özünde bulunan tutarsızlık, gücün her yapının içinde gösterdiği akışkanlık ve sistemde bir noktadan diğerine akmaya meyilli olması nedeniyle daha da artmıştı. Diplomatik kurumlar içerisinde muhaliflerin ve polemiklerin faydalı etkileri olduğu da söylenebilir, çünkü bu unsurlar daha disiplinli bir siyasi çevrede bastırılacak soru ve itirazları gündeme getirebiliyorlardı.[227] Ama risklerin faydalardan fazla olduğu ortadaydı: Çatışma potansiyeli yüksek bir etkileşimde iki taraftaki işaretleşme süreci savaş yanlılarının elinde olduğu zaman. Agadir krizinde ve daha sonra 28 Haziran 1914'te olduğu gibi sonuç krizin hızlı ve beklenmedik bir şekilde tırmanması oldu.

5
Balkan Düğümü

Birinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı olmadan önce Üçüncü Balkan Savaşı'ydı. Bu nasıl mümkün olabilir? Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan Avrupa'ya bitişik olduğu Güneydoğu Avrupa'daki çatışma ve krizler yeni bir şey sayılmazdı. Avrupa sistemi kıtanın tümünü tehlikeye atmadan onları bir şekilde idare etmenin yolunu bulmuştu. Ama 1914'ten önceki yıllarda bölgede büyük değişimler yaşandı. 1911 sonbaharında İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki eyaletine saldırarak Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına karşı bir dizi fırsatçı saldırıyı tetikledi. Yerel çatışmaların belli sınırlar dâhilinde tutulmasını sağlayan jeopolitik denge sistemi böylece ortadan kalktı. 1912 ve 1913'teki iki Balkan savaşının ardından Avusturya-Macaristan güneydoğusunda yeni ve tehditkâr bir durumla karşı karşıya gelirken Osmanlıların çekilmesi Rus diplomat ve devlet adamlarının görmezden gelemeyeceği stratejik soruları gündeme getirdi. İki Avrupa ittifak bloku, daha önce eşi görülmemiş bir istikrarsızlığa sürüklenen bölgedeki husumetlerin içine çekildi. Sonuç olarak Balkanlardaki çatışmalar Avrupa jeopolitik sisteminin ayrılmaz parçaları haline geldi ve 1914 yazında bir Balkan çatışmasının tüm kıtayı beş haftada sarmasını mümkün kılacak bir dizi mekanizma yarattı.

LİBYA'YA HAVA SALDIRILARI

5 Ocak 1912 sabahı Libya Çölü'ndeki çadırında uyuyan George Frederick Abbott bağırışlar ve silah sesleri üzerine uyandı. Gün ışığına çıktığında kamptaki Türk ve Arap askerlerin gökyüzündeki bir şeye bakmakta olduğunu gördü. Bu 600 metre irtifada uçan ve kanatları sabah güneşinde parlayan bir İtalyan uçağıydı. Kamptan açılan tüfek ateşine aldırmayan uçak güneybatıya doğru yoluna devam etti.

İtalya'nın Libya işgali dördüncü ayına girmişti. Türk taraftarı Abbott harekâtın tarihini yazma amacıyla İngiliz gözlemci sıfatıyla bölgedeki Osmanlı kuvvetlerine katılmıştı. Arapların "tüfeklerinin menzili dışındaki" uçan makineden pek etkilenmediğini görmüş, "Yeni şeyleri olağan kabul etmek gibi inanılmaz bir kabiliyetleri var," diye yazmıştı. Uçak birkaç gün sonra döndüğünde kampın üzerine, güneş ışığında "bir sürü yapay kar tanesi gibi" savrulan çok sayıda broşür bıraktı. Abbott, Arapların "ateş etmeyi bırakıp banknot olabilecekleri umuduyla kâğıtları toplamaya başladıklarını" hatırlıyordu.[1]

Abbott'ın Osmanlı arkadaşları sadece eski Arapça ile yazılmış İtalyan propagandası ile bombalandıkları için şanslıydılar. Diğer yerlerde İtalyan kuvvetleri ile işgal ettikleri bölgelerdeki Osmanlı tebaası arasındaki büyük teknolojik dengesizliğin çok daha öldürücü etkileri oldu. Trablusgarp Savaşı'ndaki büyük muharebelerden önce savaş uçakları keşfe çıkıp düşmanın mevkisini ve gücünü tespit etti ve böylece İtalyanlar Türk topçu mevzilerini bataryalar ya da kıyıda demirlemiş zırhlılarla topa tuttular. Bu savaş, hava bombardımanı yapılan ilk savaştı. Şubat 1912'de Zanzur vahası ve Gargareş arasında geri çekilen Osmanlı birlikleri bir İtalyan *P3* zeplininin saldırısına uğrayınca dağıldı.[2] Zeplinler tahrip gücü yüksek 250 bomba taşıyabiliyorlardı. Uçaklar da hafif bombalar taşıyabiliyordu ama o dönemlerde bu sanıldığı kadar kolay bir iş değildi, çünkü pilot bir yandan uçağı kullanırken diğer yandan bombayı dizleri arasında tutar, aşağıdaki birliklere nişan alıp bırakmadan önce de boştaki eliyle bombaya fünyeyi yerleştirdi.[3]

Uçak kadar yeni bir teknoloji olmasa da ışıldaklar (Kraliyet Donanması 1882'de İskenderiye'de Mısır birliklerine karşı kullanmıştı) Trablusgarp Savaşı'nda ön plana çıkan ileri teknoloji ürünleri arasında sayılabilirdi. Işıldaklar belki de uçak ve zeplinlerden bile daha çok işe yaramıştı, çünkü Osmanlı kuvvetlerinin gece saldırıları düzenlemesini önlemiş ya da en azından daha çok kayıp vermesine neden olmuştu. İngiliz gözlemci Ernest Bennett bir grup Arap savaşçıyla birlikte sahili takip ederek Bir Terin'deki kamplarına giderken grup birden bir İtalyan kruvazörünün ışıldağına yakalandı. Bennett o anı şöyle aktarıyordu: "Zavallı Arapların ışıkta beliren silüetleri beni üzdü. Işıldaklar, Maxim makineli tüfekleri, bataryalar, savaş gemileri, uçaklar – güç dengesizliği akıl alır gibi değildi!"[4]

Balkanları felakete sürükleyecek savaşlar silsilesi Afrika'da başladı. Balkan devletlerinin topyekûn Osmanlılara saldırmasına yeşil ışık yakan olay İtalya'nın 1911'de Libya'ya saldırması oldu. İngiltere'nin elindeki Mısır ve Fransa'nın elindeki Fas'tan farklı olarak, daha sonra Libya adını alacak olan üç vilayet, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Afrika'daki son Osmanlı toprağına yapılan bu gerekçesiz İtalyan saldırısı, çağdaş bir İngiliz gözlemcinin tabiriyle, Balkan devletleri için "buzu kırmıştı".[5] Türkleri Balkanlar'dan sürmek için ortak bir harekâtın düzenlenmesi birkaç yıldır konuşuluyordu ama bu yönde somut bir adım atılmamıştı. İtalya'nın saldırısının ardından Balkan devletleri silaha sarılacak cesareti bulabildiler. 1924'te bu olayları değerlendiren Sırbistan Dışişleri Bakanlığı eski siyasi başkanı Miroşlav Spalaykoviç savaşın fitilini ateşleyen şeyin İtalyanların Trablus'a saldırısı olduğunu söyledi. Ona göre "takip eden olaylar ilk saldırının evriminden başka bir şey değildi".[6]

İtalya yüzyılın başından beri Kuzey Afrika'yı İtalyan nüfuz bölgesine dâhil etmeye çalışıyordu. 1902 yazında, Prinetti-Barrère Anlaşması'nın şartlarına bağlı olarak Roma ve Paris, büyük bir toprak paylaşımının gerçekleşmesi halinde Fransa'nın Fas'ı alırken İtalya'nın Libya'yı almasına engel olunmayacağı konusunda gizlice anlaştılar. Anlaşma, Kuzey Afrika'daki baş rakip olan Fransa ile 1898'den itibaren süren yakınlaşma sürecinin onaylanması anlamına geliyordu.[7] Mart 1902'de Londra'dan yapılan bir açıklama İngiltere'nin de "Libya'nın konumunun İtalya lehine değişmesine rıza göstereceğini" ortaya koydu. Bu anlaşmaların amacı Üçlü İttifak içerisindeki en güvenilmez üye olan İtalya'nın İttifakla olan bağlantısını iyice zayıflatmaktı. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak Çar II. Nikolay, İtalya kralı III. Vittorio Emanuele ile "Racconigi Pazarlığı"nı yaparak Rusya'nın Türk Boğazları'na erişimini kabul edilmesine karşılık İtalya'nın Libya'daki çıkarlarını desteklemeyi kabul etti.[8]

İtalyan halkının siyaseten aktif olan kısmına bir işgal ve ilhak politikasını kabul ettirmek hiç zor olmadı. Sömürgecilik diğer yerlerde olduğu gibi İtalya'da da popülerdi. Libya'nın Roma İmparatorluğu'nun tahıl ambarı olduğu dönemlerin hatırası Libya'yı krallığın sömürgeci ufkunun merkezine yerleştirmişti. 1908'de Roma'daki mütevazı Ufficio Coloniale (Sömürge İdaresi) genişletilip Direzione Centrale degli Affari Coloniali (Sömürge İşleri Merkez Müdürlüğü) haline getirildi.

Bu da Afrika'nın, devlet adamlarının zihninde daha fazla yer işgal etmeye başladığını gösteriyordu.[9] 1909'dan sonra milliyetçi Enrico Corradini, milliyetçi basın organı *L'Idea Nazionale*'nin de desteğiyle, Libya'yı hedef alan coşkulu bir emperyalist kampanya başlattı. 1911 ilkbaharına gelindiğinde açıkça Libya'nın işgal ve ilhak edilmesini savunmaya başlamıştı.[10] Siyasi seçkinler arasında İtalya'nın göçmen gönderebileceği "verimli" bir bölgeye ihtiyacı olduğu görüşü hâkimdi. Sosyalistler bile bu görüşe sıcak bakıyorlardı ama genelde bunu ekonomik gereklilik bahanesiyle sunmayı tercih etmişlerdi.[11]

Fakat 1911 yazına kadar İtalya'nın ileri gelen devlet adamları, ülkenin Osmanlı İmparatorluğu ile arasını her daim iyi tutma fikrine bağlı kaldılar. 1911 yaz sonuna kadar Başbakan Giovanni Giolitti, Osmanlı Arnavutluğu'nun idaresi meselesinde İstanbul'a karşı düşmanca bir politika izlenmesini reddetti.[12] Her şeyi değiştiren, Fransızların Fas'a müdahalesi oldu. İtalya Dışişleri Bakanlığı bunun Libya'yı almak için mükemmel bir mazeret olduğunu düşündü. Fransa'nın Akdeniz'le ilgili görüşlerindeki "radikal değişiklik" sonucunda artık, bir İtalyan dışişleri yetkilisinin belirttiği gibi "kamuoyu karşısında" eylemsizliğe devam etme politikasını "savunmak" imkânsız hale gelmişti.[13]

Roma'yı harekete geçmeyen teşvik eden Üçlü İttifak içerisindeki müttefikleri değil, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan İtilaf Devletleri'ydi. 1911 Temmuz başında İtalyanlar, İngiliz hükümetine Osmanlı yetkililerinin Trablus'taki İtalyanlara zorluk çıkardığından bahsettiler (Avrupalılar bir yere saldırmak için oradaki kendi milletlerine mensup kişileri koruma bahanesini ileri sürmeyi adet edinmişti). 28 Temmuz'da müdahale seçeneği Londra'daki İtalyan büyükelçisi Marki Guglielmo Imperiali tarafından dile getirildiği zaman Grey şaşırtıcı derecede olumlu bir tepki verdi. Büyükelçiye "aralarındaki iyi ilişkileri göz önüne alarak İtalya'nın amaçlarına katkıda bulunmak istediğini" söyledi. Eğer Trablus'ta İtalyanlara adil davranılmıyorsa "böylesi bir adaletsizlik karşısında Türk hükümeti İtalyanlardan farklı bir davranış bekleyemezdi".[14] Bekleneceği şekilde İtalyanlar bu muğlak ifadeleri saldırı için yeşil ışık olarak kabul ettiler.[15] Grey de sözlerine sadık kaldı. 19 Eylül'de Dışişleri Müsteşarı Sör Arthur Nicolson'a "İngiltere ve Fransa'nın İtalya'nın planlarına engel olmamasının büyük önem taşıdığını" bildirdi.[16] St. Petersburg'un da tepkisini yoklayan İtalyanlar oradan daha da olumlu bir cevap aldılar. St. Petersburg'daki İtalyan

elçisine eğer İtalya Libya'yı ele geçirirse Rusya'nın itiraz etmeyeceği bildirildi. Hatta St. Petersburg İtalya'yı "çabuk ve kararlı" davranması için teşvik etti.[17]

Dolayısıyla işgalden önce İtilaf Devletleri'yle yoğun bir müzakere süreci yürütülmüş oldu. Oysa İtalya, Üçlü İttifak'taki müttefiklerine danışma zahmetine bile girmemişti. 14 Eylül'de Gilolitti ve Dışişleri Bakanı San Giuliano Markisi Roma'da bir araya gelerek askerî harekâtın "Avusturya ve Alman hükümetleri farkına varmadan" bir an önce başlatılması kararına vardılar.[18] Almanlar, müttefikleri olan İtalyanların dostları Osmanlılara saldırmasına razı olmazdı. Ayrıca o sırada Roma ve İstanbul arasında sorunların barışçıl yollarla çözülmesi için de çoktan müzakerelere girişmişlerdi. Hatta Osmanlı başkentindeki Alman büyükelçisi, Libya'nın işgalinin Jön Türk rejiminin devrilmesine neden olup Doğu Sorunu'nu tekrar gündeme getirecek bir istikrarsızlık sürecini başlatabileceğini söyleyerek İtalyan muhatabını uyardı.[19] Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Aehrenthal, İtalyanları her fırsatta ikaz ederek Libya'da düşüncesizce atılacak adımların Balkanlar'da hiç istenmedik sonuçlar doğurabileceğini söyledi ve onlara Osmanlı İmparatorluğu'nun birlik ve bütünlüğünün korunmasının her daim İtalya'nın hayrına olacağını hatırlattı.[20]

San Giuliano, İtalya'nın politikasındaki çelişkinin farkındaydı ve Avusturyalıları endişelendiren "hiç istenmedik sonuçların" neler olduğunu gayet iyi biliyordu. Dışişleri bakanı, kral ve başbakana gönderdiği 28 Temmuz 1911 tarihli uzun bir raporda işgalin lehindeki ve aleyhindeki iddiaları değerlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun itibarına indirilecek bir darbenin "Balkan halklarını onlara karşı kışkırtabileceği ve bunun da Avusturya'yı Balkanlara müdahale etmek zorunda bırakacak bir krizi tetikleyebileceğini" söylüyordu.[21] Burada dile getirilen görüşlerin ana fikri Avusturya-Macaristan'ın güvenliği için duyulan endişe değil, Balkanlar'da Avusturya'nın lehine, İtalya'nın ise aleyhine olacak gelişmeleri tetikleyecek bir olaylar dizisinin başlaması olasılığından duyulan rahatsızlıktı. Özellikle pek çok çevre tarafından İtalya'nın gelecekteki sömürgesi olarak görülen Arnavutluk'ta böyle bir durum istenmiyordu.[22] Yine de San Giuliano'nun zihninde Balkanlar'daki bu tehlike, İtalya'nın Kuzey Afrika'da yayılması için gereken zamanın dolmak üzere olduğu düşüncesiyle dengeleniyordu:

> Osmanlı İmparatorluğu iki üç yıl içinde siyasi nedenlerle zayıflamaz ya da yıkılmazsa sahip olacağı güçlü bir donanma ile bizim Trablus'a müdahalemizi fevkalade güç ve hatta belki de imkânsız hale getirebilir. . .[23]

Bu son argümanın en çarpıcı yanı, tümüyle gerçeklerden uzak olmasıdır. Osmanlı hükümetinin eski donanmasını yenilemeye çalıştığı malumdu; İngiltere'ye bir modern gemi siparişi verilmiş ve bir diğerinin de Brezilya'dan satın alınması için temaslara başlanmıştı. Ama bu mütevazı çabalar İtalyanların donanma inşa planlarıyla kıyaslandığında çok cılız kalırdı. Zaten İtalya'nın o tarihteki donanmasının gücü de dikkate alındığında Doğu Akdeniz'de Osmanlılar karşısında deniz üstünlüğünü ele geçirmesi sorun olmayacaktı.[24] Dolayısıyla San Giuliano'nun argümanının temeli donanmalar arasındaki güç dengesinden ziyade o tarihte pek çok Avrupalı devlet adamında gördüğümüz bir tür geçici klostrofobi olabilir; zamanın tükendiği hissi, elverişli imkânların azalıp tehditlerin artmasıyla gecikmenin beraberinde pek çok riski getireceği düşüncesi gibi.

Sonuç olarak denizlerdeki birkaç küçük çatışmanın ardından 3 Ekim 1911'de bir İtalyan filosu Trablus Limanı'na demirledi. Gemilerden birindeki bir İtalyan komutan anılarında "topçuların silah başına, nakliyecilerin cephaneliklere, flamacıların da kumanda borularının başına" koştuğundan bahsediyordu. Tüm toplara bataryaların hemen arkasında düzgünce istiflenmiş olan kırmızı uçlu beyaz mermiler yüklendi. Saat tam 15.13'te *Benedetto Brin*, Trablus Limanı'na tepeden bakan Kızıl Kale'ye ilk mermiyi ateşledi. Bu "beyaz duman bulutları halinde denizin yüzeyini kaplayan" muazzam bir bombardımanın başlangıç atışıydı.[25] Trablus şehri zayıf bir direnişin ardından düştü ve savaş başladıktan kırk sekiz saat sonra 1700 İtalyan deniz piyadesi tarafından işgal edildi. Bunu sonraki haftalarda Tobruk, Derne, Bingazi ve Hums'un işgali izledi. Ertesi ay savunması zayıf olan Trablusgarp eyaletine 20.000 İtalyan askeri çıktı ve daha sonra sayıları 100.000'e yükseldi.

Ama San Giuliano'nun beklediği "hızlı işgal" gerçekleşmedi. İtalyanlar ülkenin iç kısımlarına ilerlemekte zorlandılar ve altı ay geçtikten sonra bile kıyıda ele geçirdikleri köprübaşlarından fazla ileri gidemediler. 5 Kasım'da İtalyanlar diğer ülkelerin müdahalesine engel olmak

niyetiyle, askerî durumu gerçekten yansıtmıyor olsa da Trablusgarp ve Sirenayka eyaletlerini ilhak ettiklerini açıkladılar. Ocak ve 1912'de Lübnan kıyısı açıklarında düzenledikleri harekâtlarla Beyrut'taki Osmanlı deniz varlığını ortadan kaldırdılar, Doğu Akdeniz'de İtalyan hâkimiyetinin önündeki tek engel de böylece ortadan kalkmış oldu. Ama kara savaşı, İtalyanların Arap halkına uyguladığı mezalimin haberleriyle birlikte devam edip gitti. Osmanlı savunma kuvvetleri teknolojik açıdan geri olsa da işgalcilere ağır kayıplar verdirdi. Savaşın ilk aylarında Trablus civarındaki İtalyan mevzilerine yapılan bir dizi eş merkezli Türk-Arap saldırısı cephenin birkaç yerden yarılmasına ve bazı İtalyan birliklerinin ağır zayiat verip imha olmasına yol açarken savunma hatlarının gerisinde kalan silahlı "asiler" taciz saldırılarında bulundular.[26] Savaş boyunca çatışmalar, pusular ve gerilla taktikleri sahildeki birliklerin iç bölgelere ilerlemesini engelledi. İtalyanların Libya'nın iç kesimlerini "sindirmesi" tam yirmi yıl alacaktı.

San Giuliano, Libya'nın işgali ve ele geçirilmesinin Balkan Yarımadası'nın Hıristiyan devletleri üzerinde kışkırtıcı bir etkisi olabileceğini görmüştü. Ayrıca İtalyanların durağanlığı aşabilmek için deniz savaşını Osmanlı sularına taşıdıklarında bu ihtimal daha da artacaktı. 18 Nisan 1912'de İtalyan gambotları Türk Boğazlarını savunan iki dış tabyayı topa tuttu. Gemiler kıyının on kilometre açığından 346 mermi ateşledi, bir asker ve bir atı öldürüp bir barakaya hasar verdi. Bu, düşmanın askerî kuvvetine bir darbe indirmeye çalışmaktan ziyade simgesel bir güç gösterisiydi. Türkler de tahmin edileceği gibi Boğazlar'ı gemi trafiğine kapayarak karşılık verdiler.

On gün sonra Ege Denizi'nin güney ucundaki On İki Ada'ya ikinci bir saldırı oldu. 1912'de, 28 Nisan ve 21 Mayıs tarihleri arasında İtalyanlar on üç adanın kontrolünü ele geçirdi ve adaların Rum sakinleri onları kahraman ve kurtarıcı olarak karşıladı. Bir sükûnet döneminin ardından İtalyanlar temmuzda baskıyı tekrar artırarak Boğazlar'a sekiz denizaltı gönderdiler. Bir kez daha Boğazlar'ın kapatılması gündeme geldi ama Rus baskısı üzerine İstanbul sadece mayın döşeyerek Boğaz'ın genişliğini daraltmakla yetindi. Ekim 1912'de İtalyan hükümeti eğer Osmanlı hükümeti barışa yanaşmazsa Boğazlar'a bir deniz saldırısı yapacağı tehdidinde bulundu. Büyük devletlerin de –özellikle deniz taşımacılığının sekteye uğraması ve Balkanlar'daki gidişattan kaygılı olan Rusya ve Avusturya– baskısı üzerine Osmanlılar nihayet 15

Ekim'de barış anlaşması imzalayarak Trablusgarp ve Sirenayka'nın özerkliğini kabul etti. Aynı tarihte yayımlanan bir fermanla Osmanlı yönetiminin kaybedilen topraklardan çekildiği duyuruldu. Üç gün sonra Lozan Antlaşması ile de bu durum resmiyet kazanmış oldu.[27]

Günümüzde büyük ölçüde unutulmuş olan Trablusgarp Savaşı, Avrupa'da ve uluslararası düzlemde sistemi birkaç yönden bozdu. Libya'da İtalyan işgaline karşı verilen mücadele Arap milliyetçiliğinin doğuşuna neden oldu.[28] İtalya'yı hiçbir mazeretinin olmadığı bu savaşa girmeye teşvik edenler İtilaf Devletleri'ydi ve Üçlü İttifak'taki ortakları istemeden buna razı olmuşlardı.[29] Bu gruplaşmanın açıklayıcı bir tarafı da vardı. Devletlerin müdahalesi Üçlü İttifak'ın ne kadar zayıf olduğunu göstermişti. Avusturya ve Almanya, İtalya'yı böyle bir saldırının Balkanlar'da tehlikeli ve kestirilemeyen sonuçlar doğuracağı konusunda defalarca uyarmış ama uyarıları dikkate alan olmamıştı. Anlaşılan İtalya sadece sözde bir müttefikti.

Ama henüz İtalya'nın İtilaf Devletleri'ne katılacağına dair bir belirti yoktu. İtalyan dış politikasında hâlâ çelişen taahhütlerin hassas bir dengede tutulduğu ihtiraslı ve tehlikeli bir oyun oynanıyordu. Kuzey Afrika konusunda Fransa ile yürütülen geleneksel rekabet içten içe de olsa devam ediyordu. Türklere asker ve silah taşıdığından şüphelenilen Fransız gemilerine İtalyanların el koyması gibi olaylar savaşın İtalya ile Fransa arasındaki husumeti ve karşılıklı paranoyayı daha da artırdığını gösteriyordu.[30] Her şeye rağmen savaş Paris ve Londra'ya, en azından bir süreliğine, İtalya'nın Üçlü İttifak'ın içinde olmasının dışında olmasından daha fazla işlerine geleceğini göstermişti. Paul Cambon Ocak 1912'de Başbakan Raymond Poincaré'ye yazdığı mektupta İtalya'nın bir müttefik olarak kendilerine faydadan çok zararının olacağını belirtti:

> Avusturya'ya karşı hiçbir şeyin söndüremeyeceği bir nefret besliyor ve Fransa açısından da bir savaş durumunda onun tarafsız kalacağını ya da katılmadan önce bir süre bekleyeceğini düşünmek için haklı nedenlerimiz var. O nedenle İtalya ile aramızdaki bağları sıkılaştırmak nafiledir. . .[31]

Üçlü İttifak içerisindeki kırılganlığın ortaya çıkması bunların hepsinden daha büyük önem taşıyordu. İtalya Libya'ya saldırdığında Avrupa'nın büyük çoğunluğu tarafından, isteksiz de olsa, az çok bir destek almıştı. Bu da Osmanlı taraftarı birliğin artık sona ermiş olmasını göstermesi açısından ilginçtir. 1850'lerde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik saldırılarına engel olmak için Avrupa devletleri güç birliği yapmış, sonucu da Kırım Savaşı olmuştu. Bu gruplaşma Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki 1878 tarihli Berlin Konferansı'nda ve 1880'lerdeki Bulgar Krizi sırasında da kendisini gösterdi. Ama artık bu durumdan eser kalmamıştı. Trablusgarp Savaşı'nın başında Osmanlı devleti İngiltere ile ittifak kurmayı denedi ama İtalya'yı dışlamak istemeyen Londra ittifaka yanaşmadı. Sonrasında yaşanan iki Balkan savaşı da bu duruma son noktayı koydu.[32]

Çok büyük önem taşıyan bir geçiş dönemi yaşanıyordu. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruyarak Rusya'yı Karadeniz'e hapsetmeyi esas alan asırlık politikasından vazgeçmeye başlamıştı. Gerçi İngiltere hâlâ Rusya'ya boğazlardan geçmesine izin verecek kadar güvenmiyordu. 1908'de Grey, bir yıl önce İngiliz-Rus Anlaşması'nı imzalanmış olduğu halde, İzvolski'nin Rusya'nın Boğazlar'dan geçmesine yasak getiren uygulamanın biraz gevşetilmesi talebini reddetmişti. 1914'e kadar Boğazlar'daki Türk donanmasına bir İngiliz olan Amiral Sör Arthur Henry Limpus komuta ediyordu. Ama İngilizlerin Osmanlı sistemine verdikleri desteğin kademeli olarak azalmasının yarattığı jeopolitik otorite boşluğu eşit derecede Almanya tarafından doldurulmaya başlandı.[33] 1887'de Bismarck, Berlin'deki Rus elçisine Rusların Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmesinden rahatsızlık duymayacağını söylemişti.[34] Ama 1890'da Bismarck'ın görevden ayrılmasının ve Rusya ile arasındaki geleneksel bağın gevşemesinin ardından Alman liderleri İstanbul ile bağlarını sıkılaştırmaya başladılar. Kayzer II. Wilhelm Ekim 1889 ve Ekim 1898 tarihlerinde İstanbul'u ziyaret etti ve 1890'lardan itibaren Almanlar Osmanlı demiryolu inşaatlarından hisse almaya başladılar. İlki başta Anadolu Demiryolu adı verilen, yapımına 1903'te başlanan ünlü Bağdat Demiryolu'ydu ve Berlin'i İstanbul üzerinden Osmanlı Irak'ına bağlaması bekleniyordu.

Bu İngiliz-Alman nöbet değişiminin altında yapısal bir devamlılık yatmaktadır. Boğazlar sorunu –yani Rusya'yı Doğu Akdeniz'de dizginlenme sorunu– modern Avrupa sisteminin değişmezlerinden biri

olarak kaldı (Fransa ve İngiltere'nin İstanbul ve Türk Boğazları'nı Rusya'ya vadederek Rusya'yı savaş zamanı ittifakına bağlamaya çalıştıkları 1915-1917 arası kısa dönem hariç). 1945'ten sonra bile Türkiye, ABD ile yaptığı ittifak sayesinde Sovyetler Birliği'ne karşı korundu. Bu kritik stratejik önem Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne alınmasa da 1952'den itibaren NATO üyesi olarak kalmasını sağladı. Boğazların bekçiliği görevini Almanya'nın kademeli olarak İngiltere'den devralmasının tarihin bu kritik dönüm noktasındaki önemi büyüktür, çünkü Avrupa'nın iki blok halini almaya doğru sürüklendiği bir döneme denk gelmiştir. Bir zamanlar Avrupa'yı bir arada tutan Boğazlar meselesi artık iki kutuplu bir sistemdeki karşıtlıklara daha fazla hizmet etmeye başlamıştı.

BALKAN KARMAŞASI

1912 sonbaharında Osmanlılar İtalya ile barış yapana kadar büyük bir Balkan savaşı için yapılan hazırlıklar çoktan başlamıştı. İtalya'nın İstanbul'a ültimatom verdiği 28 Eylül 1911'de Sırp dışişleri bakanı Trablusgarp Savaşı uzarsa bunun Balkanlarda da yansımalarının olmasının kaçınılmaz olduğunu söyledi.[35] Ekim 1911'de İtalya'nın savaş ilan ettiğinin duyulmasının hemen ardından Sırp ve Bulgar hükümetleri ortak bir askerî harekât için görüşmelere başladılar.[36] Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş için Sırbistan ve Bulgaristan arasında ilk anlaşma metni Kasım 1911'de hazırlandı. Mart 1912'de Sırp-Bulgar ittifak anlaşması ve mayısta, İtalya'nın On iki Ada'yı aldığı sırada, bir saldırı anlaşması imzalandı. Sırp-Bulgar işbirliğinde Güneydoğu Avrupa'da bulunan Osmanlı toprakları üzerindeki askerî noktalar hedef alınmıştı ama Avusturya-Macaristan'a karşı da ortak bir harekât ihtimali göz ardı edilmemişti.[37] Türklerin Balkan Yarımadası'ndan atılması için Sırp-Bulgar işbirliğini esas alan bir Balkan Birliği kuruldu. Bu birlik savaş için seferberliğe başladığında Türk-İtalyan barış görüşmeleri hâlâ sürüyordu. Savaş 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı mevzilerine saldırmasıyla başladı. 18 Ekim'de, Lozan'da barış anlaşması imzalanırken Kral I. Petar şöyle dedi: "Tanrı'nın izniyle ordumuza, kardeşlerimizi kurtarmak ve onlara daha iyi bir gelecek sağlamak için bu Kutsal Savaş'a katılmasını emrettim."[38]

Ekim 1912'de Balkanlar'da çıkan savaşı hemen herkes önceden tahmin etmişti. Ama asıl şaşırtıcı olan Balkan Birliği ordularının kazandığı zaferlerin hızı ve büyüklüğüydü. Sırp, Bulgar, Yunan ve Karadağ ordularının Osmanlı kuvvetlerine saldırmasıyla savaş bir anda tüm bölgeye yayıldı. Coğrafya gereği Bulgarların hedefi, geniş ovaları İstanbul'a yaklaştıkça daralan Doğu Trakya'ydı. Bulgarlar bu bölgeye yaklaşık 300.000 asker yığdılar; bu da ülkenin toplam erkek nüfusunun neredeyse yüzde 15'iydi (Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'daki erkeklerin yüzde 30'u askere alınmıştı).[39] Kırklareli'de, Osmanlı kalesi Edirne'den doğuya doğru 60 kilometre kadar uzanan bir cephede muharebeler üç gün boyunca devam etti. Hem ufak tefek olması hem de savaşı cepheden idare etme alışkanlığı nedeniyle "Napolyon" olarak bilinen Dimitriyev komutasındaki Bulgar piyadeleri büyük bir kararlılık ve şiddetle hücuma geçti. Osmanlılar dağınık bir şekilde geri çekildiğinde Bulgarlar yeterli harita ve keşif bilgisine sahip olmadıkları bölgelere kadar çamur ve şiddetli yağışa rağmen devam ettiler; komutanları bu kadar ilerleyebileceklerini hiç tahmin etmemişti. Bulgar saldırısı ancak İstanbul'a 30 kilometre uzaklıktaki Çatalca istihkâmlarında durdu. Burada, sırtını başkente dayamış olan Osmanlılar 17 Kasım'da isabetli bir topçu ateşiyle, ilerleyen Bulgar piyadesine beklenmedik kayıplar verdirip dalga dalga gelen tüm hücumları püskürttüler. Bulgarların İstanbul'a en çok yaklaşabildikleri nokta burası oldu.

Bulgarlar Trakya'yı ele geçirirken 1. Sırp Ordusu 132.000 askerle güneye, Kuzey Makedonya'ya doğru ilerledi. 22 Ekim'de, tahmin ettiklerinden çok daha erken bir şekilde, Kumanova şehri yakınlarında mevzilenmiş bir Osmanlı kuvvetiyle karşılaştılar. Ertesi gün, dondurucu bir soğuk ve yağmur altında 15 kilometre uzunluğundaki bir cephede savaş başladı. İki gün süren muharebenin ardından Sırplar Osmanlılara ezici bir mağlubiyet yaşattılar. Zaferin devamı gelmedi ama Sırp ordusu güneye ilerlemeye devam etti ve Pirlepe şehri civarında, yine sağanak yağış altında, üç gün süren seyrek ama şiddetli çatışmalardan sonra Sırplar bir kez daha Osmanlıları mevzilerinden sürdüler. Selanik'i Yunanlardan önce almak için acele eden fakat bunun için ayıracak ihtiyat kuvveti olmayan müttefikleri Bulgarların talebi üzerine Sırp başkomutanlığı 8 Kasım'da 1. Ordu'ya, Güneybatı Makedonya'da Dragor Nehri kıyısında bulunan Manastır şehrine

5. Balkanlar: 1912

6. Balkanlar: Birinci Balkan Savaşı Sonrası Ateşkes Sınırları

7. Balkanlar: İkinci Balkan Savaşı Sonrası

ilerlemesini emretti. Osmanlılar burada durup mevzilenmiş ve kuzeyden şehir girişine tepeden bakan Oblakova sırtına topçu birlikleri yerleştirmişlerdi. Oblakova sırtından açılan şiddetli topçu ateşi başta Sırpları püskürttü. Ancak 17 Kasım'da Oblakova sırtının bir hücumla zapt edilmesinin ardından savaşın gidişatı Sırpların lehine döndü. Tepelerden ateş eden Sırp topçusu şehri savunan Osmanlı bataryalarını imha etti ve şehri Osmanlı kanadını saracak piyade hücumuna müsait hale getirmiş oldu. Osmanlıların Makedonya'daki son direnişi buydu. Bu zaman zarfında Sırp 3. Ordusu da batıya, Kuzey Arnavutluk'a doğru ilerledi ve orada Karadağ ordusunun da desteğiyle tahkimli şehir İşkodra'yı kuşattı.

Yunanlar savaşın başından itibaren tüm dikkatlerini Makedonya'daki en büyük şehir ve stratejik liman olan Selanik'e çevirmişti. Sol kanatlarındaki Makedon mevzilerini Sırp ve Bulgarlara bırakan Yunan Tesalya Ordusu kuzeydoğuya ilerledi, 22 Ekim'de Sarantaporo Geçidi ve 2 Kasım'da Yenice'de Osmanlı mevzilerini ezip geçti. Selanik yolu açılmıştı. Sonrasında anlamsız bir duraksama yaşandı. Kasımın ilk haftasında Yunan birlikleri şehri kuşatmaya başladılar. Yunanların Selanik'i almak üzere olduklarını gören Bulgarlar, Yunan işgaline

engel olmak amacıyla 7. Rila Tümeni'ni bölgeye sevk ettiler ve bu sevkiyat yüzünden Manastır'ı Sırplara bırakmak zorunda kaldılar. Şehre yaklaşırlarken Osmanlı komutanına bir mesaj gönderip şehri Bulgarlara daha tatminkâr şartlar altında teslim etmelerini istediler. Komutandan üzgün bir cevap geldi: "Elimde sadece bir Selanik var ki onu da teslim ettim." Yunanlar daha çabuk davranmıştı. Başta Bulgarların şehre girmesine müsaade etmeyen Yunan başkomutanlığı daha sonra şehrin 15.000 Bulgar ve 25.000 Yunan askeriyle ortak olarak işgal edilmesine izin verdi. Epirus ya da Güney Arnavutluk'ta sürdürülen paralel bir harekâtta Yunan birlikleri Yanya civarındaki tahkimli Osmanlı mevzileri karşısında çakılıp kaldılar. Çatışmalar bazı bölgelerde devam etti ama müttefiklerin başarısı olağanüstüydü; sadece altı haftada Avrupa'daki Osmanlı topraklarının yarısından fazlasını ele geçirmişlerdi. 3 Aralık 1912'de mütareke imzalandığında Osmanlıların direnişi sürdükleri yerler olarak sadece Çatalca hattı ve kuşatma altındaki Yanya ve İşkodra kalmıştı.

Selanik için girilen yarışın da gösterdiği gibi Birinci Balkan Savaşı, ele geçirilecek topraklar üzerine yapılacak olan ikinci bir çatışmanın tohumlarını bünyesinde barındırıyordu. Sırplar ve Bulgarlar açık bir paylaşma planı üzerinde anlaştılar. Bulgarlar Ohri, Pirlepe ve Manastır şehirlerinin de dâhil olduğu Güney Makedonya'yı alacaktı. Sırpların payına ise Kosova –Sırp efsanelerinin merkezi– ve Yeni Pazar Sancağı düşecekti. Önemli Üsküp şehrinin de dâhil olduğu Kuzey Makedonya "tartışmalı bölge" kabul edilmişti. Eğer taraflar bir anlaşmaya varamazsa Rus Çarı'nın arabuluculuğunu kabul edeceklerdi. Bulgarlar bu anlaşmadan memnundu; Rusların kendileri lehine bir karar alacağından çok emindiler.[40]

Sırplar ise hiç memnun değildi. Siyasi seçkinlerin büyük bölümü ılımlı başbakan Milovan Milovanoviç'in yaptığı mart ittifakında çok fazla şey verildiğini düşünüyordu. İttifakı eleştirenler arasında Genelkurmay Başkanı Radomir Putnik ve Radikal Parti lideri Nikola Pasiç de yer alıyordu. "Bana göre," demişti Pasiç daha sonra, "çok fazla şey verdik. Daha doğrusu anlaşmaya varamayacağımızı bilsek bile asla terk etmememiz gereken Sırp topraklarını terk ettik."[41] Birkaç ay sonra, Temmuz 1912'de, Milovanoviç'in ölmesiyle Sırp dış politikasında ılımlı olunmasını savunan en nüfuzlu kişilerden biri aradan çekilmiş oldu. Ölümünden altı hafta sonra, coşkun bir milliyetçi olan Pasiç hem başbakan hem de dışişleri bakanı oldu.

Sırpların Bulgarlarla yaptıkları anlaşmayı bozmaya niyetli oldukları daha Birinci Balkan Savaşı başlamadan önce belliydi. 15 Eylül 1912'de Pasiç Avrupa devletlerine gönderdiği Sırp heyetlerine verdiği belgelerde "Eski Sırbistan"dan bahsetmiş ve bu bölgeyi, martta Bulgaristan'a vadedilen Pirlepe, Kırçova ve Ohri'yi de içerecek şekilde tarif etmişti. Savaş başlayınca Sırpların Makedonya ile ilgili planları geçici bir süre için Kuzey Arnavutluk'a doğru yapılan ilerlemenin gölgesinde kaldı, çünkü Adriyatik kıyısında bir limana sahip olma ihtimali Sırp devlet adamlarının aklını başından almıştı. Bu Sırp millî "birleşmesinin" eskiden beri değişmeyen sorunuydu; birkaç yöne birden ilerlemeyi içerdiği için yöneticileri tercih yapmak zorunda bırakıyordu. Fakat Avusturya-Macaristan'ın Sırpların Arnavutluk'tan toprak almasına izin vermeyeceği anlaşılınca Adriyatik limanı hayalleri suya düştü ve Belgrad'daki liderler bu sefer de Bulgarlarla yapılan anlaşmanın üzerinden Sırpların lehine olacak şekilde tekrar geçilmesi gerektiğinden bahsetmeye başladılar. Sırpların defalarca süngü hücumu düzenleyip ağır kayıplar verdikten sonra alabildiği Manastır şehri de ayrı bir fetiş olmuştu.[42] Telaşlanan Bulgarlar durumun açıklığa kavuşturulmasını isteyince Pasiç her zamanki söz cambazlığıyla, "Tüm farklılıklar kolayca giderilebilir ve giderilecektir de," diyerek Bulgarlara güvence verdi. Ama aynı zamanda Sırplar perde arkasında Pirlepe ve Manastır'ı Bulgarların elinden almaya ek olarak "tartışmalı bölge" içerisindeki Üsküp şehri içinde planlar yapmaya başlamışlardı.[43] Sırpların "kurtarılmış topraklardaki" Bulgarlara kötü muamele ettiklerine dair haberlerin gelmesiyle ortam daha da gerildi. Yeni ele geçirilen bölgelere bir ziyaret düzenleyen Veliaht Prens Aleksandar ile yerel halktan Bulgarlar arasında aşağıdaki diyaloğun geçmesi durumu daha da kötüleştirdi:

"Nesin sen?"
"Bulgar."
"Bulgar değilsin. Senin babanı..."[44]

Birkaç ay çatışmadan kaçınmak mümkün gibi göründü, çünkü 1913 Nisan ayı sonunda Belgrad ve Sofya Makedonya meselesinde Rusya'nın hakemliğine başvurmayı kabul etti. Meseleyi bir an önce karara bağlamak isteyen Sofya, 1904'te Sırp-Bulgar İttifakı'nın kurulmasına yardımcı olan (bkz. bölüm 2) Bulgar diplomat Dimitar Rizov'u anlaşmanın yapılması için Belgrad'a gönderdi.[45] Sırp-Bulgar işbirliğinin

destekçisi olarak bilinen Rizov bu anlaşma için seçilebilecek en doğru kişiydi. Ama Sırp hükümeti ile yaptığı müzakereler onu Belgrad'ın o tarihte "Bulgar bölgesinde" bulunan herhangi bir yerden geçmeye hiç niyeti olmadığına ikna etti. Bilhassa Rus büyükelçisinin oradaki nüfuzuna şahit olduğunda şoka uğramıştı. Bulgaristan başbakanına gönderdiği raporda Hartvig'in Sırbistan'da alınan kararlar üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştı: "Meslektaşları kendisine 'Kral Naibi' diyorlar, çünkü Sırp kralının uğraşmak istemediği tüm meselelerle o ilgileniyor."[46] 28 Mayıs'ta, Rizov'un Belgrad'dan ayrılmasından bir gün sonra, Pasiç ilhak politikasını halka açıklamaya karar vererek Skupştina huzurunda, Sırpların ele geçirmek için çok uğraştıkları her yeri ellerinde tutacaklarını ilan etti.

Makedonya konusunda daha fazla sürtüşme çıkması artık kaçınılmazdı. 1913 Mayıs'ının son haftasında Bulgar cephesine büyük Sırp birlikleri sevk edildi ve demiryolları geçici olarak sivillere kapatıldı.[47] 30 Haziran'da Pasiç bir kez daha Skupştina'da Sırbistan'ın ele geçirdiği yerleri doğrudan almasını savunan aşırı milliyetçi vekillere karşı Makedonya politikasını savundu. Tartışma sürerken bir haberci gelerek o gece saat ikide Bulgar askerlerinin tartışmalı bölgedeki Sırp mevzilerine saldırdığını haber verdi. Savaş ilan edilmemişti. Skupştina karıştı ve Pasiç hükümetin karşı saldırı hazırlıklarını denetlemek için meclisi terk etti.

Bunu takip eden Müttefikler Arası Savaş'ta Sırbistan, Yunanistan, Türkiye ve Romanya, Bulgaristan'ın elinden topraklar almak üzere güçlerini birleştirdi. Makedonya'ya giren Bulgar birlikleri temmuz başında Bregalnica Nehri üzerinde Sırplar tarafından durduruldu. Ardından Kuzeydoğu Makedonya'da bulunan Kalimantsi civarındaki iyi mevzilenmiş Bulgar birlikleri Sırp karşı saldırısını püskürtüp Sırpların Batı Bulgaristan'ı işgal etmelerine engel oldu. Sırp cephesinde durum düzelirken Yunanların güneyden düzenlediği saldırı kanlı ama sonuçsuz Kresna Gorge Muharebesi ile sonuçlandı. Aynı tarihte doğudaki Rumen taarruzu sonucunda Rumen birlikleri Sofya'nın on kilometre yakınına kadar geldiler ve Bulgaristan'ı ateşkes istemek zorunda bıraktılar. 10 Ağustos 1913'te yapılan Bükreş Barışı sonucunda Bulgarlar ilk savaşta kazandıkları toprakların çoğundan vazgeçmek zorunda kaldılar.

BOCALAMA

Rusların Balkan politikası 1908-1909'daki Bosna ilhakı krizinin gölgesinde şekillendi. Ruslar İzvolski'nin Boğazlar konusunda Avusturya-Macaristan'ın desteği karşısında Bosna-Hersek'in ilhakını kabul ettiğini unuttular (ya da hiç öğrenmediler). Uluslararası ortam da –mesela İngilizlerin Rusların Türk Boğazları'na erişimine izin vermemesi– hafızalardan çok çabuk silindi. Milliyetçi ve Panslavist propagandaya hizmet etme seviyesine indirilen Bosna ilhakı tarihe Avusturya hıyanetinin bir örneği olarak geçti ve Mart 1909'da Almanya'nın müttefikinin yaptığını savunmaya kalkması durumu daha beter hale getirdi. Bu, Rusya'nın bir daha olmasına asla izin vermeyeceği türden bir "aşağılanma" idi. Ama Bosna krizi aynı zamanda Rusya'nın Balkanlar konusundaki yalnızlığını da gösteriyordu, çünkü Fransa da İngiltere de Rusya'yı İzvolski'nin sebep olduğu karmaşanın içinden çıkarmak için fazla çaba göstermemişti. Gelecekte Rusya'nın Batılı ortaklarını küstürmeden bölge üzerinde baskı kurmanın bir yolunu bulması gerektiği ortadaydı.

1911 ve 1912'de Rusya'nın Balkan politikasının en dikkat çekici özelliği merkezî kontrol ve koordinasyonun zayıflığıydı. 18 Eylül 1911'de Stolipin'in öldürülmesi sistemi kargaşaya itmişti. Başbakan öldükten sadece on gün sonra İtalya, Osmanlı hükümetine ültimatom verdi. Yeni Başbakan Vladimir Kokovtsov henüz koltuğuna alışmaya çalışıyordu. Sazonov ise 1911'in Mart ve Aralık ayları arasında ciddi bir hastalık nedeniyle yurtdışındaydı ve iyileşmeye çalışıyordu. Dışişleri Bakanı Yardımcısı Neratov gelişmelere ayak uydurmakta zorlanıyordu. Bakanlığın kontrolü gevşedi. Bunun sonucu olarak da Rus politikası paralel ve tutarsız parçalara ayrıldı. Bir taraftan İstanbul'daki Rus büyükelçisi N. V. Çarikov, Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu darboğazdan istifade ederek Boğazlar konusunda daha kârlı bir anlaşma koparmaya çalışıyordu.[48] Libya krizi sırasında Çarikov, Osmanlı hükümetine Rusya'nın İstanbul'u ve Trakya artbölgesini savunmayı taahhüt ettiğini söylemişti. Bunun karşılığında Osmanlı hükümeti Rus savaş gemilerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesine izin verecekti.[49]

Aynı tarihte Belgrad'daki Rus büyükelçisi Nikolay Hartvig çok farklı bir yol izliyordu. Hartvig, Rusya Dışişleri Bakanlığı bünyesin-

deki Asya Dairesi'nde –iddiacılığı ve zalim metotlarıyla bilinen bir altkültür içerisinde– eğitilmişti.[50] 1909 sonbaharında Sırp başkentinden gelmesinden beri Balkanlar'daki Rus politikasının temsilcisi oldu ve Avusturya düşmanlığını ya da Panslavist görüşlerini gizlemeye çalışmıyordu. Sırp başkentindeki Bulgar elçisi Andrey Toşev "Hartvig adım adım Sırp krallığını avucunun içine alıyor" derken muhtemelen abartıyor olmalıydı ama Hartvig'in Belgrad'daki siyasi hayat üzerine benzeri görülmemiş bir etkisi olduğuna şüphe yoktu.[51] Hartvig'in Çar'ın sarayındaki itibarı ve St. Petersburg'un kontrol ve teftiş bakımından zafiyeti, Belgrad'daki Rus büyükelçisinin kendi aşırı görüşlerini –Rus dışişleri bakanlığının görüşleriyle çelişse bile– hayata geçirmeye çalışmada büyük ölçüde bağımsız olduğunu gösteriyordu. "Öyle sağlam bir konum edinmişti ki Sırplara Rusya'nın atacağı adımları kendi istediği gibi anlatabilirdi."[52]

Çarikov İstanbul ile kalıcı bir yakınlaşmanın yollarını ararken Hartvig, Sırpları Bulgarlarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmaya teşvik ediyordu. Bu çabaları koordine etmek için mükemmel bir konumdaydı, çünkü Friedjung Davası skandalı sırasında neredeyse tüm vaktini Rus büyükelçiliğinde geçiren eski dostu Miroşlav Spalaykoviç Sofya'daki Sırp büyükelçiliğinde görev yapmaya başlamış ve orada Sırp-Bulgar ittifakının temellerini atmaya koyulmuştu. Ek olarak kendi görüşlerini Sırp hükümetine dayatan Hartvig, Dışişleri Bakanı Yardımcısı Neratov'a bir mektup göndererek Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını güvence almanın tek yolunun Osmanlılara (ve dolaylı olarak da Avusturya-Macaristan'a) karşı bir Balkan ittifakının kurulması olduğunu söyledi. 6 Ekim 1911'de, İtalyanların Trablus'u topa tutmasından üç gün sonra Neratov'a şunları söyledi: "Şu tarihte Sırbistan ve Bulgaristan en ufak bir tereddüt gösterirlerse Rusya'ya ve Slavlığa en büyük ihaneti yapmış olurlar."[53]

Dolayısıyla 1911 sonunda iyileşip geri dönen Sazonov birbiriyle uzlaşması imkânsız seçenekler arasında bir tercih yapmak zorunda kaldı. Çarikov'u yalanlamayı tercih etti. Osmanlı hükümetine büyükelçinin sözlerini dikkate almaması söylendi ve birkaç ay sonra Çarikov geri çağrıldı.[54] Sazonov kendi talimatlarını hiçe sayıp St. Petersburg tarafından konan tüm engelleri aşıp ortalığı karıştırdığı için büyükelçiyi cezalandırdığını iddia etti.[55] Ama gerçek farklıydı. Çarikov tekliflerini yapmadan önce Dışişleri Bakan Yardımcısı Neratov'un

desteğini almıştı ve kafasına göre politika yürüten tek Rus elçisi o değildi; bu konuda kimse Hartvig'in eline su dökemezdi. Sazonov'un İstanbul'daki büyükelçiyi yalanlamasının asıl nedeni, Rusya'nın Boğazlar konusundaki talepleri yenilemesi için henüz erken olduğunu düşünmesiydi.[56] Aralık 1911'de İsviçre'deki istirahatinden geri dönen Sazonov, İzvolski ve Londra'daki büyükelçi Kont Benkendorf'tan Boğazlar konusunda ısrar etmenin Fransa ve İngiltere ile ilişkilerde gerginliğe neden olacağını öğrendi. Özellikle İngilizlerin tavrı endişe vericiydi, çünkü 1911-1912 kışında İran'da Rusya ile İngiltere arasında tekrar gerginlik yaşanmaya başlamıştı. Bu gerginlikler ne kadar kötü olursa İngiltere'nin Boğazlar meselesinde Rusya'nın lehine karar vermesi de o kadar güçleşiyordu. Bu arada Rusya'nın Fransa'nın 1911 ilkbaharı ve yazında Fas'ta kalkıştığı macerayı gönülsüz desteklemesi Paris ile olan bağların da zayıflamasına neden oldu. Fransız hükümeti kendi nüfuz bölgesi olarak kabul ettiği Doğu Akdeniz'de Rusya'nın söz sahibi olmasını zaten istemiyordu. Hepsinden önemlisi Fransız şirketlerinin Osmanlı topraklarına yaptığı yatırımlar nedeniyle Paris, Rusya'nın girişeceği herhangi bir faaliyetin kendi menfaatlerini de zedeleyeceğini düşünüyordu. İtilaf'ı bir arada tutan bağların oldukça zayıf olduğu bir dönemde Boğazlar meselesini tekrar gündeme getirip riske girmenin hiçbir anlamı yoktu. Dolayısıyla Sazonov Rusya'nın Boğazlara erişim hakkı yerine İtilaf'ın güçlendirilmesine öncelik vermek zorunda kaldı.

Sergey Sazonov

Sazonov bir yandan Çarikov'un inisiyatifi ile araya mesafe koyarken diğer yandan da Hartvig'in Sırp ve Balkan birliği yanlısı gayretlerini, hem Avusturya'nın planlarını dengelemenin hem de Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskıyı daha da artırmanın bir aracı olarak kabul edip destekledi. Ama Rus dışişleri bakanı Batılı müttefikleri ile arasının açılmasına neden olacak şekilde doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na meydan okumaktan da kaçınıyordu. Ortaya çıkan fırsatı değerlendirip Boğazlar'da söz sahibi olma düşüncesinin, tek başına hareket etmenin yol açacağı riskler dikkate alınarak dengelenmesi gerekiyordu. İtalyanların Çanakkale Boğazı'na yönelik vurkaç saldırılarını, Türklerin Boğazlar'ı kapatmasına neden olacağını ve bunun da Rus ticaret gemisi trafiğini durduracağını bildiği halde destekledi. Sazonov, İngiltere ve Fransa'ya amacının İtalya'yı Balkanlar konusunda ortaklığa dâhil etmek olduğunu söyledi. St. Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi Sör Charles Buchanan'a İtalya'nın Avusturya-Macaristan'ı dengelemede çok faydalı olacağını söylemişti; aslında bu saldırılar sayesinde bir şekilde Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için izin koparabilmeyi düşünüyordu.[57] 1912 yılının Ekim başında Sazonov, İzvolski'ye Rusya'nın kesinlikle "kendisini Türkiye'ye karşı direnişi teşvik eden ve örgütleyen devlet olarak göstermemesi" gerektiğini söyledi.[58]

Sazonov ayrıca Balkan Birliği'nin kurulmasını da destekliyor ve buna yardımcı oluyordu. Göreve geldiğinden beri Balkan Birliği taraftarı olmuş ve İttifak Devletleri ile Balkan devletleri arasında yarım milyon süngüden oluşan bir engelin hayalini gördüğünü söylemişti.[59] Mart 1912'de Sırp-Bulgar ittifakını desteklemesinin maksadı Avusturya ve Osmanlı karşıtı olmasıydı. Anlaşmaya göre taraflar "Büyük bir devletin Balkanlar'daki eski Türk topraklarını ilhak, işgal ya da geçici bir süre elinde tutmaya kalkması halinde tüm güçleriyle birbirlerinin yardımına koşmak" zorundaydı. Burada bahsedilen büyük devletin Yeni Pazar Sancağı ile ilgili emelleri olan Avusturya olduğu barizdi.[60]

Sazonov, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Balkanlar'da istikrarsızlığın artacağını gayet iyi biliyordu. Ona göre muhtemel tüm sonuçların Rusya'nın kontrolü altında olması zorunluydu. Sırp-Bulgar anlaşmasının şartları, savaş sonrası dönemde Rusya'ya yönlendirici ve arabulucu rollerini veriyordu. Gizli bir anlaşmayla taraflar savaşa girmeden önce Rusya'ya haber vereceklerini kabul etmişlerdi; eğer iki ülke (Türkiye'ye) bir saldırının olup olmayacağı ya da ne zaman

olacağı hususunda anlaşmazlığa düşerse Rusya'nın vetosu bağlayıcı olacaktı. Eğer ele geçirilen toprakların paylaşılmasında bir mutabakata varılamazsa mesele Rusya'nın hakemliğine sunulacak, Rusya'nın alacağı karar anlaşmaya imza atan iki devlet için de bağlayıcı olacaktı.[61]

Dolayısıyla bu ittifak, Rusların çıkarlarına hizmet etmesi için tasarlanmış mükemmel bir araca benziyordu.[62] Ama bazı konular hâlâ açık değildi. Geçmiş tecrübeler Rusya'nın kuruluşuna yardım ettiği Balkan Birliği'nin St. Petersburg'a bağlı bir yapı oluşturmayabileceğini de göstermişti. Bu noktadaki anlaşmazlık 1911'in Ekim ve Kasım aylarında, saldırgan bir Balkan Birliği politikasını destekleyen Hartvig ile sonuçta ortaya çıkacak ittifakın Rusya'nın kontrolünden çıkmasından endişe eden Sofya Büyükelçisi A. V. Nekliudov'un birbirine girmesine neden oldu. Nekliudov haksız sayılmazdı. Ya iki imzacı ülke saldırının gerçekleştirilmesi ve zamanlaması hususunda hemfikir olursa ne olacaktı? Bu durumda Rusya'nın veto hakkının bir anlamı kalmayacaktı (ki öyle de olmuştu). Ya iki imzacı devlet St. Petersburg'a danışmadan diğer devletleri de –mesela Karadağ ve Yunanistan–yanına çekerse ne olacaktı? Nitekim bu da oldu. Askerî ittifak konusunda Rusya'ya malumat verilmiş ama danışılmamıştı; St. Petersburg'un Karadağ ve Yunanistan'ın Balkan Birliği'ne katılmasını reddetmesi dikkate alınmamıştı. Birlik daha kurulmadan Rusya'nın kontrolünden çıkmaya başlamıştı.[63]

Ekim 1912'de Balkan kaplanı kafesinden kaçtığı zaman Sazonov onu tekrar kafesine koymak için büyük ölçüde göstermelik bir çaba sarf etti. Bir taraftan Londra'daki Rus büyükelçisine Rusya'nın Avusturya ile işbirliğini içeren hiçbir düzenlemeye ortak olmamasını tembih etti.[64] Diğer taraftan Birlik devletlerini Rusya'nın yardımına güvenmemeleri konusunda uyardı.[65] Bu ihtarlar Sırp ve Bulgarlara tuhaf gelmiş olmalıydı, çünkü iki devlet de Rusya tarafından devamlı Türklere karşı kışkırtılmıştı. Sırbistan'ın Fransa elçisi Milenko Vesniç, savaşın başladığı tarih olan Ekim 1912'de Paris'te Sazonov ile görüştü. Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndaki bir grup yetkili huzurunda konuşan Sazonov, Vesniç'e Sırpların seferberliğinin "kötü planlanmış bir girişim" olduğunu ve savaşın sınırlı ve hızlı olmasının büyük önem taşıdığını söyledi. Bundan rahatsız olan ama yılmayan Vesniç, Sazonov'a Rus dışişleri bakanlığının "Sırbistan ve Bulgaristan arasındaki anlaşma hakkında tam bilgiye sahip olduğu" cevabını verdi.

Fransız yetkililerin önünde utanan Sazonov bunun doğruluğunu kabul etti ama bunun sadece ilk anlaşma için geçerli olduğunu ve onun da "sadece savunma maksatlı" olduğunu söyledi; bu pek güvenilir bir açıklama değildi.[66] Rus diplomasisi aynı anda hem arabulucu hem de kışkırtıcı rollerini oynamaya çalışıyordu. Sazonov, Sofya'ya bir Balkan savaşına itiraz etmeyeceğini ama zamanlamasından endişeli olduğunu bildirdi: bir Balkan savaşının çok daha geniş ölçekli sonuçları olabilirdi ve Rusya askerî açıdan büyük bir çatışmaya girmeye hazır değildi.[67] Sazonov'un tutarsız mesajlarının neden olduğu karışıklık, muhataplarını eğer işler ters giderse Rusya'nın "küçük kardeşlerini" bir başına bırakmayacağına inandıran Hartvig ve Sofya'daki Rus ataşesinin savaş çığırtkanlığıyla bir kat daha arttı. Nekliudov'a, Sırp ve Bulgar seferberliği ilan edildiğinde Sofya'daki Rus elçisinin sevinç gözyaşları döktüğü söylendi.[68]

Peki ya Rusların Balkan politikası Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerini olumsuz yönde etkilerse ne olacaktı? St. Petersburg'daki devlet adamları Boğazlar'ın bir süre daha nispeten zayıf olan Osmanlıların denetimi altında olmasına tahammül edebilirlerdi ama başka bir devletin Boğazlar'da kök salmaya başlaması kabul edilebilir bir şey değildi. Ekim 1912'de Bulgarların beklenmedik bir hızla ilerleyip Trakya'daki Çatalca istihkâmlarına –Osmanlı başkentinden önceki son savunma hattına– ulaşması Sazonov ve meslektaşlarını telaşlandırdı. Eğer, kralı Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hayal eden Bulgaristan, İstanbul'u ele geçirirse ne olacaktı? Sazonov, Buchanan'a böyle bir durumda Rusya'nın "onları uzaklaştırmak zorunda kalacağını" söylemiş ve şunu da eklemeyi ihmal etmemişti: "Rusya her ne kadar İstanbul'u almak gibi bir arzu taşımasa da oranın başka bir devletin eline geçmesine de müsaade edemez."[69] Nekliudov'a gönderilen ve kopyaları Paris, Londra, İstanbul ve Belgrad'a da iletilen bir mektupta Sazonov benzer şeyler söyleyerek Bulgarların İstanbul'u alması halinde bunun Rus halkıyla onları karşı karşıya getireceğini söyledi.[70] St. Petersburg'daki Bulgar büyükelçisi de uyarıldı: "Her ne koşulda olursa olsun İstanbul'a girmeye kalkmayın, aksi takdirde kendinizi büyük tehlikeye atarsınız."[71] Ancak Bulgarların Çatalca önünde ağır kayıplar verip durmak zorunda kalması sonucunda Sazonov Batılı müttefikleriyle arasını açacak bir müdahalede bulunmaktan kurtulmuş oldu.

Bu manevralar yapılırken Rus basını da tüm gücüyle kışkırtmalara devam ediyordu. Rus gazete editörleri Boğazlar'daki kadim düşmanla Balkan devletleri arasındaki savaş nedeniyle görülmemiş derecede heyecanlanmışlardı. Başka hiçbir şey Rus halkında bu kadar heyecana, birliğe, infiale ve öfkeye neden olmamıştı. *Novoye Vremya*, 1912 Ekim sonunda şu soruyu sormuştu: "Eğer Slav ve Yunanlar galip gelirse kan dökerek elde ettikleri savaşın meyvelerini onlardan alacak demir el nerede?"[72] Sazonov üzerinde tüm bunların ne kadar etkili olduğunu kestirmek güçtür. Rus dışişleri bakanı basının kendi politikasını kurcalamasından hoşlanmamış, gazetecileri ve onların fikirlerini hor görmüştü. Öte yandan basının eleştirilerine karşı hayli hassas olduğu da belliydi. Bir seferinde bir basın toplantısı düzenleyerek gazetelerin kendisine karşı düşmanca tutumundan şikâyet etmişti. Sazonov 31 Ekim tarihinde büyük devletlerdeki Rus elçiliklerine gönderdiği bir genelgede Rus basınındaki milliyetçi seslerin kendi izlediği yolu belirlemesine müsaade etmeyeceğini duyurdu. Ama devamında Rus elçilerinin basının kışkırtmalarını "yabancı kabinelere ne kadar zor durumda olduklarını anlatmak için bir örnek olarak gösterebileceklerini" de söyledi.[73] Diğer bir deyişle hem basının karar alma süreci üzerindeki etkisini inkâr ediyor hem de basının haberlerinin yurtdışında kullanılmasıyla diplomatik müzakerelerde manevra alanı yaratılabileceğini iddia ediyordu. Birkaç belge karar alıcılarla basın arasındaki ilişkinin karmaşıklığını açıkça gözler önüne sermektedir.

Birinci Balkan Savaşı sırasında Sazonov'un politikası, tereddüt ve doğaçlamanın bir karışımından ibaretti. Sazonov, ekim sonunda Avusturya'nın Balkanlar'da bölgesel statükoyu koruma politikasını desteklediğini açıkladı. Sonra 8 Kasım'da, İtalyan hükümetine Sırpların Adriyatik denizine erişiminin şart olduğunu söyleyerek şunu da ekledi: "Gerçekleri inkâr etmek tehlikelidir."[74] Fakat sadece üç gün sonra Hartvig'e Adriyatik kıyısında bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasının "kaçınılmaz bir gereklilik" olduğunu söyleyerek bir kez daha, "Gerçekleri inkâr etmek tehlikelidir," diye ekledi. Hartvig'e, eğer Sırplar fazla ileri giderlerse Rusların bir kenarda durmayı bırakıp dizginleri ele almak zorunda kalabileceği konusunda Pasiç'i uyarması emredildi. Rus büyükelçi bu görevi şikâyet ederek ve hiç istemeden yerine getirdi. Bu mesajın kopyaları Sazonov tarafından Londra ve Paris'e de gönderildi.[75] Yine de 17 Kasım'a gelindiğinde bir kez daha

Sırpların denize erişmesinin gerekliliğinden bahsetmeye başladı.[76] Paris ve Londra'ya gönderilen belgelerde eğer Avusturya-Macaristan Sırbistan'a saldırırsa Rusya'nın askerî olarak müdahale etmek zorunda kalabileceği söylendi ve iki müttefik hükümetten görüşlerini bildirilmeleri talep edildi.[77] Kasım 1912'de St. Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi George Buchanan bir mektubunda şöyle yazıyordu: "Sazonov o kadar çok fikir değiştiriyor ki onun art arda gelip geçen iyimser ve kötümser hallerine ayak uydurabilmek mümkün değil."[78] Buchanan iki ay sonra da şöyle diyecekti: "Tutarsızlığı ve sık sık yön değiştirmesi nedeniyle Sazonov'a birden fazla kez sitem etmişimdir." Ama sözlerinin devamında Rus bakanın aslında "özgür bir temsilci olmadığını", St. Petersburg'daki ordu yanlılarının etkisi altında kalan Çar'ın kanaatlerini dikkate almak zorunda olduğunu belirtti.[79] Eski Paris ve Tahran müsteşarı ve o tarihte Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapmakta olan Robert Vansittart sorunu şöyle özetledi: "Zavallı Bay Sazonov hep bir bocalama halinde."[80]

1912-1913 BALKAN KIŞ KRİZİ

Sazonov konudan konuya atlamaya devam ederken Rusların Balkanlarla ilgili tutumunu sertleştirmeye başladığına dair belirtiler de vardı. 30 Eylül 1912'de bir seferberlik tatbikatının yapılacağı kararının duyurulması, tam da Balkan devletlerinin seferberlik ilan ettiği sırada. Rusya'nın kendi Balkan politikasını desteklemek için askerî gücüyle Viyana'yı yıldırmak istediğini gösteriyordu. Avusturya Genelkurmayı. Polonya'nın (Avusturya Galiçyası'nın bitişiğindeki) Varşova bölgesine 50 ila 60 bin Rus ihtiyat kuvvetinin sevk edildiğini ve 170.000 askerin de çağrılmasının beklendiğini bildirdi. Böylece Avusturya sınırında çok sayıda Rus askeri mevzilenmiş olacaktı. Kendisine bu durum sorulduğunda Sazonov haberi olmadığını iddia etti; Suhomlinov ise aksine dışişleri bakanının durumdan haberdar olduğunda ısrar etti.[81] Sazonov'un bu kararda payı olsun ya da olmasın, seferberlik tatbikatı –ve Balkan Savaşı başladığı halde buna devam edilmesi– önceden Rus politikasını sınırlayan temkinden vazgeçildiğini gösteriyordu. Ruslar diplomasinin ancak askerî güçle desteklendiği zaman bir sonuç verebileceği görüşünü kabul etmeye başlamışlardı. "Muhtemelen İngiltere ve Fransa'nın desteğine güvenebiliriz," demişti Sazonov 10 Ekim

1912'de Kokovtsov'a gönderdiği bir mektupta. "Gerçi iki devlet de şu tarihe kadar bu askerî hazırlıklarımızın tehlike potansiyeli taşıdığını ifade ettiler."[82] Savaştan önceki yıllarda politikası gibi çelişkili olan açıklamalarından birinde İzvolski'ye Rusya'nın hedeflerine "barışçı yollardan varabilmesinin" ancak savaşa hazır olmasıyla mümkün olabileceğini söylemişti.[83]

Rusların Balkan politikasında daha müdahil bir tavır almaya başlamaları Kokovstov ve Suhomlinov arasındaki güç dengesinin de değiştiğine işaret ediyordu. 1912'nin Ekim ve Kasım aylarında 1913 yılı askerî bütçesi için yapılan tartışmalarda Çar'ın artık Kokovstov'un askerî harcamaların sınırlandırılması politikasını desteklemeye niyetli olmadığı ortaya çıktı. 31 Ekim ve 2 Kasım tarihleri arasında yapılan bir dizi görüşmede Bakanlar Kurulu 66,8 milyon rublelik ilave askerî harcamayı kabul etti. Bu hamlenin mimarı Suhomlinov değil, Sazonov'du. Sazonov 23 Ekim'de Kokovtsov'a bir mektup göndererek Avusturya-Macaristan ya da Türkiye ile yapacağı bir savaş için ordunun hazırlık seviyesini artırmaya niyetli olduğunu söyledi. Kokovtsov'un bu mektubu Suhomlinov'a iletmekten başka çaresi kalmamış, o da resmî olarak parayı istemişti. Bu Kokovtsov'un gücünü büyük ölçüde zayıflatan bir hareketti. Başbakan, dışişleri bakanı ve savaş bakanı –perde arkasında da Çar– tarafından desteklenen bir inisiyatifin önüne geçmeyi başaramamıştı.[84] Çar 5 Kasım'da kıdemli askerlerin terhis edilmesini geciktirdiğinde ihtiyat askeri sayısı görev süresinin uzaması nedeniyle 400.000'e çıktı.[85] Sınırdaki birliklerin mevcudu –St. Petersburg tarafından Fransa'ya gönderilen bir rapora göre– savaş halinde olması gerekene yaklaşmıştı ve bu adımlara ek olarak başka tedbirler de alınmıştı. Avusturya ile olan Galiçya sınırındaki ileri mevzilere bazı birlikler sevk edilmiş ve vagonlar alıkonulmuştu. Genelkurmay Başkanı Jilinski'nin Fransız askerî ataşesine söylediğine göre maksatları "her ihtimale karşı hazırlıklı olmaktı".[86]

Gerilimi daha da artıran adım Kasım 1912'de Savaş Bakanı Suhomlinov ve üst düzey askerî yetkililerin Çar'ı Avusturya-Macaristan'a karşı kısmi seferberlik ilan etmeye ikna etmesi oldu. Çar 22 Kasım'da Kokovtsov'u, ertesi sabah da Sazonov'u görüşmeye çağırdı. Oraya vardıklarında askerî konferansın çoktan, Avusturya-Macaristan'a komşu olan Kiev ve Varşova askerî bölgelerine seferberlik emirlerini göndermiş olduğunu görerek hayrete düştüler. Anlaşılan bir gün önce

Suhomlinov seferberlik yapılmasını istemiş ama Çar önce ilgili bakana danışmak için emri ertelemişti. Askeriyenin bu oldubittisine öfkelenen Kokovtsov teklif edilen uygulamanın ne kadar aptalca olduğunu vurguladı. Her şeyden önce Avusturya'ya karşı kısmi seferberlik ilan etmenin hiçbir tutar tarafı yoktu çünkü Avusturya saldırıya uğrarsa Almanya da müdahale etmek zorunda kalacaktı. Peki ya Fransa ne olacaktı? Paris'e danışılmadığı için Rusya'nın kafasına göre seferberlik ilan etmesi yalnız kalmasıyla sonuçlanabilirdi. Bir de anayasa meselesi vardı: Kokovtsov'a göre Suhomlinov'un Çarla birlikte, dışişleri bakanına danışmadan böyle bir karar almaya yetkisi yoktu. II. Nikolay geri adım attı ve savaş bakanının emirlerini iptal etmeyi kabul etti.[87] Bu olayda Sazonov, Başbakan Vladimir Kokovtsov ile birlikte hareket ederek karara siyasi açıdan saçma, verimsiz ve son derece tehlikeli olduğu için karşı çıkmıştı. Bu da İmparatorluk Rusyası'ndaki "birleşik hükümetin" son icraatlarından biriydi.

Yine de 1912-1913 kış krizinde Sazonov'un Rusya-Avusturya sınırının bir "diplomatik fırtına merkezi" olduğunu iddia ederek Avusturya ile savaş politikasını desteklediği de bir gerçektir.[88] 23 Kasım'da askerlerle siviller seferberlik meselesinde karşı karşıya geldiklerinde kısa süreliğine fikirlerde bir değişiklik olsa da St. Petersburg'daki hava savaşa meyilli olarak kaldı. Aralık ortasında Savaş Bakanı Suhomlinov, Bakanlar Kurulu'na bir dizi tedbir sundu: Kiev ve Varşova askerî bölgelerinin sınırlarındaki süvari birliklerinin takviyesi, cephelerdeki kıtaların savaş dönemi mevcutlarına çıkarılması için yedeklerin eğitim maksatlı çağrılması, sınır bölgelerine atların sevk edilmesi, askerî muhafızların takviye edilmesi ve at ihracatının yasaklanması. Eğer tüm bu tedbirler uygulanmış olsaydı kış krizinin savaş eşiğini aşmasına neden olması muhtemeldi. Paris'in zamanında Rusya'yı Avusturya'ya karşı harekete geçmesi için teşvik ettiği ve Almanya'nın da dâhil olacağı bir savaşta yardımda bulunacağına söz verdiği hatırlanırsa bunun tüm Avrupa'yı etkileyeceğine de şüphe yoktu. Ama Sazonov bu kadar ileri gidilmesini kabul edemezdi ve bir kez daha Kokovtsov ile işbirliği yaparak Suhomlinov'un teklifini reddetti. Bu sefer barış yanlıları kısmi bir zafer kazanmıştı. İhtiyat kuvvetlerinin çağrılması ve at ihracatının yasaklanması fazla kışkırtıcı olacağı için reddedildi ama diğer tedbirler hayata geçirildi ve bunun da tahmin edileceği gibi Viyana'daki hava üzerinde olumsuz etkisi oldu.[89]

Daha önce kabul edilenlere kıyasla Sazonov'un 1912 Aralık'ının son haftasında Galiçya cephesindeki Rus asker mevcudunun önce Avusturya'nın asker mevcudunu azaltması şartıyla azaltılması teklifi, krizi hafifletmekten ziyade diğer bir göz korkutma teşebbüsüne benziyordu.[90] Avusturyalılar razı olmayınca St. Petersburg tehditlerini yeniledi; kıdemli askerlerin sayısının halka yapılan duyurular vasıtasıyla artırılmasının genel bir savaş paniğini tetikleyeceği vurgulandı. Hatta Sazonov İngiliz büyükelçisi George Buchanan'a 1913 yılının Ocak başında "Avusturya cephesinde seferberlik ilan etme planı olduğunu" ve daha fazla birlik sevk etmeyi düşündüğünü söyledi. Bir kez daha Kiev askerî bölgesinde seferberlik ilan edilmesi ve Rusya'nın Viyana'ya ültimatom vermesi (bu sefer sadece Suhomlinov değil Sazonov tarafından da) teklif edildi.[91]

Bunun sonucunda baş gösteren Avusturya-Rusya silahlanması iki taraf içinde sancılı bir süreç oldu. Viyana açısından bu rekabet imparatorluğun kırılgan maliyesine kaldıramayacağı bir yük bindirdi. Ayrıca teyakkuza geçilmesi halinde çoğu işlerinden olacak olan Çek, Güney Slav ve diğer azınlıkların sadakati meselesi de gündeme geldi. Rus tarafında da cephedeki kıtaların siyaseten ne kadar güvenilir olduğu şüphe kaynağıydı. Göreve çağrılan ihtiyat birlikleri arasındaki itaatsizlik havası Galiçya cephesindeki birliklere de sıçramaya başlamıştı ve askerler ya bir an önce savaşın olmasını ya da terhis edilmeyi istiyorlardı. Maliye bakanı ve Başbakan Kokovtsov da ihtiyat birliklerinin elde tutulmasının getirdiği mali yükten şikâyet etmişti ama mali endişeler genelde St. Petersburg'un gözünde geri plandaydı çünkü bakanların maliyenin çökmesinden endişe ettikleri Viyana'nın aksine Rus ordusu para içinde yüzüyordu.[92] Kokovtsov dengeyi tekrar krizin hafifletilmesi yönünde değiştirmeyi başardı ve Çar'ı daha fazla kışkırtıcı tedbir alınmaması yönünde ikna etmeyi başardı.

Sonunda ilk geri adım atan Avusturya oldu ve ocak sonundan itibaren sınırdaki birliklerini geri çekmeye başladı. Şubat ve martta Berchtold, Belgrad'a da bazı tavizler vererek devam etti. 21 Şubat'ta Franz Joseph, Galiçya'daki birliklerin mevcutlarının azaltılmasını teklif etti ve karşılık olarak II. Nikolay da kıdemli askerlerin terhis edilmesini emretti. Mart ayında iki tarafın da sınırdaki asker mevcudunun azaltıldığını resmen ilan etmesiyle kriz ortadan kalkmış oldu.[93]

1912-1913 Balkan kış krizinin sona ermesiyle herkes rahat bir nefes aldı. Ama bu kriz Viyana ve St. Petersburg'daki siyasetin tarzını kalıcı olarak değiştirmişti. Avusturyalı devlet adamları daha askerî ağırlıklı bir diplomasi tarzına alıştılar.[94] St. Petersburg'da bir Rus savaş grubu ortaya çıktı. Bu grubun önde gelen mensupları arasında Grandük Nikolay Nikolayeviç ve Grandük Pyotr Nikolayeviç de yer alıyordu; ikisi de Karadağlı prenseslerle evli yüksek rütbeli subaylardı. 1913 başında Belçika'nın St. Petersburg büyükelçisi şunları yazmıştı: "İmparatorun sarayda bir kez daha Avusturya karşısında geri adım atılmasının imkânsızlığından bahsedenleri susturması mümkün değil."[95] Savaş taraftarlığı güç kazandı ve bunun nedeni sadece üst düzey ordu ve donanma komutanlarının ve (bazen) Çar'ın desteği değil, aynı zamanda pek çok bakanın da bu görüşleri savunuyor olmasıydı. İçlerinde en önemlisi ise Tarım Bakanı Aleksandr Krivoşeyn'di.

Krivoşeyn Rus siyasetindeki en dinamik ve ilginç insanlardan biriydi. Mükemmel bir siyasi arabulucuydu; zeki, bilgili, kurnaz ve doğru arkadaşlar edinmede doğuştan yetenekliydi.[96] Gençken bakanların oğulları ile dostluk kurmuş ve onlar da ona önemli mevkilere gelmesinde yardımcı olmuşlardı. 1905'te Çar'ın sekreteri (Çar'ın bir özel sekreterin hizmetinden yararlandığı tek dönem 1905 sonbaharıydı) D. Trepov'un çevresine dâhil olmayı başardı. 1906'da Krivoşeyn hâlâ belli bir makama gelmemiş olsa da çoktan hükümdarla görüşmeye başlamıştı.[97] Ayrıca çok zengindi; büyük bir tekstil imparatorluğuna sahip olan Morozov ailesinden bir kadınla evlenmişti ve bu sayede Moskova'daki sanayici seçkinlerin arasına karışması mümkün olmuştu.

Krivoşeyn'in siyasi görüşlerine şekil veren şey Rus Polonyası'ndaki ilk deneyimleri olmuştu. Krivoşeyn Varşova'da doğup büyümüştü. Bölge milliyetçi Rus memurlarının yuvasıydı. Polonya'nın batı guberniyasındaki Rus bürokratlar, bir kıdemli devlet adamının ifadesiyle, "kendilerini kuşatılmış gibi hissettiklerinden hep milliyetçi otoriteye doğru meyleder lerdi".[98] Batı kanadı 1905'ten sonra Duma milliyetçilerinin kalelerinden biri haline geldi. Dış politika başta Krivoşeyn'in ilgi alanları arasında yer almıyordu. Kendisi Stolipin tarzında bir tarımsal ve idari modernleşmeciydi. Yabancılarla iletişim kurmakta zorlanıyordu, çünkü Rusya'da onun sınıfında olan çoğu kişinin aksine ne Almanca ne de Fransızcayı akıcı konuşabiliyordu. Yine de siyasi yıldızı yükselirken hükümetteki en itibarlı konum olan dışişlerine de

Aleksandr V. Krivoşeyn

merak sardı. Üstelik Mayıs 1908'de toprak kiralama düzenlemesi ve tarım bakanı olarak atanmasıyla unvanının aksettirdiğinden daha geniş bir coğrafi boyuta dâhil oldu. Krivoşeyn'in bakanlığı Uzakdoğu'ya Rus göçmenlerin yerleştirilmesiyle de ilgileniyordu; bu yüzden Rus Uzakdoğusu ve Çin İç Mançuryası arasındaki bölgedeki güvenlik sorunlarıyla yakından ilgilenmeye başladı.[99] Çoğu Doğu yönelimli siyasetçi gibi Krivoşeyn'de Almanya ile iyi ilişkiler kurulmasını savunuyordu. İzvolski'nin Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ile ilgili görüşlerini paylaşmıyor ve dışişleri bakanının Üçlü İttifak'tan intikam alınması çağrılarına karşı çıkıyordu.[100]

Ama 1914 yazından önceki birkaç yıl içerisinde Krivoşeyn bir dönüşüm geçirdi. Akıl hocası Stolipin ölmüştü. Birleşik hükümet karmaşa içerisindeydi. Krivoşeyn Duma'daki ve halk arasındaki milliyetçi çevrelerle giderek yakınlaşmaya başladı. 1912-1913 Balkan kış krizi sırasında "artık Almanların önünde boyun eğmeyi bırakıp" Rus halkına ve onun ülkesine duyduğu sevgiye güvenme zamanının geldiğini söyleyerek Suhomlinov'un Balkan politikasını destekledi.[101] 1913 ilkbaharında Rusya'nın Almanya ile yapmış olduğu gümrük

anlaşmasının şartlarını değiştirmek için kampanya başlattı. 1904'te yapılan anlaşmada Rusya adına Sergey Vitte ve Kokovtsov yer almışlardı; 1913'e gelindiğinde ise Rus siyasetçileri arasındaki hâkim kanaat bu anlaşmanın "kurnaz ve ruhsuz Alman sanayicilere basit düşünceli Rus toprak işçilerini sömürmeleri için fırsat verdiği" yönündeydi.[102] Kokovtsov'un tarım politikasının açık bir reddi olan bu kampanya Alman ve Rus basınını birbirine düşürdü. Daha sonra Krivoşeyn'in oğlu, ortamın ısınırken Almanlarla aranın soğuduğunu ve Krivoşeyn'in pek çok arkadaş edineceği Fransa büyükelçiliğinin gözdelerinden biri haline geldiğini söyleyecekti.[103]

Krivoşeyn'in katı bir dış politikaya duyduğu heves onun toplumla hükümet arasındaki ilişkileri güçlendirecek meseleler bulma isteğini de yansıtıyordu (bu İzvolski ve Sazonov için de önemliydi). Krivoşeyn ve bakanlığı, *zemstvo*lar (seçilmiş yerel hükümetler) ve sivil toplum tabanlı örgütlerle yaptığı işbirliği ile diğer bakanlıklar ve resmî makamlardan ayrılıyordu. Temmuz 1913'te Kiev'deki tarım sergisini bir "biz ve onlar" nutku ile açtı. Nutkunda Rusya'nın müreffeh olabilmesi için ilk şartın biz (hükümet) ve onlar (halk) arasındaki zararlı bölünmenin ortadan kalkması olduğunu söyledi. Kısacası Krivoşeyn teknokratik modernizm, popülizm, tarımcı sektörelizm, parlamenter otorite ve dış ilişkilerde gittikçe tavizsizleşen bir görüşün birleşimini yansıyordu. 1913'e gelindiğinde en güçlü ve en çok bağlantıya sahip bakan haline gelmişti. Onu görevden almak isteyen bakanlardan oluşan bir gruba Kokovtsov'un cevap olarak kendisinin "tecrit edilmiş" ve "tamamen çaresiz" olduğunu söylemesine şaşmamak gerekir.[104]

BULGARİSTAN MI SIRBİSTAN MI?

Sazonov ve meslektaşlarının sonunda bir stratejik karar vermeleri gerekecekti. Rusya, Sırbistan'ı mı yoksa Bulgaristan'ı mı destekleyecekti? İki ülkeden Bulgaristan'ın stratejik öneminin çok daha fazla olduğu barizdi. Karadeniz'e kıyısı olması ve Boğazlar'a yakınlığı onu önemli bir ortak haline getiriyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesi sayesinde Rusya himayesinde, iç işlerinde bağımsız ama hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir Bulgar devleti kurulmuştu. Bulgaristan böylece Rusya'nın uydu devleti haline gelmişti. Ama Bulgaristan hiçbir zaman Rusya'ya itaat eden

bir devlet olmadı. Rus yandaşları ve "batı" siyasi fraksiyonları dış politikanın kontrolünü ele geçirmek için rekabet ettiler (bugün hâlâ devam etmektedir) ve devlet adamları ülkenin stratejik konumunu kullanarak bir o bir bu devlete bağlılık gösterdiler.

Bulgaristan'ı önce veliaht prens (*knjaz*) sonra da kral (çar) olarak 1885'ten 1918'e kadar yöneten (Saxe-Coburg ve Gotha Koháry hanesinden) Ferdinand'ın tahta çıkmasının ardından bu salınımlar arttı. Ferdinand Rus ve Alman yanlısı bakanlar arasında gidip geldi.[105] Sör George Buchanan'ın dediğine göre Bulgar kralı "bu gruplardan birine tam destek vermemeye büyük özen gösteriyordu". "Sadece kendi menfaatlerini düşünen bir fırsatçıydı. Önce bir grupla flörtleşir, sonra diğerine göz kırpardı."[106] 1908-1909 Bosna ilhakı krizi Rusya ile ilişkilerin soğumasına neden olmuştu, çünkü Ferdinand geçici olarak Viyana ile aynı safta yer almış, fırsattan istifade Berlin Anlaşması'nı bir kenara atmış (Bulgaristan'ı Osmanlı yönetimindeki özerk bir prenslik olarak kabul ediyordu) ve ülkenin kadim başkenti Turnovo'daki şaşaalı bir merasimle kendisini Bulgarların Çar'ı ilan etmişti. İzvolski bu sadakatsizlik karşısında dehşete düştü ve Bulgaristan'ın, dostlarına ihanet etmesinin bedelini ödeyeceğini söyledi. Bu geçici bir rahatsızlıktı; krallığın bağımsızlığının tanınması için Sofya ile İstanbul arasında yürütülen müzakereler çıkmaza girip Osmanlılar Bulgar sınırına asker yığmaya başlayınca Sofya, St. Petersburg'dan yardım istedi ve her şey unutuldu. Rusya, Bulgaristan'ın bağımsızlığı için İstanbul'la yapılan görüşmelerde aracı oldu ve Bulgarlar bir süreliğine İtilaf'ın sadık üyeleri oldular.[107]

Ama St. Petersburg'daki en büyük Bulgar taraftarı siyasetçiler bile Sofya ile ilişkilerde Sırpların menfaatlerinin de mutlaka gözetilmesi gerektiğini anlamıştı, özellikle Bosna ilhakı kriziyle Rus halkının Sırplara duyduğu sempatinin artmasından sonra. Aralık 1909'da Balkanlar'daki konumunu güçlendirmek için sabırsızlanan Rus savaş bakanlığı Bulgaristan'la gizli bir görüşme taslağı hazırlayarak Habsburg İmparatorluğu, Romanya ya da Türkiye'ye karşı bir savaşta Rusya'nın Bulgaristan'a yardımcı olmasını ve Makedonya ve Dobruca'nın (Rumen sınırındaki tartışmalı bölge) Bulgaristan'a verilmesini öngördü. Fakat görüşme gerçekleşmedi, çünkü İzvolski bunun Sırplarla aranın bozulmasına neden olacağını düşündüğü için sürece engel oldu. Hartvig Belgrad'da Sırpları Avusturya-Macaristan'a karşı doldururken ve

St. Petersburg'da onlar lehine propaganda yaparken Sırp ve Bulgar seçeneklerinin uyuşmazlığı her zamankinden daha belirgin şekilde ortaya çıktı.

Mart 1910'da Sofya ve Belgrad'dan gelen heyetler iki hafta arayla St. Petersburg'u ziyaret ettiler. Bulgarlar Rus muhataplarından Sırbistan'ı terk etmelerini ve Bulgaristan'ı desteklemelerini istedi – istikrarlı bir Balkan birliği ancak bu şekilde ortaya çıkabilirdi. Bulgaristan Başbakanı Malinov, İzvolski'ye Rusların aynı anda hem Büyük Bulgaristan hem de Büyük Sırbistan kurmasının imkânsız olduğunu söyledi:

> Kendi menfaatiniz için bizi desteklemeye karar verdiğinizde biz Makedonya meselesini Sırplarla kolayca hallederiz. Belgrad bunu anlar anlamaz –ki siz onların bunu açıkça anlamasını sağlamalısınız– Sırplar çok daha uzlaşmacı olacaktır.[108]

Bulgarların gitmesinden hemen sonra Rus sarayında sinsi Ferdinand'dan çok daha sevilen Kral Petar gelip bu sefer de Sırplardan yana olunması için baskı yapmaya başladı. Kendisine çok önemli teminatlar verildi. Rusya artık Bulgaristan'ı imtiyazlı uydu devlet konumunda görmek istemiyordu. Rusya'nın uzun zamandır Bulgarların Makedonya üzerindeki hak iddiasına verdikleri destek resmî olarak sürecekti ama perde arkasından İzvolski "Sırbistan'ın menfaat ve haklarının iade edilmesi" için bir yol bulacağına söz verdi. Hepsinden önemlisi –Belgrad'daki dışişleri bakanının tüylerini diken diken eden haber buydu– Rusya, Makedonya'nın bir bölümünün Sırplara kalmasını kabul ediyordu.[109]

Rusların gözünde Balkan Birliği'nin cazibelerinden biri, en azından bir süreliğine, seçenekler arasında geçiş yapmalarına izin vermesiydi. Mart 1912'deki Sırp-Bulgar ittifakıyla Makedonya meselesine bir çözüm bulunduğunda Birlik'in Balkanlar'daki Rus politikasının kalıcı bir vasıtası olarak görülmesi de mümkün hale geldi. Tartışmalı bölgeler konusunda Rusya'nın hakemliğine başvurulması Rusya'nın Balkanlar üzerindeki imtiyazlı konumunu korurken kendisine bağlı devletler arasındaki çatışmaları kontrol altında tutup yönlendirebileceği bir mekanizma da yarattı.

Bulgar ordularının beklenmedik bir hızla İstanbul'a doğru ilerlemesi St. Petersburg'da paniğe neden oldu. Sazonov, Sofya'dan

"doğru zamanda duracak kadar makul ve temkinli" olmasını istedi; Fransızların Bulgarları İstanbul'u almaya teşvik ettiği gibi bir zanna kapılmaları telaşlarını bir kat daha artırdı.[110] Ama Bulgar ilerlemesinin durmasıyla ortalık sakinleşti ve savaştan sonra St. Petersburg iki muzaffer devletin Mart 1912 anlaşmasının şartlarına uygun olarak uzlaşması için çaba sarf etmeye başladı. Fakat Sırbistan ele geçirdiği bölgeleri bırakmak istemiyor ve Bulgaristan bu bölgeler üzerinde talep ettiği haklardan vazgeçmeye yanaşmıyordu. Uzlaşmaları neredeyse imkânsızdı. Bulgarlar arabuluculuğun Mart 1912 anlaşması şartları uyarınca olmasında ısrar ederken Sırp hükümeti yaşanan gelişmelerin anlaşmayı hükümsüz kıldığını söylüyordu. Balkan devletleri, Çar Nikolay'ın tabiriyle "büyüyünce inatçı serseriler haline gelen terbiyeli çocuklar" gibiydiler.[111]

Sazonov önce Bulgaristan'a meyledip, işgal ettiği toprakları terk etmeye yanaşmadığı için haklı olarak Sırbistan'ı suçladı. Ama 1913'ün Mart sonunda Rus dışişleri bakanı tekrar Belgrad'la aynı telden çalmaya başlayıp Sofya'dan taviz vermesini istedi. Bulgaristan'ın Belgrad Büyükelçisi Andrey Toşev'i geri çağırmaya hazırlandığını haber alan Sazonov köpürdü ve Bulgarları Viyana'nın talimatlarına göre hareket etmekle itham etti; "Rusya'ya ve Slavlığa olan saygısızlıklarıyla Bulgarlar kendilerini ateşe attılar," dedi.[112] Bulgarlar büyükelçiyi çağırmaktan vazgeçtiler ve olay unutuldu ama Rusya'nın Sofya'dan uzaklaşması kalıcı olacaktı. Bu durum 29 Haziran'da savaşı başlatanın Bulgaristan olmasını kolaylaştırdı, çünkü Sazonov bir sonraki savaşı başlatanın ağır bedel ödeyeceğini defalarca söylemişti (fakat Rusların bunda da parmağı vardı, çünkü Hartvig, Nikola Pasiç'e ne olursa olsun ilk saldıran olmamalarını ve Bulgarların saldırmasını beklemelerini söylemişti).

Aynı tarihte Rusya'nın Romanya politikası da değişmeye başladı. Birinci Balkan Savaşı sırasında Sazonov Bükreş'le görüşerek Bulgaristan'a karşı fırsatçı bir saldırının olmamasını teminat altına aldı. Burada kastettiği, sınırda bulunan ve üzerinde iki ülkenin de hak iddia ettiği Dobruca'ya yönelik bir hamleydi. Ne var ki 1913 yazında Sırplar ve Bulgarların Makedonya üzerine vardığı anlaşma bozulunca Sazonov, Bükreş'e eğer Romanya bir Sırp-Bulgar savaşında saldıran tarafa karşı harekete geçerse Rusya'nın müdahil olmayacağını bildirdi.[113] Bulgaristan'a karşı atılmış en kesin adım bu oldu çünkü bu

adımla birlikte Rusya'nın konumu daha önce hiç görülmediği kadar açık hale geldi.

St. Petersburg'un daha Sırp yanlısı bir politika izlemeye başlaması mali gelişmelerle de desteklendi. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra savaşa katılmış olan devletler, Carnegie Vakfı'nın savaş üzerine incelemesinde yer alan tabirle, "borçlarını ödemek ve ordu ve sanayilerini ayakta tutabilmek için borç arayan dilencilerden" farksızdılar.[114] İçlerinde en perişan halde olan ise dört devlete karşı savaşmanın bedelini askerî ve ekonomik açıdan çok ağır ödeyen Bulgaristan'dı (Bulgaristan ikinci savaşta 93.000 kayıp vermişti; bu da diğer dört devletin toplamından fazlaydı).[115] 17 Temmuz 1913'te koalisyon başkanı olarak göreve gelen liberal başbakan Vasil Radoslavov'un liderliğinde Bulgar hükümeti büyük miktarda borç talep etmeye başladı. Talebe ilk cevap veren, önce 30 milyon franklık küçük bir avansla Viyana oldu ama bu meblağ Bulgaristan hükümetinin ayakta kalması için bile yeterli değildi. Sofya, Çanakkale Boğazı'nın Rusya'nın nüfuz bölgesinde olduğunu defalarca teyit etmiş olmasına rağmen St. Petersburg yardımcı olmaya yanaşmadı. Sazonov, Rusya'ya muhalif gördüğü Radoslavov hükümeti iktidarda kaldığı müddetçe Sofya'ya mali destek verilmesi taraftarı değildi. Zaten istese bile Rusya hazinesinde Bulgaristan'ın istediği miktarda borcu ödeyecek kadar para yoktu. Ayrıca elinde hâlâ yeterli sermayesi olan Fransa'ya da baskı yapılarak bu konuda Rusya'nın izinden gidip Sofya'dan desteğini çekmesi istendi.[116]

Gerçi Fransızların zaten ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. Avusturya-Sırbistan "domuz savaşından" beri Sırbistan'ı mali olarak desteklemeyi siyasetlerinin bir parçası haline getirmişlerdi. Uluslararası kredi, Fransız diplomasisinin yerleşik ve son derece etkili bir unsuruydu. Sofya'daki Fransız elçisi André de Panafieu 20 Ocak 1914'te gönderdiği bir mektupta para ve siyaset arasındaki ilişkiden dem vurarak Sofya, Viyana ile dost kaldığı müddetçe Bulgaristan'ın istediği borcu reddetmek için bir sürü neden bulunabileceğini söyledi.[117] Gerçi Sazonov bu politikayı ters tepecek kadar ileri götürmeye de başlamıştı. Ocak 1914'te Sofya'ya gönderilen yeni Rus elçisi Aleksandr Savinski'nin görevi Bulgaristan'ın Cermen devletlerle yakınlaşmasına engel olmaktı.[118] Sofya'daki Rus maslahatgüzarı, borcun yolunun tıkanmasının Bulgaristan'a Alman parası ve Avusturya silahı almaktan başka çare bırakmayacağı yönünde bir ikazda bulundu.[119] İzvolski tarafından Paris'e dayatılan bu iddia-

ların baskısı altında Fransa Dışişleri Bakanlığı şubatta Bulgaristan'a borç vermeyi tekrar düşünmeye başladı ama istediği şartlar ağır olacaktı. Örneğin para sadece Fransız silahı ve cephanesi almak için kullanılabilirdi.[120]

Tahmin edileceği gibi imdada koşan Almanlar oldu. Mart ortasında Alman hükümeti Alman bankalarının desteği ile Bulgaristan'a istediği borcu vermeyi kabul etti. Bu, Almanya'nın Bulgaristan'ı Üçlü İttifak'ın içine çekmeyi tasarladığı uzun vadeli bir planın parçası değildi – Almanlar yazın Sırplara da gayet cazip şartlarla borç vermeyi teklif etmişlerdi.[121] Fakat Sırplar zaten diledikleri zaman rahatça borç alabildikleri için bu teklifi kabul ederek İtilaf'a olan bağlılıklarına gölge düşürmek istemediler. Oysa Bulgaristan çaresizdi. Rus ve Fransız hükümetleri Sofya ile Berlin arasında müzakerelerin başladığını haber alır almaz son çare olarak borcun verilmesini engellemek için harekete geçtiler. Savinski, Bulgaristan'daki Rus yanlısı gazetelerde kendi ürünü olan makalelerin yayımlanmasını sağladı ve Sazonov'dan devamlı Sofya üzerindeki baskıyı artırmasını istedi.[122] Ardından birdenbire Latin Amerika ve Doğu'ya borç verme konusunda uzmanlaşmış olan Fransız bankası Périer & Cie ortaya çıktı ve karşı bir teklifte bulundu: yüzde 5 faizle 500 milyon frank. Paris'teki İzvolski'nın marifeti olduğuna hiç şüphe olmayan Périer'nin bu teklifi Rusya'nın kefilliğini şart koşuyordu; iflas durumunda borcu Rusya ödeyecekti. Amaç büyük bir borç vererek siyasi bağımlılık sağlamak ve İtilaf'ın Balkanlar üzerindeki hâkimiyetini artırmaktı. Önce Bulgarlara bu borç verilecek, ileride de hükümetlerini değiştirmeleri için baskı yapılacaktı.[123] Ama Périer'nin teklifi çok geç gelmişti (16 Haziran 1914) ve sonunda kazanan taraf, şartları iyileştirmek için yapılan sonu gelmez müzakerelerin ardından Almanlar oldu.[124] 16 Temmuz'da Bulgar ulusal meclisi Alman yardım paketini büyük bir kargaşa içerisinde kabul etti. Aslında anlaşma ne okunmuş ne tartışılmış ne de oylanmıştı. Sadece kapalı bir toplantıda hükümet anlaşmanın kabul edildiğini ilan etmişti. Muhalefet, hükümeti ülkeyi satmakla suçladı ve "bakanların kafalarına kitap ve mürekkep hokkaları" fırlattı. Başbakan Radoslavov düzeni sağlamak için altıpatlarını çıkarıp havaya kaldırdı.[125] Borç, ittifak cepheleri tarafından kullanılan tehlikeli bir araç haline gelmişti. Uluslararası kredinin silah olarak kullanılması yeni bir şey değildi ama bu örnekteki kullanımı Bulgaristan'ı doğru-

dan Üçlü İttifak'ın kucağına itmişti, tıpkı Sırbistan'ın İtilaf'ın siyasi sisteminin bir parçası haline getirilmesi gibi.

Balkanlar'da olan şey eski tabiiyet düzeninin tersine dönmesinden başka bir şey değildi. Geçmişte Rusya Bulgaristan'ı desteklerken Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Romanya ile ilişkilerini sıkı tutmaya çalışırdı. 1914'e kadar bu durum tersine döndü ve artık Romanya da sürecin bir parçasıydı. 1913 yazının başında Sazonov, Bükreş hükümetine bir Bulgar-Sırp savaşının çıkması durumunda Bulgaristan'dan toprak alması için izin verdi. Artık bunun için uygun zaman gelmişti. çünkü Rumenler, Sofya ile Viyana'nın arasındaki flörtten hiç memnun değillerdi. Ayrıca Romanya Kralı Carol, kendi diplomatik başarısı olarak gördüğü Bükreş Antlaşması'na Avusturya'nın muhalefet etmesini sindiremiyordu.[126] St. Petersburg ve Bükreş arasındaki yeniden yakınlaşma Romanya'nın Karadeniz kıyısındaki Köstence'de, 14 Temmuz 1914'te Çar'ın Kral Carol'u ziyareti sırasında resmiyete döküldü. Bu ziyaretin sembolik anlamı büyüktü. Çar'dan madalya almış olan tek yabancı temsilci Fransa'nın Romanya büyükelçisi Camille Blondel'di ki kendisi kısa süre önce Sırp Kralı Petar tarafından da bir madalyayla onurlandırılmıştı. Merasimde bulunan Avusturya-Macaristan elçisi Ottokar Czernin o günü "Romanya'nın Üçlü İtilaf'a yeniden yönelmesinin" tamamlanışı olarak yorumladı.[127]

Bunun sonucunda Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki nüfuzu biraz daha zedelendi. Rumen irredantizmi, Rus menfaatlerine aykırı olduğu için artık Besarabya'dan uzaklaşacak, tamamen Habsburg monarşisinin bütünlüğüne zarar vereceği Transilvanya'ya yönelecekti. Elbette Romanya'nın Rusya'nın dilediği şekilde hareket etme isteğinin de bir sınırı vardı. Sazonov, Romanya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Ion Brătianu'ya "Rusya'nın şartlar gereği Avusturya-Macaristan'a savaş açmak zorunda kalması halinde" Romanya'nın tavrının ne olacağını sorduğu zaman Rumen devlet adamı hayrete düşmüş ve kaçamak bir cevap vermişti. Ama Sazonov üsteleyince Brătianu, Sırbistan'ın zor duruma düşmesine engel olmanın Romanya ve Rusya'nın ortak menfaatine olacağını söylemişti. Bu kadarı Sazonov için yeterliydi. Bir Fransız elçilik görevlisinin raporunda belirttiği gibi Rus-Rumen yakınlaşması "Rusya'nın Avusturya üzerinde baskı kurmada kullanabileceği diğer bir vasıta" haline gelmişti.[128] Ama Balkanlar'daki bu yeniden yapılanmanın belki de en takdire değer yönü çok çabuk

gerçekleşmesiydi. Bu gerçekleşmesi uzun zaman isteyen bir yapılanma değil, jeopolitik çevredeki değişime verilmiş kısa vadeli bir tepkiler bütünüydü. Kasım 1913'te Sazonov, St. Petersburg'daki Bulgaristan elçisine Bulgaristan'ın Viyana ile yakınlaşma sürecinin kısa ömürlü olacağına inandığını söyledi; bu sadece "tek bir saygıdeğer niteliği olmayan" ve sinsi Kral Ferdinand'ın desteklediği bir meclis grubunun marifetiydi.[129] Zaman içerisinde Balkanlar'daki yeni yakınlaşma düzeni yine aynı hızda yeni yakınlaşmalara ve sistemlere yol açabilirdi. Bu yeni düzenin asıl önemli yanı 1914 yazında değişmeden kalmış olmasıdır.

Rusların Balkanlar'daki sağkolu artık Sırbistan'dı. Bu doğal ya da elzem bir durum değildi. 1909'da Aehrenthal, Rusya'nın Sırbistan'ın hamisi olduğu iddiasına ateş püskürmüştü ve haklıydı da. Rusya'nın Balkanlar'daki Ortodoks "evlatları" adına hareket etme iddiası Avusturya-Macaristan'ı zayıflatma politikasına meşruiyet atfetme, yurt içinde popülerlik kazanma ve yurtdışında Balkanlar'da ve Türk Boğazları üzerinde hâkimiyet kurma çabasından başka bir şey değildi. Panslavizm Rus milliyetçi basınında popüler olabilirdi ama siyasi eyleme geçmek söz konusu olduğunda Hitler'in *Lebensraum*'undan daha muteber değildi. Üstelik çok geçerli bir siyasi temel de sayılmazdı çünkü Bulgarlar Ortodoks Slavlardı, Rumenler ise Ortodokstu ama Slav değildi. Rusya'nın Sırbistan'a verdiği desteğin kaynağı Panslavizme olan bağlılığı değil, güç siyasetinin sonucuydu. Bu durum Balkanlar'daki iki büyük devlet arasındaki ilişkilerde tehlikeli bir asimetri yaratmıştı, çünkü Avusturya-Macaristan, Rusya'ya yakın bir ileri karakola sahip değildi.

Rusların Sırp krallığına verdikleri desteğin etkisini kestirmek zordur ama inkâr etmek mümkün değildir. Şubat 1914'te Pasiç, Rusya ziyaretinden Rus Çarı'nın kendisine gösterdiği misafirperverlikten mest olmuş bir halde geri döndü.

> Çar'ınızın ağzından çıkan her söz [diyordu Pasiç, Hartvig'e] majestelerinin samimi olarak Sırbistan'ın iyiliğini dilediğini bana hissettirdi. Bu bizler için, dış politikada her daim tavsiyelerine kulak verdiğimiz Rusya'ya olan sarsılmaz sadakatimize layık bir mükâfattır. Çar'ınızın iyi niyeti bizlerin gözünde Sırbistan'ın geleceğinin de teminat altına alınması demektir ki Rusya'nın manevi desteği olmadan Sırbistan'a her daim düşmanlık beslemiş olan

komşu imparatorluğun ara vermeksizin bize çıkardığı zorlukların üstesinden gelmemiz mümkün olmazdı.[130]

Spalaykoviç'in St. Petersburg'dan gönderdiği mektuplarda da benzer şekilde Rusya'nın güçlü desteğine duyulan güvenden bahsediliyordu. Spalaykoviç 21 Ocak 1914'te Rus Çarı ile yaptığı bir görüşmenin ardından gönderdiği mektubunda "Çar, Sırbistan'a olan sevgisini belirtti ve bunun tüm Rus halkı için geçerli olduğu ve alınan kararları doğrudan etkilediği hususunda beni temin etti," diye yazmıştı.[131] 27 Mart'ta tüm Rus basınının Sırp yanlısı olduğunu ilan etti. Bulgar basınında Sırpların aleyhine çıkan haberler Rus basını tarafından şiddetle eleştiriliyordu. "Rus basını önceden Bulgarların yanındaydı, şimdi sıra bizde," demişti Spalaykoviç. Sadece bir gazete, *Rech*, pek dostane sayılmazdı; son aylarda Sırpların Makedonya'da işgal ettikleri bölgelerdeki davranışlarını eleştiren bazı haberler yayımlamıştı.[132] Ama bu olumsuz haberler, Rusya'nın yeni ele geçirilen bölgelerle ilgili iyi düşüncelerinde hiçbir değişikliğe neden olmadı. Sazonov'un vekili Neratov ile konuşan Spalaykoviç'e göre Rus dışişleri bakanı Sırpların ele geçirilen bölgelerdeki iyi icraatlarından fevkalade etkilenmiş, yeni yollar inşa edip binaları restore ederek "kısa zamanda o bölgeleri tanınmayacak kadar değiştirmişlerdi" – sürgün ya da katliamlardan hiç bahsedilmiyordu."[133]

Fransa'nın Belgrad sefiri M. Descos, krallığın güven tazelediğini ifade etti. Pasiç'in Skupştina'da yaptığı bir konuşmaya dayanarak hükümetin mevcut "barış politikasının" hedefinin "ordusunu ve ilişkilerini güçlendirmek ve çıkabilecek fırsatlardan en iyi şekilde yararlanmak" olduğunu söyledi. "Genelde çok mütevazı olan Bay Pasiç'in Balkanlar'da böylesine efendiliğe soyunmuş olması dikkat çekicidir," dedi. Belki de Sırbistan'ın liderlik rolünü üstlenme zamanının geldiğini düşünüyordu. Descos ayrıca "Sırp lideri ile Rus büyükelçisi birbirlerine o kadar yakınlar ki bir karar alındığında o kararın kime ait olduğunu anlamak mümkün olmuyor," diye de eklemişti.[134] Sırp ve Rus menfaatlerinin kesiştiğinden emin olan Sırp devlet adamları St. Petersburg'dan gelen teşvikleri hiç düşünmeden kabul etmeye başladılar. Örneğin 1912 sonunda Viyana'daki Rus elçisi St. Petersburg'a, Sırp elçisinin Avusturyalılarla aşırı samimi olmasından şikâyet etti. Bunun sonucunda Rus dışişleri bakanlığı Pasiç'e bir nota vererek "Sırpların Avusturyalılarla böyle içli dışlı olmasının Belgrad'ın Viyana ile gizli

bir anlaşma yaptığı rivayetlerine yol açabileceği" hususunda kendisini uyardı. Pasiç, temsilcisine sadece "Dikkatli ol" yazan bir telgraf gönderip ardından Hartvig'le görüştü.[135] Ocak 1914'te Sazonov'a gönderdiği yeni yıl mektubunda Hartvig, "Elbette ki talimatlarımıza riayet edecekler," diye yazacaktı.[136]

AVUSTURYA'NIN DERTLERİ

17 Ekim 1912'de *Times* muhabiri Wickham Steed, Viyana'dan şöyle bir haber gönderdi: "Büyük Balkan savaşının gerçek başlangıcı burada tarihî ağırlığı olan bir an olarak hissediliyor. Ne yönde seyrederse seyretsin durumu radikal biçimde değiştireceğine şüphe yok."[137] Büyük devletlerin hiçbiri Balkanların oluşturduğu tehlikeye gereken önemi vermemişti. Birlik devletlerinin beklenmedik hızda bir zafer kazanması Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda bir dizi iç içe geçmiş sorunun ortaya çıkmasına neden oldu. İlk olarak Avusturya'nın Balkan politikası onarılmaz şekilde bozuldu. Viyana'nın Türkiye'yi her daim bölgede istikrar unsuru olarak ayakta tutma politikasının artık bir anlamı kalmamıştı. Hemen bir doğaçlama yapılması gerekiyordu. 1912 yazının statükoyu koruma politikası terk edilmek zorundaydı; onun yerine Balkanlar'daki değişimlere ayak uydurabilecek ve Avusturya-Macaristan'ın menfaatlerinin asgari zarar görmesini sağlayacak yeni bir programın derhal hazırlanması gerekiyordu. Sırpların toprak fetihleri kabul edilebilirdi ama bunun yanında Sırbistan'ın gelecekte de rahat duracağı teminat altına alınmalıydı; bu da tercihen bir dizi yapısal ekonomik işbirliğiyle sağlanmalıydı (Viyana şartları eski gümrük birliğinden çok daha müsait olan yeni bir anlaşma hazırlığı içerisindeydi ve bu yeni şartları sunması için bir heyet Belgrad'a gönderildi).[138] Diğer taraftan Sırbistan'ın Adriyatik kıyısına inmesine her ne koşulda olursa olsun izin verilmemeliydi. Bunun nedeni Sırp limanının zaman içerisinde bir gücün (Rusya) kontrolü altına girmesinin mümkün olmasıydı. Bu varsayım biraz zorlama görünebilir ama Avusturya düşmanı Hartvig'in taçsız bir "Belgrad kralı" olarak şöhret edinmiş olmasına bakılırsa belki de bir yanıyla haklıydı.

Viyana ayrıca –bu politikanın devamı olarak– Arnavutluk'un kurulmasını ve bağımsız bir devlet olarak korunmasını istiyordu. "Balkanlar Balkan halklarınındır," sloganıyla yürütülen bu politika,

Sırbistan'ın Adriyatik kıyısına ulaşmasına engel olmak için bir yedek plan hükmündeydi, çünkü Belgrad'ın deniz kıyısına inmesinin yolu Arnavutların yaşadığı topraklardan geçiyordu.[139] Bu politikanın ilanı imparatorluk bünyesindeki Belgrad yanlısı unsurların protesto çığlıklarına neden oldu. Kasım 1912'de Saraybosna'daki Bosna Meclisi'nde yapılan bir görüşmede Sırp milletvekilleri Sırp ordusunun "fedakârlık ve zaferlerinin" Arnavutluk'un Sırbistan'a "katılmasını meşrulaştırdığını" söyleyen bir tezkereyi kabul etti ve Avusturya-Macaristan'ın Güney Slavlarının özerklik haklarını hâlâ görmezden gelmesine ve "kültürsüz Arnavutların" davasını desteklemelerine olan öfkelerini dile getirdi.[140] Ne var ki Avrupa devletleri, Berchtold programını Balkanlar'daki dramatik değişimlere verilen ılımlı bir tepki olarak gördü. Sonunda Sazonov bile Arnavutluk'un bağımsızlığını destekleyenlere katılma kararı verdi.

Destedeki joker Sırbistan'dı. 1912 Ekim'inin sonuna gelindiğinde Sırp orduları sahile doğru ilerlemeye başlamış ve kendilerine direnen tüm Arnavutları zalimce ortadan kaldırmışlardı. Bir dizi ufak kışkırtma ilişkileri daha da bozdu. Sırplar Avusturya konsolosluğuna giden mektuplara el koyup her türlü haberleşmeye engel oldular, ardından konsolosların tutuklandığı ya da kaçırıldığı haberleri geldi. Mesela Mitroviça'daki Avusturya-Macaristan konsolosu Sırp makamlarının iddia ettiği gibi kendi güvenliği için mi, yoksa konsolosun bizzat öne sürdüğü gibi "Arnavut halkının ortadan kaldırılmasına tanık olmaması" için mi dört gün Sırp ordusu tarafından ev hapsinde tutulmuştu? Tüm bu kargaşanın ortasında Avusturya-Macaristan dışişleri bakanı haberleri kendi lehine çevirmek için bir hamle daha yaptı. Prizren'deki Avusturya-Macaristan konsolosu Oskar Prochaska ile temasa geçemeyince Viyana'da kendisinin Sırplar tarafından kaçırılıp hadım edildiği rivayetleri yayıldı. Yapılan soruşturma sonucunda kendisinin (Türk direnişini teşvik etmek gibi uydurma bir suçlamayla) hukuksuzca alıkonulduğu ortaya çıktı ama hadım edildiği söylentisinin asılsız olduğu görüldü. Bakanlık bu rivayeti sona erdirmek yerine propagandadan sonuna kadar yararlanabilmek için bir iki hafta daha sürmesine izin verdi. Prochaska birkaç hafta sonra geri geldiğinde cinsel organları hâlâ yerindeydi. Oyun geri tepti ve pek çok olumsuz yorumda bulunuldu. Prochaska olayı medya manipülasyonunun basit ve başarısız

bir örneğiydi ve Avusturya'nın sahte belgeler ve suçlamalarla hareket ettiği iddiasının güçlenmesine neden oldu.[141]

Bir an için Arnavutluk Meselesi daha büyük bir Avrupa çatışmasına dönüşecekmiş gibi göründü. 1912 yılının Kasım ortasına gelindiğinde Karadağ ve Sırp birlikleri Leş (Lezhë) ve liman şehirleri Şingin (Shëngjin) ve Dıraç'ı da (Durrës) içeren Kuzey Arnavutluk'u ele geçirdiler. Çoğunluğu Karadağlı olan bir kuvvet 30.000 Arnavut'un yaşadığı İşkodra şehrini kuşattı. İşgal, Avusturya politikasını zayıflatacak bir durum ortaya çıkaracak gibi görünüyordu. Berchtold, Arnavutluk'un kurulması ve işgal kuvvetlerinin çekilmesinde ısrar etmeye devam etti. Fakat Karadağlılar ve Sırplar ele geçirdikleri Arnavutluk topraklarından çekilmeyi reddettiler. Viyana eğer gerekirse işgalcileri güç kullanarak atmaya kararlıydı. Ama Rusya'nın seferberlik tatbikatı ve sınırdaki birliklerin mevcudunu artırması St. Petersburg'un da gerekirse uydularını desteklemek için güç kullanmaya niyetli olduğunu gösteriyordu. 22 Kasım'da Karadağ Kralı Nikola, Çetine'deki Avusturya elçisine "eğer İmparatorluk beni kaba kuvvetle sürmeye çalışırsa son keçiye ve son mermiye kadar savaşacağım," dedi.[142]

Arnavutluk Meselesi 1912-1913 kışı ve ilkbaharında Avrupa diplomasisini diken üstünde tutmaya devam etti. 17 Aralık 1912'de Londra'da büyük devletlerin elçilerinin, Balkan Savaşı'nın yol açtığı sorunların giderilmesi için Edward Grey başkanlığında yaptığı ilk toplantıda mesele gündeme getirildi. Elçiler büyük devletlerin garantörlüğünde tarafsız ve özerk Arnavutluk devletinin kurulmasında mutabık kaldılar. Sazonov –biraz kararsız kaldıktan sonra– Arnavutluk'un özerkliğini kabul etti. Ama yeni devletin sınırlarının belirlenmesi bu kadar kolay olmayacaktı. Rusya Prizren, İpek, Debre, Yakova ve İşkodra şehirlerinin Sırbistan ve Karadağ'a verilmesini talep ederken Avusturya o şehirleri yeni kurulacak Arnavutluk devletine bağlı görmek istediğini ifade etti. Viyana sonunda Arnavutluk sınırındaki tartışmalı bölgelerin çoğunun Sırbistan'a verilmesini kabul ederek St. Petersburg'u yatıştırdı – bu politika başta Berchtold tarafından değil, konferans sırasında pürüzleri gidermek için çaba gösteren Londra Büyükelçisi Kont Mensdorff ve onun Rus meslektaşı Kont Benkendorf tarafından yürütülmüştü.[143] Mart 1913'e gelindiğinde Arnavutluk sorunu –en azından Sırp sınırına dair kısmı– çözülmüştü.

Ama tansiyon düşmemişti, çünkü Arnavutluk'ta hâlâ 100.000 Sırp askeri bulunuyordu. Ancak 11 Nisan'da Belgrad hükümeti askerlerini geri çekeceğini açıkladı. Büyük devletler dikkatlerini bu sefer de hâlâ İşkodra'yı kuşatma altında tutan ve geri çekilmeyi reddeden Karadağ'a çevirdiler. Kral Nikola büyük devletler Karadağ'a doğrudan saldırırsa geri çekilebileceğini ve böylece "şerefli bir geri çekilme" mazeretine sahip olacağını söyledi – bu sözlerinde samimi mi olduğunu yoksa kendince vakit kazanmaya mı çalıştığını anlamak güçtü.[144] 22-23 Nisan gecesi Esad Paşa Toptani, Arnavutluk doğumlu İşkodra garnizonu komutanı, teslim olup askerlerini şehirden çekti. Şehre ve komutanın kalesine Karadağ bayrağı çekildi ve Karadağ ve Sırbistan'da kutlamalar yapıldı. Belgrad'daki Hollanda elçisine göre İşkodra'nın düştüğü haberi Sırp başkentinde "büyük sevinç gösterileri" ile karşılanmıştı; şehir bayraklarla donatılmış, tüm dükkânlar kapatılmış ve 20.000 kişi Rus büyükelçiliğinin önünde toplanmıştı.[145]

Londra'dan Karadağ'ın geri çekilmesi için gönderilen diğer müşterek notalar da dikkate alınmayınca bir sonraki Büyükelçiler Toplantısı'nda (5 Mayıs'ta yapılması kararlaştırılmıştı) büyük devletlerin ortak bir tepki için karara varması kabul edildi. Avusturya bu zaman zarfında Karadağlı işgalcilere karşı, diplomasinin işe yaramaması halinde, tek başına harekete geçmek için hazırlandı. Avusturya'nın askerî müdahalesine Rusya'nın nasıl tepki vereceği belirsizdi. 1913'ün Ocak sonuna gelindiğinde Rus sarayı ve dışişleri fevri Karadağ kralından iyice bıkmıştı. Nikola belki de Slavların çıkarları doğrultusunda hareket ettiği için Rusya'nın tam desteğini alacağını düşünüyordu; oysa Rus dışişleri bakanı onu itibarını lekeleyecek sorumsuzun teki olarak görüyordu.[146] Nisan 1913'te St. Petersburg'daki dışişleri bakanı çok sıradışı bir adım atarak bir bildirgeyle Nikola'yı ve İşkodra ile ilgili planlarını kamuoyu önünde kınadı. Bildirgede Sazonov (adı geçmese de bildirgeyi kendisinin kaleme aldığını kabul etmişti), haber yaptığı olaylarla ilgili cehaleti nedeniyle basını topa tutup Nikola'nın "tamamen Arnavutlara ait" bir şehir olan İşkodra üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceğini söylüyordu.[147] Dolayısıyla Rusya büyük devletler arasındaki ortak bir inisiyatife dâhil olmayı da kabul ediyordu. Fakat İşkodra krizi büyürken Sazonov, eğer Avusturya kendi başına hareket etmeye kalkışırsa Rus kamuoyunun kendisini askerî müdahalede bulunmak zorunda bırakabileceği yönünde de ikazda bulundu.

Buchanan, St. Petersburg'dan şöyle yazmıştı: "Siyasi manzara krizin hiçbir döneminde bu kadar karanlık olmamıştı."[148]

Aylarca süren uluslararası gerilimin ardından sorun birdenbire çözüme kavuştu. 4 Mayıs'ta, büyükelçilerin Londra'daki buluşmasından bir gün önce, Kral Nikolay "İşkodra şehrinin kaderini büyük devletlerin eline bıraktığını" ilan etti. Sonuç olarak şehir Arnavutluk'a teslim edildi. 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanan antlaşma resmî olarak Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdirdi. 29 Temmuz'da, konferansın elli dördüncü oturumunda, büyükelçiler Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olmasını kabul ettiler fakat Arnavutların yaşadığı bölgelerin yarıya yakını (özellikle Kosova) Londra'da belirlenen sınırların dışında kalıyordu.[149]

Daha Londra Barış Antlaşması'nın mürekkebi kurumadan Balkanlar'da, bu kez ilk savaşta kazanılanların paylaşımı nedeniyle yeniden savaş çıktı. 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla Güneydoğu Makedonya'daki yeni topraklar Sırbistan'a verilerek krallığın topraklarının –1912 statükosu öncesine kıyasla– yüzde yüze yakın oranda genişletilmesi ve nüfusun yüzde 64 artırılması kabul edilmiş oldu. Bu yeni duruma nasıl tepki verileceği tartışması Viyana'yı karıştırdı. Berchtold birbiriyle çelişen sayısız politika teklifi arasında kontrolü ele almak için uğraşırken 1913 yazında Viyana'ya, Arnavutluk-Sırbistan sınırının tekrar karıştığı haberi geldi. Sayısız kınama ve ihtara rağmen Belgrad, Londra'da belirlenen sınırın Arnavutluk tarafındaki bazı bölgelerde bulunan askerlerini tahliye etmeye bir türlü yanaşmıyordu. Gerekçesi de Sırbistan'ı Arnavut haydutlardan korumaktı; halbuki sınırda yaşanan sorunların kaynağı zaten Sırp askerlerinin taşkınlıklarıydı. Temmuzda Viyana da Sırpların çekilmesini istedi ama işe yaramadı. Ardından Edward Grey'in bir araya getirdiği büyük devletlerin topluca birliklerin tahliye edilmesini istemesi de sonuç vermedi. Fransa ve Rusya, eylül başında başka bir ortak protestonun yapılmasına engel oldular; Avusturya, Almanya ve İngiltere tarafından protestolar ayrı ayrı Belgrad'a iletildiğinde Dışişleri Bakanı Miroşlav Spalaykoviç tartışmalı bölgelerde Sırp askerlerinin olduğunu inkâr etti; birkaç gün sonra ise ilk söylediğini yalanlar şekilde söz konusu birliklerin Drin Nehri gerisine çekildiğini ilan etti. Ama bu durumda bile Londra'da belirlenen sınırın ötesinde Sırp askerleri bulunuyordu. 17 Eylül'de Belgrad'ın, işgal ettiği bölgelerde gümrük

binaları kurmaya başladığı haberlerinin gelmesi Viyana'da daha çok şaşkınlığa neden oldu.[150]

Viyana ve Belgrad arasındaki bu kedi fare oyunu, Avusturyalı devlet adamlarının Sırplarla olan çıkar çatışmalarının çözümünde diplomasiye inançlarını neden kaybettiklerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Sınıra yakın bölgelerdeki Arnavutlar, Sırpların kışkırtmalarına (Londra Antlaşması'nda verilen bir hak olan ve Sırp sınırının karşısında kalan büyük Arnavutluk pazar şehirlerine erişimin engellenmesi gibi) gerilla eylemleriyle cevap verince Sırp birlikleri Arnavut topraklarında daha da içerilere ilerledi. Viyana'daki Sırp büyükelçisi Yovanoviç 26 Eylül'de bir Viyana gazetesine verdiği demeçte sınır anlaşmazlıklarını çözmek için muhatap alabilecekleri bir Arnavutluk hükümeti bulmakta zorlandıklarından dolayı Sırbistan'ın "ipleri ele almak zorunda kalabileceğini" söyleyince ortalık karıştı. Pasiç 30 Eylül'de Sırbistan'ın "kendi güvenliği" için Arnavutluk içerisindeki "stratejik noktaları" işgal etmesinin gerektiğini söyleyerek krizi daha da tırmandırdı.[151] 1 Ekim'de Avusturya, Pasiç hükümetine bir nota vererek duruma açıklık getirilmesini istediyse de alabildiği tek şey kaçamak bir cevap oldu.

3 Ekim'de Pasiç'in Viyana'ya düzenlediği kısa ziyaret de durumu düzeltmeye yaramadı. Sırp liderin sıcak ve nazik tavırlarının etkisinde kalan Berchtold ona durumun Avusturya'nın gözünde ne kadar ciddi olduğunu aktarma fırsatını kaçırdı. Pasiç, Viyana'daki basın temsilcilerine "Sırbistan ile Çifte Monarşi arasındaki ilişkilerin geleceğine umutla baktığını" söyledi ama Arnavutluk sınırında "hudut değişiklikleri" yapılması gerektiğini söyleyerek yine kafaları karıştırdı.[152] Belgrad'dan yapılan açıklamada Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarını almak için "Avrupa'ya meydan okumaya" niyetli olmadığını söylemesi güven vericiydi. Benzer şekilde Belgrad'daki üst düzey bir dışişleri yetkilisi, Avusturyalı maslahatgüzar Ritter von Storck'u "sanki Pasiç, Viyana ile savunma anlaşması imzalamış gibi" çok sıcak karşılamıştı.[153] Tüm bunlara rağmen Sırpların Arnavutluk'ta ne yapmayı amaçladıklarına dair yöneltilen her soru benzer kaçamak cevaplarla karşılandı. Aynı zamanda Arnavutluk'taki Sırp birliklerinin ilerlemesi de devam etti. 9 Ekim'de Avusturya maslahatgüzarı Pasiç'le konuyu görüşmek için ısrar edince başbakanın her zamanki gibi keyfinin yerinde olduğunu ama hâlâ Arnavutluk'taki "geçici" Sırp işgalinden dem vurduğunu

gördü.[154] Bunu, 15 Ekim'de yarı resmî *Samouprava* gazetesinin Sırbistan'ın hedefinin Arnavutluk'taki tüm "stratejik noktaları" ele geçirmek olduğunu duyurması izledi.[155] Avusturya'nın uyarısının mağrur bir cevapla karşılanmasını 17 Ekim'de Belgrad'a verilen ültimatom takip etti. Sırbistan'a Arnavutluk topraklarını boşaltması için sekiz gün verilmişti. Eğer birlikler çekilmezse Avusturya-Macaristan "taleplerinin yerine getirilmesi için gereken yollara" başvuracaktı.[156]

Ültimatom başarılı oldu. 1913 sonbaharında büyük devletler Sırbistan'ın Arnavutluk'tan toprak istemesinin gayrimeşru olduğu konusunda karar birliğine vardılar. St. Petersburg'daki Dışişleri Bakanı Sazonov bile, "Mevcut ültimatoma yol açan olaylar dizisinde Sırbistan'ın sorumluluğu önceki olaylara kıyasla daha fazladır," dedi ve Belgrad'dan boyun eğmesini istedi.[157] Pasiç ültimatomu aldıktan iki gün sonra Sırp birliklerinin çekileceğini ilan etti. 26 Ekim'e kadar da Sırplar tartışmalı bölgeleri tahliye ettiler.

Sırbistan ile Ekim 1913'te yaşanan bu soğukluk Saraybosna'da kriz patlak verdikten sonra Avusturyalıların krize nasıl müdahale edeceklerine dair bazı geçmiş örnekler sağlamış oldu. Bunların içinde ilk ve en bariz olanı ültimatomun verimliliğinin görülmesi oldu. 17 Ekim tarihli Avusturya notası basının büyük desteğini almış ve Sırpların Arnavutluk'tan askerlerini çektiği haberi Viyana'da büyük sevinç doğurmuştu. Berchtold, İşkodra krizi sırasında yavaşlığı yüzünden eleştirilmiş, şimdi ise kahraman olmuştu. Sırbistan'ın Viyana ile temasları yürütme tarzı da –dozu dikkatlice ayarlanmış bir kışkırtma ve bildiğini okumanın sempati ve kibarlık maskesiyle gizlenmesi– sıkıntı verici bir izlenime neden olmuştu. Burada sadece menfaatlerin değil, diplomatik tarzların da çatışması söz konusuydu. Anlaşılan Belgrad ancak Viyana'nın ileri gittiği kadar geri gidiyor ve bunun sonucu olan aşağılanmayı da ağırbaşlılıkla kabul ediyordu. Avusturya gevşerse yoklamalar ve kışkırtmalar kaldığı yerden devam edecekti. Böylece Sırplara söz geçirmek için kaba kuvvete başvurmaktan başka çare olmadığı görüşü daha çok geçerlilik kazandı.

Balkan Savaşları, Avusturya-Macaristan için her şeyi değiştirdi. Her şeyden önce Viyana'nın ne kadar yalnız olduğunu ve diğer ülkelerin onun Balkan olaylarına bakışını ne kadar anladığını görmesini sağladı. St. Petersburg'un Avusturya düşmanlığı ve imparatorluğun

Balkanlar'daki menfaatlerini görmezden geldiği zaten bilinen bir şeydi. Asıl rahatsız edici olan diğer devletlerin kayıtsızlığıydı. Büyük devletler Avusturya'nın güney sınırında ciddi bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya olduğunu ve buna duruma göre değişen şekilde tepki verme hakkına sahip olduğunu kabul etmek istemiyorlardı. Batı devletleri geleneksel olarak Avusturya'yı Orta ve Doğu Avrupa'daki istikrarın teminatı olarak görür, o yüzden de mutlaka korunması gerektiğini düşünürdü. Ama 1913'te bu kanaat eskisi kadar geçerli görünmüyordu. Bunu zayıflatan şey Avrupa'yı her devletin bir role sahip olduğu bir jeopolitik sistemden ziyade ittifak blokları olarak görme eğilimi olmuştu. Bu görüş 1907'den sonra İtilaf Devletleri arasında hızla yer etmişti. İngiltere ve Fransa'da savaş öncesi yıllarda artan Avusturya karşıtlığı, Avusturya-Macaristan'ın günü geçmiş ve yok olmaya mahkûm bir yapı olduğu görüşünün yayılmasıyla daha da güçlenmişti. Sırp gazetelerinin söylediği gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra) "Avrupa'nın ikinci hasta adamı" olarak görülüyordu.[158]

Asıl endişe verici olan Almanların destek vermedeki isteksizliğiydi. Berlin Ekim 1913'te –verilecek desteğin daha büyük bir çatışmaya dönüşme riskinin daha az olduğu bir dönemde– Sırbistan ile karşı karşıya gelme politikasını kesin olarak desteklemişti ama onun dışında sicili temiz sayılmazdı. Galiçya'daki sınırın iki yanındaki asker sayısının zirveye çıktığı ve savaşın an meselesi olduğu Şubat 1913'te ordu bile itidal çağrısında bulunmuştu. Moltke, meslektaşı Conrad von Hötzendorf'a bir mektup göndererek kendisine Almanya'nın bir Rus saldırısı karşısında Avusturya-Macaristan'ı desteklemekte tereddüt etmeyeceğini ama "eğer savaş Avusturya tarafından başlatılırsa Almanya'nın yapacağı müdahaleyi kendi halkına meşru gösterilebilecek mazeretlere sahip olmadığını" söylemişti.[159]

Viyana'nın ana endişe kaynaklarından biri de Alman Kayzeri II. Wilhelm'in tutumuydu. Wilhelm Dışişleri Bakanlığı'nı "Bulgar. Sırp ve Yunanların muzaffer ilerleyişini yavaşlatabilecek" herhangi bir müdahalede bulunmamaları konusunda uyarmıştı.[160] Ona göre Balkan Savaşları İslam'ı Avrupa'dan sürecek tarihsel gelişimin bir parçasıydı. Eğer Balkan devletlerine Türkiye'nin aleyhine yayılmaları için izin verilirse bu sayede ortaya ileride "Birleşik Balkan Devletleri" tarzında bir konfederasyon kuracak istikrarlı devletler çıkabilirdi.

Böylece hem barış korunmuş olur hem de Avusturya ile Rusya arasında bir tampon bölge kurularak Alman ihracatı için yeni bir pazara sahip olunurdu.[161] Wilhelm bu konular üzerinde durmaya devam etti. Sırbistan'ın Adriyatik'e doğru ilerlemesiyle çıkan Kasım 1912 krizi sırasında Wilhelm açıkça Almanya'nın Avusturya'yı Sırbistan'a karşı desteklemek gibi bir yükümlülüğü olmadığını söyledi. Balkanlar'daki mevcut değişimler Viyana için "rahatsız edici" olabilirdi ama Kayzer "hangi koşulda olursa olsun Arnavutluk ya da Dıraç için Paris ya da Moskova'ya yürümeyi" düşünmezdi. Hatta 9 Kasım'da dışişlerine, Arnavutluk'un bir Sırp prensinin himayesine verilmesini kabul etmesi için Viyana'yı teşvik etmesini bile söyledi.[162]

Bu uçuk spekülasyonların Viyana'daki devlet adamlarını ne kadar huzursuz ettiğini tahmin etmek zor değildir. 22 Kasım 1912'de dostu Arşidük Franz Ferdinand ile yaptığı gizli bir görüşmede Wilhelm, ucunda Rusya ile savaşa girmek olsa bile sadece İngiltere ya da Fransa'nın müdahale etmeyeceğinden emin olması şartıyla Avusturya'yı Sırpların Arnavutluk'tan askerlerini çekmesi konusunda destekleyeceğini dile getirmişti; yalnız kalmış bir Rusya'nın böyle bir maceraya atılma ihtimalinin çok zayıf olduğunu da ekledi.[163] Ama bu hafif teşviklerin de üç gün sonra Bethmann Hollweg ve Kiderlen-Wächter'in Almanya'nın çoklu bir çözüm arayışı içinde olduğunu söylemesiyle bir anlamı kalmadı.[164] Şubat 1913'te, Balkan krizi zirvede olduğu sırada Wilhelm, Franz Ferdinand'a bir mektup gönderip eldeki meselenin mevcut silahlı zıtlaşmanın sürdürülmesini makul kılacak ciddiyette olmadığını söyleyerek kendisinden Rusya ile krizi hafifletecek adımları atmasını istedi.[165] 18 Ekim'de, Arnavutluk krizi tüm şiddetiyle devam ederken, Wilhelm, Conrad'la yaptığı bir konuşmada "sonunda büyük bir devletin kılıcına uzanmaktan başka çaresinin kalmadığı bir duruma" gelmiş olabileceklerini söyledi. Ama on gün sonra Berlin'deki Avusturya büyükelçisine Viyana'nın Belgrad'ı teskin etmek için liderlerine cömert hediyeler göndermesi ("kraldan başlayarak hepsi parayla satın alınabilir"), iki devletin askerî değişim programları uygulaması ve ticaret şartlarını iyileştirmesi gerektiğini söyledi.[166] Aralık 1913'te Wilhelm Münih'teki Avusturya sefirine Berchtold'un, Belgrad'da sağlam bir dayanak elde edebilmesi için "birkaç milyonun" yeterli olacağı teminatını verdi.[167]

25 Nisan'da gönderilen bir raporda, o tarihte St. Petersburg'da elçilik yapmakta olan eski dışişleri bakanlığı Avusturya-Almanya ilişkileri uzmanı Kont Fritz Szapáry, Almanların Balkan politikası ile ilgili kasvetli bir tablo çizmişti. Szapáry, Mart 1909'daki Bosna ilhakı krizinin sona ermesine yardımcı olan Almanya'nın kararlı desteğinin artık geçmişte kaldığını söyledi. Onun yerini "çatışmadan arınmış ve ekonomik-kültürel aktivite bölgelerinin teminat altına alınmasına odaklı bir diyalog isteği" almıştı. Rusya ile ilgili tüm Berlin ileri karakolları terk edilmişti ve Berlin önce St. Petersburg'a danışmadan adım atmıyordu. Balkan Savaşları sırasında Almanya ilgisizler arasında yer alarak Avusturya'nın elini zayıflatmış ve Viyana'ya Sırbistan'ın işgal ve tahriklerini kabul etmesi için baskı yapmıştı. Sonuç ise "Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki menfaatlerinin feda edilmesi" oldu. Bu aşırı duygusal bir yaklaşımdı, Rusya'nın Romanya ile yakınlaşmasından da etkilendiği aşikârdı ama Berlin'in Balkanlar'da ağırlığını hissettirmemesinden duyulan rahatsızlığı çok güzel özetliyordu. Berlin'in Bükreş Antlaşması'nı hemen kabul ederek Avusturya'nın Sırplara karşı denge unsuru olarak gördüğü Bulgarlarla daha avantajlı şartlarda masaya oturma fırsatını elinden alması da ayrı bir rahatsızlık konusuydu.[168]

Bu tecrit hissi 1912-1913 kışkırtmaları ile daha da artmış ve Viyana'yı tek taraflı harekete geçmeye daha hazır hale getirmişti. Viyana'daki devlet adamlarının askerî çözüme gösterdiği muhalefette zayıflama olduğuna dair işaretler de vardı. En belirgin işaret Rus seferberliği korkusunun zirvede olduğu dönemde Conrad'ın tekrar göreve çağrılmasıydı. 7 Aralık 1912 tarihli bir genel görüşmede imparator kendisine, "Tekrar genelkurmay başkanı olmalısınız," dedi.[169] Göreve geldikten sonra Conrad yine savaş istemeye devam etti ama bu yeni bir şey değildi. Asıl kaygı verici olan diğer önde gelen devlet adamlarının aşırı uygulamalardan eskisi kadar rahatsız olmamasıydı. 1912 sonbaharında hemen hemen herkes (Macaristan Başbakanı Tisza da dâhil olmak üzere) öyle ya da böyle dış politikanın askerî tehditle desteklenmesini istiyordu. Bu konuda kayda değer bir istisna olan Franz Ferdinand, 12 Ekim tarihli mektubunda Berchtold'u monarşinin Conrad'ın "cadı kazanına" çekilmesine izin vermekle itham etti. Rusya, Bulgaristan ve Almanya'yla her şey zaten diplomatik seviyede kalacaktı. Belgrad söz konusu olduğunda ise Franz Ferdinand orada

savaş isteyenlerin sadece komploculardan (kendisini sekiz ay sonra öldürecek olan grup) ibaret olduğunu eklemişti. Savaş için "herhangi bir gerekliliğin olduğuna" inanmadığını söyleyerek de sözlerini sonlandırmıştı. Savaşa girilmesi için yapılan baskının ana kaynağı, Avusturya-Macaristan tahtının "bilerek ya da bilmeyerek monarşiye zarar vermek için uğraşan" hizmetkârlarıydı.[170] Yine de 11 Aralık 1912'de, kıdemli bürokratların Schönbrunn Sarayı'nda imparatorla yaptığı görüşme esnasında, Franz Ferdinand bile her zamanki barış taraftarlığını bırakıp Sırbistan'a askerî müdahalede bulunulması gerektiğini söyledi.

Şüphesiz bu anlık bir hataydı. Berchtold ve diğer görevlilerin aksi yöndeki iddialarını duyar duymaz veliaht derhal eski görüşlerini terk etti ve Berchtold'un diplomatik çözümünü onayladığını açıkladı. Dört ay sonra ise taraf değiştirme sırası Berchtold'a gelecekti. 2 Mayıs 1913'te Müşterek Bakanlar Konseyi toplantısında, Karadağ'ın tekrar İşkodra'ya saldırması yüzünden bunalmış olan Berchtold ilk kez Karadağ'a karşı seferberlik için hazırlanılmasını kabul etti. O tarihte Karadağ tümüyle tecrit edilmiş olduğundan bu bir Avrupa savaşına ya da yerel bir savaşa yol açabilecek bir durum değildi; çünkü Sırplar bile Karadağ'dan desteklerini çekmişlerdi.[171] Berchtold sadece seferberlik ilanının bile işgalcileri Arnavutluk'tan çıkarmaya yeteceğine inanıyor ve Rusya'nın müdahale ihtimalini çok düşük görüyordu. Ama daha sonra seferberliğin bile gerekmediği görüldü; Nikola ültimatom verilmeden geri adım attı.[172] Yine de bu toplantı Viyana'nın savaşa daha meyilli hale geldiğini gösteriyordu. 1913'ün Eylül ve Ekim aylarında Sırpların Arnavutluk'u ikinci kez işgal etmesi ve Conrad'ın savaşa girmek için yalvarmasından sonra Berchtold bir kez daha, tıpkı Franz Joseph'in daha önce yaptığı gibi, gerekirse savaşa girilmesini kabul etti. Bu noktada önemli devlet adamları arasında barış isteyen sadece Franz Ferdinand ve (çok farklı nedenlerle) Tisza kalmıştı. Ültimatomun Sırp birliklerinin Arnavutluk'tan çekilmesini sağlamadaki başarısı bile tek başına askerî diplomasinin faydasını gösterme açısından yeterliydi.[173]

Bu militanca yaklaşım, Avusturya-Macaristan'ın stratejik seçeneklerini kısıtlayan ve giderek artan ekonomik kısıtlamalar konusundaki farkındalıkla kesişiyordu. Balkan Savaşı krizlerindeki kısmi seferberlik monarşinin maliyesine ağır bir yük bindirmişti. 1912 ve 1913 yıllarının ilave maliyeti 390 milyon krondu. Bu Avusturya-Macaristan

ordusunun bir yıllık masrafına yakındı ve monarşinin ekonomisinin gerilemeye başladığı bir dönemde çok önemli bir gelişmeydi.[174] Bu bağlamda Avusturya-Macaristan'ın ordusuna çok az harcama yaptığını da bir kez daha hatırlayalım; büyük devletler içerisinde sadece İtalya orduya daha az para harcıyordu. Nüfusun her yıl yüzde 0,27'si askere çağırılıyordu ve bu oran Fransa'da yüzde 0,63, Almanya'da yüzde 0,46'ydı. 1906-1912 yılları arasında imparatorluğun ekonomisi çok iyi durumdaydı ama elde edilen kazancın çok azı ordu için kullanılmıştı. İmparatorluğun 1912'deki piyade taburu sayısı nüfusunun ikiye katlanmasına rağmen, ordusunun Königgrätz ve Custoza'da Prusyalılar ve İtalyanlarla savaştığı tarih olan 1866 yılına kıyasla daha azdı. Bunun bir nedeni ikili yönetimdi; Macarlar sürekli askerî harcamalara engel oluyordu;[175] askerî harcamaların önündeki bir diğer engel de pahalı altyapı yatırımlarıyla imparatorluk içindeki ulusların gönlünü hoş tutma gayretiydi. Daha da kötüsü yaz ve sonbahar başında ilan edilen seferberlik, tarlalarda çalışacak yeterli işgücü kalmadığından, tarım gelirine büyük darbe indirmişti.[176] Hükümeti eleştirenlerin öne sürebileceği gibi, 1912-1913 yıllarında, barış dönemi seferberlikleri muazzam maliyetlere neden oldu ve imparatorluğun güvenliğini pek artırmadığı gibi ekonomiye de darbe vurdu. Görünen o ki taktik seferberlik artık imparatorluğun karşılayamayacağı bir lüks haline gelmişti. Eğer durum buysa hükümetin Balkanlar'daki krizleri çözme esnekliği büyük ölçüde azalmış olmalıydı. Taktik seferberlik seçeneği olmayan diplomasinin eskisi kadar çeşitlilik arz edemeyeceği açıktı. Artık her şey ya barış ya da savaş şeklinde yürütülecekti.

FRANSIZ-RUS İTTİFAKI'NIN BALKANLAŞMASI

1912 yazında Fransa'nın bir Balkan çatışmasında Rusya'yı destekleyip desteklemeyeceği belli değildi. 1893-1894 tarihli Fransız-Rus askerî anlaşmasının şartları bu konuda muğlaktı. 2. madde Üçlü İttifak mensubu herhangi bir ülkenin seferberlik ilan etmesi halinde Fransa ve Rusya'nın da derhal seferberlik ilan etmesini ve diğer bir görüşmeye gerek kalmadan en kısa sürede birliklerini cepheye sevk etmesini öngörüyordu.[177] Buradan da Avusturya-Macaristan'ın seferberlik ilan etmesine neden olacak bir Balkan krizinin Fransa-Rusya karşı seferberliğini ve onun da Alman seferberliğini tetikleyeceği anlaşılmaktadır.

Çünkü 1879 tarihli Avusturya-Almanya İkili Anlaşması'nın 1. ve 2. maddeleri, taraflardan birinin Rusya ya da Rusya'nın desteklediği bir devlet tarafından saldırıya uğraması halinde diğerinin yardım etmesini şart koşuyordu. Burada bir Balkan krizini bir Avrupa savaşına dönüştürebilecek bir mekanizma vardı ve Avusturya'nın kısmi ya da genel seferberlik ilan etmesi bir şey değiştirmeyecekti.

Fransız-Rus askerî anlaşmasının 1. maddesinin ancak aşağıdaki şartlarda müdahaleyi şart koşması kafa karıştırıcıdır: a) Almanya'nın Fransa'ya saldırması ya da b) Rusya'nın Almanya ya da Almanya'nın desteklediği Avusturya-Macaristan tarafından saldırıya uğraması. Bu madde Fransız askerî müdahalesi için çıtayı 2. maddeden daha fazla yükseltmekteydi. Belgenin hazırlanış tarzı en başta hazırlanmasına neden olan asimetrik ihtiyaçları da ortaya koyuyordu. Fransa açısından ittifak ve ona bağlı olan askerî yükümlülükler Almanya'ya karşı kendini savunabilmenin bir aracıydı. Rusya içinse asıl mesele Avusturya-Macaristan'dı – Fransız müzakerecilerin 2. maddedeki Avusturya-Macaristan ve Fransa arasındaki seferberlik ilişkisini anlaşmaya dâhil etmemek için çok çaba harcamış olmaları muhtemeldir. Böylece Rusların eline diledikleri zaman Balkanlar'daki hedeflerini desteklemek için bir Avrupa savaşını ateşleme imkânı verilmiş oluyordu.[178]

Fakat anayasalar gibi ittifaklar da siyasi gerçekleri ancak yaklaşık olarak yansıtabilir. Paris'teki devlet adamları 2. maddenin oluşturduğu tehlikenin farkındaydılar ve hemen Fransa'nın yükümlülüklerine açıklık getirmek için harekete geçtiler. Mesela 1897'de Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki Otuz Gün Savaşı sırasında Dışişleri Bakanı Gabriel Hanotaux, St. Petersburg'a Fransa'nın bir Avusturya-Macaristan müdahalesini *casus foederis* (anlaşmaya uyma nedeni) olarak kabul etmeyeceğini bildirmişti.[179] 1908-1909 krizine de Fransa'nın ne kadar isteksiz müdahil olduğunu daha önce görmüştük; Fransa bu krizin kendisinin ya da Rusya'nın "hayati menfaatleri" için ciddi bir tehlike oluşturmadığını iddia etmişti.[180] 1911'de Fransa'nın talebi üzerine anlaşmanın maddeleri değiştirildi. Seferberlik yükümlülüğü sadece Almanya'nın seferberlik ilan etmesiyle sınırlandırıldı; Avusturya'nın tam ya da kısmi seferberlik ilan etmesi halinde Rusya ve Fransa kendi hareket tarzlarına birlikte karar vereceklerdi.[181]

1912'de bu eğilim tersi yöne döndü ki bunun savaştan önceki en önemli politika düzenlemelerinden biri olduğu görülecekti. Yıllardır Fransa'yı Balkanlar'daki siyasi gelişmelerden soyutlamak için çırpınan Fransız hükümeti artık Balkanlar'da çıkacak bir silahlı çatışmaya tepki vermeyi yükümlülükleri arasında kabul ediyordu. Bu değişimin başlıca sebebi 14 Ocak 1912 ve 21 Ocak 1913 tarihleri arasında başbakanlık ve dışişleri bakanlığı yapan ve daha sonra cumhurbaşkanı olan Raymond Poincaré'ydi. Poincaré göreve geldiğinin ertesi günü "Rusya ile ilişkileri en üst düzeyde tutacağını ve Fransa'nın dış politikasını tümüyle aralarındaki ittifakla ahenk içerisinde yürüteceğini" ilan etti.[182] Daha sonraki Fransız dışişleri bakanları için bu tür programlı açıklamalar yapmak hayli sıradışı olacaktı. Paris'te Aleksandr İzvolski ile yapılan bir dizi görüşmenin ardından Poincaré, Rusya'ya, bir Avusturya-Sırbistan sürtüşmesinden çıkabilecek bir savaşta Fransa'nın desteğine güvenebileceği teminatını verdi.[184] Kasım 1912'de İzvolski'ye, Fransız hükümetinin "[Fransa'nın] desteğinden yana endişe duymak" için hiçbir nedeni olmadığını söyledi.[184]

Bu noktaya nasıl gelindiğinin izini sürmek kolay değildir. Poincaré'nin Alman tehdidine kafayı takmış olması itici etkenlerden biri olarak görülmektedir. Almanlar Poincaré'nin memleketi olan Lorraine'i 1870'te ele geçirdiğinde kendisi on yaşındaydı ve ailesiyle birlikte kaçmak zorunda kalmıştı. Oturdukları kasaba olan Barle-Duc, Fransızların savaş tazminatı ödemesinin beklendiği üç yıl boyunca Alman işgali altında kaldı. Bu Poincaré'nin Boulanger tarzı bir intikamcı olduğu anlamına gelmeyebilir ama Almanlara olan güvensizliğinin değişmeden kaldığı bir gerçektir; Almanların Rusya ve Fransa ile ilişkilerde detantı sağlama konusunda samimi olduğuna hiçbir zaman inanmamıştır. Poincaré'ye göre Fransa'nın güvenliğinin anahtarı Fransız-Rus İttifakı'nın güçlendirilmesiydi.[185] Ayrıca, paralel politikaların karmaşa yarattığı Agadir krizi sırasında yaşananların tekrar etmesini istemiyordu. Burada kişiliği önemli bir rol oynamıştı; kendisi açıklığı severdi ve hedeflerine doğru kayda değer bir istikrarla ilerlemişti. Paul Cambon'a göre Poincaré'nin "katılığı" onun "diplomasideki tecrübesizliğini ve bir hukuk adamının zihin yapısına sahip olmasını" yansıtıyordu.[186] Kardeşi Jules'a göre onun zihninde "her şey bir dosyada olduğu gibi numaralı, sınıflandırılmış ve kayıtlı" idi.[187]

Ama Fransız güvenlik politikasını daha saldırgan bir tutumla yürütmeyi isteyen sadece Poincaré değildi. Agadir krizinden sonra tarihçilerin tabiriyle bir "Milliyetçi Canlanma"nın yaşanması sayesinde kendisi o makama gelebilmişti. Dreyfus Olayı'nın ardından Cumhuriyetçi siyasetçiler Fransız güvenlik politikasında savunma ağırlıklı bir yol izleyerek sınır tahkimatları, ağır silahlar ve "ordu millet" kavramına dayalı kısa eğitimlere ağırlık vermişlerdi. Ama Agadir krizinden sonraki yıllarda Fransa aksine orduyla tekrar profesyonel bir şekilde ilgilenmeye başlamış, uzun eğitim sürelerinin yanı sıra daha merkezî ve etkili bir komuta yapısının gerekliliğini kabul etmiş ve bir sonraki savaş için eşi benzeri görülmemiş derecede saldırgan bir yaklaşım benimsemişti.[188] Aynı zamanda 1905'te halk arasında hâkim olan pasifist ve antimilitarist hava da dağılmaya başlamıştı. Fransa'nın tümü milliyetçilik rüzgârına kapılmış değildi –genelde genç ve entelektüel Parisliler bu akımdan etkilenmişlerdi– ama askerî gücün takviyesi Cumhuriyet'in canlandırıcı hedeflerinden biri haline geldi.[189]

Muhtemelen İtalyanların Libya'ya saldırısı ve Osmanlıların Avrupa'daki topraklarını kaybetmesi Poincaré'yi Balkanları da stratejik düşüncesine dâhil etmeye yönlendirdi. Mart 1912 gibi erken bir tarihte İzvolski'ye, yerel Balkan krizleri ile daha büyük jeopolitik önem taşıyan meseleler arasındaki eskiden beri var olan farklılığının "artık pratik bir öneminin kalmadığını" söyledi. Avrupa ittifaklarının mevcut yapısı dikkate alındığında "Balkanlar'daki bir karışıklığın Avrupa'nın dengesini bozmaması" mümkün görünmüyordu. Balkanlar nedeniyle Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında çıkacak bir silahlı çatışma Avusturya-Almanya İttifakı için bir *casus foederis* olacaktı; bu da akabinde Fransız-Rus İttifakı'nı devreye sokacaktı.[190]

Poincaré, Balkanlar'da Rusları desteklemenin risklerinden haberdar mıydı? Fransız başbakanı ile Rus dışişleri bakanı Sazonov arasında Ağustos 1912 tarihli St. Petersburg ziyareti sırasında yapılan bir konuşma bu konuya ışık tutmaktadır. Poincaré Sırplarla Bulgarların bir anlaşma imzaladığını biliyordu, çünkü Nisan ayında İzvolski kendisine bu konuda malumat vermişti ama anlaşmanın içeriğinden haberi yoktu.[191] Fransız dışişleri bakanlığı bu konuda Rusya'dan bir açıklama istediğinde cevap alamamıştı (Sazonov daha sonra Poincaré'ye verilecek cevabı kasten geciktirdiğini çünkü Fransız basınına sızmasından endişe ettiğini söyleyecekti).[192] Ağustosta St. Petersburg'da

dışişleri bakanı ile yaptığı bir görüşme sırasında Poincaré aynı soruyu tekrarladı. Sazonov Rusça bir belge çıkarmış ve onu Poincaré için Fransızcaya çevirtmişti. Detaylar, özellikle de Türkiye ve gerekirse Avusturya'ya karşı seferberlikle ilgili olan bölümler şok ediciydi. Üstelik hâlâ Osmanlıların elinde olan Makedonya'nın iç bölgelerinin nasıl paylaşılacağı ve bu konuda Rusya'nın hakemliğinin esas alınacak olması, Poincaré'nin tabiriyle neredeyse anlaşmanın her satırında tekrar edilmişti. Toplantıdan sonra aldığı notlar başbakanın ne kadar şaşırdığını göstermektedir:

> Anlaşma sadece Türkiye'yle değil, Avusturya'yla da yapılacak bir savaşın tohumlarını bünyesinde barındırıyor. Üstelik Rusya'nın Slav krallıkları üzerindeki hâkimiyetini onaylıyor, çünkü Rusya'yı her konuda hakem olarak tanımlıyor. Bay Sazonov'a bu anlaşmayla bana verilen malumat arasında hiçbir ilgi olmadığını söyledim ve işin aslı, bu anlaşma savaş maksatlı olduğu gibi sadece Sırplar ve Bulgarların hedeflerini değil, onların Rusya tarafından nasıl teşvik edildiğini de gösteriyor.[193]

Rusya'nın Balkan politikasıyla bu kadar içli dışlı olmasından endişe eden sadece Poincaré değildi. St. Petersburg'daki Fransız elçiliğinde görevli olan Jean Doulcet aynı tarihlerde Balkan anlaşmalarının aslında bir toprak paylaşımı anlaşması olduğunu söyledi; onlar için Rusya'nın desteği "Rusların Avusturya'yı hiç dikkate almayacağı ve Avusturya'nın menfaatlerini hiçe sayarak Türkiye'nin ortadan kaldırılması için harekete geçecek olması" demekti.[194]

Bu noktada Poincaré'nin Balkanlar'da St. Petersburg'u desteklemeye devam etme konusunda şüphelerinin olması beklenebilirdi. Ama anlaşılan Rusya'nın bölgenin karmaşasına ne kadar dâhil olmuş olduğunu görmesi tam tersi bir etki yarattı. Belki de Rus politikasının yapısı gereği, Balkanlar'da çıkacak bir çatışmanın ayrı bir hadise olarak değil de ittifak bünyesinde ele alınması gerektiğini takdir etmişti. Diğer bir etken de Poincaré'nin, Rusya'nın Almanya'ya karşı yürütülecek bir savaşa tam destek vermesinin Balkanlar'da çıkacak bir savaşın ardından gerçekleşeceğine dair –Fransız ordusu tarafından da paylaşılan– inancıydı. Poincaré'nin askerî danışmanları ona bir Avusturya-Sırbistan savaşının Avusturya ordusunun yarısını ya da üçte ikisini meşgul edeceğini, böylece Rusların rahatça ordularının

büyük bölümüyle Almanya'ya yüklenmesinin mümkün olacağını, dolayısıyla Almanların da kuvvetlerinin büyük bölümünü doğu cephesine sevk etmek zorunda kalmasıyla batıda Fransa'nın üzerindeki baskının azalacağını söylemişti.[195]

Bu değişikliğin nedeni her ne olursa olsun 1912 sonbaharında Poincaré, Rusya'nın Balkanlar'a yönelik askerî müdahalesini kesin bir şekilde destekler hale gelmişti. Eylülün ikinci haftasında, Balkan Savaşı ufukta görünürken, Fransa Başbakanı, İzvolski ile yaptığı bir görüşme sırasında ona Osmanlıların Bulgaristan'ı yenmesi veya Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırması durumunda "Rusya'nın pasif konumunu bırakmak zorunda kalabileceğini" söyledi. Eğer Rusya, Avusturya-Macaristan'a savaş açıp buna bağlı olarak Almanya'nın müdahalesini tetiklerse (İkili Anlaşma'nın şartları gereğince bu kaçınılmazdı) "Fransız hükümeti bunu *casus foederis* olarak kabul edecek ve Rusya'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmede bir an bile tereddüt etmeyecekti".[196] Altı hafta sonra, savaş sürmekte iken, İzvolski, Sazonov'a Poincaré'nin "belli şartlar altında savaşa girmenin gerekliliğini" kabul ettiğini ve Üçlü İtilaf'a mensup devletlerin kazanacağına inancının tam olduğunu söyledi. İzvolski bu güvenin temelinde Fransız genelkurmayının kısa süre önce başbakana teslim etmiş olduğu detaylı analizin yattığını da ekledi.[197]

Gerçekten de Poincaré sorumluluklarını o kadar ciddiye alıyordu ki kimi zaman Rusya'yı gereğinden önce eyleme sevk etme tehlikesi bile oluyordu. 4 Kasım 1912'de, Birinci Balkan Savaşı başladıktan bir ay sonra, Sazonov'a bir mektup göndererek Rusya'nın Fransa ve İngiltere'ye katılarak Avusturya'nın çatışmaya müdahalesine daha başlamadan karşı çıkılmasını teklif etti.[198] Bu öyle beklenmedik bir teklifti ki İzvolski durumu açıklamak için Sazonov'a bir mektup yazdı. Büyükelçi yakın zamana kadar Fransa hükümetinin hiçbir şekilde Balkan çatışmalarına dâhil olmak istemediğini belirtmişti ama kısa süre önce bu durum tümüyle değişmişti. Paris artık "Avusturya-Macaristan'ın herhangi bir toprak işgalinin Avrupa'daki dengeleri altüst edeceğini ve *Fransa'nın hayati menfaatlerini etkileyeceğini*" kabul ediyordu (burada Fransızların Bosna ilhak krizi sırasındaki ilgisizliğini meşrulaştırmak için kullanılan dilin tam tersi kullanılmıştı). İzvolski'ye göre Poincaré'nin Balkan meselelerine dâhil olma konusundaki bu hevesi Fransız dışişlerinin bakış açısının kökten değiştiğini gösteri-

yordu. İzvolski, St. Petersburg'daki dışişleri bakanlığına da derhal bu durumdan faydalanmasını ve en kısa sürede hem Fransa hem de İngiltere'nin desteğini almasını tavsiye etti.[199]

Kasım ortasına gelindiğinde Sazonov gerçekten de Avusturya'nın Sırbistan'a (en azından Arnavutluk'taki Sırp birliklerine) saldıracağını düşünüyor, Londra ve Paris'in Rusya'nın silahlı müdahalesine nasıl tepki vereceğini öğrenmek istiyordu. Grey'in cevabı her zamanki gibi muğlak oldu; ona göre bu akademik bir soruydu ve "kişi henüz başlamamış bir savaşa nasıl tepki vereceğini bilemezdi".[200] Poincaré'nin cevabı ise tam tersine Sazonov'dan açıklama istemek oldu. Rus hükümeti tam olarak neyi amaçlıyordu? Bu mutlaka açıkça ifade edilmeliydi. Aksi takdirde "Fransız hükümeti inisiyatifi ele aldığında müttefikinin taleplerini karşılamada yetersiz kalabilir ya da çok aşırı gidebilirdi". Ruslar bir Balkan krizinin gerçekleşmesi halinde Fransızların kendilerini destekleyeceğinden şüphe etmemeliydiler. "Eğer Rusya savaşa girerse Fransa da aynısını yapacaktır, çünkü böyle bir durumda Almanya'nın Avusturya'yı destekleyeceğini biliyoruz," diyordu Poincaré.[201] Sadece birkaç gün sonra Paris'teki İtalyan elçisi ile yaptığı görüşmede Poincaré "Avusturya-Sırbistan savaşının genel bir savaşa dönmesi halinde Rusya'nın Fransız ordusunun desteğine güvenebileceğini" söyledi.[202]

Poincaré anılarında bu teminatları verdiğini şiddetle reddediyordu.[203] İzvolski de tarafsız bir tanık sayılmazdı. Bosna krizini kötü yönettiği için St. Petersburg'daki kariyerini mahveden biriydi; bu yüzden makamını kaybedip daha düşük bir göreve geçmek zorunda kalmıştı ve Aehrenthal ve Avusturya'dan nefret etmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Meslektaşı (ve eski astı) Sazonov'un Balkanlarla ilgili olaylarda cesaretini artırmak için yalan söylemiş olabilir miydi? Poincaré'nin ileride söyleyeceği gibi belki de ittifakın sağlamlaştırılmasında kendi rolünü büyük göstermek için Fransa başbakanının sadakatini abartmış olması mümkün müydü?

Bunlar makul varsayımlardır ama deliller aksini göstermektedir. Örneğin İzvolski'nin 12 Eylül'de bildirdiğine göre Poincaré'nin Balkanlar'da başlayacak bir krizin bir kıta savaşına dönüşmesi halinde Fransız ordusuna duyduğu güvenin tam olduğu yönündeki beyanatı –İzvolski'nin bağımsız olarak haberdar olamayacağı– 2 Eylül tarihli bir genelkurmay muhtırasıyla da teyit edilmiştir; bu da en azından söz

konusu konuşmanın gerçekleştiğini kanıtlamaktadır.[204] İzvolski'nin 17 Kasım'da kaydettiği üzere Poincaré'nin harekete geçmek için sabırsızlandığı iddiası da doğrudur; Poincaré aynı şeyleri 1914 Temmuz Krizi sırasında günlüğüne de yazmıştır. Ayrıca eski başbakan ve dışişleri bakanı Alexandre Ribot gibi destekleyici tanıklar da bulunmaktadır. Çok zeki bir gazeteci ve siyaset bilimci olan Ribot sonbahar 1912'de birkaç kez Poincaré ile görüşmüştür. 31 Ekim 1912 tarihli özel bir notta Ribot şunları yazmıştı: "Poincaré Sırpların Üsküp'ü tahliye edeceğine inanmıyor ve eğer Avusturya müdahale ederse Rusya'nın da müdahale etmekten başka şansı kalmayacak. Almanya ve Fransa bağlı oldukları anlaşma şartları gereğince devreye girecekler. Bakanlar kurulu bunu tartıştı ve Fransa'nın yükümlülüklerine sadık kalmasına karar verdi."[205]

Poincaré'nin rota değişikliğine kıdemli devlet adamları ve bürokratların tepkileri farklı oldu. Başbakanın Almanya'ya güvensizliği ve *casus foederis* üzerine görüşleri, dışişlerinde Slav uluslarına sempatisi ve Alman düşmanlığı ile bilinen bir altkültürde olumlu karşılık buluyordu. Ayrıca Poincaré ordunun üst kademelerinden de büyük oranda destek alıyordu. Fransa Genelkurmay Başkanlığı 2. Bürosu'nda görevli olan Albay Vignal, 2 Eylül 1912 tarihli raporunda (Poincaré'nin Rus elçisiyle görüşmesinde sözünü ettiği belge) başbakana *Balkanlar'da başlayacak bir savaşın* İtilaf'ın zafer kazanması için en müsait şartları içereceğini yazmıştı. Çünkü Avusturyalılar Güney Slavlarıyla uğraşmak zorunda kalacak, Almanya da batıdaki birliklerinin büyük bölümünü Rus saldırısına karşı savunma maksadıyla doğuya sevk edecekti. Bu şartlar altında "Üçlü İtilaf'ın zafer kazanma ihtimali azami seviyeye çıkacak ve Avusturya'nın Balkanlar'daki yerel başarılarına rağmen Avrupa haritası yeniden çizilecekti".[206]

Ama bu yeni yönelimi eleştirenler de vardı. Londra Büyükelçisi Paul Cambon, Birinci Balkan Savaşı'nın başında Poincaré'nin Avusturya-Macaristan'la savaşmaya ne kadar hazır olduğunu görünce hayret etmişti. 5 Kasım 1912'de Paris'e geldiği sırada Paul kardeşi Jules'e bir mektup göndererek Poincaré'nin marifeti olan, Avusturya'yı doğrudan eleştiren ve Viyana'yı "düşüncesiz, sabırsız ve tedbirsiz" olmakla suçlayan *Le Temps* makalesinden şikâyet etti. Paul maktubunun devamında 2 Kasım Cumartesi akşamı Poincaré ile yaptığı bir konuşmadan da bahsediyordu. Cambon, Poincaré'ye şöyle bir öneri

sunmuştu: Avusturya'nın Balkanlar'ın herhangi başka bir bölümünde gözü olmadığı teminatını vermesi karşılığında Fransa, Avusturya'nın sadece bir "taş yığını" olan Yeni Pazar Sancağı'nı almasına müsaade edebilirdi. Başbakanın cevabı ise onu şaşırtmıştı: "Avusturya gibi savaşa girmemiş ve hakkı olmayan bir devletin böyle bir karşılık elde etmesine izin verilemez; bu Fransız halkını rahatsız eder ve Üçlü İtilaf'a zarar verir." Poincaré şöyle devam etmişti: "Savaşın başından beri çok şey yapmış olan Fransa'nın ise –Cambon burada parantez içerisinde bir ünlem işareti koymuştu– bir karşılık talep etme hakkı vardır, mesela Ege Denizi'nde bir ada gibi." Ertesi sabah (3 Kasım Pazar), geceyi bu konuşmayı düşünerek geçirdiği belli olan Cambon itirazlarını dile getirmek için Poincaré'yi görmeye gitti. Başbakana Sancak'ın savaşa girmeye değmeyeceğini söyledi; bir Ege adası ise değerinden çok daha fazla belaya neden olurdu. Cambon ayrıca Poincaré'nin kamuoyu baskısı altında olduğu iddiasından da şüpheliydi. Poincaré'nin iddiasının aksine Fransız kamuoyu bu meselelere karşı "kayıtsız" bir tutum içindeydi. Cambon'a göre asıl önemli olan hükümetin durgun olan ortamı karıştırıp çözülmesi imkânsız bir sorun ortaya çıkarmaktan kaçınmasıydı. Poincaré bunların hiçbirini dikkate almamış ve konuşmayı sona erdirmişti:

> "Görüşlerimi Bakanlar Kurulu'na takdim ettim," dedi Poincaré. "Onayladılar, bu artık Kabine'nin kararı ve geri dönemeyiz."
>
> "Ne demek artık geri dönemeyiz?" diye sordum. "İki üç bakan dışında kabinedeki bakanların hiçbiri dış politikadan anlamaz ve bu tür konular her daim tartışmaya açık kalabilir."
>
> "Bu hükümetin kararı," diye cevap verdi, "daha fazla üstelemek anlamsız."[207]

Bu konuşmanın asıl dikkat çekici yanı konusu, yani Avusturya'nın Sancak'ı alıp almaması, Avusturya'nın birliklerini bölgeden çekmesi ve bölgeyi Sırbistan ve Karadağ'a bırakması değildir. Çünkü bu meseleler geçmiş ve unutulmuştu. Asıl önemli olan Poincaré'nin Fransa'nın Balkan meselelerine katılımının gerekliliğine olan bakışıydı: Avusturya'nın Sancak'ı alması karşılığında telafi olarak Fransa'ya bir Ege adasının verilmesinden bahsetmesi gibi. Bundan daha da tehlikelisi –ki sadece Cambon'un mektubunda değil, Ribot'nun notunda da geçmiştir– Fransa'nın Balkan politikasının artık yeni gelişen durumlara

göre şekillendirilmeyip, alınan kararlardan geri dönmenin mümkün olmadığını düşündürecek derecede değişmez hale gelmesidir.

PARİS HIZI ARTIRIYOR

19 Aralık 1912 tarihli bir mektupta Paris'teki Rus askerî ataşesi Albay İgnatyev, Fransız savaş bakanı Alexandre Millerand'la yaptığı uzun ve aydınlatıcı bir konuşmayı aktarmıştı. Millerand, Avusturya'nın Sırbistan ve Galiçya sınırlarına asker yığmasını gündeme getirmişti:

> Millerand: Sizce Avusturya seferberliğinin hedefi nedir?
>
> Ben [İgnatyev]: Bu konuda tahmin yürütmek zor ama Avusturya'nın Rusya ile savaşma ihtimaline fazlasıyla savunma ağırlıklı baktığı kesindir.
>
> Millerand: Peki ama Sırbistan'ın* işgal edilmesinin size doğrudan bir savaş çağrısı [*vizov*] olduğunu düşünmüyor musunuz?
>
> Ben: Bu soruya cevap veremem ama bir Avrupa savaşı ve böyle bir savaşı tetikleyecek bir adım atmak istemediğimizi biliyorum.
>
> Millerand: Yani Sırbistan'ı kendi başına mı bırakacaksınız? Elbette bu sizin bileceğiniz bir iş. Ama bu bizim eksikliğimiz olarak görülemez. Biz hazırız [*Mi gotovi*].[208]

İgnatyev, Millerand'ın, sorularına verilen bu tarafsız cevaplardan "rahatsız olduğunu" ifade etmişti. Fransız bakanına göre mesele Arnavutluk, Sırplar ya da Dıraç meselesi değil, "Balkanlar'daki Avusturya hâkimiyeti" meselesiydi. Bu da Rusya'nın kesinlikle görmezden gelemeyeceği bir gerçekti.[209]

Dışişlerinde pek tecrübesi olmayan, kariyeri jeopolitik meselelerden ziyade yaşlılara emekli maaşı bağlanması, işçilerin eğitim ve yaşam şartları gibi konularla uğraşmakla geçmiş saygın bir sosyalist siyasetçi olan Fransız savaş bakanının bu sözleri dikkat çekicidir. Yine de Poincaré'nin yakın dostu olan Millerand 1912'de Fransız milliyetçi canlanmasının liderlerinden biri olacaktı. Azmi, çalışkanlığı ve vatanseverliği ile tanınan bakan askeriyenin moralini yerine getirip

* Millerand'ın burada neyi kastettiği belirsizdir. zira 1912'de Sırbistan'da bir Avusturya "işgali" olmamıştı. Millerand muhtemelen Bosna'nın ilhakından söz ediyordu. Bu durumda burada kullanılan sözcük Millerand'a değil, İgnatyev'e ait olabilir.

ordu komutasının özerkliğini iade etmek istemesine ek olarak Fransız halkına savaşçı bir ruh da aşılamak istiyordu.[210] İgnatyev'e söyledikleri 1912-1913 kışındaki Balkan krizinde Fransız devlet adamları arasında hâkim olan görüştü. "General Castelnau bana iki kez şahsen savaşa hazır ve istekli olduğunu söyledi," demişti İgnatyev. Gerçekten de Fransız hükümetinin tamamı "Avusturya ve Almanya'ya karşı gerektiği takdirde sadece diplomatik vasıtalarla değil, askerî güçle de destek vermeye" hazırdı. İgnatyev'e göre bu hazırlığın nedeni Fransızların bir Balkan savaşının kendileri için daha büyük bir savaşa en uygun şartlarda girme imkânını sağlayacağına inançlarıydı; çünkü böyle bir savaş Almanya'yı tüm dikkatini Rusya'ya çevirmek zorunda bırakacaktı.[211] Gerçekten de 1912'nin Kasım ve Aralık aylarında Fransa'dan gelen mesajlar o kadar şevk doluydu ki Sazonov bile gayriresmî olarak Fransızları sakin olmaya davet etmek zorunda kaldı.[212]

Bu politikanın arkasındaki irade Poincaré'ydi. Fransız dış politikası üzerinde bir etkileri olmadan çok sayıda dışişleri bakanı ve başbakan gelip geçmişti. Ama Poincaré bir istisnaydı. İstenmeyen etkileri bertaraf etmek için hem başbakanlık hem de dışişleri bakanlığı makamını kullanmıştı. Dışişlerine hep erken gelir ve çok çalışırdı ki bu o dönemin sakin bakanlık ofisi için istisnai bir durumdu. Bütün evrakları bizzat okuma ve hepsiyle ilgili not alma konusunda ısrar eder ve kendi mektuplarını mutlaka kendisi açardı; bazen kendi mektuplarını bile yazdığı söyleniyordu. Ocak 1914'te ifade ettiği gibi, diplomatların hükümetin politikasını diledikleri gibi yorumlayarak uygulamasından hiç hoşlanmazdı.[213] Dışişleri bakanlığının kontrolden çıkmasına engel olmak için Poincaré, tıpkı yüzyıl başında Delcassé'nin yaptığı gibi, güvendiği bürokratlardan oluşan bir iç kabine kurdu.

Ocak 1913'te Poincaré cumhurbaşkanı seçildi ve başbakanlıktan cumhurbaşkanlığına geçen ilk kişi oldu. Bunun, en azından teoride, dış politikayı şekillendirme kapasitesini azaltması gerekirdi çünkü cumhurbaşkanlığı, her ne kadar imtiyazlı olsa da diğerleri kadar önemli bir makam sayılmazdı. İki temsilciler meclisi tarafından seçilen cumhurbaşkanının "bovlingde lobutları dizen çocuk" gibi davranması, beklenip düşen kabineleri toplaması istenirdi.[214] Ama eski başbakan dizginleri bırakmaya hiç niyetli değildi. Poincaré seçilmeden önce cumhurbaşkanlığı makamının kendisine sağladığı tüm anayasal hakları sonuna kadar kullanmayı düşündüğünü açıkça ifade etmişti – engin

anayasa ve hukuk bilgisi sayesinde bu konuda rahatça konuşmaktan çekinmiyordu. Hatta 1912'de siyaset bilimiyle ilgili bir kitapçık yayımladı. Bu kitapçıkta cumhurbaşkanının yetkilerinin –mesela meclisi kapatma hakkının– hayati anayasal istikrar unsurları olduğunu öne sürerek cumhurbaşkanının mutlaka uluslararası ilişkilerde öncelikli bir rolünün olması gerektiğini söyledi.[215]

Poincaré cumhurbaşkanı seçildikten sonra dolaylı nüfuzunu kullanarak dışişleri bakanlığına zayıf, tecrübesiz ya da kendisiyle aynı stratejik ve siyasi görüşleri paylaşan –hatta mümkünse bu üç özelliği birden taşıyan– kişilerin gelmesini sağladı. Mart 1913'te Poincaré'nin yerine gelen Charles Jonnart buna bir örnektir. Eski Cezayir genel valisi olan Jonnart, dış politika hakkında hiçbir şey bilmiyordu ve görevini yerine getirebilmek için Poincaré'nin adamı olan siyaset dairesi başkanı Maurice Paléologue'a bağlıydı.[216] 26 Ocak 1913'te Poincaré günlüğüne şunları yazmıştı. "Jonnart hâlâ emrimde. Her sabah Quai d'Orsay'ye gidiyorum."[217]

Fransa hükümeti ittifakın kapsamını Balkanlar'da Rusya'ya destek verecek şekilde genişletirken Fransız-Rus askerî anlaşmasının şartlarında da önemli değişikler yaşanmaya başlanmıştı. Fransız genelkurmay başkanlığı Suhomlinov'un 1910 tarihli seferberlik planı yüzünden telaşa kapılmıştı, çünkü bu yeni plan seferberliğin mevzilenme yeri olarak Polonya kanadını değil, oradan yüzlerce kilometre gerideki bölgeleri kabul etmişti ki bu da batıya dönük bir saldırının düzenlenme süresini fazlasıyla uzatacak ve anlaşmanın üzerine kurulu olduğu eşzamanlılık varsayımına büyük darbe indirecekti.[218] 1911'deki yıllık Fransız-Rus Genelkurmay görüşmelerinde Fransız heyeti Ruslardan bu konuya açıklık getirmelerini istedi. Rusya Genelkurmay Başkanı Yakov Jilinski'nin verdiği cevap pek tatmin edici olmadı. Jilinski, Rus ordusunun seferberliğin on beşinci gününden itibaren taarruza geçmek için elinden gelen her şeyi yapacağına söz verdi. Ama ordunun gereken sahra toplarını ve makineli tüfekleri bulundurmasının 1913 sonu ya da 1914 başını bulabileceğini de itiraf etti.[219]

Savaşın başlaması halinde Rusya'nın ne kadar askeri ne kadar çabuk seferber edeceği ve onları nereye sevk edeceği sorusu 1912-1913 Fransız ve Rus kurmay subayları arasındaki görüşmelerin ana maddesi oldu. Temmuz 1912'de yapılan bir görüşmede Fransız Genelkurmay Başkanı Joseph Joffre, Ruslardan Doğu Prusya ve Galiçya cephele-

rindeki rayları çift sıra döşemelerini istedi. Hatta asker sevkiyatını azami seviyeye çıkarabilmek için bazı rayların dört sıra döşenmesi bile gerekebilirdi. Temmuz 1912'deki Fransız-Rus Deniz Kuvvetleri Kongresi'nde iki donanmanın işbirliği yapması yönünde karar alınması da bu çabaların bir sonucu olacaktı. Ayrıca Rusların verdiği teminatlarda da bir düzelme görülüyordu. 1912'de Jilinski 15 gün içerisinde 800.000 asker ile Almanya'ya saldırmayı taahhüt ederken ertesi yıl, yapılan iyileştirmeler sayesinde, bunu 13 güne indirdi.[220] Seferberliğin hedefi ayrı bir tartışma konusuydu. Kurmaylar arasındaki görüşmelerin kayıtları Fransızların hiç durmadan Rusya'nın seferberlikte asıl hedef olarak Avusturya yerine Almanya'yı kabul etmesini sağlamak için çırpındıklarını göstermektedir. Fransızlar Balkanlar'ın meşru bir savaş nedeni oluşturabileceğini kabul etmeye gönüllü olsalar da eğer Ruslar tüm güçleriyle Habsburg İmparatorluğu'na yüklenip Fransızları Almanlarla baş başa bırakırlarsa ittifakın (Fransızlar açısından) hiçbir anlamı kalmazdı. 1912'deki toplantıda bu endişe gündeme getirildiği zaman Jilinski Rusların dikkate alması gereken başka tehditlerin de olduğunu söyleyerek itiraz etti. Avusturyalılar da stratejik demiryollarını geliştiriyorlardı ve bölgenin milletin morali üzerindeki etkisi dikkate alındığında Ruslar Balkanlar'da bir yenilgi riskini göze alamazlardı. İsveç ve Türkiye de tehdit oluşturuyordu. Ama Joffre ısrarla "Alman kuvvetlerinin yenilgiye uğratılması" ile ittifakın karşı karşıya olduğu tüm sorunların ortadan kalkacağını söyledi. O yüzden "ne pahasına olursa olsun" bu hedefe odaklanmak zorunluydu.[221] Görüşmelerden sonra Genelkurmay'ın hazırladığı bir raporda sonuç olarak kısaca "Rus komuta kademesinin Almanya'nın esas düşman olduğunu kabul ettiği" yazıldı.[222]

Poincaré Rusları bu konuda ikna edebilmek için elinden gelen her şeyi yaptı. 1912'de St. Petersburg'a doğru yola çıkmadan önce Joffre'a ev sahibi ile hangi konuları öncelikli olarak tartışması gerektiğini sordu. Genelkurmay başkanı "demiryollarının geliştirilmesi dışında bir şey demedi".[223] Poincaré, Rusya'nın başkentine vardıktan sonra tüm muhataplarına demiryolu meselesini sordu: "Onun [Çar II. Nikolay] bu yöndeki bir iyileştirmeyle ne kadar ilgilendiğimizi anlamasını istedim"; "ona [Sazonov] demiryollarının iki ya da dört katına çıkarılmasının önemini anlattım" vb.[224] Poincaré'nin notları Rus hükümetinde Kokovtsov ile komuta kademesi arasında süren

güç mücadelesine dair ipuçları da içermekteydi. Rusya Başbakanı, Balkanlar merkezli bir plana kuşkuyla bakıyordu çünkü bir maliyeci olarak, alınan muazzam miktardaki borçların demiryollarının genişletilmesi gibi ticari değerleri şüpheli alanlara yatırılmasından rahatsızdı. Poincaré'ye demiryolu meselesini incelemekte oldukları cevabını verdiğinde Poincaré "bu incelemede çok acele edilmesi" hususunda ısrar etti çünkü ona göre "savaşın sonucunu Almanya'yla Rusya arasındaki cephenin tayin etmesi" muhtemeldi. Kokovtsov'un bu her an çıkabilecek savaşa dair varsayımı nasıl karşıladığını tahmin etmek zor değildir. Poincaré sadece meslektaşının, Rus ordusunun maliye bakanına [yani Kokovstov'a] danışmadan askerî harcamaların tahsisatına Fransız hükümetinin taleplerine göre karar vermeye kalkışması fikrinden "rahatsız" göründüğünü yazdı.[225] Poincaré her fırsatta Ruslara bu konuda baskı yapmaya devam etti.[226]

Fransızlar Ruslara telkin ettikleri şeyi kendi ülkelerinde de hayata geçirdiler. Agadir krizinin zirvede olduğu Temmuz 1911'de Joseph Joffre'un genelkurmay başkanı olmasıyla Fransız stratejisi, kendisini "taarruz ekolüne" adamış birinin ellerine teslim edildi. Fransız stratejistler Almanya ile yapılacak bir savaşta hep savunmada kalmayı düşünme eğilimindeydiler. XV (1903) ve XVI (1909) numaralı sefer planları ilk safhada birliklerin savunmaya geçirilmesini, ardından düşmanın hedefi kestirildikten sonra belirleyici karşı saldırılara geçilmesini öngörüyordu; bu plan Suhomlinov'un 1910 tarihli seferberlik planından çok farklı değildi. Fakat Joffre XVI. sefer planını değiştirerek Alsace'tan Alman topraklarına yapılacak bir taarruzu da dâhil etti, çünkü rakibinin iradesini "ancak taarruz ile kırabileceğine" inanıyordu. Ayrıca Fransa'nın ittifakını ve İtilaf ortaklarını kendisinden öncekilere göre çok daha fazla dikkate alarak çalıştı. 1911, 1912 ve 1913'teki kurmay subaylar arası toplantılarda Fransız tarafının itici gücü Joffre'du; Rus meslektaşı Jilinski'yle ortaklığı başarıları açısından büyük önem taşıyordu. Ayrıca İngiliz komutanlarla, bilhassa Henry Wilson'la yoğun müzakerelere devam ediliyordu. İngiliz Sefer Kuvveti'ni planlarına dâhil eden ilk Fransız stratejist Joffre olmuştu. Joffre'un XVI. plana getirdiği yenilikler arasında İngiliz birliklerinin Belçika sınırında mevzilendirilmesi de vardı.

Joffre tam da Poincaré'nin kafasındaki strateji anlayışına uygun bir askerdi. Elbette ihtilafa düştükleri konular da oluyordu. En bariz

örneklerden biri Belçika'nın tarafsızlığı meselesiydi. Sızan Alman evrakları ve askerî istihbarat kaynakları, savaş çıkarsa Almanya'nın Fransa'ya Belçika üzerinden saldıracağını gösteriyordu. 21 Şubat 1912'de Poincaré başbakanlık görevine yeni geldiğinde Fransa'nın savunmasını ele almak için dışişleri bakanlığında bir görüşme düzenledi ve Joffre bu görüşmede Belçika toprakları üzerinden Almanya'ya bir taarruz yapılmasını teklif etti. Ona göre Almanya karşısındaki askerî zafiyet ancak bu şekilde dengelenebilirdi. İngilizler tabii ki böyle bir hamlenin gerekliliğine hak vereceklerdi ve Almanya ile Belçika arasındaki soğukluk önceden Belçika ile anlaşmanın da ihtimaller dâhilinde olduğunu gösteriyordu. Ama Poincaré, Joffre'un bu teklifini hiç dikkate almadan reddetti ve Belçika'nın işgalinin İngiliz kamuoyunu Fransa'dan uzaklaştırarak Edward Grey'in verdiği sözleri tutmasını imkânsız hale getirebileceğini söyledi. Bu görüşme, Fransa Cumhuriyeti'nde sivil otoritenin askerî otoriteye üstünlüğünü göstermesi açısından önemli bir örnekti ama aynı zamanda Poincaré'nin askerî stratejiyi kavrama becerisini ve zekâsını da gösteriyordu. 1914'te savaşan bazı ülkelerin karşı karşıya kaldığı açmazı, yani "bir savunma savaşının saldırıyla başlamak zorunda olması paradoksunu" Fransa işte böyle çözmüştü.[228]

Poincaré'nin cumhurbaşkanı olmasından sonra da bu yaklaşım değişmeden devam etti. 1913 ilkbaharında Théophile Delcassé'nin St. Petersburg'a büyükelçi olarak atanması bunun bariz bir göstergesiydi. Delcassé'nin görev süresi kısa olacaktı – daha baştan St. Petersburg'da 1914 seçimlerine kadar kalacağını söylemişti. Yine de makamını Fas krizinin zirvede olduğu sırada terk etmek zorunda kalmış olan bu eski dışişleri bakanının seçilmiş olması Fransız politikasındaki değişimi şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösteriyordu. Delcassé, St. Petersburg'da ve İzvolski Paris'te olduğu müddetçe ittifakın iki tarafı da Almanya'ya düşman güçlü büyükelçiler tarafından temsil ediliyor olacaktı. Delcassé son yıllarda daha da Alman düşmanı olmuş, Berlin üzerinden doğuya giderken Jules Cambon'a rastladığında Alman toprağına ayak basmamak için trenden inmeyi reddetmişti.[229] Yeni büyükelçi stratejik demiryolları alanındaki uzmanlığı ile tanınıyordu (yüzyıl başında dışişleri bakanı olan Delcassé, Rus hükümetine demiryollarını Britanya İmparatorluğu'na karşı inşa etmesi için baskı yapmıştı!).[230] "Savaşkan mizaçlı" olmasının Üçlü İtilaf'ın yararına olacağı düşünüldüğünden yeni büyükelçi olarak atanmasının Rus basını

tarafından sevinçle karşılanmasına şaşmamak gerekirdi.[231] Poincaré, Çar'a gönderdiği referans mektubunda yeni büyükelçinin görevinin "Fransız-Rus İttifakı'nın bağlarını daha da güçlendirmek" olduğunu söylemiş, ardından da Rusya'nın batısındaki demiryolu kapasitesini artırmasının önemini vurgulamıştı.[232] İgnatyev de Fransa hükümetinin Delcassé'ye "bu konuda gerektiği kadar kredi açma yetkisini" verdiğini söylemişti.[233]

Delcassé kısa görev süresi boyunca (23 Mart 1913 - 30 Ocak 1914) elinden geldiği kadar çalıştı. O kadar meşguldü ki St. Petersburg sosyetesinde nadiren görüldü. Geldikten bir gün sonra Çar'la yaptığı görüşmede "Genelkurmay Başkanlığı'nın istekleri doğrultusunda demiryolu ağının tamamlanmasın önemini" vurguladı ve sıradışı bir adım atarak doğrudan Kokovtsov'un bu iş için ne kadar paraya ihtiyacı olacağını sordu.[234] Delcassé, St. Petersburg'da geçirdiği zaman zarfında Sazonov ve Kokovtsov dışında biriyle pek görüşmedi – İngiliz büyükelçisi bile onunla görüşmekte zorlanıyordu. Fransız meslektaşlarına, "Bütün Rus dış politikasını ben idare ediyorum," diye böbürleniyordu. "Buradakilerin hiçbir şeyden haberi yok."[235] Ayrıca Delcassé'nin nezaret ettiği müzakereler büyük bir Fransız kredisiyle sonuçlandı: Rus demiryolu şirketlerine yılda 500 milyon olarak verilecek 5 yıllık toplam 2.500 milyon Frank. Bu kredinin 1913 müşterek genelkurmay görüşmelerinde belirlenen ilkeler doğrultusunda Rusya'nın batısındaki demiryolu ağını güçlendirmek için kullanılması şart koşulmuştu.[236] Ocak 1914'ten sonra Delcassé'nin ardından Fransa'nın St. Petersburg büyükelçisi olan Maurice Paléologue da dış politika meselelerine daha katı bir yaklaşım ile stratejik takviyeyi birleştirmeyi amaçlayan, çok benzer düşünce yapısında biriydi.

POINCARÉ BASKI ALTINDA

Poincaré cumhurbaşkanlığının ilk altı ayında (savaş başlayana kadar) Fransa'nın askerî planlarının saldırı merkezli hazırlanmasını savundu. Üç Yıl Kanunu için yapılan kampanyayı destekledi. 1913 yazında Fransa meclisi ve kabinesi tarafından kabul edilen bu kanunla Fransa'nın daimi ordusunun mevcudu 700.000'e ulaştı. Böylece hem Alman ve Fransız ordularının mevcutları arasındaki fark 50.000'e inmiş hem de Ruslara Fransızların "baş düşmana" karşı ortak bir harekât fikrini

ne kadar ciddiye aldığı gösterilmiş oluyordu.[237] Poincaré kendisine itaatkâr başbakanlar seçip Savaş Konseyi'nin kontrolünü ele geçirerek elindeki tüm yetkiyi dış politikayı ve askerî kararları yönlendirmek için kullandı ve Üçüncü Cumhuriyet'in gördüğü en güçlü cumhurbaşkanlarından biri haline geldi.[238]

Tüm bu girişimlerin bir de kamusal tarafı vardı. Poincaré-Millerand-Delcassé bakanlığının kurulmasından sonra baş gösteren hükümet propagandası şovenizmi Belçika'nın Paris elçisi Baron Guillaume'un devamlı bahsettiği konulardan biri haline geldi. Guillaume özellikle Poincaré'nin cumhurbaşkanı seçilmesini teminat altına alan ve tam gaz "kendi neden olduğu tehlikelere aldırmadan ilerleyen" Üç Yıl Kanunu'nu desteklemek için yürütülen kampanyanın coşkulu dili karşısında hayrete düşmüştü.[239] Ocak 1914'te Guillaume'ın yazdıklarına göre "Bay Poincaré, Delcassé ve Millerand'ın icat edip sürdürdüleri milliyetçi, savaş yanlısı ve şovenist politika" günün Fransız toplum yaşamının belirgin bir niteliği haline gelmişti. Bunu "Avrupa barışı için en büyük tehdit" olarak görüyordu.[240] Belçika büyükelçisi Mayıs 1914'te günlüğüne Poincaré'nin sadece Parisli bir asilzade değil, eyaletler üzerinde de etkisini artırabilmek için gece gündüz çalışan yetenekli ve gerçek bir milliyetçi siyasetçi olduğunu yazmıştı. Poincaré her fırsatta Fransa'yı dolaşan mükemmel bir hatipti ve ziyaret ettiği her şehirde mutlaka bir konuşma yapardı.[241]

Eyaletlerdeki bu başarılarına rağmen Fransız siyasi sisteminin içinde bulunduğu istikrarsızlık Poincaré'nin Paris'teki konumunun hassasiyetinin sürmesine neden oldu. Diğer etkenlere ek olarak Fransa hükümetindeki bakanların sürekli değişmesi yüzünden Poincaré'nin sözünden çıkmayan Dışişleri Bakanı Charles Jonnart da sadece iki ay sonra görevini bırakmak zorunda kaldı. Jonnart'ın halefi Stéphen Pichon döneminde, 4. bölümde ele alınan mekanizmalar bir kez daha kendisini hissettirmeye başladı. Pichon baskın büyükelçiler ve onların Merkezîler içerisindeki dostlarının safında yer aldı. Bunun sonucunda da Berlin'e karşı olan tavır daha uzlaşmacı –en azından daha az inatçı– bir yöne doğru gitmeye başladı. Aralık 1913'te Pichon, Barthou hükümetiyle birlikte görevi bırakmak zorunda kaldığında Poincaré onun yerine getirebileceği, söz dinleyecek bir aday aradı. Yeni başbakan ve dışişleri bakanı olan Gaston Doumergue göreve gelmeden önce Üç Yıl Kanunu'nu sürdüreceğini ve Poincaré'nin dış politikasın

yürütmeye devam edeceğini kabul etmek zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı, dışişleri konusunda tecrübe sahibi olmayan Doumergue'in tüm önemli meselelerde kendi sözünü dinleyeceğini düşünmüştü. Ama bu taktik geri tepti çünkü Doumergue bir yandan Rusya ile olan ittifakın taraftarı olsa da diğer yandan Poincaré'ye karşı hareket etmiş, onun baş düşmanı Joseph Caillaux'yu maliye bakanı seçip kademeli olarak cumhurbaşkanını dış ilişkilerle ilgili görüşmelerin dışında bırakmıştı.[242]

Poincaré'nin hâlâ güçlü ve ilkesiz düşmanları bulunuyordu. Onların siyasi entrikalarına karşı ne kadar savunmasız olduğu Mayıs 1913'te cumhurbaşkanı ile Katolik Kilisesi yetkilileri arasındaki gizli müzakerelerin ortaya çıkmasıyla patlak veren kabine krizinde belli oldu. 1913 ilkbaharında Poincaré ve Pichon, seçilecek Papa'nın Fransa taraftarı olmasını temin etmek için bu müzakerelere başlamışlardı. Fransa'nın, Levant'ta kendisine bağlı din devletleri üzerindeki nüfuzunu sağlamlaştırmak için bu tür bir girişimde bulunması makul görülebilir. Ama ruhban sınıfı karşıtlığının egemen siyasi kültür olduğu 1914 öncesi Fransa'sında Cumhuriyet'in ileri gelen devlet adamları ve Katolik Kilisesi arasında bu tür görüşmelerin düzenlenmesi oldukça hassas bir konuydu. Radikallerin kilise karşıtı kampanyalarına malzeme sağlamamak için görüşmeler gizli tutulmuştu. Ama 1913'ün Nisan ve Mayıs aylarında İçişleri Bakanlığı'nda görevli polisler Paris'teki İtalyan büyükelçisinden gelen üç telgrafı ele geçirip deşifre ettiklerinde bunların Poincaré, Pichon ve Vatikan arasındaki görüşmelerle ilgili olduğunu gördüler. 6 Mayıs'ta İçişleri Bakanı Louis-Lucien Klotz kabine toplantısına bir telgraf ile geldi. Ortalığın karışmasının ardından Pichon, telgrafların ele geçirilip sızdırılması devam ederse istifa edeceğini söyledi. Müdahaleler durdu ama olan olmuştu, çünkü bu hassas konu ileride kötü niyetli kişiler tarafından Poincaré'nin "kiliseci" olduğu için makamına layık olmadığı şeklinde yorumlanabilirdi.

Sorunun bir de kişisel yönü vardı: Poincaré –iki kez boşanmış bir dul olan– karısı Henriette ile Cumhuriyet'in devlet adamlarından beklenecek bir şekilde resmî bir merasimle evlenmişti. Ama Mayıs 1913'te, Henriette'in ilk iki kocasının öldüğünün öğrenilmesinin ardından, Poincaré karısının baskısıyla ve yakın zamanda ölmüş olan sevgili annesinin dileklerine hürmeten dinî nikâh kıymaya karar verdi. Böylece kilise karşıtlarını kızdırma ihtimali yüksek bir karar daha almış oldu. Merasim büyük bir gizlilik içerisinde yapıldı ama bundan

sonra Poincaré hep kilise karşıtlarının kampanyalarıyla itibarının yerle bir edileceği korkusuyla yaşadı. Bir meslektaşına Élysée'nin duvarları içerisinde bile takip edilip hakkında bilgi sızdırıldığını söyledi: "Élysée'de polis ajanları, hizmetkârlar, teşrifatçılar, ziyaretçiler, her gün yüzden fazla göz benim her hareketimi takip edip onları aynen dışarıya aktarıyor."[243] Bu konuda öyle kaygılıydı ki önde gelen Radikalleri kendi safına çekebilmek için her yolu denedi. Hatta Londra Büyükelçiliği'ni, Cambon kardeşleri büyük hayal kırıklığına uğratarak, kendisinin baş belası olan İngiliz hayranı Radikal Partili lider Georges Clemenceau'ya teklif etti (Clemenceau da teklifi reddetti).[244] Perde arkası entrikalar ve düşmanca tutumlarla ilgili kaygılar cumhurbaşkanını savaşa kadar hiç rahat bırakmadı.

Diğer bir deyişle, Poincaré her daim saldırıya açıktı. Üstelik kendisinin ve politikalarının zamanı da geçiyormuş gibi görünüyordu. Agadir krizi sırasında yüksek mevkilere gelen milliyetçi grup 1914 başına kadar iyice güçten düşmüş ve yerini yeni ve karmaşık güç ittifaklarına bırakmaya başlamıştı.[245] Sosyalistler ve birleşik radikaller her geçen gün Poincaré'den "daha fazla nefret etmeye" başladılar ve rakipleri olan Clemenceau ve Caillaux ona saldırmak ve onu yıpratmak için ellerine geçen hiçbir fırsatı kaçırmadılar.[246] Tüm bu gelişmelerin içerisinde en rahatsız edici olanı, yeni oluşan muhalefetin Üç Yıl Kanunu'nun geri çekilmesini sağlayarak Fransız-Rus İttifakı'nı zayıflatma ihtimaliydi.[247] Militarizm karşıtlığıyla –özellikle Dreyfus Olayı'nın ardından– bilinen bir ülkede askerlik süresinin uzatılması zaten büyük tartışmalara neden olmuştu. 26 Nisan ve 10 Mayıs 1914'teki çalkantılı genel seçimlerin sonuçlarını tahlil etmek kolay değildir ama bu seçimler Üç Yıl Kanunu'na olan desteğin pamuk ipliğine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. 2 Haziran 1914'te Doumergue hükümetinin düşmesinin ardından Poincaré bu kanunu kurtaracak bir siyasi kombinasyon bulmak zorunda kaldı. Birkaç hatalı başlangıcın ardından –bunlara, tarihte emsali az görülmüş bir şekilde, hükümetin mecliste boy gösterdiği ilk gün düşmesi de dâhildi[248]– Poincaré, 12 Haziran'da bünyesindeki on yedi bakandan onunun üç yıl hizmet süresini desteklediği kabineyi kuran eski sosyalist René Viviani ile temasa geçti. Yeni hükümetin 16 Haziran'da mecliste çoğunluğu kazanmasının ardından kriz sona ermiş gibi görünüyordu. Üç Yıl Kanunu şimdilik güvendeydi ama bunun ne kadar süreceğini kimse bilemezdi.

Uluslararası gelişmeler de diğer bir endişe kaynağıydı. 1913 ve 1914 yıllarında Rusya'nın büyüyen gücü artan şekilde Paris'teki devlet adamlarının dikkatini çekmeye başladı. Fransız askerî gözlemcileri Rus ordusunun Japon savaşındaki hezimetten sonra çok yol katettiğini söylüyordu; Rus askerleri "birinci sınıf, dayanıklı, iyi eğitimli, disiplinli ve sadıktı" ve Rus ordusunun "nihai düşmanları" karşısında zafer kazanması bekleniyordu.[249] Fransız maliye uzmanları da Rusya'nın geleceği hakkında da benzer görüşleri paylaşıyordu. Rus ekonomisini yakından takip eden ve Paris borsasındaki simsarların temsilcisi olan Verneuil, borsada verilecek teminatları veto etme yetkisine sahipti. Verneuil uzun zamandır Rus-Fransız yatırımlarıyla ilgiliydi ve Başbakan Kokovtsov'la verilecek Fransız kredisinin şartlarını konuşmak için St. Petersburg'a gitti. 7 Temmuz 1913 tarihli bir mektubunda izlenimlerimi Dışişleri Bakanı Pichon'a aktardı. Verneuil zaten Rus ekonomisi hakkında çok olumlu şeyler düşündüğünü ama Rusya'nın başkentine ziyareti sayesinde durumun sandığından da iyi olduğunu anladığını yazdı:

> Belirtileri en bilgili gözlemcileri bile etkileyecek seviyede olan muhteşem gelişmeler oluyor. Önümüzdeki otuz yıl içerisinde Rusya'da, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Birleşik Devletler'de gördüğümüz türde muazzam bir ekonomik gelişmeye şahit olacağımızdan eminim.[250]

Verneuil bu düşüncelerinde yalnız değildi. 1914'te, St. Petersburg'daki Fransız askerî ataşesi General de Laguiche "sınırsız gibi görünen kaynaklardan beslenen ve sınırsız bir güce sahip birinci sınıf askerleri bulunan" bir Rus devinden bahsediyordu. Laguiche o yılki bahar tatbikatına katıldıktan sonra büyük bir şevkle şunları yazdı: "Ne kadar görsem o kadar etkileniyorum. Rus askerinin bir benzeri daha yok. Orada tanık olduğum güce başka bir orduda rastlamadım."[251] Basının yazdıkları da bu izlenimi destekler nitelikteydi. Kasım 1913'te *Le Temps*'da yayımlanan bir yazıda Rusya muhabiri Charles River şunları söylüyordu:

> Rus ordusunun sergilediği başarıya ne kadar hayran kalsak azdır. Bu başarı, ülkenin refahına en ufak bir zarar verilmeden gerçekleştirilmiştir. Fransa'da yeni askerî harcamalar bütçeyi sıkıntıya

> sokarken Rusya'nın yeni kaynak aramaya ihtiyacı yoktur. Bu silahlanma yarışında Rusya'dan daha avantajlı konumda hiçbir devlet bulunmamaktadır. Halkın kalkınmasına ülkenin artan refah seviyesi eşlik etmektedir; mevcut şartlar –uzun vadede bile– ordu mevcudunun ve masraflarının hiç durmadan artırılmasını mümkün kılmaktadır. Ordunun hiçbir zaman büyümesine ara vermesi gerekmeyeceği gibi komutanlar da bunu talep etmek zorunda kalmayacaklardır.[252]

Rusya hakkındaki bu olumlu görüşlere Poincaré de katılıyordu.[253]

Tüm bunlar Fransız-Rus İttifakı açısında son derece olumlu haberlerdi. Ama bu haberler Paris'te bazı şüphelerin doğmasına da yol açmıştı. Ya Rusya, güvenliği için Fransa'nın yardımına ihtiyaç duymayacak kadar güçlü hale gelirse ne olacaktı? Böyle olmasa bile bu hızlı büyümenin ittifak içerisindeki dengeyi Fransa'nın aleyhine bozacağı aşikârdı. General de Laguiche Şubat 1914'te durumu şöyle özetledi: "Rusya'nın diğer ülkelere bağımlılığı ne kadar azalırsa ona baskı kurma imkânımız da o derece azalır."[254] Geriye dönüp baktığımızda bu düşünce tarzının zaman içinde güç kazandığını, kaynağının da Rusya'nın ekonomik gelişmesinin ve Rus ordusunun gücünün aşırı abartılması olduğunu görebiliriz.[255] Ama bu yanlış gelecek algıları, onlara sahip olan kişiler için yeterince gerçekti; hızla değişen bir çevredeki diğer etkenlerle bir araya geldiklerinde, Almanya'nın zapt edilmesine yarayan mevcut araçların kısa süre sonra ortadan kalkabileceğinin düşünülmesine neden oluyorlardı.

Haziran 1914 sonunda, kendisi de inanamıyor olsa da, Poincaré hâlâ görevinin başındaydı. Politikası güvendeydi, en azından mevcut hükümet düşene kadar. René Viviani oldukça nüfuzlu bir siyasetçiydi ama dış politika konusunda tam bir acemiydi. Bir kriz patlak verirse cumhurbaşkanının ipleri ele alması zor olmayacaktı. Saldırgan askerî stratejisi ve Balkanlar'da çıkacak bir savaşa dâhil olma kararlılığı hiç değişmeden kalmıştı. Ama orta ve uzun vadede Poincaré ve politikasının geleceği pek parlak görünmüyordu. Mevcut güç ile uzun vadedeki zayıflığının birleşimi, 28 Haziran'da Saraybosna'da Gavrilo Princip'in ateşlediği mermilerin ardından baş gösteren krizin yönetilme şeklini de belirleyecekti. Bu olayların bir parçası olan tüm devlet adamları gibi Poincaré de zamana karşı yarıştığı hissine kapılacaktı.

6

Son Şanslar: Detant ve Tehlike, 1912-1914

"Dışişlerine geldiğimden beri suların hiç böyle durulduğunu görmemiştim," diye yazmıştı Arthur Nicolson 1914'ün Mayıs ayı başında.[1] Nicolson'ın bu yorumu savaştan önceki iki yılın en ilginç özelliklerini akla getiriyordu; silahlanmanın artışına ve bazı sivil ve askerî liderlerin giderek daha militan bir tavır sergilemesine rağmen Avrupa uluslararası sistemi bir bütün olarak kriz yönetiminde ve detant ortamını korumada şaşırtıcı bir başarı sergilemişti. Peki bu, Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önceki bir buçuk yıl içerisinde büyük bir savaş çıkma ihtimalinin azaldığı anlamına mı geliyordu? Yoksa detant olgusu, sadece ittifak bloklarının arasında gitgide artan düşmanlığı gizleyen bir örtüden mi ibaretti? Eğer ikincisi doğruysa nasıl olmuştu da barışın bünyesindeki süreçler sonuçta 1914'te büyük bir savaşın çıkmasını mümkün kılacak nedensellik unsurlarıyla etkileşime geçebilmişti?

DETANTIN SINIRLARI

1912 yazında Alman Kayzeri ve Rus Çarı, kıdemli devlet adamlarından oluşan maiyetleriyle birlikte, Baltık Limanı'nda (Paldiski) gayriresmî bir görüşmede bir araya geldiler. Burası günümüzde Kuzeybatı Estonya topraklarında kalan Pakri Yarımadası'ndaki bir Rus donanma tesisiydi. Çar'ın 1910'daki Potsdam ziyaretinin karşılığı olarak yapılan bu görüşme oldukça iyi geçti. Hükümdarlar yürür, yemek yer ve askerleri teftiş ederken devlet adamları da dostane ve geniş kapsamlı müzakerelerde bulunuyorlardı. İlk kez burada tanışan Kokovtsov ve Bethmann Hollweg birbirlerine çabukça ısınmışlardı. İkisi de ölçülü, muhafazakâr ve ılımlı görüşlere sahip kişilerdi. Sakin ve samimi bir görüşmede iki başbakan ülkelerinin silahlanma politikalarını ele aldılar. İkisi de karşısındakini gayretlerinin savunma maksatlı ol-

duğu konusunda temin etti ve artan silahlanma maliyetlerinin, halk üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle rahatsız edici olduğu konusunda hemfikir oldular. Bethmann "tüm ülkelerin silahları sadece bir caydırıcılık unsuru olarak görecek ve onların gerçekten kullanılmasına fırsat vermeyecek kadar çok ortak menfaatinin olmasını" umuyordu.[2]

Bethmann, Dışişleri Bakanı Sazonov'la daha çeşitli konularda konuşmuş ama hepsinde aynı uzlaşmacı dili kullanmıştı. Sazonov Balkanlar'daki artan istikrarsızlık hususunda Bethmann'a, Rusya'nın Hıristiyan Slav devletlerle ilgili "vazifesini" tamamladığı ve artık istikrarsızlık gibi bir şeyin geçerli olmadığı teminatını vermişti. Sazonov, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılardan yararlanmak gibi bir amacı olmadığını da söyledi. Bethmann, Almanya'nın kimi zaman İtilaf Devletleri'nin iç meselelerine müdahale etmek istemekle suçlandığını ama böyle bir şeyin aklından bile geçmediğini söyledi. Diğer taraftan Almanya'nın İtilaf Devletleri'yle dostane ilişkiler kurmaması için de hiçbir neden görmüyordu. "Peki, Avusturya açısından bakıldığında durum nedir?" diye sordu Sazonov görüşmenin sonuna doğru. Bethmann kendisine Balkanlar'da saldırgan bir Avusturya politikasının söz konusu olmadığını söyledi.

Kont Vladimir Kokovtsov

"Yani Avusturya, Almanya tarafından teşvik edilmiyor, öyle mi?" diye sordu Sazonov. Bethmann da Berlin'in hiçbir şekilde Avusturya'nın maceralarını desteklemek gibi bir niyeti olmadığını söyleyerek cevap verdi. İkisi ayrılmadan evvel, benzeri zirvelerin iki yılda bir düzenli olarak yapılmasının mükemmel bir fikir olduğuna karar verdiler.[3]

Asıl şaşırtıcı olan Kayzer'in bile normal davranışlar sergilemiş olmasıydı. Çar bu boşboğaz kuzeniyle görüşmekten hep çekinmişti. Kokovtsov'a göre aklından geçenleri söylemek istemiyordu çünkü "Alman İmparatoru'nun, kendi tabiatına son derece uzak olan konuşkanlığından çekiniyordu".[4] Ziyaretten önce kaleme aldığı bir notta St. Petersburg'daki Alman büyükelçisi Kont Pourtalès, Çar'ın da konuşma fırsatı bulabilmesi için Kayzer'i tartışmaya açık konularda konuşmaktan uzak durarak mümkün olduğu kadar "dinlemeye" davet etmişti.[5] Görüşmelerin büyük bölümünde Kayzer takdire şayan bir şekilde kendisini tutmayı başardı. Tabii ki baştan sona kusursuz olduğu da söylenemezdi. Çar'ın yatı *Standart*'ta yenen ilk öğle yemeğinin ardından Kayzer, Sazonov'u bir kenara çekip ona bir saatten uzun bir süre, kendisini hiç sevmediklerini iddia ettiği anne babası ile arasındaki ilişkileri anlattı. Sazonov bunu Alman İmparatoru gibi yüce bir makamı işgal eden birinden beklenmeyecek şekilde "nezaket ve asalet sınırlarını aşma eğiliminin çarpıcı bir örneği" olarak görmüştü.[6] Gezinin ikinci gününde, kavurucu sıcak altında liman civarındaki –Büyük Petro'nun yaptırdığı– tahkimatlara düzenlenen bir gezi sırasında, Wilhelm bir kez daha kendisine verilen talimatları unutarak Kokovtsov'a en son takıntısı olan Amerikan Standard Oil şirketi ile rekabet edebilecek bir ortak Avrupa petrol şirketinin kurulması gerektiğinden bahsetti. Kokovtsov'un anlattığına göre konuşma "saray adabının sınırlarını aşacak derecede canlı" bir hal almıştı.

> Güneş kavurucuydu. Çar konuşmamızı bölmek istemiyordu ama İmparator Wilhelm'in arkasından bana sabrının tükendiğini gösteren işaretler yapıyordu. Oysaki Kayzer benim söylediklerime artan bir heyecanla cevap vermeye devam ediyordu. Sonunda sabrı tükenen Çar bize yaklaşıp konuşmamızı dinlemeye başlayınca İmparator Wilhelm ona dönerek (Fransızca) şunları söyledi: "Sizin Meclis Başkanınız benim fikirlerime katılmıyor ve ben de onu ikna olmadan bırakmaya razı değilim. Sizden Berlin'de topladığım verilerle iddiamı

ispatlamama ve ben hazır olduğumda kendisiyle bu konuşmaya kaldığımız yerden devam etmemize izin vermenizi istiyorum."

Burada hayal edilmeye değer bir sahne yaşanıyordu: Yakıcı bir güneş altındaki yıkık dökük bir kalede Kokovtsov sırtında ceketiyle terliyor; Kayzer'in yüzü kıpkırmızı, heyecanla aklındakileri anlatırken bıyıkları titriyor ve diğerlerinin ne kadar bezgin olduklarından bihaber; onun hemen arkasındaki Çar da kavurucu güneşten bir an önce kurtulabilmek için bu çileyi sona erdirecek bir yol arıyor. Wilhelm'in petrol meselesiyle ilgili verileri Kokovtsov'a gerçekten gönderip göndermediğini bilmiyoruz ama bu zayıf bir ihtimaldir – çünkü Kayzer'in bu tür heyecanlı çıkışları genelde yoğun olduğu kadar kısa ömürlüydü de. Alman İmparatoru'nun tüm Avrupa saraylarında dehşet saçıyor olmasına şaşmamalıydı.

Wilhelm'in geçici hataları tarafların neşesini bozmadı ve zirve hiç beklenmediği kadar olumlu bir havada sona erdi. 6 Temmuz'da yapılan müşterek basın açıklamasında "fevkalade sıcak geçen" görüşmelerin iki hükümdar arasındaki "dostluk ilişkilerini" ve iki devletin "aralarındaki hürmete dayalı gelenekleri" korumadaki "kesin kararlılıklarını" bir kez daha gösterdiği ifade edildi.[8]

Baltık Limanı 1914'te savaşın çıkmasından önceki birkaç yılda Rus-Alman detantının vardığı zirveyi temsil ediyordu.[9] Yine de burada elde edilen başarılar son derece kısıtlı sayılırdı. Müzakereler ne kadar dostane olsa da atılmış somut bir adım yoktu. Yapılan resmî basın açıklaması da genellemelerden ibaretti ve görüşmelerde yeni bir anlaşma sağlanmadığını ve barışı korumadaki etkisi tecrübeyle sabit olan büyük devletler arasındaki gruplaşmalarda bir değişiklik olmadığını gösteriyordu.[10] Balkanlarla ilgili Bethmann ve Sazonov'un verdiği teminatlar ise tehlikeli ölçülerde tutarsızdı. Almanlar, Avusturya'yı dizginlenmeye gayret etme sözü vererek Viyana'da Berlin'in ittifaka olan sadakatine dair şüphelerin doğmasına neden oldu ve Ruslar da Balkanlar'daki uydu devletleri konusunda tam tersini yapmaya devam ettiler. Sazonov'un Bethmann'a Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu güçlüklerden yararlanmak gibi bir niyeti olmadığı ve Balkanlar'daki "tarihî görevinin" artık sona erdiği yönünde teminat vermesinin ise gerçeklerle bir ilgisi yoktu. Eğer Rus-Alman yakınlaşmasının temeli buysa gerçekten çok zayıf bir temeldi. Yine de Baltık

Limanı'ndaki bu sınırlı beyanatlar bile Londra ve Paris'te paranoya nöbetlerine neden oldu. Toplantıdan önce ve sonra St. Petersburg'daki dışişleri bakanlığı Londra ve Paris'i "üçlü itilafın" her zamankinden daha güçlü olduğu konusunda temin etmişti. Bu bağlamda Baltık Limanı'ndaki belirsiz yakınlaşmalar bile çok taraflı gerçek bir detantın sağlanmasının ne kadar zor olduğunu göstermiştir.

Almanya ile İngiltere arasında kalıcı detantın sağlanmasının karşısında analojik yapısal ve siyasal engeller bulunuyordu. Almanya ve İngiltere'nin donanma inşasına sınırlama getirme konusunda anlaşamadığı Şubat 1912 tarihli Haldane müzakereleri buna bir örnektir. Bu görüşmenin asıl mimarı Bethmann'dı. Maksadı, İngiltere ile bir anlaşmaya varılarak uluslararası sorunların (özellikle sömürgeler alanında) rekabet ve zıtlaşma yoluyla değil, işbirliğiyle çözülmesini sağlamaktı. Şansölye Amiral Tirpitz'in iddialı donanma inşa programını böyle bir anlaşmanın önündeki en büyük engel olarak görüyordu. Ama Kayzer'in donanma programını şahsen desteklemesi ve Alman hükümetinin dağınık ve pretoryen yapısı mevcut politikanın tersine çevrilebilmesi için dolaylı manevraların yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bethmann, Tirpitz'in otoritesini zayıflatabilmek için İmparatorluk Donanma Ofisi ile uzun zamandır rekabet halinde olan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın safında yer aldı (Deniz Kuvvetleri, Tirpitz'in donanma personelinin eğitiminden çok gemi sayısının artırılmasına önem vermesine karşı çıkıyordu). Uzun zamandır tüm paralar donanmaya aktığı için kaynak sıkıntısı çeken orduyu, tadilat ve mevcut artışı talep etmeye yönlendirdi.[11] Ayrıca donanmanın genişletilmesine son vermenin Londra'yı anlaşmaya razı etmede mevcut güç ve meydan okuma politikasından daha etkili olacağı konusunda Kayzer'i ikna edebilmesi için Londra'daki Alman büyükelçisi Metternich'i bilgilendirdi. Kısacası Bethmann Almanya'nın savunma politikasındaki donanma takıntısını sona erdirebilmek için sistem içerisindeki farklı düzenekleri sonuna kadar kullanmaya gayret etti.

Agadir krizi sırasında Joseph Caillaux'nun yaptığı gibi Bethmann da, devletin dışından bir aracı olarak, Hamburg merkezli bir deniz taşımacılığı şirketinin genel müdürü ve iletişim kanallarının açılmasında büyük rol oynayacak bir iş adamı olan Albert Ballin'i araya soktu. Ticaret ve bankacılık sektöründeki pek çok önemli isim gibi Ballin de uluslararası ticaretin uygarlaşmadaki önemine ve bir Avrupa

savaşının büyük bir aptallık olacağına inanıyordu. İngiliz banker Sör Ernest Cassel ile temasları vasıtasıyla Ballin, Berlin'e ilettiği bir mesajda İngilizlerin donanma inşası ve sömürge sorunları hakkında ikili görüşmelere başlamaya istekli olduğunu bildirdi. Şubat 1912'de Savaş Bakanı Lord Haldane olasılıkları yoklamak için Berlin'e gitti.

Peki Haldane'in ziyareti neden başarısız oldu? Cevap Almanların donanma inşasının boyutları ve hızı konusundaki inatçılığı değildir, çünkü Bethmann ve –ne kadar istemeden de olsa– Kayzer II. Wilhelm bu konuda taviz vermeye hazırdılar.[12] Asıl sorun Berlin'in bunun karşılığında elle tutulur bir şey isteme ısrarından kaynaklanmıştı. Almanya, diğer bir kıta devletiyle kendisi arasında çıkacak bir savaşta İngiltere'nin tarafsız kalacağına dair teminat istiyordu. Peki İngilizler bunu kabul etmede neden bu kadar isteksizdiler? Fransa'yla aralarındaki anlaşmanın şartlarına bağlı oldukları argümanı sorunludur, çünkü Bethmann teklif edilen tarafsızlığı Almanya'nın "saldıran taraf olarak gösterilemeyeceği" durumlar için geçerli kılmak istiyordu ve varılacak bir anlaşmanın "yüksek akit tarafların önceden yapmış olduğu anlaşmalarla bağdaşmaması halinde uygulanmayacağını" da açıkça kabul ediyordu.[13] Asıl neden İngilizlerin karşılığında bir şey almadan taviz vermede isteksiz olmasıydı. İngiltere donanma yarışını açık ara farkla kazanıyordu ve rakipsiz bir üstünlüğe sahipti. Bethmann ve Wilhelm bu üstünlüğün kabulü karşılığında varılacak bir tarafsızlık anlaşması istiyordu. Peki İngilizler zaten sahip oldukları bir şey için neden taviz vereceklerdi?[14] Sonuçta anlaşmaya engel olan gemiler değil, iki tarafın taleplerinin ortak bir zeminde bir araya gelmesinin mümkün olmamasıydı.[15]

Haldane Berlin'den, tanık olduğu şeylere şaşırmış bir halde geri döndü. Sıradan biri bile Bethmann'ın Kayzer ve Alman Donanma Ofisi'ni kendi safına çekemediğini kolayca anlayabilirdi. Ama İngiltere'nin de bu anlaşmayı canıgönülden arzu ettiği söylenemezdi.[16] Londra bunu en başından itibaren tümüyle bir keşif gezisi olarak düşünmüştü. Haldane'in Berlin ziyaretinin eğitimle alakalı olduğu söylenmişti (Londra Üniversitesi'nde Kraliyet Komisyonu başkanıydı) ve Alman hükümetine İngilizlerin gönderdiği bir belgede de bildirildiği şekilde "anlaşma yapacak ya da meslektaşları adına konuşacak yetkiye sahip değildi".[17] Haldane, Jules Cambon'a bu görüşmenin maksadının antant (itilaf, uzlaşma) değil, detant olduğunu söyledi. Bertie, Paris'te

Poincaré'ye gizlice bilgi vererek ve Fransa Dışişleri Bakanlığı'nı Londra'ya baskı yapmaya davet ederek görüşmeyi baltalamaya çalıştı.[19] Üstelik görüşmeler sırasında Haldane'e gerekli bilgi ve belgeleri sağlamakla görevlendirilen kişi Sör Arthur Nicolson'dan başkası değildi. Nicolson hep Almanya'ya taviz vermenin, İngiltere'nin güvenliği için iyi ilişkiler içinde olunması gereken Rusya'yı kızdıracağına inanmıştı. Nicolson, Haldane'in bu gezisinden duyduğu tedirginliği gizlemedi. Şubat 1912'de İngiltere'nin Paris büyükelçisi Sör Francis Bertie şunları söyledi: "Şu anda bulunduğumuz mükemmel konumu terk edip Fransa ve Rusya ile aramızdaki ilişkileri zedeleyeceğinden hiç şüphe etmediğim bir yakınlaşma içine girmeye kalkışmanın anlamı nedir?"[20] Büyükelçi de aynı fikirdeydi. Haldane'in ziyareti "Grey muhalifi radikalleri susturmayı amaç edinmiş aptalca bir hamleden" başka bir şey değildi.[21] Dolayısıyla daha en baştan görevin başarılı olma şansı yoktu.[22] Grey'in "tarafsızlık maddesini" dikkate almayı reddetmesiyle görüşmelerin sona ermesi üzerine Nicolson ve Bertie rahat bir nefes aldılar. Büyükelçi Goschen, Berlin'den Nicolson'a gönderdiği tebrik mektubunda, "Bu başarıda en çok sizin payınız var," diye yazdı.[23]

Nicolson'ın ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, detantın gelişmesine giden yol –en azından İngiltere açısından– hâlâ millî güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen blok merkezli düşünce yüzünden tıkalıydı. Detant blok stratejisine de katkı sağlayabilirdi ama onun yerini alamazdı. Sör Edward Grey Kasım 1911'de Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada bunu açıkça dile getirmişti: "Kişi eski dostluklarını terk etme pahasına yeni dostluklar kurmamalı. Yeni dostluklar tabii ki kurulmalı ama bunun için diğerlerinden vazgeçilmemeli."[24]

Haldane ziyareti önemsenmediği için kısa sürede unutuldu ve Agadir sonrasında İngiltere ile Almanya arasında görülen detant devam etti. Ancak sonraki olayların ışığında bakıldığında donanma konusunda bir anlaşma sağlanamamasının tarihsel önemi dikkat çekmeye başladı. 1912 sonbaharında Balkan krizi patlak verdiğinde Alman dışişleri bakanı Kiderlen-Wächter, İngiltere'nin Berlin büyükelçisi Goschen'e iki ülkenin büyük devletlerin düşman kamplara ayrılmasına engel olmak için işbirliği içinde hareket etmesini teklif etti. Grey, Bethmann'a İngiltere ile "yakın siyasi işbirliğinin" sağlanmasını istediğini bildirdi.[25] Aralık 1912 ve Temmuz 1913'te Londra'da toplanan Büyükelçiler Konferansı'nın yükümlülüğünü İngiltere ve Almanya birlikte üst-

lendiler. İki ülke de Birinci Balkan Savaşı'nın yol açtığı sorunların çözüme kavuşturulmasına yardımcı oldu ve ilgili blok ortakları Rusya ve Avusturya'yı kendilerine hâkim olmaları konusunda uyardılar.[26]

Şüphesiz, devrede olan gizli amaçlar da vardı. Kiderlen Aralık 1912'de öldüğünde onun kaldığı yerden politikasını devam ettiren Dışişleri bakanı Jagow, Balkanlar konusunda işbirliğine devam edilmesinin Londra'nın bölgedeki saldırgan Rus politikasını görmesini sağlayarak İngiltere'nin İtilaf'a olan bağımlılığını azaltacağını umuyordu. Grey, Almanların Avusturya'yı dizginlenmeye devam ederek Balkanlar'daki bölgesel bir çatışmanın bir Avrupa savaşına dönüşmesine engel olabileceğini ümit ediyordu. Ama iki taraf da kendi blok stratejisinde gerekli değişiklikleri yapmaya hazır değildi. İngiltere ile Almanya arasındaki "Balkan detantının" işe yaramasının asıl nedeni, iki devletin de temel çıkarlarının olmadığı bir bölgeye (Balkan Yarımadası'na) odaklı olmasıydı. Ayrıca Avusturya ve Rusya'nın savaşa girmeme istekliliğinin de etkisi olmuştu. Ortada elle tutulur bir anlaşma olmadan bu işbirliği ancak barışa yönelik ciddi bir tehlike olmadığı müddetçe devam edebilirdi.

Bu nedenle detant potansiyelinin sınırlarının ittifak bloklarının dayanıklılığı ile çizildiği söylenebilir. Bunda doğruluk payı olsa da uluslararası sistem içerisindeki ittifak blokları zannedildiği kadar yekpare ve değişmez yapılar değildi. Ayrıca çoğu önemli devlet adamının ittifak sistemi hakkındaki düşüncelerinin de ne kadar hassas ve değişken olduğunu vurgulamakta da fayda vardır. Avusturyalılar her daim Almanya'nın Rusya ile anlaşmazlıklarını giderip Habsburg müttefiklerini yarı yolda bırakacağından endişe etmişlerdi ve bu endişelerinde haksız sayılmazlardı. Çünkü 1910-1913 yılları arasında Almanya'nın Viyana ile ilgili yürüttüğü dizginleme politikası sadece Rusya'nın Balkanlara daha fazla yerleşmesini sağlayıp karşılığında güvenlik açısından herhangi bir avantaj sunmamıştı.[27] Poincaré, Baltık Limanı'ndaki anlamsız görüşmeyi Balkanlar ve Boğazlar konusunda Alman-Rus işbirliğinin ilk adımı olarak görmüştü. 1913 ilkbaharında St. James ve Berlin sarayları arasındaki flörte dair rahatsız edici haberler Paris'e gelmeye başlamıştı ve Kral V. George'un Almanlarla ilişkileri düzeltmek istediğinden şüpheleniliyordu.[28] İngiltere'nin St. Petersburg büyükelçisi Sör George Buchanan'a göre Viyana ile St. Petersburg arasındaki buzların eridiğine dair en ufak bir belirti, Rusya'nın İtilaf'tan

ayrılıp 1870'ler ve 80'lerdeki Üç İmparator Birliği zamanında olduğu gibi Almanya ve Avusturya ile güç birliği yapmasına yetecekti.

Meseleye İngiltere'nin ve Rusya ile ilişkileri açısından bakıldığında ise güçlü bir düşman edinme korkusu güçlü bir dostu kaybetme endişesini gölgede bırakıyordu. Savaşın başlamasından önceki son üç yılda Rusya ile İngiltere arasındaki eski jeopolitik sürtüşme tekrar su yüzüne çıkmaya başladı. Tibet ve Moğolistan'dan Türkistan ve Afganistan'a kadar Çin-Orta Asya sınırında sorunlar vardı ama asıl aciliyet arz eden sorun İran'dı. 1912 yazında Rusların Kuzey İran'ı işgal etmesi 1907 İngiliz-Rus Anlaşması'nın mevcut haliyle devam edemeyeceğine dair endişelerin belirmesine neden oldu. Kasım 1911 gibi erken bir tarihte bile Grey, Rusya'nın Londra büyükelçisi Kont Benkendorf'u, Rusların İran'daki faaliyetlerini "desteklemediğini" kamuoyu karşısında açıklamak zorunda kalabileceğini ve Rusya'nın 1907 Anlaşması'nın geleceğini riske attığını söyleyerek uyarmıştı.[29] Üstelik bu sadece dışişlerinin değil kabinenin, parlamentonun ve basının da ilgisini çeken bir meseleydi. Eylül 1912'de Sazonov ve Grey, Balmoral'da bir araya gelip ağırlıklı olarak İran meselesini konuşurlarken şehirde Rusya karşıtı gösteriler düzenlendi. Britanya İmparatorluğu'nun geleceği için duyulan kaygı liberal hareket ve İngiliz basınının geleneksel Rus düşmanlığı ile bir araya gelerek ilginç bir karışım oluşturmuştu. Üstelik bu endişeler 1913 ve 1914 yıllarında da varlığını korudu. 1914'ün Şubat ve Mart aylarında St. Petersburg Büyükelçisi Buchanan'a gönderdiği mektuplarda Grey, Rusya'nın İran topraklarını üzerinden Hindistan'a kadar uzanacak stratejik bir demiryolu yapmayı planlamasına ateş püskürmüştü. Ruslar İran'daki İngiliz çıkarlarını bir kenara itmeye başlamışlar ve bunu anlaşma uyarınca İngiltere'ye tahsis edilen bölgelerde bile yapmaktan çekinmemişlerdi. Çin sınırındaki durum da bundan daha iç açıcı değildi: 1912-1913 yıllarında İngiliz ajanları tarafından gönderilen raporlar Moğolistan ve Tibet arasındaki bölgede Rusların "sıradışı bir askerî hareketlilik" gösterdiğini bildiriyordu; Urga ve Lhasa'dan geçen Rus tüfek sevkiyatları tespit edilmişti. Rus Buryat "keşişleri" Tibet ordusunu eğitiyordu ve Ruslar, Çin Türkistanı'nda ilerleyerek Srinagar'daki İngiliz garnizonundan sadece 250 kilometre uzakta tahkimatlar inşa etmişlerdi.[30] Anlaşılan Ruslar ilk fırsatta Hindistan'ı işgal etmek için hazırlık yapıyorlardı.[31]

Algılanan bu tehditler Dışişleri Bakanlığı'nın izlediği politikanın dokusunda çatlakların belirmesine neden oldu. Grey'e göre Rusların bu can sıkıcı faaliyetleri İngiltere ve Almanya arasındaki Balkan işbirliğinin kıymetini daha da artırıyordu. Sazonov'un Balkanlar'daki fırsatçı zikzaklarının İngiliz dostlarını bunalttığı bir dönemde İngiliz ve Alman diplomatların ahenk içerisinde bu kadar rahat çalışabiliyor olması dikkate değerdir. Üstelik Grey'in uzun zaman kendisine hizmet etmiş ve diğer herkesten daha fazla dışişleri bakanı görmüş olan özel sekreteri Willam Tyrrell'e söyledikleri de benzer nitelikteydi. Tyrell önceden Alman karşıtı fikirlere sahip olsa da daha sonra "karşılıklı anlayışın önemini takdir eder hale" gelmişti.[32] Almanya'nın, oluşturduğu en büyük tehdit olarak görülen donanma yarışını kaybettiğinin anlaşılması da bu seçeneğin cazibesini bir kat daha artırmıştı.[33] Daha esnek bir politikaya yönelmek hem Rus düşmanı radikal muhalefeti susturacak hem de dışişleri bakanının Berlin'e duyduğu kin yüzünden İngiltere'nin güvenliğini ve Avrupa barışını tehlikeye attığına inanan "Grey gitmeli" ekibinin savaş baltalarını gömmesini sağlayacaktı.

Ama Almanya ile yakınlaşmanın nimetlerinin Rusya'yı terk etmenin külfetlerinden daha fazla olduğu anlaşılmadığı sürece bu seçenek mantıksız kalmaya devam edecekti. Bu noktaya erişilene kadar –ki böyle bir gelişme 1913-1914 yıllarında yakın görünmüyordu– Rusya'yı memnun edip Almanya'ya muhalefet etme politikası ağırlığını korumaya devam etti. Rusya 1913'te 1900'de olduğundan çok daha tehlikeli bir rakipti, özellikle de Fransız meslektaşları gibi Rusya'nın gücünü fazlasıyla abartan bir İngiliz'in gözünden bakıldığı zaman. Rus-Japon Savaşı ve 1914 Temmuz Krizi sırasında, aksi yönde bolca delil bulunmasına rağmen, İngiliz askerî ataşeleri ve uzmanları Rus ordusunun kabiliyetleri hakkında günümüzden bakıldığında komik kaçacak derecede abartılı raporlar gönderdiler.[34] Mançurya'daki Japon kuvvetlerine askerî ataşelik yapmış olan ve Rus ordusunu savaşırken gören General Sör Ian Hamilton da Eylül 1909'da tam böyle bir rapor hazırlayarak ara dönemde akıl almaz gelişmeler kaydedildiğini söylemişti. "Ateş et ve ilerle" taktiğinde kaydettikleri "inanılmaz gelişme" sayesinde Rus askerleri artık "Almanlardan daha iyi savaşçılar ve daha becerikli askerler" haline gelmişlerdi. Hamilton Alman tatbikatlarına da katılmış olduğu için sözlerine itibar edilmişti.[35]

Londra'daki bazı önemli devlet adamlarının gözünde Rus tehdidi hâlâ Almanlarınkini fazlasıyla gölgede bırakıyordu. 1912'nin Aralık başında, Arnavutluk krizinin zirvede olduğu sırada kıdemli bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi şunları söylemişti: "Halkımızın asıl korktuğu şey, Almanya'nın St. Petersburg'a giderek Rusya'nın İtilaf'ı terk etmesi şartıyla Avusturya'yı kontrol altında tutacağına söz vermesidir. Asıl tehlike devletlerin çatışması değil, işte budur. Krizin karmaşasından Rusya'nın [Üçlü] İttifak'a katılmış olarak çıkmasından gerçekten korkuyoruz."[36] Nicolson'a göre İngiltere ve onun dünya imparatorluğunun güvenliği hâlâ, (Fransız detantıyla birlikte) tam teşekküllü bir ittifaka dönüşmesini istediği İngiliz-Rus Anlaşması'na bağlıydı. "Dost olmayan bir Almanya, dost olmayan bir Fransa ve Rusya'dan iyidir," diyordu.[37] Mayıs 1914'te şunları kaleme almıştı: "Rusya ile iyi ilişkileri sürdürmemiz zorunludur, eğer Rusya rakip ve hatta sadece tarafsız hale gelirse bile kendimizi savunmaktan ne yazık ki aciz olduğumuz bazı noktalarda son derece zor durumda kalabiliriz."[38] Berlin'le yakınlaşma yönünde atılacak en ufak bir adım bile Londra'nın güvenilirliğine gölge düşürebilir ve bu da Rusya'nın İngiltere'yi terk ederek tekrar eski emperyalist rakip rolüne bürünmesine neden olabilirdi. Nicolson'ın böyle düşünmesinin nedeni Rusya'nın ekonomik ve askerî gücü sayesinde çok geçmeden nispi bir bağımsızlığa sahip olup artık İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duymayacağı yönündeki –savaş öncesi yıllarda Londra'da hâkim olan– kanaatti.

Dolayısıyla Rusya'nın sadakati her ne pahasına olursa olsun sürdürülmeliydi. Sazonov'un Türkiye'ye karşı kurulan Sırp-Bulgar İttifakı'nda üstlendiği rol ve Rusların Sırplardan yana tavır alması Nicolson'ı afallatmıştı ama bunlar Rusya'nın taraf değiştirmesi ihtimali gibi bir felaketle kıyaslandığında önemsiz meseleler sayılırdı. Dolayısıyla İngiliz diplomatlar açısından Balkan meselelerinde kontrollü bir gerginliğin olması 1903 öncesi Avusturya-Rusya ortak egemenliğine dönülmesi ihtimalinden daha rahatlatıcıydı, çünkü böyle bir gelişme 1907 öncesi İngiltere-Rusya rekabetinin tekrar doğmasına neden olabilirdi ki İngiltere buna 1913'te Boer Savaşı sırasında olduğu kadar bile hazırlıklı değildi.[39] Hatta 1912 yazında Nicolson Rusların Balkanlar'da da yayılmasının kaçınılmaz olduğunu ve bu yüzden İngiltere'nin buna karşı çıkmaması gerektiğini söylemişti. Viyana'daki İngiliz büyükelçisine durumu şöyle özetledi: "Maliyesini toparlamış

ve ordusunu yeniden düzenlemiş olan Rusya Balkanlar'daki hâkim konumuna yeniden dönmek istemektedir."[40]

Detant, ittifak bloklarının hareketli yapısıyla karmaşık bir etkileşim içindeydi. Önemli devlet adamlarının risk farkındalığını azaltarak risk seviyesini artırdığı da oluyordu. Büyük ölçüde Grey'in eseri olan Londra'daki Büyükelçiler Konferansı, Grey'in kendi "kriz çözme ve barışı koruma" kabiliyetine fazla güvenmesine neden oldu. Temmuz 1914 olaylarında bu güven zamanında tepki vermesine engel olacaktı. Grey, Almanya ile İngiltere'nin Balkanlar konusundaki işbirliğinden Almanya'nın müttefiki Avusturya'yı zapt etmeye devam edeceği izlenimini edinmiş olabilirdi. Jagow ve Bethmann, Londra'nın nihayet Rusya'nın Balkanlar'daki niyetini idrak edebildiği ve Rusya bölgede bir savaş başlatırsa İngiltere'nin muhtemelen tarafsız kalacağı gibi sorunlu bir izlenime kapılmışlardı. Üstelik Avrupa uluslararası sisteminin bir tarafındaki yumuşama diğer tarafında bağlılıkların sıkılaşmasına yol açıyordu. Bu yüzden mesela Londra hakkındaki –Balkanlar'daki İngiliz-Alman işbirliğinin körüklediği– belirsizlikler Fransa'nın St. Petersburg'la ilişkisini etkiledi. Nisan 1913'te Belçika'nın Paris büyükelçisi şunları yazdı: "Fransa hükümeti İngiltere ile ittifakın sağlamlığı ve verimliliğinden şüphe ettikçe Rusya'yla olan ittifakını güçlendirmeye çalışıyor."[41]

Tüm bu yaklaşımlardan savaş öncesi Avrupa sisteminin kendisini savaştan başka çıkış yolunun olmadığı bir konuma mahkûm ettiği izlenimini edinmek mümkündür. Buradan çıkarılacak tek sonuç detantın bile barış için tehdit oluşturma potansiyeline sahip olduğudur. Ama sistemin ne kadar dinamik ve uçlarının ne kadar açık olduğunu da aklımızdan çıkarmayalım. Savaştan önceki aylar içerisinde bazı tecrübeli İngiliz devlet adamları, Rusya'yla İran üzerine yapılan anlaşmanın, yenileneceği tarih olan 1915'e kadar bile dayanmayacağını düşünmeye başlamışlardı.[42] 1913 ilkbaharında Tyrrell, Balkanlar'daki kriz yatışana kadar İngiltere'nin Rusya'nın taşkınlıklarına tahammül etmesi ve daha sonra –muhtemelen 1914 ve 1915'te– İran, Çin ve Moğolistan konusunda ona karşı tavrını sertleştirmesi gerektiğini söyledi. Grey ve 1914'te artık oldukça yalnız kalmış olan Nicolson'ın arası da açılmıştı. Pek çok kıdemli dışişleri görevlisi Nicolson'ın İngiltere-Rusya Anlaşması'na kayıtsız şartsız bağlılığından gittikçe daha fazla rahatsız olmaya başlamıştı. Tyrrell ve Grey –ve diğer dışişleri kıdemlileri– St.

Petersburg'un 1907 tarihli anlaşmanın şartlarına uyma konusundaki gevşekliğinden son derece rahatsızdı ve Almanya ile yapılacak herhangi türde bir anlaşmanın St. Petersburg'u hizaya sokmada etkili olacağını düşünmeye başlamışlardı. 1914 ilkbaharında Nicolson bile mesajı almıştı; 27 Mart 1914'te bir meslektaşına mevcut ittifakların uzun ömürlü olduğunu düşünmemesi gerektiğini söyledi: "Avrupa'nın siyasi durumunda yeni gelişmeler ve gruplaşmalar görmek için fazla beklememiz gerekmediği kanaatindeyim."[43]

"YA ŞİMDİ YA HİÇ"

Tüm bunlar Almanlar için ne anlama geliyordu? Bu soruya cevap verebilmek için savaştan önceki iki yıl içerisindeki uluslararası gelişmelerin belirsizliğini hatırlamak faydalı olacaktır. Bir taraftan Agadir sonrası dönemde gerilim, özelikle Almanya ve İngiltere arasında, azalmaya başlamış ve kıta ittifaklarının zaman içerisinde işlev ve bütünlüklerini kaybedeceği yönünde belirtiler görülmeye başlanmıştı. O nedenle detantın sadece karşılıklı husumetin geçici olarak azalması değil, uluslararası sistemin bir ürünü olabileceğine inanmamız için de haklı sebepler bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında genel bir savaş kesinlikle kaçınılmaz değildi.[44] Diğer taraftan Agadir ve Balkan krizleri askerî hazırlıkları artırmış ve Fransa tarafından desteklenen Rusya'nın Balkanlar'da daha saldırgan bir politika gütmeye başlamasına neden olmuştu. Üstelik İtilaf'ı bir arada tutan bağların zayıfladığı endişesi kısa vadede ittifak bağlılıklarını artırmış ve bu eğilim Avrupa'da devletlerin savaşa daha eğilimli hale gelmesiyle pekişmişti.

Alman politikası söz konusu büyük resmin tutarsızlığını ve belirsizliğini yansıtmaktadır. İlk olarak Almanların da diğer herkes kadar Rusya'nın ekonomik büyümesi ve canlılığından etkilendiğini söylemek gerekir. Bethmann 1912 yazında Rusya'ya düzenlediği ziyaretin ardından izlenimlerini Jules Cambon'a, dokuz ay sonra Verneuil'ün Pichon'a anlatacağına benzer şekilde anlattı:

> Şansölye öyle derin bir hayranlık ve hayret içerisindeydi ki bu duyguların politikası üzerinde de etkisi olacaktı. Ülkenin ihtişamı, büyüklüğü, tarımsal zenginlikleri ve hâlâ entelektüalizmden yoksun olan halkının zindeliğinden bahsetti. Rus gençliğini Amerikan

gençliği ile kıyasladı ve ona göre Rus gençliği gelecek vadederken Amerika insanlık mirasına yeni bir katkıda bulunamayacak gibi görünüyordu.[45]

Pek çok nüfuzlu Alman komutanın bakış açısına göre jeopolitik durum hızla Almanların aleyhine değişiyordu. Schlieffen'in halefi olarak Ocak 1906'dan sonra genelkurmay başkanı olan Helmuth von Moltke Almanya'nın uluslararası durumunu iyi görmüyordu. Görüşleri iki aksiyomatik varsayımla özetlenebilirdi: İlk olarak uzun vadede iki ittifak bloku arasındaki savaş kaçınılmazdı. İkinci olarak zaman Almanya'nın aleyhine işliyordu. Almanya'nın müstakbel düşmanları her geçen gün daha da güçleniyordu ve özellikle sanayisi büyüyen ve görünürde sınırsız insan kaynağına sahip olan Rusya askerî gücünü hiç durmadan artırarak günün birinde karşı konulamaz hale gelecek ve bu sayede savaşın tarihine ve hangi şartlar altında olacağına kendisi karar verecekti.

Bu iki aksiyom arasında temel bir farklılık bulunuyordu. İlki Moltke'nin kendi paranoyası ve karamsarlığının ürünü olan kanıtla-

Helmuth von Moltke, 1914

namaz psikolojik yansıtmalardı.[46] İkincisi ise tam tersine ve yine bir ölçüde paranoya içererek Avrupa devletlerinin nispi askerî güçlerinin karşılaştırmalı bir analiziyle destekleniyordu. Moltke'nin iki blok arasındaki kuvvet dengesinin her geçen gün bozulması ve Almanya'nın gelecek bir savaştan galip çıkabilme kapasitesinin her geçen gün daha da azaldığına dair endişeleri 1910'dan sonra Rusya'nın kara kuvvetlerini yeniden silahlandırma girişiminin ilk büyük safhasını başlatmasıyla daha da makul hale geldi.[47]

Avrupa'nın savaşa hazırlık ve silahlanma yatırımlarındaki bir sonraki artış da Agadir'den ve Balkan Savaşları'nın tetiklediği krizlerden sonra görüldü. Kasım 1912'de Ruslar Avusturya hükümetine karşı baskılarını artırıp Fransızlar da gelişmeleri sevinçle takip ederlerken Alman hükümeti kayda değer bir soğukkanlılık sergiledi; ihtiyat kuvvetleri çağrılmamış, askerlerin görev süresi uzatılmamış ve seferberlik tatbikatı yapılmamıştı.[48] Ama kasım ortalarından itibaren Rusya'nın büyük ölçekli askerî hazırlıklara giriştiği bariz hale gelince Alman komuta kademesinin endişeleri artmaya başladı. Rusların kıdemli askerlerin terhisini geciktirmesi özellikle tedirgin ediciydi çünkü bu durumda Alman cephesindeki Rus askeri mevcudu ciddi şekilde artmış oluyordu. Bu endişeler pek çok farklı kaynaktan gelen ve Rus ordusunun üst düzey komutanlarının Avusturya ile bir savaşı kaçınılmaz gördüğü ve "şimdinin saldırmak için en uygun zaman olduğunu" düşündükleri yönündeki istihbaratla da iyice pekişti.[49]

Bu işaretler ve Galiçya sınırının iki yanındaki asker sevkiyatları yüzünden şevki kırılan ve Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ı bölgesel tehditlere karşı savunma isteğinin kalmadığı görüşünün geçersizliğini göstermek için sabırsızlanan Alman şansölyesi Theobald von Bethmann Hollweg, 2 Aralık 1912'de Reichstag'da on dakikalık bir konuşma yaptı. Bir yıl önce Lloyd George'un Mansion House'ta yaptığı konuşmanın –daha kısa ve mütevazı– bir versiyonuydu. Şansölye Almanya'nın "savaşı bölgesel sınırlar içinde tutmak için nüfuzunu kullanmak zorunda kaldığını" ve başarılı olduğunu söyleyerek başladı. Bu, dinleyenler tarafından alkışlanan bir tespitti. Daha sonra kelimelerini dikkatle seçerek bir ihtarda bulundu:

> Eğer çözümsüz sorunlar ortaya çıkarsa –ki umarım çıkmaz– söz konusu meseleye dâhil olan devletler onunla ilgili iddialarını yü-

rürlüğe koymak durumunda kalacaktır. Bu, müttefiklerimiz için de geçerlidir. Eğer tüm beklentilerin aksine üçüncü bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve varlıklarının tehlike alında olduğunu görürlerse biz müttefiklerimize sadakatimizin bir gereği olarak büyük bir kararlılıkla onların yanında yerimizi alacağız. (Sağdan ve Ulusal Liberallerden tezahüratlar.) Bu durumda bizler Avrupa'daki konumumuz, geleceğimiz ve güvenliğimiz için savaşmak zorunda kalacağız. (Sağdan tezahüratlar.) Böyle bir politika izlediğimiz zaman tüm halkın desteğini alacağımızdan hiç şüphem yoktur. (Tezahüratlar.)[50]

Ertesi gün konuşmanın tam metnini yayımlayan *Times,* şansölyenin sözlerinde "yeni ya da şaşırtıcı" hiçbir şey olmadığını yazdı. Gazetenin Berlin muhabiri "Almanya'nın barışı istediğinin ve bunun için çalıştığının açık olduğunu" yazdı.[51] Edward Grey ise durumu öyle görmüyordu. Hiç beklenmedik bir hamle yaparak Alman büyükelçisi Kont Lichnowsky'yi ofisine çağırdı ve ona Almanya ile Fransız-Rus İttifakı arasında bir savaş çıkması halinde İngiltere'nin muhtemelen Almanya'nın düşmanlarının safında yer alacağını söyledi. Lichnowsky'nin Grey ile yaptığı bu konuşmayı rapor etmesi Berlin'i, daha doğrusu Londra'dan gelen sinyallere her daim hassas olan ve Grey'in ifadelerini "manevi savaş ilanı" olarak gören Kayzer'i, paniğe sevk etti.[52] Derinden sarsılan Wilhelm, Moltke, Tirpitz, Deniz Kuvvetleri Komutanı Heeringen ve Donanma Kabinesi Başkanı Amiral Müller'e, 8 Aralık Pazar sabah 11.00'da Kraliyet Sarayı'nda düzenleyeceği acil durum toplantısına katılmalarını emretti. Toplantı Kayzer'in mağrur kükremeleriyle açıldı: Avusturya, (askerleri hâlâ Arnavutluk'ta olan Sırbistan karşısında geri adım atmamalı ve eğer Rusya saldırırsa Almanya, Avusturya'yı desteklemeliydi. Eğer böyle bir şey olursa Almanya ordusunun büyük bölümünü Fransa'ya karşı kullanacak ve denizaltılarıyla da asker taşıyan nakliye gemilerini batıracaktı. Görüşmenin sonuna doğru Kayzer donanmadan denizaltı üretimini hızlandırmasını istedi. "Rusya ile yapılacak savaşı halkın desteklemesi için basının daha fazla kullanılması" gerektiğini düşünüyordu ve Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin "savaş kaçınılmazdır; o yüzden ne kadar çabuk, o kadar iyi" fikrini destekliyordu.[53]

Davet edilmeyen Bethmann tarafından adlandırıldığı şekliyle "savaş konseyinin" önemi konusunda tarihçiler hemfikir değildir.

Bazıları Aralık 1912 tarihli savaş konseyinin hem Kayzer'in karar alma sürecindeki önemini tekrar ortaya çıkardığını hem de donanma, ordu, Alman ekonomisi ve Alman halkını muhtemel bir savaş için detaylı bir savaş planı çerçevesinde bir araya getirdiğini söylemektedir.[54] Kimileri bu toplantıyı uluslararası krize karşı ortaya çıkan bir refleks olarak görüp Alman ordusu ve siyasetçilerinin Avrupa savaşı için geri sayım düğmesine bastıkları görüşünü reddetmiştir. Peki kim haklıdır? Toplantıda savaş yanlısı görüşün hâkim olduğu ve Kayzer'in en saldırgan tutumlu komutanların görüşlerini benimsemeye yatkın olduğu inkâr edilemez. Diğer taraftan bu toplantı bir önleyici saldırı için geri sayım başlatmış değildir. Elimizde bu görüşmeye dair tek görgü tanığı raporu Amiral Müller'in günlüğüdür ve konseyle ilgili yorumlarını "hemen hemen hiçbir şey elde edilemedi" ibaresiyle noktalamıştır. Konseyin ardından milliyetçi bir propaganda kampanyası başlatılmadı ve Alman ekonomisini savaşa hazırlamak için ortak bir çaba içerisine girilmedi.[55] 8 Aralık tarihli bu olayda anahtar kişi Wilhelm değil, görüşmeden sonra "Kayzer'i yine yola sokup kararlarını geçersiz kılan" Bethmann'dı.[56] 8 Aralık tarihli savaş konseyi bir oyunun tek perdesi olarak kaldı. Ocak ayından itibaren Berlin'deki telaşlı hava dağıldı ve Wilhelm tekrar sakinleşti. Bethmann konuşarak onu donanmanın büyütme planlarından vazgeçirdi. Kayzer'in istediği denizaltı inşa programının hızlandırılması planı uygulanmadı ve 1913'ün Nisan-Mayıs aylarında Sırbistan-Karadağ birliklerinin Arnavutluk'un Işkodra şehrini işgal etmesiyle Balkanlar'da baş gösteren yeni krizde Wilhelm'in hâlâ savaş riski taşıyan hamlelere karşı çıktığı görüldü.[57]

Neues Palais'de aralık ayında yapılan görüşmeden çok daha önemli olan asıl gelişme bir ay önce Alman ordusunun barış zamanı mevcudunun daha önce görülmemiş bir seviyeye çıkarılmasına karar verilmesiydi. 1913 tarihli ordu tezkeresinin kökleri, Almanya'nın güvenliğinin zayıfladığı konusunda duyulan ve Rusların Balkan krizlerini halletme tarzıyla daha da pekişen endişede yatmaktadır. Moltke aralık ayında hazırladığı detaylı bir raporda iddialı bir büyütme ve geliştirme programı sunmuştu. Eğer bir savaş çıkarsa Almanya yüksek ihtimalle Fransa ve Rusya'ya karşı Avusturya'dan çok az yardım alarak ve İtalya'dan hiç yardım almadan iki cephede savaşacaktı. Eğer Grey'in 3 Aralık tarihli ihtarında da anlaşılacağı gibi muhtemelen İngiltere de bu savaşa dâhil olursa Almanya batı cephesinde İngiltere, Fransa

ve Belçika'nın müttefik kara gücünden 191 tane daha az piyade taburuna sahip olacaktı. Rusya'nın sahip olduğu güç de yabana atılır gibi değildi; üstelik gücü her geçen yıl daha da artıyordu.[58] Nisan ayında Reichstag Bütçe Komisyonu ile yaptıkları gizli görüşmede generaller Almanya'nın geleceğine dair karanlık bir tablo çizdiler; Almanya'nın mevcut siyasi kuşatılma içerisinden barışçı yollarla çıkması çok zordu ve her şey dönüp dolaşıp Alman ordusunun göstereceği başarıya bağlı hale gelmişti. 1916'ya kadar Ruslar askerî üstünlüğü bir daha bırakmamak üzere ele geçirmiş olacaklardı. Fransızlar zaten stratejik demiryolu ve mevzilenme süreleri açısından avantajlı konumdaydılar. 1913'te sınır bölgesinde Almanların on üç demiryolu varken Fransızların istasyonlara, hemzemin ve yan geçitlere sahip ve tümü çift ray döşeli on altı demiryolu bulunuyordu.[59]

Maliyeti üzerinde yapılan birçok tartışmanın ardından Temmuz 1913'te yeni tezkere kabul edildi. Ordunun barış zamanındaki mevcudu 136.000'den 890.000 subay ve ere çıkarıldı. Fakat alınan bu yeni tedbirler de Almanya'nın güvenliğini sağlamada yetersiz kalıyordu, çünkü buna tepki olarak Fransa ve Rusya'nın da silahlanmayı hızlandırması Almanların kaydettiği gelişmeyi sıfırlamış oluyordu. Silahlanmanın ilk safhasında tempoyu belirleyen Ruslar olmuştu; şimdi ise inisiyatif Almanların elindeydi. 1913 tarihli tezkere, Ağustos 1913'te Fransa'da Üç Yıl Kanunu'nun kabul edilmesinde büyük rol oynadı. Rusya'da, Alman ordu yasası (ve Fransızların teşviki) "Büyük Program" olarak bilinen büyüme ve modernizasyon planının devreye sokulmasına neden oldu. Mart 1913'te Çar sahra topları ve diğer silahlara yapılacak yüklü miktardaki yatırımı onayladı ve 1917 yılına kadar Rusya'nın kış barış zamanı ordu mevcudunu, çoğu (1910 intikal planının aksine) Avrupa Rusyası'nda mevzilendirilecek 800.000 askere çıkarmayı hedef alan iddialı bir program daha başlatıldı.[60] Sonuç olarak 1914'te Rusya'nın barış zamanı ordusu Almanya'nınkinin iki katıydı; bir buçuk milyon askerle Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın toplam asker sayısından 300.000 daha fazlaydı. 1916-17'ye kadar Rus ordusunun 2 milyonu geçmesi bekleniyordu.[61] Üstelik 1914'te bu tedbirlere ek olarak Ruslar, Fransa'nın mali desteğiyle demiryolu ağlarını da geliştirmeye devam ediyorlardı. 1905'ten beri Almanya'nın bu çıkmaza cevabı Schlieffen Planı olmuştu. Bu plana göre Almanya iki cephede savaşmak zorunda kaldığında tüm gücüyle Fransa'ya yüklenecek ve doğuda sadece savun-

mada kalacaktı. Ancak batı cephesinde zafer kazanmasının ardından yüzünü doğuya dönecekti. Ama ya iki ittifak bloku arasındaki güç dengesi Schlieffen Planı'nı geçersiz kılacak kadar değişirse ne olacaktı?

Almanya gelişmelerini hayata geçirmede diğer iki rakibinden çok daha hızlıydı ve bu durum Alman komutanlarına 1914'te kısa süreli bir stratejik avantaj kazandırdı.[62] Üstelik Rusya'nın askerî gücünün ekonomik dayanağı da kırılgan kalmaya devam etti. 1900-1913 yılları arasında Rusya'nın üretim gücü Almanya'nın aksine azalmıştı.[63] Ama Berlin'den bakıldığında durum pek iç açıcı görünmüyordu. Fransa-Rusya ortak askerî gücü Almanya-Avusturya ortak askerî gücünden 260.982 kişi daha fazlaydı. 1914'e gelindiğinde bu fark yaklaşık bir milyona çıkmış olacak ve hızla artmaya devam edecekti. St. Petersburg'daki Alman askerî ataşesi 25 Mayıs 1914 tarihli bir raporunda acemi asker sayısının artırıldığını (455.000'den 585.000'e) ve barış zamanı ordu mevcudunun üç dört yıl içerisinde artmaya devam edeceğini bildirerek raporu şu cümleyle sonlandırdı: "Rus ordusunun mevcudu hiçbir silahlı kuvvette misli görülmemiş bir oranda artmaktadır." Moltke, Fransa'nın Rusya'ya verdiği kredinin "Fransa'nın 1870-1871 savaşından bu yana Almanya'ya indirdiği en büyük stratejik darbe" olduğunu ve "işlerin o noktadan sonra Almanların aleyhine dönmeye başladığını" söyledi.[64] Alman stratejistler 1916-1917 yıllarına kadar Rusya'nın vurucu gücünün Schlieffen Planı'ndaki hesapları geçersiz kılacak bir seviyeye çıkacağına inanıyorlardı.[65]

Doğuda ve batıda artan tehlikeleri saplantı haline getiren ve zamanının tükendiğine ikna olan Moltke, Alman İmparatorluğu'nun yaklaşan savaşı kendi koyduğu şartlara göre yürütmesini sağlayacak "önleyici" savaşın en büyük savunucularından biri haline geldi. Savaş öncesinde olup geçen her krizi, Almanya'yı sonunda geri dönüşsüz bir şekilde dezavantajlı konumda bırakacak stratejik dengesizliği giderme fırsatının kaçırılması olarak görüyordu.[66] Önleyici savaş görüşü üst düzey komutanlar arasında yayılmaya başladı. Yeni bir araştırma üst düzey komutanların defalarca bunun için inisiyatifi ele alıp saldırgan olarak damgalanmak pahasına "savaş ne kadar çabuk olursa o kadar iyi" diye bastırdıklarını göstermiştir.[67] Meseleyi böyle gören sadece Almanlar değildi. 1914'ün başında Poincaré, *Le Matin*'in editörüne Almanların Rusya'nın büyümesinden korktuğunu söyledi: "Onlar bu büyük yapının her gün daha istikrarlı hale geldiğini biliyorlar; azami

gücüne erişmeden evvel saldırıp onu dağıtmak istiyorlar."[68] Mart 1914'te İngiliz harekât dairesi başkanı Tümgeneral Henry Wilson'a Rus ordusunun 1913'ten beri kaydettiği gelişmeleri gösteren bir rapor gönderildiğinde Wilson raporu şöyle değerlendirdi:

> Bu çok önemli bir rapordur. Almanların neden gelecekleri konusunda endişeli olduklarını ve neden "ya şimdi ya hiç" diye düşündüklerini ortaya koymaktadır.[69]

Alman saldırganlığının altında büyük ölçüde kadercilik düşüncesi yatıyordu. Alman komutanları savaş söz konusu olduğunda zaferden ziyade "yenilme ve imha edilme tehdidinden" bahsederdi.[70] Bu düşünce tarzının en tehlikeli yanı komutanların zaman içerisinde en saldırgan eylemleri bile savunmanın bir parçası olarak görmeye başlamasıydı. Peki önleyici savaş iddiaları Alman dış politikasına ne ölçüde yön vermişti? Prusya-Alman sistemi gibi pretoryen bir sistemde bile komutanların sivilleri kendi stratejik görüşlerine razı edebilmeleri büyük ölçüde ikna yeteneklerine bağlıydı. Bu konuda da pek başarılı oldukları söylenemezdi. Aralık 1912'de Neues Palais'de Moltke "savaş ne kadar çabuk olursa o kadar iyi" diye üstelemiş ve Kayzer ona bir süreliğine destek vermiş olsa da bir sonuç çıkmamıştı.

Ayrıca Berlin'de St. Petersburg'daki Bakanlar Kurulu gibi bir ortak karar alma organının bulunmaması askerin kendi görüşlerini dayatacak ve askerî gereksinimleri bir koçbaşı gibi kullanıp mali engelleri aşacak bir siyasi baskı grubu kurmasını güçleştirdi. Paris'te daha saldırgan bir stratejinin izlenmesi için gereken maddi desteğin temin edilmesi adına üst düzey askerî ve sivil yetkililer işbirliği yaptılar. Askerî ve sivil yetkilileri birbirinden ayıran derin yapısal ve anayasal engellerin bulunduğu Almanya'da ise askerî ve sivil yönetim kademeleri arasında benzer bir sinerjinin oluşması çok daha zordu. Krivoşeyn'in Almanya'da karşılığı yoktu ve Şansölye Bethmann Hollweg, Rus muadili Vladimir Kokovtsov'dan çok daha güçlü ve otoriter biriydi. 1911 Agadir krizinin ardından Bethmann İngiltere ve Rusya ile fazla göze çarpmayacak ve pragmatik bir işbirliği sürdürmeye özen gösterdi. Aralık 1911'de, "En büyük önceliğimiz İngiltere ile geçici bir anlaşma sağlamaktır," demişti. Mart 1913'te de, "Rusya ve İngiltere ile temkinli bir politika yürüterek Fransa'yı kontrol altında tutmalıyız," diye yazdı. "Bunun bizim şovenistleri memnun etmemesi ve fazla destek bulmaması doğaldır. Ama yakın gelecekte Almanya

için başka seçenek görmüyorum."[71] Dolayısıyla önleyici savaş görüşü 1914 öncesinde Alman politikasında sivil yetkililerin dikkate aldığı bir konu olmadı –Conrad'ın Viyana'daki çok daha uçuk talepleri gibi reddedildi. Ne 1905, ne 1908-1909, ne de 1911'de (Almanların bakış açısından şartların 1914 yazına göre çok daha müsait olduğu tarihlerde) Alman hükümeti önleyici bir savaş başlatmaya kalkışmadı. 1911 Agadir olayında krizi askerî boyuta taşıyan Fransızlar ya da Almanlar değil, İngilizlerdi. 1912-1913 kışında da önleyici savaş fikrini uygulamaya yaklaşan Almanlar değil, (bir süreliğine de olsa) Fransızlardı. Berlin'in Viyana'ya tavsiyeleri, Paris'in St. Petersburg'a ilettiği mesajlardan çok daha itidalliydi.

Kayzer ise, savaş yanlısı söylemlerle ani çıkışlar yapmaya eğilimli olmasına rağmen işler ciddiye bindiğinde derhal paniğe kapılıyor ve herkese ihtiyatlı olmasını tavsiye ederek generalleri hayal kırıklığına uğratıyordu. Wilhelm uzun vadede İngilizlerle anlaşma yapacaklarına dair inancını kaybetmemişti. 1913'te yaptığı yorumlar ise İngiltere-Almanya savaşını hâlâ "düşünülemez" gördüğünü gösteriyordu. Ayrıca Almanya'nın askerî gücünün Rusya'yı Avusturya ve Sırbistan arasındaki bir silahlı çatışmaya müdahil olmaktan caydıracağına inancı da tamdı.[72] Bu memnuniyetten rahatsızlık duyan ve ileride savaş bakanı olacak olan General Falkenhayn Ocak 1913'te yazdığı bir mektupta siyasetçilerin –Wilhelm de dâhil olmak üzere– uzun süreli bir barışa olan boş inançlarının Moltke'nin daha saldırgan bir dış politika güdülmesi yönünde Kayzer'e karşı sürdürdüğü mücadelede tek başına kalmasına neden olduğunu ifade etti.[73] Kayzer'in önleyici savaş fikrine sıcak bakmaması artan "askerî muhalefetin" en nefret ettiği nokta haline geldi.[74] Sivillerin askerler üzerindeki hâkimiyeti değişmeden kaldı.[75] Ama buradan önleyici savaş taraftarlarının Almanya ve diğer ülkelerdeki devlet adamlarına hiç etkilerinin olmadığını da iddia edemeyiz. Aksine önleyici savaş düşüncesi 1914 yaz krizi sırasındaki kilit devlet adamlarının üzerinde gizli ama ağırlığı hissedilen bir baskının kurulmasına neden olmuştu.

ALMANLAR İSTANBUL BOĞAZI'NDA

Alman devlet adamları (Almanya'yı iki cepheli savaş için hazırlamakla meşgul olanların dışındakiler) Almanya'nın çatışma riskini asgaride tutarak menfaatlerinin peşinde koşabilmesinin yollarını da aramaya

başlamışlardı. Aralarında Sömürge Ofisi Başkanı Bernhard Dernburg, Londra Büyükelçisi Paul Metternich ve onun –daha sonra Berlin'de dışişleri bakanlığı görevine gelecek olan– meslektaşı Richard von Kühlmann'ın da bulunduğu nüfuzlu bir grup devlet adamı Londra ile yumuşama ve taviz politikasına devam edilmesi için baskı yapmaya devam etti. Bu düşünce tarzı 1913'te Berlin'de anonim olarak yayımlanan ama Londra'daki Kühlmann ile birlikte çalışmış olan Richard Plehn'in kaleme aldığı *Savaşsız Bir Alman Dünya Politikası!* aldı eserde de dile getirilmişti.[76] Ayrıca Whitehall bünyesinde bu tür bir politikayı desteklemeye istekli Sömürge Bakanı Lewis Harcourt gibi Grey karşıtı liberaller de bulunuyordu.[77]

Haldane görüşmesinin başarısız olmasına rağmen İngiltere ile detant arayışı meyve vermeye başlamıştı. Sömürge sorunlarıyla ilgili müzakerelere 1912 yazında tekrar başlandı; Nisan 1913'te iki devlet mali iflası an meselesi olan Portekiz İmparatorluğu'nun yönetimindeki Afrika topraklarıyla ilgili bir anlaşma imzaladı. İçeriğinin halka nasıl ve ne zaman duyurulacağı konusunda Berlin ve Londra mutabakata varamadığı için bu anlaşma hayata geçirilemedi ama iki tarafın da nüfuz bölgelerinin sınırlarını belirleme ve üçüncü bir devleti dışarıda bırakmak için işbirliği yapma istekliliğini göstermiş oluyordu.[78]

Küresel sömürgecilik arenasında Almanya'nın sahip olduğu seçeneklerin azlığı ve Avrupa'daki ittifak bloklarının arasında sıkışıp kalmış olması dikkate alındığında "savaşsız dünya politikası" isteyen tüm Alman devlet adamlarının aklına bir tek yerin gelmesine şaşmamak gerekir: Osmanlı İmparatorluğu.[79] Alman politikası, dünyadaki sömürge rekabetinin şiddetli olduğu bu bölgeden daha önce hep uzak durmuştu ama 1880'lerden itibaren Berlin daha aktif olmaya başladı. 1882 yılında Mısır'ın işgali nedeniyle İngilizlerle arası bozulan İstanbul hükümeti Berlin'e sıcak davranmaya başlamıştı.[80] Alman bankaları, inşaat ve demiryolu şirketleri Osmanlı İmparatorluğu'nun daha az gelişmiş bölgeleriyle ilgilenmeye başlayarak imtiyazlar ve nüfuz alanları elde ettiler. Masrafı büyük ölçüde Almanlar tarafından karşılanan ve yine onlar tarafından inşa edilen Anadolu Demiryolu 1888'de İstanbul, Ankara ve Konya'yı birbirine bağlama amacıyla başladı ve 1896'da tamamlandı. Osmanlı hükümeti bu değişimleri başta istikrarsızca ama zaman içinde büyük bir kararlılıkla desteklemeye başladı. 1911'e gelindiğinde İstanbul'daki Alman büyükelçisi, imparatorluğun Almanya'nın

"siyasi, askerî ve ekonomik ilgi alanında" olduğunu söyleyebilecek duruma gelmişti.[81] Almanlar Osmanlı topraklarına –özellikle hayati altyapı projelerine– yatırım yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nu diğer emperyalist devletler, özellikle de Rusya karşısında ayakta tutabilmeyi umut ediyorlardı. Diğer taraftan eğer Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması toprak paylaşımını gündeme getirirse ganimetler paylaşılırken onlar da masada yer almak istiyorlardı.[82]

Anadolu Demiryolu'na büyük umut bağlandı. İstanbul'daki Osmanlı yetkilileri, o tarihte hâlâ Anadolu'nun –Çerkez haydutların cirit attığı– "vahşi doğusunu" kontrol altına alıp imparatorluğun bir parçası haline getirerek Osmanlı topraklarının bu en geri kalmış bölgesini medeniyete kavuşturmaya karar vermişlerdi. Anadolu'ya oryantalist bir gözle, kalkındırılması gereken bir koloni olarak bakıyorlardı. Demiryolunun geçtiği bölgelerde yeni ürünlerin ekimine başlandı –bunlardan şeker kamışı ve patates zaten bir süredir o topraklarda ekiliyordu– ve hasırotu gibi kâğıt üretiminde kullanılan sanayi bitkilerinin ekimi için de çalışmalar yapıldı. Bu projelerden çoğu ya iklimin ya da toprağın müsait olmaması ya da yerel halkın yeni teknikleri uygulamak istememesi yüzünden deneme aşamasında kaldı. Trenlerin atlar tarafından çekildiğini zannettikleri için tren istasyonlarına saman getiren Anadolu köylüleri için buharlı lokomotiflerle karşılaşmak unutulmaz bir olaydı.[83]

Almanya'da da Anadolu macerası sömürgecilik hevesini yeniden alevlendirmişti. Bazıları Anadolu'yu (hiç mantıklı olmasa da) Alman göçmenler için yeni bir yerleşim alanı olarak görüyordu; kimileri de daha ziyade pazarlara erişim, ticaret yolları ve hammaddelerle ilgiliydi.[84] Yirminci yüzyılın başında demiryollarının (1930'lar ve 50'lerde hidroelektrik santraller ya da 1960'larda uzay yolculuğunda olduğu gibi) emperyalistlerin gönlünde ayrı bir yeri vardı. Britanya'da ve Ümit Burnu Kolonisi'nde Ümit Burnu'ndan Kahire'ye kadar uzanacak bir demiryolu için hazırlıklar tamamlanmak üzereydi; aynı tarihlerde Fransızlar da buna rakip olarak Senegal'den Cibuti'ye kadar uzanacak bir batı-doğu Afrika demiryolu yapmayı planlıyorlardı. Küresel telgraf ağları çoktan altyapı ve yönetimleri birbirine bağlamıştı, özellikle telgraf merkezlerinin emperyalist otorite ve disiplini simgelediği Britanya İmparatorluğu'na ait bölgelerde.

O nedenle Alman bankalarına ait olan bir şirkete Osmanlı hükümeti tarafından Anadolu Demiryolu'nun Ankara ucundan başlayarak Adana ve Halep üzerinden Mezopotamya'dan geçerek Bağdat'a ve oradan da Basra'ya kadar uzanacak bir demiryolu inşa etmesi için izin verildiğinde herkes afalladı. Teoride günün birinde Berlin'den Bağdat'a trenle gitmeyi mümkün kılacak bu proje diğer emperyalist güçleri alarma geçirdi. İngilizler, donanmada yakıt olarak kömürden petrole geçmeyi planladıkları için önemi her geçen gün artan Osmanlı Irakı'ndaki petrol yataklarında Almanların söz sahibi olma ihtimalinden son derece tedirgin olmuşlardı.[85] Doğuya uzanacak bir demiryolu vasıtasıyla İngiliz donanmasının küresel hâkimiyetinden kurtulacak bir Almanya'nın İngiltere'nin koloni ticaretine sekte vuracağından endişeliydiler. Demiryolları –mühendis ve yatırımcıları da fazlasıyla zorlayacak şekilde–Rusların çıkar alanlarından olabildiği kadar uzağa inşa ediliyor olsa da St. Petersburg bunun Almanya'yı ileride Kafkaslar ve Kuzey İran'daki Rus varlığını tehdit eder hale getirmesinden korkuyordu.

Bu stratejik kaygılar geriye dönüp bakıldığında pek önemli değilmiş gibi görünse de ekonomik yatırımları jeopolitik avantajın ilk adımı olarak gören dönemin devlet adamları üzerinde bir hayli etkili olmuştu. Kayzer II. Wilhelm'in arada bir yaptığı Osmanlı ve İslam taraftarı açıklamalar da şüpheleri artırdı. Wilhelm 1898'deki ikinci Ortadoğu ziyareti sırasında Şam belediye binasında tüm dünya gazetelerine şu demeci verdi: "Sultan Hazretleri ve dünya üzerinde kendisini halife olarak kabul eden 300 milyon Müslüman, Alman Kayzeri'nin her daim onların dostu olacağından emin olabilirler."[86] Arap halkının tezahüratlarıyla da desteklenen bu coşku, Almanya'nın İngiltere ve Rusya İmparatorlukları bünyesinde güç kazanan İslamcı ve Arap milliyetçisi unsurlarla işbirliği yapabileceği korkusunun da temellerini atmış oldu.[87]

Gerçekte Almanların ekonomik müdahalesi uluslararası açıdan hiç de orantısız değildi. Elektrik, tarım, madencilik ve toplu taşıma alanlarında Almanlar büyük yatırımlar yapmışlardı; Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaret artıyordu. Yine de (1913'te) Almanlar hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithalatta İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'na ihracatta da İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın gerisindeydi. Fransız yatırımları

hâlâ Alman yatırımlarından yüzde 50 fazlaydı. Ayrıca Alman sermayesinin Avrupa ya da İngiliz sermayesinden daha saldırgan davrandığı da söylenemezdi. Örneğin Mezopotamya'daki petrol yataklarının imtiyazını elde etme yarışında Londra'nın desteklediği İngiliz banka ve yatırımcıları sıkı pazarlık ve acımasız mali diplomasi vasıtasıyla Almanları atlatmayı başarmıştı.[88] Alman yatırımlarının yarısından fazlasının bağlı olduğu (340 milyon altın frank) demiryolu yapımında bile Fransızların payı yakın sayılırdı (yaklaşık 320 milyon altın frank). İmparatorun alacaklıları adına hareket eden uluslararası bir kurumun idaresine devredilmiş olan Osmanlı Kamu Borçları'nın yüzde 62,9'unun sahibi Fransızlardı ve kalan kısmını Almanlar ve İngilizler yaklaşık oranlarda paylaşmaktaydılar. Ayrıca İstanbul'daki en güçlü mali kurum olan ve kârlı tütün tekelini ve diğer pek çok yatırımı kontrol etmesinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda yegâne banknot basma hakkına sahip olan Banque Impériale Ottomane (Bank-ı Osmanî-i Şahane) Alman değil, Fransız-İngiliz ortak kuruluşuydu; kredileri ve mali işlemleri Paris tarafından yönlendirildiği için Fransız politikasının bir aracı olarak da kabul edilebilirdi.[89]

Uzun müzakerelerin ardından diğer devletlerin Bağdat Demiryolu konusundaki hassasiyetleri büyük ölçüde azaldı. 15 Şubat 1914'te Fransa ve Almanya arasında yapılan bir anlaşmayla Alman ve Fransız yatırımcıların çıkar bölgeleri arasındaki sınırlar belirlendi (projenin maliyetini karşılamada Fransız sermayesi büyük önem taşıyordu) ve 15 Haziran'da Almanlar diğer pek çok şeye ek olarak demiryolunun Basra ile Basra Körfezi arasında kalan hayati öneme sahip kısmının kontrolünü İngiltere'ye bırakmayı kabul ederek nihayet İngiltere'nin rızasını da almış oldular – bu imtiyaz Almanlar açısından projenin varsayılan jeostratejik değerini büyük ölçüde azaltmıştı. Ekonomi alanında pragmatik düzenlemeler yapabilmek için siyasi meselelerin bir kenara bırakılmasını sağlayan bu ve benzeri işbirliği girişimlerinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçekten de "savaşsız dünya politikası" için uygun bir alan sağlayacağı ve zaman içerisinde İngiltere ile dostluk kurulabilmesi için bir temel oluşturabileceğine dair umutlar yeşermeye başladı.[90]

Aralık 1913'te Alman askerî heyetinin İstanbul'a gelmesiyle patlak veren kriz, Bağdat Demiryolu'nun kontrolünü ele geçirmek için verilen mücadeleden çok daha ciddiydi. Felaketle sonuçlanan Balkan sefer-

lerinin ardından Osmanlı İmparatorluğu, ordusunu tepeden tırnağa reformlarla yenileyebilmek için dış yardım aramaya başladı. Osmanlı ordusu komutanları önce Fransız askerî heyetini çağırmayı düşünmüş olsa da Almanların daha uygun olduğu barizdi. Alman askerî danışmanları 1880'lerin sonları ve 1890'lar boyunca düzenli olarak İstanbul'a gitmişlerdi ve "Goltz Paşa" Türk subayları için eğitimler düzenlemişti.[91] Ama bu kez gelen heyet eskisinden çok büyüktü. Heyet başkanına komutanlık rolü verilecek (önceki danışmanların başarısız olmasının asıl nedeni olarak bu yetkinin verilmemesi gösterilmişti) ve kendisi başkomutanlıktakiler de dâhil olmak üzere tüm Osmanlı askerlerinin eğitimini üstlenecekti. Ayrıca askerî teftiş bakımından tam yetkiye sahip olacak ve kendisine kırk muvazzaf Alman subayı refakat edecekti. Hepsinden önemlisi Osmanlı 1. Ordusu'nun generali olarak kendisi Boğazlar ve İstanbul'un savunmasından da sorumlu olacaktı.[92] Bu heyetin başkanı olarak Kassel'deki 22. Tümen komutanı Korgeneral Liman von Sanders seçildi.

Kayzer de Şansölye Bethmann Hollweg de bu uygulamayı önceki politikalarından uzaklaşma olarak görmedikleri ve detaylar Alman ve Osmanlı komuta kademeleri arasında belirlendiği için Rusya'ya resmî olarak bildirilmesi gereken bir durumun olduğu düşünülmedi. Onun yerine Kayzer, Prusya Prensesi Victoria Louise ve Hannover Prensi Ernst August'un düğün törenlerinde konuyu II. Nikolay ve V. George'a açtı. İki hükümdar da herhangi bir itirazda bulunmadılar. Kasım 1913'te Bethmann ve Sazonov arasındaki kısa görüşmede de konunun bahsi geçmedi çünkü şansölye, Çar'ın Sazonov'u durum hakkında bilgilendirdiğini sanıyordu.[93] Fakat Liman'ın göreviyle ilgili bilgiler sızmaya başlayınca Rus gazeteleri hep bir ağızdan şiddetli bir tepki verdi. Rus dışişleri bakanlığının da kışkırttığı halk öfkesinin nedeni bu heyetin Ruslar için gitgide daha önemli bir stratejik geçit haline gelen İstanbul üzerindeki Alman nüfuzunu artıracak olması değil, yakın ve orta vadede çökmesi ve parçalanması Rus stratejik düşüncesinin bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden canlanacak olmasından duyulan endişeydi.[94] Rusya'nın Berlin askerî ataşesi Çar'a gönderdiği bir mektupta Liman'ı "çok enerjik ve kendisini çok üstün gören" bir karakter olarak tasvir etmişti.[95] Kayzer'in gizli bir toplantıda heyet üyelerine kendi emirlerine itaat edecek ve bölgede "Rusların saldırgan emellerini dengeleyecek güçlü bir ordu"

kurmalarını emretmiş olması da durumu daha vahim hale getiriyordu. Rusya'nın Berlin askerî ataşesi Bazarov bu sözleri St. Petersburg'a iletti.[96] Bunun üzerine Sazonov Alman heyetinin gidişini "büyük siyasi önem" taşıyan bir mesele olarak görmeye başladı.[97] St. Petersburg ne yapacağını şaşırmıştı. "Onları hiç bu kadar heyecanlı görmemiştim," demişti Edward Grey, Londra'daki Alman büyükelçisine.[98]

Ruslar Liman heyetine neden bu kadar tepki vermişlerdi? Sazonov'un Boğazlar yerine Balkanlar'a öncelik verdiği 1912-1913 yılında ortaya çıkan krizleri bir hatırlayalım. Boğazlar'ın Rusya'nın ekonomisi için önemi hiç bu kadar bariz bir şekilde ortaya çıkmamıştı. 1903-1912 yılları arasında Rus ihracatının yüzde 37'si Boğazlar'dan geçmişti; Rusya'nın sanayileşen ve sermayeye aç olan ekonomisi için hayati önem taşıyan buğday ve çavdar ihracatında ise bu oran yüzde 75-80 civarına çıkıyordu.[99] Bu durumun önemi iki Balkan savaşı sırasında tekrar kendini gösterdi. Savaşın başından itibaren Sazonov hem savaşan devletlere hem de müttefiki olan büyük devletlere Boğazlar'ın ticaret gemisi trafiğine kapatılmasının Rus ihracatçılara büyük darbe indirdiğini ve buna yol açacak adımlardan mutlaka kaçınılması gerektiğini söyledi.[100] Tıpkı tahmin ettiği gibi iki savaşta da Boğazlar gemi trafiğine kapatılmış ve bunun Rus ticaretine zararı büyük olmuştu.

Ticari zarar bir şey, hayati jeopolitik öneme sahip bir bölgede kalıcı olarak nüfuz kaybetmek ise bambaşka ve çok daha tehlikeli bir şeydi. 1911 yazında Suhomlinov Almanların Boğazlar'a yerleşecek olmasından endişe ederek, "Türkiye'nin arkasında Almanya vardır," uyarısında bulundu.[101] Kasım 1912'de Bulgarlar İstanbul'u ele geçirmeye yaklaştı. Bunun üzerine Sazonov, İzvolski'den Poincaré'yi ikaz ederek ona eğer şehir düşerse Rusya'nın derhal tüm Karadeniz filosunu kullanmak zorunda kalacağını söylemesini istedi.[102] Sonraki haftalarda Sazonov, Genelkurmay ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile İstanbul'u ve bölgedeki Rus çıkarlarını korumak için yapılacak bir Rus çıkarmasını konuştu. İngilizlerin Osmanlı başkentinin uluslararası bir yönetime devredilmesi teklifini, bunun bölgedeki Rus çıkarlarını olumsuz etkileyeceğini söyleyerek reddetti. İstanbul ve Boğazlar'ı askerî güç kullanarak almak üzere yeni planlar yapıldı.[103] Sazonov, 12 Kasım'da Kokovtsov ve daire başkanları için hazırladığı bir belgede Rusya'nın bölgeyi ele geçirmesinin faydalarından bahsetti. Dünyanın ticaret merkezlerinden biri, "Akdeniz'in anahtarı" ve "Rus

gücü için eşsiz bir kalkınmanın temeli" ele geçirilmiş olacaktı. Ona göre Rusya böylece "iki asırlık çaba ve fedakârlıklarının mükâfatını almış" olacaktı. Sazonov ayrıca bu kadar görkemli bir başarının "hükümet ve toplumu ulusal birlik açısından tartışılmaz öneme sahip bir konu etrafında birleştirerek iç yaşamda iyileşme sağlayacağını" vurgulayarak belgeyi sonlandırdı.[104]

23 Kasım 1912'de Sazonov, II. Nikolay'a Boğazlar'ın kısa süre önce gemi trafiğine kapatılması yüzünden Rusya'nın milyonlarca ruble zarara uğradığını söyledi. "Bir de Boğazlar'ın Türkiye'nin değil, Rusya'nın baskılarına direnebilecek bir devletin elinde olduğunu hayal edin," diye de ekledi. Bu endişeler yüzünden 1913 yaz ve sonbahar ayları boyunca Rusya'nın Karadeniz donanması Boğazlar'a yapılacak bir saldırı için hazır bekledi. Deniz Albayı A. V. Nemitz, Rusya'nın "yakın gelecekte Boğazlar'a yapılacak bir saldırı için hazır durumda olması gerektiğini" söyledi.[106] Osmanlı donanmasının güçlendiğine dair haberler de durumun aciliyetini artırıyordu. Osmanlıların sipariş etmiş olduğu bir dretnot İngiltere'de inşa halindeydi. 1912 ve 1914'te iki tanesi daha sipariş edildi ama savaş patlak verene kadar gemilerin hiçbiri teslim edilmedi. Her şeye rağmen Türklerin Rus donanmasına karşı yerel bir üstünlük kazanması, yayılma planlarına darbe vuracağı endişesiyle St. Petersburg'u rahatsız etmeye devam etti.[107]

Ruslar –özellikle de tüm ilgili strateji görüşmelerine dâhil olan Sazonov– Liman von Sanders heyeti İstanbul'a geldiğinde zaten bu konuda fazlasıyla hassastı. Dışişleri bakanının asıl tahammül edemediği şey Almanlara komuta yetkisinin verilmesi olmuştu. Almanlar başta bu noktada geri adım atmak istemedi, çünkü daha önce gelen askerî danışmalara bu yetkinin verilmemiş olması (hem Almanlar hem de Osmanlılar tarafından) gerçekçi bir reformun yapılamamasının ana nedeni olarak görülüyordu. Sadece talimat verme yetkisinin bunların uygulanmasını sağlayacak otoriteye sahip olmadan bir işe yaramadığı tecrübeyle sabitti. Sazonov ikna olmadı ve Berlin üzerindeki baskıyı artırmayı denedi. Londra ve Paris'e, İtilaf Devletleri'nin ortak bir nota vererek bu heyete sert bir dille itiraz etmesi fikrini sundu. Notanın sonunda, "Eğer Almanya İstanbul'da böyle bir üstünlük elde edecekse diğer devletler de Türkiye'ye karşı kendi menfaatleri doğrultusunda harekete geçme hakkına sahiptir," ibaresine yer verilecekti.[108]

Bu inisiyatif işe yaramadı çünkü Liman von Sanders heyetini sadece Ruslar kendi menfaatlerine aykırı görüyordu. İstanbul'daki Fransız ve İngiliz ataşeleri Liman'ın gelmesinden pek rahatsız olmamışlardı. Almanların önceki heyetlerden verimli bir sonuç alınamadığı için bu sefer işleri daha ciddiye almasının makul olduğunu düşünüyorlardı. Grey, İrlanda Sorunu'nun aciliyeti ve "ülkenin zor iç koşulları" nedeniyle İngiltere'nin doğrudan müdahalesinin söz konusu olmadığını söyledi.[109] İngiltere, Türkiye üzerinde Almanya'nın nüfuzundan ziyade Fransız sermayesinin egemenliğinin artmasından endişeliydi. Sör Louis Mallet Mart 1914'te Edward Grey'e, "Fransız yatırımcılar Türkiye'nin bağımsızlığını her geçen gün biraz daha azaltıyor," dedi. Osmanlı ve Ortadoğu uzmanı olan muhafazakâr milletvekili Sör Mark Sykes, 18 Mart'ta Avam Kamarası'nda yaptığı hararetli bir konuşmada Osmanlı Suriyesi'ndeki Fransız yatırımlarının "ilhakın yolunu açacağı" uyarısında bulundu.[110]

Öte yandan İstanbul'da zaten bir İngiliz donanma heyeti bulunuyordu ve "filo komutanı" rütbesi verilen Amiral Arthur Limpus'un 1912'de gelişiyle heyetin mevcudu artırıldı.[111] Limpus, Osmanlı donanmasının eğitim ve ikmalinin yanı sıra yabancı savaş gemilerine karşı en etkili önlemlerden biri olarak Türk Boğazları'nda torpido botlarının mevzilendirilmesi ve mayın döşenmesi için de çalışmalarda bulunacaktı.[112] Limpus görevinin siyasetin bir parçası olduğunu biliyordu; Osmanlı donanmasında görev yapması sadece modernizasyon ya da mürettebatın eğitimi meselesi değil, aynı zamanda stratejik öneme de sahip bir durumdu. Donanmanın "Karadeniz'den asker sevkiyatını Ruslar için tehlikeli kılacak" bir seviyeye çıkarılması gerekiyordu.[113] Diğer bir deyişle onun İstanbul'daki varlığının amacı Liman'ınkinden pek farklı değildi. Limpus, Osmanlı deniz ve kara savunmasında İngiltere ve Almanya'nın paylarını eşit görüyordu. Haziran 1912'de Osmanlı deniz kuvvetleri komutanlarına, "Denizcilikle ilgili konularda ve kıyı tesislerinde İngiltere en engin tecrübeye sahiptir," dedi.

> Almanlar en güçlü kara ordusuna sahipler ve bu ordunun aynı zamanda en etkili ordu olduğuna inanılıyor. O yüzden kara kuvvetleri söz konusu olduğunda Alman danışmanların kullanılması makuldür. Benzer şekilde deniz kuvvetleriyle ilgili her konuda da İngiliz danışmanlara başvurulması en mantıklı yaklaşım olacaktır.[114]

Dolayısıyla Sazonov İtilaf ortaklarını, Rusya'da Alman heyetinin gelişinin neden olduğu infiale dâhil etmede başarısız oldu. Grey, Sazonov'un ortak nota verilmesi teklifini reddetti ve bunun yerine İstanbul'daki Alman heyetinin faaliyetlerinin daha yakından tetkik edilmesini önerdi. St. Petersburg'daki Delcassé'nin bunu büyük bir şevkle onaylamasına rağmen[115] Fransız dışişleri bakanlığı meseleye burnunu sokma konusunda İngilizlerden bile isteksizdi, çünkü Sazonov'un tehditkâr notasında ima edilen "Türkiye'nin Asya'daki topraklarının bölünmesi" gibi bir durumun Fransızların mali çıkarları üzerinde yıkıcı etkisi olacağını biliyorlardı. O yüzden Paris, Grey'in daha barışçıl olan teklifini kabul etmeyi seçti.[116] Diğer bir deyişle, bocalama halinde olan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde o kadar çok birbirinden farklı emperyalist hesap ve amaç vardı ki İtilaf Devletleri olası bir tehdide karşı bir araya gelmeyi başaramadılar.

Yine de Liman vakası Rus devlet adamlarında tehlikeli bir gerginliğe neden oldu. Sazonov, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya destek olma konusundaki gönülsüzlüğüne ateş püskürdü. 12 Aralık 1913'te Rusya'nın Londra büyükelçisine gönderdiği bir telgrafta İngilizlerin desteğine olan güveninin azaldığını ve "İtilaf Devletleri arasındaki dayanışma eksikliğinin" kendisini "endişeye sevk ettiğini" söyledi.[117] 23 Aralık'ta Çar'a verdiği raporda ise açıkça militan bir tutum sergiledi. İngiltere ve Fransa ile derhal "ortak askerî tedbirlerin" hazırlanıp uygulanması konusunda ısrarlıydı. Sazonov'a göre İtilaf Devletleri, "Küçük Asya'nın bazı bölgelerini işgal etmeli ve hedeflerine varana kadar da oraları ellerinde tutacaklarını ilan etmeliydiler". Elbette böylesi cüretkâr bir hamlenin "Avrupa'yı karıştırma" riski vardı ama Almanların geri adım atmasını istiyorlarsa bunu ancak "ne kadar kararlı" olduklarını göstererek sağlayabilirlerdi. Liman vakasından doğan sorunların konuşulması için derhal bir zirve toplanmalıydı.[118]

13 Ocak 1913 tarihli konferansa Başbakan Vladimir Kokovtsov başkanlık etti. Ayrıca Sazonov, Savaş Bakanı Suhomlinov, Genelkurmay Başkanı Jilinski ve Donanma Bakanı Grigoroviç de hazır bulunuyordu. Toplantı, Osmanlıları Almanlardan yardım istemekten vazgeçirmek için yapılabilecek baskıların ele alınmasıyla başladı. Osmanlı hükümetine ekonomik yaptırımlar uygulama fikrinden vazgeçildi; bu, Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki yatırımlarını da etkiler ve İtilaf içi ilişkilerde gerginlik yaratırdı. Diğer bir seçenek de

İtilaf kuvvetlerinin Osmanlıların bazı merkezlerini ele geçirmesiydi. Sazonov bunun için Fransa'nın desteğinin şart olduğunu ileri sürdü. Kokovtsov her zamanki gibi tüm bu saldırgan görüşlere karşı çıkıp savaşın çok riskli olacağını söyledi. Toplantı boyunca ılımlı ve makul olmaya özen gösterdi. Ona göre heyecanla ve iyice ölçüp biçmeden harekete geçmek yerine önce Rusya'nın tahammül edip edemeyeceği şeylerin sınırlarının belirlenmesi gerekiyordu. Kokovtsov, Almanların "Rusya'nın taleplerinin oluşturduğu bir durumdan" kaçmak için yol aradığını ve taviz vermeye istekli olduğunu gösterdiğini ifade etti. Onları daha da inatçı hale getirecek "buyurgan bir yaklaşımdan" mutlaka kaçınılmalıydı.[119] Ama bu sefer Suhomlinov, Sazonov, Grigoroviç ve Jilinski hep bir ağızdan başbakana karşı çıkıp Almanya'nın silahlı müdahale riskinin en alt seviyede olduğunu ve hiç istemeseler de gerekirse savaştan korkulmaması gerektiğini söylediler. Savaş Bakanı Suhomlinov ve Genelkurmay Başkanı Jilinski "Rusya'nın sadece Avusturya'yla değil, Almanya'yla bile teke tek savaşa hazır" olduğunu söylediler.[120]

Bu senaryoların hiçbirine gerek kalmadı, çünkü Almanlar geri adım attı ve kriz çözüldü. Rus tepkisinin şiddetinden telaşlanan ve Londra ve Paris tarafından kendisine itidal çağrısı yapılan Berlin hükümeti Liman'ı Osmanlı kara ordusuna tayin etmeyi kabul etti. Liman genel müfettiş olarak kalacaktı ama "Osmanlı İmparatorluğu Feldmareşali" olarak terfi ettirilmesi sayesinde 1. Kolordu Komutanlığı görevini itibarına leke sürülmeden bırakabilecekti.[121]

Liman von Sanders vakası bir kıta savaşının fitilini ateşlemedi ama geri dönüp baktığımızda bunun pek çok şeyi anlamamıza yardımcı olduğunu görebiliriz. İlk olarak bu olay Rus devlet adamlarının savaşa ne kadar meyilli olduklarını ortaya koydu. Bilhassa Sazonov'un göreve ilk geldiği dönemdeki kararsızlığından sonra zaman içerisinde nasıl bir Alman düşmanı haline geldiği görüldü. Sazonov, Alman-Rus ilişkilerinde Berlin'le müzakereye hiç açık kapı bırakmayan bir anlatı geliştirmişti: Rusya her zaman uysal, barışsever komşu iken Almanya her fırsatta Rusya'yı aşağılayan sinsi, baş belası bir serseriydi. Artık buna dur demenin vakti gelmişti! Bu tür ifadelerin siyasi ufku daraltmadaki etkisini küçümsememek gerekir. Paris'ten sürekli gelen teminatların da etkisi olduğuna şüphe yoktur. 13 Ocak tarihli konferansta Sazonov, Rusya ve Almanya arasında çıkacak bir savaşta

İngiltere'nin nasıl tepki vereceği hiç belli olmasa da Fransa'nın "sonuna kadar yanlarında olacağını" ifade etti. Sazonov, Fransız büyükelçisi Delcassé'nin kısa süre önce "Fransa'nın, Rusya'nın dilediği kadar ileri gideceği" konusunda kendisini temin ettiğini söyledi. İngilizlere gelince, başta Londra'da bazı şüpheler olsa da onların da savaş Fransa ve Rusya'nın aleyhine gelişmeye başlar başlamaz müdahale edecekleri "şüphe götürmez" bir gerçekti.[122]

Çar da daha katı bir tutum sergilemeye başlamıştı. 1914 yılının Nisan başında Büyükelçi Buchanan'la bir konuşmasında, "Genel olarak Rusya ile Almanya'yı ayıracak hiçbir şeyin olmadığı kabul edilir," dedi. Sonra, "Aslında öyle değil çünkü Çanakkale Boğazı meselesi var," diye ekledi. Çar Almanların Boğazları Rusya'ya kapayacağından endişeliydi. Eğer Almanya böyle bir şeye kalkışırsa İtilaf Devletleri'nin daha sıkı bir şekilde birleşerek "üç devletin de Almanlara karşı birlikte savaşmaya hazır olduğunu" Berlin'e idrak ettirmesi gerekirdi.[123] Diğer taraftan Rusların Liman heyetine verdiği tepkinin şiddeti Almanların Rusların taleplerini kabul etmek zorunda kalmasının neden olduğu eziklikle birleşerek Berlin ve St. Petersburg'un arasının hiç kapanmayacak şekilde açılmasına neden oldu. "Rusya-Prusya ilişkileri artık öldü," dedi Kayzer. "Düşman olduk!"[124]

Liman von Sanders vakası barışçı Kokovtsov'un zaten sallantıda olan konumunu iyice savunulmaz hale getirdi. Kriz patlak verdiğinde kendisi yeni demiryolu kredisi görüşmesi için Fransa'da bulunuyordu. Sazonov ondan Almanlarla görüşmek için Berlin'e gitmesini istedi. Kokovtsov'un bu görüşmeye dair gönderdiği rapor kendisinin devre dışı bırakılmaktan ne kadar tedirgin olduğunu açıkça gösteriyordu. Sazonov'a dile getirdiği bir şikâyette, Bakanlar Kurulu başkanına tanınan "yetki ve hakların" son derece kısıtlı olduğu Rus sisteminin kendine has yapısını Alman muhataplarına izah etmekte zorlandığını ifade etti.[125] Başkanlık ettiği 13 Ocak tarihli konferans, Kokovtsov'un böyle bir rol oynadığı son durumdu. 1914 yılının Ocak sonunda Çar tarafından hem Bakanlar Kurulu başkanlığından hem de maliye bakanlığından azledildi.

Kokovtsov'un azledilmesi sadece kendisinin değil, daha genel anlamda Rus siyasetinde temsil ettiği temkinli ve muhafazakâr eğilimin de yenilgisi sayılırdı. Çoğunluk tarafından bir kukla olarak görülen yeni Bakanlar Kurulu Başkanı Goremykin'i Sazonov şöyle

tasvir etmişti: "çok uzun zaman önce, sadece kendi sağlığı ve huzuru dışında bir şeye merak duyma yetisini değil, çevresinde cereyan eden olayları yönlendirme kabiliyetini de kaybetmiş birisi".[126] Yeni kuruldaki en güçlü isim çevresi fazlasıyla geniş olan ve 1913'ten beri Kokovtsov'a karşı kampanya yürüten Krivoşeyn'di. Maliye bakanı olarak Kokovtsov'un yerine geçen P. A. Bark, mahir ama fazla göze batmayan biriydi ve Krivoşeyn'e tabiydi. Krivoşeyn de Suhomlinov ve Sazonov gibi katıydı ve taviz verme taraftarı değildi. İtidal çağrısında bulunacak Kokovtsov artık olmadığından Bakanlar Kurulu'ndaki denge daha militan çözüm isteyenlerin lehine değişmişti.

Son olarak Liman von Sanders krizi, Rusların Boğazlar'ı ne kadar dert ettiğini ortaya çıkardı.[127] Aynı zamanda İtilaf ortaklarının Rusya'nın Boğazlar'a doğru yapacağı bir hamleyi desteklemekten ne kadar uzak oldukları konusundaki rahatsız edici soruları da akla getirdi. Sazonov'un bu konudaki endişelerini 13 Ocak'taki konferansta alınan ucu açık kararlardan anlamak da mümkündür. Bir taraftan Rusya'nın, İtilaf'ın da desteğiyle, İstanbul üzerindeki baskıyı kademeli olarak artırması kabul edilirken diğer taraftan, İtilaf desteğini esirgemeye devam ederse Rusya'nın askerî olmayan çözümlerle yetineceği

İvan Goremykin

vurgulanmıştı. Ruslar, İtilaf'ın desteğinden şüphe etmekte haklıydı. Kriz geçtikten sonra bile İngiltere, Rusya'nın "Türk Boğazları meselesini yakın gelecekte tekrar dile getirmemesini" temenni etti."[128]

Yani Rusya'nın doğrudan ve açıkça Boğazlar'ın kontrolünü ele geçirmek için yapacağı bir hamlede diğer devletlerin desteğini alması çok zordu. Kasım 1911'de İstanbul'la anlaşmaya çalışan Çarikov'un karşılaştığı sıkıntı da buydu. O tarihte Sazonov İstanbul'daki büyükelçisini desteklemeyi reddetti, çünkü Boğazlar'la ilgili doğrudan bir talebin hâlâ zamanının gelmediğini düşünüyordu. Onun yerine militan Panslavist politikasını Balkanlar'a, özellikle de Sırbistan'a yönelmiş olan Hartvig'i desteklemeyi tercih etmişti. Bu seçimin ardında yatan mantık, Boğazlar politikasından bir sonuç elde edememenin yol açacağı bıkkınlığın zaten dikkatin tekrar Balkanlar'a çevrilmesine yol açacağı idi. Bir bakıma doğal ya da geriye kalan tek seçenekti. Ama Balkanlar'a ağırlık verilmesi Rusya'nın Boğazlar'ı tümüyle aklından çıkardığı anlamına gelmiyordu. Aksine aynı hedefe doğru giden daha uzun ve yorucu bir yola girildiğini işaret etmekteydi. Rus stratejik düşüncesi, 1912-1914 yılları arasında artan şekilde Balkanlar'ı hem Boğazlar'ın artbölgesi hem de Osmanlıların İstanbul Boğazı'ndaki tıkama mevzisini kontrol altına almanın anahtarı olarak görmeye başlamıştı.[129] Bu düşüncenin altında, savaştan önceki yıllarda Sazonov'un da artan şekilde benimsediği, Rusya'nın Boğazlar'ı ancak genel bir Avrupa savaşı sonucunda ele geçirebileceği fikri yatıyordu; bu savaşta Ruslar İstanbul ve Çanakkale boğazlarını ele geçirmek için savaşacaklardı.[130]

Bu kaygılar 8 Şubat 1914 tarihli Devlet Özel Konferansı'na da yansıdı. Sazonov'un toplayıp başkanlık ettiği ve bariz şekilde Kokovstov sonrası döneme ait bir havanın hâkim olduğu konferansta Rusların Boğazlar'ı kontrol etmesinin önemi bir kez daha vurgulandı. Diğer taraftan Sazonov Boğazlar'ın bir Avrupa savaşını tetiklemeden nasıl alınabileceğini de bilmiyordu. Bunun üzerine Rusya'nın birbirinden farklı iki hedefe –Boğazlar'ın ele geçirilmesi ve eldeki tüm kuvvetlerin seferber edilmesini gerektirecek bir Avrupa savaşının kazanılması– nasıl ulaşacağı tartışılmaya başlandı. Genelkurmay Başkanı Jilinski, Sazonov'un ifadelerine binaen bir Avrupa savaşının gerçekleşmesi halinde Rusya'nın Boğazlar'ı almak için gerekecek birlikleri ayıramayabileceğini söyledi – çünkü bunlara batı cephesinde ihtiyaç duyulacaktı. Ama –ve önemli olan kavramsal adım buydu– Rusya batı

cephesindeki savaşta başarılı olursa Boğazlar meselesi ve diğer birkaç bölgesel mesele zaten kendiliğinden çözülmüş olacaktı. Levazım Dairesi Başkanı Danilov buna katılıyordu. Doğrudan Boğazlar'ı hedef alacak bir askerî harekâta karşıydı:

> Batı cephesindeki savaş devletin tüm kuvvetlerini kullanmayı gerektirecektir; başka bir vazife için tek bir kolordu bile tahsis edemeyiz. Öncelikle savaşın en önemli cephesinde zafer kazanmaya odaklanmalıyız. Bu cephede kazanılacak bir zafer ikincil meselelerde elimizin daha güçlü olmasını sağlayacaktır.[131]

Ama konferanstaki tek görüş bu değildi. Rus Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Daire Başkanı Albay Nemitz, Sazonov, Jilinski ve Danilov'un öngördüğü senaryonun ancak İstanbul'u tehdit eden devletle batı cephesinde Rusya'nın savaşacağı devlet (yani Almanya ve/veya Avusturya-Macaristan) aynı olursa geçerli olacağı uyarısında bulundu. Ancak böyle olursa Rusya ana çatışmaya odaklanıp Boğazlar'ın da bunun sonucunda eline geçeceği varsayımıyla hareket edebilirdi. Ama Nemitz'e göre Ruslar doğrudan Boğazlar'a yönelirse Almanya ve Avusturya'dan başka düşmanları da olurdu. Bu nedenle Rus orduları Alman ve Avusturya cephelerinde savaşıp kan dökerken "yabancı ordu ve donanmaların" –burada İngiltere'yi kastediyordu– boğazları işgal etmesi beklenebilirdi.[132] Nemitz'in haklı olduğu bir taraf vardı. Geçen yıllarda yaşananlar göstermişti ki Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirmeye doğrudan kalkışması, dost düşman herkesin tepkisine neden oluyordu.[133]

Tüm bunlar Liman von Sanders heyetinin gelişinin Rusya'nın İngiltere'yle ilgili planlarına nasıl bir darbe indirdiğini anlamamızı kolaylaştırmaktadır.[134] Sazonov derhal İtilaf'ın tam teşekküllü bir ittifak haline getirilmesi için baskı yapmaya başladı ve Londra'da 7 Haziran 1914'te başlayan donanma görüşmelerinde başı çeken kişi oldu. Sazonov anılarında Almanların İstanbul'a gönderdiği askerî heyetin Rusya'yı Berlin'in oluşturduğu "ortak tehlike karşısında" İngiltere'yle "somut bir anlaşma" yapmaya "zorladığını" yazdı. Bu da bizim savaşın 1914'teki başlangıcına odaklanmış retrospektif görüşümüze uymaktadır. Ama Sazonov'un "tarihin gördüğü en büyük ittifakla"[135] Almanya'yı zapt etmek ya da onunla savaşmak istediğine şüphe yoktu. Ayrıca İngiltere ile yapılacak bir donanma anlaşmasıyla

da dünyanın en büyük deniz gücünün *bağlanması* ve Boğazlar'da istenmeyen girişimlerde bulunmasının önüne geçilmesi mümkün olacaktı (gerçi dışişleri bakanının böyle bir temenniyi açıkça ifade etmesi mümkün değildi). Rusya'nın Mayıs 1914'te İngiliz subayların Türk donanmasının geliştirilmesine destek olmasını resmî olarak protesto etmesi de bu görüşü güçlendirmektedir.[136] İngilizler için olduğu gibi Rusya için de bu birden fazla potansiyel düşmanın olduğu bir dünyaydı. Yapılan ittifakların altında hâlâ eski emperyalist rekabetler yatıyordu.

BALKAN SENARYOSU

Sazonov'un Hartvig'e gönderdiği ve içeriği Pasiç'e de bildirilen Mayıs 1913 tarihli bir mektupta Sazonov Balkanlar'da yakın zamanda meydana gelen olaylar ve bunların Sırbistan için önemine dair bir açıklamada bulundu: "Sırbistan tarihsel yolculuğunun daha ilk evresini" tamamlamıştı.

> Hedefine ulaşabilmek için tüm varlığını riske atacağı müthiş bir mücadeleye girmek zorunda. [. . .] Sırbistan'ın vadedilmiş toprakları, şu anda ilerlediği ve Bulgaristan'ın onun yolunu kestiği yönün aksine, bugünün Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu şartlar altında Sırbistan'ın [. . .] gelecekteki kaçınılmaz mücadele için azim ve sabırla çalışması onun hayati çıkarları için gereklidir. Zaman Sırbistan'ın lehine ve şimdiden bariz dağılma belirtileri gösteren düşmanlarının aleyhine işlemektedir.[137]

Bu mektupta önemli olan, Sazonov'un açık sözlülükle Sırbistan'dan Bulgaristan yerine Avusturya-Macaristan'ı rakip olarak görmesini istemesinin yanı sıra, tarihin hükmüne boyun eğerek Habsburg yönetiminin günlerinin sayılı olduğunu ifade etmesidir. İtilaf'a mensup devlet adamlarının sözlerinde sıkça Avusturya-Macaristan'ın kaçınılmaz çöküşüyle ilgili ifadelere rastlarız ve bunların ne kadar işe yaradığını kabul etmemiz gerekir. Zira çifte monarşinin modası geçmiş yapısını silip süpürecek, önceden belirlenmiş bir modernite olarak görülen Sırbistan'ın silahlı mücadelesi bu şekilde meşrulaştırılıyordu. Aynı zamanda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâlâ Avrupa'nın kültürel, idari ve endüstriyel modernite merkezi ve Balkan devlet-

lerinin –bilhassa Sırbistan'ın– ekonomik ve üretim açısından geri kalmış ülkeler olduğunu gösteren çok sayıda delilin de üstü örtülmüş oluyordu. Ama bu tür ifadelerin en önemli işlevi, devlet adamlarının kendi eylemlerinin doğurduğu sonuçların sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmalarını mümkün kılmaktı. Eğer gelecek zaten çizilmişse, siyaset her biri farklı bir geleceğe yönelecek olan farklı seçenekleri tercih etmek anlamına gelmiyordu. O zaman tek yapılması gereken, tarihin kaçınılmaz akışına ayak uydurup yola devam etmekti.

1914 ilkbaharında Fransız-Rus İttifakı Avusturya-Sırbistan cephesinde jeopolitik bir tetikleme unsuru oluşturmuştu. Dünyanın en güçlü üç devletinin savunma politikası, Avrupa'nın en karışık ve istikrarsız bölgesinin belirsiz geleceğine bağlanmıştı. Fransa için, Sırbistan'a destek vermek Fransız-Rus İttifakı'na bağlılığın mantıklı bir sonucuydu ve bu ittifak da politikanın önündeki –Fransız politika yapıcıların değişmez olarak gördüğü– engellerin bir sonucuydu. Bu engellerin ilki demografikti. Üç Yıl Kanunu ile sağlanan artışa rağmen Fransız ordusunun mevcudu komutanlara göre hâlâ Almanya'yla tek başına savaşmaya yetecek bir seviyeye gelmemişti. Bu yüzden Almanlara karşı başarı iki şeye bağlıydı: batı cephesinde bir İngiliz sefer kuvvetinin varlığı ve Fransız kuvvetlerinin Alsace ve Lorraine'deki tahkimli mevzileri aşmasına izin verecek şekilde Belçika üzerinden yapılacak hızlı bir taarruz. Maalesef bu ikisinin bir arada olması mümkün değildi, çünkü Belçika'nın tarafsızlığı İngiltere'nin teminatı altındaydı. Üstelik Belçika'yı işgal etmekten vazgeçmek bile İngilizlerin yaklaşan savaşın belirleyici safhasında yanlarında olacağını garanti altına almıyordu, çünkü İngiliz politikasının belirsizliği hatırı sayılır bir şüphenin oluşmasına neden olmuştu.

Dolayısıyla Fransa'nın batıdaki güvenlik zafiyetini doğuda bulacağı bir şeyle telafi etmesi zorunluydu. 1913 ilkbaharında Belçika büyükelçisinin vurguladığı gibi, İngiliz dostluğunun daha az "sağlam ve etkili" görünmesiyle Fransız stratejistler Rusya ile bağları "sıkılaştırmaya" daha çok ihtiyaç duymuşlardı.[138] Fransa hükümeti 1911'den itibaren Rusya'nın taarruz kabiliyetini artırmaya, 1912 ve 1913'ten itibaren de Rusya'nın Balkanlar'daki rakibi Avusturya-Macaristan'ı değil, Almanya'yı asıl düşmanı olarak görmesini sağlamaya odaklanmıştı. Aradaki askerî ilişki güçlü mali teşviklerle daha da güçlendirildi. Bu politikanın belli bir stratejik maliyeti vardı, çünkü Almanya'ya

karşı inisiyatif almada Rusya'yı bu denli serbest bırakmak Fransa'nın özerkliğine belli bir sınırlama getiriyordu. İşte bu yüzden Fransız politika belirleyiciler sadakatlerini gösterebilmek için Balkan senaryosunun da Fransız-Rus İttifakı'nın şartlarına dâhil edilmesine razı olmak zorunda kaldılar; bu tavizle inisiyatif tümüyle Ruslara geçmiş oluyordu. Fransızlar bu riski göze almayı kabul ettiler, çünkü ana endişeleri Rusya'nın zamanından önce harekete geçmesi değil, aksine hiç harekete geçmemesi ve bunun sonucunda zaman içinde ittifaka verdiği önemin azalmaya başlaması ya da yeniden "asıl düşman" olan Almanya yerine yine Avusturya-Macaristan'a gözlerini dikmesiydi.

Balkan senaryosu çekiciydi çünkü ortak bir harekâtta Rusya'nın desteğini almanın en garantili yolu olarak görülüyordu. Bunun nedeni hem Balkanların eskiden beri Rusların ilgi alanı olması hem de Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkacak bir savaşın Rus halkının infialine yol açarak devlet adamlarına dâhil olmaktan başka seçenek bırakmayacak olmasıydı. Bu yüzden Fransa'nın verdiği muazzam krediler (o tarihe kadar görülmüş en büyük kredilerden bazıları) batıda stratejik demiryollarının inşasında kullanılmıştı, çünkü bu sayede Rusya ordusunu Almanya'ya karşı büyük bir hızla sevk edebilecek ve Almanya da doğuda savunma yapmak için ordularını bölmek zorunda kalacağından Fransa'nın batıda zafer kazanma ihtimali artacaktı.

Rusya'nın Sırbistan'a bağlılığının temeli ise farklıydı. Ruslar uzun zamandır Avusturya-Macaristan'a karşı dengeleyici bir Balkan devletleri birliği kurmanın peşindeydiler. İtalya'nın Libya'daki savaşı sırasında bu politikayı yeniden canlandırıp Rusya'yı hakem olarak kabul edecek bir Sırp-Bulgar ittifakının kurulması için arabuluculuk yapmaya başladılar. İkinci Balkan Savaşı ilkinde elde edilen toprakların paylaşılamaması yüzünden başlayınca Ruslar Birlik politikasının artık yürümeyeceğini anladılar ve bir süre bocaladıktan sonra yeni gözdeleri olarak, kısa sürede İttifak Devletleri'nin mali ve siyasi yörüngesine giren Bulgaristan'ın yerine Sırbistan'ı seçtiler. Rusya'nın Sırbistan'a bağlılığının artması, Aralık 1912 - Ocak 1913 olaylarının gösterdiği gibi, Avusturya-Macaristan ile arasındaki sıcak çatışma riskini artırıyordu.

Yine de Ruslar Fransız genelkurmayı tarafından ısrarla önerilen bu stratejik vizyonu benimsemekte ağır davrandılar. Suhomlinov'un

1910 tarihli seferberlik planı Fransızları paniğe sevk etti, çünkü mevzilenme noktaları olarak Almanya'dan çok uzakta, Rusya içindeki bölgeleri kabul ediyordu. Sonraki yıllarda Fransızlar yılmadan Rusları batı cephesinde mümkün olan en kısa sürede saldırı yapacak şekilde mevzilenmeye ikna etmek için çırpındılar ve başarılı oldular. Böylece dört sıra raylı demiryolları ile savaş başlar başlamaz düşmanın merkez bölgelerine büyük kuvvetler sevk etmeleri mümkün olacaktı.

Rus ve Fransız stratejik düşüncelerinin sonunda bir ölçüde uyuşmasının birkaç nedeni vardı. Fransızların muazzam miktarda borç sözü vermesi işbirliği isteğini kamçılıyordu. Çünkü Rusya'nın Avusturya'ya saldırmasının Almanya'yı da çatışmaya çekmemesi mümkün değildi ve Avusturya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu kırmanın tek yolunun Rusya'nın Almanya'yı yenmesi olduğu her geçen gün daha açık bir şekilde anlaşılıyordu. Son ve en önemi neden de Liman von Sanders heyetinin İstanbul'a gelişinin sadece Rusya'nın savaşa hazırlığını ve Almanların niyetine dair şüphelerini artırması değil, aynı zamanda Balkan politikasının Rusların Boğazlar'daki çıkarlarıyla ne kadar yakın ilişki içerisinde olduğunu göstermesiydi. 8 Şubat'taki Özel Konferans'ta açıkça anlaşıldığı gibi Sazonov, Suhomlinov ve Jilinski, Boğazlar'dan geçişin sağlanması ya da Boğazlar'ın ele geçirilmesi Rusya'nın ekonomik ve siyasi geleceği açısından büyük önem arz etse de bunun İttifak Devletleri'ne karşı Avrupa'da verilecek savaşın bir alt görevi olduğunu kabul etmişlerdi. Bunun nedeni Almanların Boğazlar'ı ele geçireceğinden korkulması değil, İtilaf Devletleri'nin Rusya'nın doğrudan Boğazlar'a yapacağı bir müdahaleyi desteklemeye gönüllü olmamasıydı. Gerçekten de Boğazlar konusunda İtilaf'ın üç devletinin fikirleri o denli farklıydı ki Rusya dışişleri bakanı ülkesinin bu konuda batılı devletlerin desteğini almasının tek yolunun –Balkanlar'da başlayacak– genel bir Avrupa savaşından geçtiğine inanıyordu.[139]

Burada önemli bir farkı belirtmemiz gerekiyor: Fransız ve Rus stratejistler hiçbir zaman merkezî güçlere yönelik ortak bir taarruz planı yapmamışlardır. Burada planlardan değil, senaryolardan bahsediyoruz. Yine de politika belirleyicilerin kendi eylemlerinin Almanya üzerindeki etkilerini hemen hemen hiç dikkate almamış olmaları çok ilginçtir. Fransızlar güç dengesinin Almanların aleyhine değiştiğini biliyorlardı –Haziran 1914 tarihli bir genelkurmay raporunda büyük bir memnuniyetle "askerî durumun Almanya'nın aleyhine değiştiği"

vurgulanmıştı– ve İngilizlerin askerî tahlilleri de benzer yöndeydi. Ama kendi faaliyetlerini sadece savunma ve düşmanın faaliyetlerini sadece saldırı amaçlı gördükleri için devlet adamları bu aldıkları tedbirler yüzünden Almanya'nın seçeneklerini büyük ölçüde azalttıklarını fark edememişlerdi. Uluslararası ilişkiler uzmanlarının "güvenlik ikilemi" dedikleri bu duruma göre bir ülkenin güvenliğini artırmak için attığı adımlar "diğerlerinin kendilerini tehlikede hissetmelerine neden olarak onları da en kötüsü için hazırlanmak zorunda bırakır".[140]

İngilizler İtilaf'ın güvenlik politikasının Balkanlaşmasının taşıdığı risklerden haberdar mıydılar? İngiliz politika yapıcılar, Avrupa jeopolitiğindeki değişimlerin, doğru şekilde tetiklenirse bir Balkan savaşını Avrupa savaşı haline getirebilecek bir mekanizma ortaya çıkardığını fark etmişlerdi. Bu duruma da –pek çok konuda olduğu gibi– çelişkili tepkiler vermişlerdi. En Rus yanlısı İngilizler bile St. Petersburg'un Balkan politikasını eleştirmekten geri durmadı. Mart 1912'de Arthur Nicolson Rusların bir Sırp-Bulgar anlaşması için arabuluculuk yaptığını öğrendiği zaman şu yorumu yaptı: "Görünen o ki Rus hükümetinin Balkanlar'da Avusturya hükümeti ile işbirliği yapmak gibi bir niyeti yok ve bunu şahsen pek üzücü buluyorum."[141] Sazonov, 12 Eylül'de Londra ve Balmoral'da önde gelen İngiliz devlet adamlarıyla bir araya geldiğinde İngilizlerin Balkanlar konusunda "aşırı temkinli" olmasına ve Rusya'nın Osmanlı hükümetine baskı yapmak istediğinden şüphelenmesine şaşırdı.[142] Kasım 1912'de Sırp ordusu Arnavutluk içerisinden Adriyatik kıyısına doğru ilerlerken İngiltere'nin Paris büyükelçisi Vikont Bertie, Fransa dışişleri bakanını İngiltere'nin Belgrad'a Adriyatik kıyısında bir liman kazandırmak için savaşa girmeyeceği konusunda uyardı.[143]

Yine de sadece birkaç gün sonra, 4 Aralık'ta, Edward Grey Alman büyükelçi Kont Lichnowsky'yi çağırarak kendisini açıkça uyardı:

> Eğer Avusturya'nın Sırbistan'a saldırması ve Rusya'nın 1909'daki gibi bir aşağılanmayı kabul etmeyip kamuoyu baskısına boyun eğerek Galiçya'ya girmesi üzerine Almanya'nın da Avusturya'nın yardımına koşması sonucu bir Avrupa savaşı çıkarsa Fransa da eninde sonunda bunun bir parçası olacaktır *ve sonrasında neler olacağını kimsenin kestirmesi mümkün değildir.*[144]

Bu sözlerin sarf edilmesinin nedeni, hatırlanacağı gibi Şansölye Bethmann'ın Alman meclisinde yaptığı on dakikalık konuşmaydı. Bethmann bu konuşmada eğer başka bir büyük devlet (belli ki burada kastedilen, Galiçya sınırında aldığı askerî önlemlerle savaş korkusunu tetikleyen Rusya'ydı) Avusturya'ya saldırırsa Almanya'nın müttefikini korumak için harekete geçeceğini söylemişti. Lichnowsky, Grey'in yorumunun "yanlış anlaşılamayacak kadar açık" olduğunu söyledi. Yani *[Fransa'nın] Almanya tarafından ezilmesini önlemek* İngiltere için hayati bir zorunluluktu.[145] Birkaç gün sonra Lichnowsky'nin raporunu okuyan Kayzer II. Wilhelm paniğe kapıldı ve bunun Almanya'ya karşı "manevi savaş ilanı" olduğunu söyledi. 8 Aralık 1912'deki Potsdam savaş konseyini tetikleyen de işte bu uyarı olmuştu. Fransız belgelerinden de Grey'in bu uyarının içeriğini –uyarının yapıldığı günde– büyükelçi Paul Cambon'a ulaştırdığı ve onun da detayları Poincaré'ye aktardığı anlaşılmaktadır.[146]

Grey'in uyarısında asıl çarpıcı olan Balkanlarla ilgili senaryonun düşünülüp ona dair pek çok varsayımın üretilmiş olmasıdır. Grey öncelikle Sazonov ve İzvolski'nin 1909 "aşağılanması" görüşünü kabul etmişti; anlaşılan Boğazlar konusunda İngiltere'nin İzvolski'yle işbirliği yapmayı reddetmesi üzerine Rus dışişleri bakanının Avusturyalı meslektaşının kendisini aldattığını iddia ederek krizi tırmandırdığını unutmuştu. Rusya'nın İttifak Devletleri tarafından defalarca aşağılandığı görüşünün gerçekle pek alakası olduğu söylenemez. Durum aslında tam tersiydi, yani Ruslar kendi neden oldukları tehlikelerden kurtuldukları için şanslıydılar.[147] Ayrıca Avusturya ile Sırbistan arasında çıkacak bir savaşın Rus kamuoyunda infiale neden olması durumunda Rusya'nın Avusturya'ya saldırmaktan başka çaresi kalmayacağını iddia etmek de abartıdır. Rus halkının gerçekten böyle bir şey isteyip istemediği de belli değildir; bazı milliyetçi gazetelerin böyle düşündüğü aşikârdı ama Prens Meşçerski'nin muhafazakâr *Grazhdanin* gazetesi gibi gazeteler Slav severlerin "aciz romantizmini" kınıyor ve bir Avusturya-Sırbistan savaşının çıkması halinde Rusya'nın Sırbistan'ın yanında yer alması gerektiği fikrine karşı çıkıyordu. Şubat 1913'te Balkan krizinin zirvede olduğu dönemde eski Rusya Başbakanı Sergey Vitte, tahminen Rus halkının yüzde onunun savaş istediğini, yüzde doksanının ise istemediğini söyledi.[148] Grey'in de, aslında Rusya'nın güvenliği için doğrudan tehlike oluşturmayan bir eyleme karşı yapılıyor

olsa bile bu müdahalenin Fransa'yı da nihayetinde kaçınılmaz olarak savaşa girmek zorunda bırakacağını düşünmesi ilginçtir. Poincaré'nin ittifakın şartlarını Rusya'nın diğer büyük bir devletle savaşmasını da kapsayacak şekilde genişletmesini kabul eden bir bakış açısıydı bu. Üstelik Grey bunun bir noktada İngiltere'nin de Fransa'ya yardım etmek için müdahale etmesini gerektireceğini söylemişti. Grey "Sırbistan için savaşmak" fikrinden biraz rahatsız olmuş olabilirdi –arada bir bunu dile getiriyordu– ama Balkan senaryosunu anlamış ve stratejisinin bir parçası haline getirmişti. Ayrıca unutmamak gerekir ki bu senaryo uluslararası sistemin tarafsız bir niteliği değildi. Kişisel olmayan bir gerekliliği barındırmıyordu; aksine partizan tavır, yorum ve tehditlerden oluşan bir dokuydu. Grey'in İtilaf'ın güvenliğini azami seviyeye çıkarabilmek için güç dengesinden ne kadar feragat ettiğini gösteriyordu.[149] Grey bu senaryoyu Lichnowsky'ye anlatırken önceden yazılmış bir gelecekten değil, geleceği mümkün kılacak bir anlayışlar dizisinin toplamından bahsediyordu.

Tüm bu hesapların bir ön şartı da Avusturya-Macaristan'ın bir Avrupa devleti olarak yakın mesafedeki çıkarlarını koruma hakkının –açık ya da kapalı olarak– reddediliyor olmasıydı. Fransız ve İngiliz karar mercileri bir Avusturya-Sırbistan çekişmesinin hangi şartlar altında meydana gelebileceğine dair elle tutulur hiçbir açıklama yapmamıştı. Poincaré, İzvolski ve Fransız savaş bakanıyla yaptığı görüşmelerde herhangi bir kıstas bildirme zahmetine girmedi ve üst düzey askerî yetkililer 1912-1913 kışında Avusturya henüz Sırbistan'a saldırmamış olduğu halde saldırgan bir tutum sergilenmesini savundular. Grey biraz daha kararsızdı ve fark gözetmeye çalıştı. 4 Aralık 1912'de, Lichnowsky'yi uyardığı gün, Paris'teki Bertie'ye İngilizlerin bir Balkan savaşına tepkisinin "savaşın nasıl çıktığına bağlı olacağını" yazdı.

> Eğer Sırbistan Avusturya'yı kışkırtır ve ona haklı bir gücenme nedeni verirse durum Avusturya'nın açıkça saldırgan olduğu durumdan farklı olacaktır.[150]

Peki bu "haklı gücenme nedeni" ne olabilirdi? 1912-1914 Avrupası gibi kutuplara ayrılmış bir ortamda hangi seviyede bir kışkırtmanın silahlı mukabeleyi hak ettiğini kestirmek kolay değildir. Üstelik Avusturya-Macaristan'ın güvenlik kaygılarını hesaba katmak isteme-

meleri diğer devletlerin çifte monarşinin toprak bütünlüğüne –ya onu özerk jeopolitik bir yapıdan ziyade Almanya'nın uşağı olarak gördükleri ya Balkanlarla ilgili saldırgan emeller beslendiğinden şüphelendikleri ya da monarşinin artık vadesini doldurduğu ve yerini daha genç ve iyi devletlere bırakma zamanının geldiğini düşündüklerinden– ne kadar kayıtsız olduğunun diğer bir delilidir. Bu durumun bir ilginç yanı da Habsburg dışişleri bakanının Aehrenthal gibi tuttuğunu koparan ya da Berchtold gibi mülayim biri olmasının hiçbir şeyi değiştirmemesidir; ilki saldırganlıkla, ikincisi de Berlin'e yaltaklık etmekle suçlanmıştı.[151]

Habsburg devletinin son nefesini vermek üzere olduğunu düşünenlerin bir diğer özelliği de Sırbistan'ı geleceği çok parlak özgürlük savaşçılarından oluşan bir devlet olarak kabul etmeleriydi. Bu yaklaşımı sadece en bekleyeceğimiz yer olan Hartvig'in hevesli raporlarında değil, Fransa'nın Sırbistan büyükelçisi Descos'un gönderdiği belgelerde de görebiliriz. Fransızların eskiden beri süregelen mali destek politikası devam etti. Ocak 1914'te Belgrad'ın askerî harcamalarını karşılamak için Fransızlar büyük bir kredi daha verdiler (1912 yılındaki Sırp bütçesinin iki katıydı). Pasiç, St. Petersburg'la 120.000 tüfek, yirmi dört sahra topu, otuz altı son model top ve yeterli miktarda cephaneden oluşan bir askerî yardım anlaşması yaptı. Avusturya-Macaristan da benzer silahları Bulgaristan'a gönderiyordu.[152]

Grey 1912 Londra Konferansı'nda Sırp yanlısı bir tutum sergileyip Arnavutluk'a karşı Belgrad'ın iddialarını destekledi. Bunun nedeni Büyük Sırbistan davasını destekliyor olması değil, Sırbistan'ın tatmin edilmesini İtilaf'ın devamının anahtarı olarak görüyor olmasıydı.[153] Bunun sonucunda Arnavutların yarısı yeni kurulan Arnavutluk devletinin sınırları dışında kaldı. Sırp hâkimiyeti altında kalanlar baskı, zulüm, sürgün ve katliama maruz kaldılar.[154] Ama Sırp seçkinleri arasında pek çok tanıdığı olan İngiliz büyükelçisi Crackanthorpe yeni ele geçirilen bu bölgelerdeki vahşeti elinden geldiği kadar hasıraltı etti. Kötü muamelenin inkâr edilemez hale geldiği durumlarda bazı kınamalar yapıldı ama Rusya'yı kızdıracak kadar ileri gitmemeye özen gösterildi.

Balkan tetiğinin hassasiyetini iki ilave etken artırdı. İlki Avusturya'nın Sırbistan'ın bölgesel yayılma emellerini engelleme kararlığındaki artıştı. Daha önce gördüğümüz gibi Balkanlar'daki durum kötüleştikçe

Viyana'daki karar mercileri de daha katı bir tutuma yöneldiler. Krizler gelip giderken bu hava da düzelip bozulmaya devam etti ama birikmiş bir etkinin olduğu açıktı; her krizde saldırgan tutum sergilenmesini savunan devlet adamlarının sayısı daha da arttı. Siyasetçilerin bu huzursuzluğuna mali ve iç etkenler de eklendi. Bir kez daha barış dönemi seferberliği yapmak için para kalmaz ve bunun azınlıklardan asker alımı üzerindeki etkisine dair endişeler artarken Avusturya-Macaristan'ın elindeki seçenekler azaldı ve siyasi bakışı daha az esnek hale geldi. Yine de Avusturyalı devlet adamı Matscheko'nun Haziran 1914'te Berchtold için hazırladığı muhtırada, Avusturya'nın Balkanlar'da karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü için savaşın bir çözüm olarak görülmediğini de unutmamak gerekir.

Son olarak da Almanya'da da "güç politikasına" bağımlılık giderek artıyordu. Gücü artırarak özerkliği ve güvenliği sağlama görüşü, Bismarck'tan Bülow'a ve Bethmann Hollweg'e kadar Alman politikasının yerleşik bir parçasıydı. Art arda gelen devlet adamlarının göremedikleri nokta, güç arayışının komşuları rahatsız edip potansiyel itilaf ortaklarını ürkütmesiydi. Ama bu politika rakiplerin ortak bir saldırı tehdidini caydırmaya devam ettiği sürece yalnız kalma riski göze alınabilecek bir durumdu. 1912'ye gelindiğinde İtilaf'ın askerî hazırlığındaki hızlı tırmanış bu yaklaşımın uzun vadedeki verimliliğini azaltmıştı.

Savaştan önceki iki yıl içerisinde iki soru Alman stratejistlerin ve politika belirleyicilerin akıllarını kurcalamaya devam etti. İlki, yukarıda da ele alındığı gibi, bir savaş çıkması halinde Almanya'nın rakiplerine karşı koyacak seviyede ne kadar kalabileceğiydi. İkincisi ise Rusya'nın planının ne olduğuydu. Rus liderler Almanya'ya karşı önleyici bir savaşa girme hazırlığı içinde miydiler? İki soru birbiriyle ilişkiliydi, çünkü eğer Rusya gerçekten Almanya ile savaşmak istiyorsa savaştan siyasi bedeli ağır tavizler vererek uzak durma görüşü zayıflıyordu. Diğer taraftan savaştan kaçınmak imkânsızsa ve sadece onu geciktirmek mümkünse ileride çok daha dezavantajlı şartlarda olması yerine şimdi olması daha iyiydi. Saraybosna'daki suikastların ardından patlak veren krizde Alman karar mercilerini en çok meşgul eden düşünceler bunlar oldu.

BİR ERKEKLİK KRİZİ Mİ?

1914 ilkbahar ve yazındaki Avrupa yöneticilerine baktığımızda kişiliklerinin talihsiz benzerliklerinin farkına varmamanın imkânsız olduğunu görürüz. Castelnau ve Joffre'dan Jilinski, Conrad von Hötzendorf, Wilson ve Moltke'ye kadar taarruz stratejisini savunan tüm üst düzey askerlerin siyasetçiler üzerinde değişen ama görmezden gelinemeyecek bir etkileri olduğunu söyleyebiliriz. 1913 ve 1914'te Fransa'yı St. Petersburg'da önce Delcassé, ardından Paléologue temsil etmişti; ikisi de tavizsiz bir politikayı destekliyordu. Hâlâ 1909 "aşağılanmasının" intikamını almak isteyen İzvolski ise Paris'teydi. Fransa'nın Sofya büyükelçisi André Panafieu, Aralık 1912'de İzvolski'nin "Almanya ve Avusturya'ya karşı şahsi çıkarları" olduğu için "Paris'teki en iyi büyükelçi" olduğunu söyledi. Rus meslektaşları da onun Avusturya'nın Belgrad karşısındaki politikasından bahsederken sesinde "ilhak zamanlarından kalma acı bir ton" belirdiğini söylüyordu.[155] Avusturya düşmanı Miroşlav Spalaykoviç artık St. Petersburg'daki Sırbistan elçiliğindeydi – onun eski düşmanı Kont Forgách, Viyana'da politika üretilmesine yardımcı oluyordu. Bu durum, karakterlerin birbirlerini çok iyi tanıdıkları ve pek az sevdikleri bir Hardol Pinter oyununu akla getirmektedir.

Bu sadece erkek karakterlerin yer aldığı bir oyundu. Peki bu ne kadar önemliydi? Erkeklik pek çok davranış tarzını barındıran geniş bir kategoridir. Bu kişilerin erkeklikleri sınıf, ırk ve meslek kimlikleri tarafından şekillendirilmişti. Yine de sıklıkla erkeklere özgü davranış tarzları sergilemeleri ve bunun politikalarına yansımış olması ilginçtir. "Bu noktada asla boyun eğmeyeceğimize inanıyorum," diye yazmıştı Arthur Nicolson arkadaşı Charles Hardinge'e. Kendisinden Londra'nın Berlin'le yakınlaşmaya dair her türlü teklifi reddetmesini istiyordu.[156] Almanya'nın Paris büyükelçisi Wilhelm von Schoen Mart 1912'de Berlin hükümetinin Fransa ile ilişkilerinde "mutlak bir sakinlikle" hareket etmesi ve uluslararası durumun dayattığı millî güvenlik meselesine "soğukkanlılıkla" yaklaşması gerektiğini yazmıştı.[157] Bertie, Almanların İngilizleri "suya itip elbiselerini çalmasından" bahsederken uluslararası ortamı ergen erkeklerin oyun alanına benzetiyordu. Sazonov, Poincaré'yi "dosdoğru" karakteri ve "iradesinin sarsılmaz gücü"[158] için överken Paul Cambon onun profesyonel bir hukuk adamı

kadar "katı" olduğunu söylüyordu. Grey ise ketum ve kendine yeten bir "doğa adamı" olarak tarif edilmişti. Bethmann, anılarında, 1914 krizi sırasında Avusturya-Macaristan'ı desteklemekten kaçınmanın "kendi kendini hadım etmek" olacağını yazmıştı.[159]

Bu döneme ait belge ve anılarda on dokuzuncu yüzyıl sonuna has bir erkeksiliğe ait bu tür göndermeler o kadar fazladır ki etkilerini saptamak kolay değildir. Yine de Avrupa erkeklik tarihinin özel bir anını yansıttıklarına şüphe yoktur. Toplumsal cinsiyet tarihçileri, ihtiyaçların (gıda, seks, barınma) giderilmesine odaklı nispeten geniş bir ataerkil kimlik türünün, on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında yerini daha dar, zor ve kanaatkâr bir şeye bıraktığını öne sürmektedirler. Aynı zamanda ikincil ve marjinal –örneğin beyaz olmayan ve proleter– erkekliklerin rekabeti de seçkinler arasında "hakiki erkeklik" denen şeyin vurgulanmasına neden oldu. Özellikle askerî üst sınıflarda dayanıklılık, metanet ve göreve sadakat, gitgide artık kadınsı olarak algılanan yüksek toplumsal kökene verilen önemin yerini aldı.[160] "Erkeksi [. . .] olabildiğince erkeksi [. . .] olmak [erkeklerin] gözünde hakiki ayırt edici özelliktir," diye yazmıştı Viyanalı feminist ve serbest düşünür Rosa Mayreder 1905'te. "Sırf erkekliğin geleneksel kurallarına uyuyorsa yenilginin acımasızlığına ya da bir eylemin bariz yanlışlığına duyarsız kalırlar."[161]

Yine de erkekliğin giderek daha hipertrofik olan bu biçimleri itaat, nezaket, kültürel arınma ve hayırseverlik gibi hâlâ "centilmen" olmanın belirtileri olarak görülen ideallerle çatışma halindeydi.[162] Belki de pek çok karar alıcıda gözlemlediğimiz rol gerilimi ve yorgunluğun belirtilerini –ruh hali değişimleri, takıntılı olma, "gergin sinirler", tereddüt, psikosomatik rahatsızlık ve gerçekten kaçış gibi– bazı erkekler için artık dayanılmaz bir yük haline gelen cinsiyet rollerinin vurgulanması olarak kabul edebiliriz. Conrad von Hötzendorf, savaş düşkünü disiplinli asker kişiliği ile kadınların desteğine duyduğu ihtiyacı bir arada barındırıyordu. Kadınlarla birlikteyken o değişmez komutan maskesi düşüyor, teselli ve psikolojik desteğe doymayan bir ego ortaya çıkıyordu. Annesi Barbara 1915'te ölene kadar Conrad'la birlikte ya da ona yakın yaşamıştı. Conrad bu boşluğu dul Gina von Reininghaus'la evlenerek doldurdu ve onu Teschen'deki Avusturya-Macaristan karargâhına götürdü. Bu davranışıyla meslektaşlarını ve Viyana sosyetesini çok şaşırttı.[163]

Diğer bir ilginç örnek de Fransa'nın Belgrad elçisi Léon Descos'tur. Descos'u tanıyan bir Rus meslektaşı, iki Balkan savaşının "ağır manevi darbesinin" onun "sinir sistemine" zarar verdiğini söylemişti. "Gitgide daha çok yalnız kalmaya başladı [. . .] ve kimse tarafından rahatsız edilmediği zamanlarda en sevdiği şarkıyı tekrar tekrar mırıldandığı olurdu."[164] Balkan Savaşları sırasında Berchtold günlüğüne sürekli kâbus gördüğünü, uyuyamadığını ve baş ağrısı çektiğini yazmıştı.[165] Pasif yapılı biri olan yeni Fransa Başbakanı René Viviani Temmuz 1914 görüşmeleri için St. Petersburg'a gittiğinde tam bir ruhsal çöküntü yaşama noktasına gelmişti. Hartvig de baskı altındaydı. Rusya'nın Sofya büyükelçisi Aleksandr Savinski, Hartvig'in Balkan Savaşları sırasında "dengesini kaybettiğini" düşünüyordu; Savinski'ye göre Hartvig "her yerde kendi yarattığı düşmanlar görüyordu". 1914 yazı başında Hartvig sürekli kalbinden şikâyet etmiş ve yaz tatilinde Bad Nauheim'da dinlenmeyi dört gözle beklemişti. Temmuz Krizi'ni atlatmaya ömrü yetmeyecekti.[166] Bu insanların üzerlerinde hissettikleri baskı çoğu zaman kendisini hem endişe hem de kişinin –1904'te Walther Rathenau'nun da dediği gibi– "korkak biri" olmak yerine "cesur biri" olabilmek için kendi iradesinin "zayıflığı" karşısında zafer kazanma takıntısı şeklinde tezahür ediyordu.[167] Fakat bu karakterleri toplumsal cinsiyet tarihinin daha geniş hatları içerisinde ele alacak olursak ilk kuşak devlet adamlarında (Bismarck, Cavour, Salisbury) görülen ılımlılık, taktik esneklik ya da kurnazlık gibi davranış türlerinin yerini ne pahasına olursa olsun taviz vermeme gibi bir düşünce tarzının aldığını ve bunun da çatışma riskini artırdığını söyleyebiliriz.

GELECEK NE KADAR AÇIKTI?

Avusturyalı hukukçu Georg Jellinek, 1892'de yayımlanan *Sübjektif Kamu Hukuku Sistemi* adlı kitabında "olgusal olanın normatif gücü" dediği kavramı analiz ediyordu. Bununla, insanların mevcut şartlara normatif otorite tanıma eğilimlerini kastediyordu. Ona göre insanların bunu yapmasının nedeni, mevcut şartlara dair algılarının içinde bulundukları o mevcut şartlar tarafından şekillendiriliyor olmasıydı. Bu hermenötik döngüselliğin içinde sıkışıp kalan insanlar, mevcut olanı kısa sürede zaten olması gereken şey olarak kabul edip buna bağlı ahlaki değerler üretirler. Başkaldırılar ya da bozulmalar olduğunda

kısa sürede yeni duruma uyum sağlar ve eşyanın tabiatı olarak kabul ettikleri aynı normatif niteliği ona da atfederler.[168]

Tarihsel olayları, özellikle Birinci Dünya Savaşı gibi yıkıcı olanları düşündüğümüzde genel olarak analojik bir durum meydana gelir. Bu olaylar bir kez olduğunda bize bir tür gereklilik algısı dayatırlar (ya da öyle görünürler). Bu pek çok seviyede ilerleyen bir süreçtir. Önemli kişilerin konuşma, mektup ve anılarında hemen başka bir alternatif olmadığını, savaşın kaçınılmaz olduğunu ve hiçbir gücün onu önlemeye yetmeyeceğini vurguladıklarını görürüz. Bu kaçınılmazlık anlatıları birçok farklı şekil alır: sorumluluğu diğer devletlere ya da aktörlere yıkmak, sistemin kendisinin bireylerin iradeleri dışında savaşla sonuçlanacak şekilde kurulduğunu söylemek ya da suçu Tarih veya Kader gibi kişiler üstü güçlere yıkmaya çalışmak.

Hakkında neredeyse bir asırdır yazılmış tüm eserlerin ana konusu olan bu savaşın nedenini bulma arayışı da bu eğilimi güçlendirmektedir. Savaş öncesinde Avrupa'da yaşanan sorunlar bir terazideki ağırlıklar gibi üst üste yığılır ve sonunda terazinin diğer kefesi ağır basınca olasılık kaçınılmazlığa dönüşür. Tesadüf, seçim ya da bireyler görüş alanından çıkarılır. Bu bir bakıma bakış açısı sorunudur. Bulunduğumuz noktadan 1914 öncesi Avrupa uluslararası ilişkilerindeki çalkantılara baktığımız zaman ister istemez onları daha sonraki olayların ışığında görürüz. Olaylar bir araya toplanarak Diderot'nun kompozisyonu iyi yapılmış bir resim tanımına benzer bir şeyi anımsatırlar: "tek bir bakış açısı altında toplanan bir bütün".[169] Bu sorunu düzeltmeye çalışırken tesadüf ve hatayı fetişleştirmek elbette yersiz olurdu. Diğer şeylerin yanında bu sadece aşırı belirlenim sorunu yerine az belirlenim –nedeni olmayan bir savaş– sorununu getirirdi. Bu savaşın pekâlâ kaçınılabilir olduğunu ve bunun nedenini anlamak önemli olduğu gibi, bu görüş ile savaşın neden ve nasıl olduğu görüşünün dengelenmesi de gerekmektedir.

Avrupa hükümetleri arasındaki etkileşimin en çarpıcı niteliklerinden biri de ister dost ister düşman olsun kimin nasıl davranacağını hiç kimsenin kesin olarak bilmemesidir. Gruplar ve mevki sahibi kişiler arasındaki güç akışı bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir, kamuoyunun muhtemel etkisine dair endişeler de öyle. Grey kabine ve parlamentodaki rakiplerine üstün gelecek miydi? Fransız dışişleri bakanlığı Poincaré'nin kontrolünde mi kalacaktı? Viyana'daki strateji

tartışmalarını askerî sesler belirlerken Redl Olayı sonrasında Conrad'ın nüfuzu azalmış ve azledilme ihtimali gündeme gelmişti. Diğer taraftan St. Petersburg'da savaş yanlılarının sesi daha çok çıkmaya başlamıştı. Bu iç belirsizliklere bir de yabancı hükümetler arasındaki güç ilişkilerini okumanın zorluğu eklenmektedir. İngilizler (kısa süre önce görevden alınmasına rağmen) Kokovtsov ve Pyotr Durnovo gibi ılımlıların Çar üzerindeki kontrollerini artırıp geri dönmek üzere olduklarını düşünmüşlerdi (gerçi geriye dönük olarak baktığımızda yanıldıklarını biliyoruz). Paris'te, eski başbakan Sergey Vitte'nin liderliğindeki Alman yanlısı grubun Rusya'da yönetimi ele geçirmek üzere olduğu endişesi hâkimdi. Ayrıca her yerde başlıca karar alıcıların kamuoyundaki eğilimlerden etkilenmesi konusunda bir gerginlik vardı. Rus askerî ataşesi ve Alman Kayzeri'nin dostu Tümgeneral İlya Leonidoviç Tatişçev, 1914 Şubatı'nın son gününde Berlin'den gönderdiği raporda Alman basını Rusya'ya ateş püskürdüğü halde bunun II. Wilhelm üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu kestirememişti. "Genel olarak Majesteleri'nin barışa inancının sarsılmaz olduğunu biliyorum. Ama maiyetinin bu yöndeki inancı sarsılmış olabilir." Fakat iki hafta sonra açıkça en son Rus-Alman basın savaşının Alman hükümdarı üzerinde hiçbir etkisi olmadığını yazmıştı.[170] Tüm bu paranoya ve saldırganlığın altında, henüz gerçekleşmemiş olaylara nasıl tepki vereceklerini tahmin edebilmek şöyle dursun, diğerlerinin düşünce ve niyetlerinin nasıl okunacağı konusunda temel bir belirsizlik yatıyordu.

Gelecek hâlâ açıktı, o an için. Avrupa'daki kamplar kutuplaşmaya devam ediyor olsa da bunu büyük bir çatışma olmadan atlatmanın mümkün olduğuna dair emareler de bulunuyordu. İngiliz-Rus ittifakı büyük baskı altındaydı; 1915'teki yenilenme tarihine kadar ayakta kalabileceğine ihtimal verilmiyordu. Hatta Balkanlar'da Almanya ile ortak hareket etmenin faydalarını gören İngilizlerin bile niyetleri değişmeye başlamıştı. Poincaré'nin güvenlik politikasını daha ne kadar yürütebileceği meçhuldü. Hatta Viyana ile Belgrad arasındaki ilişkilerde düzelme belirtileri de görülüyordu, siyasi suçluların takası ve Doğu Demiryolu meselesi hakkında görüşmeler yapılmaya başlanmıştı. Her şeyden önemlisi o tarihte hiçbir büyük Avrupa devleti komşusuna saldırma hesaplarını yapmıyordu. Böyle bir şeye ilk kalkışan olmaktan çekiniyorlardı ve İtilaf'ın askerî teyakkuz seviyesi azalırken Avusturya ve Almanya'da askerler arasından bu çıkmazdan

kurtulmak için önleyici bir savaş açma fikrini öne sürenler olsa da önleyici savaş hiçbir zaman bir politika haline gelmedi. Viyana'nın da nedensiz yere Sırbistan'ı işgal etmek gibi bir düşüncesi yoktu; böyle bir hamle jeopolitik intihar sayılırdı. Sistemin hâlâ dışarıdan, Rusya ve Fransa'nın Avusturya-Sırbistan sınırına yerleştirdiği tetikten ateşlenmesi gerekiyordu. Sırbistan'daki Pasiç hükümeti iç kalkınma programı yürütüp hem kendi otoritesi hem de Avrupa barışı için tehdit oluşturan ayrılıkçı grupları kontrol altına alabilseydi o gençler Drina Nehri'ni hiç geçmeyebilir, Viyana'ya daha açık bir uyarıda bulunulabilir ve o silahlar hiç ateşlenmeyebilirdi. 1914'teki feci sonucu doğuran iç içe geçmiş taahhütler, Avrupa sisteminin uzun vadeli parçaları değil, güçler arasındaki ilişkilerin nasıl çabucak değiştiğini gösteren kısa vadeli pek çok düzenlemenin ürünüydü.

Eğer tetik çekilmemiş olsaydı 1914'te tarih olacak olan gelecek aslında çok farklı olabilir, Üçlü İtilaf Balkan krizini atlatamayabilir ve Alman-İngiliz detantı daha somut bir şeye dönüşebilirdi. İlginç olan, ikinci geleceğin akla yatkınlığının ilkinin olma ihtimalini artırmasıdır. Fransa'nın Rusya üzerindeki baskıyı artırmasının nedeni Rusya'nın kendisini terk edeceğinden korkarak aralarındaki anlaşmayı güvence altına almak istemesiydi. İttifaklar dokusu daha güvenilebilir ve uzun ömürlü olarak görülseydi devlet adamları karar alırken kendilerini daha az baskı altında hissederlerdi. Savaştan önceki yıllarda genel bir huzurun hâkim olmasının da paradoksal bir etkisi olmuştur; kıta savaşı ihtimalinin azalır gibi *görünmesine* neden olarak önde gelen karar alıcıların kendi müdahalelerinin oluşturduğu riskleri hafife almalarına neden olmuştur. Avrupa'yı savaşa sürükleyecek mekanizma harekete geçmiş olduğu halde büyük ittifak blokları arasındaki çatışma riskinin azalmış gibi görünmesinin bir nedeni de budur.

ÜÇÜNCÜ KISIM
Kriz

7
Saraybosna'da Cinayet

SUİKAST

28 Haziran 1914 sabahı Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ile karısı Sophie Chotek trenle Saraybosna'ya geldiler ve Appel Rıhtımı'ndan belediye binasına gitmek için bir arabaya bindiler. Konvoyda altı araç vardı. Öndeki araçta fes ve siyah bir takım giymiş olan Saraybosna Belediye Başkanı Fehim Efendi Curçiç ve Saraybosna Emniyet Müdürü Dr. Edmund Gerde bulunuyordu. İkinci araç, sokaklardaki kalabalık içindeki yolcuları görebilsin diye üstü açılmış harika, çift kapılı bir Graef und Stift spor arabaydı ve içinde arşidükle karısı oturuyordu. Onların karşısındaki katlanır koltukta Bosna Valisi General Oskar Potiorek duruyordu. Öndeki yolcu koltuğunda, şoförün yanında ise Yarbay Kont Franz von Harrach oturuyordu. Arkalarından gelen üç arabada ise polisler ile arşidük ve valinin maiyeti yer alıyordu. Konvoy Milyaçka Nehri boyunca uzanan ve Saraybosna'nın merkezine giden Appel Rıhtımı'nda yol alırken önlerinde harika bir manzara oluşmaya başladı. Şehrin hemen üzerindeki bir yarıktan doğuya doğru çağlayarak akan nehrin iki yanından bin beş yüz metreye varan dik yamaçlar yükseliyordu. Tepelerde meyve bahçeleri içerisinde bulunan ev ve konaklar vardı. Daha yukarılarda beyaz mermerleri ışıldayan, tepelerinde koyu köknar ağaçları ve çıplak kayaların yükseldiği mezarlıklar bulunuyordu. Nehir boyunca uzanan ağaçlar ve binaların arkasından görülebilen çok sayıda minare şehrin Osmanlı geçmişini hatırlatıyordu. Appel Rıhtımı'nın solundaki şehir merkezinde labirentvari ara yollar boyunca uzanan ve taştan yapılma depolara bitişik ahşap tezgâhların yer aldığı pazar yeri bulunuyordu. Halıcılar, manavlar, saraçlar, bakırcılar ve her türden esnaf kendilerine

Franz Ferdinand ve Sophie Saraybosna'da, 28 Haziran

ayrılan mahallerde ticaret yapmakla meşguldüler. Pazarın merkezinde bir Osmanlı vakfına ait olan küçük bir evde fakirlere bedava kahve dağıtılıyordu. Bir gün önce hava soğuk ve yağışlıydı ama 28 Haziran sabahı şehir güneş ışıklarıyla ısınıp aydınlanıyordu.

Avusturyalılar ziyaret için talihsiz bir gün seçmişlerdi. Aziz Vitus Günü olan o günde, 1389 yılında Osmanlı ordusu Kosova'da Sırp ordusunu imha ederek Balkanlar'daki Sırp imparatorluğunu ortadan kaldırmış ve ileride Sırbistan'dan geriye kalan toprakların Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil edilmesinin yolunu açmıştı. 1914'te Sırbistan'daki anma törenlerine ayrı bir önem verildi çünkü bu, önceki yıl İkinci Balkan Savaşı'nda Kosova'nın "kurtarılmasından" sonra kutlanacak ilk Aziz Vitus Günü'ydü. Kara El'in gazetesi *Piyemont*, 28 Haziran 1914'te, "Nesillerdir bizlere (Sırplara) ilham veren Kosova'nın ateşi artık büyük bir yangına dönüştü," diye yazdı. "Kosova artık hür! Kosova'nın intikamı alındı!"[1] Hem Sırbistan hem de Bosna'da bulunan Sırp aşırı milliyetçileri açısından veliahdın Saraybosna'ya bugün gelmiş olması büyük hakaretti ve buna gereken cevabın verilmesi gerekiyordu.

Ziyaretten önceki günlerde şehre iki hücre halinde örgütlenmiş yedi terörist geldi. Arşidükün geldiği günün sabahı Rıhtım boyunca aralıklı olarak dizildiler. Bellerine sabun kalıbı büyüklüğünde ve on

iki saniyelik fünyeleri olan bombalar bağlamışlardı. Görevin başarılı olmasını sağlamak için fazladan insan ve malzeme kullanılmıştı. Eğer biri tutuklanırsa bir diğeri görevi yerine getirecekti. Her biri yanında siyanür taşıyordu; böylece görevi yerine getirdikten sonra canlı yakalanmamak için kendilerini öldüreceklerdi.

Resmî güvenlik önlemlerinin yokluğu hissediliyordu. Bir terör saldırısının gerçekleşebileceği yönünde istihbarat alınmış olsa da arşidük ve karısı önceden geçecekleri bilinen bir yol üzerinde kalabalığın arasından üstü açık bir arabayla yol alıyorlardı. Genelde bu tür durumlarda yol boyunca dizili olması gereken askerler bulunmadığından konvoy yoğun kalabalığın içerisinde herhangi bir güvenlik önlemi olmadan ilerliyordu. Özel güvenlik önlemleri bile yoktu; emniyet amiri yanlışlıkla üç Bosnalı memurla bir arabaya binmiş ve kalan adamlarını tren istasyonunda bırakmıştı.[2]

Arşidük ve eşi şaşırtıcı bir şekilde güvenliklerini hiç dikkate almamışlardı. Franz Ferdinand son üç günü karısıyla birlikte küçük ve sakin bir kasaba olan Ilidža'da geçirmiş ve orada da tanıdık simalar dışında kimseyi görmemişti. Hatta bir keresinde Saraybosna pazarına habersiz bir ziyarette bulunup orada kalabalığın içinde dolaşmışlardı. Oysaki üç gün sonra ikisini de öldürecek olan genç Bosnalı Sırp Gavrilo Princip de o gün oradaydı ve her hareketlerini izliyordu. Trenle Saraybosna'ya gitmelerinden önceki akşam yemeğinde Sophie'nin görüştüğü Bosnalı Hırvat lider Dr. Yosip Sunariç yerel yetkililere çiftin Bosna'ya Sırpların millî duygularının zirvede olduğu bir dönemde geldiğini hatırlatarak onları uyardı. Sophie kendisine şu cevabı verdi: "Sevgili Dr. Sunariç, çok yanılıyorsunuz. Nereye gittiysek –Sırplar dâhil– herkes tarafından büyük bir sevgi ve samimiyetle karşılandık ve bundan dolayı çok mutluyuz!"[3] Franz Ferdinand güvenlik önlemlerine karşı sabırsızlığıyla bilinirdi ve Bosna gezisinin bu son kısmını bir sivil gibi rahat tamamlamak istiyordu. Önceki birkaç günü yakınlardaki Bosna tepelerinde ordu tatbikatlarını teftiş ederek geçirmişti; artık Habsburg tahtının varisi olarak müstakbel tebaasının arasına karışmak istiyordu.

Hepsinden önemlisi, 28 Haziran Pazar günü Franz Ferdinand ve Sophie'nin evlilik yıl dönümüydü. Habsburg saray geleneklerinin kendilerine çıkardığı sayısız zorluğa rağmen arşidük ve karısı evlendiklerinden beri gayet mutluydular. 1904'te Franz Ferdinand bir dostuna

Sophie'yle evlenmenin hayatında yaptığı en akıllıca şey olduğunu söyledi. Karısı ve çocukları onun "neşe ve gurur kaynağı" olmuştu. "Bütün gün yanlarında oturup onlara hayranlıkla bakıyorum, çünkü onları çok seviyorum," diyordu.[4] Hanedan evliliklerinde pek görülmeyen bu yakınlığın Saraybosna ziyaretine kadar azalmış olduğunu düşünmemiz için bir neden yoktur. Sophie yıl dönümlerinde Franz Ferdinand'ın yanında olmakta ısrar etmişti ve bu çift için Viyana'da mümkün olmayacak şekilde rahat gezip dolaşabilmenin mutlaka cazip bir yanı olmalıydı.

Arabalar siyah sarı Habsburg bayrakları ve ve kırmızı sarı Bosna bayraklarıyla süslenmiş ev ve dükkânların önünden geçerek Cumurja Köprüsü'nde yerini almış olan Saraybosnalı Muhammed Mehmedbasiç'e doğru gitmeye başladılar. Etrafındaki kalabalık tezahürata başlarken o da bombasını atmak için hazırlıklara koyuldu. Çok gergin bir andı, çünkü bir kez fünyeyi ateşledi mi –ki bu da başlı başına çok gürültü çıkaran bir işti– geri dönüşü yoktu, bombayı atmak zorundaydı. Mehmedbasiç bombayı, sardığı bezin içinden çıkardı ama son anda birisinin –belki bir polisin– arkasından ona yaklaştığını zannederek, tıpkı Ocak 1914'te trende Oskar Potiorek'i öldürmek istediğinde olduğu gibi, korkudan donup kaldı. Konvoy yoluna devam etti. Sıradaki ve ilk harekete geçecek olan suikastçı Bosnalı Sırp Nedeliko Çabrinoviç, rıhtımın nehir tarafında bulunuyordu. Bombasını çıkardı ve fünyesini bir lamba direğine vurarak ateşledi. Arşidükün koruması Kont Harrach fünyenin çıkardığı gürültüyü duyunca lastiğin patladığını zannetti ama şoför araca doğru atılan bombayı görüp gaza bastı. Arşidük bombayı kendisi görüp onu eliyle mi savuşturdu, yoksa bomba yolcu koltuğunun arkasındaki katlanmış tavana mı çarpıp sekti, bilmiyoruz. Ama sonuçta hedefi ıskaladı ve yere düşüp arabanın arkasında patlayarak birkaç subayı yaraladı ve yerde bir çukur açtı.

Arşidük bu saldırıya şaşırtıcı bir soğukkanlılıkla cevap verdi. Arkasına baktığında üçüncü aracın durmak zorunda kaldığını görebiliyordu. Toz duman her yanı kaplamış ve patlamanın uğultusu henüz dinmemişti. Bir kıymık Sophie'nin yanağını çizmişti ama onun dışında çift herhangi bir yara almamıştı. Üçüncü arabadaki yolcular yaralı ama hayattaydılar; bazıları araçtan inmeye teşebbüs etti. En ağır yaralanan kişi olan General Potiorek'in emir subayı Albay Erik

von Merizzi bayılmıştı ve kan kaybediyordu. Birkaç seyirci de yaralılar arasındaydı.

Çabrinoviç bombasını atar atmaz yanında taşıdığı siyanürü içti ve kenardan Milyaçka'ya atladı. Bu eylemlerin ikisi de istenen sonucu vermedi. Zehir kalitesiz olduğundan gencin boğazını ve mide zarını yaktı ama onu öldürmedi, hatta bayıltmadı bile. Üstelik mevsim yaz olduğundan nehrin suyu da çekildiği için ne boğulması ne de akıntıya kapılıp sürüklenmesi mümkündü. O yüzden sadece sekiz metre aşağı, nehir kıyısındaki kumların üzerine düştü ve orada bir esnaf, silahlı bir berber ve iki polis tarafından çabucak yakalandı.

Arşidük tehlike bölgesini derhal terk etmek yerine yaralıların tedavisine nezaret etti ve konvoyun şehrin merkezindeki belediye binasına doğru yoluna devam etmesini ve daha sonra o ve karısı yaralıları hastanede ziyaret edebilsinler diye Appel Rıhtımı'ndan geri dönülmesini emretti. "Haydi," dedi. "Belli ki bu adam aklını kaçırmış. Biz programımıza devam edelim." Konvoy tekrar harekete geçti; en arkadaki araçlar dördüncü aracın tüten enkazının yanından geçtiler. Böylece hâlâ yerlerinde bekleyen diğer suikastçılara görevlerini yerine getirme fırsatı tanınmış oldu. Ama genç ve tecrübesizdiler; araç ve yolcular menzile girince üçü de sinirlerine hâkim olamadı. Teröristlerin en küçüğü olan Vaso Subriloviç, araç içinde karısının da arşidükün yanında olduğunu görünce muhtemelen Mehmedbasiç gibi donup kaldı. "Tabancamı çekmedim, çünkü Düşes oradaydı," diyecekti daha sonra. "Ona kıyamadım."[5] Sviyetko Popoviç de korkudan bir şey yapamadı. Görev yerinde bombayı atmaya hazır halde beklemiş ama "arşidükü gördüğü son anda cesaretini kaybettiği için" bombayı atmayı başaramamıştı.[6] Çabrinoviç'in bombayı attığını duyan Popoviç, Sırp kültür derneği Prosvyeta'ya koştu ve kendi bombasını bodrumdaki bir kutunun arkasına sakladı.

Gavrilo Princip başta hazırlıksız yakalanmıştı. Patlamayı duyunca görevin başarılı olduğunu sandı. Çabrinoviç'in olduğu yere koştuğunda onun tutuklanıp götürüldüğünü gördü; zehrin acısından iki büklüm olmuştu. "Başarısız olduğunu ve kendini zehirlemeyi beceremediğini anladım. Ben onu tabancamla çabucak vurmayı düşündüm. Bu sırada araçlar yanımdan geçip gitti."[7] Princip onu öldürmekten vazgeçti ve dikkatini tekrar konvoya çevirdi ama o arşidükü görene kadar –yeşil devekuşu tüyleriyle süslü miğferi sayesinde tanımaması imkânsızdı–

araçlar atış yapmasına imkân vermeyecek kadar ilerlemişti. Princip, soğukkanlılığını korudu; bu da o şartlar altında olağanüstü bir başarıydı. Çiftin geri döneceğini fark edince Franz Joseph Caddesi'nin sağında, konvoyun şehri terk ederken geçeceği rota üzerinde kendisine yeni bir yer belirledi. Trifko, Princip'i bulmak için yerini terk etmiş ve daha sonra ilk patlama yüzünden hareketlenen kalabalığın arasında kalmıştı. Konvoy yanından geçip giderken muhtemelen korkudan bir şey yapamadı ama daha sonra kalabalık çok fazla olduğundan bombayı kıyafetinin içinden çıkaramadığını iddia etti.

Başta Arşidük programa devam etmekte haklıymış gibi göründü. Konvoy başka bir sorunla karşılaşmadan belediye binasının önüne ulaştı. Orada trajikomik bir duraksama yaşandı. Ziyaretçileri ağırlamak için konuşma yapma vazifesi Belediye Başkanı Fehim Efendi Curçiç'e düştü. Curçiç, konvoyun önündeki konumundan hiç beklenmedik gelişmelerin yaşandığını görmüştü ve hazırladığı konuşmayı şimdi yapmanın abes kaçacağını düşünüyordu. Ama doğaçlama bir şeyler söyleyemeyecek ve hatta sözlerini yeni yaşanan gelişmelere göre değiştiremeyecek kadar gergindi. Telaşla ve nefes nefese yaptığı konuşmasında şu türden cevherler bulunuyordu: "Saraybosna kentinin halkı ruhlarının büyük bir neşeyle dolduğunu hissetmekte ve Arşidük Hazretleri'nin ziyaretini en samimi duygularıyla karşılamaktadırlar..." Daha yeni başlamıştı ki, saldırıdan beri ilk kez gösterdiği öfke ve dehşetiyle kükreyen arşidük sözlerini ağzına tıktı: "Ben buraya misafiriniz olarak geliyorum, siz beni bombalarla karşılıyorsunuz!" Bunu izleyen korkunç sessizlikte Sophie kocasının kulağına bir şeyler fısıldadı. Franz Ferdinand yeniden sakinleşip, "Pekâlâ, devam edin," dedi.[8] Belediye başkanı güç bela konuşmasını bitirmeye çalışırken Franz Ferdinand'ın kendi hazırladığı konuşma metnine üçüncü arabadaki subayın kanının bulaştığını fark etti.[9] Franz Ferdinand nazik bir konuşma yaparak inceden sabahki olaya da göndermede bulundu. "Sayın Belediye Başkanı'na, halkın sıcak karşılaması için kendim ve eşim adına teşekkür ediyorum; suikast teşebbüsünün başarısızlığa uğramasından ne kadar mutlu olduklarını görmek de beni çok memnun etti."[10] Son sözlerini Sırp-Hırvatçayla sarf eden arşidük, belediye başkanından şehir halkına iyi dileklerini iletmesini istedi.

Konuşmanın ardından çiftin ayrılma vakti gelmişti. Sophie belediye binasının ilk katında Müslüman kadınlardan oluşan bir

heyetle buluşacaktı. Kadınların peçelerini kaldırabilmesi için salona erkeklerin girmesi yasaklanmıştı. Salon sıcak ve ufaktı, Düşes dalgın görünüyordu ve aklı çocuklarındaydı; annesinin yanında küçük bir kız çocuğu görünce, "İşte benim Sophie'm de bu boyda," dedi. Daha sonra kendisi ve kocasının çocuklarına kavuşmak için can attıklarını söyledi: "Çocuklarımızdan hiç bu kadar uzun süre ayrı kalmamıştık."[11] O zaman zarfında arşidük, imparatora bir telgraf göndererek ikisinin de iyi olduğunu ve belediye binasında olduklarını söyledi. Anlaşılan sabahki olayların şokunu henüz yaşamaya başlamıştı. Bir görgü tanığına göre "cılız ve tuhaf bir tonda" konuşuyordu. "Bir garip duruyor ve bacaklarını sanki kaz adımı yürüyormuş gibi çok yukarı kaldırıyordu. Sanırım korkmadığını göstermeye çalışıyordu."[12] Arşidük, güvenlik tedbirleri işe yaramayan Potiorek'i de azarlamıştı.

Ziyaret nasıl devam etmeliydi? Asıl plana göre rıhtım yolu boyunca kısa bir mesafe geri gidilip pazardan biraz sonra sağa dönülerek Franz Joseph Caddesi'nden Millî Müze'ye gidilecekti. Arşidük, Potiorek'e başka bir saldırı ihtimalinin ne olduğunu sordu. Kendi ifadesine göre, Potiorek moral bozucu bir cevap verdi: "Umarım olmaz ama en sıkı güvenlik önlemleriyle bile yakın mesafeden girişilen böyle bir saldırıya engel olmak kolay değildir."[13] Potiorek güvenlik açısından gezinin kalanının iptal edilmesini ve doğruca Ilidža şehrine dönülmesini ya da valinin konağına ve oradan da nehrin sol yakasındaki tren istasyonuna gidilmesini teklif etti. Ama arşidük, Potiorek'in, şehrin batısındaki garnizon hastanesinde bulunan yaralı emir subayını ziyaret etmek istiyordu. Müze turunun iptal edilmesine ve konvoyun, başka suikastçıların da bulunabileceği Franz Joseph Caddesi'ne dönmek yerine doğrudan Appel Rıhtımı'ndan gitmesine karar verildi. İlk plana göre çiftin bu noktada ayrılması gerekiyordu ama Sophie inisiyatifi ele alıp arşidüke tüm maiyetinin önünde şöyle dedi: "Ben de seninle hastaneye geliyorum."[14] Güvenlik önlemi olarak Kont Harrach arabanın solundaki basamakta (nehir tarafında) durmaya karar verdi.

Konvoy artan sıcakta belediye binasından batıya doğru uzaklaşmaya başladı. Ama hiç kimse sürücülere güzergâhın değiştiğini söylemeyi akıl etmemişti. Pazardan geçerlerken öndeki araç Franz Joseph Caddesi'ne dönünce Franz Ferdinand ve Sophie'yi taşıyan aracın sürücüsü de aynı şeyi yaptı. Potiorek sürücüye bağırdı: "Yanlış

yola girdin! Appel Rıhtımı'ndan gidecektik!" Araç durdu ve geri vites olmadığından ana yolda yavaşça geri itildi.

Gavrilo Princip'in beklediği an buydu. Franz Joseph Caddesi'nin sağındaki bir mağazanın önünde bekliyordu ve aracın yavaşlayıp durduğunu gördü. Beline bağlı bombayı telaştan çıkaramayınca tabancasını çekti ve yakın mesafeden, sol basamaktaki Harrach'ın dehşet dolu bakışları altında iki el ateş etti. Princip daha sonraki ifadesinde, ateş etmek için dükkânın gölgesinden çıktığında zamanın yavaşladığını söyleyecekti. Düşesi görünce bir an durmuştu: "Yanında bir hanımın oturduğunu görünce ateş edip etmemekte tereddüt ettim. Aynı zamanda içimi tuhaf bir his kapladı..."[15] Potiorek'in anılarında da benzer bir gerçek dışılık duygusundan söz edilmektedir – vali arabada kımıldamadan oturmuş, katil ateş ederken onun yüzüne bakmış ama duman ya da namlu alevi görmeyip sadece sanki çok uzaktan gelen bir silah sesi duymuştu.[16] Franz Ferdinand ve düşeş koltuklarında dik oturmaya devam ettikleri için başta adamın ıskaladığı düşünüldü. Aslında ikisi de ölüyordu. İlk mermi arabanın kapısını delip geçerek düşesin karnına girmiş ve mide atardamarını kesmişti; ikinci mermi arşidükün boynuna isabet edip şahdamarını parçalamıştı. Araba nehir boyunca konağa doğru giderken Sophie yana kaydı ve yüzü kocasının dizleri üzerine düştü. Potiorek başta şoktan bayıldığını zannetti ancak arşidükün ağzından kan sızdığını görünce durumun ciddiyetini kavradı. Hâlâ basamakta duran ve arabanın içine doğru eğilmiş olan Kont Harrach arşidükü yakasından kavrayarak dik durmasını sağladı. Franz Ferdinand'ın cılız bir sesle tüm imparatorlukta meşhur olacak şu sözleri söylediğini duydu: "Sophie, Sophie, ölme, çocuklarımız için hayatta kal!"[17] Yeşil devekuşu tüylü miğferi başından düştü. Harrach kendisine acı hissedip hissetmediğini sorduğunda birkaç kez fısıldayarak, "Bir şeyim yok!" dedi ve sonra bilincini yitirdi.

Araba uzaklaşırken kalabalık Gavrilo Princip'in etrafını sardı. İntihar etmek için şakağına dayadığı tabanca elinden düşürüldü. Siyanürü içmesi de engellendi. Kalabalık tarafından feci şekilde dövüldü; oradaki polis memurları kendisini çekip götürmese linç edilecekti.

Konağa vardıklarında Sophie çoktan ölmüştü ve ikisini derhal ilk kattaki odalarına götürdüler. Franz Ferdinand komadaydı. Hizmetkârı Kont Morsey suikast mahallinden koşarak geldiği için arşidükün üniformasının önünü keserken nefes nefeseydi. Yatağın yanına çöken

Morsey, Franz Ferdinand'a çocuklarına bir mesajı olup olmadığını sordu ama cevap alamadı; arşidükün dudakları katılaşmaya başlamıştı. Odadakilerin veliahdın öldüğünü kabul etmesi için birkaç dakika daha geçmesi gerekecekti. Saat tam 11.00'dı. Haber konaktan yayılırken tüm Saraybosna'da çanlar çalmaya başladı.

UNUTULMAYAN ANLAR

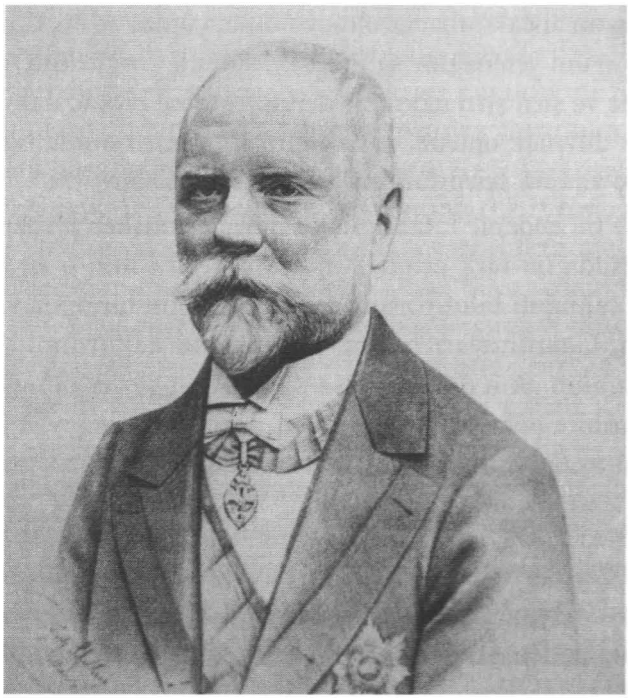
Suikastın haberi Stefan Zweig'a ilk ulaştığında varoluşun ritminde bir bozulma yaratmıştı. Zweig, 28 Haziran günü öğleden sonra Viyana yakınlarındaki bir kaplıca kasabası olan Baden'de tatildeydi. Kurpark'ta kalabalıktan uzak bir yer bulmuş, St. Petersburglu sembolist şair Dmitri Sergeyeviç Mereşkovski'nin Tolstoy ve Dostoyevski üzerine bir denemesini okuyordu. Çok geçmeden tümüyle okuduklarına dalıp gitmişti:

> Fakat ağaçların arasından esen rüzgarı, kuşların cıvıltısını ve kaplıca parkından yükselen müziği de duyuyordum. Müziğin melodisini çok net duyuyor, ancak rahatsız olmuyordum, çünkü bizim kulaklarımız öyle bir uyum yeteneğine sahiptir ki, sürekli bir gürültü, gürültülü bir cadde ve şırıl şırıl akan bir derenin sesine birkaç dakika içinde alışır ve duymaz oluruz, ancak gürültünün ritminde bir aksama olursa, o zaman sesin farkına varır, kulak kabartırız.
>
> [. . .] İşte bu nedenle kitabımı okumaya dalmışken birdenbire müziğin kesildiğini fark ettim. Kaplıca orkestrasının o sırada hangi parçayı çaldığını bilmiyorum, sadece müziğin bir anda kesildiğini duydum. Gayriihtiyari başımı kitabımdan kaldırdım. Ağaçların arasında akın akın dolaşan insanlara da bir şeyler olmuştu; onlar da birdenbire dolaşmayı bırakmıştı. Herhalde bir şeyler oldu diye düşünüp ayağa kalktığımda, müzisyenlerin de müzik pavyonunu terk etmekte olduklarını gördüm.[18]

1963'te Dallas'ta Başkan John F. Kennedy'nin öldürülmesi gibi Saraybosna cinayetleri de insanların kişi ve mekânları hafızalarına kazımalarına neden olan bir olaydı. İnsanlar o haber kendilerine geldiğinde nerede olduklarını ve ne yaptıklarını tam olarak hatırlıyorlardı.[19] Viyanalı düşünür ve feminist Rosa Mayreder kronik depresif kocası

Karl ile Almanya seyahatindeydi ve cinayet haberini otel odalarının karşısındaki bir mağazanın camına yapıştırılan gazeteden görmüşlerdi.[20] Olaydan yarım asır sonra Prens Alfons Clary-Aldringen akrabalarıyla Bohemya ormanlarında gezmekte olduğunu hatırlıyordu. Şafakta avcılar ormanın kenarındaki yolda toplanırken, Kinski malikânesinden bir aşçı bisikletle gelerek yerel postane müdüründen aldığı mesajı getirmişti.[21] Milletvekili Joseph Redlich şok edici haberi telefondan almıştı; o gün öğleden sonrayı dostlarını, akrabalarını ve tanıdığı siyasetçileri arayarak geçirdi. Dört hafta önce rüyasında Cizvitlerin kendisini arşidükü öldürmekle görevlendirdiğini gören oyun yazarı Arthur Schnitzler de haberi telefondan aldı.[22]

Müşterek Maliye Bakanı Leon Biliński, haberin şokunu daha kendisine ulaşmadan yaşadı. 28 Haziran sabahı Viyana'daki evinde *Neue Freie Presse*'yi okuyordu. Evinin önündeki atlar onu saat 11.00'daki ayine götürmek için bekliyordu. Arşidükün Bosna ziyaretinden bahseden bir yazı dikkatini çekti.

Leon Biliński

> [Saraybosna'ya yapılan] bu seyahatle ilgili detayları okurken hissettiğim hakiki fiziksel acıyı bugün bile hatırlarım. Fakat böyle bir acı için mantıklı bir neden düşünemediğimden, Arşidük'ün bu ziyaretine içerlemem için bir nedenim olmadığına kendimi ikna etmem gerekti. Az sonra telefon çaldı.[23]

Rusya'nın Viyana büyükelçisinin bildirdiğine göre haber öyle korkunçtu ki pek çok kişi başta olanlara inanmamıştı. Ancak akşam gazetelerinin ilave baskıları bayilerde görülmeye başladığında ve resmî binalardaki bayraklar yarıya indirildiğinde neler olup bittiğini idrak edebildiler. "Başkentin sakinleri sokaklara çıkıp gece yarısı olup bitenleri tartışmaya başladılar."[24] Yirmi dört saat içerisinde haberi duymayan kalmamıştı, Çek *aptal dâhi* ve köpek taciri Bay Şvayk'ın oturmuş romatizmalı dizini ovuşturduğu kurmaca Prag misafirhanesinde bile. Jaroslav Hašek'in savaş sonrası başyapıtı *Aslan Asker Şvayk*'ta bile arşidükün –Bayan Müller tarafından verilen– ölüm haberi kahramanın içten bir siyasi monolog döktürmesine (ki ardından daha birçoğu gelecektir), sonra isyan suçundan hapse atılmasına, daha sonra da geri zekâlılık şüphesiyle tımarhaneye kapatılmasına yol açarak anlatıya hareketlilik getirir.

> "Saraybosna'da vurmuşlar efendim, tabancayla. Arabayla gitmiş oraya, karısı da yanındaymış."
>
> "Ya, demek öyle Bayan Müller, demek arabanın içindeymiş. Elbette, onun gibi beyzadeler binmesin de kimler binsin arabaya; ama masum bir araba gezintisinin felaketle sonuçlanacağını nereden bilebilirdi adamcağız! Hem de Saraybosna'da! Saraybosna nerede biliyor musunuz, Bayan Müller? Bosna'da. Mutlaka Türklerin parmağı vardır bu işte. Bana sorarsanız, Bosna-Hersek'i Türklerden hiç olmayacaktık."[25]

Saraybosna haberleri, Karl Kraus'un *Die letzten Tage der Menchenheit* (İnsanlığın Son Günü) adlı eserindeki meşum telefon seslerinden Joseph Roth'un, bu kötü haberi "hep rüyasında gördüğü bir şeyin vücut bulması"[26] olarak gören Teğmen Trotta von Sipolje'sine kadar, yıkılan imparatorluğun edebiyatında yıllarca kendisini göstermeye devam etti.

Arşidük suikastının Avusturya-Macaristan'da yaşayanlar üzerindeki etkisini kestirmek kolay değildir. Bir uzmanın yazdığına göre Franz Ferdinand'ın "en göze çarpan niteliği", "halkın hiçbir kesiminde sevilmiyor olmasıydı".[27] Franz Ferdinand hiçbir zaman kalabalıkları memnun eden biri olmamıştı. Karizmatik değildi, huzursuz ediciydi ve aniden parlardı. Tıknaz ve hantal yapısı, ailesi ve yakın dostlarının yanında ışıl ışıl olan mavi gözlerini görmeyen kimselere itici gelebilirdi. Çevresindekilere göre devamlı saygı ve onaylanma talep eden biriydi. En ufak bir itaatsizliğe bile büyük tepki verirdi. Ama yaltakçılardan da nefret ettiği için memnun edilmesi zor biriydi. Siyasi müttefiki ve hayranı Kont Ottokar Czernin'in tabiriyle, yapılan yanlışı hiç unutmayan "iyi bir kindardı". Öfkesi öyle korkutucuydu ki onu beklerken bakanlar ve devlet görevlilerinin "çoğu zaman kalpleri çarpardı".[28] Çok az gerçek yakın dostu vardı. Diğer insanlarla ilişkilerinde öne çıkan hissi güvensizlikti: "İlk kez gördüğüm birinin adi bir sahtekâr olduğunu düşünürüm," demişti bir seferinde. "Ancak zaman içerisinde bunun aksini kabul ederim."[29] O dönemin şartlarına göre bile aşırı olan av takıntısı olumsuz yorumlara neden olurdu, özellikle de av köşkü Schloss Blühnbach'ın bulunduğu vadinin civarında. Franz Ferdinand yöredeki av hayvanlarını hastalıktan korumak için şatosu civarındaki araziye girilmesini yasaklayınca her zamanki dağ yollarını kullanamayan dağcılar ve civarda keçilerini otlatamayan köylülerin öfkesine neden oldu. Suikastların gerçekleştiği gün, oyun yazarı Arthur Schnitzler günlüğüne cinayetlerin "ilk şokunun" arşidükün "korkunç sevimsizliği" nedeniyle ne kadar çabuk atlatıldığını yazdı.[31]

O yüzden suikast haberinden sonra aniden dışa vurulan toplu bir yas söz konusu değildi. Bu da suikastın neden kurbanın adıyla değil de yapılan yerle adlandırıldığını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. (Saraybosna'nın aksine hiç kimse Kennedy cinayetine "Dallas Suikastı" dememektedir.[32]) Tarihçiler kimi zaman arşidükün sevilmemesinden yola çıkarak suikastın aslında önemli olayları tetiklemediğini ama kökü derinde olan başka emeller için mazeret olarak kullanıldığını söylemişlerdir. Ama bu yanıltıcı bir görüştür. Öncelikle sevilsin ya da sevilmesin veliahdın enerjisi ve reform tutkusu herkesçe biliniyordu. Avusturya'nın İstanbul büyükelçisi, Sırp meslektaşına Franz Ferdinand'ın "nadir bir dinamizm ve güçlü bir irade" sahibi olduğunu ve kendisini devlet işlerine adadığını söylemişti.[33] O çevresine sadece

"iç politikada tam bir rota değişimi" ile imparatorluğun bekasının sağlanabileceğini "anlayan kişileri" toplamıştı.[34] Üstelik mesele sadece Franz Ferdinand'ın ölmesi değil, onun savunduğu fikirlerin büyük bir darbe almasıydı; hanedanın, imparatorluğun ve onu bir arada tutan "Habsburg Devleti Düşüncesi"nin geleceği zarar görmüştü.

Franz Ferdinand'ın itibarı ölmesiyle ve basının da desteğiyle kısa sürede arttı. Suikasttan sonraki yirmi dört saat içerisinde Çabrinoviç'in bomba atıp nehre atlamasından arşidükün ilk bombalı saldırının ardından turu iptal etmeyi reddetmesine, dördüncü arabadaki yaralılara olan ilgisine, Belediye Başkanı Curçiç ile aralarında geçenlere, Franz Joseph Caddesi'ndeki yanlış dönüş ve ölmekte olan arşidükün son sözlerine kadar Saraybosna'da yaşananlarla ilgili hikâyenin çoğu toparlanmıştı.[35] Gazeteler olayla ilgili güçlü bir algı yarattı. Gazete sayfalarındaki siyah yas şeritleri, binaları süsleyen siyah bayrak ve flamalarda yankı buldu; tramvaylar bile siyah kumaşlarla kaplandı. Yazarlar arşidükün siyasi ileri görüşlülüğü ve enerjisinden, sevgi dolu bir evliliğin trajik sonundan, üç yetimin acısından ve zaten yıpranmış olan yaşlı imparatorun kederinden bahsettiler.

Üstelik ilk kez arşidükün özel yaşamı halkla paylaşıldı. *Reichspost*'un 30 Haziran tarihli baskısında arşidükün kendi ailesi hakkında yaptığı bir yoruma yer verildi: "Bütün gün çalıştıktan sonra ailemin yanına dönüp karımı oyun oynayan çocuklarımın yanında dikiş dikerken gördüğümde bütün endişelerimi unutur ve etrafımı saran mutluluğun keyfini çıkarırım."[36] Arşidükün yakın arkadaşlarının aktardığı buna benzer anekdotlar sayesinde halkla arşidükü birbirinden ayıran engel ortadan kalktı ve medyanın da desteğiyle kamuoyunun arşidüke bakışı değişmeye başladı. Suikasttan sadece iki hafta sonra Karl Kraus'un ifade ettiği gibi Franz Ferdinand sağken susanlar o öldükten sonra dile gelmişlerdi.[37]

Yine de çoğu kişi için suikastın önemi duygusal değil, siyasiydi. Yazarlar çabucak bu olayın çığır açıcı öneminden bahsetmeye başladılar. Eğitimli Viyana burjuvazisinin gazetesi olan *Neue Freie Presse* olaydan "kaderin cilvesi" olarak bahsetti (suikasttan sonraki günlerde "*Schicksalsschlag*" terimini her gazetede görmek mümkündü).[38] Editörlere göre "bu dehşet verici olay [. . .] duyulduktan sonra sanki güçlü bir fırtına tüm imparatorluğu sarsmış ve tarih yeni bir çağın başlangıcını kırmızı mürekkeple yazmıştı". *Innsbrucker Nachrichten*

bunun "Avusturya tarihinde eşi görülmemiş bir olay" olduğunu yazdı. *Reichspost*'un editörlerine göre arşidükün ölümüyle monarşi sadece müstakbel hükümdarını değil "tüm Habsburg İmparatorluğu halkının umutlarını ve geleceğini bağladığı" enerjik ve azimli bir lideri de kaybetmişti.[39] Tabii ki bunlar Avusturyalıların yorumlarıydı. Çoğu kişi Macarlığın baş düşmanının ortadan kalkmasıyla rahat bir nefes almıştı. Ama orada bile burjuva basını suikastı dünya çapında bir olay olarak kabul edip bunun sorumlularına ateş püskürdü.[40] Halkın moralindeki olumsuz değişimi fark etmemek mümkün değildi. Prag'daki Franz Kafka'nın günlüğünde o günün siyasi olaylarına yer vermemesi ise tümüyle bir dizi talihsizliğin bir araya gelmesinin ürünüydü; yolunu kaybetmiş, yanlış araca binmiş ve telefona cevap verememişti.[41]

SORUŞTURMA BAŞLIYOR

Suikastla ilgili resmî soruşturma Princip silahını ateşler ateşlemez başladı. Birkaç saat içerisinde, hâlâ yarım yamalak içtiği siyanür nedeniyle hasta ve Franz Joseph Caddesi'ndeki arbede yüzünden yara bere içinde olan Gavril Princip, Saraybosna'da Avusturyalı hâkim

Suikastçılar mahkemede

Leo Pfeffer'in karşısına çıkarıldı. Pfeffer onu şöyle tarif etti: "Genç suikastçı ufak tefek, sıska, benzi sararmış ve kemikleri çıkık biriydi. Böyle aciz görünümlü birinin bu kadar büyük bir suç işlediğine inanmak zordu." Başta Princip konuşmayı beceremedi ama Pfeffer doğrudan kendisine hitap edince "giderek güçlenen ve daha kendinden emin bir ses tonuyla" cevap verdi.[42] Takip eden günlerde Avusturyalıların suçun perde arkasını anlayamaması için elinden geleni yaptı. 28 Haziran günü öğleden sonraki ilk sorgusunda tek başına hareket ettiğini öne sürerek Çabrinoviç ile bağlantısı olduğunu inkâr etti. "[Çabrinoviç'in attığı bombanın] patlama sesini duyduğumda," demişti Princip, "kendi kendime 'demek ki benim gibi hisseden başkaları da var' dedim." Ertesi gün iddialarını desteklemek için başka ayrıntılar da ekledi: Çabrinoviç'in attığı bombanın gürültüsü onu öyle şaşırtmıştı ki arşidük Appel Rıhtımı'ndan geçerken ateş etmeyi unutmuş ve saldırısını düzenleyebilmek için yerini değiştirmek zorunda kalmıştı. Çabrinoviç başta bu ifadeyi destekledi. Suikastın olduğu gün öğleden sonra o da tek başına hareket ettiğini ve bombayı Belgrad'da adını hatırlamadığı bir anarşistten aldığını söyledi.

Fakat ertesi gün, 29 Haziran Pazartesi sabahında Çabrinoviç birden ifadesini değiştirdi. Şimdi Princip'le birlikte hareket edip saldırıyı Belgrad'da planladıklarını söylüyordu. Silahları, Balkan Savaşları'na katılmış ve savaştan sonra silahlarını saklamış "eski partizanlardan" almışlardı. Çabrinoviç'e bu partizanların kim olduğunu söylemesi için baskı yapıldığında Apis'in komuta zincirinde en alt sırada olan Ciganoviç'in adını verdi. Princip'e pazartesi sabahı bu detaylar sorulduğunda o da birlikte hareket ettiklerini itiraf etti.

Bu noktada soruşturmanın çıkmaza girmesi beklenebilirdi. İki genç adam makul ve kendi içinde tutarlı bir hikâyede karar kılmıştı. Pfeffer fazla saldırgan ya da kılı kırk yaran bir sorgucu değildi. Mahkûmlara fiziksel olarak zarar verilmemiş ve hukuk dışı tehditlerde bulunulmamıştı. Hatta Pfeffer mahkûmların birbiriyle çelişen ve suçlayıcı ifadelerinden dolayı onlara baskı bile yapmaya niyetli değildi, çünkü bağımsız ve zorlama olmadan alınacak bir ifadenin gerçeği öğrenmenin tek yolu olduğuna inanıyordu. Aslında bağımsız ifade söz konusu değildi, çünkü Çabrinoviç ve Princip ayrı hücrelerde tutuluyor olsalar da birbirleriyle bir Rus romanında okudukları şifreli tıklamalarla haberleşebiliyorlardı.[43]

Soruşturmanın devamını sağlayan onların ifadeleri değil, başka suç ortakları da olabileceği şüphesiyle artırılan polis kontrolleri oldu.[44] Polisin eline geçenler arasında Danilo İliç de bulunuyordu. Polisin İliç'e karşı somut bir delili yoktu. Sadece Princip'in dostu ve Sırp milliyetçilerle ilişkili olduğunu biliyorlardı. Diğer taraftan İliç'in de polisin ne kadar şey bildiğine dair bir fikri yoktu ve Princip veya Çabrinoviç'in ya da her ikisinin de kendisini suçladığından şüphelenmiş olmalıydı. 1 Temmuz Çarşamba günü polis onu hâkim Pfeffer'in huzuruna çıkardığında İliç paniğe kapılıp bir anlaşma teklif etti. Eğer hâkim ölüm cezası vermeyeceğine dair teminat verirse bildiği her şeyi anlatacaktı. Pfeffer kesin bir teminat vermedi ama İliç'e Avusturya kanunlarının işbirliğini hafifletici sebep olarak göreceğini söyledi.

Bu kadarı İliç'e yetmişti. Verdiği ifade Princip ve Çabrinoviç'in anlattıklarını geçersiz kılıp soruşturmanın devamını sağladı. İliç ikilinin yalnız olmadığını söyledi. Yedi kişilik bir grubun üyesiydiler ve üçü Belgrad'dan gelmişti. İliç de diğer üç kişinin onlara katılmasını sağlamıştı. Gruptaki herkesin isimlerini verip nerede olabileceklerine

Bir şüphelinin tutuklanması

dair tahminlerini söyledi. Yeni aldığı bu bilgilerle heyecanlanan Pfeffer sorgu odasından çıkıp telefona koştu. Adı verilen kişilerin derhal tutuklanması emredildi.

İlk bulunan kişi, Belgrad hücresinin üçüncü üyesi Trifko Grabez oldu. Princip ateş ettikten sonra Grabez şüphe çekmemek için elinden geleni yapmıştı. Olay yerinden yürüyerek Saraybosna'daki amcasının evine gitmiş, orada tabancasıyla bombasını saklamıştı. Daha sonra Bosna Meclisi'nin üyesi olan diğer amcasının evine gitmiş, yemek yemiş ve geceyi orada geçirmişti. Ertesi sabah trenle memleketi olan Pale'ye gidip oradan Sırbistan'a kaçabilmeyi umuyordu. Sırbistan sınırına yakın küçük bir kasabada tutuklandı. Suikasttan sonraki dokuz gün içerisinde Subriloviç ve Popoviç de tutuklandı. Sadece Mehmedbasiç yakalanmamayı başarmıştı. Çoktan Karadağ sınırını geçmişti ve bu yüzden en azından şimdilik Avusturya polisinden uzaktaydı. Ama Mehmedbasiç'i yakalamadan bile Saraybosna polisinin elinde devam etmesine yetecek kadar delil vardı. İliç'in ifadesi sonucunda aralarında bir öğretmen, bir kaçakçı ve yol boyunca gençlere yardım etmiş köylülerin de bulunduğu daha pek çok kişi yardım ve yataklıktan tutuklandı.

Suçun Sırbistan ile bağlantılarını tespit etmek daha zordu. Silahlar Sırp yapımıydı; tabancalar Sırp ruhsatıyla üretilmişti ve bombalar Kraguyevaç'taki Sırp cephaneliğine aitti. 29 Haziran'da Çabrinoviç, Belgrad'da kendilerine silah ve bomba tedarik eden kişinin Ciganoviç olduğunu söyledi. Ama Ciganoviç örgütün en alt kademesindendi ve Bosnalı bir sürgündü. Onun suçlu olduğunun ispat edilmesi işin içinde Sırp devletinin olduğunu göstermezdi. İtalyan tarihçi Albertini'nin dediği gibi Ciganoviç eğer Nikola Pasiç'in adamı ve Kara El'in muhbiriyse bile[45] bu görevi gayriresmîydi ve en titiz soruşturmayla bile arada bağlantı kurulması kolay değildi. Partizan hareketinde önemli bir isim ve Sırp Askerî İstihbarat Başkanı Apis'in yaveri olan Binbaşı Voya Tankosiç içinse durum farklıydı. İliç onun adını vererek hem suikast için gereken silahları temin ettiğini hem de Belgrad'da onlara atış talimi yaptırıp canlı yakalanmaktansa kendilerini öldürme talimatını verdiğini söyledi. Belgradlı gençler başta Tankosiç'i tanıdıklarını inkâr ettiler; ancak teker teker İliç'le yüzleştirilmelerinin ardından (suçun itiraf edilmesini sağlamak için mahkûmların yüzleştirildiği

nadir anlardan biriydi) Princip, Çabrinoviç ve Grabez, Tankosiç'in saldırının planlanmasındaki rolünü kabul etti.

Ama bu zamana kadar iki hafta geçmişti ve Avusturyalılar komplonun asıl mimarı Apis'e ulaşmalarını sağlayacak hiçbir şey elde edememişlerdi. Tanıkların verdikleri ifadelere bakıldığında Princip, Grabez ve Çabrinoviç'in başta verdikleri karışık ifadelerin neden olduğu şaşkınlıktan yola çıkarak kasten olayların üstünü örtmeyi amaçlayan bir taktik uyguladıklarını söyleyen tarihçi Joachim Remak'a katılmamak elde değildir.[46] Üçü de İliç'in söylediklerini etkisiz kılmak için elinden geleni yapmış ve Belgrad'daki resmî makamlarla ilişki kurulmasını engellemek için çabalamıştı. Hiçbiri Kara El'in adını zikretmedi; onun yerine Ciganoviç ile Narodna Odbrana arasındaki ilişkiye atıfta bulundular; bu da Avusturyalı yetkilileri asıl hedeflerinden uzaklaştıracak bir yemdi. Yargıç Pfeffer'in soruşturmayı gayet ağırdan alması suikastçılara hikâyelerini birbirine uydurmak için zaman tanımış ve olayların aydınlanmasını geciktirmişti.

Polis soruşturmasının yavaş ilerlemesi tabii ki Avusturyalı devlet adamlarını bunu Belgrad ile ilişkilendirmekten ya da saldırının arka planını daha geniş ölçekli düşünmekten alıkoymadı. Suikasttan birkaç saat sonra Bosna Valisi Potiorek'in gönderdiği telgraflarda Sırpların iştirakinden bahsediliyordu. Ona göre "bomba atan" Çabrinoviç "emirlerini genelde Belgrad'dan alan" bir Sırp sosyalist grubun üyesiydi. "Sırp-Ortodoks" okulu öğrencisi Princip bir süredir Sırbistan başkentinde eğitim görüyordu ve polisin yaptığı aramalar sonucunda Princip'in ağabeyi Hadzici'nin evinde "Belgrad kökenli milliyetçi-devrimci kitaplarla dolu bir kütüphane" bulunmuştu.[47] Belgrad'daki Avusturya büyükelçiliğinden gelen şifreli telgrafta Çabrinoviç'in suikasttan birkaç hafta önceye kadar Belgrad'daki bir yayınevinde çalıştığı yazıyordu. 29 Haziran'da gönderilen daha uzun bir raporda Avusturya büyükelçisi çocukların Belgrad'da "siyasi eğitimden" geçtiklerini ve cinayetleri Sırp millî kültürü ile ilişkilendirdiklerini söyledi. "Sırpların yaşadığı her yerde bir kahraman olarak anılan" intihar eylemcisi Miloş Obiliç'e ise özel bir vurgu yapılmıştı.

> Şu anda Belgrad'ı doğrudan cinayetle suçlayacak değilim ama dolaylı olarak sorumlu olduklarına şüphe yok ve elebaşlarını sadece eğitimsiz kitleler içinde değil, yıllardır nefret tohumları serperek

cinayete zemin hazırlayan [Sırbistan] Dışişleri Bakanlığı Propaganda Dairesi'nde, Sırp üniversite profesörleri ve gazete editörleri arasında da bulabilirsiniz.[48]

Vali Poitorek daha da ileri gitti. Savaş bakanlığına gönderdiği şifreli bir telgrafta katillerin silahları Belgrad'dan aldıklarını itiraf ettiklerini söyledi. Ama onlar itiraf etmeseler bile vali bunun arkasında Sırbistan'ın olduğundan "kesinlikle emindi". Alınması gereken tedbirleri söylemek onun haddine değildi ama şahsi fikrine göre ancak "sergilenecek tavizsiz bir dış politikayla Bosna-Hersek'te tekrar huzur ve düzeni sağlamak mümkün olabilirdi".[49] İlk raporlarında hâlâ şokun etkilerini görmek mümkündü. "Dün yaşanan felaketin etkisini henüz üzerimizden atabilmiş değiliz," diye yazmıştı Avusturya'nın Belgrad büyükelçisi, "o yüzden Saraybosna'daki kanlı oyunu değerlendirebilecek sükûnet, tarafsızlık ve soğukkanlılığı sergilemede zorluk çekiyorum."[50] Hiddetli bir intikam arzusu, Sırpların emellerine dair düşmanca değerlendirmeler ve gittikçe artan miktarda delil, Avusturya'nın cinayetle ilgili fikrini en başından şekillendirmeye başlamıştı ki bu süreç soruşturma sırasında ortaya çıkan bilgilerden yalnızca dolaylı olarak etkilenmişti.

SIRPLARIN TEPKİLERİ

Avusturya'da özellikle Sırpların nasıl tepki vereceğine dikkat edilmişti. Belgrad hükümeti başından itibaren gereken hassasiyeti göstermeye çalışmış olsa da Avusturyalı gözlemciler hükümetin resmî başsağlığı dilekleriyle halkın sevinci arasında büyük fark olduğunu söylediler. Cinayetten bir gün sonra Avusturya'nın Belgrad büyükelçisi, 28 Haziran'da yapılması planlanan suikastçı Miloş Obiliç'i anma etkinliklerinin iptal edildiğini bildirdi. Ama muhbirlerinin bildirdiklerine dayanarak şehirde genel bir memnuniyet havasının hâkim olduğunu da aktardı.[51] Avusturya konsolosu, Aziz Vitus Günü'nde büyük kutlamaların yapılmasının planlandığı Kosova'ya bu haber ulaştığında "fanatikleşmiş kitlenin" gösterdiği sevinci "ancak hayvani olarak tarif edebileceğini" söyledi.[52] Sırp sarayından altı hafta yas tutulacağına dair yapılan açıklama daha sonra düzeltildi: Resmî yas sadece sekiz gün olacaktı. Ama hiçbir şey sokakların ve kahvehanelerin Habsburg-

lara indirilen darbenin sevinciyle coşan milliyetçilerle dolu olduğu gerçeğini değiştirmiyordu.[53]

Sırp milliyetçi basınının sonu gelmez hakaretleri Avusturyalıların şüphelerini daha da artırdı. 29 Haziran'da Belgrad'daki büyük bir gösteride dağıtılan broşürlerde Avusturyalı yetkililer yerlerinde otururlarken Bosna-Hersek'teki Sırpların "kiralık kitleler tarafından ortadan kaldırıldığının" yazılması Avusturya elçiliği çalışanlarını rahatsız ederken ertesi gün milliyetçi gazete *Politika*'nın başmakalesinde cinayetlerden Avusturya'nın sorumlu olduğu yazılmış ve Viyana hükümeti gerçekleri çarpıtıp suçu Belgrad'ın üzerine yıkmaya çalışmakla suçlanmıştı. Diğer gazeteler de suikastçılardan "iyi ve erdemli gençler" olarak bahsetmişti.[54] Bu türden yazılar (ki çok vardı) tercüme edilip Avusturya-Macaristan gazetelerinde yayımlanarak halkı daha da tahrik etti. Özellikle Belgrad hükümetinin Viyana'yı resmen arşidükün canına kastedileceği yönünde ikaz ettiğini söyleyen yazılar tehlikeliydi (çünkü söylediklerinde doğruluk payı vardı). Belgrad'daki *Stampa* gazetesinde yayımlanan "Dikkate Alınmayan Uyarı" başlıklı bir makaleye göre Sırbistan'ın Viyana büyükelçisi Yovan Yovanoviç, Kont Berchtold'u bu komplo konusunda ikaz etmiş ve o da elçinin bu uyarısına "minnettar" kalarak imparatoru ve veliahdı haberdar etmişti.[55] Bu iddiada bir parça doğruluk payı vardı ve iki tarafı da bağlıyordu, çünkü Avusturya'nın ihmali kadar Sırpların da durumdan önceden haberdar olduğunu gösteriyordu.

Sırp liderlerinin bu ithamlardan kurtulabilmek için yapabilecekleri çok az şey vardı. Belgrad hükümeti kahvehanelerdeki insanların bu olaya sevinmesini yasaklayamazdı ya da Kosova halkının hareketlerini kontrol edemezdi. Basın gri bir bölgeydi. Viyana'daki Yovanoviç, Belgrad gazetelerinin oluşturduğu tehdidi gördü ve Pasiç'i defalarca ikaz ederek Viyana basınına malzeme vermemek için yazılanlara çok dikkat edilmesi gerektiğini söyledi.[56] Avusturyalılar da benzer şekilde kendi basınlarının yazdıklarını kontrol altına almaya çalışıyorlardı.[57] Fakat Pasiç hükümeti, özgür Sırp basınına müdahale edecek anayasal hakka sahip olmadığını söyledi. Üstelik Pasiç zaten Sırp basın bürosu başkanına itidal çağrısında bulunup Belgradlı gazetecileri zapt etmesini istemişti.[58] Ayrıca Viyana'nın Belgrad hükümetini resmî olarak ihtar ettiği yönündeki rivayetler de 7 Temmuz'da Pasiç'in resmî tekzibiyle unutulup gitti.[59] Pasiç'in olağanüstü hal yetkilerini devreye sokarak gazeteleri daha ılımlı olmaya sevk edip edemeyeceği bir tartışma ko-

nusudur. Öyle ya da böyle bunu yapmamayı tercih etmişti ve bunun muhtemel nedeni Radikal kabine ve Sırp ordusu içindeki pretoryen unsurların Mayıs 1914'teki çatışmasında milliyetçi basına karşı sert tedbirler uyguladığı için suçlanmasıydı. Üstelik 14 Ağustos'ta da seçimler vardı; seçim kampanyasının hararetli ortamında Pasiç milliyetçileri karşısına alma riskine giremezdi.

Başka ve kaçınılması daha kolay hatalar da yapıldı. 29 Haziran'da Sırbistan'ın St. Petersburg büyükelçisi Miroşlav Spalaykoviç, Rus basınına Bosna'da Viyana'ya karşı duyulan öfkeyi meşru gösteren ve Avusturyalıların ayrılıkçılar olarak gördüğü Sırp vatandaşlarına muamelesini kınayan açıklamalarda bulundu. Spalaykoviç, *Veçerneye Vremya*'ya Viyana'daki siyasetçilerin yıllardır Avusturya karşıtı örgütler ürettiklerini ve "uydurma olan Kara El'in" de bunlardan biri olduğunu söyledi. Sırbistan'da devrimci örgütlerin olmadığı konusunda ısrar etti. Sırp diplomat, ertesi gün *Novoye Vremya*'ya verdiği bir röportajda da katillerin silahları Belgrad'dan aldığını inkâr ederek Bosna'da Sırplarla Hırvatların arasını açmaya çalışan Cizvitleri suçladı ve Bosna'daki ileri gelen Sırpların tutuklanmasının Sırbistan'ın monarşiye saldırmasına neden olabileceği konusunda da uyarıda bulundu.[60] Spalaykoviç'in Avusturyalı diplomatik muhatapları ile arasında geçmişe dayanan bir husumet söz konusuydu ve kendisi kolay heyecanlanan biri olmasıyla nam salmıştı. Sırp elçisinin dostu olan Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov bile onu "dengesiz" olarak tanımlamıştı.[61] Ama bu beyanatlar derhal Viyana'daki devlet adamlarına iletildi ve suikastın hemen sonrasında havanın biraz daha bozulmasına neden oldu.

Pasiç de ileri geri konuşarak suların daha çok bulanmasına yol açtı. Yeni Sırbistan'da 29 Haziran'da birkaç bakan, 22 Skupştina üyesi ve Avusturya-Macaristan sınırları içinde yaşayan pek çok Sırp temsilcinin huzurunda yaptığı konuşmada Pasiç, eğer Avusturya bu "üzücü olayı" siyasi açıdan Sırbistan'a karşı kullanmaya devam ederse Sırpların kendilerini korumak ve vazifelerini yerine getirmekten kaçınmayacağını söyledi.[62] Yaşanan olayın neden olduğu hisler tazeyken böyle bir beyanatta bulunması gerçekten sıradışı bir durumdu. Pasiç 1 Temmuz'da tüm Sırp diplomatlara gönderdiği bir tebliğde benzer bir yol izleyerek Belgrad hükümetinin dürüstlüğü ve Viyana basınının sinsi çarpıtmalarından dem vurdu. Sırbistan ve onun temsilcilerinin Viyana'nın "Avrupalıların aklını çelme" faaliyetlerine göğüs germesi şarttı. Pasiç, aynı konuda daha sonra yayımladığı diğer bir talimatta

da Viyanalı editörlerin Sırp basınının yazdıklarını kasten çarpıttıklarını söyleyerek Sırp hükümetinin Avusturya'nın kışkırtmalarına karşı haklı tepkisini dile getirmesinin gerekliliğinden bahsetti.[63] Kısacası Pasiç kimi zaman Sırp gazetelerini dizginlemek yerine yangına körükle gitmeyi tercih etmişti.

Pasiç'in Avusturyalı büyükelçi ve diplomatlarla olan temasları da hep gergin geçti; bilhassa suikasttan sonraki ilk birkaç günde durum iyice tuhaf bir hal almıştı. Örneğin 3 Temmuz'da Belgrad'da arşidük anısına düzenlenen resmî törende Pasiç, Avusturya elçisini Belgrad'ın bu olayla "sanki kendi yöneticilerinden birine yapılmış gibi" ilgileneceği konusunda temin etti. Sözlerinde iyi niyetli olduğuna şüphe yoktu ama daha yakın tarihinde kral katli olan bir ülkede bu söylediklerinin Avusturyalı muhatabına korkunç değilse bile tatsız gelmesi kaçınılmazdı.[64]

Pasiç'in üslubundan daha önemlisi, veliahdı ve eşini öldürenler hakkında soruşturma yapan Avusturyalıların onun ve hükümetinin desteğine güvenip güvenemeyeceğiydi. Bu konuda şüphelenmek için çok sebep vardı. 30 Haziran'da Avusturya'nın Belgrad büyükelçisi Ritter von Storck, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Slavko Gruiç'le buluştu ve Sırp polisinin komplonun Sırbistan'a kadar uzanan ipuçlarından yararlanarak soruşturma yapıp yapmadığını sordu. Gruiç şaşırtıcı (ve muhtemelen samimiyetsiz) bir naiflikle polisin hiçbir şey yapmadığını söyledi; Avusturya hükümeti böyle bir şeyi talep etmiş miydi? Bu noktada Storck sinirlerine hâkim olamayıp Viyana istese de istemese de bu konuyu tüm imkânları seferber ederek araştırmanın Belgrad polisinin asli görevi olduğunu söyledi.[65]

Resmî teminatlara rağmen Sırp yetkililer suçun ve neden olduğu krizin boyutlarına layık bir soruşturmayı hiçbir zaman yapmadı. Gruiç'in talebi üzerine İçişleri Bakanı Protiç, Belgrad Emniyet Müdürü Vasil Lazareviç'e suikastçıların şehirle bağlantılarını araştırmasını emretti. Lazareviç bir hafta sonra Saraybosna'daki olayla Belgrad arasında hiçbir ilişki olmadığını ilan ederek dosyayı kapattı. Emniyet müdürü ayrıca "Ciganoviç adında birinin Belgrad'da hiç yaşamadığını" eklemeyi de ihmal etmedi.[66] Storck başka bir suikast düzenlemesinden şüphelenilen bir grup öğrencinin yerinin bulunması için Sırbistan polisi ve dışişleri bakanının yardımını rica ettiğinde kendisine öyle karmaşık ve çelişen bilgiler verildi ki sonunda Nikola Pasiç'in verdiği teminatlara rağmen Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'nın

işbirliği yapılması imkânsız, güvenilmez bir ortak olduğuna hükmetti. Kara El'e karşı önleyici bir operasyon düzenlenmedi ve Pasiç'in sınır birliklerinin kaçakçılıkla ilgisine dair yürüttüğü sözde soruşturmadan da beklendiği gibi hiçbir şey çıkmadı.

Pasiç ve genel olarak Sırp yetkilileri Avusturyalılarla orta yolda buluşmak yerine geleneksel duruş ve tavırları sergilediler: Hem Bosna-Hersek'in ilhakında hem de Saraybosna'dan sonra asıl kurban Sırplardı; Avusturyalılar başlarına geleni hak etmişlerdi; sözle ve gerekirse silahla kendilerini savunmak Sırpların hakkıydı. Bunun kaynağı Pasiç'in de kabul ettiği gibi suikastın hiçbir şekilde "Sırp resmî makamları" ile ilişkili olduğunun kabul edilmemesiydi.[67] Bu açıdan bakıldığında suikastla ilişkilendirilen herhangi bir kişi ya da gruba bağımsız bir müdahale Belgrad'ın suçu üstlendiği anlamına gelecekti. Ama araya mesafe koyulduğu zaman Belgrad'ın bu işi tümüyle Habsburg monarşisinin iç meselesi ve Viyana'daki devlet adamlarının Sırpları suçlamak için kullandıkları bir bahane olarak gördüğü izlenimi verilmiş oluyordu. Bu yüzden Sırp devlet adamları Avusturya'nın her türden ithamını Sırbistan'ın itibarını hedef alan dayanaksız bir saldırı olarak kabul etmekte ve cevaben de mağrur bir sessizliği tercih ediyorlardı.[68] Tüm bunlar Belgrad siyasetinin gözünden bakıldığında bir anlam ifade ediyordu ama bunu hakaret, sahtekârlık ve kaypaklık olarak gören Avusturyalıları daha fazla kızdırıp Sırp devletinin bu felakette payı olduğu görüşünü doğrulamaktan başka işe yaramıyordu. Üstelik Belgrad'ın her şeyi samimiyetsiz bir hazırcevaplıkla reddetmesi de onun suikasttan sonra ortaya çıkan sorunları çözmede muhatap alınacak seviyede bir taraf olmadığını göstermişti. Belgrad'la ilişkilerinde kaçamak ve ikiyüzlü tavırlar görmeye alışmış olan Avusturya için bu durum pek şaşırtıcı olmasa da hafife alınacak gibi değildi. Çünkü dışarıdan bir miktar zorlama olmadan ilişkilerin normale dönebileceğine inanılmasını çok zorlaştırıyordu.

NE YAPMALI?

Cinayetlerin Avusturya-Macaristan karar mercilerinde bulunan seçkinler üzerindeki etkisi ani ve büyük oldu. 28 Haziran'daki suikastı takip eden birkaç gün içerisinde ileri gelen Avusturyalı siyasetçiler monarşinin Sırbistan'la ilişkisindeki sorunun ancak askerî harekâtla çözüleceği konusunda hemfikir oldular. Bu kışkırtmanın karşılığında

bir şey yapılmalıydı. Savaş yanlıları her zamankinden daha kalabalık ve kararlı bir şekilde Dışişleri Bakanı Leopold von Berchtold'a baskı yaparak derhal bir karşılık verilmesini istediler. "Geçen sene size Sırpların küstahlıklarına savaşa başvurmadan nasıl cevap vermeyi öğrenmemiz gerektiğini söylemiştim," diye yazmıştı Ritter von Storck 30 Haziran'da Berchtold'a. "Ama şimdi durum tümüyle farklı bir hal aldı."

> Savaş mı barış mı sorusuna cevap verirken artık Sırbistan'la savaşın bize hiçbir şey kazandırmayacağı görüşünden hareket edemeyiz; aksine bu krallığa karşı elimize geçen ilk fırsatta hiç düşünmeden kahredici bir darbe indirmemiz şarttır.[69]

Avusturya'nın Berlin büyükelçisi ve kıdemli bir diplomat olan Prens Gottfried von Hohenlohe-Schillingsfürst cinayetlerden sonraki sabah Berchtold'la görüştü. Hohenlohe, isyana yakın bir saygısızlıkla, eğer ciddi tedbirler alınmazsa Berlin'deki görevine devam etmeyeceğini söyledi.[70] Berchtold'un benzer pek çok konuşmayı dinlediği o günün akşamında Conrad geldi. Saraybosna'daki suikastlar sayesinde siyasete müdahale etmesini engelleyen iplerden kurtulmuş olan genelkurmay başkanı her zamanki iddialarını tekrarlamaya başladı. Artık harekete geçme zamanı gelmişti; Belgrad'la müzakere etmekle uğraşılmadan derhal seferberlik ilan edilmeliydi. "Eğer ayağınızın dibinde bir engerek varsa sizi sokmasını beklemek yerine derhal başını ezersiniz," diyordu Conrad. Berchtold'a göre tavsiyesi üç kelimeyle özetlenebilirdi: Savaş! Savaş! Savaş![71] Güney Tirol'deki teftişten henüz dönmüş olan Savaş Bakanı Krobatin de 30 Haziran Salı günü Berchtold ve Conrad ile görüştüğünde aynı şeyleri söyledi. Krobatin ordunun harekete geçmeye hazır olduğunu ilan etti; krallığın içinde bulunduğu çıkmazı aşmasının tek yolu savaştı.[72]

Müşterek Maliye Bakanı Leon Biliński de onlara katıldı. Avusturya-Macaristan hükümetindeki üç müşterek bakandan biri olarak kriz sırasında politika üretilmesinde önemli rol üstlenecekti. Biliński Sırp düşmanı değildi. Bosna'nın yönetiminden sorumlu bakan olduğu dönemde eyaletteki azınlıklara ılımlı yaklaşımıyla tanınmıştı. Kendi başına Sırp-Hırvatça okuyup anlamayı öğrenmiş ve Slav meslektaşlarıyla Almanca yerine Rusça konuşmuştu; bu şekilde ortak Slav miraslarını takip etmelerini sağlamak ve dikkatlerini çekmek daha

kolay oluyordu. Görüşmeleri gayet gayriresmî ve samimi bir havada geçer, konuşurken bir yandan da bolca kahve ve sigara içerlerdi.[73] Biliński, Saraybosna olaylarına kadar Bosna-Hersek'teki azınlıklarla uzun vadeli yapıcı ilişkiler kurulabilmesi için çalışmaya devam etti. Suikasttan sonra bile Vali Potiorek'in Bosna'da baskıcı önlemler almasına karşı çıktı.[74]

Biliński Sırplarla ilişkilerin nasıl yürütüleceği hususunda uzlaşmacılıkla saldırganlık arasında bir yol seçmişti. Mayıs 1913'te Kuzey Arnavutluk konusunda çıkan anlaşmazlıkta savaş taraftarıydı ve ekimdeki Arnavutluk krizinde de yine savaşı savunmuş ama imparator ya da veliaht topyekûn bir savaşa razı olmayacağından seferberliğin ilan edileceğine inanmadığını söylemişti.[75] Diğer taraftan Sırbistan'ın Viyana büyükelçisi Yovanoviç'le arası çok iyiydi ve bu yakın ilişkiyi kullanarak Sırbistan-Arnavutluk sınır düzenlemelerinin iki tarafın da razı olacağı bir çözüme kavuşturulmasını sağlamıştı. İkinci Balkan Savaşı sırasında Sırbistan'a karşı Bulgaristan'ı destekleme politikasına karşı çıkmış, onun yerine muzaffer ve büyüyen Sırbistan'la aranın iyi tutulması gerektiğini savunmuştu. Conrad'ın Sırbistan'a savaş açma fikrine her daim şiddetle karşı çıkmış ve bunun Avusturya-Macaristan'ı saldırgan göstererek diğer büyük devletler tarafından dışlanmasına neden olacağını söylemişti.[76]

Suikastlar bu yaklaşımı aniden sona erdirdi ve 28 Haziran'dan itibaren Biliński de Sırbistan'a savaş açılmasını savunmaya başladı. Franz Ferdinand'a yakın biri değildi ama suikast kurbanlarını koruma görevini yerine getiremediği düşüncesini kafasından bir türlü atamamıştı. Fakat geriye dönüp baktığımızda onun tamamen suçsuz olduğunu görüyoruz. Arşidük ve karısının şehri ziyaret edeceği konusunda Potiorek kendisine bilgi vermemişti; ziyaret haberini gazeteden öğrendiğinde yaşadığı şokun nedeni de buydu. Güvenlik önlemleri konusunda da kendisine bir şey soran olmamıştı. Yine de Saraybosna olaylarından sonra imparator ve Berchtold'la yaptığı görüşmelerde görevini ihmal ettiği suçlamalarına karşı –belgeleri de kullanarak– kendisini savundu.[77]

En gözü kara savaş yanlılarından biri de Biliński'nin astı Potiorek'ti. Valinin Biliński'den farklı olarak kendisini ihmalle suçlamak için bolca nedeni vardı. Tatbikatların Bosna'da yapılması için en başta ısrar eden kişi Potiorek'ti. Ziyaret gününde güvenlik önlemlerinin

içler acısı olmasının sorumlusu da oydu. Belediye binasındaki görüşmenin ardından arşidükün ayrılışında ortalığın karışmasına neden olan yine onun beceriksizliğiydi. Ama kendisini suçladığı için vicdan azabı çekiyor olsa da tüm bunları kavgacılığıyla maskelemeyi gayet iyi başardı.[78] Saraybosna'dan genelkurmaya ve savaş bakanlığına gönderdiği raporlarda Potiorek, Belgrad'a karşı ani bir askerî saldırıya geçilmesini savundu. Monarşinin zamanı tükeniyordu. Sırp irredantist örgütlerin faaliyetleri Bosna'yı yönetilemez bir hale getirecek ve bu yüzden oraya çok sayıda asker yığmak imkânsız hale gelecekti. Ancak eyaletteki Sırp ulusal örgütleri ortadan kaldırılıp Belgrad'daki sorunun kökü kazınarak monarşi Balkanlar'daki güvenlik sorununu çözebilirdi. Potiorek karar alacak yetkiye sahip değildi ama gönderdiği raporlar büyük önem taşıyordu. Franz Ferdinad hep Avusturya-Macaristan'ın iç zayıflığının bir dış düşmanla savaşılmasını imkânsız hale getirdiğini söylemişti. Potiorek bu iddiayı tersine çevirip imparatorluğun iç sorunlarının ancak savaşla çözülebileceğini iddia etti. Tarihçilerin ileride "iç politikanın önceliği" adını vereceği bu yaklaşım değişikliği, meslektaşlarının itirazları karşısında Conrad ve Krobatin'in elini güçlendirdi.

Dışişleri Bakanlığı'nın üst kademeleri militan politikayı hemen bağrına bastı. 30 Haziran gibi erken bir tarihte Almanya'nın Viyana büyükelçisi Baron Tschirschky görüştüğü kişilerin –çoğu dışişleri bakanlığı mensubuydu– "Sırbistan'dan hesap sorulması" görüşünde olduklarını ifade etmişti.[79] Militan politikanın kabul nedenleri kişiden kişiye farklılık gösteriyordu: Dışişleri Bakanlığı'nda kendisini "Sırbistan uzmanı" ilan etmiş, ileride Belgrad'a verilecek ültimatomu hazırlayacak ve dışişlerindeki önemli toplantılara katılacak olan Baron Alexander von Musulin, büyük Sırbistan milliyetçiliğinden nefret eden bir Hırvat'tı ve Saraybosna krizini de imparatorluk bünyesindeki Hırvatların desteğiyle Sırp yayılmacılığının önlenmesi için bir fırsat olarak gördü.[80] Avusturya'nın St. Petersburg büyükelçisi Frigyes ("Fritz") Szapáry karısının hastalığı nedeniyle Saraybosna krizi patlak verdiği sırada Viyana'da bulunuyordu ve ana endişesi Rusya'nın Balkanlar üzerinde artan hâkimiyetiydi. Ekim 1913'ten itibaren Dışişleri Bakanlığı Siyaset Dairesi başkanlığı yapan Kont Forgách, Belgrad'da geçirdiği perişan yılları ve Spalaykoviç'e beslediği kini unutmamıştı. Bakanlıkta militan görüşlü bir grup meydana gelmişti. Savaşı savunmak etkin dış

politikanın tanıdık bir yaklaşımıydı; Avusturya politikasının bir türlü kurtulamadığı pasiflik ve uzlaşmacılığın tam tersiydi. Aehrenthal'in 1908-1909 Bosna ilhakı krizi sırasında bu şartları öne sürmesi onun proaktif yaklaşımıyla "kaderci" haleflerinden ayrılmasını sağladı. Forgách, Kont Alexander ("Alek") Hoyos (Berchtold'un yardımcısı), Szapáry, Daire Başkanı Kont Albert Nemes ve Baron Musulin, Aehrenthal ekolünün savunucularıydılar. 1912 ve 1913 Balkan krizleri sırasında bu kişiler Berchtold'a Rusya'nın baskısı ya da Sırbistan'ın "artan küstahlığı" karşısında geri adım atmaması için devamlı baskı yapmış ve onun aşırı uzlaşmacı tavrından nefret etmişlerdi.[81]

Saraybosna sadece savaş yanlılarını kışkırtmakla kalmadı, barış umudunu da ortadan kaldırdı. Franz Ferdinand 1914'teki Bosna ziyaretinden sağ dönebilseydi önceden yaptığı gibi yine askerî bir maceradan uzak durulmasını sağlamak için çalışmaya devam edecekti. Yaz tatbikatlarından döndüğünde Conrad'ı görevinden alacaktı. Bu kez savaş meraklısı başkomutan için geri dönüş olmayacaktı. Temmuz ayının son haftasında bir Avusturyalı diplomat, siyasetçi Joseph Redlich'e, "Arşidükün her daim savaşa karşı olduğundan dünyanın haberi yok," demişti. "Sağlığında *kendisinin* hiçbir zaman sahip olmadığı enerjiyi ölümüyle *bizim* bulmamızı sağladı!"[82]

Suikasttan sonraki birkaç gün içerisinde Avusturya-Macaristan Müşterek Dışişleri Bakanı Leopold von Berchtold'un üzerinde eşi benzeri görülmemiş bir baskı vardı. Saraybosna'dan gelen haber onu derinden etkilemişti. O ve Franz Ferdinand'ın yaşları birbirine yakındı ve birbirlerini çocukluktan beri tanıyorlardı. Çabuk kızan, kendinden emin ve inatçı arşidükle hassas, kibar ve efemine kontun karakterleri ne kadar zıt olsa da ikisinin birbirine saygısı büyüktü. Berchtold'un veliahdın görünüşünün ardındaki neşeli ve tez canlı gerçek karakterini tanımak için bolca fırsatı olmuştu. Ayrıca ailevi bağları da bulunuyordu. Berchtold'un karısı Nandine, Sophie Chotek'in çocukluk arkadaşıydı ve ikisi o günlerden beri arkadaş kalmıştı. Berchtold haberi Buchlau'daki şatosunun yakınlarındaki bir yardım etkinliği sırasında alınca büyük bir şaşkınlığa uğradı ve derhal trenle Viyana'ya gidip orada görevinin başına geçti. "Bir adamın, büyük bir adamın ölümünün gölgesi bu görüşmelerin üzerine düşmüştü," diyecekti Berchtold daha sonra. "O görüşmelerin tahammül edilmez olduğunu hatırlıyorum. Sanki yüzü

her an karşımda duruyor ve kara kaşlarının altındaki parlak mavi gözleri sürekli bana bakıyordu."[83]

Berchtold, Sırbistan'a savaş ilan edilmesi fikrini kabul etmek zorunda mı bırakılmıştı? Suikasttan sonra etrafını saran savaş yanlılarının onu da savaşa ikna etmek için ellerinden geleni yapmış olduklarına şüphe yoktur. Kimi zaman (Arnavutluk meselesinde olduğu gibi) kararlı bir tavır sergilese de Berchtold'un genel olarak itidal ve uzlaşma adamı olduğunu bilinirdi. Mayıs 1914'te kıdemli bir Habsburg konsolosunun dediği gibi Berchtold'un "kararsızlığı ve irade eksikliği" monarşinin dış politikasının belli bir yönde ilerlemesine engel oldu.[84] Saraybosna'dan sonra dışişleri bakanını harekete geçmeye ikna edebilmek için 1912'de Aehrenthal'in ölümünden beri dış politikayı eleştirenlerle savaş yanlıları el ele verdiler. Conrad her zamanki gibi savaş taraftarıydı. Conrad 30 Haziran'da Berchtold'a Balkan Savaşları sırasındaki tereddüt ve ihtiyatı yüzünden Avusturya'nın şimdi kendisini bu batağın içinde bulduğunu söyledi.

Ama aslında Berchtold'un kendisi de başlangıçta ve bağımsız olarak savaştan yana bir tavır sergilemiş gibi görünmektedir. Manevra ve ihtiyat adamı bir gecede sarsılmaz iradeli bir lider haline gelmişti.[85] 30 Haziran günü saat 13.00'da Schönbrunn Sarayı'nda imparatorla yaptığı Saraybosna krizi sonrası ilk görüşmede konuyla ilgili fikirlerini aktarma fırsatını buldu. Bu görüşmenin önemi büyüktü; Berchtold yayımlanmamış anılarında bu görüşmeyi ayrıntılarıyla aktarmıştı. İmparatorun arşidük ve onun aşağı tabakadan karısıyla arası pek iyi olmasa da bu cinayetler onu fazlasıyla sarsmıştı. 83 yaşındaki hükümdar protokol kurallarını hiçe sayarak bakanın elini tutmuş ve kendisinden oturmasını istemişti. Konuyu görüşürlerken gözleri yaşlıydı.[86] Berchtold imparatorluğun "sabır politikasının" vadesini doldurduğunu söylemiş, imparator da bunu kabul etmişti. Berchtold eğer böyle uç bir örnekte Avusturya-Macaristan zayıflık sergilerse güney ve doğudaki komşuların bu acizlikten cesaret alarak çok daha azimli bir şekilde üzerlerine geleceğini söyledi. İmparatorluk şu anda tümüyle "kısıtlanmış" durumdaydı. Berchtold'un aktardığına göre imparator durum hakkında oldukça detaylı bilgi sahibiydi ve harekete geçmek gerektiğini kabul ediyordu. Bir yandan da Berchtold'dan atılacak her adımdan o sırada Viyana'da olan Macaristan Başbakanı Kont István Tisza'yı da haberdar etmesini istedi.[87]

İşte burada potansiyel bir sorun yatıyordu: Tisza ani bir çatışmaya yönelik her türlü politikaya şiddetle karşı çıkıyordu. 1903-1905 yılları arasında ve daha sonra 1913'ten itibaren başbakanlık yapan Tisza, Macar siyasetinde baskın bir karakterdi. Bu oldukça ihtiraslı ve enerjik adam Bismarck'ın büyük bir hayranıydı ve seçim yolsuzlukları, göz korkutma politikası ve Macarca konuşan orta sınıf ve diğer milletlerin seçkinleri arasındaki asimilasyon yanlıları için tasarlanmış ekonomi ve altyapı projeleriyle iktidarı ele geçirmişti. Tisza, 1867'de kurulan Uzlaşma sisteminin vücut bulmuş haliydi. Kendisi milliyetçiydi ama Avusturya ile birliğe de gönülden inanır ve Macaristan'ın geleceğinin buna bağlı olduğunu düşünürdü. Macar seçkinlerinin üstünlüğünü korumaya kararlıydı ve o yüzden Macar olmayanları siyasetten men eden katı kanunların gevşetilmesine kesinlikle izin vermedi.

Tisza'ya göre veliahdın öldürülmesi üzüntü değil, rahatlama yaratan bir olaydı. Franz Ferdinand'ın yapmayı düşündüğü reformlar Tisza'nın meslek hayatı boyunca inşa ettiği tüm iktidar yapısını riske atacaktı. Arşidükün Rumen seçkinlerle ilişkisi de rahatsız ediciydi. O yüzden suikasta uğraması hiç beklemedik bir olumlu gelişmeydi ve Macar başbakanı pek çok Avusturyalı meslektaşında görülen öfkeyi ve telaşı sergilemedi. 30 Haziran günü öğleden sonra Berchtold'la yaptığı görüşmede ve ertesi gün imparatora gönderdiği mektupta Tisza, suikastın Sırbistan'a savaş açılması için bir "mazeret" olarak kullanılmasına izin verilmemesi için uyarıda bulundu. Bunun ana nedeni o tarihte Balkan devletleri arasındaki dezavantajlı gruplaşmaydı. 1914 yazında Rusya ve İtilaf Devletleri ile arasından su sızmayan Romanya ana sorundu. Transilvanya'daki Rumen azınlık ve çok uzun olan Rumen sınırını savunmanın zorluğu nedeniyle Bükreş'in saf değiştirmesi büyük bir tehdit haline gelmişti. Tisza'ya göre Romanya'nın sadakati meselesi halledilip muhtemel bir çatışma riski ortadan kaldırılmadan Sırbistan'la savaşa girmek doğru değildi. Tisza iki seçenek sunuyordu: Rumenlerin ya –Berlin'in yardımıyla– ikna edilerek İttifak Devletleri'ne katılmaları sağlanacaktı ya da İkinci Balkan Savaşı sırasındaki düşmanları Bulgaristan ile arayı düzeltmelerine engel olunacaktı.

> Rumenlerin tüm büyük yanılgıları düşünüldüğünde bu halkı asıl harekete geçiren güç Bulgar korkusudur. Eğer bizim Bulgaristan'la bir ittifak yapmamıza engel olamayacaklarını görürlerse Bulgar

saldırısından korunmak için belki de İttifak Devletleri'ne katılmaya razı olurlar.[88]

Bu Macarların gözünden imparatorluğun Balkanlar'da karşı karşıya kaldığı durumun bir özetiydi. Romanya, Macar seçkinlerinin kafasını fazlasıyla meşgul ediyordu ve Tisza'nın Transilvanyalı bir aileden gelmesi durumu daha da kötüleştiriyordu. Tisza ve danışmanları Rusya ile iyi ilişkileri sürdürmenin Macaristan'ın güvenliğinin anahtarı olduğu fikrindeydi ve o tarihte Macar siyasetçiler Rusya ile aralarındaki eski anlaşmayı tekrar yürürlüğe koymayı düşünüyorlardı. Bu arada belirtmek gerekir ki Macar başbakanının savaşa itirazı kati değildi. Ekim 1913'teki Arnavutluk krizi sırasında Tisza, Sırbistan'a savaş açılmasını desteklemiş ve daha uygun şartlar altında ve gerekli nedenler mevcutsa savaşı seve seve kabul edeceğini söylemişti. Ama çoğu Avusturyalı siyasetçinin savunduğu doğrudan harekete geçme fikrine karşıydı.[89]

Ama suikasttan sonraki birkaç gün içerisinde Avusturyalı siyasetçiler ne söylemiş olurlarsa olsunlar hemen askerî müdahalede bulunmanın imkânsız olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Öncelikle Tisza'nın ikna edilmesi gerekiyordu; ikili sistem içerisinde bu nüfuz sahibi adamı siyaseten ve anayasal açıdan görmezden gelmeleri mümkün değildi. Üstelik Sırbistan'ın suça dahlinin de kanıtlanması gerekiyordu. 30 Haziran günü öğleden sonra Berchtold ile yaptığı görüşmede Tisza, Sırp hükümetine "iyi niyetini göstermesi için" zaman tanınması gerektiğini söyledi. Berchtold bundan pek emin değildi ama Sırbistan'ın sorumlu olduğu ispat edilene kadar askerî harekâtın ertelenmesini kabul etti.[90] Belgrad'la olan bağlantılarla ilgili daha fazla ipucunun ortaya çıkması için biraz daha zaman geçmesi gerekecekti. Diğer bir hassas mesele de ordunun harekete geçmesi için en uygun vaktin ne zaman olduğuydu. Conrad derhal (yani soruşturmanın sonucunu beklemeden) saldırıya geçmekten yanaydı ama yine de 30 Haziran sabahında Berchtold'a genelkurmayın orduyu seferber edebilmek için on altı güne ihtiyacı olduğunu söyledi – daha sonra bunun ne kadar hatalı bir hesap olduğu görülecekti.[91] O nedenle liderler derhal müdahaleye karar verse bile erteleme zaten kaçınılmazdı.

Son olarak en önemlisi Almanya'nın tutumuydu. Berlin, Sırbistan'a savaş ilan edilmesini kabul edecek miydi? Almanların son zaman-

larda Avusturya-Macaristan'ın Balkan politikasına verdiği destek biraz tutarsızdı. Sadece sekiz hafta önce konsolos Fritz Szapáry, St. Petersburg'dan gönderdiği mektupta Almanya'nın sistematik olarak Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki çıkarlarından "feragat" etmesinden şikâyet etmişti. Krizin ilk günlerinde Berlin'den karışık mesajlar gelmişti. 1 Temmuz'da ünlü Alman gazeteci Viktor Naumann, Berchtold'un yardımcısı Kont Alek Hoyos ile görüşerek Alman devlet adamlarının Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırması fikrine sıcak baktığını ve gerekirse bu uğurda Rusya'yla da savaşa girmeye hazır olduklarını söyledi. Naumann resmî bir konumda değildi ama Berlin Dışişleri Ofisi'ndeki Siyaset Dairesi Başkanı Wilhelm von Stumm ile yakınlığı nedeniyle sözlerinin belli bir ağırlığı vardı.[92] Diğer taraftan Alman büyükelçisi Baron Tschirschky, Avusturyalıları temkinli davranmaya davet ediyordu. Tschirschky 30 Haziran'da, Avusturyalılar ne zaman kendisine sert bir karşılık verilmesi gerektiğini söylese "onlara sakince ama kararlı bir şekilde bu tür sert tedbirlerden uzak durmalarını" tavsiye ettiğini yazmıştı.[93] Avusturya'nın Berlin büyükelçisi ile görüşen Berlin Dışişleri Ofisi müsteşarı Arthur Zimmermann, Viyana'nın durumu anladığını belirtmekle birlikte Belgrad'dan "küçük düşürücü taleplerde" bulunmamaları gerektiği konusunda büyükelçiyi uyardı.[94]

Alman imparatorunun görüşleri de başka bir endişe kaynağıydı. 1913 sonbahar ve kışında II. Wilhelm Avusturyalılara defalarca Belgrad'ı para hibesi ve öğrenci değişimi programları ile kendi yanlarına çekmelerini tavsiye etmişti. Kayzer, Haziran 1914'te Franz Ferdinand'la son görüşmesinde fikir beyan etmekten kaçınmıştı. Wilhelm, "Avusturya-Macaristan'ın gelecekte Almanya'nın kayıtsız şartsız desteğine güvenip güvenemeyeceği" kendisine sorulduğunda "soruyu geçiştirip somut bir cevap vermemişti".[95] Tisza 1 Temmuz'da İmparator Franz Joseph'e takdim ettiği bir raporda Alman imparatorunun "Sırp taraftarı bir önyargısı" bulunduğu konusunda kendisini uyarmış ve Viyana'nın Balkan politikasını desteklemesi için ikna edilmesi gerektiğini söylemişti.[96] II. Wilhelm arşidükün cenazesine katılmak için Viyana'ya geldiğinde Avusturyalı devlet adamları iki imparatorun yüz yüze görüşüp fikir alışverişinde bulunacağını düşünerek umutlandılar ama ziyaret Alman imparatoruna yönelik bir suikast hazırlığının da olduğu yönünde bir istihbarat yüzünden iptal

edildi. Berlin'le uyumlu politikalar yürütülebilmesi için başka araçların devreye sokulması gerekecekti.

En azından Berchtold, Tisza ve diğer Avusturyalı devlet adamları atılacak bir adımda hemfikirdiler: Harekete geçilmeden önce mutlaka Almanya'nın rızası alınmalıydı. Berlin'e gönderilecek diplomatik heyetin hazırlıklarına Berchtold nezaret etti. Alman müttefiklerine iki belgeyi önden gönderdiler. İlki Franz Joseph'in kendi imzasıyla Kayzer II. Wilhelm'e gönderdiği ama aslında Berchtold'un yardımcısı Alek Hoyos'un yazdığı mektuptu; ikincisi ise alelacele gözden geçirilen ve içine suikasttan sonra kısa bir not eklenen Saraybosna öncesi Matscheko muhtırasıydı.

Günümüzde bu iki belgeyi okumak son derece ilginçtir. Matscheko'nun elden geçirilmiş metni, Balkanlarla ilgili eskiye benzer yorumlarda bulunuyor ama artık Romanya'nın hıyanetine özel bir vurgu yapıyordu. Bu da hem Berlin'in Romanya'yla iyi ilişkilerine hem de Tisza'nın Transilvanya takıntısına hitap eden bir noktaydı. Fransız-Rus İttifakı'nın saldırganlığı vurgulanıyor ve bunun sadece Avusturya-Macaristan'a değil, Almanya'ya karşı da bir tehdit olduğu söyleniyordu. Belgenin sonundaki notta şunlar yazılıydı: "Saraybosna'daki olaylar meydana geldiğinde bu Muhtıra yeni tamamlanmıştı." Hiçbir azalma belirtisi göstermeyen "Sırp kışkırtmalarının tehlikesi ve yoğunluğundan" ve monarşinin iyi niyet ve uzlaşma politikası ile Sırbistan'la iyi ilişkiler kurma çabalarının ne kadar boşuna olduğunun ortaya çıktığından bahsediliyordu. Savaşa doğrudan bir atıf yoktu ama notta yakın geçmişte yaşanan olayların ışığında Avusturya ve Sırbistan'ın "uzlaşmasının mümkün olduğu" söyleniyordu. Metne kötü bir metaforla son verilmişti: Avusturya-Macaristan kartalının "kararlı pençeleriyle düşmanlarının kendi üzerinde ördüğü ağları parçalaması" gerekiyordu.[9]

Franz Joseph'in Kayzer II. Wilhelm'e gönderdiği not bundan daha açıktı. Önce Romanya'dan ve Rusların entrikalarından bahsetmiş, sonra da Sırbistan'a karşı derhal harekete geçilmesinin önemini vurgulamıştı. Ona göre suikast bireysel bir eylem değil, "kökleri Belgrad'a kadar uzanan örgütlü bir komplonun ürünüydü". Ancak "Balkanlar'da Sırbistan'ın bir güç etkeni olmaktan çıkarılmasıyla" Avusturya-Macaristan güvende olabilirdi.

> Bosna'da yaşanan korkunç olayların ardından Sırbistan'la bizi ayıran konularda mutabakata varılmasının imkânsızlığını ve tüm Avrupa devletlerinin korumak için çaba sarf ettiği barışın Belgrad'daki bu suç yuvası cezalandırılmadan kaldığı müddetçe tehlike altında olduğunu siz de takdir etmiş olmalısınız.[98]

Bu yazışmalarda günümüz okuyucularını asıl ilgilendiren, panik halinde yazıldığı hissini veren odak eksikliği, bariz ifadeler yerine ucu açık mecazların kullanılması, duygusal bir etki elde edebilmek için aşırı dokunaklı örneklere yer verilmesi, birleştirici bir ana konu olmadan farklı bakış açılarının art arda dizilmiş olmasıdır. Almanlardan açıkça yardım talep edilmiyordu; politika önerisi ve seçenek listesi yerine sadece tehdit ve tahminlerle dolu dağınık bir panorama sunulmuştu. Üstelik genel olarak Balkanlar'daki durumu teşhis eden –ve diplomatik çözüme ihtiyaç olduğunu ima eden– kısımlarla ve Sırbistan'la ilgili kısımlar arasındaki bağın açık olmaması, yazan kişilerin aklında savaş olduğunu gösteriyordu.

Berchtold başta imparatorun mektubu ve Matscheko'nun gözden geçirilmiş muhtırasını Berlin'e normal hükümet postasıyla göndermeyi düşündü. Ama 4 Temmuz Salı günü Berlin'deki Büyükelçi Szögyényi'ye bir telgraf göndererek Kont Hoyos'un belgeleri Berlin'e bizzat götüreceğini haber verdi. Kayzer ile Şansölye Theobald von Bethmann Hollweg arasındaki görüşmeyi Szögyényi tertip edecekti. Hoyos genç olmasına rağmen –otuz altı yaşındaydı– dışişleri bakanlığındaki en hırslı ve enerjik savaş yanlılarından biriydi. Ayrıca Berlin'le de bağlantıları iyiydi. 1908'de Alman başkentindeki görevinden geri çağrıldığında Büyükelçi Szögyényi ondan olumlu bahsederek Hoyos'un Berlin'deki devlet adamlarıyla "samimiyet ve güven" temelli ilişkiler kurduğunu söylemişti.[99] Hoyos, Çin'deki bir görevi sırasında, kriz çıktığında balayında olan Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow Arthur'un yerine bakan Zimmermann'la da tanışmıştı. Hoyos Almanya ile ilişkileri Avusturya-Macaristan'ın güvenliğinin temeli ve Balkanlar'da etkin bir politika yürütebilmenin ön şartı olarak görüyordu. Bu görüşleri, küçük bir rol oynadığı 1908-1909 Bosna ilhakı krizi sırasında edinmişti. Hepsinden önemlisi, Hoyos'un en başından beri savaşı savunan aşırı görüşlü biri olmasıydı; Tisza'nın onayını almak için girilen mücadele sırasında üstüne ihtiyaç duyduğu manevi desteği vermeyi başarmıştı.[100]

Berchtold, Berlin görevi için Hoyos'u seçmekle, Viyana'dan gönderilen politika belgelerinin içerik bakımından savaş odaklı olduğunu konusunda da şüpheye yer bırakmamış oluyordu. Şüphesiz Almanlar da Avusturya'nın ne isteyeceğini biliyordu. Berchtold, Almanlar razı olana kadar kesinlikle harekete geçilmemesini tavsiye eden Tisza'nın görüşünü kabul etmiş olsa da Berlin görüşmesini, Macar devlet adamını karar alma sürecinin dışında bırakmak ve Habsburg politikasını kendi tercihi –Saraybosna cinayetinde ani ve kesin bir tepki vermek– çerçevesinde şekillendirmek için kullandı.[101] Bu önemli bir gelişmeydi, çünkü 3 Temmuz'da Alman konsolosun da Berchtold'a hatırlattığı gibi Avusturyalıların inkâr edilemez bir yetenek sergilediği ihtişamlı konuşmalar bir eylem planı yerine geçmiyordu.[102]

Seferberlik programları, siyasi ihtilaflar, Saraybosna polisinin kaydettiği ilerleme, Alman desteğini teminat altına alma ihtiyacı – tüm bunlar Sırbistan'a karşı askerî bir harekâtı geciktirmek için kusursuz nedenlerdi. Conrad dahi sivil muhataplarına tutarlı bir seçenek sunmaktan aciz kalmıştı. Yine de Temmuz Krizi boyunca Avusturyalılar genel seferberlik ve savaş ilan etmeden doğrudan Belgrad'a saldırmanın daha iyi olacağını düşünmeden edemediler; zira böylesi tüm devletler tarafından büyük bir kışkırtmaya verilmiş normal bir tepki olarak görülürdü. Krizin kritik bir safhaya girdiği 24 Temmuz'da Romanya Başbakanı Ion Brătianu, Avusturya'nın neden doğrudan Sırbistan'a saldırıp işin içinden çıkmadığını sormuş, "O zaman tüm Avrupa devletleri sizi desteklerdi," demişti.[103] Eğer doğrudan bir saldırı olsa krizin nasıl şekil alacağı tartışmaya açık bir konu olsa da bir şey kesindi: Alek Hoyos Berlin'deki gece trenine bindiğinde o senaryonun penceresi çoktan kapanmıştı.

8
Genişleyen Çember

YURTDIŞINDAKİ TEPKİLER

28 Haziran Pazar günü öğleden sonra Kayzer, Almanya'nın Kuzey Denizi kıyısında, yatı *Meteor*'un güvertesinde Kiel yat yarışına hazırlamakla meşguldü. Gezi teknesi *Hulda* yaklaşıp kornasını çaldı ve Donanma Kabinesi Başkanı Amiral Müller bağırarak suikastı haber verdi. Yatın güvertesindeki kısa bir görüşmenin ardından Wilhelm "ipleri ele alıp Avrupa barışını korumak için" derhal Berlin'e dönmeye karar verdi.[1] Yaklaşık aynı saatlerde Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré diğer diplomatlarla birlikte Grand Prix'yi izlemeye gittiği Paris'teki Longchamp Hipodromu'nda bir telgraf aldı. Avusturya-Macaristan büyükelçisi Kont Szécsen derhal geri döndü. Cumhurbaşkanı ve diğer yabancı temsilcilerin büyük bölümü kalıp yarışı izlemeye devam etti.

Bu tepkiler ayrı ayrı ele alındığında önemsiz gibi görünse de 1914 Temmuz Krizi'nin tırmanmasına neden olan tepki ve bakış açılarını anlamamız açısından önemlidir. İngiltere'nin Berlin büyükelçisine göre suikast haberi Almanya'da genel bir şaşkınlığa neden olmuştu. İmparator, arşidükle –Bohemya'daki malikânesi olan– Konopischte Şatosu'nda (günümüzde Konopiště) yaptığı görüşmeden döneli çok olmamıştı ve ikisi arasındaki "samimiyet", "Almanlar arasında bilinen ve mutluluk verici" bir durumdu. Ayrıca yaşlı imparator Almanya'da sevilirdi.[2] Avusturyalılar için olduğu kadar Almanlar için de olayın etkisi pek çok kişisel izlenimde kendini gösteriyordu; gazetede haberi okuduğunda gözlerinin önündeki her şeyin kararardığını hisseden tarihçi Friedrich Meinecke örneğinde olduğu gibi.[3]

Romanya'da da Bükreş ile Viyana'nın arası son zamanlarda açık olsa da suikast haberi büyük üzüntüyle karşılandı. Romanya basını,

arşidükün imparatorluk içerisindeki "azınlıkların koruyucusu ve ulusal hedeflerin destekçisi" olduğunu söyleyerek onu yüceltti.[4] Bükreş'teki Rus elçisi Karpat Dağları'nın her iki tarafındaki Rumenlerin arşidükü Macar yönetimi ile Transilvanyalı Rumenler arasında yürütülen görüşmelerde uzlaşmacı bir arabulucu olarak gördüklerini söyledi; ona göre pek çok "devlet adamı ve siyasetçi" arşidükün tahta çıkmasıyla Viyana ile iyi ilişkilerin kapısının açılacağına inanıyordu. Bükreş'teki Sırp elçisi de Rumenlerin suikasta verdikleri tepkilerin "Sırbistan'a karşı beklenenden çok daha az dostane" olduğunu üzülerek bildirdi.[5]

Başka yerlerde durum farklıydı. İngiliz büyükelçisi Sırbistan'da halkın "üzgün olmaktan ziyade sersemlemiş" olduğunu söylüyordu.[6] Komşu Karadağ'da Avusturya maslahatgüzarı Lothar Egger Ritter von Möllwald, Saraybosna'da yaşanan kayba belli ölçüde bir sempati duyulsa da bu felaketin asıl sorumlusunun Avusturya olduğunun öne sürüldüğünü bildirdi.[7] Avusturya sınırına yakın Karadağ kasabası Metalka'da 2 Temmuz günü şenlik bayrakları hâlâ gönderdeydi; Avusturyalılar meseleyi soruşturduklarında bayrakların 30 Haziran'da göndere çekildiğini öğrendiler –bunun amacı Kosova gününü kutlamak değil de Avusturya sınır birlikleriyle alay etmekti.[8] Sırbistan'ın St. Petersburg büyükelçisi Spalaykoviç 9 Temmuz'da arşidükün suikast haberinin "memnuniyetle" karşılandığını bildirdi.[9]

Avusturya'nın hem müttefiki hem de rakibi olan İtalya'da arşidük ve eşinin ölümü karmaşık duygulara neden oldu. Arşidük, Avusturya-Macaristan'daki İtalyanlara en az Macarlara olduğu kadar düşmandı. İngiltere'nin Roma büyükelçisi Rennell Rodd tüm resmî başsağlığı açıklamalarına rağmen "halkın genel olarak arşidükün öldürülmesini neredeyse Tanrı'nın bir lütfu olarak gördüğünü" söyledi. Avusturya büyükelçisi ve Sırp elçisinin raporları da bu gözlemi doğruluyordu.[10] Rus büyükelçisinin gönderdiği bir rapora göre pazar günü öğleden sonra Roma'da bir sinemayı dolduran kalabalık, orkestradan millî marşı çalmasını istedi ("*Marcia reale! Marcia reale!*"). Orkestra isteneni yapınca çılgın bir alkış koptu. Dışişleri Bakanı San Giuliano, Büyükelçi Sverbeyev'e, "İşlenen suç korkunçtur ama dünya barışına bir zararı olmayacaktır," dedi. Sırbistan'ın Roma büyükelçisiyle konuşan bir İtalyan gazeteci onun duygularını şu kelimelerle özetledi: "Teşekkürler Sırbistan!"[11]

Paris'te suikastın gazetelerin baş sayfalarından çekilmesine muazzam büyüklükte bir skandal neden oldu. 16 Mart 1914'te eski başbakan Joseph Caillaux'nun karısı Madam Caillaux, *Figaro*'nun editörü Gaston Calmette'in ofisine girip ona altı el ateş etti. Cinayetin nedeni, gazetenin kocasına karşı yürüttüğü kampanya sırasında kendisinin Joseph Caillaux'ya –o daha ilk karısıyla evliyken– yazdığı aşk mektuplarını Calmette'in yayımlamasıydı. Mahkemesi 20 Temmuz'da yapılacaktı ve halkın bir seks skandalı ile Fransız toplum hayatında göz önünde olan bir kadının işlediği suçu bir araya getiren bu olaya ilgisi doğal olarak büyüktü. 29 Temmuz gibi geç bir tarihte bile itibarlı *Le Temps* gazetesi Madam Caillaux'nun beraatına (şerefinin lekelenmesinin cinayeti mazur gösterdiği kabul edilmişti) Orta Avrupa'da tırmanan krizin iki katı yer vermişti.[12] Paris basınının Saraybosna'dan gelen haberlere genel yaklaşımı da Avusturya hükümetinin Sırbistan'ı cinayetlerden sorumlu tutmaya hakkı olmadığı yönündeydi. Hatta Fransız gazeteleri Viyana basınını Sırp karşıtı duyguları körüklemekle suçladı.[13]

Sırbistan'ın Londra büyükelçisi ise tam tersine İngiliz basınının "Avusturya propagandasına kanarak suikasttan Sırpları sorumlu tuttuğunu" söyledi. "Bu eylemin Sırp devrimcilerin işi olduğunu, onların da Belgrad'la bağlantılı olduklarını söylüyorlar; bu Sırbistan için iyi olmayacaktır," dedi.[14] 16 Temmuz'da *Times*'ın başmakalesinde Avusturya'nın suikastla ilgili tam teşekküllü bir soruşturma yürütülmesini ve monarşiye karşı yürütülen Sırp irredantist kışkırtmalarının bastırılmasını talep etmekte sonuna kadar haklı olduğu yazıldı.[15]

Cinayete verilen tepkilerdeki bu farklılık devletler arasındaki jeopolitik ilişkilere de yansıyordu. Romanya ilginç bir örnektir. Halkın Rumen yanlısı olduğu bilinen arşidüke genel yaklaşımı gayet olumluydu. Ama Romanya'nın İtilaf Devletleri'ne yanaşmasının mimarı olan Kral Carol, Belgrad yanlısı bir tutum sergiledi; Sırp hükümetinin bu suçu gerektiği gibi soruşturacağına inancı tamdı ve ona göre Avusturya'nın Belgrad'dan bir şey talep etmeye hakkı yoktu.[16]

Daha olumsuz bir gelişme de olayın önemini azaltan varsayımların artarak bir araya gelmesi ve böylece onun potansiyel bir savaş nedeni olarak meşruiyetini azaltmasıydı. Öncelikle İtilaf Devletleri ve onların gizli ortağı İtalya arasındaki diplomatik görüşmelerde sıkça zikredilen arşidükün Avusturya-Macaristan'daki savaş grubunun lideri olduğu görüşüydü (gerçeği yansıtmayan bir görüş). Kurbanın

halk tarafından pek sevilmemesine atıfta bulunulması Avusturya'nın suça gösterdiği öfkenin geçerliliğini azaltırken bu komplonun imparatorluk bünyesindeki Güney Slavlarının Habsburg hanedanına olan düşmanlığını yansıttığı ve Sırbistan'la bir ilişkisi olmadığı iddiasını da güçlendirdi. Bir de Sırp makamlarının Saraybosna'daki saldırıyla en ufak bir ilgisi olmadığını savunan –ve sanki uzun ve derin bir araştırmanın sonucuymuş gibi sunulan– hayli uçuk bir varsayım bulunuyordu. 13 Temmuz 1914'te Sırbistan'ın Berlin büyükelçisinin gönderdiği mesaja göre Rusya Dışişleri Bakanlığı, Berlin'deki Rus büyükelçisine "Saraybosna'daki suikastla Sırpların alakası olmadığını" söyledi. Halbuki o sırada Avusturya'nın yürüttüğü soruşturma, tüm yavaşlığına rağmen, bunun aksi yönünde deliller ortaya koymuştu. St. Petersburg'daki Miroşlav Spalaykoviç, Avusturya tarafından Rus basınına verilen delillere rağmen St. Petersburg'daki gazetelerin hükümetin yolundan giderek Saraybosna olayından "tamamen Avusturya'nın iç meselesi" gibi bahsetmeye devam ettiğini söyledi.[17]

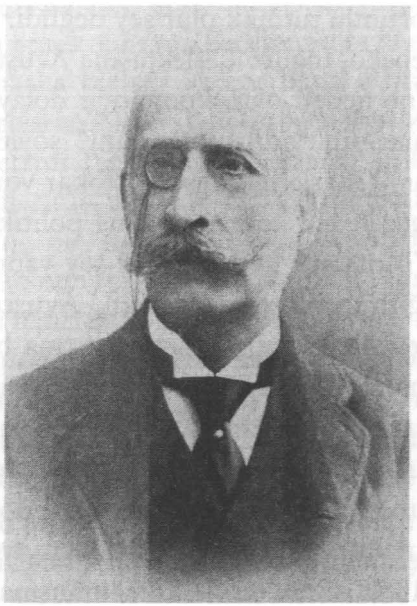
Eğer Rus belgelerini takip edersek bu görüşlerin bir araya gelerek Viyana'nın karşı tedbir almasını kabul etmeyen ve cinayetleri asıl maksadı başka olan faaliyetler için sahte mazeretler üretme aracı olarak gören bir düşüncenin şekil almasına yol açtığını görebiliriz. Viyana Büyükelçisi Şebeko, Franz Ferdinand'ın son yıllarda Kayzer'in yardakçılığından başka bir şey yapmadığını söylüyordu. Suikasttan sonra Viyana'da Sırbistan'a karşı gerçek bir nefret varsa da bu "Alman unsurların" marifetiydi (Şebeko, Hırvatların suikastlardan sonraki Sırp karşıtı gösterilerinin etkisine hiç değinmemiş ama bir sonraki mesajında da ilginç bir şekilde "Bulgar unsurların" varlığından bahsetmişti). Şebeko'nun 1 Temmuz tarihli raporuna göre özellikle Alman büyükelçi Heinrich von Tschirschky "bu hazin olayı sömürmek" için elinden geleni yapıyor ve halkı Sırbistan ve Rusya'ya karşı kışkırtıyordu (aslında o sırada Tschirschky bunun tam tersini yapıyor, Kayzer'in tam aksine herkesi itidale davet ediyordu ama daha sonra bu tavrını değiştirdi).[18]

Hartvig, Belgrad'dan St. Petersburg'a gönderdiği raporda Avusturya-Macaristan yetkililerinin tüm iddialarının yanlış olduğunu söyledi: Sırbistan'da sevinç yoktu, aksine tüm Sırp halkı Saraybosna'da işlenen cinayetler yüzünden son derece üzgündü; arşidükü hedef alan komployu düzenlemekle suçlanan Belgrad merkezli şebekelerin varlığı

söz konusu değildi; Çabrinoviç silah ve bombayı Kraguyevaç cephaneliğinden almamıştı vs. Avusturyalıların sahte delil ürettiği iddiası önemlidir, çünkü hem Sırbistan'da hâlâ unutulmamış olan Friedjung mahkemelerini akla getirmektedir (bkz. 2. bölüm) hem de Viyana'nın Saraybosna'daki cinayeti kullanarak yayılmacı emelleri doğrultusunda Sırbistan'a saldırmak için mazeret ürettiği görüntüsünü vermektedir.[19] Ama Sofya'daki Rus büyükelçisi tüm bunların arkasında aslında Almanya'nın olduğundan emindi; ona göre Almanya doğu komşusuna bir önleyici saldırı düzenleyerek Fransız-Rus İttifakı'nın daha da güçlenmesine engel olmak istiyordu.[20] Bu konuda –savaşın başlamasından haftalar sonra bile!– ortaya atılan ve zincirleme iddialar daha sonra tarih literatüründe uzun bir ömür sürecekti.

Rus devlet adamlarına göre tüm bunların doğal bir sonucu olarak Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmaya hiçbir hakkı yoktu. Özel kişilerin, hele ki bu kişiler "toy anarşistler" ise, yabancı topraklarda yaptıklarından egemen bir devletin sorumlu tutulamayacağı düşüncesi Rus görüşünün temelini oluşturuyordu; Rus kaynakları suikasttan bahsederken Sırbistan'dan ya da Güney Slavlarından hemen hemen hiç bahsetmiyordu.[21] Bir bireyin yabancı topraklarda yaptıklarından bütün bir milleti sorumlu tutmak olur şey değildi.[22] 5 Temmuz'da Viyana Büyükelçisi Şebeko, İngiliz meslektaşına Avusturya'nın Sırbistan'ı "arşidükün ölümüne neden olan komployu dolaylı olarak desteklemekle" bile suçlamasının "adil olmadığını" söyledi.[23] 8 Temmuzda Sazonov ve Avusturya maslahatgüzarı Ottokar von Czernin arasında St. Petersburg'da geçen bir konuşma, Rus politikasının Saraybosna olayından sonra Viyana'nın herhangi bir şey yapmasına izin vermemeye niyetli olduğunu gösterdi. Czernin, Avusturya hükümetinin "Sırp hükümetinden ülke içinde bir soruşturma başlatmasını isteme ihtimalinden" bahsetti. Sazonov cevabında Avusturyalı diplomatı uyararak bu adımın "Rusya'da çok kötü bir izlenim bırakacağını" söyledi. Avusturyalılar "tehlikeli bir yola girmek istemiyorlarsa" derhal bu fikirden vazgeçmeliydiler.[24] Viyana'da ölüm döşeğindeki karısıyla ilgilendikten sonra tekrar St. Petersburg'a dönen Avusturya büyükelçisi Fritz Szapáry'yle 18 Haziran'da yaptığı konuşmada aynı tutumunu sürdürerek "Sırp hükümetinin böyle bir eyleme izin verdiğine dair tek bir delilin bile mevcut olmadığını" söyledi.[25]

Bu olaylar dizisi önemliydi, çünkü Rusya'nın Avusturya'nın Sırbistan'a karşı eylemlerine nasıl tepki vereceğine karar verme sürecinin bir parçasıydı. Hiçbir şekilde savunulması mümkün olmayan Saraybosna cinayeti, Avusturya'nın "suçu bahane ederek Sırbistan'a öldürücü bir darbe indirme" niyetinin gün ışığına çıkarılabilmesi için büyük bir hassasiyetle Sırbistan'dan ayrı tutulacaktı.[26] Tabii ki bu, Sırbistanlı "küçük kardeşlerinin" kahramanca sürdürdüğü mücadeleye duyduğu eski sempatinin etkisi altında olan Rusya'ya özgü bir bakış açısıydı. Ama Avusturya-Sırbistan kavgasının Rusya'nın müdahalesini meşru gösterip göstermeyeceğine karar verecek olanlar yine Ruslar olduğundan asıl önemli olan onların görüşüydü. Üstelik diğer İtilaf üyelerinin de aksi bir davranış sergilemesi için bir neden yoktu. Fransız hükümeti zaten Avusturya-Sırbistan çatışmasında St. Petersburg'a tam yetki vermişti. Poincaré meseleyi incelemeye bile zahmet etmeden suikastla Belgrad arasında bir bağlantı olduğunu reddetti. Fransa cumhurbaşkanı Avusturya'nın Paris büyükelçisiyle yaptığı bir konuşma sırasında Saraybosna'daki cinayeti 1894'te İtalyan

Kont Benkendorf

anarşistlerin Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'yu öldürmelerine benzetti. Bu, acılarını paylaşma amaçlı bir jest olarak görülebilir ama aslında Saraybosna'daki olayı, ardında siyasi bir maksat olmayan bireysel bir eylem olarak göstermeye yönelik bir hamleydi. Avusturyalı diplomatın Fransa cumhurbaşkanına "Carnot suikastının İtalya'daki Fransa karşıtı kışkırtmalarla bir ilgisi olmadığını ama Sırbistan'ın yıllardır her türlü aracı kullanarak monarşiye karşı nefreti körüklediğini" söylemesi de bir işe yaramadı.[27]

Edward Grey Avusturya'nın mı yoksa Sırbistan'ın mı kışkırtıcı olduğu konusuna en azından teorik bir ilgi göstermişti, çünkü ona göre İngiliz halkı Sırp saldırganlığının neden olacağı bir savaşa girilmesini desteklemezdi. Ama böyle bir durumda nasıl hüküm verileceği konusunda elle tutulur hiçbir şey söylemedi ve suikastın ilk günlerindeki yorumları da Rusları eleştirmeye hiç niyetli olmadığını gösteriyordu. Rusya'nın Londra büyükelçisi Kont Benkendorf 8 Temmuz'da Edward Grey'e "Sırbistan'a yönelik bir girişimin hangi temele dayandırılabileceğini bilemediğini" söyledi. Dışişleri bakanının açıklaması her zamanki gibi temkinliydi:

> Arkasında ne yattığını bilmediğimi söyledim. Sadece Arşidükü öldürenlerin mahkemesinde bazı şeyler açığa çıkmış olabilirdi –bombaların Belgrad'dan tedarik edilmesi gibi– ve bu keşifler Avusturya hükümetinin gözünde Sırp hükümetini zanlı konumuna düşürebilirdi. Ama bu sadece hayal ve tahminden ibaretti.
>
> Kont Benkendorf, Almanya'nın Avusturya'yı zapt edeceğini umduğunu söyledi. Almanya'nın bir çatışmanın çıkmasını istediğini düşünmek bile istemiyordu.[28]

Grey son ifadeye cevap vermedi (ya da cevabını kayıtlara geçmedi) ki bu da ayrı bir önem arz ediyordu, çünkü böylece müttefikini zapt etme sorumluluğu Almanya'ya yükleniyor ve bunun yapılmaması halinde büyük devletler arasındaki bir savaşın kaçınılmaz olacağı kabul ediliyordu. Aynı argüman Viyana'dan gönderilen ve Grey'in eline ertesi gün geçen bir telgrafta da daha açık bir şekilde ifade edilmişti. Telgrafta Viyana'daki İngiliz ve Rus büyükelçileri arasında geçen, Avusturya'nın "alelacele" bir savaşa girmek gibi bir aptallık yapacağına inanmadıklarını söyledikleri bir konuşmaya yer verilmişti:

> Sadece Sırbistan'la sınırlı bir savaş olması mümkün olmadığından Rusya da Sırbistan'ı savunmak için silaha sarılmak zorunda kalacaktır. Bundan kimsenin şüphesi olmasın. Bir Sırp savaşı genel bir Avrupa savaşı demektir.[29]

On gün içerisinde Ruslar Saraybosna olayıyla ilgili sayısız karşı argüman ürettiler. Genel olarak bir tutarsızlık söz konusuydu. Avusturyalı bir diplomatın da vurguladığı gibi Rusya'nın bir yandan Bosna-Hersek'teki Güney Slavlarının Habsburg tiranlığına duydukları nefret etrafında birleştiklerini söyleyip bir yandan da öfkeli Hırvatların Sırp topraklarına saldırmasından şikâyet etmesinin hiçbir mantığı yoktu. Üstelik Rusya'nın Sırbistan'ın komşularıyla barış içinde yaşamaktan başka hiçbir temennisi olmadığı iddiasındaki ısrarı, Sazonov'un Pasiç'e (Hartvig aracılığıyla) Sırbistan'ın Habsburg topraklarındaki Güney Slavlarla kavuşmasının yakın olduğu yönündeki teminatıyla çelişiyordu. Spalaykoviç'in her fırsatta St. Petersburg gazetelerine Belgrad hükümetinin suikasttan önce Viyana'yı bilgilendirdiğini söylemesi –Sırpların bunu nasıl bildiği hakkında– akla ilginç sorular getiriyordu. Rusya'nın Sırp yayılmacılığı ve genel olarak Balkanlar'daki istikrarsızlığa katkısından ise bahseden yoktu. Son olarak Rusya'nın Sırp yeraltı örgütleriyle olan bağına dair de hiçbir açıklama yapılmamıştı. Savaştan sonra Belgrad'daki Rus ataşesi Albay Artamonov, savaş öncesinde Apis'le yakın ilişki içerisinde olduklarını kabul etti. Hatta Bosna'daki casusluk faaliyetlerinde kullanılmak üzere Kara El'e para verdiğini de itiraf etti ama arşidükün öldürülme planından haberi olmadığını söyledi.[30]

Açıkçası ne Londra'nın ne de Paris'in olayların Rusya tarafından anlatılan biçimine itiraz etmek gibi bir niyeti vardı. Sevilmeyen, savaş çığırtkanı bir despot yıllardır kötü muamele ve aşağılanma yüzünden gözü kararan bir milletin mensupları tarafından öldürülmüştü. Şimdi de ölen tiranın temsil ettiği bu çürümüş, çökmesi an meselesi olan ve doymak bilmeyen rejim, bu suçun yükünü hiçbir kabahati olmayan barışçı Slav komşusunun üzerine yıkmaya çalışıyordu. Saraybosna olayını bu şekilde ele almak başlı başına harekete geçme kararı vermek için bir mazeret oluşturmuyordu. Ama bir Avusturya-Sırbistan çatışması

halinde Rusya'nın müdahale edebilmesinin önündeki bazı engelleri kaldırmıştı. Balkan senaryosunun hayata geçmesi an meselesiydi.

KONT HOYOS BERLİN'E GİDİYOR

5 Temmuz Pazar günü Alex Hoyos gece treniyle Berlin'e varmadan önce Avusturya-Macaristan'ın Belgrad'a bir tür karşılık vermesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu konudaki fikir değişiminde etkili olan anahtar kişilerden biri Kayzer'di. Wilhelm, Tschirschky'nin Avusturyalıları sakin olmaya ikna etmeye çalıştığı 30 Haziran tarihli mektubunu okuduğunda son derece öfkeli yorumlarda bulundu:

> Ona kim izin verdi? Bu ahmaklık! Bu iş ona düşmez, çünkü bu tümüyle Avusturya'nın kendi vereceği bir karardır. İlerde işler ters gittiğinde "Almanya zaten isteksizdi" denmemeli. Tschirschky acaba bu saçmalığa bir son verebilir mi? Sırpları kökten temizlemenin zamanı çoktan geldi.[31]

Birileri bunu Tschirschky'ye iletmiş olmalıydı, çünkü kendisi 3 Temmuz'da Berchtold'a Berlin'in –hedefler açıkça belirlenmiş ve diplomatik ortamın avantajlı olması şartıyla– Avusturya'nın arkasında olduğuna dair teminat verdi.[32] Hoyos bu nedenle Almanya'ya vardığında hoş karşılanacağından emindi. İlk işi Berlin'deki Avusturya büyükelçisine yanında getirdiği iki belge –Matscheko'nun elden geçirilmiş tezkeresi ve Avusturya İmparatoru'nun Alman İmparatoru'na gönderdiği şahsi mektup– hakkında bilgi vermek oldu. Szögyényi iki belgenin kopyalarıyla Potsdam'a giderek orada Kayzer'le öğle yemeği yerken Hoyos da Berlin Dışişleri Ofisi Müsteşarı Arthur Zimmermann'la buluştu.

II. Wilhelm, büyükelçiyi Postdam'daki saray bahçesinin batı ucundaki büyük bir barok yapı olan Neues Palais'de kabul etti. Szögyényi'nin raporuna göre Wilhelm iki belgeyi de çabucak okudu ve ardından "Sırbistan'a karşı ciddi bir hamle beklediğini ama bu tür bir hamlenin Avrupa'daki yankılarını da dikkate almak zorunda olduğunu" ifade etti. O nedenle "Şansölyeye danışmadan kesin bir cevap vermesi" mümkün değildi. İmparator daha sonra öğle yemeği için izin istedi. Szögyényi durumu şöyle özetledi:

> Yemekten sonra ben durumun ciddiyetini olabilecek en belirgin şekilde tekrar dile getirince Majesteleri benden Yüce Hükümdarımıza [Franz Joseph] bu konuda Almanya'nın tam desteğine güvenebileceğimizi bildirmemi istedi. Daha önce dediği gibi önce Şansölye'nin görüşünü de duyması da gerekiyordu ama Herr von Bethmann Hollweg'in kendisiyle aynı fikirde olacağından en ufak bir şüphesi yoktu. Bu bilhassa bizim Sırbistan'a karşı bir hareketimiz için geçerliydi. Fakat ona [Kayzer Wilhelm] göre hareket geciktirilmemeliydi. Rusya'nın tavrı zaten hasmane olacaktı ama o buna yıllardır kendisini hazırlıyordu ve Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir savaş çıkarsa Almanya'nın bir müttefike yakışır şekilde yanımızda yer alacağından emin olabilirdik. Görüldüğü kadarıyla şu anda Rusya savaşa hazır değildi ve seferberlik ilan etme konusunda da uzun uzun düşünüyordu. Ama eğer gerçekten Sırbistan'a karşı askerî bir harekâtın gerekliliğini kabul edersek o zaman kendisi [Kayzer] bizden, çok avantajlı olduğumuz şu anı mutlaka değerlendirmemizi istiyordu.[33]

Büyükelçi ile imparator Potsdam'da görüşürken Hoyos da Müsteşar Zimmermann ile Berlin'deki Dışişleri Ofisi'nde gayriresmî bir toplantıda bir araya geldi. Dışişleri bakanı Gottlieb von Jagow hâlâ balayındaydı ve bu nedenle görüşmeye katılamadı. Hoyos ve Zimmermann ilkesel olarak Almanya'nın Avusturya'nın Sırbistan'a yönelik bir hareketini desteklemesinde mutabık kaldılar. Zimmermann iki belgeyi de okudu, resmî bir fikir beyan edecek yetkiye sahip olmadığını söyledikten sonra –Hoyos'un anılarına göre– eğer Avusturya Sırbistan'a saldırırsa "bir Avrupa savaşı çıkma ihtimalinin yüzde 90 olduğunu" söyledikten sonra her şeye rağmen Almanya'nın Avusturya'nın planını destekleyeceğini söyledi.[34] 4 Temmuz'da Viyana'ya itidal çağrısında bulunan müsteşarın meseleye bakışı kökten değişmişti.

Akşam beşte küçük bir grup sabahki olayları tartışmak ve görüşlerini koordine etmek için Neues Palais'de bir araya geldi. Bu görüşmede Kayzer, onun emir subayı General Plessen, askerî kabine başkanı General Lyncker ve Savaş Bakanı General Falkenhayn'da bulunuyordu. Müsteşar Zimmermann ve malikânesinden dönmüş olan şansölye de onlara katıldı. Plessen detayları günlüğüne kaydetti. Kayzer, Franz Joseph'ten gelen mektubu okuduğunda hepsi "Avusturya'nın Sırbistan'la savaşa hazırlandığı ve bunun için önce Almanya'nın des-

teğini garantiye almak istediği" görüşünde hemfikir oldu. "Hepimiz Avusturya'nın Sırbistan'a karşı mümkün olduğunca çabuk harekete geçmesi gerektiğini düşünüyor ve Rusların –Sırbistan'la dost olmalarına rağmen– bu konuda taraf olmayacaklarına inanıyorduk."[35]

Bethmann Hollweg ertesi gün, 6 Temmuz'da Kont Hoyos ve Büyükelçi Szögyényi'yi Zimmermann'la birlikte Avusturyalılara resmî bir cevap vermek üzere kabul etti (bu arada Kayzer Wilhelm, İskandinavya'daki yıllık yat gezisi için Berlin'den ayrılmıştı). Bethmann önce Balkanlar'daki güvenlik durumundan bahsetti: Bulgaristan Üçlü İttifak'a daha çok dâhil edilmeli ve Bükreş'ten Transilvanya'daki Rumenlerin ayrılıkçı fikirlerini körüklemeyi bırakması istenmeliydi vb. Ancak bunlardan sonra askerî harekât önerisi üzerine konuştu:

> Sırbistan'la ilişkiler söz konusu olduğunda [diye anlatıyordu Szögyényi] Alman hükümetinin ne yapılması gerektiğine karar vermemiz gerektiği fikrinde olduğunu söyledi; kararımız her ne olursa olsun Almanya'nın her daim monarşinin yanında duracak bir dost ve müttefik olduğuna güvenebilirdik. Konuşmanın ileriki safhalarında anladım ki hem Şansölye hem de Majesteleri, Sırbistan'a karşı derhal askerî harekât başlatmamızın Balkanlar'daki sorunları çözebilmemiz için en iyi ve en radikal yol olacağını düşünüyor. Şansölye, uluslararası bir bakış açısından şimdiyi, ileriki bir zamandan daha avantajlı görüyor.[36]

Bu kısa metin, garipliklerine rağmen –örneğin Szögyényi'nin basılı belgesinin elli dört satırının sadece dokuzunda Sırbistan'a karşı alınacak tedbirlerden bahsedilirken Rusya'nın muhtemel tepkisinden hiç bahsedilmiyordu– net ve büyük önem taşıyan bir karar içeriyordu. Bir kere Alman hükümeti ağız birliğiyle aynı şeyi söylüyordu. Kayzer ve (aynı zamanda dışişleri bakanı olan) Şansölye de söylenenlere katılıyordu, Jagow'un temsilcisi olan Dışişleri Müsteşarı Zimmermann da öyle. Savaş bakanı, imparatora Almanya'nın tüm ihtimallere hazırlıklı olduğunu bildirmiş ve böylece Alman desteği bir "açık çek" haline gelmişti.

Başka açılardan biraz yanıltıcı görünen bu benzetme her ne kadar ittifak ortağının destek sözü verdiğini ima etse de Almanya'nın niyetini de açıkça göstermektedir. Kayzer ve şansölye Avusturya'nın Sırbistan'a karşı harekete geçmeye hakkı olduğuna ve bu hakkını

Rusların müdahalesinden korkmadan kullanması gerektiğine inanıyordu. Asıl sorun, Almanların Avusturya'nın mesajlarından gereğinden fazla anlam çıkarıp onlara niyetlerini aşan teminatlar vererek savaşa girmeleri için baskı yaptıkları iddiasıydı.[37] Franz Joseph'in notunun doğrudan Sırbistan'a "savaş" açılmasıyla ilgili olmadığı doğru olsa da Viyana'nın mümkün olan en radikal adımı düşündüğüne şüphe yoktur. İmparatorun iki ülke arasında "uzlaşmanın artık mümkün olmadığı" ve sorunun ancak "Sırbistan'ın Balkanlar'daki bir güç etkeni olmasına son verilmesiyle" çözülebileceğini söylemesini başka şekilde yorumlamak imkânsızdır. Zaten Kont Hoyos da Viyana'nın düşüncesiyle ilgili açık kapı bırakmamıştı. Berlin'e giden heyet onun kontrolü altındaydı. Daha sonra tarihçi Luigi Albertini'ye, Szögyényi'nin Bethmann'ın teminatını özetleyen mesajını, kıdemli diplomatın değil kendisinin hazırladığını söyleyecekti.[38]

Avusturya'nın Sırbistan'a saldırması, bunun Almanya'yı müttefikine yardım etmek zorunda bırakması, böylece Fransız-Rus İttifakı'nı tetiklemesi ve sonuçta bir kıta savaşının çıkması riskini Alman liderler nasıl değerlendirmişlerdi? Bazı tarihçiler Wilhelm, Bethmann ve askerî danışmanlarının Saraybosna krizini, diğer büyük devletlerle Almanya'nın avantajlı olduğu şartlarda savaşabilmek için bir fırsat olarak gördüklerini iddia etmişlerdir. Önceki yıllarda pek çok üst düzey Alman subayı askerî dengenin her geçen gün İtilaf Devletleri'nin lehine değiştiğini ve Almanya'nın zamanının tükendiğini öne sürerek önleyici bir savaşa girilmesini istemişti. Hemen başlatılacak bir savaşı kazanmak mümkündü; beş yıl sonra aradaki fark öyle açılacaktı ki İtilaf Devletleri'ni yenmek imkânsız hale gelecekti.

Bu görüşün Alman liderler üzerindeki ağırlığı neydi? Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle önemli karar alıcıların Rusya'nın müdahalesini zayıf bir ihtimal olarak gördüklerini ve onu kışkırtmanın gereksiz olduğunu düşündüklerini unutmamak gerekir. 2 Temmuz'da, Berlin'deki Sakson elçisi Salza Lichtenau, bazı üst düzey komutanların henüz Ruslar hazırlıksızken savaş çıkmasını istiyor olmasına rağmen Kayzer'in bunu kabul etmesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu söyledi. Ertesi gün Sakson askerî ataşesi tarafından hazırlanan bir raporda savaşın erken olmasının geç olmasından daha iyi olacağını düşünenlerin aksine "Kayzer'in barışın korunmasından yana olduğu" belirtildi. 5 Temmuz günü öğleden sonra Potsdam'daki

toplantıda Kayzer'in yanında olanların tümü, Rusya'nın Sırbistan'ın dostu olmasına rağmen savaşa girmeyeceğine inanıyordu. Bu yüzden aynı toplantıda Savaş Bakanı Falkenhayn, Kayzer'e büyük devletler arasında çıkacak bir savaş ihtimaline karşı hazırlık yapılmasını isteyip istemediğini sorduğunda Kayzer olumsuz cevap verdi. Temmuz sonlarına kadar Almanya'nın askerî hazırlıklara başlamadaki isteksizliğin nedeni ordunun hazır olduğuna olan güvenin yanı sıra Alman devlet adamlarının Balkanlar'da çıkacak bir savaşı belli sınırlar içinde tutma istekliliğini de gösteriyordu; bu girişimin başarısız olması halinde nispeten hazırlıksız yakalanmalarına neden olacak olsa bile.[39]

Özellikle Kayzer çatışmanın belli sınırlar içinde tutulabileceğine inanıyordu. 6 Temmuz sabahı Berlin'den ayrılmadan önce Donanma Bakanı Amiral von Capelle'ye "Çar'ın cinayet işleyenlerin safında yer almaya razı olmayacağından askerî çatışmanın yayılma riski bulunmadığını, ayrıca Fransa ve Rusya'nın savaşa hazır olmadığını" söyledi. Diğer üst düzey askerî yetkililere söyledikleri de bundan farklı değildi. Bu sadece boş bir tahmin değildi. Kayzer, uzun zamandır askerî hazırlıklarını hızlandırmış olsalar da Rusların saldırıya hazır hale gelmelerine daha vakit olduğunu düşünüyordu. 1913 yılının Ekim sonunda, Arnavutluk krizi sonrasında Büyükelçi Szögyényi'ye "Rusya'nın şimdilik kendisini endişelendirmediğini ve önümüzdeki altı yıl boyunca onlardan korkmanın bir anlamı olmadığını" söyledi.[40]

Bu düşünce tarzı önleyici savaş argümanının alternatifi olmaktan ziyade onunla iç içe geçmiş sayılırdı. Önleyici savaş argümanının iki farklı ve ayrılabilir unsuru bulunuyordu. İlki Almanya'nın muhtemel bir Avrupa savaşında kazanma ihtimalinin zamanla azalacağı inancıydı; ikincisiyse Almanya'nın bu sorunu çok geç olmadan ortadan kaldırabilmek için bir an önce savaşa girmesi gerektiği düşüncesiydi. Siyasetçileri ilgilendiren ikincisi değil ilki oldu. Sonuçta başarı şansının azaldığı inancı aynı zamanda Rus müdahalesi ihtimalinin de asgari olduğunu gösteriyordu. Eğer Rusların Almanlara karşı gireceği bir savaşı kazanma ihtimali üç yıl sonra 1914'e göre daha fazla olacaksa St. Petersburg henüz hazır olmadığı bir kıta savaşına girmeye kalkışır mıydı?

Bu şekilde düşünmek iki muhtemel senaryonun kapısını aralamaktadır. İlki ve Bethmann ve meslektaşlarına daha muhtemel görüneni, Rusya'nın müdahaleden kaçınıp Avusturya ile Sırbistan'ı aralarındaki

meseleyi çözmeleri için yalnız bırakacağıydı; belki daha sonra bazı diğer devletleri de yanına alarak diplomatik bir tepki verebilirdi. Pek ihtimal verilmeyen ikinci senaryoya göre ise Rusya, Avusturya'nın bu konudaki meşruiyetini inkâr edip savaşa hazırlıksızlığını görmezden gelerek müdahale edecekti. İşte önleyici savaş düşüncesi bu ikinci senaryonun gerçekleşmesi halinde bir şey ifade ediyordu. Çünkü eğer zaten savaşa girilecekse bu ne kadar erken olsa o kadar iyiydi.

Tüm bu hesapların altında Rusya'nın savaşa girmeyeceğine dair güçlü ve bugün bildiğimiz kadarıyla hatalı bir varsayım yatıyordu. Riskin büyüklüğünün bu denli yanlış anlaşılmasının nedenini görmek zor değildir. Bu düşünceye yol açan şey Rusya'nın Ekim 1913'te Avusturya'nın verdiği ültimatoma ses çıkarmamasıydı. Ayrıca zamanın Rusya'nın lehine işlediğine dair yaygın bir kanaat de bulunuyordu. Berlin'in gözünde suikastlar, kral katline meyilli bir siyasi kültürün krallık ilkelerine düzenlediği saldırılardı (benzer görüşleri bazı İngiliz gazetelerinde bulmak da mümkündür). Kayzer defalarca Rusya'nın Panslavist görüşleri ne kadar güçlü olsa da Çar'ın "kral katillerinin" yanında yer almasını hayal etmenin güç olduğunu söylemişti. Tüm bunlara Rus yöneticilerin aklından geçenleri tahmin edebilmenin güçlüğünü de ekleyebiliriz. Almanlar, muhtemel bir Avusturya-Sırbistan savaşının Fransız-Rus stratejik düşüncesinin ne kadar önemli bir parçası haline geldiğinden habersizdiler. İki devletin çatışmaya kimin neden olduğu meselesini hemen hemen hiç dikkate almadıklarını anlayamamışlardı.

Üstelik Almanlar, Kokovtsov'un Bakanlar Kurulu başkanlığından azledilmesinin önemini de henüz takdir edememişti ve yeni Bakanlar Kurulu'ndaki güç dengesine dair bir fikirleri de yoktu. Bu noktada yalnız değildiler; İngiliz diplomatlar da bu değişimi anlamakta zorlanmış, Kokovtsov ve Durnovo gibi tekrar yükselişe geçen savaş karşıtı muhafazakârların etkilerini fazla büyütmüşlerdi. Paris'te de Sergey Vitte liderliğindeki "Alman yanlısı" bir grubun politikanın kontrolünü ele almak üzere olduğuna dair bir endişe bulunuyordu.[41] Sistemin şeffaf olmayışı –hem şimdi hem de önceki pek çok örnekte– riski değerlendirmeyi zorlaştırıyordu. Aynı zamanda kısa süreliğine Balkanlar konusunda İngiltere'yle işbirliği yapmış olmaları Almanların –yakın zamandaki donanma görüşmelerine rağmen– İngiltere'nin bulundukları durumu takdir edip St. Petersburg'a geri durması için

baskı yapacağını düşünmelerine neden olmuştu. Detantın tehlikelerinden biri de buydu; devlet adamlarını eylemlerinin oluşturduğu riskleri hafife almaya yönlendiriyordu.

O nedenle bazı tarihçilerin dediği gibi hesaplanmış risk politikasından bahsetmek mümkündür.[42] Ama bu sınıflandırma Almanların düşüncesindeki önemli bir halkayı zincirden çıkarmaktadır. Bu da Rusya'nın müdahalesinin –etik-hukuki bakımdan ve güvenlik bakımından savunulamaz bir politika– aslında çok daha kötü bir şeyin, yani Rusların İttifak Devletleri'yle savaşa girme arzusunda olduğunun kanıtıydı. Rusya, Avusturya'nın müdahalesini fırsat bilerek tüm gücüyle yüklenip İttifak Devletleri'nin gücünü kırmak isteyecekti. Bu açıdan bakıldığında Avusturya-Sırbistan savaşı bir savaşın çıkmasına neden olmaktan ziyade Rusya'nın gerçek niyetinin anlaşılmasını sağlayacak bir araç olacaktı. Eğer Rusya gerçekten savaş istiyorsa (ki silahlanma hazırlıkları, Fransa'yla sıkı işbirliği, Liman heyetine gösterdiği sert tepki ve İngiltere'yle yaptığı donanma görüşmeleri dikkate alınırsa bu Almanlara göre mümkündü) –burada azalan şans/önleyici savaş argümanı tekrar ikinci derece şartlılığın bir parçası olarak yerini alıyordu– Rusya'nın önereceği savaşı kabul etmek sonraya ertelemekten daha iyiydi. Eğer ikincisi seçilirse Almanya geriye kalan tek müttefikini de kaybedebilir ve bunun sonucunda İtilaf Devletleri askerî dengenin geri çevrilemez şekilde Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan geriye kalanların aleyhine çevrilmesine neden olacak şartları dayatabilecek bir konuma gelebilirlerdi.[43]

Dolayısıyla bu risk merkezli değil, Rusya'nın oluşturduğu tehdidin gerçek seviyesini anlamaya yönelik bir stratejiydi. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, eğer Ruslar Almanlara karşı seferberlik ilan etmeyi seçer ve böylece bir kıta savaşını tetiklerlerse bu Almanya'nın eylemlerinin ürettiği riskin sonucu değil, Rusya'nın Avrupa sistemini savaş yoluyla yeniden düzenleme kararlığının bir ürünü olacaktı. Bu açıdan bakıldığında Almanlar aslında risk almak yerine tehdidi sınıyorlardı. Bethmann'ın savaştan önceki aylarda sürekli Rusya'nın oluşturduğu tehdide atıfta bulunmasının ardında yatan mantık buydu.

Bu takıntıyı anlamak için 1914 ilkbahar ve yazında devlet adamları ve gazete editörlerinin de paylaştığı kamusal dünyada bu meselenin ne kadar önemli olduğunu hatırlayalım. 2 Ocak 1914'te Paris gazetesi *Le Matin*, "La plus grande Russia" başlığı altında beş

uzun makaleden oluşan bir dizi yayımlamaya başladı. Moskova ve St. Petersburg seyahatlerinden yeni dönmüş olan Baş Editör Stéphane Lauzanne tarafından derlenen bu yazı dizisi hem saldırgan üslubu hem de içeriğinin yapısı ve doğruluğu nedeniyle Berlinli okurları etkiledi. En dikkat çekici olanı ise "Rusya'nın savaş tertibatı" başlığı altında verilen bir haritada Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanan bölgelerin birbirlerine demiryolları ile bağlı sayısız birlikle dolu olarak gösterilmesiydi. Haritanın altındaki notta "31 Aralık 1913'te Rus ordularının tam tertibatı" yazıyordu ve okuyuculardan "Rusya-Prusya" sınırındaki yığınağın büyüklüğüne dikkat etmeleri isteniyordu. Bu yazılar Rusya'nın askerî gücünü fazlasıyla abartırken Rusya'ya verilecek yeni krediye olan muhalefeti de azaltıyordu. Son zamanlarda Fransa ile Rusya arasında anlaşması yapılan büyük kredilerden haberdar olan Alman okurlar içinse endişe vericiydiler. İçerdikleri bilginin kaynağının hükümet olduğu şüphesi etkilerini bir kat daha artırdı; *Le Matin*, Poincaré'ye fazlasıyla yakın bir gazeteydi ve Lauzanne'ın Rusya seyahati sırasında Sazonov ve üst düzey Rus komutanlarla görüştüğü biliniyordu.[44] Taraflı gazeteciliğin daha pek çok tipik örneğini burada bulmak mümkündü. Genelkurmaya yakınlığıyla bilinen askerî gazete *Razveçik*'te aynı tarihlerde yayımlanan bir başyazıda Almanya ile yaklaşan savaşa dair tüyler ürpertici açıklamalar yer alıyordu:

> Sadece askerler değil, tüm Rus halkı Almanya'ya karşı imha savaşına hazırlanmakta olduğumuz gerçeğine alışmalıdır. Alman İmparatorluğu mutlaka yok edilmelidir, bu bizlere yüz binlerce cana mal olacak olsa bile.[45]

Bu şekilde yarı resmî yollardan panik yayma çabaları yaz boyunca da devam etti. Günlük *Birjeviya Vedomosti* (Borsa Haberleri) gazetesinde 13 Haziran'da çıkan "Biz Hazırız, Fransa da Hazır Olmalı" başlıklı yazı özellikle rahatsız ediciydi. Bu tüm Fransa ve Almanya'da okundu. Berlin'deki devlet adamlarını asıl rahatsız eden şey ise yazıyı Savaş Bakanı Vladimir Suhomlinov'un yazdırdığına dair St. Petersburg Büyükelçisi Pourtalès'ten gelen (doğru) uyarıydı. Yazıda, savaş çıkması halinde Almanya'nın tepesine çökecek askerî güçten bahsediliyor, Rus ordusunun mevcudunun yakında 2.32 milyona ulaşacağıyla övünülüyordu (Almanya ve Avusturya'nın ise toplam 1.8 milyon askeri vardı).

Üstelik her geçen gün genişleyen demiryolu ağı sayesinde seferberlik süresi de durmadan kısalıyordu.[46]

Suhomlinov'un asıl amacı Almanları ürkütmek değil, Fransız hükümetini Rusların ittifaka ne kadar katkıda bulunduklarına ikna ederek Fransız muhataplarına kendilerinden de aynı şeyi beklediklerini hatırlatmaktı. Alman okuyucular üzerindeki etkisi de bekleneceği gibi huzursuz edici olmuştu. Makaleyi okuyan Kayzer şöyle tepki verdi: "Ha! Nihayet Ruslar kartlarını açtılar! Almanya'da Fransız-Rus İttifakı'nın bizimle savaşa girmeye hazırlandığına inanmayan biri kaldıysa yeri Dalldorf tımarhanesidir!"[47] Diğer bir okuyucu da Şansölye Bethmann Hollweg'di. Şansölye 16 Haziran'da Londra Büyükelçisi Lichnowsky'ye gönderdiği bir mektupta Rusya'daki militarist grubun savaş merakının "hiç bu kadar bariz şekilde ortaya çıkmadığını" söyledi. Şimdiye kadar sadece "aşırıcılar", Alman taraftarları ve militaristler Rusya'nın Almanya'ya karşı savaş hazırlığı içinde olduğundan şüpheleniyordu. Artık "sakin siyasetçiler" bile, ki Bethmann muhtemelen kendisini de onlardan biri sayıyordu, giderek "bu görüşe meyilli" oluyordu.[48] Bunlar arasında yer alan Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow, Rusya'nın henüz savaşa hazır olmasa da yakında büyük orduları, Baltık filosu ve gelişmiş demiryolu ağıyla Almanya'ya "üstün geleceğini" söyledi.[49] 27 Kasım 1913 ve 7 Temmuz 1914 tarihli genelkurmay raporları Rus stratejik demiryolu programıyla ilgili detaylı bilgi verirken yanlarına ana demiryollarının –çoğu Rusya'nın iç bölgelerinden Almanya ve Avusturya sınırlarına kadar uzanıyordu– parlak mürekkeple gösterildiği bir harita da eklenmişti.[50]

Bu değerlendirmeler İtilaf Devletleri'nin strateji planlarının yeni ve tehlikeli bir safhaya girdiğini gösteren Haziran 1914 tarihli İngiltere-Rusya donanma görüşmelerinden de fazlasıyla etkilendi. Mayıs 1914'te İngiliz kabinesi Fransız dışişleri bakanlığının baskısına cevaben Rusya ile donanma görüşmelerine başlamıştı. Görüşmeler son derece gizli tutulsa da Almanlar, Londra'daki Rus büyükelçiliğinde bulunan ve Rus hizmetindeki bir Alman olan ajanları İkinci Kâtip Benno von Siebert sayesinde tüm detaylardan haberdardılar. Bu kaynak vasıtasıyla Berlin diğer pek çok şeyle birlikte İngiliz donanmasının bir Rus Sefer Kuvveti'nin Pomeranya'ya yapacağı çıkarmayı destekleyeceğini de öğrenmişti. Bu haber Berlin'i telaşlandırdı. 1913-1914'te Rusların donanmaya yaptığı yatırım ilk kez Almanlarınkini geçti.

Daha saldırgan bir Rus dış politikası ve İtilaf'ın gittikçe güçlenmesinin yakında Almanlara hareket alanı bırakmayacağı korkusu vardı. Kont Lichnowsky'nin ağız yoklamalarına Edward Grey'in verdiği kaçamak cevaplar ve Siebert'in gönderdiği raporlar İngilizlerin de bir şeyler sakladığının düşünülmesine yol açarak Berlin ve Londra arasında bir güven krizinin doğmasına neden oldu. Bu da politikasını, İngiltere'nin kısmen İtilaf'a dâhil olsa da Almanya'ya karşı bir savaşta İtilaf Devletleri'ni desteklemeyeceği fikrine dayandıran Bethmann Hollweg için önem taşıyan bir konuydu.[51]

Bethmann'ın yakın dostu ve sırdaşı diplomat ve filozof Kurt Riezler'in günlükleri Şansölyenin düşüncesinin Viyana'yı destekleme yönünde olduğunu göstermektedir. 6 Temmuz'da Szögyényi ve Hoyos ile yaptıkları görüşmenin ardından ikisi şansölyenin Hohenfinow'daki malikânesine geri döndüler. Riezler o gece şansölye ile arasında geçen konuşmayı şöyle aktarmıştır:

> Gece vakti verandada oturup uzun uzun konuştuk. Bana aktardığı gizli bilgilerden [Londra'daki Rus elçiliğinde bulunan muhbirin gönderdikleri] bütün bir anlam çıkarmak zordu. Rusya ile İngiltere arasındaki donanma görüşmelerini ve Pomeranya'ya çıkarma yapma planlarını çok tehlikeli ve zincirin son halkası olarak görüyor. [. . .] Rusya'nın askerî gücü hızla artıyor, Polonya'da stratejik mevzilenme, durumu savunulamaz hale getirebilir. Avusturya ise gittikçe daha zayıf ve hantal bir hal alıyor [. . .]

Rusya'yla ilgili endişelerle birlikte Avusturya ile olan ittifakın güvenilirliği ve ömrüne dair kuşkular da bulunuyordu:

> Şansölye ağır kararlardan bahsediyor. Franz Ferdinand'ın öldürülmesinden. Sırp devletinin dahlinden. Avusturya kendisini toparlamak istiyor. Franz Joseph'in gönderdiği mektubun maksadı da ittifakın ne kadar hazır olduğunu öğrenmek.
>
> Avusturya'nın Balkanlar'daki her fiilinde aynı ikilemle karşı karşıya kalıyoruz. Onları teşvik edersek bizim kendilerini mecbur bıraktığımızı söyleyecekler. Eğer aksini söylersek kendilerine ayak bağı olduğumuzu söyleyecekler. Sonra da kollarını açmış bekleyen batılı devletlere yaklaşacaklar ve biz de son müttefikimizi kaybetmiş olacağız.[52]

Bethmann ertesi gün Riezler'le yaptığı bir konuşmada Avusturya'nın "Almanya'nın safında savaşa girecek kapasiteye sahip olmadığını" söyledi.[53] Aksine Avusturya-Macaristan'ın bir hamlesi yüzünden doğuda bir Balkan çatışmasından doğacak bir savaş Avusturya'nın tüm gücüyle savaşa girmesini sağlayacaktı. "Savaş doğuda başlarsa Avusturya-Macaristan'ın bizim alanımıza değil, bizim onların alanına girecek olmamız kazanma şansını artırır."[54] Fransız devlet adamlarının görüşleri de bundan çok farklı değildi, çünkü onlar da Balkanlar kaynaklı bir savaşın Rusya'nın Almanya'ya karşı bir savaşa tüm gücüyle katılmasına neden olacağına inanıyorlardı. Ne Alman ne de Fransız devlet adamları doğrudan kendi ülkelerinin menfaatlerini ilgilendiren bir savaşta müttefiklerinin tüm güçleriyle yardıma koşacağından emindiler.

AVUSTURYA ÜLTİMATOMUNA GİDEN YOL

Avusturyalılar ya da en azından Berchtold ve çevresi, Sırbistan'la aralarındaki soruna silahla çözüm bulma eğilimindeydi. Ama Viyana'daki devlet adamları diğer alanlarda henüz kesin bir karar alabilmiş değildiler. Mesela Hoyos Berlin'den ayrıldığında hâlâ Avusturya zafer kazandıktan sonra Sırbistan'la ilgili ne yapılacağına dair bir karar verilmemişti. Zimmermann Avusturya'nın savaştan sonraki hedeflerini sorduğunda Hoyos tuhaf bir doğaçlama cevap vererek Sırbistan'ın Avusturya, Romanya ve Bulgaristan arasında bölüştürüleceğini söyledi. Hoyos'un Zimmermann'a böyle bir şey söylemeye yetkisi olmadığı gibi Avusturyalı meslektaşlarının da böyle bir planı bulunmuyordu. Hoyos daha sonra bu paylaşma görüşünü kendisinin uydurduğunu, çünkü eğer Avusturyalıların "Sırplara dair kesin bir politikaya sahip olmadığını düşünürlerse" Almanların onları desteklemekten vazgeçmesinden korktuğunu söyledi; önemli olan hangi kararın verildiği değil, bu konuda müttefike açık ve kararlı görünmekti.[55] Tisza, Hoyos'un patavatsızlığını öğrenince küplere bindi; Macarlar, Viyana'daki devlet adamlarından çok, öfkeli Güney Slavlarının sayısındaki artıştan çekiniyorlardı. Sonunda Viyana, Sırp topraklarının ilhakının planlanmadığını açıklamak zorunda kaldı. Fakat Hoyos'un sıradışı gafı, kriz sırasında Avusturya politikasının kopuk ilerleyişi hakkında bir fikir vermektedir.

Zamanlama da bir diğer sorundu. Almanlar, eğer Sırbistan'a saldırı olacaksa bunun en kısa zamanda, cinayetlerin yarattığı öfke henüz tazeyken olmasını istiyorlardı. Ama acelecilik Avusturya siyasi kültürünün niteliklerinden biri değildi. Çok geçmeden askerî harekâta girişebilmek için zamana ihtiyaçları olduğu anlaşıldı. Bu hantallığın iki nedeni vardı. İlki siyasiydi. 7 Temmuz'da, Hoyos Berlin'den döndükten bir gün sonra, Viyana'da toplanan Müşterek Bakanlar Konseyi'nde nasıl bir yol izleneceğine dair siyasetçiler arasında hâlâ anlaşmazlık olduğu görüldü. Berchtold toplantıyı açarken meslektaşlarına Bosna-Hersek'te istikrarın ancak Belgrad'ın oluşturduğu dış tehdit ortadan kaldırıldıktan sonra sağlanabileceğini söyledi. Eğer harekete geçilmezse monarşinin, Güney Slavlarının ve Rumenlerin yaşadığı bölgelerdeki Rusların desteklediği irredantist hareketlerle mücadele kabiliyeti ağır darbe almış olacaktı. Bu argüman Transilvanya'nın istikrarına büyük önem veren Macaristan Başbakanı Kont Tisza'nın ilgisini çekti. Tisza ikna olmamıştı. Berchtold'a verdiği cevapta Sırp basınının tavrının ve Saraybosna'daki soruşturmadan elde edilen bilgilerin askerî saldırının meşruiyetini artırdığını kabul etti. Ama önce tüm diplomatik seçenekler tüketilmeliydi. Belgrad'a "sert ve şartlarını yerine getirmesinin imkânsız olduğu" bir ültimatom verilmeliydi. Transilvanya'yı Romanya'nın fırsatçı bir saldırısından korumak için gereken kuvvet sevkiyatı yapılmalıydı. Ondan sonra Viyana, Balkan devletleriyle ilişkilerini güçlendirmeliydi. Viyana Sırbistan'a karşı Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerini iyileştirmeli ve "Romanya'yı Üçlü İttifak'a geri dönmeye" zorlamalıydı.[56]

Tisza'nın söylediklerinde kimseyi şaşırtacak bir şey yoktu, zira Budapeşte'nin Transilvanya'yı merkeze alan bilindik görüşünü yansıtıyordu. Ama Tisza, taleplerini reddetmesi halinde Sırbistan'la savaşmaya kararlı devlet adamlarından oluşan bir grupla karşı karşıya kaldı. Savaş Bakanı Krobatin sadece diplomatik bir başarının hiçbir anlamı olmayacağı uyarısında bulundu çünkü bu Belgrad, Bükreş, St. Petersburg ve monarşi bünyesindeki Güney Slavları tarafından Viyana'nın zayıflığı ve çaresizliğinin belirtisi olarak görülecekti. Avusturya-Macaristan'ın zamanı tükeniyor, her geçen yıl monarşinin Balkanlar'daki güvenlik politikası daha kırılgan hale geliyordu. Dile getirilen ve Kont Hoyos tarafından kaydedilen görüşlerde ilginç ve tümüyle tutarlı olmayan çözüm önerileri yer alıyordu. Herkes Sırbistan'la

olan meselenin "savaşla ya da barışçı yollarla" ama en kısa sürede çözülmesi gerektiği konusunda hemfikirdi. İkinci olarak bakanlar, Kont Tisza'nın Sırbistan'a karşı seferberliğin ancak Belgrad'a ültimatom verilmesinin ardından yapılması önerisini de kabul etmişlerdi. Son olarak Macaristan başbakanı dışında salondaki herkes tümüyle diplomatik bir başarının, Sırbistan'ın "küçük düşürülmesini" içeriyor olsa bile kıymetsiz olduğuna inanmakta ve dolayısıyla ültimatomun kabul edilemeyecek kadar ağır şartlar içermesine dikkat edilerek "askerî müdahale içeren radikal bir çözümün yolunun açılması" gerektiğini düşünüyordu.[57]

Öğle yemeğinden sonra Conrad ve donanma komutanlığını temsil eden Karl Kailer toplantıya katıldı ve bakanlar askerî planları gözden geçirdiler. Savaş Bakanı Krobatin'in sorusu üzerine Conrad, Sırbistan'a karşı hazırlanan savaş planında (B planı deniyordu, B Balkanlara karşılık geliyordu) güney cephesine çok sayıda birlik sevk edilmesi öngörülmüş olsa da Rusya'nın müdahalesinin ağırlık merkezinin güneyden kuzeydoğuya kaymasına yol açabileceğini ifade etti. Bu kaymanın olup olmayacağını ya da olursa ne zaman olacağını tespit etmek biraz zaman alacaktı ama Conrad seferberlikten sonraki beş gün içerisinde Rusya'nın meseleye dâhil olup olmayacağının anlaşılacağını umuyordu. Bu gecikme yüzünden savaşın ilk evresinde Kuzey Galiçya'nın bir bölümünü Ruslara bırakmak bile gerekebilirdi. Bir savaş planından diğerine geçmek gibi karmaşık bir işin nasıl gerçekleştirileceği açık değildi ve zaten bakanlar da bunu sormamıştı.[58]

Bu tartışma bir dönüm noktası oldu. Toplantı bittiğinde barışçı bir çözüm umudu neredeyse kalmamıştı.[59] Yine de acele eyleme geçileceğine dair bir işaret yoktu. Savaş ilan etmeden sürpriz saldırı düzenleme seçeneği reddedilmişti. Anayasa açısından onayının alınması şart olan Tisza hâlâ Sırbistan'ın önce diplomatik olarak aşağılanması fikrinde ısrarlıydı. Fakat bir hafta sonra çoğunluğun görüşüne rıza göstermek zorunda kaldı, çünkü Sırp meselesinin çözülememesinin Macar Transilvanyası'nda nahoş sonuçlar doğuracağına o da ikna olmuştu. Ama derhal harekete geçmenin önünde başka engeller de bulunuyordu. Habsburg topraklarının kırsal bölgelerinde yaz aylarında seferberlik ilan edilmesi hasat zamanı tarlada çalışacak insan bırakmadığından büyük sıkıntıya neden olurdu. Avusturya Genelkurmayı bu sorunu bertaraf edebilmek için bir hasat sistemi geliştirerek askerlerin hasat

zamanı ailelerinin yardımına gitmelerine ve sonra geri dönüp tekrar birliklerine katılmalarına izin verdi. Görüşmeden bir gün önce, 6 Temmuz'da Conrad, Agram (Zagreb), Graz, Pressburg (Bratislava), Kraków, Temeşvar (Timisoara), Inssbruck ve Budapeşte'de bulunan kıtalardaki birliklerin hasat iznine çıktığını ve 25 Temmuz'a kadar geri dönmeyeceğini öğrendi.

Conrad'ın fazla seçeneği yoktu. Terhisi iptal edip bu askerleri geri çağırdı ama bu yüzden ürün hasadına büyük zarar verdi ve pek çok azınlığın yaşadığı bölgedeki köylüleri olumsuz etkilediği gibi trenlerin yolcuyla dolup taşmasına neden olarak tüm Avrupa'da Avusturya'nın saldırıya geçmek üzere olduğuna dair bir şüphenin uyanmasına neden oldu. Cinayetin işlendiği günün gecesi Berchtold'a Avusturya'nın, Japonların 1904'te Ruslara ait Port Arthur'a düzenlediği baskına benzer şekilde ani bir saldırı düzenlemesini teklif eden ve aynı zamanda bu hasat terhisi uygulamasının mimarı olan Conrad'ın bu sorunu önceden görememiş olması gariptir.[60]

Bu zaman zarfında Viyana'da da izlenecek hareket tarzına dair bir oy birliği sağlanmış oldu. 14 Temmuz'da yine Viyana'da düzenlenen bir sonraki görüşmede bir ültimatom taslağı üzerinde fikir birliği sağlandı ve taslak 19 Temmuz Pazar günü Bakanlar Kurulu'na sunuldu. Fakat ültimatomun Belgrad'a verilmesi 23 Temmuz'a kadar uzadı, çünkü 20-23 Temmuz tarihlerinde St. Petersburg'a giden Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré ve yeni başbakan René Viviani'nin ziyaretleriyle çakışmaması istendi. Berchtold ve Tisza "St. Petersburg ziyareti sırasında bir ültimatom vermenin aşağılama olarak görüleceği, hırslı Fransa Cumhurbaşkanı ve Rus Çarı arasındaki görüşmelerin de Rusya ve Fransa'nın askerî müdahale ihtimalini artıracağı" görüşünde hemfikirdiler.[61]

Bu tarihten itibaren gizlilik hem stratejik hem de diplomatik nedenlerle büyük önem taşıyordu. 10 Temmuz'da Conrad, Berchtold'a Sırpların Avusturya'nın niyetini anlamasına neden olacak her türlü faaliyetten uzak durularak onlara hazırlanmak için zaman verilmemesi konusunda uyarıda bulundu.[62] Avusturya'nın Sırp ordusuna dair değerlendirmesi onun yabana atılmayacak bir kuvvet olduğu yönündeydi (1914 kışında Sırp ordusunun Avusturya ordusunu püskürtmesiyle bu görüşün ne kadar haklı olduğu da görüldü). Gizliliğin diğer bir önemi de Viyana'nın kendi taleplerini Belgrad'a, İtilaf Dev-

letleri nasıl tepki vereceklerine dair müşterek bir karar almadan önce iletilmesini sağlayacak olmasıydı. Bu yüzden Poincaré ve Viviani'nin St. Petersburg'da olduğu dönemde bu yapılmadı. Bunun üzerine Berchtold basına Sırbistan meselesinden kaçınılması yönünde kesin bir talimat verdi. Bu adım çok işe yaradı. Krizin ortasında gazetelerde çıkan Sırbistan haberlerinde büyük bir azalma görüldü. Bu da krizin en tehlikeli safhasına girilen bir dönemde yanıltıcı bir barış havasının esmesine neden oldu. Viyana, Rusya ile ilişkilerinde de en ufak bir sürtüşme yaşamamaya büyük itina gösterdi. Avusturya'nın St. Petersburg büyükelçisi Szapáry sürekli her şeyin yolunda olduğuna dair teminatlar vererek Rus dışişleri bakanını teskin edebilmek için büyük çaba harcadı.[63]

Ama tüm bu gizlilik politikası Berlin'in neden olduğu bir sızıntı yüzünden iflas etti. 11 Temmuz'da devlet bakanı Gottlieb von Jagow Roma'daki Alman elçisine Avusturya'nın niyetinden bahsetti. Flotow bu bilgiyi İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano'ya, İtalya Dışişleri Bakanlığı da şifreli bir telgrafla St. Petersburg, Bükreş ve Viyana'daki elçiliklerine iletti. İtalyanların şifresini çözen ve Viyana ile Roma arasındaki bilgi akışını yakından takip eden Avusturyalılar, İtalyanların Avusturyalıların planlarına dair bilgiyi Almanlardan elde ettiklerini ve iki rakip ülkenin başkentlerine ilettiklerini öğrendiler. Bunu yapmadaki maksatları Rusya ve Romanya'nın araya girmesini sağlayarak Viyana'nın bir hamle yapmasına engel olabilmekti.[64] Ayrıca Avusturyalılar şifre çözümünde tüm Avrupa'yı geride bırakan Rusların da İtalyan telgrafını okuyarak yaklaşan ültimatomdan haberdar olabileceğini düşünmekte haksız değildi. Gerçi Rusların söz konusu telgrafa ihtiyacı yoktu, çünkü Almanya ve Avusturya'daki muhbirleri sayesinde ültimatom planını öğrenmişlerdi. Viyana'daki Rus elçisi 16 Temmuz'da emekli Alman diplomat Kont Lützow'la yaptığı bir konuşma esnasında "hiçbir ülkenin kabul edemeyeceği kadar ağır şartlar içeren" bir notanın hazırlandığını öğrendi. Lützow da bunu Berchtold ve Forgách ile yaptığı bir konuşma sırasında öğrenmişti. Şebeko bu hassas bilgiyi derhal Rusya Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Çar II. Nikolay'a iletti. Çar dikkate değer bir yorumla cevap verdi: "Bana göre hiçbir ülke diğerine eğer savaşa önceden karar vermediyse böyle bir nota vermez."[65] Hiçbir şey Rusların Avusturya'nın Belgrad'ı

herhangi bir şekilde mağdur etmeye hakkı olmadığı düşüncesini bundan daha açık ifade edemezdi.

Bu gizlilik ihlallerinin iki önemli etkisi oldu. İlk olarak 20 Temmuz civarında Ruslar ve diğer ittifak ortakları Avusturya'nın ne planladığı hakkında yeterli bilgiye sahip hale geldiler. İngiltere'nin Belgrad büyükelçisi Crackanthorpe'un 17 Temmuz tarihli raporundan Sırpların da durumdan haberdar olduğunu biliyoruz.[66] Erken bilgi sahibi olmaları sayesinde St. Petersburg ve Belgrad *–ültimatomun Belgrad'a verilmesinden önce–* tamamen reddedici bir pozisyon alacakları konusunda bir fikir birliğine vardılar ve Pasiç 19 Temmuz'da bunu tüm Sırp büyükelçiliklerine bildirdi: "Kendine ve bağımsızlığına saygısı olan hiçbir devletin kabul etmeyeceği bu şartları reddedeceğiz."[67] Demek ki 20 Temmuz'da Fransa cumhurbaşkanı ve başbakanının St. Petersburg'a gelene kadar ültimatomun muhtemel sonuçları üzerine düşünmek için bolca vakitleri olmuştu. 23 Temmuz'da verilen ültimatomun –Sazonov tarafından yayıldığı ve sonra kaynaklara geçtiği üzere– Rusya ve Fransa için tam bir şok olduğu iddiasının gerçeklerle hiçbir alakası yoktur.

İkinci etki de Viyana'nın Alman ortağı ile işbirliği üzerineydi. Berchtold, Almanları gizlilik politikalarını boşa çıkarmakla suçladı ve sızıntıyı önlemek için Berlin'le iletişimi sona erdirdi. Bu yüzden Almanlar verilecek ültimatomun içeriği hakkında İtilaf Devletleri'nden daha fazla bilgi sahibi değildiler. Ültimatomun bir kopyasının 22 Temmuz akşamı Berlin'e gönderilmesi de Avusturyalıların krizi yönetme tarzının ne kadar tuhaf olduğunu gösterdi.[68] Tabii ki Almanların konuyla ilgili bilgisizliklerini İtilaf Devletleri gerçek olarak kabul etmedi ve bunu Almanya'nın uzun zamandan beridir müşterek ve sert bir cevap verebilmek için Avusturya ile işbirliği yaptığının kanıtı olarak kabul etti. Bu da kriz son safhasına girerken barış için iyi olmayacak bir varsayımdı.

Avusturya-Macaristan'ın karar alma sürecinin garipliklerini bir kez daha ele almak faydalı olacaktır. Savaş yanlıları tarafından sürekli yumuşak davranıp kararlı bir adım atmamakla suçlanan Berchtold 28 Haziran'dan sonra şaşırtıcı bir şekilde ipleri ele aldı. Ama yine de ancak yıpratıcı ve zaman alıcı bir fikir birliği sağlama adımından sonra harekete geçebildi. Avusturya'nın karar alma sürecine ışık tutan

bilgiler muhalif fikirlerin de –illa uzlaşılması gerekmese de– mutlaka sürece dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koyuyordu.

Avusturya-Macaristan'ın karar mekanizmasının belki de en büyük zafiyeti bireysel ve müşterek görüş alanlarının darlığıydı. Avusturyalılar otoyolun karşısına geçerken sadece ileri bakan ve akan trafiği görmezden gelen kirpilere benziyorlardı.[69] Avusturyalı devlet adamları elbette ki Rusya'nın genel seferberliği ve bunun bir Avrupa savaşına yol açması ihtimalini düşünmüş ve enine boyuna tartışmışlardı. Ama hiçbir zaman seçeneklerin tartılıp değerlendirildiği sürece dâhil edilmemişlerdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir ya da daha fazla büyük devletle savaşacak durumda olup olmadığı hiç düşünülmedi.[70] Bunun birkaç nedeni vardı. İlki Avusturya-Macaristan yönetiminin Alman ordusunun Rusya'yı caydıracağına, bunu yapamazsa da yenilgiye uğratacağına olan sarsılmaz inancıydı.[71] İkincisi Avusturya-Macaristan siyasi seçkinlerinin kovanı andıran yapısının çelişen bilgilerin dengelenmesi ve ayıklanmasıyla elde edilecek formülleri üretmeye müsait olmamasıydı. Tartışmanın tarafları Viyana'nın sorunlarını çözmeye odaklı olmaktan ziyade genelde karşılıklı suçlamalarla daha da sivrileşen fikirlerini savunmaya eğilimliydi. Avusturya'nın karar alma sürecinin tekbencilliği aynı zamanda derin bir coğrafi tecrit edilmişlik hissini de yansıtmaktadır. Avusturya-Macaristan devlet adamlarının "Avrupa'ya karşı sorumlu" olduğu düşüncesi saçmalıktı ve bir siyasetçi bu durumu şöyle açıklıyordu: "Çünkü Avrupa diye bir şey yoktur. Rus ve Fransız kamuoyları her ne olursa olsun bizim suçlu olduğumuzu düşünür, hatta barış zamanında bir gece vakti binlerce Sırp bize bombalarla saldırsa bile."[72] Ama Avusturya politika tartışmalarının ufkunu daraltan asıl etken Avusturya'nın kendi haklılığına olan inancı ve bunun bedelini Sırbistan'a ödetmekten başka çaresi olmadığı düşüncesidir. Nihayetinde Tisza bile 7 Temmuz'da Belgrad'ın Saraybosna'da işlenen suçla ilişkisi olduğunu ve ilkesel olarak, zamanlaması ve diplomatik bağlamı doğru olmak şartıyla, askerî karşılık verilmesini kabul ettiğini söylemişti. Bir tepki verilmemesi, imparatorluğun içi boş bir yapı olduğu yönündeki yaygın görüşü daha da güçlendirecekti. Oysaki cesur bir hamlenin moral üzerindeki etkisi dönüştürücü olabilirdi: "Avusturya-Macaristan tekrar kendisine inanmaya başlayacaktır. Bu, 'İradem varsa ben de varım,' anlamına gelecektir."[73]

Kısacası karar alma sürecindeki Avusturyalılar karar teorisyenlerinin "karar seçme" dedikleri şeyi yaparak riskin inanılmaz yüksek, etkinin dönüştürücü ve geri alınamaz, duyguların coşkun ve harekete geçmemenin sonuçlarının muhtemelen kalıcı olacağı bir kararı seçmişlerdi. Bu türden kararlar varoluşsal bir boyut alıp karar mekanizmasını baştan aşağı değiştirebilir, onu daha önce olmadığı bir şeye çevirebilirler. Bu tür kararların merkezinde kimlikten kaynaklanan ve kolayca ussallaştırılamayan bir şey yer alır.[74] Bu, Avusturya'nın karar alma sürecinin "usdışı" olduğu anlamına gelmemektedir. Mevcut kriz geçmişteki gelişmelerin ışığında değerlendiriliyor, farklı etkenler ve riskler tartışmaya dâhil ediliyordu. Sırp yetkililerin Avusturyalıların taleplerini karşılamadaki isteksizliği, bu tür bir davayı takip edebilecek uluslararası bir yapının yokluğu ve mevcut uluslararası iklimin Belgrad'la ilişkileri düzeltmeyi imkânsız hale getirmesi dikkate alındığında Avusturyalıların daha ölçülü bir tepki vermesi de pek mümkün görünmüyordu. Yine de Avusturya'nın tepkisinin özünde –1914'teki diğer aktörler için geçerli olmayan bir ölçüde– Avusturya-Macaristan'ın ne olduğu ve büyük bir devlet olarak kalmak istiyorsa ne yapması gerektiği bilincinin neden olduğu ani, sezgisel bir sıçrama ve "yalın bir karar eylemi"[75] yatıyordu.

NİKOLAY HARTVİG'İN GARİP ÖLÜMÜ

Avusturya politikasının sakinleştiği bir safhada Rusya'nın Belgrad büyükelçisi birden hayatını kaybetti. Hartvig'de bir süredir göğüs anjini bulunuyordu. Obezdi ve stresin yanı sıra muhtemelen yüksek tansiyondan da kaynaklanan şiddetli baş ağrıları çekiyordu. Her yaz dinlenmek için Bad Nauheim'a gider, kilo vermiş ve morali düzelmiş olarak geri dönerdi. Astı Vasili Strandman suikast haberini duyduğunda Venedik'teki tatilini yarıda kesip Belgrad'a döndüğünde Hartvig'in durumunun iyi olmadığını ve bir an önce tatile çıkmak için fırsat kolladığını gördü. Büyükelçi, Strandman'a "sonbahardan önce önemli bir olayın gerçekleşmesini beklemediğini" söyleyip tatil tarihi olarak 13 Temmuz'u belirledi.

Hartvig, yola çıkmadan üç gün önce, 10 Temmuz'da Avusturya Büyükelçisi Baron Giesl'in Belgrad'a döndüğünü öğrendi. Avusturya Büyükelçiliği'ni aradı ve bazı yanlış anlaşmaların düzeltilmesi için

bir görüşme talep etti. Arşidükün cenaze merasiminin yapılacağı 3 Temmuz gününde Sırp başkentinde bayrağını yarıya indirmeyen tek bina Rus büyükelçiliğiydi. İtalyan ve İngiliz büyükelçileri de bu gafleti fark ettiler.[76] Üstelik suikastın sonrasındaki günlerde Hartvig büyükelçilikte misafirlerini ağırlamış ve attıkları kahkahalar sokaktan rahatça duyulmuştu. Rus büyükelçisi muhtemelen yaptığı diğer düşüncesizliklerin Avusturyalı meslektaşının kulağına gideceğinden de endişeliydi.[77] Aslında görüşme son derece dostane geçti. Giesl, Hartvig'in açıklama ve mazeretlerini samimiyetle kabul etti ve ikisi uzun süre sohbet ettiler.

Hartvig bir süre sağlık durumundan ve tatil planından bahsettikten sonra ziyaretinin asıl konusu olan Sırbistan'ın cinayetlerle alakasızlığı ve gelecekte yapmak istediklerine geldi. Ama daha ilk cümlesini söylemişti ki saat 21.20 gibi kendinden geçip kanepeden kayarak halının üzerine yığıldı, sigarası hâlâ elinde yanıyordu. Hartvig'in arabası hemen kızı Ludmilla'yı alması için gönderildi. Önce bir Sırp doktor, ardından da Hartvig'in şahsi doktoru geldi. Su, kolonya, eter ve buz kullanılmasına rağmen kendisini ayıltmak mümkün olmadı. Barones Giesl, Hartvig'in kızını teselli etmeye çalıştığında ondan "Avusturyalıların sözlerinin" kendisini ilgilendirmediği cevabını alarak terslendi. Akşamı Sırbistan Veliaht Prensi Aleksandar'la geçirmekte olan Ludmilla von Hartvig, babasının öldüğü odayı aramayı ihmal etmeyerek bazı büyük Japon vazolarının etrafına baktı, onu uyandırmak için kullanılan kolonya şişesini kokladı ve babasının ne yiyip içtiğini sordu. Giesl, büyükelçinin sadece beraberinde getirdiği birkaç Rus sigarasını içtiğini söyledi. Kızı içtiği sigaraların izmaritlerini istedi ve onları çantasına koydu. Ne Hartvig'in herkesçe bilinen hastalığı ne de Avusturya elçisinin teminatları başkentte suikast dedikodularının dolaşmasına engel olabildi.[78] Bir gazete, Giesl ve karısının hoşlanmadıkları misafirlerini zehirleyen "modern Borgialar" olduğunu söyledi ve birkaç gün sonra Giesl berber dükkânındaki iki müşterinin arasında geçen şu sohbete kulak misafiri oldu:

> Avusturya bize tuhaf elçiler gönderiyor. Önce bir geri zekâlı [Forgách] şimdi de bir suikastçı gönderdiler. Giesl'in Viyana'dan getirdiği elektrikli sandalye, üzerine oturan kişinin anında ölmesine neden oluyor ve ardında en ufak bir iz bırakmıyormuş.[79]

Neyse ki bu konuşmayı yapan iki kişi hemen yanlarında oturan Giesl'i tanımıyordu. Hartvig'in ailesinin ve Belgrad hükümetinin talebi üzerine Sazonov, Hartvig'in Sırbistan'da defnedilmesine izin verdi. Bu bir Rus diplomat için fevkalade sıradışı bir uygulamaydı.[80] Halkın duyduğu üzüntü ve cenaze kafilesinin büyüklüğü, onun Sırp halkının kalbindeki yerinin büyüklüğüne işaret ediyordu. Hartvig'in Balkan politikasına olan etkilerinden bahsederken onun Giesl'in kanepesinde ölmeden önce asıl hedeflerine ulaştığını kabul etmemek haksızlık olur. Fransız elçisi Descos'un tabiriyle Hartvig "hep istediği saldırgan biçimde mutlak otoritesini Sırpçılığa ve Sırp sorununu Avrupa'ya dayatması" sonucunda "yenilmez iradesi" galip geldikten sonra ölmüştü.[81]

9

Fransızlar St. Petersburg'da

KONT DE ROBIEN TREN DEĞİŞTİRİYOR

6 Temmuz 1914'te 26 yaşındaki Fransız diplomat Louis de Robien, ataşe olarak atandığı St. Petersburg'daki Fransız elçiliğine gitmek için Paris'ten yola çıktı. 20 Temmuz'da gelecek olan Poincaré'yi karşılama hazırlıklarına yardımcı olması için yola çıkış tarihi öne çekilmişti. De Robien zaman kazanmak için her gün seferi olmayan Nord Express'in yerine Köln'e giden normal bir yataklı trene bindi. Önce Ren'i ve büyük Gotik katedrali izleme fırsatı oldu ve daha sonra tren "her daim etkileyici ve belli bir güzelliğe sahip" olan Ruhr sanayi bölgesinden geçti. Oradan doğuya yönelip Almanya'yı en geniş noktasından geçmeye başladı ve Doğu Prusya'nın doğu sınırındaki Wirballen'e (günümüzün Litvanya şehri Kybartai) kadar hiç sapmadan devam etti. Bu noktada de Robien konforlu Alman yataklı treninden ayrılıp başka bir trene binmek zorunda kaldı, çünkü Avrupa ve Rus tren raylarının açıklık ölçüleri farklıydı. Sınırın diğer tarafındakilerle ilk karşılaşmanın etkisi ömür boyu geçmeyecekti. Tren durur durmaz vagonlar çizme ve beyaz önlük giyen bir "sakallı adamlar sürüsünün" hücumuna uğradı; bavulları öyle çabuk aldılar ki de Robien'ın onları takip etmesi mümkün olmadı. De Robien ve diğer yolcular "büyük kılıçlı askerlerin" beklediği bir barikata yönlendirildiler. Burada pasaportları kontrol edildi, bu işlem de Robien'ı şaşırttı çünkü "bu özgürlük çağında Rusya hariç Avrupa'nın her yerine pasaportsuz gidilebiliyordu". De Robien evraklarını teslim ettikten sonra bir bekleme salonu için "garip bir teçhizat" olan büyük şamdanlarla aydınlatılan köşelerinde ikonlar bulunan bir yerde bekledi. Sonunda işlemler tamamlanıp tren kırsalda yol almaya başlayınca kiliselerinin soğan şekilli kubbeleriyle

fark edilen köylerin "hazin halleri" dikkatini çekti. Mühendis olduğu anlaşılan birkaç subayla konuşmaya çalıştı ama sadece birkaç kelime Almanca bildiklerini gördü. Daha sonra, "Sanki Çin'deymişiz gibi hissediyorduk," diyecekti.[1]

Savaş sırasında kalıp iki devrime tanık olacağı St. Petersburg'a geldiğinde de gariplik hissinde bir değişiklik olmadı. Aksine de Robien şehir için "hayal kırıklığımızı tamamlamış oldu" dedi. Rus başkenti "berbat küçük arabalar, uzun ve bakımsız yollar ve sakallı, tuhaf görünümlü arabacılarla" doluydu. Önce kayıt yaptırdığı Hotel France'ta odalar büyüktü ama mobilyalar öyle çirkin ve atmosfer öyle huzursuz edici ve "Avrupa'da görmeye alışık olduklarıyla alakasızdı" ki rezervasyonunu iptal edip "meşhur Nevski Bulvarı" üzerindeki Hotel d'Europe'a geçti. Ama Parisli asilzadenin yazdıklarına göre Hotel d'Europe da pek Avrupai sayılmazdı ve nehir kıyısındaki dükkânların hali içler acısıydı. En iyileri Fransız taşra kasabalarını andırıyordu.[2]

Bir yerlere gitmek zordu, çünkü kimse dilini anlamıyordu. Bu durum onu fazlasıyla şaşırtmıştı, çünkü Paris'teki meslektaşları ona St. Petersburg'da herkesin Fransızca bildiğini söylemişti. Müşkülpesent kontu şehirdeki yiyecek ve içecekler de tatmin etmedi. Dediğine göre Rus mutfağı, özellikle de balık çorbaları "iğrençti"; sadece borşun menüde tutulmaya layık bir yemek olduğunu düşündü. Bir dikişte içilen "votkalarına" gelince, "konyak, armanyak, *marc* ve *kirsch*'lerin yavaş içimine alışmış medeni insanların damağına layık olmayan" bir içecekti.[3]

Şehirdeki gezisini tamamlayan de Robien yeni iş yerine doğru yola çıktı. Fransız elçiliğinin Neva Nehri'nin kıyısındaki en güzel noktalardan birinde bulunan, Dolgoruki ailesine ait bir sarayda olduğunu görmek yüreğine bir nebze de olsa su serpmişti. De Robien özellikle mavi üniforma ve kısa pantolon giymiş uşaklardan etkilendi. Sarayın nehre bakan zemin katında Van der Meulen'e ait duvar halıları ve tablolarla bezenmiş büyükelçi ofisi bulunuyordu. Bitişikteki daha küçük odada ise telefon vardı; elçilik çalışanları her öğleden sonra burada toplanıp çay içerdi. Bir sonraki odada ise Müşavir Bay Doulcet'nin, duvarları Rusya'daki tüm Fransız elçilerinin tablolarıyla süslenmiş ofisi bulunuyordu. Sekreterler ve arşiv dosyalarıyla dolu bir odanın arkasında büyükelçiliğin gizli belgeleri ve haberleşme kodlarının saklandığı oda yer alıyordu. Elçiliğin gururu olan giriş salonunda

güzel bir kanepe vardı; altın rengi kakmalarla süslü yeşil duvarları Guardi'nin yaptığı, büyükelçiye ait tablolarla süslüydü ve içeride Marie Antoinette'in odalarında kullanılmış gibi görünen koltuklar vardı.[4]

De Robien ocaktan beri bu görevi yürüten ve üç yıl sonra ayrılana kadar elçilikte hüküm süren efsanevi büyükelçi Maurice Paléologue'u önceden tanıyordu. 1914'te çekilmiş fotoğraflar kel, orta boylu ve "yuvalarının derinlerine iyice yerleşmiş ışıl ışıl gözleri olan" şık bir adamı göstermektedir. Paléologue'un "diplomattan ziyade bir romantik" olduğunu söylüyordu de Robien. Her şeye edebî ve dramatik açıdan bakardı. "Ne zaman bir olayı anlatsa ya da önceki bir konuşmayı tekrar edecek olsa onu zihninde yeniden yaratır ve ona doğruluktan çok canlılık katardı." Paléologue, antik Bizans'a kadar uzandığını iddia ettiği ismiyle büyük gurur duyardı. "Egzotik" soyunu (babası bir Yunan siyasi mülteci, annesi Belçikalı bir müzisyendi) tutkulu ve gösterişli vatanseverliği ve kendisini Fransız zarafeti ve kültürel üstünlüğünün vücut bulmuş hali olarak gösterme çabası ile telafi etmişti.

Daha önce böyle üst düzey bir görevi hiç yapmamış olan Paléologue, St. Petersburg'a geldikten sonra yeni ofisini doldurmaya başladı. De Robien, büyükelçinin kendi önemini "daha küçük" ülkelerin temsilcilerine hissettirme tarzını gözlemledi. Sekreteri kendisine Belçika elçisi Buisseret ya da Hollanda elçisi Sweerts'in geldiğini söylediğinde Paléologue arka kapıdan yürüyüşe çıkar ve bir saat sonra onları kollarını açarak ve "Sevgili dostum, bugün o kadar meşguldüm ki," diyerek karşılardı. Kıdemli büyükelçilere göre bile eşi görülmemiş bir müsrifliği ve gösteriş merakı vardı. St. Petersburg sosyetesinin davet edildiği elçilik yemekleri Paléologue'un Paris'ten beraberinde getirdiği aşçı tarafından yapılırdı. De Robien bunları Paléologue'un "şarklı" kökenine bağlamış, pek çok sonradan görme gibi onun da bu ihtişam merakının zorlama olduğunu ve kendisine yakışmadığını söylemişti.[5]

Paléologue, gündelik diplomasi için normal olan detaylı yazışmalardan nefret eder, izlenimlerini uzun ve dolambaçlı müphem cümleler yerine akılda kalıcı sözlerden oluşan diyalogların hayat verdiği canlı sahnelerle aktarırdı. De Robien, büyükelçinin Çar'la askerî meseleleri görüşmek için katılacağı bir toplantıdan bahsetmektedir. Paléologue elçiliğe döner dönmez bir mesaj gönderilmesini istemişti; böylece Paris'e "etkisinin en büyük olacağı" zamanda varmış olacaktı. Bunu sağlayabilmek için görüşmeyle ilgili metni daha elçilikten çıkıp Rus

hükümdarının huzuruna çıkmadan hazırlamıştı. De Robien ve diğerleri gerçekleşmemiş bir görüşme hakkındaki detaylı metni kodlamakla uğraştılar. Tüm bunların içerisinde Paléologue'a has bir cümle kontun dikkatini çekmişti: "Bu noktada konuşma kritik bir dönüm noktasına ulaştı ve imparator bana bir sigara ikram etti."[6]

De Robien'ın büyükelçi hakkındaki yorumları dostça olmasa da muhtemelen adildi. Paléologue, Fransız dışişlerinde görev yapmış en renkli ve parlak kişiliklerden biriydi. Paris'teki Merkezîler arasında geçirdiği yıllar boyunca devamlı belgeleri kopyalama göreviyle meşgul olmuştu. Daha sonra gizli dosyaların, özellikle Fransa ve Rusya arasındakilerin korunması ve elçilikler ile askerî istihbarat arasındaki irtibatın sağlanması görevini aldı ve bu işi zevkle yaptı. Bakanlıkta geçirdiği yıllarda ittifakın ve ona yönelik askerî tehditlerin önemini kavramıştı –örneğin Almanya'nın iki cepheli seferberlik planı hakkındaki Fransız istihbarat belgelerini görebiliyordu– ve bu da onu Fransa diplomasisinin Alman tehdidi ve ittifakın sürdürülmesi merkezli olması gerektiğini düşünmeye sevk etmişti.[7] Tarihsel yazılarında dünya tarihindeki önemli kararların alınmasında pay sahibi olan romantik büyük adam kavramının etkileri görülmektedir. Paléologue, Kont Cavour biyografisinde şöyle yazıyordu:

> Bazı durumlarda bilge adamlar çoğu şeyi şansa bırakırlar; onları içgüdü ve dürtülerini körlemesine izlemeye sevk eden şey sanki ilahî bir müdahale gibidir. Hiç kimse bu şeylerin ne zaman yapılması ya da onlardan ne zaman vazgeçilmesi gerektiğini bilemez; hiçbir kitap, kural ya da tecrübe bunu öğretemez; sadece bir tür duygu ve cesaret onu yönlendirebilir.[8]

Paléologue'un açık ve değişmez Alman düşmanlığına bir de meslektaşları tarafından tehlikeli görülen felaket senaryosu merakı eklenmişti. St. Petersburg'a gelmeden önce görev yaptığı birkaç yabancı ülke elçiliğinden biri olan Sofya'daki vazifesi sırasında (1907-1912) bir meslektaşı Paléologue'un mektup ve konuşmalarının "ufuklar, bulutlar ve tehditkâr fırtınalar" gibi manasız şeylerle dolu olduğunu söylemişti. O dönemde geleceğin büyükelçisini öven bir yoruma rastlamak gerçekten zordur. Mayıs 1914'te kıdemli bir dışişleri memuru yeni büyükelçi hakkındaki kötü raporların fazlalığı nedeniyle kendisine güvenmenin zor olduğunu bildirmişti.[9] İzvolski onu "söz ustası,

hayalci, hoş ve aldatıcı" biri olarak tarif ediyordu. Sofya'daki İngiliz meslektaşları bile 1912'de Paléologue'u "heyecanlı, telaş uyandırıcı haberler yaymaya meyilli ve hikâye anlatmayı seven" biri olarak tanımlamıştı.[10]

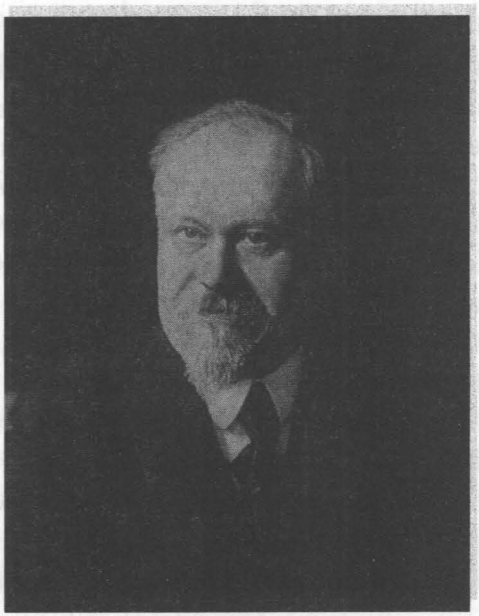
Paléologue'un stratejik açıdan Fransız diplomasisindeki en hassas ve önemli makam olan St. Petersburg büyükelçiliğine atanması bu nedenle oldukça şaşırtıcı görünebilir. Bu makama yükselmesini niteliklerinden ziyade doğru kişilere yakın durmasına borçluydu. Delcassé, Paléologue'u keşfetmiş ve Fransa'ya yönelik Almanya tehdidi konusunda kendisiyle aynı fikirleri paylaştığı için onu terfi ettirmişti; Delcassé böylece kendi fikirlerini yayacak ve güçlendirecek bir asta sahip oluyordu. 1905'te Delcassé'nin görevden alınmasının ardından Paléologue'un yıldızı da söndü ve kendisine bazı önemsiz görevler verildi. Onu kurtaran kişi Poincaré olacaktı; ikisi Paris'teki Lycée Louis le Grand günlerinden beri arkadaştılar. De Robien'ın alaycı bir şekilde vurguladığı gibi Paléologue'un "büyük yeteneği" lisede Poincaré ve Millerand'ın sınıf arkadaşı olmasından ibaretti; yani "çarpıcı kariyerini onların dostluğuna borçluydu".[11] Poincaré başbakan olarak 1912'de Paléologue'u Sofya'dan geri çağırdı ve onu Dışişleri Bakanlığı Siyasi Direktörü olarak tayin etti. Bu çarpıcı terfi –böyle tuhaf bir adam için büyük bir kariyer sıçramasıydı– pek çok kıdemli büyükelçiyi şoka uğrattı. Fransa'nın Madrid büyükelçisi, Bertie'ye Paléologue'un "bu mevki için uygun kişi olmadığını" söylerken Fransa'nın Japonya büyükelçisi de onu "esef verici bir seçim" olarak değerlendirdi.[12] Bunlar, yükselmenin genelde kıskançlıkla karşılandığı diplomasinin standartlarına göre bile ağır sözlerdi. Londra'daki Eyre Crowe'un yorumu ise şöyleydi: "Umalım da Paris'in havasının Bay Paléologue üzerinde teskin edici bir etkisi olsun ama Paris'in böyle bir etkisi olduğu pek görülmemiştir."[13]

Poincaré, Paléologue'un ününden haberdardı ve onun aşırılıklarını törpülemek için elinden geleni yaptı. Diğer taraftan tüm kilit meselelerde hemfikir oldukları için kısa sürede yakın çalışma arkadaşları haline geldiler. Poincaré, Paléologue'un kararlarına önem vermeye başladı.[14] Hatta Fransa'nın Balkanlara önem vermesine Poincaré'yi ikna eden kişi Paléologue'du. Paléologue bölgede Avusturya ve Rusya'nın menfaatlerinin uzlaşmasının mümkün olduğuna inanmıyor, Berlin ve Viyana'nın hain emeller beslediğine dair takıntısı yüzünden Rus politikasındaki entrikaları görmüyordu. İki Balkan savaşını da Rusya'nın

bölge üzerindeki hâkimiyetini perçinlemesi için fırsat olarak görmüştü.[15] Poincaré ile olan yakınlığı, Sazonov'un, tuhaflıklarını biliyor olmasına rağmen yeni Fransız büyükelçisini memnuniyetle kabul etmesinin bir nedeniydi.[16] Bu adamın Ocak 1914'te Delcassé'nin bıraktığı bayrağı alıp devam edeceğine güvenilebilirdi. Paris'e gelmiş bir diplomatla yaptığı bir konuşma esnasında Paléologue, St. Petersburg'daki görevi kabul etme amacının mevcut taviz politikasını sona erdirmek ve "tereddüt ve uzlaşmaya yer vermeden sonuna kadar mücadeleye devam etmek" olduğunu söyledi. "Bu kadarı yeter! Almanya'ya gücümüzü göstermeliyiz!" dedi.[17] 1914 yaz krizi sırasında yeni büyükelçinin davranışlarını yönlendiren düşünceler işte bunlardı.

POINCARÉ RUSYA YOLUNDA

15 Temmuz Çarşamba günü saat 23.30'da başkanın treni Paris'teki Gare du Nord'dan Dunkirk'e doğru yola çıktı. Trende Raymond Poincaré, yeni başbakan René Viviani ve Dışişleri Bakanlığı'nda siyasi direktör olarak Paléologue'un yerini alan Pierre de Margerie bulunuyordu. Ertesi sabah üçü birlikte *France* zırhlısına binerek Kronstadt ve St. Petersburg'a doğru yola çıktı. Viviani görevine yeni başlamıştı; eski sosyalist, başbakan olalı sadece dört hafta olmuştu ve dış ilişkilere dair bilgisi ya da tecrübesi yoktu. Poincaré için asıl önemi kısa süre önce Üç Yıl Kanunu'nu desteklemeye başlamış olması, mecliste bolca yandaşının bulunması ve Poincaré'nin savunma hakkındaki görüşlerini desteklemeye istekli olmasıydı. Rusya gezisi devam ederken siyasi açıdan ne kadar boş olduğu da ortaya çıkmaya başladı. Onun aksine Pierre de Margerie tecrübeli bir diplomattı ve dışişlerindeki yardımcı direktörlük görevini alması için 1912 ilkbaharında elli bir yaşında Poincaré tarafından Paris'e getirilmişti. Poincaré'nin bunu yapmadaki maksadı Margerie'nin Paléologue'a göz kulak olmasını sağlayarak bir tatsızlığın meydana gelmesini önlemekti. Ama daha sonra buna gerek olmadığı görüldü. Paléologue, Poincaré'yi rahatsız edecek bir şey yapmadı ve bunun ödülü olarak St. Petersburg elçiliğine atandığında da Margerie, onun yerine siyasi direktör oldu. Bu makamda verimli ve –cumhurbaşkanının gözünde hepsinden daha önemli olarak– siyaseten sadık olduğunu ispatladı.[18] Ne Viviani ne

Raymond Poincaré

René Viviani

de Margerie cumhurbaşkanının dış politika üzerindeki hâkimiyetine tehdit oluşturacak kapasitedeydi.

16 Temmuz sabahı, saat 5.00'da Dunkirk'ten *France* zırhlısına binen Poincaré'nin düşünecek çok şeyi vardı. İlk olarak Charles Humbert'in Fransız askerî idaresine yönelttiği hassas suçlama bulunuyordu. Meuse (Belçika sınırındaki bulunan bir departman) senatörü Humbert 13 Temmuz'da Senato'da askerî malzemeler üzerine hazırladığı özel bütçe raporunu sunarken yaptığı bir konuşmada Fransız askerî yönetimini yerden yere vurdu. Humbert'in iddiasına göre Fransız kaleleri perişan haldeydi, kale toplarında cephane yoktu ve kaleler arasındaki telsizlerin çoğu çalışmıyordu. Metz'deki Alman telsiz istasyonu ne zaman sinyal göndermeye başlasa Verdun'daki istasyon arıza yapıyordu. Fransız toplarının, özellikle ağır topların kalitesi Almanlarınkinin gerisindeydi. Bilhassa bir ayrıntı tüm halkın dikkatini çekmişti: ordunun yeterli botu yoktu; Humbert eğer savaş çıkarsa Fransız askerlerinin araziye sadece bir çift botla sevk edileceğini ve buna ek olarak çantalarında sadece otuz yıllık tek bir yedek bot bulunacağını söyledi. Bu konuşma politik bir sansasyonu tetikledi. Buna cevap veren Savaş Bakanı Adolphe Messimy suçlamaların haklılığını inkâr etmedi ama tüm cephelerde iyileştirmelere hızla devam edildiğini ekledi.[19] Topçu mühimmatındaki eksiklik 1917'ye kadar giderilmiş olacaktı.

Parlamentoyu Poincaré'ye karşı kışkırtan kişinin onun eski düşmanı George Clemenceau olması durumu daha vahim kılıyordu. Clemenceau raporunun ortaya çıkardığı zafiyet yüzünden parlamentonun yeni askerî bütçeye destek vermemesi gerektiğini söylüyordu. Meselenin çözülmesi ve yeni askerî bütçe tasarısının kabul edilmesi ancak başbakanın yola çıkmasından kısa süre önce sağlanabilmişti. Viviani, Dunkirk'e doğru yola çıkmadan önce Poincaré'nin kendisini teskin etme çabalarına rağmen entrikaları ve komploları düşünmekten fazlasıyla gergin görünüyordu.[20]

Bunlar yetmezmiş gibi bir de Madam Caillaux'nun 20 Temmuz'da başlayan duruşması sırasında hükümeti sarsacak bir skandalı tetikleyecek bir şeylerin ifşa olabileceği endişesi vardı. Öldürülen gazete editörü Calmette'in elinde, Caillaux'nun 1911 Agadir krizi sırasında Almanya ile yaptığı müzakereleri gösteren deşifre edilmiş telgrafların bulunduğu rivayetlerinin dolaşmaya başlaması da tehdidin büyüklüğünü gözler önüne serdi. Bu yazışmalarda Caillaux –en azından telgraflara

göre– Almanya ile arayı düzeltmek istediğinden söz ediyordu. Caillaux ayrıca Poincaré'nin kendisine karşı yürüttüğü kampanyaya dair belgelere sahip olduğunu da iddia etti. 11 Temmuz'da, cumhurbaşkanı Rusya'ya gitmek için yola çıkmadan üç gün önce, Caillaux, Poincaré'yi karısının beraat etmesini sağlamazsa bu bilgileri halka açıklamakla tehdit etti.[21] Paris'in siyasi entrikaları hâlâ tüm hızıyla işliyordu.

Poincaré tüm bu endişelere rağmen Baltık Denizi'ndeki yolculuğu sırasında şaşırtıcı derecede sakin ve neşeliydi. Caillaux mahkemesinin basını coşturduğu bir dönemde Paris'ten uzakta olmak hoş bir duygu olmalıydı. İlk üç gününü *France*'ın güvertesinde, dış politika hakkında "hayret verici" derecede cahil olduğunu gördüğü Viviani'ye St. Petersburg göreviyle ilgili bilgi vererek geçirdi.[22] Verdiği bilgiler sayesinde Poincaré'nin Paris'ten ayrılırken aklında neler olduğunu biliyoruz; bunların arasında "ittifakla ilgili detaylar", "1912'de St. Petersburg'da ele alınan çeşitli konulara" genel bir bakış, "Fransa ve Rusya'nın askerî anlaşmaları" ve Rusya'nın bir donanma anlaşması ve "Almanya'yla ilişkiler" konusunda İngiltere'ye yaklaşması da vardı. "Almanya ile ilgili hiç sıkıntı yaşamadım," demişti Poincaré. "Çünkü ona hep büyük bir kararlılıkla davrandım."[23] 1912'de St. Petersburg'da gündeme gelen konular arasında ise stratejik demiryollarının güçlendirilmesi ve Polonya'dan yapılacak büyük taarruzun asıl hedefinin Almanya olması bulunuyordu. İngiltere konusunda gelince Poincaré bu meseleyi sadece Rusya ile yapılan ittifak bağlamında değil, Üçlü İtilaf bağlamında görüyordu. Poincaré'nin güvenlikle ilgili sarsılmaz inancı burada da kendisini göstermektedir: "İttifak bizim en büyük dayanağımızdır; askerî savunmamızın ayrılmaz bir parçasıdır; ancak karşı blokun taleplerinin reddedilmesi sayesinde bu ittifakın sürdürülmesi mümkün olur." Balkanlar'da şekillenen krizi yorumlayışında etkili olan ana görüşleri işte bunlardı.

Günlüklerinden anladığımız kadarıyla Poincaré bu yolculuğu son derece rahatlatıcı bulmuştu. Viviani telgrafla gelen haberler nedeniyle Paris'teki skandal ve entrika üzerine kara kara düşünürken Poincaré geminin güvertesinde sıcak havanın keyfini çıkarmış ve mavi denizdeki "göze görünmeyen dalgalar" üzerinde oynaşan güneş ışıklarını izlemişti. Tek bir küçük sorun vardı: *France* zırhlısı 15 deniz mili hızla Kronstadt Limanı'na yaklaşırken 20 Temmuz sabahı karanlıkta bir fırkateyni rıhtıma doğru çeken bir Rus römorkörüne çarptı. Çarpışma

Poincaré'yi de uyandırdı. Uluslararası sularda seyir halinde olan bir Fransız savaş gemisinin müttefik bir ülkenin römorkörüne çarpması son derece üzücü bir durumdu. Cumhurbaşkanı, günlüğüne "maharet ve zarafetten yoksun bir hareket" diye yazdı.

Kronstadt Limanı'na giren *France* zırhlısının büyük bir kalabalık tarafından karşılanması cumhurbaşkanının keyfini tekrar yerine getirdi. Dört bir yandan her türden gemi ve süslenmiş tekne misafirleri karşılamak için geldi ve özel bir tekne Poincaré'yi savaş gemisinden alıp Çar'ın yatı *Aleksandriya*'ya götürmek için yanaştı. "Top sesleri eşliğinde herhangi bir savaş gemimizden inerken hissettiğim duygularla *France*'tan ayrılıyorum," diye yazacaktı Poincaré.[24] Çar'ın yanında *Aleksandriya*'nın köprüsünde duran ve tüm manzarayı açıkça gören Maurice Paléologue anılarına zihninde çok daha önceden şekillenmiş şu cümleleri yazdı:

> Muhteşem bir manzaraydı. Gümüş rengi *France* turkuaz ve zümrüt rengi dalgaların üzerinde, ardında uzun ve beyaz bir iz bırakarak yol alıyordu. Sonra tüm haşmetiyle durdu. Fransız devlet başkanını taşıyan gemi gerçekten de isminin hakkını veriyordu. *France*, Rusya'ya gelmişti ve kalbimin deli gibi attığını hissediyordum.[25]

POKER OYUNU

Sonraki üç gün boyunca gerçekleşen zirvenin belgeleri ne yazık ki günümüze ulaşamadı. 1930'larda *Documents Diplomatiques Français*'nin editörleri onları boş yere arayıp durdu.[26] Rusya'ya ait toplantı kayıtları da sonraki savaş ve iç savaş yıllarında arşiv belgelerinin yok edilmesi nedeniyle kaybolup gitti. Her şeye rağmen Poincaré'nin günlükleri, Paléologue'un anıları ve orada hazır bulunan diğer diplomatların tuttuğu notlardan oldukça net bir fikir edinmek mümkündür.

Zirvenin ana konusu Orta Avrupa'da baş gösteren krizdi. Bu hususun altını çizmek gerekir çünkü bunun krizle ilgili bir zirve değil de uzun süre önce planlanmış, Sırp meselesinin ikinci planda kaldığı ve tartışılan konuların önceden planlanmış bir programı izlediği resmî bir ziyaret olduğu iddia edilmektedir. Poincaré *France* zırhlısıyla yola çıkmadan önce bile Çar büyükelçilere cumhurbaşkanı ile görüşmek

için sabırsızlandığını söylemişti: "Görüşeceğimiz önemli meseleler olacak. Her konuda mutabık kalacağımızdan eminim . . . Ama zihnimi meşgul eden bir mesele var: İngiltere ile anlaşmamız. Bu anlaşmayı *mutlaka* bir ittifaka çevirmeliyiz."[27]

Formalitelerin yerine getirilmesinin ardından Çar ve misafiri *Aleksandriya*'nın kıç tarafına gittiler ve konuşmaya başladılar. "Veya müzakere demek daha doğru olur," diye yazıyordu Paléologue, "çünkü iş görüşüyor, birbirlerine sorular sorup tartışıyorlardı." Büyükelçiye göre konuşmayı yönlendiren Poincaré'ydi. "Çok geçmeden sadece o konuşmaya, Çar da başını sallayarak onaylamaya başladı. Tavırlarından Çar'ın gayet memnun olduğu da anlaşılıyordu."[28] Poincaré'nin günlüğüne göre yattaki görüşmede önce ittifak meselesi ele alınmış ve Çar o konuda "büyük bir kararlılıkla" konuşmuştu. Çar kendisine Humbert skandalıyla ilgili sorular sorarak olayın Rusya'daki yansımalarının çok kötü olduğunu söyledi ve Poincaré'den her ne pahasına olursa olsun Üç Yıl Kanunu'nu yürürlükte tutmasını istedi. Poincaré de ona yeni Fransız meclisinin kanun lehinde oy kullanarak gerçek iradesini sergilediğini ve Viviani'nin de kanunu yürekten desteklediğini söyledi. Çar daha sonra Rusya, Fransa, Almanya ve İngiltere ile yakınlaşmalarla ilgili yeni dış politikayla bağlantısı olan Joseph Caillaux ile Sergey Vitte arasındaki ilişki hakkında sorular sordu. Ama daha sonra ikisi de bunun mevcut jeopolitik yakınlaşmaları etkilemeyecek verimsiz bir proje olduğunda karar kıldı.[29]

Kısacası daha kıyıya çıkmadan Poincaré ve Çar görüşlerinin aynı yönde olduğunu anlamışlardı. Asıl mesele ittifakın devamıydı ve bunun için diplomatik desteğe ek olarak askerî hazırlık da gerekiyordu. İkinci gün (21 Temmuz) Çar, Poincaré'yi Peterhof'taki dairesinde ziyaret etti ve ikisi baş başa bir saat geçirdi. Bu seferki konuşmanın konusu İran yüzünden Rusya ile İngiltere arasında baş gösteren gerginlikti. Poincaré uzlaşmacı bir tutum takındı ve İngiltere ile Rusya arasında iyi ilişkiler kurulabilmesi için böyle küçük pürüzlerin abartılmaması gerektiğini söyledi. İkisi de sorunun kaynağının Londra ya da St. Petersburg'da değil, tanımlanmamış "yerel menfaatlerde" yattığı konusunda hemfikir oldular. Ayrıca Çar, Edward Grey'in Berlin'in donanma görüşmelerinden haberdar olmasına izin vermeyerek görüşmelerin baltalanmasını da engellediğini büyük bir memnuniyetle ifade etti. Başka konular da ele alındı –Ege adaları sebepli Arnavut-Yunan-Türk gerginliği ve

İtalya politikası– ama Poincaré'nin dediğine göre Çar'ın zihnini en çok meşgul eden şey Avusturya ve onun Saraybosna olaylarından sonra ne yapmayı planladığıydı. Poincaré bu noktada Çar'ın hayli dikkat çekici bir yorum yaptığını yazdı: "Bana mevcut şartlar altında hükümetlerimiz arasındaki ittifakın her zamankinden daha gerekli olduğunu söyledi." Ardından Nikolay kısa süre içinde ayrıldı.[30]

Burada da konu bir kez daha Avusturya'nın muhtemel kışkırtmalarına karşı ittifakın bütünlüğünün korunmasıydı. Peki bunun pratikte karşılığı neydi? İttifakın Avusturya'nın Sırbistan'a saldırması üzerine bir kıta savaşının başlayacağını bile bile duruma müdahale etmesi anlamına mı geliyordu? Poincaré o gün (21 Temmuz) öğleden sonra Viviani ve Paléologue ile birlikte diğer diplomatları ağırladıkları sırada buna üstü kapalı bir cevap verdi. İkinci sırada, ölmekte olan karısının yanından henüz dönmüş olan Avusturya-Macaristan büyükelçisi Fritz Szapáry oturuyordu. Poincaré suikast hakkında birkaç teselli edici söz ettikten sonra Sırbistan hakkında bir haber olup olmadığını sordu. Szapáry, "Soruşturma devam ediyor," diye cevap verdi. Paléologue'un Poincaré'nin buna cevaben söylediklerine dair beyanı Szapáry'ninkiyle örtüşmektedir:

> Elbette ben de bu soruşturmanın sonucunu merakla bekliyorum sayın büyükelçi. Önceki iki soruşturmanın Sırbistan'la ilişkilerinize bir faydası olmadığını hatırlıyorum . . . Siz de hatırlıyor musunuz? Friedjung ve Prochaska olaylarını?[31]

Yabancı bir ülkeyi ziyaret eden bir devlet başkanının üçüncü bir ülkenin büyükelçisine böyle bir şey söylemesi olağandışıydı. Alaycı tonuna ek olarak Avusturya'nın suikast soruşturmasında elde edeceği delilleri daha şimdiden ciddiye almayacağını gösteriyordu. Fransa, Sırbistan hükümetinin Saraybosna suikastıyla herhangi bir alakası olmadığını ilan etmişti ve dolasıyla Belgrad'a yöneltilen herhangi bir talebi de gayrimeşru kabul edecekti. Friedjung ve Prochaska olayları Avusturya'nın şikâyetlerini reddetmek için mazeret olarak kullanılacaktı. Tüm bunların yeterince anlaşılmamış olması ihtimaline karşı Poincaré devam etti:

> Size kati bir şekilde ifade ediyorum ki Sırbistan'ın tüm Avrupa'da bu tür bir eylem karşısında şaşkınlığa uğrayacak dostları bulunmaktadır.[32]

Paléologue aynı sözün daha sert söylendiğini hatırlıyordu:

> Sırbistan'ın Ruslar arasında yakın dostları bulunmaktadır. Ve Rusya, Fransa'nın müttefikidir. Bu durumun korkulacak bir sürü sonucu olabilir![33]

Szapáry'ye göre de cumhurbaşkanı Avusturya'nın eyleminin "barışı tehdit eden" bir durum ortaya çıkaracağını söylemişti. Poincaré'nin kullandığı kelimeler tam olarak ne olursa olsun sadece Szapáry için değil, orada hazır bulunan ve de Robien'ın bildirdiği gibi "Avusturya'yı sevmemeleriyle tanınan" Rusları bile şoka uğratmıştı.[34] Szapáry gönderdiği mektubun sonunda, Fransız cumhurbaşkanının "yabancı bir ülkede misafir olan bir devlet adamına hiç yakışmayan bu rahatsız edici ve neredeyse tehdide varan ihtiyatsızlığının Sazonov'un temkinli ve ölçülü tavrıyla taban tabana zıt" olduğunu söyledi. Genel manzara Poincaré'nin St. Petersburg'a gelmesinin kesinlikle "yatıştırıcı bir etkisinin olmadığını" gösteriyordu.[35]

Szapáry, Sazonov ile Poincaré arasındaki farklılıkları vurgularken Fransa-Rusya ilişkilerinde yeni bir evreye girildiğini belirtmiş oluyordu. O akşam elçilikteki yemekte –cumhurbaşkanı onuruna verilen bir ziyafet– Poincaré, Sazonov'un yanına oturdu. Bunaltıcı sıcakta –salonun havalandırması iyi değildi– Avusturya-Sırbistan ilişkilerini konuştular. Poincaré, Sazonov'u dalgın ve hevessiz görünce şaşırdı. "Zamanlama hiç iyi olmadı," dedi Sazonov, "köylülerimiz hâlâ tarlalarda çalışmakla meşgul."[36] Bu arada daha önemsiz misafirlerin ağırlandığı bitişikteki küçük salonda farklı bir hava hâkimdi. Burada Poincaré'nin maiyetindeki bir albay "gelecek savaşa ve kesin zafere" kadeh kaldırmıştı.[37] Sazonov'un isteksizliği Poincaré'yi hüsrana uğrattı. Paléologue'a "Sazonov'u Avusturya'nın kötü emelleri konusunda uyarıp onu kararlı davranmaya teşvik etmeli ve ona destek sözü vermeliyiz," dedi.[38] Aynı gece daha sonra belediye meclisinin düzenlediği bir resepsiyonda Poincaré imparatorluk yatında, kendisini Viviani ve Paris'ten bu toplantıya katılmak için gelmiş olan İzvolski ile yan yana oturur halde buldu. İzvolski düşünceli görünüyordu; belki de Sazonov'la konuşmuştu. Viviani'nin ise "üzgün ve keyifsiz" bir hali vardı. Yat Peterhof'a doğru sessiz sedasız ilerlerken Poincaré

gökyüzüne baktı ve kendi kendine sordu: "Acaba Avusturya bizimle ilgili neler planlıyor?"[39]

Ertesi gün, 22 Temmuz, daha da zor geçti. Viviani bir ruhsal çöküntü halindeydi. Fransız başbakanının durumu ancak o gün öğle yemeğinde Çar'ın yanına oturduğunda hiçbir sorusuna doğru dürüst cevap verememesi üzerine anlaşıldı. Öğleden sonra davranışları daha da tuhaflaştı. Nikolay ve Poincaré bir askerî bandoyu dinlerlerken Viviani çadırın kenarında oturmuş, kendi kendine konuşup yüksek sesle küfrederek herkesin dikkatini çekiyordu. Paléologue'un onu sakinleştirme çabaları da sonuç vermedi. Poincaré durumu günlüğüne gayet özlü bir şekilde kaydetti: "Viviani'nin durumu gitgide daha acı bir hal alıyor ve herkes bunun farkında. Akşam yemeği mükemmel."[40] Sonunda Viviani'nin bir "karaciğer rahatsızlığı" geçirdiği ve erken ayrılması gerektiği söylendi.

Başbakanın neden bu hale geldiğini kesin olarak bilmemiz imkânsızdır. Belki de bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi Paris'teki gelişmeleri düşünmekten sonunda sinirleri iflas etmişti. Çarşamba günü gelen bir telgrafta Caillaux'nun bazı hassas belgeleri ifşa etme tehdidinde bulunduğu yazıyordu.[41] Ama muhtemelen asıl neden Viviani gibi barışçı bir adamın Fransa-Rusya toplantılarında hâkim olan militan havayı daha fazla kaldıramamış olmasıydı. Robien kesinlikle böyle olduğunu düşünüyordu. Fransız ataşe, Viviani'nin "askerî ruhun tüm bu dışavurumlarına" daha fazla tahammül edemediğini yazdı. De Robien 22 Temmuz'da savaştan başka hiçbir şeyin konuşulmadığını kaydederek, "Sanki dün geceden bu yana hava tamamen değişti," diye yazdı. *France* zırhlısındaki deniz piyadeleri kendisine eve dönerken saldırıya uğrama ihtimallerinden çekindiklerini söylediklerinde güldü ama böyle düşünmeleri iyiye işaret değildi. Poincaré'nin Rusya'daki son günü olan 23 Temmuz'da heyecan zirveye çıktı. Devlet adamları ağırlıklı olarak *Sambre et Meuse* ve *Marche Lorraine*'den oluşan askerî müzikler eşliğinde yürüyen 70.000 Rus askerini izlediler. Asıl dikkat çekici olan askerlerin tören üniformalarını değil, hâkî renkli savaş giysilerini giyiyor olmalarıydı. De Robien bunu savaş isteğinin bir diğer işareti olarak yorumladı.[42]

Poincaré ve Paléologue 22 Temmuz'da ittifak dayanışmasının en ilginç ifadelerinden birine şahit oldular. İmparatorluk Muhafızları Komutanı Grandük Nikolay Nikolayeviç, St. Petersburg'un pek çok

güzel villaya sahip ve Çar'ın yazlık sarayının da bulunduğu bir banliyösü olan Krasnoye Selo'da misafirleri için bir akşam yemeği verdi. Manzara harikaydı: yeni açmış çiçeklerle dolu bir bahçenin kenarındaki yarı açık bir çadırın önünde bulunan üç uzun masa. Fransız büyükelçi geldiğinde onu Nikolay'ın karısı Anastasiya ve onun kız kardeşi (Nikolay'ın kardeşi Pyotr Nikolayeviç'in karısı) Militza karşıladı. İki kız kardeş son derece enerjik ve hırslı bir adam olan Karadağ Kralı Nikola'nın kızlarıydılar. İkisi bir ağızdan şöyle söyledi: "Tarihî öneme sahip günlerden geçtiğimizin farkında mısınız?!

> Yarın askerî bando *Marche Lorriane* ve *Sambre et Meuse*'den başka bir şey çalmayacak. Bugün babamın gönderdiği (önceden belirlenmiş bir kodla yazılmış) bir telgraf elime geçti. Ay sona ermeden savaşa gireceğimizi söylüyor . . . Babam ne büyük bir kahraman! . . . İlyada'ya yaraşır bir adam! Hep yanımda taşıdığım şu küçük kutulara bakın. İçlerinde Lorraine toprağı var. İki yıl önce kocamla Fransa'ya gittiğimde sınırdan aldığım gerçek Lorraine toprağı. Şu gurur tablosuna bakın, devedikenleriyle kaplı. Orada başka çiçeklerin olmasını istemedim. Çünkü onlar Lorraine'e ait! İlhak edilen bölgelerden bazı bitkiler alıp onları buraya getirdim ve kendi bahçeme diktim . . . Militza, sen büyükelçiyle konuşmaya devam et. Ben gidip Çar'ı karşılarken bugünün ne büyük anlam taşıdığını anlat ona . . .[43]

Militza mecazi konuşmuyordu. St. Petersburg'daki Fransız askerî ataşesi General Laguiche'in yazdığı Kasım 1912 tarihli bir mektup, kocası Nancy yakınlarındaki Fransız tatbikatlarına katıldığı sırada grandüşesin Almanların elindeki Lorraine sınırına birini göndererek ondan devedikeni ve toprak almasını istediğini doğruluyordu. Anastasiya, devedikenlerini Rusya'ya getirmiş, onları yine beraberinde getirdiği Lorraine toprağına dikmiş ve daha sonra Fransız-Rus İttifakı'nı simgelemesi için Fransız ve Rus topraklarını karıştırıp bahçıvana da eğer devedikenleri solarsa işini kaybedeceğini söylemişti. Temmuz 1914'te Poincaré'ye gösterdikleri işte bu bahçenin ürünleriydi.[44] Bu abartılı davranışların gerçek siyasi yansımaları vardı; Anastasia'nın kocası ve Çar'ın kuzeninin oğlu Grandük Nikolay bir Panslavistti; II. Nikolay'a Avusturya'nın Belgrad'a kabul edilmesi mümkün olma-

yan talepler dayatması halinde askerî olarak Sırbistan'ın yanında yer alması için baskı yapanlar arasındaydı.

Anastasiya'nın komşularına kehanetlerini anlatmasıyla Karadağ rapsodisi akşam yemeğinde de devam etti: "Bir savaş olacak . . . Avusturya'dan geriye hiçbir şey kalmayacak . . . Alsace ve Lorraine'i geri alacaksınız . . . Ordularımız Berlin'de buluşacak . . . Almanya ortadan kalkacak . . ."[45] vb. Poincaré de prenseslerin eylemlerine yakından tanık oldu. Bale izlerlerken Sazonov'un yanında oturduğu sırada Anastasiya ve Militza gelip dışişleri bakanını Sırbistan'a yeterince destek olmadığı için azarlamaya başladılar. Dışişleri bakanının tavrındaki gevşeklik bir kez daha kendisini göstermiş olsa da Poincaré büyük bir keyifle şunları söyledi: "Gördüğüm kadarıyla Çar'ın kendisi iki grandüşes kadar heyecanlı olmadığı gibi diplomatik açıdan Sırbistan'ı savunmak konusunda Sazonov'dan daha kararlı."[46]

Bu tatsızlıklar ittifak ortaklarının birlikte hareket etme kararı almalarına engel olmadı. 23 Temmuz günü saat 18.00'da –Fransızların ayrılacağı akşam– kendisini biraz toparlamış olan Viviani, Sazonov ile Viyana'daki Rus ve Fransız elçiliklerine gönderilecek talimatlar hususunda fikir birliğine vardı. Büyükelçiler birlikte hareket ederek Avusturya'ya itidal çağrısında bulunacak ve Avusturya'nın Sırbistan'ın onur ve bağımsızlığına zarar verecek bir şey yapmaktan kaçınmasını umduklarını dile getireceklerdi. Bu sözler tabii ki kasıtlı olarak Avusturya'nın vermek üzere olduğu ültimatomun yolunu kesecek şekilde seçilmişti. George Buchanan kendi hükümetinin de benzer bir mesaj göndermesini kabul etti.[47]

O akşam yola çıkılmadan önce *France*'ın güvertesinde verilen akşam yemeğinde, Viviani ve Paléologue arasında basına yapılacak açıklamanın ne olacağı konusunda sembolik önemi büyük bir tartışma yaşandı. Paléologue'un hazırladığı taslakta Sırbistan konusu sadece şu sözlerle ima ediliyordu:

> İki hükümet, Avrupa'daki güç dengesinin korunması söz konusu olduğunda, bilhassa Balkanlarla ilgili olarak, fikir ve menfaatlerinin bire bir aynı olduğunu keşfetmiştir.

Viviani bu ifadeden rahatsızdı. "Bence bizi Rusların Balkan politikasına biraz fazla dâhil ediyor," dedi. Daha hafif bir taslak hazırlandı:

> Cumhurbaşkanının Rusya İmparatoru'nu ziyareti, iki dost ve müttefik ülkeye, Avrupa ve bilhassa Balkanlar'daki güç dengesi ve barışı tehdit eden durumlarla ilgili konularda fikir birliği içinde olduklarını keşfetme imkânı tanımıştır.[48]

Burada örtmece ustalıkla kullanılmıştı. Fakat ihtiyatlı tonuna rağmen bu yeni tebliğ de açıkça Belgrad'a askerî destek verilmesini savunan liberal ve Panslavist Rus basını tarafından kolayca diledikleri yöne çekildi.[49]

Poincaré, akşam yemeğinin gidişatından pek hoşnut kalmadı. Sağanak yağış yüzünden geminin kıç güvertesinde tahsis edilmiş alanda duramamışlardı ve aşçı da pek başarılı değildi; çorba geç gelmişti ve "yemekleri öven olmamıştı". Ama cumhurbaşkanı genel olarak ziyaretin sonuçlarından şikâyetçi değildi. Buraya kararlılık konusunda vaaz vermeye gelmiş ve vaazlarının etkisine tanık olmuştu. Bu noktada kararlılık, Sırbistan'a yönelik bir hamleye misliyle karşılık vermek anlamına geliyordu. Hiçbir kaynakta Poincaré ya da Rus muhataplarının Avusturya-Macaristan'ın suikasttan sonra tepki göstermeye hakkı olduğuna dair bir görüşe yer verdiğini gösteren bir şey yoktur. Yeni politika belirlemeye gerek yoktu; Poincaré sadece 1912 yazında atılan temelin olduğu yerde sapasağlam kalmasını istemişti, hepsi bu. Belki de ziyaret boyunca çevresindeki pek çok kişiden farklı olarak son derece sakin olmasının nedeni buydu. Fransız ve Ruslar arasında geçen pek çok görüşmede zikredilen Balkan senaryosu işte buydu. Rusya azminden bir şey kaybetmediği sürece her şey plana göre ilerleyecekti. Poincaré buna barış politikası diyordu çünkü ona göre Almanya ve Avusturya böylesine yılmaz bir iradenin karşısında geri adım atacaktı. Onlar geri adım atmazsa da kudretli Rusya'nın ve Büyük Britanya gibi bir kara, deniz, ticaret ve sanayi gücünün safında savaşa girmek pek de kötü bir şey değildi.

Tüm bu yaşananları yakından takip eden De Robien pek etkilenmemişti. Ona göre Poincaré kasten, hem başbakan hem de dışişleri bakanı olan Viviani'nin adına hareket edip II. Nikolay'a sözler ve teminatlar vermişti. Gitmeden hemen önce Poincaré, Çar'a tekrar hatırlatmada bulundu: "Bu kez kesinlikle geri adım atmamalıyız."

> Hemen hemen aynı anda [diye anlatıyordu de Robien] Avusturya, Belgrad'a ültimatom verdi. Anlaşılan rakiplerimiz de "geri adım

atmamaya" karar vermişler. İki taraf da blöf yapmanın yeterli olacağına inanıyordu. Oyuncuların hiçbiri sonuna kadar gitmek zorunda kalacağını zannetmedi. Trajik poker oyunu başlamıştı.[50]

Paléologue daha sonra büyük adamların doğasında böyle oyunları oynamanın olduğunu yazacaktı. Cavour incelemesinde "eylem adamları" dediği kişilerin "hem hareketleri geleceği tahmin etmeye dayalı hem de olayların sonuçlarını belirleyip onları yönlendirme ve kontrol etme yeteneğine sahip olan kumarbazlar" olduğunu söyleyecekti.[51]

10
Ültimatom

AVUSTURYA'NIN TALEPLERİ

Poincaré ve Viviani Kronstadt Limanı'na doğru yol alırken Avusturyalılar da Belgrad'a verecekleri ültimatoma son rötuşları yaptılar. Dikkat çekmemek için normal araçlarla seyahat eden Müşterek Bakanlar Kurulu mensupları "Sırbistan'a karşı atılacak diplomatik adımı belirleyebilmek için" 19 Temmuz Pazar günü Berchtold'un dairesinde buluşmak üzere yola çıktılar. Belgrad'a gönderilecek metinle ilgili gayriresmî bir görüşme yapılıp metnin içeriğinin ne olacağına karar verildi. Ültimatomun 23 Temmuz akşamı saat 5'te verilmesi kararlaştırıldı (Poincaré'nin yola çıkmasından sonra varması için daha sonra 6'ya ertelendi). Berchtold, "Atacağımız adımın, Poincaré St. Petersburg'dan ayrılmadan önce duyulması zayıf bir ihtimal," dedi ama Viyana'nın planlarının Roma'ya ulaştığını bildiğinden her geçen dakikanın büyük önem taşıdığının da farkındaydı. Sırp hükümetine cevap vermesi için 48 saat tanınacaktı; eğer tümü Sırbistan tarafından kabul edilmezse ültimatomun süresi 25 Temmuz Cumartesi günü sona erecekti.

Sonra ne olacaktı? Toplantının devamında ültimatom sonrası senaryolar üzerinde duruldu. Conrad, Transilvanya'nın muhtemel bir Rumen saldırısına karşı korunması için gereken birliklerin sevk edileceği konusunda Tisza'yı temin etti. Tisza, Avusturya-Macaristan'ın en başta "Sırbistan aleyhine yayılmak ya da onun topraklarını ilhak etmek gibi bir niyeti olmadığını" mutlaka ilan etmesi gerektiğinde ısrar etti. Macaristan Başbakanı önceki toplantıda olduğu gibi imparatorluğun bünyesine daha fazla öfkeli Slavın katılmasına neden olacak tüm uygulamalara şiddetle karşıydı; Ayrıca Avusturya'nın

toprak ilhakı ihtimalinin Rusya'nın geri adım atmasını imkânsız kılacağına inanıyordu. Bu talep yeni tartışmalara neden oldu. Özellikle Berchtold savaş sonrasında Sırbistan'ın topraklarını küçültmenin Avusturya-Macaristan'a yönelik tehdidin ortadan kaldırılması için elzem olduğunda ısrarlıydı. Tisza geri adım atmadı ve sonunda bir uzlaşmaya vardılar. Viyana resmî olarak bir fetih savaşına girmeye ve Sırbistan'ın topraklarını almaya niyetli olmadığını ilan edecekti. Öte yandan bu durumdan yararlanan devletler, özellikle Bulgaristan, Sırpların kontrolündeki bazı toprakları güvence altına alabilirdi.[1]

Ne bu ne de diğer Avusturya zirvelerinde bugün çıkış stratejisi dediğimiz türden bir şey ortaya konulmadı. Sırbistan sakin bir bölgedeki tek haydut devlet değildi. Komşu Arnavutluk topraklarında istikrarsızlık sürüyordu; Bulgaristan'ın Sırpların kontrolü altındaki Makedon topraklarını aldıktan sonra tekrar Rusya'nın safına geçmesi mümkündü; hem Bulgaristan'ın Makedonya'dan alacağı toprakların karşılığında Romanya'ya ne tür bir taviz verilecekti?[2] Avusturya düşmanı Karacorceviç yerinde mi kalacaktı? Ya da o giderse yerine kim gelecekti? Daha az önemli başka sorular da vardı: eğer Avusturya-Macaristan ilişkileri kesmeye karar verirse Belgrad ve Çetince'deki Avusturya elçilikleri kime devredilecekti, Almanlara mı?[3] Bunların hiçbirinin cevabı bilinmiyordu. Ve bir kez daha, 7 Temmuz'daki toplantıda da Rus müdahalesi ihtimali hemen hemen hiç dikkate alınmadı. Conrad'ın duruma ilişkin yorumları Avusturya'nın Rusların Galiçya'ya yapacağı saldırıyı esas alan R planından ziyade Balkanları esas alan B planına odaklandığını gösteriyordu. Ama yine de hiçbir bakan, Conrad'a eğer Rusya müdahale ederse buna karşı ne yapmayı ya da bir mevzilenme planından diğerine nasıl geçmeyi planladığını sormadı.[4] Avusturyalı siyasi elitlerin aklında sadece Belgrad'la aralarındaki sürtüşme vardı ve diğer meselelere fazla önem vermiyorlardı. Poincaré'nin Szapáry'yi Sırbistan'ın "dostları" olduğu yönünde uyardığı –Fransa ve Rusya'nın Avusturya'nın hamlesine karşı ortak hareket edeceğini gösteren bir ihtar– haberlerinin Viyana'ya erişmesi bile Berchtold'u hareket tarzını değiştirmeye ikna etmedi.[5]

Notayı ve ültimatomu hazırlayan ve nispeten kıdemsiz bir yetkili olan Baron Musulin von Gomirje 1910'dan beri kilise politikası ve Doğu Asya dairelerinde görev yapıyordu. Musulin'e bu görevin verilmesinin nedeni mükemmel üslubuyla tanınmasıydı. Daha sonra Lewis

Namier'ın da diyeceği gibi o "Avrupa tarihinin en büyük felaketlerinden birine yol açacak bir eylemde maşa olarak kullanılan sıradan, dürüst ve akıbetinden habersiz iyi niyetli bir adamdı".[6] Musulin belgeyi kıymetli bir taşı işleyen bir kuyumcu gibi hazırladı.[7] Ültimatomun ön yazısında Bosna ilhakı krizinin ardından Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'a iyi bir komşu olacağına söz verdiği hatırlatılıyordu. Ama bu teminata rağmen Sırp hükümeti kendi sınırları içerisinde "katiller ve caniler vasıtasıyla terör eylemleri gerçekleştirmekte kullanılan yıkıcı hareketlerin" varlığına göz yummaya devam etmişti; burada Saraybosna'dan önce planlanıp gerçekleştirilemeyen bir düzine ya da daha fazla Güney Slav terör komplosuna gönderme yapılıyordu. Sırp hükümeti bu hareketleri bastırmak şöyle dursun "farklı cemiyet ve grupların suç işlemeyi sürdürmelerine ve Sırp halkının monarşi kurumlarına nefretini körüklemelerine" göz yummuştu.[8] Arşidükün katledilmesine dair yürütülen ön soruşturma bunun Belgrad tarafından planlanıp desteklendiğini ve katillerin Bosna'ya geçmesinin sınırdaki Sırp askerleri tarafından sağlandığını açığa çıkarmıştı. Dolayısıyla monarşinin bu tarihe kadar Sırbistan'la olan ilişkilerinde esas aldığı "hoşgörünün" süresi artık dolmuştu. Mektubun sonunda Belgrad hükümetinin tüm ülkede Sırp irredantizmini kınayan beyanatlarda (bunun için metin de gönderilmişti) bulunması isteniyordu.

Beş gün sonra Avusturya Sırbistan'a savaş ilan ettiği zaman tüm büyük devletlere gönderilecek mektuplara temel oluşturacak olan bu mektubun belki de en ilginç tarafı Sırbistan'ı doğrudan Saraybosna'daki cinayetlerden sorumlu tutmamasıdır. Onun yerine çok daha müsamahakâr bir tonda Sırbistan'ı suikasta zemin hazırlayan örgüt ve faaliyetlere göz yummakla suçlamıştır. Kelimelerin böylesine itinayla seçilmesi bir ölçüde Avusturya'nın neleri bilip neleri bilmediğini yansıtıyordu. Viyana'daki dışişleri bakanlığı, Bölüm Danışmanı Dr. Friedrich von Wiesner'i suikastın arka planını ortaya çıkaracak tüm delilleri toplayıp tahlil etmesi için Saraybosna'ya göndermişti. Titiz bir incelemenin ardından 13 Temmuz'da Wiesner bir rapor göndererek Belgrad hükümetinin olaydan sorumlu ya da onunla ilişkili olduğunu gösteren kesin bir delilin bulunmadığını ifade etti.[9] Bu rapor daha sonra Avusturya'nın zaten savaşa niyetli olduğunu ve suikastı bahane olarak kullandığını iddia eden kişiler tarafından delil olarak kullanıldı. Ama o tarihte durum bundan daha karmaşıktı. Wiesner'in daha

sonra Amerikalı tarihçi Bernadotte Everly Schmitt'e açıklayacağı gibi telgrafı "çok yanlış anlaşılmıştı".

> [Wiesner] şahsen o tarihte Sırbistan hükümetinin Saraybosna'daki cinayetle alakası olduğuna ikna olmuştu ama elinde bir mahkemenin kabul edeceği türden bir delil bulunmuyordu. Bu duruma Viyana'ya gittiği zaman açıklık getirmeye karar vermişti.[10]

Avusturyalılar davayı elden geldiğince hukuk kuralları içerisinde yürütmeye niyetli olduklarından Sırp hükümetini doğrudan Saraybosna cinayetiyle itham etmek mümkün olmayacaktı. Gençlerin eğitimi, hazırlığı ve sınırdan geçmesiyle ilgili eldeki deliller sadece devlete yakın bazı örgütlerin işin içinde olduğunu ispat ederdi. Üstelik Avusturyalılar Narodna Odbrana'nın hücrelerden oluşan yapısı içerisinde iz sürerken bağlantıları Sırp devletinin her kademesine sızmış olan Kara El'i gözden kaçırmışlardı. Ne Apis'in bağlantısını tespit edebilmiş ne de Sırp hükümetinin olaydan nasıl önceden haberdar olduğu sorusuna açıklık getirebilmişlerdi. Belki de Biliński, Sırp elçisiyle görüşmesindeki başarısızlığını Berchtold'a bildirmekten çekinmiş ve bu da tüm hikâyenin üzerinin örtülmesine neden olmuştu. Eğer tam bilgiye sahip olsalardı Avusturyalılar kendilerinden daha emin olarak hareket ederlerdi. Şimdilik, Rusya ve Fransa'nın çoktan Avusturya'nın taleplerini reddetmek için bahane olarak kullanmaya başladığı Friedjung davasının neden olduğu rezalet, Saraybosna'daki soruşturmada ortaya çıkan delilleri esas aldığı kesin olan ültimatomun yazarlarını, kelimelerini dikkatle seçmeye zorluyordu.

Ardından ültimatomun on talebi geliyordu. İlk üç maddede irredantist organların ve ürettikleri Avusturya karşıtı propagandanın sindirilmesi yer alıyordu. 4, 6 ve 8. maddelerde Saraybosna cinayetine dâhil olan kişilere karşı eyleme geçilmesi isteniyordu; bunlara ilgili askerî personel ve "28 Haziran'daki komplonun düzenlemesine yardımcı olan" Sırp sınır görevlileri de dâhildi. 7. madde daha belirgindi; hiç gecikilmeden Binbaşı Voya Tankosiç ve Milan Ciganoviç'in tutuklanmasını talep ediyordu. Avusturyalıların bilmediği şey, Tankosiç'in Apis'e yakın bir Kara El mensubu olduğuydu; suikast takımının merkezini oluşturan üç gence görevi veren oydu. Avusturyalılar Ciganoviç'in sadece "Saraybosna soruşturmasında ortaya çıkan delillere göre bir Sırp hükümet görevlisi" olduğunu zannediyorlardı ama Lyuba

Yovanoviç'in daha sonra verdiği ifadeye göre o da hem bir Kara El üyesi hem de Pasiç'e hizmet eden bir ajandı.[11] 9. madde Belgrad'ın "hem Sırbistan'da hem de yurtdışında bulundukları makamlara rağmen üst düzey Sırp yetkililerinin 28 Haziran'da yaşanan cinayeti fırsat bilip kendileriyle yapılan görüşmelerde Avusturya-Macaristan hükümetini hedef alan kabul edilemez beyanatlarda bulunmaları hususunda" Viyana'ya açıklama yapması bekleniyordu. Burada diğerlerine ek olarak Spalaykoviç'in St. Petersburg'daki röportajları kastediliyordu. Ayrıca buradan Avusturya'nın tavrının Sırbistan'ın cinayete olan tepkisinden ne kadar çok etkilendiğini de anlamak mümkündür. 10. madde ise hiç geciktirilmeden gereken adımların atılacağına dair resmî bir açıklamada bulunulmasını talep ediyordu.

En sorunlu olanlar 5. ve 6. maddelerdi. 5. maddede Belgrad hükümetinin "imparatorluğun bütünlüğünü hedef alan yıkıcı hareketle mücadelede Avusturya-Macaristan hükümetiyle işbirliği yapması" isteniyordu. 6. maddeye göre ise suçla ilgili soruşturmaya Avusturya hükümetinin tayin ettiği organlar da dâhil olacaktı. Viyana'da her zaman olduğu gibi bu belgede de pek çok kişinin parmağı vardı ve Avusturya'nın soruşturmaya katılmasından söz edilmesinde ısrar eden kişi de Berchtold olmuştu.[12] Sebebi belliydi: Viyana, kendi gözetimi ya da baskısı olmadan Sırbistan hükümetinin ciddi bir soruşturma yürüteceğine inanmıyordu. Üstelik 28 Haziran'la ültimatom arasında Sırbistan hükümetinin yaptıkları da Avusturyalılara bunun aksini düşünmeleri için bir neden vermemişti.

Bu, çok önceden Sırbistan'ın bağımsızlığıyla uyuşmayacağı Paris ve St. Petersburg tarafından belirtilmiş ve Belgrad'ı daha büyük bir savaşın tetiği haline getirecek bir talepti. Elbette ki bu durumda bir devletin, sınırları içerisinde bir kişinin işlediği suçtan sorumlu tutulup tutulamayacağı sorusu sorulabilir. Ama meseleyi Sırbistan'ın egemenliği bağlamında ele almak durumu biraz değiştirir. Öncelikle mütekabiliyet meselesi vardır. Sırp devleti –en azından onu yöneten devlet adamları– Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayanlar da dâhil olmak üzere tüm Sırpların birleşebilmesi için sorumluluğu üstlenmeyi kabul etmiştir. Bu da imparatorluğun Sırpların çoğunlukta olduğu topraklarındaki hâkimiyetinin kabul edilmediği anlamına gelir. Diğer taraftan Pasiç yönetimindeki Sırp hükümetinin ayrılıkçı örgütler üzerindeki kontrolü de son derece zayıftı. Sırp devleti içe-

risinde gizli örgütlerin yapılanması ve etnik irredantizmin sınırları aşan bağlantıları, Sırbistan ile Avusturya-Macaristan hükümetleri arasında sürtüşmeyi iki egemen devlet arasındaki etkileşim olarak görmeyi güçleştirir. Üstelik günümüzde sahip olduğumuz söz konusu sınır ötesi unsurları takip edip bu tür çatışmaların önüne geçmeyi amaçlayan kurumlar o tarihte mevcut değildi.

Edward Grey, Avusturya'nın ültimatomunu okuduğunda, "Bugüne dek bir devletin diğer bir bağımsız devlete gönderdiği en iddialı belge," dedi; Winston Churchill eşine yazdığı bir mektupta notayı "yazılmış bu tür belgeler arasında en küstah olanı" diye tanımladı.[13] Grey ve Churchill'in neyi kıstas alarak bu lafları ettiğini bilmiyoruz ve Saraybosna cinayetlerinin yarattığı durumun benzersizliği bir kıyaslamayı da güçleştirmektedir. Ama Avusturya'nın gönderdiği ültimatomun çoktan unutulmuş bir barbarlık çağına ait eski bir belge olduğunu düşünmek de abartı olur. Avusturya'nın verdiği nota aslında 1999'un Şubat ve Mart aylarında NATO'nun Sırbistan-Yugoslavya'ya, Rambouillet Anlaşması kapsamında verdiği ve Sırpların Kosova'da NATO kurallarına uymasını talep eden notadan daha yumuşaktı. NATO'nun verdiği ültimatomun içeriği şöyleydi:

> NATO personeli, araçları, gemileri, uçakları ve teçhizatlarıyla eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nin toprakları içerisinde, ilgili hava sahası ve kara suları da dâhil olmak üzere, dilediği gibi hareket etme hakkına sahip olacaktır. Buna konaklama, manevra ve destek, talim ve harekât için ihtiyaç duyulan tüm bölge ve tesislerin kullanımı da dâhildir.[14]

Henry Kissinger, Rambouillet'nin "bombardımanı başlatmak için bir bahane, bir provokasyon" olduğunu söylediğinde şüphesiz haklıydı, çünkü bu şartları en ılımlı Sırp'ın bile kabul etmesi mümkün değildi.[15] Bunun yanında Avusturya'nın talepleri solda sıfır kalırdı.

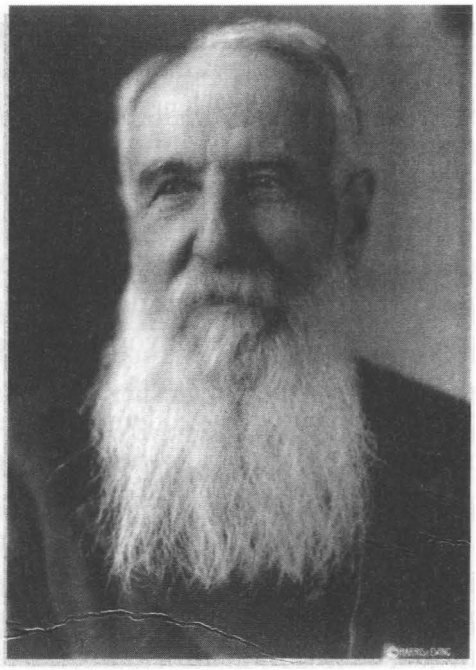
Viyana'nın ültimatomu da zaten Sırpların bunu kabul etmeyeceği varsayımına göre hazırlanmıştı. Bu, iki ülke arasındaki durumu düzeltmek için atılmış bir son dakika adımı değil, Avusturya'nın taviz vermeyeceğinin bir göstergesiydi. Üstelik tıpkı Rambouillet'de olduğu gibi Sırpların tamamen boyun eğmesini istiyordu; maddeleri Avusturya'nın güvenliğini tehdit eden Sırp irredantistleri hedef alıyordu. 5. ve 6. maddeleri ise Sırp devletinin bu konuda işbirliğine yanaşma-

yacağından duyulan haklı endişeyi yansıtıyordu. İngiliz büyükelçisi Dayrell Crackanthorpe'un 16 Temmuz'da Belgrad'daki Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Slavko Gruiç'e işlenen suçla ilgili Sırp devletinin bağımsız bir soruşturma başlatmasının yararlı olacağını söylemesi üzerine, Gruiç'in "Saraybosna soruşturmasında elde edilen bulgular bilinmeden bu yönde adım atılmasının imkânsız olduğu" konusunda ısrar ettiğini de unutmayalım. Gruiç'e göre rapor yayımlandığında Sırp hükümeti "şartların gerektirdiği ve diğer devletlerin de yararlanabileceği türden bir soruşturma için ne gerekiyorsa" yapacaktı. Yetmezmiş gibi Gruiç bir de, "Sırbistan yalnız değildir, Rusya, Sırbistan saldırıya uğrarken boş oturmayacaktır," diye eklemekten geri kalmamıştı.[16] Bu tutarsız ve manasız açıklamalar Sırbistan'ın kendisine dayatılmadığı müddetçe işbirliğine yanaşmayacağını gösteriyordu. 1912'de Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmasını mazur göstermeye çalışan Sırbistan, büyük devletlere yine benzer şekilde durumun zorlama ve işbirliği temelli olduğunu söylemişti. Onlara göre Osmanlıların Makedonya'da reform yapılması taleplerini dikkate almaması onların bu tür reformlara "dışarıdan katılımı" reddettiğini göstermiş, reformları kendi kendilerine yapacaklarını söylemeleri de "tüm dünya" tarafından "derin bir güvensizlikle" karşılanmıştı.[17] Ama 1914'te Belgrad'da bu benzerliği fark eden birinin olduğu şüphelidir.

SIRBİSTAN'IN CEVABI

23 Temmuz sabahı Avusturyalı büyükelçi Baron Giesl, Belgrad'daki Dışişleri Bakanlığı'nı arayarak Viyana'nın o akşam Sırbistan Başbakanı'na "önemli bir mesaj" ileteceğini söyledi. Seçim kampanyasında olan Pasiç, Belgrad dışındaydı; Maliye Bakanı Lazar Paçu onun yerine bakıyordu. Bu haberi alan Paçu derhal Nice'te bulunan Pasiç'i aradı. Bakanın ricalarına rağmen Pasiç başkente dönmeyi reddetti. "Giesl'i benim yerime karşılayın," talimatını verdi. Giesl akşam 6'da bakanlığa geldiğinde (teslim saati bir saat geciktirilmişti) Paçu ve –bakan Fransızca bilmediği için toplantıya katılması istenen– Gruiç tarafından ağırlandı.

Giesl iki sayfalık ve bir de giriş yazısı bulunan ültimatomu başbakan vekili olan Paçu'ya teslim edip tam kırk sekiz saat içerisinde cevap verilmesi gerektiğini söyledi. Eğer bu süre sonunda tatmin edici bir

Nikola Pasiç, 1919

cevap verilmezse Giesl diplomatik ilişkileri keserek tüm elçilik çalışanlarıyla birlikte Viyana'ya dönecekti. Paçu daha zarfı açmadan seçim kampanyasının tüm hızıyla sürdüğünü ve bu nedenle pek çok bakan başkent dışında olduğundan zamanında cevap veremek için gereken kişileri bir araya toplamanın imkânsız olabileceğini söyledi. Giesl buna cevaben, "Demiryolu ve telgraf çağında ve sizinki gibi küçük bir ülkede tüm bakanların geri dönmesi sadece birkaç saat alır," dedi. Ayrıca "bu Sırbistan'ın kendi meselesi olduğundan dikkate alamayacağını" da ekledi.[18] Giesl'in Viyana'ya gönderdiği telgrafın son sözleri şunlardı: "Başka bir şey konuşmadık." Fakat savaştan sonra İtalyan tarihçi Luigi Albertini ile konuşan eski Avusturya elçisi, Paçu'nun tereddüt edip notayı kabul edemeyeceğini söylediğini hatırladı. Giesl de buna cevaben evrakı masanın üzerine bırakacağını ve "Paçu'nun nasıl isterse öyle yapabileceğini" söylemişti.[19]

Giesl gider gitmez Paçu başkentte bulunan tüm bakanları topladı ve hep birlikte metni okudular. İçlerinde en çok şaşıran Paçu olmuştu çünkü aksini gösteren tüm delillere rağmen Almanların Viyana'yı

"Almanya'nın da savaşa girmesine neden olacak bu adımı atmaktan" alıkoyacaklarını düşünüyordu. Bir süre belgeyi sessizce okudular "çünkü hiç kimse ilk fikir beyan eden olmak istemiyordu". İlk söz alan, odada volta atmakta olan Eğitim Bakanı Lyuba Yovanoviç oldu: "Savaşmaktan başka çaremiz kalmadı."[20]

Sonrasında garip bir sessizlik oldu. Belgenin olağanüstü önemi dikkate alındığında orada bulunan herkes Pasiç'in derhal Belgrad'a dönmesi gerektiğini anlamıştı. Pasiç o sabahı Güney Sırbistan'daki Niş'te 14 Ağustos seçimleri için kampanya yapmakla geçirmişti. Bir konuşma yaptıktan sonra başbakan sanki aniden kampanyaya olan tüm ilgisini kaybetti. Kendisiyle birlikte seyahat eden Dışişleri Bakanlığı Siyasi Direktörü Sayinoviç'e, "Biraz dinlensek iyi olacak," dedi. "Selanik'e (1913'te Bükreş Antlaşması'yla Yunanistan'ın olmuştu) gidip birkaç gün kafa dinlemeye ne dersin?" Pasiç ve siyasi direktör onları Selanik trenine götürecek özel araçlarını beklerken bir görevli Pasiç'e, kendisine Belgrad'dan acil bir telefon geldiğini söyledi. Lazar Paçu başkente dönmesi için ona yalvarıyordu ama Pasiç hiç dönme taraftarı değildi. "Lazar'a, Belgrad'a döndüğümüzde cevabımızı vereceğimizi söyledim. Lazar duyduklarına dayanarak bana bunun sıradan bir nota olmadığını söyledi. Ama ben fikrimi değiştirmedim." Bunun üzerine Pasiç ve Sayinoviç, Selanik trenine bindiler. Ancak tren Niş'in elli kilometre güneyindeki Leskofça'ya vardığında başbakan, Veliaht Prens Aleksandar'ın gönderdiği telgraf üzerine dönmeye razı oldu.[21]

Bu tuhaf ama beklenen bir davranıştı. 1903 yazında Kral Aleksandar ve Kraliçe Draga'yı öldürme planları kendisine açıklandığı zaman da Pasiç ailesini de yanına alarak trenle o tarihte Avusturya'nın hâkimiyetinde olan Adriyatik kıyısına gidip orada sonucu beklemişti. 23 Temmuz'da aklında tam olarak ne olduğunu bilmemiz imkânsızdır. Sadece Albertini'nin öne sürdüğü gibi notayı kabul etmenin sorumluluğundan kaçmak istediğini varsayabiliriz. Berchtold bazı gizli kaynaklar vasıtasıyla Pasiç'in notayı alır almaz istifa etmeyi düşündüğünü öğrenmişti.[22] Belki paniğe kapılmıştı, belki de kafasını toplayıp seçenekleri değerlendirmek istiyordu. Seçim kampanyasının gerginliğine bir de modern Sırp tarihinin en büyük krizi eklenince üstündeki baskı tahammül edilmez hale gelmiş olmalıydı. Sebep her ne olursa olsun başbakan fikrini değiştirdi ve Sayinoviçle birlikte 24 Temmuz günü saat 5.00'da Belgrad'a döndü.

Sırplar ültimatoma derhal cevap vermediler. 23 Temmuz akşamı, Pasiç hâlâ Belgrad yolundayken Paçu Sırp elçiliğine bir genelge göndererek Avusturya'nın verdiği notadaki şartların "hiçbir Sırp hükümeti tarafından bütünüyle kabul edilmesinin mümkün olmadığını" açıkladı. Paçu, Hartvig'in ölümünden sonra Rus büyükelçiliğinin başına geçen maslahatgüzar Strandman'ı ziyaret ettiğinde de aynısını tekrarladı. Paçu'nun gitmesinin ardından Prens Aleksandar gelerek kriz hakkında Strandman ile görüştü. O da ültimatomun "kendisine en ufak bir saygısı olan hiçbir hükümet" tarafından kabul edilemeyeceğini söyleyerek tüm kalpleriyle "Sırbistan'ı kurtarabilecek tek kişi olan Çar'a" umutlarını bağladıklarını söyledi. Ertesi sabah erken saatlerde Strandman'ı ziyaret etme sırası Pasiç'e gelmişti. Başbakana göre Sırbistan notaya kabul veya ret cevabı vermeyip süresini uzatmak için elinden geleni yapmalıydı. Sırbistan'ın özgürlüğünün teminat altına alınması için büyük devletlere başvurabilirdi. Ama Pasiç şunu da eklemekten geri durmadı: "Eğer savaş kaçınılmaz olursa savaşırız."[23]

Buradan Sırp siyasi liderlerinin neredeyse tümümün Sırbistan'ın direnmesi ve gerekirse savaşa girmesi gerektiği görüşünde olduğunu anlayabiliriz. Ama tüm bunları aktaran kişi Strandman'dı. Belgrad'da hazır bulunan bakanlar, Rus desteğini kazanmak için ültimatomun kabul edilmesinin imkânsızlığı üzerinde durmuş olabilirler. Diğer tanıklar ise Sırp devlet adamlarının Avusturya saldırısı ihtimali karşısında büyük telaşa kapıldıklarını ve notayı kabul etmekten başka çare görmediklerini söylemektedir.[24] Ekim 1913'te Arnavutluk meselesinde Avusturya ültimatom verdiği zaman Sazonov'un Sırplara geri adım atmalarını tavsiye etmesi henüz unutulmadığından bu krizde de Rusya'nın Sırbistan'ı destekleyip desteklemeyeceğinden emin değildiler. Fransa'nın tavrını tahmin etmek de mümkün değildi, çünkü önemli Fransız devlet adamları Rusya'dan dönüş yolculuğundaydılar ve bir süredir aşırı stresli olduğu bilinen Fransız elçisi Descos, sonunda sinirleri iflas ettiğinden Paris'e geri çağrılmıştı. Yerine tayin edilen kişi de henüz gelmemişti.

23 Temmuz gecesinde Paçu tarafından toplanan kabinede bir karara varılamadı ve ertesi sabah Pasiç'in dönmesinden sonra da sorun çözülmeden kaldı. Pasiç sadece Rusların tavrı belli olana kadar kesin bir cevap vermemekte karar kılmıştı. Üstelik Strandman'la yapılan ve St. Petersburg'a bildirildiğine şüphe olmayan görüşmelerde açıkça iki

resmî talepte bulunulmuştu. Pasiç, Spalaykoviç'e telgraf göndererek ondan Rus hükümetinin görüşünü bildirmesini istedi. Aynı gün Veliaht Prens Aleksandar, Çar'a bir telgraf göndererek "Sırbistan'ın kendisini savunmayacağını" ve hükümetin "Majesteleri'nin [Rus Çarı] tavsiye etmesi halinde" ültimatomun şartlarını kabul etmeye hazır olduğunu söyledi.[25] İtalyan tarihçi Luciano Magrini önemli Sırp devlet adamları ve diğer tanıklarla yaptığı röportajlar sonucunda Belgrad hükümetinin ültimatomu kabul edip savaştan uzak durmaya niyetli olduğu hükmüne vardı. "İçinde bulunduğu durum dikkate alındığında Sırbistan'dan bu korkunç tehdide boyun eğmesinden başka bir şey beklenemezdi."[26] Pasiç, 25 Temmuz'da Sırp elçiliklerine telgraf çekip Belgrad'ın "tüm şartlarda uzlaşmaya açık" ve Viyana'yı "tamamen tatmin edecek" bir cevap gönderme niyetinde olduğunu söylediğinde kesin olarak pes etmiş görünüyordu.[27] Bu iki gün önce Paçu'nun gönderdiği ve çok daha katı olan genelgeyle kıyaslandığında büyük bir geri adım sayılırdı. Crackanthorpe 25 Temmuz günü öğleden sonra Grey'e gönderdiği telgrafta Sırpların 5. ve 6. maddeleri bile kabul edip karma bir komisyon kurulmasına razı olacaklarını söyledi. "Tek şartları, bu komisyonun uluslararası kurallara uygunluğunun kanıtlanmasıydı."[28]

Sırplara tekrar güven kazandıran, Rusların verdiği teminat oldu. 23 Temmuz saat 8.30 civarında, bir gece önce Spalaykoviç'in göndermiş olduğu ve Poincaré ile yaptığı görüşmeyi anlatan bir telgraf geldi. Fransa Cumhurbaşkanı, Sırp elçisine Belgrad'dan bir haber gelip gelmediğini sormuştu. Spalaykoviç durumun çok kötü olduğunu söyleyince Poincaré'nin cevabı şu oldu: "Durumu düzeltmeniz için size yardım edeceğiz."[29] Bu cesaret vericiydi ama çok güvenilir değildi. 24 Temmuz gece yarısında Belgrad'a "cesur bir kararın" alınmak üzere olduğunu bildiren bir telgraf daha geldi.[30]

Spalaykoviç'in gönderdikleri içinde en büyük öneme sahip olan iki telgraf 24-25 Temmuz gecesi geldi. Gelen telgraflarda 24 Temmuz akşamı saat 7'den önce Sazonov'la yapılan görüşme anlatılıyordu ve bu görüşmede Rus dışişleri bakanı, Sırp elçisine o gün öğleden sonra üçte toplanan Bakanlar Kurulu'ndan çıkan sonuçları aktarmıştı. Spalaykoviç ilk telgrafta Rus dışişleri bakanının Avusturya'nın ültimatomunu "nefretle kınadığını" ve bir devletin bu şartları kabulünün "intihardan farksız" olduğunu söylemişti. Sazonov, Spalaykoviç'i "Rusya'nın desteğine resmî açıklamaya gerek olmadan güvenebile-

cekleri" konusunda temin ediyordu. Ama bu yardımın türüne dair bir açıklama yapmamıştı çünkü bu tür meselelere ancak "Fransa ile müzakere edildikten sonra Çar karar verebilirdi". Bu zaman zarfında Sırbistan gereksiz tahriklerden kaçınmalıydı. Eğer ülke saldırıya uğrar ve kendini savunamazsa ilk yapması gereken silahlı kuvvetlerini ülkenin güneydoğusuna çekmesiydi.[31] Amaç Avusturya'nın işgalini kabul etmek değil, sonraki bir harekâtta kullanabilmek için Sırp ordusunun imhasını engellemekti. 25 Temmuz gecesi saat 1.40'ta gönderilen o geceki ikinci telgrafta Rusya Bakanlar Kurulu'nun "enerjik adımlar atmaya ve hatta seferberlik ilan etmeye" karar verdiği belirtildi ve "Sırbistan'ın Rusya'nın himayesi altında olduğuna dair bir beyanname hazırlamakla meşgul oldukları" bildirildi.[32]

25 Temmuz akşamı saat 8'de Spalaykoviç bir telgraf daha göndererek Çar'ın Çarskoye Selo'daki malikânesinden yeni dönen Sırp askerî ataşesi ile konuştuğunu bildirdi. Ataşe, Rus Genelkurmay Başkanı'yla da görüşmüştü ve Spalaykoviç'e, Askerî Şûra'nın "teyakkuza geçtiğini" ve "Sırbistan'ı korumak için sonuna kadar gitmeye hazır olduğunu" söylemişti. Bilhassa Çar kararlılığıyla herkesi şaşırtmıştı. Üstelik tam Sırbistan'a cevap vermesi için tanınan sürenin sona erdiği saat 18.00'da Rusya'daki tüm son sınıf harp okulu öğrencileri subay rütbesine terfi ettirilmişti; bu, genel seferberliğin açık bir işaretiydi. "Çar ve hükümetinin sergilediği duruş tüm kesimlerde sevinç ve kararlılıkla karşılanıyor," diye yazmıştı Spalaykoviç.[33] Gönderilen diğer telgraflarda askerî hazırlıklara çoktan başlandığı, yöneticilerle halk arasında "gurur ve fedakârlık duygusunun hâkim olduğu" ve Londra'dan gelen İngiliz donanmasının teyakkuza geçtiği haberlerinin büyük heyecana neden olduğu vurgulanıyordu.[34]

Belgrad'daki teslimiyetçi hava muhtemelen Rusya'dan gelen haberlere bağlı olarak dağıldı ve bakanları savaştan kaçınmak için ültimatomu kabul etme fikrinden vazgeçirdi.[35] Spalaykoviç'in, Sazonov'un müphem teminatını bildiren 24 Temmuz tarihli telgrafı 25 Temmuz'da iki parça halinde geldi (ilki 4.17'de, ikincisi de 10.00'da). Rusya'nın seferberliğini haber veren telgraf da aynı gün saat 11.30'da Belgrad'a ulaştı. Böylece Sırp bakanları Avusturya notasına cevap yazacak zamanı bulabildiler.[36]

Havadaki tüm bu değişime rağmen Sırp bakanlar Sırbistan'ın egemenliğinden taviz vermeden mümkün olduğunca işbirliğine açık

olduklarını gösterebilmek için Viyana'ya gönderecekleri cevabı hazırlarken çok uğraştılar. O tarihte Belgrad'da bulunan bakanlardan Pasiç ve Lyuba Yovanoviç'e ek olarak içişleri, ekonomi ve adalet bakanları Stoyan Protiç, Velizar Yankoviç ve Marko Durisiç'in de bu metnin hazırlanmasında payı oldu. Dışişleri Bakanı Slavko Gruiç ileride Luigi Albertini'ye cevabın verilmesinden önce yaşanan telaşı anlatacaktı. 25 Temmuz Cumartesi günü öğleden sonrayı bakanlar hiç durmadan farklı taslaklar hazırlayarak ve metne bir şeyler ekleyip çıkararak geçirdi. Son halinde bile o kadar çok düzeltme ve karalama vardı ki metin neredeyse okunamaz haldeydi.

> Nihayet saat 16.00'dan sonra son halini alan cevap metni daktiloya çekilmeye başlandı. Ama sekreter tecrübesiz ve fazlasıyla gergin olduğundan ve daktiloda bir sürü sorun yaşadığından metin elle yazıldı ve daha sonra nüshaları hazırlandı. Son yarım saatte gerginlik had safhaya ulaştı. Cevabın bazı yerlerinde kalemle düzeltmeler yapıldı. Bir cümlenin tümü parantez içine alındı ve üzeri çizilerek okunmaz hale getirildi. Saat 17.45'te Gruiç metni bir zarf içerisinde Pasiç'e teslim etti.[37]

Pasiç, Gruiç ya da başka bir astının belgeyi Baron Giesl'e vereceğini düşünmüş olsa da gönüllü çıkmadığını görünce, "Pekâlâ kendim götürürüm," dedi. Merdivenlerden inip Giesl'i görmeye giderken bakanlar ve diğer yetkililer, Sırp hükümetinin yaklaşan çatışmaya hazırlık olarak taşındığı Niş'e giden trene yetişmek için koşturmaya başladılar.

Sırpların cevabı biraz karışık görünse de diplomatik kelime oyunları bakımından bir şaheserdi. Avusturya ültimatomunu hazırlayan Baron Musulin belgeyi "diplomatik yeteneğin en nadide örneği" olarak tarif etti.[38] Belge, bir özgüven gösterisiyle başlıyordu. Sırp hükümetinin Balkan Savaşları sırasında ılımlı ve barışçı bir tavır takındığını iddia ediyordu. İşin doğrusu "Avrupa'da bugün sürmekte olan barışın nedeni Sırbistan ve onun fedakârlıklarıydı". O nedenle cevabı hazırlayanlar bu metnin iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları sona erdireceğinden emindiler. Bireylerin faaliyetlerinden hükümetler sorumlu tutulamayacağı gibi basın ve "cemiyetlerin barışçı faaliyetleri" doğrudan kontrol edilemeyeceği için Viyana'nın suçlamaları şaşkınlık ve üzüntü yaratmıştı.[39]

Maddelere tek tek verdikleri cevaplarda ise metnin yazarları kabul, şartlı kabul, kaçınma ve reddetmeden oluşan bir karışım sunmuşlardı. Avusturya-Macaristan'ın dağılmasını ve topraklarının ilhakını hedef alan tüm propagandaların kınanması gerektiğinde hemfikirdiler (ama bundan bahsederken sanki böyle bir şey aslında hiç yokmuş gibi bir üslup kullanmışlardı). Ayrılıkçı örgütlerin sindirilmesi meselesine gelince, cevapta Sırp hükümetinin elinde Narodna Odbrana ve benzeri örgütlerin suç işlediğine dair hiçbir delil bulunmadığı bildiriliyordu. Ama yine de "faaliyetlerini Avusturya-Macaristan'a yönlendirmiş olmaları mümkün olan" Narodna Odbrana ve diğer üç örgütün kapatılmasına razı olundu. 3. maddede "imparatorluk bir propagandanın olduğunu ispat eder etmez" Sırp eğitim sisteminden Avusturya karşıtı propagandanın memnuniyetle kaldırılacağı söyleniyordu. 4. maddede şüpheli askerî personelin görevden alınması kabul ediliyor ama yine ancak Avusturya-Macaristan hükümeti kişilerin adlarını ve suçlarını bildirirse bunun yapılacağı söyleniyordu. Avusturya-Sırbistan ortak komisyonunun kurulması meselesine gelince, 5. maddede Sırp hükümetinin bu talebin maksadını "tam olarak anlamadığı" ve "uluslararası hukuk, ceza kanunu ve iyi bir komşu olmanın gereği olarak" böyle bir işbirliğinden kaçınmayacağı belirtildi. 6. madde (zanlıların yargılanmasına Avusturyalı yetkililerin de iştirak etmesi) Sırp anayasasına aykırı olduğu gerekçesiyle reddedildi. Bu, Sırbistan'ın egemenliğini zedeleyen bir hususta ve Sazonov bu konuda taviz vermemelerini istemişti. Tankosiç ve Ciganoviç'in tutuklanmasını isteyen 7. maddeye karşılık olarak Sırp hükümeti "notanın teslim edildiği günün akşamı" Tankosiç'in zaten tutuklandığını bildiriyordu; "Ciganoviç'i tutuklamak ise henüz mümkün olmamıştı". Burada da bir kez daha Avusturya hükümetine ileride yapılacak soruşturmalar için isnat edilen suçun ve buna dair delilin ne olduğu soruluyordu. Bu bir ölçüde dolambaçlı bir cevaptı. Ciganoviç'in ismi Saraybosna soruşturmasında geçer geçmez Belgrad Emniyet Müdürü onu özel bir görevle başkentten uzaklaştırmış ve bu zaman zarfında Milan Ciganoviç adında birinin var olduğunu inkâr etmişti.[40] Cevap metni, 8. ve 10. maddelerde şart koşulduğu üzere kanuna aykırı hareket ettikleri öğrenilen tüm sınır görevlilerinin yargılanmasını ve alınan tedbirler hakkında Avusturya-Macaristan hükümetine bilgi verilmesini kabul ediyordu. Ama Avusturya hükümetinin Sırp yetkililerinin suikastı takip

eden günlerde yaptıkları hasmane yorumlar hakkında bir açıklama beklediğinin belirtildiği 9. maddeye yine kaçamak bir cevap verilmişti: Eğer Avusturya hükümeti "bu ifadelerdeki söz konusu kısımları kendilerine bildirir ve o yetkililer tarafından söylendiklerini ispat ederse" Sırp hükümeti "memnuniyetle" bir açıklamada bulunurdu.[41]

Musulin'in bu belge karşısındaki hayranlığına hak vermemek elde değildir. Genel olarak iddia edildiği gibi bu cevapla Avusturya'nın bütün taleplerinin kabul edildiği düşüncesi yanıltıcıdır. Bu Sırbistan'ın düşmanı için değil, dostları için hazırlanmış bir belgeydi. Avusturyalılara hemen hemen hiçbir şey sunmuyordu.[42] Üstelik Sırbistan'ın suç ortaklığını soruşturma işini tümüyle Avusturya'nın üzerine yıkarken karşılığında elde edilen ipuçlarının araştırılması için işbirliği teklifinde de bulunmuyordu. Cevap metni bu bakımdan Sırbistan yetkililerinin 28 Haziran'dan beri izlediği politikanın devamı niteliğindeydi. Sırbistan'ın herhangi bir şekilde olayla ilişkili olduğunu açıkça reddediyor ve böyle bir ilişkinin ispat edilmesini mümkün kılacak her türden inisiyatife ortak olmaktan uzak duruyordu. Maddelere verilen cevaplar Avusturyalılarla irredantist propaganda ya da subay ve yetkililerin yıkıcı faaliyetleri hakkında uzun, çekişmeli ve bir sonuca varmayacak müzakerelerin başlamasına neden olacaktı. "Uluslararası hukuktan" bahsedilmesi propaganda açısından önem taşısa da bir anlam ifade etmiyordu, çünkü o tarihte bu tür davalarla ilgilenecek ve bağlayıcı kararlar alabilecek yetkiye sahip bir kurum yoktu. Yine de metin gayet başarılı bir şekilde, kabul edilemez ve hakaretamiz talepler karşısında şaşkına dönmüş bir devlet adamının ağzından yazılmıştı. Bu, Sırp dışişleri politikasının her kademesine sızmış olan Sırp birliği görüşüyle tüm bağlarını kesmiş ölçülü ve anayasaya saygılı bir Sırp devlet adamının sesiydi. Bu da doğal olarak Sırbistan'ın dostlarını böylesi bir boyun eğme karşısında Viyana'nın harekete geçmek için hiçbir makul sebebi olmadığına ikna etmeye yetiyordu.

Aslında bu, çoğu maddenin üstü kapalı olarak reddedilmesiydi. Bu noktada zaten irredantist örgütleri kapatmayı reddetmesiyle krizin bu seviyeye ulaşmasına neden olan Pasiç'in başka çaresi olup olmadığı da sorulabilir. Başbakanın 28 Haziran'dan sonraki pasifliği için pek çok neden sıralanmıştır: askerî kesim ve Kara El örgütü ile kısa süre önce girdiği mücadele yüzünden makamının sallantıda olması, tehlikeli Sırp siyasetinde geçirdiği otuz yıl içerisinde edindiği gizlilik

ve ketumluk alışkanlığı ve Pasiç ve meslektaşlarının geleneksel olarak irredantist hareketleri desteklemeleri. Bunlara ek olarak Pasiç'in tam teşekküllü bir soruşturmadan çekinmek için de haklı nedenleri vardı çünkü bu, Sırp seçkinlerine uzanan pek çok bağlantıyı açığa çıkarabilirdi. Apis'in tezgâhlarından herhangi birinin ortaya çıkması en hafif tabirle Belgrad'ın davasına büyük zarar verebilirdi. Ama daha da endişe verici olanı Avusturyalıların şüpheliler listesinde olan ikili ajan Ciganoviç'in bulunup sorguya çekilmesi ihtimaliydi, çünkü –her ne kadar 7 Temmuz'da *Az Est* (Akşam) gazetesine verdiği demeçte kesinlikle yalanlamış olsa da– Pasiç ve arkadaşlarının olaydan önceden haberi olduğu ortaya çıkabilirdi. Bir açıdan Avusturyalılar belki de gerçekten imkânsızı istemişlerdi, çünkü Sırp devleti ile yayılmacı ve irredantist Sırp örgütleri ayrılmaz bir bütündü, bir madalyonun iki yüzü gibiydiler. Belgrad'daki Savaş Bakanlığı binasının giriş salonunda Sırbistan haritası ve onun önünde de kalkanı üzerinde "kurtarılacak vilayetlerin" yazılı olduğu bir kadın heykeli duruyordu. Bosna-Hersek, Voyvodina ve Dalmaçya bu vilayetlerden bazılarıydı.[43]

Giesl cevabı almadan önce bile kabulün şartsız olmayacağını tahmin etmişti. O gün öğleden sonra üçte Sırbistan seferberlik ilan etti, şehir garnizonu büyük bir gürültüyle kışladan çıkıp şehre hâkim tepelerde mevzilendi, merkez bankası ve resmî arşiv Belgrad dışına taşındı ve diplomatlar da devlet adamlarıyla birlikte Niş'e gitmek için hazırlıklara başladı. Ayrıca cevap metnini hazırlayan bakanların birinden gizli bir ikaz da gelmişti.[45] Sürenin sona ermesinden beş dakika önce, 25 Temmuz Cumartesi günü saat 17.55'te Pasiç, Avusturya elçiliğine gelerek metni teslim edip bozuk bir Almancayla (Fransızca bilmiyordu) şunları söyledi: "Taleplerinizin bir kısmını kabul ettik [. . .] Kalanları içinse bir Avusturyalı general olarak sizin sadakat ve haysiyetinize güveniyoruz." Sonra elçilikten ayrıldı. Giesl metne bir göz attı, kusurlu olduğunu gördü ve önceden yazılmış olan, Başbakan ve diğer bakanların Belgrad'dan ayrıldığını söyleyen bir mektubu gönderdi. Avusturya-Macaristan vatandaşlarının mülklerinin güvenliği Alman elçiliğine emanet edildi, şifreler kilitli odalardan alınıp yakıldı ve –önceden hazırlanmış– bavullar kapıda bekleyen arabalara taşındı. Saat 18.30'da Giesl, karısı ve elçilik çalışanları Belgrad'dan ayrılan trene binmişlerdi. On dakika sonra Avusturya sınırını geçtiler.

Bu savaş mı demekti? Berchtold 24 Temmuz'da Londra'daki Mensdorff'a gönderdiği bir telgrafta ondan Edward Grey'e, Avusturya'nın verdiği notanın resmî bir ültimatom değil, "zaman sınırlı bir diplomatik ihtar" olduğunu ve bunun tatmin edici bir şekilde sonuçlanmamasının da diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve ordunun teyakkuza geçmesi anlamına geleceğini söylemesini istedi. Ama savaş hâlâ kaçınılmaz değildi. Berchtold şöyle devam etti: "Eğer Sırbistan askerî hazırlıklarımız karşısında geri adım atmayı kabul ederse Avusturya'nın masraflarının karşılanması için kendisinden tazminat talep edilebilir."[46] Ertesi gün Berchtold imparatorla görüşmek için Bad Ischl'e giderken, Viyana'daki Birinci Daire Şefi Kont Macchio'nun gönderdiği telgraf Lambach'ta eline geçti. Macchio telgrafta Viyana'daki Rus maslahatgüzarı Kudaşçev'in ültimatomun süresinin uzatılması için resmî bir başvuruda bulunduğunu ifade ediyordu. Berchtold buna cevaben sürenin uzatılmasının imkânsız olduğunu, ama sürenin sona ermesinden sonra bile Sırbistan'ın Avusturya'nın taleplerini kabul ederek savaştan kaçınmasının mümkün olduğunu bildirdi.[47] Albertini'ye göre bu sözler belki anlık bir sinir bozukluğunu yansıtıyordu;[48] belki de sadece zaman kazanmaya çalışıyorlardı. Avusturyalıların gerektiği zaman askerî açıdan hazır olmamak konusunda ne kadar endişeli olduklarını görmüştük.

Geriye dönüp baktığımızda artık bu son dakika manevralarına yer kalmadığını görebiliyoruz. 26 ve 27 Temmuz'da Spalaykoviç'e Rusların 170.000 kişilik bir orduyu seferber ettiği ve "Sırbistan'a saldırır saldırmaz Avusturya'ya tüm gücüyle yüklenmeye hazır olduğu" yönünde mutluluk verici haberler ulaştı. Spalaykoviç'in 26 Temmuz tarihli mesajına göre Çar, Sırpların "aslanlar gibi" savaşacağına inanıyordu, hatta Avusturya'yı tek başlarına mağlup etmeleri bile mümkün olabilirdi. Almanya'nın tavrı ise hâlâ meçhuldü ama Almanlar savaşa girmeyecek olsalar bile Çar "Avusturya-Macaristan'ın parçalanmasının" gündeme gelme ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyordu, aksi takdirde Ruslar, "Fransız askerî planlarını uygulayacaklar ve böylece Almanya'ya karşı zafer kazanılması kesinleşecekti".[49]

Sırbistan Dışişleri Bakanlığı eski siyasi direktörü olan Spalaykoviç öyle heyecanlandı ki uygulanacak bir politika teklif etmeye bile kalkıştı: "Bence bu bize tüm Sırp topraklarının birleştirilmesi için mükemmel bir fırsat sunuyor. O yüzden Avusturya-Macaristan'ın bize

saldırması aslında iyi bir şey. Eğer öyle olursa, Tanrı adına, ileri!" St. Petersburg'dan gelen bu haberler Sırbistan'ın moralini daha da yükseltti. Artık Avusturya'nın taleplerini son dakikada kabul etmek gibi bir şey söz konusu değildi. Pasiç uzun zamandır Sırbistan'ın birliğini barış döneminde sağlamanın imkânsız olduğuna inanıyordu. Birlik ancak büyük bir savaş içerisinde ve büyük devletlerin yardımıyla sağlanabilirdi. Aslında böyle bir planları hiç olmamıştı; bu sadece hayal edilen bir gelecekti ve şimdi de uygun zaman gelmiş gibi görünüyordu. Ciddi çatışmaların başlamasına daha iki hafta vardı ama savaşa giden yolun ucu çoktan görünmüştü. Sırbistan için artık geri dönüş yoktu.

BİR "YEREL SAVAŞ" BAŞLIYOR

28 Temmuz 1914 sabahı İmparator Franz Joseph, Bad Ischl'deki villasında Sırbistan'a savaş ilanı metnini devekuşu tüyünden kalemiyle imzaladı. Önünde ölen karısının beyaz mermerden büstü duruyordu. Sağ kolunun yanında son teknoloji ürünü, ahşap bir taban üzerine bronzdan yapılma ve fişi prize takılı bir elektrikli çakmak vardı. Metin, 1866'da Avusturya'nın Prusya'ya savaş ilan ederken kullandığı formata uyuyordu:

> Halklarıma! En büyük temennim Tanrı'nın kalan günlerimi barışa hizmet ederek ve halkımı savaşın zahmetlerinden koruyarak geçirmemi nasip etmesi olmuştu. Ama takdiri ilahi aksi yönde tecelli etti. Sinsi düşmanımızın entrikaları beni monarşinin haysiyetini, güçlü bir devlet olarak itibarını, konumunu ve sahip olduklarını korumak için uzun yıllardır süregelen barışın ardından tekrar kılıcıma davranmak zorunda bıraktı.[50]

Bu tarihe kadar Belgrad büyük oranda tahliye edilmiş bir şehirdi. Eli silah tutan tüm erkekler silah altına alınmış, aileleri de ülkenin iç kesimlerindeki akrabalarının yanına sığınmışlardı. Yabancıların da çoğu ülkeyi terk etmişti. 28 Temmuz günü saat 14.00'da savaşın başlamak üzere olduğu haberi bir anda tüm şehre yayıldı. Gazetelerin ilave baskıları bile dükkânlara gelir gelmez satıldı.[51] Gün sona ermeden Tuna Nehri'nde cephane ve mayın taşıyan iki Sırp buharlı gemisine Avusturyalılar el koydular. Gece saat biri biraz geçerken Sırp

birlikleri Semlin ve Belgrad arasındaki Sava Nehri üzerinde bulunan köprüyü havaya uçurdu. Avusturya gambotları ateş açtı ve kısa bir çatışmanın ardından Sırp birlikleri çekildi.

Sonunda savaşın ilan edildiği haberi elli sekiz yaşındaki Sigmund Freud'u sevince boğdu: "Otuz yıldır ilk kez kendimi bir Avusturyalı gibi hissediyorum ve durumu pek ümit verici görünmeyen bu imparatorluğa bir şans daha vermeye hazırım. Tüm libidomu Avusturya-Macaristan'a adadım."[52]

11
Uyarı Atışları

KARARLILIK SÜRÜYOR

Dört gün süren kabul törenleri, askerî teftişler, nutuklar, akşam yemekleri ve kadeh kaldırmaların ardından Maurice Paléologue'un biraz dinlenmeye ihtiyacı vardı. 23 Temmuz akşamı *France* zırhlısına binen Poincaré'yi yolcu ettikten sonra uşağına kendisini sabaha kadar uyandırmamasını tembih etti. Ama bu mümkün olmayacaktı. Saat yedide gelen acil bir telefonla Avusturya'nın ültimatom verdiğini haber aldı. Büyükelçi hâlâ yatağında yarı uyur haldeyken bilgiler zihninde belirmeye başladı:

> Olay bana gerçek dışı olduğu kadar kesin, hayal ürünü olduğu kadar da sahici gelmişti. Sanki Çar'la dünkü konuşmama devam ediyor, teorilerimi ve tahminlerimi sunuyordum. Aynı zamanda bir emrivakiyle karşı karşıya olduğuma dair güçlü, olumlu ve belirgin bir hisse kapılmıştım.[1]

Paléologue öğle yemeği randevusunu iptal edip onun yerine Fransa Büyükelçiliği'nde Dışişleri Bakanı Sazonov ve İngiliz büyükelçisi Sör George Buchanan ile görüştü.[2] Anılarında yazdığına göre bir gece önce cumhurbaşkanı ile Çar kadeh tokuşturmuş ve İtilaf Devletleri'nin "geri adım atmaması" yönündeki görüşlerini tekrarlamışlardı. Sazonov afallayarak, "Ama bu politikanın sonu savaş olmaz mı?"diye sordu. Paléologue, kararlılığın ancak "Cermen devletleri doğu üzerinde tahakküm kurmak için güç kullanmaya" *zaten* karar vermişse savaşa yol açacağını söyledi (burada Fransız büyükelçi, temmuzun

ikinci haftasında Bethmann'ın Riezler'e karşı kullandığı argümanın aynısını kullanmıştı).

Sazonov'un Paléologue'un anlattığı kadar uysal olup olmadığı şüphelidir: George Buchanan'ın aynı konuşmaya dair kaleme aldığı mektupta öne çıkan kişi Sazonov'du ve "Rusya'nın derhal seferberlik ilan etmeye hazır olması" gerektiğini söylüyordu.[3] Kim ne söylemiş olursa olsun üçü de Avusturya'nın Belgrad'a nota vermesinin neden olduğu duruma en sert şekilde tepki vermişti. Sazonov ve Paléologue işbirliği yaparak Buchanan'ı hükümete, intihardan farksız olan tarafsızlık politikasını terk etmesi için baskı yapmaya ikna etmişlerdi. Buchanan, Grey'e "Alman kibrine karşı direnç" gösterdikleri mesajını vermeye kararlıydı.[4] Öğleden sonra büyükelçi ile konuşan Kont de Robien da şaşkındı. "Bu rahatsız edici öğle yemeğinde hepsi birbirini kışkırtıp durdu," dedi. "Özellikle Paléologue coşmuştu ve Poincaré ile konuşmaları hakkında böbürlenip duruyordu."[5]

Aslında Sazonov'un Paléologue ya da başka biri tarafından ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. Fransız elçiliğindeki öğle yemeğinden önce bile Avusturya büyükelçisini azarlama şekli onun durumu nasıl gördüğünü ve nasıl tepki vermeyi düşündüğünü gösteriyordu. Fritz Szapáry'den sonra bu tür durumlarda âdet olduğu üzere Sazonov Avusturya'nın notasını yüksek sesle okudu ve şöyle gürledi: "Bunun ne olduğunun farkındayım. Sırbistan'a savaş ilan etmek istiyorsunuz! Alman gazeteleri sizi tahrik edip duruyor. Avrupa'yı ateşe vereceksiniz. Büyük bir sorumluluğun altına giriyorsunuz ve bunun yansımalarını Londra, Paris ve belki başka yerlerde de göreceksiniz." Szapáry kendisine Avusturya'nın elindeki delilleri içeren bir dosya göndermeyi teklif etti ama Sazonov ilgilenmediğini söyleyerek reddetti. "Savaş isteyen ve köprüleri yakan sizsiniz," dedi. Szapáry, Avusturya'nın kendi hayati çıkarlarını savunmaya hakkı olduğu gibi "dünya üzerindeki en barışçı devlet olduğunu" söyleyince Sazonov alaycı bir cevap verdi: "Avrupa'yı ateşe vermek üzere olmanızdan ne kadar barışçı olduğunuz anlaşılıyor."[6] Szapáry keyifsizce görüşmeyi terk etti ve mesajını göndermek için Avusturya Büyükelçiliği'ne gitti.

Avusturya büyükelçisinin çıkmasından hemen sonra Sazonov, Rus Genelkurmay Başkanı General Yanuşkeviç'i Dışişleri Bakanlığı'na çağırdı. Kendisine hükümetin "eğer kan kardeşleri olan Sırp halkının itibarına ve bütünlüğüne zarar gelirse Rusya'nın tarafsız kalmaya-

cağı" yönünde bir açıklama yapacağını bildirdi (söz konusu açıklama ertesi gün yapıldı). Daha sonra da Yanuşkeviç'le sadece Avusturya-Macaristan'ı hedef alan kısmi seferberlik planını tartıştılar.[7] Notanın takdimini izleyen günlerde Rusya Dışişleri Bakanlığı taviz vermeme politikasına sadık kaldı ve krizi tırmandıran davranışlar sergileyip kararlar almaya devam etti.

Öğleden sonra 3'te Bakanlar Kurulu iki saatliğine toplandı. İlk konuşan öğle yemeğinde Paléologue ve Buchanan ile yaptığı görüşmeden dönen Sazonov oldu. Önce mevcut krizin arka planına dair bir taslak çizmekle başladı. Almanya'nın uzun süredir "sadece Orta Avrupa'daki değil, tüm dünya meseleleri üzerindeki etkisini artırmak için Üçlü İttifak bünyesinde yer almayan hiçbir ülkenin nüfuz ve fikrini dikkate almadan sistemli olarak hazırlanmaya devam ettiğini" söyledi. Geçen on yıl içerisinde Rusya tüm bu meydan okumaları büyük bir ılımlılık ve hoşgörüyle karşılamış ama bu davranış tarzı Almanları "daha da cesaretlendirmekten" başka bir işe yaramamıştı. Artık dik durmanın zamanı gelmişti. Avusturya'nın ültimatomu Almanların göz yumması ile hazırlanmıştı; ültimatomun Belgrad tarafından kabul edilmesi Sırbistan'ı İttifak Devletleri'nin himayesindeki bir devlet haline getirecekti. Eğer Rusya "tarihî görevi" olan Slav halklarını koruma rolünü bırakırsa "zayıf bir devlet olarak" görülecek ve "Balkanlar'daki tüm itibar ve nüfuzunu kaybedip büyük devletler arasında ikinci sıraya düşecekti". Sazonov, kararlı bir duruşun Almanya ve Avusturya ile savaşa girilmesine neden olabileceği uyarısında bulundu. Bu da Büyük Britanya'nın ne yapacağı hâlâ belli olmadığından çok daha tehlikeli görünen bir ihtimaldi.[8]

İkinci konuşan, Vladimir Kokovtsov'a muhalif olup ona karşı entrika çeviren bakanlardan biri olan Tarım Bakanı A. V. Krivoşeyn'di. Çar'la arasının iyi olması gibi bir avantaja sahipti ve Duma'daki milliyetçi lobiyle de bağları güçlüydü. Tarım bakanı olduğu için tüm Rus İmparatorluğu'na yayılmış, asillerden seçilen yerel meclisler olan *zemstvo*'lara da yakındı. Yıllardır Balkanlar ve Türk Boğazları konusunda milliyetçi kampanyalar sürdüren *Novoye Vremya*'yla da bağlantısı bulunuyordu.[9] Kasım 1912'de, "Rusya'nın Alman pervasızlığına dur demesinin vakti gelmiştir," diyerek Suhomlinov'un kısmi seferberlik kararını desteklemişti.[10] Ayrıca konuşkan biri olan Karadağlı Militza'yla da arası iyiydi ve onu Karadağ'ın Güney Slavlarını özgür-

lüğüne kavuşturma mücadelesinde bir müttefik olarak görüyordu.[11] Kokovtsov'un görevden alınmasının ardından Krivoşeyn, Bakanlar Kurulu'ndaki en güçlü adam haline geldi. Dışişleri bakımından savaş yanlılarına yakın görüşlere sahipti ve gittikçe daha büyük bir Alman düşmanı haline geliyordu.

Krivoşeyn 24 Temmuz'da Bakanlar Kurulu'nda yaptığı konuşmayla askerî tepki hakkında lehte ve aleyhte pek çok tartışmanın başlamasına neden oldu ama sonunda Avusturya karşısında sağlam bir duruş sergilenmesine karar verildi. Ona göre Rusya 1904-1905 yıllarında yaşanan felakete kıyasla siyasi, mali ve askerî açıdan çok daha iyi durumdaydı. Ama silahlanma programı henüz tamamlanmamıştı ve "modern teknoloji açısından" Rus silahlı kuvvetlerinin Alman ve Avusturya silahlı kuvvetleriyle boy ölçüşebilecek hale gelebileceği de şüpheliydi. Öte yandan geçen yıllar içerisinde "genel durum" düzeltilmişti (Belki de Fransız-Rus İttifakı'nın güçlenmesinden bahsediyordu) ve hükümetin halka ve Duma'ya "neden bu kadar pasif davrandığını" izah etmesi kolay olmayacaktı. Sonra da meselenin özüne geldi. Geçmişte Rusya'nın "aşırı ihtiyatlı davranması" İttifak Devletleri'ni memnun etmeye yetmemişti. Bir savaş halinde Rusya'yı bekleyen tehlikenin büyük olduğu bir gerçekti ve Rus-Japon Savaşı bunu göstermişti. Ama Rusya barış istese de bu barışı elde etmenin yolu "daha fazla taviz" vermek değildi. Krivoşeyn, "Bizim tüm mutabakat çabalarımıza rağmen savaş yine de çıkacaktır," dedi. O nedenle bu şartlar altında izlenecek en makul yol "İttifak Devletleri'nin mantıksız talepleri karşısında daha kararlı ve enerjik bir tavır" sergilemekti.[12]

Krivoşeyn'in konuşmasının dinleyenler üzerindeki etkisi büyük olmuş ve ardından hiç kimse konuşup farklı bir şey söylemeye kalkışmamıştı. Savaş Bakanı Suhomlinov ve Donanma Bakanı Grigoroviç silahlanma programının henüz tamamlanmadığını kabul etmekle birlikte ikisi de "artık tereddüt edilmemesi gerektiğini ve kararlı davranılmasına bir itirazları olmadığını" söylediler. Maliye Bakanlığı adına konuşan Pyotr Bark, Rusya'nın bir kıta savaşının mali ve ekonomik yükünü karşılama gücü hususunda endişelerini dile getirse de o da daha fazla taviz vermenin barışı güvence altına almaya yaramayacağını ve "Rusya'nın şerefi, saygınlığı ve otoritesi tehlikede olduğundan" çoğunluğun fikrine karşı gelmekte bir mana görmediğini söyledi. Başbakan Goremykin de aynı fikirde olduğunu belirtti ve "Hükümetin görevi

derhal Sırbistan lehinde harekete geçmektir," diyerek son noktayı koydu. Barışı sağlamanın yolu taviz vermek değil, kararlı bir duruş sergilemekti ve eğer bu konuda başarılı olunamazsa "Rusya bunun için gereken fedakârlığı yapmaya hazır olmalıydı".[13] Sonunda beş hususta karara varıldı: (i) Avusturya'dan ültimatomun süresinin uzatılması talep edilecekti; (ii) Sırbistan'a sınırda savaşmak yerine silahlı kuvvetlerini ülkenin içlerine çekmesi tavsiye edilecekti; (iii) Çar'dan "ilkesel olarak" Kiev, Odessa, Kazan ve Moskova askerî bölgelerinde seferberliği onaylaması istenecekti; (iv) savaş bakanına askerî teçhizat yığınağının artırılması talimatı verilecekti ve (v) Rusya'nın Almanya ve Avusturya'daki yatırım fonları geri çekilecekti.[14]

"BU KEZ SAVAŞ ÇIKACAK"

Ertesi gün (25 Temmuz) Bakanlar Kurulu'nda, Çar'ın başkanlığında, hem Genelkurmay Başkanı Yanuşkeviç hem de St. Petersburg askerî bölgesi komutanı ve Cumhurbaşkanı Poincaré'nin ziyareti sırasında açık sözlülüğüyle dikkat çeken Karadağlı Anastasia'nın kocası olan Grandük Nikolay'ın katıldığı daha ciddi bir diğer toplantı yapıldı. Bu toplantıda kurulun bir gün önceki kararları onaylandı ve başka askerî tedbirlerin de alınması konusunda fikir birliğine varıldı. Hepsinden önemlisi kurul, "Savaşa Hazırlık Dönemi" olarak bilinen düzenlemelerin uygulanmaya başlanması için karar aldı. Seferberlik için gereken bir dizi tertibatı da içeren bu düzenlemeler sadece Avusturya sınırındaki bölgeleri değil, Rusya'nın Avrupa'daki tüm bölgelerini kapsayacaktı.[15]

24-25 Temmuz toplantılarının tarihî önemi ne kadar vurgulansa azdır. Bu toplantılar bir bakıma Stolipin'in ölümünden beri dış politika üzerindeki etkisi azalan Bakanlar Kurulu için bir son dakika rönesansı gibiydi. Dış politikanın bu şekilde kurulda tartışılması pek bilinen bir şey değildi.[16] Sazonov tüm muhataplarının dikkatini mevcut krizin mimarı olarak gördüğü Almanya'ya çekerek Fransız-Rus İttifakı mantığını, yani asıl rakibin Avusturya değil Almanya olduğu görüşünü nasıl içselleştirmiş olduğunu göstermişti. Bu nedenle bunun bir Alman değil, Avusturya krizi olması hiçbir şeyi değiştirmiyordu çünkü Avusturya sinsi ve –"Yakın Doğu'da hâkimiyet kurmak" dışında– nihai hedefleri belirsiz olan Alman politikasının maşasından başka bir şey değildi. Rusya'nın savaşa nispeten (üç yıllık kalkınma planına kıyasla)

hazırlıksız olduğu konusuna gelince, bakanlar bu konuyu Ruslar taviz verip Avusturya'ya saldırmasalar bile savaşın "zaten" başlayacağı gibi muğlak şeyler söyleyerek geçiştirdiler. Bu argüman, temmuzun ilk haftasında Bethmann'ın zihnini meşgul eden düşünceleri andırıyordu. Burada Saraybosna krizi Rusya'nın niyetini sınamanın bir aracı olarak görülebilir. Eğer Ruslar her şeye rağmen bir Avrupa savaşını seçerse bu onların zaten en başından beri savaş istediğini gösterecekti. Ama temel bir farklılık bulunuyordu: Bethmann örneğinde bu argüman, eğer başlarsa savaşın *kabulünü* meşrulaştırmak için ileri sürülmüştü, hiçbir noktada (Rus genel seferberliğinin sonrasına kadar) bu argüman Almanya'nın düzenleyeceği *önleyici* askerî tedbirleri meşrulaştırmak için kullanılmamıştı. St. Petersburg'da ise tam tersine alınan tedbirler proaktifti, Rusya'ya yönelik doğrudan bir tehditten kaynaklanmıyordu ve krizi daha da tırmandırması muhtemeldi.

İki toplantıda uygulanması kabul edilen askerî tedbirler şaşırtıcıydı. İlk olarak Sazonov ve Yanuşkeviç tarafından önerilen ve 24 Temmuz toplantısında da kabul edilen kısmi seferberlik elverişsiz ve potansiyel olarak tehlikeliydi. Kısmi bir seferberlik bile Avusturya-Macaristan için doğrudan tehlike oluşturduğundan Avusturya-Almanya ittifakı gereğince kaçınılmaz olarak Berlin'in karşı tedbir almasını gerektirecekti, tıpkı Almanya'nın Rusya'ya karşı kısmi seferberlik ilan etmesinin –Almanya seferberlik için batı cephesini seçmiş olsun ya da olmasın– Fransa'nın karşı tedbirini tetikleyeceği gibi. Üstelik bu karşı tedbirler alınınca seferberlik ilan edilmeyen sınır bölgeleri daha savunmasız hale gelecekti; Avusturya'ya karşı seferber edilen güney ordu grubunun sağ kanadı gibi. O nedenle kısmi seferberliğin yarattığına inanılan manevra alanı büyük ölçüde hayalîydi. Daha endişe verici olanı da Rusların sadece kısmi seferberlikle yetinmeyecek olmasıydı. Sadece Avusturya'ya yönelik bir kısmi seferberlik planları yoktu. 19. Seferberlik Planı olarak bilinen plan iki rakip arasında ayrım gözetmeyen bir "ya hep ya hiç" programıydı.[17] Değişik bölgelerdeki nüfus yoğunluğu farkları yüzünden çoğu kıtanın diğer bölgelerden ihtiyat kuvveti istemesi gerekecekti. Üstelik Avusturya sınırındaki bazı birlikler genel seferberlik halinde Polonya'nın Almanya'ya sınırı olan bölgelerine de mevzilenecekti. Tüm bunlar yetmezmiş gibi sadece belli bölgelerle sınırlı bir seferberlik son derece karmaşık olan demiryolu sevkiyatı planlarını da altüst edecekti. O nedenle sadece

Avusturya'yı hedef alan bir seferberlik düşüncesi, riskli olmasının yanı sıra gerektiği takdirde Rusya'nın genel seferberliğe geçme kabiliyetini de tehlikeye atıyordu.[18]

Tüm bu güçlükler dikkate alındığında kısmi seferberlik teklifinin böylesine ciddiye alınması şaşırtıcıdır. Sazonov neden bunda ısrar etmişti? Belki de bir kıta savaşını tetikleyecek genel seferberlikten daha hafif bir şey yapılması istenmişti. Sazonov'un 1912-1913 krizinde Avusturya-Macaristan'a karşı ilan edilmesi planlanan geçici seferberliği unutmadığı kesindir. Ayrıca askerî sırların saklandığı ve asker-sivil ilişkilerinin kopuk olduğu bir ortamda görev yapan bir sivil olarak askerî konulardaki cehaletiyle ünlenen Sazonov'un bilgisi belki de bu kadardı. Sadece beş aydır görevde bulunan ve silik bir kişilik olan Genelkurmay Başkanı Yanuşkeviç'ten de gereken askerî tavsiyeyi almadığı açıktı. Bir askerden ziyade saray adamı olan Yanuşkeviç hiç kıtada görev yapmamıştı ve herkesi şaşırtan terfisinin nedeni muhtemelen liyakati değil, Çar'a olan yakınlığıydı.[19] Tüm bunlara rağmen hem Yanuşkeviç hem de kurmayları kısmi seferberliğin saçma olduğunu ifade etmiş ama Sazonov fikrinden caymamıştı. Belki de Çar'a, genel seferberliğe alternatif bir şey teklif edebilme ihtiyacı hissetmişti; belki de kısmi seferberliğin Avusturya ve Almanya'nın geri adım atmasına yeteceğini ummuştu. Ya da kısmi seferberlik ilan ederek Çar'ı ileri adım atmaktan başka çaresi olmayacağı bir duruma sokmak istemişti. Bu belirsizlikler en azından Rus hükümetindeki kopukluğa işaret etmektedir ve Çar'ın Baltık Filosu'nu da Sazonov'un kısmi seferberlik planına dâhil etmesine –her ne kadar dışişleri bakanının Almanya'yı tahrik etmekten kaçınma niyetiyle çelişse de– izin verilmesi bu izlenimi daha da güçlendirmektedir.[20]

Her halükârda kısmi seferberlik planı –en azından 28 Temmuz'da hükümetin gerçekten seferberlik ilan etmesine kadar– dikkatleri başka yöne çekmek dışında bir işe yaramadı. Bu arada Bakanlar Kurulu daha önemli bir karar alarak "2 Mart 1913 tarihli Savaşa Hazırlık Dönemi Tüzüğü"nü yürürlüğe koydu. Bu seferberlik öncesi kanunu güvenliğin artırılmasını, cephanelik ve levazım depolarının savaşa hazırlanmasını, demiryolu tamiratlarının hızlandırılmasını, tüm dairelerin hazırlığının kontrol edilmesini, tehdide açık cephelere birliklerin sevk edilmesini ve ihtiyat birliklerinin eğitim kamplarına çağrılmasını içeriyordu. Başka tedbirler de alınacaktı: Üslerinden uzakta eğitim yapan birlikler derhal

geri çağrılacaktı; 3000 kadar harp okulu öğrencisi subaylığa terfi ettirilecek ve subay kadrosu savaş dönemi mevcuduna çıkarılacaktı; limanlara mayın döşenecek, atlar ve arabalar toplanacak, Varşova, Vilnius ve St. Petersburg'daki müstahkem mevkiler teyakkuza geçecek ve böylece emir geldiğinde bölge amirleri seferberliğin en hızlı şekilde gerçekleşmesini sağlamak için gereken yetkiye sahip olacaklardı. Üstelik bu tedbirler sadece Avusturya sınırında değil, Rusya'nın tüm Avrupa topraklarında hayata geçirilecekti.[21]

Bu tedbirlerin riski de beraberinde getireceğini söylemeye gerek yoktur. Almanlar ve Avusturyalılar Rusya'nın seferberlik öncesi tedbir mi aldığını yoksa genel seferberlik mi ilan ettiğini nasıl anlayacaklardı? 2 Mart Tüzüğü, alınan tedbirlerin boyutları hakkında bilgi vermektedir. Metnin içerdiği şartlara göre ihtiyat birlikleri hudut kıtalarına geri çağrılacak ve düşmanın üniformaları ve muhtemel mevkisine dair bilgilendirilecekti.

> Atlar yeniden nallanacaktır. Subay ve erlere yeni izin verilmeyecek, izinde olanlar ya da başka yerde vazifede bulunanlar derhal ilgili kıtalarına geri döneceklerdir. Casusluk yaptıklarından şüphelenilen kişiler tutuklanacaktır. At, sığır ve tahıl ihracatına engel olunması için tedbirler alınacaktır. Sınıra yakın bölgelerdeki bankalarda bulunan para ve kıymetli eşyalar alınıp iç bölgelere nakledilecektir. Tüm deniz taşıtlarının limanlara dönmesi, savaş için teçhizat ve tedarikleri sağlanacaktır.[22]

Yanuşkeviç'in tüm bölge komutanlarına açıkça 2 Mart Tüzüğü'ne uymak zorunda olmadıklarını ve gerekli görürlerse kendi bildikleri şekilde hareket edebileceklerini söylemesi, yanlış anlaşılmaların olması ihtimalini doğurdu.

Sahiden de çoğu kişi seferberlik öncesi hazırlıkları kısmi seferberlikle karıştırdı. St. Petersburg'da bulunan Belçika askerî ataşesi 26 Temmuz'da Çar'ın "Kiev ve Odessa askerî bölgelerindeki on kolorduyu seferber ettiğini" bildirdi ve ertesi gün gönderdiği diğer bir mektupta askerî çevrelerde büyük bir heyecanın hâkim olduğunu ekleyerek basının "seferberlikle ilgili haber yapmasının" kesin olarak yasaklandığını söyledi.[23] Alman ve Avusturya elçileri, diplomatları ve ataşeleri etrafa tehlike uyarıları içeren raporlar yağdırmaya başladılar. Avusturya'nın Kopenhag büyükelçisi Kont Széchényi 26 Temmuz'da

Danimarka Dışişleri Bakanı Erik Scavenius'a Rusya'nın seferberlik ilan ettiğine dair bir haber aldığını bildirdi; gerçi Széchényi alınan tedbirlerin saldırgan karakterli olması nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın müdahale ihtimalinin düşük olduğuna inanıyordu.[24] Ertesi gün Kiev'deki Avusturya Konsolosu Hein subayların garnizonlarına geri çağrıldığını, Kiev kışlalarındaki uzun menzilli topların batıya sevk edilmeye başlandığını ama nereye gittiklerinin bilinmediğini bildirdi. Aynı günün ilerleyen saatlerinde (27 Temmuz) topları ve Rus Kazaklarını taşıyan on altı trenin Kiev'den ayrıldığını, ayrıca Odessa'dan gelen, topları ve istihkâmcıları taşıyan yirmi altı askerî trenin de şehirden geçerek Avusturya sınırına doğru gittiğini haber verdi. Büyük Kiev kışlası boşalmıştı; askerler ya kışlaklarına gitmiş ya da sevk edilmek için istasyonlarda beklemeye başlamışlardı.[25] Polonya'daki Szczakowa'dan gelen şifreli bir mesaj bölgedeki tatbikatlara son verilip tüm birliklerin şehirde toplandığını bildiriyordu; şehrin Viyana istasyonunda çok sayıda top vagonlara yüklenmişti. Bir gece önce istihkâmcılarla dolu yedi tren istasyondan geçmişti.[26] Moskova'dan, Fransızlarınkinden sonra dünyada ikinci sırada olan Rus İmparatorluğu Hava Kuvvetleri'nin batıya kaydığına dair haberler gelirken, 1000 kilometre güneydeki Ekaterinoslav'dan (günümüzde Dniepropetrovsk) şehre bir süvari tümeni geldiği de söyleniyordu.[27] Galiçya'daki Avusturyalı yetkililer "topçuların ve Kazakların da dâhil olduğu çok sayıda birliğin sınırın hemen karşısında intikal halinde olduğunu" bildirdiler.[28] Karadeniz'in doğu kıyısındaki Batum'dan piyade, Kazak ve atlı piyade alaylarının Varşova'ya doğru yola koyulduğuna dair haberler geliyordu.[29] Rusya'nın her köşesindeki elçiliklerden St. Petersburg'daki Alman büyükelçiliğine gelen mektuplarda nehirlere mayın döşenmesinden vagonlara el koyulmasına, bir Rus topçu alayının Kiev'den batıya sevk edilmesinden Moskova telgraf ofisinde bir Alman şifreli telgrafına müdahale edilmesine, birliklerin tatbikatlardan geri çağrılmasından Lublin ve Kovel'e yaklaşan piyade ve süvari birliklerine, atların mevzilerde toplanmasından çok sayıda askerî aracın hareket halinde olmasına kadar birçok savaş hazırlığından bahsediliyordu.[30] Daha 25 Temmuz akşamında bile, Maurice Paléologue Paris'e dönen İzvolski'yi yolcu etmek için St. Petersburg'daki Varşova istasyonuna gittiğinde ikisi de oradaki hareketliliği görünce şaşırmıştı:

Bütün istasyonlarda büyük bir telaş vardı. Trenler subay ve er doluydu. Anlaşılan seferberlik ilan edilmişti. Birbirimize bakıp aynı sonuca vardık: "Bu kez savaş çıkacak."[31]

RUSYA'NIN NEDENLERİ

Sazonov ve meslektaşları bu adımları atarak krizi tırmandırmış ve büyük bir Avrupa savaşının çıkma ihtimalini iyice artırmışlardı. Rusya'nın seferberlik öncesi hazırlıkları Sırbistan'daki havayı tümüyle değiştirmiş, önceden ültimatomu kabul etmeyi ciddi ciddi düşünen Belgrad şimdi Avusturya baskısı karşısında geri adım atmaktan kesinlikle vazgeçmişti. Ayrıca Rus hükümetine içeriden gelen baskı da artmıştı, çünkü üniformalı askerlerin görüntüsü ve Rusya'nın Sırbistan'ı "kaderine terk etmeyeceği" haberleri milliyetçi basını coşturmuş ve Avusturya-Macaristan'da tehlike çanlarının çalmasına neden olmuştu. Hepsinden önemlisi, alınan tedbirler şu tarihe kadar askerî teyakkuza geçmekten kaçınan ve hâlâ Avusturya ile Sırbistan arasındaki çatışmanın bölgesel olarak kalacağına inanan Almanya üzerindeki baskıyı büyük ölçüde artırmıştı.

Peki Sazonov bunu neden yaptı? Açık sözlü bir adam değildi ve o günlerde neyi neden yaptığına dair güvenilir bir açıklamada bulunmamıştı ama en makul ve bariz cevap ültimatom haberine verdiği ilk tepkide yatıyordu: "*C'est la guerre européenne!*" Sazonov en başından itibaren Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasının Rus karşı saldırısını tetikleyeceğini biliyordu. İlk açıklamalarında ültimatoma verdiği tepki gayet istikrarlıydı. Sazonov, Avusturya-Macaristan'ın Sırp irredantizmine karşı kendini savunma hakkı olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi. Aksine Balkanlar'da irredantizm siyasetini destekledi ve açıkça Sırbistan'ın, zamanı geçmiş ve günleri sayılı bir çok milletli yapı olan çifte monarşi içerisindeki Güney Slavlarının yaşadığı topraklar üzerinde hak sahibi olduğunu savundu. Oysaki o tarihte otokrat, çok milletli ve bünyesindeki azınlıkların hali Avusturya-Macaristan'da yaşayanlardan çok daha beter olan Rus İmparatorluğu'nun günleri de sayılıydı.

Suikastlardan sonra Sazonov Avusturya'nın Sırbistan'a karşı harekete geçme hakkını en başından itibaren inkâr etti. Her fırsatta

himayelerindeki devlete yönelik her türlü eyleme askerî güç kullanarak cevap vereceklerini söyledi. Avusturya'nın bir nota hazırladığı haberlerinin ayyuka çıktığı 18 Temmuz'da Sazonov, Sör George Buchanan'a "Belgrad'a yönelik Avusturya ültimatomuna benzeyen herhangi bir şeye karşı Rusya'nın kayıtsız kalmayacağını ve bazı askerî tedbirler alacağını" söyledi.[32] Sazonov bunun ne kadar riskli olduğunu biliyor olmalıydı çünkü 12 Kasım 1912'de, Balkan krizinin zirvede olduğu sırada Rusya'nın kısmi seferberlik ilan etmesine karşı çıkarak, "Alınan tedbirin adına ne dersek diyelim seferberlik seferberliktir ve rakiplerimiz de buna misliyle karşılık verecektir,"[33] diyen Kokovtsov'u desteklemişti.

1914'teki durum elbette farklıydı. Risk daha büyüktü, Kokovstov makamında değildi ve genel durum daha iç karartıcıydı. Ama önemli bir fark daha vardı. Sazonov Kasım 1912'de bile şartlı destekte bulunarak şunu söylemişti: "Savaşa hazır olsak bile önce müttefiklerimize danışmadan böyle bir harekete kalkışmaya hakkımız yoktur."[34] Bu noktada –en azından Fransa konusunda– 1914'te artık bir şüphe kalmamıştı. Bu sadece Poincaré ve Paléologue'un Sırbistan konusunda Rusya'nın geri adım atmaması için baskı yapması meselesi değildi. Burada önemli olan, ittifak üyelerinin Balkanlar'da çıkacak bir sorunu savaş nedeni olarak kabul eder hale gelmiş olmalarıydı. Üst düzey Fransız komutanlarla arası iyi olan Paris Rus askerî ataşesi Kont İgnatyev 30 Temmuz tarihli bir mektubunda çevresindeki herkesin, "nihayet kendi avantajlarına olan stratejik durumu kullanabilmek için bir fırsat ele geçirdiklerinden dolayı çok sevinçli" olduğunu yazdı.[35] Paris'teki Belçika büyükelçisi de aynı şeyleri söylüyordu: "Fransız genelkurmayı savaştan yana," diye yazmıştı 30 Temmuz'da. "Genelkurmay savaş istiyor, çünkü şartların kendi lehine olduğunu ve bu işe bir son vermek gerektiğini düşünüyor."[36]

Mesele kimi zaman iddia edildiği gibi Paléologue'un Fransa'nın niyetini yanlış aksettirmesi ve St. Petersburg'a yetkisi dışında taahhütlerde bulunması değildir. Üstelik Paris'e Rus seferberliği hakkında yanlış malumat vererek krizin, Paris'in müttefikini dizginleyemeyeceği bir noktaya tırmanmasını sağladığı da doğru değildir. Aksine Paléologue Rus hükümetinin aldığı tedbirler hususunda Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gerekli bilgileri vermişti. 24 Temmuz akşamı 18.30'da gönderdiği bir telgrafta ittifakın amacının "barışı korumak için gerekirse güç kullanmak" olduğunu teyit etmişti; o gece 23.00'da gönderdiği diğer bir

telgrafta "Sırbistan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü tehdit edilirse Rusya'nın gerekeni yapmaktan başka çaresi olmadığını" bildiriyordu. Ertesi gün 16.45'te gönderdiği, gizli ve ivedi olan diğer bir telgrafta da Bakanlar Kurulu'nun o gün "Avusturya'ya karşı harekât düzenlemesi planlanan 13 kolordunun seferber edilmesini 'ilkesel olarak' kabul ettiği" yazılıydı. Ardından şu önemli cümle geliyordu:

> Seferberlik halka ilan edilecek ve Avusturya-Macaristan Sırbistan'a karşı güç kullanmaya kalktığında yürürlüğe konacaktır. Ama gizli hazırlıklar [*preparatifs clandestins*] bugünden başlayacaktır.[37]

Viviani daha sonra bu kadar kısa sürede bu kadar ileri gidilmesinden çok rahatsız olacak, Paléologue'dan bu kriz sırasında yaptıkları hakkında detaylı bilgi isteyecek ve onu Rusya'nın aldığı tedbirlerle ilgili bazı hayati bilgileri saklamakla suçlayacaktı (Paléologue'un yetkisiz manipülasyonları efsanesi işte bu noktadan başlar). Ama Viviani her ne kadar bilgi akışının dışında kalmışsa da (Poincaré'nin de böyle olmasını istediğine şüphe yok) Poincaré ve Paris için aynısı söz konusu değildi. Paléologue'un yazdıkları yetersiz olsa bile Fransız askerî ataşesi General Laguiche'in gönderdiği mesajlar vardı. Örneğin ataşe 26 Temmuz'da Varşova, Vilna ve St. Petersburg'dan Alman cephesine devamlı sevkiyat yapıldığını bildirmişti.[38] Yine de Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndan itidal çağrısına benzer bir şey yapılmadı. Poincaré de –her ne kadar daha sonra krizdeki kendi payıyla ilgili bilgileri çarpıttıysa da– Paléologue'u ya da onun St. Petersburg'da büyük şevkle temsil ettiği politikayı hiçbir zaman tekzip etmedi.

Sazonov'un barışçı bir çözüme ulaşılacağı inancının yeniden canlandığı anlar muhakkak olmuştu. Avusturyalılar yaptıkları askerî hazırlıkların Sırpların son dakikada geri adım atmasına neden olacağı umuduyla 25 Temmuz'da ültimatomu verdikten sonra beklediler. Sazonov bunu Avusturya'nın geri adım atma eğilimi olarak algıladı ve müzakereyle anlaşmaya varılmasını teklif etti. 26 Temmuz'da Fransız büyükelçisine, "Son ana kadar anlaşmaya açık olacağım," dedi. Ama bununla neyi kastettiği, "görüşlerini dürüstçe açıklamak için" Szapáry'yi davet ettiğinde ortaya çıktı. Avusturya notasını satır satır okuyan Sazonov metnin "kabul edilemez, saçma ve hakaretamiz" olduğunu söylemiş ve şu teklifte bulunmuştu: "Ültimatomunuzu geri çekip üslubunuzu değiştirirseniz sonuç alacağınızı garanti ederim."[39] Bu

tür bir yaklaşımla bir ilerleme kaydedilmesi çok güçtü. Avusturya'nın ültimatomu verdikten sonraki sessizliğinin nedeni Avusturyalıların ne yapacaklarına dair bir planları olmaması değil, Belgrad'ın son anda geri adım atacağına dair besledikleri umuttu. Rusya'nın seferberlik hazırlığı haberleriyle tüm bu umutlar uçup gitti. Miroşlav Spalaykoviç Rus Kazaklarının trenlere bindiğini gördüğü zaman sevinçten havalara uçmuştu, çünkü onları Sırbistan'ın birliği ve hürriyeti için verilecek son mücadelenin alameti olarak görüyordu. Çar Sırpları "aslanlar gibi" savaşmaya teşvik ederken Belgrad'ın ültimatomun şartlarını bir kez daha düşünmesi gibi bir ihtimal çok zayıftı. Üstelik bu arada Sazonov, Belgrad'a İngiltere'nin arabuluculuk teklifini kabul etmemesi çağrısında bulunmuştu.

Ruslar krizin tırmanmasına izin verdikleri halde tedbiri de elden bırakmadılar. Fransızlar, şartlar ne olursa olsun, Balkanlara yönelik bir müdahalede Rusya'yı desteklemeye kararlıydılar. Ama hâlâ Fransız ve İngiliz kamuoylarını ikna etmek ve Almanları olabildiğince pasif tutmak gerekiyordu. Kasım 1912'den beri Rus seferberliğinin uygulanışıyla ilgili yaygın kanaat, "düşmanı savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmeye sevk etmemek için" asker ve teçhizat yığınağının mümkünse "çatışmalar başlamadan" tamamlanması olmuştu. Bu gizli seferberlik evresinde "düşmanın korkularını yatıştırmak" için "zekice yürütülen diplomatik müzakereler" yapılacaktı.[40] Rusya'da seferberlik ilan edildiğinde Paléologue, Sazonov ile yaptığı konuşmanın ardından 25 Temmuz'da Paris'e "Almanya'ya mazeret verilmemesi için seferberliğin sadece Avusturya'ya karşı olacağını" bildirdi.[41] Ayrıca Rus, Fransız ve İngiliz kamuoyları açısından saldırganın Rusya değil, Avusturya olarak görülmesi önemliydi. Sazonov 24 Temmuz'da Paléologue'a, "Avusturya'nın kesinlikle haksız görüleceği bir konuma gelmesine izin vermeliyiz," dedi.[42] Rakibini saldırgan olarak göstermeyi hedefleyen bu düşünce tarzı, krizin son günlerinde iki tarafın da hükümetinde hâkimdi.

Tüm bunlar sadece Sırbistan için mi yapılıyordu? Rusya, himayesindeki bu devletin toprak bütünlüğünü korumak için savaşa girmeye gerçekten razı mıydı? Savaştan önceki yıllarda hem Sofya ile aralarının bozulması hem de Avusturya-Macaristan'a baskı yapma isteği nedeniyle Rusya'nın gözünde Sırpların değerinin arttığını gördük. Rus Panslavist ve milliyetçi çevreler Sırp davasına yakınlık duyuyordu;

böylece hükümet orta sınıfla arasında köprü kurmayı başarabiliyordu. Diğer taraftan Ekim 1913'te Avusturyalılar Kuzey Arnavutluk'taki birliklerini çekmeleri için ültimatom verdiklerinde Ruslar Sırbistan'ı kendi başına bırakmışlardı. Rusya'ya komşu ve Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan'dan farklı olarak Sırbistan'ın jeopolitik olarak Rusya için önemli olduğu da söylenemezdi.

Rusya'nın tepkisinin gücü ancak Rus devlet adamlarının Türk Boğazları konusunda giderek artan endişeleri bağlamında ele alındığında bir anlam ifade etmektedir. Ruslar (daha doğrusu Rus donanma komutanları) 1890'lardan beri Boğazları güç kullanarak alma planları yapıyorlardı.[43] Üstelik Bulgarların İstanbul'a doğru ilerlemesinin, Balkan Savaşları yüzünden tahıl ihracatının sekteye uğramasının ve Liman von Sanders krizinin 1912-1914 arasında bu sorunu nasıl liste başı yaptığını da gördük.[44] 1914 yazında Rusların Türk Boğazları konusundaki endişeleri daha da artmıştı. Üstelik Ege adaları rekabeti yüzünden Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında bir bölgesel silahlanma ve donanma kurma rekabeti başlamıştı. Osmanlılar Yunanlara karşı üstünlük elde edebilmek için İngilizlerin Armstrong ve Vickers şirketlerine iki dretnot siparişi vermişlerdi ve bu gemilerden ilki Temmuz 1914'te teslim edilecekti.[45]

Bu yerel güç mücadelesi Ruslar için son derece endişe vericiydi. İlk olarak bir çatışma çıkması halinde yine Boğazlar ticaret gemilerine kapatılacak ve bunun da Rus ekonomisi üzerindeki etkisi yine yıkıcı olacaktı. Üstelik Bulgaristan veya Yunanistan'ın Rusya'nın göz koyduğu bir Osmanlı toprağını ele geçirmesi de mümkündü. Diğer bir endişe kaynağı da bir Türk-Yunan savaşının, Rusların donanma desteğini azaltması için Londra'ya baskı yapmayı tasarladığı bir dönemde, İngiliz donanmasını bölgeye çekme ihtimaliydi. Ama asıl tehlikeli olan Karadeniz'de Osmanlı dretnotlarının dolaşacak olmasıydı, çünkü Rusların Karadeniz'de bu sınıftan gemileri yoktu. Ocak 1914'te Rusya Donanma Bakanlığı yeni Osmanlı dretnotlarının gelmesiyle Osmanlı deniz gücünün Rus Karadeniz filosundan "altı kat daha güçlü" hale geleceği uyarısında bulundu.[46] Sazonov Mayıs 1914'te Londra büyükelçisine "Karadeniz'deki hâkimiyetimizi kaybetmek bizim için felaket olur," dedi. "Bu nedenle Osmanlı donanması günbegün büyürken biz bir kenarda durup izleyemeyiz."[47] 1914'ün Temmuz sonunda Sazonov

hâlâ İstanbul'a teslim edilecek dretnotları alıkoymaları için İngilizleri ikna etmeye çalışıyordu.[48]

Bu kaygıların Temmuz Krizi sırasında Rus devlet adamlarını ne derece yönlendirdiğini kestirmek zordur.[49] Resmî belgeler krizin Avusturya-Sırbistan yönüne ağırlık verdiğinden Rusların kararlarını Slav "kardeşlerini" ve Rusya'nın Balkanlar'daki itibarını koruma arzusuna bağlama eğilimi vardı. Sazonov dersini almıştı ve Boğazlar meselesini tekrar gündeme getirmenin müttefiklerinin pek hoşuna gitmeyeceğini biliyordu. Ama Boğazlar'ın kara kuvvetlerinden ziyade deniz kuvvetlerinin takıntısı olması, durumu biraz daha karmaşık hale getirmektedir.

Diğer taraftan Boğazlar meselesi Krivoşeyn'in gözünde şüphesiz büyük önem taşıyordu, çünkü tahıl ihracatı kendi sorumluluğu olduğundan tarım bakanının Rus deniz taşımacılığının bu büyük zafiyetinden haberdar olmaması imkânsızdı. Kısa süre önceki Balkan krizi sonucunda Balkanlar ve Boğazlar meselesi bir bütün haline gelmiş ve Balkanlar gitgide Boğazların stratejik artbölgesi olarak görülmeye başlanmıştı.[50] Rusya'nın Balkanlar'ı kontrolü altına alması Boğazlar'a istenmeyen bir müdahaleyi önlemede St. Petersburg'u çok daha avantajlı bir konuma getirecekti.

Jeopolitik önceliklerinin sırası ne olursa olsun Ruslar çoktan savaş yoluna girmişlerdi. Bu noktada ihtimaller ufku daralmaya başlamaktadır. Geçmişe bakarak 1914 Ağustos'unun ilk günlerinde savaşın alternatiflerinin neler olduğunu anlamak (imkânsız olmasa da) çok zordur. Rus Ordu Seferberlik Dairesi Başkanı General Dobrorolski 1921'de St. Petersburg'daki 24 ve 25 Temmuz tarihli toplantılar hakkında, "Savaşa çoktan karar verilmişti ve Rus ve Alman hükümetleri arasında gidip gelen telgraflar tarihsel bir oyunun sahnelenmesinden başka bir şey değildi," dediğinde kastettiği tam olarak buydu.[51] Yine de temmuzun dördüncü haftasında Ruslar ve Fransız ortakları barış politikasından bahsetmeye devam ettiler. Poincaré, Sazonov, Paléologue, İzvolski, Krivoşeyn ve diğer meslektaşları tarafından savunulan "kararlılık" politikası Çar'ın tabiriyle "güç gösterisiyle barışı korumayı" amaç edinmişti.

Bu tabirleri Rus ve Fransız politikasının saldırganlığını gizlemek için ve belki de Londra'daki devlet adamlarının vazgeçmesine engel olmak için kullanılan bir örtü olarak görmek cazip görünmektedir. Burada

açık bir tezat vardır, çünkü aynı tarihe ait Alman belgelerinde savaş doğrudan bir dış tehdit, bir zorunluluk ve bir politika aracı olarak geçmektedir. Rus ve Fransız devlet adamlarının barışın korunmasından bahsederken aslında yaptıkları şeylere yakından bakıldığında tutarsızlık hemen kendini göstermektedir. Bu farklılığın nedeni açık değildir ama bunu Alman militarizmi ya da savaş tutkusunun belirtisi olarak görme konusunda dikkatli olmalıyız. Bu Clausewitz'in Alman siyaset dili üzerindeki derin etkisini yansıtıyor da olabilir. 1914-1918 savaşı Clausewitz'in iddia ettiği her şeyi tamamen çürüttü ama kendisi savaşı bir siyaset aracı olarak görüp onun her daim siyasi amaçlara hizmet edecek şekilde –son çare olarak– kullanılması gerektiğini söylemişti. Aksine Rus ve Fransız devlet adamlarının üslubu, savaş ve barışı katı alternatifler olarak gördüklerini gösteriyordu. Ama ne Clausewitz'in siyasetin önceliğine dair söyledikleri ne de barışın tüm insanlığın hayrına olduğuna dair samimi inancı siyasetçileri Temmuz 1914'te Avrupa'yı savaşa sürüklemekten alıkoyabildi.

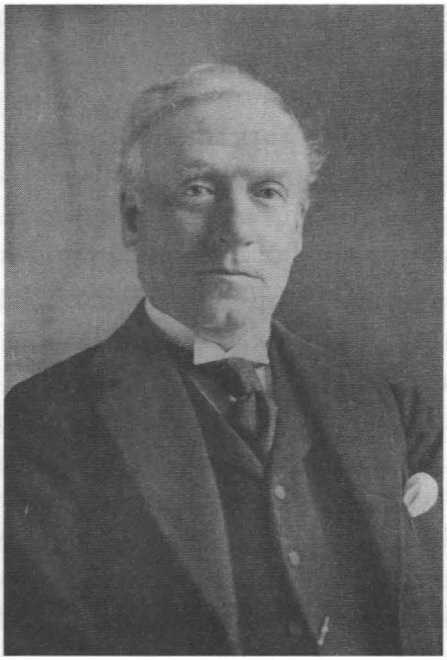
12
Son Günler

AVRUPA HARİTASI ÜZERİNE DÜŞEN GARİP IŞIK

1914 Temmuz Krizi'nin büyük bölümünde Londra'daki devlet adamlarının gözü Kuzey İrlanda'daki Ulster'ın dokuz kontluğu üzerindeydi. 21 Mayıs 1914'te Avam Kamarası'nın üçüncü okumada kabul ettiği İrlanda Yurt Yasası (*Home Rule**), Lordlar Kamarası tarafından reddedildi. İrlanda'nın milliyetçi oylarına ihtiyaç duyan Asquith'in Liberal hükümeti Parlamento Kararı'na başvurdu, tüzük bu tür durumlarda hükümetin Lordlar Kamarası'nı es geçmesini sağlayıp kanunu doğrudan kralın onayına sunmasına izin veriyordu. Hükümetin işlevlerinin bir bölümünün Katolik İrlanda'ya devredilecek olması ihtimali büyük tartışmalara yol açtı. En çok tartışmaya neden olan konu ise Ulster'daki hangi vilayetin Yurt Yasası'ndan muaf tutulup Birlik bünyesinde kalmasına izin verileceğiydi. Taleplerini karşılayacak bir çözümden mahrum kalan iki taraf –Katolik İrlandalı milliyetçiler ve Protestan Birlikçiler– silahlı mücadele için hazırlanmaya başladı. Baharda İrlanda büyük bir savaşın eşiğine gelmişti. Yirminci yüzyılın başına kadar Kuzey İrlanda siyasetini zora sokmaya devam eden olaylar işte bu tarihte başladı.[1]

Ulster Meselesi'nin neden olduğu gerginlik Büyük Britanya'daki siyasi hayatın her kademesini etkiledi, çünkü İngiliz siyasi kimliğinin geçmişi, o gününe ve geleceğine hitap ediyordu. Muhafazakâr Parti (resmî adı Muhafazakâr ve Birlikçi Parti) Yurt Yasası'na şiddetle karşıydı. Ayrıca üyelerinin büyük bölümü Protestan İngiliz-İrlandalı ailelerden olan İngiliz ordusunun büyük bölümü de Birlik taraftarıydı.

* Merkezî hükümetin bölgesel yönetime idari yetkiler devretmesine dayanan bir tür sınırlı özerklik yasası. (yay. n.)

H. H. Asquith

İşin aslı, özerk yönetim uygulanmaya kalkışılırsa ordunun itaat edip etmeyeceği de şüpheliydi. 20 Mart 1914'teki Curragh Olayı'nda Kildare Kontluğu'ndaki Curragh Kışlası'ndan yedi İngiliz subayı birlikçi muhalefete karşı Yurt Yasası'nın uygulanmasına ortak olmaktansa istifa etmeyi tercih etmişti.[2]

Ordu üst kademesinde birlikçi itaatsizliği savunanlardan biri de İngiltere'nin kıtaya yönelik bir müdahalesi için hazırlıkları büyük ölçüde artıran Askerî Harekât Başkanı Henry Wilson'dı. Wilson artık Asquith ve onun "pis kabinesine" duyduğu nefreti gizleme zahmetine bile girmiyordu. Yurt Yasası'nı kullanarak başbakana birlikçi talepleri kabul etmesi için şantaj yapmaktan da geri kalmadı. 29 Temmuz 1914'te kabineye sunulması için Ordu Konseyi'ne verilen bir tezkerede, Wilson ve meslektaşları eğer Yurt Yasası'nın uygulanması ve düzenin korunmasını istiyorsa ordunun tüm sefer kuvvetini İrlanda'ya sevk etmek zorunda kalacağı söylendi.[3] Yani eğer İngiltere hükümeti Yurt Yasası'nı uygulamak istiyorsa yakın gelecekte Avrupa'ya yapacağı bir askerî müdahaleden vazgeçmek zorunda kalacaktı; öte yandan

Avrupa'ya yapılacak bir askerî müdahale de Yurt Yasası'ndan vazgeçmek demekti. Buradan da birlikçi İngiliz subaylarının –ki Protestan İngiliz-İrlandalı ailelerin hâkim olduğu orduda sayıları çok fazlaydı– Kıta Avrupası'na müdahaleyi Yurt Yasası'nın ertelenmesi ya da tümden iptal edilmesinin bir yolu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Avrupa'nın –belki Avusturya-Macaristan hariç– hiçbir yerinde iç meseleler üst düzey askerlerin görüşlerini böyle doğrudan etkilemiyordu.

Saraybosna olayı patlak verdiğinde İngiliz hükümetinin aklı hâlâ Ulster'daydı. Başbakan günlük tutmuyordu ama zarif ve zeki bir sosyete üyesi olan genç arkadaşı ve ruh eşi Venetia Stanley'le paylaştıkları Asquith'in düşünceleri hakkında bir günlüğe yakın seviyede bilgi vermektedir. Mektuplardan anlaşıldığında göre 28 Temmuz'da "Avusturyalı asillerin" ölmesi başbakanın dikkatini pek çekmemişti ve zihni tümüyle "Ulster'da olup biten acayip şeylerle" meşguldü.[4] Asquith 24 Temmuz'a kadar bir daha uluslararası meselelerden bahsetmedi ve o tarihte de üzülerek Ulster konusundaki bir pazarlığın daha Tyrone ve Fermanagh coğrafyasının karmaşıklığı yüzünden başarısız olduğunu söyledi. Ancak İrlanda meselesinden uzunca bahsettikten sonra en sona "Avusturya'nın "Sırbistan'a kabul etmesinin mümkün olmadığı dayatmacı ve aşağılayıcı bir ültimatom" gönderdiğini ekledi.

> Artık ölçülebilir veya kestirilebilir bir mesafede olan gerçek bir kıyamet bizi bekliyor ve onun yanında Ulster ve Milliyetçi Gönüllüler çok önemsiz kalır. Sevinerek belirteyim ki sadece izleyici olarak kalmamamız için hiçbir neden görmüyorum.[5]

Bu mektup "ışık söndü" diye şaşırtıcı bir ifadeyle başlıyordu ama Asquith bununla Venetia'nın o sabah Londra'dan ailesinin Anglesey'deki kır evine gitmesini kastetmiş, Avrupa medeniyetinin yok olmanın eşiğinde olduğuna dair bir gönderme yapmamıştı.

Edward Grey de bugünlerde kişisel meseleleriyle meşguldü. Gözleri gittikçe bozuluyordu; squash oynarken artık topu görmekte zorlanıyordu ve geceleri sevdiği yıldızı göremez hale gelmişti. Taşrada daha fazla vakit geçirmeyi planlıyor ve hatta ünlü bir Alman göz hekimini ziyaret etmeyi de düşünüyordu. Ama Asquith'ten farklı olarak Grey, Güneydoğu Avrupa'da şekillenen krizin ciddiyetini hemen kavramıştı.

Grey, Temmuz Krizi sırasında Londra'da büyük devletlerin konsoloslarıyla yaptığı görüşmeler sırasında her zaman yaptığı gibi dolambaçlı sözlerle konuşarak açık taahhütler vermekten kaçındı. 8 Temmuz'da Paul Cambon'a eğer Avusturya İmparatoru kamuoyu baskısına daha fazla karşı koyamayıp Sırbistan'a karşı saldırıya geçerse Fransa ve İngiltere'nin St. Petersburg'u sakinleştirmek için ellerinden geleni yapacaklarını söyledi; Cambon da buna "samimiyetle katıldı". Aynı gün Grey, Berlin'deki Rus elçisine İngiltere-Rusya donanma görüşmeleri konusunda tedirgin olduğunu ve Rusya'nın Almanya'nın kendisine karşı bir komplo hazırlandığını düşünmesine neden olacak hiçbir teşebbüste bulunmaması gerektiğini hatırlattı.[8] 9 Temmuz'da Alman büyükelçisi Kont Lichnowsky'yi İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli ve bağlayıcı bir anlaşma olmadığı konusunda temin etti. Öte yandan İngiltere'nin İtilaf ortaklarıyla ilişkilerinde herhangi bir zayıflama olmadığını da ekledi ve Lichnowsky'nin 1906'dan beri çeşitli kara ve deniz kuvvetleri yetkilileri arasındaki "görüşmelerden" mutlaka haberdar olduğunu ama bunların hiçbirinin "saldırgan" mahiyette olmadığını belirtti.[8]

Dışişleri bakanının Avusturya büyükelçisiyle görüşmesi kibar olsa da mesafeli ve tarafsızdı. 17 Temmuz'da Kont Mensdorff, Grey'e Belgrad basınının aşırılıklarından şikâyet ettiğinde Grey belki de –epey tuhaf bir şekilde– böyle davranan sadece bir Sırp gazetesi olduğunu söyledi. Mensdorff belki durumun böyle olabileceğini kabul etse de çifte monarşinin artık bu seviyede bir siyasi yıkıcılığa tahammül edemeyeceğini ifade etti. "Sör Edward Grey durumu kabul etti," diye yazacaktı Mensdorff, "ama konu üzerine daha fazla konuşmadı."[9] Grey, Avusturya'nın Belgrad'a verdiği notanın içeriğini okuduktan sonra 24 Temmuz'da Mensdorrf'u tekrar davet etti. İşte o görüşmede, bu belgenin o güne kadar gördüğü en "iddialı" belge olduğunu söyledi. Ama dışişleri bakanı o sırada bile Avusturya'nın bazı Sırp devlet görevlilerinin dahline ilişkin endişelerini kabul etti ve notadaki bazı taleplerin "haklı" olduğunu söyledi.[10] Aynı gün kabineden onay almasının ardından bu sürtüşmeye ikinci dereceden dâhil olan dört devletin –İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya– Rusya ve Avusturya arasında bir çatışma çıkması halinde müdahale etmesini teklif etti.[11]

Tüm bunlara bakıldığında Grey'in savaşa dâhil olmaya hiç de istekli olmadığı görülmektedir. Grey her fırsatta İngiltere'nin dış politikasını

nihai olarak kamuoyunun (burada asıl kastettiği yayımlanan fikirlerdi) belirlediğini ve o noktada müdahale fikrinin hiç destek görmediğini söyledi. Neredeyse hiçbir büyük gazete İngiltere'nin muhtemel bir savaşa girmesine hiç sıcak bakmıyordu. *Manchester Guardian* İngiltere'nin Avusturya ile Sırbistan arasında çıkacak bir çatışma yüzünden savaşa sürüklenme tehlikesinden "ittifak anlaşmaları" ile korunduğunu ve Manchester Belgrad'ın ne kadar umurundaysa Belgrad'ın da Manchester'ın o kadar umurunda söyledi. 29 Temmuz'da *Daily News* İngiliz askerlerinin canlarının "Ruslar Slav dünyası üzerinde hâkimiyet kurabilsin diye feda edilmesi"[12] düşüncesinden ne kadar rahatsız olduğunu belirtti. 1 Ağustos'ta gazetenin liberal editörü Alfred George Gardiner "Neden savaşmamalıyız?" başlıklı bir makale yayımladı. Makalede İngiltere ile Almanya arasında ciddi bir menfaat çatışması olmadığını ve eğer Almanya ezilirse bunun Rusya'nın Avrupa ve Asya üzerinde hâkimiyet kurmasıyla sonuçlanacağını söyledi. Bunlar liberal gazetelerdi ama milliyetçiler bile isteksizdiler. *Yorkshire Post* Avusturya-Almanya ittifakının Fransız-Rus İttifakı'na karşı kazanacağı bir zaferin İngiltere açısından Fransız-Rus İttifakı'nın zaferinden pek farklı olmayacağını ve "İngiltere'nin bu çatışmaya dâhil olması için hiçbir neden görmediklerini" söyledi. 28 Temmuz'da *Cambridge Daily News* yaklaşan savaşa katılmakta İngiltere'nin bir menfaati olmayacağını ifade ederken *Oxford Chronicle* da 31 Temmuz'da hükümetin görevinin çatışmayı bölgesel tutup ondan uzak durmak olduğunu vurguladı.[13] Sadece *Times* durmadan İngiltere'nin savaşa katılmasını istiyordu. Wickham Steed 17 Temmuz tarihli yazısında Avusturya'nın konumuna biraz sıcak baksa da 22 Temmuz'dan itibaren gazete çıkacak bir kıta savaşını beklemeye başlamış ve 27, 29 ve 31 Temmuz tarihlerinde İngiltere'nin savaşa girmesini desteklemişti. Özellikle gazeteci ve dolandırıcı Horatia Bottomley bu fikri şiddetle destekliyordu ve temmuzun ilk haftasında kendi dergisi olan *John Bull*'daki yazısına şu sözlerle başlamıştı: "Biz Sırbistan'ı her zaman soğukkanlı komploların ve hilelerin yuvası olarak gördük." Ardından Sırbistan'ın mutlaka ortadan kaldırılmasını ve daha sonra İngiliz hükümetinin krizden yararlanarak Alman donanmasını "imha etmesini" istedi.[14] Sırbistan'ın Londra büyükelçisi Boskoviç, *John Bull*'daki yazıyı gördükten sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na şikâyette bulundu ve

gazetenin Sırbistan hakkında yazdığı "yalanlardan"[15] ötürü gazeteye dava açabilmek için avukata danıştı.

En azından ağustos başına kadar hükümet üzerinde müdahale etme yönünde bir baskı olmadığı söylenebilirdi. Kabine inisiyatifi ele almaya niyetli görünmüyordu. Bakanların çoğu da hâlâ müdahale edilmemesinden yanaydı. Kasım 1911'de Grey'in politikalarına karşı ayaklanan grup yine iş başındaydı. Bu Grey'in sürekli karşı karşıya kaldığı sorundu. İzlediği dış politikayı partisinin büyük bölümü desteklemiyordu. Geçmişte bir süre parlamentodaki muhafazakârlardan destek almıştı ama Yurt Yasası karşıtlığının zirvede olduğu 1914 yazında bu destek de zayıflamış görünüyordu. Baskı karşısında her zamanki taktiğine başvurarak dış meseleleri Asquith, Haldane ve Churchill'le gizlice görüşmeye başladı.

Grey ancak 24 Temmuz'daki kabine toplantısında, Ulster'daki yerel sınırlar hakkındaki uzun ve zorlu görüşmelerin ardından, krizle ilgili mevcut İngiliz politikasını gündeme getirip Avusturya-Sırbistan gerginliğiyle doğrudan bağlantılı olmayan dört devletin iki karşıt taraf arasında arabuluculuk yapmasını teklif etti. Bir aydan uzun süredir kabinede ilk kez dış politika tartışılıyordu. Churchill'in daha sonradan aktardığı gibi Grey'in sözleri kabine üzerinde şaşırtıcı derecede etkili olmuştu: Fermanagh ve Tyrone bölgeleri İrlanda'nın sis ve fırtınası içinde kayboldu ve Avrupa haritasının üzerine garip bir ışık düşmeye başladı.[16] Kabine Grey'in sunduğu dört devletin müdahale etmesi teklifini kabul etti ve sonra hafta sonu tatili için dağıldı.

Temmuzun dördüncü haftası sona ererken Grey hükümetin hangi şartlar altında müdahalede bulunacağının açıklığa kavuşturulması için baskı yapmaya başladı. 27 Temmuz Pazartesi günü Fransa Almanya'nın saldırısına uğrarsa kabinenin müdahaleyi destekleyip desteklemeyeceğini sordu. Grey'in eski rakipleri Morley, Simon, Burns, Beauchamp ve Harcourt eğer böyle bir karar alınırsa derhal istifa edeceklerini söylediler. 29-30 Temmuz gecesi geç saatte yapılan bir toplantıda Grey, Fransa'ya destek sözü alabilmek için uğraştı. Sadece dört kabine üyesi (üçü Asquith, Haldane ve Churchill'di) teklifi destekledi, diğerleri karşı çıktı.

Belçika meselesinin bile müdahaleyi tetiklemesi muhtemel görünmüyordu. Hem Fransız genelkurmayının sağladığı askerî istihbarat hem de askerî çıkarımlar açısından genel olarak Almanların Fransa'ya Belçika

üzerinden saldıracağı kabul edilmişti ki Almanya böylece Belçika'nın tarafsızlığını koruyan 1839 tarihli anlaşmayı da çiğnemiş olacaktı. Ama kabineye göre İngiltere söz konusu anlaşmada taraf olsa da anlaşmanın uygulanması tek tek taraf ülkelerin değil, tümünün ortak sorumluluğuydu. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa İngiltere'nin tepkisi "yükümlülük değil, politika icabı" olacaktı.[17] İngiliz asker ve devlet adamlarının Almanların Belçika'yı işgaline bu denli soğukkanlı bakıyor olmaları ilginçtir. 1911 tarihli İngiltere-Fransa askerî görüşmelerinde Henry Wilson Almanların Güney Belçika'daki Ardennes'den geçmeyi tercih edeceği ve askerlerini Sambre ve Meuse nehirleri arasındaki bölgeye yığacağı görüşüne varmıştı; aynı görüş İmparatorluk Savunma Komisyonu'nun yüz on dördüncü toplantısında da sunuldu.[18] Aynı senaryo 29 Temmuz'da kabinede tartışılırken de Lloyd George bir harita kullanarak Almanların neden Belçika'nın "ancak en güney ucundan" geçeceğini anlattı. Bakanlar buna karşı çıkmak yerine bunu (Almanların gözünden) stratejik bir gereklilik olarak kabul edip kaçınılmaz olduğunu düşündüler. İngilizlerin stratejik kaygıları her daim İngiliz güvenliğinin kilit noktaları olarak görülen Antwerp'e ve Schelde Nehri'nin ağzına odaklanmıştı. Churchill, "Eğer Belçika'da sadece biraz ilerleyeceklerse neden müdahale etmemiz gerekiyor, anlamıyorum," dedi.[19] Lloyd George daha sonra eğer Alman saldırısı Ardennes'den geçen rotayla sınırlı kalsaydı savaşa girmeyi reddedeceğini iddia etti.[20] İngiliz devlet adamları Belçikalıların güneyde savunma yapmayacağını ve bu ihlale razı olmadıklarını gösteren sembolik bir direnişin ardından kuzeydeki mevzilerine çekileceklerini varsaymışlardı.[21] O nedenle Belçika'nın Almanlar tarafından işgalinin derhal İngiliz müdahalesini gerektirmesi gibi bir durum söz konusu değildi.

Fakat bu isteksizliklere bakarak Grey ve yakın takipçilerinin İtilaf'a uzun zamandır verdikleri desteği çekmeye başladıklarını düşünmek yanlış olur. Aksine Grey, Avrupa'da doğan krize tümüyle İtilaf'ın gözünden bakıyordu. Kendisinin uzun zamandır uğruna ter döktüğü, Fransa'ya destek verilmesi yönündeki ahlaki zorunluluğun parlamento tarafından dikkate alınmaması ihtimali yüzünden uykuları kaçıyordu. O da meslektaşları gibi Belgrad'ın maceraperest siyasetinden rahatsızdı ve yeni alınan bölgelerde yapılan katliam ve zulümlerden haberdardı. Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan monarşisi için oluşturduğu tehdidi anlamasına yetecek kadar bilgiye sahip olmaması mümkün değildi.

"Büyük bir devletin Sırbistan yüzünden savaşa girmek zorunda kalması" fikrine tahammül edemiyordu.[22] Ama yine de Avusturya'ya ültimatomdan başka seçenek verecek bir girişimde de bulunmamıştı. 24 Temmuz'daki kabine toplantısında teklif ettiği dört devlet arabuluculuğu umutsuz bir girişimdi.[23] Söz konusu dört devletten (İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya) sadece birinin Avusturya-Macaristan'ın menfaatlerini savunma ihtimali vardı. Üstelik Avusturya-Macaristan ve uluslararası sistem alınan kararları uygulayacak mekanizmalardan yoksundu. Son olarak Sırpların bu denli cesur hareket etmesinin ana sebebi olan devlet bu sürece katılmamış, alınan kararlarla da bağlanmamış olacaktı. Grey'in bir tür uzlaşma zemini yaratabileceğine inanmasının nedeni muhtemelen 1913'te Londra'da düzenlenen Büyükelçiler Konferansı'nda sergilediği başarıydı. Ama Arnavutluk sınırı üzerine yapılan görüşmeler ile büyük devletler arasında savaş-barış arabuluculuğu yapmak tamamen farklı şeylerdi.

Grey krize İtilaf'ın menfaatlerini ön planda tutarak tepki verdiğinden sonuç olarak ister istemez Rusya yanlısı hareket etmek zorunda kalmıştı. Grey aralarda Rusya'yı sakinleştirmekten bahsedip St. Petersburg'a da gereksiz ve tahrik edici adımlardan kaçınmasını tavsiye etse de Avusturya'nın notasından sonraki büyük öneme sahip dönemde Rusya'da neler olup bittiğine dair çok az şey biliyordu ve daha fazlasını öğrenmeye merakı yoktu. Bu cehaleti tümüyle onun suçu değildi çünkü Ruslar "gizli hazırlıklarını" Sör George Buchanan'dan gizlemiş ve 26 Temmuz'da ona Rusya ve St. Petersburg'da alınan tedbirlerin sadece Rus endüstrisine zarar veren grev dalgasıyla mücadele etme amaçlı olduğunu söylemişlerdi. Buchanan pek ikna olmamıştı. 26 Temmuz'da Grey'e gönderdiği kısa mektupta "grevler sona erdiğine göre hazırlıkların seferberlikle ilgili olmasının muhtemel olduğunu" bildirdi.[24] Ama Grey ilgilenmedi; ne Buchanan bu belirtileri takip etti ne de Londra'dan kendisine bu yönde bir talimat geldi. Bu yaklaşım Dışişleri Bakanlığı'nın Rusya konusunda her zaman izlediği bir politikaydı. Buchanan'ın mesajı gönderdiği gün olan 26 Temmuz'da Nicolson, hükümetinden seferberliğin işareti olan ihtiyat birliklerinin kıtalara çağrıldığı yönünde acil bir mesaj alan Kont Lichnowsky ile görüştü. Nicolson, Londra'nın "genel ya da herhangi bir tür seferberlik hakkında bilgisi olmadığını" söyledi. Ama ardından şunu ekledi:

> Fakat Avusturya böyle davranırken bizim St. Petersburg'a hiçbir şekilde seferberlik ilan etmemesini söylememiz hem zor hem de hassas bir durum yaratır; dikkate alınmayız. Eğer mümkünse asıl önlenmesi gereken, askerî harekâtlardır.[25]

Bu garip bir yaklaşımdı çünkü Avusturya ve Rusya'nın seferberliğini aynı kefeye koyuyor, Avusturya'nın sadece Sırbistan'a odaklandığını, Rusya'nın ise Avusturya'yı hedef aldığını görmezden geliyordu (2 Mart 1913 Tüzüğü uyarınca batıdaki tüm Rus askerî bölgeleri ve Rus Baltık filosu da seferber edileceği için bu seferberlik aynı zamanda Almanya'ya karşı da sayılırdı). Grey'in yorumu da onun mevzilenme ve taarruz hızının başarının anahtarı olarak görüldüğü bir çağda seferberlik tedbirleri almanın öneminden ne kadar bihaber olduğunu göstermektedir (ama belki de kasten öyle söylüyordu). Son olarak, eğer Grey uzlaştırma ve savaşı bölgesel tutma sorununa tarafsız bir tutumla yaklaşmaya meraklı olsaydı Avusturya'nın Sırbistan'a karşı iddialarının güçlü ve zayıf yanlarını da inceler ve Rusların daha büyük bir savaşı tetikleyecek karşı tedbirlerinin de önüne geçmiş olurdu. Ama böyle yapmadı. 8 Temmuz'da Benkendorf ve daha sonra diğerleriyle yaptığı görüşmelerde Grey, Rusların "Sırp savaşının kaçınılmaz olarak bir Avrupa savaşına neden olacağı" görüşünü tekrarlayıp durdu.[26]

Grey, Fransızların St. Petersburg ziyaretinde neler olup bittiğini genel olarak biliyordu. Büyükelçi Buchanan'ın (Poincaré'nin ayrılmasının ardından) 24 Temmuz'da gönderdiği mesajda, Rus başkentindeki toplantının, Rusya ve Fransa'nın "Avrupa barışı ve kuvvet dengesi hakkında benzer görüşlere sahip olduğunu ve ittifaklarının gerektirdiği taahhütlere sıkı sıkıya bağlı olduklarını" ortaya çıkardığı yazıyordu. Sazonov, Buchanan'dan, Grey'e İngiltere hükümetinin "Fransa ve Rusya'nın yanında olduğunu açıklamasını umut ettiği" mesajını iletmesini istemişti. Bu mesaj üzerine yorum yapan Eyre Crowe, Grey'den daha sivri bir dil kullanmış ama dışişleri bakanlığının izlemesi gereken yolun iç mantığını kavradığını da göstermişti:

> Avusturya'nın Sırbistan'a yönelttiği suçlamalarının haklılığıyla ilgili ne düşünürsek düşünelim Fransa ve Rusya bunları mazeret olarak ve "Üçlü İttifak Üçlü İtilafa karşı" mantığı içerisinde ele alacaktır. İngiltere'nin bu görüşe itiraz etmesinin ya da bu bariz meseleyi örtbas etmeye çalışmasının akıllıca olmayacağı gibi

> tehlikeli olacağını düşünüyorum. [. . .] Bu mücadelede bizlerin ve Fransa ile Rusya'nın menfaatleri müşterektir. Çünkü bu Sırbistan'ı ele geçirme mücadelesi değil, Kıta Avrupası'nda siyasi diktatörlük kurmayı amaçlayan Almanya ile kendi özgürlüklerini korumak isteyen büyük devletlerin arasındaki bir mücadeledir.[28]

Grey, Lichnowsky'ye, İngiltere'nin İtilaf ortaklarına karşı yasal bir yükümlülüğü olmadığı teminatını verdi. Ama aynı zamanda 29 Temmuz'da Alman elçisini (bu konuda özel olarak kabineden yetki almadan) Almanya ve Fransa savaşın içine çekilirse İngiltere'nin de harekete geçmek zorunda kalabileceği konusunda uyardı.[29] Bethmann Hollweg 30 Temmuz'da Londra'yla temasa geçip, İngiltere tarafsız kalmayı kabul ederse Almanya'nın Fransız topraklarını ilhak etmekten kaçınacağını belirtti. Bunun üzerine Grey, İngiltere'nin Berlin büyükelçisi Goschen'i telefonla arayarak ona bu teklifin "bir an için bile düşünülemeyeceğini" söyledi.[30]

Grey'in yaptıkları ve yapmadıkları, İtilaf'ın düşünce tarzının kriz hakkındaki görüşünü ne kadar yapılandırdığını göstermektedir. Bu, Fransız-Rus stratejik düşüncesinin merkezinde yer alan Balkan senaryosunun farklı bir tezahürüydü ve Grey, Aralık 1912'de Alman elçisine ikazlarında da bu görüşü içselleştirdiğini göstermişti (bkz. 5. bölüm). Balkanlar'da bir çatışma çıkacak (kimin çıkardığı önemli değildi), Rusya çatışmaya dâhil olacak ve ardından "kaçınılmaz olarak" Fransa ve Almanya'yı da olayın içine çekecekti; bu durumda İngiltere kenarda durup Fransa'nın Almanya tarafından ezilmesini bekleyemezdi. 1914'te Grey'in –anlık şüpheleri ve kaçamak ifadeleri olsa da– takip ettiği senaryo işte buydu. Avusturya'nın Sırbistan'a yönelik iddialarını değerlendirmemiş, bunu düşünmeye bile zahmet etmemişti. Bunun nedeni Sırbistan'ın suçsuz olduğunu düşünmesi değil,[31] Eyre Crowe'un da vurguladığı gibi Fransa ve Rusya'nın Avusturya'nın iddialarını ittifakı hareket geçirmek için bir "mazeret" olarak görmesiydi.

Bu senaryonun merkezinde İngiltere'nin, Rusya'nın Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığını çözmek için Avusturya'ya saldırmasını meşru görmesi –ya da en azından buna itiraz etmemesi– ve Fransa'nın da kaçınılmaz olarak Rusya'yı destekleyeceğini düşünmesi yer alıyordu. Avusturya-Sırbistan sürtüşmesi ve öne sürülen iddiaların geçerliliği

ikinci dereceden önem taşıyordu; önemli olan Ruslar (ve Fransızlar) meseleye dâhil olduğunda ortaya çıkacak olan durumdu. Sorunu bu açıdan ele almak doğal olarak tüm sorumluluğu, Avusturya'yı korumak için harekete geçmesi Fransız seferberliğini tetikleyecek ve böylece kıta savaşının çıkmasına neden olacak olan Almanya'nın üzerine yıkıyordu.

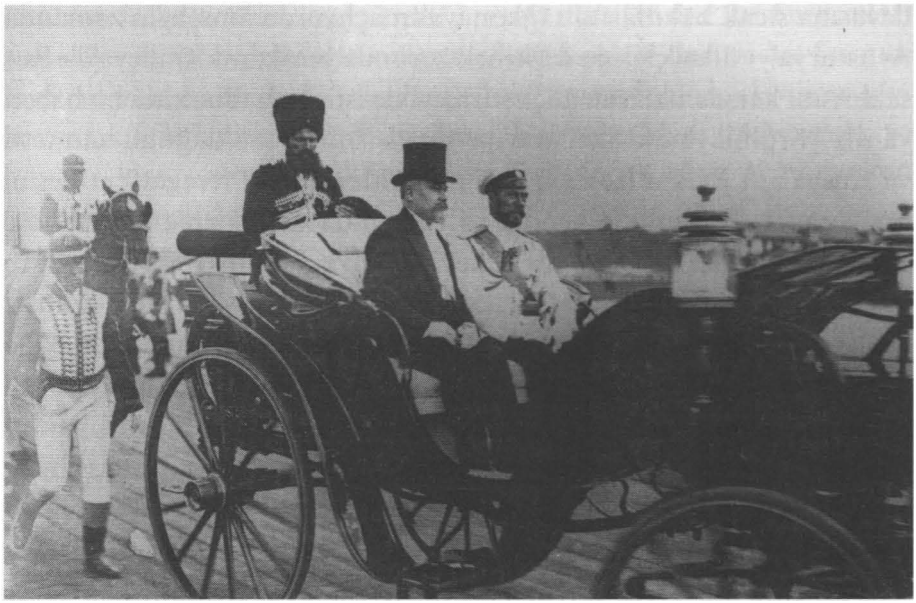
POINCARÉ PARİS'E DÖNÜYOR

Grey 24 Temmuz'daki kabine toplantısının sonunda dört devletin arabuluculuğunu teklif ederken Poincaré ve Viviani *France*'ın güvertesinde ve Rus torpido botlarının eşliğinde Finlandiya Körfezi'nde ilerliyordu. Ertesi gün İsveç'e vardıklarında Poincaré, güvenilir telgraf ağlarını kullanarak, uygulanacak politikanın kendisinin ve Viviani'nin belirlediği sınırlar içerisinde kalmasını sağladı. Başbakana, Fransız basınına bir açıklama yaparak Viviani'nin tüm ilgili gruplarla iletişim halinde olduğunu ve dış ilişkilerin seyrini belirlediğini söylemesi talimatını verdi. Poincaré şöyle demişti: "Bienvenu-Martin'in (Paris'teki tecrübesiz dışişleri bakanı vekili) kendi başına bırakıldığı gibi bir izlenimin oluşmaması çok önemli."[32] Sonraki yirmi dört saat içerisinde gelişen Avusturya-Sırbistan krizi hakkında bilgi parçacıkları *France* gemisinin telsizinden onlara ulaşmaya başladı. Poincaré elle tutulur bilgilere sahip olduktan sonra St. Petersburg'da ana hatlarını belirledikleri politikaya sadık kaldı: Avusturya'nın talebi gayrimeşruydu; Viyana'nın "talepleri kabul edilemezdi" ve aslında "insan haklarının ihlaline" karşılık geliyordu. Artık barışı koruma sorumluluğu, askerî teyakkuzu tümüyle St. Petersburg'da alınan kararlar çerçevesinde olan Rusya'nın değil, müttefiki Avusturya'yı dizginlemekten sorumlu olan Almanya'nın elindeydi. Poincaré 25 Temmuz'da günlüğüne, Almanların bunu yapamamaları halinde "kendilerini Avusturya saldırganlığının sorumluluğunu yüklenmek gibi bir konuma düşüreceklerini" yazdı.[33]

Poincaré'nin yaşanan olaylarda kendi rolünü nasıl gördüğü Stockholm'de kendisine ulaşan haberlere verdiği tepkiden anlaşılmaktadır. Bu habere göre Sazonov, Sırplara sınırda savaşmak yerine ülkenin içlerine çekilmelerini tavsiye etmişti; böylece diğer devletlere işgale uğradıklarına dair şikâyette bulunup onların müdahale etmelerini isteyebileceklerdi. Sazonov bu tavsiyeyle dünya devletlerinin Sırp

davasına sıcak bakmasını sağlamayı amaçlıyordu ama aynı zamanda Avusturya'yı ülke içlerine ilerlemek zorunda bırakarak Galiçya'da Rus saldırısını karşılamalarını güçleştirmeyi de istiyordu. Poincaré bu haberi yanlış yorumlayarak Sazonov'un sinirlerinin bozulduğunu zannetti ve Rusya'nın Balkanlar'daki sorumluluklarından "feragat" etmesini tavsiye etti. "Kesinlikle kendimizi (Belgrad'ı destekleme hususunda) *Ruslardan daha cesur* gösteremeyiz," diye yazmıştı. "Sırbistan'ın küçük düşme ihtimali çok yüksek."[34] 1912-1913 kış krizinde Fransız devlet adamlarının Balkanlar'da Rusya'nın Avusturya karşısında daha kararlı davranması için baskı yaptıkları zamana dönülmüş gibi görünüyordu. O tarihte Paris'teki Rus ataşesi Fransızların savaş yanlısı görüşleri karşısında hayrete düşmüştü. Ama şimdi durum farklıydı. Politika belirlenmişti ve Poincaré'nin Sazonov'un yine bocalayacağına dair endişeleri yersizdi.

Poincaré'nin Orta Avrupa'da böyle bir kriz tırmanırken İsveç ziyaretini iptal edip Paris'e dönmemiş olması garip görünebilir. İsveç ziyareti kimi zaman Fransa'nın krizdeki tarafsızlığının belirtisi olarak gösterilir. Eğer Poincaré bu olaylarda söz sahibi olmak isteseydi o ve Viviani eve dönüş yolunda böyle bir turistik ziyaret gerçekleştirir miydi?[35] Sorunun cevabı İsveç ziyaretinin turistik bir gezi değil, St. Petersburg'da onaylanan ittifak stratejisinin bir parçası olmasıdır. Poincaré ve Çar, İsveç'in tarafsızlığının sağlanması konusunda ortak bir karara varmışlardı (belki de bir Avrupa savaşına hazırlık olarak). İsveç-Rusya ilişkileri Rusya'nın casusluk faaliyetleri ve Stockholm'ün sınırdan ya da Baltık'tan gelecek bir Rus saldırısından korkması yüzünden gergindi.[36] II. Nikolay, St. Petersburg'daki son günlerinde Poincaré'den İsveç Kralı V. Gustav'a Çar'ın barış dileklerini iletmesini rica etmişti. Poincaré krala, Çar'ın Baltık komşusuna karşı hiçbir saldırgan emel beslemediği konusunda teminat verecek ve şu tarihe kadar olan bir casusluk faaliyetinden haberi olmamakla birlikte bundan sonra olmayacağına dair de taahhüt verdiğini bildirecekti.[37] Hepsinden önemlisi, İsveç'in Almanların ağına düşmesine engel olunmalıydı yoksa bunun stratejik sıkıntılara yol açacağı barizdi. 25 Temmuz günü öğleden sonra Poincaré bu mesajı V. Gustav'a iletip Çar'ın tüm kalbiyle İsveç'in tarafsız kalmasını temenni ettiğini söyleyerek vazifesini yerine getirmiş oldu.[38]

II. Nikolay ve Poincaré

Avrupa'daki kriz derinleşirken İsveç'te yiyip içip gezmek elbette tuhaf görünmektedir, özellikle zavallı Viviani'nin üzerindeki baskı yeniden artmaya başlarken. Ama Fransız halkı hâlâ ciddi bir tepki vermemişti; 28 Temmuz'da beklenmedik bir şekilde Madam Caillaux'un beraatıyla sona erecek Caillaux davasıyla ilgileniyordu. Bu şartlar altında Poincaré'nin de bildiği gibi erken dönmek Fransa ve Avrupa kamuoyunu sakinleştireceğine daha da telaşlandırabilirdi. Dahası, "Fransa'nın kendisini çatışmaya sokabileceği izlenimini uyandırma" ihtimali vardı.[39] Ama 27 Temmuz'da Kayzer'in Baltık'taki yat gezintisinden Berlin'e erken döndüğü öğrenildiğinde kendisine Paris'ten geri dönmesini isteyen telgraflar yağan Poincaré hiç vakit kaybetmeden, stratejik açıdan çok daha önemsiz olan Norveç ve Danimarka ziyaretlerini iptal edip *France* gemisinin mürettebatına doğruca Dunkirk'e gidilmesi talimatını verdi.[40]

Aynı rotada seyrediyor olsalar da *France* ve onun refakatindeki *Jean Bart* dretnotu Kiel'den demir alıp Melckenburg Körfezi'ni geçmekte olan bir Alman muharebe kruvazörüne ve çok geçmeden geri dönecek bir torpido bota denk geldiler. Alman muharebe kruvazörü sadece borda toplarıyla tek el kurusıkı atış yaparak geleneksel selamını

verdi. *Jean Bart* da aynısını yaptı. *France*, devlet başkanlarını taşıyan tüm gemilerin yaptığı gibi sessiz kaldı. Dakikalar sonra Fransa'nın telsiz istasyonu muharebe kruvazörünün selamlamanın ardından şifreli bir mesaj gönderdiğini tespit etti; muhtemelen Berlin'e Fransa Başbakanı'nın dönüş yolunda olduğunu bildiriyordu.[41]

Poincaré ve Viviani'nin uluslararası durumla ilgili görüşleri gitgide farklılık göstermeye başladı. Poincaré, başbakanın "her geçen gün daha endişeli ve sorunlu hale geldiğini" ve "zihninin hiç olmayacak şeylerle meşgul olduğunu" söylüyordu.[42] 27 Temmuz'da gelen ve Grey'in Balkanlar'da bir savaşın patlak vermesi halinde İngiltere'nin kayıtsız kalmayacağı açıklamasına yer veren bir telgraftan sonra Poincaré, "Bu haberi kullanarak Viviani'nin moralini tekrar düzeltmeye çalıştım," dedi. Cumhurbaşkanı o günün büyük bölümünü, St. Petersburg'a giderken yaptığı gibi, Viviani'ye "zayıflığın sürekli sorun kaynağı olduğunu" ve izlenecek tek makul yolun "kararlı bir duruş" sergilemek olacağını izah etmekle geçirmişti. Ama Viviani "sürekli endişeli ve sinirliydi ve dış politikayla ilgili boş ve anlamsız şeyler saçmalayıp duruyordu". Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyaset Dairesi Başkanı Pierre de Margerie de Viviani'nin bu "takıntılı halinden" rahatsızdı. Başbakanın mantıklı konuşamayacak halde olup devamlı parti kongreleri ve sosyalist lider Jean Jaurès etrafında kurulacak siyasi ittifaklardan bahsetmesi Poincaré'yi hayrete düşürüyordu.[43]

Poincaré de stres altındaydı. 27 Temmuz'da gelen ve Sör Edward Grey'in bazı sözlerini ileten karışık ve neredeyse okunmaz haldeki radyogramlar yüzünden iyice gerilmişti. Avusturya elçisini Balkanlardan kaynaklanan bir savaşa karşı İngiltere'nin kayıtsız kalmayacağı konusunda uyaran Grey, şimdi de Fransız büyükelçi Paul Cambon'a İngiliz kamuoyunun Sırp meselesi yüzünden savaşa girilmesini desteklemediğini söylüyordu. Ama Viviani savaşa doğru sürüklendiklerini gördüğü için korkarken Poincaré'nin asıl korkusu Avusturya'nın Sırbistan'a yönelik bir saldırısının karşılıksız kalacak olmasıydı.

> . . . eğer Avusturya kendi zaferini daha da ileri taşımak ister [Poincaré "zafer" derken Belgrad'ın Avusturya'nın taleplerini kabul etme ihtimalini kastediyordu] ve Belgrad'a savaş ilan ederse Avrupa buna izin mi verecek? Müdahale edip krizin daha da tırmanmasını önleme hakkı sadece Avusturya ve Rusya'da mı var?

Bu, Avusturya'dan yana tavır alıp onu Sırbistan'a karşı desteklemek demektir. Bu itirazları Viviani'ye tek tek sundum . . .[44]

28 Temmuz'da, Kuzey Denizi'ne girip Fransız topraklarına yaklaşırlarken Poincaré, Dunkirk'teki karşılamanın iptal edilmesini istediği bir mesaj gönderdi; cumhurbaşkanın treni hazır edilecek ve grup derhal Paris'e doğru yola çıkacaktı. Kuzey Denizi'nde hava sert, deniz dalgalıydı ve aralıklarla yağmur yağıyordu. İngiltere'nin devletlerin "ortak girişimini" tavsiye ettiğini haber veren son telgraf cumhurbaşkanına güven verdi, çünkü bu Rusya'dan ancak Avusturya'nın vazgeçmesi halinde geri adım atmasının beklendiğini gösteriyordu. Ayrıca Paris'ten de güzel bir haber gelmişti: Dışişleri Bakanı Vekili Bienvenu-Martin, Avusturya-Macaristan sorununun iki ülkeyi ilgilendirdiği ve ikisinin arasında çözülmesi gerektiği konusunda ısrar eden Alman büyükelçisi von Schoen'e, eğer Almanya Avusturya'ya engel olmak için bir şey yapmazsa Fransa'nın da Rusya'ya engel olmak için hiçbir şey yapmayacağını söyledi. Bu beklenmedik duruştan memnun olan Poincaré, de Margerie'den, Viviani'nin Paris'e bir telgraf göndererek dışişleri bakanı vekilinin davranışını (Viviani'nin) desteklediğini söylemesini istedi. Bu da Temmuz 1914'te Fransız dış politikasını yöneten emir komuta zincirini açıkça gösteriyordu.[45]

Poincaré, Fransa'ya varana kadar –Almanya'nın bir askerî hazırlık içerisinde olduğuna dair bir işaret olmasa da– bir Avrupa savaşının kaçınılmaz olduğuna karar vermişti.[46] Bakanların sakin ve kararlı olduklarını gördü ve Viviani'den daha enerjik olduklarını fark edince rahatladı. Poincaré daha önceden Bienvenu-Martin'e bir telgraf göndererek savaş, donanma, içişleri ve maliye bakanlıklarındaki muhataplarıyla temasa geçerek krizin tırmanması ihtimaline karşı gereken tedbirlerin alınması talimatını verdi. Tüm ilgili dairelerde büyük hazırlıklara girişilmiş olduğunu görmekten memnundu. Cumhurbaşkanını karşılamak için Dunkirk'e gelmiş olan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Abel Ferry ve Bayındırlık Bakanı René Renoult, Poincaré'ye asker izinlerinin iptal edildiğini, eğitim kamplarındaki askerlerin garnizonlarına geri döndüklerini, valilerin alarma geçirildiğini, kamu görevlilerinden görevleri başında kalmalarının istendiğini ve hükümetin ana ikmal malzemelerini satın aldığını bildirdiler. "Kısacası, gerektiğinde seferberlik ilan edilmesini mümkün kılacak tüm adımlar atıldı."[47] Dunkirk'ten başkente giderlerken Renoult ona büyük devletler arasında

siyasi bir uzlaşmanın mümkün olup olmadığını sorduğunda Poincaré şöyle cevap verdi: "Hayır, uzlaşma olmayacak. Anlaşma yok."[48] En çok şey anlatan ise Poincaré'nin günlüğünde kendisini karşılamak için toplanan kalabalığı tarif edişiydi; cumhurbaşkanın çoktan savaş havasına girdiğini gösteriyordu:

> Halkın moralinin fevkalade olduğunu fark ettim, özellikle de işçilerin ve liman çalışanlarının. Rıhtımlardan ve doklardan gelen kalabalık, "Yaşasın Fransa! Yaşasın Poincaré!" diye bağırıyordu. Duygularıma hâkim oldum ve belediye başkanı, senatör ve vekillerle konuştum. Vali de dâhil olmak üzere hepsi bana ülkenin birliğine ve azmine güvenebileceğimizi söyledi.[49]

Rus hükümeti çoktan seferberlik öncesi büyük ölçekli hazırlıklara girişmişti. Paris hem Paléologue'un 25 Temmuz'da gönderdiği kısa not hem de ertesi gün Fransa'nın St. Petersburg Askerî Ataşesi General Pierre de Laguiche'in gönderdiği daha detaylı mesaj sayesinde bunlardan haberdardı.[50] Ardından büyükelçi İzvolski'den 29 Temmuz'da Rusya'nın aynı gün Avusturya-Macaristan'a karşı kısmi seferberlik ilan etmeyi planladığı haberi geldi. Poincaré'nin bu habere verdiği tepkinin ne olduğunu bulmak zordur, çünkü daha sonra günlüğüne 29 Temmuz hakkında yazdıklarının ikinci sayfasını anılarına dâhil etmemiştir. Muhtemelen bu sayfada Rus seferberliğiyle ilgili şeyler yazıyordu.[51] Ayrıca o gün yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına dair de bir açıklama yoktu. Ama o gün Bakanlar Kurulu'nda hazır bulunan İçişleri Bakanı Louis Malvy'nin Joseph Caillaux'a söylediğine göre Rusya'nın aldığı tedbirler açıkça onaylanmıştı.[52] Ne 26-27 ne de 29 Temmuz'da Paris, ittifak ortağını dizginleme ihtiyacı hissetti.

Tüm bunlar Balkan senaryosu ve Rus seferberliğinin etkinliği ve hızı üzerine kurulmuş olan Fransız stratejik düşüncesine uygun olarak ilerliyordu. Ama bu öncelik, İngiliz müdahalesinin garantilenmesiyle de dengelenmeliydi. Temmuz sonunda İngiliz hükümeti hâlâ müdahale edip etmeyeceğini ve eğer ederse nasıl ve ne zaman edeceğini açıklamamıştı. Bir şey kesindi: Eğer Fransa ittifak ortağıyla birlikte saldıran taraf olursa bu, İngiliz desteği ihtimalini zayıflatacaktı. Yine de Almanların batıya taarruzu halinde Paris, Fransa'nın güvenliğinin Rusların hızlı seferberliğine bağlı olduğunda ısrarlıydı. Bu tanıdık bir paradokstu: Batıdaki savunma savaşının doğudaki taarruzla başlaması gerekiyordu. Bu çatışan öncelikler Paris'teki devlet adamları

üzerinde büyük baskı oluşturuyordu. 29 Temmuz gecesi Almanlar, St. Petersburg'u eğer seferberliği durdurmazsa kendilerinin de seferberlik ilan edeceği yönünde ihtar edince bu gerginlik had safhaya çıktı.

29-30 Temmuz gecesi Sazonov'dan Paris'teki Rus elçiliğine gelen bir telgrafla İzvolski'ye Almanların uyarısı iletildi. Sazonov şöyle yazmıştı: "Rusya'nın geri adım atması mümkün olmadığından hükümetimiz savunma tedbirlerini hızlandırıp savaşın kaçınılmaz olduğunu kabul edecektir." İzvolski, Sazonov adına Fransız hükümetine "bir müttefik olarak Fransa'nın desteğine güvenebilecekleri teminatını verdikleri için" teşekkür etti.[53] Ruslar daha önceden Fransızlara (sadece Avusturya'ya karşı) kısmi seferberlik ilanı hakkında bilgi verdiklerinden Sazonov'un "hızlandırmak" sözüyle kastettiği, bir kıta savaşını kaçınılmaz hale getirecek bir *genel* seferberlik olabilir.[54] Bu mesajın Paris'i telaşlandırmasına şaşmamak gerekir. İzvolski gece yarısı elçilik sekreterini Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderirken kendisi de bizzat giderek Viviani'ye Sazonov'un telgrafını takdim etti. Kısa süre sonra, 30 Temmuz sabahı saat dörtte, Viviani, Elysée Sarayı'nda Savaş Bakanı Adolphe Messimy ve Poincaré ile görüştü ve üçü haberleri tartıştılar. Sonuç, kelimeleri dikkatle seçilerek o sabah gönderilen cevap oldu:

> Fransa, müttefikine karşı tüm yükümlülüklerini yerine getirmeye hazırdır. Ama hem barış için hem de ikinci dereceden ilgili devletler arasında müzakereler devam ettiğinden, Rusya'nın gerekli görerek almakta olduğu tedbirlerin Almanya'nın kısmi ya da genel bir seferberlik ilan etmesine meydan vermeyecek şekilde, ölçülü olarak devam etmesinde büyük fayda vardır.[55]

Bu cevap kimi zaman Fransa'nın Rusya'nın hazırlıklarından dolayı telaşlandığı ve barışı korumak uğruna Fransız-Rus İttifakı'nı tehlikeye atmak istediğinin delili olarak gösterilir.[56] Viviani'nin durumu böyle gördüğüne şüphe yoktur. O akşam eski dışişleri bakanı Gabriel Hanotaux ile yaptığı bir görüşme sırasında Rusların kendilerine emrivaki yapmasından ve hiç danışmamasından şikâyet etmişti.[57] Ama bu mesajın amacı farklıydı. Burada asıl amaç İngiltere'yi Fransa'nın gerçekten de müttefikini dizginlemek için çaba sarf ettiğine ikna edebilmekti. Bu nedenle mesajın bir nüshası da derhal Londra'daki Paul Cambon'a gönderilmişti. Poincaré günlüğüne St. Petersburg'a gönderilen mesajın "İngiltere'nin belirsiz tavrı dikkate alınarak"[58] yazıldığını kaydederek Fransa-İngiltere Dostluk Anlaşması'yla olan bağlantıyı da ortaya

koymuştur. Ama aynı zamanda Poincaré, Margerie ve Messimy'ye –görünüşe göre Viviani'nin bilgisi dışında– İzvolvski'ye Fransa'nın gerçek niyetinin ne olduğunu izah etmeleri talimatını vermiştir. İzvolski, bakan ve diplomatla yaptığı görüşmeden bahsettiği raporunda itidal telkin eden önceki telgrafın etkisine dair bir şey söylememiştir:

> Az önce konuştuğum Margerie, bana Fransız hükümetinin askerî hazırlıklara engel olmak gibi bir niyeti olmadığını ama müzakerelerin devamı ve barışın korunabilmesi için aleni ve tahrik edici adımlardan uzak durulmasını temenni ettiklerini bildirmiştir. Benzer şekilde düşünen savaş bakanı da Kont İgnatyev'e [Rusya'nın Paris askerî ataşesi] kendilerinin derhal seferberlik hazırlıklarını yavaşlattıklarına dair bir açıklama yapabileceklerini söylemişti. *Lakin böyle bir açıklama bizi, büyük asker sevkiyatlarından uzak durduğumuz müddetçe, askerî hazırlıklara devam etmekten alıkoyacak değildir.*[59]

30 Temmuz'da gönderilen bu iki telgraf, Fransız-Rus İttifakı ile Fransa-İngiltere Dostluk Anlaşması arasında gidip gelen Fransız politikasının karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. "Barış için" sözüyle asıl kastedilen rakibe geri adım atması için izin verilmesiydi ki böyle bir şeyin olması ihtimali gittikçe zayıflıyordu. Bu arada Rusların savaş hazırlıkları devam etti ve dikkat çekmemek için asker mevzilenmeleri cephenin biraz gerisine yapıldı. Fransa Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Abel Ferry 30 Temmuz sabahı yapılan Bakanlar Kurulu toplantısını anlatırken Fransa'nın politikasını şöyle özetledi: "*Rus seferberliğini durdurmayın. Seferberliğe devam edin ama mevzilenmeyin.*"[60] Poincaré günlüğünün o güne ait sayfasına St. Petersburg'a itidal çağrısının yapıldığı telgraftan bahsettikten sonra şunları yazdı: "Aynı zamanda doğudaki birliklerimizi gizlemek için gereken tedbirleri alıyoruz."[61]

RUSYA'NIN SEFERBERLİĞİ

29 Temmuz akşamı Rusya Genelkurmay Başkanı seferberlik ilan edildiğini bildiren *Ukaz*'ı* General Sergey Dobrorolski'ye gönderdi. Seferberlik başkanı olan Dobrorolski'nin görevi, bu kararnamenin

* (Rus.) Ferman, kararname. (yay. n.)

yürürlüğe girebilmesi için ilgili bakanlardan imza almaktı. General daha sonra savaş, donanma ve içişleri bakanlarına yaptığı ziyaretleri anlatacaktı. Tümü keyifsizdi. Sürekli savaş taraftarı konuşmalar yapan Suhomlinov'un birkaç gündür sesi çıkmıyordu. Dobrorolski onun birkaç ay önce *Birjeviya Vedomosti*'de yazdığı ve Rusya'nın "savaşa hazır olduğunu"[62] söylediği kışkırtıcı yazıdan dolayı pişman olduğunu söyledi. *Ukaz*'ı gören Donanma Bakanı Amiral Grigoroviç şoka uğramıştı: "Ne, Almanya ile savaş mı? Donanmamızın Alman donanması karşısında hiç şansı olamaz." Emin olmak için telefonla Suhomlinov'u aradı ve daha sonra "kederle" iç çekti. Dobrorolski gerici, aşırı monarşist içişleri bakanı Nikolay Maklakov'un ofisinde bir "dua havasının" hâkim olduğunu gördü; dar bir masanın üzerinde, bir kilise lambasının altında ışıldayan büyük ikonlar duruyordu. Bakan şöyle dedi: "Rusya'da halk hiçbir zaman savaş istemeyecektir. Almanlara karşı zafer kazanmaktansa devrimci fikirler onlara daha cazip gelmektedir. Ama kaderden kaçılmaz . . ." İstavroz çıkardıktan sonra Maklakov da kararnameyi imzaladı.[63]

Akşam dokuz gibi, gereken tüm imzalar toplandıktan sonra Dobrorolski, "büyük önem taşıyan" bir mesaj için posta ve telgraf başmüdürünü önceden haberdar ettiği St. Petersburg Merkez Telgraf Ofisi'ne gitti. Büyük bir özenle metnin birden fazla kopyası hazırlandı. Böylece farklı makinelerden aynı anda Rus İmparatorluğu'nun önemli merkezlerine gönderilebilecekti. Bu merkezlerden de tüm şehir ve kasabalara iletilecekti. Seferberlik emirlerinin gönderilmesinde uygulanan protokol gereği telgraf ofisi diğer tüm haberleşmeleri durdurdu. Saat 9.30'da, telgraf gönderilmeden hemen önce telefon çaldı. Arayan Genelkurmay Başkanı Yanuşkeviç'ti; Dobrorolski'ye metni göndermemesini ve bir sonraki emri beklemesini söyledi. Birkaç dakika sonra telaş içinde Kurmay Yüzbaşı Tugan-Baranovski geldi. Çar fikrini değiştirmişti. Genel seferberlik yerine, 24 ve 25 Temmuz'da alınan kararlar çerçevesinde bir kısmi seferberlik metni hazırlandı. Yeni belge 29-30 Temmuz gecesi gönderildi ve böylece Kiev, Odessa, Moskova ve Kazan bölgelerinde seferberlik ilan edilmiş oldu.[64]

Bu ani değişiklik Fransız büyükelçiliğinde neredeyse gülünç bir karmaşaya neden oldu. Askerî ataşe General Laguiche'e saat 22.00'dan sonra seferberlik hakkında bilgi verilmiş ama kendisinden Büyükelçi Paléologue'a bir şey söylememesi istenmişti, çünkü büyükelçinin gizliliği

ihlal edebileceği düşünülmüştü. Ama Paléologue bir saat sonra durumu başka bir kaynaktan öğrendi ve acil bir telgrafla Paris'e seferberliğin ilan edilmek üzere olduğunu bildirmesi için başkâtibi Chambrun'ı Rusya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi (bakanlığın telgraf hattı seçilmişti çünkü Fransız şifrelerinin güvenli olmayabileceği düşünülüyordu; ayrıca Paléologue da o sırada Fransa Dışişleri Bakanlığı'na şöyle bir telgraf gönderdi: "Lütfen Rusya Büyükelçiliği'nden 304 numaralı acil telgrafımı alınız."). Chambrun bakanlığa geldiğinde Çar'ın seferberlik emrini geri aldığını henüz öğrenmiş olan Laguiche'e rastladı. Laguiche, Chambrun'a telgrafta "seferberliğin gizlice başlatılmasından" bahseden bölümü silmesini emretti. Paris'teki Rus elçiliğine gönderilen telgrafta artık sadece Avusturya'ya karşı seferberlik ilan edildiğinden bahsediyordu. O yüzden Viviani ve meslektaşları St. Petersburg'un genel seferberlik ilan etmeye ne kadar yaklaştığından habersiz kaldılar. Ertesi sabah, askerî ataşe ve kendi başkâtibinin Paris'le haberleşmesini baltaladığını öğrenen Paléologue burnundan soluyordu.

Her halükârda, 29 Temmuz'da ilan edilen kısmi seferberlik sürdürülebilir bir karar değildi. Kısmi seferberlik Rus kurmaylarına aşılmaz zorluklar çıkaracaktı, çünkü ardından gelecek genel seferberlik hazırlıklarını altüst edecekti. Emir geri alınmaz ya da yerine genel seferberlik ilan edilmezse Rusya'nın batıya dönük saldırı hazırlıklarına telafisi mümkün olmayan bir darbe indirilmiş olacaktı. 30 Temmuz sabahı Sazonov ve Krivoşeyn telefonda görüştüler; ikisi de "genel seferberliğin iptalinden son derece rahatsız" olmuştu.[65] Sazonov, Krivoşeyn'e Çar'la bir görüşme talep etmesini önerdi; böylece onu genel seferberliği ilan etmesi için ikna edebilirdi. Saat 11.00'da Sazonov, Yanuşkeviç'le ofisinde görüştü ve genelkurmay başkanı bir kez daha neden genel seferberlik ilan edilmesi gerektiğini anlattı. Sazonov genelkurmay başkanının ofisindeyken kendisine Peterhof Sarayı'ndan bir telefon geldi. Birkaç dakika bekledikten sonra Sazonov başta tanımadığı ve "konuştuğunun kim olduğunu öğrenmek isteyen, telefonda konuşmaya pek alışık olmayan" birinin sesini duydu.[66] Çar, Sazonov'la öğleden sonra üçte görüşmeyi kabul etti (Krivoşeyn'in de aynı zamanda gelmesini istememişti, çünkü ikisinin kafa kafaya verip lobi yapmasından nefret ediyordu).

Sazonov, Peterhof'ta derhal Çar'ın çalışma odasına alındı ve orada Çar'ın son derece "yorgun ve kafası meşgul" olduğunu gördü. Çar'ın

isteği üzerine Berlin'deki ataşelik görevine geri dönmek üzere olan General Tatişçev de onlara katıldı. Sazonov elli dakika konuştu, teknik güçlükleri açıkladı ve Nikolay'a Almanların "kuvvetleri eksiksiz olan büyük bir devletin asla vermeyeceği tavizlerin bile sınırını aşan tüm uzlaşma çabalarını reddettiğini" hatırlattı ve "barışı korumak için hiçbir umut kalmadığını" ekledi. Çar nihai bir karar vererek görüşmeyi sonlandırdı: "Haklısınız, kendimizi taarruz için hazırlamaktan başka çaremiz kalmadı. Genelkurmay başkanına benim seferberlik emirlerimi iletin."[67]

Sonunda beklediği emri alan Yanuşkeviç rahat bir nefes aldı. "Emirlerinizi gönderin, General," dedi Sazonov ona, "sonra gün boyunca ortalıkta görünmeyin." Fakat bu emir Sazonov'un korktuğu gibi iptal edilmedi. General Dobrorolski bir kez daha telgraf ofisine gitti ve genel seferberlik emrini verdi. Bu sefer herkes işin ucunda ne olduğunu biliyordu. Akşam altı gibi Dobrorolski telgraf ofisine girdiğinde "telgraf memurlarının üzerine ağır bir sessizlik çökmüştü". Her biri kendi telgraf makinesinin önünde oturmuş, kendisine verilecek nüshayı bekliyordu. Çar'dan bir haberci gelmedi. Saat 18.00'dan birkaç dakika sonra görevliler sustu ve makinelerin tıkırtısı tüm salonu yoğun bir gürültüyle doldurdu.[68]

Rus genel seferberliği Temmuz Krizi sırasındaki belirleyici kararlardan biriydi. Bu, genel seferberliklerin ilkiydi. Rusya genel seferberlik ilan ettiğinde Almanya'da Beklenen Savaş Hali bile ilan edilmemişti; bu, Rusya'nın 26 Temmuz'dan beri yürürlükte olan Savaşa Hazırlık Dönemi uygulamasının Almanlardaki karşılığıydı. Avusturya-Macaristan ise sadece Sırbistan'ı yenme odaklı bir kısmi seferberlik ilan etmişti. İleride bu olaylar dizisi hakkında Fransız ve Rus siyasetçiler arasında sürtüşmeler yaşanacaktı. Rus hükümetinin kriz sırasında yaptıklarını mazur göstermek için savaşın başlamasından sonra çıkardığı Turuncu Kitap'ta editörler, Rusların seferberlik ilanının sadece doğal bir tepki olarak görülebilmesi için Avusturya-Macaristan'ın seferberlik ilanını üç gün daha önce olmuş gibi gösterdiler. Viyana Büyükelçisi Şebeko'nun 29 Temmuz'da gönderdiği bir telgrafta bir genel seferberlik ilanının ertesi gün beklendiğini bildirmiş olmasına rağmen bu tarih 28 Temmuz'a çekilmiş ve cümle de "Genel seferberlik ilanı imzalandı," şeklinde değiştirilmiştir. Oysaki Avusturya'nın genel seferberliği 31 Temmuz'da

ilan edilmiş ve ertesi gün yürürlüğe girmişti. Fransızların hazırladığı Sarı Kitap ise tahrifatta bir adım daha ileri giderek 31 Temmuz'da Paléologue'dan gelen ve "Rusya'nın Avusturya'nın genel seferberlik ilanından sonra seferberlik ilan ettiğini" ve "Almanların altı gün önce seferberlik ilan edip hazırlıklara gizlice devam ettiklerini" söyleyen tümüyle hayalî bir telgrafa yer verdi. Gerçekte ise Almanya, askerî hazırlık açısından kriz boyunca en sakin olan ülkelerden biriydi.[69]

Ruslar neden böyle bir adım attı? Sazonov'a göre belirleyici etken Avusturya'nın 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmesiydi ve bunun üzerine derhal Londra, Paris, Viyana, Berlin ve Roma'daki elçiliklere telgraf göndererek Rusya'nın Avusturya'ya sınırı olan bölgelerde (kısmi) seferberlik ilan edeceğini söyledi.[70] (29 Temmuz'da Fransız Bakanlar Kurulu'nda ele alınan telgraf buydu.) Bu noktada Sazonov açısından Almanların "Rusya'nın kendilerini hedef alan hasmane bir tutumu bulunmadığı" konusunda temin edilmesi büyük önem taşıyordu. Genel değil, kısmi seferberliğin tercih edilmesi de bu politikanın bir parçasıydı.[71] Öyleyse Sazonov neden kısmi seferberlikten genel seferberliğe geçmeye bu kadar çabuk karar verdi? Akla dört neden gelmektedir. İlkini, yani (hakkında doğru dürüst bir plan bulunmayan) kısmi seferberliği daha sonraki bir genel seferberlik seçeneğiyle birleştirmenin teknik imkânsızlığını ele almıştık.

Diğer bir etken de Sazonov'un, Avusturya'nın uzlaşmazlığının arkasında Almanya'nın olduğuna dair –krizin başından beri var olan ama giderek güçlenen– inancıydı. Bu inancın Rusya'nın Balkan politikasında öyle derin bir etkisi vardı ki kimi zaman Avusturya-Macaristan'ın ayrı bir devlet olduğu bile unutulurdu. Sazonov 1912 yazında Baltık Limanı'nda Bethmann'a Avusturyalıları kışkırtmamaları yönünde ihtarda bulunmuştu. Ayrıca Almanya'nın Avusturya'yı zapt etmek yerine onu desteklediğini öne süren (ki bu doğruydu) raporlar bu fikri daha da güçlendirdi. Sazonov, anılarında, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan ettiği 28 Temmuz tarihinde Londra Büyükelçisi Benkendorf'tan, Kont Lichnowsky (Almanya Londra büyükelçisi) ile yaptığı bir konuşma sonunda Almanya'nın "Avusturya'nın inadını destekleyeceği" yönündeki "kanaatini doğrulayan" bir telgraf aldığını yazıyordu. Bu büyük önem taşıyan bir düşünceydi, çünkü böylece Ruslar krizin dayanak noktası ve barışın bağlı olduğu tek yapı olarak

Berlin'i kabul ediyorlardı. Benkendorf bu durumu şöyle özetliyordu: "Bu sorunu çözecek anahtar kuşkusuz Berlin'dedir."[72]

Sazonov 28 Temmuz'da Paris ve Londra elçiliklerine gönderdiği telgraflarda St. Petersburg'daki Alman büyükelçisi Kont Pourtalès ile yaptığı görüşmeye atıfta bulunarak "Almanya'nın Avusturya'nın bir türlü tatmin olmayan tavrını desteklediğini" söylerken de aynı görüşü yansıtıyordu.[73] Ertesi gün Pourtalès gelerek Alman şansölyesinin, eğer Rusya askerî hazırlıklara devam ederse Almanya'nın da seferberlik ilan etmek zorunda kalacağı mesajını ilettiğinde Rus dışişleri bakanının tavrı daha da sertleşti. Şansölyenin mesajını ültimatom olarak gören Sazonov şöyle cevap verdi: "Artık Avusturya'nın küstahlığının ardında kimin olduğuna dair hiç şüphem kalmadı." Pourtalès'e sandalyesinden kalkmasını işaret ederek yüksek sesle şöyle dedi: "Bu küstah bildiriye tüm gücümle itiraz ediyorum."[74] Görüşme soğuk bir şekilde sona erdi. Rusya'ya göre Almanya her ne kadar sessiz sakin duruyorsa da aslında Avusturya'nın faaliyetlerinin arkasındaki itici güçtü ve o nedenle Avusturya-Almanya blokunun sağlamlığı dikkate alındığında kısmi seferberliğin bir anlamı yoktu. Gerçek tehdidi görüp iki devlete karşı da seferberlik ilan etmemek için hiçbir neden bulunmuyordu. Son olarak Sazonov'un genel seferberlikten yana olan düşüncesi, 28 Temmuz'da Maurice Paléologue'un "aldığı talimatlara göre ihtiyaç halinde Fransa'nın bir müttefik olarak tam yükümlülüklerini yerine getireceği" teminatını vermesiyle daha da pekişti.[75] Ruslar bu tarihte İngilizlerin de yardım eli uzatacağını umut etmiş olabilirler. 30 Temmuz'da St. Petersburg'daki Belçika Askerî Ataşesi Bernard de l'Escaille şunları yazdı: "Bugün St. Petersburg'da kesin bir dille İngiltere'nin Fransa'yı destekleyeceğine dair kendilerine teminat verilmiştir. Bu destek büyük önem taşımaktadır ve savaş grubunun elini fazlasıyla güçlendirmiştir."[76] L'Escaille'ın hangi teminatlardan bahsettiği ve bunun ne zaman ortaya çıktığı açık değildir ama Rus liderlerinin İngiliz desteğine en azından uzun vadede güvendikleri konusunda haklıdır.

Ama yine de Çar'a sunulup kabul gören genel seferberlik kararından sonra resmen kabul edilen ama uygulanamaz bir seçenek olan Avusturya'ya karşı kısmi seferberlikte karar kılındı. Bunun temelinde Çar'ın yüz yüze kaldığı savaş korkusu ve nefreti yatıyordu. Gerçekte Çar'ı yakından tanıyan herkes onun birbiriyle çelişen iki niteliğe sahip

olduğunu kabul ediyordu. Bunlardan biri savaş ihtimalinin dehşetini ve ülkede neden olacağı yıkımı çok iyi bilmesi, diğeri de milliyetçi siyasetçiler ve onların hitabeti karşısındaki zayıflığıydı. 29 Temmuz'da Çar'ı ihtiyatlı davranmaya sevk eden şey saat 21.20'de, genel seferberlik emri ana telgraf ofisinden gönderilmek üzereyken gelen Kayzer II. Wilhelm'in telgrafıdır. Kayzer bu telgrafta Çar'a hükümetinin hâlâ Viyana ve St. Petersburg arasında "doğrudan bir anlaşma" sağlanabileceğini umduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

> Elbette Rusya'nın yaptığı askerî hazırlıklar Avusturya tarafından hepimizin uzak durmaya çalıştığı bir felaketi tetikleyecek bir tehdit olarak görülmekte ve sizin talebiniz üzerine memnuniyetle kabul ettiğim arabuluculuk görevimi zora sokmaktadır.[77]

"Canice bir kıyımdan sorumlu olmayacağım," diyen Çar emrin iptalinde ısrar etti. Yanuşkeviç, Dobrorolski'yi durdurmak için derhal telefon açtı ve genel seferberlik yerine kısmi seferberliğe karar verildiğini açıklaması için telgraf ofisine bir haberci gönderildi.

Burada bir an durup Alman Kayzeri'nin gönderdiği telgrafın seferberliği yirmi dört saat erteletecek güce sahip olması üzerine düşünmemiz gerekir. Şubat 1917 devriminden sona Rus devrimci gazeteci ve çarlık düşmanı Vladimir Burtsev, Çar'ın şahsi belgelerinden sorumlu hale getirildi ve orada Alman ve Rus hükümdarları arasında gönderilen çok sayıda telgraf bulundu. Bu telgraflar "Willy" ve "Nicky" olarak imzalanmıştı; iki hükümdar İngilizce haberleşiyor, gayriresmî ve zaman zaman samimi bir üslup kullanıyordu. Bu belgelerin keşfi büyük heyecan uyandırdı. Eylül 1917'de devrim haberlerini aktaran gazeteci Hermann Bernstein onları *New York Herald*'da yayımladı ve dört ay sonra hepsi (Theodore Roosevelt'in önsözüyle) kitap olarak basıldı.[78]

"Willy-Nicky telgrafları" büyük heyecan yaratmıştı, çünkü onları okuduğunuzda hem artık var olmayan iki imparatorun konuşmalarına kulak misafiri oluyor gibiydiniz hem de milletlerin kaderinin hâlâ aşırı güçlü kişilerin elinde olduğunu düşünmenize yol açıyorlardı. Aslında iki izlenim de yanıltıcıydı, en azından 1914 telgrafları söz konusu olduğunda. Temmuz Krizi sırasındaki bu görüşmeler ne gizliydi –çünkü varlıkları biliniyor ve tartışılıyordu[79]– ne de mahremdi. Aslında kişisel yazışma biçimini almış diplomatik telgraflardan ibarettiler. Konuşmanın iki ucunda da kelimeler dışişleri çalışanları

tarafından dikkate seçiliyordu. Bu Avrupa'da savaşın başlangıcına kadar süren hükümdarlar arası görüşmelere bir örnekti ama burada hükümdarlar sinyallerin üreticisi olmaktan ziyade aktarıcısı konumundaydılar. Bu telgrafların varlığı hükümdarların etkisini değil, Avrupa yönetimlerinin monarşik yapısını gösteriyordu. 29 Temmuz telgrafı bir istisnaydı. Bir kereliğine her şeyin –karar alma sürecinde hâkim konumda olduğundan değil, genel seferberlik ilanı için imzasına ihtiyaç duyulduğundan– Çar'ın elinde olduğu çok önemli bir sırada gelmişti. Aslında bu, siyasi nüfuzdan çok otokratik sistemin askerî mutlakiyetçiliğinin bir kalıntısıydı. Çar'ın –işin ucunda neler olduğunu bildiği için– karar vermekte çok zorlandığı sırada "Willy"den gelen bir telgraf her şeyi değiştirip genel seferberliğin iptaline yol açmıştı. Ama etkisi bir günden az sürdü, çünkü iki hükümdar da hükümetlerinin uzlaşması mümkün olmayan görüşlerini ifade etmekten başka bir şey yapmıyordu. 30 Temmuz sabahı Çar, II. Wilhelm'den büyükelçi Pourtalès'in bir gün önce söylediklerini tekrarlayan bir telgraf daha aldığında barışı korumak için anlaşma yapma umudunu tümden kaybetti ve tekrar genel seferberlik seçeneğine döndü.[80]

Rusya'nın seferberlik ilanı kararına dair son bir düşünce: 30 Temmuz günü öğleden sonra Sazonov, Çar'ı gördüğünde onu Avusturya seferberliğinin Rusya için oluşturduğu tehdidi düşünür halde bulmuştu. "Onlar (Almanlar) Avusturya'nın bizden önce seferberlik ilan ettiğini kabul etmek istemiyorlar. Şimdi de Avusturya'dan hiç bahsetmeden bizim seferberliği durdurmamızı istiyorlar. [. . .] Şu anda Almanya'nın talebini kabul edersek Avusturya'ya karşı savunmasız kalırız."[81] Yine de bu noktada artan Rus tehdidine rağmen Avusturya'nın tüm hazırlığının Sırbistan hedefli olduğunu biliyoruz. Çar'ın endişesi şahsi bir paranoyanın yansıması değildi; daha ziyade Rus askerî tehdit analizlerindeki genel eğilimi yansıtıyordu. Rus askerî istihbaratı sürekli Avusturyalıların askerî kabiliyetlerini abartmış ve daha da önemlisi gizlice asker sevk etmede büyük bir yeteneğe sahip oldukları fikrinin yerleşmesine neden olmuştu. Bu görüş 1912-1913 Balkan krizi sırasında Avusturyalıların Ruslar fark etmeden Galiçya'ya asker sevk etmesiyle daha da güçlenmişti.[82] Bu eğilimler, çelişkili bir biçimde, Rusya'nın Avusturya'nın mevzilenme planları hakkında (o tarihte ölmüş olan Albay Redl ve diğer kaynaklar sayesinde) bilgi sahibi olmasıyla daha da pekişti. Bu yeni bir sorun değildi. 1910'da yeni savaş bakanı olan Suhomlinov, Avusturya'nın "Makedonya'nın fethi" için yaptığı kara ve deniz intikal planlarını bildiğini iddia ederek böbürlenmişti. Ona

göre bu bilgi Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da Rus menfaatleri için oluşturduğu tehdidi ve diplomatik teminatlarının geçersizliğini ispatlıyordu. Ama bu –aslında antika ve modası geçmiş– belgeler, onları askerî bütçeyi artırmak için bahane olarak kullanan Avusturya politikasının yansımalarından ziyade sadece acil durum planları da olabilirdi.[83] Ele geçirilen belgelerden paranoya derecesinde abartılı anlamlar çıkarılması 1914'e kadar Rus güvenlik politikasının temelini oluşturmaya devam etti. Avusturya'nın seferberlik planlarına son derece aşina oldukları için Ruslar hem bireysel adımları tutarlı bir bütünün parçaları olarak okuma hem de beklenen gidişatın dışına çıkılmasını potansiyel tehdit olarak görme eğilimindeydi.

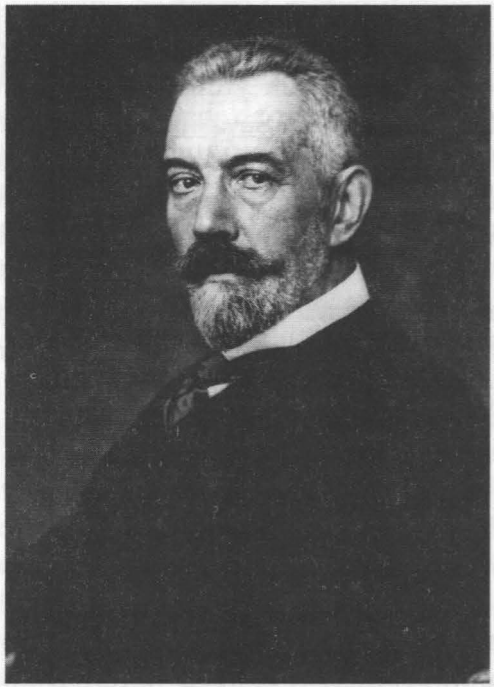
Örneğin 1913'te Ruslar istihbarat kaynaklarından Avusturyalıların yedi kolorduyu Sırbistan'a saldırmak için tahsis ettiklerini öğrendiler. Ama Temmuz 1914'te Büyükelçi Şebeko ve Askerî Ataşe Vineken'in (doğruluğu şüpheli) raporları saldırıda kullanılacak kolordu sayısının sekiz ya da dokuz olabileceğini bildirdi. Rus istihbaratı aradaki bu farkı Conrad'ın Sırbistan hedefli B planından Rusya hedefli R planına geçişine bağladı; diğer bir deyişle bu, "Avusturyalıların gizlice genel seferberliğe geçtiği" anlamına geliyordu.[84] Bugün geriye dönüp baktığımızda Avusturya'nın Sırbistan'ın askerî gücünü eskiye göre daha üstün kabul ederek onu yenmek için gerekli gördüğü asker sayısını artırdığını biliyoruz. Savaşın ilk yılında Çar'ın da öngördüğü gibi Sırpların gerçekten "aslanlar gibi savaşması" nedeniyle bu değişikliğin bile yeterli olmadığı görülecekti. Bu da önemli istihbarat belgelerinin bağlamının dışında ya da zamanı geçmiş bir örüntüye göre yanlış okunmasının tipik bir örneğidir. Paranoyanın hâkim olduğu bir ortamda tehdit seviyesine dair makul değerlendirmelerde bulunmak imkânsızdır. Ama Avusturya'nın aldığı tedbirlerden çıkarılan anlamların en önemli tarafı, genelkurmayın istihbarat incelemelerini her gün okuyan Çar tarafından ciddiye alınmalarıdır. Bu durum Rusların kendi genel seferberliklerini neden Avusturya'nın aldığı tedbirlere denk gördüklerini de açıklamaktadır. Krizin tüm tarafları gibi Ruslar da köşeye sıkışmış olduklarını iddia edebilirlerdi.

KARANLIĞA ATLAYIŞ

1914 Temmuz'unun ikinci ve üçüncü haftalarında Alman devlet adamları bölgeselleştirme politikalarına takılıp kaldılar. İlk günlerde

krizin çabucak çözülebileceğini düşünmek kolaydı. 6 Temmuz'da II. Wilhelm, İmparator Franz Joseph'e "Sırbistan geri adım attığı için kriz bir haftada sona erer," dedi. Bu mümkün olsa da Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn'ın dediği gibi "gerginlik süresi" biraz daha uzayıp "üç haftaya" kadar çıkabilirdi.[85] Ama Temmuz'un üçüncü haftasında, hızlı çözüm ihtimalinin artık gerçekçi görünmediği zamanda bile devlet adamları bölgeselleştirme fikrine sadık kaldılar. 17 Temmuz'da Berlin'deki Sakson elçiliğinin maslahatgüzarı "İngiltere tamamen barışçı bir tutumda olduğundan, Fransa ve Rusya da savaşa girmek istemediğinden savaşın bölgesel kalacağını" söyledi.[86] Bethmann, Roma, Londra ve St. Petersburg'daki Alman elçiliklerine gönderdiği 21 Temmuz tarihli bir genelgede şunları söyledi: "Biz çatışmanın bölgesel olmasını istiyoruz; başka bir devletin müdahalesi, ittifak taahhütleri dikkate alındığında, tahmin edilemez sonuçlara yol açacaktır."[87]

Çatışmanın bölgesel kalabilmesi için Almanların krizi tırmandıracak şeylerden uzak durması zorunluydu. Bethmann, hem bu amaçla hem

Theobald von Bethmann Hollweg

de krizi yönetmek için ihtiyaç duyduğu serbestliği elde etmek ve dikkat dağıtıcı unsurlardan kaçınmak için Kayzer'i önceden planladığı Baltık gezisine katılmaya teşvik etti. Aynı nedenle üst düzey komutanlar da tatile gitmeye ya da tatilde kalmaya teşvik edildi. Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, İmparatorluk Donanma Dairesi Başkanı Amiral von Tirpitz ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Hugo von Pohl zaten tatildeydi, Levazım Generali Kont Waldersee kayınpederinin Mecklenburg'daki mâlikanesinde dinlenmek için Berlin'den ayrıldı, Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn da önce kısa bir teftiş turu yaptıktan sonra yıllık izne ayrıldı.

Bu gidişlerden fazla anlam çıkarmak da yanlış olur. Söz konusu kişiler durumun ciddiyetinden haberdardılar ve Alman silahlı kuvvetlerinin her türlü duruma hazır olduğundan emindiler; ayrıca Avusturyalılar Belgrad'a karşı bir hamle yapana kadar krizin daha fazla tırmanma ihtimalinin zayıf olduğunu da biliyorlardı.[88] Diğer taraftan Almanların aslında bir kıta savaşına hazırlandıklarını gizlemek için bunları kasten yaptıklarını söylemek de çok ileri gitmek olur. O döneme ait tüm belgeler siyasetçi ve askerlerin savaşı bölgesel tutma stratejisinin işe yarayacağından emin olduklarını göstermektedir. Alman komutanlar bir zirve düzenleyerek durumu tartışmamıştı ve Helmuth von Moltke 25 Temmuz'a kadar Bohemya, Karlsbad'daki kaplıcalardan dönmemişti. 13 Temmuz'da Viyana'daki Alman askerî ataşesine gönderdiği mektupta Avusturya'nın "Sırbistan'ı kısa sürede mağlup edip derhal barışı ilan etmesi ve ardından 1866'daki Avusturya-Prusya ittifakı gibi bir Avusturya-Sırbistan ittifakının kurulması gerektiğini" söyledi. Anlaşılan Moltke bu noktada hâlâ Sırbistan'a yönelik bir Avusturya saldırısının Rus müdahalesini tetiklemeyeceğine inanıyordu.[89]

Askerî istihbarat alanındaki atalet oldukça dikkat çekicidir. Genelkurmay IIIb Dairesi başkanı, istihbarat ve karşı istihbarattan sorumlu Binbaşı Walter Nicolai, Harz Dağları'nda tatildeydi ve geri çağrılmamıştı. Potsdam'daki toplantıların ardından doğu cephesindeki istihbarat mevkilerine özel bir emir verilmemişti ve sıradışı bir tedbir aldıklarına dair bir işaret de yoktu. Ancak 16 Temmuz'da harekât dairesindeki birinin aklına "Rusya'daki gelişmeleri yakından takip etmenin daha faydalı olabileceği" geldi ama bu talimat bile açıkça "herhangi özel bir tedbir alınmaması" gerektiğini bildiriyordu.[90] 25

Temmuz'da Moltke'nin yaptığı gibi Rus topraklarına sınırı olan bölgelerde yerel istihbarat subaylarının izne çıkmasına izin verilmişti.[91]

Bethmann ve Alman Dışişleri Bakanlığı bölgeselleştirme planından taviz vermemek için Avusturya'yı bir an önce harekete geçip durumu oldubittiye getirmeye teşvik ediyordu. Ama Viyana'daki devlet adamları bunu yapmamış ya da yapmak istememişlerdi. Habsburg devlet kurumlarının hantal yapısı hızlı ve kati eylemlere müsaade etmiyordu. 11 Temmuz'da Bethmann, Avusturya'nın hazırlıklarının yavaşlığından şikâyet etmeye başlamıştı bile. Bethmann'ın malikânesinde yazılan bir günlüğün girişinde Kurt Riezler sorunu şöyle özetlemişti: "Anlaşılan Avusturyalıların seferber olabilmek için aşırı uzun bir zamana ihtiyaçları olacak. [Conrad von] Hoetzendorff 16 gün diyor. Bu çok tehlikeli. Bir oldubittinin ardından hemen İtilaf Devletleri'yle dostça ilişkilere devam edilmeli. Böylece şoka dayanmak mümkün olabilir."[92] 17 Temmuz'da Viyana'daki Alman Büyükelçiliği Sekreteri Stolberg, Bethmann'a Berchtold ve Tisza arasındaki müzakerelerin hâlâ sürdüğünü söyledi. Berchtold hız ihtiyacını karşılamak ve uluslararası karmaşıklığı en aza indirmek için Avusturya notasının süresini 48 saatle sınırlı tutmuştu. Yine aynı nedenle Jagow Avusturyalılardan Sırbistan'a savaş ilan edecekleri tarihi Temmuz'un 29'undan 28'ine çekmelerini istedi.

Eğer Avusturya'nın hantallığı savaşı bölgeselleştirmenin şartlarından birini ortadan kaldırdıysa Almanlar bu konuda ısrara neden devam ettiler? Bunun bir nedeni askerî müdahaleye karşı derin yapısal etkenler –Rusya'nın silahlanma programının henüz tamamlanmamış olması gibi– olduğuna inanmalarıydı. Fransız hükümetinin niyetini kestirmek ise daha zordu çünkü Fransa cumhurbaşkanı, başbakanı ve Dışişleri Bakanlığı siyaset dairesi başkanı temmuzun üçüncü ve dördüncü haftalarında ya Rusya'da ya da denizdeydiler. Ama Almanya'nın İtilaf'ın duruma müdahale etmeyeceğine inancı Humbert'in Fransız askerî hazırlıklarına dair hazırladığı raporla daha da pekişti.

Almanlar, Humbert'in Fransa'nın askerî eksikliklerine dair açıklamalarını şüpheyle karşıladılar ve bunu Humbert'in Savaş Bakanı Adolphe Messimy ve çalışanlarına siyasi bir saldırısı olarak gördüler. Alman askerî uzmanları Fransızların küçük kalibreli sahra toplarının Almanlarınkinden daha üstün nitelikli olduğunu biliyordu. Fransız ordusu eski savunma stratejisini terk edip taarruz stratejisini benimsedi-

ğinden sınır tahkimatlarındaki zayıflama o kadar da önemli değildi.[94] Fakat Humbert'in açıklamalarından sonra hazırlanan gizli bir raporda Moltke, Fransızların doğu cephesindeki hazırlıklarının –özellikle ağır toplar, havanlar ve bomba işlemez cephanelikler hususunda– gerçekten eksik olduğuna hükmetti.[95] Humbert raporu en azından hükümetin ve özellikle de Fransız başkomutanlığının Sırbistan yüzünden savaşa girecek havada olmadığını gösteriyordu; bu da elbette Rusların da şevkini kıracaktı.[96]

Çatışmayı bölgeselleştirme fikrine bu kadar bağlı kalınmasının bir nedeni de –Almanların gözünde– başka seçenek olmamasıydı. Habsburg müttefikini terk etmek söz konusu değildi ve bunun nedeni sadece itibar, güç ya da siyaset değil, Alman devlet adamlarının da Avusturya'nın Sırbistan karşısında haklı olduğunu düşünmeleriydi. Eğer Almanya tek müttefikinden de mahrum kalırsa askerî güç dengesi Almanların aleyhine ezici bir şekilde değişirdi. Alman planlamacılar İtalya'yı güvenilmez olduğu gerekçesiyle çoktan gözden çıkarmışlardı.[97] İtalya'nın ne yapacağının belli olmaması Grey'in dört devletli çözüm teklifini de imkânsız kılıyordu. Eğer İtalya, Avusturya karşıtı Balkan politikası nedeniyle Fransa ve İngiltere'nin safında yer alırsa Avusturya-Macaristan açısından adil bir sonuca varılması ne kadar mümkün olurdu? Almanlar, İngiltere'nin teklifini Viyana'ya iletmek istiyorlardı ama Bethmann çok uluslu müdahalenin Avusturya ve Sırbistan için değil, Avusturya ve Rusya için devreye sokulmasından yanaydı.[98]

Bölgeselleştirme stratejisinin temelinde yatan, alternatiflerin ortaya çıkmasını önleyen ve Bethmann için çok önemli olan şu kanaat hâlâ geçerliydi: Eğer Rusya her şeye rağmen uydu devletinin yanında savaşa girmeye karar verirse sonunda patlak verecek olan savaş Almanya'nın kontrolü dışında bir olay olarak gelişecek, kaderin Rusya ve onun İtilaf ortakları aracılıyla İttifak Devletleri'ne oynadığı bir oyun olacaktı. Bu düşünce tarzını 12 Temmuz'da Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow'un Londra Büyükelçisi Lichnowsky'ye gönderdiği mektupta da bulabiliriz:

> Çatışmayı Avusturya ile Sırbistan arasında kalacak şekilde sınırlandırmalıyız. Bunun mümkün olup olmadığı önce Rusya'ya sonra da İtilaf'ın diğer üyelerine bağlıdır. [. . .] Önleyici bir savaş istemiyorum ama gerekirse hiç tereddüt etmeyiz.[99]

Burada yine kriz sırasında hemen hemen tüm önemli kişilerde gördüğümüz temel eğilimi, yani savaşın da barışın da sorumluluğunu rakibe yükleme ve kendini büyük bir dış baskı altında görev yapar halde görme alışkanlığına rastlıyoruz.

Alman devlet adamları, Avusturya-Macaristan'a verdikleri destek ve savaşın bölgesel kalacağına olan inançlarıyla krizin tırmanmasına kendilerince katkıda bulunmuşlardı. Yine de 1914 yazındaki davranışları, Almanların krizi kesinlikle düşmanlarına önleyici bir savaş açmak için uzun zamandır beklenen bir fırsat olarak görmediklerini göstermektedir. Aksine Zimmermann, Jagow ve Bethmann çevrelerinde şekillenen felakete ayak uydurmada son derece yavaş kalmışlardır. 13 Temmuz'da Zimmermann hâlâ "Büyük bir Avrupa savaşı olmayacağından" emindi. 26 Temmuz'da bile kıdemli bir dışişleri çalışanı hâlâ Fransa ve İngiltere'nin Balkan çatışmasına dâhil olmayacağına inanıyordu. Duruma hâkim olmaktan fazlasıyla uzak olan Alman devlet adamları gelişmelere mümkün olduğunca ayak uydurabilmek için çırpınıyorlardı. Krizin belirleyici günlerinde Jagow diğerleri tarafından "gergin, kararsız, ürkek ve bulunduğu makamın hakkını veremeyen" biri olarak tarif edilirken Bethmann, Tirpitz'in gözünde "boğulmakta olan" bir adama benziyordu.[100]

Sıcak geçen bu temmuz haftalarında Kayzer, İskandinavya gezisine çıktı. Çoğunlukla Baltık Denizi'nde çıkılan bu uzun gemi yolculukları, II. Wilhelm'in yazları hep yaptığı bir şeydi. Böylece Berlin'de hissettiği gerilim ve yetersizlik duygusundan kurtulmuş oluyordu. Kraliyet yatı *Hohenzollern*'de etrafı her dediğine katılan dalkavuklarla çevrili olan Kayzer yine kendisini her şeyin efendisi gibi hissedebilirdi. Kiel yat yarışında birkaç gün geçirdikten sonra Wilhelm, donanma subaylarıyla birlikte Norveç kıyı şehri Balholm'a gitti ve 25 Temmuz'a kadar orada kaldı. İşte buradan Franz Joseph'in 14 Temmuz'da Almanya'nın yardımını talep ettiği mektubuna ilk cevabını yazdı. Mektupta destek konusunda teminat verilmiş ve "Panslavist fikirleriyle çifte monarşiyi tehdit eden gözü dönmüş fanatiklerden" bahsedilmişti ama ilginçtir ki savaştan hiç bahsedilmemişti. Wilhelm "Viyana ve Belgrad arasındaki ilişkiler hususunda taraf tutmak" istemese de monarşi karşıtı bu "propagandaya elindeki tüm imkânlarla karşı çıkmayı tüm medeni devletlerin ahlaki görevi" olarak gördüğünü söyledi. Ama mektubun

geri kalanında Balkanlar'da Avusturya'ya karşı "Rus himayesi altında bir Balkan Birliği" kurulmasına engel olabilmek için atılabilecek *diplomatik* adımlardan bahsediliyordu. Sonunda da imparatora başsağlığı dileniyordu.[101]

Kayzer'in yattayken kendisine ulaşan resmî belgelere dair söyledikleri, Berlin'deki pek çok askerî ve sivil yetkili gibi onun da Viyana'dan çıkacak bir kararı duymak için sabırsızlandığını gösteriyordu.[102] Eğer çok fazla vakit kaybedilirse diğer devletlerin Saraybosna cinayetlerine duyduğu öfkenin azalacağından ya da Avusturyalıların sinirlerinin bozulacağından endişeliydi. 15 Temmuz'da "güçlü bir kararın" arifesinde olduklarını duyunca memnun oldu. Tek üzüntüsü Avusturya'nın Belgrad'a taleplerini iletmesinin biraz daha zaman alacak olmasıydı.[103]

Fakat 19 Temmuz'da Wilhelm, Dışişleri Bakanı Jagow'un *Hohenzollern*'e gönderdiği bir telgrafı alınca şoka uğradı ve "çok kaygılandı". Telgrafta yeni bir şey yoktu ama ültimatomun 23 Temmuz'da verilmesinin planlandığını söylüyordu ve önemli bir karar alınması (seferberlik) halinde Kayzer'in kolayca ulaşılabilecek bir yerde olması gerekliliği, Wilhelm'in krizin tırmanması ihtimaline karşı geri dönmesine neden oldu.[104] Kayzer derhal Açık Deniz Filosu'na bir emir göndererek İskandinavya ziyaretinin iptal edildiğini söyledi ve gerektiğinde derhal yola çıkmaya hazır olunmasını istedi. O sırada İngiliz donanması seferberlik tatbikatı yaptığından ve teyakkuzda olduğundan endişelenmesi şaşılacak bir şey değildi. Ama Bethmann ve Jagow haklı olarak bunun şüphe doğuracağını ve İngilizlerin seferberliği sona erdirmesine engel olup krizi daha da tırmandıracağını düşündüler; 22 Temmuz'da Wilhelm'in emrini iptal ederek Norveç gezisinin planlandığı gibi devam etmesi talimatını verdiler. Bu noktada diplomatik öncelikler hâlâ stratejik düşüncelerden ağır basıyordu.[105]

Wilhelm tırmanan gerilime rağmen hâlâ genel bir krizden kaçınmanın mümkün olduğunu düşünüyordu. Belgrad'a verilen ültimatomun bir nüshası kendisine takdim edildiğinde şu yorumu yaptı: "Hım, aslında bayağı sert bir notaymış." Belli ki Wilhelm de maiyeti gibi Avusturya'nın sonunda Sırbistan'a savaş açmaktan vazgeçeceği görüşündeydi. Amiral Müller ültimatomun savaşın an meselesi olduğu anlamına geldiğini söylediğinde Kayzer ona itiraz etti. Müller bunu –ileride haklı olduğu ortaya çıkacaktı– Kayzer'in psikolojik olarak

savaşa hazır olmadığının ve savaş ihtimali belirir belirmez paniğe kapılacağının işareti olarak gördü.[106]

27 Temmuz günü öğleden sonra Wilhelm Potsdam'a geri döndü. Ertesi sabah ilk iş olarak beş gün önce Sırbistan'ın Avusturya ültimatomuna verdiği cevabı okudu. Sırpların cevabının elindeki nüshasına şunları yazdı: "Kırk sekiz saat için fevkalade bir sonuç. Bu bizim bekleyebileceğimizden de fazlası! Fakat bu, savaş gereğini ortadan kaldırır." Avusturyalıların buna rağmen kısmi seferberlik ilan ettiğini duyunca şaşırdı. "*Ben* olsam asla buna dayanarak seferberlik ilan etmezdim," dedi.[107] O sabah saat onda Kayzer, Jagow'a bir mektup göndererek Sırbistan "en aşağılayıcı türden bir dayatmaya boyun eğdiği için" artık "savaşmaya gerek kalmadığını" bildirdi. Devamında ülkeyi işgal etmek yerine Sırpların taahhütlerini yerini getirmelerini sağlamak için büyük ölçüde tahliye edilmiş olan Belgrad'ın geçici olarak işgal edilmesini önerdi. Dahası Wilhelm, Jagow'dan Avusturyalılara "artık savaş için bir neden kalmadığını" ve kendisinin yapılacak barış için aracılık etmeye hazır olduğunu söylemesini istedi. "Bunu kendi bildiğim şekilde, Avusturya'nın menfaatlerini ve haysiyetini en üst seviyede tutarak yapacağım," dedi.[108] Ayrıca Moltke'ye de bir mektup göndererek Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'a verdiği taahhütleri yerine getirmesi halinde savaş için bir neden kalmayacağını bildirdi. Aynı gün savaş bakanına göre Kayzer "savaşı hiç istemediğini gösteren çelişkili açıklamalar" yapmış ve "Avusturya-Macaristan'ı zor durumda bırakmak anlamına gelse de savaştan kaçınmak için her şeyi yapmaya hazır olduğunu" göstermişti.[109]

Tarihçiler Wilhelm'in bu ani dönüşünü sinirlerinin iflas etmesine yordular. 6 Temmuz'da Kayzer sanayici Gustav Krupp'la Kiel'de bir araya geldiğinde onu devamlı temin etti: "Bu kez korkaklık yapmayacağım." Krupp bu içler acısı kendini ispatlama çabası karşısında hayrete düştü.[110] Luigi Albertini bu durumu şöyle tarif etti: "Wilhelm tehlike uzaktayken esip gürler ama gerçek bir savaş tehdidi gördüğü zaman nereye kaçacağını şaşırırdı."[111] Bunun dikkat çekici bir yanı vardır: İmparatorun kendisini Avusturya'nın menfaatlerini savunmaya böylesine adaması, her zaman çatışma riskine dair değerlendirmesiyle ters orantılıydı ve 28 Temmuz'da risk gerçekten yüksekti. Londra'daki Lichnowsky'den gelen son telgraflara göre Sör Edward Grey, Sırbistan'ın "hiç beklenmedik seviyede" tatminkâr bir cevap

verdiğini ve eğer Avusturya ılımlı davranmazsa büyük bir çatışmanın doğma riskinin mevcut olduğunu söylemişti.[112] İngilizlerin görüşüne karşı her daim aşırı hassas olan Wilhelm bu uyarıları ciddiye almış olmalıdır. Hatta Sırbistan'ın şansölye ve Dışişleri Bakanlığı ile ters düşen cevabına verdiği tepki bile onlara bağlanabilir. Fakat bazı açılardan Wilhelm'in 28 Temmuz tarihli notası bir sinir bozukluğuna işaret etmeyecek şekilde önceki açıklamalarına daha yakındı. Kriz sırasındaki yorumları, Viyana ve Berlin'deki ültimatomu bir askerî harekâtın ilk adımından başka bir şey olarak görmeyen pek çok kişiden farklı olarak, ültimatomu kriz çözmede rol oynayabilecek diplomatik bir araç olarak gördüğünü ve Balkan sorununun diplomatik çözümüne hâlâ inandığını göstermektedir.

Almanya'nın karar mekanizmasında bir çatlak meydana gelmişti. Hükümdarın görüşleri önde gelen siyasetçilerin görüşleriyle ters düşmüştü. Ama çatlak çok geçmeden kapanacaktı. 28 Temmuz'da Jagow'a gönderilen mektubun en ilginç yanı dikkate alınmamış olmasıydı. Eğer Kayzer II. Wilhelm çoğu zaman kendisine atfedilen kudrete sahip olsaydı bu müdahale krizin ve belki de dünya tarihinin seyrini değiştirebilirdi. Ama onun Viyana ile teması kesilirken diğerleri Avusturya'nın bir an önce Sırbistan'a saldırması için beklemeye başladılar. Dahası Kayzer üç haftanın büyük bölümünü denizde geçirdiğinden Berlin'deki gelişmelerden de uzak kalmıştı. Jagow'a verdiği talimat Berlin-Viyana görüşmelerinde hiçbir değişikliğe neden olmadı. Kayzer'in Jagow'a mektup göndermesinden on beş dakika sonra şansölyenin Tschirschky'ye gönderdiği acil telgraf Wilhelm'in tekliflerinden bazılarını içerse de savaşa gerek kalmadığını vurgulayan ve hayati önem taşıyan ibareyi içermiyordu. Aksine Bethmann, Almanya'nın "[kendisinin] Avusturya'yı dizginlemek gibi bir isteği olduğuna dair güçlenen izlenimi daha da güçlendirmekten mutlaka kaçınması gerektiğini" söylüyordu.[113]

Bethmann'ın bunu neden yaptığını anlamak kolay değildir. Diplomasisini önleyici savaş stratejisi üzerine kurduğu iddiasını belgelerle desteklemek mümkün değildir. Muhtemelen Avusturya ile birlikte hareket ederek Rusya'yı Avusturya'nın kararına fazla tepki vermemeye ikna edecek alternatif bir strateji üzerinde çalışmaya başlamıştı. 28 Temmuz gecesi Bethmann, Kayzeri, II. Nikolay'a bir telgraf göndererek Alman hükümetinin Viyana ve St. Petersburg arasında tatminkâr bir

anlaşma yapılması için elinden geleni yapacağını söylemeye ikna etti; sadece 24 saat önce Wilhelm aynı eylemi vakitsiz olacağı iddiasıyla reddetmişti.[114] Sonuç, daha önce bahsedilen ve Nicky'ye gönderilip kendisinden Willy'nin aracılık rolünü göz ardı etmemesini rica eden mesaj oldu. Bethmann savaşı önlemeyi değil, bölgesel kalmasını sağlamaya çalışıyordu ve bu politikayı yukarıdan gelen müdahalelere karşı korumaya kararlıydı.

25 Temmuz'dan itibaren Rusya'daki askerî hareketlilik belirtileri artmaya başladı. Königsberg'deki istihbarat subayı, Eiffel Kulesi ile Rusların Bobruysk'taki telsiz istasyonu arasında "sıradışı uzunlukta" bir şifreli haberleşmenin tespit edildiğini bildirdi.[115] 26 Temmuz Pazar sabahı Çar'ın sarayındaki Alman askerî ataşesi Korgeneral Chelius, yetkili makamların "Avusturya'ya karşı tüm seferberlik hazırlıklarını" başlattığını bildirdi.[116] IIIb Dairesi Başkanı Binbaşı Nicolai, sınır ötesinde neler olup bittiğini daha iyi anlayabilmek için tatilini yarıda kesip Berlin'e döndü ve "gerilim gezginlerinin" (*Spannungreisende*) harekete geçirilmesini emretti. Bunlar, ilk uluslararası gerginlik belirtisinde tatile ya da iş seyahatine çıkmış kişiler kılığında Rusya ve Fransa'ya girerek, Binbaşı Nicolai'nin talimatlarında belirttiği üzere o ülkelerde "savaş hazırlığı olup olmadığını"[117] tespit etmekle görevli, çeşitli alanlardan gönüllülerdi. Kimisi sınır boyunca kısa geziler yapıp gözlemlerini bizzat iletirdi. Bu kişilerden biri de üç gün içinde iki kez Varşova'ya giden ve sınır kapatıldığında bir süre Rusya'nın Polonya topraklarında mahsur kalan, yorulmak bilmez Herr Henoumont'tu. Diğerleri daha içerilere gittiler ve kamu telgrafhanelerinden hafif şifreli mesajlar gönderdiler. Henüz aciliyet içeren bir durum yoktu; gezginlerle ilgilenen istihbarat subaylarına 25 Temmuz'da gerginlik döneminin sona ermek üzere olduğu bildirildi. Eğer gerginlik geçerse izinleri iptal edilen gezginler tatillerine kaldıkları yerden devam edebileceklerdi.[118]

Doğu cephesinde faaliyet gösteren gerilim gezginleri ve diğer ajanlar çok geçmeden Rusların askerî hazırlıklarına dair bir fikir sahibi olunmasına yetecek kadar bilgi göndermeye başladılar. Königsberg'deki istasyondan, boş yük trenlerinin doğuya doğru hareket ettiği, Kovno civarında kıta intikalleri olduğuna ve sınır muhafızlarının teyakkuza geçtiğine dair haberler geldi. 26 Temmuz saat 22.00'da gerilim gezgini Ventski kamuya açık bir telgraf hizmetini kullanarak Vilna'dan şehirde

savaş hazırlıklarının sürmekte olduğunu bildirdi. 27 ve 28 Temmuz'da gerilim gezginleri ve diğer ajanlardan gelen bilgiler Genelkurmay'da yeni oluşturulan "istihbarat değerlendirme kurulu"na ulaşmaya başladı. 28 Temmuz günü öğleden sonra kurul eldeki en son bilgilere göre bir değerlendirmede bulundu:

> Anlaşılan Rusya kısmi seferberlikte. Kapsamını henüz bilmiyoruz. Odessa ve Kiev askerî bölgeleri kesin. Varşova henüz doğrulanmadı. Diğer bölgelerde, bilhassa Vilna'da, henüz seferberlik emri verilmedi. Yine de Rusya'nın, Almanya sınırında savaşa hazırlık olarak görülebilecek bazı askerî tedbirler aldığı kesin. Muhtemelen "Savaşa Hazırlık Dönemi" tüm imparatorluk için geçerli. Muharebe için donatılmış ve harekete hazır sınır muhafızları her yerde.[119]

29 Temmuz'daki kısmi seferberlik haberiyle daha da kötü olan bu gidişat Alman diplomasisinde paniğe yol açtı. Londra'dan gelen mesajlar ve Rusya'dan gelen istihbaratla telaşlanan Bethmann birden duruşunu değiştirdi. 28 Temmuz'da Wilhelm'in Viyana'yı zapt etme girişimine engel olmasına rağmen bir gün sonra büyükelçi Tschirschky'ye yağdırdığı acil telgraflarla bu kez kendisi aynı şeyi yapmaya çalıştı.[120] Ama gayretleri, Almanları da arabuluculuk başlamadan önce karşı tedbir almak zorunda bırakan Rusya'nın askerî hazırlıklarının hızı karşısında sonuçsuz kaldı.

30 Temmuz'da Rusya'nın seferberlik ilan ettiği haberinin gelmesinin ardından Berlin'in de misliyle karşılık vermesi artık an meselesiydi. İki gün önce Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn, Bethmann'la mücadele ettikten sonra ona eğitim kamplarındaki askerlerin kıtalarına geri dönmesi için emir verilmesini kabul ettirebilmişti. Bu tarihte emredilen ilk hazırlık tedbirleri –batı saldırı bölgesinde tahıl satın alma, demiryollarına özel muhafızlar tahsis etme, askerlere garnizonlara gitmelerini emretme– hâlâ gizli tutulabilir ve böylece, teoride, çatışmayı önleme amaçlı diplomasiyle paralel olarak yürütülebilirdi ama aynısı Savaş Tehlikesi Hali (STH) olarak bilinen seferberlik hazırlığının son safhası için geçerli değildi. 26 Temmuz'dan beri Rusya'da yürürlükte olan bu tedbirleri Almanya'nın alıp almayacağı ya da ne zaman alacağı sorusu barışın son günlerinde Berlin'deki devlet adamları arasındaki en büyük ihtilaf konularından biriydi.

Rusya'nın kısmi seferberlik ilan ettiği 29 Temmuz'daki toplantıda üst düzey komutanlar arasında hâlâ görüş ayrılığı bulunuyordu. Savaş Bakanı Falkenhayn, STH ilan edilmesini savunurken Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke ve Şansölye Bethmann Hollweg sadece önemli yapılardaki güvenlik tedbirlerinin artırılmasından yanaydılar. Kayzer ise iki seçenek arasında gidip geliyor gibi görünüyordu. St. Petersburg'da olduğu gibi Berlin'de de devlet adamlarının ani ve çelişkili *hükümdar* kararlarına odaklanmaları devlet başkanının yeniden siyasi karar alma sürecinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmasına imkân verdi. Wilhelm'in o sabah Çar'dan aldığı ve "[Rusların aldığı] aşırı tedbirlerin savaşa yol açabileceği" uyarısında bulunan telgraf onu savaş bakanını desteklemekten men etmişti. Ama Bethmann'ın baskısı sonucu Wilhelm kararını değiştirdi ve STH'nin ilan edilmemesine karar verildi. Falkenhayn bu durumdan hoşnut olmasa da günlüğüne arkasında yatan nedeni anladığını yazdı: "Çünkü barışın korunabileceğine inanan ya da en azından bunu temenni eden kişi 'savaş tehlikesi' halini ilan edemez."[121]

Askerî tedbirlerin ne olmasına gerektiği konusunda yapılan diğer tartışmaların ardından 31 Temmuz'da Moskova'daki büyükelçi Pourtalès'ten Rusların bir önceki gece yarısından itibaren genel seferberlik ilan etmiş olduğu haberi geldi. Kayzer bunun üzerine STH'nin ilan edilmesini emretti ve emir 31 Temmuz günü saat 13.00'da Falkenhayn tarafından silahlı kuvvetlere bildirildi. Seferberliği ilk ilan eden olma sorumluluğu artık tümüyle Rusların omuzlarındaydı; bu İngiliz devlet adamları için önemliydi ve Alman şehirlerindeki barışçı gösterilere bakılırsa Almanya'nın savaşa girişinin savunma maksatlı olduğuna hiç şüphe yoktu. En büyük endişe kaynaklarından biri de son seçimlerde Alman oylarının üçte birini alan Sosyal Demokrat Parti (SPD) liderleriydi. Bethmann 28 Temmuz'da, bir Rus saldırısı karşısında kendisini savunmak zorunda kalan bir hükümete karşı çıkmayacağına söz vermiş olan sağcı SPD lideri Albert Südekum'la görüştü (İngiliz liberal hareketinde olduğu gibi SPD'de Rus karşıtlığı güçlüydü). 30 Temmuz'da Şansölye, meslektaşlarını savaş çıkması halinde örgütlü işçi sınıfının muhalefetinden korkmalarına bir gerek olmadığı konusunda temin etti.[122]

Wilhelm Rusya'daki gelişmelerden ötürü artık STH'yi engellemek için pek bir şey yapamazdı ama ilginçtir ki Bavyeralı bir askerî

ataşe olan von Wenninger'in şahitliğine göre Falkenhayn'ın bu kararı ondan "zorla çekip alması" gerekmişti. Öğleden sonra hükümdar yeniden soğukkanlılığını kazanmıştı, çünkü kendisini büyük baskı altında hareket ettiğine ikna edebilmişti. Bu da Temmuz Krizi'ndeki tüm aktörler için büyük önem taşıyan bir hususta. Savaş Bakanı Falkenhayn'ın hazır bulunduğu bir toplantıda Wilhelm mevcut durumla ilgili bir açıklama yapıp tüm sorumluluğu Rusya'nın üzerine yıktı. "Tavrı ve üslubu," diye yazmıştı Falkenhayn günlüğüne, "bir Alman imparatoruna, bir Prusya kralına yaraşır nitelikteydi."[123] Hükümdarı barış sevgisi ve savaş korkusundan dolayı eleştirenlerin başında olan bir askerin bu sözleri sarf etmesi ilginçti. Rus hükümeti seferberlik emrini geri almayı reddedince Almanya 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş ilan etti.

"BİR YANLIŞ ANLAŞILMA OLMUŞTUR"

Temmuzun son günlerinde Alman Kayzeri'nin tüm dikkati İngiltere'nin üzerindeydi. Bunun bir nedeni çoğu Alman gibi onun da İngiltere'yi, kıta sisteminin –genel bir savaştan kaçınmayı mümkün kılacak– dayanak noktası olarak görmesiydi. Wilhelm hem İngiltere'nin kıta diplomasisi üzerindeki etkisini abartır hem de önemli politika belirleyicilerin (bilhassa Grey'in) belli bir hedef doğrultusunda hareket etmediklerini düşünürdü. Ama elbette bunun bir de psikolojik boyutu vardı: İngiltere, Wilhelm'in umutsuzca takdir, itibar ve sevgi aradığı –ama ancak zaman zaman bulabildiği– yerdi. İngiltere onun hayran olduğu her şeyi temsil ediyordu: modern teknolojinin sağladığı en iyi ekipman ve toplara sahip bir donanma, zenginlik, gelişmişlik, dünyevilik ve (en azından kendi ziyaretleri sırasında karşılaştığı çevrelerde) hayran olduğu ama taklit etmeyi imkânsız bulduğu bir tür aristokratik, temkinli davranış tarzı. Ayrıca Wilhelm'in daha sonra dediği gibi, eğer yaşıyor olsaydı Nicky ve George'un bu şekilde üzerine çullanmasına asla izin vermeyecek olan büyükannesinin de yaşadığı yerdi. İngiltere onun hem gıpta hem de nefret ettiği, kendisinin aksine ülkesinin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmiş olan amcası VII. Edward'ın krallığıydı. Ayrıca sorunlu bir ilişkisinin olduğu ve on üç yıl önce ölen annesinin de doğum yeriydi. Wilhelm ne zaman

İngiltere'nin politikasını yorumlamaya kalksa bu karmaşık duygular ve çağrışımlar devreye girerdi.

Kayzer 28 Temmuz'da kardeşi Prusya Prensi Heinrich'ten aldığı ve V. George'un İngiltere'yi savaş dışında tutmayı düşündüğünü bildiren telgraftan büyük cesaret aldı. 26 Temmuz sabahı Cowers'da yat yarışlarında olan Heinrich, Almanya'ya gitmeden önce İngiltere Kralı'na veda etmek için aceleyle Buckingham Sarayı'na gitti. İkisi arasında geçen konuşmada Heinrich, V. George'un şunları söylediğini iddia etti: "Bundan uzak durup tarafsızlığımızı korumak için elimizden geleni yapacağız."[124] Prens 28 Temmuz'da Kiel'e varır varmaz bu sözleri telgrafla Kayzer'e iletti. Wilhelm telgrafı okuduktan sonra Tirpitz'in itirazlarına tipik bir azamet ve naiflikle karşılık verdi: "Ben bir kraldan söz aldım ve bu bana yeter."[125] İngiltere Kralı'nın bu sözleri söyleyip söylemediği kesin değildir. Günlüğüne sadece şöyle yazmıştır: "Prusya Prensi Heinrich erkenden beni görmeye geldi; hemen Almanya'ya dönüyor." Ama görüşmeye dair muhtemelen kralın isteği üzerine Grey tarafından hazırlanan diğer bir belge daha fazla bilgi sunmaktadır. Bu kaynağa göre Prusya Prensi Heinrich, V. George'a bir Avrupa savaşının çıkması halinde İngiltere'nin ne yapacağını sorduğunda kral şu cevabı vermişti:

> Ne yapacağımızı bilmiyorum ama kimseyle bir sorunumuz yok ve tarafsız kalacağımızı umuyorum. Ama eğer Almanya Rusya'ya saldırır ve Fransa Rusya'ya katılırsa bizim de müdahil olmaktan başka şansımız kalmayabilir. Ama benim ve hükümetimin bir Avrupa savaşını önlemek için elimizden geleni yapacağımızdan emin olabilirsiniz![126]

Demek ki Heinrich bu görüşmeyi kendi duymak istediği şekilde aktarmıştı. Ama elbette ki V. George'un da söylediklerini dışişleri bakanının talebi üzerine sonradan değiştirmiş olması mümkündür. O yüzden gerçeğin bu ikisi arasında bir yerde olduğunu kabul edebiliriz. Her halükârda Heinrich'in telgrafı Wilhelm'in İngiltere'nin savaş dışında kalacağına inanması için yeterli olmuştu ve anlaşılan Kayzer'in iyimserliği İngiliz hükümetinin, özellikle de Grey'in niyetini belli etmek istememesinden kaynaklanıyordu.

O nedenle Wilhelm 30 Temmuz sabahı Grey ve Alman büyükelçisi Kont Lichnowsky arasında geçen ve Grey'in eğer savaş Rusya,

Kont Lichnowsky

Avusturya ve Sırbistan arasında kalırsa İngiltere'nin tarafsız kalacağı (tuhaf bir düşünce) ama eğer Almanya ve Fransa da dâhil olursa İngiltere'nin İtilaf yanında savaşa gireceği uyarısında bulunduğu konuşmayı duyunca şoka uğradı. Büyükelçinin mesajını alan Alman hükümdarı ateş püskürdü: İngilizler, Almanların Avusturya'yı yarı yolda bırakmasını isteyen ve kıta müttefiklerini savaştan alıkoymadıkları gibi Almanya'yı tehdit etme cüretini gösteren "serseriler" ve "adi esnaflar" yığınıydı.[127] Ertesi gün Rus genel seferberliği haberi geldiğinde Wilhelm'in düşünceleri yeniden İngiltere'ye yöneldi. Grey'in tehditleriyle birlikte ele alındığında Rus seferberliği Wilhelm'e göre İngiltere'nin yayılan çatışmayı "bahane" ederek "tüm Avrupa devletlerinin kartlarını Almanya'ya karşı İngiltere'nin lehine" oynamak istediğinin "ispatı" niteliğindeydi.[128]

1 Ağustos Cumartesi günü akşam beşten kısa süre sonra çarpıcı bir haber ulaştı. Berlin genel seferberlik ilan ettikten birkaç dakika sonra Londra'daki Lichnowsky'den o sabah İngiltere dışişleri bakanı ile yaptığı görüşmeyi anlatan bir telgraf geldi. Grey, Almanya'nın

savaştan uzak durması halinde sadece İngiltere'nin değil, Fransa'nın da savaşa girmeyeceğini vadediyordu. Telgrafın içeriği şöyleydi:

> Sör Edward Grey, Sör W. Tyrrell vasıtasıyla bana henüz bitmiş olan bakanlar kurulu toplantısının ardından [Lichnowsky telgrafı 11.14'te göndermişti] büyük bir felaketi önleyebilecek bir teklifte bulunacağını ifade etmiştir. Sör W. Tyrrell'in açıklamasına bakılırsa Fransa'ya saldırmamamız halinde İngiltere tarafsız kalacak ve Fransa'nın da tarafsızlığını taahhüt edecektir. Teferruatları bu öğleden sonra öğrendim. Sör Edward Grey telefonda bana Almanya ile Rusya arasındaki bir savaşta Fransa'nın tarafsız kalması halinde Almanya'nın Fransa'ya saldırmayacağı konusunda teminat verip veremeyeceğimi sordu. Kendisine böyle bir teminatın sorumluluğunu alabileceğimi söyledim ve o da bu teminatı bugünkü kabine toplantısında kullanacak. Ek: Sör W. Tyrrell benden nüfuzumu kullanarak Alman birliklerinin Fransa sınırını geçmesine engel olmamı istedi. Her şeyin buna bağlı olduğunu, Alman birliklerinin sınırı geçmiş olduğu tek yerde Fransız birliklerinin geri çekildiğini söyledi.[129]

Bu beklenmedik teklif karşısında şaşkına dönen Berlin'deki yetkililer derhal sıcak ve olumlu bir cevap vermeye hazırlandılar. Ama akşam sekiz gibi, cevap metni henüz hazırlanmamışken Londra'dan bir telgraf daha geldi: "[Önceki telgrafıma] ek olarak, Sör W. Tyrrell beni görmek istediğini ve Sör Edward Grey'in bu öğleden sonra bizim hem Fransa hem Rusya ile savaşta olmamız halinde bile İngiltere'nin tarafsız kalmak istediğini bildiren bir teklifte bulunacağını söyledi. 15.30'da Sör Edward Grey'le görüşüp sonucu derhal bildireceğim."[130]

Londra'dan gelen haberler imparator ile genelkurmay başkanının birbirine girmesine neden oldu. Alman seferberliği başlamış, yani Schlieffen Planı'nın dev mekanizması harekete geçmişti. Wilhelm, Lichnowsky'nin ilk telgrafını gördükten sonra her ne kadar seferberlik emri tersine çevrilemeyecek olsa da İngiltere ve Fransa'nın tarafsızlığı karşılığında Fransa'ya yapılacak bir saldırıyı kesinlikle durdurmaya karar verdi. Bethmann, Tirpitz ve Jagow'un da desteğini alan Kayzer, Londra'dan gelecek diğer bir mesajla İngiltere'nin niyeti açıklığa kavuşana kadar tüm asker sevkiyatlarının durdurulmasını emretti. Fakat Wilhelm ve Bethmann bundan istifade ederek batıda

bir savaşa girmekten kaçınmak istiyorsa da Moltke'nin görüşü, bir kez ilan edildi mi genel seferberliğin bir daha durdurulamayacağı yönündeydi. Bir tanık, "Bu fevkalade hararetli bir tartışmaya yol açtı," demişti. "Moltke çok heyecanlıydı ve titreyen dudaklarıyla görüşünde ısrar ediyordu. Kayzer, Şansölye ve diğerleri boş yere ona yalvarıp durdular."[131] Moltke, seferberlik ilan etmiş bir Fransa'ya karşı Almanya'nın sırtını savunmasız bırakmanın delilik olacağını söylüyordu; zaten ilk devriyeler Lüksemburg'a girmişti ve Trier'den gelen 16. Tümen de hemen peşlerindeydi. Wilhelm bunu dikkate almadı. Trier'e emir göndererek 16. Tümen'in Lüksemburg sınırına varmadan durdurulmasını istedi. Moltke, Kayzer'in Lüksemburg'un işgalini engellemesinin Almanya'nın demiryolları üzerindeki kontrolünü sekteye uğratacağını söyleyince Wilhelm, "Diğer yolları kullanın!" diye sertçe cevap verdi. Tartışma çıkmaza girdi. Sonunda Moltke'nin iyice gözü döndü. Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn'a neredeyse ağlamaklı bir şekilde "tümüyle yıkıldığını, Kayzer'in bu kararının onun hâlâ barış umudu taşıdığını gösterdiğini" söyledi.[132]

Genelkurmay Başkanı Moltke ikinci telgraftan sonra bile bu noktaya gelmiş bir seferberlik planının Fransa'yı dışarıda bırakacak şekilde değiştirilemeyeceğinde ısrar etti ama Kayzer kararlıydı: "Sizin muhterem amcanız bana böyle bir cevap vermezdi. Eğer ben emrediyorsam mümkün olmalı."[133] Wilhelm şampanya getirilmesini isterken Moltke beş karış suratla çıktı ve karısına düşmanla savaşmaya hazır olduğunu ama "böyle bir kayzerle" bu işin olmayacağını söyledi. Karısına göre Moltke'nin geçirdiği hafif felcin nedeni bu toplantıda yaşadığı stresti.[134]

Şampanya mantarları havalarda uçarken Bethmann ve Jagow hâlâ Londra'dan gelen ilk telgrafa cevap yazmakla meşguldüler. "Eğer İngiltere tüm silahlı gücüyle bir Almanya-Rusya savaşında Fransa'nın tarafsız kalacağı garantisini verirse" Almanya'nın teklifi kabul edeceğini yazmışlardı. Seferberlik devam edecek ama anlaşmanın imzalanması düşünülen 3 Ağustos günü saat 7.00'a kadar hiçbir Alman askeri Fransa sınırını geçmeyecekti. Kayzer durumu garantilemek için kendisi de Kral V. George'a bir telgraf göndererek "İngiltere'nin teminatı altındaki Fransa tarafsızlığını" memnuniyetle kabul edeceğini bildirdi ve Fransa'nın "gergin olmadığını umut ettiğini" söyledi. "Sınırdaki birliklere telgraf ve telefonlarla Fransa sınırını geçmemeleri bildirilmiş-

tir," diye de ekledi.[135] Jagow da Lichnowsky'ye bir telgraf göndererek gayretlerinden dolayı Grey'e teşekkürlerini iletmesini istedi.[136]

Kısa süre sonra Lichnowsky'den bir telgraf daha geldi. 15.30'da Grey'le yapılacak olan ve merakla beklenen görüşme gerçekleşmiş ama Grey ne beklendiği gibi Fransa ve İngiltere'nin tarafsızlığını teklif etmiş ne de kabinede meslektaşlarıyla durumu konuştuğuna dair bir şey söylemişti. Onun yerine "Rusya ile bir savaş halinde Alman ve Fransız ordularının birbirlerine saldırmadan karşı karşıya durabilme ihtimalinden" bahsetmiş, sonra da İngiltere'nin müdahalesine yol açabilecek Alman faaliyetlerinden dem vurmaya başlamıştı. Grey özellikle "Belçika'nın bağımsızlığı Fransa ya da Almanya tarafından çiğnenirse İngilizlerin hislerine gem vurmanın" çok zor olacağını söylüyordu. Lichnowsky bir soruyla karşı saldırıya geçti: Eğer Almanya Belçika'ya saldırmamayı kabul ederse Grey İngiltere'nin tarafsız kalacağının teminatını ona verebilir miydi? Bu hamle Grey'i gafil avladı; dışişleri bakanı böyle bir söz veremeyeceğini, çünkü İngiltere'nin serbest olması gerektiğini söyledi. Kısacası Grey önceki teklifinden geri adım atmıştı. Aynı zamanda önceki teklifini Fransa'ya haber vermeden yaptığını –belki istemeden– göstermiş oluyordu. Lichnowsky bu sonuçsuz görüşme hakkındaki raporunda İngilizlerin hareket özgürlüklerini kısıtlayacak bir taahhüt altına girmek istemediklerini ama Grey'in Fransa ile Almanya arasında silahlı bir çıkmaz durumunun korunması ihtimalini soruşturmayı kabul ettiğini söyledi.[137] Berlin'e akşamdan önce ulaşan bu mesaj ortalığı karıştırdı ve herhangi bir cevap gönderilmedi.

Bu arada Kayzer'in Kral V. George'a gönderdiği ve Fransa'nın tarafsızlığını memnuniyetle kabul ettiğini söyleyen telgraf Londra'da şaşkınlık yarattı. Anlaşılan hiç kimsenin Grey'in o gün yaptıklarından haberi yoktu. Dışişleri bakanı bir açıklamada bulunması ve cevap metni hazırlaması için derhal Buckingham Sarayı'na çağrıldı. Saat 21.00 civarında Grey bir metin hazırladı ve V. George bunu cevap olarak Kayzer II. Wilhelm'e gönderdi:

> Bu öğleden sonra, Prens Lichnowsky ve Sör Edward Grey'in Avusturya ile Rusya arasında hâlâ anlaşma ihtimali varken Alman ve Fransız ordularının çatışmasından nasıl kaçınılabileceği konusundaki dostça sohbetleri sırasında geçen bir öneriyle ilgili muhtemelen bir

> yanlış anlaşılma olmuştur. Sör Edward Grey yarın erkenden Prens Lichnowsky'yle görüşerek bu hususta kendisinden kaynaklanan bir yanlış anlaşılma olup olmadığını açıklığa kavuşturacaktır.[138]

Jagow'un İngiltere'nin "teklifini" "kabulü" hakkındaki telgrafı Kral George'un Kayzer'den aldığı telgrafla yaklaşık aynı zamanda alan Prens Lichnowsky'nin gönderdiği diğer bir telgrafla belirsizlik tamamen ortadan kalktı. Lichnowsky açıkça şunu yazmıştı: "Ortada İngilizlerden gelen bir teklif olmadığından telgrafınız hükümsüzdür. Bu nedenle başka bir aşama kaydetmemiştir."[139]

Bu telgraf geldiğinde Berlin'de saat 23.00'ı geçmişti. O sırada genelkurmay karargâhında bulunan ve Kayzer'in 16. Tümeni durdurması yüzünden çaresizlikten ağlayan Moltke rahat bir nefes alacaktı. Gece yarısından kısa süre önce Moltke son telgraftan haberdar olması için saraya çağrıldı. Saraya varınca Wilhelm genelkurmay başkanına İngilizlerin (asıl) tavrını belirten son telgrafı gösterdi ve "Artık istediğinizi yapabilirsiniz," dedi.[140]

Grey neyin peşindeydi? 1 Ağustos'ta Lichnowsky, Cambon ve diğer İngiliz meslektaşlarıyla yaptığı görüşmeleri çözmek öyle zordur ki bu yönde sarf edilen çabalar yepyeni tartışma konuları doğurmuştur. 29 Temmuz'da Grey, Lichnowsky'yi Almanya ve Fransa savaşırsa İngiltere'nin harekete geçmek zorunda kalabileceği konusunda uyarmıştı; Kayzer'in "serseriler" ve "adi esnaflar" diye kükremesine neden olan uyarı buydu.[141] Öte yandan 31 Temmuz'da Paris Büyükelçisi Bertie'ye İngiliz halkının, ülkesinin menfaatlerine bu denli uzak bir çatışmada hükümetini desteklemesini bekleyemeyeceğini söyledi.[142] Grey belki gerçekten Lichnowsky'ye İngiltere'nin tarafsız kalmak istediğini söylemişti; öyleyse Lichnowsky onun asıl niyetini yanlış anlamamıştı.[143] Bu açıdan bakılınca "yanlış anlaşılma" muhtemelen Grey'in kendi yarattığı keşmekeşten çıkma gayretinin bir ürünüydü. Belki de kendisinin Fransa'yı destekleme politikasına İngiliz kabinesinin arka çıkıp çıkmayacağından emin olmamasının getirdiği bir tutarsızlıkla hareket ediyordu. Kabine bu politikayı desteklemese bile tarafsızlık teklifi İngiltere'nin Almanlardan bazı teminatlar almasını sağlayacaktı (örneğin Fransa'ya karşı bir önleyici saldırıdan kaçınma sözü verebilirlerdi).[144] Belki de Grey tarafsızlığı hiç istemiyordu ama liberal emperyalist Lord Şansölye Haldane'in baskısı yüzünden Fransa

ve Almanya arasındaki çatışmayı engelleyerek ya da en azından geciktirerek İngiliz sefer kuvvetinin hazırlanması ve eğitimi için zaman kazanmaya çalışıyordu. Temmuz sonunda uluslararası mali piyasaların çökme noktasına gelmesi de onu duraklatmış olabilir.[145]

Gerçek düşüncesi ne olursa olsun Grey'in kafasında birbiriyle çelişen bir sürü şey olduğu açıktır. Fransa'nın bile dâhil olduğu bir kıta savaşında İngiltere'nin tarafsız kalacağını iddia etmek dışişleri bakanının önceki politikasıyla taban tabana zıttı; o nedenle gerçek niyetinin bu olduğuna inanmak çok güçtür. Diğer taraftan Fransa ve Almanya arasında silahlı çıkmaz halinin sağlanması teklifi belgelerde açıkça ifade edilmektedir. 1 Ağustos günü saat 17.25'te Bertie'ye gönderdiği bir telgrafta Grey, Alman büyükelçiye şunları bildirdiğini söylüyordu: "Seferberliğin ardından batı cephesinde Alman ve Fransız orduları sınırları geçmeden beklemelidirler. Fakat bunun Fransa'nın anlaşma şartlarına uygun olup olmadığını bilmiyorum."[146] Ama bu bile tuhaf bir teklifti çünkü Poincaré ve meslektaşlarının yıllardır kurmak için çok çabaladıkları Fransız-Rus İttifakı'nın terk edilmesini esas alıyordu. En azından genel siyasi ve askerî gerçekliklerden ne kadar uzak olduğu belli oluyordu. Dışişleri bakanının spekülasyonlarından bıkan Bertie ona oldukça kaba bir cevap gönderdi:

> Rusya Avusturya ile savaş halindeyken ve Almanya tarafından saldırıya uğrarken Fransa'nın sessiz kalmasının Rusya'ya verdiği taahhütlere uyacağını hiç zannetmiyorum. Eğer Fransızlar sessiz kalmayı kabul ederse Almanlar ilk Ruslara saldırırlar ve onları yenerlerse sonra Fransızlara dönerler. Fransa'nın Fransız-Rus İttifakı yükümlülüklerinin tam olarak neler olduğunu mu araştıracağım?[147]

Bu garip politika seçeneğinden bir şey çıkmadığını biliyoruz; Bertie'nin sivri dilli mesajını almadan önce Grey zaten bu düşünceden vazgeçmişti. Bir şeyden eminiz: O günlerde Grey aşırı baskı altında çalışıyordu. Uyuyamıyordu. Kabinenin kendi müdahaleci politikasını destekleyip desteklemeyeceğini bilemiyordu. Aralarında kendi hükümetindeki (hâlâ kabinedeki çoğunluğu elinde tutan) müdahale karşıtlarının ve muhafazakâr muhalefetten müdahale destekçilerinin de bulunduğu pek çok kişi kendisine baskı yapıyordu.

1 Ağustos'taki bu tuhaflıkları anlamamıza yardımcı olabilecek bir diğer baskı kaynağı da Rusya'nın 30 Temmuz'da seferberlik ilan

etmiş olmasıdır. 31 Temmuz gecesinde Alman büyükelçiliği Londra'ya Rusya'nın seferberliğine tepki olarak Berlin'in Savaş Tehlikesi Hali'ne geçtiğini bildirdi ve Rusya seferberliğini derhal iptal etmezse Almanya'nın da seferberlik ilan edeceğini, bunun da "savaş anlamına" geleceğini söyledi.[148] Bu haber Londra'yı karıştırdı. Saat 1.30'da Başbakan Herbert Asquith ve Grey'in özel sekreteri Sör William Tyrrell bir taksiyle hemen Buckingham Sarayı'na gidip kralı uyandırdılar ve kendisinden Çar'a bir telgraf göndererek Rus seferberliğini durdurmasını istediler. Asquith bu sahneyi daha sonra şöyle tasvir etti:

> Zavallı kral yatağından kaldırıldı ve yaşadığım en garip tecrübelerden biri (ki bildiğiniz gibi çok şey gördüm) onunla otururken –geceliğinin üzerinde kahverengi robdöşambrı vardı ve "güzellik uykusundan" yeni kalkmış olduğu belliydi– ona mesajı ve gönderilmesi teklif edilen cevabı okumak oldu. Sadece cevabın daha doğrudan ve kişisel olmasını önererek başına "Sevgili Nicky" sözünü ekleyip sonunu "Georgie" diye imzaladı![149]

Diplomatik faaliyet o sabah şafaktan itibaren hızlanarak devam etti.

St. Petersburg'dan gelen haberlerin etkisini Dışişleri Bakanlığı'nın Temmuz Krizi'nden önceki aylarda Rusya'yla ilgili çelişkili düşünceleri bağlamında ele alabiliriz. Daha önce gördüğümüz gibi Grey ve Tyrrell bir süredir Rusya ile ilişkileri yeniden düşünmeye başlamışlardı. İran'da ve imparatorluğun diğer dış bölgelerinde sürmekte olan Rus baskısı düşünülerek, illa Almanya ile herhangi bir yakınlaşma gerektirmeyen açık uçlu bir politika izleyebilmek için İngiltere-Rusya Anlaşması'nın terk edilmesi düşünülüyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın politikası hiçbir zaman bu olmadı ama Rus seferberliğinin Almanların karşı tedbirlerini tetiklediğine dair haberler en azından geçici olarak krizin Rusya boyutunu ön plana çıkardı. İngiliz devlet adamlarının Sırbistan'a bir ilgisi ve yakınlığı yoktu. Bu, Whitehall'dakileri ilgilendirmeyen nedenlerle doğuda çıkmış bir savaştı. Grey'in Balkan senaryosuyla ilgili endişelerine neden olan da bu muydu?

29 Temmuz sabahı Grey, Cambon'a Fransa'nın kendisinin "bu mücadelenin içine çekilmesine izin verdiğini, çünkü ittifak şartları gereğince, menfaati ve şerefi için buna mecbur olduğunu" söyledi (ve Cambon'u dehşete düşürdü); İngiltere ise tam tersine "yükümlülüklerden muaftı ve İngiliz çıkarlarının hükümetin ne yapmasını gerektirdiğine

karar vermek durumunda olacaktı." "Bizim düşüncemiz," diye ekledi Grey, "her daim bir Balkan meselesi yüzünden savaşın içine çekilmekten kaçınmak olmuştu."[150] İki gün sonra, Berlin'de STH ilan edildiği haberinin ardından aynı konuyu gündeme getirerek, Cambon'un iddialarının aksine, mevcut krizle İngiltere'nin Fransa'nın yardımına koştuğu 1911 Agadir krizi arasında bir benzerlik olmadığında ısrar etti çünkü "Fransa bu kez kendisiyle ilgisi olmayan bir mücadelenin içine çekiliyordu".[151] Cambon bu cevabın büyük hayal kırıklığına neden olduğunu söylediğinde ve Almanya'nın saldırması halinde İngiltere'nin Fransa'ya yardıma hazır olup olmadığını sorduğunda Grey kendisini daha açıkça ifade etti: "Son haberlere göre Rusya kara ve deniz kuvvetlerini seferber etmişti. Ben de bunun bir krize neden olacağını ve Rusya'nın Almanya'yı seferberliğe zorladığı görüntüsünü yaratacağını düşündüm."[152] Ancak olaylara bu açıdan bakıldığında Fransa ve Almanya arasında bir çıkmaz teklifi makul görünmektedir; böylece Rusya doğuda Almanya ve Avusturya karşısında tek kalacaktır. Grey, 1 Ağustos günü öğleden sonra Cambon'a, "Eğer Fransa bu [teklifi] değerlendiremediyse bunun nedeni bizim tarafı olmadığımız ve *şartlarını bilmediğimiz* bir ittifak anlaşmasına tabi olmasıdır," demişti.[153] Grey bu sözleri yazarken desteğini esirgeyerek havayı yumuşatmak ve askerî hazırlıklar için zaman kazanmaktan fazlasını yapıyordu; Üçlü İttifak'ın otomatik olarak devreye girmemesi için mücadele ediyordu (bu kendisinin de pek çok kez paylaştığı ve savunduğu bir görüştü). Uzak bir Güney Avrupa savaşının –Üçlü İttifak mensuplarından hiçbirinin doğrudan bir saldırı veya tehdit altında olmamasına rağmen– bir kıta savaşı için tetikleyici unsur olarak görülebilecek olması belli ki sinirlerini bozuyordu. Grey sonunda 1912'den beri izlediği İtilaf politikasına bağlı kaldı. Ama bu gelgitler bize Temmuz Krizi'nin ne denli karmaşık bir yapıya sahip olduğunu tekrar hatırlatmaktadır; yani zıt seçenekler arasında yapılan tatsız tercihler sadece parti ve kabineleri değil, devlet adamlarının zihinlerini de bölüyordu.

PAUL CAMBON'UN DERTLERİ

Paul Cambon'un hayatının en kötü günleriydi. Avusturya'nın Belgrad'a nota verdiğini duyduğu andan itibaren bir Avrupa savaşının çıkmasının an meselesi olduğunu anlamıştı. Poincaré'nin Rusya'nın Balkan

politikasını bu kadar desteklemesini eleştirmiş olsa da artık Sırbistan'a yönelik Avusturya tehdidi karşısında Fransız-Rus İttifakı'nın mutlaka sürdürülmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı. 25 Temmuz günü öğleden sonra tecrübesiz dışişleri bakanı vekili Bienvenu-Martin'e malumat vermek için Londra'dan yola çıktı; bunun nedeni belki de Cambon'un bakan vekilinden Alman büyükelçisine göndermesini istediği kesin cevabın Poincaré'yi –28 Temmuz'da denizdeyken haber aldığında– çok sevindirmiş olmasıydı.[154]

Cambon da tıpkı Wilhelm gibi her şeyin İngiltere'ye bağlı olduğunu düşünüyordu. 24 Temmuz'da gazeteci André Géraud'ya, "Eğer İngiliz hükümeti duruma müdahale ederse barışı korumak mümkün olabilir," demişti.[155] Grey'le 28 Temmuz'da yaptığı görüşmede aynı konuda ısrar etti: "İngiltere'nin bir Avrupa savaşının dışında kalacağı bir kez kesinleşti mi barışı koruma şansı çok tehlikeye girer."[156] Burada bir kez daha savaşın da barışın da sorumluluğu başkalarının omuzlarına yükleniyordu. Barışı koruma sorumluluğu İngiltere'ye yüklenmiş oluyordu, çünkü İngiltere donanmasını ve ticari gücünü kullanarak Berlin'e karşı dengenin kurulmasını sağlayabilir ve böylece onu müttefikini desteklemekten alıkoyabilirdi. Cambon yıllarca diğer devlet adamlarına İngiltere'nin desteğinden hiç şüphe etmemelerini söylemişti.

Cambon hiç kimsenin bulunmak istemeyeceği bir durumdaydı. Nihayetinde bu bir savunma savaşı değil, Rusya'nın Balkanlar'daki bir çatışmaya müdahalesi üzerine Fransa'nın yardıma çağrılması olacaktı; bu da kendisinin daha önce hakkında endişelerini dile getirdiği bir yükümlülüktü. Fransa hükümeti bu dezavantajı ortadan kaldırmak için Almanya'yı kışkırtacak herhangi bir şey yapmamaya çok dikkat etti. 30 Temmuz sabahı Paris'teki Bakanlar Kurulu Fransız birliklerinin Vosges Dağları'ndan Lüksemburg'a kadar uzanan bölgede mevzilenmesini kabul etti ama sınıra on kilometreden fazla yaklaşılmayacaktı. Amaç Alman devriyeleriyle sınırda çıkabilecek bir çatışmanın önüne geçmek ve Londra'yı Fransız politikasının pasif olduğuna ikna etmekti. Anlaşılan bu yasak bölgenin psikolojik etkisi ve propaganda değeri askerî risklere ağır basıyordu. Cambon, yeni politikayı derhal Londra'ya bildirdi.[157] Ama Grey'in her fırsatta vurguladığı gibi İngiltere, Fransa'ya yardım yükümlülüğü olmayan bir ittifak ortağı olarak kalmaya devam etti; ayrıca anlaşma şartları

kendisine resmî olarak bildirilmemişti. Üstelik Rusya veya Fransa doğrudan saldırıya uğramamıştı ve tehdit altında değildi. Cambon, Grey'e "Fransa'nın saldırıya uğraması halinde Rusya'ya yardım etmek zorunda olduğunu" söylemişti ama şimdilik ne Avusturya'nın ne de Almanya'nın Rusya'ya saldırmaya niyeti varmış gibi görünüyordu.[158] Üstelik İttifak Devletleri'nin, İngiltere'ye danışmadan uygulamaya başladıkları politikayı İngiltere'nin müdahale edeceğini açıklamasına rağmen bile değiştirmeleri pek muhtemel görünmüyordu.

İngiliz-Fransız Dostluk Anlaşması'nın (İtilaf'ın) derinlerine işlemiş olan bakış açısı farklılığı bu çıkmazı gayet iyi özetlemektedir. Cambon hep İngiltere'nin de tıpkı Fransa gibi İtilaf'ı Almanya'yı kontrol etmenin ve dengelemenin bir vasıtası olarak görmesini istemişti. Oysaki İngiliz devlet adamlarının gözünde İtilaf daha karmaşık amaçlara hizmet ediyordu. Diğer pek çok şeye ek olarak İngiliz İmparatorluğu'nun dünyanın dört bir yanına dağılmış toprakları için en büyük tehdit olan Rus tehdidini savuşturmanın bir aracıydı. Cambon'un hatasının nedeni Müsteşar Sör Arthur Nicolson'ın tavsiye ve teminatlarına fazla bel bağlamış olmasıydı. Nicolson, Rusya ve Fransa bağlantılarına tutkuyla bağlıydı ve bunların en kısa sürede tam teşekküllü bir ittifaka dönüştüğünü görmek istiyordu. Fakat Nicolson her ne kadar nüfuzlu biri olsa da Londra politikasının uygulayıcısı değildi ve görüşleri gitgide Rusya'dan daha fazla şüphelenen ve açıkça Alman taraftarı (ya da daha az Alman karşıtı) bir politika güdülmesini isteyen Grey merkezli grupla ters düşüyordu.[159] Bu da söz konusu dönemdeki devlet adamlarından en çok bilgi sahibi olanların bile dost ve düşmanlarının niyetlerini okumada ne kadar zorlandıklarının klasik bir örneğidir.

Jeopolitik bakış açısı farklılıkları İngiliz siyasetinin, özellikle liberal radikallerin her türden bağlayıcı anlaşmaya duyduğu –ayrıca Rusya'ya karşı beslenen derin düşmanlığın pekiştirdiği– isteksizlikle daha da arttı. Bu yüzden Dostluk Anlaşması zaman içerisinde iki taraf için iki farklı şeyi temsil etmeye başladı.[160] İttifak süresince İngiltere Dışişleri Bakanlığı anlaşmanın kapsamını iyice daraltmaya çalışırken Fransa Dışişleri Bakanlığı ondan en büyük faydayı elde etmeye çalışmıştı.[161] Tüm bu uyumsuzluklar Londra'da Dostluk Anlaşması'nı temsil eden iki kişi, Edward Grey ve Paul Cambon yüzünden daha da büyüdü. İlki temkinli, kaçamak davranan ve Fransa ve Avrupa konusunda cahil biriydi; diğeri ise hem siyasi kariyerinin hem de bir vatansever

olarak hayatının en büyük başarısı olan Dostluk Anlaşması'na kendisini adamıştı.

Grey de belli sınırlar içerisinde hareket ediyordu. 27 Temmuz'da müdahale için kabinenin desteğini alamamıştı. İki gün sonra sadece dört arkadaşının (Asquith, Haldane, Churchill ve Crewe) desteğiyle Fransa'ya resmen destek sözü verilmesini istediği zaman da başarısız oldu. Belçika'nın tarafsızlığını sağlayan 1839 tarihli antlaşmada İngiltere'nin imzacı olmasının onu bir Alman saldırısı karşısında müdahale etmek zorunda bırakacağı görüşünü kabine işte bu toplantıda reddetmişti. Radikaller bu anlaşmayla yükümlülüğün sadece İngiltere'nin değil, tüm imzacıların omuzlarında olduğunu iddia ettiler. Kabine eğer böyle bir şey olursa alınacak kararın "yükümlülük değil, politika gereği" olacağına hükmetti.[162] Hem Fransızlar hem de Ruslar İngiltere'nin İngiliz-Fransız ittifakını desteklediğini açıklamasının Almanya ve Rusya'yı "geri çekilmeye" ikna edeceğinde ısrarlıydılar.[163] Üstelik Grey en yakın arkadaşlarının bile baskısı altındaydı; Nicolson ve Eyre Crowe ondan İtilaf Devletleri'ni desteklemesini istiyordu. Crowe 31 Temmuz tarihli bir tezkerede Grey'e kabinedeki rakiplerine karşı kullanması için cephane sağladı. İngiltere'nin Fransa'ya karşı bir yükümlülüğü olmadığını ama Kanal'ın ötesindeki "dostuna" karşı "ahlaki" yükümlülüğünün de inkâr edilemez olduğunu yazdı:

> Bizi Fransa'ya bağlayan yazılı bir belge olmadığı iddiası doğrudur. Sözleşme niteliğinde bir taahhüdümüz yoktur. Ama İtilaf öyle bir şekilde kurulmuş, güçlendirilmiş, sınanmış ve kutlanmıştır ki arada bir manevi bağın kurulduğu inancını meşru hale getirmiştir. Eğer adil bir savaşta İngiltere'nin dostlarının yanında yer almasını gerektirmiyorsa İtilaf politikasının hiçbir hükmü yoktur. Bu onurlu talep bize sunulmuştur. Adımızı kötüye çıkarmadan ona sırt çevirmemiz mümkün değildir.[164]

Nicolson ise aksine Belçika'ya ve İngiltere'nin onun bağımsızlığını savunma yükümlülüğüne odaklanmıştı. Ama geçmişte Grey'in grubunun anlaşmayı imzaladığı şartlar artık geçerli değildi. Karar mekanizmasının merkezi Dışişleri Bakanlığı'ndan kabineye kaymış ve Grey'in İtilaf destekçilerini dışarıda bırakmıştı.

1 Ağustos sabahı yapılan kabine toplantısından sonra Grey, Cambon'a kabinenin herhangi bir müdahaleye karşı olduğunu söyledi.

Cambon bu mesajı Paris'e iletemeyeceğini söyleyerek protesto etti; sadece bir karara varılmadığını iletecekti. Grey ise zaten bir kararın alındığını söyledi. Kabine İngiltere'nin menfaatlerinin kıtaya bir sefer kuvveti gönderilmesini meşrulaştıracak kadar tehlikede olmadığına karar vermişti. Çaresiz kalan Fransız büyükelçisi tartışmanın zeminini değiştirdi: Grey'e 1912 tarihli donanma anlaşmasını hatırlattı; Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne güvenerek kuzey limanları savunmasından vazgeçmişti. "[Resmî bir ittifak olmasa bile] İngiltere'nin bize yardım etmesi ahlaki yükümlülüğü değil midir?" dedi. "En azından donanma desteği vermeniz gerekir, çünkü biz sizin tavsiyenize uyarak kendi donanmamızı geri çektik." Cambon'un bunu Grey'e hatırlatma gereği duyması biraz sıradışı görünse de büyükelçi can alıcı noktayı bulmuştu. Dışişleri bakanı, Fransız kıyılarına yönelik bir Alman saldırısı ve/veya Almanların Belçika'nın tarafsızlığını ihlali halinde İngiliz kamuoyunda değişiklik olabileceğini söyledi. Hepsinden önemlisi, Fransa kıyıları meselesini ertesi gün kabineye taşıdı. Cambon bu toplantıdan bembeyaz bir yüzle ve neredeyse ağlayacak halde ayrıldı. Grey'in ofisinin yanındaki büyükelçiler odasına gitti, orada Nicolson tarafından bir sandalyeye oturtulduktan sonra, "Bizi bırakacaklar. Bizi bırakacaklar," diye mırıldandı.[165]

İNGİLTERE'NİN MÜDAHALESİ

Aslında durum Cambon'un sandığı kadar vahim değildi. 1914 Ağustos'unun ilk günlerindeki kriz durumunda büyük bir duygu yoğunluğu yaşanıyordu. Cambon'un terk edilme ve Grey'in kendi politikasına destek bulamadan olayların kontrolünü kaybetme korkusunun yol açtığı gergin ve kutuplaştırıcı ifadeler bizi durumun gerçeklerini yanlış yorumlamaya itebilir. Denge çoktan İngiltere'nin kıtaya müdahaleye etmesi yönünde değişmeye başlamıştı. 29 Temmuz'da Birinci Lord Churchill'in talebi üzerine donanmanın ihtiyati seferberliğini kabul etti. Aynı günün akşamı Asquith, Churchill'e donanmanın seferber edilmesini desteklediğini ima etti. Churchill 1 Ağustos'ta kabinenin onayını almadan (ama başbakanın üstü kapalı onayıyla) donanmayı seferber etti.

Aynı zamanda muhafazakâr muhalefet de müdahale için lobi faaliyetine başladı. Milliyetçi basın zaten İngiltere'nin müdahalesini

desteklemeye başlamıştı. Hepsi Liberal Parti'nin basın organları olan *Manchester Guardian*, *Daily News* ve *Standard* tarafsızlık politikasını savunurken *Times* liderliğindeki Tory yanlısı gazeteler Avusturya ve Almanya karşısında dik durulmasını ve derhal kıta savaşına müdahale edilmesini istiyorlardı. Perde arkasında müdahalenin hararetli bir savunucusu olan ve o günlerde Fransız büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı arasında mekik dokuyan Henry Wilson ise Muhafazakâr Partili liderleri İngiltere'nin Fransa'yı terk etmek üzere olduğu konusunda uyardı.

1 Ağustos'ta Cambon'un Grey'le görüşmesinden kısa süre sonra Muhafazakâr milletvekili George Lloyd, Fransa büyükelçisini ziyaret etti. Cambon hâlâ öfkeliydi: İngiltere-Fransa donanma anlaşmasına ya da genelkurmay görüşmelerine ne olmuştu? Her ikisi de karşılıklı bir güvenlik politikası gerektirmiyor muydu? Peki geçen yıllarda İngiltere'nin desteğine dair verilen teminatlara ne olmuştu? "Tüm planlar birlikte yapıldı," dedi büyükelçi, "genelkurmaylarımız birlikte çalıştı. Tüm plan ve hazırlıklarımızı gördünüz."[166] Kendisini toparlayan Cambon muhatabını ustalıkla idare etti. Ona göre Dışişleri Bakanlığı, ataletin sorumluluğunu sonunda savaşa yol açacak herhangi bir destek ya da inisiyatifte Tory'lere güvenilemeyeceğini söyleyerek Muhafazakâr muhalefetin üzerine atmıştı. Lloyd bunu reddetti ve toplantıdan müdahale yanlısı bir Muhafazakâr lobi kurma kararlılığıyla ayrıldı. O gece Austen Chamberlain'ın evinde yapılan ve ertesi sabah (2 Ağustos) saat ona kadar süren bir toplantının ardından aralarında Avam ve Lordlar kamaralarının başkanları Lansdowne ve Bonar Law'un da bulunduğu çok sayıda kişi müdahaleyi desteklemeye karar verdi. Asquith'e gönderilen bir mektup muhalefetin müdahaleyi destekleyeceğini ifade ediyor ve İngiltere'nin tarafsız kalmasının ülkenin hem itibarına hem de güvenliğine zarar vereceğini söylüyordu.[167]

Ama asıl mücadele kabinede verilecekti. Kabinede ağırlıklı görüş hâlâ tarafsız kalınmasıydı. Çoğu Fransa ile yapılan Dostluk Anlaşması'na şüpheyle bakıyordu ve Rusya ile yapılan anlaşmadan da rahatsızdı.[168] Asquith 31 Temmuz'da Venetia Stanley'ye, "Herkes tarafsız kalmak istiyor," dedi.[169] Churchill daha sonra kabine üyelerinin en az dörtte üçünün İngiltere bizzat saldırıya uğramadığı müddetçe, "ki bu düşük bir ihtimaldi", bir "Avrupa çatışmasının" içine çekilmek istemediğini söyleyecekti.[170] Ayrıca müdahale karşıtları, biraz haklı olarak,

Londra'daki bankacılık ve ticaret çıkarlarının desteğine sahip olduklarını iddia edebilirlerdi. 31 Temmuz'da Londralı sermayedarlardan oluşan bir heyet Asquith'i ziyaret ederek onu İngiltere'nin bir Avrupa çatışmasının içine çekilmesine izin vermemesi için uyardı.

1 Ağustos'taki kabine toplantısı, görüşlerin açıklığa kavuşmasını ve kutuplaşmasını da beraberinde getirdi. Müdahale karşıtı grubun liderleri Morley ve Simon "şimdi ve bir an önce" İngiltere'nin "*hiçbir koşulda*" harekete geçmeyeceğinin açıklanmasını istedi. Churchill ise aksine savaş yanlısıydı ve derhal seferberlik ilan edilmesini istiyordu. Grey, kabine tarafsızlığını ilan ederse istifa etmeye niyetliydi. Haldane ise "kafası dağınık" ve "kararsız" görünüyordu.[171] Kabine İngiliz Sefer Kuvveti'nin kıtaya sevk edilmesini kabul etmedi. Grey ya da diğer liberal emperyalistler bu karara itiraz etmedi (Paul Cambon'u umutsuzluğa sevk eden de bu karardı). John Morley müdahale karşıtı karardan o kadar emindi ki "barış grubunun" Churchill karşısında kazandığı zaferle böbürlenerek şöyle dedi: "Sonuçta sizi yendik."[172]

Yine de günün sonuna doğru –2 Ağustos Pazar– İngiliz hükümeti müdahale yönünde ciddi adımlar attı. O gün sabah on birden ikiye kadar süren ilk kabine toplantısında Grey'e, eğer Alman donanması Kuzey Denizi'ni geçer ya da Fransız ticaret gemilerine saldırmak için kanala girer ya da Fransa kıyılarına saldırırsa İngiliz donanmasının tam koruma sağlayacağını Fransız büyükelçisine bildirmesi için yetki verildi. Tarım ve Balıkçılık Dairesi Başkanı Walter Runciman daha sonra bunu "Kabine Almanya ile savaşın kaçınılmaz olduğuna karar verdi," diye ifade etti.[173] Saat 18.30 ile 20.00 arasındaki diğer bir toplantıda Belçika'nın tarafsızlığının "ciddi ihlali" halinde "harekete geçme zorunluluğunun doğacağına" karar verildi.[174] Bu ikinci kararın kaçınılmaz olarak müdahaleyi beraberinde getireceği düşünülüyordu, çünkü Almanlar Fransa'ya Belçika üzerinden saldıracaklarını açıkça İngiliz hükümetine ifade etmişlerdi. Müdahale karşıtları için gidişatın nasıl olduğunu gören Burns ilk toplantıdan sonra istifasını verdi; ikinci toplantının sonunda da Vikont John Morley istifa etti. "Barış grubu" dağılmıştı.

Böylesine büyük bir değişim nasıl gerçekleşti? Bu soruya cevap verebilmek için ilk olarak müdahale yanlısı grubun münazaranın şartlarını belirlemedeki becerisini ele almak yararlı olacaktır. Kabine bakanı Herbert Samuel önceden iki toplantı düzenleyip önce Alman

bombardımanının sonra da Belçika'nın tarafsızlığının "ciddi ihlalinin" İngiltere'nin müdahalesini tetikleyeceği iki formül ortaya koyarak görüşmelerin çerçevesini belirlemiş oldu. Bu iki teklifin cazibesi kısmen "başarısıza neden olacak" şeyin "[İngiltere'nin] değil, Almanya'nın bir eylemi" olmasından kaynaklanıyordu.[175] 2 Ağustos sabahı yapılan toplantıda Grey yaklaşan savaşta İngiltere'nin Fransa'yı desteklemek gibi ahlaki bir zorunluluğu olduğunu söyleyip şunları ekledi: "Fransa'dan bize güvenmesini istedik ve ona bu zor durumunda yardım etmezsek Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevime devam etmem mümkün değildir."[176] Müdahale taraftarları Grey ve başbakan etrafında toplanırken "barış grubu" partiler üstü bir birlikteliği gerçekleştirmeyi ya da parlamento dışından destek almayı başaramadı ve emperyalistlere ve onların Muhafazakâr müttefiklerine karşı koyacak bir lider çıkaramadı.

Liberal emperyalistler tarafından öne sürülen bu iddialar ne kadar önemliydi? İngiltere'nin Almanya'ya 4 Ağustos'ta savaş ilan etmesi Almanların Belçika'yı işgalinden sonra olduğu ve İtilaf bir anda tam teşekküllü ve ileride tarihi sıkı bir İngiltere-Fransa dostluğu üzerinden yazılacak bir ittifaka dönüştüğü için genelde kabine, parlamento ve İngiliz halkını savaşa iten şeyin Belçika ve Fransa olduğu zannedilir. Bu yanlış bir görüş değildir; hem uygulanan politikanın meşrulaştırılmasında hem de savaşın ilk yıllarındaki İngiltere'nin çarpıcı bir özelliği olan kabine, parlamento ve halk arasındaki kutsal birliği (*union sacrée*) pekiştirmede üstlendiği rol inkâr edilemez.[177] Grey, 3 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İngiltere-Fransa İtilafı'nı ortaya çıkan savaş taraftarı mutabakatın bir parçası haline getirdi. Ona göre İngiltere'nin Fransa'ya karşı yükümlülükleri hiçbir zaman "savaşta işbirliği yapma" noktasına varmamıştı. Ama iki ülkenin denizlerdeki işbirliği ahlaki bir yükümlülük doğuruyordu:

> Şu anda Fransız donanması Akdeniz'dedir ve Fransa'nın kuzey ve batı sahilleri tümüyle savunmasız durumdadır. Geçmişten farklı olarak Fransız donanmasının Akdeniz'de bulunmasının nedeni, iki ülke arasında giderek artan dostluğun Fransa'ya bizden korkması için bir neden olmadığı teminatını vermesidir. Fransız kıyıları tümüyle savunmasız durumdadır. Fransız donanması Akdeniz'dedir ve iki ülke arasındaki güven ve dostluğun artması nedeniyle dört yıldır orada toplanmaya devam etmektedir.[178]

Grey ahlaki yükümlülükten bahsederken eğer Fransa donanmasını Akdeniz'den çekerse İtalya'nın bu fırsattan yararlanarak tarafsızlığı bırakabileceğini ve daha sonra da İngiltere'nin "kendisi için hayati olan" Akdeniz ticaret yollarını korumak için savaşa girmek zorunda kalabileceğini öne sürdü. Bu her yönüyle Grey'in kariyeri boyunca yaptığı en başarılı konuşmaydı; emperyalistlerin görüşünü ortaya koyduğu o konuşmayı günümüzde okuyan hiç kimse onun o cezbedici derecede müstereddit ve centilmence tarzından etkilenmeden edemez. En çarpıcı yorumlardan biri daha önce müdahale karşıtı olan Liberal Christopher Addison'dan gelmiştir: "[Grey'in konuşması] sanırım dinleyen herkesi ikna etti ve belki üç dört istisna dışında hepimiz ona katılmak zorunda olduğumuzu düşündük."[179] Kararın verilmesinin ardından halk da bu kararı destekledi ve şaşırtıcı bir hızla sendikacılardan İşçi Partisi'ne ve hatta İrlandalı milliyetçilere kadar uzanan bir Britanya kutsal birliği kuruldu.[180] Cambon'un İngiliz dışişleri bakanına duyduğu güven boşa çıkmamıştı. Bazı sıkıntılı anlar yaşanmış olsa da Fransız büyükelçi uzun vadede haklı çıkmıştı; zaten söz konusu uzun vade de sadece birkaç gündü.

Yine de temmuzun son günlerinde Belçika'nın da Fransa'nın da kabinede fazla ağırlığının olmaması, bizi ayrıntılara dikkat etmeye ve kararların ardında yatan nedenlerle onları meşru göstermek için ileri sürülen nedenler arasında ayrım yapmaya zorlamaktadır. Tarafsızlıktan müdahaleye geçişi hazırlayan başka etkenler de olmalıydı, özellikle de kararın alınabilmesi için kabinede desteği alınması gereken kararsızlar açısından. Bu noktada Grey ve Asquith'in istifa etmesi halinde Liberal hükümetin nasıl ayakta kalacağı konusunda duyulan endişe büyük önem taşımaktadır. Muhafazakâr muhalefetin müdahaleye desteği dikkate alınacak olursa (İrlanda Meselesi'ne karşı tavırları da önem taşıyordu, çünkü müdahale kararının alınması Yurt Yasası'nın belirsiz bir tarihe kadar ertelenmesine neden olacaktı) Liberal kabinenin çökmesi Grey'in politikasının sadece daha geç kabul edilmesine yol açardı. Bu da Belçika'nın tarafsızlığını ya da İngiltere-Fransa donanma işbirliğini umursamayanların müdahale tartışmasının hükümeti parçalamasına izin vermemesi için güçlü bir nedendi.[181]

Bu hesapların altında yaklaşan savaşın İngiltere'nin güvenliği için oluşturduğu tehditle ilgili daha derin kaygılar yatmaktadır. 1900'lerden beri İngiliz politikalarının odak noktası hep Rus tehditlerini

savuşturmak olmuştu. 1902'de İngiltere, Uzakdoğu'da Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak İngiliz-Japon ittifakını kullanmıştı. 1904 tarihli İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması Rusya'yı, en azından İngiltere'nin rakibi olarak, daha da zayıflattı ve 1907'de Rusya ile yapılan anlaşmayla İngiltere artık etkin bir şekilde savunamayacağı imparatorluk topraklarında –en azından teoride– gerginlikleri azaltmasını sağlayacak bir araç elde etmiş oldu. 1914'e gelindiğinde Rus tehdidi ortadan kalkmamıştı; hatta savaştan önceki yıllarda tekrar ortaya çıkıyordu. O tarihte Rusya'nın İran ve Orta Asya'daki keyfî ve kışkırtıcı tavırları bazı İngiliz devlet adamlarının İngiltere-Rusya Anlaşması'nın son günlerinde olduğunu düşünmesine yol açarken diğerleri St. Petersburg'la ittifak yapılmasında daha çok ısrar etmişlerdi. Nisan 1914'te Buchanan, Nicolson'a durumu şöyle açıkladı: "Rusya öyle hızlı güçleniyor ki onunla dostluğumuzu mutlaka devam ettirmeliyiz. Eğer bir dost olarak güvenilmez ve işe yaramaz olduğumuza inanırsa günün birinde Almanya ile anlaşıp Türkiye ve İran'da hareket özgürlüğü elde edebilir."[182] Nicolson da 1912'de duruma şöyle bir açıklama getirmişti:

> Dost olmayan bir Almanya, dost olmayan bir Fransa ve Rusya'dan iyidir. [Almanya] başımıza çok iş açabilir ama asıl önemli konularda bize bir zararı olmaz. Rusya ise Ortadoğu ve Hindistan sınırlarında oluşturduğu tehdit nedeniyle bize büyük utanç yaşatabilir; o nedenle 1904 ve 1907'den önceki duruma dönmemiz büyük talihsizlik olur.[183]

Yine de İngiltere 1914'te Rusya'ya değil, Almanya'ya engel olmak için savaşa girdi. İki farklı güvenlik paradigmasının etkilerine dair tarihçiler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Eski araştırmalar (ve daha yeni olan bazıları) İngiliz düşünce tarzı ve politikasında kıtadaki güç dengesinin korunmasının ne kadar önemli olduğunu vurgularken bazı yeni revizyonist çalışmalar İngiltere'nin bir dünya gücü olarak saldırıya açık olması nedeniyle asıl tehdit olarak Rusya'ya odaklanmak zorunda kaldığını söyleyerek bu düşünceyi daha küresel bir alana taşımışlardır. 1905 ve 1911 krizleri sonrasında İngilizlerde kıta merkezli fikirlerin ağır bastığı doğrudur.[184] Ama devlet adamlarının ifadelerinde genelde bir arada sunulan iki görüşün arasındaki gerilimi abartmak yanıltıcı olur. Eyre Crowe'un 25 Temmuz'da St.

Petersburg Büyükelçisi Buchanan'a gönderdiği telgraf buna bir örnektir. Crowe'un kıtada güç dengesini sağlama görüşünün merkezinde her daim Almanya'nın kontrol altında tutulması vardı. Ayrıca İngiltere'nin imparatorluk topraklarının güvenliğinden de endişeliydi:

> Savaş çıktığında İngiltere tarafsız kalırsa iki şeyden biri olur. (a) Almanya ve Avusturya kazanır, Fransa'yı ezip Rusya'yı küçük düşürür. Peki dostu kalmayan İngiltere o zaman ne yapar? (b) Ya da Fransa ve Rusya kazanır. O zaman İngiltere'ye karşı nasıl bir tavır alırlar? Hindistan ve Akdeniz'de neler olur?[185]

Kısacası İngilizlerin önemli karar mercilerindeki kişiler 1914'te kıta ve imparatorluk toprakları merkezli görüşler arasında seçim yapmak zorunda kalmamışlardı. İster Rusya ister Almanya baş tehdit olarak kabul edilsin, sonuç değişmiyordu. Çünkü İngiltere'nin İtilaf safında savaşa girmesi hem Rusya'yı memnun edip bağlamasını hem de Almanya'ya karşı çıkıp onu engellemesini sağlayacaktı. 1914'teki şartlarda küresel güvenlik ve kıta güvenliği İngilizlerin İtilaf Devletleri safında Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşa girmesini gerektirdi.

BELÇİKA

Fransızların politikası Rus cephesinde saldırgan, kendi cephelerinde savunmacı bir tutumun benimsenmesinden oluşuyordu. Almanya açısından ise durum tam tersiydi. İki cephede savaşma zorunluluğu Alman planlamacıları bir cephede kesin zafer kazandıktan sona diğer cepheye yönelmeye mecbur bırakmıştı. Batıya yönelik taarruza öncelik verilmişti, çünkü Almanların en kararlı ve etkili direnişle karşılaşmayı bekledikleri yer burasıydı. Bu zaman zarfında doğu cephesinde sadece Rusların ilerleyişini durduracak kadar bir kuvvet bırakılacaktı. Doğu ve batı cepheleri arasındaki denge savaştan önceki birkaç yıl içerisinde Moltke'nin Rusya'nın askerî ve altyapısal yatırımlarına dikkat çekmek için verdiği mücadelenin sonunda değişti ama planın ana fikri aynıydı: Almanya önce tüm gücüyle batı cephesine yüklenip batıdaki rakibini saf dışı bıraktıktan sonra doğudaki düşmanına dönecekti. 1905'ten beri Alman planlamacılar batıda zaferin ancak Fransa'ya Belçika ve Lüksemburg üzerinden saldırılarak kazanılabileceğine inanmışlardı.

Taarruz, Ardennes Ormanı'nın iki kanadından iki kol halinde ilerleyecek ve ilk kol Lüksemburg'dan geçerken diğeri Maastricht olarak bilinen ve Hollanda toprağı olan bölgenin çevresinden dolanıp Güney Belçika'ya geçecekti. Kuzey Fransa'yı hedef alan geniş ölçekli, beş kollu ve eş merkezli taarruz Verdun, Nancy, Epinal ve Belfort'taki tahkimatların çevresinden dolaşarak Alman ordularının Paris'i kuzeydoğudan tehdit etmesine imkân verecek ve böylece batıdaki çatışmanın çabuk bir çözüme kavuşmasını sağlayacaktı.

Moltke ve kurmayları bu mevzilenme planını yadsınamaz bir askerî ihtiyacın sonucu olarak görüyordu. Sivil yöneticilere esneklik sağlayacak alternatif bir savaş planı sunulmadı. Tek alternatif mevzilenme planı olan ve sadece Rusya'ya karşı seferberliği öngören Doğu Seferi Planı 1913'te rafa kaldırıldı. Komutanlar savaş ve barış arasındaki kritik kriz evresinde Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edilmesinin yol açacağı ciddi diplomatik sorunları hiç ciddiye almadılar. Tarihçiler haklı olarak Almanların askerî planlamasının katılığını eleştirmiş, onu ordunun "mutlak imhayı" hedef alan rüyalarının peşinde sivillerin kontrolü ya da nezareti olmadan koşmasına imkân veren siyasi sistemin ürünü olarak görmüşlerdir.[186] Ama bu daralan seçeneklerin ardında dikkatli bir akıl yürütme süreci de vardı: Fransız-Rus İttifakı içerisinde her geçen gün artan birbirine bağlı savunma anlaşmaları tek cepheli savaşı neredeyse imkânsız hale getirmişti; Doğu Seferi Planı bu yüzden terk edilmişti. Ayrıca Alman ordusu (Fransız ordusu ve Alman *sivil* liderlerinden farklı olarak) İngiltere'nin müdahalesini fazla ciddiye almamıştı, çünkü çoğu Alman planlamacı bunu askerî açıdan anlamsız buluyordu. Bu da stratejik ve siyasi düşüncenin iflas ettiği bir diğer noktaydı.

1 Ağustos'taki Alman seferberliği yaklaşırken Berlin'deki politika belirleyiciler iki büyük hata yaptılar. Batı mevzilenme planının uygulanması Belçika'nın derhal ve hızlı bir şekilde istilasını öngörüyordu. Moltke'ye göre bunu geciktirmek söz konusu değildi çünkü tahkimli Liège civarında Belçika'nın savunma önlemleri alması Alman ilerleyişinin yolunu tıkayacak ve büyük kayıp verilmesine neden olacaktı. Derhal harekete geçilmesi yönündeki bu ısrar siyasi açıdan sorunluydu. Eğer Almanya, Belçika sınırını geçmeden önce tüm birliklerini toplamak için beklerse o zaman zarfında Belçika ve Fransa savunma tedbirlerini artırabilirdi. Diğer taraftan Grey ve arkadaşları için müdahaleyi savun-

mak (imkânsız olmasa da) daha zor hale gelirdi. Grey'in rakipleri işi zora koşanın Almanya değil, Rusya ve (dolayısıyla) Fransa olduğunu öne sürebilirdi; İngiliz müdahale yanlıları en etkili argümanlarından birini kaybetmiş olurdu. İngilizlerin rolünün önemini takdir eden bir denizci olan Amiral Tirpitz daha sonra bunu kastederek öfkeyle, "Neden beklemedik?" diye sordu.[187]

2 Ağustos'ta Belçika hükümetine ültimatom verilmesi diğer bir büyük hataydı. Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etme kararı ve hızlı hareket etme zorunluluğu neticesinde Alman birliklerinin Belçika sınırını geçmesi (Almanların bakış açısından) bir ölçüde mazur görülebilir ve sonrasında savaş tazminatı ödenerek meselenin çözümü yoluna gidilebilirdi. İngiliz hükümetinin Almanlardan beklediği de buydu. Asquith'in kabinesindeki bakanlar –Churchill de dâhil olmak üzere– defalarca, Sambre-Meuse hattından uzak durdukları ve Antwerp ve Schelde bölgelerini tehdit etmedikleri sürece Almanların Belçika topraklarından *transit* geçiş yapmalarının İngiltere tarafından savaş nedeni sayılmayabileceğini söylemişlerdi.

Öte yandan Alman devlet adamları ültimatom dışında bir seçenek görememişlerdi çünkü bu Brüksel'le anlaşma yapıp İngiltere'yi savaş dışında tutmanın tek yolu olarak görünüyordu. 26 Temmuz'da Moltke tarafından hazırlanan ve daha sonra Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı tarafından gözden geçirilen ültimatom mevcut kuvvetlerin dengesizliği göz önüne alınarak Belçika'nın millî menfaatlerinin korunmasını esas alacak şekilde hazırlandı. Metnin başında Almanların Belçika topraklarından yapılacak bir Fransız saldırısının an meselesi olduğuna inandığı ve "Almanya'nın, rakiplerinin attığı adımlar sonucunda, kendisini korumak için Belçika topraklarına girmek zorunda kalması halinde Belçika'nın bunu düşmanca bir eylem olarak görmesini" Alman hükümetinin "büyük esefle" karşılayacağı yazıyordu. Ardından bir dizi madde geliyordu: Almanya (madde 1) tüm Belçika topraklarını ve mülklerini garanti altında alacak, (madde 2) savaş sona erer ermez Belçika topraklarını derhal terk edecek, (madde 3) Belçika'nın tüm masraf ve hasarlarını savaş tazminatı olarak ödeyecek ve (madde 4) eğer Belçika Alman birliklerine direniş gösterirse Belçika'yı düşman olarak kabul etmek zorunda kalacaktı. Ama bu sonuçtan kaçınılırsa "iki komşu ülke arasındaki dostluk bağlarının daha da güçlenmesi" mümkün olacaktı.[188]

Metne iki son dakika değişikliği eklendi. Belçika'ya cevap için verilen süre, hızlı hareket etme derdinde olan Moltke'nin isteği üzerine yirmi dört saatten on iki saate indirildi. İkinci olarak eğer Belçika "dostça tavrını" korursa bunun karşılığının onlara bazı Fransız topraklarının devredilmesiyle ödeneceği şeklindeki madde daha sonra metinden çıkarıldı. Çünkü Dışişleri Bakanlığı bunun İngiltere'yi Belçika topraklarının işgalinden bile daha fazla kızdırabileceğini fark etti. Bethmann'ın bunu başta fark edememiş olması krizin zirve noktasında siyasi muhakemesinin pek iyi olmadığını gösteriyordu.[189]

Alman büyükelçisi Below Saleske bu notayı Belçika Dışişleri Bakanı Davignon'a teslim ettikten sonra Almanlar için her şey ters gitmeye başladı. Eğer Moltke sadece Belçika'nın güneyinden geçip gitseydi durumu askerî açıdan izah etmek mümkün olurdu. Ama nota Belçika hükümetinden bu hamlenin öncesinde açık bir görüş bildirmesini bekliyordu. Bu Belçika Kralı'nın ve Belçika hükümet başkanı Kont Charles de Broqueville'in vazifesiydi. De Broqueville yanında metnin Fransızca çevirisiyle saat 20.00'da kralın sarayına gitti. Bu iki kişinin nasıl tepki vereceği konusunda bir şüphe yoktu. Belçika kralı ilkeli ve kararlı oluşuyla ünlüydü; Broqueville ise kibar, eski kafalı bir Belçika milliyetçisiydi. Notayı Belçika'nın şerefine bir hakaret olarak gördüler; zaten başka türlü düşünemezlerdi. Bir saat sonra, 21.00'da, Alman ültimatomu önce Bakanlar Kurulu'nda, sonra da tüm bakan ve büyükelçilerin katıldığı Kraliyet Konseyi'nde ele alındı. Tartışma olmadı, Belçika'nın direneceği en başından belliydi. Dışişleri Bakanlığı, Almanların teklifini reddeden, mağrur bir cevap hazırladı: "Belçika hükümeti kendisine takdim edilen bu belgeyi kabul ederse milletinin onurunu feda etmiş ve aynı zamanda Avrupa karşısındaki sorumluluklarına ihanet etmiş olur."[190]

3 Ağustos sabahı ültimatom metni ve Belçika'nın cevabı Brüksel'deki Fransız büyükelçisi Klobukowski'ye takdim edildi ve o da derhal haberi Havas ajansına ulaştırdı. Belçika'da ve İtilaf Devletleri'nde bir medya fırtınası koptu ve ortalık karıştı. Belçika'da milliyetçi duygular tavan yaptı. Brüksel ve diğer büyük şehirlerde sokaklar bayraklarla doldu; ruhban sınıfı karşıtı liberallerden sosyalistlere ve ruhbancı Katoliklere kadar herkes millî şerefini ve topraklarını işgalcilerden korumaya ant içti.[191] Kral 5 Ağustos'ta mecliste konuşma yaparak vatan savunması için millî birliğe ihtiyaç olduğunu vurgulayıp tüm milletvekillerine şu

soruyu yöneltti: "Atalarınızın kutsal mirasını her ne pahasına olursa olsun savunmaya hazır mısınız?" Tüm taraflardan çılgın bir tezahürat yükseldi.[192] Böylece Alman ültimatomunun "korkunç" bir "psikolojik hata" olduğu anlaşıldı.[193] Savaş dönemi propagandalarında yankıları süren ültimatom, savaşın karmaşık nedenlerini gölgede bırakmış ve İtilaf'ın savaş girişimine sarsılmaz bir ahlaki üstünlük sağlamış oldu.

Belçika'nın direniş kararı alması çoğu Alman'ı şoka uğrattı. "Ah, zavallı aptallar," dedi Brüksel'deki Alman elçiliğinde görevli bir diplomat. "Zavallı aptallar! Neden silindirin önünden çekilmiyorlar? Onlara zarar vermek istemiyoruz ama illa önümüzde durup ezilmek istiyorlar. Ah, zavallı aptallar!"[194] Belki de bunu fark ettikleri için Almanlar 8 Ağustos'ta Belçikalıları tekrar düşünmeye davet ettiler. Moltke için çok önemli olan Liège kalesi bu zaman zarfında şiddetli bir çatışma ve büyük kayıpların ardından alınmıştı. Brüksel'deki Amerikan büyükelçisi Brand Whitlock'un eline geçen bir notta Alman hükümeti "Liège'deki kanlı çatışmalardan" duyduğu üzüntüyü vurguluyor ve şunu ekliyordu:

> Belçika ordusu çok üstün bir güç karşısında kahramanca bir direniş sergileyerek milletinin şerefini savunduğundan Alman Hükümeti, Belçika Kralı ve Belçika Hükümeti'nden Belçika'yı savaşın dehşetinden korumasını istirham etmektedir. [. . .] Almanya bir kez daha Belçika'yı kendi topraklarına katmak gibi bir niyeti olmadığı ve böyle bir niyetin hiç aklından geçmediği konusunda teminat vermektedir. Almanya hâlâ savaş biter bitmez Belçika topraklarını tahliye etmeye hazırdır.[195]

Bu teklif de reddedildi.

POSTALLAR

Genel seferberlikler, ültimatomlar ve savaş ilanlarıyla bu kitapta anlatılması amaçlanan hikâye de sona ermektedir. Büyükelçi Pourtalès 1 Ağustos'ta St. Petersburg'da Sazonov'la yaptığı son görüşmede "anlaşılmaz sözler" mırıldanarak gözyaşlarına boğuldu ve "Demek benim vazifemin sonucu bu!" diye kekeleyerek hızla odadan çıktı.[196] 2 Ağustos'ta Kont Lichnowsky Asquith'le görüşmeye gittiğinde baş-

bakanın "perişan halde" olduğunu ve "yanaklarından aşağı yaşlar süzüldüğünü" gördü.[197] Brüksel'de Alman elçiliğini tahliye eden diplomatlar, kutularla dolu odalarda sandalyelerinin ucunda oturarak kaşlarını çatıyor, sakinleşmek için sigara üstüne sigara yakıyorlardı.[198]

Diplomasi devri sona eriyor, askerlerin devri başlıyordu. Berlin'deki Bavyera askerî ataşesi seferberlik kararı alındıktan sonra savaş bakanını ziyaret ettiğinde "herkesin yüzünün güldüğünü, koridorlarda el sıkıştığını" gördü. "İnsan bu engeli aştığı için kendisini tebrik ediyordu."[199] 30 Temmuz'da Paris'te Albay İgnatyev Fransız meslektaşlarının "Fransa açısından elverişli bir stratejik ortamda şanslarını deneme fırsatı elde edebildikleri için çok mutlu olduklarını" söyledi.[200] Yaklaşan mücadeleyi düşünmek Birinci Deniz Lordu Churchill'in keyfini yerine getirmişti: "Her şey felaket ve yıkıma doğru gider," diye yazdı karısına 28 Temmuz'da. "İlgili, hazır ve mutluyum."[201] St. Petersburg'da neşesi yerinde olan Aleksandr Krivoşeyn, Duma vekillerinden oluşan bir heyeti, Almanya'nın kısa sürede ezileceği savaşın Rusya için büyük "nimet" olacağı konusunda temin etti. "Bize güvenin beyler, her şey harika olacak," dedi.[202]

Oxford, St. Michael Papazı Mansell Merry yaz aylarında şehirdeki İngiliz Kilisesi'nde din görevlisi olarak bulunmak için temmuz ortasında St. Petersburg'a gitmişti. Seferberlik ilan edildiğinde bir buharlı gemiyle Stockholm'e kaçmayı denedi. Ama bindiği gemi olan *Døbeln*'in limandan çıkması yasaklandı. Finlandiya Körfezi boyunca tüm deniz fenerleri söndürülmüş ve Kronstadt'taki kalelere mayın tarlasını geçmeye çalışan tüm gemilere ateş açma emri verilmişti. St. Petersburg'da çirkin, gri ve fırtınalı bir gün olan 31 Temmuz'da Merry geminin güvertesinden Nikolayevskaya Rıhtımı boyunca yürüyen kara ve deniz askerlerini izledi. Bir kısmı bir bandonun çaldığı hareketli müziğin ritminde yürüse de "çoğu çantaları sırtlarında ya da ellerinde, kasvetli bir sessizlik içinde yürüyordu; içleri parçalanırcasına ağlayan kadınlar ise kafileler halinde gelip geçen kocalarına, oğullarına ya da sevgililerine ayak uydurabilmek için soluk soluğa koşturuyorlardı".[203]

1-2 Ağustos gecesinin ilk saatlerinde Paris'in merkezindeki Boulevard du Palais, doğu ve kuzey garlarına giden askerlerin ayak sesleriyle doluydu. Müzik, şarkı ya da tezahürat yoktu; sadece ayak sesleri, yüzlerce atın çıkardığı gürültü, içindekilerin uyanık halde uzandığı ya da uykulu gözlerle kafileyi izlediği kamyonların gürültüsü

ve pencerelerin altından geçen topların demir tekerleklerinin gıcırtısı duyuluyordu.[204]

Savaş haberine halkın verdiği tepki, devlet adamlarının her fırsatta vurguladığı kamuoyuna göre hareket etmek zorunda oldukları iddiasını yalanlıyordu. Askere çağrılanlar elbette direnmiyordu. Hemen her yerde askerler toplanma bölgelerine az ya da çok istekli olarak gidiyordu.[205] Bunun ardındaki neden savaş isteği değil, savunmacı bir vatanseverlikti. Çünkü bu savaşın nedenleri o kadar karmaşıktı ki tüm devletler kendilerini savunma savaşı verdiklerine, ülkelerinin saldırıya uğradığına ve hükümetlerinin barışı korumak için ellerinden geleni yaptığına inandırmışlardı.[206] Büyük ittifak blokları savaşa hazırlanırken savaşı tetikleyen olaylar zinciri kısa sürede unutuldu. 2 Ağustos'ta Brüksel'deki bir Amerikan diplomatı günlüğüne şunları yazmıştı: "Hiç kimse birkaç gün önce Sırbistan'ın olaylarda yıldız rolünü oynadığını hatırlamıyor gibiydi. Sanki Sırbistan perde arkasına çekilmişti."[207]

Yaklaşan savaş hakkında şovenist açıklamalar da yapılmıştı ama bunlar istisnaydı. Avrupa devletlerinin nefret ettikleri bir düşmanı ortadan kaldırmak için ilk fırsatı değerlendirdikleri görüşü büyük ölçüde çürütülmüştür.[208] Çoğu yerdeki çoğu kişi için seferberlik haberi tam bir şok, "bulutsuz havadaki bir gök gürültüsü" gibi olmuştu. Üstelik şehirlerden uzaklaşıldıkça seferberlik haberi yaklaşan savaşta ölecek ya da sakat kalacak kişilere daha az mantıklı geliyordu. Rus köylerinde "sadece erkek, kadın ve çocukların ağlamaları" ile bölünen "donuk bir sessizlik" hâkimdi.[209]

Güneydoğu Fransa'daki Rhône-Alpes bölgesinde bir köy olan Vatilieu'de çanlar çalınarak halk köy meydanına çağrıldı. Tarlalardan gelen bazılarının elinde hâlâ yabaları duruyordu.

> "Bu ne demek yani? Bize ne olacak?" diye sordu kadınlar. Kadın, erkek, çocuk, herkes duygusallaşmıştı. Kadınlar kocalarının kollarına tutundular. Annelerinin ağladığını gören çocuklar da ağlamaya başladılar. Çevremizde telaş ve şaşkınlık hâkimdi. Ne rahatsız edici bir manzaraydı."[210]

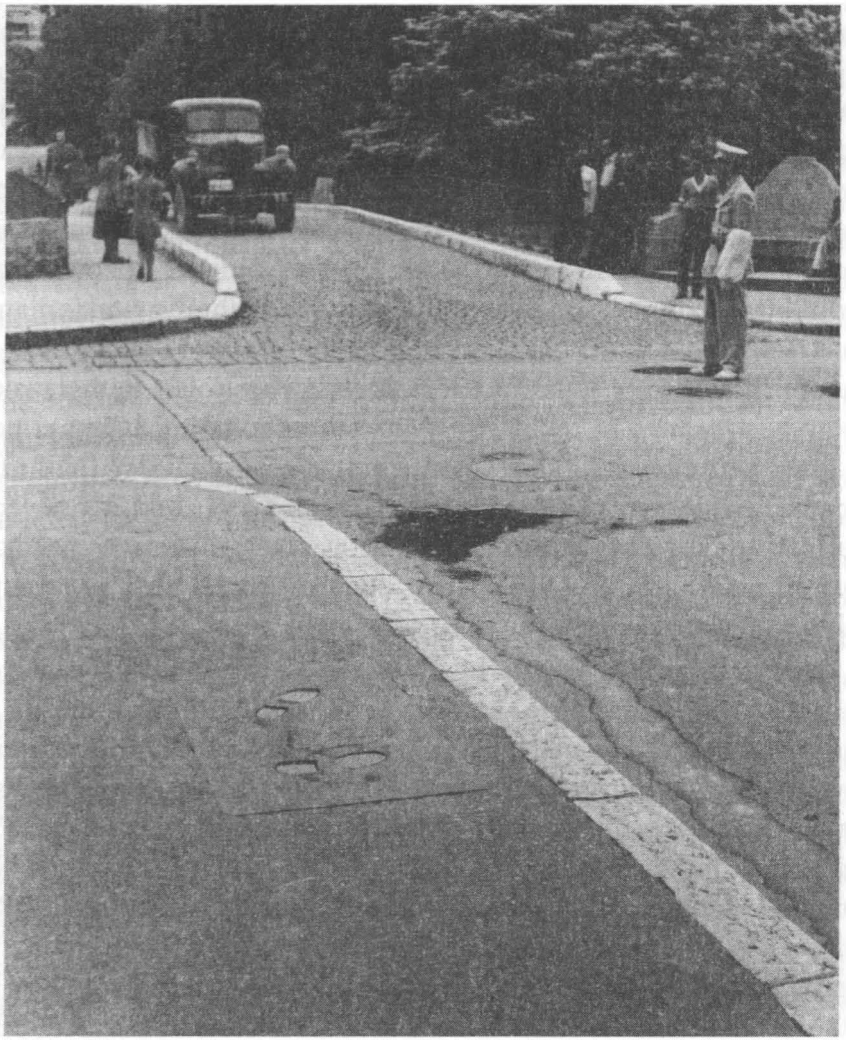
Bir İngiliz seyyah, "mavi sancak" taşıyan bir atlının gelişi ve çalan boruların sesiyle seferberlik haberi yayıldığında Altay'daki (Semipalatinsk) Rus Kazaklarının nasıl tepki verdiğini hatırlıyordu. Çar konuşmuştu ve kendilerine has askerî gelenekleri olan Kazaklar da "düşmanla savaşmak için yanıp tutuşuyorlardı". Ama *kimdi* bu düşman? Kimsenin haberi yoktu. Seferberlik telgrafında hiçbir detay yoktu. Rivayetler dolaşmaya başladı. Başta herkes Çin'le savaşa girildiğini düşündü. "Rusya, Moğolistan'ın içinde çok ilerlemiş, Çin de savaş ilan etmişti." Daha sonra başka bir rivayet duyuldu: "Savaş İngiltere'yle olacak, İngiltere'yle." Bu görüş bir süre varlığını korudu.

> Ancak dört gün sonra gerçeğe yakın bir şeyler öğrendik, o zaman da kimse inanmadı.[211]

Sonuç

"Nasıl olduğunu hiçbir zaman anlayamadım," dedi romancı Rebecca West kocasına, 1936'da Saraybosna Belediye Binası'nın balkonunda otururlarken. Ona göre bunun nedeni çok az değil, çok fazla bilgi olmasıydı.[1] 1914 krizinin karmaşıklığı bu kitabın ana iddialarından biri olmuştur. Davranışlardan kaynaklanan bazı karışıklıklara gönümüz siyasetinde de hâlâ rastlanmaktadır. Kitabın son bölümü, inanılmaz derecede karmaşık bir diğer kriz olan 2011-2012 avro bölgesi krizinin zirvede olduğu dönemde yazılmıştır. Bu krizdeki aktörlerin tıpkı 1914'tekiler gibi krizin bir felaketle (avronun başarısızlığı) sonuçlanma olasılığının farkında olmaları ilginçtir. Tümü bunun olmamasını umuyordu ama bu ortak görüşe ek olarak her birinin konuya dair kişisel –ve çelişen– menfaatleri de vardı. Sistem içerisindeki ilişkiler ağına bakıldığında birinin eyleminin sonuçları, karar alma mekanizmasının şeffaf olmaması nedeniyle, diğerinin önceden kestirilemeyen tepkisel eylemini tetikliyordu. Üstelik avro bölgesi krizindeki siyasi aktörler, genel bir felaket *olasılığını* her fırsatta kendi belirli avantajlarını güvence altına almak için kullanmaktan geri kalmadı.

Bu açıdan bakıldığında 1914'teki kişiler bizim çağdaşlarımızdır. Ama ortak noktaları kadar farklılıkları da mevcuttur. En azından avro bölgesi krizini çözmekle görevli kişiler sorunun ne olduğuna dair fikir birliği içerisindeydiler. 1914'te ise tam tersine ahlaki ve siyasi farklılıklar bir mutabakata varılmasına engel olmuş ve kişilerin birbirlerine duydukları güveni zedelemişti. Günümüzde mevcut olan güçlü devletler üstü yapılar görevi tanımlayan bir çerçeve belirlemekte, çatışmalarda aracılık yapmakta ve çareler sunmaktadır ki 1914'te böyle imkânların yokluğu barizdi. Üstelik 1914 krizinin karmaşıklığı yetki ve sorumlulukların tek bir siyasi-mali çerçeveye yayılmasından değil, farklı ve çabuk değişen tehditlerle karşılaşan, yüksek risk ve düşük güven ve şeffaflık içeren bir ortamda görev yapan, büyük yetkilerle

Gavrilo Princip'in ayak izleri, Saraybosna (1955'ten bir fotoğraf)

donatılmış otonom güç merkezlerinin arasındaki hızlı etkileşimlerden kaynaklanıyordu.

1914 olaylarının karmaşıklığının bir nedeni de uluslararası sistemdeki hızlı değişimdi. Arnavutluk'un kuruluşu, Karadeniz'de Osmanlı-Rus donanma yarışı ve Rusların Sofya yerine Belgrad'ı desteklemeye başlaması bunlardan birkaçıydı. Bunlar uzun vadeli tarihsel geçişler değil, kısa vadeli yeniden düzenlemelerdi. Avrupalı yöneticiler arasındaki güç ilişkilerinin değişkenliği, etkilerinin artmasına neden oldu. Grey'in liberal radikallerin oluşturduğu tehdidi kontrol altına alma mücadelesi, Poincaré ve onun desteklediği ittifak politikasının kırılgan yükselişi ya da Suhomlinov'un Kokovtsov'a karşı yürüttüğü kampanya bunun örnekleriydi. Ocak 1914'te Vladimir Kokovtsov görevini bıraktıktan sonra, siyasetin içinden bir kişinin yayımlanmamış anılarına göre, Çar II. Nikolay onun makamını başta azimli, sert ve Balkan meselelerine karışılmasına şiddetle karşı olan muhafazakâr Pyotr N. Durnovo'ya teklif etti. Ama Durnovo teklifi kabul etmedi ve onun yerine bu makama Goremykin gelince onun zayıflığını fırsat bilen Krivoşeyn ve askerî liderler Temmuz 1914'teki konseylerde ağırlıklarını koymayı başardılar.[2] Bu detaya fazla önem atfetmek hata olur ama dikkatimizi 1914 krizini doğuran kısa vadeli ve tesadüfi yakınlaşmalara çekmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak sistem şeffaflıktan uzak ve kestirilemez hale geliyor, müttefikler arasında bile karşılıklı güvensizliği körüklüyordu; bu da barış için son derece tehlikeli bir gelişmeydi. 1914'e kadar Rus ve İngiliz devlet adamları arasındaki güven azdı ve azalmaya devam etmişti. Ama bu İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Rusya'nın şartlarına göre başlayacak bir Avrupa savaşını kabullenmesine engel olmadı, aksine müdahale konusundaki kararlılığı daha da artırdı. Aynısı Fransız-Rus İttifakı için de söylenebilir. İttifakın geleceğine dair duyulan endişe iki tarafta da riski kabullenme istekliliğini azaltmak yerine artırdı. Her bir hükümetin içerisindeki güç ilişkilerinde görülen dalgalanmalar –hızla değişen nesnel koşullarla birlikte– savaş öncesi dönemdeki krizlerin temel niteliği olan tutarsız ve muğlak mesajlara dayalı politikanın ortaya çıkmasına neden oldu. Aslında işin içindeki sayısız unsurun belirsizliği dikkate alındığında, 1914 öncesi bağlamında "politika" terimini kullanmanın her zaman yerinde olup olmadığı kesin değildir. 1912-1914 yıllarında Rusya ve Almanya'nın bir Balkan politikası olup

olmadığı şüphelidir. Onun yerine çok sayıda inisiyatif, senaryo ve genel amacı her zaman kolay kestirilemeyen tutum görüyoruz. İlgili hükümetler içerisinde güç ilişkilerinin değişkenliği politika üretmekten sorumlu kişilerin bu görevi büyük bir baskı altında yaptığını gösteriyordu ve bu baskının kaynağı da genelde basın, kamuoyu, sanayi ya da finans lobileri değil, diğer seçkin gruplar ya da hükümetler içerisindeki rakiplerdi. 1914 yazında karar alıcıları telaşlandıran şeylerden biri de buydu.

Karar alıcılar üzerinde etkili olan faktörler ile onların ne yapmakta oldukları ve bunu neden yaptıklarına dair kendilerine ve başkalarına anlattıkları hikâyeler arasında bir ayrım yapmamız zorunludur. Hikâyemizdeki tüm kilit aktörler dünyayı özdeyiş kılığına bürünmüş korkular, hayaller ve çıkarlarla birbirine tutturdukları tecrübe parçalarından oluşan anlatıların eleğinden geçiriyorlardı. Avusturya'da genç haydutlar ve kral katillerinden oluşan, sabırlı ve edepli komşusunu sürekli huzursuz eden bir millet hikâyesi Belgrad'la yürütülen ilişkilerin seyrini belirlemiştir. Sırbistan'da ise mağduriyet ve gözü dönmüş Habsburg İmparatorluğu'nun baskısı altında ezilme edebiyatı aynı işlevi görmüştür. Almanya'da gelecekte işgale uğrama ve parçalanmaya dair korkular 1914 yazında devlet adamlarının aklından hiç çıkmamıştır. Rusya'nın ittifak güçleri tarafından sürekli aşağılandığı yönündeki iddiasının da hem geçmişi çarpıtan hem de o günü açıklığa kavuşturan benzer bir etkisi olmuştur. Hepsinden önemlisi Avusturya-Macaristan'ın yıkılmasının tarihsel olarak kaçınılmaz olduğu görüşü, zaman içerisinde Avusturya'nın Orta ve Doğu Avrupa'nın istikrar kaynağı olduğu görüşünün yerini almış, düşmanlarına cesaret vermiş, Avusturya-Macaristan'ın her devlet gibi kendini savunmaya hakkı olduğu fikrinin temelini zayıflatmıştır.

Suikastın gerçekleştiği mekân dikkate alındığında savaşın başlamasına neden olan bölgenin Balkanlar olduğunu anlamak zor değildir ama iki hususa dikkat edilmesi gerekir. İlki Balkan Savaşları'nın büyük ve küçük devletler arasındaki ilişkileri son derece tehlikeli bir şekilde yeniden belirlemiş olmasıdır. Avusturyalı ve Rus devlet adamlarının gözünde Balkanları kontrol etme mücadelesi, özellikle 1912-1913 kış krizi sırasında yeni ve tehditkâr bir boyut kazanmıştı. Bunun bir sonucu Fransız-Rus İttifakı'nın Balkanlaşması oldu. Fransa ve Rusya farklı sebeplerle ve farklı tempolarda Avusturya-Sırbistan sınırında

jeopolitik bir tetikleyici unsur oluşturdular. Balkan senaryosu zaman içinde olgunlaşan bir politika, plan ya da komplo değildi; 1912'de, 1913'te ve savaşın patlak verdiği yılda benimsenen tutumlar arasında nedensel ve doğrusal bir ilişki bulunmuyordu. Balkan senaryosu –ki o da aslında bir Sırp senaryosuydu– Avrupa'yı 1914 yılında savaşa sürüklemedi. Tam tersine, kriz patlak verdikten sonra onun yorumlanacağı kavramsal çerçeveyi sağladı. Rusya ve Fransa böylece dünyanın en büyük devletlerinden ikisinin geleceğini çalkantılı ve ara ara şiddet içeren bir kaderde asimetrik bir şekilde birbirine bağladı.

Balkan Savaşları yüzünden tüm güvenlik planları altüst olan Avusturya-Macaristan'a göre Saraybosna cinayetleri mevcut bir işgal ve savaş planının bahaneleri değildi. Bunlar dönüştürücü olaylardı ve gerçek ve sembolik tehditlerle yüklüydüler. Yirmi birinci yüzyıldan bakıp Viyana'nın suikastla başlayan krizi Belgrad'la ikili görüşmeler yoluyla çözmesi gerektiğini söylemek kolaydır ama 1914 şartlarında bu geçerli bir seçenek değildi. Diğer taraftan Sör Edward Grey'in istemeyerek teklif ettiği ve Avusturya-Macaristan'ın güç siyaseti gerçekliklerine partizanca bir kayıtsızlıkla yaklaşan "dört devletli arabuluculuk" çözümünün de bu noktada işe yaraması imkânsızdı. Mesele sadece Sırp devlet adamlarının suikasta neden olan irredantist hareketleri bastırma konusunda isteksiz olmaları ve bunu yapacak güçte olmamaları değildi; Sırbistan'ın dostları da Viyana'nın kendi şartlarını Belgrad'a kabul ettirmesine razı olmuyor, bu tür talepleri Sırbistan'ın bağımsızlığıyla bağdaşmayacağı gerekçesiyle reddediyorlardı. Suriye'deki Esad rejimine muhalif vatandaşlara yönelik katliamları durdurmak için yaptırımlar uygulanması yönündeki –NATO devletlerinin de desteklediği– teklifi tartışmak üzere Ekim 2011'de toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde de benzeri bir durum söz konusuydu. Rus diplomatlar bu fikrin Batı devletlerinin tarzı olduğu üzere "doğrudan müdahaleyi" içerdiğini iddia edip itiraz ederlerken Çinli diplomatlar da yaptırımların Suriye'nin "egemenliğiyle" bağdaşmayacağı için uygun olmadığını ileri sürdüler.

Peki bu noktada kabahat kimdedir? Savaşın çıkmasından Almanya ve müttefiklerini sorumlu tutan Versailles Anlaşması'nın 231. maddesi kabahat meselesinin savaşın kaynağıyla ilgili tartışmaların odağında ya da odağına yakın kalmasını sağlamıştır. Suçlama oyunu, cazibesini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu geleneğin en çarpıcı örneği "Fisc-

her tezi" –1960'larda Fritz Fischer, Imanuel Geiss ve bir grup genç Alman akademisyenin ortaya attığı ve Almanya'yı savaşın çıkışından büyük ölçüde sorumlu tutan bir dizi argüman– olmuştur. Bu görüşe göre (Fischer ekolü içerisindeki çok sayıda alt grubu bir kenara bırakırsak) Almanlar savaşa çekilmiş ya da savaşmak zorunda kalmış değillerdi. Savaşı onlar seçmişti; dahası Avrupa'daki tecritlerini sona erdirip büyük bir devlet olmanın yolunu açmak için bunu önceden planlamışlardı. Fischer'in görüşleri üzerine yapılan yeni çalışmalar, bu argüman ile Alman aydınlarının Nazi dönemi mirasını kötüleme çabaları arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmış ve Fischer'in görüşleri pek çok açıdan eleştirilmiştir.[3] Her şeye rağmen Fischer'in tezi günümüzde Almanya'nın savaşa giden yolu üzerine yapılan çalışmaları etkilemeye devam etmektedir.

Gerçekten tek bir devleti mi suçlamalıyız, yoksa bunda her devletin bir ölçüde sorumluluk sahibi olduğunu mu kabul etmeliyiz? Paul Kennedy literatürün kökenleri üzerine yaptığı bir çalışmada savaşan devletlerin tümünü suçlamanın ya da hiçbirini suçlamamanın "faydasız" olduğunu söylemiştir.[4] Kennedy, daha etkili bir yaklaşım için sorumluları işaret etmekten kaçınmamak gerektiğini dile getirmişti. Suçlama merkezli araştırmaların sorunu, sonunda yanlış devletin suçlanması ihtimali değildi. Mesele bu tür araştırmalarda suçlunun yerleşik varsayımlara göre belirleniyor olmasıydı. Çünkü bu araştırmalar, çatışmacı etkileşimlerde sonunda bir tarafın haklı, diğer tarafın haksız olduğunu söyleme eğilimindedirler. Sırplar tüm Sırpları birleştirmeye çalışarak yanlış mı yapmıştı? Avusturyalılar, Arnavutluk'un bağımsızlığı konusunda ısrar ederek yanlış mı yapmıştı? Bu girişimlerin biri diğerinden daha mı yanlıştı? Bu anlamsız bir sorudur. Bu tür yaklaşımların bir diğer sorunu da etkileşimlerin çok katmanlı süreçlerinden ziyade siyasi yapılara ve belli bir devlete odaklanarak görüş alanını daraltmalarıdır. Ayrıca bir suçlu arama eğilimi, bunu yapan kişiyi karar alıcıların eylemlerini önceden planlı ya da maksatlı olarak düşünmeye sevk etmektedir. Birinin savaşa neden olduğu kadar savaşı istediğini de ispatlamanız gerekir. Bu düşünce tarzının uç noktası, nüfuzlu kişilerden oluşan bir zümrenin Bond filmlerindeki kadife ceketli kötü adamlar gibi her şeyi perde arkasından hain bir plana göre yönettiği komplo teorisi gibi anlatıların üretilmesine neden olur. Bu tür anlatıların kulağa hoş geldiğine

şüphe yoktur ve 1914 yazındaki savaşın bu şekilde başlamış olması mantıksal olarak imkânsız da değildir. Ama bu kitapta savunulan görüş, bu tür argümanların delillerle desteklenmediği yönündedir.

1914'te çıkan savaş, faili bir cesedin başında elinde dumanı tüten bir tabancayla bulacağımız bir Agatha Christie draması değildir. Bu hikâyede dumanı tüten bir silah yoktur; ya da aslında her önemli karakterin elinde bir silah vardır. Bu açıdan bakıldığında savaşın çıkışı bir suç değil, trajedidir.[5] Bunu kabul etmekle Alman ve Avusturyalı devlet adamlarının, haklı olarak Fritz Fischer ve meslektaşlarının dikkatini çeken saldırganlıklarını ve emperyalist paranoyalarını hafife almış olmuyoruz. Ama emperyalist olan ve paranoyaya kapılan tek grup Almanlar değildi. 1914 savaşına yol açan kriz ortak bir siyasi kültürün ürünüdür. Ama aynı zamanda çok kutuplu ve etkileşimlidir; bu yüzden modern zamanların en karmaşık olaylarından biridir ve bu nedenle Gavrilo Princip'in, Franz Joseph Caddesi'nde iki el ateş etmesinin üzerinden bir asır geçmesine rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerine tartışmalar devam etmektedir.

Bir şey kesindir: 1914'te siyasetçilerin bu savaşın sonunda kazanmayı bekledikleri mükâfatlar, sonunda yaşanan felakete değmemiştir. Ama taraflar riskin bu kadar büyük olduğunun farkında mıydı? Sürekli Avrupalıların çıkacak savaşın çok kısa, on sekizinci yüzyıl tarzında bir kabine savaşı olacağını düşündükleri söylenmektedir; askerlerin "Noel'den önce eve döneceklerinin" umut edildiği sıkça dile getirilmiştir. Ama son zamanlarda bu "kısa savaş yanılsaması" da sorgulanmaya başladı.[6] Alman Schlieffen Planı Fransa'ya yönelik büyük ve hızlı bir taarruzu esas alıyordu ama Schlieffen'in kendi kurmayları bile gelecek savaşın kısa değil, "adım adım yürütülecek ağır ve kanlı bir savaş" olacağını dile getirmişlerdi.[7] Helmuth von Moltke eğer bir Avrupa savaşı çıkarsa derhal sona ermesini umuyordu, çünkü eğer savaş uzarsa neden olacağı tahribatın muazzam boyutlarda olacağının farkındaydı. İngiltere Başbakanı Herbert Asquith, temmuzun dördüncü haftasında "Kıyamet"in yaklaştığından bahsetmişti. Fransız ve Rus generaller "imha savaşından" ve "medeniyetin yok oluşundan" söz ediyorlardı.

Bunu biliyorlardı ama gerçekten hissediyorlar mıydı? Belki de 1914 öncesi ve 1945 sonrası yıllar arasındaki en büyük fark budur. 1950'ler ve 60'larda devlet adamları ve halk nükleer savaşın ne demek olduğunu gayet iyi biliyorlardı; Hiroşima ve Nagazaki üzerinde

yükselen mantar bulutları kimsenin hafızasından silinmemişti. Sonuç olarak dünya tarihinin gördüğü en büyük silahlanma yarışı süper güçler arasındaki bir nükleer savaşla bitmedi. 1914'ten önce durum farklıydı. Devlet adamlarının savaşın kısa olması için besledikleri umut ve uzamasından duydukları korku anlaşılan birbirini götürmüş ve risk değerlendirmesini zayıflatmıştı. Mart 1913'te *Figaro*'da yazan bir gazeteci, Paris'te Fransız askerî tıp uzmanları tarafından verilen bir dizi konferanstan bahsediyordu. Konuşmacılar arasında yer alan Profesör Jacques-Ambroise Monprofit askerî cerrahinin şartlarını iyileştirme göreviyle gittiği Yunanistan ve Sırbistan'dan henüz dönmüştü. Monprofit "[Birinci Balkan Savaşı'ndan önce Balkan devletlerine satılan] Fransız toplarının yol açtığı yaraların hem sayıca çok hem de korkunç olduğunu ve sayısız kırık kemik, yırtık doku, parçalanan göğüs ve kafatası bulunduğunu" söylemişti. Topların verdiği zarar öyle korkunçtu ki uzman bir askerî cerrah olan Profesör Antoine Depage gelecek savaşlarda bu tür silahların kullanımının yasaklanmasını istedi. "Bunu neden istediğini anlayabiliyoruz," demişti gazeteci, "ama günün birinde savaş alanında kalabalık bir düşmanla karşı karşıya gelirsek düşmanlarımızın bizim elimizde böylesine korkutucu silahlar bulunduğunu bilmesi gerekir." Makale Fransa'nın hem böyle korkunç silahlar ürettiği hem de "böyle hayranlık duyulan bir tıbbi teşkilat kurduğu için" kendisiyle gurur duyması gerektiğini söyleyerek sona eriyordu.[8] Savaştan önce Avrupa'da nereye baksak böyle düşüncelere rastlayabiliriz. Bu anlamda 1914'ün kahramanları tetikte ama kör, rüyalar gören ama dünyaya getirmek üzere oldukları dehşetin gerçekliğinden bihaber uyurgezerlerdi.

Notlar

KISALTMALAR

AMAE – Archive Ministère des Affaires Ètrangères (Dışişleri Bakanlığı Arşivi), Paris

AN – Archives Nationales (Ulusal Arşiv), Paris

AS – Arkhiv Srbije (Sırbistan Arşivi), Belgrad

AVPRI – Arkhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Imperii (Rus İmparatorluğu Dış Politika Arşivi), Moskova

BD – G. P. Gooch and H. Temperley (ed.), *British Documents on the Origins of the War: 1898-1914* (Savaşın Nedenleri Üzerine İngiliz Belgeleri: 1898-1914) (11 cilt, Londra, 1926-38)

BNF – Bibliothèque Nationale de France (Fransa Millî Kütüphanesi), Paris

DD – Karl Kautsky, Count Max Montgelas ve Walter Schücking (ed.), *Deutsche Dokumente zum Kriegsausbruch* (Savaşın Çıkışı Üzerine Alman Belgeleri) (4 cilt, Berlin, 1919)

DDF – Commission de publication de documents relatifs aux origines de la guerre de 1914 (ed.), *Documents diplomatiques français relatifs aux origines de la guerre de 1914* (1914 Savaşı'nın Nedenleriyle İlgili Fransız Diplomatik Belgeleri) (41 cilt, Paris, 1929-59)

DSP – Vladimir Dedijer ve Života Anić (ed.), *Dokumenti o Spoljnoj Politici Kraljevine Srbije* (Sırbistan Krallığı Dışişleri Belgeleri) (7 cilt, Belgrad, 1980)

GARF – Gosudarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), Moskova

GP – Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn-Bartholdy ve Friedrich Wilhelm Thimme (ed.), *Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914* (Avrupa Kabinesi'nin Büyük Politikası, 1871-1914) (40 cilt, Berlin 1922-7)

HHStA – Haus- Hof- und Staatsarchiv (Hanedan, Saray ve Devlet Arşivi), Viyana

HSA – Hauptstaatsarchiv (Ana Devlet Arşivi), Stuttgart

IBZI – Kommission beim Zentralexekutivkomitee der Sowjetregierung under dem Vorsitz von M. N. Pokrowski (ed.,) *Die internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus. Dokumente aus den Archiven der zarischen und der provisorischen Regierung* (Emperyalizm Çağında Uluslararası İlişkiler. Çarlık ve Geçici Hükümet Arşivlerinden Belgeler), ç. Otto Hoetzsch (9 cilt., Berlin, 1931-9)

KA – *Krasnyi Arkhiv* (Kızıl Arşiv)

MAEB AD – Ministère des Affaires Étrangères Belgique – Archives Diplomatiques (Belçika Dışişleri Bakanlığı – Diplomatik Arşivler), Brüksel

DİB – Dışişleri Bakanlığı

MID-PO – Ministerstvo Inostrannikh Del – Politicko Odelenje (Sırbistan Dışişleri Bakanlığı Siyasi Bürosu)

NA – Nationaal Archief (Ulusal Arşiv), Lahey

NMM – National Maritime Museum (Ulusal Denizcilik Müzesi), Greenwich

ÖUAP – Ludwig Bittner ve Hans Uebersberger (ed.), *Österreichs-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise bis zum Kriegsausbruch 1914* (Bosna Krizi'nden Savaşın 1914'te Patlak Vermesine Kadarki Dönemde Avusturya-Macaristan Dış Politikası)

PA-AA – Das Politische Archiv des Auswärtigen Amtes (Federal Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi), Berlin

PA-AP – Papiers d'Agents – Archives Privées (Ajanların Belgeleri – Özel Arşivler)

RGIA – Rossiiskii Gosudarstvennyi Istoricheskii Arkhiv (Rusya Devlet Tarih Arşivi), St Petersburg

RGVIA – Rossiiskii Gosudarstvennyi Voenno-istoricheskii Arkhiv (Rusya Devlet Tarihi Arşivi), Moskova

TNA – The National Archives (Ulusal Arşivler), Kew

GİRİŞ

1. David Fromkin, *Europe's Last Summer. Who Started the Great War in 1914?*, New York, 2004, s. 6.
2. Almanya Dışişleri Bakanlığı, savaş suçlarına karşı kampanyayı koordine etmek için vakfedilmiş olan Arbeitsauschuss Deutscher Verbände'nin faaliyetlerini finanse etmiş ve akademisyenlerden kurulu Zentralstelle zur Erforschung der Kriegsursachen'i gayriresmi olarak desteklemiştir; bkz. Ulrich Heinemann, *Die verdrängte Niederlage: politische Öffentlichkeit und Kriegsschuldfrage in der Weimarer Republik* (Göttingen, 1983), özellikle ss. 95-117; Sacha Zala, *Geschichte unter der Schere politischer Zensur. Amtliche Aktensammlung im internationalen Vergleich* (Münih, 2001), özellikle ss. 57-77; Imanuel Geiss,

'Die manipulierte Kriegsschuldfra.g.e. Deutsche Reichspolitik in der Julikrise 1914 und deutsche Kriegsziele im Spiegel des Schuldreferats des Auswärtigen Amtes, 1919-1931', *Militäreschichtliche Mitteilungen*, 34 (1983), ss. 31-60.

3. Barthou'dan Martin'e, 3 Mayıs 1934 mektubu, Keith Hamilton, 'The Historical Diplomacy of the Third Republic', Keith M. Wilson (ed.), *Forging the Collective Memory. Government and International Historians through Two World Wars* (Providence, Oxford, 1996) ss. 29-62, s. 45; Almanca baskısı üzerine Fransız eleştirisi için, örneğin bkz. E. Bourgeois, 'Les archives d'État et l'enquête sur les origines de la guerre mondiale. Á propos de la publication allemande: Die grosse Politik d. europ. Kabinette et de sa traduction française', *Revue historique*, 155 (Mayıs-Ağustos 1927), ss. 39-56. Bourgeois, Alman editörleri, bu baskıyı belge kayıtlarındaki kasıtlı atlamaları gizleyecek şekilde biçimlendirmekle suçladı; Alman editörün cevabı için bkz. Friedrich Thimme, 'Französische Kritiken zur deutschen Aktenpublikation', *Europäische Gespräche*, 8/9 (1927), ss. 461-79.
4. Ulfried Burz, 'Austria and the Great War. Official Publications in the 1920s and 1930s', Wilson, Forging the Collective Memory, ss. 178-91, s. 186.
5. J.-B. Duroselle, *La grande guerre des Français*, 1914-1918: *L'incompréhensible* (Paris, 1994), ss. 23-33; J. F. V. Keiger, *Raymond Poincaré* (Cambridge, 1997), ss. 194-5.
6. Keith M. Wilson, 'The Imbalance in British Documents on the Origins of the War, 1898-1914. Gooch, 'Temperley and the India Office', Wilson (ed.), *Forging the Collective Memory*, ss. 230-64, s. 231; ayrıca bkz. Wilson'ın aynı kitaptaki 'Introduction. Governments, Historians and "Historical Engineering"', ss. 1-28, özellikle ss. 12-13.
7. Bernhard Schwertfeger, *Der Weltkrieg der Dokumente. Zehn Jahre Kriegsschuldforschung und ihr Ergebnis* (Berlin, 1929). Bu sorunla ilgili daha genel olarak bkz. Zala, *Geschichte unter der Schere*, özellikle ss. 31-6, 47-91, 327-38.
8. Theobald von Bethmann Hollweg, *Betrachtungen zum Weltkriege* (2 cilt, Berlin, 1919), özellikle cilt 1, ss. 113-84; Sergey Dmitriyeviç Sazonov, *Les Années fatales* (Paris, 1927); Raymond Poincaré, *Au service de la France - neuf années de souvenirs* (10 cilt, Paris, 1926-33), özellikle cilt 4, L'Union sacrée, ss. 163-431. Eski devlet başkanının krizle ilgili daha aydınlatıcı olmasa da daha ayrıntılı bir müzakeresi için René Gerin'in şu çalışmasında kaydedilmiş bildirilere bakın: *Les responsabilités de la guerre: quatorze questions, par René Gerin . . . quatorze réponses, par Raymond Poincaré* (Paris, 1930).
9. Fallodon Vikontu Edward Grey, *Twenty-Five Years*, 1892-1916 (Londra, 1925).

10. Bernadotte Everly Schmitt, *Interviewing the Authors of the War*, Chicago, 1930.
11. a.g.e., s. 11.
12. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, s. 40; Magrini, İtalyan tarihçi Luigi Albertini'nin hizmetinde çalışıyordu.
13. Derek Spring, 'The Unfinished Collection. Russian Documents on the Origins of the First World War', Wilson (ed.), *Forging the Collective Memory*, ss. 63-86.
14. John W. Langdon, *July 1914: The Long Debate, 1918-1990* (Oxford, 1991), s. 51.
15. Burada edebiyattan bir örnek vermek anlamsız olacak. İhtilaf ve tarihiyle ilgili faydalı müzakereler için bkz. John A. Moses, *The Politics of Illusion: The Fischer Controversy in German Historiography* (Londra, 1975); Annika Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus* (Londra, 2002); W. Jäger, *Historische Forschung und politische Kultur in Deutschland. Die Debatte um den Ausbruch des Ersten Weltkriegs 1914-1980* (Göttingen, 1984); Langdon, *The Long Debate*; Langdon, 'Emerging from Fischer's Shadow: Recent Examinations of the Crisis of July 1914', *The History Teacher*, cilt 20, no. 1 (Kasım 1986), ss. 63-86; James Joll, 'The 1914 Debate Continues: Fritz Fischer and His Critics', *Past & Present*, 34/1 (1966), ss. 100-113 ve şuradaki cevabı: P. H. S. Hatton, 'Britain and Germany in 1914: The July Crisis and War Aims', *Past & Present*, 36/1 (1967), ss. 138-43; Konrad H. Jarausch, 'Revising German History. Bethmann Hollweg Revisited', *Central European History*, 21/3 (1988), ss. 224-43; Samuel R. Williamson ve Ernest R. May, 'An Identity of Opinion. Historians and July 1914', *Journal of Modern History*, 79/2 (Haziran 2007), ss. 335-87; Jay Winter ve Antoine Prost, *The Great War in History. Debates and Controversies, 1914 to the Present* (Cambridge, 2005).
16. 'Ornamentalizm' üzerine, bkz. David Cannadine, *Ornamentalism. How the British Saw Their Empire*, (Londra, 2002); 1914 öncesi dünyaya karşı benimsenen uzaklaştırıcı 'bir-zamanlar-dünya' yaklaşımının fevkalade bir örneği için bkz. Barbara Tuchman, *Proud Tower. A Portrait of the World before the War*, 1890-1914, (Londra, 1966) ve *Ağustos 1914* (Londra, 1962).
17. Richard F. Hamilton ve Holger Herwig, *Decisions for War 1914-1917* (Cambridge, 2004), s. 46.
18. Svetoslav Budinov, *Balkanskite Voini (1912-1913). Istoricheski predstavi v sistemata na nauchno-obrezovatelnata komunikatsia* (Sofya, 2005), s. 55.

19. Özellikle bkz. Holger Afflerbach, 'The Topos of Improbable War in Europe before 1914', Afflerbach ve David Stevenson (ed.), *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*, (Oxford, 2007), ss. 161-82 ve editörlerin aynı kitap için önsözü, ss. 1-17.

1. BÖLÜM

1. Sir George Bonham'dan Lansdowne Markizi'ne, telgraf (kopyası), Belgrad, 12 Haziran 1903, TNA, FO (Foreign Office - Dışişleri Bakanlığı) 105/157, dosya 43.
2. Suikastleri takip eden haftalarda Belgrad'da kralın öldürüldüğüne dair çelişkili haberler yayılmıştı. Bu arada bazı şahıslar en çok suç oluşturan detayları gizlemeye ve komplodaki rollerini büyük ya da küçük göstermeye çalışıyorlardı. 10-11 Haziran olaylarıyla ilgili teferruatlı ve iyi haber veren ilk gazete haberleri için bkz. *Neue Freie Presse*, 12 Haziran, ss. 1-3 ve 13 Haziran 1903, ss. 1-3; söylentiler arasından sağlam bilgi akışı için İngiliz elçiliği haberleri özellikle aydınlatıcı; bunlar için bkz. TNA, FO 105/157, 'Servia. Coup d'Etat. Extirpation of the Obrenovitch dynasty & Election of King Peter Karageorgević. Suspension of diplomatic relations with Servia June 1903'; ayrıca Wayne S. Vucinich, *Serbia Between East and West. The Events of 1903-1906* (Stanford, 1954), ss. 55-9; ikincil kaynaklardan güvenilir bilgiler için bkz. Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovica* (3 cilt, Belgrad, 1934-6), 3. cilt, ss. 359-62; Dragisa Vasić, *Devetsto treća (majski prevrat) prilozi za istoriju Srbije od 8. jula 1900. do 17. januara 1907* (Belgrad, 1925), ss. 75-112; Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon. A Journey through Yugoslavia* (Londra, 1955), ss. 11-12, 560-64.
3. David MacKenzie, *Apis: The Congenial Conspirator. The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrejević*, (Boulder, 1989), s. 26; Alex N. Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia* (New Brunswick, 1974), s. 44.
4. MacKenzie, *Apis*, s. 29.
5. Örneğin bkz. Vladan Georgevitch'in *Das Ende der Obrenovitch. Beiträge zur Geschichte Serbiens 1897-1900* eserinde kopyası bulunan Vukasin Petroviç'in günlüğündeki Aleksandar Obrenoviç'le sohbetinden bölümler (Leipzig, 1905), ss. 559-88.
6. Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 9.
7. a.g.e., s. 10.
8. Branislav Vranesević, 'Die Aussenpolitischen Beziehungen zwischen Serbien und der Habsburgermonarchie', Adam Wandruszka ve Peter Urbanitsch (ed.),

Die Habsburgermonarchie 1848-1918 (10 cilt, Viyana, 1973-2006), cilt 6/2, ss. 319-86, ss 336-7.

9. Bkz. *The Times*, 7 Nisan, s. 3, sayı 37048, süt. B; 23 Nisan, sayı 37062, süt. A.
10. Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 21; Gale Stokes, 'The Social Role of the Serbian Army before World War I: A Synthesis', Stephen Fischer-Galati ve Béla K. Király (ed.), *War and Society in Central Europe, 1740-1920*, (Boulder, 1987), ss. 105-17.
11. 'Zümre karizması' üzerine bkz. Roger Eatwell, 'The Concept and Theory of Charismatic Leadership', *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7/2 (2006), ss. 141-56, ss. 144, 153, 154; Eatwell, 'Hacia un nuevo modelo de liderazgo carismático de derecha', Miguel Ángel Simon Gomez (ed.), *La extrema derecha en Europa desde 1945 a nuestros días* (Madrid, 2007), ss. 19-38.
12. Her iki yorum için bkz. MacKenzie, *Apis*, s. 50.
13. Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 47.
14. MacKenzie, *Apis*, s. 35; Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 51; Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Londra, 1967), s. 85.
15. *The Times*, 27 Nisan, s. 6, sayı 37065, sü. B.
16. Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovica*, cilt. 3, s. 359.
17. Sir G. Bonham'dan Lansdowne Markizi'ne, deşifre edilmiş telgraf, Belgrad, 19.45, 11 Haziran 1903, TNA, FO 105/157, dosya 11.
18. Bonham'dan Lansdowne Markizi'ne telgraf (kopya), Belgrad, 12 Haziran 1903, TNA, FO 105/157, dosya 43.
19. Sir F. Plunkett'ten Lansdowne Markizi'ne, Viyana, 12 Haziran 1903, a.g.e., dosya 44.
20. Bkz. Petar'ın 25 Haziran (Jülyen takvimine göre) bildirisi, Djurdje Jelenić, *Nova Srbija i Jugoslavija. Istorija nacionalnog oslobodjenja i ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca, od Kočine krajine do vidovdanskog ustava (1788-1921)* (Belgrad, 1923), s. 225.
21. 1903 darbesini Sırp altın çağının başlangıcı olarak gösteren kaynaklar için bkz. M. Popović, *Borba za parlamentarni režim u Srbiji* (Belgrad, 1938), özellikle ss. 85-108, 110-11; Z. Mitrović, *Srpske politicke stranke* (Belgrad, 1939), özellikle. ss. 95-114; Alex N. Dragnich, *The Development of Parliamentary Government in Serbia*, Boulder, 1978, ss. 95-8; a.g.e., Sırbistan, Nikola Pasiç ve Yugoslavya.

22. M. Kalievič'in, Bonham'ın Lansdowne Markizi'ne telgrafında bahsedilen sözleri, 21 Haziran 1903, TNA, FO 105/157, dosyalar 309-11, dosya 310; ayrıca bkz. Vucinich, *Serbia between East and West*, ss. 70-71.
23. Wilfred Thesiger'den Lansdowne Markizi'ne, Belgrad, 15 Kasım 1905, TNA, FO 105/158, dosyalar. 247-52, dosya 250. (Thesiger, ünlü kâşif ve yazarın babasıydı.)
24. Thesiger'den Lansdowne Markizi'ne, Belgrad, 5 Aralık 1905, a.g.e., dosyalar 253-5, dosyalar 254-5; Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia*, ss. 73-4.
25. MacKenzie, *Apis*, s. 56.
26. Kont Mérey von Kapos-Mére'den Aehrenthal'e, 27 Kasım 1903, alıntı: F. R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (Londra, 1972), s. 263; Mérey'in değerlendirmeleri, Kosztowits'ten (Hollanda'nın Belgrad Konsolosu) Melvil van Lijnden'e mektuplarda doğrulanıyor, Belgrad, 4 Eylül 1903, NA, 2.05.36, belge 10, Rapporten aan en briefwisseling met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
27. David MacKenzie, 'Officer Conspirators and Nationalism in Serbia, 1901-1914', S. Fischer-Galati ve B. K. Kiraly (ed.), *Essays on War and Society in East Central Europe, 1720-1920* (Boulder, 1987), ss. 117-50, s. 125; D. Djordjević, 'The Role of the Military in the Balkans in the Nineteenth Century', R. Melville ve H.-J. Schroeder (ed.), *Der Berliner Kongress von 1878* (Wiesbaden, 1982), ss. 317-47, özellikle ss. 343-5.
28. D. T. Batakoviċ, 'Nikola Pašić, les radicaux et la "Main Noire"', *Balcanica*, 37 (2006), ss. 143-69, s. 154; 'Niš counter-conspiracy'nin anlatımı için bkz. Vasić, *Devetsto treća*, ss. 131-84.
29. Pasiç'in kişiliğinin iyi bir analizi için bkz. Djordje Stankoviċ, *Nikola Pašić. Prilozi za biografiju* (Belgrade, 2006), kısım 2, bölüm 8, s. 322.
30. Slobodan Jovanoviċ, 'Nicholas Pašić: After Ten Years', *Slavonic and East European Review*, 15 (1937), ss. 368-76, s. 369.
31. Pasiç'in İdeolojik olmaktan çok pragmatik olan Rus hayranlığı üzerine bkz. Čedomir Popov, 'Nova Osvetljenja Rusko-Srpskih odnosa' (Latinka Petroviċ ve Andrej Šemjakin incelemesi (ed.), *Nikola Pašić. Pisma članci i govori* (Belgrad, 1995)), *Zbornik Matice Srpske za Slavistiku*, 48-9 (1995), ss. 278-83, s. 278; Vasa Kazimiroviċ, *Nikola Pašić i njegovo doba 1845-1926* (Belgrad, 1990), ss. 54-5, 63. Pasiç'in Rus hayranlığının ideolojik boyutunu vurgulayan bir anlatım için bkz. Andrej Šemjakin, *Ideologia Nikole Pašića. Formiranje i evolucija (1868-1891)*; St Petersburg görevi üzerine, bkz. MacKenzie, *Apis*, s. 27.
32. Nikac Djukanov, *Bajade: anegdote o Nikoli Pašiću* (Belgrade, 1996), s. 35.

33. Stanković, *Nikola Pašić*, ss. 315-16.
34. Bataković, 'Nikola Pašić', ss. 150-51; Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia*, ss. 3, 6, 7, 27-8; MacKenzie, *Apis*, ss. 26-8.
35. Bataković, 'Nikola Pašić', s. 151; Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia*, s. 76; MacKenzie, *Apis*, s. 57; Constantin Dumba, *Memoirs of a Diplomat*, ç. F. D. Morrow (Londra, 1933), ss. 141-3.
36. Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 102.
37. *Načertanije*'nin metni için bkz. Dragoslav Stranjaković, 'Kako postalo Garašaninovo "Načertanije"', *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije*, VCI (1939), ss. 64-115, s. 75, alıntı: Wolf Dietrich Behschnitt, *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914* (Münih, 1980), s. 55.
38. Alıntı: Behschnitt, *Nationalismus*, s. 57; ayrıca bkz. Horst Haselsteiner, 'Nationale Expansionsvorstellungen bei Serben und Kroaten im 19. Jahrhundert', *Österreichische Osthefte*, 39 (1997), ss. 245-54, ss. 247-8.
39. 'Srbi svi i svuda' metni için, bkz. Vuk Stefanović Karadžić, *Kovčežic za istoriju, jezik, običaje Srba sva tri zakona* [Her Üç Mezhepten Sırpların Tarih, Dil ve Folklor Hazinesi] (Viyana, 1849), ss. 1- 27, ss. 1, 7, 19, 22; Hırvatların 'Sırp' ismini almayı reddetmesi üzerine, ss. 2-3; Haselsteiner, 'Nationale Expansionsvorstellungen', ss. 246-7.
40. Karadžić, *Kovčežic*, ss. 2-3; Haselsteiner, 'Nationale Expansionsvorstellungen', s. 248.
41. Stranjaković, 'Kako postalo Garašaninovo "Načertanije"', s. 84, alıntı: Behschnitt, *Nationalismus*, s. 56; Haselsteiner, 'Nationale Expansionsvorstellungen', s. 249.
42. David MacKenzie, 'Serbia as Piedmont and the Yugoslav Idea, 1804-1914', *East European Quarterly*, 28 (1994), ss. 153-82, s. 160.
43. Leopold von Ranke, *The History of Servia and the Servian Revolution*, ç. Alexander Kerr (Londra, 1853), s. 52.
44. Tim Judah, *The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (2. baskı, New Haven, 2000), ss. 29-47.
45. Arthur J. Evans, *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot during the Insurrection, August and September, 1875* (Londra, 1877), s. 139.
46. Barbara Jelavich, 'Serbia in 1897: A Report of Sir Charles Eliot', *Journal of Central European Affairs*, 18 (1958), ss. 183-9, s. 185.
47. Dedijer, *Road to Sarajevo*, ss. 250-60.
48. 'Eski Sırbistan'ın (Kosova, Metohiya, Sancak ve Buyanovaç'ı kapsayan) kesin nüfus rakamları bilinmemektedir; bkz. Behschnitt, *Nationalismus*, s. 39.

49. Bkz. Justin McCarthy, *Death and Exile. The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922* (Princeton, 1996), ss. 161-4 ve birçok yerde.
50. Mükemmel bir inceleme için (haritalı) bkz. Andrew Rossos, *Macedonia and the Macedonians. A History* (Stanford, 2008), s. 4.
51. John Shea, 'Macedonia in History: Myths and Constants', *Österreichische Osthefte*, 40 (1998), ss. 147-68; Loring M. Danforth, 'Competing Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia', *Anthropology Today*, 9/4 (1993), ss. 3-10; Rossos, Macedonia, s. 5.
52. Jelavich, 'Serbia in 1897', s. 187.
53. Carnegie Foundation Endowment for International Peace, *Enquête dans les Balkans: rapport présenté aux directeurs de la Dotation par les membres de la commission d'enquête* (Paris, 1914), ss. 448, 449.
54. Alıntı: Djordje Stanković, *Nikola Pašić, saveznivi i stvaranje Jugoslavije* (Zajecar, 1995), s. 29; Pasiç'in Sırplar, Hırvatlar ve Slovenlerin zorunlu birliğine inancı üzerine, ayrıca bkz. a.g.e., *Nikola Pašić. Prilozi za biografiju*, özellikle birinci bölüm.
55. Alıntı: David MacKenzie, *Ilja Garašanin: Balkan Bismarck* (Boulder, 1985), s. 99.
56. Vucinich, *Serbia between East and West*, s. 122.
57. Kosztowits'ten Melvil de Lijnden'e, Belgrad, 25 Ağustos 1903, NA, 2.05.36, belge 10, Rapporten aan en briefwisseling met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
58. MacKenzie, 'Officer Conspirators', s. 128-9; Vucinich, *Serbia between East and West*, ss. 158-9.
59. Haselsteiner, 'Nationale Expansionsvorstellungen', s. 249.
60. Alıntı: Vucinich, *Serbia between East and West*, ss. 172, 174.
61. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, ss. 122-3.
62. Kazimirović, *Nikola Pašić*, s. 607.
63. Ticaret ve silahlanma meseleleriyle ilgili olarak bkz. Jovan Jovanović, *Borba za Narodno Ujedinjenje*, 1903-1908 (Belgrad, [1938]), ss. 108-16.
64. Kosztowits'den W. M. de Weede'ye, Belgrad, 24 Mayıs 1905, NA, 2.05.36, belge 10, Rapporten aan en briefwisseling met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
65. M. B. Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War 1898-1914* (Oxford, 1993), ss. 52, 150.
66. Herbert Feis, *Europe, the World's Banker 1870-1914. An Account of European Foreign Investment and the Connection of World Finance with Diplomacy before the War* (New Haven, 1930), s. 264.

67. Čedomir Antić, 'Crisis and Armament. Economic Relations between Great Britain and Serbia 1910-1912', *Balcanica*, 36 (2006), ss. 151-61.
68. J. B. Whitehead, 'General Report on the Kingdom of Servia for the Year 1906', David Stevenson (ed.), *British Documents on Foreign Affairs. Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*, Birinci Kısım, *From the Mid-Nineteenth Century to the First World War*, F serisi, *Europe, 1848-1914*, cilt 16, *Montenegro, Romania, Servia 1885-1914*, belge 43, ss. 205-20, s. 210.
69. Michael Palairet, *The Balkan Economies c. 1800-1914. Evolution without Development* (Cambridge, 1997), s. 28.
70. a.g.e., ss. 86-7.
71. Holm Sundhaussen, *Historische Statistik Serbiens. Mit europäischen Vergleichsdaten, 1834-1914* (Münih, 1989), ss. 26-8.
72. Palairet, *Balkan Economies*, s. 23.
73. a.g.e., ss. 112, 113, 168; John R. Lampe, 'Varieties of Unsuccessful Industrialisation. The Balkan States Before 1914', *Journal of Economic History*, 35 (1975), ss. 56-85, s. 59.
74. Palairet, *Balkan Economies*, s. 331.
75. Martin Mayer, 'Grundschulen in Serbien während des 19. Jahrhunderts. Elementarbildung in einer "Nachzüglergesellschaft"', Norbert Reiter ve Holm Sundhaussen (ed.), *Allgemeinbildung als Modernisierungsfaktor. Zur Geschichte der Elementarbildung in Südosteuropa von der Aufklärung bis zum Zweiten Weltkrieg* (Berlin, 1994), ss. 77-102, ss. 87, 88, 91, 92.
76. Andrei Simić, *The Peasant Urbanites. A Study of Rural-Urban Mobility in Serbia* (New York, 1973), ss. 28-59, 148-51.
77. Bkz. Mira Crouch'un 'Jews, Other Jews and "Others": Some Marginal Considerations Concerning the Limits of Tolerance' eserinde iki savaş arası dönemdeki Belgrad üzerine düşünceleri, John Milfull (ed.), *Why Germany? National Socialist Anti-Semitism and the European Context* (Providence, 1993), ss. 121-38, s. 125.
78. Whitehead, 'General Report . . . 1908', ss. 312-34, s. 314.
79. Alıntı: Violeta Manojlović, 'Defense of National Interest and Sovereignty: Serbian Government Policy in the Bosnian Crisis, 1906-1909', yüksek lisans tezi, Simon Fraser Üniversitesi, 1997, s. 58.
80. a.g.e., ss. 68-9.
81. a.g.e., s. 3.
82. Paul Miliukov, *Political Memoirs 1905-1917*, ç. Carl Goldberg (Ann Arbor, 1967), s. 182.

83. Whitehead, 'General Report . . . 1908' (Genel Rapor.... 1908), ss. 314-15.
84. Jovan Cvijić, *The Annexation of Bosnia and Herzegovina and the Serb Problem* (Londra, 1909), s. 14; Pasiç üzerindeki etkisi için bkz. Vladimir Stojancević, 'Pašićevi pogledi na resavanje pitanja Stare Srbije i Makedonije do 1912. godine', Vasilije Krestic, *Nikola Pašić. Zivot i delo. Zbornik radova za Naucnog Skupa u Srpskoj Akademiji Nauka i Utmetnosti* (Belgrad, 1997), ss. 284-301, s. 285.
85. Prens Lazarovich-Hrebelianovich, *The Servian People. Their Past Glory and Destiny* (New York, 1910), s. 142.
86. Behschnitt, *Nationalismus*, s. 108.
87. MacKenzie, 'Officer Conspirators', ss. 130-31; a.g.e., *Apis*, s. 63.
88. Milorad Radusinović, 'Antanta i aneksiona kriza', *Istorija 20. Veka*, 9 (1991), ss. 7-22, s. 9.
89. Aleksandar Pavlović, *Liudi i dogadaji, ideje i ideali* (Belgrad, 2002), ss. 30-38. Pavlović sosyal demokrat bir politikacıydı ve Belgrad'ın entelektüel elitlerindendi – kamuoyunun varlığından habersiz olduğu günlüğünün bu nüshası kızları tarafından 2002'de yayımlandı.
90. Manojlović, 'Defense of National Interest and Sovereignty', s. 78.
91. Radusinović, 'Antanta i aneksiona kriza', s. 18
92. Milan St. Protić, *Radikali u Srbjii: Ideje i Pokret* (Belgrade, 1990), s. 246.
93. Manojlović, 'Defense of National Interest and Sovereignty', s. 109.
94. Milovije Buha, *'Mlada Bosna' – Sarajevski atentat. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva* (Saraybosna, 2006), s. 171.
95. Behschnitt, *Nationalismus*, s. 117.
96. Ujedinjenje ili smrt! cemiyetinin kuruluşuyla ilgili bilgiler için bkz. MacKenzie, 'Serbia as Piedmont', ss. 153-82; a.g.e., *Apis*, ss. 64-8; Dragoslav Ljubibratic, *Mlada Bosna i Sarajevski atentat* (Saraybosna, 1964), ss. 35-7; Behschnitt, *Nationalismus*, ss. 115-17.
97. Buha, *'Mlada Bosna'*, s. 170.
98. Pijemont, 12 Kasım 1911, Bataković, 'Nikola Pašić', ss. 143- 69, s. 158; proto-faşizmle bağlantı şurada da kurulmuştur: Vladimir Dedijer ve Branko Pavičević, 'Dokazi za jednu tezu', *Novi Misao* (Belgrad), Haziran 1953.
99. Alıntı: Joachim Remak, *Sarajevo. The Story of a Political Murder* (Londra, 1959), s. 46; Yovanoviç'in yazarlığı ve olaya dahli hakkında bkz. David MacKenzie, 'Ljuba Jovanović-Čupa and the Search for Yugoslav Unity', *International History Review*, 1/1 (1979), ss. 36-54.
100. Dedijer, *Road to Sarajevo*, s. 379.
101. Remak, *Sarajevo*, s. 49.

102. Alıntı: MacKenzie, *Apis*, s. 71.
103. Vojislav Vučković, *Unutrašnje krize Srbije i Prvi Svetski Rat* (Belgrad, 1966), s. 179.
104. Bataković, 'Nikola Pašić', s. 160.
105. MacKenzie, *Apis*, s. 73.
106. Ugron'dan Aehrenthal'a, Belgrad, 12 Kasım 1911, HHStA Viyana, PA Serbien XIX 62, no. 94a.
107. Buha, *'Mlada Bosna'*, ss. 143, 175.
108. Örneğin bkz. adı 'bugün kutsal sayılan şeyler arasında anılan' Žerajić'i 'ırkının asil çocuklarından biri' olarak yücelten *Politika* gazetesi (Belgrad, 18 Ağustos 1910). Makale, Kral Petar Karacorceviç'in doğum günü dolayısıyla yayımlanmıştı; Avusturya 'Kırmızı Kitap'ında alıntılanmıştır ve şu adreste mevcuttur: http://209.85.135.104/search?q=cache:0YxuZRIgw9YJ:www.geocities.com/veldes1/varesanin.html+%22bogdan+zerajic%22=en&ct=clnk&cd=4&gl=uk&ie=UTF-8.
109. Remak, *Sarajevo*, ss. 36-7.
110. Dedijer, *Road to Sarajevo*, s. 236; Jean-Jacques Becker, 'L'ombre du nationalisme serbe', *Vingtième Siècle*, 69 (2001), ss. 7-29, s. 13.
111. Paget'tan Grey'e, Belgrad, 6 Haziran 1913, TNA, FO 371/1748.
112. Crackanthorpe'den Grey'e, Belgrad, 7 Eylül 1913, a.g.e., dosyalar 74-6.
113. Carnegie Vakfı, *Enquête dans les Balkans*, s. 144; Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan* (Münih, 1996), ss. 125-6.
114. Boeckh, *Von den Balkankriegen*, s. 164.
115. Peckham'dan Crackanthorpe'a, Üsküp, 23 Ekim 1913; Crackanthorpe'tan Grey'e, Belgrad, 17 Kasım, TNA, FO 371/1748, dosyalar 147-8, 158.
116. Greig'den Crackanthorpe'a, Manastır, 25 Kasım 1913, a.g.e., dos. 309.
117. Greig'den Crackanthorpe'a, Manastır, 30 Kasım 1913, a.g.e., dosyalar 341-50, dosya 341.
118. Greig'den Crackanthorpe'a, Manastır, 16 Aralık 1913, a.g.e., dos. 364.
119. Greig'den Crackanthorpe'a, Manastır, 24 Aralık 1913, TNA, FO 371/2098, dosyalar 11-15, dosyalar 13-14.
120. 'RGV'den (Robert Gilbert Vansittart) kenar notu, Dışişleri Bakanlığı Genelgesi, 9 Aralık 1913, TNA, FO 371/1748, dosya 327.
121. Bkz. Pasiç'in sözleri, 3 Nisan 1914, iliştirildiği yer: Corceviç'ten Belgrad Dışişleri Bakanlığı'na, İstanbul, 1 Nisan 1914, *DSP* (7 cilt, Belgrad, 1980), cilt 7/1, bel. 444, s. 586.

122. Ekibin Rus üyesi Paul Miliukov, Duma'da Makedonya'ya özerkliği destekleyen bir konuşma yapmış olduğu için 'Sırbistan düşmanı' olduğu gerekçesiyle yardım reddedilmişti; bkz. Boeckh, *Von den Balkankriegen*, s. 172.
123. Remak, *Sarajevo*, s. 57.
124. Buha, *'Mlada Bosna'*, ss. 173-4.
125. Savaşın Rus ordusu üzerindeki radikalleştirici etkisi üzerine: Descos'tan Doumergue'e, Belgrad, 7 Mayıs 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 10, bel. 207, ss. 333-5.
126. Apis'in böyle bir darbe gerçekleştirmeye niyeti olup olmadığı kesin değil ve hâlâ tartışma konusu. Kara El ve parlamento muhalefeti arasındaki bağlantılar için bkz. MacKenzie, *Apis*, ss. 119-20, bkz. Vučković, *Unutrašnje krize*, s. 187.
127. Dedijer, *Road to Sarajevo*, s. 389.
128. Apis, 1917'de Selanik'teki duruşması sırasında, ajan Rade Malobabić'i, suikastın bütün ayrıntılarını organize etmekle kendisinin görevlendirdiğini söylemişti. Olaya karışanların Uyedinyenye ili smrt! cemiyetinin tamamı mı, yoksa Apis'in etrafındaki bir grup subay ve ajan mı olduğu tartışılıyor, bkz. David MacKenzie, *The 'Black Hand' on Trial: Salonika, 1917* (Boulder, 1995), ss. 45, 261-2; Fritz Würthle, *Die Sarajewoer Gerichtsakten* (Viyana, 1975), Miloš Bogičević, *Le Procès de Salonique, Juin 1917* (Paris, 1927), ss. 36, 63; MacKenzie, *Apis*, ss. 258-9.
129. Bogičević, *Procès de Salonique*, ss. 78-80, 127.
130. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, s. 73; MacKenzie, *Apis*, s. 128.
131. 12 Ekim 1914 Duruşması, aktarıldığı yer: Albert Mousset, *Un drame historique: l'attentat de Sarajevo* (Paris, 1930), s. 131.
132. Albertini, *Origins*, cilt. 2, ss. 86-8.
133. Köhler, *Prozess*, s. 44.
134. Remak, *Sarajevo*, s. 63.
135. Köhler, *Prozess*, s. 4.
136. a.g.e., s. 23.
137. Sırbistan'a kıyasla Bosna'nın ekonomik durumu hakkındaki ciddi mesele için bkz. Evelyn Kolm, *Die Ambitionen Österreich-Ungarns im Zeitalter des Hochimperialismus* (Frankfurt anı Main, 2001), ss. 235-40; Robert J. Donia, *Islam under the Double Eagle. The Muslims of Bosnia and Herzegovina, 1878-1914* (New York, 1981), s. 8; Peter F. Sugar, *The Industrialization of Bosnia-Herzegovina, 1878-1918* (Seattle, 1963); Palairet, *Balkan Economies*, ss. 171, 231, 369; Robert A. Kann, 'Trends towards Colonialism in the Habsburg Empire 1878-1918: The Case of Bosnia-Hercegovina 1878-1918', D. K. Rowney ve G. E. Orchard (ed.), Russian and Slavic History (Columbus, 1977), ss. 164-80;

Kurt Wessely, 'Die wirtschaftliche Entwicklung von Bosnien-Herzegowina', Wandruszka ve Urbanitsch (ed.), *Die Habsburgermonarchie*, cilt 1, ss. 528-66.

138. Doğrusunu söylemek gerekirse *Dağ Çelengi* Miloš Obilić hakkında bir kitap değil fakat metnin gidişatı içinde yirmi kez yer verilen ismi, "cesur ve fedakâr Sırp mücadele geleneğindeki bütün en iyi şeylerin sembolü" olarak defalarca vurgulanıyor. Faydalı bir eleştiri bölümüyle birlikte İngilizce tam metni için bkz. http://www.rastko.rs/knjizevnost/njegos/njegos-mountain _wreath.html.
139. Gavrilo Princip'in İfadesi, Profesör Pharos'un (mahlas), *Der Prozess gegen die Attentäter von Sarajewo* (Berlin, 1918), s. 40.
140. Köhler, *Prozess*, s. 41.
141. a.g.e., ss. 30, 53.
142. a.g.e., s. 5.
143. a.g.e., s. 6.
144. a.g.e., s. 6.
145. a.g.e., s. 9.
146. a.g.e., s. 24.
147. a.g.e.,ss. 137, 147.
148. a.g.e., ss. 145-6, 139.
149. Čubrilović'in öğretmenleriyle kavgası hakkında bkz. Zdravko Antonić, 'Svedočenje Vase Čubrilovića o sarajevskom atentatu i svom tamnovanju 1914-1918', *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46 (1992), ss. 163-80, ss. 165, 167.
150. Ljuba Jovanović, 'Nach dem Veitstage des Jahres 1914', *Die Kriegsschuldfrage. Berliner Monatshefte für Internationale Aufklärung*, 3/1 (1925), ss. 68-82, ss. 68-9; bu belgenin önemiyle ilgili olarak bkz. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 90; fakat olayların bu versiyonu dünyaca kabul görmüyor. Örneğin bkz. Pasiç'in gençlerin sınırı geçtiğini bildiğini fakat görevlerinin içeriğinden haberdar olmadığını (doğrudan hiçbir kanıt olmadan) savunan, Buha, *'Mlada Bosna'*, s. 343; ayrıca bkz. Bataković, 'Nikola Pašić', s. 162; Stanković, *Nikola Pašić*, özellikle s. 262.
151. Pasiç'in olaydan önceden haberdar olduğuna dair kanıtlar şurada ele alınıyor: Albertini, *Origins*, cilt 2, ss. 90-97 – Albertini, Ciganoviç'in Pasiç'in ajanı olduğu varsayımıyla desteklenen Lyuba Yovanoviç'in ifadesine odaklanıyor; Albertini'nin işbirlikçisi Luciano Magrini, Pasiç'in yardımcılarından ikisinin daha savaş sırasında kaydedilmiş ifadelerini ekliyor, bkz. Magrini, *Il dramma di Seraievo. Origini i responsabilità della guerra europea* (Milano, 1929), ss. 106-8, 114-16. O zaman elde edilebilen bilgiler sağduyulu bir şekilde şurada değerlendirilmiştir: Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt., New York, 1929), cilt. 2, ss. 140-46; Hans Uebersberger, *Österreich*

zwischen Russland und Serbien. Zur südslawischen Frage und der Entstehung des Ersten Weltkrieges (Cologne, Graz, 1958), ss. 264-5 bu delillere, Sırbistan Dışişleri Belgeleri arasında bulunan Pasiç'in el yazısıyla karalanmış, "talebelerden", "bombalardan" ve "tabancalar"dan bahseden bir not da eklenmiştir. Vladimir Dedijer'in komplonun perde arkasına dair aşırı detaylı bir raporu olan *Road to Sarajevo* adlı kitabında Pasiç'in komployu büyük ihtimalle önceden bildiği ancak sadece iletmesi gereken yarım yamalak bilgiler sayesinde olayı sezdiği için böyle olduğu kabul ediliyor. Friedrich Würthle'in yazdığı, oldukça detaylı bir kitap olan *Die Spur führt nach Belgrad* (Viyana, 1975) gibi yeni yazılmış eserler çok geniş kapsamlı yorumlara yer veriyor fakat bu külliyata yeni bir delil eklemiyor.

152. Ciganoviç'in muhbir olarak rolüyle ilgili deliller dolaylı fakat güçlüdür, bkz. Bogičević, *Procès de Salonique*, ss. 32, 131-2; Fay, *Origins*, cilt. 2, ss. 146-8; ve Albertini, *Origins*, cilt. 2, s. 98. Pasiç'in yeğeni de Uyedinyenye ili smrt! üyesiydi.
153. Bkz. Podrinye Emniyet Müdürü'nden Protiç'e, Böğürdelen, 4 Haziran 1914; Protiç'ten Pasiç'e (sınırdan haberlerin özetiyle birlikte), Belgrad, 15 Haziran 1914; Podrinye Emniyet Müdürü'nden Böğürdelen, Loznice'deki 5'inci Sınır Muhafızları Komutanı'na, 16 Haziran 1914; Drina Bölge Komutanı Valevo'dan Savaş Bakanı'na, 17 Haziran 1914, *DSP* cilt 7, belge 155, 206, 210, 212, ss. 290, 337-9, 344-5, 347.
154. İçişleri Bakanı'ndan, Böğürdelen'deki Podrinye Emniyet Müdürü'ne, 10 Haziran 1914, a.g.e., Protiç'in cevabının iliştirilmiş olduğu belge: 155, s. 290.
155. Podrinye Emniyet Müdürü'nden Protiç'e, Böğürdelen, 'Çok Gizli', 14 Haziran 1914, a.g.e., bel. 198, s. 331.
156. 4'üncü Sınır Muhafızları Yüzbaşısı'ndan 5'inci Sınır Bölgesi'ne, 19 Haziran 1914; 5'inci Sınır Bölgesi Komutanı'ndan Genelkurmay Başkanı'na, aynı tarihte, a.g.e., her ikisinin de iliştirildiği belge: 209, s. 343; ayrıca bkz. Dedijer, *Road to Sarajevo*, ss. 390-91; Buha, *'Mlada Bosna'*, s. 178.
157. Apis'in mahkeme ifadesinin Sırpça tam metni şurada bulunabilir: Milan Z. Živanović, *Solunski process hiljadu devetsto sedamnaeste. Prilog zaproucavanje politicke istorije Srbije od 1903. do 1918. god.* (Belgrad, 1955), ss. 556-8; ayrıca bkz. MacKenzie, *'Black Hand' on Trial*, s. 46.
158. Kraliyet Genelkurmay Başkanlığı Raporlama Departmanı'ndan (Apis) Genelkurmay Operasyon Dairesi'ne, 21 Haziran 1914, *DSP*, cilt 7/2, bel. 230, ss. 364-5.
159. Pasiç'ten Stepanoviç'e, Belgrad, 24 Haziran 1914, a.g.e., bel. 254, ss. 391-2.
160. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 99; Stankoviç, *Nikola Pašić, saveznivi i stvaranje Jugoslavije*, s. 40.

161. See 'Die Warnungen des serbischen Gesandten', *Neue Freie Presse*, 3 Temmuz 1914, s. 4.
162. 'Note de M. Abel Ferry', 1 Temmuz 1914, *DDF*, seri 3, cilt 10, bel. 466, ss. 670-71.
163. Lešanin'in ifadesi, Magrini, *Il dramma di Seraievo*, s. 115.
164. Jovanoviç'in *Neues Wiener Tageblat*'a mektubu, 177, 28 Haziran 1924, alıntı: Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 105; Bogičević, *Procès de Salonique*, ss. 121-5; Magrini, *Il dramma di Seraievo*, ss. 115-16; Fay, *Origins*, cilt 2, ss. 152-66.
165. Remak, *Sarajevo*, s. 75.
166. a.g.e., s. 74; Albertini, *Origins*, cilt. 2, s. 102.
167. Vučković, *Unutrašnje krize*, p. 192.
168. Stankoviç, *Nikola Pašić. Prilozi za biografiju*, s. 264.
169. Radusinoviç, 'Antanta i aneksiona kriza', s. 18.
170. Stankoviç, *Nikola Pašić, saveznivi i stvaranje Jugoslavije*, ss. 30-32; Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia*, p. 106.
171. Stanković, *Nikola Pašić, saveznivi i stvaranje Jugoslavije*, s. 36.
172. a.g.e., s. 41.
173. Pasiç'in, Rusya'nın Balkanlar politikası anlayışı üzerine bkz. A. Šemjakin, 'Rusofilstvo Nikole Pasica', s. 28.
174. Alıntı: Behschnitt, *Nationalismus*, s. 128.
175. St Petersburg'daki Sırp askerî ataşesinin raporları Protiç'ten Pasiç'e mektuplarda özetlenmiştir, Belgrad, 12 Haziran 1914; Belgrad'daki Sırbistan büyükelçiliğinden (Spalaykoviç) St Petersburg'daki Dışişleri Bakanlığı'na mektuplarda Rus askerî hazırlıklarıyla ilgili daha heyecanlı raporlar bulunmaktadır, St Petersburg, 13 Haziran 1914, *DSP*, cilt 7, bel. 185, 189, ss. 317, 322.
176. Bogičević, *Procès de Salonique*, s. iii.

2. BÖLÜM

1. Norman Stone, 'Constitutional Crises in Hungary, 1903-1906', *Slavonic and East European Review*, 45 (1967), ss. 163-82; Peter F. Sugar, 'An Underrated Event: The Hungarian Constitutional Crisis of 1905-6', *East European Quarterly* (Boulder), 15/3 (1981) ss. 281-306.
2. A. Murad, *Franz Joseph and His Empire* (New York, 1978), s. 176; Andrew C. Janos, 'The Decline of Oligarchy: Bureaucratic and Mass Politics in the Age of Dualism (1867-1918)', Andrew C. Janos ve William B. Slottman (ed.), *Revolution in Perspective: Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919* (Berkeley, 1971), ss. 1-60, ss. 23-4.
3. Alıntı: Alan Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815- 1918* (New York, 1991), s. 190.

4. Samuel R. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* (Houndmills, 1991), s. 24; 1880'in rakamları şurada: Sked, *Decline and Fall*, ss. 278-9.
5. Sked, *Decline and Fall*, ss. 210-11; Janos, 'The Decline of Oligarchy', ss. 50-53.
6. Brigitte Hamann, *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators* (Münih, 1996), ss. 170-74.
7. Steven Beller, *Francis Joseph* (Londra, 1996), s. 173; Arthur J. May, *The Hapsburg Monarchy, 1867-1914* (Cambridge, MA, 1951), s. 440; C. A. Macartney, *The House of Austria. The Later Phase, 1790-1918* (Edinburgh, 1978), s. 240; R. A. Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918* (Berkeley, 1977), ss. 452-61; Robin Okey, *The Habsburg Monarchy, c. 1765-1918. From Enlightenment to Eclipse* (Londra, 2001), ss. 356-60.
8. Bu meselenin ilginç bir aktarımı için bkz. Arthur J. May, 'R. W. Seton-Watson and British Anti-Hapsburg Sentiment', *American Slavic and East European Review*, cilt 20, no. 1 (Şubat 1961), ss. 40-54.
9. Mükemmel bir kısa analiz için bkz. Lothar Höbelt, 'Parliamentary Politics in a Multinational Setting: Late Imperial Austria', Avusturya Araştırmaları Serisi'ndeki CAS (Avusturya Araştırma Merkezi) Çalışma Belgeleri, Çalışma Belgesi 92-6; Höbelt'in görüşleri şurada daha ayrıntılı düzenlenmiştir: Höbelt, 'Parteien und Fraktionen im Cisleithanischen Reichsrat', Adam Wandruszka ve Peter Urbanitsch (ed.), *Die Habsburgermonarchie* 1848-1918 (10 cilt, Viyana, 1973-2006), cilt 7/1, ss. 895-1006.
10. László Katus, 'The Common Market of the Austro-Hungarian Monarchy', András Gerö (ed.), *The Austro-Hungarian Monarchy Revisited*, ç. Thomas J. ve Helen D. DeKornfeld (New York, 2009), ss. 21-49, s. 41.
11. István Deák, 'The Fall of Austria-Hungary: Peace, Stability, and Legitimacy', Geir Lundestad (ed.), *The Fall of Great Powers* (Oxford, 1994), ss. 81-102, ss. 86-7.
12. György Köver, 'The Economic Achievements of the Austro-Hungarian Monarchy. Scales and Speed', Gerö (ed.), *Austro-Hungarian Monarchy*, ss. 51-83, s. 79; Nachum T. Gross, 'The Industrial Revolution in the Habsburg Monarchy 1750-1914', Carlo C. Cipolla (ed.), *The Emergence of Industrial Societies* (6 cilt, New York, 1976), cilt. 4/1, ss. 228-78; David F. Good, '"Stagnation" and "Take-Off" in Austria, 1873-1913', *Economic History Review*, 27/1 (1974), ss. 72-88. Burada, doğrusunu söylemek gerekirse, hiçbir Avusturya sıçraması olmadığı halde savaş öncesi dönemde monarşinin Avusturya kısmındaki büyümenin güçlü kaldığı görüşü ileri sürülüyor; John Komlos, 'Economic Growth and Industrialisation in Hungary 1830-1913', *Journal of European*

Economic History, 1 (1981), ss. 5-46; Komlos, *The Habsburg Monarchy as a Customs Union. Economic Development in Austria- Hungary in the Nineteenth Century* (Princeton, 1983), özellikle ss. 214-20; (Macaristan'ın aksine) Avusturya büyümesinin önemini vurgulayan bir aktarım, gayrisafi yurtiçi hasıla için bkz. Max Stephan Schulze, 'Patterns of Growth and Stagnation in the Late Nineteenth-Century Habsburg Economy', *European Review of Economic History*, 4 (2000), ss. 311-40.

13. Henry Wickham Steed, *The Hapsburg Monarchy* (Londra, 1919), s. 77.
14. John Leslie, 'The Antecedents of Austria-Hungary's War Aims. Policies and Policy-makers in Vienna and Budapest before and during 1914', Elisabeth Springer ve Leopold Kammerhold (ed.), *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas* (Viyana, 1993), ss. 307-94, s. 354.
15. Kann, *History*, s. 448; May, *Hapsburg Monarchy*, ss. 442-3; Sked, *Decline and Fall*, s. 264; Sazonov'dan II. Nikolay'a, 20 Ocak 1914, GARF, Fond 543, op. 1, del. 675.
16. Okey, *Habsburg Monarchy*, ss. 303, 305.
17. Wolfgang Pav, 'Die dalmatinischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrat nach der Wahlrechtsreform von 1907', yüksek lisans tezi, Viyana Üniversitesi, 2007, s. 144, internet adresi: http://othes.univie.ac.at/342/1/11-29-2007_0202290.pdf.
18. Bu eğilimle ilgili olarak bkz. John Deak, 'The Incomplete State in an Age of Total War. Or: The Habsburg Monarchy and the First World War as a Historiographical Problem', yayımlanmamış daktilo metni, Notre Dame Üniversitesi, 2011; John Deak bu raporun bir nüshasını 2011'de Cambridge Modern Avrupa Tarihi Semineri'nde sundu; raporun tam metnini basılmadan görmeme izin verdiği için ona son derece müteşekkirim.
19. Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire. Total War and Everyday Life in World War I* (Cambridge, 2004), s. 24; John W. Boyer, 'Some Reflections on the Problem of Austria, Germany and Mitteleuropa', *Central European History*, 22 (1989), ss. 301-15, s. 311.
20. Bu yıllar içinde devletin büyümesiyle bkz. Deak, 'The Incomplete State in an Age of Total War'.
21. Gary B. Cohen, 'Neither Absolutism nor Anarchy: New Narratives on Society and Government in Late Imperial Austria', *Austrian History Yearbook*, 29/1, (1998), ss. 37-61, s. 44.
22. Robert Musil, *Niteliksiz Adam*, Yapı Kredi 2013, ç. Ahmet Cemal, s. 109.

23. Barbara Jelavich, *History of the Balkans* (2 cilt., Cambridge, 1983), cilt 2, s. 68.
24. F. Palacky'den Frankfurt Parlamentosu 'Elli Komitesi'ne, 11 Nisan 1848, Hans Kohn, *Pan-Slavism. Its History and Ideology* (Notre Dame, 1953), ss. 65-9.
25. May, *Hapsburg Monarchy*, s. 199.
26. Lawrence Cole, 'Military Veterans and Popular Patriotism in Imperial Austria, 1870-1914', Lawrence Cole ve Daniel Unowsky (ed.), *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, Popular Allegiances and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*, (New York, Oxford, 2007), ss. 36-61, s. 55.
27. Kişisellikten uzak ve sıradan biri olarak Franz Joseph üzerine bkz. Karl Kraus, *The Last Days of Mankind. A Tragedy in Five Parts*, ç. Alexander Gode ve Sue Ellen Wright, ed. F. Ungar (New York, 1974), Perde IV, Sahne 29, s. 154; ayrıca bkz. Hugh LeCaine Agnew, 'The Flyspecks on Palivec's Portrait. Franz Joseph, the Symbols of Monarchy and Czech Popular Loyalty', Cole ve Unowsky (ed.), *Limits of Loyalty*, ss. 86-112, s. 107.
28. Lothar Höbelt, *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte* (Viyana, 2009); kanun ve anayasa yapmada İmparator'un rolü üzerine: László Péter, 'Die Verfassungsentwicklung in Ungarn', Wandruszka ve Urbanitsch (ed.), Die Habsburgermonarchie, cilt 7/1, ss. 239-540, özellikle ss. 403-14.
29. Beller, *Francis Joseph*, s. 173.
30. Joseph Maria Baernreither, *Fragmente eines politischen Tagebuches. Die südslawische Frage und Österreich-Ungarn vor dem Weltkrieg*, ed. Joseph Redlich (Berlin, 1928), s. 210.
31. İmparator'a sadakat üzerine, bkz. Stephen Fischer-Galati, 'Nationalism and Kaisertreue', *Slavic Review*, 22 (1963), ss. 31-6; Robert A. Kann, 'The Dynasty and the Imperial Idea', *Austrian History Yearbook*, 3/1 (1967), ss. 11-31; Lawrence Cole ve Daniel Unowsky, 'Introduction. Imperial Loyalty and Popular Allegiances in the Late Habsburg Monarchy', Cole ve Unowsky (ed.), *Limits of Loyalty*, ss. 1-10; ayrıca bkz. aynı ciltteki şu bölümler: Christiane Wolf, 'Representing Constitutional Monarchy in Late Nineteenth-Century and Early Twentieth-Century Britain, Germany and Austria' (On Dokuzuncu Yüzyıl Sonları ve Yirminci Yüzyılın Başlarında Anayasal Monarşinin Temsili), ss. 199-222, özellikle s. 214; Alice Freifeld, 'Empress Elisabeth as Hungarian Queen: The Uses of Celebrity Monarchy' (Macar Kraliçesi İmparator Elisabeth: Ünlü Monark Olmanın Faydaları), ss. 138-61.
32. Joseph Roth, *The Radetzky March*, ç. Michael Hofmann (Londra, 2003), s. 75.

33. F. R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (Londra, 1972), s. 71.
34. Noel Malcolm, *Bosnia. A Short History* (Londra, 1994), s. 140.
35. Michael Palairet, *The Balkan Economies c. 1800-1914. Evolution without Development* (Cambridge, 1997), ss. 171, 369; Peter F. Sugar, *The Industrialization of Bosnia-Herzegovina, 1878-1918* (Seattle, 1963); Avusturya yatırımının yararcı, çıkarcı karakterini vurgulayan daha iddiasız bir değerlendirme olarak Kurt Wessely, 'Die wirtschaftliche Entwicklung von Bosnien-Herzegovina', Wandruszka ve Urbanitsch (ed.), *Die Habsburgermonarchie*, cilt 1, ss. 528-66.
36. Robert J. Donia, *Islam under the Double Eagle. The Muslims of Bosnia and Herzegovina 1878-1914* (New York, 1981), s. 8; Robert A. Kann, 'Trends towards Colonialism in the Habsburg Empire, 1878-1914: The Case of Bosnia-Hercegovina 1878-1918', D. K. Rowney ve G. E. Orchard (ed.), *Russian and Slavic History* (Columbus, 1977), ss. 164-80.
37. Martin Mayer, 'Grundschulen in Serbien während des 19. Jahrhunderts. Elementarbildung in einer "Nachzüglergesellschaft"', Norbert Reiter ve Holm Sundhaussen (ed.), *Allgemeinbildung als Modernisierungsfaktor. Zur Geschichte, der Elementarbildung in Südosteuropa von der Aufklärung bis zum Zweiten Weltkrieg* (Berlin, 1994), s. 93.
38. Malcolm, *Bosnia*, s. 144.
39. Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Londra, 1967), s. 278.
40. Eski Avusturya Ticaret Bakanı Joseph Maria Baernreither tarafından kaydedilmiş sözler, *Der Verfall des Habsburgerreiches und die Deutschen. Fragmente eines politischen Tagebuches 1897-1917*, ed. Oskar Mitis (Viyana, 1939), ss. 141-2.
41. William Eleroy Curtis, *The Turk and His Lost Provinces: Greece, Bulgaria, Servia, Bosnia* (Chicago ve Londra, 1903), s. 275; President Roosevelt de Filipinlerle bağlantı kuran Curtis'i pekâlâ okuyor olabilirdi.
42. Edvard Beneš, *Le Problème Autrichien et la Question Tchèque* (Paris, 1908), p. 307, alıntı: Joachim Remak, 'The Ausgleich and After – How Doomed the Habsburg Empire?', Ludovik Holotik ve Anton Vantuch (ed.), *Der Österreich-Ungarische Ausgleich* 1867 (Bratislava, 1971), ss. 971-88, s. 985.
43. Wickham Steed, editöre mektup, *TLS*, 24 Eylül 1954; Steed, *The Hapsburg Monarchy*, s. xiii.
44. Tomáš G. Masaryk, *The Making of a State. Memories and Observations, 1914-1918* (Londra, 1927 [orijinal Çekçe ve Almanca baskıları 1925'te çıktı]), s. 8. Steed'in görüşleriyle ve bu pasajla ilgili tartışmalar için bkz. Deak, 'The Incomplete State in an Age of Total War'.

45. Oszkár Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* (Chicago, 1929), ss. 23, 451.
46. Oszkár Jászi, 'Danubia: Old and New', *Proceedings of the American Philosophical Society*, 93/1 (1949), ss. 1-31, s. 2.
47. Mihály Babits, *Keresztükasul életemen* (Budapest, 1939), alıntı: Mihály Szegedy-Maszák, 'The Re-evaluated Past. The Memory of the Dual Monarchy in Hungarian Literature', Gerö (ed.), *Austro-Hungarian Monarchy*, ss. 192-216, s. 196.
48. Ülke ülke incelemelerin yararlı bir derlemesi için bkz. Marian Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Londra, 1984).
49. Williamson, *Austria-Hungary*, ss. 59-61; Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, ss. 211-309.
50. Üç İmparatorlar Birliği anlaşmasının metni (1881 nüshası) ve ayrı protokolüne Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*'da başvurulabilir, ss. 399- 402.
51. Alıntı: a.g.e., s. 141. Fakat ayrıca bkz. Ernst R. Rutkowski, 'Gustav Graf Kálnoky. Eine biographische Skizze', *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 14 (1961), ss. 330-43.
52. Kálnoky'dan Taaffe'ye memorandum, Eylül 1885, alıntı: Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 149.
53. Edmund Glaise von Horstenau, *Franz Josephs Weggefährte: das Leben des Generalstabschefs, Grafen Beck nach seinen Aufzeichnungen und hinterlassenen Dokumenten* (Zürih, Viyana, 1930), s. 391.
54. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 263.
55. Kosztowits'ten Tets van Goudriaan'a, Belgrad, 22 Ocak 1906, NA, 2.05.36, bel. 10, Rapporten aan en briefwisseling met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
56. Bu anlaşmalar üzerine, Bulgar diplomat Christophor Khesapchiev'in anıları ve günlüklerine dayanan aydınlatıcı bir tartışma için bkz. Kiril Valtchev Merjanski, 'The Secret Serbian-Bulgarian Treaty of Alliance of 1904 and the Russian Policy in the Balkans before the Bosnian Crisis', yüksek lisans tezi, Wright State Üniversitesi, 2007, ss. 30-31, 38-9, 41-2, 44, 50-51, 53-78. Ayrıca bkz. Constantin Dumba, *Memoirs of a Diplomat*, ç. Ian F. D. Morrow (Londra, 1933), ss. 137-9; Miloš Bogičević, *Die auswärtige Politik Serbiens 1903-1914* (3 cilt., Berlin, 1931), cilt. 3, p. 29.
57. Bu sorun üzerine klasik bir tartışma için, bkz. Solomon Wank, 'Foreign Policy and the Nationality Problem in Austria-Hungary, 1867-1914', *Austrian History Yearbook*, 3 (1967), ss. 37-56.

58. Pomiankowski'den Beck'e, Belgrad, 17 Şubat 1906, alıntı: Günther Kronenbitter, 'Krieg im Frieden'. *Die Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914* (Münih, 2003), p. 327.
59. 'Konzept der Instruktion für Forgách anlässlich seines Amtsantrittes in Belgrad', Viyana, 6 Temmuz 1907, Solomon Wank (ed.), *Aus dem Nachlass Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Aussenpolitik 1885-1912* (2 cilt., Graz, 1994), cilt. 2, bel. 377, ss. 517-20, s. 518.
60. Solomon Wank, 'Aehrenthal's Programme for the Constitutional Transformation of the Habsburg Monarchy: Three Secret Memoires', *Slavonic and East European Review*, 42 (1963), ss. 513-36, s. 515.
61. İlhakın perde arkası için bkz. Bernadotte E. Schmitt, *The Annexation of Bosnia 1908-1909* (Cambridge, 1937), ss. 1-18.
62. Okey, *Habsburg Monarchy*, s. 363.
63. Holger Afflerbach, *Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg* (Viyana, 2002), s. 629.
64. N. Shebeko, Souvenirs. *Essai historique sur les origines de la guerre de 1914* (Paris, 1936), s. 83.
65. Harold Nicolson, *Die Verschwörung der Diplomaten. Aus Sir Arthur Nicolsons Leben 1849-1928* (Frankfurt am Main, 1930), ss. 301-2; Williamson, Austria-Hungary, ss. 68-9; Schmitt, *The Annexation of Bosnia*, ss. 49-60; bu görüşü doğrulayan çağdaş bir metin: Baron M. de Taube, *La politique russe d'avant-guerre et la fin de l'empire des Tsars* (Paris, 1928), ss. 186-7.
66. Theodor von Sosnosky, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866* (Berlin, 1913), ss. 170-72; Schmitt, *Annexation of Bosnia*, ss. 43-4; Afflerbach, Dreibund, ss. 750-54, 788-814; R. J. B. Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War* (Cambridge, 1979), ss. 87-8, 223-4, 245.
67. W. M. Carlgren, *Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Russische und österreichisch-ungarische Balkanpolitik 1906-1908* (Uppsala, 1955), ss. 86-7.
68. David Stevenson, *Armaments and the Coming of War. Europe 1904-1915* (Oxford, 1996), ss. 162-3.
69. Paul Miliukov, *Political Memoirs 1905-1917*, ç. Carl Goldberg (Ann Arbor, 1967), s. 242; V. N. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, Rusça'dan Sırpça'ya ç. Jovan Kachaki (Belgrad, 2009), s. 238.
70. G. Schödl, *Kroatische Nationalpolitik und 'Jugoslavenstvo'. Studien zur nationalen Integration und regionaler Politik in Kroatien-Dalmatien am Beginn des 20. Jahrhunderts* (Münih, 1990), s. 289.

71. Tomáš G. Masaryk, *Der Agramer Hochverratsprozess und die Annexion von Bosnien und Herzegowina* (Viyana, 1909), Agram'ın yargılanması skandalıyla ilgili Masaryk'in önemli konuşmalarının büyük bölümünü içeren bir kitapçık; ayrıca bkz. von Sosnosky, *Die Balkanpolitik*, ss. 221-4; Baernreither, *Fragmente. Die südslawische Frage*, ss. 133-45.
72. Forgách'tan Aehrenthal'e, Belgrad, 9 Kasım 1910, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 2296, s. 40; Forgách'dan Aehrenthal'e, Belgrad, 13 Kasım 1910, a.g.e., bel. 2309, s. 49; Forgách'dan Aehrenthal'e, Belgrad, 15 Kasım 1910, a.g.e., bel. 2316, ss. 56-8; Forgách'den Aehrenthal'e, Belgrad, 22 Kasım 1910, a.g.e., bel. 2323, ss. 64-6.
73. Forgách'tan Aehrenthal'e, Belgrad, 26 Kasım 1910, a.g.e., bel. 2329, ss. 72-4.
74. Forgách'tan Macchio'ya, Belgrad, 17 Ocak 1911, a.g.e., bel. 2413, s. 146.
75. Forgách'tan Aehrenthal'e, Belgrad, 12 Aralık 1910, a.g.e., bel. 2369, ss. 109-10.
76. Forgách'tan Aehrenthal'e, Belgrad, 1 Nisan 1911, a.g.e., bel. 2490, s. 219.
77. Bkz. Miroşlav Spalaykoviç, *La Bosnie et l'Herzégovine. Étude d'histoire diplomatique et de droit international* (Paris, 1897), özellikle ss. 256-79, 280-316.
78. Descos'la bir konuşma üzerine Jean Doulcet'nin notları, St Petersburg, 8 Aralık 1913, AMAE Papiers Jean Doulcet, cilt 23, Saint Petersbourg IV, Notes personnelles, 1912-1917.
79. Leslie, 'Antecedents', s. 341; Forgách ve Spalaykoviç arasındaki düşmanlık üzerine, ayrıca bkz. Friedrich Würthle, *Die Spur führt nach Belgrad* (Viyana, 1975), ss. 186-92.
80. Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Viyana, 13 Şubat 1910, PA-AA, R 10984.
81. André Panafieu ile bir konuşma üzerine notlar, St Petersburg, 11 Aralık 1912, AMAE Papiers Jean Doulcet, cilt 23.
82. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, s. 249.
83. Malenkoviç'ten Pasiç'e, Budapeşte, 12 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 416, fo. 162.
84. Andrew Lamb, 'Léhar's *Die Lustige Witwe* – Theatrical Fantasy or Political Reality?', *Şen Dul* programında yazılı metin, Kraliyet Operası, Londra, 1997; düzeltilmiş kopyasının internet adresi: http://www.josef-weinberger.com/mw/politics.html.
85. Egon Erwin Kisch, *Mein Leben für die Zeitung 1906-1913. Journalistische Texte I* (Berlin ve Weimar, 1983), ss. 140-42.
86. Polivanov'dan Neratov'a, St Petersburg, 14 Ağustos 1911, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bölüm 1, bel. 318, ss. 383-4.
87. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, s. 321; Christopher Seton Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925* (Londra, 1967), ss. 333-8.

88. Seton Watson, *Italy*, s. 344.
89. Racconigi'nin metni (Fransızca ve Rusça) şurada: Narodnii komissariat po inostrannym delam (ed.), *Materialy po istorii franko-russkikh otnoshenii za 1910-1914 g.g. Sbornik sekretnykh diplomaticheskikh dokumentov byvshego Imperatorskogo rossiiskogo ministerstva inostrannykh del* (Moskova, 1922), s. 298; arkasından gelen Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki anlaşma ile ilgili olarak bkz. Guido Donnino, *L'Accordo Italo-Russo di Racconigi* (Milano, 1983), ss. 273-9.
90. Čedomir Antić, 'Crisis and Armament. Economic Relations between Great Britain and Serbia 1910-1912', *Balcanica*, 36 (2006), ss. 158-9.
91. Aehrenthal'den Szögyényi'ye, Erlass nach Berlin, 29 Aralık 1911, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 3175, s. 733; Radoslav Vesnić, *Dr Milenko Vesnić, Gransenjer Srbske Diplomatije* (Belgrad, 2008), ss. 275, 280.
92. Von Haymerle'den Viyana'daki Dışişleri Bakanlığı'na, Belgrad, 9 Ekim 1910, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 2266, ss. 13-14.
93. Ugron'dan Aehrenthal'e, Belgrad, 12 Kasım 1911, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 2911, s. 539; Ugron'dan Aehrentha'el, Belgrad, 14 Kasım 1911, a.g.e., bel. 2921, ss. 545-6; Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 15 Kasım 1911, a.g.e., bel. 2929, ss. 549-50.
94. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 22 Kasım 1911, a.g.e., bel. 2966, s. 574; ayrıca bkz. Ugron'dan Aehrenthal'e, Belgrad, 29 Ocak 1912, şurada yer verilmiş: Barbara Jelavich, 'What the Habsburg Government Knew about the Black Hand', *Austrian History Yearbook*, 22 (1991), ss. 131-50, s. 141.
95. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 15 Kasım 1911, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 2928, s. 549; Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 15 Kasım 1911, a.g.e., bel. 2929, ss. 549-50.
96. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 3 Aralık 1911, a.g.e., bel. 3041, s. 627; Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 2 Şubat 1912, a.g.e., bel. 3264, ss. 806-7.
97. Ugron'dan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 6 Şubat 1912, a.g.e., bel. 3270, ss. 812-14.
98. Jelavich, 'What the Habsburg Government Knew', s. 138.
99. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 18 Ocak 1914, kopyalandığı yer: Jelavich, 'What the Habsburg Government Knew', ss. 142-4, s. 143.
100. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 10 Mayıs 1914, kopyalandığı yer: a.g.e., ss. 145-7, s. 145.
101. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 21 Mayıs 1914, kopyalandığı yer: a.g.e., ss. 147-9, ss. 147-8.

102. Gellinek'ten Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 21 Haziran 1914, kopyalandığı yer: a.g.e., ss. 149-50, s. 150.
103. Hugo Hantsch, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann* (2 cilt., Graz, 1963), cilt. 2, s. 489.
104. Leon Biliński, Wspomnienia i dokumenty (2 cilt., Varşova, 1924), cilt. 1, ss. 260-62; bu karşılaşmanın ince bir analizi için ayrıca bkz. Samuel R. Williamson, 'Serbia ve Austria-Hungary: The Final Rehearsal, October 1913', ss. 13-15. İkinci Balkan Savaşı sonrası Avusturya-Sırbistan ilişkilerinin gelişimini anlamama yardımcı olan bu bölümü görmeme izin verdiği için Profesör Williamson'a son derece müteşekkirim.
105. Berchtold'un 'politesse exquise, mais peu sincère, léger, peu sûr de luimême, et à cause de cela réservé et peu communicatif'i üzerine bkz Shebeko, *Souvenirs*, s. 167.
106. Jelavich, 'What the Habsburg Government Knew', ss. 131-50.
107. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, s. 386.
108. Gellinek, 1913 yazındaki Bulgaristan seferinden sonra Sırp Ordusu'na devam etti, alıntısı a.g.e., ss. 434-5; Sırp askerî gücü ile ilgili Avusturya değerlendirmeleri üzerine ayrıca bkz. Rudolf Jerábek, *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo* (Graz, 1991), s. 106.
109. Avusturya-Macaristan'daki karar mekanizmalarının muhteşem bir analizi için bkz. Leslie, 'Antecedents', birçok yerde.
110. Kontes Gina Conrad von Hötzendorf, *Mein Leben mit Conrad von Hötzendorf* (Leipzig, 1935), s. 12.
111. Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse* (Boston, 2000), s. 111.
112. Holger Herwig, *The First World War. Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (Londra, 1997), s. 10.
113. Hans Jürgen Pantenius, *Der Angriffsgedanke gegen Italien bei Conrad von Hötzendorf. Ein Beitrag zur Koalitionskriegsführung im Ersten Weltkrieg* (2 cilt., Köln, 1984), cilt. 1, ss. 350-57: Herwig, *The First World War*, ss. 9-10.
114. Roberto Segre, *Vienna e Belgrado 1876-1914* (Milano, [1935]), s. 43.
115. Kontes Conrad von Hötzendorf, *Mein Leben mit Conrad*, s. 44.
116. Conrad, 31 Aralık 1907 Muhtırası, alıntı: Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, s. 330.
117. Kontes Conrad von Hötzendorf, *Mein Leben mit Conrad*, s. 101.
118. Herwig, *First World War*, ss. 19-21.
119. Conrad'ın silahlı çatışma ile ilgili görüşü için bkz. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 135-7, 139, 140; István Deák, *Beyond Natio-*

nalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps (New York, 1990), s. 73; Pantenius, Angriffsgedanke, ss. 231, 233-6.

120. Aehrenthal, 22 Ekim 1911 Muhtırası, alıntı: Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 363-5.
121. Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit*, 1906-1918 (5 cilt., Viyana, 1921-5), cilt 2, s. 282.
122. Deák, *Beyond Nationalism*, s. 73.
123. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 336; Sondhaus, *Architect of the Apocalypse*, s. 106.
124. Rudolf Sieghart, *Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht* (Berlin, 1932), s. 52; Georg Franz, *Erzherzog Franz Ferdinand und die Pläne zur Reform der Habsburger Monarchie* (Brno, 1943), s. 23.
125. Lawrence Sondhaus, *The Naval Policy of Austria-Hungary 1867-1918. Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism* (West Lafayette, 1994), s. 176; 'gölge kabine' deyimini kullanan kişi Avusturya başbakanı Koerber'di, bkz. Franz, *Erzherzog Franz Ferdinand*, s. 25.
126. Alıntı: Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, s. 66.
127. Lavender Cassels, *The Archduke and the Assassin* (Londra, 1984), s. 23; Franz, *Erzherzog Franz Ferdinand*, s. 18.
128. Keith Hitchins, *The Nationality Problem in Austria-Hungary. The Reports of Alexander Vaida to Archduke Franz Ferdinand's Chancellery* (Leiden, 1974), ss. x, 8-14, 176-9 ve birçok yerinde.
129. Stephan Verosta, *Theorie und Realität von Bündnissen. Heinrich Lammasch, Karl Renner und der Zweibund, 1897-1914* (Viyana, 1971), ss. 244, 258-9, 266.
130. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 74, 163; Sondhaus, *Architect of the Apocalypse*, s. 118.
131. Sondhaus, *Architect of the Apocalypse*, ss. 104-5.
132. Franz Ferdinand'dan Aehrenthal'e, 6 Ağustos 1908, alıntı: Leopold von Chlumecky, *Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen* (Berlin, 1929), s. 98.
133. Franz Ferdinand'den Aehrenthal'e, 20 Ekim 1908, alıntı: Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 338-9.
134. Franz Ferdinand'dan Binbaşı Alexander Brosch von Aarenau'ya, 20 Ekim 1908, alıntı: Chlumecky, *Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen*, s. 99; Rudolf Kiszling, *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este. Leben, Pläne und Wirken am Schicksalsweg der Donaumonarchie* (Graz, 1953), ss. 127-130; Sondhaus, *Architect of the Apocalypse*, s. 102.
135. Görevi kabul etmesinin nedenleri üzerine bkz. Berchtold, günlük notları, 2 Şubat 1908, alıntı: Hantsch, *Berchtold*, cilt 1, s. 88.

136. a.g.e., s. 86.
137. Berchtold'dan Aehrenthal'e, St Petersburg, 19 Kasım 1908, alıntı: a.g.e., ss 132-4.
138. a.g.e., ss. 206; St. Petersburg yüksek sosyetesinin filistinizmi üzerine Berchtold'un görüşleri için bkz. s. 233.
139. Leslie, 'Antecedents', s. 377.
140. Franz Ferdinand'dan Berchtold'a, Viyana, 16 Ocak 1913, alıntı: Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 342.
141. Hantsch, *Berchtold*, cilt 1, s. 265.
142. Üsküp'teki Başkonsolos Jehlitschka'nın Raporu'nun (24 Ekim 1913) kopyası, Griesinger'in Almanya Dışişleri Bakanlığı'na mektubuna ek, Belgrad, 30 Ekim, PA-AA, R14 276, alıntı: Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan* (Münih, 1996), s. 168.
143. Yovanoviç'ten Pasiç'e, Viyana, 6 Mayıs 1914, AS, MID-PO, 415, dosya 674.
144. Storck'tan Berchtold'a, Belgrad, 28 Ekim 1913, alıntısı: Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan* (Münih, 1996), ss. 171-2.
145. Giesl'den Viyana'ya (DİB), Belgrad, 30 Mayıs 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9774, ss. 96-7.
146. Gellinek'ten Viyana'ya (DİB), a.g.e., bel. 9883, ss. 158-9.
147. Matscheko muhtırasının İngilizce nüshası için, bkz. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, ss. 443-8, s. 443.
148. Dış yardım ihtiyacı konusunda bkz. De Veer ve Thomson'dan (Hollanda'nın Arnavutluk Büyükelçisi) Hollanda Savaş Bakanlığı'na, NA, 2.05.03, bel. 652 Algemeine Correspondentie over Albanië, Ministerie van Buitenlandse Zaken.
149. Matscheko muhtırasından tüm alıntılar şu kaynaktan yapılmıştır: Bridge, *From Sadova to Sarajevo*. Muhtıra ve üslubundaki paranoya üzerine bkz. Williamson, *Austria-Hungary*, ss. 165-70; uzlaştırıcı genel çerçevesi üzerine: Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, ss. 334-5; muhtırada ortaya konulan amaçların (yani Romanya'nın katılmasının) bir krizi tetiklemeden gerçekleştirilemeyeceğine dair farklı bir görüş için bkz. Paul Schroeder, 'Romania and the Great Powers before 1914', *Revue Roumaine d'Histoire*, 14/1 (1975), ss. 39-53.
150. Bkz. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 236-7; Küçük Hötzendorf'un katılımı üzerine, bkz. Bruce W. Menning, 'Russian Military Intelligence, July 1914. What St Petersburg Perceived and Why It Mattered', yayımlanmamış daktilo yazısı. Bu raporu *Journal of Modern History*'de yayımlanmadan önce benimle paylaştığı ve Rus karar mekanizmalarında istihbaratın yeri üzerine düşüncelerini bana aktardığı için Profesör Menning'e

son derece müteşekkirim. Menning tarafından ele alınan Svechin'in anıları için bkz. Mikhail Svechin, *Zapiski starogo generala o bylom* (Nice, 1964), özellikle s. 99.

151. Williamson, *Austria-Hungary*, s. 146.
152. Sondhaus, *Architect of the Apocalypse*, s. 122.
153. Von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit*, cilt 3, s. 169; Karl Bardolff, *Soldat im alten Österreich* (Jena, 1938), s. 177; Kiszling, *Erzherzog Franz Ferdinand*, s. 196.
154. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, s. 71.
155. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, ss. 245-50; Sırp müzakerecilerin Pasiç'in müdahaleleri hakkındaki şikayetleri için bkz. Mihail İliç'ten Pasiç'e, Viyana, 9 Mart 1914; aynı kişiden aynı kişiye, Viyana, 10 Mart 1914, ve özellikle aynı kişiden aynı kişiye, 11 Mart 1914 (Burada İliç, Pasiç'e 'haklar' konusunda müzakereleri engellemekten vazgeçmesini istiyor), AS, MID-PO, 415, dosyalar 9-12, 14-24, 25-7; her iki tarafın da bir anlaşmaya varmaya hazır olduğu üzerine bkz. Hartwig'den Sazonov'a, Belgrad, 4 Mart 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 1, bel. 379, s. 375.

3. BÖLÜM

1. Antlaşmanın metni için bkz. The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Hukuk Fakültesi, başvuru için internet adresi: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/frrumil.asp.
2. Claude Digeon, *La Crise allemande dans la pensée française 1870-1914* (Paris, 1959), ss. 535-42.
3. Klaus Hildebrand, *Das vergangene Reich. Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945* (Stuttgart, 1995), s. 18.
4. Bu problemin sağlam bir analizi için bkz. Paul W. Schroeder, 'The Lost Intermediaries: The Impact of 1870 on the European System', *International History Review*, 6/1 (1984), ss. 1-27.
5. J. B. Eustis, 'The Franco-Russian Alliance', *The North American Review*, 165 (1897), ss. 111-18, s. 117.
6. Ulrich Lappenküper, *Die Mission Radowitz. Untersuchungen zur Russlandpolitik Otto von Bismarcks (1871-1875)* (Göttingen, 1990), s. 226.
7. Alıntı, özel olarak Balkanlar için yazılmış fakat şansölyenin politikalarının birçok ana temasını yansıtan, ünlü 15 Haziran 1877 Bad Kissingen Muhtırası'ndan yapılmıştır; metni: *GP*, cilt 2, ss. 153-4.
8. Otto von Bismarck, Otto von Bismarck'ın Alman Parlamentosu'ndaki 5 Aralık 1876 konuşması, Horst Kohl (ed.), *Politische Reden Bismarcks. Historisch-kritische Gesamtausgabe* (14 cilt, Stuttgart, 1892-1905), cilt. 6, s. 461.

9. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 50-51; ayrıca bkz. Hermann Oncken, *Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges* (2 cilt, Leipzig, 1933), cilt. 1, s. 215.
10. Bulgar krizinin iyi bir özeti için bkz. J. M. Roberts, *Europe, 1880-1945* (3. baskı, Harlow, 2001), ss. 75-8.
11. Herbert von Bismarck'tan kardeşi Wilhelm'e, 11 Kasım 1887, Walter Bussmann (ed.), *Staatssekretär Graf Herbert von Bismarck: aus seiner politischen Privatkorrespondenz* (Göttingen, 1964), ss. 457-8.
12. Bismarck *fronde* üzerine bkz. J. A. Nicholls, *Germany After Bismarck* (Cambridge, MA, 1958), ss. 101-3, 132-4; Katherine Lerman, *Bismarck. Profiles in Power* (Harlow, 2004), ss. 244-8; Konrad Canis, *Bismarcks Aussenpolitik 1870 bis 1890: Aufstieg und Gefährdung* (Paderborn, 2004), ss. 381-3; Ernst Engelberg, *Bismarck. Das Reich in der Mitte Europas* (Münih, 1993), ss. 309-13; Otto Pflanze, *Bismarck and the Development of Germany* (3 cilt., Princeton, 1990), cilt 3, *The Period of Fortification* 1880-1898, ss. 313-16.
13. William L. Langer, 'The Franco-Russian Alliance (1890-1894)', *The Slavonic Review*, 3/9 (1925), ss. 554-75, ss. 554-5.
14. Yenilenmemenin St Petersburg'a etkisi üzerine bkz. Peter Jakobs, *Das Werden des französsch-russischen Zweibundes, 1890-1894* (Wiesbaden, 1968), ss. 56-8; George F. Kennan, *The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Prussian Relations, 1875-1890* (Princeton, 1979), s. 398.
15. *Morning Post* (1 Temmuz 1891) ve *Standard* (4 Temmuz 1891), alıntı: Patricia A. Weitsman, *Dangerous Alliances, Proponents of Peace, Weapons of War* (Stanford, 2004), s. 109.
16. Antoine Laboulaye'den Alexandre Ribot'ya, 22 Haziran 1890, alıntı: a.g.e., s. 105.
17. Giers'den Mohrenheim'e, 19-21 Ağustos 1891, alıntı: a.g.e., ss. 105-6.
18. George F. Kennan, *The Fateful Alliance. France, Russia and the Coming of the First World War* (Manchester, 1984), ss. 153-4.
19. Francis R. Bridge ve Roger Bullen, *The Great Powers and the European States System 1815-1914* (Harlow, 1980), s. 259; (Rusya'nın gözünden) yeni ittifakın İngiliz aleyhtarı yönelimi üzerine ayrıca bkz. Jakobs, *Das Werden des französisch-russischen Zweibundes*, ss. 73-8.
20. Kennan, *Fateful Alliance*, birçok yerinde.
21. Weitsman, *Dangerous Alliances*, s. 117.
22. İttifak ve halk kültürü üzerine bkz. I. S. Rybachenok, *Rossiia i Frantsiia: soiuz interesov i soiuz serdets, 1891-1897: russko-frantsuzskyi soiuz v diplomatiches-*

kikh dokumentakh, fotografiakh, risunkakh, karikaturakh, stikhakh, tostakh i meniu (Moskova, 2004).

23. Thomas M. Iiams, *Dreyfus, Diplomatists and the Dual Alliance: Gabriel Hanotaux at the Quai d'Orsay, 1894-1898* (Cenevre, 1962), ss. 27-8.
24. 9 Ekim 1895'te kaydedilmiş, Lamzdorf ve Lobanov-Rostovsky arasındaki konuşma, V. N. Lamzdorf, *Dnevnik: 1894-1896*, ed. V. I. Bovykin ve I. A. Diakonova (Moskova, 1991), ss. 264-6; D. C. B. Lieven, *Nicholas II. Emperor of All the Russias* (Londra, 1993), s. 93.
25. Hanotaux'nun, kaybolan prestijin geri kazanılmasında sömürgelerin önemine dair görüşleri üzerine bkz. Peter Grupp, *Theorie des Kolonialimperialismus und Methoden der imperialistischen Aussenpolitik bei Gabriel Hanotaux* (Bern ve Frankfurt, 1962), özellikle ss. 78-84, 122-7, 142-5; ayrıca bkz. Alf Heggoy, *The African Policies of Gabriel Hanotaux, 1894-1898* (Atina, GA, 1972), özellikle ss. 10-11; Christopher Andrew ve A. S. Kanya-Forstner, 'Gabriel Hanotaux, the Colonial Party and the Fashoda Strategy', E. F. Penrose (ed.), *European Imperialism and the Partition of Africa* (Londra, 1975), ss. 55-104.
26. Alıntı: Christopher Andrew, *Théophile Delcassé and the Making of the Entente Cordiale. A Reappraisal of French Foreign Policy 1898-1905* (Londra, 1968), s. 19; M. B. Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War, 1898-1914* (Oxford, 1993), s. 95.
27. G. N. Sanderson, *England, Europe and the Upper Nile, 1882-1889* (Edinburgh, 1965), ss. 140-61.
28. Hayne, *French Foreign Office*, s. 97.
29. Andrew, *Delcassé*, s. 168.
30. a.g.e., s. 171.
31. Jules Clarétie, 'Vingt-huit ans à la Comédie-Française – Journal', 8 Mart 1900, *Revue des deux mondes* (November 1949/6), ss. 122-40, ss. 129.
32. a.g.e., s. 129; Andrew, Delcassé, ss. 307-8; Hayne, *French Foreign Office*, s. 113.
33. Andrew, Delcassé, s. 172; 1890'ların sonlarındaki İngiliz-Alman uzlaşma belirtilerine Fransız tepkisi üzerine, ayrıca bkz. P. J. V. Rolo, *Entente Cordiale. The Origins and Negotiation of the Anglo-French Agreements of 8 April 1904* (Londra, 1969), s. 73.
34. Rolo, *Entente Cordiale*, s. 106.
35. Maurice Paléologue, *Un grand tournant de la politique mondiale (1904- 1906)* (Paris, 1914), s. 196.
36. Hayne, *French Foreign Office*, s. 55.

37. Disraeli'nin Avam Kamarası'ndaki konuşmasına internetten erişilebilir: Hansard 1803-2005, http://hansard.millbanksystems.com/commons/1871/feb/09/address-to-her-majesty-on-her-most.
38. Başyazı, *The Times*, 15 Şubat 1871, s. 9, sütun C.
39. 'The Eastern Question: The Russian Repudiation of the Treaty of 1856, A New Sebastopol Wanted . . .' *New York Times*, 1 Ocak 1871, s. 1.
40. Disraeli'nin Avam Kamarası'ndaki konuşmasına internetten erişilebilir: Hansard 1803-2005, http://hansard.millbanksystems.com/commons/1871/feb/09/address-to-her-majesty-on-her-most.
41. Keith Neilson, *Britain and the Last Tsar. British Policy and Russia 1894- 1917* (Oxford, 1995), s. xiii.
42. Çin Sorunu'nun tam bir analizi için bkz. Thomas Otte, *The China Question. Great Power Rivalry and British Isolation, 1894-1905* (Oxford, 2007).
43. Payson J. Treat, 'The Cause of the Sino-Japanese War, 1894', *The Pacific Historical Review*, 8 (1939), ss. 149-57; Stewart Lone, *Japan's First Modern War. Army and Society in the Conflict with China, 1894-95* (Londra, 1994), s. 24.
44. Keith Neilson, 'Britain, Russia and the Sino-Japanese War', Keith Neilson, John Berryman ve Ian Nish, *The Sino-Japanese War of 1894-5 in its International Dimension* (Londra, [1994]), ss. 1-22.
45. Rolo, *Entente Cordiale*, ss. 64, 108.
46. D. Gillard, *The Struggle for Asia, 1828-1914. A Study in British and Russian Imperialism* (Londra, 1977), ss. 153-66.
47. Godley'den (Hindistan Bürosu daimi müsteşarı) Curzon'a, 10 Kasım 1899, alıntı: Neilson, *Britain and the Last Tsar*, s. 122.
48. Intelligence Department, War Office, 'Military Needs of the Empire in a War with France and Russia', 12 Ağustos 1901, alıntı: a.g.e., s. 123.
49. Alıtı: a.g.e., ss. 16-17.
50. Alıntı: Otte, *China Question*, s. 71.
51. Pekin'deki İngilliz Askerî Ataşesi'nden Kimberley'ye gönderilen bir mektupta geçiyor, a.g.e., s. 71.
52. İngilizler'in Hindiçin'den yapılan Fransız tacizlerine karşılık vermesi ve antant politikası bağlantısı üzerine bkz. J.D. Hargreaves, 'Entente Manquée: Anglo-French Relations, 1895-1896', *Historical Journal*, 11 (1953-5), ss. 65-92; Otte, *China Question*, s. 330.
53. Neilson, *Britain and the Last Tsar*, s. xiv; Rolo, *Entente Cordiale*, s. 273; Delcassé hakkında, Keith M. Wilson, *The Policy of the Entente. Essays on the Determinants of British Foreign Policy, 1904-1914* (Cambridge, 1985), s. 71.
54. Alıntı: Wilson, *Policy of the Entente*, s. 71.

55. Alıntı: Neilson, *Britain and the Last Tsar*, s. 22.
56. a.g.e., ss. 124-5.
57. Hindistan cephesi yakınlarında hummalı Rus askerî hareketliliği üzerine bkz. İngiliz askerî ataşesi H. D. Napier'ın gizli raporu, St Petersburg, 9 Kasım 1904, Charles Hardinge'in Lansdowne'a 10 Kasım 1904 tarihli mektubuyla birlikte, Hardinge Papers, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, cilt 46.
58. 'Demands for Reinforcements by the Government of India', 20 Şubat 1905, alıntı: Neilson, *Britain and the Last Tsar*, s. 131.
59. Stanley Wolpert, *Morley and India, 1906-1910* (Berkeley, 1967), s. 80.
60. Neilson, *Britain and the Last Tsar*, ss. 134-5; Wilson, *Policy of the Entente*, s. 7.
61. Grey'den Spring Rice'a, Londra, 22 Aralık 1905, alıntı: Neilson, *Britain and the Last Tsar*, s. 12.
62. Otto, *China Question*, ss. 71, 90, 333.
63. Almanların Angra Pequeña'yı ele geçirme girişimi hakkında bkz. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 87-8; ayrıca Canis, *Bismarcks Aussenpolitik*, ss. 209-17.
64. Salisbury hükümetinin, Başkan Cleveland'ın Venezuela'daki İngiliz saldırılarına karşı 20 Temmuz 1895 tarihli protesto notasını 'dört aylık mağrur sessizlik'le karşılaması ve müteakip ABD yazışmalarına İngiliz hükümetinin küçümseyen yanıtı üzerine bkz. Bradford Perkins, *The Great Rapprochement: England and the United States 1895-1914* (Londra, 1969), ss. 13-16; ayrıca H. C.Allen, *Great Britain and the United States: A History of Anglo-American Relations (1783-1952)* (Londra, 1954), ss. 532-41.
65. Bismarck'ın Kont Hatzfeldt'ten aldığı bir mektup üzerine yorumu, 24 Mayıs 1884, *GP*, cilt 4, s. 58.
66. Bülow to Eulenburg, 2 Mart 1890, alıntı: Peter Winzen, *Bülow's Weltmachtkonzept. Untersuchungen zur Frühphase seiner Aussenpolitik 1897-1901* (Boppard anı Rhein, 1977), s. 50.
67. Konrad Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Aussenpolitik, 1890 bis 1902* (Berlin, 1997), ss. 93-4.
68. a.g.e., s. 124.
69. Rolo, *Entente Cordiale*, s. 116.
70. Gordon Martel, *Imperial Diplomacy: Rosebery and the Failure of Foreign Policy* (Londra, 1986), s. 187.
71. Almanların antlaşmaya itirazları üzerine bkz. Jacques Willequet, *Le Congo Belge et la Weltpolitik (1894-1914)* (Brüksel, 1962), ss. 14-21; Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik*, ss. 134-5; karş. A. J. P. Taylor, 'Prelude to Fashoda: The

Question of the Upper Nile, 1894-5', *English Historical Review*, 65 (1950), ss. 52-80.

72. Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik*, ss. 142-3.
73. Kruger telgrafının tam metni: *GP*, cilt 11, bel. 2610, ss. 31-2.
74. Transvaal krizinin gidişatı ve sonuçları üzerine bkz. Harald Rosenbach, *Das deutsche Reich, Grossbritannien und der Transvaal (1896-1902). Anfänge deutsch-britischer Entfremdung* (Göttingen, 1993).
75. Friedrich Kiessling, *Gegen den grossen Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911-1914* (Münih, 2002), s. 137.
76. P. Winzen, 'Zur Genesis von Weltmachtkonzept und Weltpolitik', in J. C. G. Röhl (ed.), *Der Ort Kaiser Wilhelms in der deutschen Geschichte* (Münih, 1991), ss. 189-222; ss. 192-3.
77. Jan Rüger, *The Great Naval Game. Britain and Germany in the Age of Empire* (Cambridge, 2007).
78. Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage, 1871-1914* (Münih, 1984), s. 76; Christopher Clark, *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power* (Londra, 2008), s. 184.
79. Jonathan Steinberg, *Yesterday's Deterrent; Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet* (Londra, [1965]), ss. 71, 101-2, 109; Ivo Nikolai Lambi, *The Navy and German Power Politics, 1862-1914* (Boston, 1984), ss. 68-86.
80. Steinberg, *Yesterday's Deterrent*, s. 201; ayrıca bkz. ss. 125-48.
81. Alıntı: Rosenbach, *Transvaal*, s. 70.
82. Bu muhtıranın metni için bkz. Steinberg, *Yesterday's Deterrent*, ss. 209-21. Ayrıca bkz. Volker R. Berghahn ve Wilhelm Deist (eds.), *Rüstung im Zeichen der wilhelminischen Weltpolitik* (Düsseldorf, 1988), özellikle belgeler II/11, II/12 ve VII/1.
83. Bkz. James Ainsworth, 'Naval Strategic Thought in Britain and Germany 1890-1914', doktora tezi, Cambridge Üniversitesi, 2011; İngilizlerin 1900 civarında Fransız donanma gücünden ısrarla korkmaları ve buna kıyasla Alman tehdidine daha az öncelik vermeleri üzerine bkz. Andreas Rose, *Zwischen Empire und Kontinent. Britische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg* (Münih, 2011), ss. 209-11.
84. Çok defa Alman donanma gücü korkusunun İngiliz stratejisini değiştirmesinin önde gelen tanığı olarak gösterilen Lord Selborne bile, Rus ve Fransız filolarından Almanlardan korktuğu kadar korkuyordu, bkz. Dominik Geppert ve Andreas Rose, 'Machtpolitik und Flottenbau vor 1914. Zur Neuinterpretation britischer Aussenpolitik im Zeitalter des Hochimperialismus',

Historische Zeitschrift, 293 (2011), ss. 401-37, s. 409; Rose, *Zwischen Empire und Kontinent*, ss. 223-6.

85. İngiliz-Alman donanma rekabeti üzerine literatür bir süredir değişkenlik gösteriyor. Eski görüşün benimsendiği eser şu: Arthur J. Marder, *From the Dread-nought to Scapa Flow. The Royal Navy in the Fischer Era*, 1904-1919 (5 cilt., Oxford, 1961-70), Alman tehdidinin İngiliz Donanma düşüncesine hâkim olduğu ve onu dönüştürdüğü konusu birçok yeni araştırma tarafından irdelenmiştir; örneğin bkz. Jon T. Sumida, 'Sir John Fischer and the Dreadnought. The Sources of Naval Mythology', *The Journal of Military History*, 59 (1995), ss. 619-38; Charles H. Fairbanks Jr, 'The Origins of the Dreadnought Revolution. A Historiographical Essay', *International History Review*, 13 (1991), ss. 246-72; Nicholas A. Lambert, 'Admiral Sir John Fischer and the Concept of Flotilla Defence, 1904-1909', *The Journal of Military History*, 59 (1995), ss. 639-60. Bugün, bu gelenekle ilgili farklı bakış açısıyla en önemli araştırma şudur: Rose, *Zwischen Empire und Kontinent*.
86. Alıntı: Niall Ferguson, *Pity of War* (Londra, 1998), s. 71.
87. Hardinge, Wilson ve Grey, alıntı: Wilson, *Policy of the Entente*, s. 106.
88. Rose, *Zwischen Empire und Kontinent*, ss. 202-17 ve 404-24; Tirpitz's silahlanma yarışını reddetmesi üzerine bkz. Hew Strachan, *The First World War* (Oxford, 2001), s. 33.
89. Hans Delbrück, Preussische Jahrbücher, 87 (1897), s. 402, alıntı: Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik*, s. 225.
90. Bernhard von Bülow, 6 Aralık 1897'de Reichstag konuşması, Johannes Penzler (ed.), *Fürst Bülows nebst urkundlichen Beiträgen zu seiner Politik. Mit Erlaubnis des Reichskanzlers gesammelt und herausgegeben* (2 cilt., Berlin, 1907), cilt. 1, 1897-1903, s. 6.
91. Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik*, ss. 255-6.
92. Waldersee, günlük notu, 13 Temmuz 1900, Heinrich Otto Meisner, *Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee* (3 cilt., Stuttgart, 1922-3), cilt 2, s. 449.
93. George C. Herring, *From Colony to Superpower: US Foreign Relations since 1776* (New York, 2009), s. 307; Ferguson, *Pity of War*, ss. 54-5.
94. Alıntı: Paul Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism*, 1860-1914 (Londra, 1980), ss. 365, 236.
95. Yurt içi amaçlar için tasarlanmış bir 'toplumsal emperyalist' araç olarak *Weltpolitik* üzerine öncelikle bkz. Hans-Ulrich Wehler'in klasiği, *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918* (Göttingen, 1973), s. 178; Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* (5 cilt., Münih, 1987-2008), cilt. 3, s. 1139; benzer bir görüş:

Wolfgang M. Mommsen, *Grossmachtstellung und Weltpolitik. Die Aussenpolitik des Deutschen Reiches, 1870 bis 1914* (Frankfurt am Main, 1993), ss. 139-40; yurtiçi kriz yönetimi vasıtası olarak donanma üzerine bkz. Volker Berghahn, *Der Tirpitz-Plan. Genesis und Verfall einer innenpolitischen Krisenstrategie unter Wilhelm II.* (Düsseldorf, 1971), ss. 11-20, 592-604 ve her yerde.

96. II. Wilhelm'den Bülow'a, Syracuse, 19 Nisan 1904, *GP*, cilt. 20/1, bel. 6378, ss. 22-3.
97. II. Wilhelm'den Çar II. Nikolay'a, 11 Şubat 1904, W. Goetz (ed.), *Briefe Kaiser Wilhelms II. an den Zaren, 1894-1914* (Berlin, 1920), ss. 337-8.
98. II. Wilhelm'den II. Nikolay'a, 6 Haziran, 19 Ağustos 1904, a.g.e., pp. 340-41.
99. Delcassé'den Barrère'ye, 28 Şubat 1900, alıntı: Andrew, *Delcassé*, s. 151.
100. Abel Combarieu, *Sept ans à l'Élysée avec le président Émile Loubet: de l'affaire Dreyfus à la conférence d'Algésiras, 1899-1906* (Paris, 1932), ss. 183-4.
101. Alıntı: Andrew, *Delcassé*, s. 271; Samuel R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904-1914* (Cambridge, MA, 1969), s. 14; J. C. G. Röhl, *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund, 1900-1941* (Münih, 2008), s. 372.
102. Metternich'den (Almanya'nın Londra Büyükelçisi) Almanya Dışişleri Bakanlığı'na, Londra, 4 Haziran 1904, *GP*, cilt 20/1, bel. 6384, ss. 29-30.
103. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 222-3; Williamson, *Grand Strategy*, ss. 31-2.
104. 'The German Emperor at Tangier', *The Times*, 1 Nisan 1905, s. 5, sü. A.
105. 'The Morocco Question', *The Times*, 8 Ocak 1906, s. 9, sü. A.
106. Katherine Lerman, *The Chancellor as Courtier: Bernhard von Bülow and the Governance of Germany, 1900-1909* (Cambridge, 1990), ss. 147-8; Üçlü İttifak'ın 'gereksizliği' üzerine bkz. Prens Max von Lichnowsky, *My Mission to London*, 1912-1914 (Londra, 1929), s. 3.
107. Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 280.
108. Hardinge'den Nicolson'a, Londra, 26 Mart 1909, alıntı: Zara S. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914* (Cambridge, 1969), s. 95.
109. Marina Soroka, *Britain, Russia and the Road to the First World War. The Fateful Embassy of Count Aleksandr Benckendorff (1903-16)* (Londra, 2011), s. 146; Rogers Platt Churchill, *The Anglo-Russian Convention of 1907* (Cedar Rapids, 1939), s. 340; David MacLaren McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia, 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), s. 110.
110. Avrupa diplomasisine çevreden gelen baskıları adilce ele alan bir aktarım için bkz. Thomas Otte, *China Question*, Otte, *The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865-1914* (Cambridge, 2011); Nils Peters-

son, *Imperialismus und Modernisierung. Siam, China und die europäischen Mächte, 1895-1914* (Münih, 2000); Alman güçlerinin kendi tecritlerine uluslararası alandaki kötü davranışlarıyla bizzat 'yol açtıklarına' dair teorik ve pratik gerekçeler üzerindeki 'görüş birliği' konusunda güçlü bir eleştiri için bkz. Paul W. Schroeder, 'Embedded Counterfactuals and World War I as an Unavoidable War': http://ir.emu.edu.tr/staff/ekaymak/courses/IR515/Articles/Schroeder%20on%20counterfactuals.pdf; ss. 28-9 ve bütününde.

111. Fiona K. Tomaszewski, *A Great Russia. Russia and the Triple Entente* (Westport, 2002), s. 68.
112. Lansdowne'dan Bertie'ye, Londra, 22 Nisan 1905, *BD*, cilt 3, bel. 90, ss. 72-3.
113. İngiltere Paris Büyükelçiliği diplomatik belgeleri, Paris, 24 Nisan 1905, *DDF*, seri 2, cilt. 6, bel. 347, ss. 414-15; Delcassé'nin Batı Fas limanındaki Alman tasarılarını bilmemesiyle ilgili olarak bkz. aynı yer, 5 numaralı not.
114. Delcassé ve Paléologue arasındaki 26 Nisan tarihli konuşma, aktarıldığı yer: Maurice Paléologue, *The Turning Point. Three Critical Years 1904-1906*, ç. F. Appleby Holt (Londra, 1935), s. 233.
115. Andrew, *Delcassé*, ss. 283-5; Fisher'in 'Alman karşıtlığı' üzerine: Strachan, *First World War*, s. 18.
116. Steiner, *Foreign Office*, ss. 100, 102.
117. Örneğin bkz. Cartwright'tan Grey'e çeşitli mektuplara Grey, Crowe ve VII. Edward tarafından eklenen notlar, 12 Ocak 1907, 23 Nisan 1907, 7 Ağustos 1907, 8 Ocak 1908, *BD*, cilt 6, bel. 2, 16, 23 ve Cartwright'ın Münih'ten 8 Ocak 1908'de gönderdiklerine eklenen notlar, ss. 11, 32, 42, 108. Sidney B. Fay, Cartwright mektuplarına Londra'nın tepkisini, Gooch ve Temperley'nin *American Historical Review*'daki İngiliz Belgeleri (*BD*) incelemesinde ele alıyor, 36 (1930), ss. 151-5.
118. Bertie'den Grey'e mektuplara G. S. Spicer'ın eklediği notlar, Paris, 12 Eylül 1907, *BD*, cilt 6, bel. 35, ss. 55-8, s. 56.
119. Edward Grey, *Twenty-Five Years*, 1892-1916 (2 cilt., Londra, 1925), cilt 1, s. 33.
120. Eyre Crowe, Memorandum on the Present State of British Relations with France and Germany, 1 Ocak 1907, *BD*, cilt 3, 445 numaralı belgenin eki, ss. 397-420, s. 406.
121. Grey, *Twenty-Five Years*, cilt 2, s. 29; J. A. S. Grenville, *Lord Salisbury and Foreign Policy. The Close of the Nineteenth Century* (Londra, 1970), s. 213.
122. Goschen'in Grey'e mektubuna, Hardinge'in 10 Kasım 1909 tarihli eki, Berlin, 4 Kasım 1909, *BD*, cilt. 6, bel. 204, ss. 304-12, s. 311; bu ve diğer söylemlerin anlamlı ve inandırıcı olarak yeniden derlenmiş bir tartışması için bkz. Keith

M. Wilson, *The Policy of the Entente. Essays on the Determinants of British Foreign Policy, 1904-1914* (Cambridge, 1985), s. 100.

123. Eyre Crowe, Memorandum on the Present State of British Relations with France and Germany, 1 Ocak 1907, *BD*, cilt 3, 445 numaralı belgenin ilavesi, ss. 397-420, s. 406. Dışişleri Bakanlığı zirvesinde Alman karşıtı birliğin güçlendirilmesi üzerine bkz. Jürgen Angelow, *Der Weg in die Urkatastrophe. Der Zerfall des alten Europas 1900-1914* (Berlin, 2010), ss. 51-2.
124. Bu rakamlar şuradan alınmıştır: Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* (5 cilt, Münih, 2008), cilt 3, *Von der 'deutschen Doppelrevolution' bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges, 1849-1914*, ss. 610-12.
125. Clive Trebilcock, *The Industrialisation of the Continental Powers 1780-1914* (Londra, 1981), s. 22.
126. Keith Neilson, 'Quot homines, tot sententiae: Bertie, Hardinge, Nicolson and British Policy, 1906-1916', yayımlanmamış el yazması; yayımlanmadan önce bu metni görmeme izin verdiği için Profesör Neilson'a son derece müteşekkirim.
127. Hardinge'den Bertie'ye özel mektup, 14 Şubat 1904, Bertie Papers, TNA, FO 800/176; Hardinge'den Bertie'ye, özel mektup, 11 Mayıs 1904, Bertie Papers, a.g.e., FO 800/183, ikisi de şurada alıntılanıyor: Neilson, 'Quot homines, tot sententiae'.
128. Keith Neilson, '"My Beloved Russians": Sir Arthur Nicolson and Russia, 1906-1916', *International History Review*, 9/4 (1987), ss. 521-54, ss. 524-5.
129. Wilson'ın *Policy of the Entente* kitabının altıncı bölümünün başlığı 'The Invention of Germany', ss. 100-120.
130. Boer Savaşı sonrası İngilizlerin savunma kapasitesi endişeleri üzerine bkz. Aaron L. Friedberg, *The Weary Titan. Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905* (Princeton, 1988), ss. 232-4 ve birçok yerinde; David Reynolds, *Britannia Overruled. British Policy and World Power in the Twentieth Century* (2. baskı, Harlow, 2000), ss. 63-7.
131. ABD dış politikasının bu özelliği üzerine bkz. John A. Thompson, 'The Exaggeration of American Vulnerability: The Anatomy of a Tradition', *Diplomatic History*, 16/1 (1992), ss. 23-43.
132. Bu türden hayal kurma örnekleri için, bkz. A. Dekhnewallah (mahlas), *The Great Russian Invasion of India. A Sequel to the Afghanistan Campaign of 1879-9* (Londra, 1879); William Le Queux, *The Great War in England in 1897* (Londra, 1894) (İngiltere'nin, İmparatorluk Almanyası'nın kahramanca müdahalesiyle bir Fransız-Rus işgalinden kurtarılmasını öngörüyor); mükemmel bir genel bakış için bkz. I. F. Clarke, *Voices Prophesying War, 1763-1984* (Lonra, 1970).
133. Günlük notu, 29 Kasım 1906, alıntı: Paléologue, *The Turning Point*, s. 328.

134. David M. McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), ss. 103-11.
135. E. W. Edwards, 'The Franco-German Agreement on Morocco, 1909', *English Historical Review*, 78 (1963), ss. 483-513, s. 413; İngiltere ve Rusya'nın düşmanca cevabı üzerine bkz. Paul Cambon'dan Jules Cambon'a, 9 Aralık 1911, Paul Cambon, *Correspondance 1870-1924* (3 cilt., Paris, 1940-46), cilt 2, ss. 354-5; Jean-Claude Allain, *Agadir, 1911. Une Crise impérialiste en Europe pour la conquête du Maroc* (Paris, 1976), ss. 232-46.
136. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 256-7; Uwe Liszkowski, *Zwischen Liberalismus und Imperialismus. Die zaristische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg im Urteil Miljukovs und der Kadettenpartei, 1905-1914* (Stuttgart, 1974), ss. 70, 156; bu dönem zarfında genel caydırıcılık eğilimleri üzerine bkz. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, birçok yerinde.

4. BÖLÜM

1. Johannes Paulmann, *Pomp und Politik: Monarchenbegegnungen in Europa zwischen Ancien Régime und Erstem Weltkrieg* (Paderborn, 2000), ss. 338-40.
2. Kayzer'in sıradan Almanların dış ilişkileri kavrayacağı bir dil oluşturma kapasitesi üzerine bkz. Michael A. Obst, *'Einer nur ist Herr im Reiche'. Wilhelm II als politischer Redner* (Paderborn, 2010), ss. 406-7.
3. Christopher Hibbert, *Edward VII. A Portrait* (Londra, 1976), s. 282.
4. Virginia Cowles, *Edward VII and His Circle* (Londra, [1956]), s. 110.
5. Zara S. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914* (Cambridge, 1969), ss. 69-71.
6. Robert ve Isabelle Tombs, *That Sweet Enemy. The French and British from the Sun King to the Present* (Londra, 2006), s. 438; Hibbert, *Edward VII*, ss. 259 (alıntı), 258; Roderick McLean, *Royalty and Diplomacy in Europe, 1890-1914* (Cambridge, 2001), ss. 147-8.
7. Alıntı: Hibbert, *Edward VII*, ss. 261-2.
8. Harold Nicolson, *King George the Fifth* (Londra, 1952), s. 175.
9. Kenneth Rose, *George V* (Londra, 1983), s. 166.
10. Nicolson, *King George the Fifth*, s. 175.
11. Alıntı: Miranda Carter, *The Three Emperors. Three Cousins, Three Empires and the Road to World War One* (Londra, 2009), s. 82.
12. D. C. B. Lieven, *Nicholas II. Emperor of All the Russias* (Londra, 1993), s. 117.
13. Alıntı: David M. McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), s. 31.
14. Lieven, *Nicholas II*, s. 97.

15. McDonald, *United Government*, ss. 38-57.
16. Lieven, *Nicholas II*, s. 100.
17. McDonald, *United Government*, s. 106.
18. a.g.e., ss. 168-98.
19. J. C. G. Röhl, *Germany Without Bismarck. The Crisis of Government in the Second Reich, 1890-1900* (Londra, 1967); Röhl, 'The "kingship mechanism" in the Kaiserreich', Röhl, *The Kaiser and His Court. Wilhelm II and the Government of Germany*, ç. T. F. Cole (Cambridge, 1994), ss. 107-30; Hans-Ulrich Wehler, *Das deutsche Kaiserreich, 1871-1918* (Göttingen, 1973), ss. 60-69; Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* (5 cilt Münih, 1995), cilt 3, ss. 1016-20.
20. L. Cecil, 'Der diplomatische Dienst im kaiserlichen Deutschland', K. Schwabe (ed.), *Das diplomatische Korps, 1871-1945* (Boppard am Rhein, 1985), ss. 15-39, s. 39.
21. Alıntı: J. C. G. Röhl, 'Kaiser Wilhelm II: A Suitable Case for Treatment?', Röhl, *The Kaiser and His Court. Wilhelm II and the Government of Germany* (Cambridge, 1994), pp. 2-27, s. 12.
22. J. C. G. Röhl, 'The Splendour and Impotence of the German Diplomatic Service', Röhl, *The Kaiser and His Court*, ss. 150-61, s. 159; F.-C. Stahl, 'Preussische Armee und Reichsheer, 1871-1914', O. Hauser, *Zur Problematik Preussen und das Reich* (Köln ve Viyana, 1984), ss. 181- 245, s. 202; Johannes Paulmann, '"Dearest Nicky . . ." Monarchical Relations between Prussia, the German Empire and Russia during the Nineteenth Century', R. Bartlet ve K. Schönwalder (ed.), *The German Lands and Eastern Europe. Essays on the History of Their Social, Cultural and Political Relations* (Londra, 1999), ss. 157-81.
23. En yetkin eleştirel aktarım şudur: J. C. G. Röhl, *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund 1900-1941* (Münih, 2008), s. 26.
24. O'Brien'dan Elihu Root'a, Berlin, 7 Nisan 1906, alıntı: Alfred Vagts, *Deutschland und die vereinigten Staaten in der Weltpolitik* (2 cilt, New York, 1935), s. 1878, alıntı: Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, s. 488.
25. Ragnhild Fiebig-von Hase, 'Die Rolle Kaiser Wilhelms II. in den deutsch-amerikanischen Beziehungen, 1890-1914', in John C. G. Röhl (ed.), *Wilhelm II.* (Münih, 1991), ss. 223-57, s. 251; Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, s. 653.
26. Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, ss. 253, 125, 109, 269.
27. Bkz. Holstein'dan Eulenburg'a, Berlin, 20 Ekim 1891, Röhl (ed.), *Philipp Eulenburgs Politische Korrespondenz* (3 cilt, Boppard am Rhein, 1976-83), cilt 1, s. 716.

28. Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, ss. 82, 90.
29. Harald Rosenbach, *Das deutsche Reich, Grossbritannien und der Transvaal (1896-1902). Anfänge deutsch-britischer Entfremdung* (Göttingen, 1993), ss. 58-61; Kayzer'in Uzakdoğu politikasında benzer karışıklıklar için bkz. Gordon Craig, *Germany 1866-1945* (Oxford, 1981), s. 244.
30. Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, s. 375; Holger Afflerbach, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (Münih, 1994), ss. 58-9.
31. Bu bölüm şurada irdelenmiştir: Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, s. 348.
32. K. Hildebrand, *Das vergangene Reich. Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945* (Stuttgart, 1995), ss. 155-6; Rainer Lahme, *Deutsche Aussenpolitik 1890-1894. Von der Gleichgewichtspolitik Bismarcks zur Allianzstrategie Caprivis* (Göttingen, 1994), s. 18; N. Rich, M. H. Fisher ve W. Frauendienst (ed.), *Die geheimen Papiere Friedrich von Holsteins* (4 cilt., Göttingen, Berlin, Frankfurt, 1957), cilt. 1, s. 130.
33. Wilhelm'den Bülow'a, 11 Ağustos 1905, in *GP*, cilt 19/2, ss. 496-8; ayrıca bkz. Katherine Lerman, *The Chancellor as Courtier Bernhard von Bülow and the Governance of Germany, 1900-1909* (Cambridge, 1990), ss. 129-30; Christopher Clark, *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power* (Londra, 2008), ss. 99-100.
34. Röhl, *Der Weg in den Abgrund*, s. 543.
35. a.g.e., ss. 366, 473; Holstein, tarih atılmamış not, Rich, Fischer ve Frauendienst (ed.), *Geheime Papiere*, cilt. 4, s. 366.
36. Jules Cambon'dan Maurice Paléologue'a, Berlin, 10 Mayıs 1912, AMAE PA-AP, 43 Jules Cambon 56, dosya 204.
37. Jean-Paul Bled, *Franz Joseph*, ç. Theresa Bridgeman (Londra 1994), ss. 200-203.
38. R. J. B. Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War* (Cambridge, 1979), ss. 14-17.
39. Fortunato Minniti, 'Gli Stati Maggiori e la politica estera italiana', in R. J. B. Bosworth ve Sergio Romano (ed.), *La Politica estera italiana (1860- 1985)* (Bolonya, 1991), ss. 91-120, s. 120; Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers*, s. 219.
40. Lieven, *II. Nikolay*, s. 105.
41. Örneğin çocukları, dost elçilerin çocuklarıyla oynuyordu, bkz. Helen İzvolski, 'The Fateful Years: 1906-1911', *Russian Review*, 28/2 (1969), ss. 191-206.
42. David MacLaren McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia, 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), ss. 84-5, 94-6.
43. Edward Grey, *Memorandum*, 15 Mart 1907; Grey'den Nicolson'a, Londra, 19 Mart 1907, TNA FO 418/38, dosyalar 79, 90-91.

44. Paul Miliukov, *Political Memoirs 1905-1917*, ç. Carl Goldberg (Ann Arbor, 1967), s. 184.
45. McDonald, *United Government*, ss. 153, 157-8; Andrew Rossos, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan Rivalries and Russian Foreign Policy 1908-1914* (Toronto, 1981), s. 11; Ronald Bobroff, *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* (Londra, 2006), ss. 13-15.
46. Potsdam Anlaşması'nın evveliyatı üzerine bkz. I. I. Astaf'ev, *Russkogermanskie diplomaticheskie otnosheniia, 1905-1911 g.g.* ([Moskova], 1972).
47. Hartwig için bkz. Rossos, *Russia and the Balkans*, ss. 50-51; 1911, Harkov diplomasisi üzerine, bkz. Bobroff, *Roads to Glory*, ss. 23-6.
48. McDonald, *United Government*, s. 166.
49. Alıntı: Lieven, *Nicholas II*, s. 82.
50. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 9; Uwe Liszkowski, *Zwischen Liberalismus und Imperialismus. Die zaristische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg im Urteil Miljukovs und der Kadettenpartei 1905-1914* (Stuttgart, 1974), ss. 173-4.
51. Rus politikasının bu özelliği üzerine, bkz. Dietrich Geyer, *Russian Imperialism. The Interaction of Domestic and Foreign Policy 1860-1914*, ç. Bruce Little (Leamington Spa, 1987), ss. 293-317 ve birçok yerde.
52. M. B. Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War, 1898-1914* (Oxford, 1993), s. 34.
53. a.g.e., s. 81.
54. 'Un Diplomate' (mahlas), *Paul Cambon, ambassadeur de France* (Paris, 1937), s. 234.
55. Hayne, *French Foreign Office* ss. 84, 103.
56. a.g.e., s. 85.
57. a.g.e., ss. 174, 200.
58. 8 Şubat 1909 Fas Antlaşması üzerine, bkz. Paul Cambon'dan Henri Cambon'a, 7 Şubat 1909, Cambon, *Correspondance*, cilt 2, ss. 272-3.
59. Hayne, *French Foreign Office*, ss. 199, 207
60. Herbette, 'Relations avec la France de 1902 à 1908. Notes de Maurice Herbette', AMAE NS Allemagne 26, esp. fos. 3 verso, 25, 27, 34, 36, 37, 58, 87, 91, 113, 150, 160, 175, 182, 200, 212, 219, 249, 343; bu belgenin bir irdelemesi için, bkz. Hayne, *French Foreign Office*, s. 209.
61. Alıntı: Jean-Claude Allain, *Agadir. Une Crise impérialiste en Europe pour la conquête du Maroc* (Paris, 1976), s. 284; ayrıca bkz. Hayne, *French Foreign Office*, s. 212; Fransızların, Fas'taki Almanya ile ilişkileri yürütmesi üzerine, ayrıca bkz. E. Oncken, *Panthersprung nach Agadir. Die deutsche Politik während der zweiten Marokkokrise 1911* (Düsseldorf, 1981), ss. 98-109.

62. E. W. Edwards, 'The Franco-German Agreement on Morocco, 1909', *English Historical Review, 78* (1963), ss. 483-513.
63. 1910-11 yılları arasında Paris'te 'maceraperest diplomasiye' geçişin ustaca bir analizi için, bkz. Allain, *Agadir*, ss. 279-97.
64. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, s. 161.
65. Wolfgang J. Mommsen, *Grossmachtstellung und Weltpolitik. Die Aussenpolitik des Deutschen Reiches, 1870 bis 1914* (Frankfurt am Main, 1993), s. 125.
66. Geoff Eley, 'The View from the Throne: The Personal Rule of Kaiser Wilhelm II', *Historical Journal*, 28/2 (1985), ss. 469-85.
67. Holstein'dan Eulenburg'a, Berlin, 3 Şubat 1897; ayrıca bkz. Eulenburg'dan Holstein'e, Viyana, 7 Şubat 1897, Rich, Fisher ve Frauendienst (ed.), *Die geheimen Papiere*, bel. 599 ve 601, cilt 4, ss. 8, 12; ayrıca bkz. Hohenlohe'den Eulenburg'a, Berlin, 4 Şubat 1897, C. z. *Hohenlohe-Schillingsfürst, Denkwürdigkeiten der Reichskanzlerzeit*, ed. K. A. v. Müller (Stuttgart, Berlin, 1931), s. 297.
68. Lerman, *Chancellor as Courtier*, s. 110.
69. Wilhelm'den Bülow'a, 11 Ağustos 1905, in *GP*, cilt 19/2, ss. 496-8; ayrıca bkz. Lerman, *Chancellor as Courtier*, ss. 129-30.
70. Peter Winzen, *Reichskanzler Bernhard Fürst von Bülow: Weltmachtstratege ohne Fortune, Wegbereiter der grossen Katastrophe* (Göttingen, 2003), ss. 134-46.
71. Lerman, *Chancellor as Courtier*, s. 258.
72. Konrad H. Jarausch, *The Enigmatic Chancellor. Bethmann Hollweg and the Hubris of Imperial Germany* (New Haven, 1973), ss. 72, 110.
73. Sir Edward ve Lady Grey, *Cottage Book. The Undiscovered Country Diary of an Edwardian Statesman*, ed. Michael Waterhouse (Londra, 2001), s. 63; Grey'in beyan edilmiş politika nefreti üzerine, ayrıca bkz. s. 21.
74. Spring-Rice'tan Ferguson'a (Lord Nova), 16 Temmuz 1898, Stephen Gwynn (ed.), *The Letters and Friendships of Sir Cecil Spring-Rice* (Londra, 1929) ss. 252-3.
75. Arthur Ponsonby, alıntı: Steiner, *British Foreign Office*, s. 84.
76. a.g.e., s. 92.
77. a.g.e., s. 91.
78. Dominik Geppert, *Pressekriege. Öffentlichkeit und Diplomatie in den deutsch-britischen Beziehungen (1896-1912)* (Münih, 2007), ss. 412-18.
79. Almanya ile seçkin ilişkiler üzerine, bkz. Thomas Weber, *'Our Friend "The Enemy"'. Elite Education in Britain and Germany before World War I* (Stanford, 2008).

80. Grey'in Eighty Club'da yaptığı konuşma, *The Times*'ın haberinden, 1 Haziran 1905, s. 12, bel. B.
81. Jean-Claude Allain, *Joseph Caillaux* (2 cilt, Paris, 1978), cilt 1, özellikle ss. 327-3; W. Henry Cooke, 'Joseph Caillaux. Statesman of the Third Republic', *Pacific Historical Review*, 13/3 (1944), ss. 292-7.
82. Allain, *Joseph Caillaux*, cilt 1, s. 388.
83. John Keiger, *France and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), ss. 35, 42.
84. Allain, *Agadir*, s. 402.
85. Ralf Forsbach, *Alfred von Kiderlen-Wächter (1852-1912). Ein Diplomatenleben im Kaiserreich* (2 cilt, Göttingen, 1997), cilt 2, ss. 500-501.
86. Oscar Freiherr von der Lancken-Wakenitz to Langwerth von Simmern, Paris, 21 Ağustos 1911, GP, cilt 29, bel. 10717.
87. Kiderlen'in, Bethmann Hollweg'i gelişmelerden haberdar edememesi üzerine bkz. Kurt Riezler'in günlük notları, 30 Temmuz 1911, Karl Dietrich Erdmann (ed.), *Kurt Riezler. Tagebücher, Aufsätze, Dokumente* (Göttingen, 1972), ss. 178-9.
88. Schoen'den Berlin Dışişleri Bakanlığı'na rapor, Paris, 7 Mayıs 1911, *GP*, cilt. 29, bel. 10554, dosya 113.
89. David Stevenson, *Armaments and the Coming of War: Europe 1904-1914* (Cambridge, 1996), ss. 182-3; Oncken, *Panthersprung*, ss. 136-44; Kiderlen'in 'basiretinin' ve 'savaş benzeri karışıklıklardan' kaçınma arzusunun bir göstergesi olarak Panther'in misyonu üzerine ayrıca bkz. Allain, *Agadir*, s. 333.
90. G. P. Gooch, 'Kiderlen-Wächter', *Cambridge Historical Journal*, 5/2 (1936), ss. 178-92, s. 187.
91. Forsbach, *Kiderlen-Wächter*, ss. 469, 471, 474, 476, 477.
92. Bu sözler şurada kayıtlı: 'Indications données à M. Stéphen Pichon à M. de Margerie, 18 Ekim 1918', AMAE, NS Allemagne 51, dosya 202, alıntı: Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltrieges* (Münih, 2009), s. 228.
93. Grey'den Bertie'ye, 19 ve 20 Temmuz 1911, Bertie'den Grey, 21 Temmuz 1911, *BD*, cilt 7, belgeler 397, 405, 408, ss. 376, 382, 385; ayrıca bkz. Samuel R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904-1914* (Cambridge, MA, 1969), ss. 146-7.
94. Keith M. Wilson, 'The Agadir Crisis, the Mansion House Speech and the Double-edgedness of Agreements', *Historical Journal*, 15/3 (1972), s. 517.
95. Bertie'den Grey'e, Paris, 17 Temmuz 1911, *BD*, cilt 7, doc. 391, ss. 370-71.
96. Grey'den Goschen, Londra, 21 Temmuz 1911, a.g.e., bel. 411, s. 390.

97. 'Mr Lloyd George on British Prestige', *The Times*, 22 Temmuz 1911, s. 7, sü. A.
98. Stevenson, *Armaments*, s. 186.
99. Timothy Boyle, 'New Light on Lloyd George's Mansion House Speech', *Historical Journal*, 23/2 (1980), ss. 431-3; konuşmanın Alman karşıtı yönelimi üzerine bkz. Richard A. Cosgrove, 'A Note on Lloyd George's Speech at the Mansion House, 21 July 1911', *Historical Journal*, 12/4 (1969), ss. 698-701; konuşmanın arkasındaki liberal emperyalist planlama üzerine bkz. Wilson, 'The Agadir Crisis', ss. 513-32; ayrıca Wilson, *The Policy of the Entente. Essays on the Determinants of British Foreign Policy, 1904-1914* (Cambridge, 1985), s. 27; Williamson, *Grand Strategy*, ss. 153-5.
100. Alıntı: Wilson, 'Agadir Crisis', ss. 513-14.
101. Wilson, *Policy of the Entente*, s. 27.
102. Steiner, *British Foreign Office*, s. 125.
103. Grey'in politikasında 'savaş seçeneği'nin yeri üzerine bkz. Jost Dülffer, Martin Kröger ve Rolf-Harald Wippich, *Vermiedene Kriege. Deeskalation von Konflikten der Grossmächte zwischen Krimkrieg und Ersten Weltkrieg 1856-1914* (Münih, 1997), s. 639.
104. Bethmann'dan Metternich'e, 22 Kasım 1911, *GP*, cilt 29, bel. 10657, ss. 261-6 (İngiliz hükümetinin 'savaşa hazırlık' emri üzerine); Bethmann'dan Metternich'e, 22 Kasım 1911, *GP*, cilt. 31, bel. 11321, ss. 31-3 ('vurmaya hazır olmak' üzerine s. 32). Krizin tırmandırılmasında Britanya'nın rolü üzerine: Hew Strachan, *The First World War* (Oxford, 2001), s. 26.
105. Aehrenthal, İmparator Franz Joseph ile istişare, Mendel, 3 Ağustos 1911, *ÖUAP*, cilt 3, bel. 2579, ss. 292-4, s. 294.
106. Kiderlen ve Osten-Sacken arasındaki konuşma şurada yer alıyor: Osten-Sacken'den Neratov'a, Berlin, 20 Ağustos 1911, *IBZI*, seri 3, cilt. 1, kısım 1, bel. 238, s. 344.
107. Friedrich Kiessling, *Gegen den grossen Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen, 1911-1914* (Münih, 2002), s. 59.
108. Wilson, *Policy of the Entente* (Antant Politikası), ss. 31-6.
109. a.g.e., s. 29.
110. Williamson, *Grand Strategy*, s. 46; Christopher Andrew, *Théophile Delcassé and the Making of the Entente Cordiale. A Reappraisal of French Foreign Policy (1898-1905)* (Londra, 1968), ss. 283-4; Haldane'in bu gelişmelerdeki payı üzerine bkz. Edward M. Spiers, *Haldane. An Army Reformer* (Edinburgh, 1980), s. 78.
111. Williamson, *Grand Strategy*, özellikle 7. bölüm.

112. Wilson, *Policy of the Entente*, s. 123.
113. Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, ss. 156-171, 196.
114. Baron Guillaume'den Davignon'a, 14 Nisan 1913, MAEB AD, France 11, Correspondance politique – légations.
115. Edward House, *The Intimate Papers of Edward House* (2 cilt, Londra, 1926), cilt 1, *Behind the Political Curtain*, 1912-1915, ss. 254-5.
116. Bu değerli bilgiyi şu kitabın yazarı Professor Laurence W. Martin'e borçluyum: *Peace Without Victory. Woodrow Wilson and the British Liberals* (Port Washington, 1973).
117. Peter Gatrell, *Government, Industry and Rearmament in Russia, 1900-1914. The Last Argument of Tsarism* (Cambridge, 1994), ss. 128-9; William C. Fuller, *Strategy and Power in Russia, 1600-1914* (New York, 1992), s. 411; Stevenson, *Armaments*, s. 156.
118. Gatrell, *Government*, ss. 147-8.
119. V. A. Sukhomlinov, *Erinnerungen* (Berlin, 1924), ss. 271-7; V. N. Kokovtsov, *Out of My Past: The Memoirs of Count Kokovtsov, Russian Minister of Finance, 1904-1914, Chairman of the Council of Ministers, 1911-1914*, ed. H. H. Fischer, ç. Laura Matveev (Stanford, 1935), ss. 229, 313-5.
120. Stevenson, *Armaments*, s. 178.
121. Peter-Christian Witt, *Die Finanzpolitik des Deutschen Reiches von 1903 bis 1913. Eine Studie zur Innenpolitik des wilhelminischen Deutschland* (Lübeck, 1970), ss. 318-20, 323.
122. Stig Förster, *Der doppelte Militarismus. Die deutsche Heeresrüstungspolitik zwischen Status-Quo-Sicherung und Aggression, 1890-1913* (Stuttgart and Wiesbaden, 1985), ss. 112-16, 224.
123. Bkz. Terence Zuber, *Inventing the Schlieffen Plan* (Oxford, 2002), birçok yerde.
124. Reich askeri harcamaları üzerindeki yapısal engeller üzerine, bkz. Niall Ferguson, 'Public Finance and National Security. The Domestic Origins of the First World War Revisited', *Past & Present*, 142 (1994), ss. 141-68.
125. Karl von Einem'dan Bernhard von Bülow'a, 18 Haziran 1906, alıntı: Herrmann, *The Arming of Europe*, s. 67.
126. Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* (Cambridge, 2001), s. 88.
127. David G. Herrmann, *The Arming of Europe and the Making of the First World War* (Princeton, 1996), ss. 64-5.
128. Conrad alıntısı: a.g.e., s. 98; Stevenson, *Armaments*, s. 6; Norman Stone, 'Army and Society in the Habsburg Monarchy 1900-1914', *Past & Present*, 33 (Nisan 1966), ss. 95-111; István Deák, 'The Fall of Austria-Hungary: Peace,

Stability, and Legitimacy', Geir Lundestad (ed.), *The Fall of Great Powers* (Oxford, 1994), s. 89.

129. Para mücadelesi üzerine bkz. Joseph Joffre, *Mémoires du Maréchal Joffre (1910-1917)* (Paris, 1932), ss. 41-59, alıntı: s. 58; Gerd Krumeich, *Armaments and Politics in France on the Eve of the First World War. The Introduction of the Three-Year Conscription 1913-1914*, ç. Stephen Conn (Leamington Spa, 1984); Stevenson, *Armaments*, s. 218; görüş değişiklikleri üzerine bkz. Paul B. Miller, *From Revolutionaries to Citizens. Antimilitarism in France, 1870-1914* (Durham ve Londra, 2002), ss. 173-200.
130. Krumeich, *Armaments and Politics*, s. 47.
131. Förster, *Der doppelte Militarismus*, ss. 216-220, 272; Herrmann, *The Arming of Europe*, s. 190; Witt, *Die Finanzpolitik*, ss. 356-7.
132. William C. Fuller, *Civil-Military Conflict in Imperial Russia 1881-1914* (Princeton, 1985), s. 225; alıntı: H. H. Fisher (ed.), *Out of My Past. The Memoirs of Count Kokovtsov Russian Minister of Finance, 1904-1911, Chairman of the Council of Ministers, 1911-1914*, ç. Laura Matveev (Stanford, 1935), s. 340.
133. Joseph Caillaux, *Mes Mémoires* (3 cilt, Paris, 1942-7), cilt 2, *Mes audaces - Agadir . . . 1909-12*, ss. 211-15; Krumeich, *Armaments and Politics*, s. 24.
134. Lieven, Nicholas II (II. Nikolay), s. 175; 'Sivil tutumlara' atıf Durnovo'ya ait, bkz. D. C. B. Lieven, *Russia's Rulers Under the Old Regime* (New Haven, 1989), s. 218.
135. Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets. The Imperial Russian Army, 1861-1914* (Bloomington, 1992), ss. 221-37.
136. Fuller, *Strategy and Power*, ss. 424-33.
137. Fisher (ed.), *Memoirs of Count Kokovtsov*, s. 348.
138. David M. McDonald, 'A Lever without a Fulcrum: Domestic Factors and Russian Foreign Policy, 1904-1914', Hugh Ragsdale (ed.), *Imperial Russian Foreign Policy* (Cambridge, 1993), ss. 268-314, s. 302; Konsey'de Suhomlinov'a destek üzerine bkz. Fisher (ed.), *Memoirs of Count Kokovtsov*, s. 349.
139. Örneğin bkz. Peter Rassow, 'Schlieffen und Holstein', *Historische Zeitschrift*, 173 (1952), ss. 297-313.
140. Widenmann'dan Tirpitz'e, Londra, 28 Ekim ve 30 Ekim 1911, *GP*, cilt 31, bel. 11313, 11314, ss. 11-15, 16-17.
141. Benim tartışmamı borçlu olduğum Widenmann raporlarının aydınlatıcı bir analizi için bkz. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ss. 73-4.
142. Bethmann Hollweg'den Metternich'e, Berlin, 31 Ekim 1911; Metternich'den Bethmann Hollweg'e, Londra, 1 Kasım 1911, *GP*, cilt 31, bel. 11315, 11316, ss. 17-18, 18-24.

143. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, s. 74.
144. 'Der Kaiser machte eine, der Kanzler eine andere Politik, der Generalstab seine Antworthen für sich'. Alfred von Waldersee'den Jagow'a, 6 Mayıs 1919, alıntı: Dieter Hoffmann, *Der Sprung ins Dunkle: Oder wie der I. Weltkrieg entfesselt wurde* (Leipzig, 2010), s. 137.
145. D. Ralston, *The Army of the Republic* (Cambridge, MA, 1967), ss. 338-40, Moltke'nin Joffre'dan farklı olarak 'büyük savaş lordu' görevini ciddiye alan bir imparatorla mücadele etmek zorunda kaldığını söylüyor; bu görüşün eleştirisi: Douglas Porch, *The March to the Marne. The French Army, 1871-1914* (Cambridge, 1981), ss. 171-2.
146. Wilson'un günlük notları 9 Ağustos 1911 ve 16 Kasım 1911, Londra İmparatorluk Müzesi; üçüncü alıntı: Hew Strachan, *The Politics of the British Army* (Oxford, 1997), s. 114; Wilson'ın siyasi ve anayasal görüşleri üzerine, bkz. a.g.e., ss. 114-15, 125-6.
147. Samuel Williamson ve Russell Van Wyk, *Soldiers, Statesmen and the Coming of the Great War. A Brief Documentary History* (Boston, 2003), s. 218.
148. Raymond Poincaré, 'Entretien avec Kokowtsoff – Chemins de fer stratégiques', St Petersburg, Ağustos 1912, AMAE, NS Russie 41, dosya 280.
149. Porch, *March to the Marne*, s. 175; Rus ittifakının Fransız güvenlik düzenlemeleri üzerindeki bağlayıcı etkisi üzerine ayrıca bkz. 17 Haziran 1914'te Maurice Herbette tarafından yapılan ve şurada yer verilen yorumlar: Georges Louis, *Les Carnets de Georges Louis* (2 cilt, Paris, 1926), cilt 2, s. 114.
150. Krumeich, *Armaments and Politics*, s. 214.
151. Mombauer, *Moltke*, s. 45.
152. Fuller, *Civil-Military Conflict*, s. 225.
153. Marc Trachtenberg, 'The Coming of the First World War: A Reassessment', Trachtenberg, *History and Strategy* (Princeton, 1991).
154. Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 1 Şubat 1913, Sazonov'la bir konuşmayı bildiriyor, PA-AA, R 10896.
155. a.g.e., 11 Mart 1914, PA-AA, R 10898.
156. Miliukov, *Political Memoirs*, s. 235.
157. Modris Eksteins, 'Sir Edward Grey and Imperial Germany in 1914', *Journal of Contemporary History*, 6/3 (1971), ss. 121-31.
158. Bernhard von Bülow, Reichstag konuşması, 29 Mart 1909, alıntı: Bernhard Rosenberger, *Zeitungen als Kriegstreiber? Die Rolle der Presse im Vorfeld des Ersten Weltkrieges* (Köln, 1998), s. 33.
159. Bu gelişmeler ve Alman politikası üzerindeki etkileri konusunda bkz. Joachim Radkau, *Das Zeitalter der Nervosität. Deutschland zwischen Bismarck und*

Hitler (Münih, 1998); Mommsen, *Bürgerstolz und Weltmachtstreben*, s. 187; Hans-Ülrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* (5 cilt, Münih, 1987-2008), cilt 3, s. 905; J. Sperber, *The Kaiser's Voters. Electors and Elections in Imperial Germany* (Cambridge, 1997); J. N. Retallack, *Notables of the Right. The Conservative Party and Political Mobilization in Germany* (Winchester, 1988); G. Eley, *The Reshaping of the German Right. Radical Nationalism and Political Change after Bismarck* (New Haven, 1980); T. Nipperdey, *Die Organisation der deutschen Parteien vor 1918* (Düsseldorf, 1961); D. Blackbourn, 'The Politics of Demagogy in Imperial Germany', Blackbourn, *Populists and Patricians. Essays in Modern German History* (Londra, 1987), ss. 217-45, ss. 222ff.

160. Bosworth, *Italy*, s. 44.
161. Pan-Avrupa bağlamında Corradini ve etkisi üzerine bkz. Monique de Taeye-Henen, *Le Nationalisme d'Enrico Corradini et les origines du fascisme dans la revue florentine Il Regno, 1903-1906* (Paris, 1973); ve Enrico Corradini'nin *Scritti e discorsi*'sinin faydalı giriş bölümü, ed. Lucia Strappini (Torino, 1980), ss. vii-lix.
162. William Mulligan, *The Origins of the First World War* (Cambridge, 2010), s. 139.
163. McDonald, *United Government*, s. 182; Louise McReynolds, *The News Under Russia's Old Regime. The Development of a Mass-Circulation Press* (Princeton, 1991), ss. 223-52.
164. Bkz. Bosworth, *Italy*, s. 17; Clark, *Kaiser Wilhelm II*, ss. 218-55; Geppert, *Pressekriege*, birçok yerde.
165. Lieven, *Nicholas II*, s. 96.
166. Buisseret'den (Belçika'nın St Petersburg elçisi) Davignon'a (Belçika Dışişleri Bakanı), 17 Ocak 1914, MAEB AD, Empire Russe 34, 1914.
167. Hardinge'den Nicolson, 28 Ekim 1908, alıntı: Keith Neilson, '"My Beloved Russians": Sir Arthur Nicolson ve Rusya, 1906-1916', *International History Review*, 9/4 (1987), ss. 538-9.
168. Judith A. Head, 'Public Opinions and Middle-Eastern Railways. The Russo-German Railway Negotations of 1910-11', *International History Review*, 6/1 (1984), ss. 28-47, ss. 46-7.
169. Theodore Roosevelt, *America and the World War* (Londra, 1915), s. 36.
170. Hibbert, *Edward VII*, ss. 256-7; Tombs ve Tombs, *That Sweet Enemy*, ss. 438-40.
171. Kosztowits'den Tets van Goudriaan'a, 7 Mart 1906, NA, 2.05.36, bel. 10, Rapporten aan en briefwisseling met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
172. Stevenson, *Armaments*, s. 193; Allain, *Agadir*, ss. 379-82.

173. Descos'dan (Fransa'nın Belgrad elçisi) Doumergue'e (Fransa Dışişleri Bakanı), 23 Mart 1914, 22 Nisan 1914, 9 Haziran 1914, *DDF*, 3. seri (1911-14), cilt. 10, bel. 17, 145, 347, ss. 26-7, 252-5, 513-15.
174. Fuller, *Civil-Military Conflict*, s. 210.
175. Kohlhaas, Pourtalès'e muhtıra, Moskova, 3 Aralık 1912, PA-AA, R 10895.
176. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 5 Mayıs 1913, MAEB AD, Fransa 11, 1914.
177. Keith Robbins, 'Public Opinion, the Press and Pressure Groups', F. H. Hinsley (ed.), *British Foreign Policy under Sir Edward Grey* (Cambridge, 1977), ss. 70-88, s. 72; Geppert, Pressekriege, ss. 59-69.
178. Denis Mack Smith, *Italy and Its Monarchy* (New Haven, 1989), s. 191.
179. D. W. Spring, 'Russia and the Coming of War', R. J. W. Evans ve H. Pogge von Strandmann (ed.), *The Coming of the First World War* (Oxford, 1988), ss. 57-86, ss. 59-60.
180. İsimsiz bir Alman gazetecinin St Petersburg *Lokal-Anzeiger*'i hakkında raporu, Pourtalès'ten Bethmann'a aktarılmış, St Petersburg, 17 Mart 1911, PA-AA, R 10544.
181. Hayne, *French Foreign Office*, ss. 43-4.
182. McDonald, *United Government*, ss. 133, 134, 191.
183. Hayne, *French Foreign Office*, s. 47.
184. Krumeich, *Armaments and Politics*, ss. 46-7.
185. Fuller, *Strategy and Power in Russia*, ss. 419-20.
186. Buisseret'ten Davignon'a, St Petersburg, 17 Ocak 1914, 27 Mart 1914, 9 Haziran 1914, MAEB AD, Empire Russe 34, 1914.
187. Leopold Kammerhofer, *Diplomatie und Pressepolitik 1848-1918*, Adam Wandruszka ve Peter Urbanitsch (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918* (10 cilt., Viyana, 1973-2006), cilt. 6/1, *Die Habsburger Monarchie im System der internationalen Beziehungen*, ss. 459-95, ss. 489-90; Joseph Goričar ve Lyman Beecher Stowe, *The Inside Story of Austro-German Intrigue or How the World War Was Brought About* (New York, 1920).
188. Hayne, *French Foreign Office*, s. 45.
189. St Petersburg'daki gazetecilere para yardımları üzerine: Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 2 Aralık 1911, PA-AA, R 10544; İngiliz para yardımları üzerine: Mulligan, *Origins of the First World War*, s. 169.
190. Georges Louis'den Siyasi ve Ticari Büroya, DİB, St Petersburg, 24 Şubat 1912, AMAE NS Russie 41.
191. Genther Kronenbitter, *'Krieg im Frieden'. Die Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914* (Münih, 2003), s. 450.

192. 'English money': Kont Mirbach-Sorquitten'den Bethmann Hollweg'e, 3 Temmuz 1914, PA-AA, R 10544; Constantinople: Sean McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power 1898-1918* (Londra, 2010), s. 69.
193. Jules Cambon'dan Maurice Paléologue'a, Berlin, 10 Mayıs 1912, AMAE (Fransız Dışişleri Arşivi) PA-AP, 43 Cambon Jules, 56, dosya 204.
194. Jules Cambon'dan Raymond Poincaré'ye, Berlin, 26 Ekim 1912, AMAE PAAP, 43 Cambon Jules 56, dosyalar 51-2.
195. Moltke'den Bethmann'a, 2 Aralık 1912 PA-AA Berlin, R789.
196. Krumeich, *Armaments and Politics*, s. 48; Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, ss. 216-18, 227.
197. Alıntı: H. Temperley ve L. Penson, *Foundations of British Foreign Policy from Pitt to Salisbury* (Cambridge, 1938), ss. 519-20.
198. Justin de Selves'den Georges Louis'ye, 21 Ağustos 1911, *DDF*, 2. seri, cilt. 14, bel. 200, ss. 255-6; Louis'den de Selves'e, 1 Eylül 1911, a.g.e., bel. 234, ss. 305-7.
199. Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Yovanoviç'le bir konuşmayı haber veren mektup, 18 Kasım 1912; Pourtalès'den Bethmann Hollweg'e, Sazonov'la bir konuşmayı haber veren mektup, St Petersburg, 10 Aralık 1912, PA-AA, R 10895.
200. Pourtalès'den Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 17 Kasım 1912, a.g.e.; Rus diplomasisindeki bu uygulama hakkında ayrıca bkz. Geyer, *Russian Imperialism*, s. 315.
201. Ronald Bobroff, 'Behind the Balkan Wars. Russian Policy towards Bulgaria and the Turkish Straits, 1912-13', *Russian Review*, 59/1 (2000), ss. 76-95, s. 79.
202. Pourtalès'ten Bülow'a, St Petersburg, 11 Aralık 1908, *GP*, cilt. 26/1, bel. 9187, ss. 387-8; II. Wilhelm'den Franz Joseph'e, Berlin, 26 Ocak 1909, *GP*, cilt. 26/2, bel. 9193, ss. 401-2; II. Nikolay'dan II. Wilhelm'e, St Petersburg, 25 Ocak 1909, *GP*, cilt. 26/2, bel. 9194, ss. 402-4.
203. Grey'den Asquith'e, 13 Eylül 1911, alıntı: Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, s. 40; Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 12 Şubat 1910, PA-AA, R 10894.
204. Stevenson, *Armaments*, s. 160.
205. Radolin'den Bethmann Hollweg'e, Paris, 10 Şubat 1910, PA-AA, R 10894.
206. Guillaume'den Davignon'a, 5 Ocak 1914, MAEB AD, Fransa 12, 1914.
207. Geppert, *Pressekriege*, ss. 123, 230.
208. Lieven, *Nicholas II*, s. 192.
209. Geppert, *Pressekriege*, s. 358.
210. Tatishchev'den II. Nikolay'a, 27 Şubat 1913, GARF, Fond 601, op. 1, del 746 (2).

211. Rosenberger, *Zeitungen*, birçok yerinde; Geppert, *Pressekriege*, s. 27.
212. Friedrich von Bernhardi, *Germany and the Next War*, ç. Allen H. Powles (Londra, 1912), özellikle 1. bölüm.
213. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ss. 70, 99.
214. James Joll, *1914: The Unspoken Assumptions. An Inaugural Lecture Delivered 25 April 1968* (Londra, 1968).
215. Tüm Avrupa kamusal çevrelerinin olağan tutumu olarak 'savunmacı yurtseverlik' üzerine, bkz. Mulligan, *Origins*, s. 159.
216. R. B. Brett, 2. Vikont Esher, 'To-day and to-morrow', Brett, *To-day and To-morrow and Other Essays* (Londra, 1910), s. 13; Brett, *Modern War and Peace* (Cambridge, 1912), s. 19.
217. Alıntı: John Gooch, 'Attitudes to War in Late Victorian and Edwardian England', Gooch, *The Prospect of War: Studies in British Defence Policy*, 1847-1942 (Londra, 1981), ss. 35-51.
218. 'Kendini feda etme ideolojisi' üzerine bkz. Alexander Watson ve Patrick Porter, 'Bereaved and Aggrieved: Combat Motivation and the Ideology of Sacrifice in the First World War', *Historical Research*, 83 (2010), ss. 146-64; Savaşın olumlu tasvirleri üzerine bkz. Glenn R. Wilkinson, '"The Blessings of War": The Depiction of Military Force in Edwardian Newspapers', *Journal of Contemporary History*, 33 (1998), ss. 97-115.
219. Alıntı: C. E. Playne, *The Pre-War Mind in Britain: A Historical Review* (Londra, 1928), s. 148.
220. Bu konularda mükemmel bir rapor için bkz. Zara Steiner, 'Views of War: Britain Before the Great War – and After', *International Relations*, 17 (2003), ss. 7-33.
221. Fuller, *Civil-Military Conflict*, s. 197, Fuller, *Strategy and Power*, s. 395.
222. Krümeich, *Armaments and Politics*, ss. 101-2; Herrmann, *The Arming of Europe*, s. 194.
223. Stevenson, *Armaments*, s. 150; Herrmann, *The Arming of Europe*, ss. 113-14.
224. Playne, *The Pre-War Mind*, ss. 147-8.
225. Brendan Simms, *The Impact of Napoleon. Prussian High Politics, Foreign Policy and the Crisis of the Executive, 1797-1806* (Cambridge, 1997).
226. Andrew Preston, *The War Council: McGeorge Bundy, the NSC, and Vietnam* (Cambridge, MA, 2006).
227. Philip E. Mosely, 'Russian Policy in 1911-12', *Journal of Modern History*, 12 (1940), pp. 69-86, s. 86.

5. BÖLÜM

1. G. F. Abbott, *The Holy War in Tripoli* (Londra, 1912), ss. 192-5.
2. Yarbay Gustavo Ramaciotti, *Tripoli. A Narrative of the Principal Engagements of the Italian-Turkish War* (Londra, 1912), s. 117.
3. Ernest N. Bennett, *With the Turks in Tripoli. Being Some Experiences of the Turco-Italian War of 1911* (Londra, 1912), ss. 24-5.
4. a.g.e., s. 77.
5. George Young, *Nationalism and War in the Near East* (Oxford, 1915).
6. 'M. Miroslaw Spalaïkovitch', Spalaykoviç'le röportaj, *La Revue Diplomatique*, 31 Temmuz 1924, kupürleri şurada dosyalanmıştır: AS, Personal fonds Miroslav Spalajković, Fiche 101, dosya. 95.
7. William C. Askew, *Europe and Italy's Acquisition of Libya 1911-1912* (Durham, NC, 1942), s. 19; 1887'de Üçlü İttifak'ın ikinci yenilenmesine Libya garantisinin dâhil edilmesine ilişkin bkz. Holger Afflerbach, *Der Dreibund. Europäische Grossmacht-und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg* (Viyana, 2002), s. 691.
8. R. J. B. Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers. Italian Foreign Policy before the First World War* (Cambridge, 1979), ss. 137-8.
9. Enrico Serra, 'La burocrazia della politica estera italiana', R. J. B. Bosworth ve Sergio Romano (ed.), *La Politica estera italiana (1860-1985)*, (Bologna, 1991), ss. 69-90, s. 80.
10. Miles Ignotus (mahlas), 'Italian Nationalism and the War with Turkey', *Fortnightly Review*, 90 (Aralık 1911), ss. 1084-96, ss. 1088-91; Askew, *Europe and Italy's Acquisition of Libya*, ss. 25, 27; Francesco Malgeri, *Guerra Libica (1911-1912)* (Roma, 1970), ss. 37-96.
11. İşgal sırasında sosyalist şovenizm üzerine bkz. Bennett, *With the Turks*, s. 7.
12. Bosworth, *Italy*, s. 151.
13. Pietro di Scalea'dan San Giuliano'ya, 13 Ağustos 1911, alıntı: a.g.e., s. 158.
14. Böylece Grey, Büyükelçi Sör Rennell Rodd'a yazdığı bir mektupta yaptığı konuşmayı özetledi, bkz. Grey'den Rodd'a, 28 Temmuz 1911, TNA FO 371/1250, dosya 311.
15. Bosworth, *Italy*, ss. 152-3.
16. Grey'den Nicolson'a, Londra, 19 Eylül 1911, *BD*, cilt 9/1, bel. 231, s. 274.
17. Bosworth, *Italy*, s. 159; Afflerbach, *Dreibund*, s. 693.
18. Alıntı: Bosworth, *Italy*, s. 160.
19. Büyükelçi, İtalyan seferberliğine şiddetle karşı çıkan dış ilişkilerden sorumlu eski dışişleri bakanı Marschall von Bieberstein'dı. Almanya politikasındaki gerginlikler üzerine bkz W. David Wrigley, 'Germany and the Turco-Italian

War, 1911-1912', *International Journal of Middle Eastern Studies*, 11/3 (1980), ss. 313-38, özellikle ss. 315, 319-20; ayrıca Malgeri, Guerra Libica, s. 138; Afflerbach, *Dreibund*, ss. 693-4.

20. Malgeri, *Guerra Libica*, s. 119.
21. San Giuliano'dan Giolitti'ye muhtıra, Fiuggi, 28 Temmuz 1911, Claudio Pavone, *Dalle carte di Giovanni Giolitti: quarant'anni di politica italiana* (3 cilt, Milano, 1962), cilt. 3, *Dai prodromi della grande guerra al fascismo, 1910-1928*, belge 49, ss. 52-6.
22. Timothy W. Childs, *Italo-Turkish Diplomacy and the War Over Libya* (Leiden, 1990), ss. 44-5.
23. San Giuliano'dan Giolitti'ye rapor, 28 Temmuz 1911, Pavone, *Dalle carte*, ss. 52-6.
24. Childs, *Italo-Turkish Diplomacy*, ss. 46-7.
25. Chevalier Tullio Irace, *With the Italians in Tripoli. The Authentic History of the Turco-Italian War* (Londra, 1912), ss. 11-12.
26. İtalyan yanlısı güçlü önyargılara rağmen, Ekim ve Kasım 1911'de Trablus'taki savaşın iyi bir aktarımı için bkz. W. K. McLure, *Italy in North Africa. An Account of the Tripoli Enterprise* (Londra, 1913), ss. 60-109; daha genel olarak İtalyan vahşeti ve Arap direnişiyle ilgili uluslararası haberler üzerine bkz. Malgeri, *Guerra Libica*, ss. 195 ve 165-94.
27. Antlaşmaların ve özerklik tanıyan İmparatorluk Fermanı'nın metinleri şurada: Childs, *Italo-Turkish Diplomacy*, ss. 243-53.
28. Sergio Romano, *La Quarta Sponda: La Guerra di Libia, 1911-1912* (Milano, 1977), s. 14.
29. Malgeri, *Guerra Libica*, ss. 303, 306-8, 309.
30. a.g.e., ss. 327-9.
31. Paul Cambon'dan Poincaré'ye, 25 Ocak 1912, *DDF*, 3üncü seri, cilt 1, bel. 516, ss. 535-8, s. 536.
32. Savaştan önceki yıllardaki 'birleşme sisteminin' başarısızlığı üzerine bkz Richard Langhorne, *The Collapse of the Concert of Europe. International Politics, 1890-1914* (New York, 1981), özellikle ss. 97-107; Günther Kronenbitter, 'Diplomatisches Scheitern: Die Julikrise 1914 und die Konzertdiplomatie der europäischen Grossmächte', Bernhard Chiari ve Gerhard P. Gross (ed.), *Am Rande Europas? Balkan – Raum und Bevölkerung als Wirkungsfelder militärischer Gewalt* (Münih, 2009), ss. 55-66. F. R. Bridge, 'Österreich(-Urgarn) unter der Grossmächten', Wandruszka ve Urbanitsch (ed.), *Die Habsburgermonarchie*, cilt 6/1, ss. 196-373, ss. 329-32.

33. Rainer Lahme, *Deutsche Aussenpolitik 1890-1894. Von der Gleichgewichtspolitik Bismarcks zur Allianzstrategie Caprivis* (Göttingen, 1990), ss. 316-337, 494.
34. Alıntı yeri: William L. Langer, *The Franco-Russian Alliance, 1890-1894* (Cambridge, 1929), s. 83.
35. Treadway, *Falcon and Eagle*, ss. 88-9.
36. Andrew Rossos, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan Rivalries and Russian Foreign Policy, 1908-1914* (Toronto, 1981), s. 36.
37. Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913. Prelude to the First World War* (Londra, 2000), s. 11.
38. Alıntı: Robert Elsie (ed.), *Kosovo. In the Heart of the Balkan Powder Keg* (Boulder, 1997), s. 333.
39. Rakamlar şuradan hesaplanmıştır: Hall, *Balkan Wars*, s. 24.
40. Richard C. Hall, *Bulgaria's Road to the First World War* (Boulder, 1997), ss. 78-9.
41. Alex N. Dragnich, *Serbia, Nikola Pašić and Yugoslavia* (New Brunswick, 1974), s. 101
42. Rapaport'tan (Hollanda Başkonsolosu) Vredenburch'a (Sırbistan'dan resmen sorumlu Hollanda Bükreş elçisi), Belgrad, 23 Mart 1913, NA, 2.05.36, 9 Consulaat-Generaal Belgrado en Gezantschap Zuid-Slavië.
43. Rossos, Russia and the Balkans, s. 161; Ivan T. Teodorov, *Balkanskite voini (1912-1913). Istorischeski, diplomaticheski i strategicheski ocherk* (Sofya, 2007), s. 182.
44. Teodorov, *Balkanskite voini*, ss. 259, 261.
45. Kiril Valtchev Merjansky, 'The Secret Serbian-Bulgarian Treaty of Alliance of 1904 and the Russian Policy in the Balkans before the Bosnian Crisis', yüksek lisans tezi, Wright State Üniversitesi, 2007, ss. 19, 27, 52, 79.
46. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 175.
47. Rapaport to Vredenburch, Belgrade, 27 Mayıs 1913, NA, 2.05.36, bel. 9, Consulaat-Generaal Belgrado en Gezantschap Zuid-Slavië, 1891-1940.
48. Philip E. Mosely, 'Russian Policy in 1911-12', *Journal of Modern History*, 12 (1940), ss. 73-4; Rossos, *Russia and the Balkans*, ss. 12, 15.
49. Ronald Bobroff, *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* (Londra, 2006), ss. 23-4.
50. Bkz. David Schimmelpenninck van der Oye, 'Russian Foreign Policy: 1815-1917'; D. C. B. Lieven (ed.), *Cambridge History of Russia* (3 cilt, Cambridge, 2006), cilt 2, *Imperial Russia, 1689-1917*, ss. 554-74, s. 573.
51. Alıntı: Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 27.

52. V. N. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, Rusça'dan Sırpça'ya ç. Jovan Kachaki (Belgrad, 2009) ss. 238-9.
53. Hartwig'den Neratov'a, Belgrad, 6 Ekim 1911, şunun içinde: *IBZI*, seri 3, cilt 1, kısım 2, bel. 545.
54. Mosely, 'Russian Policy', s. 74; bu gelişmelerin aktarımı için bkz. Edward C. Thaden, 'Charykov and Russian Foreign Policy at Constantinople in 1911', *Journal of Central European Affairs*, 16 (1956-7), ss. 25-43; ayrıca Alan Bodger, 'Russia and the End of the Ottoman Empire'; Marian Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (London, 1984), ss. 76-110; Bobroff, Roads to Glory, ss. 24-5.
55. Buchanan'dan Nicolson'a, St Petersburg, 21 Mart 1912, *BD*, cilt 9/1, bel. 563, ss. 561-2; Edward C. Thaden, *Russia and the Balkan Alliance of 1912* (University Park, TX, 1965), ss. 56-7 ve 'Charykov and Russian Foreign Policy at Constantinople'; Thaden ve Marianna Forster Thaden, *Interpreting History. Collective Essays on Russia's Relations with Europe* (Boulder, 1990), ss. 99-119.
56. Bobroff, *Roads to Glory*, ss. 26-7.
57. a.g.e., ss. 30-31.
58. Sazonov'dan İzvolski'ye, St Petersburg, 2 Ekim 1912, AVPRI, Fond 151 (PA), alıntı: 482, d. 130, l. 5.
59. Sazonov, Nekliudov ile konuşma, Davos, Ekim 1911, alıntı: Thaden, *Russia*, s. 78.
60. Sazonov'un, Ruslar Viyana'yı statüko anlaşmasıyla 'bağlamazsa' Avusturyalıların Sancak'ı işgal edeceği inancı için bkz. Sazonov, Paris, Londra, Berlin, Viyana, Roma, İstanbul, Sofya, Belgrad, Cetine, Atina, Bükreş ve St Petersburg'daki Rus büyükelçilerine gizli mektup, 18 Ekim 1912, AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 79-81.
61. Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung aufden Balkan* (Münih, 1996), ss. 26-7; David Stevenson, *Armaments and the Coming of War. Europe 1904-1915* (Oxford, 1996), ss. 232-3.
62. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 45.
63. Gizli makaleler ve sonraki 12 Mayıs 1912 askerî anlaşması üzerine bkz. Boeckh, *Von den Balkankriegen*, ss. 25-7; Thaden, *Russia*, ss. 56, 101, 103; Bobroff, *Roads of Glory*, ss. 43-4.
64. Sazonov'dan Benkendorf'a, 24 Ekim 1912, kopyası şurada: 'Pervaya Balkanskaya voina' (okonchanie)', *KA*, 16 (1926), ss. 3-24, bel. 36, s. 9; ayrıca bkz. Benno Siebert (ed.), *Benckendorffs diplomatischer Schriftwechsel* (3 cilt, Berlin,

1928), cilt 2, bel. 698, ss. 462-3; David M. McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), s. 180.

65. McDonald, *United Government* (Cambridge, MA, 1992), s. 181.
66. Radoslav Vesnić, *Dr Milenko Vesnić, Gransenjer Srbske Diplomatije* (Belgrad, 2008 s. 296.
67. Stevenson, *Armaments*, s. 234; Ernst Christian Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913* (Cambridge, MA, 1938), s. 153; Thaden, *Russia*, s. 113.
68. Helmreich, *Balkan Wars*, ss. 156-7.
69. Buchanan'ın Grey'e mektubunda rapor edilen Sazonov'la konuşma, 18 Eylül 1912, *BD*, cilt 9/1, bel. 722, ss. 693-5, s. 694.
70. Sazonov'dan Nekliudov'a, St Petersburg, 18 Ekim 1912, AVPRI Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 69-70.
71. Rossos, *Russia and the Balkans*, ss. 87-8.
72. *Novoye Vremya*, alıntı: Buchanan'dan Grey'e, 30 Ekim 1912, *BD*, 9/2, bel. 78, ss. 63-6.
73. Sazonov'dan İzvolski, Benkendorf, Sverbeev ve diğerlerine, 31 Ekim 1912, *KA*, cilt 16, bel. 45, alıntı: Bobroff, Roads to Glory, s. 48.
74. Buchanan'dan Grey'e, 30 Ekim 1912, *BD*, cilt 9/2, bel. 78, ss. 63-6; Sazonov'dan Krupenski'ye (Roma'daki Rus Büyükelçisi), St Petersburg, 8 Kasım 1912; Sazonov'dan Hartvig'e, St Petersburg, 11 Kasım 1912, her ikisi de şurada: AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 110, ll. 121-121 arka.
75. Sazonov'dan Hartvig'e, 'gizli telgraf', St Petersburg, 11 Kasım 1912, AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 121-2; 'Note de l'ambassade de Russie', 12 Kasım 1912, *DDF*, 3üncü seri, cilt 4, bel. 431, ss. 443-4; Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 97.
76. Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 17 Kasım 1912, PA-AA, R 10895.
77. Sazonov'dan İzvolski, St Petersburg, 14 Kasım 1912; Friedrich Stieve (ed.), *Der diplomatische Schriftwechsel Iswolskis, 1911-1914* (Berlin, 4 cilt, 1925), cilt 2, *Der Tripoliskrieg und der Erste Balkankrieg*, bel. 566, s. 345.
78. Buchanan'ın 28 Kasım 1912 tarihli raporu, alıntı: L. C. F. Turner, *Origins of the First World War* (Londra, 1973), s. 34; ayrıca bkz. Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e mektupta Pourtalès'in destekleyici yorumu, St Petersburg, 17 Kasım 1912, PA-AA, R 10895.
79. Buchanan'dan Nicolson'a, St Petersburg, 9 Ocak 1913, *BD*, cilt 9, bel. 481, s. 383.

80. Alıntı: Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 109; Rusya'nın genel olarak 'kendi gündemini belirleme ve takip etme' yetersizliği üzerine bkz. Hew Strachan, *The First World War* (Oxford, 2001), s. 20.
81. Stevenson, *Armaments*, s. 234; Helmreich, *Russia and the Balkans*, ss. 157-62.
82. Sazonov'dan Kokovtsov'a, 'çok gizli', St Petersburg, 23 Ekim 1912, AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 46-46 arka.
83. a.g.e., ll. 47-47 arka.
84. V. I. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya pervoi mirovoi voiny: Otnosheniya Rossii i Frantsii v 1912-1914 gg* (Moskova, 1961), ss. 136-7.
85. Bruce W. Menning, 'Russian Military Intelligence, July 1914. What St Petersburg Perceived and Why It Mattered', yayımlanmamış daktilo yazısı.
86. Laguiche'den Savaş Bakanlığı'na, St Petersburg, 16 Aralık 1912, alıntı: Stevenson, *Armaments*, s. 237.
87. McDonald, *United Government*, s. 185.
88. Stevenson, *Armaments*, s. 260.
89. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, ss. 152-3.
90. Buna Viyana'da verilen tepki üzerine bkz. Tschirschky'den Viyana'ya (DİB), 28 Aralık 1912; Zimmermann'dan Tschirschky'ye, Berlin, 3 Ocak 1913, Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Viyana, 2 Ocak 1913, *GP*, cilt 34/1, belgeler 12580, 12605, 12607, ss. 91, 117-9, 120-21.
91. Rusya'nın askerî önlemleri üzerine bkz. Grey'den Buchanan, 2 Ocak 1913; Buchanan'dan Grey'e, 30 Aralık 1912, *BD*, cilt 9/2, belgeler 438, 419; 'seferberlik' üzerine bkz. Louis'den Poincaré'ye, 25 ve 27 Aralık 1912, *DDF*, 3üncü, cilt 5, belgeler. 122, 131, ss. 142-3, 153.
92. Avusturya'daki durum üzerine bkz. Stevenson, *Armaments*, s. 262; Rusya üzerine: Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 20 Şubat 1913, PA-AA, R 10896.
93. Kriz ve onu takip eden gerileme üzerine bkz. Lucius'tan Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Aralık 1912, *GP*, 43/1, bel. 12570; Buchanan'dan Grey'e, 30 Aralık 1912, Grey'den Buchanan'a, 2 Ocak 1913, *BD*, 9 (2), belgeler 419, 438; Louis'den Poincaré'ye, 25 ve 27 Aralık 1912, *DDF*, 3üncü seri, cilt 5, belgeler 122, 131.
94. Kış krizinin Avusturya-Rusya'nın Balkan ilişkilerine etkileri üzerine, bkz. Samuel R. Williamson, 'Military Dimensions of Habsburg-Romanov Relations During the Era of the Balkan Wars'; Béla K. Király ve Dimitrije Djordjević (ed.), *East Central European Society and the Balkan Wars* (Boulder, 1987), ss. 317-37.
95. Buisseret'den Davignon'a, St Petersburg, 7 Ocak 1913, MAEB AD, Russie 3, 1906-1913.

96. V. I. Gurko, *Cherty i Siluety Proshlogo. Pravitel'stvo i Obshchestvennost' v Tsarstvovanie Nikolaya II v Izobrazhenii Sovremennika* (Moskova, 2000), s. 241.
97. A. Yu Ariev (ed.), *Sud'ba Veka. Krivosheiny* (St Petersburg, 2002), s. 91.
98. S. E. Kryzhanovskii, *Vospominaniia* (Berlin, 1938), s. 20.
99. Krivoşeyn, 1910'da Stolipin'e, Rus yerleşiminin doğu sınırında Amur Nehri vadisi boyunca askerî kuvvetini artırmasını istemek için bile yazdı. Krivoşeyn'den Stolipin'e, St Petersburg, 30 Nisan 1910, RGIA, F. 1276, op. 6, d. 690, L 129-130 ob.
100. Ariev (ed.), *Sud'ba Veka*, s. 189.
101. H. H. Fisher (ed.), *Out of My Past. The Memoirs of Count Kokovtsov Russian Minister of Finance, 1904-1914, Chairman of the Council of Ministers, 1911-1914*, ç. Laura Matveev (Stanford, 1935), s. 349.
102. I. V. Bestuzhev, *Bor'ba v Rossii po Voprosam Vneshnei Politiki Nakanune Pervoi Mirovoi Voiny* (Moscow, 1965) ss. 74, 162; Krivoşeyn, çiftçilere yönelik sübvansiyonlu krediler konusunda Kokovtsov ile de çatıştı; Kokovtsov bu tedbire, mali sıkıntı nedeniyle karşı çıkıyordu. Rus-Alman ticari ilişkilerinin her iki tarafta yarattığı siyasi gerilimler üzerine bkz. Horst Linke, *Das Zarische Russland und der Erste Weltkrieg. Diplomatie und Kriegsziele 1914-1917* (Münih, 1982), ss. 23-4.
103. Ariev (ed.), *Sud'ba Veka*, s. 189.
104. McDonald, *United Government*, s. 185.
105. Paul Miliukov, *Political Memoirs 1905-1917*, ç. Carl Goldberg (Ann Arbor, 1967), s. 177.
106. Sir George Buchanan, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories* (2 cilt., Londra, 1923), cilt. 1, s. 71.
107. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 19.
108. Alıntı: a.g.e., s. 28.
109. a.g.e., s. 29.
110. Sazonov'un Sofya'ya tavsiyesi: Sazonov'dan Nekliudov'a, St Petersburg, 31 Ekim 1912; Fransa şüphesi: Sazonov'dan İzvolski'ye, St Petersburg, 8 Kasım 1912, her ikisi de şurada geçiyor: Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, ss. 138, 142.
111. Çar'ın Sazonov tarafından aktarılan görüşleri, alıntı: Teodorov, *Balkanskite voini*, s. 192.
112. Sazonov'dan Bobçev'e, 12 Haziran 1913, alıntı: a.g.e., s. 233.
113. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 192; Teodorov, *Balkanskite voini*, ss. 42, 212.

114. Carnegie Endowment for International Peace (ed.), *Report of the International Commission to Enquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars* (Washington, 1914), s. 264.
115. Hall, *Balkan Wars*, s. 135.
116. Wolfgang-Uwe Friedrich, *Bulgarien und die Mächte 1913-1915* (Stuttgart, 1985), ss. 21-26.
117. Panafieu'den Pichon'a, Sofya, 20 Ocak 1914, *DDF*, 3üncü seri, cilt. 9, bel. 118, ss. 139-41.
118. Savinski'den Sazonov'a, Sofya, 1 Şubat 1914, *IBZI*, 3üncü seri, cilt 1, 157, ss. 144-8, özellikle s. 147.
119. Friedrich, *Bulgarien und die Mächte*, s. 27.
120. Bakanlığa ait not, Bulgaristan'a verilecek bir borç için şartlar, Paris, 16 Şubat 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 9, bel. 306, ss. 389-90.
121. Maleniç'ten Pasiç'e, Berlin, 30 Haziran 1914, AS, MID-PO, 415, dosyalar 613-20.
122. Aleksandr Savinski, *Reflections from a Russian Diplomat* (Londra, 1927), ss. 215-23; Dard'dan (Sofya'daki Fransız elçisi) Doumergue'e (Fransa Dışişleri Bakanı), Sofya, 18 Mayıs 1914, *DDF*, 3üncü seri, cilt 10, bel. 246, ss. 379-82.
123. Friedrich, *Bulgarien und die Mächte*, ss. 33-5; Doumergue'den İzvolski'ye, Paris, 30 Mayıs 1914, *DDF*, 3. seri, cilt. 10, bel. 305, s. 455.
124. Matthew A. Yokell, 'Sold to the Highest Bidder. An Investigation of Diplomacy Regarding Bulgaria's Entry into World War I' (yüksek lisans tezi, Richmond Üniversitesi, 2010), ss. 33-5, internet adresi: https://dspace.lasrworks.org/bitstream/handle/10349/911/10HIS-YokellMatthew.pdf?sequence=1; Dard'dan Doumergue'e, Sofya, 29 Mayıs 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 10, bel. 302, s. 452.
125. Savinsky, *Reflections*, ss. 223-4.
126. Samuel R.Williamson, 'Vienna and July 1914: The Origins of the Great War Once More', Williamson ve Peter Pastor (ed.), *Essays on World War I: Origins and Prisoners of War* (New York, 1983), ss. 9-36, özellikle s. 19.
127. Czernin'den Berchtold'a, Bükreş-Sinaia, 22 Haziran 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 9902, ss. 173-6, s. 174.
128. Sazonov ve Bratianu arasındaki konuşma şurada bildiriliyor: Sazonov, 'Audience text for Nicholas II', 18 Haziran 1914, *IBZI*, seri 1, cilt. 3, bel. 339, s. 296 (vurgu eklenmiş); French Foreign Ministry, Department of Political and Commercial Affairs (Europe), 'Note pour le Président du Conseil', Paris, 11 Temmuz 1914, AMAE NS, Russie 46 (Politique étrangère. Autriche-Hongrie-Russie), dosyalar 312-4, dosya 314.
129. Buisseret'ten Davignon'a, St Petersburg, 25 Kasım 1913, MAEB AD, Russie 3 1906-1914.

130. Hartwig'den Sazonov'a, Belgrad, 24 Şubat 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, 314, ss. 311-13.
131. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 8-21 Ocak 1914, AS, MID-PO, 416, dosyalar 420-21.
132. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 14-27 Mart 1914, a.g.e., dosya 451.
133. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 24 Nisan-7 Mayıs 1914, a.g.e., dosya 475.
134. Descos'tan (Belgrad'daki Fransız elçisi) Doumergue'e (Fransa Dışişleri Bakanı), Belgrad, 6 Nisan 1914, *DDF*, 3üncü seri (1911-1914), cilt. 10, bel. 80 ss. 124-6.
135. Milos Bogičević, *Die auswärtige Politik Serbiens 1903-1914* (3 cilt, Berlin, 1931), cilt 1, s. 280; Friedrich Würthle, *Die Spur führt nach Belgrad* (Viyana, 1975), s. 28.
136. Hartvig'den Sazonov'a, Belgrad, 14 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 7, ss. 5-6.
137. 'Austrian Sympathies', *The Times*, 18 Ekim 1912, s. 5 sü. B.
138. Boeckh, *Balkankriegen*, ss. 26-7.
139. F. R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (Londra, 1972), s. 346; ayrıca bkz. 'Servia and the Sea', *The Times*, 9 Kasım 1912, s. 7, sü. A.
140. [Wickham Steed], 'The Problem of Albania', *The Times*, 18 Kasım 1912, s. 5 sü. A. Rus panslavist ve milliyetçi basın da benzer bir çizgi izledi.
141. Samuel R. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* (Houndmills, 1991), ss. 127-8; Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 347; Prochaska Olayı'nın ayrıntılı bir incelemesi: Robert A. Kann, *Die Prochaska-Affäre vom Herbst 1912. Zwischen kaltem und heissem Krieg* (Viyana, 1977).
142. Alıntı: Treadway, *Falcon and Eagle*, s. 125.
143. Friedrich Kiessling, *Gegen den grossen Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen* (Munih, 2002), s. 186.
144. Alıntı: Treadway, *Falcon and Eagle*, s. 137.
145. Rapaport'tan Vredenburch'a, Belgrad, 23 Nisan 1913, NA, 2.05.36, 9, Consulaat-Generaal Belgrado en Gezantschap Zuid-Slavië 1891-1940.
146. Giers'den (Rusya'nın Karadağ Büyükelçisi) II. Nikolay'a, Çetine [Ocak başı] 1913 ve 21 Ocak 1913, GARF, Fond 601, op. 1, del. 785.
147. Buisseret'den Davignon'a, St Petersburg, 11 Nisan 1913, MAEB AD, Rusya 3.
148. Buchanan'dan Nicolson'a, 1 Mayıs 1913, alıntı: Treadway, *Falcon and Eagle*, s. 148.
149. Bu tasarının metni için bkz. Robert Elsie, 'Texts and Documents of Albanian History', internet adresi: http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1913_2.html.

150. Bu anlatım, Samuel R. Williamson'ın 'Serbia and Austria-Hungary: The Final Rehearsal, October 1913' başlıklı yayımlanmamış el yazısı bölümünde çizilen sırayı izliyor.
151. Sırbistan'ın Viyana elçisi Yovanoviç'in *Neue Freie Presse*'ye demeci, yayımlandığı yer: 'The Albanian Outbreak', *The Times*, 27 Eylül, 1913, s. 5, sü. A; 'Return of M. Pashitch to Belgrade; *The Times*, 1 Ekim, s. 6, sü. E.
152. Williamson, 'Serbia and Austria-Hungary', ss. 14-15.
153. 'M. Pashitch in Vienna', *The Times*, 4 Ekim 1913, s. 5, sü. C; Williamson, 'Serbia and Austria-Hungary', s. 19.
154. Williamson, 'Serbia and Austria-Hungary', s. 21.
155. 'Servian Aggression in Albania', *The Times*, 16 Ekim 1913, s. 7, sü. C.
156. Alıntı: Williamson, *Austria-Hungary*, s. 153.
157. Sazonov'un yorumu üzerine rapor: O'Beirne'den (St Petersburg'daki İngiliz Maslahatgüzarı) Grey'e, St Petersburg, 28 Ekim 1913; *BD*, cilt. 10 (i), bel. 56, s. 49.
158. Paul Schroeder, 'Stealing Horses to Great Applause. Austria-Hungary's Decision in 1914 in Systemic Perspective'; Holger Afflerbach and David Stevenson (ed.), *An Improbable War*, ss. 17-42, özellikle ss. 38-40.
159. Binbaşı von Fabeck'ten Berlin'deki Genelkurmay'a, 11 Şubat 1913, ilişikte: Moltke'den Berlin'deki Conrad'a bir mektubun müsveddesi, 10 Şubat 1913, PA-AA, R 10896.
160. Wolffsches Telegraphenbureau'dan Berlin'deki II. Wilhelm'e giden bir telgrafın kenarında yazılı yorum, 4 Kasım, 1912; *GP*, cilt 33, ss. 276-7 (bel. 12321); Varnbüler'den Weizsäcker'e, Berlin, 18 Kasım 1812, HSA Stuttgart E50/03 206.
161. II. Wilhelm'in Kiderlen-Wächter'den aldığı telgrafa not düştüğü yorum, Berlin, 3 Kasım 1912; *GP*, cilt 33, ss. 274-6 (bel. 12320).
162. II. Wilhelm'den Alman Dışişleri'ne, Letzlingen, 9 Kasım 1912; a.g.e., cilt 33, s. 302 (bel. 12348).
163. E. C. Helmreich, 'An Unpublished Report on Austro-German Military Conversations of November 1912', *Journal of Modern History*, 5 (1933), ss. 197-207, s. 206. Arşidük Franz Ferdinand konuşmanın içeriğini bu şekilde bildirdi; Avusturya büyükelçisi Szögyényi daha saldırgan bir duruş sergiledi, yani Kayzer üç İtilaf Devleti arasında savaş riskini kabul etmeye hazır olduğunu belirtti.
164. Stevenson, *Armaments*, ss. 250, 259; Helmreich, 'Unpublished Report', ss. 202-3.
165. II. Wilhelm'den Franz Ferdinand'a (müsvedde), 24 Şubat 1913, PA-AA, R 10896.
166. Szögyényi'den Viyana'daki Dışişleri'ne, Berlin, 28 Ekim 1913, *ÖUAP*, cilt. 7, bel. 8934, s. 512.

167. Velics'ten Berchtold'a, Münih, 16 Aralık 1913, a.g.e., bel. 9096, s. 658.
168. Szapáry'den Dışişleri Bakanlığı'na, St Petersburg, 25 Nisan 1914, a.g.e., bel. 9656, ss. 25-7.
169. Lawrence Sondhaus, *Architect of the Apocalypse* (Boston, 2000), s. 120.
170. Williamson, 'Serbia and Austria-Hungary', s. 23; Hugo Hantsch, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur and Staatsmann* (2 cilt Graz, 1963), cilt 2, ss. 499-500.
171. Treadway, *Falcon and Eagle*, ss. 143-4, 145.
172. a.g.e., ss. 150-56.
173. Stevenson, *Armaments*, s. 271; ayrıca bkz Williamson, *Austria-Hungary*, ss. 155-6.
174. Williamson, *Austria-Hungary*, ss. 157-8.
175. Norman Stone, 'Army and Society in the Habsburg Monarchy 1900-1914', *Past & Present*, 33 (Nisan 1966), ss. 95-111; asker sayıları için bkz. Holger Herwig, *The First World War. Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (Londra, 1997), s. 12.
176. Kronenbitter, *Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns*, ss. 146, 147, 149, 154.
177. Anlaşmanın metni için bkz. şu kitabın ekler bölümü: George F. Kennan, *The Fateful Alliance. France, Russia and the Coming of the First World War* (Manchester, 1984), s. 271.
178. a.g.e., ss. 250-52.
179. Hanotaux'dan Montebello'ya (Fransa'nın St Petersburg Büyükelçisi), Paris, 10 Nisan 1897, *DDF*, seri 1, cilt. 13, bel. 193, ss. 340-46.
180. Stevenson, *Armaments*, s. 125.
181. Kendi anlatımımı da büyük ölçüde borçlu olduğum, bu konularla üzerine bir irdeleme için bkz. Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges* (Münih, 2009), ss. 246-50; ayrıca bkz. Murielle Avice-Hanoun, 'L'Alliance franco-russe (1892-1914)'; Ilja Mieck ve Pierre Guillen (ed.), *Deutschland – Frankreich – Russland. Begegnungen und Konfrontationen. La France et l'Allemagne face à la Russie* (Münih, 2000), ss. 109-24, ss. 113-14.
182. Friedrich Stieve, *Iswolski und der Weltkrieg. Auf Grund der neuen Doku menten-Veröffentlichung des Deutschen Auswärtigen Amtes* (Berlin, 1924), s. 45.
183. Bu konu üzerine, bkz. D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), s. 48; Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 1, ss. 372-3; Thaden, *Russia*, ss. 115-18; Poincaré'nin herhangi bir siyasi öneme sahip olduğunu reddettiği bu konuşmalar hakkında yaptığı bir özür açıklaması için bkz.

Poincaré, *Au service de la France – neuf années de souvenirs* (10 cilt, Paris, 1926-33), cilt 2, s. 202.

184. Poincaré'den İzvolski'ye, Paris, 16 Kasım 1912, *DDF*, 3. seri, cilt. 4, bel. 468, ss. 480-81.
185. Gerd Krumeich, *Armaments and Politics in France on the Eve of the First World War. The Introduction of the Three-Year Conscription 1913-1914*, ç. Stephen Conn (Leamington Spa, 1984), s. 28.
186. Paul Cambon'dan Jules Cambon'a, Paris, 5 Kasım 1912, AMAE PA-AP, 43, dosyalar. 251-7, dosya 252.
187. Jules Cambon'dan Paul Cambon'a, Berlin, 14 Aralık 1912, a.g.e., 100, dosyalar 178-180.
188. Douglas Porch, *The March to the Marne. The French Army, 1871-1914* (Cambridge, 1981), ss. 169-70.
189. a.g.e.
190. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 28 Mart 1912, *IBZI*, seri 3, cilt 2, kısım 2, bel. 699.
191. Risto Ropponen, *Die Kraft Russlands. Wie beurteilte die politische und militärische Führung der europäischen Grossmächte in der Zeit von 1905 bis 1914 die Kraft Russlands?* (Helsinki, 1968), s. 235.
192. Krumeich, *Armaments and Politics*, s. 28; Mosely, 'Russian Policy', s. 84; Sergey Dmitriyeviç Sazonov, *Les Années fatales* (Paris, 1927), s. 57.
193. Raymond Poincaré, 'Entretien avec M. Sazonoff', Ağustos 1912, AMAE, AE NS, Russie 41, dosyalar. 270-72, 282-3. Aynı toplantıyla ilgili, Fransız bakanın memnun olmadığını ancak çok geçmeden Sırp-Bulgar antlaşmasının 'büyük siyasi önemini' takdir etmek için iyi nedenler bulduğunu kaydeden açıklamaları için bkz. Sazonov, *Les Années fatales*, s. 60.
194. Çeşitli konuşmalar hakkında notlar, St Petersburg, 12 Ağustos 1913, AMAE, Papiers Jean Doulcet, cilt 23, Saint Petersbourg IV, Notes personnelles, 1912-1917, dosya 312.
195. Ropponen, *Die Kraft Russlands*, s. 236.
196. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 12 Eylül 1912; Stieve, *Schriftwechsel Iswolskis*, cilt 2, bel. 429, ss. 249-52, s. 251.
197. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 24 Ekim 1912, alıntı: Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 137.
198. Poincaré'den İzvolski'ye, 4 Kasım 1912; Narodnogo komissariata po inostrannym delam (ed.), *Materialy po istorii franko-russkikh otnoshenii za 1910-1914 gg: sbornik sekretnykh diplomaticheskikh dokumentov byvshego Imperatorskogo rossiiskogo ministerstva inostrannykh del* (Moscow, 1922), s. 297; ayrıca bkz. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniyas*, s. 142.

199. İzvolski'den Sazonov'a (mektup), Paris, 7 Kasım 1912, a.g.e., ss. 295-7; Stieve, *Schrifwechsel Iswolskis*, cilt. 2, bel. 554, ss. 335-7, s. 336 (vurgu eklenmiş).
200. Rossos, *Russia and the Balkans*, s. 100.
201. İzvolski'den Sazonov'a, 17 Kasım 1912; Narodnogo komissariata po inostrannym delam (ed.), *Materialy po istorii franko-russkikh otnoshenii za 1910-1914 g.g: sbornik sekretnykh diplomaticheskikh dokumentov byvshego Imperatorskogo rossiikogo ministerstva inostrannykh del* (Moskova, 1922), ss. 299-300, bel. 169; Poincaré'nin garantileri üzerine, bkz. Stieve, *Iswolski und der Weltkrieg*, ss. 99, 121; a.g.e. (ed.), *Schriftwechsel Iswolskis*, cilt 2, bel. 567, s. 346; ayrıca bkz. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 146.
202. İzvolski'den Sazonov'a, 20 Kasım 1912 ve İzvolski'den Sazonov'a, 20 Kasım, *IBZI*, seri 3, cilt 4, kısım 1, belgeler 298 ve 300.
203. Poincaré, *Au service de la France*, cilt 2, ss. 199-206, burada yazar, İzvolski'yi büyükelçiyle yaptığı konuşmaları 'pitoresk ve biraz aşırı renkli bir masal' olarak şekillendirmekle suçluyor.
204. Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, s. 256.
205. Alexandre Ribot, 31 Ekim 1912 Notu, AN, 563 AP 5, alıntı a.g.e., s. 257.
206. 'Note de l'État-Major de l'Armée', 2 Eylül 1912 ve Paul'den Jules'e Cambon, Dieppe, 3 Eylül 1912, *DDF*, 3üncü seri, cilt 3, dosya 359, 366, ss. 439-40, 449-51.
207. Paul Cambon'dan Jules Cambon'a, Paris, 5 Kasım 1912, AMAE, PA-AP, 43, Cambon, Jules, Lettres de Paul à Jules 1882-1922, 101, dosyalar 251-7, dosyalar 252-3.
208. İgnatyev'den Jilinski'ye (Rusya Genelkurmay Başkanı), Paris, 19 Aralık 1912, alıntı: Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 149.
209. a.g.e., s. 149.
210. Millerand'ın Ocak 1912-Ocak 1913 arası savaş bakanlığı üzerine, bkz. Marjorie M. Farrar, 'Politics Versus Patriotism: Alexandre Millerand as French Minister of War', *French Historical Studies*, 11/4 (1980), 577-609; Bakanın ılımlı sosyalist olarak daha önceki kariyeri üzerine bkz. Leslie Derfler, *Alexandre Millerand. The Socialist Years* (The Hague, 1977); geçiş dönemine aklı başında bir inceleme için bkz. Marjorie M. Farrar, *Principled Pragmatist: The Political Career of Alexandre Millerand* (New York, 1991); Millerand'ın kariyerindeki gerginliklere ilişkin ilginç düşünceler: Antoine Prost, Marie-Louise Goorgen, Noelle Gérome ve Danielle Tartakowsky, 'Four French Historians Review English Research on the History of French Labour and Socialism', *The Historical Journal*, 37/3 (1994), ss. 709-15, özellikle s. 714.
211. İgnatyev'den Jilinski'ye, Paris, 4 Aralık 1912, alıntı: Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 150.

212. Lucius'tan Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 8 Ocak 1913, Sazonov'la bir konuşmayı bildiriyor, PA-AA, R 10896.
213. Raymond M. B. Poincaré, 'Notes journalières', 29 Ocak 1914, BNF (NAF 16026), Poincaré MSS; Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War*, 1898-1914 (Oxford, 1993), s. 239.
214. G. Wright, *The Reshaping of French Democracy. The Story of the Founding of the Fourth Republic* (New York, 1948), s. 10.
215. John Keiger, *France and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), s. 117.
216. Dışişleri Bakanı Jonnart'la ilişkilerine dair, bkz. Paléologue'nin günlük notları, 22 Ocak ve 13 Şubat 1913; M. Paléologue, *Au Quai d'Orsay à la veille de la tourmente. Journal 1913-1914* (Paris, 1947), ss. 15, 42.
217. Alıntı: Keiger, *France and the Origins*, s. 120.
218. William C. Fuller, *Strategy and Power in Russia, 1600-1914* (New York, 1992), ss. 440, 444.
219. Stevenson, *Armaments*, s. 161.
220. Fuller, *Strategy and Power*, s. 439.
221. '8ème Conférence. Procès-verbal de l'entretien du 13 Juillet 1912 entre les Chefs d'État-Major des armées française et russe', AMAE, AE NS, Russie 41, dosyalar 131-7, dosyalar 134-5.
222. État-Major de l'Armée, 3ème bureau, 'Note sur l'action militaire de la Russie en Europe', a.g.e., dosyalar 255-63.
223. Stevenson, *Armaments*, s. 162.
224. Raymond Poincaré, 'Entretien avec l'Empéreur – Chemins de fer stratégiques'; 'Entretien avec M. Sazonoff – Mobilisation', St Petersburg, Ağustos 1912, AMAE, AE NS Russie 41, dosyalar 278-9, 288.
225. Raymond Poincaré, 'Entretien avec Kokowtsoff – Chemins de fer stratégiques', St Petersburg, Ağustos 1912, a.g.e., dosya 280.
226. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 147.
227. S. R. Williamson, 'Joffre Reshapes French Strategy, 1911-1913', in Paul Kennedy (ed.), *The War Plans of the Great Powers, 1880-1914* (Londra, 1979), ss. 133-54, ss. 134-6.
228. Aynı meselenin Alman versiyonu için bkz. Jonathan Steinberg, 'A German Plan for the Invasion of Holland and Belgium, 1897'; Kennedy (ed.), *War Plans*, ss. 155-70, ss. 162. Steinberg burada Alman stratejik düşüncesine değiniyor, ancak aynı problem Paris'teki karar mercilerinin karşısına da çıktı.
229. Hayne, *French Foreign Policy*, s. 266.

230. D. N. Collins, 'The Franco-Russian Alliance and Russian Railways, 1891-1914', *The Historical Journal*, 16/4 (1973), ss. 777-88, s. 779.
231. Buisseret'ten Davignon'a, St Petersburg, 25 Şubat 1913, MAEB AD, Rusya 3, 1906-13.
232. François Roth, 'Raymond Poincaré et Théophile Delcassé: Histoire d'une relation politique'; Conseil général de l'Ariège (ed.), *Delcassé et l'Europe à la veille de la Grande Guerre* (Foix, 2001), ss. 231-46, s. 236.
233. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 151.
234. Delcassé'den Pichon'a, St Petersburg, 24 Mart 1913, *DDF*, 3. seri, cilt 6, bel. 59, ss. 81-2; Sazonov'la ilgili ortaya çıkan aynı soruna dair bkz. Delcassé'den Jonnart'a, St Petersburg, 21 Mart 1913, a.g.e., bel. 44, s. 66.
235. St Petersburg Askerî Ataşesi General Laguiche'in Delcassé ile 18 Haziran 1914'teki bir konuşma üzerine raporu, Georges Louis, *Les Carnets de Georges Louis* (2 cilt, Paris, 1926) cilt 2, s. 126.
236. B. V. Ananich, *Rossiya I mezhdunarodyi kapital 1897-1914. Ocherki istorii finansovykh otnoshenii* (Leningrad, 1970), ss. 270-71.
237. Üç Yıl Yasası ve kabul edilmesinde Poincaré'nin rolüne dair bkz. J. F. V. Keiger, *Raymond Poincaré* (Cambridge, 1997), ss. 152-3, 162-3; Krumeich, *Armaments and Politics*, ss. 112-13.
238. Keiger, *France and the Origins*, s. 144.
239. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 17 Nisan 1913, 12 Haziran 1913, MAEB AD, Fransa 11, Correspondance politique – légations.
240. Guillaume'den Davignon'a, Paris, 16 Ocak 1914, a.g.e.
241. Guillaume'den Davignon'a, Paris, 28 Mayıs 1914, a.g.e.
242. Keiger, *France and the Origins*, ss. 136-7.
243. 18 Nisan 1913, Perşembe günlük notu, Maurice Paléologue, *Journal, 1913-1914*, s. 103.
244. Keiger, *France and the Origins*, s. 136; bu olaylara dair ayrıca bkz. günlük notları, 16 Nisan - 5 Mayıs 1913; Paléologue, *Journal, 1913-1914*, ss. 100-124.
245. Krumeich, *Armaments and Politics*, birçok yerde.
246. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 9 Haziran 1914, MAEB AD, France 12, Correspondance politique – légations.
247. Üç Yıl Yasası'na karşı büyüyen muhalefet hakkında bkz. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 16 Ocak 1914, a.g.e.
248. Ribot hükümetinin parlamentoya geldiği ilk gün düşmesiyle ilgili bkz. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 13 Haziran 1914, a.g.e.

249. Yüzbaşı Parchment'ın Ekim 1912'de Vilna Bölgesi'ndeki 'tertip' ile ilgili raporu, alıntı: Pertti Luntinen, *French Information on the Russian War Plans, 1880-1914* (Helsinki, 1984), s. 175.
250. Verleuil'den [Pichon], Brolles, 7 Temmuz 1913, AMAE NS, Rusya 42, dosyalar 58-60, dosya 59.
251. Alıntı: Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, ss. 271-3.
252. Charles Rivet, 'Lettre de Russie: L'Effort militaire russe', *Le Temps*, 13 Kasım 1913, kupürü: Buisseret'ten to Davignon'a, St Petersburg, 15 Kasım 1913, MAEB AD, Rusya 3 1906-1914.
253. a.g.e., s. 275.
254. Laguiche'ten Dupont'a, 14 Şubat 1914, alıntı a.g.e.., s. 279.
255. Paul Kennedy, 'The First World War and the International Power System'; Steven E. Miller (ed.), *Military Strategy and the Origins of the First World War* (Princeton, 1985), ss. 7-40, s. 28.

6. BÖLÜM

1. Alıntı: Zara S. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914* (Cambridge, 1969), s. 153.
2. 4-6 Temmuz 1912, Baltık Limanı toplantıları üzerine bkz. H. H. Fisher (ed.), *Out of My Past. The Memoirs of Count Kokovtsov, Russian Minister of Finance, 1904-1911, Chairman of the Council of Ministers, 1911-1914*, ç. Laura Matveev (Stanford, 1935), s. 322.
3. Bethmann Hollweg'in Sazonov'la konuşmalar hakkında notları, 6 Temmuz 1912, *GP*, cilt 31, bel. 11542, ss. 439-44.
4. Fisher (ed.), *Memoirs of Count Kokovtsov*, s. 320.
5. Pourtalès'in notları, 29 Haziran 1912, *GP*, cilt 31, bel. 11537, ss. 433-6.
6. Sergei Dmitrievich Sazonov, *Les Années fatales* (Paris, 1927), ss. 48-9.
7. Fisher (ed.), *Memoirs of Count Kokovtsov*, ss. 320-21.
8. Bethmann'dan Dışişleri Bakanlığı'na, Baltık Limanı, *Hohenzollern* gemisi, 6 Temmuz 1912, *GP*, cilt 31, bel. 11540, ss. 437-8.
9. 1914 öncesi uluslararası sistemin potansiyeli olarak detant üzerine bkz. Friedrich Kiessling, *Gegen den grossen Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen, 1911-1914* (Münih, 2002), ss. 77-148.
10. Bethmann'dan Dışişleri Bakanlığı'na, Baltık Limanı, *Hohenzollern* gemisi, 6 Temmuz 1912, *GP*, cilt 31, bel. 11540, ss. 437-8.
11. Klaus Hildebrand, *Das vergangene Reich. Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler, 1871-1945* (Stuttgart, 1995), ss. 269-76.

12. Karş. Volker Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914* (Basingstoke, 1993), ss. 120-22 ve Imanuel Geiss, *'The German Version of Imperialism: Weltpolitik'*; *G. Schöllgen, Escape into War? The Foreign Policy of Imperial Germany* (Oxford, New York, Münih, 1990), ss. 105-20; s. 118.
13. Bethmann'ın İngiliz-Alman müzakereleri için 'Uygulanabilir Formül Taslağı', alıntı: R. Langhorne, 'Great Britain and Germany, 1911-1914'; Francis Harry Hinsley (ed.), *British Foreign Policy under Sir Edward Grey* (Cambridge, 1977), ss. 288-314, ss. 293-4.
14. Niall Ferguson, *Pity of War* (Londra, 1998), s. 72; Langhorne, 'Great Britain and Germany', ss. 294-5.
15. R. Langhorne, 'The Naval Question in Anglo-German Relations, 1912-1914', *Historical Journal*, 14 (1971), ss. 359-70, s. 369; karş. Fritz Fischer, *War of Illusions. German Policies from 1911 to 1914*, ç. Marian Jackson (Londra, 1975), ss. 123-31.
16. R. J. Crampton, *Hollow Détente. Anglo-German Relations in the Balkans, 1911-1914* (Londra, 1980), ss. 56-8, 72-3; Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, s. 103.
17. Misyonun amaçları ve Haldane'in İngiliz hükümeti tarafından 'reddedilmesi' üzerine, bkz. B. D. E. Kraft, *Lord Haldane's Zending naar Berlijn in 1912. De duitsch-engelsche onderhandelingen over de vlootquaestie* (Utrecht, 1931), ss. 209-11, 214-17, 220-21; Alman hükümetine taslak not, Mart 1912, alıntı: Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage, 1871-1914* (Münih, 1984), s. 330.
18. Kraft, *Zending naar Berlijn*, s. 246.
19. Samuel R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904-1914* (Cambridge, MA, 1969), s. 258.
20. Nicolson'dan Bertie'ye, 8 Şubat 1912, TNA FO 800 / 171, alıntı: Steiner, *Foreign Office*, s. 127.
21. Bertie'den Nicolson'a, Paris, 11 Şubat 1912, alıntı: Thomas Otte, *The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865-1914* (Cambridge, 2011), s. 364; Nicolson'un İngiliz-Rus Sözleşmesi'ne olan bağlılığı ve kararlılığı üzerine, bkz. Keith Neilson, '"My Beloved Russians": Sir Arthur Nicolson and Russia, 1906-1916', *International History Review*, 9/4 (1987).
22. Jonathan Steinberg, 'Diplomatie als Wille und Vorstellung: Die Berliner Mission Lord Haldanes im Februar 1912', Herbert Schottelius ve Wilhelm Deist (ed.), *Marine und Marinepolitik im kaiserlichen Deutschland, 1871-1914* (Düsseldorf, 1972), ss. 263-82, s. 264; misyon ve başarısızlığı üzerine, ayrıca bkz. Michael Epkenhans, *Die wilhelminische Flottenrüstung. Weltmachtstreben,*

industrieller Fortschritt, soziale Integration (Münih, 1991), ss. 113-37; David Stevenson, *Armaments and the Coming of War: Europe 1904-1914* (Cambridge, 1996), ss. 205-7.

23. Goschen'den Nicolson'a, Berlin, 20 Nisan 1912, TNA FO 800/355, dosyalar 20-22.
24. 'Foreign Affairs. The Morocco Crisis. Sir E. Grey's Speech', *The Times*, 28 Kasım 1911, s. 13, sü. B.
25. Kühlmann'dan Bethmann'a, Londra, 14 Ekim 1912, *GP*, cilt 33, bel. 12284, s. 228; ayrıca bkz. şuradaki tartışma: Jost Dülffer, Martin Kröger ve Rolf-Harald Wippich, *Vermiedene Kriege. Deeskalation von Konflikten der Grossmächte zwischen Krimkrieg and Ersten Weltkring 1856-1914* (Münih,1997), s. 650.
26. Crampton, *Hollow Détente.*
27. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ss. 89, 122; Paul W. Schroeder, 'Embedded Counterfactuals and World War I as an Unavoidable War', ss. 28-9.
28. Ronald Bobroff, *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* (Londra, 2006); Fransızların V. George'dan endişeleri üzerine: Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 11 Nisan 1913, MAEB AD, France 11, Correspondance politique – légations.
29. Ira Klein, 'The Anglo-Russian Convention and the Problem of Central Asia, 1907-1914', *Journal of British Studies*, 11 (1971), ss. 126-47, s. 128.
30. a.g.e., s. 141.
31. Grey'den Buchanan'a, Londra, 11 Şubat 1914, Grey'den Buchanan'a, Londra, 18 Mart 1914, TNA, Grey Papers, FO 800/74, alıntı: Thomas McCall, 'The Influence of British Military Attachés on Foreign Polich Towards Russia, 1904-1917', M.Phil tezi, Üniversitesi, 2011, s. 53.
32. Prens Max von Lichnowsky, *My Mission to London*, 1912-1914 (Londra, 1918), s. 29.
33. Steiner, *Foreign Office*, ss. 121-40, 49; Otte, *Foreign Office Mind*, s. 380.
34. McCall, 'British Military Attachés', ss. 33-75.
35. Hamilton'dan Haldane'e, 1 Eylül 1909, alıntı a.g.e., s. 60.
36. *Morning Post*'un editörü H. A. Gwynne'in, Dışişleri Bakanlığı'nda muhtemelen Sir William Tyrrell ile yaptığı özel bir söyleşiden notlar, şurada alıntılanıp analiz ediliyor: Keith M. Wilson, 'The British Démarche of 3 and 4 December 1912: H. A. Gwynne's Note on Britain, Russia and the First Balkan War', *Slavonic and East European Review*, 60/4 (1984), ss. 552-9, s. 556.
37. Nicolson'dan Goschen'e, Londra, 15 Nisan 1912, *BD*, cilt 6, bel. 575, s. 747.
38. Nicolson'dan Goschen'e, Londra, 25 Mayıs 1914, TNA, FO dosyalar 162-14, dosya 163. 800/374.

39. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ss. 82-3, Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 180.
40. Alıntı: Steiner, *British Foreign Office*, s. 134; Nicolson'ın daha genel görüşleri üzerine bkz. ss. 128, 129, 131, 133, 134, 136-7; Otte, *Foreign Office Mind*, s. 384.
41. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 14 Nisan 1914, MAEB AD, France 11, Correspondance politique – légations.
42. Otte, *Foreign Office Mind*, ss. 358-9, 387-8.
43. Nicolson'dan Bunsen'e, Londra, 30 Mart 1914, TNA, FO 800/373, dosyalar. 80-83, dosya 83.
44. Uluslararası sistemin bu yönleri şurada irdelenmektedir: Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ve Holger Afflerbach ve David Stevenson (ed.), *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914* (Oxford, 2007), her ikisinin de birçok yerinde.
45. Jules Cambon'dan Poincaré'ye, Berlin, 28 Temmuz 1912, AMAE, PA-AP, 43, Cambon Jules 56, dosyalar 45.
46. Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* (Cambridge, 2001), ss. 145, 211, 281.
47. Stevenson, *Armaments*, ss. 159-63.
48. a.g.e., s. 247.
49. Almanların, Rus üst düzey komutanlar arasındaki tutumları okumalarına dair örneğin bkz. Pourtalès'ten Bethmann Hollweg'e, St Petersburg, 20 Kasım 1912; Griesinger'den (Belgrad'daki Alman elçisi) Bethmann Hollweg'e, 5 Şubat 1913; alıntı Romberg'den (Bern'deki Alman elçisi) Bethmann Hollweg'e, Bern, 1 Şubat 1913, Kentteki Rus askeri ataşesi ile Avusturya-Macaristan elçiliğinin bir üyesi arasında yapılan görüşmeyi bildiriyor, hepsi PA-AA, R 10895.
50. *The Times*, 3 Aralık 1912, s. 6, sü. B.
51. a.g.e.
52. Alıntı: Lamar Cecil, Wilhelm II (2 cilt, Chapel Hill, 1989 ve 1996), cilt 2, *Emperor and Exile, 1900-1941*, s. 186; Bethmann'ın konuşması ve önemine dair bkz. Dülffer, Kröger ve Wippich, *Vermiedene Kriege*, ss. 652-4.
53. Toplantının yeniden masaya yatırılması ve öneminin tartışılması üzerine bkz. J. C. G. Röhl, 'Dress Rehearsal in December: Military Decision-making in Germany on the Eve of the First World War'; Röhl, *The Kaiser and His Court. Wilhelm II and the Government of Germany* (Cambridge, 1994), ss. 162-89, ss. 162-3.
54. Röhl, 'Dress Rehearsal', birçok yerinde; ayrıca Röhl, 'Admiral von Müller and the Approach of War, 1911-1914', *Historical Journal*, 12 (1969), ss. 651-73.

Röhl'ün, Aralık 1912'deki "savaş konseyi"nin Almanya tarafından önceden planlanmış bir savaş için geri sayımın başlatıldığı an olarak okuması bir azınlık görüşüdür. 2011 Ekim ayında Londra'daki bir konferansta ('The Fischer Controversy 50 Years On', 13-15 Ekim 2011, Alman Tarih Enstitüsü, Londra), Röhl, Savaş Konseyi'nin, Almanların derhal savaş istemediğini, ancak 1914 yazına kadar erteleme kararı aldığını söyleyerek tartışmayı kızıştırdı. Bu tartışma daha önce şurada ele alınmıştı: Fischer, *War of Illusions*, ss. 164, 169. Erteleme bahsi ayrıca, Röhl'in Kaiser'in biyografisinin üçüncü cildinde ortaya konulan görüşün odak noktasını oluşturur, bkz. J. C. G. Röhl, *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund*, 1900-1941 (Münih, 2008).

55. Röhl, 'Dress Rehearsal'; Stevenson, *Armaments*, ss. 288-9; F. Fischer, 'The Foreign Policy of Imperial Germany and the Outbreak of the First World War'; Schöllgen, *Escape into War?*, ss. 19-40; s. 22; M. S. Coetzee, *The German Army League* (New York, 1990), ss. 36-7; Wolfgang J. Mommsen, 'Domestic Factors in German Foreign Policy before 1914', *Central European History*, 6 (1973), ss. 3-43, ss. 12-14.
56. E. Hölzle, *Die Selbstentmachtung Europas. Das Experiment des Friedens vor und im Ersten Weltkrieg* (Göttingen, 1975), ss. 180-83; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, s. 289.
57. Jagow'dan Lichnowsky'ye, Berlin, 26 Nisan 1913; Jagow'dan Flotow'a, Berlin, 28 Nisan 1913, *GP*, 34/2, ss. 737-8, 752; Denizaltı yapımı ve diğer donanma tedbirleri üzerine bkz. Holger H. Herwig, *'Luxury' Fleet. The Imperial German Navy, 1888-1918* (Londra, 1980), ss. 87-9; Gary E. Weir, 'Tirpitz, Technology and Building U-boats 1897-1916', *International History Review*, 6 (1984), ss. 174-90; Hew Strachan, *The First World War* (Oxford, 2001), ss. 53-5.
58. Moltke'den Bethmann ve Heeringen'e, 21 Aralık 1912, alıntı: Stevenson, *Armaments*, ss. 291-2.
59. David Stevenson, 'War by Timetable? The Railway Race Before 1914', *Past & Present*, 162 (1999), ss. 163-94, s. 175.
60. Peter Gattrell, *Government, Industry and Rearmament in Russia, 1900- 1914. The Last Argument of Tsarism* (Cambridge, 1994), ss. 133-4.
61. Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-18* (Düsseldorf, 1961), s. 48.
62. Bkz. Stevenson, *Armaments*, ss. 298, 314; I. V. Bestuzhev, 'Russian Foreign Policy, February-June 1914', *Journal of Contemporary History*, 1/3 (1966), ss. 93-112, s. 96.

63. Paul Kennedy, 'The First World War and the International Power System'; Steven E. Miller (ed.), *Military Strategy and the Origins of the First World War* (Princeton, 1985), s. 29.
64. Militär-Bericht Nr. 28, St Petersburg, 8-21 Mayıs 1914 (Reich Donanma Komutanlığı için kopya), BA-MA Freiburg, RM5/1439. Oliver Griffin'e bana bu belgenin fotokopisini gönderdiği için minnettarım. Moltke'nin (15 Aralık 1913 ve 11 Temmuz 1914'le ilgili) görüşleri şurada geçiyor: Stevenson, 'War by Timetable?', s. 186.
65. Matthew Seligmann ve Roderick McLean, *Germany from Reich to Republic* (Londra, 2000), ss. 142-4.
66. Ferguson, 'Public Finance and National Security. The Domestic Origins of the First World War Revisited', *Past & Present*, 142 (1994); Moltke'nin 1908-9'daki önleyici savaş çağrıları üzerine bkz. Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, ss. 49-50; Fischer, *War of Illusions*, s. 88; Norman Stone, 'Moltke-Conrad: Relations Between the German and Austro-Hungarian General Staffs', *Historical Journal*, 9 (1966), ss. 201-28; Isabel V. Hull, 'Kaiser Wilhelm II and the "Liebenberg Circle"'; J. C. G. Röhl ve N. Sombart (ed.), *Kaiser Wilhelm II. New Interpretations* (Cambridge, 1982), ss. 193-220, özellikle 212; Holger H. Herwig, 'Germany'; Richard F. Hamilton ve Holger H. Herwig (ed.), *The Origins of World War I* (Cambridge, 2003), ss. 150-87, özellikle s. 166.
67. Dieter Hoffmann, *Der Sprung ins Dunkle oder wie der 1. Weltkrieg entfesselt wurde* (Leipzig, 2010) özellikle bkz. şuradaki tablolar: ss. 325-330.
68. Cited in Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges* (Münih, 2009), s. 276.
69. Henry Wilson, St Petersburg'daki Albay Knox'tan gönderilen son askerî raporların özeti üzerine kenar yorumu, 23 Mart 1914, TNA, WO 106/1039.
70. Kevin Kramer, 'A World of Enemies: New Perspectives on German Military Culture and the Origins of the First World War', *Central European History*, 39 (2006), ss. 270-98, s. 272; savaş korkusu ile savaşa hazır olma durumu arasındaki ilişki üzerine ayrıca bkz. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, s. 57.
71. Bethmann Hollweg'den Eisendecher'e, 26 Aralık 1911 ve 23 Mart 1913, ikisi de şurada yer alıyor: Konrad H. Jarausch, 'The Illusion of Limited War: Chancellor Bethmann Hollweg's Calculated Risk, July 1914', *Central European History*, 2/1(1969), ss. 48-76.
72. Cecil, *Wilhelm II*, cilt 2, s. 195.

73. Falkenhayn'dan Hanneken'e, 29 Ocak 1913, alıntı: Holger Afflerbach, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (Münih, 1994), s. 102 (Falkenhayn, 7 Haziran 1913'te savaş bakanı olacaktı).
74. a.g.e., s. 76.
75. 1914 Avrupa'daki sivil liderlerin önceliği üzerine bkz. Marc Trachtenberg, 'The Coming of the First World War: A Reassessment', Trachtenberg, *History and Strategy* (Princeton, 1991), ss. 47-99.
76. Anon., *Deutsche Weltpolitik und kein Krieg!* (Berlin, 1913).
77. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, s. 278.
78. Strachan, *First World War*, s. 33.
79. Alman politik seçenekleri hakkında bkz. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 277-82.
80. Mehmet Yerçil, 'A History of the Anatolian Railway, 1871-1914', doktora tezi, Cambridge, 2010.
81. Marschall von Biberstein'den Bethmann'a, İstanbul, 4 Aralık 1911, *GP*, cilt 30, bel. 10987.
82. Carl Mühlmann, *Deutschland und die Türkei 1913-1914. Die Berufung der deutschen Militärmission nach der Türkei 1913, das deutsch-türkische Bündnis 1914 und der Eintritt der Türkei in den Weltkrieg* (Berlin, 1929), s. 5.
83. Yerçil, 'Anatolian Railway', s. 91.
84. a.g.e., ss. 95-120.
85. Helmut Mejcher, 'Oil and British Policy Towards Mesopotamia', *Middle Eastern Studies*, 8/3 (1972), ss. 377-91, özellikle ss. 377-8.
86. Alıntı: J. C. G. Röhl, Wilhelm II. The Kaiser's Personal Monarchy, 1888-1900, ç. Sheila de Bellaigue (Cambridge, 2004), s. 953.
87. Bir dış politika aracı olarak Almanya'nın pan-islamizme olan ilgisi üzerine, bkz. Sean McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898-1918* (Londra, 2010), ss. 7-53.
88. Fischer, Griff nach der Weltmacht, s. 54.
89. Herbert Feis, *Europe, The World's Banker 1870-1914* (New York, 1939), s. 53; Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918* (Princeton, 1968), ss. 3-11; Harry N. Howard, *The Partition of Turkey, 1913-1923* (Norman, 1931), ss. 49-50.
90. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, ss. 281-2.
91. Goltz Paşa ve İstanbul'daki diğer askeri danışmanlar üzerine, bkz. Bernd F. Schulte, *Vor dem Kriegsausbruch 1914. Deutschland, die Türkei und der Balkan* (Düsseldorf, 1980), ss. 17-38.

92. Mühlmann, *Deutschland und die Türkei*, ss. 10-11; Hildebrand, *Das vergangene Reich*, s. 297.
93. Theobald von Bethmann Hollweg, *Betrachtungen zum Weltkriege* (2 cilt, Berlin, 1919), cilt 1, ss. 88-9.
94. Novoye Vremya'da devlet güdümlü basın kampanyası üzerine bkz. David MacLaren McDonald, *United Government and Foreign Policy in Russia, 1900-1914* (Cambridge, MA, 1992), s. 191; Osmanlı makamlarının daha fazla ilhakı önlemek amacıyla silahlı kuvvetlerini geliştirmek için Alman misyonunu kullanmaya kararlı olmaları üzerine bkz. Sverbeyev'den (Rusya'nın Berlin Büyükelçisi) Sazonov'a, 16 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 1, bel. 21, ss. 22-3.
95. Tatishchev'den II. Nikolay'a, Berlin, 6 Kasım 1913, GARF, Fond 601, op. 1, del 746 (2).
96. Alıntı, Bazarov'un report of 16 Aralık 1913 tarihli raporundan; Fischer, *War of Illusions*, s. 334. Bazarov'un bu konuşmanın içeriğinden nasıl haberdar olduğu belli değil.
97. Pourtalès'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Kasım ve 5 Aralık 1913, *GP*, cilt 38, bel. 15457, 15466; Mühlmann, *Deutschland und die Türkei*, s. 12.
98. Alıntı: Lichnowsky, *My Mission to London*, ss. 14.
99. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, ss. 125-6; Fischer, *War of Illusions*, ss. 147-8.
100. Sazonov'dan Demidov'a (Atina'daki Rus Bakan), St Petersburg, 16 Ekim 1912, İstanbul, Paris ve Londra'ya kopyalarıyla; Sazonov'dan Girs'e, St Petersburg, 18 Ekim 1912; Sazonov'dan Paris, Londra, Berlin, Viyana ve Roma'daki Rus büyükelçilerine, 5 Ekim 1912, hepsi: AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 14, 20, 22.
101. Suhomlinov'dan Neratov'a, 11 Ağustos 1911, *IBZI* seri 3, cilt. 1, bel. 310, ss. 375-8, s. 376.
102. Sazonov'dan İzvolski'ye, 4 Kasım 1912 (Londra ve İstanbul'a kopyalarıyla); Sazonov'dan Girs'e (İstanbul'daki büyükelçi), "gizli telgraf", St Petersburg, 2 Kasım 1912, her ikisi de şurada: AVPRI, Fond 151 (PA), op. 482, d. 130, ll. 96, 87.
103. Bobroff, *Roads to Glory*, ss. 52-3.
104. Sazonov'dan Kokovtsov ve servis şeflerine, 12 Kasım 1912, alıntı a.g.e., s. 55.
105. Sazonov'dan II. Nikolay'a, 23 Kasım 1912, alıntı: Bovykin, *Iz istorii voznik-noveniya*, s. 126.
106. Ia. Zakher, 'Konstantinopol i prolivy', *KA*, 6 (1924), ss. 48-76, s. 55, ve 7 (1924), ss. 32-54.
107. Bobroff, *Roads to Glory*, ss. 76-95.

108. Sazonov'dan Londra'daki Rusya Maslahatgüzarı'na, Londra, 7 Aralık 1913; B. von Siebert (ed.), *Graf Benckendorffs diplomatischer Schriftwechsel* (Berlin, 1928), cilt. 3, bel. no. 982, ss. 208-9.
109. D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), s. 47; Etter'den (Rusya Maslahatgüzarı, Londra) Sazonov'a, Londra, 14 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 1, bel. 3, ss. 2-3.
110. Louis Mallet'ten Edward Grey'e, Londra, 23 Mart 1914, TNA FO 800/80; Great Britain, House of Commons Debates, 1914, cilt., 59 sütunlar 2169-70, her ikisi de şurada geçiyor: William I. Shorrock, 'The Origin of the French Mandate in Syria and Lebanon: The Railroad Question, 1901-1914', *International Journal of Middle East Studies*, 1/2 (1970), ss. 133-53, s. 153; ayrıca bkz. Stuart Cohen, 'Mesopotamia in British Strategy, 1903-1914', *International Journal of Middle East Studies*, 9/2 (1978), ss. 171-81, özellikle ss. 174-7.
111. Osmanlı Hükümeti adına, Hurşid Paşa ile Amiral Limpus arasında mutabakat notu, 25 Mayıs 1912, Limpus Papers. Caird Library, NMM, LIM/12; Limpus'un atanmasına dair, ayrıca bkz. Paul G. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation, 1908-1914* (Cambridge, MA, 1971), s. 321.
112. Bkz. 'Instructions for Hallifax Bey', 11 Mayıs 1914, a.g.e., LIM/9.
113. Limpus'tan Osmanlı Amiralliğine, 5 Haziran 1912, a.g.e., LIM 8/1 (mektup defteri), dosyalar 63-7.
114. Limpus'tan Osmanlı Amiralliğine, 5 Haziran 1912, a.g.e., LIM 8/1 (mektup defteri), dosyalar. 68-9.
115. Delcassé'den Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Ocak 1914, AMAE NS, Russie 42, dosyalar. 223-4; ayrıca bkz. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 15 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 12, ss. 12-14, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na mali boykotuna Fransız muhalefetini bildiriyor.
116. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 18 Aralık 1913; İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 18 Aralık 1913; Stieve (ed.), *Der diplomatische Schriftwechsel Izwolskis*, cilt. 3, bel. 1179, 1181, ss. 425-5, 428-31; Dülffer, Kröger ve Wipplich. *Vermiedene Kriege*, ss. 663-4.
117. Sazonov'dan Benkendorf'a, St Petersburg, 11 Aralık 1913; Benno Siebert (ed.), *Benckendorffs diplomatischer Schriftwechsel* (3 cilt., Berlin, 1928), cilt. 3, bel. 991, s. 217.
118. Bu rapor hakkında, bkz. McDonald, *United Government*, s. 193; Liman olayının 'odaklanma' etkisi üzerine, bkz. Strachan, *First World War*, s. 61.
119. M. Pokrowski, *Drei Konferenzen. Zur Vorgeschichte des Krieges*, trans. Anon ([Berlin], 1920), ss. 34, 38.
120. a.g.e., s. 42.

121. Hildebrand, *Das vergangene Reich*, s. 298.
122. Pokrowski, *Drei Konferenzen*, ss. 39, 41; Sazonov'un bu tartışmalardaki rolü üzerine, bkz. Horst Linke, *Das Zarische Russland und der Erste Weltkrieg. Diplomatie ve Kriegsziele 1914-1917* (Münih, 1982), s.22.
123. Buchanan'dan Grey'e, 3 Nisan 1914, alıntı: Lieven, *Russia and the Origins*, s. 197.
124. Pourtalès'den Bethmann'a mektup kenarında yorum, St Petersburg, 25 Şubat 1914, *GP*, cilt. 39, bel. 15841, s. 545; ayrıca bkz. şuradaki tartışma: Dülffer, Kröger ve Wippich, *Vermiedene Kriege*, s. 670.
125. Alıntı: McDonald, *United Government*, s. 193.
126. Sergey Dmitriyeviç Sazonov, *Fateful Years, 1909-96: The Reminiscences of Serge Sazonov*, ç. N. A. Duddington (Londra, 1928), s. 80.
127. Liszkowski, *Zwischen Liberalismus und Imperialismus. Die Zaristische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg im Urteil Miljukovs und der Kadettenpartei, 1905-1914* (Stuttgart, 1974), ss. 224-5.
128. Mallet'ten Grey'e (no. 400), 2 Haziran 1914, ayrıca Russell ve Crowe'un tutanakları, 9 ve 14 Haziran 1914, alıntı: Thomas Otte, *Foreign Office Mind*, ss. 378-9.
129. Lieven, *Russia and the Origins*, ss. 42-6; ayrıca bkz. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 129.
130. Bobroff, *Roads to Glory*, s. 151; Bobroff, 'Behind the Balkan Wars', s. 78.
131. 'Journal der Sonderkonferenz, 8. Februar 1914', Pokrowski, *Drei Konferenzen*, ss. 47, 52.
132. a.g.e., ss. 52-3.
133. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 128.
134. Stephen Schröder, *Die englisch-russische Marinekonvention* (Göttingen, 2006), ss. 97-101; Linke, *Das Zarische Russland*, ss. 28-30.
135. Alıntı: Schröder, *Die englisch-russische Marinekonvention*, s. 128.
136. William A. Renzi, 'Great Britain, Russia and the Straits, 1914-1915', Journal of Modern History, 42/1 (1970), ss. 1-20, ss. 2-3; Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge, 2008), s. 46.
137. Sazonov'dan Hartvig'e, alıntı: Friedrich Stieve, *Iswolski and der Weltkrieg, auf Gund der neuen Dokumenten-Veröffentlichung des Deutschen Auswärtigen Amtes* (Berlin, 1924), s. 178.
138. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 14 Nisan 1914, MAEB AD, France 11, Correspondance politique – légations.

139. Bu fikrin Sazonov'un düşüncesinin merkezinde yer alması üzerine bkz. Bobroff, *Roads to Glory*, ss. 151-6.
140. John H. Herz, 'Idealist Internationalism and the Security Dilemma', *World Politics*, 2/2 (1950), ss. 157-180, s. 157; Bu sorunun 1914 kriziyle ilgisi hakkında bkz. Jack L. Snyder, 'Perceptions of the Security Dilemma in 1914'; Robert Jervis, Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein, *Psychology and Deterrence* (Baltimore, 1989), ss. 153-79; Klaus Hildebrand, 'Julikrise 1914: Das europäische Sicherheitsdilemma. Betrachtungen über den Ausbruch des Ersten Weltkrieges', *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 36 (1985), ss. 469-502; *Gian Enrico Rusconi, Rischio 1914. Come si decide una guerra* (Bologna, 1987), ss. 171-87.
141. Nicolson'dan Cartwright'a, Londra, 18 Mart 1912, TNA, FO, 800/354, dosyalar 253-4.
142. Sazonov, *Les Années fatales*, s. 63.
143. Bertie'den Grey'e, Paris, 26 Kasım 1912; *BD*, cilt 9/2, bel. 280, s. 206.
144. Prince Max von Lichnowksy, *Heading for the Abyss* (New York, 1928), ss. 167-8, italikler orijinalindeki gibi.
145. a.g.e., ss. 167-8, italikler orijinalindeki gibi.
146. Cambon'dan Poincaré'ye, Londra, 4 Aralık 1912, *DDF*, 3. seri, cilt 4, bel. 622, ss. 642-3; ayrıca bkz. Wilson, 'The British Démarche', s. 555.
147. Schroeder, 'Embedded Conterfactuals', s. 37.
148. Hamburg-Amerika Hattının özel bir ajanı tarafından Witte ile yapılan bir konuşmanın raporu, şurada iletilmiş: Müller'den Bethmann Hollweg'e, Hamburg, 21 Şubat 1913, PA-AA, R 10137, *Allgemeine Angelegenheiten Russlands*, 1 Ocak 1907-31 Aralık 1915; Savaşın sadece Rus elitinin küçük bir kesimi arasında popüler olduğunu savunan bir başka rapor için bkz. Kohlhaas (Moskova'daki Alman başkonsolosu), memorandum, Moskova, 3 Aralık 1912, PA-AA, R 10895.
149. İngiliz politikasındaki bu eğilim üzerine bkz. Christopher John Bartlett, *British Foreign Policy in the Twentieth Century* (Londra, 1989), s. 20; Paul W. Schroeder, 'Alliances, 1815-1914: Weapons of Power and Tools of Management', Klaus Knorr (ed.), *Historical Dimension of National Security Problems* (Lawrence, KS, 1976), ss. 227-62, s. 248; Christel Gade, *Gleichgewichtspolitik oder Bündnispflege? Maximen britischer Aussenpolitik* (1909-1914) (Göttingen, 1997), s. 22; Fransa'nın 'güç dengesi' politikasını bırakması üzerine bkz. Bovykin, *Iz istorii vozniknoveniya*, s. 133.

150. Grey'den Bertie'ye, Londra, 4 Aralık 1912, *BD*, cilt. 9/2, bel. 328, s. 244; Grey, St Petersburg'da Büyükelçi Buchanan'a da aynı şeyi söyledi, bkz. Grey'den Buchanan'a, 17 Şubat 1913, a.g.e., bel. 626, s. 506.
151. İngilizlerin Avusturya'nın planlarından şüphesi, Viyana'nın Berlin'in bir uydusu olduğu varsayımı ve Avusturya-Macaristan sisteminin işlevsizliği üzerine bkz. Kiessling, *Gegen den grossen Krieg?*, ss. 127-9; Strachan, *First World War*, s. 81.
152. Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan* (Münih, 1996), ss. 121, 131; V. N. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, Rusça'dan Sırpça'ya ç. Jovan Kachaki (Belgrad, 2009), s. 244; Pasiç'ten Sazonov'a, 2 Şubat 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 161, ss. 149-50. Rus sistemi üzerinden geçmesi biraz zaman alan bu sevkiyatlar üzerine: Sukhomlinov'dan Sazonov'a, 30 Mart 1914; Sazonov'dan Hartvig'e, St Petersburg, 9 Nisan 1914; Sazonov'dan Hartvig'e, St Petersburg, 14 Nisan 1914; Hartvig'den Sazonov'a, 28 Nisan 1914 – hepsi şurada: *IBZI*, seri 1, cilt 1, bel. 161, ss. 149-50; a.g.e., seri 1, cilt 2, belgeler 124, 186, 218, 316, ss. 124, 198, 227-8 ve 309.
153. Miranda Vickers, *The Albanians. A Modern History* (Londra ve New York, 1999), s. 70.
154. Mark Mazower, *The Balkans* (Londra, 2000), ss. 105-6.
155. St Petersburg'daki Fransız büyükelçiliği sekreteri Jean Doulcet tarafından alınmış André Panafieu ile konuşmanın notları, St Petersburg, 11 Aralık [1912], AMAE, Papiers Jean Doulcet, cilt 23, Notes personnelles, 1912-1917; Strandmann, *Balkanske Uspomene*, s. 239.
156. Nicolson'dan Hardinge'e, Londra, 1 Şubat 1912, alıntı: Richard Langhorne, 'Anglo-German Negotiations Concerning the Future of the Portuguese Colonies, 1911-1914', *Historical Journal*, 16/2 (1973), ss. 361- 87, s. 371.
157. Schoen'den Bethmann Hollweg'e, Paris, 22 Mart 1912, *GP*, cilt 31, bel. 11520, ss. 396-401, ss. 400-401.
158. Sazonov, *Les Années fatales*, s. 61.
159. Bethmann, *Betrachtungen zum Weltkrieg*, cilt 2, s. 133.
160. 1914 öncesi subayların erkeklik damarının kabarması üzerine bkz. Markus Funck, 'Ready for War? Conceptions of Military Manliness in the Prusso-German Officer Corps before the First World War'; Karen Hagemann ve Stephanie Schüler-Springorum (ed.), *Home/Front. The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany* (New York, 2002), ss. 43-68.
161. Rosa Mayreder, 'Von der Männlichkeit'; Mayreder, *Zur Kritik der Weiblichkeit*, Denemeler, ed. Hana Schnedl (Münih, 1981), ss. 80-97, s. 92.

162. Christopher E. Forth, *The Dreyfus Affair and the Crisis in French Masculinity* (Baltimore, 2004); ayrıca bkz. Hagemann ve Schüler-Springorum (ed.), *Home/Front*, özellikle Karen Hagemann, 'Home/Front. The Military,Violence and Gender Relations in the Age of the World Wars', ss. 1-42; İngiliz-Alman karşılaştırmasında elit erkeklik üzerine bkz. Sonja Levsen, 'Constructing Elite Identities. University Students, Military Masculinity and the Consequences of the Great War in Britain and Germany', *Past & Present*, 198/1 (2008), ss. 147-83; hegemonik erkeklik modelleri arasındaki gerginlik üzerine, Mark Connellan, 'From Manliness to Masculinities', *Sporting Traditions*, 17/2 (2001), ss. 46-63.
163. Samuel R.Williamson, 'Vienna and July: The Origins of the Great War Once More', Williamson ve Peter Pastor (ed.), *Essays on World War I: Origins and Prisoners of War* (New York, 1983), ss. 9-36, özellikle ss. 13-14.
164. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, s. 241.
165. Hugo Hantsch, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann* (2 cilt, Graz, 1963), cilt 2, ss. 374, 455, 475 n. 14, 500, 520.
166. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, s. 244.
167. Joachim Radkau, *Das Zeitalter der Nervosität. Deutschland zwischen Bismarck und Hitler* (Münih, 1998), ss. 396-7.
168. Georg Jellinek, *System der subjektiven Öffentlichen Rechte* (Freiburg. 1892), ss. 8-17, 21-8; Jellinek'in 'normative Kraft des Faktischen'i üzerine bkz. Oliver Lepsius, *Besitz und Sachherrschaft im öffentlichen Recht* (Tübingen, 2002), ss. 176-9.
169. Denis Diderot, 'Composition in Painting', *Encyclopédie*, cilt 3 (1753); Beatrix Tollemache, *Diderot's Thoughts on Art and Style* (New York, 1893-1971), ss. 25-34.
170. Tatişçev'den II. Nikolay'a, Berlin, 28 Şubat 1914 ve 13 Mart 1914, GARF, Fond 601, op. 1, del 746 (2).

7. BÖLÜM

1. *Pijemont*, 28 Haziran 1914, alıntı: Wolf Dietrich Behschnitt, *Nationalismus bei Serben und Kroaten, 1830-1914* (Münih, 1980), s. 132.
2. Leon Biliński, *Wspomnienia i dokumenty* (2 cilt, Varşova, 1924-5), cilt 1, s. 282.
3. Alıntı: Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Londra, 1967), s. 10.
4. Alıntı: Joachim Remak, *Sarajevo. The Story of a Political Murder* (Londra, 1959), s. 25.

5. Veljko Čubrilović'in ifadesi; J. Kohler (ed.), *Der Prozess gegen die Attentäter von Sarajevo. Nach dem amtlichen Stenogramm der Gerichtsverhandlung aktenmässig dargestellt* (Berlin, 1918), s. 72.
6. Cvijetko Popović'in ifadesi, a.g.e., s. 77.
7. Gavril Princip'in ifadesi, a.g.e., s. 30.
8. İgelström'den (Saraybosna'daki Rus başkonsolosu) Şebeko'ya, Saraybosna, 7 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 4, bel. 120, s. 123.
9. Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon. A Journey through Yugoslavia* (Londra, 1955), s. 332.
10. Alıntı: Remak, *Sarajevo*, s. 131.
11. Alıntı: a.g.e., s. 134.
12. 1936-7 yıllarında şehri ziyaret ettiği sırada Rebecca West tarafından kaydedilen Yugoslav Saraybosna turizm bürosu başkanının hatıraları, bkz. West, *Black Lamb and Grey Falcon*, ss. 333, 350.
13. Oskar Potiorek'in ifadesi; Kohler (ed.), *Der Prozess*, ss. 156-7.
14. Alıntı: Dedijer, *Road to Sarajevo*, s. 15; Rudolf Jeřábek, *Potiorek. General im Schatten von Sarajevo* (Graz, 1991), ss. 82-6.
15. Kohler (ed.), *Der Prozess*, s. 30.
16. Oskar von Potiorek'in ifadesi, a.g.e., s. 157.
17. Franz von Harrach'ın ifadesi, a.g.e., s. 159.
18. Stefan Zweig, *Dünün Dünyası*, Can 2013, ç. Gülperi Sert, ss. 252-253.
19. R. J. W. Evans, 'The Habsburg Monarchy and the Coming of War', Evans ve H. Pogge von Strandmann (ed.), *The Coming of the First World War* (Oxford, 1988), ss. 33-57.
20. Günlük notları, 17 Eylül 1914: Rosa Mayreder, *Tagebücher 1873-1936*, ed. Harriet Anderson (Frankfurt anı Main, 1988), s. 145.
21. Prince [Alfons] Clary[-Aldringen], *A European Past*, ç. Ewald Osers (Londra, 1978), s. 153.
22. Günlük notları, 1 Haziran 1914: Arthur Schnitzler, *Tagebücher 1913-1916*, ed. P. M. Braunwarth, R. Miklin, S. Pertlik, W. Ruprechter ve R. Urbach (Viyana, 1983), s. 117.
23. Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, cilt 1, s. 276.
24. Şebeko'dan Sazonov'a, 1 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 4, bel 46, s. 52.
25. Jaroslav Hašek, *Aslan Asker Şvayk*, Can 2012, ç. Celâl Üster, s. 28
26. Joseph Roth, *The Radetzky March*, ç. Michael Hofmann (Londra, 2003), s. 327.
27. Robert A. Kann, 'Gross-Österreich', a.g.e., Erzherzog Franz Ferdinand Studien (Münih, 1976), ss. 26-46, s. 31.

28. Kont Ottokar Czernin, *In the World War* (Londra, 1919), s. 36.
29. Rudolf Kiszling, *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este. Leben, Pläne und Wirken am Schicksalsweg der Donaumonarchie* (Graz, 1953), ss. 49-50.
30. Robert Hoffmann, *Erzherzog Franz Ferdinand und der Fortschritt. Altstadterhaltung und bürgerliche Modernisierungswille in Salzburg* (Viyana, 1994), ss. 94-5.
31. Günlük notları 28 Haziran ve 24 Eylül 1914: Schnitzler, *Tagebücher*, ss. 123, 138.
32. Bkz. Bernd Sösemann, 'Die Bereitschaft zum Krieg. Sarajevo 1914': Alexander Demandt (ed.), *Das Attentat in der Geschichte* (Köln, 1996), ss. 295-320.
33. Corceviç'ten Pasiç'e, İstanbul, 30 Haziran 1914, AS, MID-PO, 411, dosyalar 744-8, dosyalar 744-5.
34. Şebeko'dan Sazonov'a, 1 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 4, bel. 47, s. 53.
35. Örneğin bkz., 'Die Ermordung des Thronfolgerpaares'; *Prager Tagblatt*, 29 Haziran 1914, 2nci Extra-Ausgabe, s. 1; 'Ermordung des Thronfolgerpaares': *Innsbrucker Nachrichten*, 29 Haziran 1914, s. 2; 'Die erste Nachricht', 'Das erste Attentat', 'Das tödliche Attentat': Pester Lloyd, 29 Haziran 1914, s. 2; 'Die letzten Worte des Erzherzogs': *Vorarlberger Volksblatt*, 1 Temmuz 1914, s. 2.
36. 'Franz Ferdinand über Seine Ehe': *Die Reichspost*, 30 Haziran 1914, akşam baskısı, s. 4.
37. Karl Kraus, 'Franz Ferdinand und die Talente', *Die Fackel*, 10 Temmuz 1914, ss. 1-4.
38. Örneğin bkz. 'Nichtamtlicher Teil': Wiener Zeitung, 29 Haziran 1914, s. 2.
39. 'Ermordung des Thronfolgerpaares': *Innsbrucker Nachrichten*, 29 Haziran 1914, s. 1; 'Die Ermordung des Thronfolgers und seiner Gemahlin': *Die Reichspost*, 29 Haziran 1914,s. 1; Habsburg'un geleceğini taşıyacak olan arşidük üzerine, ayrıca bkz. 'Erzherzog Franz Ferdinand. Das Standrecht in Sarajevo': *Neue Freie Presse*, 30 Haziran 1914, s. 1.
40. Józef Galántai, *Hungary in the First World War* (Budapeşte, 1989), ss. 26-7.
41. Franz Kafka, *Tagebücher*, ed. Hans-Gerhard Koch, Michael Müller ve Malcolm Pasley (Frankfurt anı Main, 1990), s. 543
42. Alıntı: Remak, *Sarajevo*, s. 183.
43. a.g.e., s. 186.
44. Potiorek'ten Biliński'ye, Saraybosna, 29 Haziran 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 9947, ss. 213-14, s. 214.
45. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt Oxford, 1953), cilt 2, ss. 55, 97-8.

46. Remak, *Sarajevo*, ss. 194-6, 198.
47. Potiorek'ten Biliński'ye, Saraybosna, 28 Haziran 1914; Potiorek'ten Biliński'ye, Saraybosna, 28 Haziran 1914; Potiorek'ten Biliński'ye, Saraybosna, 29 Haziran 1914, *ÖUAP*, cilt 8, belgeler 9939, 9940, ve 9947, ss. 208, 209, 213-14; Potiorek'in, Bosna'daki sözde şüpheli tüm Sırpların tutuklanmasını emrettiği için muhtemelen cinayetlerle bağlantılı bilinçaltı suçluluk duygularını bastırmaya olan ihtiyacı üzerine bkz. Jeřábek, Potiorek, s. 88.
48. Wilhelm Ritter von Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 29 Haziran 1914; Wilhelm Ritter von Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 29 June 1914, *ÖUAP*, cilt 8, belgeler 9941, 9943, ss. 209-10, 210-12.
49. Potiorek'ten Krobatin'e, Saraybosna, 29 Haziran 1914, a.g.e., bel. 9948, s. 214; Potiorek'in Belgrad'ın suç ortaklığında ısrarı üzerine, ayrıca bkz. Roberto Segre, *Vienna e Belgrado 1876-1914* (Milano, [1935]), s. 48.
50. Wilhelm Ritter von Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 29 Haziran 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 9943, ss. 210-12.
51. Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 29 Haziran 1914, a.g.e., bel. 9943, ss. 210-12.
52. Heinrich Jehlitschka'dan Viyana'ya (DİB), telgraf, Üsküp, 1 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 9972, ss. 237-40, s. 239.
53. Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 30 Haziran 1914, a.g.e., bel. 9951, ss. 218-19. Sırbistan'ın diğer bölgelerinden benzer raporlar gönderilmişti, örneğin bkz. Mitroviça'daki konsolosluk yetkilisi Josef Umlauf'un raporu, 5 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 10064, ss. 311-12.
54. Storck'un Viyana'ya (DİB) mektubuna iliştirilenler, Belgrad, 1 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 9964, ss. 232-4; 30 Haziran'da Straza tarafından yayınlanmış broşür, HHStA, PA I, Liasse Krieg, 810, dosya 78.
55. Aslında 'uyarı' belirsiz genellemeler içeriyordu, komplonun ayrıntıları verilmiyordu ve Yovanoviç, Berchtold ile değil, Biliński ile konuştu; *Stampa*, 30 Haziran 1914, a.g.e., dosya 24.
56. Yovanoviç'ten (Viyana'daki Sırp elçisi) Pasiç'e, Viyana, 1 Temmuz 1914; ayrıca bkz. aynı kişiden aynı kişiye, Viyana, 6 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 411, dosyalar 659, 775.
57. Corceviç'ten (İstanbul'daki Sırp elçisi) Pasiç'e, İstanbul, 29 Haziran 1914. İstanbul'daki Romen bakanının, Sırp basınının 'bu yasayı kutlamamaya, ancak kınamaya' dikkat etmesi gerektiğini söylediğini bildiren Corceviç buna karşı çıktı ve Pasiç'i "onurunu koruyan" bir tavır almaya çağırdı; Vesniç'ten Pasiç'e, Paris, 1 Temmuz 1914, a.g.e., 411, dosya 662, 710.

58. Mark Cornwall, 'Serbia': Keith M. Wilson (ed.), *Decisions for War 1914* (Londra, 1995), ss. 55-96, s. 62.
59. Pasiç'in yalanlamasına dair, bkz. Albertini, Origins, cilt. 2, s. 99; Djordje Stanković, Nikola Pašić, saveznivi i stvaranje Jugoslavije (Zajecar, 1995), s. 40.
60. Bkz. Czernin'den (St Petersburg'daki Avusturya-Macaristan bakanı) Viyana Dışişleri'ne rapor, St Petersburg, 3 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10017, ss. 282-3; *Veçerneye Vremya* gazetesindeki makalenin tam metni, 29 Haziran 1914, a.g.e., bel. 10017, ss. 283-4.
61. Szapáry'dan Viyana'ya (DİB), St Petersburg, 21 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 10461, ss. 567-8.
62. Başkonsolos Heinrich Jehlitschka'dan Viyana'ya (DİB), telgraf, Üsküp, 1 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 9972, ss. 237-40, s. 239.
63. Pasiç'ten tüm Sırp temsilciliklerine, Belgrad, 1 Temmuz 1914; Pašić to all Serbian legations, Belgrade, 14 Temmuz 1914: DSP, cilt 7/1, belgeler 299, 415.
64. Storck'tan Viyana Dışişleri'ne, Belgrad, 3 Temmuz 1914; Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 3 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 10000, 10004, ss. 274, 276.
65. Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 30 Haziran 1914, a.g.e., bel. 9950, s. 218.
66. *Neue Freie Presse*, 7 Temmuz 1914 (no. 17911), s. 4, sü. 1.
67. Cornwall, 'Serbia', her yerinde.
68. Kusursuz sessizlik politikası üzerine, örneğin bkz. Hartvig'den Sazonov'a, 9 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 4, bel. 148, s. 147.
69. Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, 30 Haziran 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9951, ss. 218-19.
70. Hugo Hantsch, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*, (2 cilt, Graz, 1963), cilt 2, s. 557.
71. Alıntı: a.g.e., s. 558.
72. a.g.e., s. 559.
73. Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, cilt. 1, s. 238.
74. Örneğin bkz. Biliński'den Potiorek'e, Viyana, 30 Haziran ve 3 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9962, 10029, ss. 227-31, 289-91.
75. Bkz. 13 Ekim 1913 toplantısının raporu: Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918* (5 cilt, Viyana, 1921-5), cilt 3, ss. 464-6.
76. John Leslie, 'The Antecedents of Austria-Hungary's War Aims. Policies and Policy-makers in Vienna and Budapest before and during 1914', Elisabeth Springer ve Leopold Kammerhold (ed.), *Archiv und Forschung. Das Haus-Hof und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas* (Viyana, 1993) ss. 366-7.

77. Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, cilt 1, s. 277.
78. N. Şebeko, *Souvenirs. Essai historique sur les origins de la guerre de 1914* (Paris, 1936), s. 185.
79. Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Viyana, 30 Haziran: *DD*, cilt. 1, bel. 7, ss. 10-11.
80. Musulin'in motivasyonları üzerine bkz. Kont Alexander Hoyos'un kaleme aldığı ve şurada aktarılan anılar: Fritz Fellner, 'Die Mission "Hoyos"': Fellner, *Vom Dreibund zum Völkerbund. Studien zur Geschichte der internationalen Beziehungen 1882-1919*, ed. H. Maschl ve B. Mazohl-Wallnig (Viyana, 1994), ss. 112-41, s. 135.
81. Leslie, *Antecedents*, s. 378 (alıntı: Szapáry'den Berchtold'a, 19 Kasım 1912).
82. Joseph Redlich, günlük notu, 24 Temmuz 1914: Fritz Fellner (ed)., *Schicksalsjahre Österreichs, 1908-1919: Das politische Tagebuch Josef Redlichs*, (2 cilt, Graz, 1953-4), cilt 1, s. 239.
83. Berchtold, 'Die ersten Tage nach dem Attentat vom 28. Juni', alıntı: Hantsch, *Berchtold*, cilt 2, s. 552.
84. Büyükelçi Mérey'den (Roma) babasına, 5 Mayıs 1914, alıntı: Fellner, 'Die Mission "Hoyos"', s. 119.
85. Bkz. R. A. Kann, *Kaiser Franz Joseph und der Ausbruch des Krieges* (Viyana, 1971), s. 11, Biliński ile bir gazete röportajından alıntı; William Jannen, 'The Austro-Hungarian Decision for War in July 1914': Samuel R. Williamson ve Peter Pastor (ed.), *Essays on World War I: Origins and Prisoners of War* (New York, 1983), ss. 55-81, özellikle. s. 72.
86. Bu sözlerin Margutti'ye imparatorun emir subayı General Count Paar tarafından bildirildiği sanılıyor, bkz. [Albert Alexander] Baron von Margutti, *The Emperor Francis Joseph and His Times* (Londra, [1921]), ss. 138-9.
87. Berchtold'un anıları, alıntı: Hantsch, *Berchtold*, cilt 2, ss. 559-60.
88. Tisza, İmparator Franz Joseph'e not, Budapeşte, 1 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 9978, ss. 248-9.
89. Günther Kronenbitter, *Krieg in Frieden'. Die Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914* (Münih, 2003), ss. 465-6; Segre, *Vienna e Belgrado*, s. 49; Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt., New York), cilt 2, ss. 224-36.
90. Berchtold'un anıları, alıntı: Hantsch, *Berchtold*, cilt 2, ss. 560, 561.
91. Conrad, *Aus meiner Dienstzeit*, cilt 4, s. 34; Samuel R. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* (Houndmills, 1991), ss. 199-200.

92. Naumann'la konuşma hakkında Hoyos'un notları, 1 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9966, ss. 235-6; ayrıca Albertini, *Origins*, cilt. 2, ss. 129-30; Dieter Hoffmann, *Der Sprung ins Dunkle: Oder wie der 1. Weltkrieg entfesselt wurde* (Leipzig, 2010), ss. 181-2; Fritz Fischer, *War of Illusions. German Policies from 1911 to 1914*, ç. Marian Jackson (Londra, 1975), s. 473.
93. Cited Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 138.
94. Szögyényi'den Berchtold'a, Berlin, 4 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10039, s. 295.
95. a.g.e., s. 36; karş. Fischer, *War of Illusions*, s. 418.
96. Tisza, İmparator Franz Joseph'e not, Budapeşte, 1 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9978, ss. 248-9.
97. a.g.e., ek bel. 9984, ss. 253-61.
98. Franz Joseph'ten Kayzer II. Wilhelm, 2 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 9984, ss. 250-52.
99. Szögyényi'nin Hoyos hakkında raporu (1908), alıntı: Verena Moritz, '"Wir sind also fähig, zu wollen!" Alexander Hoyos und die Entfesselung des Ersten Weltkrieges', in Verena Moritz and Hannes Leidinger (ed.), *Die Nacht des Kirpitschnikow. Eine andere Geschichte des Ersten Weltkrieges* (Viyana, 2006), ss. 66-96, ss. 82-3.
100. Fellner, 'Die Mission "Hoyos"', ss. 119, 125, 115-16.
101. Bertold'un niyetleriyle ilgili nitelikli değerlendirmeler için bkz. Williamson, *Austria-Hungary*, ss. 195-6; Hoyos'un misyonu zerine, ayrıca bkz. Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg* (Graz, 1994), ss. 70-73; Hantsch, *Berchtold*, cilt 2, ss. 567-73.
102. Berchtold, Alman büyükelçiyle bir konuşmanın raporu, Viyana, 3 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 1006, ss. 277-8.
103. Bratianu ile konuşma şurada bildiriliyor: Czernin'den Viyana'ya (DİB), Sinaia, 24 Temmuz 1914, HHStA, PA I, Liasse Krieg 812, dosyalar. 699-708.

8. BÖLÜM

1. Alıntı: David Fromkin, *Europe's Last Summer. Who Started the Great War in 1914?* (New York, 2004), s. 138.
2. Rumbold'dan Grey'e, Berlin, 3 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 26, s. 18.
3. Friedrich Meinecke, *Erlebtes, 1862-1919* (Stuttgart, 1964), s. 245.
4. Akers-Douglas'tan Grey'e, Bükreş, 30 Haziran 1914, *BD*, cilt 11, bel. 30, s. 23.
5. Poklewski-Koziell'den Sazonov'a, 4 Temmuz 1914, *IBZI*, cilt. 4, bel. 81, s. 87; Hristiç'den to Pasiç'e, Bükreş, 30 Haziran 1914, AS, MID-PO, 411, dosya. 689.

6. Crackanthorpe'tan Grey'e, Belgrad, 2 Temmuz, 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 27, ss. 19-20.
7. Möllwald'den Viyana Dışişleri'ne, Çetine, 29 Haziran 1914, HHStA, PA I, Liasse Krieg, 810, dosya 22.
8. Savaş Bakanı'ndan not (Krobatin imzalı), Viyana, 2 Temmuz 1914; Berchtold'dan Möllwald'a, *ÖUAP*, cilt 8, belgeler 9996, 10040, ss. 270-71, 295-6.
9. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 9 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 412, dosya 28.
10. Rodd'dan Grey'e, Roma, 7 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 36, s. 28; Mérey'den Berchtold'a, Roma, 2 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 9988, s. 263; Mihailoviç'den to Pasiç'e, Roma, 1 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 411, dosyalar 762-5.
11. Sverbeyev'den Sazonov'a, özel mektup, Roma, 30 Haziran 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 4, bel. 29, s. 37; Mihailoviç'den Pasiç'e, Roma, 1 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 411, dosyalar. 762-5.
12. John Keiger, *France and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), ss. 139, 145.
13. Szécsen'den Berchtold'a, Paris, 1 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 9970, s. 237.
14. Boskoviç'ten Pasiç'e, Londra, 18 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 411, dosya 684.
15. Mensdorff'dan Viyana'ya (DİB), Londra, 16 Temmuz 1914, HHStA, PA I, Liasse Krieg, 812, dosya 478.
16. Czernin'den Viyana'ya (DİB), Bükreş, 10 Temmuz 1914, a.g.e., 810, dosya 369.
17. Jovanoviç'ten Pasiç'e, Berlin, 13 Temmuz 1914, AS, MID-PO, 412, dosyalar 63-4; Spalaykoviç'ten to Pasiç'e, St Petersburg, 12 Temmuz 1914, a.g.e., dosyalar 105-6.
18. Shebeko'dan Sazonov'a, Viyana, 30 Haziran 1914; Viyana, 1 Temmmuz 1914, Viyana, 1 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 8, belgeler. 32, 46, 47, ss. 39, 53, 54.
19. Hartwig'den Sazonov'a, Belgrad, 30 Haziran 1914, a.g.e., cilt. 4, bel. 35, s. 43; Avusturya'nın Sırbistan'a karşı meselesini reddetmek için Friedjung'un bir bahane edilmesinin önemi üzerine, ayrıca bkz. Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg* (Graz, 1994), s. 77.
20. Bronewsky'den Sazonov'a, Sofya, 8 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 4, bel. 136, s. 143.
21. Sverbeyev'den (Berlin'deki büyükelçi) Sazonov'a, 2 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 62 s. 68.

22. Benkendorf'dan Sazonov'a, Londra, 30 Haziran 1914, a.g.e., bel. 26, s. 32.
23. Bunsen'den (Viyana'daki İngiliz büyükelçisi) Grey'e, 5 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 40, ss. 31-2.
24. Carlotti'den San Giuliano'ya, St Petersburg, 8 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 4, bel. 128, s. 128; Bu haberleşmenin Rusça baskısı, Rusya dışişleri bakanlığı kayıtlarındaki bu sohbetle ilgili hiçbir belge bulunmadığını kaydediyor. Aynı toplantıyı aktaran Czernin ise sohbeti anlatıyor ancak bu hususta bahsetmiyor. Bunun nedeni, Czernin'in Viyana'daki bir irtibattan ayrıcalıklı bilgi edinmiş olabileceği ancak Avusturya'nın niyetlerini Sazonov'a ifşa ettiği gerçeğini gizlemek istediği olabilir. Fakat Czernin'in açıklanması ile o tarihlerde Viyana'da hâkim olan resmî düşüncenin birbirine uyması bu sözün gerçekten söylendiğine işaret ediyor.
25. Szapáry'den Berchtold'a, 18 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10365, s. 495.
26. Böylece Şebeko sözlü olarak Berchtold'a, 30 Temmuz, Viyana, bkz. N. Şebeko, *Souvenirs. Essai historique sur les origines de la guerre de 1914* (Paris, 1936), s. 258.
27. Szécsen'den Berchtold'a, 4 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10047, s. 299.
28. Grey'den Buchanan'a, Londra, 8 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 39, s. 31.
29. Bunsen'den Grey'e, 5 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 41, ss. 31-2.
30. Bernadotte Everly Schmitt, *Interviewing the Authors of the War* (Chicago, 1930), s. 10. Schmitt, Artamonov'un yalanlamasını kabul ederken, Albertini daha şüpheci davrandı, bkz. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, ss. 81-6.
31. II. Wilhelm'in mektup kenarı yorumları; Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Viyana, 30 Temmuz 1914: Imanuel Geiss (ed.), *Julikrise und Kriegsausbruch 1914. Eine Dokumentensammlung* (2 cilt, Hanover, 1963/4), burada cilt 1, bel. 2, s. 59.
32. Berchtold'un Tschirschky ile bir sohbet hakkında raporu, 3 Temmuz 1913, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10006, s. 277; Hugo Hantsch, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann* (2 cilt, Graz, 1963), cilt 2, ss. 566-8.
33. Szögyényi'den Berchtold'a, Berlin, 5 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10058, ss. 306-7.
34. Hoyos'un anıları: Fritz Fellner, 'Die Mission "Hoyos"', Fellner, *Vom Dreibund zum Völkerbund. Studien zur Geschichte der Internationalen Beziehungen 1882-1919*, ed. H. Mashl ve B. Mazohl-Wallnig (Viyana, 1994), s. 137.
35. Holger Afflerbach, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (Münih, 1994), s. 151; Albertini, Origins, cilt 2, s. 142; Annika Mombauer,

Helmut von Moltke and the Origins of the First World War (Cambridge, 2001), s. 190; Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 1, s. 79.

36. Szögyényi'den Berchtold'a, Berlin, 6 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10076, s. 320.
37. Imanuel Geiss, *July 1914. The Outbreak of the First World War. Selected Documents* (New York, 1974), s. 72; Albertini, *Origins*, cilt 2, ss. 137-40.
38. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 147; Hantsch, *Berchtold*, cilt 2, ss. 571-2.
39. Albertini, *Origins*, cilt. 2, ss. 159, 137-8; Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 151; Stevenson, *Armaments*, ss. 372, 375.
40. Geiss, *July 1914*, s. 72; David Stevenson, *Armaments and the Coming of War. Europe 1904-1915* (Oxford, 1996), s. 372; Szögyényi'den Berchtold'a, Berlin, 28 Ekim 1913, *ÖUAP*, cilt. 7, bel. 8934, ss. 513-15.
41. 1914 ilkbahar ve yaz aylarında İngilizlerin Rusların güvenilirliği hakkında endişeleri üzerine bkz. Thomas Otte, *The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865-1914* (Cambridge, 2001) ss. 376-8; Fransızların Sergey Vitte hakkındaki endişesi üzerine: Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges* (Münih, 2009), ss. 266-8.
42. Konrad H. Jarausch, 'The Illusion of Limited War: Chancellor Bethmann Hollweg's Calculated Risk, July 1914', *Central European History*, 2/1 (1969), ss. 48-76; Gian Enrico Rusconi, *Rischio 1914. Come si decide una guerra* (Bologna, 1987), ss. 95-115.
43. Jarausch, 'Bethmann Hollweg's Calculated Risk', s. 48.
44. Dieter Hoffmann, *Der Sprung ins Dunkle: Oder wie der 1.Weltkrieg entfesselt wurde* (Leipzig, 2010), ss. 159-62; Le Matin, 4 Ocak 1914; ayrıca bkz. İgnatyev'den Danilov'a (Rusya Levazım Dairesi Başkanı), Paris, 22 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, 77, ss. 65-8, s. 66. İzvolski, makalenin Dışişleri'nin orta rütbeli bir görevlisinden esinlendiğinden şüphelendi, bkz a.g.e., s. 66, n. 1.
45. Alıntı: Hermann von Kuhl, *Der deutsche Generalstab, Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges* (Berlin, 1920), s. 72.
46. Pourtalès'den Bethmann'a, 13 Haziran 1914, *DD*, cilt 1, bel. 1, s. 1.
47. II. Wilhelm'in aynı makalenin çevirisine yazdığı kenar notları, a.g.e., bel. 2, s. 3.
48. Bethmann'dan Lichnowsky'ye, Berlin, 16 Haziran 1914, *GP*, cilt 39, bel. 15883, ss. 628-30, özellikle s. 628.
49. I. V. Bestuzhev, 'Russian Foreign Policy, February-June 1914', *Journal of Contemporary History*, 1/3 (1966), s. 96.

50. Genelkurmay muhtırası, Berlin, 27 Kasım 1913 ve 7 Temmuz 1914, PA-AA, R 11011.
51. Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War* (Londra, 1977), ss. 120-24; Wolfgang J. Mommsen, 'Domestic Factors in German Foreign Policy before 1914', *Central European History*, 6 (1973), ss. 3-43, ss. 36-9.
52. Karl Dietrich Erdmann (ed.), *Kurt Riezler. Tagebücher, Aufsätze, Dokumente* (Göttingen, 1972), günlük notu 7 Temmuz 1914, ss. 182-3. Günlüklerin yayınlanması hem savaşı başlatma sorumluluğu ('Fischer Tartışması' hâlâ küllenmemişti) hem de günlüklerin orijinalliği (özellikle savaş öncesi bölümler) üzerinde uzun ve sert bir tartışmayı tetikledi. Özellikle Bernd Sösemann, Erdmann'ı, üzerinde çok fazla düzeltmeler yapılmış, kısmen kesilmiş ve kopmuş sayfalardan oluşan, orijinal günlük notları ve sonradan yapılan eklemelerin bir karışımı gibi görünen el yazmasını, olayları çağdaş bir pencereden anlatan bir 'günlük' diye nitelendirerek okuyucuya yanlış tanıtmakla suçladı. Bkz. Bernd Sösemann, 'Die Erforderlichkeit des Unmöglichen. Kritische Bemerkungen zu der Edition: Kurt Riezler, Tagebücher, Aufsätze, Dokumente', *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 110 (1974); Sösemann, 'Die Tagebücher Kurt Riezlers. Untersuchungen zu ihrer Echtheit und Edition', *Historische Zeitschrift*, 236 (1983), ss. 327-69, ve Erdmann'ın ayrıntılı cevabı: Karl Dietrich Erdmann, 'Zur Echtheit der Tagebücher Kurt Riezlers. Eine Antikritik', *Historische Zeitschrift*, 236 (1983), ss. 371-402. Kaynağın karmaşık yapısına rağmen bu baskının kalıcı değeri ve Riezler'in notları üzerine bkz. Erdmann'ın yeni baskısına Holger Afflerbach'ın önsözü (Göttingen, 2008).
53. Erdmann, *Riezler*, günlük notları 7 Temmuz 1914, s. 182.
54. a.g.e., günlük notları 8 Temmuz 1914, s. 184; bu bahsin Alman politikası açısından önemi üzerine, ayrıca bkz. Jürgen Angelow, *Der Weg in die Urkatastrophe. Der Zerfall des alten Europa 1900-1914* (Berlin, 2010), ss. 25-6.
55. A. Hoyos, 'Meine Mission nach Berlin', Fellner, 'Die Mission "Hoyos"', s. 137.
56. '7 Temmuz 1914'de Ortak Meseleler üzerine toplanan Bakanlar Kurulu'nun protokolü', *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10118, ss. 343-51, ss. 343-5.
57. a.g.e., s. 349.
58. Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph* (Lafayette, 1976), ss. 177-9; Rauchensteiner, *Tod des Doppeladlers*, ss. 74-5; Roberto Segre, *Vienna e Belgrado 1876-1914* (Milano, [1935]), s. 61.
59. Samuel R.Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* (Houndmills, 1991), s. 199.
60. Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918* (5 cilt, Vienna, 1921-5), cilt 4, s. 33.

61. Berchtold, İmparator'a Rapor, 14 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10272, ss. 447-8.
62. Conrad'dan Berchtold'a, Viyana, 10 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 10226, ss. 414-15.
63. Şebeko, *Souvenirs*, s. 214; Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt, New York), cilt 2, ss. 243-8.
64. Avusturya büyükelçisi Kont Mérey, 18 Temmuz'da öfkeli bir telgrafta Viyana'yı Almanların düşüncesizlikleriyle ilgili bilgilendirdi; Berchtold, yanıtında Bükreş ve St Petersburg'daki elçilere Roma'nın talimatlarını 'gizli güvenli kaynaklar' –dinleme yoluyla elde edilen bilgilere şifreli bir atıf– yoluyla öğrendiğini belirtti, bkz. Mérey'den Berchtold'a, Roma, 18 Temmuz 1914 ve Berchtold'dan Mérey'e, Viyana, 20 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, belgeler 10364, 10418, ss. 494, 538. Gizlilik ihlallerinin sonuçları üzerine bkz. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins*, s. 201; a.g.e., 'Confrontation with Serbia: The Consequences of Vienna's Failure to Achieve Surprise in July 1914', *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 43 (1993), ss. 168- 77; a.g.e., 'The Origins of the First World War', *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (1988), ss. 795-818, ss. 811-12. Tüm bunlar üzerine ayrıca bkz. San Giuliano'dan Berlin'e, St Petersburg, Viyana ve Belgrad, 16 Temmuz 1914, İtalya Dışişleri Bakanlığı'nda (ed.), *I Documenti Diplomatici Italiani*, 4. seri, 1908-1914 (12 cilt, Roma, 1964), cilt 12 bel. 272; R. J. B. Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War* (Cambridge, 1979), ss. 380-86.
65. Bkz. Şebeko, *Souvenirs*, s. 213.
66. Crackanthorpe'tan Grey'e, Belgrad, 17 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 53, s. 41.
67. Pasiç'ten Sırp temsilciliklerine, Belgrad, 19 Temmuz, AS, MID-PO 412, dosya 138.
68. Albertini, *Origins*, cilt 2, ss. 254-7, daha fazla ayrıntı var.
69. Robin Okey, *The Habsburg Monarch, 1765-1918. From Enlightenment to Eclipse* (Londra, 2001), s. 377.
70. William Jannen, 'The Austro-Hungarian Decision for War in July 1914'; Samuel R. Williamson ve Peter Pastor (ed.), *Essays on World War I: Origins and Prisoners of War* (New York, 1983), özellikle ss. 58-60.
71. Viyana'nın yumuşamaya güveni üzerine bkz. Segre, *Vienna e Belgrado*, s. 69.
72. Viyana Dışişleri Bakanlığı basın dairesi için serbest çalışan gazeteci Berthold Molden tarafından 28 Haziran - 7 Temmuz 1914 arasında kaleme alınmış notların alıntısı: Solomon Wank, 'Desperate Counsel in Vienna in July 1914:

Berthold Molden's Unpublished Memorandum', *Central European History*, 26/3 (1993), ss. 281-310, s. 292.

73. Molden notları, a.g.e., s. 293.
74. Edna Ullmann-Margalit, 'Big Decisions: Opting, Converting, Drifting', Hebrew University of Jerusalem, Centre for the Study of Rationality, Discussion Paper # 409, internet adresi: http://www.ratio.huji.ac.il/. Ayrıca bkz. Edna Ullmann-Margalit ve Sidney Morgenbesser, 'Picking and Choosing', *Social Research*, 44/4 (1977), ss. 758-85. Bu yazılara dikkatimi çektiği için Ira Katznelson'a minnettarım.
75. Ullmann-Margalit, 'Big Decisions', s. 11.
76. Storck'tan Viyana'ya (DİB), Belgrad, telgraf, 6 Temmuz 1914, HHStA, PA I, Liasse Krieg 810, dosya 223; Bu rapora göre, İngiliz elçisi Crackanthorpe, 'Üçlü İttifak'taki meslektaşlarının davranışlarını tuhaf ötesi bulduğu' sırrını Storck'a verdi.
77. Hartwig'in ölü arşidükle alay ettiği (ünlü briç partisi dahil) çeşitli ortamlarda bulunan İtalyan bakan Cora'nın şüphesi böyle; bkz. Storck'tan Berchtold'a, Belgrad, 13 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 422.
78. Giesl'den Berchtold'a, Belgrad, 11 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10193, ss. 396-8; büyükelçinin ölümüyle ilgili daha fazla ayrıntılı rapor: Strandmann'dan Sazonov'a, Belgrad, 11 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 1, cilt 4, bel. 164, s. 163.
79. Alıntı: Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 277.
80. Sazonov'dan Strandmann'a, St Petersburg, 13 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 1, cilt 4, bel. 192, s. 179.
81. Descos'dan Viviani'ye, Belgrad, 11 Temmuz 1914, *DDF*, 3üncü seri, cilt. 10, bel. 499, ss. 719-21, s. 721.

9. BÖLÜM

1. Louis de Robien, 'Arrivée en Russie', Louis de Robien MSS, AN 427, AP 1, cilt 2, dosyalar 1-2.
2. a.g.e., dosyalar 3-4.
3. a.g.e., dosyalar 6-7.
4. a.g.e., dosyalar 8-9.
5. a.g.e., dosya 13.
6. a.g.e., dosya12.
7. M. B. Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War*, 1898-1914 (Oxford, 1993), ss. 117-18.
8. Maurice Paléologue, *Cavour*, ç. I. F. D. ve M. M. Morrow (Londra, 1927), s. 69.

9. Daeschner'den Doulcet'ye, Paris, 25 Mayıs 1914, AMAE, PA-AP, 240 Doulcet, cilt 21.
10. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 15 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 13, ss. 14-16; Bertie'den Grey'e, Paris, 26 Ocak ve 15 Temmuz 1912; bkz. Bertie'den Nicolson'a, 26 Ocak 1912, TNA FO 800/165, dosya 133-4.
11. De Robien, 'Arrivée', dosya 10.
12. Bertie'den Nicolson'a, 26 Ocak 1912, TNA FO 800/165, dosya 133-4; 'lamentable choix': Japonya'daki büyükelçi Gérard'ın sözleri, 18 Haziran 1914; Georges Louis, *Les Carnets de Georges Louis* (2 cilt, Paris, 1926), cilt 2, s. 125.
13. Bertie'den Grey'e mektuba Crowe'un kenar yorumları, Paris, 26 Ocak 1912, alıntı: John Keiger, *France and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), s. 5.
14. a.g.e., s. 51.
15. Hayne, *French Foreign Office*, ss. 253-4, 133.
16. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 15 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 13, ss. 14-16.
17. Paléologue'la sohbet hakkında rapor, 1914 Ocak başları: V. N. Strandmann, *Balkanske Uspomene*, Rusça'dan Sırpça'ya ç. Jovan Kachaki (Belgrad, 2009), s. 240.
18. Margerie'nin Poincaré'ye olan sadakati üzerine bkz. Sevastopulo'dan (Rusya'nın Paris'teki maslahatgüzarı) Sazonov'a, Paris, 15 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 16, s. 19; Margerie'nin Poincaré'ye olan duygusal bağı ve sadakati üzerine bkz. Bernard Auffray, *Pierre de Margerie, 1861-1942 et la vie diplomatique de son temps* (Paris, 1976), ss. 243-4; Keiger, France and the Origins, s. 51.
19. 'The French Army', The Times, 14 Temmuz 1914, s. 8, sü. D; 'French Military Deficiencies', 'No Cause for Alarm', *The Times*, 15 Temmuz 1914, s. 7, sü. A.; Gerd Krumeich, *Armaments and Politics in France on the Eve of the First World War. The Introduction of the Three-Year Conscription 1913-1914*, ç. Stephen Conn (Leamington Spa, 1984), s. 214; Keiger, *France and the Origins*, s. 149.
20. Poincaré, günlük notları 15 Temmuz 1914, Notes journaliéres, BNF 16027.
21. Poincaré, günlük notları 11 Temmuz 1914, a.g.e.
22. Poincaré, günlük notları 18 Temmuz 1914, a.g.e.
23. Poincaré, günlük notları 16 Temmuz 1914, a.g.e.
24. Poincaré, günlük notları 20 Temmuz 1914, a.g.e.
25. Maurice Paléologue, *An Ambassador's Memoirs 1914-1917*, ç. Frederick A. Holt (Londra, 1973), s. 5.
26. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, s. 189.

27. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, s. 4.
28. a.g.e., s. 5.
29. Poincaré, günlük notları 20 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
30. Poincaré, günlük notları 21 Temmuz 1914, a.g.e.
31. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, s. 10; Szapáry ayrıca "'Prochaska Olayı"na dolaylı bir değinme'den bahsetti, bkz. Szapáry'den Berchtold'a, St Petersburg, 21 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10461, ss. 567-8; Friedrich Würthle, *Die Spur führt nach Belgrad* (Viyana, 1975), ss. 207, 330-31.
32. Poincaré, günlük notları 21 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
33. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, s. 10.
34. Louis de Robien, 'Voyage de Poincaré', AN 427 AP 1, cilt 2, dosya 54. Sözler söylendiğinde Robien yoktu ancak etkilerini Rus tanıklardan öğrendi.
35. Szapáry'den Berchtold'a, St Petersburg, 21 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10461, s. 568; karş. bu konuşma ile ilgili, Szapáry'nin cumhurbaşkanının sözlerinde bir tehdit görmenin yanlış olduğunu savunan değişik bir bakış açısı, Keiger, *France and the Origins*, s. 151.
36. Poincaré, günlük notları 21 Haziran 1914, Notes journalières, BNF 16027.
37. De Robien, 'Voyage de Poincaré', dosya 55.
38. a.g.e., dosya 57.
39. Poincaré, günlük notları 21 Haziran 1914, Notes journalières, BNF 16027.
40. Poincaré, günlük notları 22 Haziran 1914, a.g.e.
41. Christopher Andrew, 'Governments and Secret Services: A Historical Perspective', *International Journal*, 34/2 (1979), ss. 167-86, s. 174.
42. De Robien, 'Voyage de Poincaré', dosyalar 56-8.
43. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, s. 15.
44. Bu anekdot, Laguiche'ten St Petersburg'daki Fransız büyükelçisine (Georges Louis) ve Fransız Savunma bakanlığına gönderilen 25 Kasım 1912 tarihli bir mektupta bildirildi; bu mektubu şurada bulabilirsiniz: Service Historique de la Défence, Château de Vincennes, Carton 7 N 1478. Ottawa Üniversitesi'ndeki Kamu ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Profesörü Paul Robinson'a bu belgeye dikkatimi çektiği ve kaynağı bana verdği için minnettarım.
45. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, s. 15.
46. Poincaré, günlük notları 22 Haziran 1914, Notes journalières, BNF 16027.
47. Poincaré, günlük notları 23 Haziran 1914, a.g.e.
48. Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, ss. 16-17.
49. De Robien, 'Voyage de Poincaré', dosya 62.
50. a.g.e., dosyalar 62-3.
51. Paléologue, *Cavour*, s. 70.

10. BÖLÜM

1. 'Protocols of the Ministerial Council held in Vienna on 19 July 1914', *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10393, ss. 511-14; Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit 1906-1918* (5 cilt, Viyana, 1921-5), cilt 4, ss. 87-92.
2. Bu soru Czernin'den Berchtold'a, 'çok gizli' olarak iletildi, Sinaia, 27 Temmuz 1914, HHStA, PA I, Liasse Krieg 812, dosyalar 193-8.
3. Szögyényi'den Viyana'ya (DİB), Berlin, 14 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 446.
4. a.g.e., dosya 512.
5. Samuel R. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* (Houndmills, 1991), s. 203.
6. Lewis Bernstein Namier, *In the Margin of History* (Londra, 1939), s. 247.
7. Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Urgarn und der Erste Weltkrieg* (Graz, 1994), s. 78.
8. Avusturya notası ve ültimatomun metni için bkz. *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10395, ss. 515-17.
9. Wiesner'den Berchtold'a (iki telgraf), Saraybosna, 13 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, belgeler 10252, 12253, ss. 436-7; Wiesner'in raporunun etkisi üzerine bkz. Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt., New York), cilt 2, ss. 236-9.
10. Bernadotte Everly Schmitt, *Interviewing the Authors of the War* (Chicago, 1930), s. 22.
11. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, ss. 90-97.
12. 6. maddenin taslağını Musulin hazırlamıştı; Berchtold tarafından revize edildi, Musulin tarafından revize edildi ve Forgách tarafından yeniden formüle edildi, a.g.e., cilt 2, ss. 255-6.
13. Grey'den Bunsen'e (Viyana'daki büyükelçi), Lichnowsky ile sohbetini anlatan mektup, *BD*, cilt 11, bel. 91, ss. 73-4; Churchill'in sözleri şu eserde: David Fromkin, *Europe's Last Summer. Who Started the Great War in 1914?* (New York, 2004), s. 184.
14. Rambouillet Agreement, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, ABD Dışişleri Bakanlığı web sayfası: http://www.state.gov/www/regions/eur/ksvo_rambouillet_text.html.
15. Ian Bancroft, 'Serbia's Anniversary is a Timely Reminder', Guardian Unlimited, 24 Mart 2009, internet adresi: http://global.factiva.com/ha/default.aspx.
16. Crackanthorpe'tan Grey'e, Belgrad, 18 Temmuz 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 80, ss. 64-5.

17. Londra'daki Sırbistan temsilciliğinden, Hollanda Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Ekim 1912, NA 2.05.3, Ministerie van Buitenlandsa Zaken, belge 648, Correspondentie over de Balkan-oorlog.
18. Giesl'den Berchtold'a, Belgrad, 23 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10526, s. 596.
19. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 285.
20. Lyuba Yovanoviç'in hatırası, alıntı: a.g.e., cilt 2, s. 347.
21. Bu ayrıntılar Gruiç tarafından hatırlatılıyor, alıntısı a.g.e., s. 347.
22. Berchtold'dan Giesl'e, Viyana, 23 Temmuz 1014, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10519, s. 594.
23. Strandmann'dan Sazonov'a, 24 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 5, bel. 35, s. 38.
24. Albay Pavloviç'in hatıraları, Luciano Magrini ile Ekim 1915'teki Sırp çekilmesi sırasında yapılan sohbetlerde açığa çıktı, bkz. Magrini, *Il dramma di Seraievo. Origini i responsabilità della guerra europea* (Milano, 1929), ss. 203-5.
25. Pasiç'ten Spalaykoviç'e, Belgrad, 24 Temmuz 1914, *DSP*, cilt 7/2, bel. 501; Kral Naibi Aleksandar'dan Çar II. Nikolay'a, el yazması Strandmann'dan Sazonov'a mektupta, 24 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 5, bel. 37, s. 39.
26. Magrini, *Il dramma di Seraievo*, ss. 205-6.
27. N. Pasiç'ten Sırbistan'ın yurtdışı temsilciliklerine, Belgrad, 25 Temmuz 1914, İngiltere Dışişleri Bakanlığı (ed.), *Collected Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of the European War* (Londra, 1915), ss. 389-90.
28. Crackanthorpe'tan Grey'e, Belgrad, saat: ö.s. 12.30, 25 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 114, ss. 87-8.
29. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 22 Temmuz 1914, ö.s. 6.15'te gönderilmiş, *DSP*, cilt 7/2, bel. 484.
30. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 354.
31. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 24 Temmuz 1914, gece yarısı gönderilmiş *DSP*, cilt 7/2, bel. 527.
32. Gale Stokes, 'The Serbian Documents from 1914: A Preview', *Journal of Modern History*, 48 (1976), ss. 69-84, s. 72. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 25 Temmuz, sabah 1.40'ta gönderilmiş (editörler tarafından 24 Temmuz olarak yanlış tarih verilmiş), *DSP*, cilt 7/2, bel. 503.
33. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 25 Temmuz 1914, ö.s. 8.00, *DSP*, cilt 7/2, bel. 556.
34. Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, 25 July 1914, ö.s. 3.22, aynı kişiden aynı kişiye, 26 Temmuz 1914, ö.s. 2.55 a.g.e., belgeler 559, 556.

35. Rusya'dan gelen telgrafların etkisi üzerine, bkz. Albertini, *Origins*, cilt 2, ss. 354-6; ve özellikle ültimatomun 5 ve 6'ncı maddelerinin Sazonov tarafından reddedilmesi üzerine, bkz. Magrini, *Il dramma di Seraievo*, s. 206; Stokes, 'Serbian Documents'; karş. Mark Cornwall, 'Serbia'; Keith M. Wilson (ed.), *Decisions for War 1914* (Londra, 1995), ss. 79-80. Belgrad'daki gelişmeleri analiz etmekte üstüne olmayan Cornwall, St Petersburg'daki telgrafların, Pasiç'i tatmin etmeyecek kadar muğlak olduğunu ve Rusların Sırbistan'ın yardımına gelmeyi amaçladığından şüphe duymadığını savunuyor. Sazonov'un Rusya'nın ne yapacağı ve ne zaman yapacağı konusunda muğlak olduğu –ki böyle olmaya mecburdu– doğrudur fakat benim kendi görüşüm, Spalaykoviç'in telgraflarında gittikçe artan tutarlılık göstergeleri Sırp liderlerine Rusların müdahale yolunda oldukları güvencesini vermek için yeterli olmalıydı. Ancak Belgrad'ın krizle baş etmesinin gösterdiği gibi Sırbistan'ın karşı koyma kararlılığının baştan beri güçlü olduğu kabul edilmelidir.
36. Telgraf geçiş ve varış zamanları için bkz. şu mektuptaki editörlerin notu: Spalaykoviç'ten Pasiç'e, St Petersburg, Temmuz 1914, gece yarısı gönderilmiş, *DSP*, cilt 7/2, bel. 527, ve Stokes, 'Serbian Documents'.
37. Gruiç'in hatıralarından alıntı: Albertini, *Origins*, cilt 2, ss. 363-4.
38. Alexander Musulin von Gomirje, *Das Haus am Ballhausplatz. Erinnerungen eines österreich-ungarischen Diplomaten* (Münih, 1924), s. 241.
39. Cevap metni (Fransızca) şurada: 'Note der serbischen Regierung und die Belgrader Gesandtschaft', Belgrad, tarih yazılmamış [25 Temmuz 1914 olması gerekiyor], *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 10648, ss. 660-63.
40. Miloş Bogiçeviç, *Le Procès de Salonique, Juin 1917* (Paris, 1927), s. 132; Joachim Remak, *Sarajevo. The Story of a Political Murder* (Londra, 1959), s. 207.
41. Cevap metni (Fransızca) şurada: 'Note der serbischen Regierung an die Belgrader Gesandschaft', Belgrad, tarih yazılmamış [25 Temmuz 1914 olması gerekiyor], *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 10648, ss. 660-63.
42. Roberto Segre, *Vienna e Belgrado 1876-1914* (Milano, [1935]), s. 78; ayrıca bkz. James Joll, *The Origins of the First World War* (Londra, 1984), s. 13; Joachim Remak, '1914 - The Third Balkan War: Origins Reconsidered', *Journal of Modern History*, 43 (1971), ss. 353-66.
43. Bkz. 'Monarchiefeindliche Bilder im Belgrader Kriegsministerium', Sırbistan'ın cevabını aldıktan sonra Avusturya-Macaristan'ın temsilciliklerine dağıtılan dosyada yer alan bir not, *ÖUAP*, cilt. 8, bel. 10654, ss. 665-704, s. 704.
44. Belgrad askerî ataşesinden Genelkurmay Başkanı'na, Belgrad, 25 Temmuz 1914, Kriegsarchiv Wien, AOL Evidenzbureau, 3506, 1914, Resumés d. vertraulichen Nachrichten – Italian, Russland, Balkan, 'B' [Balkan]; N. Shebeko,

Souvenirs. Essai historique sur les origines de la guerre de 1914 (Paris, 1936), s. 231.

45. Giesl'in gidişi ile ilgili yazdıklarımı büyük ölçüde şu esere borçluyum: Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 373.
46. Berchtold'dan Mensdorff'a, Viyana, 24 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10599, s. 636.
47. Macchio'dan Berchtold'a, Viyana, 25 Temmuz 1914; Berchtold'dan Macchio'ya, Lambach, 25 Temmuz 1914, a.g.e., cilt 8, belgeler 10703, 10704, ss. 731-2.
48. Albertini, *Origins*, cilt. 2, ss. 376-80.
49. Spalaykoviç'ten Sırbistan Dışişleri'ne: Niş, St Petersburg, 26 Temmuz 1914, sabah 4.10, *DSP*, cilt 7/2, bel. 584.
50. Franz Joseph, 'The Imperial Rescript and Manifesto', 28 Temmuz 1914, ç. Ve yeni baskı şurada: 'Austria-Hungary's Version of the War', *New York Times Current History of the European War*, 1/2 (1914: Aralık 26), ss. 223-6, s. 223, internette Periodical Archives Online sitesinde bulunabilir.
51. Rapaport'tan Vredenburch'a, Belgrad, 28 Temmuz 1914, NA, 2.05.36, 9, Consulaat-Generaal Belgrado en Gezandschap Zuid-Slavië.
52. Ernest Jones, *Sigmund Freud: Life and Work* (3 cilt, Londra, 1953-7), cilt 2, s. 192.

11. BÖLÜM

1. Maurice Paléologue, günlük notları 24 Temmuz 1914, An Ambassador's Memoirs 1914-1917, ç. Frederick A. Holt (Londra, 1973), s. 21.
2. De Robien, 'Copie des notes prises par Chambrun du 23 juillet au 3 août 1914', AN 427, AP 1, Louis de Robien MSS, cilt 2, dosya 2, karşılıklı. Bu ilginç kaynak, Viviani'nin savaşın başlamasından önceki son günlerde büyükelçinin faaliyetlerini ayrıntılarıyla listelendirilmesi talebi üzerine Chamburn tarafından daktilo edilmiş metnin kopyasına Robin'in eklediği notlardan oluşuyor.
3. Buchanan'dan Grey'e, 24 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 101, s. 81.
4. Paléologue, günlük notları 24 Temmuz 1914, *An Ambassador's Memoirs*, s. 22.
5. De Robien, 'Copie des notes prises par Chambrun', dosya 2, karşılıklı.
6. Szapáry'den Berchtold'a, St Petersburg, 24 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, belge 10616, 10617, 10619, ss. 645, 646-7, 648.
7. Yanuskeviç, sohbeti Rus ordusunun Seferberlik Şefi General Dobrorolski ile böyle ilişkilendirdi, bkz. S. K. Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe en 1914', *Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale*, 1 (1923), ss. 53-69, 144-59, s.

64; basın bülteni üzerine, bkz. Paléologue, günlük notları 25 Temmuz 1914, *An Ambassador's Memoirs*, s. 25.

8. Maliye Bakanı Peter Bark'ın yayınlanmamış anılarına dayanan bu atıflar, D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War* (Londra, 1983) belgesinden alınmıştır, s. 142.
9. A. Yu Ariev (ed.), *Sud'ba Veka. Krivosheiny* (St Petersburg, 2002), s. 76; ayrıca bkz. Novoye Vremya'nın önde gelen köşe yazarlarından biri olan Menshikov'dan Krivoshein'e mektuplar, RGIA, özellikle F. 1571, op. 1, d. 181, ll. 2-3.
10. H. H. Fisher (ed.), *Out of My Past. The Memoirs of Count Kokovtsov, Russian Minister of Finance, 1904-1914, Chairman of the Council of Ministers, 1911-1914*, ç. Laura Matveev (Stanford, 1935), s. 349.
11. Bkz. kadının Krivoşeyn'e mektubu: RGIA, F. 1571, op. 1, d. 289, ll. 3, 7.
12. Bark'ın toplantı notlarından alıntılar için bkz. Lieven, *Russia and the Origins*, ss. 142-3.
13. a.g.e., ss. 143-4.
14. Sonderjournal des russischen Ministerrats, 24 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 5, bel. 19, ss. 25-6.
15. Leonard Turner, 'Russian Mobilisation in 1914', *Journal of Contemporary History*, 3/1 (1968), ss. 75-6.
16. Lieven, *Russia and the Origins*, ss. 59-61; Rusya'nın 24-25 Temmuz kararlarının önemi üzerine ayrıca bkz. Jürgen Angelow, *Der Weg in die Urkatastrophe. Der Zerfall des alten Europa 1900-1914* (Berlin, 2010), s. 145.
17. Bruce W. Menning, 'Russian Military Intelligence, July 1914. What St Petersburg Perceived and Why It Mattered', yayımlanmamış daktilo metni, s. 20: Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe', ss. 64-7.
18. Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe', her yerinde; Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt, New York), cilt 2, ss. 286-300.
19. Turner, 'Russian Mobilisation', ss. 65-88, s. 75; A. Knox, *With the Russian Army, 1914-1917* (2 cilt, New York, 1921), cilt. 1, s. 42.
20. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt, Oxford, 1953), cilt 2, s. 558; Turner, 'Russian Mobilisation'.
21. Lieven, *Russia and the Origins*, ss. 144-5; Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe', s. 68; Turner, 'Russian Mobilisation', s. 76.
22. 2 Mart 1913 tarihli Savaşa Hazırlık Dönemi Yönetmeliği, şurada açıklanıyor: Fay, *Origins*, cilt 2, ss. 316-18.

23. De l'Escaille'den Davignon'a, St Petersburg, 26 - 27 Temmuz 1914, ayrıca bkz. Buisseret to Davignon, St Petersburg, 26 Temmuz 1914, MAEB AD, Empire Russe, 34.
24. Széchényi'den Viyana'ya (DİB), Kopenhag, 26 Temmuz 1914, HHStA, PA, I. Liasse Krieg, 812, dosya 63.
25. Hein'dan Viyana'ya (DİB), Kiev, 27 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 226.
26. Andrian'dan Viyana'ya (DİB), 27 Temmuz 1914, Szczakowa, 27 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 237.
27. Von Haydin'den Viyana'ya (DİB), Moskova, 28 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 3.
28. Stürghk'ten (Statthalter Galicia raporundan alınan bölümler) Viyana'ya (DİB), Viyana, 28 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 26.
29. Corossacz'dan Viyana'ya (DİB), Tiflis, 28 Temmuz 1914, a.g.e., dosya 69.
30. Bu raporlar üzerine, bkz. Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (Cambridge, MA, 2011), s. 62; atların panik içinde toplanması üzerine, Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe', ss. 68-9.
31. Paléologue, günlük notları 25 Temmuz 1914, An Ambassador's Memoirs, s. 25.
32. Buchanan'dan Grey'e, St Petersburg, 18 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 60, s. 47.
33. Fisher (ed.), *Memoirs of Count Kokovtsov*, ss. 346-7.
34. a.g.e., s. 347.
35. İgnatyev'den Genelkurmay'a, Paris, 30 Temmuz 1914, RGVIA, Fond 15304 – Upravlenie Voennogo Agenta vo Frantsii, op. 2, d. 16, Özel defterlerle yapılan haberleşme ve raporlar, l. 38.
36. Guillaume'dan Davignon'a, Paris, 30 Temmuz 1914, MAEB AD, France 12, Correspondance politique – légations.
37. Paléologue'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 24 Temmuz 1914, ö.s. 6.30; 24 Temmuz 1914, ö.s. 11; 25 Temmuz 1914, ö.s. 4.45, hepsi müsvedde halinde, AMAE, PA-AP, Maurice Paléologue, Correspondance politique 1, dosyalar 30-32; bu belge şurada irdeleniyor: M. B. Hayne, *The French Foreign Office and the Origins of the First World War, 1898-1914* (Oxford, 1993), s. 298.
38. Laguiche'den Fransız Genelkurmayı'na, şuraya alınmış: Paléologue'dan Fransız Dışişleri'ne, St Petersburg, 26 Temmuz 1914, alıntı: McMeekin, *Russian Origins*, s. 69.
39. Thus Sazonov konuşmayı Paléologue'a rapor etti, bkz. Paléologue'dan Dışişleri'ne, 26 Temmuz 1914, ö.s. 7.30, AMAE, PA-AP, Maurice Paléologue, Correspondance politique 1, dosya 35; Szapáry'nin bu karşılaşma konusun-

daki raporunda, bakanın sıcak ve samimi tavrı vurgulanırken, Rus askerî hazırlıklarının çoktan başladığı ve bu teklifin, yalnızca zaman kazanma girişimi olduğu sonucuna varıldı, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10835, ss. 804-6.

40. 8 Kasım 1912'de, Gizli bir Rus Askeri Komisyonu, topyekûn seferberlik öncesi alınan tedbirler hakkında yeni yönergeler kabul etti, bkz. Fay, *Origins*, cilt 2, s. 308.
41. Paléologue'dan Fransa Dışişleri'ne, 25 Temmuz 1914, ö.s. 4.45, müsvedde halinde, AMAE, PA-AP, Maurice Paléologue, Correspondance politique 1, dosya 32 arka sayfa.
42. Paléologue'dan Fransa Dışişleri'ne, 24 Temmuz 1914, 23.00, müsvedde halinde, a.g.e., dosya 31 arka sayfa.
43. McMeekin, *Russian Origins*, s. 34.
44. Ronald Bobroff, *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* (Londra, 2006), ss. 52-3.
45. Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge, 2008), s. 43; Türk-Yunan donanma yarışı üzerine, bkz. Paul G. Halpern, *The Mediterranean Naval Situation, 1908-1914* (Cambridge, MA, 1971), ss. 314-54.
46. Grigoroviç'den Sazonov'a, 19 Ocak 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 1, bel. 50, ss. 45-7.
47. Sazonov'dan Benkendorf'a, St Petersburg, 8 Mayıs 1914, a.g.e., cilt. 2, bel. 384, ss. 381-2, s. 382; Aksakal, *Ottoman Road to War*, s. 46.
48. Sazonov'dan Benckendorff'a, St Petersburg, 30 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt. 5, bel. 281, s. 195.
49. Bir Rus dış politika teması olarak Boğazlar üzerine, bkz Bobroff, *Roads to Glory*, tamamında; Temmuz Krizi sırasında İstanbul Boğazı'ın kontrolünün Rus politikasında önemli motivasyon unsuru olduğu görüşüne ışık tutmak için, bkz. McMeekin, *Russian Origins*, ss. 6-40, and ss. 98-114, McMeekin, savaşın başlamasından sonra Boğazlar'ın artan önemini vurguluyor.
50. Lieven, *Russia and the Origins*, ss. 45-7, 99-101.
51. Dobrorolski, 'La Mobilisation de l'armée russe', s. 68.

12. BÖLÜM

1. Klasik aktarım: A. T. Q. Stewart, *The Ulster Crisis* (Londra, 1969).
2. Bkz. Ian F. W. Beckett, *The Army and the Curragh Incident 1914* (Londra, 1986); James Fergusson, *The Curragh Incident* (Londra, 1964).
3. Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War* (Londra, 1977), s. 215: Keith Jeffery, *Field Marshal Sir Henry Wilson. A Political Soldier* (Oxford, 2006), s. 126.

4. Asquith'den Venetia Stanley'e, 30 Temmuz 1914: Michael ve Eleanor Brock (ed.), *H. H. Asquith. Letters to Venetia Stanley* (Oxford, 1985), s. 93.
5. Asquith'den Venetia StanleyE, 24 Temmuz 1914, a.g.e., s. 122.
6. Grey'den Bertie'ye, Londra, 8 Temmuz 1914, Imanuel Geiss (ed,), *Julikrise und Kriegsausbruch 1914. Eine Dokumentensammlung* (2 cilt, Hanover, 1934-4), cilt 1, bel. 55, s. 133; *BD*, cilt 11, bel. 38, s. 30.
7. Grey'den Buchanan'a, Londra, 8 Temmuz 1914, Geiss (ed,), *Julikrise*, cilt 1, bel. 56, ss. 133-5: *BD*, cilt 11, bel. 39, ss. 30-31.
8. Lichnowsky'den Bethmann Hollweg'e mektuplarda konuşmalar rapor ediliyor, Londra, 9 Temmuz 1914, Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 1, bel. 60, ss. 136-7.
9. Mensdorff'dan Viyana'ya (DİB), Londra, 17 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10337, ss. 480-81.
10. Mensdorff'dan Viyana'ya (DİB), Londra, 24 Temmuz 1914, a.g.e., cilt 8, bel. 10660, s. 636.
11. Steiner, *Britain and the Origins*, s. 222.
12. Alıntı: H. D. Lasswell, *Propaganda Technique in the World War* (New York, 1927), s. 49.
13. Adrian Gregory, 'A Clash of Cultures. The British Press and the Opening of the Great War', Troy E. Paddock (ed.), *A Call to Arms. Propaganda, Public Opinion and Newspapers in the Great War* (Westport, 2004), ss. 15-50, s. 20.
14. John Bull, 11 Temmuz 1914, s. 6; Niall Ferguson, Pity of War (Londra, 1998), s. 219; Gregory, 'A Clash of Cultures', ss. 20-21.
15. Boskoviç'den Pasiç'e, Londra, 12 Temmuz 1914, AS, MID-PO 412, dosya 36: rencide edici makale şurada: *John Bull*, 11 Temmuz 1914, s. 6.
16. Winston S. Churchill, *The World Crisis* (2 cilt, Londra, yeni baskı 1968), cilt 1, s. 114.
17. Steiner, *Britain and the Origins*, ss. 224-5.
18. Wilson'ın 23 Ağustos 1911'de İmparatorluk Savunma Komitesi'ne sunumundan bölümler şurada: *BD*, cilt. 8, bel. 314, ss. 381-2.
19. Alıntı: Michael Brock, 'Britain Enters the War', R. J. W. Evans ve H. Pogge von Strandmann (ed.), *The Coming of the First World War* (Oxford, 1988), ss. 145-78, ss. 150-51.
20. Bkz. Trevor Wilson (ed.), *The Political Diaries of C. P. Scott 1911-1928* (Londra, 1970), ss. 96-7, 104.
21. Brock, 'Britain Enters the War', ss. 153-4.
22. Grey'den Rumbold'a, Londra, 20 Temmuz 1914, BD, cilt 11, bel. 68, s. 54.

23. Grey'in 'anlaşma' teklifinin uyuşmazlığı ve uygulanamazlığı üzerine bkz. Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the First World War* (2 cilt, New York), cilt 2, ss. 360-62.
24. Buchanan'dan Grey'e, St Petersburg, 26 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 155, s. 107.
25. Nicolson'dan Grey'e, 'Alman Büyükelçi ile Haberleşme'yi rapor eden mektup, 26 Temmuz 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 146, s. 155.
26. Benkendorf'un Grey'le 8 Temmuz'daki sohbet hakkındaki uzun anlatımı, İngiliz dışişleri bakanının Rusya'nın Sırp meselesine ilişkin görüşlerine katılmadığını ancak krizi sadece iki ittifak grubu arasındaki ilişkiler açısından gördüğünü doğruladı, Benkendorf'tan Sazonov'a, Londra, 9 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 4, bel. 146, ss. 141-4.
27. Buchanan'dan Grey'e, St Petersburg, 24 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 101, ss. 80-82 (tutanaklar dahil).
28. Crowe, 25 Temmuz tarihli tutanak: Buchanan'dan Grey'e, St Petersburg, 24 Temmuz 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 101, s. 81.
29. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 29 Temmuz 1914: Max Montgelas ve Karl Schücking (ed.), *Deutsche Dokumente zum Kriegsausbruch*, cilt 1, bel. 368, ss. 86-9, s. 87.
30. Grey'den Goschen'e, Londra, 30 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 303, ss. 193-4.
31. Grey'in Avusturya'nın Sırbistan'a karşı meselesini kabul etmesi üzerine bkz Steiner, *Britain and the Origins*, ss. 220-23.
32. Poincaré, günlük notları 25 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
33. a.g.e.,
34. a.g.e., vurgu eklenmiştir.
35. Jean-Jacques Becker, *1914. Comment les français sont entrés dans la guerre. Contribution à l'étude de l'opinion publique printemps-été 1914* (Paris, 1977), s. 140; Fransız pasifliği üzerine bkz John Keiger, *France and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), ss. 166, 167; ayrıca a.g.e., 'France': Keith M. Wilson (ed.), *Decisions for War 1914* (Londra, 1995), ss. 121-49, özellikle ss. 122-3.
36. 'Rusya korkusu içinde yaşadığı' söylenen İsveç kamuoyu üzerine bkz. Buisseret'den Davignon'a, St Petersburg, 28 Kasım 1913, MAEB AD, Russie 3, 1906-1914.
37. Konuşmalar şurada bildiriliyor: Poincaré, günlük notları 23 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
38. Poincaré, günlük notları 25 Temmuz 1914, a.g.e.
39. Poincaré, günlük notları 25 Temmuz 1914, a.g.e.

40. Poincaré, günlük notları 27 Temmuz 1914, a.g.e. Paris'e geri dönmek için karar alındığında Fransa zaten Kopenhag'a doğru yola çıkmıştı.
41. a.g.e.
42. a.g.e.
43. a.g.e.
44. a.g.e.
45. Poincaré, günlük notları 28 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
46. Keiger, 'France': Wilson (ed.), *Decisions*, s. 123; Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, s. 313.
47. Poincaré, günlük notları 29 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
48. Joseph Caillaux, *Mes Mémoires* (3 cilt, Paris, 1942-7), cilt 3, *Clairvoyance et force d'âme dans mes épreuves, 1912-1930*, ss. 169-70.
49. Poincaré, günlük notları 29 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
50. Laguiche'ten Messimy'ye, St Petersburg, 26 Temmuz 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 11, bel. 89, ss. 77-8.
51. Sayfa Millî Kütüphane'deki el yazmasında eksik, bkz. Poincaré, günlük notları 29 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027, dosya 124. Son paragraf, İngilizlerin Sazonov'dan, Avusturya-Sırbistan sorununu çözmek üzere Londra'da dört ülke büyükelçilerinin toplanması fikri üzerine bir görüş bildirmelerini istediğini kaydediyor ve şaşırtıcı bir şekilde bu parçayla kapanıyor: 'Sazonoff a malheureusement' –.
52. Caillaux, *Mes Mémoires*, cilt 3, ss. 170-71.
53. Sazonov'dan İzvolski'ye, St Petersburg, 29 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 5, bel. 221, ss. 159-60; ayrıca Note de l'Ambassade de Russie. Communication d'un télégramme de M. Sazonoff, 30 Temmuz 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 11, bel. 301, ss. 257-8.
54. Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkriegs* (Münih, 2009), s. 321.
55. Viviani'den Paléologue ve Paul Cambon'a mektuplara bölümler alınmıştır, Paris, 30 Temmuz 1914, *DDF*, 3. seri, cilt 11, bel. 305, ss. 261-3; *Frankreichs Aussenpolitik*'te benim yorumum Schmidt'inkinin arkasından geliyor, ss. 317-20.
56. Bkz. Keiger, 'France': Wilson (ed.), *Decisions for War*, ss. 121-49, s. 147.
57. Gabriel Hanotaux, *Carnets (1907-1925)*, ed. Georges Dethan, Georges-Henri Soutou ve Marie-Renée Mouton (Paris, 1982), ss. 103-4.
58. Poincaré, günlük notları 30 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027; bu bağlantı hakkında bkz. Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, s. 322.

59. İzvolski'den Sazonov'a, Paris, 30 Temmuz 1914, *IBZI*, seri 3, cilt 5, bel. 291, ss. 201-2, vurgu eklenmiştir; ayrıca bkz. şuradaki irdeleme: Keiger, 'France', s. 127; Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, ss. 323-4.
60. Alıntı: Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik*, s. 326. Schmidt, Messimy'nin 'birlikleri toplu halde nakletmeden' hızlanmak derken muhtemelen toplanma olmadan bir seferberlikten bahsettiğini savunuyor.
61. Poincaré, günlük notları 30 Temmuz 1914, Notes journalières, BNF 16027.
62. Dobrorolski, 'La Mobilization de l'armée russe', s. 147; 'Rossiya khochet mira, no gotova voine' başlıklı makale *Birzheviia Vedomosti*'de yer aldı ve 13 Mart 1913'te milliyetçi yayın organı *Rech*'te yeniden yayınlandı.
63. Dobrorolski, 'La Mobilization de l'armée russe', s. 147.
64. a.g.e., ss. 148-9.
65. Baron M. F. Schilling (ed.), *How the War Began in 1914. Being the Diary of the Russian Foreign Office from the 3rd to the 20th (Old Style) of July, 1914*, ç. W. Cyprian Bridge (Londra, 1925), s. 62.
66. Sazonov, *Les Années fatales*, s. 216.
67. a.g.e., ss. 217-20; bu olayların şurada mükemmel bir aktarımı bulunuyor: Fay, *Origins*, cilt 2, ss. 450-81.
68. Dobrorolski, 'La Mobilization de l'armée russe', s. 151.
69. Bu çelişkiler şurada irdeleniyor: Bruce W. Menning, 'Russian Military Intelligence, July 1914. What St Petersburg Perceived and Why It Mattered', yayımlanmamış el yazması, s. 23; ayrıca bkz. Ministère des affaires étrangères (ed.), *Documents diplomatiques, 1914. La guerre européenne. Pièces relatives aux négotiations qui ont précédé la déclaration de guerre de l'Allemagne à la Russie at à la France* (Paris, 1914), bel. 118, s. 116; Diğer ihmaller ve baskılar üzerine ayrıca bkz. Konrad G. W. Romberg, *The Falsifications of the Russian Orange Book*, ç. W. Cyprian Bridge (Londra, [1923]).
70. Londra, Paris, Viyana, Berlin ve Roma'ya, 28 Temmuz 1914'te, 1538 numaralı telgraf, alıntı: Schilling, *How the War Bega*n, s. 44.
71. Londra, Paris, Viyana, Berlin ve Roma'ya, 28 Temmuz 1914'te, 1538 numaralı telgraf, alıntı a.g.e.
72. Benkendorf'tan Sazonov'a telgraf, alıntı: Sazonov, *Les Années fatales*, ss. 200-201.
73. Alıntı: Schilling (ed.), *How the War Began*, s. 43.
74. Sazonov'un Bethmann'ın uyarısı hakkındaki görüşü üzerine bkz. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, ç. Isabella M. Massey (3 cilt., Oxford, 1953), cilt 2, s. 491; Horst Linke, *Das Zarische Russland und der Erste Weltkrieg. Diplomatie und Kriegsziele, 1914-1917* (Münih, 1982), s. 33;

Pourtalès'le görüş alışverişi üzerine, bkz. '16/29 Temmuz, Schilling (ed.), *How the War Began*, ss. 48-9.

75. '15/28 Temmuz, age, s. 43.
76. De l'Escaille'den Davignon'a, St Petersburg, 30 Temmuz 1914, MAEB AD, Empire Russe 34, 1914; Almanlar tarafından sızdırılan ve savaş sırasında yayınlanan bu telgraf, savaş sonrasında savaş suçlarıyla ilgili tartışmada ünlü bir unsuru haline geldi, örneğin bkz. Almanya Dışişleri Bakanlığı (ed.), *Belgische Aktenstücke, 1905-1914* (Berlin, [1917]); ayrıca bkz. Bethmann Hollweg, *Betrachtungen zum Weltkrieg* (2 cilt, Berlin, 1919), cilt 1, s. 124.
77. Kayzer Wilhelm'den Çar'a telgraf, Berlin, 29 Temmuz 1914, alıntı: Schilling (ed.), *How the War Began*, s. 55.
78. Örneğin bkz. Herman Bernstein, 'Kaiser Unmasked as Cunning Trickster Who Plotted for War While He Prated of Peace. "Nicky" Telegrams Reveal Czar as No Better, Falling Readily into Snares that "Willy" Set', *Washington Post*, 18 Eylül 1917, kupürü: AMAE NS, Russie 45 Allemagne-Russie; Herman Bernstein, *The Willy-Nicky Correspondence. Being the Secret and Intimate Telegrams Exchanged Between the Kaiser and the Tsar* (New York, 1918); Sidney B. Fay, 'The Kaiser's Secret Negotiations with the Tsar, 1904-5', *American Historical Review*, 24 (1918), ss. 48-72; Isaac Don Levine (ed.), *The Kaiser's Letters to the Tsar. Copied from Government Archives in Petrograd and Brought from Russia by Isaac Don Levine* (Londra, 1920). Bu ilk baskılar, iki egemen devletin 1914 yılında birbirine gönderdiği telgraflar dizisini, muhtemelen kişisel telgraflardan olmadıklarından ve monarşi mensuplarının şahsi yazışmalarından ayrı arşivlenen diplomatik telgraflar olduklarından dolayı içermiyor – Bu görüşü en samimi teşekkürlerimi ilettiğim John Röhl'e borçluyum.
79. Michael S. Neiberg, *Dance of the Furies, Europe and the Outbreak of World War I* (Cambridge, MA, 2011), s. 116.
80. Sergei Dmitrievich Sazonov, *Les Années fatales* (Paris, 1927), s. 218.
81. a.g.e., ss. 218-19.
82. Menning, 'Russian Military Intelligence', ss. 13-18; D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War* (Londra, 1983), ss. 148-9.
83. Tschirschky'den Bethmann Hollweg'e, Viyana, 2 Temmuz 1910, Kulakovski ve Suhomlinov arasındaki bir konuşmayı rapor ediyor, PA-AA, R 10894.
84. Menning, 'Russian Military Intelligence', ss. 30-31.
85. Alıntı: V. R. Berghahn ve W. Deist, 'Kaiserliche Marine und Kriegsausbruch 1914', *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 1 (1970), ss. 37-58; Albert Hopman (İmparatorluk Donanma Bürosu üst düzey yetkilisi), günlük notları 6 ve 7

Temmuz 1914: Michael Epkenhans (ed.), *Albert Hopman. Das ereignisreiche Leben eines 'Wilhelminers'. Tagebücher, Briefe, Aufzeichnungen, 1901 bis 1920* (Oldenbourg, 2004), ss. 383, 385.

86. Biedermann'den (Berlin'deki Saksonya yetkilisi) Vitzthum'a (Saksonya Dışişleri Bakanı), Berlin, 17 Temmuz 1914: Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 1, bel. 125, ss. 199-200.
87. Bethmann Hollweg'den St Petersburg, Paris ve Londra'daki büyükelçilere, Berlin, 21 Temmuz 1914, a.g.e.., bel. 188, ss. 264-6, s. 265.
88. Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* (Cambridge, 2001), ss. 190-93, 196; Almanların, Almanya'nın askerî açıdan hazır oluşuna güveni üzerine bkz. Mark Hewitson, *Germany and the Causes of the First World War* (Oxford, 2006), tamamı.
89. Alıntı: L. C. F. Turner, *Origins of the First World War* (Londra, 1973), s. 86.
90. Alıntı: Ulrich Trumpener, 'War Premeditated? German Intelligence Operations in July 1914', *Central European History*, 9 (1976), ss. 58-85, s. 64.
91. a.g.e.
92. Riezler, günlük notları 11 Temmuz 1914: Karl Dietrich Erdmann (ed.), *Kurt Riezler. Tagebücher Aufsätze Dokumente* (Göttingen, 1972), s. 185.
93. Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 1, bel. 123, s. 198.
94. 'German View of French Disclosures', *The Times*, 17 Temmuz 1914, s. 7, bel. C; 'Attitude of Germany', a.g.e., 25 Temmuz 1914, s. 10, sü. C.
95. Mombauer, *Helmuth von Moltke*, ss. 194-5, no. 44.
96. Viyana'da Alman askeri ataşesi Count Kageneck'in müdahalesi bu şekilde oldu, bkz. a.g.e., s. 194. Kriz döneminde Alman düşüncesine Humbert ilhamlarının etkisi üzerine ayrıca bkz. Theodor Wolff (Berliner Tageblatt genel yayın yönetmeni), günlük notları 24 Temmuz 1914, Fransız hazırlığı konusunda resmi şüpheciliği rapor ediyor: Bernd Sösemann (ed.), *Tagebücher 1914-1919: der Erste Weltkrieg und die Entstehung der Weimarer Republik in Tagebüchern, Leitartikeln und Briefen des Chefredakteurs am 'Berliner Tageblatt' und Mitbegründers der 'Deutschen Demokratischen Partei' Theodor Wolff* (Boppard, 1984), ss. 64-5; Hopman, günlük notları 14 Temmuz 1914: Epkenhans (ed.), *Tagebücher*, s. 389.
97. Risto Ropponen, *Italien als Verbündeter. Die Einstellung der politischen und militärischen Führung Deutschlands und Österreich-Ungarns zu Italien von der Niederlage von Adua 1896 bis zum Ausbruch des Weltkrieges 1914* (Helsinki, 1986), ss. 139, 141-2, 209-10.
98. Bethmann'dan Schoen'e ve Bethmann'dan Lichnowsky'ye, ikisi de Berlin, 27 Temmuz 1914: Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 2, belgeler 491, 492, s. 103.

99. Jagow'dan Lichnowsky'ye (özel mektup), Berlin, 18 Temmuz 1914: Karl Kautsky (ed.), *Die deutschen Dokumente zu Kriegsausbruch* (4 cilt, Berlin, 1927), cilt 1, bel. 72, ss. 99-101, s. 100.
100. Almanların yerelleşmeye olan güveni üzerine bkz. Hopman, günlük notları 8, 13, 24, 26 Temmuz 1914, ss. 386, 388, 394-5, 397-8; Jagow'un endişesi üzerine, bkz. aynı notlar 21 Temmuz, ss. 391-2; 'boğulan adam' Bethmann hakkında bkz. Alfred von Tirpitz, *Erinnerungen* (Leipzig, 1920), s. 242; krizin bu özellikleri üzerine ayrıca bkz. Williamson ve May, 'An Identity of Opinion', özellikle no. 107, s. 353.
101. II. Wilhelm'den Franz Joseph'e, Balholm, 14 Temmuz 1914, *ÖUAP*, cilt 8, bel. 10262, ss. 422-3.
102. Özellikle bkz. Tschirschky'den Jagow'a mektup hakkında Wilhelm'in notları, Viyana, 10 Temmuz 1914: Imanuel Geiss, *July 1914. The Outbreak of the First World War. Selected Documents* (New York, 1974), bel. 16, ss. 106-7.
103. II. Wilhelm, Tschirschky'den Bethmann'a mektubu yorumluyor, Viyana, 14 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 21, ss. 114-15.
104. Lamar Cecil, II. Wilhelm (2 cilt, Chapel Hill, 1989 ve 1996), cilt 2, *Emperor and Exile, 1900-1941*, s. 202; Jagow'dan Wedel'e (imparatorluk maiyeti), Berlin, 18 Temmuz 1914: Geiss, *July 1914*, bel. 29, s. 121.
105. David Stevenson, *Armaments and the Coming of War, Europe 1904-1914* (Oxford, 1996), s. 376.
106. Bkz. G. A. von Müller, *Regierte der Kaiser? Aus den Kriegstagebüchern des Chefs des Marinekabinettes im Ersten Weltkrieg Admiral Georg Alexander von Müller* (Göttingen, 1959); Holger Afflerbach, *Kaiser Wilhelm II. als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers* (Münih, 2005), s. 11.
107. Holger Afflerbach, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (Münih, 1994), s. 153.
108. Wilhelm'den Jagow'a, Neues Palais, 28 Temmuz 1914: Geiss, *July 1914*, bel. 112, s. 256; Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 153.
109. Alıntı: Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 154.
110. Alıntı: Volker Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914* (Basingstoke, 1993), ss. 202-3.
111. Albertini, *Origins*, cilt 2, s. 467; Geiss, *July 1914*, s. 222.
112. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 27 Temmuz 1914, Geiss, *July 1914*, bel. 97, ss. 238-9.
113. Bethmann'dan Tschirschky'ye, 28 Temmuz 1914, 10.15, Geiss, *July 1914*, bel. 115, s. 259; Stevenson, *Armaments*, ss. 401-2; Bethmann ve Wilhelm arasında

o günkü görüş ayrılığı üzerine, bkz. Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 2, ss. 164-5 (Geiss'ın yorumu).

114. Bethmann'dan II. Wilhelm'e, Berlin, 28 Temmuz 1914, ö.s. 10.15: Geiss, *July 1914*, bel. 114, 117, ss. 258, 261.
115. Trumpener, 'War Premeditated?', ss. 66-7.
116. Chelius'tan II. Wilhelm'e, St Petersburg, 26 Temmuz 1914: Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt. 2, bel. 441, ss. 47-9, s. 48.
117. Alıntı: Trumpener, 'War Premeditated?', s. 66.
118. a.g.e.
119. Genelkurmay, İstihbarat Değerlendirme Kurulu raporu, 28 Temmuz 1914, alındı: a.g.e., s. 72.
120. Örneğin bkz. Bethmann'dan Tschirschky'ye, Berlin, 29 Temmuz 1914 ve aynı kişiden aynı kişiye iki kez de 30 Temmuz 1914'te: Geiss (ed.), *Julikrise*, cilt 2, belgeler 690, 695, 696, ss. 287-8, 289-90, 290.
121. Falkenhayn günlüğü, 29 Temmuz 1914, alıntı: Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 155.
122. Berghahn, *Germany and the Approach of War*, s. 215.
123. Falkenhayn günlüğü, 31 Temmuz 1914, alıntı: Afflerbach, Falkenhayn, s. 160.
124. Prusya Prensi Henry'nin V. George raporu, Henry'den II. Wilhelm'e, 28 Temmuz 1914: DD, cilt 1, ss. 32-89.
125. Harold Nicolson, *King George the Fifth* (Londra, 1952), s. 245; Berghahn, *Germany and the Approach of War*, s. 219.
126. Nicolson, *King George the Fifth*, s. 246.
127. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 29 Temmuz 1914: Geiss, *July 1914*, bel. 130, ss. 288-90.
128. II. Wilhelm, Pourtalès'ten Jagow'a mektup üzerine notlar, St Petersburg, 30 Temmuz 1914, Geiss, *July 1914*, bel. 135, ss. 293-5.
129. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 1 Ağustos 1914, *DD*, cilt 3, bel. 562, s. 66.
130. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 1 Ağustos 1914, a.g.e., bel. 570, s. 70.
131. Alıntı: Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 164.
132. Falkenhayn günlüğü, 1 Ağustos 1914, alıntı a.g.e., ss. 165-6. Falkenhayn'ın bu haberleşmeyle ilgili anlattıkları Moltke tarafından büyük ölçüde desteklenmişti, ancak tamamen güvenilir olmayabilir. Görgü tanığı emir subayı Max von Mutius'un anılarına göre Kayzer, batıdaki sınırların ihlalinin –özellikle 16. Tümen'in Lüksembourg'a girişi– hâlâ durdurulup durdurulamayacağı konusunda Moltke'nin fikrini sordu. Moltke, bilmediğini söyledi ve bunun hâlâ mümkün olduğunu beyan eden kişi Genelkurmay Operasyonlar Departmanı'ndan bir astı olan Yarbay Tappen oldu. Bu sayede Kayzer Moltke'yi doğrudan reddetmedi fakat geçersiz kılmadı, ancak belirlenmiş görev sınırları

dahilinde bıraktı. Her halükarda, günümüze ulaşan anlatımlar bu olayın, daha sonra bu saplantıyı tekrar yaşayan Genelkurmay Başkanı'nda travma etkisi yarattığı konusunda hemfikirdir; bkz. Afflerbach, *Kaiser Wilhelm II als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers, 1914-1918* (Münih, 2005), s.13.

133. Cecil, *Wilhelm II*, cilt. 2, s. 107.
134. Mombauer, *Helmuth von Moltke*, s. 222.
135. II. Wilhelm'den V. George'a, Berlin 1 Ağustos 1914, *DD*, cilt 3 bel. 575, s. 74.
136. Bethmann'dan Lichnowsky'ye, Berlin, 1 Ağustos 1914, a.g.e., cilt 3, bel. 578, s. 76; II. Wilhelm'den V. George'a, Berlin, 1 Ağustos 1914, a.g.e., cilt 3, bel. 575, s. 74.
137. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 1 Ağustos 1914, a.g.e., cilt 3, bel. 596, ss. 89-91.
138. V. George'dan II. Wilhelm'e, Londra, 1 Ağustos 1914, a.g.e., cilt 3, bel. 612, ss. 103-4.
139. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 1 Ağustos 1914, a.g.e., cilt 3, bel. 603, s. 95.
140. Alıntı: Afflerbach, *Falkenhayn*, s. 167.
141. Lichnowsky'den Jagow'a, Londra, 29 Temmuz 1914, *DD*, cilt 1, bel. 368, ss. 86-9.
142. Grey'den Bertie'ye, Londra, 31 Temmuz 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 352, s. 220.
143. Harry F. Young, 'The Misunderstanding of August 1, 1914', *Journal of Modern History, 48/4* (1976), ss. 644-65.
144. Stephen J. Valone, '"There Must Be Some Misunderstanding": Sir Edward Grey's Diplomacy of August 1, 1914', *Journal of British Studies*, 27/4 (1988), ss. 405-24.
145. Keith M. Wilson, 'Understanding the "Misunderstanding" of 1 August 1914', *Historical Journal*, 37/4 (1994), ss. 885-9; Uluslararası finansal istikrarsızlığın İngiliz düşüncesine etkisi üzerine bkz Nicholas A. Lambert, *Planning Armageddon. British Economic Warfare and the First World War* (Cambridge, MA, 2012), ss. 185-231; Lambert'in görüşlerinin ele alınışı için bkz. Williamson, 'July 1914: Revisited and Revised', ss. 17-18; Lambert'in argümanında bu başarısızlığa dikkatimi çektiğinden dolayı Sam Williamson'a minnettarım.
146. Grey'den Bertie'ye, Londra, 1 Ağustos 1914, *BD*, cilt 11, bel. 419, s. 250.
147. Bertie'den Grey'e, Paris, 2 Ağustos 1914, a.g.e., bel. 453, s. 263; bu cevabın "münasebetsizliği" üzerine, bkz. Wilson, 'Understanding the "Misunderstanding", s. 888.
148. Alman büyükelçiliği yazışması, Londra, 31 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 344, s. 217; uyarı ertesi günü tekrarlandı, bkz. Alman büyükelçiliği haberleşmesi, Londra, 1 Ağustos 1914, a.g.e., bel. 397, s. 241.

149. Asquith'ten Venetia Stanley'e, Londra, 1 Ağustos 1913: Brock ve Brock (ed.), *Letters to Venetia Stanley*, s. 140.
150. Grey'den Bertie'ye, Londra, 29 Temmuz 1914, *BD*, cilt. 11, bel. 283, s. 180.
151. Grey'den Bertie'ye, Londra, 31 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 352, s. 220.
152. Grey'den Bertie'ye, Londra, 31 Temmuz 1914, a.g.e., bel. 367, ss. 226-7.
153. Grey'den Bertie'ye, Londra, ö.s. 8.20, 1 Ağustos 1914, a.g.e., bel. 426, s. 426; gönderme saatine dikkat: Bu, daha önce aynı gün için bahsedilen telgraftan daha sonraki bir telgraftır ve büyükelçiye Cambon ile konuşma hakkında daha fazla bilgi vermektedir.
154. Keith Eubank, *Paul Cambon: Master Diplomatist* (Norman, 1960), ss. 170-71.
155. Cambon'la 24 Temmuz'daki konuşma şurada hatırlatılıyor: André Géraud, 'The Old Diplomacy and the New', *Foreign Affairs*, 23/2 (1945), ss. 256-70, s. 260.
156. Grey'den Bertie'ye, Londra, 28 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 238, s. 156.
157. Keiger, 'France', s. 133.
158. Cambon'dan Viviani'ye, Londra, 29 Temmuz 1914, *DDF*, 3üncü seri, cilt 11, bel. 281, ss. 228-9.
159. Steiner, *Britain and the Origins*, ss. 181-6.
160. Antant'ın bu yönü için bkz. John Keiger, 'Why Allies? Necessity or Folly', şu konferansta verilen belgenin yayımlanmamış el yazması: 'Forgetful Allies: Truth, Myth and Memory in the Two World Wars and After', Cambridge, 26-27 Eylül 2011. John Keiger'e, yayınlanmadan önce bu araştırmanın bir kopyasını görmeme izin verdiği için minnettarım.
161. Géneviève Tabouis, Perfidious Albion – Entente Cordiale (Londra, 1938), s. 109.
162. Alıntı: Steiner, *Britain and the Origins*, s. 225.
163. Asquith'ten Stanley'e, Londra, 29 Temmuz 1914: Brock and Brock (ed.), *Letters to Venetia Stanley*, s. 132.
164. Eyre Crowe, 31 Temmuz 1914 muhtırası, *BD*, cilt 11, bel. 369, ss. 228-9.
165. Hükümetin artan önemi üzerine: Steiner, *Britain and the Origins*, s. 228. Cambon, alıntı: John Keiger, 'How the Entente Cordiale Began', Richard Mayne, Douglas Johnson ve Robert Tombs (ed.), *Cross Channel Currents. 100 Years of the Entente Cordiale* (Londra, 2004), ss. 3-10, s. 10.
166. Austen Chamberlain, *Down the Years* (Londra, [1935]), s. 94.
167. Colin Forbes Adams, *Life of Lord Lloyd* (Londra, 1948), ss. 59-60; Chamberlain, *Down the Years*, ss. 94-101; Ian Colvin, *The Life of Lord Carson* (3 cilt, Londra, 1932-6), cilt 3, ss. 14-20; Cambon'un Lloyd'la konuşması üzerine, özellikle ss. 14-15; Leopold S. Amery, *My Political Life* (3 cilt, Londra, [1953-5]), cilt. 2, ss. 17-19.

168. Keith M. Wilson, *The Policy of the Entente. Essays on the Determinants of British Foreign Policy, 1904-1914* (Cambridge, 1985), s. 135.
169. Asquith to Stanley, Londra, 31 Temmuz 1914: Brock ve Brock (ed.), *Letters to Venetia Stanley*, s. 138.
170. Winston S. Churchill, *The World Crisis* (Londra, 1931), s. 114.
171. Asquith'ten Stanley'e, Londra, 1 Ağustos 1914: Brock ve Brock (ed.), *Letters to Venetia Stanley*, s. 140.
172. John Morley, *Memorandum on Resignation*, Ağustos 1914 (Londra, 1928), s. 5.
173. Alıntı: Wilson, *Policy of the Entente*, s. 137.
174. Lord Crewe'dan V. George'a, kabine toplantısı raporu, 2 Ağustos 1914, ö.s. 6.30, J. A. Spender ve Cyril Asquith, *Life of Herbert Henry Asquith* (2 cilt, Londra, 1932), cilt 2, s. 82; Morley, *Memorandum*, s. 21.
175. Samuel'ın bu formüller için sorumluluğu ve meslektaşları arasında onlara destek sağlamada başarısı üzerine bkz. Wilson, *Policy of the Entente*, s. 142; ayrıca Herbert Samuel'dan karısı Beatrice'e, 2 Ağustos 1914: C.J. Lowe ve M. L. Dockrill, *The Mirage of Power* (3 cilt, Londra, 1972), cilt. 1, ss. 150-51; Cameron Hazlehurst, *Politicians at War, July 1914 to May 1915: A Prologue to the Triumph of Lloyd George* (Londra, 1971), ss. 93-8.
176. Grey'in sözleri ve 'duyguları' üzerine bkz. George Allardice Riddell (*News of the World* gazetesinin sahibi), *Lord Riddell's War Diary, 1914-1918* (Londra, 1933), s. 6.
177. İngiltere'nin savaş yanlısı görüşünde Belçika'nın yeri üzerine bkz. John Keiger, 'Britain's "Union Sacrée" in 1914': Jean-Jacques Becker ve Stéphane Audoin-Rouzeau (ed.), *Les Sociétés européennes et la guerre de 1914-1918* (Paris, 1990), ss. 39-52, özellikle ss. 48-9.
178. Alıntı: Hermann Lutz, *Lord Grey and the World War*, ç. E. W. Dickes (Londra, 1928), s. 101.
179. C. Addison, *Four and a Half Years* (2 cilt, Londra, 1934), cilt 1, s. 32, alıntı: Brock, 'Britain Enters the War', s. 161.
180. Keiger, 'Britain's "Union Sacrée"': Becker ve Audoin-Rouzeau (ed.), *Les Sociétés européennes*, ss. 39-52; Samuel R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904-1914* (Cambridge, MA, 1969), ss. 357-60.
181. Bu tez şurada ileri sürülüyor: Keith M. Wilson, 'The British Cabinet's Decision for War, 2 Ağustos 1914', *British Journal of International Studies* (1975), ss. 148-159; Wilson, *The Policy of the Entente*'ın 8. bölümü olarak yeniden basılmış.
182. Buchanan'dan Nicolson'a, St Petersburg, 16 Nisan 1914, *BD*, cilt 10/2, bel. 538, ss. 784-5.

183. Nicolson'dan Goschen'e, 15 Nisan 1912, a.g.e., cilt. 6, bel. 575, s. 747; Steiner, *Foreign Office*, s. 131; ayrıca bkz. Wilson, *The Policy of the Entente*, s. 78; Zara S. Steiner, 'The Foreign Office under Sir Edward Grey': Francis Harry Hinsley (ed.), *British Foreign Policy under Sir Edward Grey* (Cambridge, 1977), ss. 22-69, s. 45.
184. Williamson, *Politics of Grand Strategy*, ss. 108-14, 167-204.
185. Eyre Crowe tutanakları Buchanan'dan Grey'e, St Petersburg, 24 Temmuz 1914, *BD*, cilt 11, bel. 101, ss. 80-82, s. 82.
186. Isabel V. Hull, *Absolute Destruction. Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany* (Ithaca, 2005), ss. 160-81; Mombauer, *Helmuth von Moltke*, ss. 102, 105, 164-7, 225.
187. Alfred von Tirpitz, *Erinnerungen* (Leipzig, 1920), ss. 241-2.
188. 2 Ağustos ö.s. 7'de M. Below Saleske'nin Belçika Dışişleri Bakanı M. Davignon'a sunduğu not; 'Grey Book'tan kesilmiş kupür şurada: TNA, FO 371/1910 (2 Ağustos 1914) internet adresi: http:// www.nationalarchives.gov.uk/pathways/ firstworldwar/first_world_war/p_ ultimatum.htm.
189. Jean Stengers, 'Belgium', Wilson (ed.), *Decisions for War*, ss. 151-74.
190. a.g.e.; Belçika hükümetinin Alman ültimatomuna 3 Ağustos 1914, sabah 7'de verdiği cevap şurada: Hugh Gibson, *A Journal from Our Legation in Belgium* (New York, 1917), s. 19.
191. Stengers, 'Belgium', ss. 161, 162.
192. Gibson, *A Journal*, s. 15.
193. Stengers, 'Belgium', s. 163.
194. Gibson, *A Journal*, s. 22.
195. Cited in Stengers, 'Belgium', s. 164.
196. Maurice Paléologue, günlük notları 1 Ağustos 1914, *An Ambassador's Memoirs 1914-1917*, ç. Frederick A. Holt (Londra, 1973), ss. 38-9.
197. Prince Max von Lichnowsky, *My Mission to London, 1912-1914* (Londra, 1918), s. 28.
198. Gibson, *A Journal*, s. 21.
199. Bernd F. Schulte, 'Neue Dokumente zu Kriegsausbruch und Kriegsverlauf 1914', *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 25 (1979), ss. 123-85, s. 140.
200. Albay İgnatyev'in raporu, 30 Temmuz 1914, RGVIA, Fond 15304 – Upravlenie Voennogo Agenta vo Frantsii, op. 2, d. 16 – Özel defterlerle yapılan haberleşmeler ve raporlar, l. 38.
201. Alıntı: Hew Strachan, *The First World War* (Oxford, 2001), s. 103.
202. V. I. Gurko, *Cherty i Siluety Proshlogo, Pravitel'stvo i Obschchestvennost' v Tsarstvovanie Nikolaya II Izobrazhenii Sovremennika* (Moskova, 2000), s. 651.

203. W. Mansell Merry, *Two Months in Russia: July-September 1914* (Oxford, 1916), ss. 76-7.
204. Richard Cobb'un izlenimlerinin özeti bu şekilde kaydedildi: Roger Martin du Gard, *L'Été 1914* (4 cilt, Paris, 1936-1940): Cobb, 'France and the Coming of War', Evans ve Pogge von Strandmann (ed.), *The Coming of the First World War,* ss. 125-44, s. 137.
205. Strachan, *The First World War,* ss. 103-62, özellikle. s. 153; Rusya'daki ayaklanma provaları üzerine bkz. Joshua Sanborn, 'The Mobilization of 1914 and the Question of the Russian Nation', *Slavic Review,* 59/2 (2000), ss. 267-89.
206. Neiberg, *Dance of the Furies,* s. 128.
207. Gibson, günlük notları, 2 Ağustos, Gibson, *A Journal,* s. 8.
208. Bkz. Adrian Gregory, *The Last Great War. British Society and the First World War* (Cambridge, 2008), özellikle ss. 9-39; Gregory, 'British War Enthusiasm: A Reassessment', in Gail Braybon (ed.), *Evidence, History and the Great War. Historians and the Impact of 1914-18* (Oxford, 2003), ss. 67-85; savaş haberlerine Fransa bölgelerinden tepkiler hakkında olağanüstü bir aktarım için bkz. Becker, *1914: Comment les français, ss. 277-309*; Becker, *L'Année 14* (Paris, 2004), ss. 149-153; Stéphane Audoin-Rouzeau ve Annette Becker, *1914-1918: Understanding the Great War,* ç. Catherine Temerson (Londra, 2002), s. 95; Savaş haberlerine birçok insanın 'şok, üzüntü ve şaşkınlık' biçiminde verdiği tepkiler üzerine bkz. Leonard V. Smith, Stéphane Audoin-Rouzeau ve Annette Becker, *France and the Great War* (Cambridge, 2003), ss. 27-9; P. J. Flood, *France 1914-1918: Public Opinion and the War Effort* (Basingstoke, 1990), ss. 5-33; Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany* (Cambridge, 2000), ss. 231-6.
209. Sanborn, 'Mobilization of 1914', s. 272.
210. Köy öğretmeninin verdiği bilgiler böyle, alıntı: Flood, *France 1914-1918,* s. 7.
211. Stephen Graham, *Russia and the World* (New York, 1915), ss. 2-3, alıntı: Leonid Heretz, *Russia on the Eve of Modernity. Popular Religion and Traditional Culture under the Last Tsars* (Cambridge, 2008), s. 195. Ruslara ait birçok anı düşmanın kimliği hakkında bir kafa karışıklığı olduğunu gösteriyor, bkz. Bertram Wolfe, 'War Comes to Russia', *Russian Review,* 22/2 (1963), özellikle ss. 126-9.

SONUÇ

1. Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon. A Journey Through Yugoslavia* (Londra, 1955), s. 350.

2. Burada irdelenen Prens B. A. Vasili Çuykov'un anıları: D. C. B. Lieven, 'Bureaucratic Authoritarianism in Late Imperial Russia: The Personality, Career and Opinions of P. N. Durnovo', *The Historical Journal*, 26/2 (1983), ss. 391-402.
3. Örneğin bkz. Mark Hewitson, *Germany and the Causes of the First World War* (Oxford, 2006), ss. 3-4. Nazizmin bulaşıcı mirasıyla kişisel bir ilişki biçimi olarak Fischer'in tezi üzerine bkz. Klaus Grosse Kracht, 'Fritz Fischer und der deutsche Protestantismus', *Zeitschrift für neuere Theologiegeschichte*, 10/2 (2003), ss. 224-52; Rainer Nicolaysen, 'Rebell wider Willen? Fritz Fischer und die Geschichte eines nationalen Tabubruchs', Rainer Nicolaysen ve Axel Schildt (ed.), *100 Jahre Geschichtswissenschaft in Hamburg* (*Hamburger Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte*, cilt. 18) (Berlin/Hamburg, 2011), ss. 197-236.
4. Paul Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism* (Londra, 1980), s. 467.
5. Bkz. Paul W. Schroeder, 'Embedded Counterfactuals and World War I as an Unavoidable War', s. 42; savaşı, kendileri savaşı felâket bir sonuç olarak gören siyasi bir elit kesim tarafından işlenen hataların istenmeyen sonucu olarak yorumlayan güçlü bir analiz için bkz. Gian Enrico Rusconi, *Rischio 1914. Come si decide una guerra* (Bologna, 1987).
6. Kısa savaş thesis: Gerhard Ritter, *Der Schlieffenplan. Kritik eines Mythos* (Münih, 1965); Lancelot Farrar, *The Short War Illusion. German Policy, Strategy and Domestic Affairs, August-December 1914* (Santa Barbara, 1973); Stephen Van Evera, 'The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War', *International Security*, 9 (1984), ss. 397-419; critique: Stig Förster, 'Der deutsche Generalstab und die Illusion des kurzen Krieges, 1871-1914: Metakritik eines Mythos', *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 54 (1995), ss. 61-95; tartışmaya dair mükemmel bir yorum: Holger H. Herwig, 'Germany and the "Short-War" Illusion: Toward a New Interpretation?', *Journal of Military History*, 66/3, ss. 681-93.
7. Alıntı: Herwig, 'Germany and the "Short-War" Illusion', s. 686.
8. 'Horace Blanchon' (mahlas), 'Académie de Médecine', Le Figaro, 5 Mart 1913, kupürü şurada: NA Archief, 2.05,03, bel. 648, Correspondentie over de Balkan-oorlog.

Dizin

11 Eylül 2001 terör saldırıları xxiv
1389 356
1914 Temmuz Krizi 388
2001 xxiv
II. Nikolay 67, 81, 89, 165, 166, 167, 170, 171, 173, 176, 177, 178, 183, 211, 227, 235, 258, 259, 294, 328, 330, 411, 431, 433, 481, 482, 503, 536
V. George 167, 169, 170, 193, 310, 328, 508, 511, 512
VII. Edward 144, 146, 160, 165, 167, 173, 177, 220, 227, 229, 507

A

ABD xxii, 94, 157, 160, 173, 174, 175, 177, 207, 231, 242
Abel Ferry 57, 484, 487
Adolf Hitler 269
Adolf Wermuth 208, 211
Adolphe Messimy 216, 424, 486, 498
Adriyatik Denizi 18, 21, 41, 77, 82, 83, 87, 88, 89, 104, 107, 117, 219, 247, 255, 271, 272, 279, 342, 443
Afganistan 83, 125, 138, 153, 161, 167, 169, 311
Afganistan Savaşı 167
Afrika 117, 121, 124, 125, 127, 131, 133, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 151, 154, 155, 158, 161, 175, 233, 235, 236, 237, 240, 324, 325
Agadir krizi 198, 206, 220, 225, 228, 284, 300, 307, 424, 516
Agadir krizi (1911) 284
Agence Havas 222
Agram 84, 85, 86, 94, 410
Agram (Zagreb) 86
Akdeniz Anlaşması (1887) 117, 121
Albert Ballin 307
Albertini 371, 400, 442, 443, 447, 451, 502
Albert Südekum 506
Aleksandar Karacorceviç 20
Aleksandriya 426, 427
Aleksandr İzvolski 34, 35, 81, 82, 83, 86, 106, 154, 169, 172, 181, 182, 183, 186, 220, 223, 225, 227, 241, 249, 251, 252, 257, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 284, 285, 287, 288, 296, 329, 343, 344, 347, 420, 429, 462, 468, 485, 486, 487
Aleksandr Krivoşeyn 213, 260, 261, 262, 322, 335, 456, 457, 468, 489, 531, 536
Aleksandr Malinov 264
Aleksandr Savinski 266, 267, 349
Aleksey A. Kuropatkin 170
Alexander Brosch von Aarenau 103, 112
Alexander von Krobatin 378, 380, 408, 409
Alexandre Millerand 291
Alexandre Ribot 289
Alfred George Gardiner 474
Alfred Redl 110, 111, 112, 351, 494
Alfred Thayer Mahan 143
Alfred von Schlieffen 209, 316, 320, 540
Alfred von Tirpitz 143, 144, 145, 146, 209, 307, 318, 497, 500, 508, 510, 528

Algeciras Konferansı 192, 223
Alsace-Lorraine 120, 127, 129, 130, 162, 295, 339, 432
Altay 533
A. M. Bezobrazov 171
Amiral Arthur Limpus 241, 331
Amiral Wilhelm Müller 318, 319, 389, 501
Anadolu 325
Anadolu Demiryolu 140, 241, 324, 325, 326
Anastasiya, Karadağ Prensesi 431, 432
Anatoli Vasileviç Nekliudov 253, 254
Anatol Neratov 249, 250, 270
Anayasal Demokrasi (Kadet) Partisi (Rusya) 184
André de Panafieu 266, 347
André Géraud 517
André Tardieu 226, 227
Andrew Preston xiv, 231
Andrey Toşev 250, 265
Antoine Depage 541
Antony Klobukowski 529
Apis 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 34, 37, 38, 39, 44, 45, 46, 51, 52, 55, 56, 91, 215, 369, 371, 372, 396, 438, 450
Ardennes 476, 527
Armand Fallières 90
Armstrong 467
Armstrong (gemi inşa şirketi) 467
Arnavutluk xxvii, 20, 21, 24, 41, 88, 89, 93, 94, 107, 109, 165, 237, 245, 246, 247, 255, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 288, 291, 313, 318, 319, 342, 345, 379, 382, 384, 401, 436, 444, 467, 477, 536, 539
Arthur Balfour 205
Arthur Ponsonby 205
Arthur Schnitzler 364, 366
Arthur Zimmermann 385, 387, 397, 398, 399, 407, 500
Associazione Nazionalista Italiana 219
Asya 77, 117, 122, 125, 133, 135, 137, 148, 153, 154, 159, 192, 250, 311, 332, 436, 474, 525
Auguste Dubail 206
Austen Chamberlain 521
A. V. Nemitz 330, 337
Avusturya-Almanya İkili Anlaşması (1879) 283
Avusturya-Este Arşidükü Franz Ferdinand xix, 45, 46, 53, 55, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 112, 217, 279, 280, 281, 355, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 366, 367, 379, 381, 383, 385, 392, 406
Avusturya-Macaristan xv, xxii, xxiv, xxvi, 17, 27, 35, 36, 43, 44, 45, 46, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 67, 68, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 90, 93, 95, 96, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 117, 120, 121, 122, 123, 126, 136, 138, 154, 165, 177, 178, 185, 210, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 225, 232, 233, 237, 242, 247, 249, 250, 252, 256, 257, 263, 268, 269, 271, 272, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 287, 289, 317, 320, 326, 337, 338, 339, 340, 344, 345, 346, 348, 355, 366, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 397, 398, 403, 407, 408, 412, 413, 414, 428, 433, 435, 436, 437, 439, 440, 448, 450, 451, 453, 456, 459, 460, 463, 465, 466,

472, 476, 477, 484, 485, 490, 491, 495, 499, 500, 502, 537, 538
Avusturya-Sırbistan "domuz savaşı" (1906-9) 266
Az Est (gazete) 57, 450

B

Başka 21
Baden (Avusturya) 363
Bad Ischl 451, 452
Bad Nauheim 349, 414
Bağdat Demiryolu 241, 327
Bağımsız Radikaller 19, 33, 35
Balholm 500
Balkan Savaşları xxv, 38, 44, 92, 95, 100, 107, 109, 223, 277, 278, 280, 317, 349, 369, 382, 447, 467, 537, 538
Balmoral 311, 342
Baltık Limanı 303, 306, 307, 310, 491
Banat 21
Baron Alexander von Musulin 380, 381, 436, 437, 447, 449
Baron Franz Matscheko 109, 110, 346, 386, 387, 397
Baron Giesl 109, 414, 415, 416, 441, 442, 447, 450
Baron Guillaume (Belçika'nın Paris elçisi) 221, 298
Baron Gustav von Senden-Bibran 143
Baron Hermann von Eckardstein 144
Baron Karl von Macchio 451
Baron Max Wladimir von Beck 66
Baron Moriz von Lyncker 398
Baron Nikolay Hartvig (Rusya'nın Belgrad elçisi) 36, 83, 86, 87, 93, 107, 183, 186, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 263, 265, 269, 271, 336, 338, 345, 349, 392, 396, 414, 415, 416, 444
Baron Stockmar 169
Baron Tschirschky 188, 192, 380, 385, 392, 397, 503, 505
Batum 462
Belçika 28, 156, 175, 176, 207, 221, 227, 260, 295, 296, 298, 314, 320, 339, 419, 424, 461, 464, 475, 476, 492, 512, 519, 520, 522, 523, 524, 526, 527, 528, 529, 530
Belfort 527
Belgrad xxvi, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 70, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 122, 183, 221, 225, 247, 248, 249, 250, 254, 259, 263, 264, 265, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 342, 345, 347, 349, 351, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 428, 431, 433, 435, 436, 437, 439, 441, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 452, 453, 455, 456, 463, 464, 466, 473, 474, 476, 481, 483, 497, 500, 501, 502, 516, 536, 537, 538
Belimir Teodoroviç 4
Below Saleske 529
Benedetto Brin (İtalyan savaş gemisi) 238
Benjamin Disraeli 131, 132

Benno von Siebert 405
Berlin Kongresi 6, 27, 80, 82, 88, 121
Bernadotte Everly Schmitt xx, 438
Bernard de l'Escaille 492
Bernhard Dernburg 324
Bernhard Schwertfeger xx
Bernhard von Bülow 129, 139, 140, 146, 147, 149, 153, 176, 177, 188, 191, 192, 193, 218, 346
Beşşar Esad 538
Beyrut 239
Bienerth 66
Bienvenu-Martin 480, 484, 517
Bingazi 238
Birinci Balkan Savaşı 41, 50, 86, 224, 243, 246, 247, 255, 265, 275, 287, 289, 310, 541
Birjeviya Vedomosti (gazete) 224, 404, 488
Bismarck 120, 121, 122, 123, 125, 136, 137, 138, 149, 156, 160, 190, 191, 192, 241, 346, 349, 383
Björkö Antlaşması (1905) 150, 176, 178
Boer Savaşı 133, 142, 161, 169, 209, 219, 313
Bogdan Radenkoviç 36
Bogdan Zerayiç 40, 48
Bohemya 28, 65, 66, 67, 102, 364, 389, 497
Bolşevikler xxi
Bonar Law 521
Boskoviç 474
Bosna-Hersek 18, 21, 23, 24, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 39, 45, 49, 70, 71, 72, 75, 78, 79, 80, 81, 86, 90, 93, 95, 96, 172, 182, 223, 226, 249, 261, 365, 373, 374, 377, 379, 396, 408, 450
Boxer Ayaklanması (1898-1901) 133, 148, 163, 174
Böğürdelen 54
Brand Whitlock 530
Branislav Nuşiç 18
Bregalnica Nehri 248
Brezilya 174, 238
Britanya 117, 125, 128, 132, 134, 140, 142, 159, 296, 311, 325, 433, 456, 470, 524
Brüksel 528, 529, 530, 531, 532
Buchlau 81, 107, 381
Budapeşte 31, 47, 62, 65, 67, 80, 90, 408, 410
Bulgaristan viii, 7, 24, 26, 27, 28, 30, 41, 76, 77, 87, 109, 110, 122, 165, 220, 225, 226, 242, 243, 247, 248, 250, 253, 254, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 280, 287, 338, 340, 345, 379, 383, 399, 407, 408, 436, 467
Burma 130
Bükreş Antlaşması 268, 275, 280, 443
Büyükelçiler Konferansı 274, 309, 314, 477

C

Cambridge Daily News 474
Camille Barrère 186
Camille Blondel 268
Camillo Benso Cavour 349, 420, 434
Carl Bardolff 112
Carl von Clausewitz 469
Carnegie Vakfı 24, 266
Caroline Adaları 147, 148
Casimir Périer 184
Cecil Rhodes 141, 169, 174
Cecil Spring-Rice 195
Čedomil Jandrić 111

Charles de Chambrun 489
Charles Greig 42, 43
Charles Hardinge 59, 145, 153, 156, 160, 169, 195, 196, 220, 227, 347
Charles Humbert 424, 427, 498, 499
Charles Jonnart 293, 298
Charles River 301
Chelius 504
Christopher Addison 524
Cisleithania 62, 64, 65, 67, 80
Colonel Vignal 289
Conrad von Hötzendorf 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 110, 111, 112, 215, 217, 278, 279, 280, 281, 323, 347, 348, 351, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 388, 409, 410, 435, 436, 495, 498
Corc Gensiç 9, 12
Curragh Olayı 471
Custoza Savaşı 282
Çanakkale Boğazı 252, 266, 334
Çar III. Aleksandr 126
Çar I. Pavel 167
Çatalca hattı 246
Çekler 63, 65, 67
Çekoslovak 73
Çetine 88, 273
Çin 125, 127, 132, 133, 134, 136, 137, 140, 147, 148, 154, 160, 161, 163, 164, 170, 171, 174, 177, 261, 311, 314, 387, 418, 533
Çin-Japon Savaşı (1894-95) 133, 134, 136, 154

D

Dağ Çelengi 23, 48
Daily Mail 219
Daily News 474, 521
Daily Telegraph 193
Daily Telegraph Olayı 193
Dalmaçya 21, 24, 71, 82, 450
Danilo İliç 52, 370
Dayrell Crackanthorpe 41, 43, 45, 345, 412, 441, 445
Debre 273
Delagoa Körfezi 141
Denis Diderot 350
denizaltı 239, 318, 319
Dıraç (Durres) 273, 279, 291
Dimitar Rizov 77, 247
Dimitriye Sinsar-Markoviç 4, 14
Dmitri Sergeyeviç Mereşkovski 363
Døbeln (buharlı gemi) 531
Dobruca 41, 263, 265
Doğu Rumeli 122
Donanma Birliği (Almanya) 221
donanma görüşmeleri (1914) 337, 403, 473
donanma yarışı 536
Dostluk Anlaşması 119, 134, 136, 145, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 165, 169, 187, 192, 202, 206, 215, 229, 486, 487, 518, 519, 521, 525
Dragomir Corceviç 91
Dragutin Dimitriyeviç xxi, 11
Dreyfus Olayı 210, 230, 285, 300
Dunkirk 422, 424, 482, 484

E

Edirne 243
Edmond Fitzmaurice 161
Edmund Gerde 355
Édouard Vicomte de Castelnau 292, 347
Eduard von Capelle 401
Edvard Beneš 73
Edvard Grieg 165
Edward Grégr 68

Edward Grey xx, 136, 146, 156, 159, 161, 170, 181, 182, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 215, 220, 225, 226, 228, 232, 236, 241, 273, 275, 288, 296, 309, 310, 311, 312, 314, 318, 319, 324, 329, 331, 342, 343, 344, 345, 348, 395, 406, 427, 440, 445, 451, 455, 472, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 483, 502, 510, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 527, 528, 538
Edward House 207
Ege adaları 290
Egon Erwin Kisch 88
Ekaterinoslav (Dniepropetrovsk) 462
Elena 88
Elena (İtalya Kraliçesi) 88
Elisabeth, Avusturya İmparatoriçesi ("Sissi") 69
Émile Combes 210
Enrico Corradini 219, 236
Epinal 527
Epirus 246
Erich von Falkenhayn 323, 398, 401, 496, 497, 505, 506, 507, 511
Erik Scavenius 462
Erik von Merizzi 358
Ernest Bennett 234
Ernst August, Hannover Prensi 328
Esad 538
Esad Paşa Toptani 274
Esher 204
Eugène Étienne 151
Evgeni İvanoviç Alekseyev 171
Eyre Crowe 157, 189, 421, 478, 479, 519, 525

F

Fas 129, 130, 131, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 162, 175, 187, 188, 189, 190, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 215, 223, 225, 227, 228, 235, 236, 251, 296
Faşoda Olayı (1898) 127
Fehim Efendi Curçiç 355, 360
Fes 151, 152, 189, 190
Figaro 391, 541
Filipinler 73, 147
Fischer tezi 538
France (savaş gemisi) 422, 424, 425, 426, 430, 432, 454, 480, 482, 483
Francis Bertie 144, 155, 156, 160, 169, 195, 202, 207, 308, 309, 342, 344, 347, 421, 513, 514
Fransa-Prusya Savaşı 90, 131, 132
Fransız-Alman Fas Anlaşması (1909) 157, 198
Fransız Hindiçini 134
Fransız-Rus Deniz Kuvvetleri Kongresi (1912) 294
Fransız-Rus İttifakı (1892-94) 119, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 140, 142, 149, 165, 184, 197, 212, 284, 285, 297, 300, 302, 318, 339, 340, 386, 393, 400, 405, 431, 457, 458, 474, 486, 487, 514, 517, 527, 536, 537
František Palacký 68
František Zach 20
Franz Joseph 69, 88, 100, 101, 102, 177, 178, 259, 281, 360, 361, 362, 367, 368, 385, 386, 398, 400, 406, 452, 496, 500, 540
Franz Kafka 368
Franz Lehár, *Şen Dul* 87
Fremdenblatt 57
Friedrich Hollmann 143, 144
Friedrich Meinecke 389

Friedrich von Bernhardi 228
Friedrich von Holstein 138, 191, 192
Friedrich von Wiesner 437, 438
Fritz Fischer 539, 540
Fritz Stern xix

G

Gabriel Hanotaux 127, 128, 129, 283, 486
Galiçya 67, 68, 257, 259, 278, 291, 293, 317, 342, 343, 409, 436, 462, 481, 494
Gaston Doumergue 298, 299, 300
Gavrilo Princip 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 302, 357, 359, 360, 362, 368, 369, 370, 371, 372, 535, 540
Genç Bosna 39, 40, 52
General Grierson 155
George Buchanan 202, 254, 256, 259, 263, 275, 310, 319, 334, 432, 454, 455, 456, 464, 477, 478, 526
George Curzon 134
George Ernest Boulanger 106, 284
George Frederick Abbott 233, 234
Georges Clemenceau 210, 300
Georg Jellinek 349
gerilim gezginleri 504, 505
Gina von Reininghaus 98, 348
Giovanni Giolitti 222, 236
Giovanni Papini 219
Goltz Paşa 328
Gostivar 108
Gottlieb von Jagow 310, 314, 387, 398, 399, 405, 411, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 510, 511, 512, 513
Grandük Nikolay Nikolayeviç 260, 430
Grandük Pyotr Nikolayeviç 260
Graz 410
Grover Cleveland 157
G.S. Spicer (Dışişleri Bakanlığı kâtibi) 156
Guam 147
Guglielmo Imperiali 236
Gustav Krupp 502
Güney Afrika 133, 140, 141, 142, 144, 158
Gyula Andrássy 63

H

Habsburg İmparatorluğu xxiv, 40, 62, 67, 68, 73, 74, 103, 107, 263, 294, 368, 537
Hadzici 372
Hans Delbrück 146
Hans von Flotow 411
Hans von Plessen 398
Hans von Reininghaus 98
Harold Pinter 347
Hartmut Pogge von Strandmann xiv
Hawaii 147
Heeringen 209, 211, 318
Heinrich Friedjung 84
Heinrich Jehlitschka 108
Heinrich Vogelsang 138
Heligoland-Zanzibar Anlaşması 125
Helmuth von Moltke 209, 211, 215, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 347, 497, 498, 499, 502, 506, 511, 513, 526, 527, 528, 529, 530, 540
Henriette Poincaré 299
Henri Meyer 164
Henry Kissinger 440
Henry Petty-Fitzmaurice Lansdowne 134, 140, 155, 521
Henry Spenser 229
Henry Wilson xiv, 202, 215, 295, 322, 471, 476, 521

Herbert Henry Asquith 193, 195, 196, 203, 204, 470, 471, 472, 475, 515, 519, 520, 521, 522, 524, 528, 530, 540
Herbert Kitchener 135
Herbert Samuel 522
Hermann Bernstein 493
Hersek 18, 21, 23, 24, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 39, 45, 59, 70, 71, 72, 75, 78, 79, 80, 81, 86, 90, 93, 95, 96, 172, 182, 223, 226, 249, 261, 365, 373, 374, 377, 379, 396, 408, 450
Hırvatistan-Slavonya 21, 67, 68, 73, 80, 82, 84
Hindiçin 130
Hindistan 126, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 161, 169, 203, 311, 525, 526
Hitler 65, 269
Hohenzollern (yat) 150, 500, 501
Horatia Bottomley 474
Hugo von Pohl 497
Hyacinthe-Alphonse Fondère 199

I

Ilidža (Ilıca) 71, 357, 361
Imanuel Geiss 539
Innsbrucker Nachrichten (gazete) 367
Ion Brătianu 268, 388
Irak 241
István Tisza 69, 93, 280, 281, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 407, 408, 409, 410, 413, 435, 436, 498
İkinci Balkan Savaşı (Haziran-Temmuz 1913) 24, 41, 92, 95, 266, 340, 356, 379, 383
İliya Garasanin 20, 21, 23, 25, 27
İlya Leonidoviç Tatişçev 227, 351, 490
İngiliz-Japon ittifakı (1902) 525
İngiliz-Rus Anlaşması (1907) 83, 106, 119, 153, 162, 181, 228, 241, 311, 313
İngiltere xiii, xx, xxi, xxii, 13, 15, 19, 30, 105, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 165, 167, 169, 174, 175, 181, 182, 184, 185, 187, 189, 192, 193, 194, 196, 197, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 222, 227, 228, 229, 230, 235, 236, 238, 241, 242, 249, 251, 252, 256, 275, 278, 279, 287, 288, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 319, 322, 323, 324, 326, 327, 330, 331, 332, 334, 336, 337, 339, 342, 343, 344, 389, 390, 402, 403, 405, 406, 412, 425, 427, 462, 466, 471, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 483, 484, 486, 487, 492, 496, 499, 500, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 533, 536, 540
İngiltere-Kongo Antlaşması (1894) 141
İpek 273
İran 83, 94, 117, 125, 137, 153, 154, 161, 162, 169, 251, 311, 314, 326, 427, 515, 525
İran-Kontra (1980'ler) 94
İrlanda Yurt Yasası 470
İspanya 130, 131, 147, 151, 153, 198, 223
İstanbul xxvi, 43, 80, 122, 132, 182, 183, 224, 236, 237, 239, 241, 242,

243, 249, 250, 251, 254, 263, 264, 265, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 336, 337, 341, 366, 467, 468
İstirya 24
İsveç 294, 480, 481, 482
İsveç Kralı V. Gustav 481
İşkodra 89, 245, 246, 273, 274, 275, 277, 281, 319
İştip 41
İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele 88, 89, 178, 235
İvan Goluchowski 107
İvan Grigoroviç 332, 333, 457, 488
İvan Şeglovitov 213
İzmir Demiryolu 141

J

J. B. Eustis 120
Jacques-Ambroise Monprofit 541
James B. Eustis 120
James Joll 229
Jameson Baskını (1895) 142
Japonya 77, 83, 88, 134, 135, 140, 148, 150, 154, 163, 171, 174, 175, 177, 421
Jaroslav Hašek 365
Jean Bart (savaş gemisi) 482, 483
Jean Cruppi 189, 198
Jean Doulcet 286, 418
Jean Louis Barthou xix, 298
Joachim Remak 372
John Bull (dergi) 474
John Burns 475, 522
John De Salis 156
John F. Kennedy 231, 363
John Morley 522
John Simon 522
John Stuart Mill 13
John Wodehouse Kimberley 134
Joseph Chamberlain 142
Joseph Joffre 210, 293, 295
Joseph Maria Baernreither 69
Joseph Pomiankowski 78
Joseph Redlich 364, 381
Joseph Roth 70, 365
Josias von Heeringen 209
Jön Türkler 80, 237, 187
Julien Davignon 529
Justin de Selves 187, 198, 199, 202, 204

K

Kalimantsi 248
Kamerun 158
Kanal Bölgesi, Panama 147, 157
Karadağ 23, 41, 87, 88, 89, 99, 165, 242, 243, 245, 253, 273, 274, 281, 290, 319, 371, 390, 431, 432, 456
Karadağ Prens-Piskoposu II. Petar Petroviç-Nyegos 23, 48
Karadeniz 132, 149, 241, 262, 268, 329, 330, 331, 404, 462, 467, 536
Kara El 37, 38, 39, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 91, 92, 95, 356, 371, 372, 375, 377, 396, 438, 439, 449
Karl Kraus 69, 70, 365, 367
Karlsbad 497
Karl von Einem 209
Katolik Kilisesi 299
Kayzer II. Wilhelm xiv, 125, 138, 143, 147, 149, 152, 165, 167, 179, 191, 200, 226, 241, 308, 326, 343, 386, 398, 399, 493, 503, 512
Kazaklar 533
Kazan (askerî bölge) 458, 488
Keith Wilson 161
Kırçova 247

Kırım Savaşı 131, 132, 241
Kırklareli 243
kısa savaş yanılsaması 540
Kiaochow 136, 147, 157
Kiderlen-Wächter 200, 220, 279, 309
Kiel 156, 389, 482, 500, 502, 508
Kiev 257, 258, 259, 262, 458, 461, 462, 488, 505
Koçana 41
Konopischte 389
Konstantin Dumba 77
Konstantin Pobedonostsev 170
Kont Albert Nemes 381
Kont Albert von Mensdorff 169, 273, 451, 473
Kont Aleksis İgnatyev 291, 292, 297, 464, 487, 531
Kont Alexander ("Alek") Hoyos 381, 385, 386, 387, 388, 397, 398, 399, 400, 406, 407, 408
Kont Alois Aehrenthal, Avusturya dışişleri bakanı 34, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 89, 95, 100, 101, 103, 105, 106, 107, 182, 204, 223, 237, 269, 288, 345, 381, 382
Kont Benjamin Kállay 71
Kont Benkendorf 154, 251, 273, 311, 394, 395, 478, 491, 492
Kont Charles de Broqueville 529
Kont Duglas Thurn 107
Kontes Tekla Orlov-Davidov 106
Kont Franz von Harrach 355
Kont Friedrich Pourtalès 217, 218, 225, 305, 404, 492, 494, 506, 530
Kont Fritz Szapáry 280
Kont Gustav Kálnoky 75
Kont Heinrich von Lützow 411
Kont Johann von Forgách 85, 86, 91, 93, 109, 347, 380, 381, 411, 415
Kont Karl Stürgkh 65
Kont Leopold von Berchtold 58, 59, 81, 93, 94, 96, 97, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 217, 259, 272, 273, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 345, 346, 349, 374, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 397, 407, 408, 410, 411, 412, 435, 436, 438, 439, 443, 451, 498
Kont Louis de Robien 417, 418, 419, 420, 421, 429, 430, 433, 455
Kont Metternich 214, 307, 324
Kont Morsey (Arşidük Franz Ferdinand'ın hizmetkârı) 362
Kont Ottokar von Czernin 268, 366, 393
Kont Philipp zu Eulenburg 188, 191, 192, 193
Kont Richard von Bienerth 66
Kont Széchényi 461, 462
Kont Szécsen 389
Kont Szögyényi 387
Kont Waldersee 147, 497
Konya 140, 324
Kore 148, 171, 180
Kosova 20, 22, 24, 40, 41, 49, 58, 246, 275, 356, 373, 374, 390, 440
Kosova Meydan Muharebesi (1389) 356
Kotor 88
Kovel 462
Kovno 504
Köln 417
Kölnische Zeitung 224
Königgrätz 62, 282
Königgrätz Muharebesi (1866) 282
Königsberg 504
Köstence 268
Kraguyevaç 51, 371, 393

Kraków 410
Kral I. Aleksandar, Sırbistan Kralı 3, 8, 17, 76, 443
Kral Ferdinand 269
Kraliçe Nathalie 7, 8
Kraliçe Victoria 88, 167, 169
Kral Petar 14, 33, 44, 79, 90, 264
Kral V. George 167
Kresna Gorge Muharebesi (1913) 248
Kronstadt 139, 422, 425, 426, 435, 531
Kruger telgrafı (1896) 142, 157
Kudaşçev 451
Kumanova 243
Kumanova Muharebesi (1912) 243
Kurt Riezler 406, 498
Küba xxii, 147, 174, 232
Küba Füze Krizi 232

L

Lambach 451
La Politique Étrangère (dergi) 222
La Stampa (İtalyan gazetesi) 219
La Tribuna 219
Lazar Paçu 441, 442, 443, 444, 445
Lazar Petroviç 4
Leander Starr Jameson 142
Lehler 149, 256, 260, 293, 406, 425, 459, 462, 504
Le Matin 223, 321, 403, 404
Leon Biliński 58, 59, 93, 94, 96, 364, 378, 379, 438
Léon Bourgeois 187
Léon Descos 270, 345, 349, 416, 444
Leo Pfeffer 369
Leopold (Belçika Kralı, II.) 175, 176
Leopold von Ranke 22
Leo von Caprivi 123, 138, 139, 140 191
Le Petit Journal 12, 164
Leskofça 443
Leş (Lezhë) 273
Le Temps 222, 223, 226, 227, 289, 301, 391
Lewis Harcourt 204, 324, 475
Lewis Namier 436
L'Idea Nazionale 219, 236
Liberal Parti 194, 228, 521
Libya 40, 131, 178, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 249, 285, 340
Liège 527, 530
Liman von Sanders 328, 330, 331, 333, 334, 335, 337, 341, 467
Lješnica 51
Ljubljana 65
Lloyd George 203, 204, 205, 317, 476
Londra Antlaşması 276
Longchamp Hipodromu 389
Lorraine 284, 431
Lothar Egger Ritter von Möllwald 390
Louis-Lucien Klotz 211, 299
Louis Malvy 485
Lozan Antlaşması 240
Lublin 462
Luciano Magrini xxi, 57, 445
Ludmilla von Hartvig 415
Ludwig Bittner xix
Luigi Albertini 371, 400, 442, 443, 447, 451, 502
Lübnan 239
Lüksemburg 511, 517, 526, 527
Lyncker 398
Lyndon B. Johnson 231
Lyuba Davidoviç 33
Lyuba Yovanoviç 53, 438, 443, 447
Lyuba Yovanoviç-Supa 37

M

Maastricht 527
Mali Zvornik 51

Manastır 41, 42, 43, 243, 246, 247
Manchester Guardian 474, 521
Mançurya 127, 134, 148, 149, 312
Mansell Merry 531
Mansion House 203, 317
Mansion House konuşması (1911) 203
Mariana 147
Mariana Adaları 147
Marienbad 34
Marijan Varešanin 40
Mark Cornwall xiv
Marko Durisiç 447
Mateya Boskoviç 474
Matscheko muhtırası 109
Maurice de Verneuil 315
Maurice Herbette 188, 198, 199, 201
Maurice Paléologue 161, 184, 293, 297, 347, 419, 420, 421, 422, 427, 426, 428, 429, 430, 432, 434, 454, 455, 456, 462, 464, 465, 466, 468, 485, 488, 489, 491, 492
Maurice Rouvier 152, 187
Maximilian (Meksika İmparatoru, I.) 69
Mekong Vadisi 134
Meksikalı asiler 69
Merkezîler (Fransa) 186, 187, 188, 189, 198, 201, 298, 420
Metalka 390
Meteor (yat) 389
Metz 424
Meuse Nehri 476
Mısır 10, 127, 128, 129, 130, 131, 151, 156, 159, 187, 234, 235, 324
Mihail Alekseyeviç Sveşin 111
Mihailo (III. Obrenoviç, Sırbistan Prensi) 6
Milan 8, 9, 10, 17
Milan-Aleksandar ikili yönetimi 7
Milan Ciganoviç 50, 51, 54, 369, 371, 372, 376, 438, 448, 450
Milan (II. Obrenoviç, Sırbistan Prensi) 6, 7, 8, 9, 10, 15, 17, 19, 27, 28, 29, 50, 51, 54, 75, 76, 79, 122, 438, 448
Milan (I. Sırbistan Kralı) 8, 9, 10, 17
Milan Novakoviç 15
Milenko Vesniç 57, 253
Militärische Rundschau 99
Militza 431, 432, 456
Militza (Karadağ Prensesi) 431
Milletler Cemiyeti xix
Milliyetçi Canlanma 284
Miloş Bogiçeviç 61
Miloş Bozanoviç 39
Miloş Obiliç 22, 23, 48, 372, 373
Miloş Obrenoviç 6
Milovan Milovanoviç 34, 35, 36, 246
Milovan Pavloviç 4
Miroşlav Spalaykoviç 85, 86, 235, 250, 270, 275, 347, 375, 380, 390, 392, 396, 439, 445, 446, 451, 466
Mitar Keroviç 52
Mitroviça 272
Mlada Bosna (Genç Bosna) 39
Moğolistan 157, 311, 314, 533
Morning Post 125
Moskova xv, 219, 221, 260, 279, 404, 458, 462, 488, 506
Mozambik 141
Muhafazakâr Parti (Büyük Britanya) 131, 205, 215, 470
Muhammed Mehmedbasiç 53, 358, 359, 371
Mukden 149
Mukden Savaşı (1905) 149
Müslümanlar 24, 42

N

Namibya 138
Nancy 431, 527
Narodno Oslobodyenye 16
Nasertaniye 20
NATO 242, 440, 538
Neco Keroviç 52
Neue Freie Presse 84, 364, 367
New York 158, 174
New York Herald 493
Nikodiye Lunyevitsa 10
Nikola (I. Karadağ Kralı) 88
Nikola Pasiç 16, 25, 33, 53, 61, 87, 93, 225, 246, 265, 371, 376, 442
Nikolay Girs 122, 124, 126
Nikolay Maklakov 213, 488
Nikolay Şebeko 392, 393, 411, 490, 495
Nikolay Valeriyeviç Çarikov 183, 249, 250, 252, 336
Nikolay Yanuşkeviç 455, 456, 458, 459, 460, 461, 488, 489, 490, 493
Nil Nehri 127, 129, 141
Niş 15, 443, 447, 450
Noel Buxton 205
Norddeutsche Allgemeine Zeitung 222
Norveç 482, 500, 501
Novoye Vremya 222, 223, 224, 227, 255, 375, 456

O

Obrenoviç hanedanı 5
On İki Ada 239
Oriental Railway Company 112
Oskar Potiorek (Bosna valisi) 46, 53, 72, 96, 355, 358, 361, 362, 372, 379, 380
Oskar Prochaska 272
Oskar von Chelius 504
Osmanlı İmparatorluğu xxii, 29, 40, 66, 70, 81, 121, 233, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 250, 252, 262, 278, 304, 306, 324, 325, 326, 327, 328, 332, 333, 356, 408, 441, 467
Osmanlı-Rus Savaşı 241, 262
Oszkár Jászi 74
Otto Gellinek 91, 92, 93, 95, 109
Otuz Gün Savaşı 283
Oxford Chronicle 474

P

Pale 47, 371
Pan-Cermen Topluluğu 221
Panther (Alman gambotu) 198, 200
Papa XIII. Leo 102
Paris xxvi, 28, 29, 36, 57, 82, 86, 90, 105, 120, 122, 125, 126, 128, 129, 132, 142, 150, 155, 159, 160, 162, 165, 169, 175, 183, 185, 186, 188, 190, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 235, 240, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 266, 267, 279, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 296, 298, 299, 301, 302, 307, 308, 309, 310, 314, 322, 323, 327, 330, 332, 333, 342, 344, 347, 351, 389, 391, 394, 396, 402, 403, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 429, 430, 439, 444, 455, 462, 464, 465, 466, 480, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 489, 491, 492, 513, 517, 520, 527, 531, 541
Paris Antlaşması 132
Paul Cambon 184, 186, 207, 240, 284, 289, 290, 343, 347, 473, 483, 486, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 524
Paul Kennedy 539

Paul Kruger 142
Paul Revoil 151
Pavel Bazarov 329
Pavel Miliukov 33
Périer & Cie 267
Petroviç "Kara Corc" 6
Pierre de Laguiche 301, 302, 431, 465, 485, 488, 489
Pierre de Margerie 422, 483
Pirlepe 243, 246, 247
Piyemont 37, 39, 60, 92, 356
Plessen 398
Politika (Sırp gazetesi) 374
Polonya 149, 256, 260, 293, 406, 425, 459, 462, 504
Pomeranya 121, 405, 406
Pomiankowski 78
Port Arthur (Lüshun) 148, 149, 171, 410
Portekiz 138, 141, 215, 324
Portekiz Angola 138
Porto Riko 147, 174, 177
Portsmouth 139
Poti 132
Potsdam 162, 183, 303, 343, 397, 398, 400, 497, 502
Prens Alfons Clary-Aldringen 364
Prens Alfred Montenuovo 102
Prens Gottfried von Hohenlohe-Schillingsfürst 378
Prens Karl Schwarzenberg 68
Prens Lichnowsky (Karl Max) 318, 342, 343, 344, 405, 406, 473, 477, 479, 491, 499, 502, 508, 509, 510, 512, 513, 530
Prens Miloş Obrenoviç 6
Prens Nikolay Kudaşçev 451
Prens Rudolf 69
Pressburg (Bratislava) 410
Prinetti-Barrère Anlaşması 235
Prizren 272, 273
Prochaska olayı (1912) 428
Prusya 90, 103, 131, 132, 139, 160, 167, 169, 171, 174, 190, 191, 293, 322, 328, 334, 404, 417, 452, 497, 507, 508
Prusyalı Charlotte 167
Prusya Prensesi Victoria Louise 328
Prusya Prensi Heinrich 171, 508
Pyotr Arkadyeviç Stolipin 172
Pyotr Bark xxi, 335, 457
Pyotr Nikolayeviç Durnovo 351, 402, 536

R

Racconigi Pazarlığı 89, 235
Rade Malobabiç 46, 54
Radetzky Marşı 70
Radikal Parti (Sırbistan) 7, 8, 10, 16, 17, 19, 37, 39, 44, 91, 93, 246
Radko Dimitriyev 243
Radomir Putnik 246
Raiko Stepanoviç 55, 92
Rambouillet Anlaşması (1999) 440
Raymond Poincaré xx, 184, 202, 211, 212, 216, 222, 232, 240, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 309, 310, 321, 329, 343, 344, 347, 350, 351, 389, 394, 404, 410, 411, 417, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 445, 454, 455, 458, 464, 465, 468, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 514, 516, 517, 536
Razveçik (dergi) 404
Rebecca West 534

Rech (gazete) 270
Redl Olayı 351
Reginald Brett Esher 204
Reginald McKenna 203
Reichspost (Avusturya gazetesi) 84, 367, 368
Relugas Paktı 195
René Renoult 484
René Viviani 300, 302, 349, 410, 411, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 432, 433, 435, 465, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 489
Rennell Rodd 390
Reval (Tallinn) 227
Richard Burdon Haldane 195, 202, 204, 205, 210, 218, 307, 308, 309, 324, 475, 513, 519, 522
Richard Plehn 324
Richard von Kühlmann 324
Rijeka 88
Ritter von Storck 276, 376, 378
Robert Crewe-Milnes Crewe 204, 519
Robert Gascoyne-Cecil Salisbury 134, 349
Robert Musil 68
Robert Reid Loreburn 204, 205, 206
Romanya 21, 41, 78, 87, 99, 109, 110, 165, 225, 248, 263, 265, 268, 280, 383, 384, 386, 388, 389, 391, 407, 408, 411, 436
Romanya Kralı Carol 268
Ronald Reagan 94
Rosa Mayreder 348, 363
Rossiya 222, 224
Rudolf 69, 102
Rumeli 122
Rus Halk Birliği 221
Rus-Japon Savaşı 148, 150, 153, 172, 178, 180, 181, 223, 229, 312, 457
Rus-Japon Savaşı (1904-5) 223
Russkoe Slovo (gazete) 219
Rutenler 63, 64, 67

S

Sadi Carnot 395
Salza Lichtenau 400
Sambre Nehri 476
Samoa 147, 159
Samouprava 222, 277
Samouprava (Sırp gazetesi) 222
San Giuliano 237, 238, 239, 390, 411
Sarantaporo Geçidi 245
Saraybosna xxiii, xxiv, xxv, xxvi, 1, 16, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 70, 93, 95, 101, 112, 113, 272, 277, 302, 346, 355, 356, 357, 358, 360, 363, 365, 366, 367, 368, 371, 373, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 386, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 408, 413, 428, 437, 438, 440, 441, 448, 459, 472, 501, 534, 535, 538
Sarı Kitap 491
Schelde Nehri 476
Schleswig-Holstein 156
Schlieffen Planı 320, 321, 510, 540
Schloss Blühnbach 366
Schloss Buchlau 381
Schneider-Creusot (silah şirketi) 28
Selanik 243, 245, 246, 443
Selborne Kontu 134
Semipalatinsk 533
Semlin 453
Sergey Dobrorolski 468, 487, 488, 490, 493
Sergey Ruhlov 213
Sergey Sazonov (Rusya dışişleri bakanı) xx, 67, 154, 182, 183, 186, 217,

220, 222, 223, 224, 225, 226, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 285, 286, 287, 288, 292, 294, 297, 304, 305, 306, 311, 312, 313, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 341, 342, 343, 347, 375, 393, 396, 404, 412, 416, 422, 429, 432, 444, 445, 446, 448, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 478, 480, 481, 486, 489, 490, 491, 492, 494, 530
Sergey Vitte 171, 172, 180, 262, 343, 351, 402, 427
Sırbistan Kraliçesi Draga 3, 8, 9, 10, 12, 44, 92, 443
Sırbistan Veliaht Prensi Corc 14, 33
Sırp-Bulgar İttifakı (1912) 78
Sırp-Bulgar savaşı (1885) 265
Sırp Devlet Cephaneliği 51
Sırp İmparatorluğu (14. yüzyıl) 21
Sırp Millî Müdafaası 34
Sibirya 171
Sigmund Freud 453
Simon xv, 475, 522
Sirenayka 89, 239, 240
Škoda (şirket) 28
Slavko Gruiç 376, 441, 447
Slovaklar 63, 78
Slovenler 64, 78
S. N. Sverbeyev 390
Sofya xxvi, 25, 27, 77, 86, 87, 89, 220, 247, 248, 250, 253, 254, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 347, 349, 393, 420, 421, 466, 536
Solferino Muharebesi (1859) 62
Sophie Chotek (Hohenberg Düşesi) xix, 102, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 381
Sosyal Demokrat Parti 221, 506
Sovyetler Birliği xxi, xxii, 66, 242
Sör A. K. Wilson 145
Sör Arthur Evans 22
Sör Arthur Nicolson 83, 160, 161, 195, 202, 206, 215, 220, 236, 303, 309, 313, 314, 315, 342, 347, 477, 518, 519, 520, 525
Sör Charles Eliot 22, 24
Sör Edward Goschen 156, 161, 309, 479
Sör Edward Malet 141
Sör Fairfax Cartwright 156
Sör Francis Plunkett 13
Sör Frank Lascelles 156
Sör George Bonham 13
Sör Henry Bartle Frere 167
Sör Henry Campbell-Bannerman 159, 195
Sör Ian Hamilton 312
Sör John ("Jackie") Fisher 146
Sör Louis Mallet 196, 331
Sör Mark Sykes 331
Sör Thomas Sanderson 135
Sör William Tyrrell 196, 312, 314, 510, 515
Sör Winston Churchill 203, 205, 213, 440, 475, 476, 519, 520, 521, 522, 528, 531
SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi) 506
Speck von Sternburg 176
Srinagar 311
Srpska Narodna Odbrana (Sırp Millî Müdafaası) 34, 36
Stampa (Sırp gazetesi) 374

Standard (İngiliz gazetesi) 521
Standart (yat) 305
Stefan Zweig 363
Stepan Duşan 20, 21, 22, 23, 42
Stéphane Lauzanne 404
Stephan von Ugron 91
Stéphen Pichon 187, 298
Stockholm 480, 481, 531
Stoyan Protiç 44, 376, 447
St. Petersburg xxi, xxvi, 17, 34, 36, 60, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 96, 105, 106, 107, 111, 122, 124, 125, 127, 135, 142, 148, 150, 158, 159, 162, 182, 183, 184, 212, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 236, 237, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 273, 274, 275, 277, 280, 283, 285, 286, 287, 288, 294, 296, 297, 301, 305, 307, 310, 311, 313, 314, 315, 321, 322, 323, 326, 329, 330, 332, 334, 342, 345, 347, 349, 351, 375, 380, 385, 390, 392, 393, 394, 396, 401, 402, 404, 408, 410, 411, 412, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 427, 429, 430, 431, 435, 439, 444, 452, 458, 459, 461, 462, 464, 465, 468, 473, 477, 478, 480, 481, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 492, 493, 496, 503, 506, 515, 525, 530, 531
Sudan 127, 129, 159
Sultan II. Abdülhamid 140
Sumadiya 30
Suriye 538
Süveyş Kanalı 129
Sviyetko Popoviç 53, 359, 371
Szczakowa 462

Ş

Şingin 273

T

Taahhüt Antlaşması 117, 121, 122, 123, 124, 125, 138, 176, 191
Tanca 152, 175, 189
Temeşvar 21, 410
Temmuz Krizi xiv, xx, xxiv, xxv, xxvi, 86, 101, 165, 177, 179, 207, 208, 225, 228, 231, 289, 312, 349, 388, 389, 468, 470, 473, 490, 493, 507, 515, 516
Teschen 348
Theobald von Bethmann Hollweg, Alman Şansölyesi xx, 193, 200, 201, 204, 208, 209, 214, 218, 230, 279, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 314, 315, 317, 318, 319, 322, 328, 343, 346, 348, 387, 398, 399, 400, 401, 403, 405, 406, 407, 455, 459, 479, 491, 496, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 510, 511, 529
Theodore Roosevelt 73, 174, 176, 220, 493
Théophile Delcassé (Fransa dışişleri bakanı) 128, 129, 130, 131, 134, 151, 152, 155, 177, 185, 186, 187, 201, 223, 292, 296, 297, 298, 332, 334, 347, 421, 422
Tibet 83, 153, 161, 311
Times 67, 73, 271, 318, 391, 474, 521
Times Literary Supplement 73
Timok İsyanı 6, 16
Tobruk 238
Togo Heihaçiro 148

Tomáš Masaryk 74, 85
Tommaso Tittoni 89
Trablus 89, 235, 236, 238, 239, 250
Trablusgarp 105, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 252
Trablusgarp Savaşı 105, 234, 240, 241, 242, 252
Trakya 41, 243, 249, 254
Transilvanya 63, 64, 67, 78, 110, 268, 383, 386, 399, 408, 435
Transvaal 141, 142, 143, 144, 155, 158, 159, 167, 175
Trieste 21, 89
Trifko Grabez 47, 371
Turnovo 263
Turuncu Kitap 490
Tuzla 47, 51, 52
Türk Boğazları 75, 81, 82, 83, 119, 122, 124, 125, 132, 149, 154, 170, 172, 181, 183, 235, 242, 249, 269, 331, 336, 456, 467
Türkistan 311
Türkiye 162, 242, 248, 252, 257, 263, 271, 278, 285, 286, 294, 313, 329, 330, 331, 332, 525

U

Uganda 141
Ulster Meselesi 470
Ulusal Hizmet Birliği 229, 230
Uyedinyenye ili smrt 37, 39, 40

Ü

Üç İmparator Birliği 75, 120, 124, 126, 311
Üçlü İttifak (1882) xiv, 88, 89, 109, 117, 119, 121, 125, 126, 153, 179, 184, 235, 236, 237, 240, 241, 261, 267, 268, 282, 399, 408, 456, 478, 516
Üç Yıl Kanunu 216, 297, 298, 300, 320, 339, 422, 427
Ümit Burnu 138, 141, 325
Üsküp 24, 42, 108, 246, 247, 289

V

Varşova 256, 257, 258, 260, 461, 462, 465, 504, 505
Vasil Lazareviç 376
Vasil Radoslavov 266
Vaso Subriloviç 53, 359
Vatilieu 532
Veçerneye Vremya 375
Veliaht Prens Aleksandar 7, 247, 443, 445
Velimir Vemiç 92
Velizar Yankoviç 447
Vemiç 92
Venetia Stanley 472, 521
Venezuela 138, 157
Verdun 424, 527
Verneuil 301, 315
Versailles Anlaşması (1919) xix, xxv, 538
Vickers (gemi inşa şirketi) 467
Victor Artamonov 396
Vietnam Savaşı 231
Vignal 289
Viktor Naumann 385
Vilna 465, 504, 505
Vilna (Vilnius) askerî bölgesi 504
Viyana xix, xx, xxi, xxvi, 10, 13, 17, 27, 28, 30, 32, 35, 36, 40, 45, 47, 57, 58, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 117, 124, 156, 158, 172, 204, 221, 225, 256, 258, 259, 260, 263, 265, 266,

268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 289, 306, 310, 313, 323, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 358, 363, 364, 365, 367, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 385, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 396, 398, 400, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 415, 421, 432, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 445, 447, 449, 451, 462, 480, 490, 491, 493, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 505, 538
Vladimir Burtsev 493
Vladimir Gasinoviç 40
Vladimir Kokovtsov x, 172, 180, 208, 211, 249, 258, 304, 322, 332, 456, 536
Vladimir Lamzdorf 127, 219
Vladimir Suhomlinov 208, 209, 212, 213, 216, 217, 224, 256, 257, 258, 259, 261, 293, 295, 329, 332, 333, 335, 340, 341, 404, 405, 456, 457, 488, 494, 536
Voya Tankosiç 34, 44, 47, 50, 53, 371, 372, 438, 448
Voyvodina 23, 25, 64, 73, 78, 450
Vuk Karadziç 21, 23, 24

W

Walter Nicolai 497
Walter Runciman 522
Walther Rathenau 349
Weltpolitik 146, 147, 148
Wickham Steed 67, 73, 74, 271, 474
Wilfred Thesiger 14, 15
Wilhelm von Schoen 188, 347
Wilhelm von Stumm 385
Wilhelm Widenmann 213, 214
William Lygon Beauchamp 475
Willy-Nicky telgrafları 493
Wilson-Dubail anlaşması 206
Wirballen 417
Woodrow Wilson 207

Y

Yakova 273
Yakov Jilinski 257, 293, 294, 295, 332, 333, 336, 337, 341, 347
Yalu Nehri 171
Yanya 246
Yedi Yıl Savaşları 139
Yenice 245
Yeni Pazar Sancağı 27, 41, 246, 252, 290
Yorkshire Post 474
Yosip Sunariç 357
Yovan Sviyiç 33
Yovan Yovanoviç 58, 374
Yugoslavya xxiv, 24, 103, 440
Yukarı Nil 127, 129, 141
Yunanistan 20, 24, 41, 165, 248, 253, 283, 443, 467, 541
Yuri Danilov 337

Z

Zagreb 47, 65, 84, 410
Zanzibar 125, 158
Zayeçar 18